

- Экономика ғылымдарының докторы, профессор
А.А. Нұрымовтың 85 жылдығына арналған
«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ ЖӘНЕ
БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ, МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ПЕН ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ
ДАМУЫНЫҢ ЗАМАНАУИ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ»

Халықаралық ғылыми – практикалық конференциясының

МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

17 сәуір 2026 жыл

►► **СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ**

Международной научно-практической конференции

«СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ И
БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ, ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА И ФИНАНСОВОГО
КОНТРОЛЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА»,

посвященный 85 летию доктора экономических наук, профессора Нурумова А.А.

17 апреля 2026 года

►► **COLLECTION OF MATERIALS**

of the International Scientific-Practical Conference

«MODERN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE
FINANCIAL AND BANKING SYSTEM, PUBLIC AUDIT, AND FINANCIAL CONTROL IN
THE CONTEXT OF KAZAKHSTAN'S DIGITAL ECONOMY»,

dedicated to the 85th anniversary of doctor of economics, professor Nurumov A.

April 17, 2026

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Экономика ғылымдарының докторы, профессор
А.А. Нұрымовтың 85 жылдығына арналған
**«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ ЖӘНЕ БАНК
ЖҮЙЕСІНІҢ, МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ПЕН ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ДАМУЫНЫҢ
ЗАМАНАУИ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ»**
Халықаралық ғылыми – практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ
17 сәуір 2026 жыл

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической конференции
**«СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ И
БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ, ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА И ФИНАНСОВОГО
КОНТРОЛЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА»,**
посвященный 85 летию доктора экономических наук, профессора Нурумова А.А.
17 апреля 2026 года

COLLECTION OF MATERIALS
of the International Scientific-Practical Conference
**«MODERN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE
FINANCIAL AND BANKING SYSTEM, PUBLIC AUDIT, AND FINANCIAL CONTROL IN
THE CONTEXT OF KAZAKHSTAN'S DIGITAL ECONOMY»,**
dedicated to the 85th anniversary of doctor of economics, professor Nurumov A.
April 17, 2026

- Қазақстанның қаржы және банк жүйесінің дамуының қазіргі заманғы сын-қатерлері мен келешегі;
- Современные вызовы и перспективы развития финансовой и банковской системы Казахстана;
- Modern challenges and prospects for the development of Kazakhstan's financial and banking system.
- Цифрлық дәуірдегі бухгалтерлік есеп және мемлекеттік аудит;
- Бухгалтерский учет и государственный аудит в цифровую эпоху;
- Accounting and State audit in the digital era.

«Dulaty university»
баспасы
Тараз, 2026

Экономика ғылымдарының докторы, профессор А.А. Нұрымовтың 85 жылдығына арналған «Қазақстандағы цифрлық экономика жағдайында қаржы және банк жүйесінің, мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылаудың дамуының заманауи сын-көтерлері мен келешегі» Халықаралық ғылыми – практикалық конференциясының материалдар жинағы/ Сборник материалов международной научно-практической конференции «современные вызовы и перспективы развития финансовой и банковской системы, государственного аудита и финансового контроля в условиях цифровой экономики казахстана», посвященный 85 летию доктора экономических наук, профессора Нурумова А.А./ Collection of materials of the international scientific-practical conference «modern challenges and prospects for the development of the financial and banking system, public audit, and financial control in the context of kazakhstan's digital economy», dedicated to the 85 th anniversary of doctor of economics, professor Nurumov A. – Тараз: Dumaty university, 2026.-488 б.

ISBN 978-9965-37-610-8

Редакция алқасының төрағасы

Еркінбаева Л.К. – «М. Х. Дулати атындағы Тараз университеті»
Басқарма төрағасы – Ректор.

Председатель редакционной коллегии

Еркінбаева Л.К. – Председатель Правления – Ректор Таразского университета
имени М. Х. Дулати.

Chairman of the Editorial Board

Yerkinbayeva L.K. – Chairman of the Board – Rector of Taraz University
named after M. Kh. Dulati.

Редакция алқасының мүшелері:

Орынбаев С.А. – Басқарма мүшесі – Ғылым және цифрландыру жөніндегі проректор;
Таубаев А.А. – Esil University ректоры; Мақыш С.Б. – Esil University Бірінші проректоры – Академиялық мәселелер жөніндегі проректор; Ернішев Қ.А. – з.ғ.к., доцент, «Экономика және құқық» факультетінің деканы; Қожабеков С.С. – э.ғ.к. «Қаржы және есеп» кафедрасының доценті; Альпенова Б.А. – конференция хатшысы.

Члены редакционной коллегии:

Орынбаев С.А. – Член Правления – Проректор по науке и цифровизации;
Таубаев А.А. – ректор университета Esil; Мақыш С.Б. – первый проректор университета Esil – проректор по учебной работе; Ернішев Қ.А. – к.ю.н., доцент, декан факультета «Экономика и право»; Қожабеков С.С. – к.э.н., доцент кафедры «Финансы и учет»; секретарь конференции: Альпенова Б.А.

Members of the Editorial Board:

Orynbayev S.A. – Member of the Management Board – Vice-Rector for Science and Digitalization;
Taubayev A.A. – Rector of Esil University; Makysh S.B. – First Vice-Rector of Esil University – Vice-Rector for Academic Affairs; Ernishev K.A. – Candidate of Law, Dean of the Faculty of Economics and Law; Kozhabekov S.S. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance and Accounting; Conference Secretary: Alpenova B.A.

Бұл жинаққа ресейлік және халықаралық ғалымдардың экономиканы цифрландыру және жасанды интеллект технологияларын енгізу контекстіндегі қаржы-банк жүйелерін, мемлекеттік аудитті және қаржылық бақылауды дамытудың өзекті мәселелеріне арналған мақалалары, сондай-ақ А.А. Нұрымовтың ғылыми мұрасы мен экономика ғылымы мен мемлекеттік басқаруды дамытуға қосқан практикалық үлесін түсінуге арналған мақалалары енгізілген.

Жинақ материалдары ғалымдар, докторанттар мен магистранттар, ұстаздар және жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған.

В данный сборник включены статьи отечественных и зарубежных ученых, посвященные актуальным вопросам развития финансовой и банковской системы, государственного аудита и финансового контроля в условиях цифровизации экономики и внедрения технологий искусственного интеллекта, а также осмысление научного наследия и практического вклада Нурумова А. А. в развитие экономической науки и государственного управления.

Материалы сборника предназначены для ученых, докторантов, магистрантов, преподавателей и студентов высших учебных заведений.

**М.Х. Дулати атындағы Тараз университетінің Басқарма Төрағасы – Ректор
Ләззат Қабылбекқызы Еркінбаеваның конференциядағы кіріспе сөзі**

Қайырлы таң, құрметті конференция қатысушылары, әріптестер және қадірлі қонақтар!

Сіздерді университет ұжымының атынан және өз атымнан «Қазақстанның цифрлық экономикасы жағдайында қаржы және банк жүйесін, мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылауды дамытудың заманауи сын-қатерлері мен перспективалары» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияда қарсы алғаныма қуаныштымын.

Бүгінгі конференция Қазақстан мен шетелдердің жетекші ғалымдарын, сарапшыларын, мемлекеттік органдардың, қаржы институттарының өкілдерін және академиялық қауымдастықты біріктіріп отыр. Бұл талқыланып отырған мәселелердің өзектілігі мен маңыздылығын айқын көрсетеді.

Экономиканың цифрлық трансформациясы, жасанды интеллект, үлкен деректер және аналитикалық платформалардың қарқынды дамуы қаржы жүйесіне, мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылауға жаңа талаптар қойып отыр. Осы жағдайда тұрақты экономикалық өсуді және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған тиімді шешімдер әзірлеу үшін ғылыми білім мен практикалық тәжірибені ұштастыру ерекше маңызға ие.

Конференцияның ерекше мәні оның көрнекті ғалым, экономика ғылымдарының докторы, профессор Нұрымов Алданыш Арыстанғалиұлының 85 жылдық мерейтойына арналуында.

Профессор Нұрымов Алданыш Арыстанғалиевич Қазақстан Республикасының салық жүйесінің қалыптасуы мен дамуына зор үлес қосты, еліміздің алғашқы Салық кодексін әзірлеушілердің бірі болды. Оның ғылыми еңбектері мен практикалық қызметі мемлекеттік қаржылық реттеудің заманауи жүйесінің берік негізін қалады.

Ол қазіргі М.Х.Дулати атындағы Тараз университетіндегі экономика және құқық факультетінің «Қаржы және есеп» кафедрасының негізін қалаушы ретінде танылып, бүгінгі күні де дамып келе жатқан және жоғары білікті мамандар даярлауға үлес қосып отырған ғылыми мектеп қалыптастырды.

Сондай-ақ, оның басшылық еткен жылдарында Мәскеудің жетекші экономикалық жоғары оқу орындарымен орнатқан жеке және кәсіби байланыстарының арқасында университетіміздің көптеген оқытушылары мен жас ғалымдары аспирантура мен докторантурада білім алып, диссертацияларын сәтті қорғауға мүмкіндік алды. Ол кезеңде мұндай мүмкіндік барлық қазақстандық жоғары оқу орындары үшін қолжетімді бола бермейтін.

Оның ғылыми мұрасына деген зор құрметтің белгісі ретінде бүгінде университетте заманауи жабдықтармен жабдықталған атаулы аудитория ашылуда.

Профессор Нұрымов Алданыш Арыстанғалиевич атындағы ашылып отырған аудиториясы тек заманауи білім беру алаңы ғана емес, ең алдымен оның қаржы, салық және бюджет жүйесі саласындағы ғылыми мұрасын насихаттауға арналған орталық болмақ. Бұл аудитория кәсіби құндылықтарды қалыптастыруға, ғылыми ойлауды дамытуға және ұрпақтар сабақтастығын нығайтуға қызмет етеді.

Конференция бағдарламасы қаржы және салық жүйесін цифрлық трансформация жағдайында дамыту, мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылау, мемлекеттік қаржыны цифрландыру, банк жүйесінің тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етудегі рөлі, сондай-ақ қаржылық басқаруға заманауи технологияларды енгізу сияқты өзекті бағыттарды қамтиды.

Ұсынылатын баяндамалар, ғылыми пікірталастар мен тәжірибе алмасу жаңа тәсілдер мен практикалық ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді және қаржы-экономикалық жүйенің одан әрі дамуына ықпал етеді деп сенемін.

Баршаңызға жемісті жұмыс, мазмұнды пікірталастар, жаңа ғылыми жетістіктер мен кәсіби табыс тілеймін!

Қатысқандарыңыз үшін алғыс білдіремін және конференция жұмысына сәттілік тілеймін!

**Приветственное слово
Председателя Правления – Ректора Таразского университета
имени М.Х. Дулати Еркинбаевой Лаззат Кабылбековны**

Доброе утро уважаемые участники, коллеги и гости конференции!

От имени коллектива университета и от себя лично рада приветствовать вас на Международной научно-практической конференции «Современные вызовы и перспективы развития финансовой и банковской системы, государственного аудита и финансового контроля в условиях цифровой экономики Казахстана».

Сегодняшняя конференция объединяет ведущих ученых, экспертов, представителей государственных органов, финансовых институтов и академического сообщества Казахстана и зарубежных стран, что подчеркивает высокую значимость и актуальность обсуждаемых вопросов.

Цифровая трансформация экономики, стремительное развитие технологий искусственного интеллекта, больших данных и аналитических платформ формируют новые требования к финансовой системе, государственному аудиту и финансовому контролю. В этих условиях особую важность приобретает консолидация научного знания и практического опыта для выработки эффективных решений, направленных на обеспечение устойчивого экономического роста и финансовой стабильности.

Особую значимость конференции придает то, что она посвящена 85-летию выдающегося ученого - доктора экономических наук, профессора Нурумова Алданыша Арыстангалиевича.

Профессор Нурумов Алданыш Арыстангалиевич внес неоценимый вклад в становление и развитие налоговой системы Республики Казахстан, выступив одним из разработчиков первого Налогового кодекса страны. Его научные труды и практическая деятельность заложили прочную основу для формирования современной системы государственного финансового регулирования.

Он является основоположником нынешней кафедры «Финансы и учет» и первым деканом Учетно-экономического факультета, которая в настоящее время именуется как факультет экономики и права в Университете им. М.Х. Дулати. Создал прочную академическую школу, которая и сегодня продолжает развиваться и вносить вклад в подготовку высококвалифицированных специалистов.

Особо следует отметить, что в годы его руководства благодаря его личным и профессиональным связям с ведущими экономическими вузами Москвы многие преподаватели и молодые ученые нашего университета получили возможность обучаться в аспирантуре и докторантуре, успешно защищать диссертации, что в тот период было доступно далеко не для всех вузов. Это стало важным этапом в становлении научного потенциала нашего университета.

С глубоким уважением к его наследию сегодня в университете открыты именные аудитории, оснащенные современным оборудованием. Открываемая аудитория имени профессора Нурумова Алданыша Арыстангалиевича призвана служить не только современной образовательной площадкой, но и, в первую очередь, центром просвещения, направленным на сохранение и распространение его научного наследия в области финансов, налоговой и бюджетной системы. Она станет важным пространством для формирования профессиональных ценностей, научного мышления и преемственности поколений.

Программа конференции охватывает широкий спектр актуальных направлений: развитие финансовой и налоговой системы в условиях цифровой трансформации, государственный аудит и финансовый контроль, цифровизация публичных финансов, роль банковской системы в обеспечении устойчивого роста, а также внедрение современных технологий в финансовое управление.

Уверен, что представленные доклады, научные дискуссии и обмен опытом позволят выработать новые подходы и практические рекомендации, способствующие дальнейшему развитию финансово-экономической системы.

Желаю всем участникам плодотворной работы, содержательных дискуссий, новых научных достижений и профессиональных успехов!

Благодарю за участие и желаю успешной работы конференции!

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР

ПЛЕНАРНЫЕ ДОКЛАДЫ

PLENARY PRESENTATIONS

ФИСКАЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В НОВОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Зейнельгабдин А.Б.,

доктор экономических наук, профессор
Института управления Академии государственного
управления при Президенте Республики Казахстан.

Фискальные инструменты в современных условиях становятся одним из основных инструментов регулирования экономики и являются синтезом налогово-бюджетных инструментов.

Для повышения их эффективности приняты и внедрены новые Налоговый и Бюджетный кодексы. В связи с этим, важное значение имеет системный анализ и оценка использования новых налогово-бюджетных инструментов для поддержки и развития реального сектора экономики, а также малого и среднего бизнеса. Это, в определенной степени, позволит решить задачу, поставленную Президентом К.-Ж.Токаевым на расширенном заседании Правительства РК, где он сказал «Если действующие инструменты неэффективны, их нужно корректировать [1].

Системный анализ целесообразно начинать с эффективности функционирования налоговой системы, которая состоит из следующих элементов: количество налогов и сборов; механизм налогообложения этих налогов; ставки по налогам; налоговые льготы и преференции; механизм налогового администрирования.

В республике в последние годы снижается эффективность налоговой системы, которая, в первую очередь, характеризуется уменьшением доли налоговых поступлений к ВВП [2], что отражено в таблице 1 (слайд 1):

Таблица 1

	Налоговые поступления и ВВП			
	2022	2023	2024	2025
ВВП, трлн.тенге	104,0	120,0	134,0	159,5
Налоговые поступления в государственный бюджет, трлн.тенге	14,8	18,9	19,1	23,2
Доля налогового поступления к ВВП, %	14,2	15,8	14,3	14,6
В том числе				
КПН, %	3,8	4,2	3,9	3,9
НДС, %	4,0	4,8	3,9	3,8
ИПН, %	1,4	1,7	1,8	1,7
Другие налоговые поступления (включая таможенные платежи), %	5,0	5,1	4,7	5,2

Примечание – составлена авторами на основе данных [2]

Анализ данных таблицы 1 показывают, что в республике налоговая нагрузка не высокая. С 2024 года снижается доля налоговых поступлений к ВВП. При этом удельный вес НДС в 2025 году снизился до 3,8% к ВВП, против 4,8 % к ВВП в 2023 году. Аналогичная картина наблюдается и по КПН.

Следовательно, снижение налоговой нагрузки не повлияло на значительное увеличение налоговой базы и снижение теневой экономики. Поэтому необходимо проводить комплексную

работу по повышению налоговой культуры в республике. В решении этого вопроса важную роль, на наш взгляд, сыграет новая Конституция Республики Казахстан, принятая 15 марта 2026 года, где в статье 38 указано «Уплата законно установленных налогов, сборов и иных обязательных платежей – долг и обязанность каждого человека» [3].

Следовательно, налоговые органы, средства массовой информации должны проводить системную работу по разъяснению роли и значения налогов в решении социально-экономических задач государства. Тем более в республике количество налогов не подвергался существенному изменению. Подвергались к изменению механизм налогообложения, налоговые ставки, налоговые льготы и преференции, а также процедуры использования специального налогового режима и налогового администрирования. Комплексная оценка эффективности этих элементов как единая система в последние годы не проводилась.

В республике основными налогами являются корпоративный подоходный налог (КПН), налог на добавленную стоимость (НДС), индивидуальный подоходный налог (ИПН).

По КПН механизм налогообложения остается без особых изменений, подвергался к корректировке лишь отдельные процедуры.

Сегодня механизм авансовых платежей по КПН, который остался без изменений, становится одним из инструментов выполнения годового плана поступления КПН в республиканский бюджет и не обеспечивает равномерное поступление налоговых поступлений в бюджет в I и начале II квартале, так как осуществляет возврат средств путем зачета по всем налогам, а львиная доля КПН поступает в декабре [4]. Об этом свидетельствуют данные рисунка 1 (слайд 2).

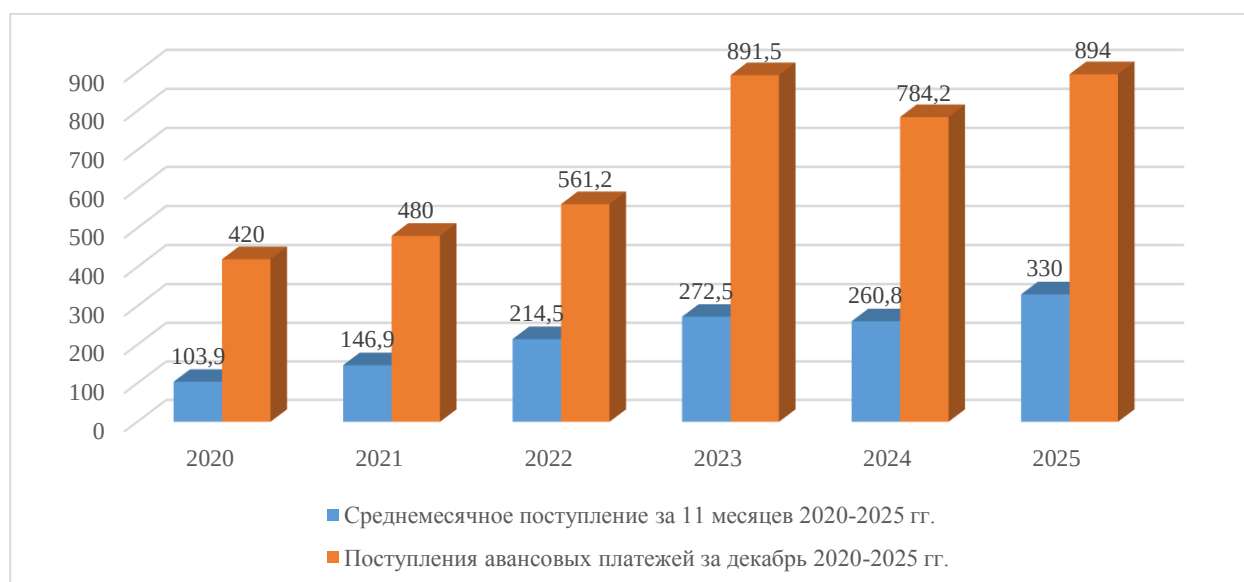

Рисунок 1. Динамика начисленных сумм авансовых платежей за 2020-2025 годы (млрд.тенге)

Примечание: составлено авторами на основе данных [4]

Такая практика продолжается с 2020 года.

Как видно из рисунка 1, сумма авансовых платежей по КПН с каждым годом увеличивается и составила в декабре 2025 года в сумме 894 млрд.тенге и по сравнению с 2020 годом увеличилась в 2,1 раза (420 млрд.тенге). В течение 6 лет декабрьское поступление КПН превышает в 3-4 раза среднемесячное поступление за 11 месяцев отчетного года. Итак, продолжается авансирование бюджета. Поэтому целесообразно комплексно проанализировать механизм налогообложения КПН в новом Налоговом Кодексе РК.

В основном были изменены ставки КПН по видам деятельности:

- от деятельности по производству сельскохозяйственной продукции, продукции рыбоводства, а также переработке указанной продукции собственного производства и реализации продуктов такой продукции, полученному юридическими лицами – производителями сельскохозяйственной продукции, продукции рыбоводства – 3%; от деятельности сельскохозяйственных кооперативов – 6%, от деятельности организации, осуществляющих деятельность в социальной сфере – 5% за 2026 год, а с 1 января 2027 года – 10 %.

По ставке 25% облагаются КПН доходы от банковской деятельности, осуществляемой банками второго уровня, за исключением налогооблагаемого дохода, полученного от

деятельности по кредитованию субъектов предпринимательства, а также доходы от деятельности казино, игровых автоматов, тотализатора и букмекерской деятельности [5].

Остальные виды деятельности по КПП облагаются по ставке 20 %.

Такой дифференцированный подход по КПП, на наш взгляд, является одним из важных налоговых инструментов поддержки реального сектора экономики и предпринимательства. Одновременно с этим проанализированы и систематизированы налоговые льготы и преференции по КПП.

Облагаемые доходы физических лиц подлежат обложению по следующей прогрессивной шкале ставок: доходы до 8500-кратного месячного расчетного показателя 10 %, а свыше 8500-кратного месячного расчетного показателя плюс 15% с суммы превышающей его. По ИПН для индивидуального предпринимателя, крестьянского и фермерского хозяйства применяющего общеустановленный порядок налогообложения, за календарный год доход облагается по следующей прогрессивной шкале ставок: до 230 месячного расчетного показателя – 10 %, свыше 230 месячного расчетного показателя сумма налога с облагаемого дохода в размере 230 (МРП) + 15 % с суммы, превышающей его [5].

В республике налоговая нагрузка на фонд оплаты труда в последние годы растет. По расчетам отдельных экономистов нагрузка на начисленную заработную плату в процентах составляла от 25 до 32 %. Поэтому с учетом внедрения новых прогрессивных ставок по ИПН целесообразно налоговую нагрузку на фонд оплаты труда системно изучить, так как она в определенной степени влияет на рост реальной заработной платы в республике.

На качественный рост экономики, в первую очередь, на рост реальных доходов населения в определенной степени влияют косвенные налоги, в первую очередь, налог на добавленную стоимость (НДС). Ставка НДС с января 2026 года составляет 16 % и применяется к размеру облагаемого оборота и облагаемого импорта. При этом ставка НДС составляет с 1 января 2026 года – 5%, а с января 2027 года 10 % и применяется к размеру облагаемого оборота по реализации и импорта: лекарственных средств, медицинских изделий, комплектующих медицинских изделий, а также технических вспомогательных средств; к размеру облагаемого оборота по реализации медицинских услуг. Кроме того, НДС 10 % применяется к размеру оборота по реализации отечественных периодических печатных изделий [5].

На наш взгляд, такой анализ позволяет принять оперативное решение по поддержке реального сектора экономики за счет своевременного возврата НДС по нулевой ставке, по снижению теневой экономики в республике.

К снижению теневой экономики в определенной степени влияет оптимизация специального налогового режима, из семи видов режима остались 3 вида [5,6], что наглядно показано в таблице 2 (слайд 3):

Таблица 2

Специальный налоговый режим

Виды специальных налоговых режимов до нового Налогового кодекса	Виды специальных налоговых режимов в новом Налоговом кодексе
1. Специальный налоговый режим на основе патента 2. Специальный налоговый режим на основе упрощенной декларации 3. Специальный налоговый режим с использованием фиксированного вычета 4. Специальный налоговый режим с использованием специального мобильного приложения 5. Специальный налоговый режим розничного налога 6. Специальный налоговый режим для крестьянских и фермерских хозяйств 7. Специальный налоговый режим для производителей сельскохозяйственной продукции и сельскохозяйственных кооперативов.	1. Специальный налоговый режим для самозанятых 2. Специальный налоговый режим на основе упрощенной декларации 1. 3. Специальный налоговый режим для крестьянских и фермерских хозяйств
Примечание – составлена авторами на основе данных [5,6]	

При этом для самозанятых, если размер предельного дохода на 1 января финансового года составляет 300 МРП за месяц, ИПН установлено, а социальные платежи – 4%. Индивидуальные предприниматели, если размер предельного дохода на 1 января финансового года составляет 600 МРП за год, то они платят ИПН в размере 4%, юридические лица КПН - 4% с правом повышения / снижения ставки до 50 % местными представительными органами. Такое право местным представительным органам дается впервые. На наш взгляд, следовало бы такую практику распространять по отдельным налогам, которые поступают в местный бюджет, в первую очередь, в районный бюджет или четвертый уровень бюджета [5].

Крестьянские и фермерские хозяйства платят ИПН по 0,5%.

Как видим в новом налоговом кодексе предусмотрены определенные льготы и преференции для предпринимателей.

В Республике Казахстан впервые будут оцениваться экономическая эффективность налоговых льгот. В статье 54 нового Бюджетного кодекса [7] предусмотрено новое понятие «налоговые расходы – это налоговые льготы, предоставленные налогоплательщикам в соответствии с налоговым законодательством РК. В связи с этим Министерством национальной экономики РК ежегодно формируется аналитический отчет о налоговых расходах, который содержит оценку эффективности налоговых льгот и целесообразности их дальнейшего применения.

В отчете отражается показатель налогового разрыва. Эта разница между налоговым потенциалом и фактически поступившими налогами. Налоговый потенциал – это возможная сумма поступлений налоговых и других обязательных платежей в бюджет, включая налоговые расходы и ненаблюдаемую экономику. Поэтому одним из актуальных вопросов является разработка методики определения налогового потенциала по видам налогов, с учетом внутреннего резервов увеличение налоговых поступлений в течение финансового года за счет снижения кредиторской задолженности и остатков бюджетных средств, в первую очередь, местных бюджетов [5,8] (рисунок 2 – слайд 4).

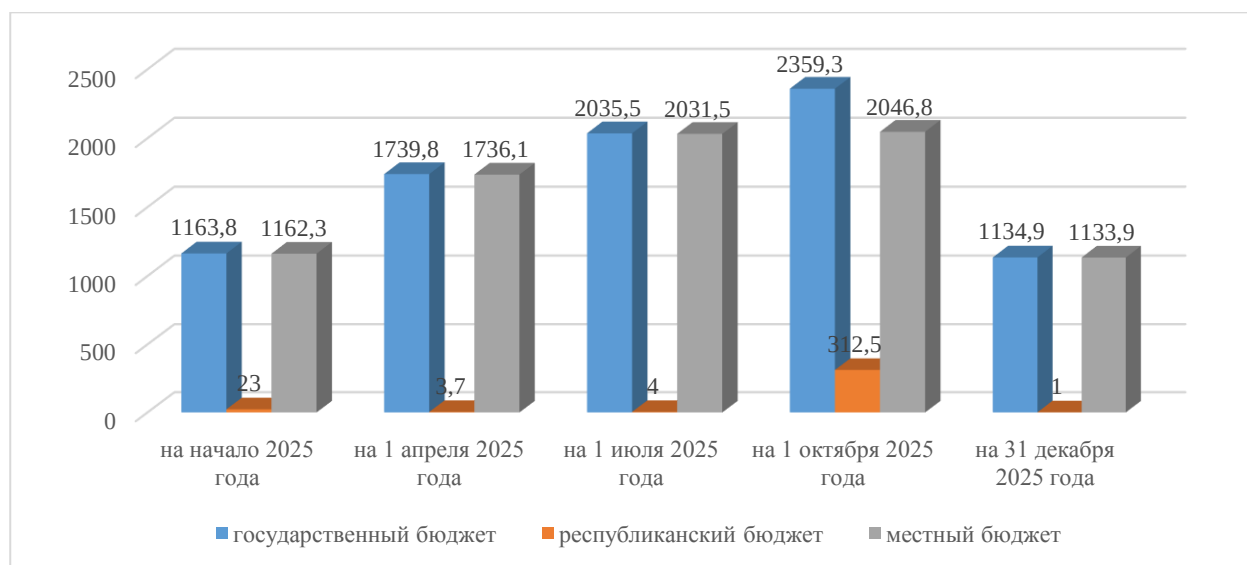

Рисунок 2. Остаток бюджетных средств в течение финансового 2025 года (млрд.тенге)

Примечание: составлено авторами на основе данных [5,8]

Из рисунка 2 видно, что в течение финансового года постепенно увеличиваются остатки бюджетных средств, в первую очередь, на счетах местных бюджетов, которые на начало года составили в сумме 1162,3 млрд.тенге, а на 1 октября 2025 года 2046,8 млрд.тенге и выросли почти в 2 раза, а в декабре этого года - 1133,9 млрд.тенге. Следовательно, в декабре 2025 года более 900 млрд.тенге были направлены на финансирование различных мероприятий из местных бюджетов. Налоговые перечисления от этих средств поступают в бюджет в виде налогов в 2026 году.

В связи с введением нового Налогового кодекса в республике внедряется новая модель налогового администрирования, основанная на систему управления рисками. При этом анализ будет вестись по отраслям, видам налогов, регионам.

Камеральный контроль будет осуществляться автоматический.

Понятие непредоставления налоговой отчетности, непредоставления налоговой декларации будет приравнено к нулевой декларации.

Следовательно, в республике следовало бы вместо аудита эффективности налогового администрирования проводить аудит эффективности налоговой системы, в первую очередь, аудит эффективности налоговых льгот и преференций. Это способствовало бы выявить неэффективные льготы и механизмы налогообложения по некоторым налогам и повысить эффективность налогово-бюджетных инструментов поддержки предпринимательства в республике.

Список использованной литературы:

1. Выступление Главы государства Касым-Жомарта Токаева на расширенном заседании Правительства // <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstvaka-sym-zhomarta-tokaevana-rasshirennom-zasedanii-pravitelstva-1013511>
2. Статистический бюллетень на 1 февраля 2026 года, на 1 марта 2026 года // <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/977669?lang=ru>
3. «Конституция Республики Казахстан». Конституция принята на республиканском референдуме 15 марта 2026 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2600000000>
4. Отчет об исполнении республиканского бюджета на 1 января 2026 года // <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/950057?lang=ru>
5. «Налоговый Кодекс Республики Казахстан» Кодекс Республики Казахстан от 18 июля 2025 года № 214-VIII ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2500000214>
6. «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120>
7. «Бюджетный кодекс Республики Казахстан» Кодекс Республики Казахстан от 15 марта 2025 года № 171-VIII // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2500000171>
8. Отчет об исполнении местного бюджета на 1 января 2026 года // <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/952268?lang=ru>

УДК 336.225.62

О КЛЮЧЕВЫХ ФАКТОРАХ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Искакова З.Д. д.э.н., профессор
Жамиева А.Е. PhD, ст. преподаватель
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Астана

Основная идея статьи заключается в комплексном анализе взаимосвязи научных исследований, совершенствования администрирования и внедрения цифровых технологий. На основе сравнительного анализа представлены показатели налоговых поступлений и динамика структуры доходов государственного бюджета за 2021–2025 годы. Выявлены ограничения полноты налоговых поступлений, включая значительную долю теневой экономики и недостаточную прозрачность бизнес-операций. Особое внимание уделено цифровизации налогового администрирования, когда интеграция цифровых сервисов и использование современных аналитических инструментов способствуют снижению административных издержек, укреплению налоговой дисциплины и повышению доверия налогоплательщиков.

Ключевые слова: кризис; налоговая система; научная школа; финансирование; налоговые поступления; налоговое администрирование; цифровизация.

Кілт сөздер: дағдарыс; салық жүйесі; ғылыми мектеп; қаржыландыру; салық түсімдері; салықтық әкімшілендіру; цифрландыру.

Keywords: crisis; tax system; scientific school; financing; tax revenues; tax administration; digitalization.

В современных условиях развития экономики Казахстана особую актуальность приобретают

вопросы совершенствования налоговой системы и механизмов налогового администрирования. Налоговое администрирование как система мер и методов в последние годы требует усиленного внимания к обеспечению правильного исчисления и своевременной уплаты налогов, осуществлению налогового контроля и предоставлению государственных услуг налогоплательщикам.

В научной и управленческой практике акцент делается на повышение эффективности администрирования, развитие цифровых технологий и внедрение риск-ориентированных методов контроля. В международной практике наблюдается переход от контрольной к сервисной модели взаимодействия государства и налогоплательщиков, основанной на принципах прозрачности, равенства и цифровизации. Ключевые принципы налогового администрирования — законность, равенство, прозрачность, риск-ориентированный подход и цифровизация. Они обеспечивают реализацию учетной, контрольной, фискальной, аналитической и сервисной функций. Модернизация налоговой системы требует комплексного подхода: совершенствования правовой базы, развития взвешенной налоговой политики и внедрения цифровых сервисов. Важную роль играет человеческий фактор — профессионализм и ответственность сотрудников. Эффективная налоговая политика должна обеспечивать баланс интересов государства и налогоплательщиков, укрепляя доверие к государственным институтам. При этом нормативно-правовая база и практика ее применения в Казахстане требуют дальнейшей системной гармонизации в условиях современных вызовов.

Основной идеей в статье выступает систематизация факторов в современных тенденциях модернизации налоговой системы Республики Казахстан с необходимостью дальнейшего подкрепления основных направлений ее развития. Анализ динамики налоговых поступлений в государственный бюджет РК, выявление ключевых факторов, ограничивающие эффективность налогового администрирования, исследование роли научных подходов и цифровых технологий в процессе модернизации налоговой системы будут способствовать определению перспективных направлений совершенствования налогового администрирования. Если мы в настоящем рассматриваем экономику как динамическую систему, то её ключевой элемент — налоговая подсистема, должна быть гибкой в современных условиях усиливающейся глобальной нестабильности, так как налоги являются одним из наиболее чувствительных индикаторов социально-экономических процессов, быстро отражающих последствия изменений макроэкономической политики и экономической конъюнктуры. В Казахстане особенно важным является формирование гибкой и сбалансированной налоговой политики, которая одновременно учитывает интересы государства, бизнеса и общества. Это требует не только совершенствования налогового администрирования, но и выявления ключевых факторов в усилении стимулирующей роли налогов в сфере инноваций и инвестиций, а также гармонизации национальной практики с международными стандартами [1].

В этой связи можно выделить несколько ключевых направлений повышения эффективности налогового администрирования которые являются стратегическими на ближайшую перспективу. Следует согласиться, что модернизация налоговой системы Казахстана невозможна без комплексного подхода, сочетающего научные исследования, совершенствование всего процесса налогового администрирования и внедрение цифровых технологий.

Во-первых, развитие научной базы в налогообложении создает основу для разработки рациональной налоговой политики. Прогнозирование влияния изменений в налоговом законодательстве и обеспечение их общественного принятия возможны только при опоре на результаты поведенческой и экспериментальной экономики.

Во-вторых, совершенствование налогового администрирования имеет важное значение для увеличения налоговых поступлений и сокращения теневой экономики. Анализ 2020–2024 годов подтвердил рост бюджетных доходов в Казахстане, но выявил сохраняющуюся зависимость от трансфертов из Национального фонда и проблемы с соблюдением налогового законодательства. Это указывает на необходимость перехода от фискального давления к сервисной модели взаимодействия налоговых органов, бизнеса и граждан.

В-третьих, цифровизация налоговой системы является ключевым инструментом реализации первых двух направлений. Расширенное использование цифровых платежей, онлайн-банкинга, больших данных и блокчейна повышает прозрачность налоговых потоков, позволяет оперативно выявлять риски уклонения от уплаты налогов и оптимизирует ресурсы налоговых органов. Казахстан уже добился значительных успехов: более 92% государственных услуг переведены в онлайн-формат, доля цифровых платежей превысила 89%, и почти все экономически активное

население подключено к электронному правительству и онлайн-банкингу.

Развитие науки в сфере налогообложения, в качестве **первого направления** совершенствования налоговой системы в Казахстане, безусловно, опирается на укрепление научной базы и правовой основы. До 1990-х годов налоговая сфера в Казахстане практически не проявляла потребность в серьезных научных подходах; распространенные международные методы налоговых исследований, такие как опросы и выборочные исследования, фактически не применялись.

Оценивая эволюцию налоговой системы независимого Казахстана, следует отметить, что она формировалась в условиях экономических трудностей с опорой на зарубежный опыт и национальные особенности. Это позволило за счёт налоговых поступлений избежать бюджетного дефицита, обеспечить переход к рыночной экономике и преодолеть кризисные явления. Вместе с тем сохраняется дефицит научных школ в сфере налогообложения, способных системно обосновывать модернизацию налоговой системы с учётом её социально-экономических последствий. В этих условиях государство нередко прибегает к «ручному управлению» и реформам для преодоления кризисов и воздействия внешних и внутренних шоков.

Исследования в области налогообложения в Казахстане могут сформировать прочную научную основу для внедрения инноваций в налоговую систему, которые зачастую оказываются непонятными и, следовательно, не принимаются обществом и бизнесом. Активное обсуждение таких вопросов в специализированной научной литературе и на цифровых платформах может вызвать общественный резонанс и повысить уровень понимания проводимых реформ, тем самым укрепляя научную основу принимаемых политических решений. Мировой экономический кризис выявил ограниченность традиционных экономических моделей; в настоящее время наибольшее внимание уделяется исследованиям в области поведенческой и экспериментальной экономики.

Научные исследования и эксперименты способствуют формированию обоснованной налоговой политики, позволяя тестировать изменения законодательства. К сожалению, до недавнего времени ученые экономисты уделяли мало внимания налоговому администрированию и были склонны рассматривать эту тему отдельно от налоговой политики. Однако интерес к этой теме растет, важно осознанно считать, что налоговое администрирование рассматривается как связующее звено между правовыми законами, составляющими свод налогового законодательства и реальной реализованной налоговой политики.

Показателен в этом контексте новый Налоговый кодекс, введенный с января 2026 года, прошедший этапы широкого обсуждения и доработки. Важно признать, что налоговое администрирование оказывает существенное влияние на эффективность экономики и справедливость налоговой системы. Следовательно, налоговая политика и налоговое администрирование должны рассматриваться во взаимосвязи: первая опирается на экономический анализ воздействия налогов, второе — обеспечивает их оценку, сбор и контроль.

Вторым ключевым фактором, воздействующего на улучшение налогового администрирования, является системный сбор налогов. Несмотря на положительную тенденцию в налоговых поступлениях в государственный бюджет Республики Казахстан в 2020–2024 годах, сохраняется ряд факторов, ограничивающих полноту этих поступлений. В первую очередь это значительная доля теневой экономики, обусловленная недостаточной прозрачностью в отдельных сферах экономической деятельности, высокой распространенностью наличных расчетов и недостаточным использованием цифровых инструментов бухгалтерского учета. К дополнительным факторам относятся налоговое планирование транснациональных корпораций, недостаточная координация между налоговыми и таможенными органами, а также низкий уровень налоговой культуры среди некоторых малых и средних предприятий.

Анализ тенденций налоговых поступлений в государственный бюджет Республики Казахстан за 2020–2024 годы показал, что объем первичных налогов, являющихся определяющим источником доходов государственного бюджета, неуклонно растет. Однако сохраняется необходимость в систематических усилиях по сокращению теневой экономики и улучшению сбора налогов как ключевого фактора устойчивости национальной экономики. На рисунке 1 показаны налоговые поступления в бюджет Казахстана за 2021–2025 годы, которые увеличились с 10,7 триллионов тенге до 23,1 триллионов тенге.

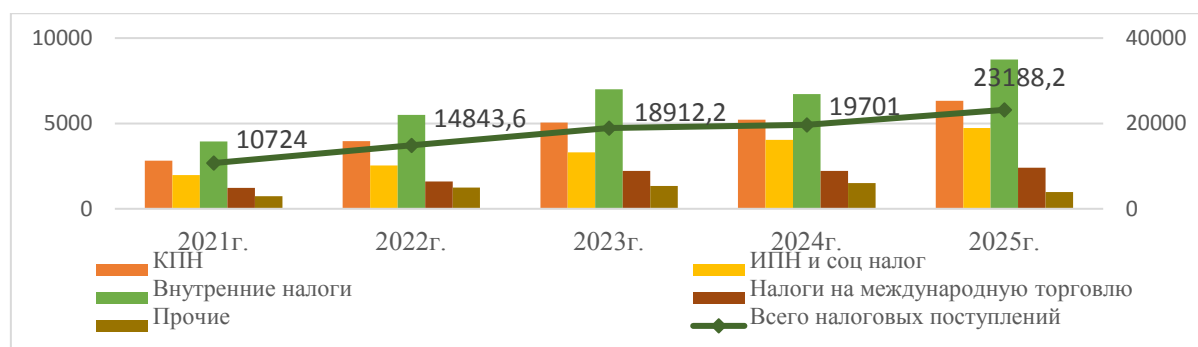

Рисунок 1. Динамика налоговых поступлений в государственный бюджет за 2021-2025 годы, млрд тенге

Примечание: составлено авторами на основе [2]

Увеличение суммы налоговых поступлений в бюджет свидетельствует об укреплении доходной базы и постепенном восстановлении после рецессии, вызванной пандемией COVID-19. Значительный рост показали поступления от налога на прибыль предприятий с 2,8 трлн тенге в 2021 году до 6,3 трлн тенге в 2025 году (+224%). Это отражает рост прибыли предприятий и эффективность мер по стимулированию деловой активности. Поступления от подоходного налога с физических лиц и социального налога увеличились на 230%, что свидетельствует о положительном влиянии на занятость и рост фонда заработной платы. Внутренние налоги на товары и услуги остаются крупнейшим источником доходов (примерно 38% от общего объема доходов), небольшое снижение в 2024 году свидетельствовало о стабилизации потребительского спроса и налоговой нагрузки. На фоне оживления внешнеэкономической активности и роста мировых цен на сырьевые товары налоговые поступления от международной торговли увеличились почти вдвое.

В целом, представленные данные свидетельствуют о том, что налоговые поступления Казахстана демонстрировали стабильную положительную динамику с 2021 по 2025 годы, чему способствовали восстановление экономики и рост внешнеторгового оборота. Однако они по-прежнему зависят от условий мирового рынка и колебаний внутреннего спроса. Для решения этих проблем предлагается усилить налоговую дисциплину путем совершенствования налогового администрирования, расширения практики риск-ориентированного подхода и повышения эффективности межведомственного сотрудничества. Еще одним важным условием является поощрение добровольного соблюдения налоговых обязательств путем упрощения процедур отчетности, снижения административных барьеров и развития сервисно-ориентированного подхода к налогоплательщикам [3]. Налоговые поступления составляют большую часть общих доходов государственного бюджета. Их доля в исследуемые годы колебалась от 59% до 76%. В 2023 году, несмотря на незначительный рост общих доходов государственного бюджета за счет сокращения трансфертов, налоговые поступления увеличились на 27,4%. В результате доля налогов в общих доходах бюджета достигла максимума в 75,9% за весь период исследования. Это было обусловлено ростом ВВП на 5,1%, а также увеличением производственной активности в ключевых секторах экономики, как показано в таблице 1.

Таблица 1.

Динамика доходов государственного бюджета Республики Казахстан за 2021-2025 годы, млрд тенге.

Показатель	2021	2022	2023	2024	2025
Общие доходы госбюджета	15869,7	20356,7	21013,8	21601,7	29871,0
Налоговые поступления	10724	14843,6	18912,2	19701	23188,2
Неналоговые поступления	436,9	693,2	1919,5	1699	6682,8
Поступления от продажи основных средств	208,8	239,9	182,1	201,7	184,5
Трансферты из Нацфонда	4500	4030	4100	6100	5250
Темп роста доходов госбюджета, %	109,3	128,3	103,2	102,8	138,9
Темп роста налоговых поступлений, %	125,3	138,4	127,4	104,2	117,7
Доля налоговых поступлений в доходах государственного бюджета, %	67,6	72,9	75,9	72,4	77,6

Примечание: составлено авторами на основе [2]

Анализ данных таблицы показывает, что в 2021–2025 гг. доходы государственного бюджета Казахстана демонстрируют устойчивый рост, увеличившись с 15,9 до 29,9 трлн тенге. Основным источником доходов остаются налоговые поступления, доля которых колеблется в пределах 67,6–77,6%, что подтверждает их системообразующую роль. Наиболее значительный рост наблюдается в 2022 году, когда доходы увеличились на 28,3%, главным образом за счет расширения налоговой базы и роста внутренних налогов. В последующие годы темпы роста замедляются (2023–2024 гг.), однако в 2025 году вновь фиксируется существенное увеличение доходов на 38,9%. Одновременно сохраняется высокая зависимость бюджета от трансфертов из Национального фонда, объем которых варьируется от 4,0 до 6,1 трлн тенге. Существенный рост неналоговых поступлений в 2025 году также указывает на попытки диверсификации доходной базы. В целом, несмотря на положительную динамику налоговых поступлений, структура доходов бюджета свидетельствует о необходимости снижения зависимости от трансфертов и дальнейшего повышения эффективности налогового администрирования [4].

Модернизация налогового администрирования необходима для борьбы с теневой экономикой и уклонением от уплаты налогов. Важно совершенствовать формы налоговой отчетности, отражая льготы и преференции с указанием их объема и эффекта. Приоритетом остается сокращение налоговой задолженности, рост которой во многом связан с невзыскиваемыми долгами (отсутствие должников, розыск, судебные проблемы). Сохранение задолженности на фоне низкой налоговой дисциплины указывает на недостаточную эффективность администрирования. В развитых странах уклонение от налогов рассматривается как тяжкое преступление, что подчеркивает его угрозу государству. Совершенствование системы предполагает усиление ответственности за уклонение, упорядочение имущественных налогов, а также налогообложение сверхприбыли и предметов роскоши. При этом современное администрирование должно опираться не только на декларации, но и на интеграцию данных из различных источников для более полного контроля.

Цифровизация налоговой системы - Третья важная область совершенствования налоговой системы — это широкое внедрение современных ИТ-технологий, что сокращает время обработки значительных объемов отчетов, выполнения различных расчетов и многого другого. В 2024 году Казахстан занял 24-е место среди 193 стран в глобальном индексе электронного правительства (EGDI), при этом более 90% экономически активного населения используют платформу электронного правительства. Доля цифровых платежей выросла с 7% от всех транзакций в 2014 году до 89% к 2025 году, а число пользователей онлайн-банкинга увеличилось с 25% населения в 2018 году до почти 100% к 2025 году [6]. В рамках стратегии «Цифровой Казахстан» более 92% государственных услуг уже переведены в электронный формат; все эти данные наглядно представлены на Рисунке 2.

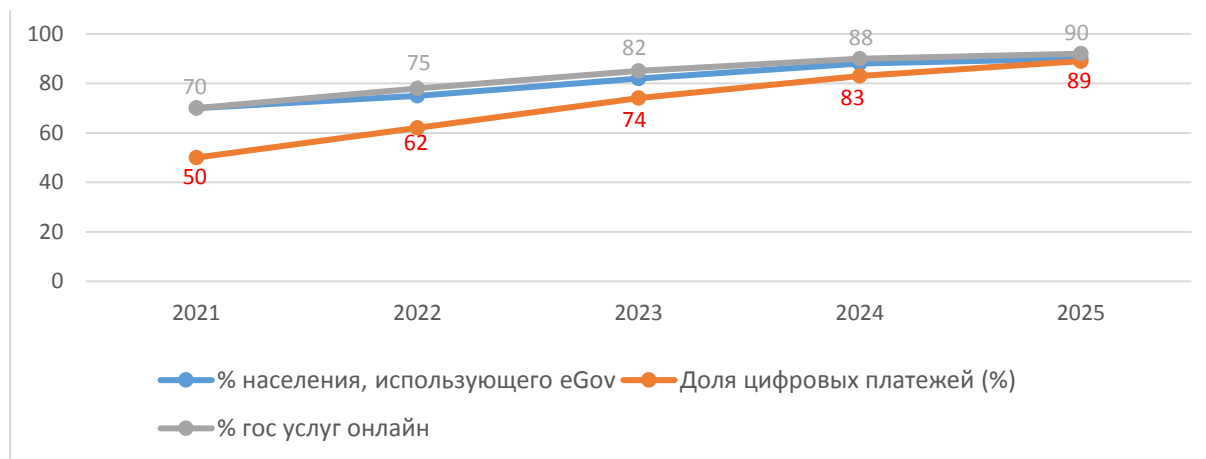

Рисунок 2. Цифровизация государственных услуг и финтеха в Казахстане
Примечание: составлено авторами на основе [7]

Высокая доля цифровых платежей значительно повышает прозрачность финансовых потоков, тем самым расширяя возможности налоговых органов по мониторингу и анализу доходов. Кроме того, почти 100% населения пользуется онлайн-банкингом, что упрощает администрирование налоговых платежей и снижает транзакционные издержки. Внедрение технологий больших данных и блокчейна в налоговую сферу, предпосылками которого являются повышение цифровой грамотности и развитие цифровых платформ, повысит эффективность администрирования, сократит теневую экономику и укрепит доверие налогоплательщиков в соответствии с лучшими международными практиками:

- В Эстонии система e-Tax позволяет подавать налоговые декларации за считанные минуты, а налоговое администрирование полностью интегрировано с государственными реестрами [8].

- В Южной Корее электронные кассовые аппараты и системы онлайн-мониторинга позволяют автоматически отслеживать транзакции и снижают уклонение от уплаты налогов [9].
- Во Франции и Германии внедряются элементы больших данных и блокчейна для анализа рисков и предотвращения налогового мошенничества [10].

Внедрение передовых методов и инструментов обработки документов и безбумажного обмена информацией значительно сократит трудозатраты, повысит эффективность и уменьшит численность персонала, что крайне важно в условиях нынешнего перегруженного аппарата государственного управления. В то же время необходимо минимизировать угрозу разглашения информации о налогоплательщиках. В эпоху цифровых технологий и социальных сетей объем генерируемой информации растет экспоненциально. Большие данные, представляющие собой большие объемы неструктурированных данных из различных источников и в различных форматах, становятся стратегическим активом. Эти данные могут быть использованы как государственными органами, так и предприятиями для создания продуктов, идеально подходящих для потребителей [11]. Поскольку эта технология предполагает повторное использование существующих данных, этот метод получения информации считается относительно недорогим.

Использование больших данных повысит прозрачность налоговых процессов. А в сочетании с технологией блокчейн станет возможным отслеживать крупные транзакции со значительным НДС, возвратом налогов и трансграничными операциями. Эта система поможет налоговым органам лучше понимать поведение населения и позволит выявить области мошенничества и развития теневой экономики, а также области, где присутствуют добросовестные налогоплательщики и не происходит нарушений. Это означает, что ресурсы могут быть направлены туда, где они наиболее необходимы. Большие данные могут помочь налоговым органам шире использовать аналитические методы, поскольку растущий объем данных, поступающих в налоговую администрацию, и дополнительные объемы информации от третьих лиц, ставшие доступными в результате планируемых поправок к Закону о сборе налогов, обеспечат обширное информационное хранилище для разработки аналитических методов выявления новых требований, рисков и налогоплательщиков, несущих такие риски [12].

В заключение можно отметить, что налоговое администрирование в своем определении базируется на совокупности налоговых отношений с конкретизацией субъектов и объектов, а ключевую роль здесь играют органы, осуществляющие планирование, контроль, регулирование и надзор за взиманием налогов и платежей в бюджет при четком соблюдении налогового законодательства и, безусловно, на основе объективной, ответственной налоговой политике в целях обеспечения финансовой безопасности Казахстана. Поэтому, повышение эффективности налогового администрирования в Казахстане невозможно без комплексного подхода, сочетающего обоснованные научные исследования, совершенствование самого процесса налогового администрирования и внедрение цифровых технологий.

Во-первых, развитие научной базы в системе налогового администрирования создает основу для разработки рациональной налоговой политики. Прогнозирование влияния изменений в налоговом законодательстве и обеспечение их общественного принятия возможно только при опоре на результаты поведенческой и экспериментальной экономики.

Во-вторых, совершенствование самого процесса налогового администрирования указывает на необходимость перехода от фискального давления к сервисной модели взаимодействия налоговых органов, бизнеса и граждан.

В-третьих, цифровизация налоговой системы является ключевым инструментом реализации первых двух направлений. Расширенное использование цифровых платежей, онлайн-банкинга, больших данных и блокчейна повышает прозрачность налоговых потоков, позволяет оперативно выявлять риски уклонения от уплаты налогов и оптимизирует ресурсы налоговых органов.

Таким образом, взаимосвязь между тремя ключевыми направлениями модернизации налоговой системы проявляется в их взаимодополняющем характере:

- научные исследования формируют интеллектуальную основу для налоговых реформ, позволяя прогнозировать экономические последствия принимаемых решений и оценивать их влияние на развитие национальной экономики;
- совершенствование налогового администрирования обеспечит их практическую реализацию через повышение эффективности налогового контроля, внедрение риск-ориентированных методов управления и развитие сервисной модели взаимодействия с налогоплательщиками;
- цифровизация налоговой системы как важнейший инструмент, интегрируя результаты научных исследований и налоговое администрирование в единую цифровую инфраструктуру, сделает эти процессы более прозрачными, быстрыми и эффективными.

Внедрение предложенной модели модернизации позволит Республике Казахстан не только сократить масштабы теневой экономики и повысить уровень налоговой дисциплины, но и укрепить

доверие налогоплательщиков к государственным институтам, повысить эффективность бюджетной политики и сформировать устойчивую налоговую систему, отвечающую требованиям современной цифровой экономики.

Список использованных источников:

1. Баранник И. М. Ключевые аспекты стимулирующей функции налоговой политики как фактор роста национальной экономики // Вестник евразийской науки. 2023. Т.15. №3. URL: <https://esj.today/PDF/04FAVN323.pdf>
2. Официальный сайт Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан URL: <https://www.gov.kz>
3. Кусаинова И. Жумангарин представил ключевые изменения в Налоговом кодексе 2025. URL: <https://inbusiness.kz>
4. Послание Президента 2025: Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию URL: <https://www.akorda.kz>
5. Жамиева, А.Е., Насырова, Г.А., Мажитов, Д.М. Налоговая система в условиях нестабильной экономики // «Вестник университета «Туран». 2021. №4(92). С. 208-215. doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-4-208-215
6. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК URL: <https://stat.gov.kz>
7. Suominen, K. Building Digital Public Infrastructure: Lessons Learned from Kazakhstan 2025 URL: <https://www.csis.org/analysis/learned-kazakhstan>
8. Government of Estonia. E-Estonia: Business and Finance - e-Tax. e-Estonia 2020 URL: <https://e-estonia.com/solutions/business-and-finance/e-tax>
9. Бюнгтэк, Ч. Электронная торговля в Республике Корея: современное состояние и особенности // Вестник ИЭ РАН. 2019. №5. С.178-190
10. Авдеева, И.Л. Анализ зарубежного опыта использования глобальных технологий «BigData» // Наукоедение. 2016. №8(6) URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/13EVN616.pdf>
11. Черных, К. А. Применение технологий Big Data // Молодой ученый. 2022. №46(441). С. 8-11
12. Sivarajah U., Kamal M.M. Critical analysis of Big Data challenges and analytical methods // Journal of Business Research. 2017. P. 263-286

УДК 657.1

«ЦЕЙТНОТ» ДОЛЛАРА КАК ГЕОЭКОНОМИЧЕСКОГО И ФИНАНСОВОГО РЕСУРСА

Ишенов Б. Ч., д.э.н., профессор КЭУ им.
М.Рыскулбекова, Кыргызская Республика, г. Бишкек
Тыныстанова Мунира Макеновна, старший
преподаватель, КНУ им. Ж.Баласагына, Кыргызская
Республика, г. Бишкек

Аннотация. В этой статье рассматриваются тренды перемен мировой экономики, с переосмыслением книги З. Бжезинского «Великая шахматная доска: главенство Америки и её геостратегические императивы».

Развитием цифровых платежных платформ, торгово-экономические операции стран БРИКС осуществляются в нацвалютах. Идет процесс крушения американской долларовой гегемонии на мировой арене. Уход от долларовой зависимости повышает платежеспособность и экономическую устойчивость стран.

Ключевые слова: долларовый гамбит, цугцванг, дедолларизация, цифровые платежные платформы, гегемония, санкционная политика, платежеспособность и экономическая устойчивость, экономика, финансы, технологии.

Annotation. This article examines the trends of change in the global economy, with a rethinking of Z. Brzezinski's book "The Great Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives."

With the development of digital payment platforms, trade and economic transactions of the BRICS countries are carried out in national currencies. The process of collapse of American dollar hegemony on the world stage is underway. Moving away from dollar dependence increases the solvency and economic stability of countries.

Key words: dollar gambit, zugzwang, dedollarization, digital payment platforms, hegemony, sanctions policy, solvency and economic sustainability, economics, finance, technology.

Великая шахматная доска: главенство Америки и её геостратегические императивы (автор: З. Бжезинский экс госсекретарь США, 1997г).

Книга, по нашему мнению, состоит из пяти концептуальных размышлений автора:

- 1) О геополитическом могуществе США и о стратегии, благодаря которому это могущество может быть реализовано в XXI веке;
- 2) Наибольшее внимание уделяется геополитической стратегии США относительно Евразии, прежде всего Китая, полагая, что главенство на этом континенте фактически является решающей победой во всем мире. При этом они считают наиболее важными стратегическими целями США – распространить свое влияние в центральной Азии и на странах СНГ;
- 3) О необходимости геополитического реванша в отношении России, он называет Россию «черная дыра», имея ввиду, невозможность тогдашней элиты (руководителей после развала СССР) сопротивляться и вести суверенную политику управления государством;
- 4) Говоря о будущем разделении финансовых, экономических, информационных, природных ресурсов считает Украину последним апостолом Российской империи, и только окончательное отделение Украины от России и установление в ней прозападной политической элиты, позволит США сохранить и упрочить состояние единственной «мировой империи и гегемонии»;
- 5) Главным препятствием для достижения стратегических целей США, по его мнению, является создание большой коалиции из Китая, России и Ирана.

Исторически господство доллара начиналась с 1944 г. По итогам второй мировой войны появилась система, называемая Бреттон Вудской (по названию конференции, прошедшей в июле 1944 г. в местечке Бреттон Вудс, штат Нью Гемпшир, США), которую подписали 44 страны, включая СССР (в последствии СССР не ратифицировал это соглашение). С этого момента доллар США подкреплялся золотом в пропорции одна тройская унция золота к 35 долларам, а остальные валюты привязывались к доллару США в фиксированной пропорции, с вероятностью 1% волатильности. В связи с такой золотой обеспеченностью доллар начал занимать роль мировой валюты. Необходимо отметить, что не только золотом были обеспечены доллары США, но и их доля мирового ВВП составила 52%.

Со временем стало очевидно, что золото в резервах США недостаточны по отношению к объемам возросшей долларовой массы. Во избежание дальнейшей потери золота, все больше стран вслед за Президентом Франции Шарлем де Голлем, считавшим доллар «грабительской привилегией Америки», хотели получить золото из Форд-Нокса (хранилища золота США) в обмен на доллары.

Президент США Ричард Никсон отказался от золотого обеспечения в 1971 году. С тех пор, фактически, доллар превратился в ничем не обеспеченную бумажку. Вероятно потому, что напечатанная наличность не остаётся в стране, а выводится за рубеж в счёт оплаты товаров и услуг. Вот и выходит, что печатая доллары и вкладывая их за рубеж, американцы и по счетам платят, и ускоряют инфляцию в других странах, сильно при этом не утруждаются.

Известно, что такая схема работает только с долларом, так как он самая конвертируемая валюта. Совершенно ясно, что Америка просто экспортирует инфляцию. Это один из главных продуктов её экспорта. Без инфляции экономика США впадает в стагнацию, умеренная инфляция это один из механизмов их роста.

Простая арифметика: напечатанные (необеспеченные) доллары участвуют в увеличении инфляции всех стран, принимающих в оплату доллар иными словами, если напечатать 1000\$ и раздать их в США, то инфляция увеличится во всех странах сразу на эти 1000\$, но прибыль в размере 1000\$ минус мировая инфляция достанется только гражданам США и Транснациональным корпорациям.

Если бы доллар ходил только в США, то прибыль граждан США не получили бы 1000\$ минус инфляция 1000\$ = 0, или инфляция на те же 1000\$ в экономике США.

Другими словами: США печатают много «фальшивых» долларов, если считать на каждого гражданина США, и слишком мало если эту сумму распределять на всех граждан, использующих доллар для того чтобы инфляция стала заметной.

В условиях роста мировой экономики, США снимали «сливки» с неё выпуская и распределяя среди своих граждан недостающую денежную массу. Денежная масса вливается в мировую экономику для поддержания цен на одном значении, при росте мирового производства товаров. Когда мировая экономика перестала расти США стали недополучать доходы от мировой инфляции. Эти доллары расходятся по миру и оседают на руках и в банках, каждый думает, что он \$ миллионер. Доллар замещающая национальные валюты при покупке любых товаров валюта кукушка.

Но поскольку доллар по-прежнему принимали во всём мире так же, как и при золотом обеспечении, не было необходимости ограничивать объем наличности такими условностями, как запасы золота, то темпы развития сферы обращения доллара возросли неимоверно. Особенно тому

поспособствовало соглашению от 1974 года с Саудовской Аравией относительно торговли нефтью только в долларах. То есть фактически это соглашение породило нефtedоллар, или нефтяное обеспечение доллара. Все транзакции в мире с тех пор производились только в долларах, что значительно расширило сферу обращения этой валюты во всём мире. С учётом того, что постепенно большинство торговых, инвестиционных и прочих операций проходили в долларах, то сила доллара очень возросла. Даже Кыргызстан, наряду с другими странами СНГ, осуществлявшими реформы под эгидой МВФ и Всемирного банка, подписал в 1990-х соглашения, что мы можем инвестировать в собственную экономику не больше, чем у нас имеется долларов (или другой твёрдой валюты). При отсутствии мощной производственной базы не можешь инвестировать в экономику, если тебе кто-то не предоставит кредит или грант.

В настоящее время, в результате целого ряда событий, начиная с допандемийной торговой войны с Китаем, излишним печатанием – около 36 млн. долларов ежедневно и санкционной войной против России, США значительно ослабили позиции доллара (что и обусловило его удешевление относительно золота). То есть, если раньше без всяких затруднений любой товар из любой части мира мог быть куплен США за доллары, то вследствие санкционной войны с Китаем США частично самоограничила себя в источниках приобретения товара (в то время как внутреннее производство в США на текущий момент составляет не более 18% от мирового, а потребление порядка 33%). А учитывая, что Китай – это крупнейший в мире производитель абсолютно всего, то заместить его продукцию было очень сложно. Отсюда пошли нарушения цепочек поставок. В результате некоторых ответных санкций Китая, в частности по ограничению продажи редкоземельных металлов, у США появилось ещё больше затруднений. Санкционная война с Китаем породила также сомнения относительно надёжности США как торгового партнёра. Санкционная война с Россией, последовавшая вслед за событиями на Украине, и включавшая в себя арест российских счетов, номинированных в долларах в объёме более \$300 млрд, породил ещё больше сомнения во всём мире относительно надёжности доллара как средства сбережения и мировой торговли. Для многих стран это стало моментом озарения. Все подумали: «значит всё, что я до этого заработал в долларах может быть потеряно одним росчерком заокеанского пера!» И все, кто мог, стали активно избавляться от американских облигаций и счетов, номинированных в долларах. Следующим шагом стал переход на взаимную торговлю в национальных валютах. В частности, практически все страны БРИКС, включающие крупнейшие развивающиеся экономики мира, такие как Китай, Индия, Россия, Бразилия и Южная Африка. Объединённые Арабские Эмираты, Иран, Египет и Эфиопия, а также многие страны Ближнего Востока. Латинской Америки, Юго-Восточной Азии и Африки последовали этому тренду в 2023 году. Саудовская Аравия уже объявила о переходе в торговле нефтью с долларов на китайский юань; в рамках более тесного взаимоотношений с Китаем Саудовская Аравия также начала восстанавливать свои отношения с некогда злейшим врагом, шиитским Ираном. Такие страны, как Китай и Малайзия обсуждают возможность развития Азиатского Валютного Фонда.

Сейчас мы становимся очевидцами того, что происходит вал глобальных перемен, невиданных за столетие. Китай успешно становится мировым лидером не только финансово-экономическим, технологическим, но и идейным.

Некоторые страны, и в первую очередь, Россия, Китай и Индия – каждая по-своему считают, что мир меняется невиданным образом, и выдвигали идеи, что в такой ситуации делать. К такой платформе с 1 января 2024 года подключились еще пять стран Африки и Ближнего востока пополняя политическую, экономическую, финансовую идею стран БРИКС.

Здесь уместно учесть множество факторов и цифр к 2030 году инфраструктурный проект «Пояс и путь» будет генерировать 1,6 триллиона нынешних долларов в торговле, в настоящее время на долю пяти стран БРИКС приходится 36,8% мирового ВВП, что превысил долю «Большой семерки» (28,86%) [1] и 46% населения Земли [2]. Эти цифры надо вписывать в реальности происходящего в Китае и вокруг, что позволяет нам сделать следующие выводы:

Первое Китай только что выдержала с честью бешеную и лживую информационную кампанию под названием «конец китайскому чуду», в экономике там страшные проблемы». В России, тоже нашлось много желающих поддаться на эти фальшивки. В 2025 году объём ВВП Китая составил 140,2 трлн.юаней (или 20,1 трлн долл США), а темпы роста ВВП увеличился на +5, заняв одно из первых мест среди крупнейших экономик мира [3], тем самым обогнав США вдвое [4]. Санкционная кампания США была, направлена, чтобы организовать бегство капиталов. Но сейчас они текут именно в Китай в ранее невиданных масштабах, причем, прежде всего туда, где изобретаются или используются самые высокие в мире технологии. Для нас очевидно, что у тех, кто имеет дело с Китаем, экономика сильнее, а победы такого рода заметно повышают внимание к предложениям страны о том, как нам обустроить мир и улучшить глобальное управление. Необходимо отметить что, несмотря на тотальную санкционную политику запада Россия стала лидером по экономическому развитию в европейском континенте.

Второе в Пекине, России и других странах БРИКС сейчас параллельно и одновременно происходят множество форумов самого разного направления: экономические, финансовые, технологические на тему как дальше управлять миром совместно против однополярной политики США и его Западных сателлитов. Нигде в мире больше нет ничего подобного не в США же ехать за долларами. Крупный международный форум «Один пояс - один путь», который состоялся 18-20 октября 2023г. в Пекине, на котором представлены полтора сотен стран. Это означает что, Пекин становится идейной столицей планетарного масштаба и ключевым фактором зарождения многополярного мира.

Третье ничего уникального в «Белой книге» информационного офиса китайского правительства нет, наоборот, там много очевидного. Это и узнаваемые принципы ООН, и мысли, которые десятилетиями (если не столетиями) высказывались разными государствами и народами. В Пекине их просто объединили. Естественно, было бы странно, если бы китайцы и без того разделяются «мировым большинством», то есть всеми, кроме нынешнего заигравшегося Запада.

Четвертое за всю послевоенную историю США американские санкции не сработали ни разу. То есть не сработали так, как они должны были согласно заявлениям Вашингтона. Должны были привести к смене режима и смене политики той или иной страны, а в результате глобалисты во главе США получили громадный список неудач: Северная Корея, Вьетнам, Куба, Ирак, Ливия, Сирия, Венесуэла, Россия, Китай, талибы в Афганистане, Украина и др. Везде без исключения провал санкций. Следует подчеркнуть, что даже раздача помощи своим друзьям не принесла желаемых результатов. Получается, американская империя не умеет ни наказать неприятеля, ни помочь развиваться приятелю?? Удивительные факты приводит ветеран американской внешнеполитической деятельности, советник Рональда Рейгана Дуглас Бендоу в своей статье, где американская помощь начиная с 1945 до самого 1995-го везде проваливалась. Не важно, как эта помощь шла через ООН, через спецгентство USAID, Всемирный банк и т.д. раздали примерно триллион долларов толку никакого [4]. Отсюда выводы: множество стран, получающих помощь, сегодня более нищие, чем когда началась помощь США, а не добиваются прогресса, делают это вопреки, а не благодаря внешней (американской) помощи. По данным из разных источников, большая часть Африки, часть Латинской Америки, Азии и Ближнего Востока в сфере экономики чувствуют себя хуже, чем 20- 25 лет назад, приблизительно до 70% помощи возвращается в американскую экономику в качестве стратегических ресурсов.

Пятое, по нашему мнению, причина кроется (низкий уровень инфляции) что весь Запад сидит на кредитах, а значит, денежное обращение находится на низком уровне. У каждого американца есть долги. Достаточно вспомнить их пресловутую кредитную историю, без наличия которой там жить вообще невозможно. Экономика сейчас максимально насыщена самыми разными кредитами. Поэтому сколько денег не печатай, ежедневно США печатает около 38 млн. долларовых банкнот различных номиналов [5], а к экономическому росту это привести не сможет. К тому же следует отметить, что на данный момент скорость обращения денег в экономике находится в упадке. Это самый низкий уровень за последние 65 лет.

Шестое в США есть инфляция и довольно существенная (в разы больше чем, 3,5%) она во многом уходит в сферу фондового и денежного рынка. В потребительский рынок переходит малая часть. И экономика США это не только то, что на территории США, например Айфоны на 100% производятся в Китае, но в каждом аппарате доля Apple 64%, как чья ВВП это считать? Существенная часть мировой экономики, является по сути американской, принося доходы американским ТНК.

Седьмое в США предложение превышает спрос только за счёт того, что они имеют возможность ввозить товары в долг. То есть, забирая зарубежное сырьё и товары, они в ответ дают долговые расписки. При этом растёт внешний долг 37 трлн долларов – 2025 год и растёт товарное предложение и благосостояние внутри страны. Однако сейчас другие страны стали подозревать, что по долгам Америка видимо никогда не расплатится и скоро её расписки превратятся в фантики. Намечается суровый мировой кризис.

Восьмое сегодня доллар обеспечен двумя вещами:

- 1) способностью правительства генерировать доходы - через долг и налоги;
- 2) полномочиями правительства заставлять экономических участников, совершать сделки в долларах.

Таким образом, вышеуказанные ключевые выводы (наряду с другими факторами), по нашему мнению, являются основным трендом начала крушения американской долларовой гегемонии и многополярной цивилизации.

У Америки и его западных марионеток управлять остальным миром своим «могущественным долларом» практически не получается. Сейчас суть момента в международных отношениях активные и практические действия не западного мира по части того, чтобы самим решать свои проблемы, в обход западников, создавая новые политические, экономические, финансовые платформы.

Уход от долларовой зависимости — одна из основных задач БРИКС. Обновленный БРИКС идет дальше в расширении платежей, не привязанных к доллару и подконтрольной США SWIFT. Ставка на расчеты и кредитование в нацвалютах стран БРИКС является основным трендом обслуживания торгово-экономических операций. Торговые операции на 2025 г. Между Россией и Китаем уже более 95% в рублях и юанях.

BRICS Pay, наряду с развитием цифровых платежных платформ внутри стран БРИКС, в частности в Китае, сильно пошатнет позиции доллара на мировой арене.

«Это опаснее для американской гегемонии, чем ядерное оружие», — подчеркнул в своей статье бывший министр финансов Греции Янис Варуфакис [6].

Пол Кругман, гражданин Америки, который является единственным лауреатом Нобелевской премии (2008 г.) по экономике (международная торговля) обращает внимание читателей на то, что ФРС накануне каждого кризиса объявляет, что никаких признаков кризиса нет. То есть лжет, он считает, что было бы неплохо, если американцы отвлекутся на экономические пертурбации у себя дома и перестанут мутить воду за рубежом. Проблема в том, что каждый раз штаты из их кризисов вытаскивало все человечество.

Каждые семь-десять лет повторялась одна и та же история. Кризис в США снижает цены на ресурсы и активы по всему миру. Перепуганные инвесторы выходят в кэш — то бишь в доллар. Американская валюта укрепляется, американские акции отскакивают, американские пенсионеры едут в круиз. Остальные народы, кряхтя, переживают падение своей валюты, новый виток инфляции, разорение бизнесов, а тамошние пенсионеры бредут шариться по помойкам.

Каждый кризис для США — это повод обложить налогом страны мира. И пока американская экономика была мировым паровозом, правительства и центробанки стран с этим мирились. Да, это был налог, но налог на развитие. Сейчас никакого экономического смысла в том, чтобы спасти США, не осталось.

Конец этой аферы очевиден: «дальше ваши рыжие кудри примелькаются, и вас начнут просто бить». Китай не будет спасать США от рецессии, как раньше, — признал очевидное Wall Street Journal [7].

Ежегодно (август) в городке Джексон-Хоул, штат Вашингтон проходит закрытое собрание председателей западных Центробанков. Председатель ЕЦБ Кристин Лагард выступила там достаточно сенсационной речью. «Есть вполне вероятные сценарии, предполагающие фундаментальные изменения глобального экономического (наверняка имела в виду долларового) взаимодействия», сказала она. Мир может войти в новую эру, в которой предыдущие правила больше не будут работать [7]. Лагард возможно в чисто французской манере намекает на возможную ситуацию, когда евро захватит глобальное лидерство, которого у него никогда не было. По нашему мнению, К.Лагард погружена в фантазию, не считаясь с реалиями отрицательного роста экономики стран Европы. Хотелось бы напомнить читателям, что в 2011 году Доминик Стросс-Кан высказал, что Вашингтонский консенсус вреден для мировой экономики, и за это его сняли с должности главы МВФ [8]. Сегодня никто не пытается арестовывать Кристин Лагард, хотя ее заявления куда скандальнее всего, что успел наговорить Стросс-Кан. Фактически Лагард предсказывает конец гегемонии доллара в качестве мировой резервной валюты. Но если она делает это с ведома своих американских покровителей, то не является ли это их сценарием выхода из неизбежной рецессии? Уронив доллар, они одновременно обесценят и гигантские внешние долги в размере более 37 триллиона долларов США и скажет: «кому я должен, всем прощаю». Удивительно, но какая страна согласилась бы с таким положением дел?

По мнению многочисленных экспертов, сейчас Евросоюз находится на последнем дыхании дню экономики пробито, и течь превратилась в бурный поток инфляции и обнищания. Политический разлом тоже очевиден.

Сейчас, назрела ситуация, где можно уверенно предсказать о начале деградации долларовой парадигмы и крушении однополярной гегемонии. Главным катализатором такой ситуации является создание и функционирование стран БРИКС+.

Необходимо отметить, что пока (вопрос времени) доллар в определенной степени будет обслуживать мировую экономику. Однако существующие темпы перехода на национальную валюту стран БРИКС, ЕАЭС опережает темпы применения доллара в мировой торговле, а также пассивное отношение к резервной валюте (доллара) во многих странах ускоряет процесс «кончины» доллара. По данным МВФ, доля доллара в корзине международных валютных резервов сократилась с 70% в 1999 году до 57,8% в 2024 г. [9]. Госсекретарь США Энтони Блинкен выступая на лекции в Университете Джонса Хопкинса высказался так: «То, что мы переживаем сейчас, — это больше, чем испытание на прочность миропорядка, сформировавшегося после холодной войны. Это конец его» [10].

В октябре 2024 года Россия запустила международную платёжную систему БРИКС для взаимодействия национальных систем передачи финансовых сообщений. При этом к российской

платформе уже подключились 159 иностранных участников из 20 стран, сообщила в интервью РИА Новости глава Банка России Эльвира Набиуллина [11]. Основой платежной системы «БРИКС Пэй» может стать новая коллективная счётная единица GDR (БРИКС стейблкоин). Также страны-участницы обсудят возможность создания валюты, обеспеченной золотом, что может стать важным шагом к созданию стабильной и надежной альтернативы существующим финансовым системам.

Процесс дедолларизации мировой экономики неумолимо идет, многие страны тяготеют к траектории на использовании национальных валют взаимных расчетов, также естественно ведутся экспертные обсуждения о возможном, целесообразности и реализуемости планов по введению нацвалюты.

Долларовый гамбит не оправдал свое назначение, а, цугцванг американской гегемонии имеет место существовать! Наступит ли цейтнот, вопрос времени!

Хотелось бы завершить доклад с речью Владимира Путина на международной парламентской конференции «Россия Латинская Америка» все государства в своем единстве и многообразии были сильными, самостоятельными и успешными. И напоминанием фундаментальной книги крупного ученого-экономиста, академика России Сергея Глазева: «Третья мировая война: Америка начинает и проигрывает».

Источники:

1. <https://ria.ru/20250430/briks-2014230861.html>
2. <https://www.worldometers.info/ru/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BF%D0%BE-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BC>
3. <https://finance.mail.ru/article/vvp-kitaya-za-2025-god-vyros-na-5-69195309/>
4. <https://usa-info.com.ua/dollar/dollar.html>
5. <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa226.pdf>
6. <https://smart-lab.ru/blog/1001223.php>
7. <https://sputnik-ossetia.ru/20230927/dollar--vse-zapad-ischet-nestandartnye-puti-vykhoda-iz-retsessii-25886942.html>
8. <https://ria.ru/20230927/dollar-1898806706.html>
9. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/kak-eto-rabotaet/the-end-of-dollar-era?lang=ru>
10. <https://www.kommersant.ru/doc/6212089>
11. <https://ria.ru/20240130/briks-1924262137.html>

ДК 336.75

БАНКИ В ИНДУСТРИИ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ

Парусимова Н.И., д.э.н., профессор
Оренбургский государственный университет
Россия, г. Оренбург

Аннотация: В условиях трансформации финансового посредничества в индустрию услуг, актуальной задачей становится создание нового банка, который бы опирался на передовые инновационные финансовые решения. Несовершенство рыночного механизма диктует необходимость обеспечения прозрачности операций, внедрения современных технологий, поддержания адекватного уровня капитала, а также успешной конкуренции за клиентов и эффективного управления рисками. Исследуется влияние санкционного давления на российский банковский сектор, которое заставило банки заботиться об увеличении прибыльности своих услуг, своевременно и разумно реагировать на новые внешние и внутренние шоки.

Түйінді сөздер: Заманауи банк, банктік бизнес, қаржы индустриясы, банктік капитал, банктік тәуекелдер, мега-реттеуші

Ключевые слова: Современный банк, банковский бизнес, финансовая индустрия, банковский капитал, банковские риски, мегарегулятор.

Keywords: Modern bank, banking business, financial industry, banking capital, banking risks, mega-regulator

Современная теория о роли банков в индустрии финансовых услуг достигла значительного прогресса, однако в условиях новых вызовов времени возникает множество вопросов и споров по фундаментальным вопросам современного банковского дела. Мы отдаем должное усилиям отечественных и зарубежных исследователей [4.5.6.7.15.16.17] банковского бизнеса и ставим перед собой задачу изучить развитие и трансформацию представлений о месте современного банка в финансовой индустрии и исследовать его роль в развитии реального сектора трансформационной российской экономики.

В настоящее время мы наблюдаем процесс трансформации финансового посредничества в индустрию финансовых услуг. Формируют индустрию финансовых услуг и стимулируют финансовые инновации такие компоненты как финансовая и операционная прозрачность, овладение информационными технологиями, капитал (его адекватность), успешность борьбы за клиента и степень риска [15].

Выживание российских банков в индустрии финансовых услуг зависит от их способности адаптироваться к изменениям, в результате которых банк из простого финансового посредника депозиты/кредиты вовлекается в информационный процесс и процесс совершения сделок [15]. Происходящие трансформации на финансовом рынке востребовали создание современного банка, суть которого состоит как в участии в информационном процессе, так и в процессе заключения самых разных сделок: обслуживание инвестиций, финансирование корпораций, страхование, трастовое и пенсионное обслуживание и др. [10-14]

Причем новый современный банк, будучи посредником при движении потоков сбережений и инвестиций, с одной стороны, должен быть нацелен на принятие решений, позволяющих увеличить объем активов, создающих стоимость, и сокращение активов, разрушающих ее, а с другой, - выполнить важную миссию принятия на себя рисков, возникающих в экономике. Для этого ему необходимо тщательно анализировать качество заемщиков и определять какую долю кредитного риска или риска дефолта он сможет брать на себя. Кроме того у современного банка расширились возможности предоставления своим клиентам услуг по управлению, хеджированию их финансовыми рисками, что позволяет снижать риска как для экономики, так и для самих банков-главного звена финансовой индустрии.

За последние годы усилилось санкционное давление на российский банковский сектор¹, это заставило банки заботиться об увеличении прибыльности своих услуг, своевременно и разумно реагировать на новые внешние и внутренние шоки. Так, по итогам прошлого 2025 года российская банковская система продемонстрировала устойчивость к:

- ограничению доступа к международным платёжным системам (SWIFT);
- сложностям с трансграничными расчётами;
- снижению доступности кредитов и затруднению привлечения заёмного финансирования из-за рубежа;
- усилению комплаенс-процедур в зарубежных банках, что затрудняло открытие счетов и проведение операций для российских компаний [1.2.3].

Кроме того на российскую банковскую сферу повлияла тенденция к деглобализации и разделению мира на торговые блоки. Российские банки были вынуждены искать альтернативные каналы для международных расчётов, например, через СПФС (российский аналог SWIFT) и цифровые каналы с дружественными юрисдикциями. Это привело к разделению российских банков по доступности платёжных маршрутов внутри России. Возрос интерес к цифровым активам и токенизированным инструментам (облигации, займы), особенно среди экспортёров и холдингов с активами в недружественных юрисдикциях.

В итоге темпы развития банковского сектора в финансовой индустрии существенно замедлились, а его финансовые результаты снизились по сравнению с предыдущим периодом. Данный тренд обусловлен не только влиянием внешних причин, но и комплексом внутренних

¹Под блокирующие санкции (по Регламенту 269) попали около 17 российских банков, а секторальные санкции (transaction ban) были введены против 51 российского банка, 7 банков из СНГ и 13 финансовых учреждений из Китая и СНГ. ЕС также расширил ограничения против банков и финансовых учреждений, использующих российские СПФС, СБП, МИР и криптовалюту для сотрудничества с российскими компаниями.

факторов, включающих ужесточение денежно-кредитной политики Центрального банка Российской Федерации, повышение уровня кредитных рисков и трансформацию структуры кредитного рынка.

Политика монетарных властей, направленная на сдерживание инфляционных процессов, оказала значительное влияние на банковский сектор, который занимает лидирующие позиции в индустрии финансовых услуг. Влияние регуляторных изменений на деятельность российских банков 2025 года проявилось в устойчивом росте ключевой ставки Банка России. Это обусловило снижение маржинальности банковских сделок и соответственно негативно отразилось на доходах кредитных организаций. На доходности банковского бизнеса также отразился рост кредитных рисков, обусловленный как макроэкономическими факторами, так и внутренними проблемами заёмщиков. Произошло изменение структуры кредитного портфеля банков, связанное с перемещением денежных потоков между различными сегментами экономики, из-за снижения доступности кредитных продуктов для потенциальных заемщиков, как в сегменте корпоративного кредитования, так и в сегменте розницы.

По данным Банка России за 2025 год, объем корпоративного кредитования вырос всего на 11,8%. Этот рост произошел не за счет увеличения кредитования, которое способствует созданию новой стоимости, а за счет займов, удовлетворяющих текущие потребности бизнеса, а также кредитов застройщикам жилья (из-за низких ставок и использования счетов эскроу) и крупных государственных компаний, реализующих инвестиционные проекты [2.3].

Также выросла роль банковского сектора в финансировании проектов технологического суверенитета и структурной адаптации экономики: количество таких проектов увеличилось в 1,5 раза (до 68), а их общий бюджет вырос на 2,6 трлн. рублей (до 5,9 трлн. рублей).

Значительно замедлилось розничное кредитование. Хотя доля ипотечных жилищных кредитов увеличилась на 3,3%, но ее рост был обеспечен за счет льготных жилищных программ. При этом развитие рыночного сегмента ИЖК сдерживалось высокими процентными ставками и возросшими требованиями к первому взносу. Сократился портфель потребительских кредитов на 6,6%, а автокредиты выросли на 10,7% за счет предъявленного спроса со стороны таксистов и индивидуальных предпринимателей, занятых пассажирскими перевозками.

Доля проблемных кредитов в сегменте розничного кредитования выросла до 13% на 1 января 2026 года. Так, в портфеле ипотечных жилищных кредитов доля просроченных платежей (на 90 дней и более) увеличилась с 1% до 1,7%, в портфеле потребительских кредитов — с 9% до 12,9%.

Ключевой проблемой для российского банковского сектора оставалась достаточность (адекватность) капитала. Возможности его естественного увеличения были ограничены. Несмотря на то, что балансовый капитал банков вырос на 15,4% благодаря прибыли и положительной оценке активов, с 1 февраля 2025 года мегарегулятор сначала ввел антициклический коэффициент в размере 0,25%, а с 1 июля его увеличил до 0,5%.

В 2025 году российские банки сосредоточились на технологическом суверенитете. Они внедряли отечественные операционные системы, адаптированные под местные законы, развивали цифровые сервисы и укрепляли кибербезопасность. Кроме того они искали новые инструменты и стратегии для управления рисками. В результате на банковском рынке появились новые тренды:

а) Увеличение доли цифровых платежей. К концу 2025 года 50% граждан планировали использовать СБП.

б) Применение ИИ для улучшения услуг. Это включало чат-ботов, автоматизацию выдачи кредитов и расширение возможностей безналичных транзакций.

в) Развитие необанков (digital-first-banks), предлагающих B2B-услуги с полной цифровой инфраструктурой.

г) Гиперперсонализация банковских сервисов.

Рост экономической волатильности потребовал от банков повышенной гибкости, усиленного управления рисками и адаптации к меняющимся условиям. Ключевыми вызовами стал комплекс рисков², связанных с макроэкономической ситуацией, регуляторными

²Рост доли проблемных кредитов, высокая долговая нагрузка заёмщиков, риски в сегменте POS-кредитования, скрытые проблемные кредиты, риски в ипотечном кредитовании, **риски в розничных услугах**, технологические риски, **регуляторные риски**.

изменениями, цифровизацией и трансформацией потребительского поведения, давление на процентную маржу и необходимость балансировать между сохранением прибыльности и устойчивостью в условиях роста неопределённости.

Регуляторные новации 2025 года создали для банков ряд вызовов, связанных с ограничением возможностей для роста, повышением затрат на капитал и соблюдение новых требований. Однако они также стимулировали банки к повышению устойчивости, оптимизации рисков и цифровой трансформации. В долгосрочной перспективе это могло способствовать формированию более сбалансированной и устойчивой банковской системы, но в краткосрочной перспективе снизило операционную эффективность многих игроков.

В условиях экономической нестабильности и ужесточения регулирования банкам нужно адаптироваться к новым реалиям и повышать свою устойчивость и эффективность. Это включает улучшение риск-менеджмента, адаптацию к изменениям в законодательстве и инвестиции в цифровые технологии.

Из-за ограниченности долгосрочных кредитных ресурсов и неразвитости механизма производного рефинансирования российские банки не могут реализовать долгосрочное инвестиционное кредитование, на долю которого приходится около 5 % в валовом внутреннем продукте [1].

На банковском рынке усиливается недостаточность ресурсов для удовлетворения потребностей крупного бизнеса; у 40 % предприятий не удовлетворена потребность в пополнении оборотных средств и 22 % в авансировании инвестиций [3].

Неадекватная российским условиям капитализация банковского сектора и высокая стоимость инвестиционных кредитных продуктов делают их недоступными не только для мелких и средних заемщиков, но и для крупных.

Ограниченные возможности российского банковского сектора не позволяют учитывать стратегии развития клиентов, обусловленные воспроизводственным процессом трансформационной экономики и финансировать инфраструктурные инвестиционные проекты.

Эффективность мер монетарных властей снизилась из-за масштабных льготных программ, что привело к росту ключевой ставки Банка России. Теперь Банку России необходимо учитывать неравномерность экономического развития регионов. Регионы различаются по отраслевой структуре, доле крупного, среднего и малого бизнеса, степени интеграции, ресурсной базе и уровню развития финансового посредничества. Для этого следует дифференцировать ключевую ставку по регионам с учетом их инвестиционной привлекательности, а региональным банкам придать статус региональных банков развития [11].

На наш взгляд, реализация этих мер позволит создать надежную и стабильную финансовую индустрию, а стабильность, предсказуемость и надежность – основа преодоления новых вызовов времени в условиях структурной трансформации российской экономики.

Список использованных источников:

1. Ассоциация российских банков: официальный сайт – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://arb.ru/arb/videos/10681270> - 20.09.2025
2. Банк России. Денежно-кредитная и финансовая статистика: официальный сайт. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cbr.ru/statistics/macro_itm/dkfs/ - 25.03.2026
3. Банк России. Новости.: официальный сайт. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cbr.ru/statistics/macro_itm/dkfs/ - 28.03.2026
4. Зверькова, Т. Н. Банки в условиях цифровой дезинтермедиации: от Bank 2.0 к Bank 5.0 / Т. Н. Зверькова // Вестник Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова. – 2025. – Т. 22, № 5(143). – С. 168-184.
5. Кидуэлл Д. С., Петерсон Р. Л., Блэкуэлл Д. У. К38 Финансовые институты, рынки и деньги. — СПб: Издательство «Питер», 2000. — 752 с.

ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЯ ПОЛЬЗОВАТЕЛЯМИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА ОСНОВЕ УЧЕТНО-ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Тажибаев С.Д.

д.э.н., профессор
Международный Таразский
университет имени Ш.Муртазы,
г. Тараз

Тажибаева Ж.С.

м.э.н., сеньор-лектор
Международный Таразский
университет имени Ш.Муртазы,
г. Тараз

Аннотация: В статье раскрываются вопросы принятия решения пользователями финансовой отчетности на основе учетно-информационного обеспечения. Раскрыта информационная система, отвечающая потребностям информационного обеспечения процесса управления деятельностью хозяйствующего субъекта. Совокупность разносторонней информации об организации является необходимой предпосылкой для принятия эффективных решений заинтересованными пользователями. Дана характеристика трех моделей раскрытия учетной информации.

Представлены обязательные формы отчетности, о деятельности компании, а также дополнительной финансовой и нефинансовой информацией. Указан состав основной и дополнительной информации отражаемые в финансовой отчетности.

Ключевые слова: Финансовая отчетность, управленческий учет, информация, учетно-информационное обеспечение, МСФО, информационные ресурсы.

Түйін сөздер: Қаржылық есеп беру, басқарушылық есеп, ақпарат, бухгалтерлік есеп және ақпараттық қамтамасыз ету, ХҚЕС, ақпараттық ресурстар.

Keywords: Financial reporting, management accounting, information, accounting and information support, IFRS, information resources.

Современный характер преобразований в системе экономических отношений, уровень развития хозяйственного механизма предопределили появление большого числа пользователей финансовой отчетности с различными информационными запросами. Это вызвало потребность в создании информационной системы, способных адекватно удовлетворить запросы заинтересованных пользователей данными, необходимые для решения вопросов стратегического, тактического и оперативного характера. Пользователи финансовой отчетности заинтересованы в получении качественной управленческой информации для принятия эффективных решений, в целях повышения доходности предприятий и к получению больших экономических выгод внешними и внутренними пользователями отчетности.

Активная работа по реформированию системы подготовки учетно-аналитической информации, ориентированная на передовые учетные принципы, отраженные в Международных стандартах финансовой отчетности (МСФО), обусловили возрастающий интерес к ним теоретиков и практиков бухгалтерского учета. В этой связи перед учетно-аналитическими службами встает ряд вопросов, решение которых порой невозможно, а иногда экономический невыгодно в рамках традиционного существующих учетных систем.

Возникающие проблемы подготовки отчетности могут быть решены путем использования информационных ресурсов управленческого учета. Конечно, целевые установки организации управленческого учета и подготовка отчетности по правилам МСФО различные: управленческий учет преимущественно направлен на удовлетворение запросов менеджеров для целей управления предприятием, в финансовая отчетность по МСФО адресована собственникам для оценки эффективности вложения средств (см. рис.1). Общим является то, что обе системы нацелены в будущее, позволяют осуществить длительные прогнозные оценки, принять решения, направленную на перспективу. Также, важным аргументом использования информации управленческого учета для составления отчетности по МСФО, т.к. отчетность позволяет совершенствованию управленческого учета.

Источником информации выступают учетно-аналитические данные, потребителями информации являются внешние и внутренние пользователи, а передающей средой – бухгалтерская (финансовая) отчетность, в том числе включающая в себя и дополнительные данные, раскрывающие численные показатели.

Под информационной системой понимается организационно упорядоченная совокупность документов и информационных технологий, отвечающая потребностям информационного обеспечения процесса управления деятельностью хозяйствующего субъекта. Только качественная совокупность разносторонней информации об организации является необходимой предпосылкой для принятия эффективных решений заинтересованными пользователями.

Эффективность информационной системы учетно-аналитического обеспечения пользователей прямо пропорциональна развитости апперцепции пользователей – ясного и обозного восприятия. Современный этап развития бизнеса в Казахстане характеризуется повышением экономической грамотности в обществе, усиливает контроль со стороны государственных органов за добросовестностью налогоплательщиков, высоким уровнем квалификации менеджеров компаний, возрастанием требований собственников к результатам вложенных инвестиций. Это тенденция свидетельствует о повышении апперцепции пользователей бухгалтерской отчетности и требует от администрации компаний принципиально новых подходов к определению круга учетных показателей и методике их исчисления. Составление отчетности по МСФО ставит перед профессиональными бухгалтерами сложные учетные проблемы, принципиально отличающих от традиционных методов ведения финансового учета и формирования отчетности.

Рис.1 Принятия решений на основе информационной системы предприятия

Сравнительный анализ по представлению отчетности в международной и отечественной практике различный и на сегодня принципиально иной подход к качеству составления отчетности, ориентированный на высокий образовательный ценз общества в целом и уровень апперцепции пользователей.

Пользователи финансовой отчетности должны иметь возможность сопоставлять данные отчетов одного периода с другим, что дает возможность проследить и определить основные тенденции развития компании. Для обеспечения такой сопоставимости компания должна последовательно применять одни и те же методы подготовки финансовой отчетности, которые должны обязательно излагаться в записке к каждому отчету. Кроме сопоставимости результатов

между периодами, пользователи финансовой отчетности могут быть заинтересованы в сравнении финансовых результатов различных компаний одной отрасли. Включение основных положений учетной политики в отчет делает такое сравнение адекватным.

В целом необходимо соблюдать баланс между всеми качественными характеристиками информации, чтобы достичь цели финансовой отчетности. Оценка качественных характеристик является предметом профессионального суждения.

При предоставлении отчетности на международные рынки капитала степень раскрытия информации играет существенную роль. Оценка некоторых статей баланса и отчет о прибылях и убытках различна в МФСО, и только полное раскрытие в примечаниях этих статей позволяет инвестору получить необходимую информацию. Следовательно, информация, содержащаяся в обязательных формах отчетности, лишь частично отражает деятельность компаний, а полная раскрытие полезной информации обеспечивается всей совокупностью основных и дополнительных отчетов, а также дополнительной финансовой и нефинансовой информацией. В табл. 1 отражены состав основной и дополнительной информации, предоставляемой финансовой отчетности.

Таким образом, выделяется информация, обязательная для раскрытия, и информация, которую компании может раскрыть по собственному усмотрению. Появление регламентации обязательности связано с тем, что многие компании не хотели бы раскрыть ту или иную информацию в отчетности. Первая причиной такого нежелания является конкурентная борьба, Вторая причина, которыми компании не охотно идут на раскрытие информации, особенно добровольное, состоит в увеличении затрат по формированию отчетности.

В международной практике выделяются три модели раскрытия учетной информации.

К первой модели относится случаи, когда компании публикуют свою годовую отчетность, в соответствии с различными стандартами финансовой отчетности. Сюда входят исключительно компании, зарегистрированные на фондовой бирже США, которые обязаны сделать отчеты специальной формы с отражением количественных данных о доходах и капитале, рассчитанных в соответствии с общепринятыми учетными принципами США.

Таблица 1.

Раскрытие информации для пользователей отчетности.

Вся информация, полезная для принятия решений				
Финансовая информация				Нефинансовая информация
Область стандартов МСФО			Другие виды финансовой информации	
Основные финансовые отчеты		Дополнительная информация		
Финансовые отчеты	Примечания к финансовым отчетам			
Бухгалтерский баланс. Отчет о прибылях и убытках. Отчет о движении капитала. Отчет о движении денежных средств.	Учетная политика. Пояснительная записка к формам отчетности.	Условные обозначения. Цели и политика управления рисками в компании.	Управленческий обзор и анализ	Постоянное место нахождения и организационно-правовая форма компании, страна ее происхождения и адрес зарегистрированной конторы. Описание характера операций и основные виды деятельности компании.

Во второй модели сравниваются годовые отчеты из разных стран, при этом на первом этапе определяются релевантность учетной информации для принятия управленческих решений в рамках отдельной страны, а на втором – полученные по странам результаты сравниваются, в качестве контрольного образца используются данные по США.

К третьей модели относятся годовые отчеты компаний, применяющих при раскрытии финансовой отчетности в разные отчетные периоды различные стандарты.

Таким образом, перспективным направлением развития управленческого учета и анализа является использование к качеству основы международных стандартов подготовки отчетности как

базы для принятия управленческих решений. По нашему мнению, в области финансового управления, правила МСФО лучше отражают экономическую суть операций и поэтому действительно больше подходят для управленческой отчетности.

Литература.

1. Аверчев И.В. Управленческий учет и отчетность. Постановка и внедрение. - М.: Вершина, 2006. -512 с.
2. Бирман Л.А. Управленческие решения: учеб. пособие. -М.: Дело, 2004. – 208 с.
3. Нурсеитов Э. Консолидированная финансовая отчетность // Файл бухгалтера. – 2003. –№1,2.
4. Друри К. Управленческий учет для бизнес-решений. Учебник / пер. с англ. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. -655 с.
5. Айтжанова Ж.Н. Международные стандарты финансовой отчетности: нормативно-правовой статус // Бюллетень бухгалтера. -2008. -№11.

УДК 336.02

ОТ СЧЕТОВОДА К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ КОНСУЛЬТАНТУ: КАК СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ РАСШИРЯЮТ РОЛЬ БУХГАЛТЕРА

Алиев М.К.

д.э.н., профессор
кафедры «Учет и аудит»
Esil University г.Астана

Аннотация

В данной статье рассматривается фундаментальная трансформация профессии бухгалтера под влиянием цифровизации. Автор анализирует, как автоматизация рутинных операций, внедрение искусственного интеллекта и Big Data освобождают специалистов от технической работы, выдвигая на первый план аналитические функции. Статья доказывает, что технологии не заменяют бухгалтера, превращая из регистратора транзакций в архитектора финансовой стратегии компании. В статье раскрывается как бухгалтер превращается в ключевого советника руководителя, помогая принимать решения на основе данных, а не просто фиксировать факты прошлого.

Аңдатпа

Бұл мақалада цифрландырудың әсерінен бухгалтер мамандығының түбегейлі трансформациялануы қарастырылады. Автор күнделікті қайталанатын операцияларды автоматтандыру, жасанды интеллект пен Big Data технологияларын енгізу мамандарды техникалық жұмыстан қалай босататынын және талдау функцияларын алдыңғы қатарға қалай шығаратынын талдайды. Мақала технологиялар бухгалтерді алмастырмайтынын, керісінше, оны транзакцияларды тіркеушіден компанияның қаржылық стратегиясының сәулетшісіне айналдыратынын дәлелдейді. Сондай-ақ, жұмыста бухгалтердің жай ғана өткен кезеңдегі фактілерді тіркеп қоймай, деректерге негізделген шешімдер қабылдауға көмектесетін басшының негізгі кеңесшісіне айналу жолдары ашып көрсетілген.

Abstract

This article explores the fundamental transformation of the accounting profession under the influence of digitalization. The author analyzes how the automation of routine operations, along with the implementation of Artificial Intelligence (AI) and Big Data, liberates specialists from technical tasks, bringing analytical functions to the forefront. The paper argues that technology does not replace the accountant; instead, it evolves the role from a mere transaction recorder into an architect of the company's financial strategy. The article reveals how accountants are becoming key strategic advisors to management, facilitating data-driven decision-making rather than simply recording past events.

Ключевые слова: цифровая трансформация, автоматизация бухгалтерского учета, искусственный интеллект, Big Data, стратегический консалтинг, роль бухгалтера, принятие решений на основе данных, финансовая стратегия.

Түйін сөздер: цифрлық трансформация, бухгалтерлік есепті автоматтандыру, жасанды интеллект, Big Data, стратегиялық консалтинг, бухгалтердің рөлі, деректерге негізделген шешімдер, қаржылық стратегия.

Keywords: digital transformation, accounting automation, artificial intelligence, Big Data, strategic advisory, role of the accountant, data-driven decision making, financial strategy.

Раньше бухгалтер был историком. Он составлял отчеты о том, как компания прожила прошлый квартал. Но сейчас, смотреть только на баланс прошлого месяца - это все равно что управлять автомобилем, глядя исключительно в зеркало заднего вида.

В условиях высокой инфляции, изменения курсов и цепочек поставок, информация недельной давности уже является «протухшей». Бизнесу требуется учет в реальном времени (real-time accounting).

Ценность смещается от точности отражения прошлых затрат к точности моделирования будущих денежных потоков т.е. функции бухгалтера смещаются от фиксации к прогнозу.

Технологии распознавания документов) и автоматический разнос банковских выписок превратили ввод данных из квалифицированного труда в фоновый процесс. То, на что раньше делал отдел из пяти человек, теперь делает один алгоритм за секунды.

Если раньше компания платила бухгалтеру за вбить первичку, то теперь эта услуга стремится к нулевой стоимости.

Бухгалтер, который не умеет интерпретировать данные, а только переносит их из бумаги в программу, становится избыточным звеном. [1] Искусственный интеллект не просто помогает - он замещает линейные функции.

Как показывает стремительно развивающаяся реальность, бухгалтер, со временем будет, все более стремиться приобрести новое содержание, новую ценность, так как, бухгалтер будущего - это навигатор, так как, бухгалтер помогает бизнесу в обходе «рифов» с использованием современных инструментов.

Если предприниматель - это драйвер, нажимающий на газ, то бухгалтер-консультант - это сложная навигационная система. Он видит налоговые риски до того, как они стали проверками, и кассовые разрывы до того, как на счету закончились деньги.

Современный бухгалтер-профи работает не с «амбарной книгой», а с дашбордами, сквозной аналитикой и прогнозными моделями.

Происходит смена фокуса: Главный вопрос бухгалтера меняется с «Как правильно это отразить?» на «Что эти цифры значат для прибыли и как нам завтра не потерять деньги?».

Стратегический консультант строит в учетной системе живую модель компании, которая позволяет «проигрывать» сценарии развития еще до того, как будут приняты реальные управленческие решения.

Технологии выступают как «освободитель» от рутины. Технологии - это не конкурент бухгалтера, технология, снимает физическую нагрузку (рутину), позволяя сфокусироваться на интеллектуальной работе.[2]

Облачные решения уничтожили понятие «бухгалтерского компьютера». Мобильность и доступ к данным превращают учет из локальной функции в глобальный сервис. Теперь финансовый директор или консультант может проанализировать маржинальность сделки, находясь в аэропорту, имея под рукой только смартфон.[3]

В облаке и клиент, и бухгалтер видят одни и те же цифры одновременно. Это устраняет бесконечные сверки в духе «а что у вас в базе?». Бухгалтер-консультант видит проблему в ту же секунду, что и собственник, и можете предложить решение немедленно.

Бухгалтер - консультант переходит от простой реакции на проблемы к их предвосхищению. Консультанты заранее выявляют риски, предлагают инновационные решения и формируют стратегии роста.

Казахстанский консалтинг сегодня становится не просто услугой, а инфраструктурным элементом экономического развития. Мы наблюдаем ускорение цифровизации, рост спроса на стратегический и технологический консалтинг, а также формирование профессионального сообщества нового уровня. Так, казахстанский рынок консалтинга вырос в 6 раз за шесть лет и опережает мировые темпы развития (2025г.)

Гибридный офис - это формат будущего, позволяющий сотрудникам выбирать место работы для продуктивности, а компаниям — экономить ресурсы. Популярность обусловлена необходимостью адаптации к современным запросам персонала, где 70% сотрудников ценят возможность совмещать форматы.

Несмотря на некоторые недостатки, в будущем гибридный формат станет основной моделью работы. Среди иностранных корпораций первопроходцем по внедрению комбинированного режима считается Google.

В компании удаленно трудятся более, чем 60% сотрудников, которые заявили о нежелании возвращаться к offline.

Гибридный офис позволяет нанимать лучших экспертов из любой точки мира, не ограничиваясь географией офиса, что критически важно для поиска узкопрофильных стратегических консультантов.

Искусственный интеллект и автоматизация процессов производит делегирование «черной работы». Так, автоматизация процессов и ИИ забирают на себя механические задачи, освобождая до 70% рабочего времени специалиста.

Современные системы распознавания (ИИ) не просто считывают текст, они понимают контекст. ИИ сам сопоставит номенклатуру поставщика с вашей базой, проверит наличие договора и подберет нужный счет учета.

Программные роботы - автоматизируют рутинные, повторяющиеся задачи (ввод данных, обработка счетов, перенос файлов), работая с интерфейсом приложений, как обычный сотрудник, но быстрее, точнее и круглосуточно. Они могут за ночь провести тысячи сверок с контрагентами, выявив расхождения в копейках, на которые человек потратил бы неделю.

Интеллектуальный контроль: ИИ выступает в роли «супер-ревизора», мгновенно подсвечивая аномальные транзакции или дубликаты, предотвращая ошибки и мошенничество еще на этапе создания документа.

Традиционный цикл «платежка — выписка на следующее утро - разнос в базу» уходит в прошлое. Платежи в реальном времени (Instant Payments) - это электронные переводы средств, при которых деньги поступают на счет получателя практически мгновенно (обычно за несколько секунд).

Система мгновенных платежей (СМП) в Казахстане, запущенная 20 июня 2022 года Национальной платежной корпорацией (НПК), позволяет осуществлять межбанковские переводы и платежи по номеру телефона или QR-коду. Сервис работает круглосуточно, обеспечивая зачисление средств в национальной валюте за считанные секунды через банковские приложения, включая выходные и праздники.

Динамика движения денежных средств или динамика денежного потока - это анализ изменений притоков и оттоков средств за определенные периоды (месяцы, кварталы), показывающий финансовое здоровье. Этот инструмент помогает выявлять кассовые разрывы и прогнозировать ликвидность. Бухгалтер-стратег управляет ликвидностью «в моменте». Если оплата от крупного клиента поступила в 14:00, уже в 14:05 эти средства могут быть направлены на высокодоходный инструмент или закрытие срочного обязательства.[4]

Программные интерфейсы приложений, которые предоставляют готовый доступ к передовым возможностям искусственного интеллекта, включая понимание языка, генерацию изображений, рассуждения и мультимодальную обработку.

Технологический стек (Cloud + AI + API) — это не просто набор программ, это «цифровая свобода». Она освобождает мозг бухгалтера от функций калькулятора, передавая ему функции архитектора финансовых потоков.

Новые горизонты: Бухгалтер выступает как аналитик и контролер. Современный бухгалтер работает с Big Data. Анализируя массивы данных, он видит не просто «затраты на логистику», а закономерности: например, корреляцию между временем отгрузки и процентом возвратов.

С помощью инструментов визуализации (Power BI, Tableau) бухгалтер подсвечивает зоны неэффективности, которые незаметны в стандартных отчетах. Это может быть затоваривание склада определенной позицией или избыточные расходы на банковские комиссии.

Предиктивный анализ (прогнозная аналитика) - помогает выявлять скрытые закономерности, оценивать вероятности сценариев и принимать обоснованные решения, отвечая на вопрос «что, скорее всего, произойдет дальше?». Используя исторические данные, специалист строит модели: «Что будет с прибылью, если цена на сырье вырастет на 5%, а курс валюты упадет на 3%?». Это превращает бухгалтерию в центр принятия стратегических решений.

В мире, где платежи совершаются в один клик, бухгалтер становится «цифровым стражем». Он настраивает алгоритмы контроля, которые блокируют подозрительные транзакции или сигнализируют о попытках вывода средств по подложным документам.

Бухгалтер сегодня — это со-архитектор политик доступа. Он определяет, кто и в каком объеме может видеть конфиденциальную финансовую информацию, обеспечивая баланс между прозрачностью бизнеса и его безопасностью. [5]

Бухгалтер становится архитектором нефинансовых показателей (ESG (esg-отчетность): Расширение зоны ответственности на экологические, социальные и управленческие метрики.

Инвесторы и банки всё чаще смотрят не только на прибыль, но и на ESG-рейтинг. ESG-рейтинг - это независимая оценка деятельности компании по трем ключевым направлениям: экология (Environmental), социальная ответственность (Social) и качество управления (Governance). Он

показывает уровень устойчивого развития бизнеса, его готовность к экологическим и социальным рискам, а также приверженность принципам прозрачности и этики.

Бухгалтер будущего объединяет финансовые и нефинансовые показатели в единую картину. Например, связывает внедрение энергосберегающих технологий с долгосрочным снижением себестоимости и налоговыми льготами.[6,7]

Точный учет экологических и социальных инициатив становится инструментом привлечения дешевого финансирования (зеленые кредиты) и повышения рыночной стоимости бренда.

«Контроль» теперь — это не проверка папок с документами, а мониторинг цифрового потока. Бухгалтер становится «глазами» собственника, которые видят бизнес насквозь через призму данных.

Консультационная модель (Client Advisory Services — CAS) превращению бухгалтера в полноценного бизнес-партнера.

Модель CAS (Client Advisory Services) — это консультационная модель, в которой бухгалтерские фирмы переходят от традиционного учета к аутсорсингу финансовых функций, предоставляя стратегические консультации. CAS охватывает весь спектр услуг: от облачной бухгалтерии до сервисов финансового директора, помогая клиентам оптимизировать процессы, прогнозировать денежные потоки и принимать управленческие решения, где основной продукт труда не отчет, а профессиональное суждение.

Бухгалтер переходит от цифр к советам: происходит трансформация отчета в решение. CAS позволяет компаниям переходить от простого комплаенса - соответствия отчетности к повышению прибыльности клиентов

Происходит перевод с «бухгалтерского» на «бизнес-язык»: Вместо сухой констатации факта «Дебиторская задолженность выросла на 15%», консультант говорит: «Наш капитал заморожен в неоплаченных счетах. Если мы сократим срок оплаты для группы А на 3 дня, это высвободит 10 млн тенге для закупа сырья без привлечения кредита».

Налоговое проектирование: В отличие от простого исчисления налогов, стратегический консультант занимается законной оптимизацией. Он анализирует изменения в законодательстве (например, новые льготы для IT-сектора или СЭЗ в Казахстане) и заранее моделирует налоговую нагрузку при масштабировании бизнеса.

Управление инвестиционным профилем: Бухгалтер-стратег готовит компанию к взгляду со стороны инвестора или банка. Он следит за коэффициентами ликвидности и финансовой устойчивости, корректируя учетную политику так, чтобы бизнес выглядел прозрачным и надежным для внешнего капитала.

Бухгалтер консультант должен обладать искусством объяснять сложное просто. Умение доносить смыслы становятся важнее умения считать быстрее компьютера. Искусство объяснять сложное просто.

Soft skills (мягкие/гибкие навыки) - это комплекс социально-психологических качеств, не привязанных к конкретной профессии, но необходимых для успешной работы и карьеры. Они отвечают за взаимодействие с людьми, решение задач, тайм-менеджмент и адаптивность, в отличие от профессиональных «жестких» навыков (hard skills). По данным исследований, 85% успеха в карьере зависит именно от развития soft skills.

Способность объяснить собственнику, почему при наличии прибыли на бумаге в кассе нет денег (анализ движения денежных средств), становится ключевым навыком. Без этого даже самая глубокая аналитика останется невостребованной.

Формула успеха в CAS: Стратегический консультант — это не тот, кто нашел ошибку, а тот, кто предложил путь, как её избежать и заработать больше.

Таблица 1.

Сравнительная таблица: Эволюция роли бухгалтера

Характеристика	Модель «Счетовод» (Прошрое)	Модель «Стратегический консультант» (Будущее)
Фокус внимания	Ретроспективный (что произошло?)	Прогностический (что произойдет?)
Основная задача	Сбор и фиксация первичных данных	Интерпретация данных и поиск решений
Работа с ИТ	Использование ИТ как «печатной машинки»	ИТ как партнер (ИИ, облака, интеграции)
Главный навык	Внимательность и знание	Аналитическое мышление и Soft Skills

	проводок	
Коммуникация	Закрытость внутри финотдела	Активное бизнес-партнерство с руководством
Ценность для бизнеса	Минимизация штрафов и учет затрат	Увеличение прибыли и управление рисками
Примечание: составлено на основе использованных источников.		

Изменение ценности: Если традиционный бухгалтер — это «историк» предприятия, то стратегический консультант — это его «навигатор».

От контроля к развитию: Вместо того чтобы просто констатировать нехватку средств, консультант предлагает варианты оптимизации оборотного капитала или новые источники финансирования.

Технологический рывок: Благодаря автоматизации рутины у профессионала высвобождается время на Financial Analytics и диагностику бизнес-процессов.

Работа бухгалтера за последние 15 лет претерпела фундаментальную трансформацию: от роли «регистратора данных» до роли «финансового аналитика». Внедрение облачных технологий и искусственного интеллекта (ИИ) позволило радикально сократить время на технические операции.

Ниже приведено сравнение структуры рабочего времени бухгалтера в 2010 и 2026 годах.

Таблица 2.

Сравнительный анализ временных затрат

Операция	2010 год (Ручной ввод / Локальное ПО)	2026 год (Облака / ИИ / Автоматизация)
Первичная документация (ввод чеков, накладных)	4-5 часов в день. Ручной ввод данных с бумажных носителей в 1С или Excel.	15-30 минут. Автоматическое сканирование и распознавание (OCR) через мобильные приложения и ИИ-сервисы.
Банковские выписки и платежи	1-2 часа. Выгрузка файлов из клиент-банка, ручное разнесение платежей по счетам.	5 минут. Прямая интеграция (API). ИИ автоматически распределяет платежи по категориям и контрагентам.
Сверка с контрагентами	2-3 дня в месяц. Телефонные звонки, отправка почтой, ручной поиск расхождений.	Мгновенно. Электронный документооборот (ЭДО) и автоматическая сверка в облаке в режиме реального времени.
Расчет налогов и отчетность	3-5 дней в отчетный период. Сложные расчеты в таблицах, проверка на ошибки вручную.	Автоматически. Система сама формирует отчетность на основе данных и проверяет их на соответствие актуальному законодательству.
Архивация и поиск документов	30-60 минут в день. Поиск папок в архиве, копирование, подшивка.	Секунды. Глобальный поиск по электронному облачному архиву.
Примечание: составлено на основе актуальных тенденций автоматизации бухгалтерского учета.		

Ключевые изменения в 2026 году

1. Уход от «механического» труда

Если в 2010 году до 70-80% времени уходило на рутину, то в 2026 году этот показатель снизился до 10-15%. ИИ берет на себя распознавание текстов, классификацию транзакций и первичный аудит на наличие ошибок.

2. Прогнозная аналитика вместо констатации фактов

Благодаря облачным вычислениям, бухгалтер в 2026 году не просто закрывает период, а видит финансовое состояние компании онлайн. Инструменты ИИ позволяют строить прогнозы кэш-флоу (движения денежных средств) и предупреждать о налоговых рисках до того, как они станут проблемой.

3. Гибкость и доступность

В 2010 году бухгалтер был «привязан» к офисному компьютеру с локальной базой данных. В 2026 году облачные технологии позволяют полноценно работать из любой точки мира с любого устройства, сохраняя при этом высочайший уровень кибербезопасности.

За 16 лет чистая экономия времени на рутинных задачах составила более 75%. Это время теперь инвестируется в управленческий учет, налоговую оптимизацию и стратегическое консультирование бизнеса.

Трансформация из счетовода в стратега невозможна без перестройки мышления и системы обучения.

Непрерывное обучение подразумевает постоянное развитие знаний и навыков на протяжении всей карьеры сотрудника. В отличие от традиционных программ обучения с фиксированными начальными и конечными точками, непрерывное обучение предполагает непрерывный подход, соответствующий динамичным потребностям организации и меняющимся ролям сотрудников.

Вывод: «Профессия бухгалтера не умирает — она перерождается. Те, кто примет вызов технологий, станут самыми влиятельными фигурами в бизнесе, ведь в их руках окажется не просто отчетность, а ключ к управлению будущим».

Бухгалтер — это профессия будущего. Статус «стратегического консультанта» — это Высшая точка эволюции — переход от функции «учета» к функции «управления смыслом».

Историческая трансформация: Если раньше бухгалтер был «контролером прошлого», то сегодня он становится архитектором будущего.

Статус стратегического консультанта — это не просто красивая надпись на визитке. Это реальное место за столом переговоров, где принимаются решения о слияниях, инвестициях и глобальном развитии.

Конечным продуктом работы теперь является не сшитая папка с отчетами, а финансовое здоровье и устойчивость бизнеса. Консультант продает не время, затраченное на проводки, а ценность своих рекомендаций, которые экономят миллионы и открывают новые рынки.

Ценность бухгалтера консультанта становится: «Управлять, а не конкурировать». Будущее принадлежит тем, кто использует технологии как рычаг, а не видит в них угрозу.

Не нужно пытаться считать быстрее калькулятора или проверять реестры внимательнее алгоритма. Это проигрышная стратегия. Победа — в умении ставить задачи искусственному интеллекту и интерпретировать его выводы для блага компании.

Самый ценный актив бухгалтера в 2026 году — это не знание конкретной версии программы, а гибкость мышления и готовность к постоянному обновлению знаний.

Окно возможностей для трансформации открыто прямо сейчас. Те, кто сегодня начнет осваивать аналитику данных, Soft Skills и методы CAS, завтра станут самыми дефицитными и высокооплачиваемыми специалистами на рынке.

«Профессия бухгалтера не исчезает — она освобождается от оков рутины. Бухгалтера могут перестать быть «счетоводами» и стать теми, кем всегда должны были быть — главными советниками бизнеса».

Список литературы

1. Бхимани, А. Финансовый менеджмент в цифровой экономике / А. Бхимани. — Москва: Альпина Паблицер, 2021. — 256 с.
2. Сускинд, Р. Будущее профессий: как технологии изменят работу экспертов-людей / Р. Сускинд, Д. Сускинд. — Москва: Интеллектуальная Литература, 2020. — 396 с.
3. Тайгашинова, К. Т. Современные аспекты управленческого учета и анализа в условиях цифровизации: монография / К. Т. Тайгашинова. — Алматы: Экономика, 2022. — 184 с.
4. Исаева, Г. Г. От регистрации операций к стратегическому анализу: новая парадигма профессии бухгалтера / Г. Г. Исаева // Учет и аудит. — 2024. — № 1. — С. 12–19.
5. Абдыманапов, С. Ш. Трансформация бухгалтерского учета в условиях индустрии 4.0 / С. Ш. Абдыманапов // Вестник университета «Есил». — 2023. — № 2 (57). — С. 45–52.
6. Marr, B. The Future of Accounting: How AI and Big Data Are Changing the Profession / B. Marr // Forbes Finance Council. — 2023. — Vol. 14. — P. 110–115.
7. Artificial Intelligence and the Future of Accountancy [Электронный ресурс]: ICAEW Report, 2023. — URL: <https://www.icaew.com> (дата обращения: 14.04.2026).

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫ ЖӘНЕ БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫНЫҢ ҚАЗІРГІ
ЗАМАНҒЫ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ**

**СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ФИНАНСОВОЙ И БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА**

**MODERN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF
KAZAKHSTAN'S FINANCIAL AND BANKING SYSTEM**

УДК 336.77:330.35

**РОЛЬ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА**

Акылбекова Н.И.,

д.э.н., профессор,

Институт менеджмента и бизнеса им. А.А. Асановой

Кыргызского национального университета

Имени Жусупа Баласагына, г.Бишкек

Дуйшеналиева З.Т.,

ст.преподаватель КГТУ им И.Раззакова, г.Бишкек

Аннотация. В статье исследуется роль банковского кредитования как системообразующего фактора обеспечения экономического роста в условиях современной трансформации финансово-экономических систем. Рассматриваются теоретические и прикладные аспекты функционирования кредитного механизма, обеспечивающего перераспределение финансовых ресурсов, активизацию инвестиционной деятельности и стимулирование предпринимательской динамики. Особое внимание уделяется анализу кредитной активности коммерческих банков Кыргызской Республики в период 2019–2024 годов, в течение которого зафиксировано устойчивое увеличение совокупного кредитного портфеля более чем в два раза.

На основе экономико-статистического анализа выявлены ключевые тенденции развития банковского кредитования, включая усиление финансовой интермедиации, расширение доступа к заемным ресурсам и углубление кредитной инклюзии. Представлена интерпретация трендовой модели динамики кредитного портфеля, подтверждающая устойчивый характер роста и высокую степень корреляции между временным фактором и объемом кредитования. Дополнительно исследована динамика средневзвешенных процентных ставок, отражающая влияние макроэкономических условий, инфляционных ожиданий и трансформации денежно-кредитной политики.

Обосновано, что банковское кредитование выполняет мультипликативную функцию, способствуя развитию малого и среднего предпринимательства, созданию рабочих мест и расширению внутреннего спроса. Вместе с тем выявлены сопутствующие риски, связанные с ростом кредитной нагрузки и волатильностью финансовой среды. Сделан вывод о стратегической значимости банковского сектора в обеспечении устойчивого экономического развития Кыргызской Республики и сформулированы приоритетные направления повышения эффективности кредитной политики, включая цифровизацию, развитие инструментов долгосрочного финансирования и совершенствование риск-менеджмента.

Ключевые слова: банковское кредитование, экономический рост, кредитный портфель, процентные ставки, малый и средний бизнес, инвестиционная активность, финансовая устойчивость, кредитные риски, цифровизация банковского сектора.

Кілт сөздер: банктік несие беру, экономикалық өсім, несие портфелі, пайыздық мөлшерлемелер, шағын және орта бизнес, инвестициялық белсенділік, қаржылық тұрақтылық, несиелік тәуекелдер, банк секторын цифрландыру.

Keywords: banklending, economicgrowth, loanportfolio, interestrates, smallandmedium businesses, investmentactivity, financial stability, creditrisks, digitalization of the banking sector.

В современных условиях глобальной экономической трансформации банковское кредитование выступает одним из ключевых механизмов стимулирования экономического роста. Усиление процессов финансовой интеграции, цифровизации и нестабильности мировых рынков повышает значимость эффективного перераспределения финансовых ресурсов через банковскую систему. Кредитные операции обеспечивают доступ хозяйствующих субъектов к необходимому капиталу, способствуют расширению производства, внедрению инноваций и повышению инвестиционной активности.

Особую актуальность данная тема приобретает для стран с развивающейся и переходной экономикой, где банковский сектор играет доминирующую роль в финансировании реального сектора. Ограниченность альтернативных источников финансирования усиливает зависимость экономического роста от доступности и условий кредитования. При этом недостаточная развитость финансовых рынков, высокий уровень кредитных рисков и макроэкономическая волатильность могут сдерживать кредитную активность банков и, как следствие, замедлять темпы экономического развития.

Дополнительную значимость исследованию придают современные вызовы, включая последствия глобальных кризисов, инфляционное давление, изменение денежно-кредитной политики и ускоренное внедрение цифровых технологий в банковской сфере. Эти факторы трансформируют подходы к кредитованию, требуют совершенствования механизмов управления рисками и повышения эффективности кредитной политики банков.

Таким образом, изучение роли банковского кредитования в обеспечении экономического роста является актуальным как с теоретической, так и с практической точки зрения, поскольку позволяет выявить ключевые закономерности, проблемы и перспективы развития кредитных отношений в условиях современной экономики, а также сформировать обоснованные рекомендации по повышению их эффективности.

Банковское кредитование в структуре современной финансовой системы функционирует как системообразующий драйвер предпринимательской динамики, обеспечивая не только воспроизводственные процессы, но и качественную трансформацию бизнес-среды. Доступ к заемному капиталу формирует основу для масштабирования хозяйственной деятельности, ускоряет технологическую модернизацию и катализирует процессы инновационной диффузии. В условиях усиливающейся конкуренции и усложнения рыночной архитектуры именно кредитные ресурсы становятся инструментом формирования адаптивной устойчивости бизнеса, позволяя субъектам экономики оперативно реагировать на изменения внешней конъюнктуры[1, 2, 3].

Кредитный канал банковской системы выполняет мультипликативную функцию, генерируя эффект финансового акселератора, при котором расширение кредитования инициирует рост инвестиций, увеличение производственных мощностей и последующее расширение занятости. Данный процесс сопровождается формированием новых рабочих мест, повышением уровня доходов населения и усилением внутреннего спроса, что в совокупности способствует эндогенному экономическому росту. Особое значение приобретает кредитование сектора малого и среднего предпринимательства, обладающего высокой степенью гибкости и способностью к быстрому внедрению технологических новаций[4, 5, 6].

Эмпирическая динамика развития банковского сектора Кыргызской Республики в период 2019–2024 годов демонстрирует поступательное наращивание совокупного кредитного портфеля коммерческих банков.

Указанная тенденция отражает не только рост финансовой интермедиации, но и углубление институциональной емкости банковской системы. Расширение кредитной активности сопровождается диверсификацией кредитных продуктов, внедрением цифровых платформ кредитного скоринга и усилением риск-ориентированного подхода к управлению активами.

При этом наблюдаемая экспансия кредитования коррелирует с процессами цифровой трансформации финансового сектора, где финтех-решения, алгоритмизация оценки заемщиков и использование больших данных формируют новую парадигму кредитных отношений. Возникает эффект кредитной инклюзии, при котором расширяется доступ к финансовым ресурсам для ранее недостаточно охваченных категорий заемщиков, включая микробизнес и самозанятое население.

Таким образом, банковское кредитование в национальной экономике приобретает характер стратегического инструмента, интегрированного в механизмы структурной модернизации и

устойчивого роста, выступая одновременно как фактор инвестиционной активизации и как элемент институционального развития финансовой системы.

В динамике развития банковского сектора Кыргызской Республики за 2019–2024 годы прослеживается выраженная тенденция экспоненциально-поступательного наращивания совокупного кредитного портфеля. Если в 2019 году агрегированный объем выданных кредитов коммерческими банками находился на уровне порядка 146,4 млрд сомов, то к 2024 году наблюдается более чем двукратная капитализация данного показателя, достигшая 340,7 млрд сомов. Подобная траектория свидетельствует о фазе активной кредитной экспансии, обусловленной усилением финансовой интермедиации, ростом платежеспособного спроса на заемные ресурсы и институциональным расширением кредитного канала. Одновременно фиксируется эффект кредитной пенетрации, проявляющийся в углублении охвата как корпоративного сектора, так и домохозяйств финансовыми продуктами (рисунок 1).

Аналитическая репрезентация выявленной динамики посредством трендовой функции вида $y = 36554x + 87612$ позволяет формализовать количественные параметры данного роста. Коэффициент наклона, равный 36554, интерпретируется как среднегодовой инкремент кредитного портфеля, отражающий устойчивую линейную акселерацию кредитной активности. В контексте временной шкалы переменной x данный параметр демонстрирует, что при переходе к каждому последующему периоду происходит прирост совокупного объема кредитования на величину, сопоставимую с указанным коэффициентом, что указывает на стабильность кредитного импульса.

Свободный член модели, равный 87612, выполняет функцию базисного якоря и характеризует гипотетическое значение кредитного портфеля в начальной точке отсчета, формируя отправную координату для последующего трендового развертывания.

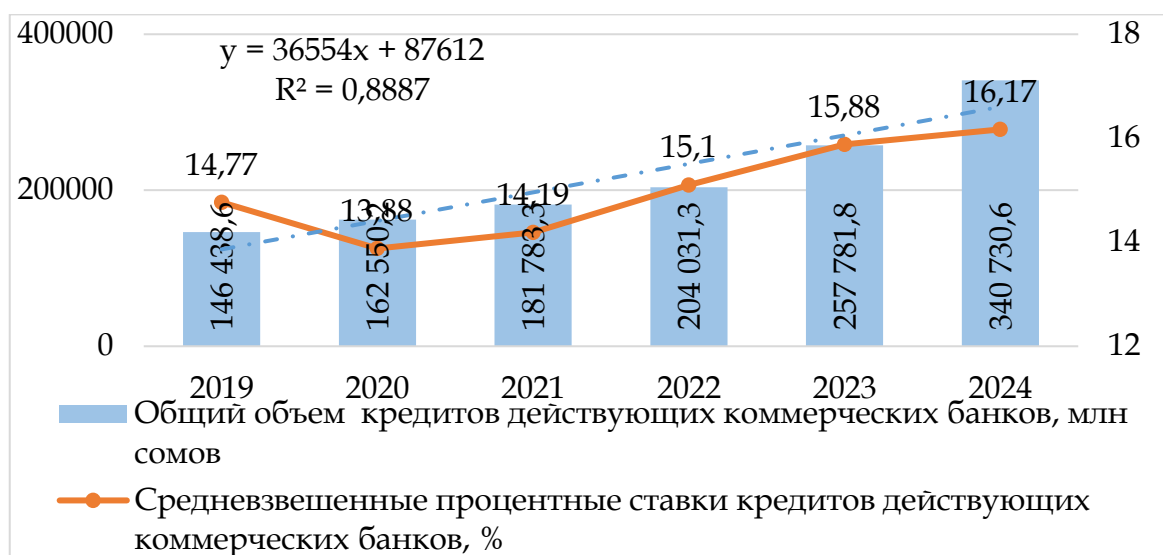

Рисунок 1. Общий объем и средневзвешенные процентные ставки кредитов действующих коммерческих банков

Источник: составлен по данным [7]

Несмотря на его условный характер, данный параметр имеет аналитическую значимость, поскольку фиксирует исходный уровень финансовой емкости системы до начала наблюдаемой фазы интенсивного роста.

Коэффициент детерминации $R^2 = 0,8887$ демонстрирует высокий уровень объясняющей способности модели, указывая на то, что порядка 88,87% вариации эмпирических значений кредитного портфеля обусловлено линейной зависимостью от временного фактора. Это свидетельствует о высокой степени конгруэнтности между теоретической аппроксимацией и фактическими данными, что позволяет рассматривать выбранную модель как адекватный инструмент описания макрофинансовой динамики. Оставшиеся 11,13% дисперсии формируются под воздействием стохастических флуктуаций, экзогенных шоков и институциональных асимметрий, включая изменения в денежно-кредитной политике, инфляционные колебания и трансформацию регуляторной среды.

Таким образом, выявленный тренд отражает не просто количественный рост кредитования, а системную эволюцию банковского сектора, в рамках которой кредитный портфель выступает в роли

индикатора финансовой глубины и экономической активности. Высокая степень аппроксимации подтверждает релевантность линейной модели как инструмента интерпретации долгосрочных тенденций, позволяя экстраполировать выявленные закономерности в контексте прогнозирования дальнейшей траектории кредитной экспансии.

Кредитование коммерческими банками выступает важнейшим механизмом перераспределения капитала внутри экономики, обеспечивая финансирование промышленности, сельского хозяйства, торговли и сферы услуг. Доступ к банковским займам особенно поддерживает малый и средний бизнес, позволяя предпринимателям расширять производство, выходить на новые рынки и внедрять инновации через инвестиционные кредиты, лизинг и проектное финансирование. Благодаря привлечению дополнительных ресурсов предприятия создают рабочие места, что способствует снижению безработицы и росту внутреннего спроса. Одновременно кредитование помогает диверсифицировать экономику и снизить зависимость от узких секторов, а в условиях Кыргызстана, где МСП составляет основу экономики, растущий объем выданных кредитов подтверждает стратегическую роль банков в стимулировании устойчивого развития и повышения благосостояния населения.

Что касается средневзвешенных процентных ставок по кредитам, то их динамика была изменчивой. В 2019 году ставка составила 14,77%, в 2020 году снизилась до 13,88%, что, вероятно, связано с мерами поддержки кредитования в условиях пандемии COVID-19. Однако с 2021 года ставки постепенно увеличиваются и к 2024 году достигли 16,17% [7]. Это повышение может быть связано с ростом инфляционных ожиданий, увеличением рисков на кредитном рынке и необходимостью компенсации банковских издержек. Таким образом, несмотря на рост стоимости кредитных ресурсов, общий объем кредитования в стране продолжает увеличиваться, что свидетельствует о сохранении высокой потребности в банковском финансировании и о важной роли банков в экономическом развитии Кыргызстана.

Кредитная деятельность коммерческих банков в современной экономической архитектуре функционирует как базовый контур аллокации финансовых ресурсов, обеспечивая трансмиссию капитала между секторами хозяйственной системы. Через механизмы кредитной интермедиации осуществляется целенаправленное перераспределение ликвидности в пользу приоритетных отраслей, включая промышленное производство, аграрный сектор, торговлю и сферу услуг. Данная аллокационная функция приобретает особую значимость в условиях ограниченности внутренних источников накопления, когда банковский сектор становится доминирующим провайдером инвестиционных ресурсов.

Ключевым бенефициаром кредитной экспансии выступает сегмент малого и среднего предпринимательства, обладающий высокой адаптивностью и инновационной восприимчивостью. Доступ к заемному капиталу формирует предпосылки для масштабирования производственных процессов, диверсификации продуктовой линейки и освоения новых рыночных ниш. Использование таких инструментов, как инвестиционное кредитование, финансовый лизинг и проектное финансирование, способствует формированию инвестиционно-акселерационной среды, в рамках которой происходит не только количественное расширение бизнеса, но и его качественная технологическая реконфигурация.

Приток кредитных ресурсов инициирует мультипликативный эффект занятости, проявляющийся в создании новых рабочих мест и последующем росте располагаемых доходов населения. Усиление потребительского спроса, в свою очередь, генерирует вторичные эффекты экономической активности, формируя замкнутый цикл эндогенного роста. Параллельно кредитная система способствует структурной диверсификации экономики, снижая избыточную концентрацию в отдельных отраслях и повышая уровень макроэкономической устойчивости. В контексте Кыргызской Республики, где сектор малого и среднего бизнеса формирует институциональное ядро экономической системы, наблюдаемое увеличение совокупного объема выданных кредитов подтверждает стратегическую функцию банков как катализатора устойчивого развития и роста общественного благосостояния.

Динамика средневзвешенных процентных ставок по кредитам характеризуется волатильной траекторией, отражающей совокупное воздействие макроэкономических и институциональных факторов. В 2019 году уровень ставок составлял 14,77%, после чего в 2020 году наблюдалось его снижение до 13,88%, что коррелирует с реализацией антикризисных мер и политикой кредитной поддержки в период пандемийного шока, вызванного распространением COVID-19. Дальнейшая посткризисная нормализация сопровождалась постепенным повышением стоимости кредитных ресурсов, и к 2024 году показатель достиг 16,17%.

Указанная восходящая динамика процентных ставок может интерпретироваться как результат усиления инфляционных ожиданий, роста премии за риск в кредитных операциях и необходимости компенсации увеличивающихся транзакционных и фондирующих издержек банковского сектора.

Одновременно наблюдается эффект процентной адаптации заемщиков, при котором даже в условиях удорожания кредитных ресурсов сохраняется высокий уровень спроса на заемный капитал.

Таким образом, несмотря на повышение стоимости кредитования, агрегированный объем кредитной активности продолжает демонстрировать устойчивую восходящую динамику. Данное обстоятельство свидетельствует о сохраняющейся высокой зависимости экономических субъектов от банковского финансирования и подтверждает системную значимость кредитного канала в обеспечении макроэкономической динамики и долгосрочной траектории развития экономики Кыргызской Республики.

Проведенный анализ позволяет утверждать, что банковское кредитование занимает центральное место в системе факторов, обеспечивающих устойчивую макроэкономическую динамику и структурное развитие экономики. Кредитный механизм выступает не просто инструментом финансирования, а сложной институциональной конструкцией, через которую осуществляется трансмиссия инвестиционных импульсов, активизация предпринимательской деятельности и формирование долгосрочного экономического потенциала.

Установлено, что расширение кредитного портфеля коммерческих банков сопровождается усилением инвестиционной активности, модернизацией производственной базы и ростом занятости. Особенно значима роль кредитования в развитии малого и среднего предпринимательства, которое выступает носителем инновационной гибкости и локомотивом диверсификации экономики. Через кредитный канал формируется эффект экономического мультипликатора, способствующий увеличению совокупного спроса и повышению уровня доходов населения [8, 9].

Вместе с тем выявленная зависимость экономического роста от банковского кредитования носит неоднозначный характер и сопряжена с рядом рисков, включая рост кредитной нагрузки, усиление инфляционного давления и повышение уязвимости финансовой системы к внешним шокам. Это актуализирует необходимость совершенствования механизмов риск-менеджмента, повышения качества кредитного портфеля и внедрения более гибких моделей регулирования банковской деятельности.

Анализ динамики кредитования в Кыргызской Республике подтверждает наличие устойчивого восходящего тренда, несмотря на колебания процентных ставок и внешнеэкономическую нестабильность, что подтверждает сохраняющийся высокий спрос на заемные ресурсы и ключевой роли банковского сектора в поддержании экономической активности.

В перспективе повышение эффективности банковского кредитования должно быть связано с углублением финансовой инклюзии, развитием цифровых кредитных технологий, оптимизацией процентной политики и расширением инструментов долгосрочного финансирования. Реализация данных направлений позволит не только укрепить устойчивость банковской системы, но и обеспечить качественно новый уровень экономического роста, основанный на инвестициях, инновациях и повышении конкурентоспособности национальной экономики.

Список использованных источников:

1. Акылбекова Н.И. Банковский сектор как ключевой фактор развития экономики Кыргызстана / Н.И. Акылбекова, С.С. Байгуттиев, Т.А. Ашимбаев // Евразийское научное объединение, 2019.-№ 12-3(58). - С.183-187.
2. Акылбекова Н.И. Роль банковского сектора в экономике Кыргызстана / Н.И. Акылбекова, С.С. Байгуттиев // Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, 2019.- №4(27).- С.21-27.
3. Акылбекова Н.И. Развитие банковской системы в Кыргызской Республике: проблемы и перспективы / Н.И. Акылбекова, // Инновационные процессы в науке и технике XXI века. материалы XVIII Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов, ученых, педагогических работников и специалистов-практиков. Том 1. Тюмень, 2020.- С.51-56.
4. Акылбекова Н.И. Национальная банковская система в условиях глобальных вызовов / Н.И. Акылбекова, М.А. Б.Б. Насырова, З.Т. Дуйшеналиева, М.З. Джумабаева, А.А.Мамбетова // XVII Международная научная конференция «Перспективные гуманитарные, социальные и экономические исследования».- Мурманск, 2023, №4. С.18-21.
5. А. Акылбекова Н.И. Цифровизация как драйвер развития предпринимательства / Н.И. Акылбекова, М.А. Б.Б. Насырова, А.Ш. Эрмекова // Материалы Ежегодной Междунар. научно-практ. конф. «Современные тренды в науке и образовании», посвященной Дню Независимости Республики Казахстан, 11 декабря 2023, С.344-350.
6. Акылбекова Н.И. Цифровизация как драйвер развития предпринимательства // Сборник «Современные тренды в науке и образовании», посвященной Дню Независимости Республики Казахстан, 2023. С. 344-350.

7. Бюллетень Национального банка Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=137&lang=RUS> (Дата обращения 20.07.2025)
8. Акылбекова Н.И. Электронные платежи как стержневой системный компонент развития финансового сектора Кыргызстана / Н.И. Акылбекова, С.С. Байгуттиев, А.К. Бобаканова // Евразийское научное объединение, 2019.-№ 12(58).-№ 12-3 (58). - С.187-191.
9. Саякбаева А.А., Акылбекова Н.И., Таалайбек Т. Цифровизация как платформа развития онлайн бизнеса в банковском секторе Кыргызской Республики // Актуальные вопросы современной экономики, 2020. - №9. С.394-404.

ӘОЖ 336.76

БАНК ҚЫЗМЕТІНДЕГІ АКТИВТЕРДІ БАСҚАРУ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ

Алкеева А.А.,

Докторант 1курс,

Мақыш С.Б

э.ғ.д., профессор

Л.Н.Гумилев атындағы

ЕҰУ Қаржы кафедрасы,

Астана, Қазақстан

Андатпа. Ұсынылған мақалада банк қызметіндегі активтерді басқару және тәуекелдерді бағалау әдістері мәселесіне ерекше назар аударылады. Банктің активтерін тиімді басқару жүйесі мен тәуекелдерді кешенді бағалау әдістері қаржы институтының тұрақтылығы мен сенімділігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты тәуекел ұғымының мәні активтерді басқару процесімен тығыз байланыста қарастырылады.

Мақалада активтерді басқару барысында тәуекелдердің туындауына әсер ететін белгісіздіктің негізгі себептері айқындалып, банктік тәуекелдерді бағалаудың және басқарудың негізгі мақсаттары анықталған. Сонымен қатар, тәуекелдерді бағалау процесінің кезеңдері, әдістері және оларды активтерді басқару жүйесінде қолдану ерекшеліктері талданады.

Зерттеу нәтижесінде банктің қаржылық тиімділігін арттыру мақсатында активтер құрылымын оңтайландыру, тәуекелдерді уақтылы анықтау және оларды төмендету бойынша мүмкін болатын жолдар ұсынылады. Ұсынылған тәсілдер банктің табыстылығын арттырып қана қоймай, оның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: активтер сапасы, банк қызметі, активтерді басқару, тәуекел, тәуекелдерді бағалау, қаржылық тұрақтылық.

Ключевые слова: качество активов, Банковское дело, управление активами, риск, оценка рисков, финансовая устойчивость.

Keywords: asset quality, banking, Asset Management, risk, risk assessment, financial stability.

Қазіргі заманғы қаржы жүйесінде банктер экономикалық дамуды қамтамасыз ететін негізгі қаржылық делдалдар ретінде маңызды рөл атқарады. Банктердің басты қызметтерінің бірі – уақытша бос ақша қаражаттарын жинақтап, оларды несие беру арқылы экономиканың түрлі салаларына бағыттау болып табылады. Осы үдерісте банктің активтері қалыптасып, оның қаржылық тұрақтылығы мен табыстылығы активтерді тиімді басқаруға тікелей байланысты болады.

Банк қызметінде активтерді басқару әрдайым белгілі бір деңгейдегі тәуекелдермен қатар жүреді. Әсіресе несиелік операциялар барысында туындайтын несиелік тәуекел банктер үшін ең маңызды тәуекел түрлерінің бірі болып саналады. Қарыз алушының өз міндеттемелерін толық әрі уақтылы орындамау ықтималдығы банктің қаржылық нәтижелеріне теріс әсер етуі мүмкін. Несиелік тәуекелді тиімді басқармау активтер сапасының төмендеуіне, пайданы азайтуға және банктің қаржылық тұрақтылығын әлсіретуге әкеледі.

Осыған байланысты банк қызметіндегі активтерді басқару жүйесінде тәуекелдерді бағалау мен басқарудың заманауи әдістерін қолдану ерекше маңызға ие. Активтер құрылымын оңтайландыру, тәуекел деңгейін уақтылы анықтау және оларды төмендету тәсілдерін жетілдіру банктің бәсекеге қабілеттілігін арттырып, қаржы жүйесінің тұрақты дамуын қамтамасыз етеді.

Банктік активтерді басқару – банктің қаржылық ресурстарын тиімді орналастыру, олардың табыстылығын арттыру, өтімділікті тұрақты деңгейде сақтау және тәуекелдерді шектеу мақсатында жүзеге асырылатын кешенді басқару процесі болып табылады. Активтерді басқару банктің жалпы қаржылық стратегиясының маңызды құрамдас бөлігі болып саналады және оның тұрақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталады.

Мақала тақырыбы бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде банктік тәуекелдердің өзектілігі айқын көрсетілген. Мысалы, Исаков У. М. [1], Челекбай А. Д. [2], Мақыш С. Б. [3]. сияқты отандық зерттеушілер өз жұмыстарында банктік тәуекелдерді талдау мен басқарудың маңыздылығын атап өткен.

Ресей ғалымдары Ширияев А. А. [4] пен Кузнецов В. В. [5] тәуекелдерді басқару жүйесін нормативтік негіздеуге және лимиттер жүйесін енгізудің тиімділігіне арнап бірқатар мақалалар жариялады және банктік активтер мен пассивтерді басқаруда тұрақсыздық тәуекелдерін модельдеу әдістерін зерттеді. Ғалымдардың мақалалары кешенді экономикалық факторларды ескере отырып, қаржылық қауіптерді бағалау алгоритмдерінің тиімділігін арттыруға бағытталған тұрғыдан зерделейді.

Жалпы алғанда, соңғы жылдардағы зерттеулер банктік активтерді басқару және тәуекелдерді бағалау әдістерінің ғылыми зерттелуінде екі маңызды бағытты айқындайды:

- әдістемелік аспектілер – тәуекелдерді өлшеудің математикалық және статистикалық тәсілдері, жоғары дәлдікпен бағалау құралдары;
- қолданбалы аспектілер – нарықтық тәжірибе мен нормативтік базаға сүйене отырып, тәуекелдерді шектеу және басқару жүйесінің тиімділігін арттыру әдістері.

Активтерді басқару барысында банк әртүрлі тәуекел түрлеріне, атап айтқанда несиелік, пайыздық, валюталық және өтімділік тәуекелдеріне ұшырайды. Бұл тәуекелдер қаржы нарықтарындағы өзгерістерге, экономикалық тұрақсыздыққа және қарыз алушылардың төлем қабілетіне тікелей байланысты болады. Тәуекелдерді уақтылы бағаламау және тиімді басқармау банктің активтер сапасының төмендеуіне, табыстылықтың азаюына және қаржылық жағдайының нашарлауына әкелуі мүмкін. Сондықтан банктік активтерді басқару жүйесінде тәуекелдерді бағалау мен басқарудың заманауи әдістерін қолдану банктің қаржылық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

1-кесте.

Банктік активтердің түрлері және оларға тән тәуекелдер

№	Актив түрлері	Сипаттамасы	Тәуекел түрлері мен тәуекелді төмендету әдістері
1	Несиелік портфель	Жеке және заңды тұлғаларға берілген несиелер	Несиелік тәуекел. Қарыз алушыларды скорингтік бағалау, кепілмен қамтамасыз ету
2	Бағалы қағаздар	Мемлекеттік және корпоративтік облигациялар, акциялар	Нарықтық, пайыздық тәуекел. Әртараптандыру, хеджирлеу
3	Ақша қаражаттары	Кассалық және корреспонденттік шоттардағы қаражат	Өтімділік тәуекелі. Өтімді активтер үлесін сақтау
4	Шетел валютасындағы активтер	Валюталық операциялар мен депозиттер	Валюталық тәуекел. Валюталық позицияны шектеу
5	Шетел валютасындағы активтер	Ұзақ мерзімді қаржылық салымдар	Инвестициялық тәуекел. Тәуекелді талдау, жобаларды бағалау
Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [6]			

1-кестеде банктік активтердің негізгі түрлері және оларға тән тәуекелдер жүйелі түрде көрсетілген. Кесте деректері банктің активтік операциялары әртүрлі тәуекел көздеріне ұшырайтынын және оларды кешенді басқарудың маңыздылығын айқындайды. Несиелік портфель банктің активтер құрылымында ең үлкен үлеске ие болғандықтан, оған тән несиелік тәуекел банктер үшін негізгі қауіп

көзі болып табылады. Қарыз алушылардың төлем қабілетсіздігі немесе қаржылық жағдайының нашарлауы банктің табыстылығына тікелей әсер етеді. Осыған байланысты скорингтік бағалау, кепілмен қамтамасыз ету және несиелік портфельді әртараптандыру әдістерін қолдану маңызды болып табылады. Бағалы қағаздарға салынған активтер нарықтық және пайыздық тәуекелдерге тәуелді. Қаржы нарығындағы пайыздық мөлшерлемелердің өзгеруі бағалы қағаздардың құнына әсер етіп, банктің қаржылық нәтижелерін өзгертуі мүмкін. Сондықтан мұндай активтер бойынша әртараптандыру мен хеджирлеу тәсілдерін пайдалану тәуекелді төмендетудің тиімді құралы болып саналады. Ақша қаражаттары мен қысқа мерзімді активтер өтімділік тәуекелімен байланысты. Банктің өз міндеттемелерін уақтылы орындау қабілеті өтімді активтердің жеткілікті деңгейде болуына тәуелді. Ал шетел валютасындағы активтер валюталық тәуекелге ұшырайды, бұл ұлттық валюта бағамының ауытқуына байланысты банктің шығынға ұшырауына әкелуі мүмкін.

Жалпы алғанда, 1-кестеде келтірілген деректер банктік активтерді басқару барысында тәуекелдерді уақтылы анықтау, бағалау және төмендету әдістерін қолданудың банктің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудегі шешуші рөлін көрсетеді.

2024 жылы активтерді басқару және тәуекелдерді бағалау жүйесі айтарлықтай жаңартылды. Қаржылық тәуекелдерді шектеу және тиімді бақылауды қамтамасыз ету үшін шектеулер, лимиттер және көрсеткіштер жүйесі жетілдірілді. Жаңартулар халықаралық және ішкі нарық жағдайларын ескере отырып енгізілген. Төменде берілген 2-кестеге сәйкес, портфельдер бойынша тәуекелдердің негізгі параметрлері анықталған. Мысалы, стратегиялық портфельдегі 1 жылдық тәуекелдің болжамды шама 95% ықтималдықпен 10% деңгейінде белгіленсе, нақты көрсеткіш 1,95% болды. Бұл көрсеткіш тәуекелдің тиімді басқарылып отырғанын көрсетеді және портфельдің тұрақтылығын білдіреді.

Инвестициялық портфельдің ұзағырақ мерзімге арналған тәуекелдері, оның ішінде портфель дюрациясының ауытқуы және бақылау қатесі де назарға алынды. Бұл тәуекелдердің нақты деңгейі белгіленген шектерден төмен болып, инвестициялық стратегияның тиімділігін көрсетеді.

2-кесте.

Коммерциялық банктің активтері бойынша тәуекелдерді басқару параметрлері

Портфельдің атауы	Тәуекелдердің параметрлері	Белгіленген деңгейлер	Нақты деңгейлер
Стратегиялық портфель	95% ықтималдықпен 1 жылдағы тәуекелді шама (VaR)	10%	1,95%
Өтімділік портфелі	Өтетуге дейінгі орташа өлшемді мерзім	1 жыл	0,02 жыл
Инвестициялық портфель	Портфель дюрациясының эталондық портфель дюрациясынан ауытқуы	+30% / -40%	5,62%
	Портфель кірістілігінің эталондық портфель кірістілігінен ауытқуы (Tracking error)	2%	0,28%
Ескерту: деректер негізінде құрастырылған [7]			

Сонымен қатар, мақалада қаржылық есептілікті халықаралық стандарттарға сәйкес жүргізу және кредиттік шығындардың резервтерін жүйелі түрде қалыптастыру арқылы тәуекелдерді азайту жұмыстары қарастырылғаны атап кету қажет. Банктің ішкі кредиттік рейтингтері мен халықаралық агенттіктердің бағалаулары негізінде қаржылық көрсеткіштердің сапасы үнемі мониторингтен өткізіліп, жоғары деңгейде ұсталып отырады [8].

Бұл талдау көрсеткендей, коммерциялық банк активтерін басқаруда тәуекелдерді кешенді және жүйелі бағалау әдістерін қолдану арқылы қаржылық тұрақтылық пен сенімділікті қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, валюталық және инвестициялық тәуекелдерді кешенді басқару, соның ішінде портфельдің түрлі параметрлерін тұрақты бақылау, банктің нарықтық жағдайларға икемді жауап беру қабілетін арттырады.

Қазақстан Республикасындағы банктердің активтерін басқару мен тәуекелдерді бағалаудағы негізгі өзекті мәселе – біріңғай кешенді тәсілдің жеткіліксіздігі. Банктің қаржылық тұрақтылығы мен табыстылығы барлық салаларды қамтитын, сауатты және жан-жақты тәуекелдерді басқару саясатына тікелей байланысты. Интегралды тәуекел-менеджмент банктің стратегиялық мақсаттарына жетуге көмектесіп, тәуекелдерді басқару жүйесінің жалпы басқарумен үйлесімділігін қамтамасыз етеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, несиелік, нарықтық, пайыздық және өтімділік тәуекелдерін кешенді түрде бағалау мен басқару банктің шығындарын азайтып, активтер сапасын арттыруға

мүмкіндік береді. Заманауи тәуекелдерді бағалау әдістерін қолдану, активтерді әртараптандыру және тәуекел-менеджмент жүйесін жетілдіру банктің нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін күшейтеді.

Осылайша, тәуекелдерді басқару банк қызметінде міндетті элемент болып табылады және ол тұрақты бақылау мен қадағалауды талап етеді. Дегенмен, экономиканың қарқынды дамуы мен нарықтық жағдайлардың өзгеруі нәтижесінде тәуекелдер тек өзгере қоймай, жаңалары да пайда болады. Сол себепті, банктің активтерін басқару мен тәуекелдерді бағалау жүйесі үнемі жетілдіріліп отыруы қажет, себебі ол банкке барлық қауіп-қатерлерден толық қорғаныс бере алмайды. Яғни, банктің қаржылық тұрақтылығы тікелей оның тәуекелдерді басқару қабілеті мен активтерді тиімді басқару әдістеріне байланысты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Исаков У. М. Банк ісі. - Алматы: Экономика, 2013. - 776 б.
2. Мақыш С. Б. Ақша, несие, банктер теориясы. - Алматы, 2006. - 368 б.
3. Челекбай А. Д. Банк ісіндегі тәуекел- менеджмент теориясы, әлемдік тәжірибе және Қазақстан практикасы. - Алматы, 2007. - 311 б.
4. Shiryayev, A. A. (2021). Modeling Bank Stability Under Market Fluctuations.
5. Kuznetsov, V. V. (2022). Advanced Statistical Techniques in Market Risk Measurement.
6. Лисак Б. И. Интегрированный риск-менеджмент в банках. - Алматы: Издательство «Экономика», 2013. - 892 б.
7. file:///C:/Users/961108400203/Downloads/NBARKZ2025.pdf Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ЖЫЛДЫҚ ЕСЕБІ 2024., -17 с.
8. Коновалова О. М. Методика (стандарт) оценки эффективности управления банковскими рисками // Банковское дело. - 2014. - № 3. -126 с.

УДК 336.67

ОЦЕНКА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ПРЕДПРИЯТИЙ КАЗАХСТАНА НА ОСНОВЕ МЕТОДА VIKOR

Айтмұхамедғали Қ.Б.,
магистрант, ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, Астана
Научный руководитель – **Бұлақбай Ж.М.**

Аннотация.

В статье рассматривается проблема оценки финансовых результатов предприятий в условиях экономической неопределенности и обосновывается необходимость применения многокритериальных методов анализа. В качестве инструмента исследования используется метод VIKOR, позволяющий учитывать совокупность противоречивых критериев и формировать компромиссное решение. Проведен анализ восьми крупных предприятий Республики Казахстан на основе финансовых показателей за 2021–2024 годы. По результатам исследования выполнено ранжирование компаний и выявлены их сильные и слабые стороны. Показано, что метод VIKOR обеспечивает более объективную и комплексную оценку финансовых результатов. Сделан вывод о целесообразности применения данного подхода в управленческой и инвестиционной практике.

Кілт сөздер: қаржылық нәтижелер, көпкритерийлі талдау, VIKOR әдісі, кәсіпорындарды бағалау, қаржылық тұрақтылық, шешім қабылдау, саралау

Ключевые слова: финансовые результаты, многокритериальный анализ, метод VIKOR, оценка предприятий, финансовая устойчивость, принятие решений, ранжирование

Key words: and financial performance, multicriteria analysis, VIKOR method, enterprise evaluation, financial stability, decision-making, ranking

В современной корпоративной практике условия неопределенности стали неотъемлемой характеристикой современной экономической действительности. Существует острая потребность в современных методах оценки устойчивости конкретного производственно-экономического организма для формирования эффективного механизма обеспечения устойчивого развития. Это связано с тем, что современное состояние экономики любого уровня, от глобальной до индивидуальной, характеризуется высоким уровнем нестабильности и изменчивости [1].

Связи с этим появляется постоянная необходимость комплексного подхода к управлению своими финансовыми результатами, как внутри отрасли, так и среди всех компаний в целом. Финансовая отчетность и финансовые коэффициенты, полученные на ее основе, являются основными инструментами, используемыми в методологиях. Измерение финансовых показателей имеет решающее значение для принятия финансовых решений корпорациями и инвесторами, а ее адекватная оценка имеет большое значение для фирмы, стремящейся успешно поддерживать свою рыночную позицию и защищать свою долю рынка от потенциальных рисков в будущем.

Как известно, финансовый анализ характеризуется широким разнообразием методов, а научная литература по данному вопросу достаточно велика и всеобъемлюща. Тем не менее, компании продолжают испытывать потребность в адаптации применяемых методов анализа с учетом специфики своей деятельности. Особенно это касается выбора метода. В практике финансового анализа активно применяются традиционные методы, основанные на использовании абсолютных и относительных показателей. Среди них наиболее распространенными являются горизонтальный и вертикальный, а также коэффициентный и факторный анализ. Они позволяют выявлять основные тенденции, оценивать структуру показателей и их динамику. Однако они в значительной степени опираются на упрощенные допущения и не учитывают в полной мере многокритериальный характер оценки. Кроме того сложность объекта исследования вызывает размытость критериев устойчивости. Из-за этого компании прибегают к методам экспертных оценок, что, в свою очередь, усиливает субъективность получаемых результатов [1].

Методы многокритериального принятия решений (MCDM) позволяют решить обозначенные проблемы. Они основываются на совокупности финансовых показателей и обеспечивают более объективную оценку за счет учета множества критериев и снижения влияния субъективных факторов. MCDM – это методы, которые объединяют результаты альтернативных вариантов с различными противоречивыми качественными или количественными параметрами, в результате чего получается решение, основанное на консенсусе. Цель MCDM не в том, чтобы предложить правильное решение, а в том, чтобы помочь лицам, принимающим решения, выбрать отдельные альтернативы или единственный источник, который соответствует критериям их выбора [2].

Одним из таких методов является метод VIKOR (Vlsekriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje), который направлен на определение компромиссного решения среди альтернатив в условиях противоречивых критериев. В отличие от других MCDM-методов, он ориентирован не только на близость к наилучшему результату, но и на учет максимально неблагоприятного отклонения по отдельным критериям. Метод VIKOR обладает рядом преимуществ, включая способность формировать компромиссные решения, благодаря которым обеспечивается максимальная групповая полезность при минимальном индивидуальном сожалении. Наряду с этим, использование весовых оценок, позволяют анализировать итоговое компромиссное решение детальнее [3]. Кроме этого, итоговый рейтинг компаний имеет существенное значение при оценке финансовой эффективности, поскольку компании хотят знать свое место среди конкурентов в той же области или секторе для целей бенчмаркинга [4].

В качестве объекта исследования в статье рассмотрены 8 крупных предприятий Республики Казахстан, представляющих различные отрасли экономики. В выборку включены следующие компании: KazMunayGas, KazTransOil, Kazatomprom, KEGOC, Samruk-Energy, Air Astana, Kazakhtelecom и QazPost. Для анализа использованы усреднённые значения финансовых результатов за период с 2021 по 2024 года. Обработка данных и проведение расчетов осуществлялись с использованием языка программирования Python.

В качестве критериев оценки выбрана система показателей, отражающая ключевые аспекты финансовых результатов. В анализ включены следующие показатели: выручка, EBIT, чистая прибыль, ROA, ROE, операционная маржа и соотношение заемного и собственного капитала (Debt/Equity). Данный выбор обусловлен необходимостью комплексной оценки финансовых результатов предприятий, учитывающей различные аспекты их деятельности. Показатели выручки, операционной и чистой прибыли отражают масштаб и итоговые результаты деятельности, а относительные показатели рентабельности показывают эффективность использования ресурсов предприятия. Благодаря выбранным показателям можно оценить общие результаты деятельности компании, сравнительные показатели эффективности и уровень финансовой устойчивости. При этом большинство критериев относятся к стимулирующим, то есть их увеличение свидетельствует об улучшении финансового состояния предприятия. В то же время показатель Debt/Equity рассматривается как дестимулирующий критерий, то есть его снижение свидетельствует о снижении финансовых рисков и повышении устойчивости.

МетодVIKOR применяется поэтапно. На первом этапе формируется матрица решений. В ней представлены рассматриваемые альтернативы и соответствующие им значения по выбранным критериям. В рамках настоящего исследования в качестве альтернатив выступают предприятия, а в качестве критериев – финансовые результаты этих предприятий. Исходная таблица представлена в Таблице1.

На втором этапе осуществляется нормализация исходных данных. Данная процедура необходима для приведения показателей, имеющих различную размерность и масштаб, к сопоставимому виду. Нормализация обеспечивает корректное сравнение альтернатив по всем критериям, так как позволяет устранить влияние масштаба измерений на результаты анализа.

Таблица 1.

Исходная матрица данных

	Revenue (mln KZT)	EBIT (mln KZT)	Net Income (mln KZT)	ROA (ratio)	ROE (ratio)	Operating Margin (ratio)	D/E (ratio)
KazMunayGas	8 760 957,75	1 620 980,25	1 133 341,75	0,07	0,12	0,19	0,64
KazTransOil	274 022,29	28 337,84	36 208,00	0,03	0,04	0,11	0,37
Kazatomprom	1 235 042,25	627 784,50	601 359,75	0,21	0,27	0,47	0,29
KEGOC	243 935,25	54 262,11	45 569,24	0,04	0,06	0,22	0,47
Samruk-Energy	438 053,71	98 240,76	54 001,52	0,05	0,08	0,21	0,79
Air Astana	488 552,52	59 333,56	27 332,53	0,04	0,38	0,12	8,11
Kazakhtelecom	548 997,11	118 854,32	101 957,86	0,07	0,14	0,21	0,86
QazPost	53 942,26	- 4 944,39	- 4 401,13	- 0,03	- 0,14	- 0,10	6,89

На следующем этапе формируется взвешенная нормализованная матрица. Для этого нормализованные значения критериев умножаются на соответствующие весовые коэффициенты, отражающие значимость каждого показателя в общей оценке. Весовые коэффициенты могут быть определены как экспертным путём, так и с использованием специальных методов их расчёта.

Далее определяются наилучшие (f^*) и наихудшие (f_*) значения по каждому критерию. Наилучшее значение соответствует максимально предпочтительному результату, тогда как наихудшее – наименее предпочтительному. Эти значения используются в качестве ориентиров для дальнейшей оценки альтернатив.

Таблица 2.

Определение наилучших и наихудших значений критериев

	Revenue (mln KZT)	EBIT (mln KZT)	Net Income (mln KZT)	ROA (ratio)	ROE (ratio)	Operating Margin (ratio)	D/E (ratio)
f^*	0.140679	0.132536	0.125529	0.121070	0.102135	0.102380	0.003856
f_*	0.000866	-0.000404	-0.000487	-0.017296	-0.037629	-0.021783	0.107822

Из Таблицы 2, полученные результаты показывают существенную дифференциацию компаний по всем показателям. Как видно из таблицы, для стимулирующих критериев (выручка, прибыль, показатели рентабельности) наилучшие значения соответствуют максимальным уровням, тогда как наихудшие в ряде случаев принимают отрицательные значения, что свидетельствует о наличии убыточных или низкоэффективных предприятий.

На пятом этапе для каждой альтернативы рассчитывается показатель S, отражающий совокупное отклонение от наилучших значений по всем критериям. Данный показатель характеризует общую эффективность альтернативы с учётом всех рассматриваемых параметров.

Одновременно определяется показатель R, отражающий максимальное отклонение альтернативы от наилучшего значения по отдельному критерию. Этот показатель позволяет выявить наиболее слабую сторону каждой альтернативы и учесть риск наличия неблагоприятных значений.

На заключительном этапе формируется интегральный показатель Q, объединяющий в себе результаты предыдущих расчётов и отражающий компромисс между стремлением к максимальной эффективности и необходимостью минимизации наихудших отклонений. На основе данного

показателя осуществляется ранжирование альтернатив: чем меньше его значение, тем выше место альтернативы в итоговом рейтинге. Итоговые значения представлены в Таблице 3.

Таблица 3.

Расчет значений S, R и Q

	S	R	Q	Rank
KazMunayGas	0.231331	0.083333	0.000000	1
Kazatomprom	0.307759	0.123479	0.388420	2
Kazakhtelecom	0.621060	0.134735	0.692851	3
Samruk-Energy	0.657823	0.136555	0.732768	4
KEGOC	0.669025	0.139740	0.767026	5
KazTransOil	0.709174	0.139933	0.795542	6
Air Astana	0.743576	0.142857	0.843152	7
QazPost	0.977713	0.142857	1.000000	8

Согласно полученным значениям, наилучший результат демонстрирует KazMunayGas, который занимает первое место с минимальным значением показателя Q, равным 0. Это свидетельствует о том, что данная компания является наиболее сбалансированной по совокупности рассматриваемых критериев и выступает в качестве компромиссного решения. При этом относительно низкие значения показателей S и R указывают как на высокую общую эффективность, так и на отсутствие критически слабых сторон. Второе место занимает Kazatomprom (Q = 0.388), который также характеризуется достаточно сильными позициями. Однако уступает лидеру по совокупности показателей и имеет более выраженные отклонения по отдельным критериям. Следующую группу формируют Kazakhtelecom, Samruk-Energy и KEGOC, значения показателя Q которых находятся в диапазоне от 0.69 до 0.77. Это свидетельствует о сопоставимом уровне их финансовых результатов. Несмотря на различия в структуре деятельности, данные компании демонстрируют умеренные значения как общей эффективности (S), так и максимальных отклонений (R). Компании KazTransOil и Air Astana занимают более низкие позиции в рейтинге. Их более высокие значения показателя S свидетельствуют о значительном совокупном отклонении от наилучших значений по ряду критериев, а относительно высокие значения R указывают на наличие отдельных слабых показателей, оказывающих негативное влияние на итоговую оценку. Наименьший результат демонстрирует QazPost, для которой значение Q равно 1, что является максимальным среди всех альтернатив. Это указывает на значительное отставание компании как по совокупности показателей (высокое значение S), так и по наихудшему критерию (высокое значение R). Таким образом, данное предприятие характеризуется наименее благоприятным финансовым состоянием среди рассматриваемых.

Полученные результаты показали, что применение многокритериального подхода позволяет учитывать совокупность показателей, отражающих масштаб деятельности, эффективность использования ресурсов, уровень прибыльности и финансовую устойчивость, и на этой основе формировать интегральную оценку предприятий.

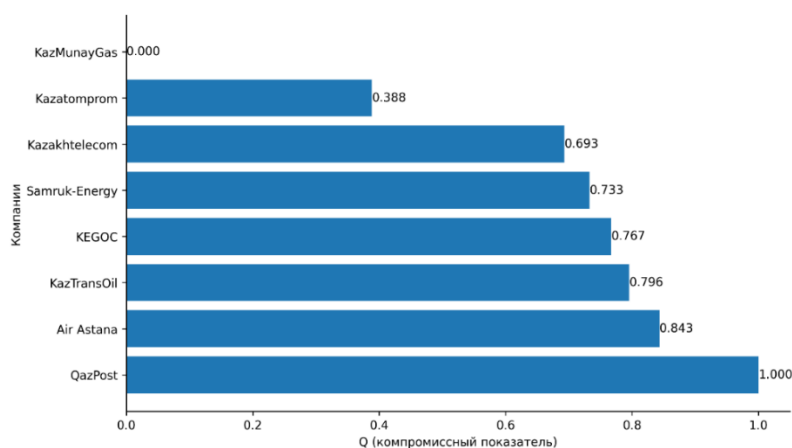

Рис. 1. Ранжирование предприятий на основе метода VIKOR

Данный подход может быть применён к различным выборкам компаний, независимо от их отраслевой принадлежности и масштабов деятельности, а также допускает использование широкого спектра критериев как количественного, так и качественного характера. В этом проявляется преимущество метода VIKOR – его универсальность и гибкость. Предложенный методический подход может быть использован при принятии управленческих и инвестиционных решений, а также в задачах сравнительной оценки предприятий. Более того, использование подобных методов способствует развитию практики принятия решений на основе математико-экономических моделей и современных информационных технологий. Это особенно актуально в условиях цифровой трансформации экономики, в том числе в Республике Казахстан, где активно реализуются инициативы, направленные на цифровизацию и повышение эффективности управления на основе данных.

Список использованных источников:

1. Балдин К.В., Алиев А.Т., Передеряев И.И. Модернизация метода TOPSIS для оценки устойчивости функционирования промышленных предприятий в современных условиях // Проблемы экономики и юридической практики, Т. 19, №3, 2023, С. 274-280.
2. Türegün N. Financial performance evaluation by multi-criteria decision-making techniques // Heliyon. 2022. Vol. 8. Elsevier Ltd.
3. Чечнев В.Б. Анализ и классификация многокритериальных методов принятия решений. Онтология проектирования. 2024. Т.14, №4(54). С. 607-624.
4. Lam W. S., Lam W. H., Jaaman S. H., Liew K. F. Performance Evaluation of Construction Companies Using Integrated Entropy-Fuzzy VIKOR Model // Entropy. – 2021. – Vol. 23. – P. 320.

УДК 338.1

БЮДЖЕТНЫЕ МЕХАНИЗМЫ СНИЖЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО НЕРАВЕНСТВА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ КАЗАХСТАНА: ИНКЛЮЗИВНЫЙ ПОДХОД

Аймурзина Б.Т., д.э.н., профессор

Матайбаева Г.А., доктор PhD

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана

Аннотация

В статье исследуются бюджетные механизмы снижения регионального неравенства сельских территорий Казахстана с позиций инклюзивного подхода. Авторами проанализированы основные инструменты государственной поддержки АПК, определены регионы-лидеры в общем объёме валового выпуска продукции (услуг) сельского хозяйства РК и доле малых форм хозяйствования за ряд лет.

Выявлено, что, несмотря на рост валового выпуска сельского хозяйства сохраняется устойчивое региональное неравенство. На основе анализа расходов местных бюджетов авторы приходят к выводу, что увеличение бюджетного финансирования не приводит к росту доходов мелких производителей и снижению бедности. Предлагается увязать бюджетную поддержку с такими индикаторами инклюзивности как доля средств, доходящих до малых форм хозяйствования, уровень занятости и доходы сельского населения и др.

Ключевые слова: бюджетные механизмы, региональное неравенство, сельские территории, инклюзивное развитие, льготное кредитование.

Кілт сөздер: бюджеттік механизмдер, өңірлік теңсіздік, ауылдық аумақтар, инклюзивті даму, жеңілдікті кредиттеу.

Keywords: budgetary mechanisms, regional inequality, rural areas, inclusive development, concession lending.

Одной из наиболее острых проблем социально-экономического развития Казахстана остаётся устойчивое региональное неравенство. Разрыв между индустриально развитыми (западные регионы) и аграрными (северные и южные) территориями создаёт угрозу социальной стабильности и замедляет процессы модернизации. Инклюзивный подход предполагает, что

экономический рост должен сопровождаться расширением доступа всех слоёв сельского населения к ресурсам, рынкам и государственной поддержке.

Бюджетные механизмы (субсидии, льготное кредитование, инвестиционное субсидирование, лизинг) являются основными инструментами государства для выравнивания региональных диспропорций. Однако их эффективность напрямую зависит от учёта региональной специфики (плотности населения, структуры хозяйств, климатических условий, инфраструктуры).

Вопросы государственной поддержки сельского хозяйства и её влияния на инклюзивное развитие сельских территорий требуют дальнейшего исследования и находятся в центре внимания многих казахстанских и зарубежных исследователей. Основные инструменты регулирования, включая субсидирование, кредитование и налоговые льготы приводят к необходимости усиления координации между различными уровнями государственного управления [1]. Ключевая роль субсидий проявляется в стимулировании технологической модернизации аграрного сектора [2].

Проблемы финансовой поддержки малого и среднего бизнеса в аграрном секторе, переход от прямого субсидирования к льготному кредитованию и гарантийным механизмам, ресурсы государственно-частного партнерства, что расширяет доступ малых хозяйств к финансовым ресурсам, затронуты в трудах отечественных ученых [3,4,5].

Однако имеется недостаточное внимание к инклюзивной составляющей, мало трудов, затрагивающих влияние бюджетных инструментов на уровень бедности, занятости и доходы сельского населения, что делает данное направление исследования особо актуальным. Требуют внимания проведение регионального анализа распределения бюджетной поддержки, выявление факторов, определяющих межрегиональные различия в доступе к субсидиям и кредитам [6].

В Послании Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева к народу Казахстана от 1 сентября 2023 года было отмечено, что поддержка мелких хозяйств является ключевым условием развития сельских территорий. Было подчеркнуто, что программа «Ауыл аманаты» доказала свою эффективность, но ее дальнейшее развитие должно быть сосредоточено не только на предоставлении льготных кредитов, но и на стимулировании кооперации между личными хозяйствами.

За последние 10 лет в Казахстане были реализованы много государственных программы, сред которых: Программа по развитию АПК в РК на 2010–2014 гг., «Агробизнес-2020, Программа по развитию АПК РК на 2017-2021 гг., Нацпроект по развитию АПК на 2021 - 2025 гг., Концепция развития АПК РК на 2021 – 2030 годы, многие из которых не были доведены до своего завершения.

Главным изменением финансовой поддержки государства стал системный переход от прямого субсидирования процентных ставок к механизму прямого льготного кредитования. К 2029 году планируется практически полностью заместить субсидии кредитными инструментами.

Ключевые бюджетные механизмы делятся по следующим направлениям:

- льготное кредитование (ставка 5% годовых) для покрытия сезонных затрат. Средства выделяются на проведение весенне-полевых и уборочных работ;
- микрокредитование «Ауыл Аманаты» ориентировано на поддержку сельской кооперации и малого бизнеса, включая личные подсобные хозяйства (ЛПХ);
- льготный лизинг сельхозтехники, позволяющий аграриям обновлять парк техники под 5% годовых;
- инвестиционное льготное кредитование, механизм финансирует крупные инвестиционные проекты в АПК по сверхнизкой ставке 2,5% годовых сроком до 10 лет, с лимитом до 5 млрд тенге на проект;
- гарантирование займов (Фонд «Даму»). Фонд предоставляет гарантии до 85% суммы займа.

Но несмотря на многочисленные механизмы государственной поддержки все еще сохраняются проблемы, препятствующие устойчивому развитию агропромышленного комплекса, которые можно подразделить на следующие группы.

- Институциональные и управленческие ограничения (сложные процедуры, несовершенное законодательство) снижают доступность господдержки для мелких фермеров.
- Недостаточное развитие инфраструктуры (закупки, хранения, переработки, сбыта) ведет к росту числа посредников и снижению доходов производителей.
- Экономические и финансовые барьеры (слабая материально-техническая база, отсутствие доступа к субсидиям и кредитам) подрывают конкурентоспособность мелких хозяйств.
- Социально-демографические проблемы (отток населения из села, социальная уязвимость) негативно влияют на кадровый потенциал отрасли.

Анализ текущей ситуации показывает, что показатели экономического роста в сельском хозяйстве в основном ориентированы на экстенсивное использование природных ресурсов и рабочей силы. Снижение вклада сельского хозяйства в рост ВВП, высокая волатильность показателей и низкие темпы роста производства указывают на несоответствие между существующей моделью развития и ресурсоемким потенциалом сектора.

За пятилетний период валовый выпуск сельского хозяйства вырос с 6,33 трлн. тенге в 2020 году до 8,31 трлн. тенге в 2024 году (31,0%). На долю пяти регионов (Акмолинская, Костанайская, Северо-Казахстанская, Туркестанская и Алматинская области) стабильно приходится более 52% всей валовой продукции страны (таблица 1).

Таблица 1.

Регионы-лидеры в общем объёме валового выпуска продукции (услуг) сельского хозяйства РК за 2020–2024 годы, %

Регион	2020	2021	2022	2023	2024
Туркестанская	11,7	12,4	11,1	12,7	12,2
Акмолинская	10,6	9,9	12,3	9,2	11,7
Северо-Казахстанская	12,3	12,0	12,7	10,0	11,3
Костанайская	9,4	8,0	11,1	8,4	9,0
Алматинская	15,2	14,5	7,8	9,2	8,1
Общая доля 5 регионов	59,2	56,8	54,9	49,5	52,3

Составлено по данным [7]

В структуре валовой продукции доля индивидуальных предпринимателей и крестьянских (фермерских) хозяйств (КФХ) составляет около 32-33% в целом по стране. Однако региональный анализ показывает глубокие различия. Например, в Акмолинской области доля КФХ и хозяйств населения в сумме составляет лишь 15,8% в 2024 году, когда как основу составляют крупные предприятия (69,2%). В Жамбылской области на долю КФХ приходится 47,8%, а вместе с хозяйствами населения 92%. Доминирование малых форм хозяйствования стало причиной низкой производительности и доходов (таблица 2).

Таблица 2

Регионы-лидеры по доле малых форм хозяйствования (индивидуальные предприниматели и крестьянские (фермерские) хозяйства) за 2020–2024 г., %

Регионы	2020	2021	2022	2023	2024	Изменение 2024 к 2020
Жамбылская	49,6	52,3	54,8	53,9	47,8	-1,8
Туркестанская	39,2	41,7	48,3	43,6	41,5	+2,3
Карагандинская	37,0	38,3	40,9	43,1	38,9	+1,9
Западно-Казахстанская	37,0	38,0	39,9	38,0	38,6	+1,6
Павлодарская	35,8	38,7	43,3	32,6	37,0	+1,2

Составлено по данным [7]

Анализ показывает, что разрыв между показателями производительности труда северных и южных регионов достигает 4,3 раза. В Северо-Казахстанской области выработка на одного занятого составляет 14,6 млн. тенге, в Жамбылской всего 3,4 млн. тенге. В северных регионах доминируют крупные сельхозпредприятия (до 69%), что обеспечивает более высокую производительность и уровень дохода. Южные регионы где продукция сельского хозяйства производится в хозяйствах населения (до 61%) приводит к низкой эффективности и бедности сельского населения.

Зарплата в сельском хозяйстве составляет лишь 65% от средней по стране (263,5 тыс. против 405,4 тыс. тенге в 2024 году). Разрыв между регионами по заработной плате вырос до 2,6 раза в 2024 году (Жамбылская область 137,7 тыс.тенге, Восточно-Казахстанская – 361,4 тыс.тенге, Алматинская – 311,4 тыс. тенге).

При этом, по объему расходов на сельское хозяйство в 2025 году Туркестанская область (92,4 млрд. тг) опережает все регионы, что соответствует её аграрной специализации, далее идут Северо-Казахстанская (87,7 млрд. тг) и Акмолинская (81,3 млрд. тг) области (Рисунок 1). Однако именно в Туркестанской области высока доля мелких хозяйств (41,5% КФХ), низкая производительность труда (5,4 млн. тг/чел), зарплата (224,6 тыс. тенге) значительно ниже средней по региону. То есть, ситуация показывает, что значительные бюджетные расходы не влияют на рост доходов мелких производителей и занятости.

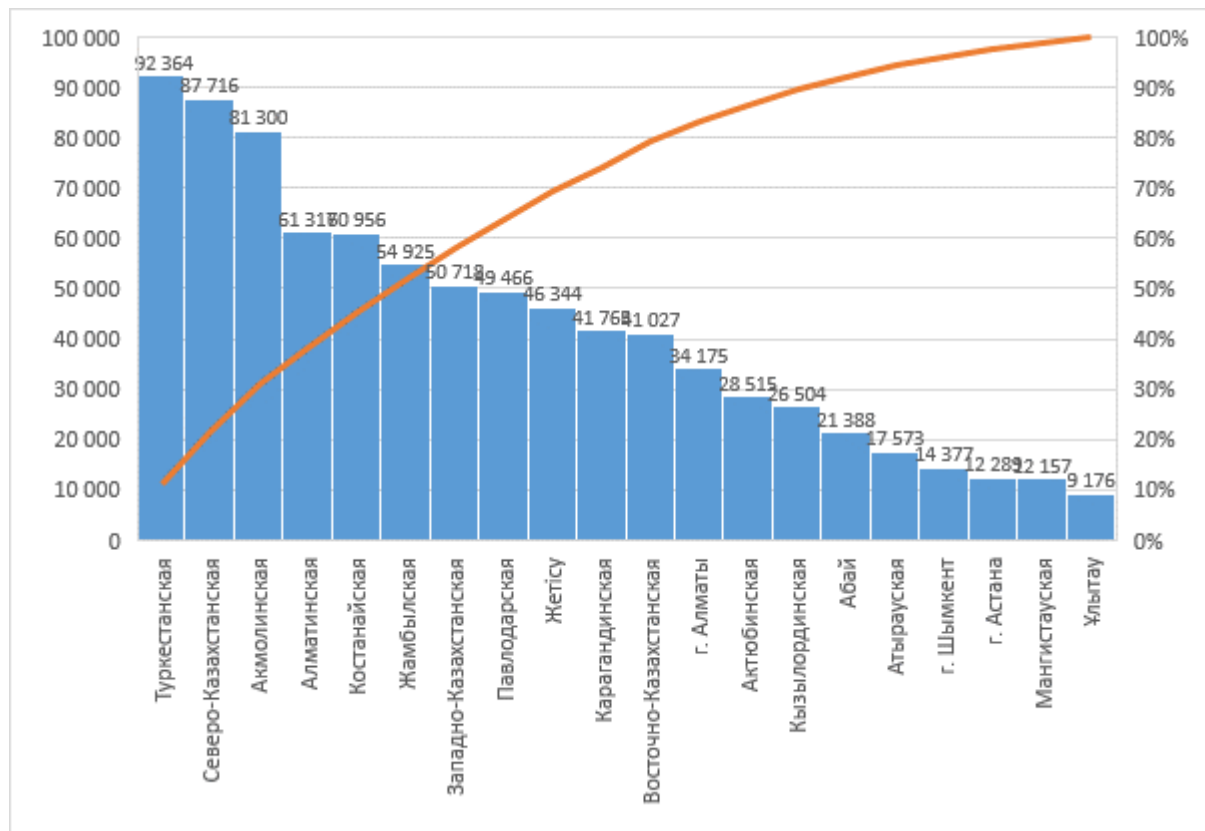

Рисунок 1- Расходы местных бюджетов на поддержку сельского хозяйства, развитие водного хозяйства, лесное и рыбное хозяйство, охрану окружающей среды и земельные отношения в 2025 году, млн. тенге

Составлено по данным [7]

Таким образом, исходя из вышеизложенного можно сделать следующее заключение.

Наблюдаются диспропорции между регионами: Туркестанская, Акмолинская, Северо-Казахстанская, Костанайская, Алматинская области обеспечивают более 52% валовой продукции.

Неэффективность бюджетных расходов. Анализ расходов местных бюджетов показывает, что увеличение финансирования не приводит к пропорциональному росту доходов мелких производителей и снижению уровня бедности. В Туркестанской области, лидирующей по бюджетным расходам на сельское хозяйство (92,4 млрд. тенге в 2025 г.), сохраняются низкая производительность труда (5,4 млн. тенге/чел.) и заработная плата ниже среднерегионального уровня, доля населения, имеющего доходы ниже прожиточного минимума самая высокая 8,5%.

Структурные диспропорции. В северных регионах доминируют крупные сельхозпредприятия (до 69%), что обеспечивает высокую производительность. В южных регионах преобладают малые формы хозяйствования (до 92% в Жамбылской области), что сдерживает рост эффективности и доходов сельского населения.

Институциональные барьеры. Сложные процедуры получения господдержки, недостаточное развитие инфраструктуры (закупки, хранение, переработка, сбыт) и слабая материально-техническая база ограничивают доступ мелких фермеров к субсидиям и кредитам.

Социально-демографические вызовы. Заработная плата в сельском хозяйстве составляет лишь 65% от средней по стране, а разрыв между регионами по этому показателю достигает 2,6 раза, что усиливает отток населения из села.

В целях решения данных вопросов и совершенствования бюджетных механизмов предлагаем:

- разработать единые критерии оценки результативности бюджетных программ с акцентом на инклюзивность (охват малых хозяйств, рост доходов, создание рабочих мест и т.д.);
- необходимо развитие финансовой доступности путем упрощения процедур получения льготных кредитов и субсидий малыми производителями через цифровизацию;
- требуется укрупнение хозяйств в сельхозкооперативы, оценка трудовых ресурсов сельского хозяйства и эффективность их использования;
- перераспределение мер государственной поддержки, стимулирующих рост занятости и доходов в сельской местности, в пользу малых и средних фермерских хозяйств.

Статья написана в рамках финансирования проекта AP26100879 «Разработка и внедрение модели инклюзивного развития сельского хозяйства» (Комитет науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан).

Список использованных источников:

1. Абубакиров А.К. Поддержка сельского хозяйства и государственное регулирование в Республике Казахстан // The Scientific Heritage. – 2023. – № 119. – С. 6–17.
2. Сеитов С.К. Субсидирование как фактор обеспечения эффективности и инновационного развития сельского хозяйства в Казахстане // Аграрный вестник Урала. – 2022. – № S13. – С. 90–104.
3. Жамкеева М., Дибя Т., Абжатова А.К. Трансформация механизмов финансирования малого и среднего бизнеса в сельском хозяйстве Казахстана // Scientific Journal of Pedagogy and Economics. – 2025. – Т. 416, № 4. – С. 384–400.
4. Есімхан Г.Е., Алыбаев Д.Б., Сартанова Н.Т. Организационно-экономический механизм финансирования сельскохозяйственного производства в условиях рыночной трансформации // Проблемы агрорынка. – 2024. – № 2. – С. 78–88.
5. Тиреуов К.М., Мизанбекова С.К., Богомолова И.П., Айтхожаева Г.С. Оценка эффективности института государственно-частного партнёрства в агропромышленном комплексе с использованием инструментов функционального анализа: на примере Республики Казахстан // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2023. – № 5. – С. 526–530.
6. Казамбаева А., Айдынов З., Даухарин Ж., Туркенова Р. Моделирование государственной поддержки сельского хозяйства // Государственное управление и государственная служба. – 2024. С.32-45 <https://doi.org/10.52123/1994-2370-2024-1277>
7. Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – URL: <https://stat.gov.kz/>

УДК 338. (574)

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА АПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Алтынбеков Ж. А.

магистрант 1курса ОП

«7M04122 – Государственное управление и администрирование»,

Научный руководитель: **Назикова Ж.А.**

к.э.н., ассоциированный профессор

Таразский университет имени М.Х.Дулати

Аннотация. В статье рассматривается развитие экспортного потенциала агропромышленного комплекса (АПК) Республики Казахстан в современных внешнеэкономических условиях. Проанализированы основные факторы, влияющие на экспортную конкурентоспособность, включая ресурсный, инфраструктурный, институциональный и кластерный подходы. Оценка экспортного потенциала проводится с использованием интегрального индексного метода, учитывающего производственный, ресурсный, инфраструктурный, институциональный и инновационно-

технологический потенциал регионов. Особое внимание уделено региональной дифференциации, роли транспортно-логистической инфраструктуры и внедрению цифровых технологий.

Ключевые слова: Экспортный потенциал, агропромышленный комплекс, Казахстан, региональная дифференциация, интегральный индекс, транспортно-логистическая инфраструктура, инновационно-технологическое развитие, государственная поддержка, цифровизация, ЦУР ООН.

Кілт сөздер: Экспорттық әлеует, агроөнеркәсіптік кешен, Қазақстан, аймақтық дифференциация, интегралдық индекс, көлік-логистика инфрақұрылымы, инновациялық-технологиялық даму, мемлекеттік қолдау, цифрландыру, БҰҰ ТҰҰ (Тұрақты даму мақсаттары).

Keywords: Export potential, agro-industrial complex, Kazakhstan, regional differentiation, integral index, transport and logistics infrastructure, innovation and technological development, state support, digitalization, UN SDGs (Sustainable Development Goals).

Развитие экспортного потенциала агропромышленного комплекса Республики Казахстан является одним из ключевых направлений государственной экономической политики, что обусловлено необходимостью диверсификации экономики, снижения зависимости от сырьевого экспорта и повышения конкурентоспособности национальной продукции на мировых рынках [1]. В условиях глобальной трансформации торгово-экономических связей и усиления геоэкономической нестабильности особую значимость приобретает развитие регионального уровня аграрного экспорта [2].

Для Республики Казахстан агропромышленный комплекс (АПК) выступает стратегически важной отраслью, обладающей значительным потенциалом для наращивания несырьевого экспорта [3]. Страна располагает обширными сельскохозяйственными угодьями, благоприятными природно-климатическими условиями для выращивания зерновых и масличных культур, а также возможностями для развития животноводства и глубокой переработки сельскохозяйственного сырья [4].

Развитие агропромышленного комплекса и экспортной деятельности также соответствует глобальной повестке устойчивого развития, в частности Целям устойчивого развития ООН, таким как ЦУР 2 «Ликвидация голода», ЦУР 8 «Достойная работа и экономический рост» и ЦУР 12 «Ответственное потребление и производство», направленным на обеспечение продовольственной безопасности, устойчивого экономического роста и рационального использования ресурсов [8].

Современные внешнеэкономические условия, характеризующиеся изменением логистических маршрутов, усилением конкуренции на мировых продовольственных рынках и трансформацией торговых партнерств, требуют пересмотра подходов к формированию экспортной политики [5]. В этих условиях Казахстан ориентируется на развитие новых экспортных направлений, включая страны Центральной Азии, Китай, Ближний Восток и Южную Азию, а также на повышение доли продукции с высокой добавленной стоимостью [6].

Актуальность исследования обусловлена необходимостью комплексной количественной оценки экспортного потенциала регионов Казахстана с учетом их производственных, ресурсных, инфраструктурных и институциональных особенностей [7].

Экспортный потенциал региона определяется как способность экономики обеспечивать устойчивое производство конкурентоспособной продукции, ориентированной на внешние рынки, при наличии соответствующих ресурсов, инфраструктуры и институциональной среды [8].

Выделяются ключевые подходы [8][9]:

- ресурсный подход - наличие земельных, водных и трудовых ресурсов;
- инфраструктурный подход - развитость транспортных коридоров;
- институциональный подход - государственная поддержка и инвестиционный климат;
- кластерный подход - развитие агропромышленных кластеров.

Республика Казахстан является одним из крупнейших экспортеров зерна и муки в мире [4].

Основными экспортными товарами АПК являются:

- пшеница и мука;
- масличные культуры и растительные масла;
- мясо и мясная продукция;
- молочная продукция.

Одним из ключевых факторов формирования экспортного потенциала является развитие транспортно-логистической инфраструктуры [10]. Казахстан, являясь внутриконтинентальным государством, испытывает повышенную зависимость от эффективности транспортных коридоров [11].

Несмотря на достигнутые результаты, инфраструктурный потенциал остается неоднородным. К основным проблемам относятся высокая стоимость транспортировки, недостаток складской инфраструктуры и зависимость от транзитных маршрутов [10][11].

Государственное регулирование играет важнейшую роль в развитии экспортного потенциала [12]. В Республике Казахстан реализуется комплекс мер, направленных на поддержку экспортеров, развитие переработки и стимулирование внешнеэкономической деятельности [12][13].

Вместе с тем сохраняются институциональные ограничения, включая сложность экспортных процедур и недостаточную координацию между государственными органами [13].

В этой связи актуальной задачей является совершенствование институциональной среды, направленное на упрощение экспортных процедур, повышение прозрачности регулирования и развитие цифровых сервисов для бизнеса.

Одновременно с этим ключевым фактором повышения экспортной конкурентоспособности агропромышленного комплекса выступает инновационно-технологическое развитие, обеспечивающее переход от сырьевой модели экспорта к производству продукции с высокой добавленной стоимостью [14]. Данные процессы напрямую соответствуют реализации Целей устойчивого развития ООН, в частности ЦУР 9 «Индустриализация, инновации и инфраструктура», направленной на развитие устойчивой промышленности и внедрение инноваций.

Современные тенденции мировой экономики свидетельствуют о возрастающей роли инноваций и технологий в формировании устойчивых конкурентных преимуществ на внешних рынках [14].

Ключевыми направлениями технологической модернизации АПК являются:

- цифровизация сельского хозяйства;
- развитие биотехнологий;
- модернизация переработки;
- внедрение международных стандартов качества [15].

Проведенное исследование показало, что Республика Казахстан обладает значительным экспортным потенциалом в агропромышленном комплексе, который, однако, реализуется не в полной мере. При этом развитие экспортного потенциала АПК соответствует стратегическим целям устойчивого развития, закрепленным в Целях устойчивого развития ООН, включая обеспечение продовольственной безопасности, устойчивого экономического роста и внедрение инноваций в сельское хозяйство.

Список использованных источников:

1. Официальный сайт Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан. www.gov.kz/memleket/entities/moa
2. Казахстан нарастил экспорт сельскохозяйственной продукции до исторического максимума // Информационное агентство «Казинформ». – 2026. – URL: [\[https://www.inform.kz\]](https://www.inform.kz)(<https://www.inform.kz>)
3. Более 16 млн тонн продукции АПК экспортировано Казахстаном в 2024 году // Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан. – URL: www.gov.kz
4. Казахстан увеличил экспорт продукции АПК на 37% // Kapital.kz. – 2026. – URL: kapital.kz
5. Минсельхоз РК: экспорт переработанной продукции АПК вырос в 1,2 раза // Агросектор Казахстана. – 2020. – URL: <https://agrosektor.kz>
6. Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021–2025 годы. – Астана, 2021. – URL: <https://www.gov.kz>
7. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Официальные статистические данные. – URL: [//stat.gov.kz](http://stat.gov.kz)
8. Организация Объединённых Наций по продовольствию и сельскому хозяйству (FAO). Agricultural Outlook. – Rome, 2024.
9. OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation. – Paris, 2024.
10. World Bank. Kazakhstan Agricultural Sector Review. – Washington, 2023.
11. Транспортно-логистическая система Казахстана и её роль в развитии экспорта // аналитические материалы. – 2024.
12. Экспорт и импорт продукции АПК Республики Казахстан // Министерство сельского хозяйства РК. – URL: <https://www.gov.kz>
13. Развитие экспортного потенциала агропромышленного комплекса: теоретические аспекты // научные публикации по региональной экономике. – 2022.

14. Цифровизация агропромышленного комплекса Казахстана: современные тенденции и перспективы. – 2023.
15. Инновационные технологии в сельском хозяйстве и их влияние на экспортный потенциал // научный журнал. – 2024.

ӘОЖ 336.146

БЮДЖЕТТАПШЫЛЫҒЫН ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Ажигулова А.Ж.

М.Х. Дулати атындағы

Тараз университетінің

«Қаржы және есеп» кафедрасының
аға оқытушысы

Аннотация. Мақалада мемлекеттік бюджет тапшылығының теориялық негіздері, оның пайда болу себептері мен экономикалық мәні жан-жақты қарастырылады. Бюджет тапшылығының қалыптасуына әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар, соның ішінде экономикалық дағдарыстар, мемлекеттік басқарудың тиімділігі, әлеуметтік шығындардың өсуі және күтпеген жағдайлар талданады.

Кілт сөздер: бюджет тапшылығы, мемлекеттік бюджет, қаржыландыру, мемлекеттік қарыз, инфляция, экономикалық тұрақтылық, бюджет саясаты.

Ключевые слова: дефицит бюджета, государственный бюджет, финансирование, государственный долг, инфляция, экономическая стабильность, бюджетная политика.

Keywords: budget deficit, state budget, financing, public debt, inflation, economic stability, fiscal policy.

Қай елді алып қарасасақ та, өзінің ел алдындағы функцияларын атқару үшін қаржылық ресурстардың көлемін қажет ететін мемлекетте бюджеттік жүйе негізгі алғышарттары болып саналады. Мемлекеттің орталыққа шоғындырылған қаражат көздері — бұл еліміздің қызметтерін атқаруға арналған міндетті төлемдерден, сонымен қатар заңда көрсетілген кірістер тұрғысынан және басқа да түсім арналарынынан қалыптастырылады [1]. Мемлекеттік бюджет — бұл келіп түскен түсімдер мен халықтың қажеттіліктерін орын толтыруға кеткен шығыстардың белгілі ағымдағы жылдың аралығындағы арақатынасы.

Еліміздің орталықтандырылған қаражат қоры унитарлы формаға жатқызылады. Орталықтандырылған қор құрылымының барлығы қабылданған қолданыстағы құқықтық нормаларға бағынады және орталықтан басқарудың назарында. Заңдық жүйеге сәйкес орталықтандырылған қордың барлық деңгейлерімен бөлінген түрлері дербес болып келеді. Республиканың орталықтандырылған қор деңгейінде сонымен қатар, төтенше жағдайлар қорымен Ұлттық қоры да енгізілген [2].

Белгілі бір облыс шеңберіндегі бюджеттік түсімдерге облыстық міндетті төлемдер, жергілікті қайтарымсыз жинақтар мен уақытылы төленбесе бағасы өсетін өсімпұлдар, республикалық міндетті төлемдердің арасындағы шегерімдердің бәрі орталықтандырылған қордың табыстарына кіріктіріледі. Сонымен қатар күнделікті тұрмыс-тіршіліктегі коммуналдық төлемдер, меншікті жекешелендіруден, сатудан немесе белгілі бір мерзімге жалға беруден, өңірлік бірлестіктердің ҚР заңдық жүйесіне сәйкес табысқа салынатын міндетті төлемнен, қайтарымсыз жәрдемақылар мен үстіңгі орталықтандырылған қордан төменгі қорға көмек ретінде берілетін қаражаттардың барша түрі өңірлік деңгейдің табыстары болып саналады [3].

Мемлекеттік жаратылымдар қатаң түрде арнаулы бағыттарға жұмсалады, яғни міндеттері мен алға қойылған мақсаттарының нақты болуын талап етеді. Қайтарымсыз қаражаттар көбінесе халықтың әлеуметтік мұқтаждықтарын қамтуға арналған. Ал шаруашылық дамуды қаржыландыру негізінен оңтайлы ұзақ немесе қысқа мерзімдік салымдарға жұмсалады, яғни болашақта өсімі өсетін, қайтып орталықтандырылған қорға келіп түсетін ақша қаражаты. Егер де орталық қор жүйесінде түскен түсімді дұрыс жұмсалымдарға бөле алмағанда бюджет жетіспеушілігі туындайды. Мемлекет орталықтандырылған қор кодексіне сәйкес әрқашан орталықтандырылған қордың тепе-теңдікте сақтауға тырысады, бірақ күтпеген жағдайлардың орын алуы болжамды

бөлінген жаратылым жоспарын бұзуға тура келеді. Бұл еліміздің шаруашылық күйінің негізгі көрсеткіштері болып табылады және оның шешімін шешу үшін мемлекет тарапынан көп көңіл бөледі. Себебі қандай жағдай өмірлік шаруашылық жүйеде орын алмасын, ол ешқашан да қаражаттың тапшылығын туындамауына алып келмеуі керек. Егер де мемлекет өзінің тапқан ақшасының бәрін тапшылықты жабуға жұмылдырса, онда бұл дегеніміз өнімді еңбек көздерінің жұмысын жоққа шығарумен тең. Қарыздар көздерін қаржыландыруда міндетті төлемдер ауыртпалығы артады және ұлттық қор байлығының азаюына әкеліп соғады. Орталықтандырылған қордың ақша қаражаттарының жетіспеушілігі негізінен әртүрлі оқиғалардан орын алады және бұл шаруашылық жағдайда жаңашылдық емес. Негізінен мемлекеттік шаруашылық қатынастарды жетіспеушіліктің орын алуы бойынша бірнеше тұжырымдар бөліп көрсетілген:

- әлемдік немесе өңірлік шаруашылықтағы дағдарысқа байланысты туындайтын құбылыстар;
- Үкімет тарапынан қаржылық жағдайдың жай-күйін қадағалауда әлсіздігі мен қабілетсіздігін жатқызамыз;
- күтпеген жағдаяттардың орын алуы;
- ұзақ уақыттық салымдарды пайда табумен жұмыспен қамту үшін өндіріс жүйесін дамытуды жүзеге асыру;
- ЖІӨ-ге қарағанда әлеуметтік жаратылымдардың күрт мөлшерден тыс өсуі;
- бейбіт тыныш уақытта әскери жасақтарды дайындауға кеткен жаратылымдар.

Сонымен қатар шаруашылық қарым-қатынастағы тұрақсыздықтар да, ақша-несие жүйесінің тиімсіз құрылымдануы, пайдасыз жұмсалым арналарының өсуі, ұлттық шаруашылықтың тұрақсыздығы және ақшаның құнының төмен түсуі бәрі тікелей тапшылықтың салдарына әсер етеді. Әлемдік жағдайдағы шаруашылық жүйеге сүйенетін болсақ, жетіспеушілік ЖІӨ 2,5–3%-ын алады, немесе орталықтандырылған қор жаратылымдарының 7–9 пайызын құрайды, егер осыдан асатын жағдаят орын алғанда онда дағдарыстың болуының негізгі көрсеткіштері болып саналады және еліміздің қаржылық жағдайды қадағалау шараларын дұрыс атқарылмағандығы көрсетіледі. Тапшылық шаруашылық қатынастарды сипаттайтын шаруашылық қатынастар жүйесінде негізгі макро–шаруашылық деңгейдегі көрсеткіш болып табылады және оларды айқындау кезінде мынадай факторларға орталық қордың жай-күйін жатқызуға болады:

- Біріншіден, талданып жатқан мезгілдегі шаруашылық жағдайдың күйімен құлдырауы;
- Екіншіден, міндетті төлемдер мен мемлекеттік жаратылымдардың ұзақ уақыттық динамикасы;
- Үшіншіден, еліміздің ұлттық шаруашылығын дамытудағы ұзақ мерзімді жобалары.

Шаруашылық құлдырау уақытында еңбексіздік көрсеткіші базалық деңгей мөлшерінен ауытқи бастайды. Бұл кезеңдерде орталық қордың жетіспеушілігі мемлекет белгілеген деңгейден де өсе бастайды. Тұрақты жетіспеушілік пен құрылымдық жетіспеушілік арасындағы айырмашылықты өмірлік кезең тапшылығы деп атаймыз. Өмірлік кезең жетіспеушілігін болдырмаудың алдын алу өте маңызды болып табылады, себебі бұл жұмыссыздықпен күрес негізінен өңірлік-аймақтық органдардың бастапқы мәселесі және ол тура немесе жанама әсерін береді.

Орталықтандырылған қордың тапшылығының құрылымының өзі әртүрлі болып келеді. Құрылымдық жүйесіне қарай былайша топтастырамыз: төтенше орын алған жағдайлардың тапшылығы, дағдарысқа қарсы жетіспеушілік, дағдарыстан кейінгі бюджет жетіспеушілігі.

Тапшылықтың ең алғашқы түрі ол қауіптің алдын алу мүмкін емес, күтпеген жағдайлар оқиғасына негізделеді. Көбінесе әлемдік деңгейге дегі соғыстар, табиғаттың әсерінен болатын табиғи-құбылыстарды жатқызамыз. Ауқымы жағынан көп бұл оқиғалар көп жұмсалым талап ететіндіктен, сақталым қордағы ақша-қаражаттары бұл келтірілген залалдың орнын толтыра алмайды және міндетті төлемдер көзіне жүгінуге тура келеді. Дағдарысқа қарсы жетіспеушілікке шаруашылықты дамытуға ұзақ мерзімге мемлекеттік салымдарға салым салады, бұл негізінен шаруашылықты реттеудің өндірісті ілгеріндіреді.

Дағдарыстан соң пайда болатын тапшылық бұл кезде шаруашылықтағы қатынастардың құбылмалдылығы, оның күйреуінің орын алуы және ең бастысы осы қаржы-несие жүйесінің дұрыс құрылымдалмауы. Еліміздің бюджеттік құрылымдарына байланысты негізінен бюджет тапшылығында келтірілген оқиғалардың барлығы жергілікті басқаруға ауыртпалық әкеліп соғады, орталыққа қарағанда негізгі мәселелер болып саналады, себебі аймақтық басқарудың негізінен мүмкіндік жағынан қаржылық жағдайы шектеулі болып табылады [3].

Экономистерде бюджеттік жетіспеушілікке байланысты мынадай келешекте алаңдаушылықтар бар:

- қазіргі таңдағы орын алған тапшылықтың салдары, болашақта міндетті төлемнің жоғарлауына алып келеді;
- қосымша ақша шығару және көп мөлшерде ұзақ мерзіммен пайыздық қаржы алу немесе шығару;
- бұл іс-әрекеттердің бәрі ақшаның құнсыздануына, еліміздің ішкі және сыртқы тартылған қаражаттарының өсуіне алып келеді.

Міндетті төлем мөлшерін және салықтың түрлерін көбейтетін болсақ та, жетіспеушілікті жабу мақсатында бағалы қағаздар шығарсақ та, оның алушысы бірлестіктер мен қарапайым халық болып саналмайды ма? Бұл дегеніміз мемлекетті басқарудағы бәсекелестік күшейе түседі және ауыр салмақтың бәрі келешек ұрпаққа қалып отырады және нарықтық жағдайда бұндай қарыздың мөлшерімен жаңа деңгейге көтеріле алмайды. Ал міндетті төлемнің мөлшерін жетіспеушілікке жабу мақсатында ұлғайтсақ, қарапайым азаматтардың табысының бір бөлігі салық жабуға арналса, онда елдің қосымша табыстарын алып тастауды білдіреді, сонымен қатар тұтынушылыққа байланысты сұраныс және күнкөріс көрсеткіштері күрт төмендейді. Шаруашылық заңына сәйкес игіліктерге деген қажеттілік пен ұсыныс базасының өзгеруіне алып келеді.

Орталықтандырылған қордың жетіспеушілігін жоспарлы және жоспардан тыс деп мемлекеттің нақтыланған шаралары бойынша бөлсек болады. Шараларға байланысты тапшылық ол алдын-ала келесі жылдың орталықтандырылған қорын құрар кезде талқыланады, ал нақтыланған шаралардан бөлек бюджет жетіспеушілігі кездейсоқ оқиғалар есебінен орын алады. Бюджет түсімдері кемісе жыл аяқталар алдындағы есеп беруде, керісінше шығын бөлігі өссе онда нақтыланған шаралардан бөлек тапшылық болып саналады. Ол шаруашылық жағдайда өзінің кері әсерін береді және жоспардан бөлек жетіспеушілік орын алғанда оның мөлшерін азайту үшін секвестерлеу дұрыс емес.

Уақытқа байланысты бюджеттік тапшылығы бір мерзімдік немесе қалыпты созылмалы болып бөлінеді. Созылмалы жетіспеушілік әдетте орын алу салдары сауатсыз құрылған шаруашылық саясаты, ұзақ уақытқа созылған әлемдік жағымсыз оқиғалар, тәуелсіз, қамсыз уақытта әскери жағдайларға көп жұмсалатын жаратылым көздері және дұрыс салынбаған салымдар есебінен туындайды.

Бюджет еліміздің шаруашылық жағдайын көрсетіп қана қоймай, оған тура әсер етеді және орталықтандырылған қор жүйесін дамыту мәселелері әлемдік шаруашылықтың әр уақытында да өзекті. Өзінің оң әсерін шаруашылық жағдай өскенде және тиімділігін күшейткенде, сонымен қатар қаржы қатынастарындағы пайыздық берешек жүйесін дұрыс құрғанда береді. Орталықтандырылған қор жүйесінде қайта өндіру процесі міндеттелген төлемнен келетін табыс мөлшерін қысқарту болып саналады. Сондықтан мемлекет жұмсалым арналарын ұлғайта отырып, жаңа өндіріс орындарына шабастаса немесе дұрыс инвестиция көзін тауып, жаратылым көздерін үлкейтсе, сонда ғана жұмсалынған жаратылым арналарын тиімді түрде орналастыра алса, онда болашақ кезеңдерде тапшылық пайда әкеледі. Бұндай нәтижеге жету үшін үкіметтің нақты жоспар-шаралары болуы шарт және де органдар тарапынан қадағалау шаралары мен бақылау күшейтілгенде ғана өзінің оң нәтижелеріне қол жеткізеді.

Бюджет жетіспеушілігін жабудың негізгі арналарына біз ақша шығару, пайыздық өсімі бар құнды қағаздарды алып-сату және сырттан ақша қаражаттарды тартуды жатқызамыз. Арналарды таңдауға байланысты өзінің жағымсыз салдары да бар: яғни бағаның құнсыздануы, пайыздық мөлшерлемеге байланысты артуы, салымдық ахуал жағдайын нашарлатады, сонымен қатар төлем тепе-теңдігін бұзады. Орталықтық қордың жетіспеушілігін қаржыландыру көздерінің бірнеше тәсілдері бар: ақшалай және сырттан тартылатын қарыз. Сыртқы және ішкі орталық қордың қарыздарын қаржыландырудың айырмашылықтары бар. Ішкі орталық қор жетіспеушілігін жабу үшін мемлекеттік пайыздық құнды қағаздарын ашық қор нарығына еліміздің шаруашылық жүргізуші заңды тұлғаларына мен халыққа шығарып, сата бастайды. Мөлшерлемелік құнды қағаз сатқаннан келіп түскен пайда еліміздің орталықтандырылған қор кірістеріне келіп түседі, яғни оның көзі орталықтандырылған ақша қаражаты болып табылады. Шаруашылық жүргізуші заңды тұлғалар мен халыққа құнды пайыздық қағаздарды сатып, кірістерді арттыру — бағаның құнсыздануы емес әдіс болып табылады.

Бюджет жетіспеушілігін басқарудың бір жолы бар — ақшалай қаржыландыру. Орталықтандырылған мемлекеттің қаржылық-несиелігін реттейтін мекеменің тікелей ақша эмиссиясы іс жүзінде пайдаланылмайды. Натуралды жәрдемақыларды ақшамен ауыстыру негізінен орталық банктің орталықтандырылған қордың жетіспеушілігін жабу үшін үкіметке

пайызды-қайтарымдық қаражат беру арқылы жүзеге асырылады, бұл да бағаның құнсыздануына әкеледі. Сондықтан мемлекеттік орталық қор жетіспеушілігін талдауға өте мұқият қарау керек.

Жергіліктегі өңірдегі орталық қор жетіспеушілігінің орын алу себебі көбінесе сол белгілі аймақтың шаруашылық орналасуына және де халық санына, оның ішінде еңбекке жарамды азаматтардың болуы да байланысты болып келеді. Жоғарыда айтып өткенімдей негізгі бюджеттік қордың құрылымының көп бөлігін салықтық түсімдер алады. Оның ішіндегі ең көп үлесті бірлестіктердің табысына салатын негізгі міндетті төлем. Әр өңірдің орналасқан аймағына байланысты егер өнеркәсіп көп болса, жұмысшы күші көп шоғырландырады.

Орталық қор жетіспеушілігі еліміздің бюджеттік жүйесіндегі негізгі мәселелер болып табылады. Кірістердің уақытылы және нақты түсуі, соған сәйкес жұмсалым көздері құрылып мемлекеттің игілігіне жұмсалу әрбір ел үшін маңызды, себебі ол мемлекеттердің шаруашылық тұрақтылығын, оның жай-күйін, сонымен қатар дамыған елдер қатарында болуы үшін орталық қор үлкен рөл ойнайды.

Жергілікті өңірлердің орталықтандырылған қор қаражаттарын дербес шынайы көрсеткіштерін басқару мен олардың шаруашылық дамуы соңғы жылдары Республикамызда өзекті мәселелердің бірі. Өңірлердің өзін-өзі басқарудағы негізгі айрықша қасиеттеріне төмендегі сипаттамаларды жатқызамыз:

- өңірдегі орталық қордың шектік мөлшері оның тек өздерінің өкілеттіктерінің ғана орындауға жеткілікті, өңірдегі басқа да салалардың компоненттерінің дамуына кедергі келтіреді;
- орталық қордың тапшылығы ұзақ мерзімдік салымдар мен инфрақұрылымды дамытуға қажетті қаражаттар жетімсіздігі орын алып, ағымдағы жылдың жұмыстары нәтижесіз болып қалып жатады.

Қаржылық ресурстарын басқаруына байланысты мынадай іс-шараларды қолдануымыз қажет:

- дербес кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын азаматтарға қолдау көрсете білу керек, яғни кәсіпкерлердің санын өсіру жөнінен, міндетті төлем мөлшерлемесін өсірмей;
- жергілікті өңірдің меншігін пайдаланудағы тиімділік жолдарын арттыру, мүлікке түгендеу жұмыстарын жүргізу мен жердің дұрыс кадастрлық бақылаудан өткені жөнінде оның бағасына қадағалау шараларын жүргізу;
- табыстылық мөлшерлемесінің өсу саясатын жүргізу;
- жұмыс орындарының санын көбейту, жеке табыс міндетті төлемі бойынша;
- өңірдің ерекшелігіне байланысты оның дамуын іске асыру, келешекте табыс әкелетіндей;
- дербес тұлғаларға жер және мүлікке иелік ету құқығына байланысты тіркеу жұмыстары кезеңдерінде көмек беру.

Осы шығындарды қысқарту бойынша ұсынатыным, өңірлердің тұрғындарының ауылды жерде тұратындардың санының артуына байланысты көбісінің кәсібі ауыл шаруашылығымен тығыз байланысты екені мәлім, сондықтан білім саласына кеткен жаратылымды қысқартып, бір бөлігін ауыл шаруашылығына құю. Осы арқылы азаматтардың өздерінің кәсіптерін жүргізуге мүмкіндіктер жасау. Оларға жәрдемақы мөлшерін қарастыру, төмен мөлшерлемеді қайтарымды, пайызды ақша қаражаттарын беру кәсіпкерліктерінің басында, бұл жерде де міндетті төлем мөлшерлемесі артады және өңірдің осылайша жұмыссыздық деңгейін азайтамыз, жұмсалынған шығын өзін қысқа мерзімді ақтап шыға алады. Орталық қордың қаржысының қозғалысы анық болу үшін ресми сайттарда уақытылы жарияланып тұру керек және ақпарат дұрыс, қарапайым халыққа түсінікті болу керек. Халық орталық қор қаражатының қозғалысын білу маңызды болу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі "Әділет" АҚЖ(zan.kz)
2. Мемлекеттік бюджет: оқулық/ С.М. Өмірбаев, С.Ж. Ынтықбаева, А.А. Адамбекова, Р.С. Парманова. – Алматы: Дәуір, 2012-89-90б.
3. Мемлекеттік бюджет: оқу құралы / Б.С. Утибаев, Р.М. Жунисова, В.А. Саткалиева. – Алматы: Экономика, 2006-69
4. Жамбыл облысы әкімдігінің қаржы басқармасының ресми сайты - <https://www.gov.kz/memleket/entities/zhambyl-karzhy?lang>

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БЮДЖЕТ ЖҮЙЕСІНІҢ КІРІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САЛЫҚТАРДЫҢ РӨЛІ

Ажигулова А.Ж.

М.Х.Дулати атындағы
Тараз университетінің
«Қаржы және есеп» кафедрасының
аға оқытушысы

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының бюджет жүйесінің кірістерін қалыптастырудағы салықтардың рөлі жан-жақты қарастырылған. Бюджет жүйесінің экономикалық мәні, оның құрылымы мен деңгейлері, сондай-ақ орталықтандырылған қаржы қорын қалыптастырудағы негізгі кіріс көздері талданады. Автор салықтық түсімдердің бюджет кірістеріндегі үлесінің басымдығын негіздеп, олардың мемлекет қызметін қаржыландырудағы маңызын ашады. Сонымен қатар, салықтардың экономиканы реттеуші құрал ретіндегі қызметі, олардың ставкалары мен механизмдерінің шаруашылық субъектілер мен халыққа әсері қарастырылады.

Кілт сөздер: бюджет жүйесі, салықтар, бюджет кірістері, салықтық түсімдер, қаржы қоры, салықтық саясат, мемлекеттік бюджет, міндетті төлемдер.

Ключевые слова: бюджетная система, налоги, бюджетные доходы, налоговые поступления, финансовый фонд, налоговая политика, государственный бюджет, обязательные платежи.

Keywords: budget system, taxes, budget revenues, tax revenues, financial fund, tax policy, state budget, mandatory payments.

Қазіргі таңда елдің әлеуметтік–саяси және экономикалық дамуының қозғаушы күші рөлін – орталықтанған қаржы қоры құрайды. Сол себепті де, құқықтық нормалар мен экономикалық қатынастар жиынтығын құрайтын бюджет жүйесін қалыптастырды. Үкіметтің кәсіпорындармен, ұйымдар және халықпен қарым-қатынасы арқылы орталықтандырылған қаражат қорын жұмылдыру, пайдалану және қайта бөлістіру процестерінің жиыны – бюджет жүйесін білдіреді [1].

Бюджет жүйемізде қарастырылғандай деңгейлерге өзіндік еркіндік және қалыптастыруда түсімдердің автоматтандырылғандығы анық көрініс табады. Осының арқасында кез–келген елді мекен қаражаттан тапшылық көрмей, атқарылуы тиіс міндеттері өз нәтижесіне жетеді.

Екі деңгейлі бюджет қосындысы елдің жалпы ортақ қорын құрайды. Жалпы ортақ қаржы қорында қаржы көздері жүйелі түрде орналасқандықтан, оны қадағалаумен басқару жеңіл, әрі тиімді. Өйткені, басқару мен бақылау бар жерде ақша қаражаттары дұрыс жұмсалынады. Нақты жоспарланған жобалардың барлығы қаржыландырылып, ол атқарылған жұмыстардың есебі айқын және ашық түрде жарияланып отырады. Осылай ашық жарияланып жатқан жұмыстарға бақылау жүргізуде жеңіл түседі. Бұл нәтижелерге жету үшін бюджет туралы заңнамамыз бірнеше өзгертулер мен толықтырулардан өтіп, сүзгіленді.

Орталықтанған қаржы қорымыздың жалпы экономикаға әсер етуші құрал болып – бюджет механизмі табылады. Оның басты көрінісінің бірі – орталықтанған қаржы қорын ұйымдастыру мен оны қайта бөлудің әдіс–тәсілдері мен нысандарының жиынтық қосындысы [2].

Еліміздің бюджет жүйесінің тиімділігінің көрсеткіші ретінде, оның кіріс көздерінің толық көлемде және уақытылы түсуі маңызды. Бюджет жүйесінде заңмен белгіленген тәртіпте әрбір деңгейге дербес қайтарымсыз және басқаруда құқық беру негізінде қаржылық ресурстардың көрініс табуы, және де ол елдің атқаруы тиіс міндеттерін орындауда керекті орталықтандырылған қаржы құралдарының құрылуы – ол бюджет кірістерін білдіреді. Ұлттық табыс елдің орталықтанған қаржы қорының көзі болғандықтан, оның артуы немесе кемуі осы бюджеттің кіріс көзіне тікелей әсер етеді.

Елдің кіріс көзінің қалыптасуы салықтық түсімдерден, трансферттерден, салықтық емес түсімдерден, негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдерден құралады.

Еліміздің нарықтық экономикаға көшуімен алда тұрған басты мақсат – орталықтандырылған қаржы қорының кірісін қалыптастырудағы салықтық механизмінің көмегімен қол жеткізу болды.

Оның арқасында әрбір бюджеттік деңгейдің түсімдерінің артуымен жалпы экономикадағы көптеген қиыншылықтарды шешуде және оны басқаруда жеңіл жетудің негізгі құралы саналды.

Міндетті төлемдердің қалыптасуы мемлекеттің пайда болуы мен қоғамның таптарға бөлінуімен түсіндіріледі. Ертеректе бұл түсімдердің көлемі мен түрлері алуан түрлі болатын. Кейін еліміз егемен ел болып, нарықтық экономикаға көшкеннен кейін үкімет өзінің атқарушы органдарын қамтамасыз ету мен міндеттерін орындауы үшін салықтардың маңызды құрал екенін білді. Сондықтан, үкімет басшылары осыны түсіне отырып, міндетті төлемдердің түрлері мен алынатын көлемін бір ретке келтірді. Себебі, салықтардың көмегінсіз ешбір ел өзінің тіршілігін жалғастыра алмайды. Осы міндетті төлемдерді пайдалана отырып, еліміз экономикалық процестерді ынталандыра, қоғамға пайдалы бағыттарды дамытады [3].

Әрбір мемлекетте міндетті төлемдер заңнамалық нормалармен реттеледі. Еліміз нарықтың жағымсыз көріністерін реттеуші құрал ретінде салықтық саясатты тікелей қолданады. Міндетті қайтарымсыз төленетін төлемдер мен оның жүйесі жалпы экономикадағы барлық құбылыстарды басқарудың құралы болып табылады. Дұрыс жүргізілген салық салу жүйесі мен салықтық қадағалаудың әсерінен қоғамдық шаруашылықтың тиімді қозғалысы анықталады.

Сонымен қатар, экономикалық жүйесі нарықтық мемлекеттердің орталықтандырылған қаржы қорын қалыптастыруда міндетті қайтарымсыз төлемдердің жоғары пайызын құрайды. Оның төлеушілері рөлін кәсіпорындар, ұйымдар және азаматтар атқарады. Алымдар, салықтар және баждардың жиынтығы салықтық кірістерді құрайды. Өкілетті атқарушы қызмет органдарының заңдық құзыреттілігі бар құжаттарды бергендігі және қандай да бір жасаған іс-әрекеттері үшін шаруашылық субъектілер мен азаматтардан алынатын төлем – ол бажды білдіреді. Баждың өзі мемлекеттік ішілік және кедендік болып бөлінеді. Кедендік баждар елдің территориясы шекарасынан әкетілетін және әкелінетін тауарларға төленетін төлем түрі. Ал, мемлекеттік ішілік баж – заңдық күші бар құжаттар мен іс-әрекеттерді жасағанда төленетін ақшалай төлем. Міндетті төлемді төлеушіге қызметтер көрсетілгендігі үшін оның үкіметке төлейтін мақсатты төлемі алымды білдіреді [4].

Ары қарай міндетті қайтарымсыз төлемдер жайында толығырақ ашып, түсіндіріп кеткен жөн деп білемін. Кәсіпорындар мен мекемелерден және қарапайым халықтан міндетті қайтарымсыз негізде заңнамалық нормалармен нақтыланған төлем түрлерін салықтар деп түсіндіреміз.

Салықтарға берілген анықтамаға сүйене отырып, оның заңнаманың шеңберінде жұмыс істейтінін байқаймыз. Орталықтандырылған қаржы қорымыздың әрбір деңгейіне дербестік туралы заңнамада қарастырылғандықтан, олардың толықтырулары толығымен жүйелендірілген болып келеді. Атқарылуы тиіс міндеттер деңгейлердің жүйелендірілгендігінен тәуелсіз орындала алады. Азаматтар мен шаруашылық жүргізуші субъектілердің билік өкілдерімен қаржылай қарым-қатынасы міндетті төлемдердің экономикалық мәнін білдіреді. Бұл қатынастар шартталған және арнайы мақсаттылыққа ие. Осылай билік өкілдері жалпы экономикадағы субъектілерге әсері мен ықпалын білдіре алады. Болашаққа қойылған жоспарлардың тиімділігін арттырушы құрал ретінде мемлекеттік орталықтандырылған қаржы қоры табылады. Орталықтандырылған қаржы қоры жоғарғы билік органдарының талқылауы шешімімен заңдық күші бар құжат болып бекітіледі және де сол бекітілген заңнаманың шеңберінде бекітілген бюджет орындалады. Еліміздегі инфляция деңгейінің өсіміне қарамастан, жиынтық түсімдердің көлемі де жылдан-жылға арту үстінде. Бұл көрсеткіштің өсімі елдегі ұлттық табыстың артқанының көрінісі болып табылады.

Орталықтанған қаржы қоры салықтық, салықтық емес түсімдер, капиталды сатудан және займдардан қалыптасады. Осылардың ішіндегі ең көлемдісі – салықтық түсімдер. Оған салықтардың барлық түрі және қайтарымсыз міндетті төленетін төлемдер мен алымдар, баждар жатады. Ендігі кезекте салықтық түсімдердің неліктен орталықтанған қаржы қорының көп бөлігін қамтитынын ашып көрсеткен жөн болады. Салықтардың төлеу мерзімдері мен ставкалары заңмен бекітілген. Егер де оларды салық төлеушілер төлемеген жағдайда жауапкершілікке тартылады. Оны білгендіктен төлеушілер кешіктірмей, олар бойынша төлемдерді уақытылы төлеп отырады. Олар табыстан, жерді, мүлікті, көлікті пайдаланғаны үшін төленетін төлемдер. Сол себепті оның кіріс көлемі жоғары.

Ал, басқа төлем түрлері – айыппұлдар, үстемелер, санкциялар және гранттар салықтық емес түсімдерді құрайды. Сондықтан да оның көлемі төмен. Оның артуы әкімшілік құқық бұзушылықтар мен олар бойынша үстемелердің өсуі арқылы көрініс табады.

Қорытындылай келе, салықтардың қалыптасуы елдің құрылуымен пайда болады. Ол қаржы қорының негізін құрайды, үкіметтің алдында тұрған міндеттерін, оның басқару аппаратын ұстау және төтенше туындаған жағдайларда қаржылық қамтамасыз етуші құрал болып табылады. Салықтардың және міндетті төленетін төлемдер мен алымдардың аз немесе көп болуы үкіметке теріс әсер етеді. Сондықтан оның ортақ шешімін табуы қажет. Себебі қайтарымсыз міндетті

төленетін төлемдермен атқарушы билік тікелей экономиканы басқарады. Салықтық ставканың мөлшерлемелерін арттырып жіберсе, онда ол бірден шаруашылық жүргізуші субъектілер мен азаматтар үшін өз ықпалын көрсетіп, олардың табыс көзін азайтады. Ал керісінше мөлшерлемесін азайтса, экономика жылдам жұмыс істеп, бір шаруашылық жүргізуші субъекіден түсетін салықтық түсім көлемі аз болғанымен, ондай салық төлеушілер саны көбейеді. Осы көрсеткіштерге қарасақ, еліміздің орталықтандырылған қаржы қорын қалыптастыруда жүргізіліп жатқан саясатының тиімділігін байқаймыз. Соңғы жылдардағы өзгерістердің де үлесінің бар екендігі сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. А.Нурумов, А.Бекболсынова, Б.Ермекбаева, М. Арзаева
Салықтар мен салық салу: оқулық Астана қ. – 2019 ж.
2. Р.М.Жунусова, А.К.Жусупова, Г.Б.Утибаева, Бюджетное планирование и прогнозирование: учебное пособие г. Алматы – 2014 г.
3. Е.А.Богданова, Н.В.Кофтанюк, Б.Н.Наукенова, Налоги и налогообложение: Учебное пособие, г. Павлодар – 2016 г.

ӨОЖ 005.35:330.34

ҰЙЫМНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ СТРАТЕГИЯСЫН ЖӘНЕ DAҒДАРЫСТЫҚ ЖAҒДАЙДАҒЫ БАСҚАРУ ӘДІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ESG ҚАҒИДАТТАРЫНЫҢ РӨЛІ

Атамбай Д.А., Кеңесбек Б.А.
7M04131 – Іскерлік әкімшілікБББ
магистранттары, Тараз

Аннотация. Мақалада ұйымның тұрақты даму стратегиясын қалыптастыруда ESG қағидаттарының маңызы және дағдарыстық жағдайларда басқару тиімділігін арттырудағы рөлі қарастырылады. ESG тәсілдері қазіргі экономикалық тұрақсыздық кезеңінде ұйымдардың ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің маңызды құралы ретінде сипатталады. Зерттеу барысында тұрақты даму стратегиясын әзірлеудің заманауи тәсілдері мен дағдарысқа қарсы басқару әдістері талданды.Зерттеу барысында ұйым қызметіне ESG факторларын енгізудің негізгі бағыттары мен тетіктері айқындалады. Сонымен қатар, тұрақты даму стратегиясын әзірлеуде экологиялық жауапкершілік, әлеуметтік әділеттілік және басқару сапасының өзара байланысы негізделеді. Мақалада ESG қағидаттарын қолдану арқылы ұйымдардың тәуекелдерді азайту және инвестициялық тартымдылығын арттыру мүмкіндіктері көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері тұрақты дамуға бағытталған басқару шешімдерін жетілдіруге ықпал етеді.

Түйін сөздер: ESG қағидаттары, тұрақты даму, корпоративтік басқару, дағдарыс, әлеуметтік жауапкершілік, стратегиялық басқару, ұйым тиімділігі.

Ключевые слова: ESG-принципы, устойчивое развитие, корпоративное управление, кризис, социальная ответственность, стратегическое управление, эффективность организации.

Keywords: ESG principles, sustainable development, corporate governance, crisis, social responsibility, strategic management, organizational effectiveness.

Қазіргі кезеңде жаһандық экономиканың тұрақсыздығы, геосаяси шиеленістер мен экологиялық қауіптердің күшеюі ұйымдардың даму траекториясын қайта қарастыру қажеттілігін туындатуда. Дәстүрлі басқару тәсілдері қысқа мерзімді нәтижелерге бағытталған болса, қазіргі жағдайда ұзақ мерзімді тұрақтылық пен жауапкершілікке негізделген жаңа модельдер қажет.

Осы тұрғыда ESG (Environmental, Social, Governance) қағидаттары ұйымның стратегиялық дамуының маңызды құрамдас бөлігіне айналууда. Әсіресе дағдарыстық жағдайларда ESG тәсілдері тәуекелдерді азайтып, ұйымның икемділігі мен тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік береді[1].

Дағдарыс жағдайында ұйымдар жедел шешім қабылдау, тәуекелдерді басқару және ресурстарды оңтайлы пайдалану қажеттілігіне тап болады. Мұндай жағдайда ESG қағидаттарын басқару жүйесіне енгізу келесі артықшылықтарды береді:

- тәуекелдерді жүйелі бағалау және алдын алу;
- ұйымның беделін сақтау және сенімділікті арттыру;
- әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ету;

- ұзақ мерзімді стратегияны сақтау мүмкіндігі.

Дағдарыс кезеңінде ESG негізіндегі басқару ұйымның тек қаржылық көрсеткіштеріне ғана емес, оның әлеуметтік және экологиялық жауапкершілігіне де назар аударуға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде ұйымның тұрақтылығын арттырады.

Тұрақты даму идеясы экономикалық өсім мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, әлеуметтік теңдік және тиімді басқару арасындағы тепе-теңдікті сақтауға бағытталған. Бұл бағытта ESG қағидаттары ұйым қызметін бағалаудың және басқарудың жаңа әдістемелік негізі ретінде қарастырылады.

ESG тұжырымдамасы үш негізгі компоненттен тұрады: экологиялық жауапкершілік (Environmental), әлеуметтік факторлар (Social) және басқару сапасы (Governance). Бұл факторлар ұйымның тұрақтылығын, инвестициялық тартымдылығын және қоғам алдындағы жауапкершілігін айқындайтын маңызды көрсеткіштер болып табылады.

ESG ұғымы алғаш рет инвестициялық талдау саласында кеңінен қолданылып, кейіннен ұйымдардың стратегиялық басқару жүйесінің маңызды элементіне айналды. ESG қағидаттарының негізгі мақсаты – ұйым қызметінің экономикалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілерін үйлестіру арқылы ұзақ мерзімді тұрақты дамуға қол жеткізу.

Экологиялық факторлар ұйымдардың табиғи ресурстарды пайдалану деңгейін, қоршаған ортаға әсерін және экологиялық қауіпсіздікке қатысты жауапкершілігін көрсетеді. Экологиялық менеджмент жүйесі ұйымдардың өндірістік қызметінің қоршаған ортаға әсерін төмендетуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік компонент ұйымның қызметкерлермен, тұтынушылармен және қоғаммен өзара қарым-қатынасына қатысты аспектілерді қамтиды. Бұл бағытта еңбек қауіпсіздігі, әлеуметтік қорғау, қызметкерлердің кәсіби дамуы және корпоративтік мәдениет маңызды рөл атқарады.

Басқару факторы ұйымдағы корпоративтік басқару сапасын, шешім қабылдау процестерінің ашықтығын және басқару тиімділігін сипаттайды. Басқару жүйесінің тиімділігі ұйымның стратегиялық тұрақтылығын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Төменде ұйымның тұрақты даму стратегиясында ESG факторларының негізгі мазмұны көрсетілген (кесте).

Кесте

ESG тұрақты даму моделі

ESG компоненті	Негізгі мазмұны	Негізгі құралдар	Күтілетін нәтижелер
E – Environmental	Экологиялық жауапкершілік	энергия тиімділігі, қалдықтарды басқару, жасыл технологиялар	Экологиялық тәуекелдерді азайту
S – Social	Әлеуметтік жауапкершілік	Еңбек қауіпсіздігі, персоналды дамыту, әлеуметтік бағдарламалар	Қызметкерлердің адалдығын арттыру
G – Governance	Басқару сапасы	Корпоративтік басқару, ашықтық, тәуекелдерді басқару	Ұйымның тұрақтылығы мен сенімділігі

Бұл модель ұйымның қызметін кешенді түрде бағалауға мүмкіндік береді және стратегиялық басқарудың жаңа парадигмасын қалыптастырады.

ESG қағидаттарын ұйым басқару жүйесіне енгізу бірнеше маңызды нәтижелерге алып келеді.

Біріншіден, экологиялық факторларды ескеру ұйымдардың табиғи ресурстарды тиімді пайдалануына және қоршаған ортаға келтірілетін зиянды азайтуға мүмкіндік береді. Экологиялық жауапкершілік ұйымдардың халықаралық стандарттарға сәйкестігін арттырады.

Екіншіден, әлеуметтік жауапкершілік қызметкерлердің мотивациясын арттыруға және ұйымдағы корпоративтік мәдениетті нығайтуға ықпал етеді. Әлеуметтік факторларды тиімді басқару ұйымның қоғам алдындағы беделін арттырады [2].

Үшіншіден, тиімді корпоративтік басқару ұйымның стратегиялық тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Басқару жүйесінің ашықтығы инвесторлар мен серіктестер тарапынан сенімді арттырады.

Ұйымның тұрақты даму стратегиясын қалыптастыру барысында ESG қағидаттарын интеграциялау маңызды рөл атқарады. Бұл процесс бірнеше кезеңнен тұрады:

- ұйым қызметін ESG факторлары бойынша талдау;
- негізгі тәуекелдер мен мүмкіндіктерді анықтау;
- тұрақты даму мақсаттарын белгілеу;
- ESG көрсеткіштерін стратегиялық жоспарға енгізу;
- нәтижелерді мониторингтеу және бағалау.

Осы кезеңдерді тиімді жүзеге асыру ұйымның ұзақ мерзімді даму тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Қазіргі жағдайда ESG қағидаттары ұйымдардың тұрақты даму стратегиясын қалыптастырудың маңызды элементіне айналды. ESG тұжырымдамасы ұйымдардың экономикалық тиімділігін арттырумен қатар, олардың әлеуметтік жауапкершілігін және экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [3].

ESG факторларын басқару жүйесіне енгізу ұйымдардың инвестициялық тартымдылығын арттырып, олардың ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігін күшейтеді. Сондықтан ESG қағидаттарын стратегиялық басқару жүйесіне енгізу қазіргі заманғы ұйымдардың тұрақты дамуын қамтамасыз етудің маңызды бағыты болып табылады.

Зерттеу нәтижелері ESG қағидаттарының ұйымның тұрақты даму стратегиясын қалыптастырудағы және дағдарыстық жағдайдағы басқару тиімділігін арттырудағы шешуші рөлін дәлелдейді. ESG тәсілдерін жүйелі түрде енгізу ұйымдарға тәуекелдерді азайтып, ұзақ мерзімді тұрақтылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [4].

Қазіргі жағдайда ESG қағидаттарын елемей ұйымның бәсекеге қабілеттілігінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан ESG негізіндегі басқару модельдерін дамыту заманауи ұйымдардың стратегиялық басымдығына айналуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Гэмбл, Д. Э. Стратегиялық менеджмент негіздері: бәсекелік артықшылыққа ұмтылу [Мәтін] = Essentials of Strategic Management : оқулық / ауд. Ж. Кушебаев. – Алматы: "Ұлттық аударма бюросы" ҚҚ, 2019. – 536 б.
2. Байтиленова, Е. С. Стратегиялық менеджмент [Электрондық ресурс] : оқу құралы / Е. С. Байтиленова, Д. С. Байтиленова. – Алматы: Эпиграф, 2016. – 144 б.

УДК 336.64

ESG-ТӘСІЛДЕРІНІҢ ҚАЗАҚСТАН КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛІГІ МЕН ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Әтірхан Н.Қ., «Қаржы» ББ 1 курс докторанты,
Esil University, Астана қ., Қазақстан
Есымханова З.Қ., э. ғ. к., профессор,
«Қаржы» кафедрасының профессоры,
Esil University, Астана қ., Қазақстан

Андатпа

Бұл мақалада ESG (Environmental, Social, Governance) тәсілдерінің Қазақстан кәсіпорындарының әлеуметтік жауапкершілігі мен қаржылық тұрақтылығын қалыптастырудағы рөлі талданады. Қазіргі экономикалық жағдайда экологиялық, әлеуметтік және басқару аспектілерін біріктіретін тәсілдер компаниялардың ұзақ мерзімді дамуының негізгі факторына айналуға бастады. Зерттеу барысында ESG қағидаттарының қаржылық көрсеткіштерге әсері, әлеуметтік жауапкершілік деңгейімен байланысы, сондай-ақ Қазақстандағы ESG тәжірибесінің ерекшеліктері қарастырылды. Нәтижелер ESG-белсенді кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерінің жоғары екенін, әлеуметтік жауапкершілік деңгейінің артқанын және инвестициялық тартымдылықтың айтарлықтай жақсарғанын көрсетті.

Кілт сөздер: ESG-тәсілдері, әлеуметтік жауапкершілік, қаржылық тұрақтылық, корпоративтік басқару, Қазақстан кәсіпорындары, тұрақты даму.

Ключевые слова: ESG-подходы, социальная ответственность, финансовая устойчивость, корпоративное управление, предприятия Казахстана, устойчивое развитие.

Keywords: ESG-approaches, social responsibility, financial stability, corporate governance, enterprises of Kazakhstan, sustainable development.

Кіріспе

Соңғы онжылдықта әлемдік бизнес-ортада ESG қағидаттары компаниялардың стратегиялық дамуының ажырамас бөлігіне айналды. Дәстүрлі қаржылық көрсеткіштермен қатар инвесторлар, тұтынушылар және басқа да мүдделі тараптар бизнестің экологиялық ізін, қызметкерлерге қатынасын және басқару сапасын бағалауды талап ете бастады. Бұл үрдіс Қазақстанды да айналып өтпеді: отандық кәсіпорындар біртіндеп ESG стандарттарын енгізуге бет бұруда. Алайда ESG-тәсілдерінің әлеуметтік жауапкершілік пен қаржылық тұрақтылықты нақты қалай арттыратыны әлі де жеткілікті зерттелмеген.

Осы мақаланың мақсаты – ESG-тәсілдерінің Қазақстан кәсіпорындарының әлеуметтік жауапкершілігі мен қаржылық тұрақтылығын қалыптастырудағы рөлін анықтау.

Негізгі бөлім. ESG-тәсілдерінің теориялық негіздері және олардың әлеуметтік жауапкершілікпен байланысы.

ESG концепциясы үш негізгі компоненттен тұрады: экологиялық (E) – компанияның табиғатқа тигізетін әсері, ресурстарды пайдалану тиімділігі, көміртегі шығарындылары; әлеуметтік (S) – қызметкерлерге қатынас, еңбек жағдайлары, теңдік, жергілікті қауымдастықтармен байланыс; басқарушылық (G) – корпоративтік басқару сапасы, ашықтық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар. Әлеуметтік жауапкершілік (Corporate Social Responsibility – CSR) дәстүрлі түрде компанияның қоғам алдындағы міндеттемелерін білдірсе, ESG бұл міндеттемелерді нақты өлшенетін көрсеткіштер жүйесіне айналдырады.

Төмендегі 1-кестеде ESG компоненттері мен әлеуметтік жауапкершілік арасындағы байланыс көрсетілген.

Кесте 1

ESG компоненттерімен әлеуметтік жауапкершілік арасындағы байланыс

ESG компоненті	Әлеуметтік жауапкершілік аспектілері	Өлшенетін көрсеткіштер
Environmental (E)	Қоршаған ортаны қорғау жауапкершілігі	Көміртегі ізі, су шығыны, қалдықтар көлемі
Social (S)	Қызметкерлерге, қоғамға жауапкершілік	Жалақы деңгейі, жарақаттану көрсеткіші, әйелдер үлесі
Governance (G)	Ашықтық, әділ басқару жауапкершілігі	Басқарма тәуелсіздігі, аудит сапасы, сыйақы ашықтығы
Дереккөз: авторлық құрастыру		

ESG-тәсілдерінің қаржылық тұрақтылыққа әсері.

ESG қағидаттарын енгізу қысқа мерзімде қосымша шығындарды талап еткенімен, ұзақ мерзімді перспективада қаржылық тұрақтылықты айтарлықтай арттырады. Бұл бірнеше механизмдер арқылы жүзеге асады. Біріншіден, ESG-белсенді компаниялар тәуекелдерді жақсы басқарады – экологиялық апаттар, әлеуметтік дағдарыстар немесе басқарудағы олқылықтар оларға азырақ әсер етеді. Екіншіден, мұндай компаниялар капиталды арзанырақ тарта алады, себебі инвесторлар ESG стандарттарына сай кәсіпорындарды сенімді деп санайды. Үшіншіден, ESG қағидаттары инновацияларды ынталандырады – ресурстарды үнемдейтін технологияларды енгізу операциялық шығындарды азайтады [1].

Төменде ESG-белсенді және ESG-пассивті қазақстандық кәсіпорындардың салыстырмалы көрсеткіштері 2-кестеде келтірілген.

Кесте 2

ESG-белсенді және ESG-пассивті қазақстандық кәсіпорындардың салыстырмалы көрсеткіштері

Көрсеткіш	ESG-белсенді кәсіпорындар	ESG-пассивті кәсіпорындар	Айырмашылық
Активтер рентабельділігі (ROA)	8,2%	5,1%	+3,1 п.п.
Меншікті капитал рентабельділігі	15,6%	10,3%	+5,3 п.п.

Көрсеткіш	ESG-белсенді кәсіпорындар	ESG-пассивті кәсіпорындар	Айырмашылық
(ROE)			
Қарыз жүктемесі (Debt/EBITDA)	2,1	3,4	-1,3
Ағымдық өтімділік коэффициенті	2,8	1,9	+0,9
Инвестициялық тартымдылық индексі	7,6/10	4,1/10	+3,5
Дереккөздер: Қазақстандық компаниялардың ESG есептері (2023–2025), авторлық есептеулер [2–4].			

Бұл деректер ESG-тәсілдерін енгізген кәсіпорындардың рентабельділігі орташа есеппен 3,1 пайыздық тармаққа жоғары екенін, қарыз жүктемесі төмен екенін және инвесторлар тарапынан жоғары бағаланатынын көрсетеді [5].

Қазақстандағы ESG-тәжірибесі: қол жетістіктер мен кедергілер.

Қазақстанда ESG-тәсілдерін енгізу бойынша белгілі бір прогреске қол жеткізілген. «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры өзінің портфельдік компаниялары үшін ESG стандарттарын міндетті етіп енгізді. «Қазатомпром», KEGOC, «ҚазМұнайГаз» сияқты ірі кәсіпорындар тұрақтылық туралы жыл сайынғы есептер шығарады. Алайда шағын және орта бизнес арасында ESG тәжірибесі әлі де кең таралмаған. Негізгі кедергілерге: ESG есептілігінің жоғары құны, білікті кадрлардың жетіспеушілігі, нақты заңнамалық талаптардың болмауы, сондай-ақ ESG құралдарының тиімділігі туралы ақпараттық базаның жеткіліксіздігі жатады [6-7].

Төменде Қазақстандағы ESG даму кезеңдері 3-кестеде көрсетілген.

Кесте 3

Қазақстандағы ESG даму кезеңдері

Кезең	Уақыты	Негізгі оқиғалар	Нәтиже
Бастапқы	2013–2018	«Жасыл экономика» тұжырымдамасы	ESG туралы алғашқы түсінік
Белсенді	2019–2022	AIFC ашылуы, ESG ережелері	Жасыл облигациялардың шығарылуы
Институционалды	2023–2025	Экология кодексі, көміртегі реттеу	ESG есептілігінің тарауы
Дереккөз: AIFC Green Finance Centre (2024), авторлықөңдеу[4-7].			

Қорытынды.

Зерттеу нәтижелері ESG-тәсілдерінің Қазақстан кәсіпорындарының әлеуметтік жауапкершілігі мен қаржылық тұрақтылығын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын дәлелдейді. ESG қағидаттарын енгізген кәсіпорындар рентабельділіктің жоғарылауына, қарыз жүктемесінің төмендеуіне және инвестициялық тартымдылықтың артуына қол жеткізеді. Сонымен қатар, ESG-белсенді компаниялар қызметкерлерге қатынаста, еңбек жағдайларын жақсартуда және жергілікті қауымдастықтармен өзара іс-қимылда оң нәтижелер көрсетеді.

Дегенмен, ESG-тәсілдерін одан әрі дамыту үшін келесі міндеттерді шешу қажет: бірыңғай ұлттық ESG стандартын әзірлеу, шағын және орта бизнес үшін ESG есептілігін жүргізуді жеңілдету, ESG саласында білікті кадрлар даярлау, сондай-ақ ESG-белсенді кәсіпорындарға салықтық жеңілдіктер беру. Осы шараларды жүзеге асыру Қазақстан кәсіпорындарының халықаралық бәсекеге қабілеттілігін арттырып, олардың ұзақ мерзімді тұрақты дамуын қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Friede, G., Busch, T., & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: Aggregated evidence from more than 2000 empirical studies. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210-233.
2. Eccles, R., & Klimenko, S. (2019). The Investor Revolution. *Harvard Business Review*, 97(3), 106-116.
3. Scholtens, B. (2006). Finance as a Driver of Corporate Social Responsibility. *Journal of Business Ethics*, 68(1), 19-33.

4. Қазақстан Республикасының Үкіметі. (2013). Жасыл экономикаға көшу тұжырымдамасы. Астана.
5. AIFC Green Finance Centre. (2024). Green Finance Market in Kazakhstan: Annual Report. Astana.
6. KPMG. (2023). ESG and Sustainable Finance in Emerging Markets. London.
7. Қазатомпром. (2024). «Тұрақты даму туралы есеп 2023-2024». Астана.

УДК 330.341

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И АНАЛИТИКИ БОЛЬШИХ ДАННЫХ В РАЗВИТИИ МОЛОДЕЖНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И СБАЛАНСИРОВАННОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА

Бекжанова Т.К., к.э.н., доцент
Esil University, г.Астана
Төлепберген Н.Б.,
студент ОП «Статистика», 2 курс
Esil University, г.Астана

Аннотация. В статье рассматривается роль искусственного интеллекта и аналитики больших данных в развитии молодежного предпринимательства и обеспечении сбалансированного регионального развития Республики Казахстан. Анализируется влияние цифровых технологий на формирование современной предпринимательской экосистемы, а также на повышение эффективности финансового управления и налогового администрирования. Особое внимание уделяется использованию аналитических платформ и инструментов обработки больших массивов данных для анализа предпринимательской активности молодежи в различных регионах страны. Рассматриваются современные государственные программы поддержки молодежного бизнеса и цифровизации экономики. Отмечается, что внедрение технологий искусственного интеллекта способствует более точному прогнозированию экономических процессов и выявлению факторов регионального развития. Сделан вывод о том, что использование цифровых аналитических инструментов является важным фактором стимулирования инновационного и молодежного предпринимательства в Казахстане.

Ключевые слова: искусственный интеллект, большие данные, молодежное предпринимательство, цифровая экономика, региональное развитие, аналитические платформы, инновации, финансовое управление.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, үлкен деректер, жастар кәсіпкерлігі, цифрлық экономика, өңірлік даму, аналитикалық платформалар, инновациялар, қаржылық басқару.

Keywords: artificial intelligence, big data, youth entrepreneurship, digital economy, regional development, analytical platforms, innovation, financial management.

Введение

В условиях глобальной цифровой трансформации экономики искусственный интеллект и аналитика больших данных становятся ключевыми инструментами социально-экономического развития государств. Развитие цифровых технологий способствует формированию новых моделей предпринимательства, основанных на инновациях, обработке данных и использовании интеллектуальных алгоритмов. В этой связи особую актуальность приобретает вопрос использования современных цифровых инструментов для стимулирования молодежного предпринимательства и обеспечения сбалансированного регионального развития.

Молодежное предпринимательство рассматривается как важный фактор экономического роста, создания новых рабочих мест и внедрения инноваций. В Казахстане поддержка предпринимательской активности молодежи является одним из приоритетных направлений государственной политики, что отражено в стратегических документах по развитию цифровой экономики, инновационной деятельности и регионального развития. Развитие цифровых технологий и доступ к аналитическим платформам позволяют молодым предпринимателям создавать инновационные продукты и услуги, а также эффективно использовать данные для принятия управленческих решений.

Особую роль в этом процессе играют технологии искусственного интеллекта и обработки

больших данных. Использование интеллектуальных алгоритмов позволяет анализировать большие массивы экономической и статистической информации, выявлять тенденции развития предпринимательской активности и прогнозировать экономические процессы. Кроме того, цифровые платформы и аналитические сервисы значительно упрощают процесс разработки и внедрения инновационных бизнес-решений.

Дальнейшее развитие технологий искусственного интеллекта и аналитики больших данных открывает новые возможности для формирования инновационной предпринимательской экосистемы, повышения эффективности финансового управления и стимулирования экономического роста регионов Казахстана. В этой связи исследование роли цифровых технологий в развитии молодежного предпринимательства приобретает особую научную и практическую значимость.

Основная часть

Развитие искусственного интеллекта и технологий анализа больших данных является одним из ключевых факторов формирования современной цифровой экономики. Эти технологии позволяют значительно повысить эффективность управления экономическими процессами, улучшить качество анализа данных и создать новые возможности для развития предпринимательской деятельности. В условиях цифровой трансформации экономики особую роль играет использование интеллектуальных алгоритмов и аналитических платформ, которые позволяют обрабатывать большие объемы информации и выявлять закономерности развития бизнеса[1].

Для молодежного предпринимательства цифровые технологии открывают новые возможности для создания инновационных проектов и стартапов. Использование облачных сервисов, аналитических платформ и инструментов искусственного интеллекта позволяет молодым предпринимателям анализировать рыночные данные, оптимизировать бизнес-процессы и разрабатывать цифровые продукты. Благодаря таким технологиям снижаются барьеры входа в предпринимательскую деятельность, а также расширяются возможности для реализации инновационных идей [2].

Современные платформы искусственного интеллекта позволяют значительно упростить процесс разработки цифровых решений. Предприниматели могут использовать готовые алгоритмы машинного обучения, инструменты анализа данных и автоматизированные системы разработки программных продуктов[3]. Это способствует ускорению создания цифровых сервисов и повышению конкурентоспособности стартапов. Пример подобной модели представлен на рисунке 1, где показан процесс трансформации предпринимательской идеи в готовый цифровой продукт с использованием технологий искусственного интеллекта [4].

Рисунок 1 – Демократизация разработки цифровых продуктов с использованием платформ искусственного интеллекта

Примечание: составлено авторами

Использование подобных технологий особенно важно для регионального развития. Цифровые платформы позволяют предпринимателям из различных регионов страны получать доступ к современным технологическим ресурсам, создавать инновационные проекты и

участвовать в цифровой экономике. Это способствует снижению региональных диспропорций и формированию новых центров экономического роста [5].

В Казахстане уже реализуется ряд проектов и инициатив, направленных на развитие цифровых технологий и поддержку инновационного предпринимательства. В различных регионах страны внедряются стартап-проекты, основанные на использовании технологий искусственного интеллекта и анализа данных. Примеры таких инициатив представлены в таблице [6].

Таблица 1

Примеры проектов и инициатив в сфере искусственного интеллекта и аналитики данных, способствующих развитию молодежного предпринимательства и цифровых инноваций в Казахстане

Название проекта / Инициативы	Регион / Город	Сфера применения (Отрасль)	Используемые технологии (ИИ/BigData)	Статус (Финалист /Единорог/ Внедрено)	Экономический или социальный эффект	Объем инвестиций или Призовой фонд	Целевая аудитория / Бенефициары
JolScan	Караганда	Транспорт и инфраструктура /Мониторинг дорог	Компьютерное зрение (ИИ), анализ данных с камер	Финалист Digital Qazaqstan Battle	Автоматическое выявление дефектов дорог, сокращение расходов на ручную проверку, ускорение реакции служб	Призовой фонд конкурса: 10 млн тенге (1 место), 5 млн (2 место), 3 млн (3 место)	Городские службы, жители города
aitomaton	Костанай	Бизнес-автоматизация / CRM	AI-агенты, цифровые помощники	Финалист Digital Qazaqstan Battle	Автоматизация процессов и коммуникаций бизнеса в одном рабочем пространстве	Призовой фонд конкурса: до 10 млн тенге	Малый и средний бизнес
Higgsfield AI	Казахстан (основан казахстанцами)	Генеративный ИИ / Видео и анимация	Искусственный интеллект	Единорог	Первый казахстанский единорог в сфере ИИ, привлечение крупного международного капитала	Оценка свыше \$1 млрд	Глобальный рынок, создатели контента
Alem.ai (Международный центр ИИ)	Астана	Образование, Инфраструктура, Поддержка стартапов	Искусственный интеллект	Внедрено / Запущено	Формирование национальной экосистемы ИИ, экспорт технологических решений, подготовка кадров	Не указан (государственная инициатива)	Стартапы, школьники, студенты, исследователи
Конкурс инновационных грантов QazInnovations (2025)	Весь Казахстан	Коммерциализация технологий / ИКТ	Искусственный интеллект (обязательное условие)	Анонсирован	Доработка продуктов и разработка стратегий коммерциализации	Инновационные гранты (сумма не указана в источнике)	Частные инноваторы, предприятия, научные организации
Сотрудничество Ualikhonov University и BigData Team	Кокшетау	Образование (IT-подготовка)	Big Data, Machine Learning, Data Science, AI	Внедрено (подписан меморандум)	Развитие цифровых компетенций молодежи, организация стажировок и практик	Не указан	Студенты университета, молодежь региона
Программа AIpreneurs	Астана (Astana Hub)	Акселерация ИИ-стартапов	Искусственный интеллект	Внедрено	Помощь командам в разработке продуктов и привлечении инвестиций	Не указан	Предприниматели, IT-команды
Платформа Ashyq Data	Весь Казахстан	Государственное управление / Открытые данные	BigData (датасеты для обучения ИИ)	Внедрено	Обеспечение стартапов данными для обучения моделей, прозрачность госорганов	Бесплатный доступ	IT-компании, разработчики ИИ

Примечание:(составлено авторами)

Анализ представленных данных показывает, что технологии искусственного интеллекта применяются в различных сферах экономики, включая транспорт, автоматизацию бизнеса, образование и государственное управление. Например, проект JolScan использует технологии компьютерного зрения для мониторинга состояния дорожной инфраструктуры, а стартап aitomaton направлен на автоматизацию бизнес-процессов малого и среднего бизнеса с использованием цифровых помощников и AI-агентов [7].

Кроме того, развитие стартап-экосистемы поддерживается государственными и институциональными инициативами, такими как центр искусственного интеллекта Alem.ai, акселерационная программа AI'preneurs и инновационные гранты QazInnovations. Эти программы направлены на развитие технологических стартапов, повышение цифровых компетенций молодежи и стимулирование инновационной активности [8].

Использование технологий искусственного интеллекта и аналитики больших данных способствует развитию молодежного предпринимательства и формированию современной инновационной экономики. Расширение доступа к цифровым инструментам и поддержка технологических стартапов создают условия для более сбалансированного социально-экономического развития регионов Казахстана [9].

Заключение

В результате проведенного исследования установлено, что технологии искусственного интеллекта и аналитики больших данных играют важную роль в развитии молодежного предпринимательства и формировании современной цифровой экономики. Использование интеллектуальных алгоритмов, аналитических платформ и цифровых сервисов позволяет значительно повысить эффективность предпринимательской деятельности, улучшить процессы анализа данных и оптимизировать управленческие решения.

Развитие цифровых технологий способствует снижению барьеров для входа в предпринимательскую деятельность, особенно среди молодежи. Благодаря доступу к облачным сервисам, инструментам обработки данных и платформам искусственного интеллекта молодые предприниматели получают возможность разрабатывать инновационные продукты, автоматизировать бизнес-процессы и создавать технологические стартапы. Это способствует формированию новой предпринимательской среды, основанной на инновациях и цифровых технологиях.

Кроме того, внедрение технологий искусственного интеллекта и аналитики больших данных оказывает положительное влияние на региональное развитие. Расширение цифровой инфраструктуры и развитие инновационных экосистем позволяют предпринимателям из различных регионов страны получать доступ к современным технологическим ресурсам и реализовывать собственные бизнес-инициативы. В результате это способствует формированию новых точек экономического роста и снижению региональных социально-экономических диспропорций.

Дальнейшее развитие цифровых технологий, поддержка инновационных стартапов и внедрение инструментов искусственного интеллекта могут стать важными факторами стимулирования молодежного предпринимательства и обеспечения сбалансированного социально-экономического развития регионов Казахстана.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Грант № AP26198105 - Сбалансирование развитие регионов Казахстана через синергию молодёжного предпринимательства и цифровых инноваций).

Список использованных источников:

1. Brynjolfsson E., McAfee A. The Business of Artificial Intelligence: What it Can and Cannot Do for Your Organization // Harvard Business Review. – 2017. – Vol. 95(4). – P. 108–116.
2. Manyika J., Chui M., Brown B., Bughin J., Dobbs R., Roxburgh C. Big Data: The Next Frontier for Innovation, Competition and Productivity // McKinsey Global Institute Report. – 2016. – 156 p.
3. Acs Z., Szerb L., Autio E. The Global Entrepreneurship and Development Index // Springer International Publishing. – 2018. – 120 p.
4. Audretsch D., Belitski M. The Role of Artificial Intelligence in Entrepreneurship // Small Business Economics. – 2021. – Vol. 57(2). – P. 789–803.
5. Wirtz B., Weyerer J., Geyer C. Artificial Intelligence and the Public Sector – Applications and Challenges // International Journal of Public Administration. – 2019. – Vol. 42(7). – P. 596–615.
6. Astana Hub. Kazakhstan AI Development Report. – Astana, 2025.

7. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Раскрытие экономического потенциала данных в Казахстане. – Астана, 2025.
8. 20 стартапов из регионов Казахстана вышли в финал DigitalQazaqstanBattle // Liter.kz.
9. В AstanaHub рассказали, как IT-компании смогут работать с госданными и AI-проектами // BAQ.KZ.

ӨОЖ 336.225

ҚАЗАҚСТАНДА САЛЫҚТЫҚ ӘКІМШІЛЕНДІРУДІҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ КӨЛЕҢКЕЛІ ЭКОНОМИКАНЫ ҚЫСҚАRTU ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Бұлақбай Ж.М., э.ғ.к., доцент,
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университетінің «Қаржы» кафедрасының меңгерушісі
Өміржанов Н.Ә., Л. Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университетінің «Қаржы» мамандығының
1 курс магистранты, Астана қаласы

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстандағы салықтық әкімшілендірудің цифрлық трансформациясы көлеңкелі экономиканы қысқарту құралы ретінде қарастырылады. Соңғы жылдары енгізілген электрондық шот-фактура, онлайн-ККМ және e-Salyq жүйелері салық бақылауының ашықтығын едәуір арттырды. Дегенмен, цифрлық құралдардың тиімділігі өңірлер мен бизнес көлемі бойынша біркелкі емес. Көлеңкелі экономиканың әлі де сақталуы және қолма-қол айналымның басымдығы әкімшілендірудің әлсіз тұстарын көрсетеді. Зерттеу цифрландырудың тек технологиялық емес, институционалдық және әлеуметтік факторларға да тәуелді екенін дәлелдейді. Салық төлеушілердің цифрлық сауаттылығы мен мемлекетке деген сенімі трансформацияның нәтижелілігін анықтайтын маңызды элементтер болып табылады. Мақалада Қазақстанның ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, цифрлық жүйелерді одан әрі жетілдіру жолдары ұсынылады. Нәтижесінде салықтық әкімшілендірудің цифрлық трансформациясы көлеңкелі экономиканы қысқартудың және салық тәртібін нығайтудың тиімді құралына айналуы мүмкін.

Кілт сөздер: Салықтық әкімшілендіру, цифрлық трансформация, мемлекеттік бюджет кірістері, салықтық бақылау, көлеңкелі экономика, цифрландыру құралдары, салықтық тәртіп

Ключевые слова: Налоговое администрирование, цифровая трансформация, доходы государственного бюджета, налоговый контроль, теневая экономика, инструменты цифровизации, налоговая дисциплина

Keywords: Tax administration, digital transformation, government budget revenues, tax control, shadow economy, digitalization tools, tax compliance

Салықтық әкімшілендіру - мемлекет пен салық төлеушілердің арасындағы салықтық міндеттемелерді орындауды ұйымдастыруға бағытталған институционалдық және техникалық жүйе. Оның басты мақсаты - бюджетке түсетін салық түсімдерінің толық және уақтылы түсуін қамтамасыз ету.

Цифрлық трансформация жағдайында салықтық әкімшілендіру жаңа сапалық деңгейге көтерілуде. Бұл процесс салықтық бақылауды автоматтандыру, деректерді өңдеуді цифрландыру және салық төлеушілермен өзара іс-қимылды жеңілдету арқылы жүзеге асырылады.

Қазақстанда осы бағытта электронды шот-фактуралар жүйесі, онлайн бақылау-кассалық машиналар (ККМ), «e-Salyq» мобильді қосымшасы және тәуекелдерді басқару жүйесі енгізілген. Бұл құралдар салықтық әкімшілендірудің ашықтығы мен тиімділігін арттыруға бағытталған [1].

Кесте 1.

ҚР-да цифрлық салық жүйесінің қолданылу деңгейі (2020–2025)

Жыл	ҚҚС төлеушілер арасында ЭСФ қамтуы	Барлық кәсіпкерлер арасында цифрлық құралдарды (e-Salyq + онлайн-ККМ) қолдану	Негізгі өзгерістер
2020	75-80%	45-50%	Пандемия кезінде жедел цифрландыру басталды
2021	85-88%	55-60%	Міндеттілік ауқымы кеңейді
2022	92-94%	65-70%	Виртуалды қойма жүйесі енгізілді
2023	96-97%	72-78%	Автоматты тәуекелдерді анықтау жүйесі іске қосылды

2024	98% шамасында	78-82%	Фиктивті операцияларды бақылау күшейді
2025	99% шамасында	82-87%	Smart Data және биометриялық тексеру енгізілуде
Ескерту: ҚР-ның Мемлекеттік кірістер комитеті мен ресми есептер негізіндегі бағалау [2]			

Қазақстанда цифрлық салық әкімшілендіруінің дамуы кестеден айқын көрінеді. 2020 жылдан 2025 жылға дейін ҚҚС төлеушілер арасында электрондық шот-фактура (ЭСФ) қамтуы **75-80%-дан 99%-ға** дейін өскен. Бұлбес жыл ішінде дерлік толық цифрландыруды көрсетеді. Ал барлық кәсіпкерлер (әсіресе шағын және орта бизнес) арасында e-Salyq, онлайн-ККМ сияқты цифрлық құралдарды белсенді қолдану **45-50%-дан 82-87%-ға** дейін жеткен.

Бұл кесте Қазақстанның салық жүйесінің жылдам және табысты цифрлық трансформациясын дәлелдейді. Пандемия кезінде (2020-2021) басталған жедел өзгерістер кейінгі жылдары тұрақты институционалдық қолдаумен жалғасты. Нәтижесінде мемлекет салықтық бақылауды күшейтіп, бюджетке түсетін түсімдердің ашықтығын арттырды, ал кәсіпкерлер үшін есеп жүргізу едәуір жеңілдеді.

Бұл кесте Қазақстанның цифрлық үкімет құру жолындағы маңызды табысын көрсетеді. Әсіресе ҚҚС төлеушілердегі 99% жуық көрсеткіш - Орталық Азияда сирек кездесетін жоғары нәтиже. Дегенмен, шағын кәсіпкерлер арасында әлі де 13-18% «ақтаңдақ» бар. Болашақта осы топқа қолдау көрсетіп, оқыту жұмыстарын күшейтсе, цифрлық салық жүйесі толықтай инклюзивті болады деп ойлаймын. Жалпы алғанда, тренд өте оң және тұрақты өсімді көрсетеді.

Теориялық тұрғыдан цифрлық трансформация салықтық әкімшілендірудің тиімділігін арттырады деп қарастырылғанымен, тәжірибеде бұл үдеріс біркелкі жүзеге аспай отыр.

Қазақстан жағдайында цифрлық құралдардың енгізілуіне қарамастан, салықтық тәртіп деңгейі мен бюджет кірістерінің толық қалыптасуы арасында толық сәйкестік байқалмайды. Бұл цифрландырудың тек техникалық емес, институционалдық факторларға да тәуелді екенін көрсетеді.

Осыған байланысты келесі бөлімде Қазақстандағы нақты тәжірибе мен проблемалық аспектілер талданады.

Қазақстанда салықтық әкімшілендіруді цифрландыру соңғы жылдары қарқынды дамып келеді. Мемлекет тарапынан салықтық жүйені автоматтандыру және ашықтықты арттыру мақсатында бірқатар реформалар енгізілді.

Алайда тәжірибе көрсеткендей, цифрлық трансформация толық тиімділікке әлі жетпеген.

Негізгі мәселелер:

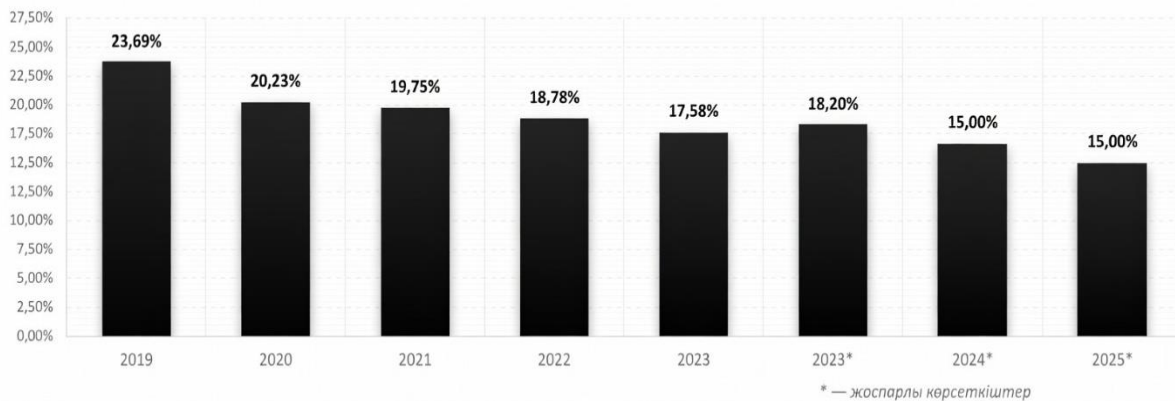
1. Көлеңкелі экономиканың сақталуы
2. Шағын және орта бизнесте қолма-қол айналымның басымдығы
3. Кейбір өңірлерде цифрлық сауаттылықтың төмендігі
4. Деректердің толық интеграцияланбауы [2].

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың айтуынша, 2019 жылдан бері елдегі көлеңкелі экономиканың ЖІӨ-дегі үлесі айтарлықтай азайып, 23%-дан 16%-ға дейін төмендеген. Бұған дейін, 2021 жылдың басында, оның деңгейін 2025 жылға қарай 15%-ға дейін қысқарту жөнінде тапсырма берілген болатын. Ал көлеңкелі экономикамен күрес жөніндегі 2023–2025 жылдарға арналған кешенді жоспарға сәйкес, оның деңгейі 2023 жылы 18,2%-дан аспауы тиіс болса, 2024 жылы — 16,6%, ал 2025 жылы — 15% деңгейінде болуы жоспарланған.

Көлеңкелі экономиканың үлесін одан әрі азайту мақсатында Қазақстанда қаржылық операцияларға бақылау күшейтілуде. Осыған байланысты жақын уақытта мобильді аударымдарды тексерудің жаңа критерийлері енгізіліп, үш ай ішінде 1 миллион теңгеден асатын аударымдарға шектеу немесе бақылау жүргізілмек. Қаржы министрлігі кәсіпкерлердің бұл талаптарға қатысты алаңдаушылығына жауап бере отырып, бұл шаралар көлеңкелі экономиканы азайтуға бағытталғанын және адал салық төлеушілерге ешқандай қауіп жоқ екенін атап өтті.

Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2021 жылы көлеңкелі экономиканың ЖІӨ-дегі үлесі 19,75% болса, 2023 жылы ол 17,58%-ға дейін төмендеген, яғни жоспарланған көрсеткіштерден де жақсы нәтиже көрсетіп отыр.

Көлеңкелі экономиканың ЖІӨ-дегі үлесі. Жылдық деректер | %

Ranking.kz ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша

Сурет 1. Көлеңкелі экономиканың ЖІӨ-дегі үлес салмағы, %

Халықаралық сарапшылардың бағалауынша, Қазақстандағы бейресми экономиканың ауқымы ел ішінде есептелетін көрсеткіштерден де төмен болып шыққан. 2025 жылдың наурыз айында жарияланған Ernst & Young (EY) компаниясының «2025 жылғы жаһандық көлеңкелі экономика туралы есебіне» сәйкес, Қазақстанда 2023 жылы көлеңкелі экономиканың үлесі 11,2% деңгейінде болған.

Жалпы алғанда, әлем бойынша көлеңкелі экономиканың орташа көрсеткіші ЖІӨ-нің шамамен 11,8%-ын құрайды. Ал табысы төмен елдерде бейресми сектор экономикада әлдеқайда үлкен орын алады. Мысалы, Сьерра-Леонеде бұл көрсеткіш 64,5%-ға, Нигерде 56,3%-ға, ал Непалда 51%-ға дейін жетеді. Керісінше, табысы жоғары мемлекеттерде көлеңкелі экономиканың деңгейі өте төмен: Біріккен Араб Әмірліктерінде — 2,1%, Катарда — 2,2%.

Орталық Азия мен Еуразиялық экономикалық одақ елдері арасында ЕҰ деректеріне сәйкес, Қазақстан көлеңкелі экономиканың ең төмен деңгейіне ие мемлекет болып отыр. Одан кейін Ресейде — 13,1%, Беларусьта — 18,3%, Арменияда — 18,9%. Түрікменстанда бұл көрсеткіш 19,7% деңгейінде тіркелген. Ең жоғары үлес Тәжікстанда байқалады, мұнда бейресми экономика ЖІӨ-нің шамамен үштен бірін құрайды. Ал Өзбекстанда бұл көрсеткіш 24,4% болса, Қырғызстан бойынша нақты деректер көрсетілмеген.

Әлем бойынша бейресми экономиканың жалпы көлемі 12,5 триллион АҚШ долларына жеткен. Сараптамаларға сәйкес, көлеңкелі экономиканың ең үлкен көлемі Қытайда тіркелген — 3,6 триллион доллар, бұл елдің ЖІӨ-нің шамамен бестен бір бөлігіне тең.

Одан кейінгі орында АҚШ тұр. Мұнда көлеңкелі экономиканың үлесі салыстырмалы түрде төмен — ЖІӨ-нің 5%-ы ғана болғанымен, оның нақты көлемі 1,4 триллион долларды құрайды. Осы көрсеткіш АҚШ-ты әлемде екінші орынға шығарып отыр. Үздік бестікке сондай-ақ Үндістан (931 млрд доллар), Бразилия (448 млрд доллар) және Индонезия (326 млрд доллар) кіреді.

Абсолюттік көрсеткіштер бойынша Ресей 9-орында орналасқан, оның көлеңкелі экономика көлемі 265 млрд долларды құрайды. Ал Қазақстанда бұл көрсеткіш шамамен 29,4 млрд АҚШ доллары деңгейінде бағаланады [3].

Кесте 2.

Салыстырмалы елдердің цифрлық салық жүйелері (2025)

Ел	Электрондық шот-фактура (e-invoicing)	Онлайн-ККМ / фискалдық бақылау	Мобильді / электронды платформа	Цифрландыру деңгейі	Ерекшеліктері
Қазақстан	2019 ж. міндетті, 99%+ қамту	2017–2022 ж. енгізілген, 80–85%+	e-Salyq (Azamat, Business)	Жоғары	Толық интеграция, тәуекелді автоматты талдау, көлеңкелі айналымды азайту
Ресей	VAT-2 негізіндегі реал-тайм бақылау	Онлайн-кассалар міндетті	Жеке кабинет, қосымшалар	Жоғары	Күшті автоматтандыру, бірақ мобильді экожүйе салыстырмалы әлсіз

Беларусь	Электронды есеп жүйесі	Фискалдық бақылау бар	Порталдар	Орта–жоғары	Тұрақты жүйе, бірақ қамту толық емес
Өзбекстан	Енгізу кезеңі	Онлайн-ККМ кеңеюде	Мобильді сервистер дамуда	Орта	Реформалар жүріп жатыр, интеграция әлі әлсіз
Әзірбайжан	SAF-T элементтері бар	Фискалдық құрылғылар	Электронды қызметтер	Орта	Жүйе дамуда, бірақ толық цифрлық экожүйе жоқ
Грузия	Электрондық жүйе дамыған	Онлайн бақылау	Мобильді порталдар	Жоғары	Тиімді жүйе, бірақ нарық көлемі шағын
Ескерту: дереккөз [3] негізінде автормен құрастырылған					

2025 жылғы жағдай бойынша салыстырмалы талдау цифрлық салық әкімшілендіруінде елдер арасындағы айқын айырмашылықтарды көрсетеді. Ең жоғары деңгейге жеткен елдердің бірі – Қазақстан. Мұнда электрондық шот-фактура жүйесі толық міндетті түрде енгізіліп, барлық ҚҚС төлеушілерін қамтиды. Сонымен қатар e-Salyq платформалары арқылы салық төлеу, есеп беру және бақылау процестері толық цифрланған. Бұл жүйе көлеңкелі экономиканы қысқартуға және салық түсімдерінің ашықтығын арттыруға айтарлықтай әсер етті.

Ресей цифрландыру деңгейі бойынша жоғары орында болғанымен, оның жүйесі көбіне техникалық бақылауға (VAT-2, онлайн кассалар) бағытталған. Ал мобильді сервистер мен пайдаланушыға ыңғайлы интерфейстер Қазақстанмен салыстырғанда әлсіздеу дамыған.

Беларусь пен Әзірбайжан елдерінде жүйелер қалыптасу кезеңінде немесе орта деңгейде. Олар цифрлық бақылау элементтерін енгізгенімен, толық интеграцияланған экожүйе әлі қалыптаспаған.

Ал Өзбекстан қазіргі уақытта реформаларды белсенді жүргізіп жатыр. Онлайн-ККМ мен электронды қызметтер кеңейіп келеді, бірақ қамту деңгейі мен автоматтандыру әлі Қазақстан деңгейіне жеткен жоқ.

Грузия тәжірибесі тиімді басқару мен қарапайым құрылым арқылы жоғары нәтижеге қол жеткізуге болатынын көрсетеді. Дегенмен, ел экономикасының ауқымы салыстырмалы түрде шағын.

Жалпы алғанда, ЕАЭО елдерінде цифрлық салық жүйелері жоғары деңгейде дамыған, ал Орталық Азия елдерінде бұл процесс әлі даму үстінде. Қазақстан қазіргі таңда өңірлік көшбасшы ретінде ерекшеленеді және толық цифрлық интеграция арқылы салықтық ашықтық пен тиімділікті арттыруда алдыңғы орында тұр.

Жүргізілген талдау Қазақстанда цифрлық салықтық әкімшілендіру жүйесі қалыптасу сатысында екенін көрсетеді. Дегенмен оның тиімділігі толық ашылуы үшін қосымша институционалдық және технологиялық жетілдірулер қажет.

Осыған байланысты бюджет кірістерін арттыруға бағытталған жаңа тәсілдер мен ұсыныстарды әзірлеу маңызды.

Кесте 3.

Қазақстандағы салықтық әкімшілендірудің тиімділігін арттыру

№	Бағыт (ұсыныс)	Сипаттамасы	Күтілетін нәтиже
1	Цифрлық трансформацияны тереңдету және ЖИ енгізу	e-Salyq жүйесін дамыту, салық есептілігін автоматтандыру, ЖИ арқылы тәуекелдерді болжау, чатботтарды енгізу	Әкімшілендіру шығындары азаяды, қателіктер төмендейді
2	Шағын және микро бизнесті толық цифрлық қамту	ЭСФ пен онлайн-ККМ-ды жеңілдету, кәсіпкерлерге оқыту және техникалық қолдау көрсету	Көлеңкелі экономиканың үлесі қысқарады
3	Сервистік модельге көшу	Бақылаудан сервиске өту, проактивті кеңес беру, автоматты декларациялау	Мемлекет пен бизнес арасындағы сенім артады
4	Деректер интеграциясын күшейту	Мемлекеттік органдардың деректер базасын толық біріктіру	Ақпарат дәлдігі артып, бақылау тиімді болады
5	Салық есептілігін оңтайландыру	Есептілік формаларын қысқарту, мобильді қолжетімділікті кеңейту	Кәсіпкерлердің әкімшілік жүктемесі азаяды
6	Цифрлық сауаттылықты арттыру	Онлайн курстар, вебинарлар, e-Salyq нұсқаулықтары	Жүйені қолдану деңгейі жоғарылайды
7	Тәуекелдерді басқаруды жетілдіру	ЖИ арқылы автоматты талдау, проактивті аудит жүргізу	Көлеңкелі операциялар жылдам анықталады
Ескерту: дереккөз [4] негізінде автормен құрастырылған			

Қазақстанның салықтық әкімшілендіру жүйесі соңғы жылдары қарқынды цифрлық трансформациядан өтуде. e-Salyq, ЭСФ және онлайн-ККМ сияқты цифрлық құралдардың енгізілуі

салық жүйесінің ашықтығын арттырып, әкімшілік рәсімдерді жеңілдетті. Бұл өз кезегінде бюджет кірістерінің тұрақтылығына және көлеңкелі экономиканың қысқаруына оң әсер етті [4].

Алдағы кезеңде негізгі басымдықтар жасанды интеллект технологияларын енгізу, деректерді толық интеграциялау және сервистік модельге көшу болуы тиіс. Сонымен қатар шағын және микро бизнесті қолдау, салықтық процестерді жеңілдету және цифрлық сауаттылықты арттыру маңызды рөл атқарады.

Ұсынылған шараларды жүйелі түрде іске асыру салықтық әкімшілендірудің тиімділігін арттырып қана қоймай, Қазақстанның цифрлық экономикасын дамытуға да елеулі үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Арзаева М.Ж. Салықтық әкімшілендіру: оқу құралы – Алматы: әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2018. – 142 б.
2. ҚР-да цифрлық салық жүйесінің қолданылу деңгейі. ҚР ҚМ Мемлекеттік кірістер комитеті: <https://www.gov.kz/>
3. Ranking.kz. (2025). Теневая экономика в Казахстане: исчезает или хорошо прячется. <https://ranking.kz/reviews/world>
4. Қазақстан Республикасының Салық кодексі (2026 жылғы өзгерістер мен толықтырулар) <https://adilet.zan.kz/kaz/docs>

ӘОЖ 636.5.033

ҚҰС ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІН ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Болатбеков М.М.,

7М04131- «Іскерлік әкімшілік» БББ
магистранты, Тараз

Шоханова И.Ш.,

ДБА, «Экономика және менеджмент»
кафедрасының аға оқытушысы,
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті

Аннотация. Мақалада аймақтық деңгейде құс шаруашылығы өндірісін дамытудың негізгі бағыттары мен тиімді жолдары, сонымен қатар негізгі мәселелері де қарастырылады. Құс шаруашылығы – агроөнеркәсіп кешенінің маңызды салаларының бірі ретінде халықты сапалы ақуыз өнімдерімен қамтамасыз етуде ерекше рөл атқарады. Елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде қомақты роль атқарып отырған бұл саланы дамыту негізгі мәселелердің бірі. Зерттеу барысында бұл саланың қазіргі жағдайы, оның дамуындағы негізгі мәселелер, инновациялық технологияларды енгізу, мемлекеттік қолдау шаралары, сондай-ақ өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдары талданады. Сонымен қатар, саладағы инвестициялық тартымдылықты күшейту, жем-шөп базасын дамыту және экспорттық әлеуетті арттыру мәселелері қарастырылады. Мақала нәтижелері аймақтық құс шаруашылығын тұрақты дамытуға бағытталған ұсыныстарды қамтиды.

Түйін сөздер: құс шаруашылығы, құс фермасы, құс өсіру, жұмыртқа өндірісі, ет өндірісі, бройлер, тауық, инкубация, жем-шөп, азықтандыру.

Ключевые слова: птицеводство, птицефабрика, разведение птицы, производство яиц, производство мяса, бройлеры, курица, инкубация корм, кормление.

Keywords: poultry farming, poultry farm, poultry breeding, egg production, meat production, broiler, chicken, incubation, feed, feeding.

Құс шаруашылығы – ауыл шаруашылығының қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі. Ол қысқа мерзім ішінде жоғары өнім беріп, халықты жұмыртқа мен құс еті сияқты құнды азық-түлікпен қамтамасыз етеді. Қазіргі таңда азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі ауылшаруашылығын мемлекеттік реттеуде өзекті болғандықтан, құс шаруашылығын дамыту – стратегиялық маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Қазіргі таңда, өңірде ірі және орта деңгейдегі бірнеше құс фабрикалары мен өндірістік нысандар жұмыс істейді, атап айтсақ Әулие - Ата Феникс, Alal Agro құс фабрикасы, Asa Damu құс шаруашылығы, Орталық инкубаторий, Жамбыл құс және тағы басқа шағын құс фабрикалары.

Аймақтық деңгейде бұл саланы дамыту экономиканың өсуіне, жұмыс орындарының ашылуына және халықтың әл-ауқатының артуына ықпал етеді. Алайда, саланың дамуында бірқатар мәселелер бар: өндірістік технологиялардың ескіруі, жем-шөп базасының жеткіліксіздігі, ветеринарлық қауіпсіздік, сондай-ақ бәсекелестіктің күшеюі. Жем-шөп базасының әлсіздігі әсіресе айқын байқалуда, құс шаруашылығы өнімдерінің сапасын арттыруда берілетін азықтардың рацион бойынша қадағалануы үлкен роль атқарады. Жергілікті жердің дәнді дақылдарында қажетті деңгейдегі балауыз аздығына байланысты көптеген шаруашылықтар солтүстік аймақтардың дәндеріне мұқтаж, ол кезегінде қосымша шығындарды өсіруде.

Жоғарыда атап кеткен облысымыздағы құс шаруашылығы өндірісі қазіргі таңда әркелкі дамуда. Кейбір өңірлерде ірі құс фабрикалары жұмыс істеп, заманауи технологияларды қолданса, басқа аймақтарда ұсақ шаруашылықтар басым.

Кетірілген мәселелерді тақылай келе көз жеткізгеніміздей, саланың дамуына әсер ететін факторлар:

1. Жем-шөп қоры
2. Климаттық жағдай
3. Инфрақұрылым
4. Мемлекеттік қолдау

Қазіргі уақытта Жамбыл облысы аумағында үш ірі құс шаруашылығы кәсіпорны жұмыс істеуде, олар: екеуі — ет өндіру бойынша («Әулие-Ата Феникс» ЖШС және «Алель Агро» АҚ филиалы) және біреуі — жұмыртқа өндіру бойынша («Аса-Даму» ЖШС).

2025 жылдың тоғыз айында облыс Қырғызстан, Катар, Кувейт, БАӘ, Ресей, Сауд Арабиясы, Иран және Германияға 3,3 мың тоннадан астам ет және 421 тонна шұжық өнімдерін экспорттады. Облыстық деректерге сүйенсек, соңғы жылдары өндіріс көлемі артқанымен, ішкі нарықты толық қамтамасыз ету мәселесі әлі де өзекті мәселелердің қатарында болып отыр [1].

Заманауи талаптарға сай және экспортқа бейімделген құс шаруашылығын дамытудың негізгі бағыттары:

1. Инновациялық технологияларды енгізу

Қазіргі заманғы технологиялар өндірістің тиімділігін арттыруда маңызды роль атқарады. Азықтандыру, суару, микроклиматты реттеу жүйелерін автоматтандыру. Бұл технологиялар еңбек өнімділігін арттырып, шығындарды азайтатын бірден бір фактор.

2. Жем-шөп базасын нығайту

Жем-шөп — құс шаруашылығының негізгі шығындарының бірі. Жем-шөп базасы негізгі қуаттандырушы күш. Жоғарыда атап өткеніміздей бұл бағытта өз мәселелері бар. Сондықтан қазіргі таңдағы маңызды мәселе жергілікті шикізатты пайдалану, құрама жем өндірісін дамыту, агротехнологияларды жетілдіру. Жем сапасы өнім сапасына тікелей әсер ететін болғандықтан ертеңге қалдыруға келмейтін мәселе екендігі сөзсіз.

3. Селекциялық жұмыстарды жетілдіру

Жоғары өнімді құс тұқымдарын пайдалану өндірістің тиімділігін арттырады. Бұл бағытта генетикалық іріктеу, асыл тұқымды құстарды көбейту, аталған саладағы ғылыми-зерттеу жұмыстарын дамыту немесе зерттеу орталықтарын байланыстарды нығайту.

Аталған бағытта облысымызда «Алель Агро» АҚ филиалы инкубация мен құс өсіруден бастап, дайын өнімді өңдеуге және нарыққа жеткізуге дейінгі бүкіл өндірістік цикл бойынша жұмыс істейді [2].

4. Ветеринарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету

Құс аурулары өндіріс көлеміне айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін. Сондықтан тұрақты вакцинация, санитарлық нормаларды сақтау, биологиялық қауіпсіздік жүйесін енгізу қажет.

Ветеринарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бағыты бойынша 2020 жылы келген құс тұмауы үлкен сын болды. ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми деректеріне сәйкес, H5N8 құс тұмауының өршуі Ақмола (703 бас құс қырылды); Жамбыл (238 бас құс); Қарағанды (102 бас құс); Қостанай (111 785 бас құс); Павлодар (2 753 бас құс); Солтүстік Қазақстан (107 655 бас құс); Түркістан (273 бас құс) облыстарында тіркелген. Жалпы, 20 мыңға жуық құс басы жеке қосалқы шаруашылықтарда және 200 мыңнан астам құс басы — құс фабрикаларында қырылды [3].

5. Мемлекеттік қолдау және инвестициялар

Құс шаруашылығын дамытуда мемлекеттік саясаттың маңызы зор. Негізгі қолдау түрлері субсидиялар, жеңілдетілген несиелер, салықтық жеңілдіктер.

Инвестиция тарту арқылы жаңа өндірістер ашылады, технологиялар жаңартылады, экспорттық әлеует артады.

6. Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру

Құс шаруашылығы өнімдерінің нарықтағы орны олардың сапасы мен бағасына байланысты. Бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін өнім сапасын жақсарту, өндіріс шығындарын азайту, логистиканы дамыту, бренд қалыптастыру.

7. Экспорттық әлеуетті дамыту

Құс шаруашылығы өнімдерін сыртқы нарыққа шығару экономиканың дамуына оң әсер етеді. Экспортты дамыту үшін халықаралық стандарттарға сәйкестік, сертификаттау жүйесін жетілдіру, жаңа нарықтарды игеру қажет.

Аталған бағыт бойынша, 2025 жылдың алғашқы жеті айының қорытындысы бойынша, өңірде тірідей салмақта 64,8 мың тонна ет өндірілді. Бұл – өткен жылғы кезеңмен салыстырғанда жоғары көрсеткіш. Жыл басынан бері сыртқы нарыққа 1 615 тоннадан астам ет пен 340 тонна шұжық өнімдері жөнелтілген. Оның ішінде сиыр еті – 661 тонна, қой еті – 954 тонна, жылқы еті – 0,2 тонна, құс еті – 1 302 тонна. Бұдан бөлек, 631 тонна малдың ішкі өнімдері экспортқа шығарылды [4].

Саланың негізгі мәселелеріне жекелей тоқталатын болсақ, бірнеше мәселелер ашылуда. Атап айтқанда, құс шаруашылығын дамытуда кездесетін негізгі қиындықтар:

- жем-шөп бағасының қымбаттауы;
- энергия ресурстарының қымбаттығы;
- білікті кадрлардың жетіспеушілігі;
- импорттық өнімдермен бәсекелестік.

Бұл мәселелерді кешенді түрде шешу бағытында дамытудың тиімді жолдары қарастырылуда.

Аймақта құс шаруашылығын дамыту үшін келесі шараларды жүзеге асыру ұсынылады:

- өндірісті цифрландыру;
- ғылыми зерттеулерді қолдау;
- кооперацияны дамыту;
- логистикалық инфрақұрылымды жақсарту;
- жас мамандарды даярлау.

Құс шаруашылығы – экономиканың маңызды әрі перспективалы саласы екендігі айқын көрінуде. Жамбыл облысы аталған сала бойынша республикамызда өз орны бар аумақ. Аймақтық деңгейде оны дамыту халықты сапалы азық-түлікпен қамтамасыз етуге, жұмыс орындарын ашуға және экспорттық әлеуетті арттыруға мүмкіндік береді.

Саланы тиімді дамыту үшін инновациялық технологияларды енгізу, мемлекеттік қолдауды күшейту, жем-шөп базасын нығайту және ветеринарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажет. Сонымен қатар, ғылыми зерттеулер мен кадр даярлау жүйесін жетілдіру де үлкен маңызға ие.

Жалпы алғанда, құс шаруашылығын кешенді дамыту аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына оң ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жамбыл облысында құс етін өңдейтін зауыт іске қосылды. 19 қараша 2025. <https://eldala.kz/kz/novosti/zhivotnovodstvo/23444-zavod-po-pererabotke-myasa-pticy-zapustili-v-zhambylskoy-oblasti>

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FRAUD DETECTION AND PREVENTION IN FINANCIAL SYSTEMS

Baimakhanova A.,

Nurmukhanbet D.

students, Kazakh-British
Technical University, Almaty

Omarova N.,

Kazakh-British Technical University

Abstract. In the context of the rapid digitalization of the global economy, the financial sector has faced an unprecedented increase in the complexity and scale of fraudulent operations. Traditional rule-based systems are demonstrating significant inefficiency against dynamically changing threats and colossal volumes of data. This research is dedicated to a comprehensive study of the role of Artificial Intelligence (AI) and Machine Learning (ML) technologies in transforming anti-fraud mechanisms. The report analyzes the evolution of fraud detection systems—from manual analysis to modern autonomous agentic systems. Key learning paradigms are considered: supervised, unsupervised, and hybrid learning, as well as specialized architectures such as Graph Neural Networks (GNN) and deep sequential learning. Attention is given to the integration of Explainable AI (XAI) to ensure regulatory compliance and stakeholder trust. The study relies on up-to-date data for 2024–2025, including Interpol reports on global losses amounting to \$442 billion and the emergence of "fraud-as-a-service." The work presents the results of a comparative analysis of the effectiveness of AI versus traditional methods, highlighting elements of scientific novelty in the use of federated learning for data privacy and agentic AI for autonomous threat response. The final part contains conclusions on the strategic directions for the development of financial security systems toward the 2026 horizon.

Keywords: artificial intelligence, financial fraud, machine learning, agentic AI, explainable AI, federated learning, anti-fraud systems.

Ключевые слова: искусственный интеллект, финансовое мошенничество, машинное обучение, агентный ИИ, объяснимый ИИ, федеративное обучение, системы борьбы с мошенничеством.

Түйінсөздер: жасанды интеллект, қаржылық алаяқтық, машиналық оқыту, агенттік AI, түсіндірілетін AI, федеративті оқыту, алаяқтыққа қарсы жүйелер.

Introduction

The relevance of this study is driven by the radical transformation of the financial threat landscape in 2024–2025. According to Interpol data, the volume of funds siphoned from the global economy through fraud reached \$442 billion in 2025. The digitalization of banking services, the development of decentralized finance (DeFi), and instant payment systems have created new attack vectors that traditional heuristic systems are unable to block effectively. Fraudsters are actively adopting generative AI to create deepfakes, automate phishing, and develop agentic systems capable of autonomously planning and conducting large-scale criminal campaigns. In this context, the transition to intelligent protection systems becomes not just a competitive advantage but a matter of survival for financial institutions.

The research problem lies in the existing contradiction between the growing complexity of cybercrimes and the limited capabilities of static defence systems, which suffer from high false-positive rates and detection delays. Traditional analytical methods fail to account for contextual links and behavioural anomalies in real-time, allowing malicious actors to successfully mask fraud as legitimate operations.

The objective of this work is to conduct a systematic analysis of the role and effectiveness of AI technologies in detecting and preventing fraud in modern financial systems, as well as to determine the promising directions for their development.

To achieve this goal, the following tasks must be completed:

1. Study the evolution of anti-fraud systems and identify the limitations of traditional approaches.
2. Analyse the main machine learning methods applied for fraud detection, including classical algorithms and deep learning.
3. Evaluate the impact of new technologies, such as agentic AI and federated learning, on the architecture of financial security systems.
4. Investigate the issues of AI explainability and their significance for regulatory compliance.

- Conduct a comparative analysis of the effectiveness of AI solutions based on current statistical data and case studies from major financial organizations.

The objective of the study is the set of processes for ensuring financial security in banking and fintech systems. The subject of the study is algorithmic and architectural solutions based on artificial intelligence aimed at identifying and suppressing fraudulent actions.

Literature review

The history of fraud detection systems has evolved from manual analysis to intelligent autonomous environments. During the manual review era (1960s–1980s), financial institutions relied heavily on human analysis and paper documentation, resulting in extremely slow reaction times and poor scalability. With the advent of automated systems in the 1990s, the era of rules (rule-based systems) began, utilizing predefined thresholds (e.g., blocking a transaction over a certain amount). However, these systems quickly became obsolete as fraudsters easily adapted to static rules.

Modern scientific literature for 2024–2025 highlights the transition to the "fifth generation" of anti-fraud, characterized by using deep learning and real-time analytics. Researchers, such as Veldurthi (2025), emphasize that the shift from reactive to proactive systems was made possible by the ability of neural networks to process hundreds of features simultaneously, creating detailed behavioral profiles of users.

Attention in current publications is given to the "black box" problem. Large language models and deep neural networks provide high accuracy, but their decisions are difficult to interpret. This has led to a body of research in the field of Explainable AI (XAI), where methods such as SHAP and LIME are integrated into banking pipelines to justify blocks to regulators and customers. Another important trend in the literature is Federated Learning, viewed to collectively train models on data from multiple banks without violating bank secrecy and data protection laws, such as GDPR.

Research methodology

This work employs a comprehensive methodological approach, combining:

- Systematic literature review.** More than 30 up-to-date sources were analyzed, including peer-reviewed articles from Scopus, Web of Science, and IEEE Xplore databases for the 2015–2025 period, as well as industry reports from Interpol and major fintech companies.
- Comparative statistical analysis.** A comparison of key performance metrics (precision, recall, false-positive rate) was conducted between traditional systems and AI-based systems.
- Case study.** The practical experience of implementing AI solutions in organizations such as Visa, HSBC, Capital One, and JPMorgan Chase was studied.
- Thematic synthesis.** Information was structured by fraud types (card fraud, money laundering, synthetic identity) and technological paradigms (agentic AI, GNN, federated learning).

To evaluate model accuracy, standard mathematical metrics such as Precision, Recall, and F1-score were used. The Recall formula, critical for anti-fraud, is expressed as:

$$\text{Recall} = (\text{TP})/(\text{TP} + \text{FN})$$

Where TP represents true positives (detected fraud) and FN represents false negatives (missed fraud).

Results

The research demonstrates that AI transforms financial security across three key areas: detection of accuracy, reaction speed, and operational efficiency.

Architecture of modern intelligent anti-fraud systems

Modern systems are built on a multi-layered architecture, including layers for data ingestion, feature engineering, model execution, and decision-making. By 2025, hybrid architectures combining ensembles of algorithms have become the standard.

Table 1.

Logical architecture and techstack for real-time predictive scoring systems

System Component	Primary Function	Technological Stack
Data ingestion	Real-time processing of transaction streams	Stream processing, Kafka, API
Feature engineering	Creation of behavioural attributes	Automated feature generation
Model execution	Applying ML models to transactions	GPU acceleration, parallel processing
Decision layer	Determining actions based on scoring	Decision engines, orchestration
Feedback loop	Model retraining based on analyst decisions	Active Learning

Machine learning in detecting various fraud types

The study's results confirm that different types of fraud require specific algorithmic approaches.

1. **Card fraud.** Ensemble methods such as Random Forest and Gradient Boosting (XGBoost) show the best results. They effectively handle imbalanced datasets. In 2025, AI detection accuracy for card fraud reaches 92.4% compared to 65% for traditional systems.
2. **Anti-money laundering (AML).** Graph Neural Networks (GNNs) play a crucial role here. They analyze financial transactions as a network of nodes (clients) and edges (payments), identifying complex cycles and "laundering" structures invisible in individual transactions. Implementing GNNs increases the detection rate of money laundering networks by 57%.
3. **Account takeover (ATO).** Behavioral biometrics and Recurrent Neural Networks (RNN/LSTM) are used to combat ATO. They analyze user interaction patterns, such as keystroke dynamics and mouse movements, to distinguish a legitimate user from a bot or imposter.
4. **Synthetic identity.** This is a fast-growing threat where fraudsters combine real and fake data to create new profiles. Autoencoders allow for the detection of such anomalies during account opening by analyzing hidden patterns in application data.

Scientific novelty: agentic AI and federated learning

One of the most significant findings is the potential of Agentic AI, which is becoming the dominant trend for 2025–2026. Unlike traditional models that only provide a risk score, autonomous agents can plan actions: requesting additional documents, initiating biometric checks, or blocking linked accounts in milliseconds.

Table 2.

Comparative analysis of traditional ML and agentic AI

Parameter		Traditional ML	Agentic AI
Detection speed	Seconds/Minutes	Milliseconds (Real-time)	
Adaptability	Scheduled retraining	Continuous stream learning	
Autonomy level	Requires human intervention	Autonomous workflow execution	
Efficiency (ROI)		Payback in 12–18 months	2.3x ROI within 13 months

Federated learning (FL) solves the fundamental problem of data scarcity. The research shows that using FL allows banks to train models on the collective experience of the entire industry without disclosing customer transaction details. This increases model accuracy by 10–15% compared to local training.

Discussion

Analysis of the obtained data leads to the conclusion that AI implementation is not a universal solution without considering accompanying risks. A central theme remains the problem of false positives. Despite high accuracy, systems still mistakenly block legitimate operations. An Alloy (2025) study shows that 60% of financial institutions recorded an increase in fraud attempts, yet minimizing customer "friction" remains critical. A false decline can lead to loss of customer loyalty, the cost of which often exceeds the losses from the fraud itself.

A second critical aspect is the threat of Adversarial Machine Learning. Fraudsters have begun using AI to "probe" bank models, finding vulnerabilities and decision boundaries. This requires financial institutions to implement adversarial robustness and continuously update training sets.

Furthermore, regulatory requirements must be noted. The use of "black boxes" (complex neural networks) without an explainable component (XAI) is becoming impossible under Basel III and GDPR standards. Explainability not only satisfies legal requirements but also allows analysts to conduct investigations faster by understanding why a transaction was flagged.

The results of the study show that 2026 is expected to see a convergence of anti-fraud and AML processes. AI will enable a unified monitoring ecosystem where suspicious behavior at the login stage is instantly linked to subsequent attempts at fund withdrawal and legalization.

Conclusion

In summary, artificial intelligence has radically changed the paradigm of combating financial fraud, transforming it from a reactive function into a proactive intelligent strategy. The main results of the work are:

1. Confirmation of the superiority of deep learning methods (RNN, GNN) and ensemble models over traditional rules in detecting complex fraud schemes.

2. Justification for the role of agentic AI as the next step in the evolution of security systems, providing autonomous threat response in real-time.
3. Identification of the effectiveness of federated learning as a tool for collective protection without compromising data privacy.
4. Determination of Explainable AI (XAI) as a necessary condition for integrating ML technologies into the regulated financial environment.

The practical significance of this work lies in the possibility of using the presented data and architectural schemes to modernize existing anti-fraud systems. Financial organizations are recommended to transition to multi-layered hybrid models and invest in scalable cloud solutions. In the future, special attention should be paid to the development of quantum algorithms for graph analysis and strengthening the protection of AI models against adversarial attacks.

References:

1. Akavaram S. AI for financial fraud detection: A hybrid deep learning framework // World Journal of Advanced Engineering Technology and Sciences. – 2025. – Vol. 15, No. 2. – P. 2626–2633. – DOI: 10.30574/wjaets.2025.15.2.0452.
2. Bello O. A., Olufemi K. Artificial intelligence in fraud prevention: Exploring techniques and applications challenges and opportunities // Computer Science & IT Research Journal. – 2024. – Vol. 5, No. 6. – P. 1505–1520. – DOI: 10.51594/csitrj.v5i6.1252.
3. Hasan M. R., Gazi M. S., Gurung N. Explainable AI in credit card fraud detection: Interpretable models and transparent decision-making for enhanced trust and compliance in the USA // Journal of Computer Science and Technology Studies. – 2024. – Vol. 6, No. 2. – P. 01–12.
4. Interpol Global Financial Fraud Threat Assessment 2026 / International Criminal Police Organization. – Lyon: Interpol, 2026. – 45 p.
5. Mandal R., Patra S., Adhikary S. Explainable AI and federated learning in financial fraud detection // International Journal of Engineering Development and Research. – 2026. – Vol. 14, No. 1. – P. 133–138.
6. Sarker I. H., Janicke H., Ferrag M. A., Abuadbba A. Multi-aspect rule-based AI: Methods, taxonomy, challenges and directions toward automation, intelligence and transparent cybersecurity modeling for critical infrastructures // Internet of Things. – 2024. – Vol. 25. – Art. 101110. – DOI: 10.1016/j.iot.2024.101110.
7. The 2025 State of Fraud Report / Alloy Research. – New York: Alloy, 2025. – 28 p.
- 7-8. Veldurthi A. K. The role of AI and machine learning in fraud detection for financial services // Journal of Computer Science and Technology Studies. – 2025. – Vol. 7, No. 4. – P. 757–771. – DOI: 10.32996/jcsts.2025.7.4.88.
- 8-9. Yang H., Shukur Z., Sahran S. A review of artificial intelligence for financial fraud detection // Applied Sciences. – 2026. – Vol. 16, No. 4. – Art. 1931. – DOI: 10.3390/app16041931.
- 9-10. Zhang W., Chen L. Real-time transaction monitoring using AI: Detecting suspicious activities and money laundering in banking // Asian American Research Letters Journal. – 2024. – Vol. 1, No. 3.

УДК 65.011

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЕКТЫ: МЕТОДЫ РАЗРАБОТКИ И УПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИЕЙ

Ботагоев Ж. А.

магистрант 1 курса ОП

«7М04131 – Деловое администрирование»,

Аннотация

В статье рассматриваются современные методы разработки инновационных проектов и инструменты управления их реализацией в контексте казахстанской экономики. На основе сравнительного анализа ведущих методологий — PMI/PMBOK, PRINCE2, Agile (Scrum, Kanban), Stage-Gate и Lean Startup — выявлены их ключевые особенности, преимущества и ограничения применительно к инновационной деятельности. Исследованы факторы, определяющие успешность реализации инновационных проектов в казахстанских организациях. Предложена авторская концептуальная модель управления инновационным проектом, учитывающая специфику отечественных условий хозяйствования. Результаты могут использоваться руководителями

проектов, исследователями и государственными органами при разработке инновационных стратегий.

Ключевые слова: инновационный проект, управление проектами, гибкие методологии, Agile, PMI/PMBOK, Stage-Gate, Казахстан.

Түйінді сөздер: инновациялық жоба, жобаларды басқару, икемді әдіснамалар, Agile, PMI/PMBOK, Stage-Gate, Қазақстан.

Keywords: innovative project, project management, agile methodologies, Agile, PMI/PMBOK, Stage-Gate, Kazakhstan.

Инновационная деятельность является одним из ключевых факторов конкурентоспособности национальных экономик в условиях технологических изменений и цифровой трансформации. В Республике Казахстан инновационное развитие закреплено в качестве стратегического приоритета в Стратегии «Казахстан-2050», Государственной программе «Цифровой Казахстан» и Национальном проекте по развитию предпринимательства. Тем не менее реальный уровень инновационной активности отечественных организаций остаётся недостаточным, что во многом связано с дефицитом системных методических подходов к управлению инновационными проектами [1].

Ключевой причиной низкой результативности инновационных проектов исследователи называют отсутствие адаптированных методологий управления, учитывающих специфику высокой неопределённости и итеративного характера разработки инноваций [2]. Значительная часть инновационных инициатив не достигает заявленных целей вследствие недостатков либо на стадии формирования замысла, либо на этапе реализации. Стремительное развитие цифровых технологий и гибких методологий существенно расширяет доступный инструментарий, однако требует критического осмысления и обоснованного выбора.

Цель настоящей статьи — провести сравнительный анализ ведущих методологий управления инновационными проектами и предложить концептуальную модель управления, адаптированную к условиям казахстанской экономики. Достижение цели предполагает решение следующих задач: систематизацию теоретических подходов к управлению инновационными проектами; сравнительный анализ методологий с точки зрения их применимости в условиях высокой неопределённости; диагностику типичных проблем казахстанских организаций; разработку авторской концептуальной модели.

Исследование построено на сочетании теоретических и прикладных методов. Из числа общенаучных применялись: анализ и синтез для работы с отечественными и зарубежными источниками; сравнительный метод при сопоставлении методологий управления проектами; системный подход для рассмотрения инновационного проекта как целостного объекта с взаимосвязанными элементами; методы индукции и дедукции при формулировании выводов и практических рекомендаций.

Среди прикладных методов использовались: SWOT-анализ для оценки внешней и внутренней среды организаций; сравнительный анализ методологий PMI/PMBOK 7-й редакции, PRINCE2, ISO 21500, Agile (Scrum, Kanban), Stage-Gate и Lean Startup; контент-анализ научной и нормативной документации; экспертная оценка барьеров и факторов успеха проектной деятельности. Эмпирическую базу исследования составили публикации в ведущих казахстанских и международных журналах, государственные программные документы, а также материалы, собранные в ходе научной стажировки на базе Университета Дулати в апреле 2026 года.

Сравнительный анализ методологий позволил выявить их принципиальные различия с точки зрения применимости к инновационным проектам. Традиционный каскадный подход, отражённый в стандартах PMI/PMBOK 7-й редакции и PRINCE2, обеспечивает чёткую структуру планирования, контроля и отчётности, однако слабо адаптирован к условиям высокой неопределённости, характерной для инновационных проектов: жёсткое следование плану затрудняет своевременную реакцию на изменения [3]. ISO 21500 занимает промежуточную позицию, предоставляя универсальную рамку управления проектами при сохранении гибкости в части процессов.

Гибкие методологии — Agile (Scrum, Kanban) — обеспечивают адаптивность и итеративный характер разработки, позволяя оперативно учитывать обратную связь и изменения среды. Вместе с тем их применение требует высокой командной зрелости и специфических организационных условий, что создаёт трудности при внедрении в традиционно иерархических казахстанских организациях. Методология Stage-Gate структурирует инновационный процесс через

последовательные «ворота» принятия решений, снижая инвестиционные риски и оптимизируя распределение ресурсов [4]. Lean Startup и Design Thinking ориентированы на быструю проверку гипотез через минимально жизнеспособный продукт и глубокое понимание потребностей потребителей.

Анализ практики казахстанских организаций выявил типичные проблемы: слабость проектной документации и несоответствие международным стандартам; недостаточное внимание к управлению рисками в условиях неопределённости; низкий уровень применения цифровых инструментов управления (MS Project, Jira, Asana, Trello); отсутствие системы мониторинга ключевых показателей эффективности проекта; дефицит квалифицированных проектных менеджеров, владеющих гибкими методологиями.

На основе полученных данных предложена авторская концептуальная модель управления инновационным проектом, включающая пять взаимосвязанных блоков: (1) инициация и диагностика среды — анализ инновационного потенциала организации, идентификация стейкхолдеров и формирование устава проекта; (2) выбор методологии управления — в зависимости от типа инновации, уровня неопределённости и масштаба проекта; (3) планирование и ресурсное обеспечение — разработка иерархической структуры работ (WBS), сетевого графика, бюджета и матрицы рисков; (4) итеративная реализация с мониторингом — гибкое управление исполнением с применением цифровых инструментов и регулярным контролем ключевых показателей; (5) оценка эффективности и масштабирование — анализ результатов, формирование банка знаний и тиражирование успешных практик.

Полученные результаты согласуются с выводами зарубежных исследователей о том, что универсальной методологии управления инновационными проектами не существует — выбор подхода определяется типом инновации, размером организации, уровнем неопределённости и располагаемыми ресурсами [5]. Предложенная модель восполняет пробел в части адаптации международных стандартов проектного управления к казахстанскому институциональному и деловому контексту.

Практическая значимость исследования состоит в том, что предлагаемая модель и методические рекомендации могут применяться: руководителями инновационных проектов при выборе методологии управления и формировании проектной документации; менеджерами при выстраивании системы мониторинга и контроля проектов; государственными органами и институтами развития при совершенствовании нормативной базы поддержки инновационной деятельности; в образовательном процессе программ MBA и магистратуры по направлению «Менеджмент».

Ограничением исследования является преимущественно теоретический характер анализа. Дальнейшее развитие предполагает апробацию предложенной модели на репрезентативной выборке казахстанских предприятий различных отраслей, разработку отраслевых адаптаций и верификацию модели методом экспертного опроса.

Проведённый сравнительный анализ методологий управления инновационными проектами — PMI/PMBOK, PRINCE2, ISO 21500, Agile, Stage-Gate, Lean Startup — позволил выявить их сравнительные преимущества и ограничения применительно к условиям высокой неопределённости инновационной деятельности. Диагностика практики казахстанских организаций обнаружила типичные дефициты в области проектного управления. На основе полученных данных разработана авторская концептуальная модель, обеспечивающая системный подход к управлению инновационными проектами на всех стадиях жизненного цикла и интегрирующая элементы гибкого и традиционного управления.

Реализация предложенной модели будет способствовать повышению результативности инновационных проектов в Казахстане, снижению доли незавершённых инициатив и росту инновационной активности отечественных организаций. Перспективы дальнейших исследований связаны с эмпирической проверкой модели, её отраслевой адаптацией и разработкой цифрового инструментария поддержки принятия управленческих решений в инновационных проектах.

Список использованных источников:

1. Концепция инновационного развития Республики Казахстан до 2030 года. — Астана: Правительство РК, 2023. — URL: <https://primeminister.kz>. DOI: 10.17632/rk.innov.2023

2. Сейткали Р.А., Муратов С.Т. Проблемы управления инновационными проектами в организациях Казахстана // Вестник экономики. — 2024. — № 2. — С. 45–58. DOI: 10.5678/ve.2024.02.045
3. Project Management Institute. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK® Guide) — 7th Edition. — Newtown Square, PA: PMI, 2021. DOI: 10.1002/pmbok.7ed.2021
4. Cooper R.G. Winning at New Products: Creating Value Through Innovation. — 5th ed. — New York: Basic Books, 2017. DOI: 10.5040/9780465093892
5. Conforto E.C., Salum F., Amaral D.C. et al. Can Agile Project Management be Adopted by Industries Other than Software Development? // Project Management Journal. — 2014. — Vol. 45, No. 3. — P. 21–34. DOI: 10.1002/pmj.21410
6. Tidd J., Bessant J. Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change. — 7th ed. — Hoboken: Wiley, 2021. DOI: 10.1002/9781119713302

ӘОЖ 658:338

АЙМАҚТАҒЫ ШАҒЫН БИЗНЕСТІ ДАМУ ТЕТІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БАҒЫТТАРЫ

Вахбиев И.А.,
7М04131- «Іскерлік әкімшілік»БББ
магистранты, Тараз
Шоханова И.Ш.,
ДБА,«Экономика және менеджмент»
кафедрасының аға оқытушысы,
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті

Аннотация. Бұл мақалада аймақтық деңгейде шағын және орта бизнесті (ШОБ) дамыту тетіктерін жетілдіру мәселелері қарастырылады. Қазақстандағы шағын бизнестің қазіргі жағдайы талданып, оның экономикалық өсіме, жұмыс орындарын құруға және халықтың әл-ауқатын арттыруға қосатын үлесі анықталады. Сонымен қатар, шағын бизнестің дамуына кедергі келтіретін негізгі факторлар, соның ішінде қаржыландыруға қолжетімділіктің төмендігі, әкімшілік кедергілер және инфрақұрылымдық мәселелер зерттеледі. Мақалада шетелдік тәжірибелер негізінде тиімді тетіктер ұсынылып, аймақтық деңгейде шағын бизнесті қолдаудың жаңа бағыттары айқындалады.

Түйін сөздер: шағын бизнес, аймақтық экономика, кәсіпкерлік, мемлекеттік қолдау, инновация, қаржыландыру.

Ключевые слова: малый бизнес, региональная экономика, предпринимательство, государственная поддержка, инновации, финансирование.

Keywords: small business, regional economy, entrepreneurship, state support, innovation, financing.

Қазіргі таңда шағын және орта бизнес экономиканың негізгі драйверлерінің бірі болып табылады. Әсіресе аймақтық деңгейде шағын бизнестің дамуы жергілікті экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз етеді, жаңа жұмыс орындарын ашады және әлеуметтік мәселелерді шешуге ықпал етеді, қысқаша тоқталсақ шағын бизнес тұрғылықты халықтың өз бизнесі, өзін өзі жұмыспен қамтуы.

Қазақстанда шағын бизнесті дамыту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылуда. «Бизнестің жол картасы-2025» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы индустриалды-инновациялық даму бағытын іске асыру механизмдерінің бірі болып табылады.

Бағдарламаның мақсаты экономиканың шикізаттық емес секторларындағы өңірлік кәсіпкерліктің тұрақты және теңгерімді өсуін қамтамасыз ету, сонымен қатар бар жұмыс орындарын сақтау және тұрақты жұмыс істейтін жаңа жұмыс орындарын құру болып табылады.

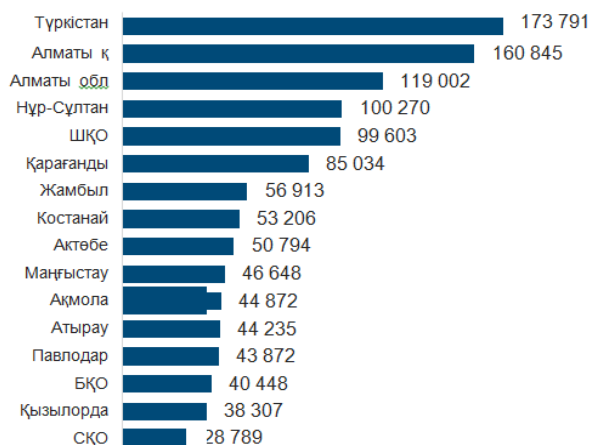
Бірінші бағдарлама 4 бағытты қамтиды:

- моноқалаларды, шағын қалаларды және ауылдық елді мекен кәсіпкерлерінің жаңа бизнес-бастамаларын қолдау;

- экономиканың және өңдеу өнеркәсібінің басым секторларында жұмыс істейтін кәсіпкерлерді салалық қолдау;
- кәсіпкерлердің валюталық тәуекелдерін төмендету;
- кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған қаржылық емес шаралар[1].

Іске асырылып жатқан іс шараларға қарамастан, аймақтар арасында кәсіпкерліктің даму деңгейі әркелкі, бұл өз кезегінде әліде болса тиімді тетіктерді жетілдіру қажеттілігін көрсетеді.

Соңғы жылдары Қазақстанда шағын және орта бизнес субъектілерінің саны айтарлықтай өсті. Дегенмен, олардың аймақтар бойынша үлесі біркелкі емес.

Сурет 1. Өңірлер бөлінісінде жұмыс істеп тұрған ШОК кәсіпорындары

Суреттегі мәліметтер көрсетіп отырғандай аймақтар бөлінісінде 173 791 кәсіпорын санымен Түркістан облысы бірінші орында тұрса 28 789 кәсіпорын саны бар СҚО соңғы орынды алып отыр. Біздің Жамбыл облысымыз 56 913 кәсіпорын санымен 7-ші орында.

Өңірлер бөлінісінен бөлек әрбір өңірдегі орналасқан ірі қалаларда кәсіпкерлік белсенділік жоғары болса, ауылдық және шалғай аймақтарда бұл көрсеткіш төмен деңгейде қалып отыр. Өз кезегінде аталған мәліметтерден қорытындылайтынымыз әлі де болса ауылдық жерлердегі кәсіпкерлік белсенділігін дамыту қажеттілігі анық. Ауылдық жерлердегі қаржылық және кәсіпкерлік сауаттылықты арттыру шараларын дамыту қажеттілігі осы бір талдауда анық байқалуда.

Шағын бизнестің негізгі салаларына сауда, қызмет көрсету, ауыл шаруашылығы және жеңіл өнеркәсіп жатады. Бірақ инновациялық бағыттағы кәсіпорындардың үлесі әлі де аз.

Аймақтық деңгейде шағын бизнестің дамуына әсер ететін негізгі факторлар:

- экономикалық инфрақұрылымның дамуы;
- қаржы ресурстарына қол жетімділік;
- кадрлық әлеует;
- мемлекеттік қолдау шаралары.

Сурет 2. Салалар бойынша жұмыс істейтін ШОК субъектілері

Жоғарыда атап өткеніміздей жұмыс істеп отырған ШОК субъектілерінің негізі сауда және ауылшаруашылығы саласында. Жалпы еліміз бойынша жұмыс жасап тұрған ШОК субъектілерінің 55 пайыздан астамы. Мәліметтер «ҚР Ұлттық экономика министрлігі» мәліметтерінен алып өңделген.

Шағын бизнесті мемлекеттік қолдаудың жан-жақты тетіктері іске асырылып жатқанмен әлі де болса ілгерілетуді талап ететін жақтар көп. Дамытудағы негізгі мәселелерге тоқталып өтсек, төмендегі көрсеткіштерге бөлінген:

1. Қаржыландыруға қолжетімділіктің шектеулілігі

Көптеген кәсіпкерлер үшін банктік несиелердің жоғары пайыздық мөлшерлемелері үлкен кедергі болып табылады. Сонымен қатар, кепілдік талаптарының қатандығы да шағын бизнестің дамуын тежейді.

2. Инфрақұрылымның жеткіліксіздігі

Әсіресе ауылдық аймақтарда жол, логистика, интернет сияқты инфрақұрылымдық мәселелер бизнес жүргізуді қиындатады.

3. Кәсіпкерлік дағдылардың төмендігі

Көптеген кәсіпкерлерде бизнес жүргізу, маркетинг және қаржылық жоспарлау бойынша білім жетіспейді.

2023 жылы Президенттің сайлауалды бағдарламасын іске асыру мақсатында «АМАНАТ» партиясы ауыл тұрғындарының қаржылық сауаттылығын арттыруға бағытталған жобаны іске қосты. Үкімет «АМАНАТ» партиясымен бірлесіп «Ауыл аманаты» жеңілдетілген несиелер беру жобасын іске асыруда [2].

Аталған шаралар әрине өз жемістерін беруде, солай дегенмен де аталған шараларға ұқсас бағдарлама, жобалардың үздіксіздігін қамтамасыз ету қажеттілігі жоғары болып отыр.

Шетелдік тәжірибе және оны қолдану мүмкіндіктері қазіргі таңда кең етек алуда.

Дамыған елдерде шағын бизнесті қолдау жүйесі жақсы қалыптасқан. Мысалы:

- Германияда кәсіпкерлерге жеңілдетілген несиелер мен гранттар ұсынылады;
- АҚШ-та стартаптарды қолдауға бағытталған венчурлық қорлар дамыған;
- Оңтүстік Кореяда инновациялық кәсіпкерлікке ерекше көңіл бөлінеді.

Бұл тәжірибелердің негізінде өзімізге белгілі Қазақстанда өңдеуші өндіріске көптеп көңіл аударылуда. Бұл дегеніміз шикізат күйінде емес өнімді тұтынушыға дейін дайын өнім ретінде жеткізуші өндірісті дамыту.

Кәсіпкерліктің дамуында аймақтық саясаттың рөлі жоғары, олар кәсіпкерлікке қолайлы орта қалыптастыру, инвестиция тарту, жергілікті бағдарламаларды іске асыру арқылы кәсіпкерлерді қолдау. Аймақтық саясаттың тиімділігі мемлекеттік және жеке сектор арасындағы өзара әрекеттестікке байланысты.

Шағын және орта бизнесті дамыту – аймақтық экономиканың тұрақты дамуының негізгі факторларының бірі. Қазіргі таңда бұл салада бірқатар мәселелер бар, алайда оларды тиімді тетіктер арқылы шешуге болады.

Ұсынылған бағыттарды іске асыру аймақтық деңгейде кәсіпкерліктің дамуын жеделдетіп, экономикалық өсімді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, халықтың әл-ауқатын арттыруға және жаңа жұмыс орындарын құруға мүмкіндік беретіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бизнестің жол картасы 2025 бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. 5 қазан 2022ж. https://egov.kz/cms/kk/articles/state_support_measures/road_business_map
2. «АМАНАТ» партиясы ауыл тұрғындарының қаржылық сауаттылығын арттыруға бағытталған жобаны іске қосты. 16 қаңтар 2023. <https://aikyn.kz/236331/amanat-partiyasy-auyl-turgyndarynyn-karzhylyk-sauattylygyn-arttyruga-bagyttalghan-zhobany-iske-kosty>
3. Қазақстандағы шағын және орта бизнестің дамуы: трендтер, қиындықтар және болашақ мүмкіндіктер. 26.06.2025ж. <https://home.kz/kk/blog/kak-razvivaetsya-malyi-i-sredniy-biznes-v-kazahstane-trendy-problemy-i-perspektivy>

Гаврилец Т. В.,
Оренбургский филиал
Образовательного учреждения
профсоюзов высшего образования
«Академия труда и
социальных отношений»,
старший преподаватель,
г. Оренбург

В статье рассматривается влияние банковской системы на поддержание финансовой устойчивости и долгосрочного экономического развития страны. Привлечения частных инвестиций в инфраструктуру описано через такой инструмент, как государственно-частное партнерство. Перечислены долгосрочные программы социально-экономического развития Российской Федерации. Также изучается необходимость поддержки малого и среднего бизнеса для экономического роста посредством функционирования российских банков. Исследуются перспективы для роста и развития внешнеэкономической деятельности банковской системы страны. Определена ориентация банков на потребности рынка, позволяющая выявлять возможности для предоставления новых услуг, расширяя и совершенствуя традиционные, способствуя долговременной стабильности развития экономики.

Ключевые слова: банк, программы, государственно-частное партнерство, кредитование МСБ, платежная дисциплина, реальный сектор экономики, внешнеэкономическая деятельность банков.

Keywords: bank, programs, public-private partnership, SME lending, payment discipline, real sector of the economy, foreign economic activity of banks.

Түйіндісөздер: банк, бағдарламалар, мемлекеттік-жекешелік әріптестік, ШОБ несиелеу, төлем тәртібі, экономиканың нақты секторы, банктердің сыртқы экономикалық қызметі.

В современном мире банковские системы выступают в качестве основного элемента, способствующего экономическому прогрессу страны, обеспечивая финансовую устойчивость и содействуя расширению бизнеса и потребительского спроса. Банковский сектор представляет собой важнейшую часть финансовой системы и традиционно является одним из основных источников финансирования национальной экономики. Построение стабильной банковской системы — приоритетная задача для развития страны.

В российской практике на данный момент используются разные варианты банковского финансирования, направленного на вложение в реальный сектор экономики [3].

1. Государственно-частное партнерство, как инструмент для привлечения частных инвестиций в инфраструктуру

Механизм государственно-частного партнерства (ГЧП) за последние несколько лет стал важным инструментом для привлечения частных инвестиций в инфраструктуру. Банки активно кредитуют проекты, реализуемые в рамках концессионных соглашений и соглашений о ГЧП.

Важнейшей «общественно значимой» функцией финансово-банковского сектора многие специалисты считают возможность аккумулировать средства для финансирования реального сектора экономики, включая отрасли производства и инфраструктурные объекты, также некоторые социальные программы. С этой точки зрения эффективность долгосрочного развития финансово-банковского сектора страны, основным звеном которого в России являются банки, следует оценивать способностью адекватного реагирования на потребности реального сектора в течение ряда лет, создания надежной конструкции экономики и социальной сферы, выдерживающих периоды спадов и адаптации к изменениям. Важно также учитывать, что конечным результатом подобной деятельности является повышение уровня качества жизни (степени удовлетворенности) значительной части населения страны.

Инвестиции в инфраструктуру (научную, производственную, транспортную, коммунальную, социальную) являются ключевым элементом долгосрочных программ социально-экономического развития, и в настоящее время в России они регулируются такими документами, как:

- Государственная программа РФ «Развитие промышленности и повышение ее конкурентоспособности» (утв. Постановлением Правительства РФ от 15.04.2014 № 32, ред. от 29.12. 2025 года);
- Сводная стратегия развития обрабатывающей промышленности РФ до 2030 года и на период до 2035 года (утв. Распоряжением Правительства РФ от 06.06.2020 № 1512-р) и стратегии развития отраслей промышленности, принятые в ее развитие;
- Госпрограмма РФ «Научно-технологическое развитие РФ» (утв. Постановлением Правительства РФ от 29.03.2019 № 377, ред. от 09.12.2022);
- комплексная программа «Развитие техники, технологий и научных исследований в области использования атомной энергии в РФ на период до 2030 года» (в ред. Указ Президента РФ от 14.04.2022 № 202);
- прочие государственные программы и федеральные проекты, принятые в рамках государственных программ;
- национальные проекты (программы) и федеральные проекты, принятые в рамках национальных проектов;
- приоритетные программы и проекты в таких областях, как: здравоохранение, образование, ЖКХ и городская среда, производительность труда,
- безопасные и качественные дороги, и другие области.

Действующая методология сбора и представления данных, используемая Росстатом, не дает возможности отделить производственные инвестиции от инфраструктурных. Даже если принять, что такие отрасли, как транспорт, связь, энергетика, социальная сфера, являются чисто «инфраструктурными», то дополнительно необходимо оценивать и инвестиции в научную, производственную, военную инфраструктуру, которые рассредоточены по ряду других отраслей. В целом же допустимо предположить, что финансирование инфраструктурных проектов сталкивается с общими проблемами, характерными для инвестирования реального сектора страны.

Перечисленные выше программы и проекты финансируются из федерального и региональных бюджетов, специальных государственных фондов, включая Фонд национального благосостояния. Частные или внебюджетные средства привлекаются лишь для частичного финансирования национальных проектов - в специальном порядке и в сравнительно небольшом объеме.

В то же время частное финансирование инфраструктурных проектов в стране довольно активно реализуется в рамках государственно-частного партнёрства (ГЧП), а также корпоративных инвестиционных программ частного бизнеса. Сегодня многие исследователи признают ГЧП наиболее перспективным механизмом инвестирования инфраструктуру.

По оценкам Министерства экономического развития РФ (МЭР), по состоянию на 1 октября 2023 г., общий объем инвестиционных обязательств рамках концессий, соглашений о ГЧП и других подобных форм достиг 4,2 трлн. руб., из которых почти 3 трлн. (около 70%) - это внебюджетные инвестиции. Если учитывать, что инфраструктурные инвестиции осуществляются по трём каналам: полностью государственное финансирование, частное (корпоративное) финансирование, различные формы соглашений ГЧП, то в зависимости от отраслей экономики и их специфики ту или иную долю общих инвестиций можно трактовать как инвестиции в инфраструктуру [2].

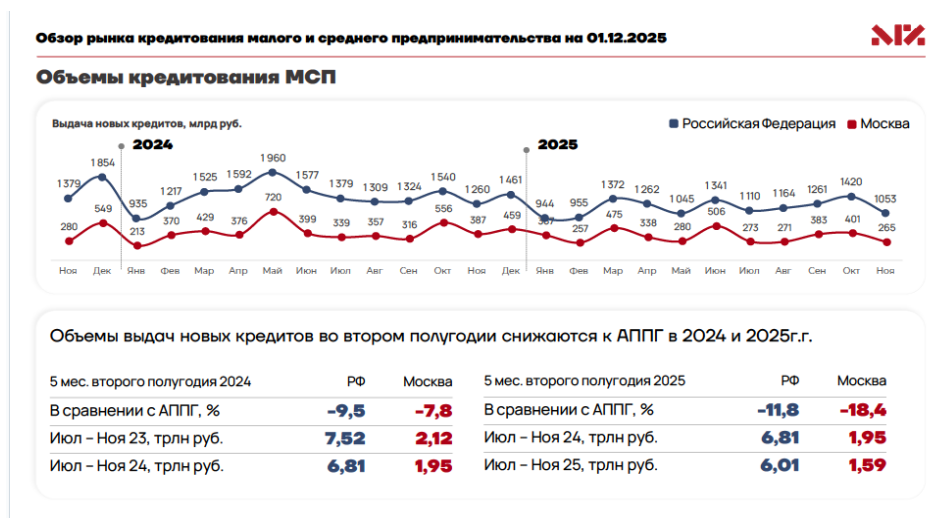
В июне 2025 года Банк России разработал **новое регулирование кредитования проектов ГЧП**. Обновлённые подходы позволят банкам снизить нагрузку на капитал при кредитовании проектов, так как банки смогут учитывать возможность государства отвечать по кредиту, если это предусмотрено прямым соглашением между участниками проекта ГЧП. Регулирование коснётся только проектов, где в качестве публичной стороны выступает Российская Федерация, а также её субъекты или муниципалитеты с национальным кредитным рейтингом не ниже «А». Учитывать кредитные требования по проектам ГЧП по новым правилам планируется с октября 2026 года [5].

2. Важность поддержки МСБ для экономического роста

По итогам января–ноября 2025 года объем кредитования малого и среднего бизнеса в России составил 12,93 трлн. рублей. Результат формируется на фоне высокой базы прошлого года и отражает переход рынка к более умеренным темпам: отклонение от уровня аналогичного уровня

прошлого года составляет минус 17,2%. При этом объёмы остаются значимыми, а индекс RSBI подтверждает сохранение спроса на финансирование со стороны предпринимателей.

В условиях изменившихся финансовых параметров бизнес выстраивает более рациональную модель заимствований, отдавая приоритет кредитам под операционную деятельность и проекты с прогнозируемой экономической эффективностью.

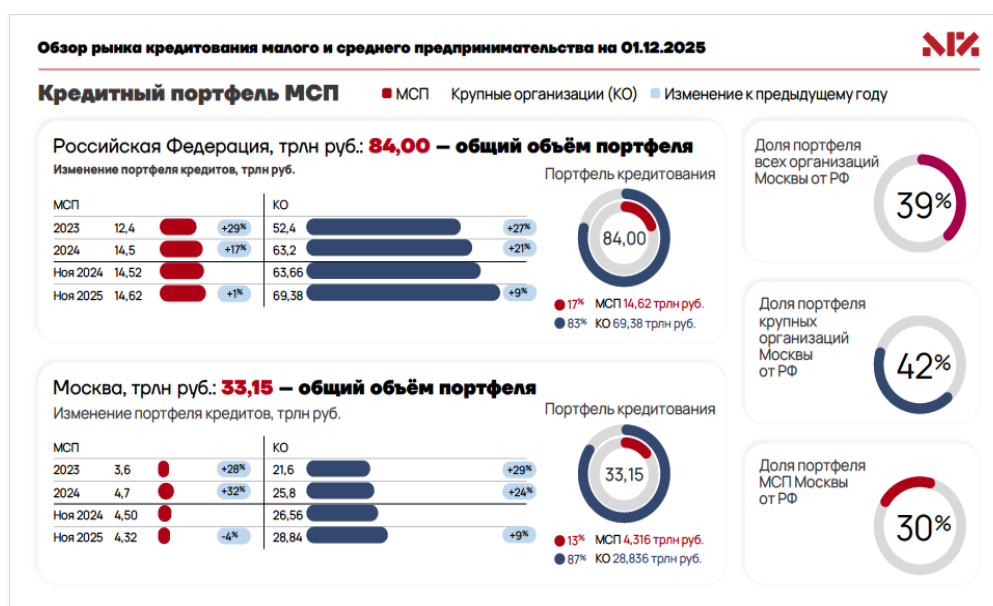

Кредитный портфель МСП: структурная перестройка без резких движений

На 1 декабря 2025 года совокупный кредитный портфель МСП в России достиг 14,62 трлн. рублей при общем портфеле организаций 84,0 трлн. рублей. Текущий уровень сопоставим с показателями прошлого года. Это указывает на фазу структурной балансировки рынка после периода активных изменений.

Кредитный портфель МСП Москвы составил 4,32 трлн. рублей при общем объёме портфеля организаций 33,15 трлн. рублей. Доля столицы в портфеле МСП по стране сохраняется на уровне 30%.

В совокупности динамика портфеля отражает сочетание более осторожных темпов новых выдач и структурных сдвигов в составе заёмщиков, при сохранении базового уровня кредитной активности.

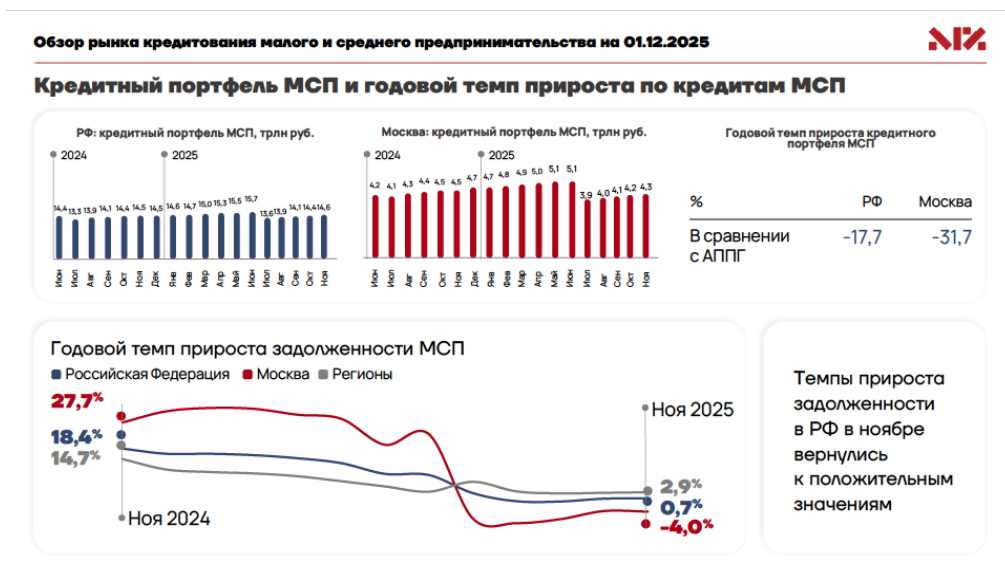
Платёжная дисциплина: стабильность и улучшение качества

По данным Банка России на 1 декабря 2025 года объём просроченной задолженности МСП в России составил 567,4 млрд. рублей, доля — 3,88%, что остаётся ниже уровня прошлого года и соответствует минимальным значениям последних двух лет.

Число предпринимателей с просроченной задолженностью сократилось до 90,7 тыс., что означает снижение на 5,2% за 12 мес. При этом доля МСП с просрочкой по количеству компаний остаётся близкой к прошлогодним значениям, отражая стабильность структуры заёмщиков.

В Москве объём просроченной задолженности составил 181,3 млрд. рублей, доля — 4,20%, снизившись на 1,73 п.п. за год. Такая динамика во многом связана с активной работой банков с долговой нагрузкой бизнеса, а также расширением практики реструктуризаций.

Сокращение объёма проблемных кредитов и числа заёмщиков с просрочкой указывает на постепенное улучшение качества кредитного портфеля МСП при сохранении контролируемой долговой нагрузки [4].

3. Внешнеэкономическая деятельность российских банков

Внешнеэкономическая деятельность российских банков продолжает сталкиваться с множеством вызовов, связанных с геополитической напряженностью, санкциями, изменениями в мировой экономике и финансовых рынках. Тем не менее, существуют перспективы для роста и развития, основанные на новых механизмах международных расчетов, усилении сотрудничества с дружественными странами и внедрении инновационных технологий.

Санкции, введенные западными странами, продолжают оставаться основным вызовом для внешнеэкономической деятельности российских банков. В 2023 году около 20 крупных российских банков, включая Сбербанк, ВТБ и Россельхозбанк, попали под международные санкции, что существенно ограничило их возможности для ведения операций с иностранными клиентами и партнерами. По словам министра финансов РФ Антона Силуанова, на ноябрь 2025 года Россия и Китай практически полностью перешли на расчёты в национальных валютах — рублях и юанях (99,1%). Прогнозируется, что Китай станет крупнейшим финансовым партнером России. Это позволит российским банкам усилить свои позиции на азиатском рынке. Перспективой для российских банков является активное внедрение новых финансовых технологий, таких как искусственный интеллект и большие данные, для оптимизации внешнеэкономической деятельности. В 2023 году около 30% крупнейших российских банков начали использовать искусственный интеллект для анализа внешних финансовых рисков и прогнозирования валютных колебаний. Это позволяет значительно снизить риски и повысить эффективность международных операций.

Российские банки сталкиваются с множеством вызовов, включая геополитическую нестабильность и санкции, но также имеют значительные перспективы для развития, основанные на укреплении позиций на азиатских рынках, внедрении цифровых валют, а также диверсификации внешней торговли. Ожидается, что в будущем эти тенденции будут способствовать увеличению эффективности внешнеэкономической деятельности и снижению зависимости от западных финансовых систем [1].

В поддержке экономики страны значительную роль играет банковская система, которая рождает приток инвестиций и экономической активности в целом. Роль банков в инвестиционных проектах способствует развитию позитивных тенденций для бизнеса, а также содействует стабилизации и нивелированию экономических процессов.

Список использованных источников:

1. Андрш Э. Особенности внешнеэкономической деятельности банковских организаций в Российской Федерации / Э. Андрш // Развитие банковской системы в современных условиях: проблемы и перспективы: – Донецк: Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского, 2025. – С. 89-92.
2. Миленков А.В. Финансирование банками инфраструктурных проектов на современном этапе. //ЭКО.2024. №4. (598)
3. Сравнительный анализ состояния национальных банковских систем России и Китая в современных условиях / О. В. Савчина, И. Узун, Л. О. Ушакова, О. В. Савчина // Вестник МГПУ. Серия: Экономика. – 2025. – № 3(45). – С. 20-36.
4. <https://www.fskmb.ru/about/news/Analytics/obzor-rynka-editovaniya-msp-na-01-04-2026/>
5. <https://cbr.ru/press/event/?id=24691>

УДК 336.011

СУЩНОСТЬ БАНКОВСКИХ УСЛУГ И ПРОДУКТОВ

Галеева А.Е.

Докторант

8004116 «Финансы»

Кокшетауский университет

им А. Мырзахметова,

Кокшетау

Лян Д.Э.

Магистрант

7M04103 Финансы

Международный Таразский
университет имени Ш.Муртаза,

Тараз

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы развития банковской системы, сущность банковских услуг и продукты. Банковская деятельность, связанный с привлечением денежных средств и размещением их на условиях платности, срочности и возвратности. Банки являются универсальным предприятием и оказывает широкий спектр финансовых услуг, где взаимодействия банка и клиентов представляется единый организм взаимоотношений. Операции отвечают схеме "клиент - банк - клиент" и равнозначны понятию банковских услуг. Клиенты аккумулируют средства с целью последующего их использования, выполняя общественно необходимую функцию платежей. Банк взимает комиссию за услуги, предлагаемых своим клиентам.

Ключевые слова: банк, клиент, банковские услуги, операции, денежные средства, пассивы, активы.

Түйін сөздер: банк, клиент, банктік қызметтер, операциялар, ақша қаражаттары, міндеттемелер, активтер.

Keywords: bank, client, banking services, operations, cash, liabilities, assets.

В развитии банковской системы Казахстана, мы наблюдаем картину сокращения банковских институтов: если в 1993 году в стране насчитывалось 204 банка, к 1997 году их стало 82, а на начало июля 2000 г. функционирует 48 банков, в 2026 году 23. Причинами данной ситуации могут служить как внешние факторы (такие, как экономическая ситуация в целом в республике, степень развития банковского законодательства, отвечающего требованиям рыночной экономики, конкуренция на рынке банковских услуг и другие), так и внутренние факторы (такие, как наличие у банка необходимых ресурсов, политика банка в отношении проводимых операций и т.п.). Так, одной из причин является конкуренция банков в сфере предоставляемых услуг. Мы хотели бы уяснить, что такое "услуга банка", а для этого необходимо разобраться, чем банки, собственно, занимаются или могут заниматься.

Закон Республики Казахстан "О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан" определяет банковскую деятельность как "осуществление банковских операций, а также проведение иных установленных настоящей статьей операций банками". В Законе "О банках и банковской деятельности в РК" говорится, что банковская деятельность - это банковские операции, а также другие сделки, разрешаемые настоящим Законом, другими законодательными актами РК для проведения банками и кредитными учреждениями помимо банковских операций". Мы видим, что в обоих законах присутствует понятие "банковской операции", в то же время понятие "банковская услуга" постоянно присутствует во всех упоминаниях относительно банковской деятельности. В экономической науке существует множество подходов к толкованию этих двух понятий. В "Финансово-Кредитном словаре" под редакцией Гарбузова В.Ф. дается следующее определение банковских операций: "банковские операции - операции банков по привлечению денежных средств и их размещению, выпуску в обращение и изъятию из него денег, осуществлению расчетов и т.п.". На вопрос - чем же занимается банк - оказанием услуг или проведением операций - ответить сложно. Попробуем разобраться в этом вопросе, первоначально изучив само понятие "банк".

"Банк" - это специфический экономический институт, создающий особый продукт, связанный с движением денежных потоков, аккумулированных у юридических и физических лиц, предоставляющий за счет этих денежных средств банковские услуги".

Банки отличаются от других финансовых посредников: во-первых, для банков характерен двойной обмен долговыми обязательствами: они размещают собственные долговые обязательства, а мобилизованные на этой основе средства размещают в долговые обязательства и ценные бумаги, выпущенные другими. Во-вторых, банки отличает принятие на себя обязательств с фиксированной суммой долга перед юридическими и физическими лицами. В-третьих, банки опосредуют движение денежных средств между государствами, предприятиями, населением, осуществляя расчетно-кассовое обслуживание, выпуская и обслуживая электронные деньги, пластиковые карты. Можно сказать, что сущность банков в аккумуляции капитала, не участвующего в производственном процессе и приложении данного капитала к труду, делу с целью создания новых благ и услуг. То есть банки являются посредниками между производителем и потребителем, при этом они участвуют в двухстороннем обмене. Наглядно это можно продемонстрировать в виде следующей схемы:

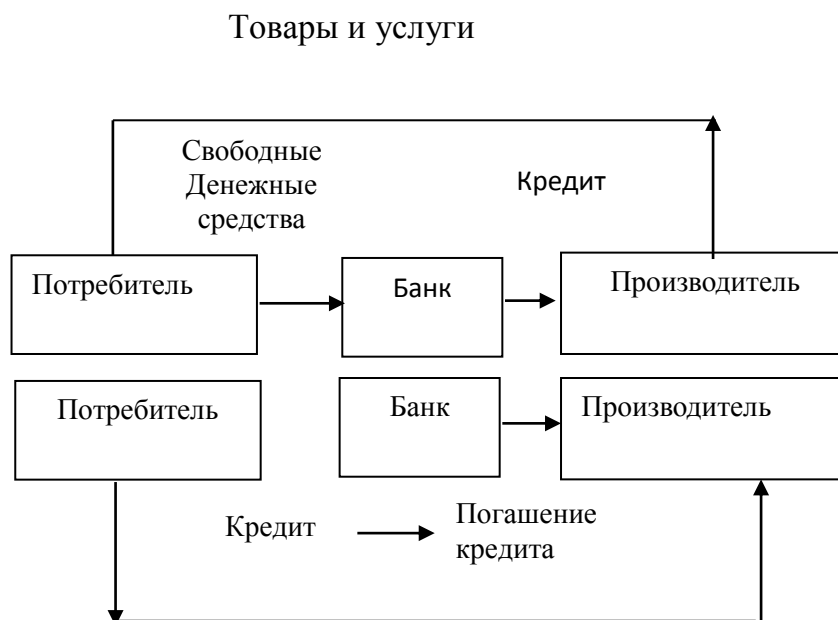

Рисунок 1 – Банковские услуги

Эта схема отражает основной вид банковской деятельности, связанный с привлечением денежных средств и размещением их на условиях платности, срочности и возвратности. Но банк является универсальным предприятием и оказывает широкий спектр финансовых услуг, где схема взаимодействия банка и клиентов будет представлена в виде аналогичной схемы:

Рисунок 2 – Финансовые услуги

Определение сущности понятия "банк" и построение схемы клиент - банк - клиент было необходимо для выявления итогового результата деятельности такого предприятия как банк. Если в сфере материального производства итогом деятельности является готовый продукт, то в банковской сфере итогом деятельности - банковская услуга. Необходимо отметить, что экономическая наука под услугами понимает своеобразный полезный эффект труда, не создающего материальных благ, но полезного именно как процесс. Услуга - это вид деятельности, работ, в процессе выполнения которых не создается новый, ранее не существовавший материально-вещественный продукт, но изменяется качество уже имеющегося, созданного продукта. Другими словами, услуга — это нематериальные блага как особый вид результатов или продуктов труда. То есть, операции банков в их собственном качестве с точки зрения результата эффекта такой деятельности - это оказание услуг клиентам. Именно наличие клиента и предопределяет трансформацию операции банка в его услугу. Можно проследить направления банковской деятельности, где происходит такая трансформация. Все операции коммерческих банков можно подразделить на три группы:

1. Пассивные (привлечение средств);
2. Активные (размещение средств);
3. Комиссионно-посреднические и доверительные (трастовые) операции.

Каждая из этих групп операций предполагает определенную степень вовлечения в них клиента, а, следовательно, и определенную долю предлагаемых банком услуг. Значительная часть привлеченных средств банка формируется при непосредственном участии клиента, вносящего сумму денег в банк в виде депозита до востребования, а также срочного, сберегательного или же другого вклада. Это первый этап предложенной выше схемы, а именно, отношения "клиент - банк", в результате чего начинается процесс предоставления услуг. В зависимости от намерений клиента банк предоставляет ему ту или иную услугу, проводя при этом собственную операцию в пользу клиента. Степень участия самого клиента в пассивных операциях не велика, хотя роль его денежных средств, размещенных в банке, естественно, значительна для банка. Важную роль отводят банки предоставлению услуг клиентам при проведении активных операций, среди которых помимо кредитных выделяются операции с ценными бумагами (фондовые операции), проводимые банками, как в рамках самостоятельной политики, так и по поручению, и за счет клиента. Практически, полное участие клиента предполагает следующая группа банковских операций: доверительных и комиссионно-посреднических, проводимых по поручению клиентов и на комиссионных началах. Все эти операции отвечают схеме "клиент - банк - клиент" и равнозначны понятию банковских услуг. Целью привлечения банком средств клиента является не только прямое извлечение прибыли, но и возможность аккумуляции данных средств с целью последующего их использования, выполняя общественно необходимую функцию платежей. При этом за услуги, предлагаемые своим клиентам, банк обычно взимает комиссию.

Таким образом, можно сделать вывод, что банк - это предприятие, оказывающее банковские услуги. А под банковской услугой понимаются операции банка, проводимые по поручению клиента и в пользу последнего за определенную плату.

Список использованных источников:

1. Банковское дело / О.И. Лаврушина, И.Д. Мамонова, Н.И. Валенцева и др. – М.: КНОРУС, 2009. – 768 с.
2. Деньги, Кредит, Банки / Е.Ф. Жуков, Г.Ф. Графова, Н.М. Зеленкова, Т.Н. Капаева и др. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 310 с.
3. Грязнова А.Г. Финансы. – Финансы и статистика, 2010. – 504 с.
4. Мороз А.Н., основы банковского дела: учебное пособие для вузов – Киев: Либра, 2000. – 289 с.
5. Соколова О.В. Финансы, кредит, деньги. – М.: Юристъ, -2000. – 784 с.
6. Деньги, Кредит, Банки / Г.С. Сейткасимов, Н.Н. Хамитов, Б.Б. Жамшиев, М.Н. Воронина и др. – Алматы: Экономика, 1999 – 432 с.

Джусамбаев К.Ж.,

Магистр 1 курса

Алина Г.Б.,

к.э.н., профессор

EsilUniversity, г.Астана

Аннотация. В данной статье рассматривается кредитный портфель банков второго уровня РК, регуляторный собственный капитал, проведен анализ качества структуры кредитного портфеля. Вместе с тем рассмотрены проблемы кредитования и пути их решения.

Ключевые слова: кредитный риск, регуляторный капитал, ссудный портфель, стресс-тестирование, пруденциальные нормативы, качество кредитного портфеля, скоринг.

Түйінді сөздер: несиелік тәуекел, реттеуші капитал, несиелік портфель, стресс-тестілеу, пруденциалдық нормативтер, несиелік портфелінің сапасы, скоринг.

Keywords: credit risk, regulatory capital, loan portfolio, stress testing, prudential standards, loan portfolio quality, scoring.

Устойчивость банковской системы напрямую зависит от способности противостоять экономическим и финансовым шокам. Ключевым показателем такой надёжности выступает регуляторный собственный капитал — резерв, который обеспечивает банкам стабильность, доверие клиентов и защиту от кредитных рисков.

В соответствии с рисунком 1, по состоянию на 01.01.2026 г. регуляторный собственный капитал БВУ РК составил 10,7 трлн тг, увеличившись в 2 раза по сравнению с показателями 2021 г.

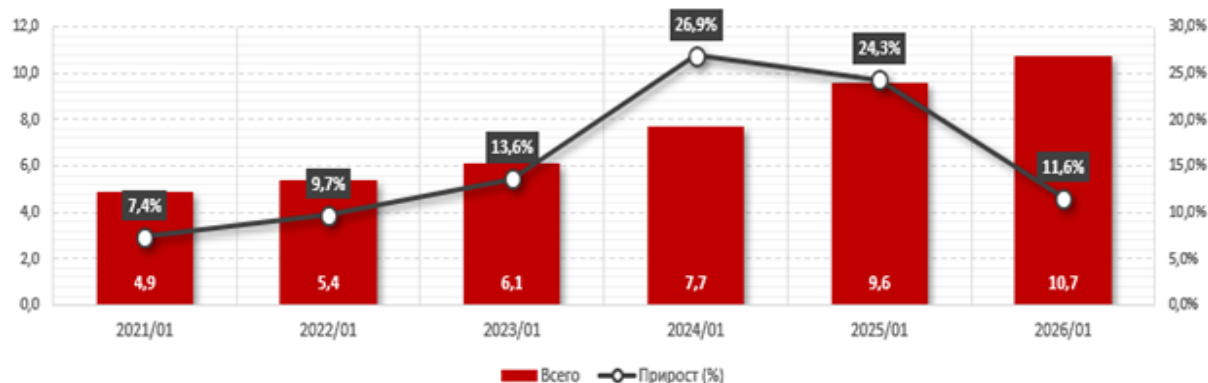

Рисунок 1 - Регуляторный собственный капитал БВУ РК (%, трлн.тг)

Примечание: * Составлен авторами на основе источника [1]

Стабильный рост регуляторного собственного капитала, высокий уровень достаточности капитала и положительные оценки международных рейтинговых агентств «S&P Global Ratings» подтверждают, что банковский сектор Казахстана сохраняет высокую устойчивость и готовность противостоять внешним и внутренним финансовым шокам. Это создаёт доверие со стороны клиентов и инвесторов, формирует прочную основу для кредитования и дальнейшего развития финансовой системы страны.

Одним из ключевых индикаторов устойчивости банковской системы является качество кредитного портфеля. Оно напрямую отражает уровень кредитного риска, а значит, и способность банков выполнять свои обязательства перед вкладчиками, инвесторами и государством. Чем выше доля просроченных и безнадёжных кредитов, тем выше нагрузка на капитал банков и риски для всей финансовой системы.

По итогам 2025 года кредитный портфель казахстанских банков второго уровня достиг 43,5 трлн тг, увеличившись на 21,3% по сравнению с 2024г. Лидером по годовому росту ссудного портфеля среди топовых банков-кредиторов стал АО «ForteBank» его прирост составил 56,9%.

Финансовый институт отличается консервативной моделью кредитования, традиционно предлагает как розничные, так и бизнес-продукты нацеленный на системную кредитную поддержку реального сектора экономики.

Заслуги АО «ForteBank» по поддержке МСБ отмечены международными экспертами в номинации как «Лучший банк для малого и среднего бизнеса» (SME Bank of the Year — Kazakhstan). «За запуск кредитной карты для МСБ» от Mastercard получил международную награду премии «Asian Banking & Finance Retail Banking Awards - 2025г».

Также Банк отмечен в номинации «Лучший коммерческий банк» по версии «International Banker» и был признан лучшим банком Казахстана по версии «Global Finance».

Как показывают данные таблицы 1, по годовому приросту кредитного портфеля БВУ РК за 2025 год, согласно консолидированной финансовой отчетности банка объем кредитов, выданных клиентам АО «ForteBank» составил 2,9 трлн тг, из которых розничный бизнес составил 40,9%, крупный бизнес - 32,9%, малый и средний бизнес (МСБ) - 25,3%.

На второй позиции по годовому росту кредитного портфеля расположился АО «Bank RBK» - 39,2% и в тройке лидеров АО «Freedom Bank» - 35,4%.

В ТОП-5 вошли АО «Kaspi Bank» - 33,4%, АО «Банк Центр Кредит» - 18%.

ВТОП -10 вошли АО «Bereke bank», АО «Halyk Bank», АО «Eurasian Bank», АО «Alatau Citi Bank».

Таблица 1

Показатели ТОП -10 кредитного портфеля БВУ РК за 2024-2025гг (% , млрд.тнг)

	Всего		Прирост		Доля (%)	
	2025	2022024	2024		2025	2024
forte	2 980,2	1 899,1	56,9%	1081,1	6,9%	5,3%
Bank RBK	1 565,5	1 124,2	39,2%	441,2	3,6%	3,1%
FREEDOM BANK	1 078,9	796,9	35,4%	282,1	2,5%	2,2%
Kaspi.kz	8 068,2	6 047,1	33,4%	2 021,1	18,6%	16,9%
centercredit	4 729,3	4 009,0	18,0%	720,3	10,9%	11,2%
ОТБАСЫ БАНК	4 050,3	3 498,3	15,8%	552,1	9,3%	9,8%
Bereke Bank	1 558,3	1 371,6	13,6%	186,7	3,6%	3,8%
Halyk	13 232,9	11 739,6	12,7%	1 493,2	30,5%	32,8%
Eurasian Bank	1 598,1	1 612,8	-0,9%	-14,7	3,7%	4,5%
Alatau City Bank	1 198,3	1 347,9	-11,1%	-149,6	2,8%	3,8%
Для справки:						
БВУ РК	43 455,5	35 835,1	21,3%	7 620,4	100,0%	100,0%
Топ-10	40 059,9	33 446,4	19,8%	6 613,5	92,8%	93,3%
Прочие	3 395,6	2 388,7	42,2%	1 007,0	7,8%	6,7%

Примечание: * Составлен автором на основе источника [2]

В соответствии с таблицей 2, совокупный кредитный портфель БВУ РК на 01 января 2025 года составил 43455,5 млрд.тнг, увеличившись на 7620,4 млрд.тнг по сравнению с 2024 годом, прирост составил 21,3%.

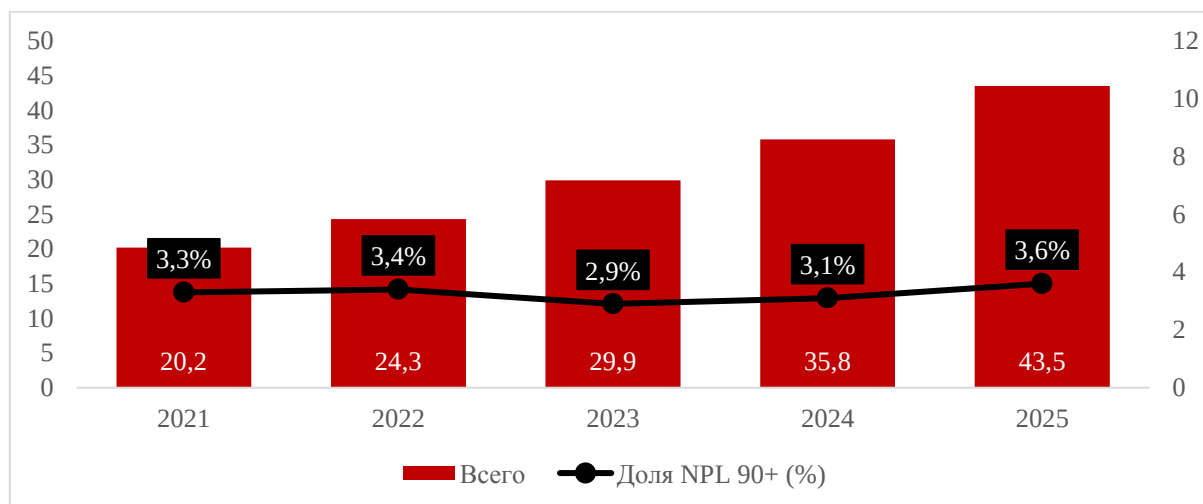
Займы клиентам составили 42 329,9 млрд.тенге, увеличившись на 6967,3 млрд.тнг по сравнению 2024 годом, прирост составил 19,7%. Займы физическим лицам составили 24 774,4 млрд.тнг, увеличившись на 4095,3 млрд.тнг по сравнению с 2024 годом.

Таблица 2

Совокупный кредитный портфель БВУ РК за 2024-2025гг (% , млрд.тнг)

Показатели	Всего		Прирост		Доля %	
	2025г	2024г	2024		2025	2024
Всего	43455,5	35835,1	21,3%	7620,4	100,0%	100,0%
Межбанковские займы	350,0	176,1	99,0%	174,3	0,8%	0,5%
Операции «обратное РЕПО»	775,1	296,4	161,5%	478,7	1,8%	0,8%
Займы клиентам	42329,9	35362,6	19,7%	6967,3	97,4%	98,7%
Займы нефинансовым юридическим лицам	16407,1	13748,2	19,3%	2658,9	37,8%	38,4%

Займы резидентам	15439,6	13083,5	18,0%	2356,1	35,5%	36,5%
Займы финансовым юридическим лицам (за исключением межбанковских займов и операций «РЕПО»)	1148,4	935,3	22,8%	213,1	2,6%	2,6%
Займы резидентам	1148,4	935,3	22,8%	213,1	2,6%	2,6%
Займы физическим лицам (за исключением ИП)	24774,4	20679,1	19,8%	4095,3	57,0%	57,7%
Займы резидентам	24772,3	20677,1	19,8%	4095,3	57,0%	57,7%
* Составлен авторами на основе источника [3]						

* Составлен авторами на основе источника [3]

Рисунок 2 - Структура качества кредитного портфеля БВУ РК за 2021-2025гг (% , млрд.тнг)

В соответствии с рисунком 2, доля займов с просрочкой платежей более 90 дней (NPL 90+) в совокупном кредитном портфеле БВУ РК составила на конец 2025 года –3,6%, тогда как в 2021 году было 3,3%.

Таким образом, по итогам 2025 года регулярного AQR наблюдалось повышение качества кредитного портфеля банков, связанное с общим приростом портфеля, улучшением финансового состояния заемщиков по отдельным портфелям, а также работой банков по списанию, погашению и формированию провизий по проблемным заемщикам.

Следует отметить, что по управлению кредитными рисками в БВУ используются автоматизированные системы скоринга, стресс-тестирование и пруденциальные нормативы (LCR, NSFR) в целях обеспечения устойчивости и качества кредитного портфеля. Эффективность повышается за счет цифровизации, хотя качество портфеля сильно зависит от макроэкономической ситуации.

При этом наблюдается все еще низкий уровень кредитования реальной экономики на фоне опережающего роста кредитования населения, что несет в себе ряд взаимосвязанных рисков, которые могут существенно повлиять на экономику и финансовую стабильность.

Отметим основные из них,препятствующие росту уровня кредитования бизнеса в Казахстане и отражающие непосредственно на качестве кредитного портфеля:

- высокие процентные ставки на кредиты бизнесу (базовая ставка + премия за кредитный риск);
- высокие кредитные риски бизнес-заемщиков;
- недобросовестная конкуренция со стороны государства в виде льготного кредитования;
- искаженная роль финансовых институтов развития, входящих в НУХ «Байтерек»;
- неразвитость рынка корпоративных облигаций, лизинга, факторинга, микрокредитования и других кредитных инструментов для бизнеса[4].

Список использованных источников:

1. Банковский сектор Казахстана укрепляет устойчивость: собственный капитал вырос на 12%. – URL: <https://ranking.kz>
2. Текущее состояние банковского сектора Республики Казахстан по состоянию на 1 января 2024 года. – URL: <https://www.gov.kz>
3. Кредитование-2025: итоги года. поддержка реального сектора, структура и лидеры рынка. – URL: <https://ranking.kz>
4. Банковская трансформация 2010–2025: как менялся этот сектор в Казахстане? – <https://www.shutterstock.com>

УДК 336.71(475.7)

ҚЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАСЫН ДАМУДАҒЫ НЕСИЕ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ

КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

THE CREDIT SYSTEM AND ITS SIGNIFICANCE IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Джылкычиева Ж.Т. кандидат экономических наук, доцент
КНУ имени Жусупа Баласагына, г. Бишкек

Мырзаева А.И. магистрантка 1 курса

КНУ имени Жусупа Баласагына, г. Бишкек

Dzhylkychieva Zh.T. Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor Jusup Balasagyn

Kyrgyz National University, Bishkek

Myrzaeva A.I. 1st year Master's student Jusup Balasagyn

Kyrgyz National University, Bishkek

Аңдатпа: Мақалада Қырғыз Республикасының несиелік жүйесінің тәуелсіздік алған сәттен бастап 2024 жылға дейінгі қалыптасу кезеңдері мен қазіргі жағдайы қарастырылады. Автор орталықтандырылған кеңестік модельден екі деңгейлі банктік жүйеге өтуді, ұлттық валютаның енгізілуін және қаржы секторының халықаралық стандарттарға бейімделуін талдайды. Коммерциялық банктер активтерінің динамикасына, несиелік портфельдің құрылымына және ҚР Ұлттық банкінің макроэкономикалық тұрақтылықты сақтаудағы рөліне ерекше назар аударылған. Жұмыста пандемиядан кейінгі кезеңдегі қаржы институттарының саны, өтімділік деңгейі және банктік сектордың табыстылығы бойынша статистикалық мәліметтер келтірілген.

Түйін сөздер: Қырғыз Республикасы, банк жүйесі, ҚР Ұлттық банкі, коммерциялық банктер, несиелік, өтімділік, активтер, ақша-несиелік саясаты, инфляция, қаржылық тұрақтылық.

Аннотация: В статье рассматриваются этапы формирования и современное состояние кредитной системы Кыргызской Республики с момента обретения независимости до 2024 года. Автор анализирует переход от централизованной советской модели к двухуровневой банковской системе, введение национальной валюты и адаптацию финансового сектора к международным стандартам. Особое внимание уделено динамике активов коммерческих банков, структуре кредитного портфеля и роли Национального банка КР в поддержании макроэкономической стабильности. В работе представлены статистические данные по количеству финансовых институтов, уровню ликвидности и прибыльности банковского сектора в постпандемийный период.

Ключевые слова: Кыргызская Республика, банковская система, Национальный банк КР, коммерческие банки, кредит, ликвидность, активы, денежно-кредитная политика, инфляция, финансовая устойчивость.

Abstract: The article examines the stages of formation and the current state of the credit system of the Kyrgyz Republic from the moment of independence until 2024. The author analyzes the transition

from a centralized Soviet model to a two-tier banking system, the introduction of the national currency, and the adaptation of the financial sector to international standards. Special attention is paid to the dynamics of commercial bank assets, the structure of the loan portfolio, and the role of the National Bank of the Kyrgyz Republic in maintaining macroeconomic stability. The paper presents statistical data on the number of financial institutions, liquidity levels, and profitability of the banking sector in the post-pandemic period.

Keywords: Kyrgyz Republic, banking system, National Bank of the Kyrgyz Republic, commercial banks, credit, liquidity, assets, monetary policy, inflation, financial stability.

Кыргызская республика входила в состав Советского союза и представляла собой экономически зависимую экономику от союзного бюджета. Внешняя торговля составляла 5,9% ВВП. Была сильная производственная специализация, определенная централизованным планированием, в республике одними из развитых отраслей было сельское хозяйство, развивалась электроэнергетика и производство определенных товаров для нее. В тоже время республика импортировала много товаров.

Банковская система республики являлась частью Центральной банковской системы союза. Ее основу составлял Государственный банк, который с приобретением независимости в 1991 году стал Национальным банком КР. Началось формирование двухуровневой банковской системы: Национальный банк и коммерческие банки.

Для становления банковской системы были приняты соответствующие нормативные документы, которые заложили ее основу: "О Государственном банке Республики Кыргызстан (о резервной системе республики)" и "О банках и банковской деятельности в Республике Кыргызстан", Закон "О Национальном банке Республики Кыргызстан" и др.

На базе государственных банков стали образовываться акционерные банки, учредителями которых выступали как юридические, так и физические лица. Появились банки с иностранными учредителями. Был учрежден и единственный пока частный банк. На конец 1996 г. насчитывался 21 коммерческий банк, которые имели на территории республики 120 филиалов[1].

Республика столкнулась с множеством экономических проблем, связанных с переходом на рыночную систему хозяйствования. Рост инфляции потребовал принять решение о выходе из рублевой зоны и в 1993 году была введена национальная валюта – сом. Данное решение дало возможность республике проводить самостоятельную финансовую и денежно-кредитную политику и проводить контроль над экономическими процессами в стране.

Проведение собственной денежно-кредитной политики замедлило темпы инфляции и стабилизировало обменный курс национальной валюты и национальная валюта после присоединения к Уставу МВФ стала конвенцируемой.

Ряд макроэкономических факторов осложняло становление коммерческих банков в стране, для которых было характерно большое количество невозвратных долгов по кредитам. В целом количество коммерческих банков было незначительным, что не оказывало существенного влияния на ситуацию в стране в целом.

Проведение ряда мер в 1996 году по оздоровлению финансовой системы и жесткого контроля со стороны Национального банка КР улучшило ситуацию в банковской системе, коммерческие банки стали кредитовать реальный сектор экономики. Были введены критерии для банковской деятельности, классификация активов банка, отозваны лицензии у части банков, многие были переведены на внешнее управление, либо прошли процедуру ликвидации (Агропромбанк, Кыргызлбанк). Данный этап стал завершающим в формировании количества коммерческих банков республики. Также НБКР прекратил проведение кредитных аукционов в 1997 году. Создана Расчетно-сберегательная корпорация с капиталом в 1 млн.сомов.

Был принят ряд нормативных актов для формирования небанковского сектора. Также была создана Кыргызская фондовая биржа в 1995 году. В период с 1995-1999 годы банковская система Кыргызстана прошла через значительные изменения и перешла на международные стандарты, и к 2000 году все банки смогли достигнуть соответствия требований международных стандартов по достаточности капитала, ликвидности, качеству активов, соответствия уровня управления, ведения бухгалтерской отчетности и передачи информации[2].

Коммерческие банки сыграли важную роль в развитии кредитования экономики. Уже к 2015 году объем кредитов коммерческих банков составил 2592061 тыс.сомов. Кредиты выдавались на приобретение основных фондов, приобретение оборотных средств, на строительство и

реконструкцию, на строительство и приобретение жилья граждан, на потребительские цели, на приобретение ценных бумаг, и прочие цели [3].

Следует отметить, что предоставленные международными институтами льготных кредитных линий позволяло получать банковскому сектору ресурсы, без сильного влияния внешних шоков и рисков. В 2002 году по проекту Европейского Банка Реконструкции и Развития (ЕБРР) по микро и малого финансирования (ПММФ) увеличилась доля кредитов, направляемых на расширение кредитования сектора малого и среднего бизнеса и приняты принципы кредитования населения, в основе которых был тщательный анализ кредитоспособности заемщика, необходимость бизнес-плана, и отчетность заемщика. Число банков, вовлеченных в финансирование малого и среднего бизнеса возросло, так как имел достаточный высокий уровень ликвидности.

Наиболее привлекательными стали отрасли экономики промышленность, торговля, строительство, транспорт, связь.

В целом в КР сформировалась банковская система и предоставление кредитов регламентируется кредитной политикой коммерческого банка, который проводя собственную политику ориентируется на состояние экономики, стратегию развития банка.

Главной целью деятельности Национального банка Кыргызской Республики является поддержание стабильности цен и основными факторами здесь служат эффективное функционирование банковской системы, устойчивость финансового сектора, обеспечение благоприятной инфляционной среды, что направлено на повышение благосостояния населения и повышение доверия к финансовой системе КР.

Макроэкономические шоки 2020-2021гг.внесли определенные коррективы в денежно-кредитную политику Национального банка КР. Основные меры были направлены на снижение инфляции в республике, на стимулирование экономической активности, на поддержание ценовой стабильности. Таким образом сохранив стабильность и прочность банковский сектор в настоящее время имеет высокий уровень адекватности капитала и устойчивость.

По состоянию на 1 полугодие 2024 года финансовый сектор был представлен 21 коммерческими банками и 863 другими финансовыми компаниями [4].

Таблица 2.1.

Финансовые институты КР

Финансовые институты	2020г	2021г.	2022г.	2023г	2024г.
Коммерческие банки	23	23	23	23	21
Небанковские (НФКО) финансово-кредитные организации	627	607	611	752	863
Страховые компании	16	16	15	17	17
Инвестиционные фонды	3	3	3	3	3
Фондовые биржи	3	4	4	4	4
Пенсионные фонды	3	3	3	3	3

Источник: КБ, НФКО, НСК КР

За последние годы количество коммерческих банков оставалось стабильным. Наблюдался рост небанковских финансово-кредитных организаций. Также наблюдался рост обменных бюро.

В 2024 году ключевая учетная ставка была на уровне 13 процентов. В январе 2025 года она составила 9 процентов.

Инфляция остается в целевых значениях 5-7 процентов. По итогам 2024 года она составила 6,3 процента.

Монетарная политика НБКР направлена на сохранение стабильности на валютном и денежном рынках. Для банковского сектора характерен высокий уровень ликвидности. Финансово-кредитные учреждения показывают устойчивость и продолжают кредитовать основные отрасли экономики республики.

Активы

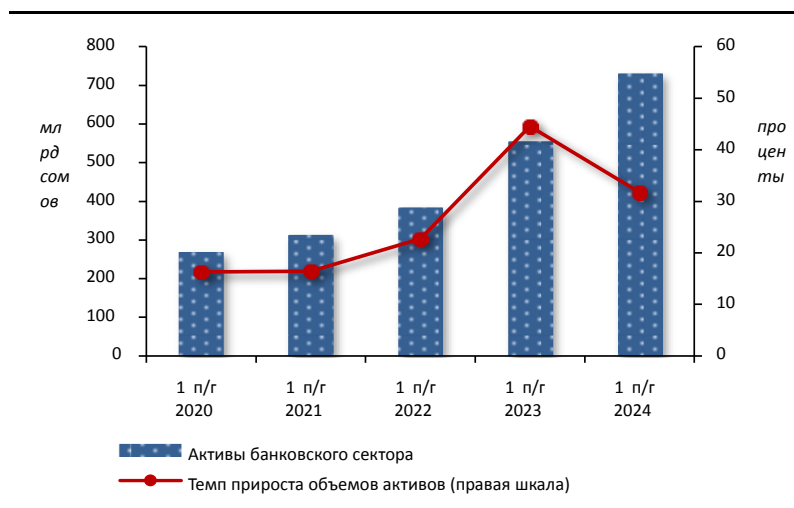
Таблица 2.2.

Структура активов банковской системы КР(млрд сомов)

Активы	2022г	2023г	2024
Всего активы	361,1	482,2	614,3

Ликвидные активы	86,5	158,6	186,1
Средства в кредитных организациях	26,1	30,7	54,6
Ценные бумаги	33,7	52,6	70,3
Кредиты клиентам	163,7	180,9	235,4
Основные средства	17,1	18,9	22,6
Прочие активы	34	40,5	45,3

Источник: КБ, НФКО, НСК КР

Активы коммерческих банков и небанковских финансово-кредитных организаций (НФКО) в 1 полугодии 2024 года составил 727,3 млрд.сомов или 60 процентов к ВВП и увеличились в сравнении с 1 полугодием 2023 года на 38 процентов. Рост активов банковского сектора произошел из-за роста денежных средств на корреспондентских счетах на 16 процентов или на 33 млрд.сомов, прочие активы возросли на 202 процента или на 82 млрд.сомов.

38 процентов формируют кредиты клиентов. И 30 процентов ликвидные активы. В целом коэффициент ликвидности по банковской системе составил 77 процентов при регулярном минимуме 45 процентов.

Главным источником для фондирования банковского сектора остаются клиентские средства, которые составили 62% пассивов на 01.03.2024 (63% на 01.01.2024). Основная доля в их структуре состоит из корпоративных депозитов, которые составляют 49% пассивов на 01.02.2024 (48% на 01.01.2024). Структура клиентских средств и уровень средневзвешенной процентной ставки по депозитам на 01.01.2023 характеризовалась относительной стабильностью. Доля средств в иностранной валюте в 2023 году выросла с 48,3 до 49,3% совокупного объема депозитной базы[5].

В структуре активов удельный вес кредитного портфеля составил 39 процентов, наблюдалось уменьшение в сравнении с 2023 годом и составил 39 процентов.

Обязательства

Обязательства банковского сектора Кыргызской Республики по итогам первого полугодия 2024 года составили 618 млрд.сомов, увеличившись по сравнению с первым полугодием 2023 года на 33 процента.

Депозиты физических лиц и нефинансовых предприятий по результатам 1 полугодия 2024 года показал рост на 34,0 процента и составили 458 млрд.сомов (График 2.4). Удельный вес депозитов физических лиц и нефинансовых предприятий в обязательствах банков вырос на 0,6 п.п. и составил 74,0 процента.

Доля обязательств в иностранной валюте в общем объеме привлеченных средств за первое полугодие 2024 года снизилась на 3,0 п.п. и составила 42,0 процентов (График 2.5.).

Финансовые результаты

Национальный банк Кыргызской Республики следит за влиянием неопределенности внешнеэкономических процессов и перспектив их развития, которые связаны с геополитическими факторами, и ростом мировых цен на продовольствие. Ввиду того, что в странах – торговых партнерах Кыргызстана инфляционное давление остается высоким, что также влияет на внутренние процессы.

В Национальный банк работает над сохранением учетной ставки, что обусловлено необходимостью поддержания ценовой стабильности и макроэкономической устойчивости. В случае изменения экономических условий регулятор будет готов скорректировать денежно-кредитную политику.

Банковский капитал в 2023 году показывал стабильность и составлял 17% пассивов, в 2022 году – 14%. В структуре совокупного капитала банков иностранное участие составляет 20,3% от оплаченного уставного капитала банковского сектора (12,2 млрд сомов/0,1 млрд долларов).

График 2.4. Структура обязательств банков по источникам ресурсов

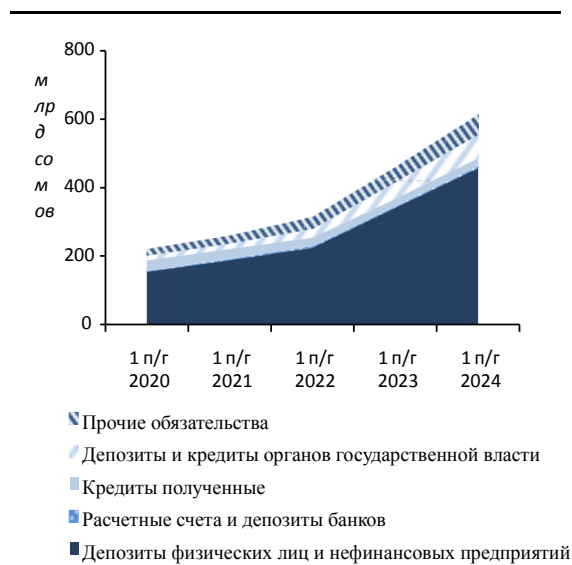
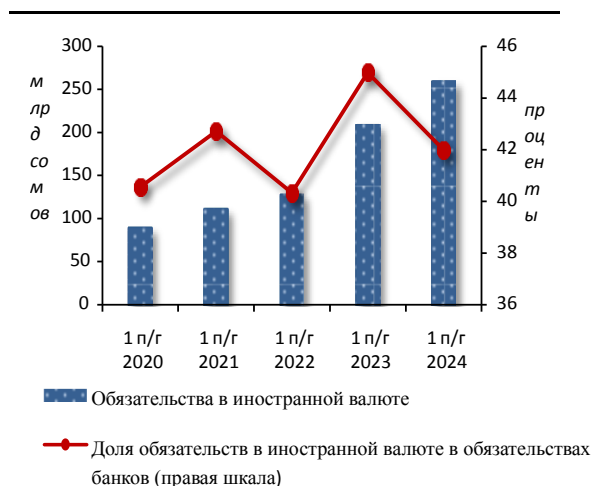

График 2.5. Обязательства банков в иностранной валюте

Источник: НБКР

Коэффициент достаточности (адекватности) суммарного капитала на 01.03.2024 находится на уровне 25% (на 01.01.2024 – 25%) при регуляторном минимуме 12%, коэффициент леверджа (отношение чистого суммарного капитала к суммарным активам банка) по банковскому сектору составил 16% (на 01.01.2024 – 12%) при регуляторном минимуме 6%.

Национальный банк Кыргызской Республики 01.07.2024 определил минимальный размер уставного капитала для коммерческих банков на уровне 800 млн сомов. Таким образом, по состоянию на 01.01.2024 пяти действующим банкам республики было необходимо увеличить акционерный капитал до регуляторного минимума в установленный срок.

Банковской системой в 2023 году была получена чистая прибыль в размере 24,2 млрд сомов, что на 4,3% превышает финансовый результат 2022-го. Положительной тенденцией в развитии банковского сектора является смещение преобладающего компонента финансового результата с непроцентных (обусловленных преимущественно колебаниями валютного рынка) на процентные доходы и восстановление резервов по кредитным операциям при относительно крупном их формировании в 2022 году. Также в 2023 году банки нарастили доходы от комиссионных услуг с 8,9 до 12,7% совокупного объема доходов банковского сектора[5].

Доходность активов банковского сектора (ROA) по итогам 2023 года составила 4,4% (по итогам 2022-го – 5,9%), а доходность на вложенный капитал (ROE) – 32% (по итогам 2022-го – 43%). Снижение уровней рентабельности показывает значительные темпы роста совокупных активов и капитала. Показатели чистой процентной маржи и спреда (разница между процентными ставками получения и размещения средств) демонстрируют слабую волатильность и по итогам 2023 года составили соответственно 7,8 и 7,4%.

Список использованных источников:

1. История кредитной системы Кыргызской Республики
2. https://vuzlit.com/185844/kreditnaya_sistema_znachenie_razvitiya_ekonomiki_kyrgyzskoy_respubliki
3. Кокуева, Э. С. Современное состояние коммерческих банков в экономике Кыргызской Республики / Э. С. Кокуева. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. - 2016. - № 20 (124). – С. 313-318. – URL: <https://moluch.ru/archive/124/34125/> (дата обращения: 01.02.2025).
4. О Национальной стратегии развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы [Электронный ресурс]: Указ Президента КР от 31 октября 2018 года УП №221. – Режим доступа: http://www.gov.kg/?page_id=125892&lang=ru
5. Бюллетень НБКР №08/2023.
6. https://en.raexpert.ru/researches/banks_kgz_2024/

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВЫХ И ФИНАНСОВЫХ ЛЬГОТ НА ИННОВАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ТОПЛИВНО–ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА

Дуйсенова Сенім Айхатқызы

студент 1 курса образовательной программы
«Государственный аудит», ЕНУ им. Л.Н.Гумилева,
Астана, Казахстан
amiliakosekenova@gmail.com

Алибекова А. Б.

PhD, и.о.доцента кафедры Государственный аудит

Аннотация: В статье рассматривается роль государственных налоговых и финансовых инструментов в стимулировании инновационной активности предприятий топливно-энергетического комплекса (ТЭК). На примере Казахстана и стран СНГ выявлены системные проблемы реализации поддержки: субъективность отбора проектов, низкая эффективность использования бюджетных средств и недостаточная информированность бизнеса. На основе анализа успешных практик Китая, США и Сингапура предложены пути решения, включая автоматизацию налоговых льгот, внедрение многокритериальной оценки проектов и использование цифровых платформ для коммуникации с предпринимателями.

Ключевые слова: Инновации, топливно-энергетический комплекс (ТЭК), налоговая поддержка, субсидии, коммерциализация, мировой опыт, Сингапур, Китай, цифровизация, эффективность.

Кілт сөздер: Инновациялар, отын-энергетика кешені (ОЭК), салықтық колдау, субсидиялар, коммерцияландыру, әлемдік тәжірибе, Сингапур, Қытай, цифрландыру, тиімділік.

Keywords: Innovations, fuel and energy complex (FEC), tax support, subsidies, commercialization, world experience, Singapore, China, digitalization, efficiency.

Инновации в современном мире являются не просто техническими усовершенствованиями, а фундаментальным источником экономического роста и общественного прогресса. Как отмечает Мелисса А. Шиллинг, инновация представляет собой уникальное и мощное явление, обладающее одновременно эстетической и прагматической притягательностью. Она выступает не просто как техническое новшество, а как движущая сила, пробуждающая творческое вдохновение и открывающая перед человеческим разумом ранее невообразимые возможности. В социальном и экономическом плане инновация является катализатором прогресса, ускоряющим рост экономики и обеспечивающим качественные изменения в критически важных сферах [1].

Особое значение инновационное развитие приобретает для предприятий топливно–энергетического комплекса (ТЭК), который играет ключевую роль в экономике многих стран, включая Казахстан. Согласно данным Бюро национальной статистики, за январь — сентябрь 2025 года доля всей промышленности в ВВП Казахстана составила 26,9%, при этом доминирующее положение в промышленности занимает именно ТЭК [2]. Это означает, что почти 27% экономики страны напрямую зависит от эффективности и технологического уровня энергетического сектора. Осознавая эту зависимость, государство стремится поддерживать инновации в ТЭК, используя как налоговые, так и финансовые механизмы. Однако, несмотря на активную поддержку, существует ряд системных ошибок, которые тормозят инновационные процессы. Главная идея данной статьи заключается в том, что существующие инструменты поддержки зачастую носят индивидуальный и бюрократический

характер, что снижает их эффективность, и для исправления ситуации необходим переход к автоматическим, объективным и цифровым механизмам.

Роль налоговой и финансовой поддержки в развитии инноваций ТЭК

Налоговые льготы выполняют двойственную функцию на пути развития инновационного предприятия. На начальном этапе они выполняют роль «стартового капитала», позволяя компаниям снизить нагрузку на бюджет и направить высвободившиеся средства в исследования и разработки (НИОКР). По мере роста бизнеса налоги начинают работать как «рыночный фильтр»: предприятия, которые не смогли создать конкурентоспособный продукт или эффективную бизнес-модель, не могут нести фискальную нагрузку и вынуждены уходить с рынка. Это естественным образом оздоравливает отрасль, оставляя в ней только эффективных игроков. Финансовая поддержка (гранты, субсидии) играет не менее важную роль, выступая мостом между научной разработкой и её практическим внедрением. На стадии «долины смерти», когда идея уже есть, но инвестиционная привлекательность ещё не очевидна, именно государственное финансирование позволяет довести технологию до промышленного образца.

Актуальные проблемы реализации поддержки в странах СНГ

Однако анализ текущей ситуации в Казахстане и других странах СНГ выявляет ряд проблем, снижающих эффективность государственных вложений. Проблема 1: Индивидуальный характер и субъективность отбора. Налоговые и финансовые преференции часто предоставляются на конкурсной основе, что подразумевает субъективное решение комиссии. Например, в Казахстане в 2024–2025 году финансировалось 264 научно-технические программы, более 2,3 тысяч научных проектов и 208 проектов коммерциализации [3]. Однако эти цифры – лишь малая доля от общего количества поданных заявок. Наличие конкурсных процедур при ограниченном бюджете означает, что решение о поддержке принимается комиссией субъективно. Даже при соответствии формальным критериям, перспективный стартап может не получить льготу, если комиссия посчитает другой проект более привлекательным. Это порождает недовольство в предпринимательской среде и создает риск неэффективного распределения средств. Проблема 2: Низкая эффективность использования бюджетных средств. Ежегодно выделяются значительные средства на гранты, однако отдача от них часто остается низкой. Формально в Казахстане и РФ существует детальная система отчетности, включающая финансовые подтверждения расходов, технические отчеты и отчеты о KPI. Тем не менее, на практике отсутствие единых стандартов оценки для предприятий ТЭК и сложность проверки реальных результатов на местах приводит к тому, что механизм прекращения финансирования неэффективных проектов срабатывает несвоевременно или не срабатывает вовсе. Проблема 3: Низкая информированность бизнеса. Условия на рынке энергоносителей и меры государственной поддержки меняются быстро. Однако бизнес зачастую не успевает за этими изменениями. Исследование, проведенное среди российских предпринимателей, показало, что только 11,7% знают обо всех доступных мерах господдержки, а 14% практически ничего о них не знают [9]. В таких условиях даже самые эффективные инструменты остаются невостребованными.

Мировой опыт решения системных проблем

Мировой опыт демонстрирует, что описанные выше проблемы решаемы. Страны-лидеры инновационного развития – Китай, США и Сингапур – успешно применяют механизмы, минимизирующие человеческий фактор и бюрократию. Таблица 1 – Сравнительный анализ механизмов автоматической поддержки инноваций.

Страна	Механизм	Критерии (объективные)	Результат
Китай	Сверхвычет 200–220%	Расходы на НИОКР	1,85 трлн юаней вычета (2023) [4]
США	Кредит против payroll tax	Расходы на НИОКР + убыточность	До \$500 тыс. стартапам [5]
США	QSBS (Section 1202)	Срок владения >5 лет, активы <\$50 млн	100% исключение gains [5]
Сингапур	SUTE	≤20 акционеров, доля ≥10%	Ставка налога 6,4% [6, 7]

Общим принципом для всех трех стран является замена субъективных экспертных оценок четкими, проверяемыми критериями и автоматическим применением льгот. Это позволяет избежать

ситуации, когда один стартап получает поддержку, а другой — нет, создавая равные условия для всех участников рынка.

Для решения проблемы эффективности (Проблема 2) целесообразно внедрение объективных методик оценки. Например, методика многокритериальной оценки для нефтедобывающих предприятий, предложенная Д.Б. Смирновым, включает пять ключевых показателей: инновационную емкость продукции, удельный вес затрат на технологические инновации, долю инновационной продукции, отдачу технологических инноваций и долю инновационно-активных предприятий. Эти показатели переводятся в индексы и сводятся в интегральный индекс инновационной активности, что позволяет объективно сравнивать разные предприятия и принимать решения о продолжении или прекращении их финансирования [8]. Для решения проблемы информированности (Проблема 3) эффективным инструментом могут стать цифровые платформы на базе искусственного интеллекта. Показателен опыт Сингапура с платформой VICA (Virtual Intelligent Chat Assistant). Эта правительственная платформа обрабатывает более 800 тыс. запросов ежемесячно и поддерживает более 100 корпоративных чат-ботов для госорганов. Внедрение подобных AI-ботов в Казахстане позволило бы автоматизированно предоставлять предпринимателям актуальную информацию о мерах поддержки и изменениях в законодательстве, а также снизить затраты на разработку и обслуживание за счет автоматизации процессов [10].

Проведенный анализ позволяет сформулировать следующие ключевые выводы и рекомендации для повышения эффективности государственной поддержки инноваций в ТЭК стран СНГ:

1. Универсальность вместо индивидуальности. Налоговые льготы должны предоставляться на основе объективных, формальных критериев (автоматически), а не по результатам конкурсных комиссий. Это позволит включить «рыночный фильтр», где выживают только эффективные компании, и устранил коррупционные риски и субъективность.

2. Привязка финансирования к результату. Финансовая поддержка (гранты, субсидии) должна сопровождаться жесткой системой мониторинга на основе объективных количественных показателей (например, интегрального индекса инновационной активности). Проекты, не демонстрирующие прогресс, должны лишаться финансирования, что повысит общую отдачу от бюджетных вложений.

3. Цифровизация коммуникаций. Необходимо внедрение современных цифровых инструментов (AI-ботов и платформ самообслуживания) для обеспечения прозрачности и доступности информации о мерах поддержки, следуя примеру Сингапура.

4. Адаптация гибких инструментов. Странам СНГ следует адаптировать успешный опыт США и Азии, внедряя гибкие механизмы, такие как налоговые кредиты для убыточных стартапов (против payroll tax) или режимы льготирования прироста капитала для долгосрочных инвесторов в инновации.

Только системный подход, сочетающий автоматизацию поддержки, объективную оценку результатов и цифровую открытость, способен превратить государственное стимулирование из бюрократической процедуры в эффективный драйвер инновационного развития топливно-энергетического комплекса.

Список использованных источников:

1. Шиллинг М.А. Технологиялық инновациялардағы стратегиялық менеджмент. – 5-бас. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019. – 378 б.
2. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. О динамике основных социально-экономических показателей за январь–сентябрь 2025 года. – Астана, 2026. – URL: <https://stat.gov.kz> (дата обращения: 15.03.2026).
3. Prime Minister of Kazakhstan. AI Sana business acceleration programme for start-ups to be launched in Kazakhstan. – 2025. – URL: <https://primeminister.kz/en/news/ai-sana-business-acceleration-programme-for-startups-to-be-launched-in-kazakhstan-29792> (дата обращения: 15.03.2026).
4. Институт статистических исследований и экономики знаний НИУ ВШЭ. Налоговые льготы для НИОКР в Китае. – URL: <https://issek.hse.ru/news/1032004690.html> (дата обращения: 15.03.2026).
5. ERB US. Tax Credits for Startups: All You Need to Know. – URL: <https://erb-us.com/tax-credits-for-startups-all-you-need-to-know/> (дата обращения: 15.03.2026).

6. Terra Advisory Services. Singapore Tax Incentives. – URL: <https://terraadvisoryservices.com/singapore-tax-incentives/> (датаобращения: 15.03.2026).
7. Record Owl. Budget 2026: Singapore SME & Start-up Tax Rebates & Grants. – URL: <https://recordowl.com/news/budget-2026-singapore-sme-startup-tax-rebates-grants-overseas-expansion> (датаобращения: 15.03.2026).
8. Смирнов Д.Б. Методика многокритериальной оценки уровня инновационной активности нефтедобывающих предприятий // Стратегические решения и риск-менеджмент. – 2016. – № 1. – С. 96–102. – DOI: 10.17747/2078-8886-2016-1-96-102.
9. Retail.ru. Только 11,7% предпринимателей знают о всех мерах государственной поддержки. – 2024. – URL: <https://www.retail.ru/news/tolko-11-7-predprinimateley-znayut-o-vsekh-merakh-gosudarstvennoy-podderzhki-8-avgusta-2024-243683/> (дата обращения: 15.03.2026).
10. Singapore Government Developer Portal. VICA. – URL: <https://www.developer.tech.gov.sg/products/categories/platform/vica/overview> (датаобращения: 15.03.2026).

ПРОБЛЕМЫ И ОГРАНИЧЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В УПРАВЛЕНИИ БАНКОВСКИМИ РИСКАМИ

Джумабекова А.Т.к.э.н., доцент
Есенгельдинова С.Ж.м.э.н.,
старший преподаватель
EsilUniversityг. Астана

Аннотация. Технологии искусственного интеллекта играют важную роль в трансформации банковского сектора, предоставляя новые возможности для управления рисками и повышения операционной эффективности. В Республике Казахстан наблюдается активный процесс внедрения технологий искусственного интеллекта, однако существует ряд проблем и ограничений, которые могут замедлить этот процесс. К числу таких ограничений можно отнести высокие затраты на внедрение и поддержку технологий, а также сложности с соблюдением регуляторных требований и защитой персональных данных.

Успешное применение искусственного интеллекта в управлении рисками требует комплексного подхода, который включает не только технологические и финансовые аспекты, но и организационные, регуляторные и кадровые меры. Внедрение искусственного интеллекта должно быть частью общей стратегии банка, направленной на повышение его устойчивости, улучшение качества обслуживания клиентов и оптимизацию операционных процессов.

Для успешной реализации ИИ-систем в банках Казахстана необходимо преодолеть существующие барьеры, такие как высокие затраты, недостаток квалифицированных кадров и регуляторные ограничения. Несмотря на эти вызовы, перспективы применения искусственного интеллекта в управлении рисками остаются весьма обнадеживающими, особенно с учетом глобальных тенденций и необходимости повышения эффективности в условиях растущей конкуренции.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, қаржылық тәуекелдер, екінші деңгейлі банктер, қаржы нарығы, IT құралдары, тәуекелдерді басқару, қаржылық тұрақтылық.

Ключевые слова: искусственный интеллект, финансовые риски, банки второго уровня, финансовый рынок, IT-инструменты, управление рисками, финансовая стабильность.

Keywords: artificial intelligence, financial risks, second-tier banks, financial markets, IT tools, risk management, financial stability.

Искусственный интеллект становится одним из ключевых инструментов, который позволяет значительно повысить эффективность управления рисками в банках второго уровня. В современных условиях, когда финансовый рынок характеризуется высокой волатильностью, возрастающими требованиями к прозрачности операций и увеличением киберугроз, традиционные методы анализа данных и прогнозирования становятся недостаточными.

Для банков второго уровня в Республике Казахстан, работающих в условиях открытой экономики, интеграция технологий искусственного интеллекта в управление рисками приобретает особую значимость. Это связано с необходимостью адаптации к изменяющимся условиям, включая колебания валютных курсов, изменения регуляторной политики, а также рост числа непредсказуемых факторов, влияющих на финансовую стабильность. Искусственный интеллект,

благодаря своим возможностям в обработке больших объемов данных, выявлении сложных взаимосвязей и предсказании событий, становится незаменимым инструментом для обеспечения финансовой устойчивости банков.

Кроме того, развитие искусственного интеллекта позволяет банкам улучшать качество клиентского обслуживания, предлагать персонализированные финансовые продукты и предотвращать мошенничество. Это повышает конкурентоспособность банков, снижает издержки и усиливает их позиции на рынке. Для Казахстана, активно развивающего цифровую экономику, использование искусственного интеллекта в финансовом секторе также соответствует национальным стратегическим приоритетам, направленным на цифровизацию и модернизацию экономики.

Внедрение технологий искусственного интеллекта в управление рисками, хотя и предоставляет значительные преимущества, сопровождается рядом проблем и ограничений. Эти вызовы связаны с особенностями технологий, процессами их интеграции, регуляторными требованиями и человеческим фактором.

Технические проблемы внедрения технологий искусственного интеллекта в управление рисками связаны с комплексностью самого процесса интеграции таких решений в существующие банковские системы. Для успешного функционирования искусственного интеллекта требуется качественная инфраструктура, доступ к обширным и достоверным данным, а также устойчивые алгоритмы, способные эффективно адаптироваться к изменяющимся условиям.

Таблица 1

Технические проблемы внедрения технологий искусственного интеллекта в управление рисками

Проблемы	Особенности
Качество и доступность данных	Для эффективной работы искусственного интеллекта необходимы большие объемы качественных данных. Однако в банковской сфере часто возникают проблемы: неполные или устаревшие данные; ошибки и несоответствия в базах данных; ограниченный доступ к данным заемщиков, особенно в условиях строгих регуляторных норм.
Проблемы интерпретируемости	Современные модели искусственного интеллекта, особенно глубокое обучение, работают как «черный ящик», что затрудняет объяснение решений. Это снижает доверие клиентов и регуляторов.
Высокая чувствительность к изменениям	Модели искусственного интеллекта могут быть уязвимы к изменениям в экономической среде и данных, что требует их постоянного обновления и переобучения.

Основная сложность заключается в данных. Данные, используемые для обучения моделей искусственного интеллекта, должны быть точными, актуальными и достаточными по объёму. Однако в банковской практике это часто вызывает трудности. Например, данные могут быть фрагментированными, устаревшими или содержать ошибки. Даже если данные соответствуют требованиям, их сбор и обработка требуют значительных затрат ресурсов и времени.

Еще одним техническим вызовом является интерпретируемость решений, принимаемых системами искусственного интеллекта. Большинство современных алгоритмов, таких как глубокое обучение, представляют собой «чёрный ящик», что затрудняет понимание причин принятия того или иного решения. В банковской сфере это особенно критично, так как регуляторы и клиенты часто требуют прозрачности и объяснения оснований, например, отказа в кредите или пересмотра условий займа.

Кроме того, системы искусственного интеллекта чувствительны к изменениям в окружающей среде. Экономические кризисы, изменения поведения клиентов или новые регуляторные требования могут сделать существующие модели устаревшими. Это требует постоянного мониторинга, переобучения и настройки алгоритмов, что увеличивает нагрузку на технические команды.

Все эти проблемы подчеркивают важность качественного подхода к разработке и внедрению технологий искусственного интеллекта. Их решение требует значительных финансовых вложений, наличия высококвалифицированных специалистов и интеграции современных IT-инструментов. Однако преодоление технических барьеров способно обеспечить банкам значительные преимущества в управлении рисками, повышая их конкурентоспособность и устойчивость.

Организационные проблемы внедрения технологий искусственного интеллекта в управлении рисками связаны с внутренними процессами компании, влияющими на скорость, эффективность и успешность интеграции новых технологий. Эти проблемы затрагивают не только технические, но и человеческие аспекты, такие как взаимодействие сотрудников, адаптация к изменениям и управление ресурсами.

Таблица 2

Организационные проблемы внедрения технологий искусственного интеллекта в управление рисками

Проблемы	Особенности
Высокие затраты на внедрение	Разработка и внедрение ИИ-систем требуют значительных финансовых инвестиций в инфраструктуру, обучение персонала и интеграцию технологий.
Недостаток компетенций	Отсутствие специалистов, способных разработать и сопровождать ИИ-решения, замедляет процесс их внедрения.
Сопrotивление изменениям	Сотрудники могут опасаться внедрения искусственного интеллекта из-за возможной автоматизации их функций или недостаточного понимания технологии.
Примечание – составлена на основе источника [2]	

Одной из ключевых организационных сложностей является высокая стоимость внедрения искусственного интеллекта. Разработка, тестирование и внедрение систем искусственного интеллекта требуют значительных финансовых вложений, которые не всегда оправданы в краткосрочной перспективе. Банки сталкиваются с необходимостью балансировать между текущими расходами и долгосрочными выгодами от внедрения таких технологий.

Кроме того, недостаток компетенций среди сотрудников создает дополнительные препятствия. Для эффективной работы с искусственным интеллектом требуется наличие специалистов, обладающих глубокими знаниями в области машинного обучения, анализа данных и работы с современными алгоритмами. В реальности такие специалисты редко имеются в штате, что вынуждает компании привлекать сторонних экспертов или инвестировать в обучение персонала.

Сопrotивление изменениям внутри организации также играет значительную роль. Внедрение искусственного интеллекта может вызывать опасения у сотрудников, связанные с потерей рабочих мест или необходимостью адаптироваться к новым условиям работы. Это приводит к снижению мотивации и эффективности внедрения.

Организационные проблемы требуют системного подхода и долгосрочного планирования. Банки должны не только инвестировать в технологии, но и активно работать с персоналом, создавая условия для понимания и принятия изменений. Успешное преодоление этих проблем способно обеспечить более гибкую и устойчивую систему управления рисками, что в долгосрочной перспективе укрепляет позиции банка на рынке.

Таблица 3

Регуляторные ограничения внедрения технологий искусственного интеллекта в управление рисками

Ограничения	Особенности
Конфиденциальность данных	Соблюдение норм о защите персональных данных (например, GDPR) ограничивает сбор и использование информации, необходимой для обучения моделей искусственного интеллекта.

Ограничения	Особенности
Соответствие законодательству	Банки обязаны учитывать требования регуляторов, что может замедлять внедрение технологий, ограничивать их функциональность.
Риск дискриминации	Использование искусственного интеллекта может привести к непреднамеренной дискриминации, если модели обучаются на исторических данных, содержащих предвзятости.

Регуляторные ограничения внедрения технологий искусственного интеллекта в управление рисками являются одним из наиболее значимых барьеров, с которыми сталкиваются банки. Они связаны с необходимостью соблюдения строгих требований законодательства, направленных на защиту данных, прозрачность операций и предотвращение возможных нарушений.

Одной из основных проблем является соблюдение норм конфиденциальности данных. Банки обязаны обеспечивать защиту персональной информации своих клиентов, что ограничивает объем данных, доступных для обучения и работы алгоритмов искусственного интеллекта. В условиях ужесточения законодательства, например, введения стандартов вроде GDPR, это требует разработки сложных систем безопасности и соблюдения многочисленных регуляторных процедур.

Кроме того, использование искусственного интеллекта соответствовать требованиям прозрачности этики. Банковские регуляторы часто требуют, чтобы принимаемые автоматизированные системы были объяснимы и не дискриминационны. Это вызывает трудности, поскольку многие модели искусственного интеллекта работают по принципу «черного ящика» и сложно объяснить, как именно был сделан выбор. В результате банки вынуждены внедрять дополнительные инструменты для интерпретации данных, что увеличивает сложность и затраты.

Регуляторы также уделяют внимание возможным рискам, связанным с технологическими сбоями или манипуляциями. Это означает, что банки обязаны внедрять механизмы контроля и мониторинга ИИ-систем, а также обеспечивать их адаптацию к меняющимся условиям и правилам.

Таким образом, регуляторные ограничения направлены на обеспечение безопасности, справедливости и прозрачности использования технологий, но при этом создают значительную нагрузку на банки. Преодоление этих барьеров требует не только технических решений, но и стратегического подхода, который учитывает требования законодательства и доверие клиентов.

Таблица 4

Финансовые и рыночные ограничения внедрения технологий искусственного интеллекта в управление рисками

Ограничения	Особенности
Риск кибератак	ИИ-решения становятся мишенью для злоумышленников, которые могут использовать уязвимости систем для мошенничества.
Ограничения масштабирования	Мелкие и средние банки могут испытывать трудности в интеграции искусственного интеллекта из-за ограниченности ресурсов.
Неполное понимание клиента	Хотя искусственный интеллект может анализировать большие объемы данных, он не всегда способен учитывать поведенческие или качественные аспекты, такие как мотивация заемщика.
Примечание – составлена на основе источника [2]	

Финансовые и рыночные ограничения внедрения технологий искусственного интеллекта в управление рисками связаны с экономическими реалиями и особенностями конкуренции в банковском секторе. Эти ограничения существенно влияют на темпы и масштабы интеграции новых технологий, определяя доступность ИИ-решений для различных игроков рынка.

Финансовый аспект ограничений проявляется в значительных затратах, связанных с разработкой и внедрением искусственного интеллекта. Банкам необходимо инвестировать в современную инфраструктуру, включая серверы, базы данных и программное обеспечение, а также привлекать специалистов с высокой квалификацией. Это создает серьезное финансовое давление, особенно для небольших банков или тех, у кого ограничены ресурсы.

Рыночные ограничения касаются конкурентной среды. Более крупные банки с большими бюджетами способны быстрее и эффективнее интегрировать технологии искусственного

интеллекта, что дает им конкурентное преимущество. Мелкие и региональные банки часто оказываются в неравных условиях, так как не могут позволить себе сопоставимые вложения в инновации. Это может привести к усилению концентрации рынка и снижению конкуренции.

Еще одним важным аспектом является риск кибератак и технологических сбоев. Использование искусственного интеллекта делает банки более зависимыми от цифровой инфраструктуры, что создает новые уязвимости. Это требует дополнительных инвестиций в системы безопасности, что усиливает финансовую нагрузку.

Кроме того, рыночные ограничения связаны с необходимостью учитывать потребности и доверие клиентов. Многие заемщики и вкладчики не готовы к автоматизированным решениям, принимаемым ИИ, что заставляет банки внедрять технологии осторожно, чтобы не потерять лояльность клиентов.

Финансовые и рыночные ограничения существенно определяют доступность и эффективность внедрения искусственного интеллекта в управление рисками. Для преодоления этих барьеров банкам необходимо искать баланс между инвестициями, инновациями и сохранением доверия клиентов, обеспечивая устойчивое развитие в конкурентной среде.

Таким образом, проблемы и ограничения при внедрении искусственного интеллекта в управление рисками являются серьезными, но преодолимыми. Последовательное устранение этих барьеров обеспечит более эффективное использование технологий в банковской сфере.

Список использованных источников:

1. Дмитриева Г.С. Цифровые технологии в банковском секторе экономики // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. – 2020 г. – № 1 (121). – С. 49–53.
2. Поньрко Р.М. Влияние цифровой экономики на процессы банковского сектора // Экономические науки. – 2020 г. – № 188. – С. 66–70.

ӨОЖ 33(338.43)

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ПЛАТФОРМАЛАР МЕН ҚАРЖЫЛЫҚ ЦИФРЛЫҚ ӨНІМДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Жадилова А.А.

Л.Н.Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университетінің
«Қаржы» бағдарламасы бойынша
1-курс магистранты, Қазақстан
Республикасы, Астана қаласы

Аннотация: Бұл мақалада ауыл шаруашылығы секторында қолданылатын цифрлық платформалар мен қаржылық цифрлық өнімдердің рөлі мен маңыздылығы қарастырылады. Зерттеу агроөнеркәсіптік кешенді цифрландырудың фермерлер үшін қаржылық қолжетімділікті арттыру, басқару тиімділігін жақсарту және ресурстарды оңтайландырудағы әсерін талдайды. Сонымен қатар, цифрлық шешімдердің ауыл шаруашылығын дамытудағы стратегиялық маңызы көрсетіледі. Негізгі назар цифрландырудың экономикалық тиімділігі мен ауылдық аймақтардағы қаржылық қызметтерге қолжетімділікті кеңейтуге аударылады.

Кілт сөздер: цифрлық платформалар, ауыл шаруашылығы, цифрлық банктік өнімдер, қаржылық қызметтер, агроөнеркәсіп, цифрландыру, қаржылық қолжетімділік, ауыл экономикасы, ақпараттық технологиялар

Ключевые слова: цифровые платформы, сельское хозяйство, цифровые банковские продукты, финансовые услуги, агробизнес, цифровизация, доступ к финансовым услугам, сельская экономика, информационные технологии

Keywords: Digital platforms, agriculture, digital banking products, financial services, agribusiness, digitalization, financial inclusion, rural economy, information technology

Қазіргі жаһандық экономикалық конъюнктура жағдайында агроөнеркәсіптік кешенді модернизациялау мәселесі тек өндірістік технологияларды жетілдірумен ғана емес, сонымен қатар қаржылық қызметтерді цифрландыру деңгейімен де тікелей байланысты. Ауыл

шаруашылығындағы финтех – бұл дәстүрлі аграрлық сектор мен инновациялық қаржылық технологиялардың синтезі ретінде көрініс табатын, саланың тиімділігін арттыруға бағытталған пәнаралық парадигма. Зерттеудің өзектілігі аграрлық сектордың капиталды қажетсіну деңгейінің жоғарылығымен және дәстүрлі банктік несиелеу тетіктерінің ауыл шаруашылығы өндірушілерінің ерекшеліктеріне, яғни, маусымдылық, жоғары тәуекелдер, кепілдік базасының шектеулілігі секілді толық сәйкес келмеуімен айқындалады.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, қаржылық технологияларды енгізу ақпараттық асимметрияны төмендетуге, транзакциялық шығындарды оңтайландыруға және фермерлік қожалықтардың қаржылық ресурстарға қолжетімділігін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Осы орайда, финтех шешімдерін ауыл шаруашылығының құн тізбегіне интеграциялау процесін ғылыми тұрғыдан пайымдау саланың тұрақты дамуының стратегиялық факторы ретінде қарастырылуы тиіс.

Ауыл шаруашылығы субъектілерін қаржыландырудың заманауи тетіктері блокчейн технологиялары, үлкен мәліметтер, жасанды интеллект және заттар интернеті негізінде қалыптасуда. Бұл технологиялар кешені қаржы институттарына фермерлердің несиелік қабілеттілігін бағалаудың жаңа баламалы модельдерін жасауға жол ашады. Мәселен, жер серіктерінен алынған суреттер мен метеорологиялық деректерді талдау арқылы егін шығымдылығын болжау мүмкіндігі несиелік тәуекелдерді басқарудың сапалы жаңа деңгейіне көшіреді.

Шетелдік ғылыми әдебиеттерде, атап айтқанда Еуропалық және Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің тәжірибесінде, финтех платформаларының краудфандинг пен P2P (peer-to-peer) несиелеу арқылы ауылдық аймақтардағы капитал тапшылығын жоюдағы рөлі кеңінен дәлелденген.

Қазақстан жағдайында агроөнеркәсіптік кешеннің жалпы ішкі өнімдегі үлесін ескере отырып, ұлттық қаржы жүйесінің цифрлық трансформациясы аграрлық сектордың экспорттық әлеуетін іске асырудың басты тетігі болып табылады.

Қазақстанның ауыл шаруашылығы мемлекет үшін стратегиялық маңызға ие, сондықтан фермерлердің көпшілігі өздерінің дамуын қаржыландыру және ауыл шаруашылығы өндірісі саласына инновациялық технологияларды енгізу үшін тұрақты түрде қаржылық ресурстар іздестіруде. Осыны ескере отырып, фермерлерге инновациялық дамуды қаржылай ынталандырудың тиімді құралдары қажет.

Кесте 1

Қазақстанның ауыл шаруашылығы секторындағы негізгі цифрлық платформалар

Платформа/жүйе	Мақсаты/Функциясы
Бірыңғай мемлекеттік субсидиялау ақпараттық жүйесі	Субсидияларды басқару және өтінімдерді беруді автоматтандыру.
e-Agriculture	Интеграцияланған агроөнеркәсіптік басқару жүйесі.
Ауыл аманаты	Фермерлер мен кооперативтерге арналған несиелік және микронесиелік қызметтер.
Өсімдік шаруашылығы өнімін қадағалау ақпараттық жүйесі	Өсімдік шаруашылығы өнімдерінің қадағалануын қамтамасыз ету (әзірлену үстінде).
E-farming платформасы	Агроөнеркәсіптік кешенге арналған бірыңғай цифрлық экожүйе (жоспарлануда).
Жасанды интеллектке негізделген шешімдер	Жасанды интеллект (чат-боттар, дрондар, топырақ талдауы) арқылы автоматтандыру және оңтайландыру.
Ескерту: [1] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды	

Қазақстанда жасанды интеллектінің бірнеше негізгі жобаларын іске қосу жоспарлануда, оның ішінде:

1. Субсидия алуға өтінім беруді автоматтандыратын ЖИ негізіндегі чат-бот, ол қателіктерді 30%-дан 5%-ға дейін азайтуға мүмкіндік береді;
2. Қол еңбегін 80%-ға дейін қысқартатын және дәлдікті 95%-ға дейін арттыратын топырақты талдаудың интеллектуалды жүйесі;
3. Зиянкестермен күресуге арналған ЖИ-мен жабдықталған дрондар, олар өнім шығынын 25-30%-ға төмендетеді деп күтілуде.

Қазақстан қазірдің өзінде ауыл шаруашылығындағы мемлекеттік қызметтерді цифрландыруда айтарлықтай жетістіктерге жетті. Ауыл шаруашылығы министрлігі ұсынатын 93

қызметтің 98%-ы қазір онлайн режимде қолжетімді, тек 2024 жылдың өзінде 2,6 миллионнан астам электрондық қызмет көрсетілді.

«Жер инспекторы» жүйесі де жер мониторингінде төңкеріс жасап, уақытты қажет ететін қолмен тексеру жұмыстарын спутниктік бақылаумен алмастырды. Жүйенің негізгі мүмкіндіктеріне мыналар жатады:

1. 116 миллион гектарды қамтитын спутниктік мониторинг;
2. Жер иелеріне арналған автоматты хабарламалар;
3. Барлық мемлекеттік органдарға қолжетімді бірыңғай деректер базасы [2].

Кесте 2

Ауыл шаруашылығын дамытуды қаржыландыру үшін қаржылық технологияларды қолдану нұсқалары

Жоба	Іске асыру ерекшеліктері
Ауыл шаруашылығы несиелері	Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары инновациялық жобаларды дамыту үшін банктер мен несиелік мекемелерге несие алуға өтініш бере алады. Қазақстанда ауыл шаруашылығына несие беретін мамандандырылған банктер мен несиелік ұйымдар бар.
Венчурлық капитал	Инвесторлар венчурлық қорлар немесе тікелей инвестициялар арқылы инновациялық аграрлық жобаларға инвестиция сала алады. Бұған ауыл шаруашылығына арналған жаңа технологияларды әзірлейтін стартаптар кіруі мүмкін.
Финтех платформалары	Қаржылық технологиялар (FinTech) ауыл шаруашылығын қаржыландырудың краудфандинг, микронесиелеу және басқа да онлайн платформалар сияқты жаңа тәсілдерін ұсына алады. Олар инвесторлар мен микро-несие берушілерден қаражат жинауға мүмкіндік береді.
Мемлекеттік бағдарламалар мен гранттар	Қазақстан үкіметі инновациялық жобалар үшін түрлі бағдарламалар мен гранттар арқылы ауыл шаруашылығына қаржылық қолдау көрсете алады.
Халықаралық қаржы институттары	Қазақстан инновациялық ауыл шаруашылығы жобалары үшін Дүниежүзілік банк, Еуропалық қайта құру және даму банкі (ЕҚДБ) және басқа да халықаралық ұйымдардан қаржылық қолдау ала алады.
Ескерту: [3] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды	

Ауыл шаруашылығының жалпы өнім көлемі 2025 жылы ол 5,9%-ға артып, 9,8 трлн теңгеге жетті, ал бір жыл бұрын өсім деңгейі 13,6%-ды, ал көлемі 8,3 трлн теңгені құраған болатын. Бұл ілгерілеу өсімдік шаруашылығындағы өндірістің 7,8%-ға және мал шаруашылығындағы өндірістің 3,3%-ға ұлғаюы есебінен қамтамасыз етілді.

Мұндай серпінді өсімге көбіне жеңілдікпен қаржыландырудың бұрын-соңды болмаған көлемі арқасында қол жеткізілді. 2025 жылы агроөнеркәсіптік кешенді қолдауға 1 трлн теңгеге дейін қаражат бағытталды, бұл 2021 жылғы көрсеткіштен 10 есе көп. Бұл шара шамамен 8,5 млн гектар егіс алқабын мемлекеттік қолдаумен қамтуға мүмкіндік берді. Ағымдағы жылы Мемлекет басшысының 2025 жылғы 28 қаңтардағы Үкіметтің кеңейтілген отырысында берген тапсырмасына сәйкес, жеңілдікпен қаржыландыру көлемін 1,5 трлн теңгеге дейін жеткізу жоспарлануда. Сонымен қатар, барынша жоғары тиімділікті қамтамасыз ету үшін субсидияларды өтпелі бақылау және цифрландыру жүйесі енгізілуде, бұл мәліметтерді қолдан көбейтуді болдырмауға және қаражаттың нақты аграрларға жетуіне кепілдік береді [4].

Агроөнеркәсіптік кешен соңғы жылдардағы ең маңызды нәтижелердің біріне қол жеткізді: ауыл шаруашылығы өнімі экспортының көлемі алғаш рет 7 млрд долларға (3,5 трлн теңге) жетті. Бұл көрсеткіш салаға берілетін жеңілдікті несиелеу көлемін 1 трлн теңгеге дейін ұлғайтумен тікелей байланысты.

Жылдық 5%-бен 15 айға дейінгі мерзімге берілген жеңілдікті қаржыландыру ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер мен қайта өңдеу кәсіпорындарының айналым капиталын толықтыруға бағытталды. Пайда көлемі соңғы 5 жылдағы ең жоғары көрсеткішке жетті. Отандық тауарларды ең көп сатып алушы елдер қатарында Өзбекстан, Қытай, Тәжікстан, Ауғанстан, Иран,

Қырғызстан, Ресей және т.б. бар. Ең сұранысқа ие өнім түрлерінің тізіміне бидай, бидай ұны, жемдік ұн, арпа, зығыр тұқымы, күнбағыс майы және күнжара енді [5].

Сандық мәліметтер көрсеткендей, цифрлық платформалар арқылы сауда жасау операциялық шығындарды едәуір қысқартып, ақша айналымының жылдамдығын арттырады. Бұл үдеріс әсіресе шағын және орта фермерлік қожалықтар үшін маңызды, себебі олар ірі агрохолдингтерге карағанда ресурстардың тапшылығына көбірек ұшырайды.

Ғылыми талдау нәтижесінде ауыл шаруашылығындағы финтех шешімдердің негізгі артықшылықтарын келесідей қорытындылауға болады: біріншіден, несиелік және сақтандыру өнімдерінің қолжетімділігі мен жеделдігі артады; екіншіден, жеткізу тізбегінің ашықтығы қамтамасыз етіліп, өнімнің өзіндік құны төмендейді; үшіншіден, деректерге негізделген басқару шешімдерін қабылдау мүмкіндігі туады. Дегенмен, бұл технологияларды жаппай енгізу жолында киберқауіпсіздік, цифрлық сауаттылықтың төмендігі және инфрақұрылымдық шектеулер сияқты кедергілер бар екенін де ескеру қажет. Осы мәселелерді шешу үшін мемлекет пен жеке сектор арасындағы әріптестікті дамыту және тиісті нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру стратегиялық міндет болып қала бермек.

Қорытындылай келе, финтех шешімдері ауыл шаруашылығын дәстүрлі өндіріс саласынан жоғары технологиялық, инвестициялық тартымды секторға айналдырудың қуатты құралы болып табылады. Инновациялық қаржылық технологияларды енгізу тек экономикалық тиімділікке қол жеткізуге ғана емес, сонымен қатар ауылдық аймақтардың әлеуметтік әл-ауқатын арттыруға, азық-түлік қауіпсіздігін нығайтуға және жаһандық бәсекеге қабілеттілікті арттыруға мүмкіндік береді. Болашақ зерттеулер финтех пен «жасыл» қаржыландыру ұғымдарының аграрлық сектордағы ұштасу мәселелерін тереңірек зерделеуге бағытталуы тиіс, бұл саланың экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етудің кепілі болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Buzaubayeva, P., Gulzhan, A., Baimagambetova, Z., & Kenges, G. (2023). Financial Technologies to Support Agricultural Innovations in Kazakhstan: Prospects for Digital Development. *Futurity of Social Science*, 1(2), 30–44.
2. Kazakhstan plans to introduce AI-driven solutions in agriculture through 2025–2026 [электрондық ресурс]. <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2025/02/14/kazakhstan-plans-to-introduce-ai-driven-solutions-in-agriculture-through-2025-2026>
3. Ibraimova, S., Assainov, A., Bayadilova, B., Begentayev, M., & Kunyazova, S. (2025). The role of digital platforms in regulating the cyclicalities of agricultural markets in Kazakhstan. *Scientific Horizons*, 28(7), 149–161. <https://doi.org/10.48077/scihor7.2025.149>
4. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ресми сайты [электрондық ресурс]. <https://nationalbank.kz/ru>
5. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми сайты [электрондық ресурс]. <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa>

ӨОЖ 338.2:574

ӨНІРЛІК ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ

Жаксылыков А. магистрант,
Қорқыт Ата атындағы
Қызылорда университеті,
Қызылорда қ.,

Аңдатпа. Мақалада өңірлік инвестициялық жобаларды мемлекеттік қолдау жүйесін жетілдірудің ғылыми-тәжірибелік негіздері қарастырылған. Өңірлік әлеуметтік-экономикалық дамудың басты құралы ретінде инвестициялық жобалардың маңыздылығы ашылып, олардың тиімді жүзеге асуы үшін қажетті басқару механизмдері ұсынылады. Қызылорда облысы мысалында жүзеге асырылып жатқан өндірістік, инфрақұрылымдық және әлеуметтік жобаларға талдау жүргізіліп, олардың экономикалық әсері мен нәтижелілігі сараланған.

Кілт сөздер: өңірлік жобалар, мемлекеттік қолдау, инвестициялық әлеует, инфрақұрылым, басқару, инвестициялық тартымдылық.

Ключевые слова: региональные проекты, государственная поддержка, инвестиционный потенциал, инфраструктура, управление, инвестиционная привлекательность.

Keywords: regional projects, state support, investment potential, infrastructure, management, investment attractiveness.

Өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуы функционалдық бірлікті білдіретін жобалар мен бағдарламалардың белгілі бір тізбесін іске асыруды көздейді. Өңірлердің дамуының заманауи парадигмасы сол өңірлердегі әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламалары мен жобаларды іске асыруды көздейді. Тиісінше, кез келген өңірдің дамуы өндірістік, әлеуметтік және инфрақұрылымдық салалардағы бағдарламалар мен жобалардың нәтижелі болуына байланысты. Сонымен қатар, өңірлік жобалардың тиімділігі экономикалық және әлеуметтік инфрақұрылым, экономикалық әлеует, саяси аспектілер сияқты факторлардың жиынтығына тәуелді болады.

Клиффорд Ф. Грей мен Эрик У. Ларсонның пікірінше, жоба – бұл уақыт, бюджет, ресурстардың шектеулілігімен байланысты кешенді, қайталанбайтын, бір кезеңді шара. Сонымен қатар, жобаны жүзеге асыруда тапсырыс берушінің қажеттігіне байланысты нақты қадамдары болады. Ал жобаның мақсаты – тапсырыс берушінің қажетін қанағаттандыру [1].

Малышев Д. П. өзінің зерттеулерінің нәтижесінде өңірлік жоба түсінігіне төмендегідей анықтама береді: «Өңірлік инвестициялық жобалар – өңірдің бизнес, инфрақұрылым және әлеуметтік саладағы объектілерін дамытуға бағытталған өзара байланысты іс-шаралардың жүйесі». Ол өңірлік жобаларды үш топқа бөледі [2].

Осы жіктелуге сәйкес, бизнес саласындағы жобаларға пайда табуды көздейтін жобалар; әлеуметтік жобаларға әлеуметтік сектордағы жобалар (мектеп, аурухана және басқа да әлеуметтік нысандар салу); инфрақұрылымдық жобаларға аймақтағы инфрақұрылым объектілерін салу бойынша жобалар кіреді (жол салу, сумен жабдықтау, электр желілерін тарту, газ құбырларын тарту).

Қызылорда облысындағы өндірістің басым бөлігі өнеркәсіп өндірісінің көлемі бойынша есептеледі. 2024 жылы өнеркәсіп өндірісінің көлемі 476 971,1 млн теңгені құрап, 2015 жылмен салыстырғанда шамамен 68%-ға ұлғайды. Ауыл шаруашылығы өндірісінің көлемі де жылдық есепте ұлғайып, 2025 жылға дейін есепті жылы 325 748,0 млн тоннаға жетті.

Қызылорда облысында 6 индустриялық аймақ бар. Олардың сипаттамасы 1-суретте берілген.

Ескертпе – [3] негізінде құрастырылды

Сурет 1. Қызылорда облысының индустриялық аймақтары

Өңірде индустриялық аймақты құру үшін 511,9 га жер телімі бөлінді. Қазіргі таңда бөлінген жер телімінен 259 га жер игеріліп, жалпы құны 197,3 млрд.теңгені құрайтын 60 жоба

орналастырылды. Инфрақұрылымның құрылысына бюджеттен 6,7 млрд.тенге бөлінді. Әрбір индустриялық аймақтың инфрақұрылымы бар (энергия және сумен жабдықталған, табиғи газбен қамтамасыз етілген және т.б.).

60 жобаның ішінде құны 65,3 млрд.тенгені құрайтын 22 жоба іске асырылып, 349 жұмыс орны ашылды.

2025 жылдың I жартыжылдығында іске қосылған жобалардың шығарған өнім көлемі 10,8 млрд.тенге (1-кесте).

Кесте 1

Индустриялық аймақтар бойынша жобалар

№	Индустриялық аймақ	Жер телімі, га		Жоба құны (млрд.тг)	Жұмыс орны	Жобалар		
		Барлығы	Барлығы			Барлығы	Іске қосылған	Іске асырылудағы
1	Қызылорда қаласы	366	162,7 (44,4%)	126,8	1 223	12	1	11
2	Арал ауданы	6	6,0 (100%)	1,7	135	4	2	2
3	Қазалы ауданы	6,9	5,2 (75,3%)	0,272	62	9	6	3
4	Қармақшы ауданы	15	4 (26,6%)	0,143	35	4	1	3
5	Жалағаш ауданы	22	13,1 (59,5%)	0,758	148	19	8	11
6	Шиелі ауданы	96	68 (70,8%)	65,9	468	12	4	8
Барлығы		511,9	259 (50,5%)	197,3	2071	60	22	38
Ескертпе – [3] негізінде құрастырылды								

Облыста индустрияландыру бағдарламасының III бесжылдығында құны 543,3 млрд.тенгені құрайтын, іске қосылғанда 7,4 мың адамды жұмыспен қамтитын 46 жоба жүзеге асырылуы жоспарланған:

1) «Өңірлік кәсіпкерлікті қолдау» картасында - құны 172,7 млрд.тенгені құрайтын, іске қосылғанда 4,1 мың адамды жұмыспен қамтитын - 43 жоба;

2) Республикалық картасында - құны 370,6 млрд.тенгені құрайтын, іске қосылғанда 2,4 мың адамды жұмыспен қамтитын - 3 жоба.

Бағдарлама аясында 2021 жылы құны 45,2 млрд.тенгені құрайтын, толық қуаттылыққа шыққанда 456 адамды жұмыспен қамтитын 4 жоба іске қосылды:

1.«Аралтұз» АҚ-ның «Ас тұзы өндірісінің №3 испан цехының құрылысы» жобасы (жоба құны - 2,9 млрд.тенге, жұмыс орны - 198 адам, қуаттылығы - жылына 180 мың тонна).

2. «Қуат керамзит» ЖШС-нің «Керамзит және керамзит блоктарын шығаратын өндіріс» жобасы. (жоба құны - 130 млн.тенге, жұмыс орны - 25 адам, қуаттылығы жылына 3 млн. дана).

3.«Ақжарма-1» фермерлік шаруашылығының «Қуаттылығы жылына 630 тонна күріш ақтау цехы» жобасы (жоба құны – 49,8 млн.тенге, жұмыс орны - 7 адам).

4.«Orda Glass Ltd» ЖШС-нің «Қуаттылығы жылына 197,1 мың тонна табақша шыны өндіретін және өңдейтін зауыты» жобасы(жоба құны - 42,1 млрд.тенге, жұмыс орны - 226 адам).

Сонымен қатар, ағымдағы жылы «Шалқия» кен орнында тау-кен байыту комбинатының және кальциленген сода зауытының құрылысын бастауды жоспарланған.

«Баласауыскандық» ванадий кен орнын игеру жұмыстары жалғасуда, былтырғы жылдың қараша айынан бастап ферромолибден өнімін өндіруді бастады.Облыста өндеу өнеркәсібіне бағытталған инвестициялық жобалар пулы аясында құны 704,5 млрд.тенгені құрайтын, іске қосылған соң 6,8 мың адамды жұмыспен қамтитын 43 жобаның жүзеге асырылуы жоспарланған. 2024 жылы құны 4,8 млрд.тенгені құрайтын, толық қуаттылыққа шыққанда 175 жұмыс орны ашылатын 7 жоба іске қосылды:

1. «Шаған» ФҚ «Күріш ақтау цехы» (құны – 150 млн. тенге, қуаттылығы – жылына 630 тонна, жұмыс орны – 25 адам, Сырдария ауданы).

2. «КЗ Сапа Бетон» ЖШС («Нұр орда жолы» ЖШС) «Бетон зауыты» (құны – 87 млн. тенге, қуаттылығы – жылына 200 м³, жұмыс орны – 10 адам, Қызылорда қаласы).

3. «ВЕГА-Пром» ЖШС «Құрғақ құрылыс қоспалары цехын кеңейту» (құны 103 млн. тенге,

- қуаттылығы – 23,4 мың тонна, жұмыс орны – 31 адам, Қызылорда қаласы).
4. ЖК «Игіліков» «Балық қалдықтарынан жасалған балық ұнын өндіру» (құны – 100 млн. теңге, қуаттылығы – жылына 1056 тонна, жұмыс орны – 19 адам, Қазалы ауданы).
 5. «Тұрған-тамы» ШҚ «Балық өңдеу цехын салу» (құны – 600 млн.теңге, қуаттылығы – жылына 324 тонна, жұмыс орны – 40 адам, Қармақшы ауданы).
 6. «Пірімжанов» ЖК («АдалКазСтрой» ЖШС) «Ішкі және сыртқы есіктер өндірісі» (құны – 300 млн. теңге, жұмыс орны – 20 адам, Қызылорда қаласы).
 7. «Құрылыс-көлік компаниясы» ЖШС «Үй құрылыс комбинаты» (құны – 3,5 млрд.теңге, жұмыс орны – 30 адам, Қызылорда қаласы).

Қызылорда облысындағы өңірлік жобалардың құрамы келесі кестеде беріледі (2-кесте).

Кесте 2.

Қызылорда облысында іске асырылып отырған өңірлік жобалар құрамы

Өңірлік жобалар	2020	2021	2022	2023	2024
1. Бизнес саласындағы немесе индустриалды жобалар					
Саны, бірлік	6	8	6	5	8
Құны, млрд теңге	2,1	20,9	22,84	7	19,9
2. Әлеуметтік саладағы жобалар					
Саны, бірлік	6	7	7	8	9
Құны, млн теңге	6,3	7,1	8,7	10,1	13,1
3. Инфрақұрылым саласындағы жобалар					
Саны, бірлік	12	11	15	14	16
Құны, млн теңге	5,7	6,7	8,1	7,9	8,9
Ескертпе – [4] негізінде құрастырылды					

Өңір үшін аса маңызды жобалардың қатарында жаңа жылу электр орталығының құрылысын салу бар. Жұмыс істеп тұрған ЖЭО өткен ғасырдың 60-жылдарында салынған, сондықтан тозу деңгейі жоғары. Жобаның алғашқы кезеңі ҚР Энергетика министрлігі Қызылорда қаласында белгіленген электр қуаты кемінде 240 МВт болатын бу-газ қондырғысын салуға аукциондық сауда-саттық өткізуден басталды. Аукциондық сауда-саттық қорытындысы бойынша түркиялық «Акса Энерджи Уретим Аноним» акционерлік қоғамының филиалы жеңімпаз деп жарияланды. Аукциондық сауда-саттықтың жеңімпазы 2026 жылға қарай электр станциясының құрылысын аяқтауды қамтамасыз етуге, сондай-ақ электр энергетикасы саласындағы заңнамада көзделген талаптарды орындауға міндетті. Жобаның құны – 215 млрд теңге. Бұл орталық іске қосылғанда облыс электр энергиясын сырттан сатып алмайды. Өндірілген энергияның бір бөлігін аймақтан тыс жерге сатуға мүмкіндік туады.

Қызылорда ЖЭО ауданы 3,6 га және қажетті қайта құрумен қолданыстағы инфрақұрылым қарастырылған. Жобада:

- 240 МВт жалпы электр қуатын енгізу, оның ішінде қуаты 185 МВт үш газ турбиначасын салу;
- қуаты 55 МВт бір бу турбиначасын, жалпы жылу қуаты 277 Гкалсағат суын салу, оның ішінде қуаты 127 Гкалсағат үш кәдеге жарату қазандығын салу;
- қуаты 150 Гкал*сағат екі су жылыту қазандығын салу қарастырылған.

Бұл жоба тек Қызылорда облысына ғана емес, жалпы Қазақстанға да тиімді. Болашақта бұл нысан энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Құны 215 млрд теңге болатын жаңа нысан елімізде тәуелсіздік жылдарында шетелдік инвесторлар есебінен энергетика саласында іске асырылып жатқан ең ауқымды жобалардың бірі болып табылады. «Aksa Energy» 1960 жылы құрылған «Kazanci Holding» құрылымына кіреді. Холдинг тек энергетика саласында ғана емес, ауыл шаруашылығы мен туризм саласында да жобаларды дамытады. «Aksa Energy» бүгінде Түркия, Гана, Мадагаскар, Мали, Конго және Өзбекстан елдерінде электр станцияларын салумен айналысады.

Өз кезегінде инвестор үшін электр қуаты нарығы шеңберінде 15 жыл ішінде «Жаңартылатын энергия көздерін қолдау жөніндегі есеп айырысу-қаржы орталығы» ЖШС тарапынан 240 МВт электр қуаты көлеміне салынған инвестицияларды кепілдендірілген қайтару, сондай-ақ басқа да қолдау шаралары, оның ішінде отынды үздіксіз жеткізу, сыртқы газ және электр желілік инфрақұрылым құрылысы қамтамасыз етіледі.

Жобаларды басқару саласындағы өңірлік саясат келесі мәселелерді ескеруі қажет:

- инвестициялық үдерістің барлық қатысушыларының: мемлекеттің, барлық меншік түріндегі кәсіпорындардың, аумақ халқының мүдделерін сақтауды көздейтін мүдделер теңгерімі;
- өңірдің инвестициялық саласын тұрақты дамытуға және жетілдіруге бағытталған шаралар кешенін пайдалануды көздейтін әлеуметтік-экономикалық қауіпсіздік және сыртқы, ішкі қатерлерге қарсы іс-қимыл тетіктері;
- аумақтық жүйенің талаптарын, яғни инженерлік және әлеуметтік инфрақұрылымды анықтайтын инвестициялық саясаттың кешенділігі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Клиффорд Ф. Грей, Эрик У. Ларсон. Управление проектами: практическое руководство / пер. с англ. – М.: Издательство «Дело и Сервис», 2015. – 528 с.
2. Малышев Д. П. Теоретико-методические аспекты управления региональными инвестиционными проектами // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Экономика. Право. Управление. – 2015. – № 1.
3. Қызылорда облысының әлеуметтік-экономикалық дамуы [электрондық ресурс]. https://old.stat.gov.kz/region/260099/statistical_information/publication
4. Қызылорда облысының инвестициялық мүмкіндіктері [электрондық ресурс]. <https://www.gov.kz/memleket/entities/kyzylorda/press/article/details/46914>

УДК 336.71

ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРИБЫЛЬНОСТЬ БАНКОВ: ЭМПИРИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ ПО КАЗАХСТАНУ

Жакупов А.С.

Магистрант 1-го курса,
Евразийский национальный
университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В данном исследовании изучается влияние финансовых технологий на прибыльность коммерческих банков Казахстана, в частности, банков «Халык Банк», «ЦентрКредит» и «Каспи Банк». На основе корреляционного анализа данных за 11 лет, предоставленных Национальным банком Казахстана и Бюро национальной статистики, в программе STATA разработан уникальный индекс финансовых технологий (Fintech Index), учитывающий платежные карты, банкоматы, POS-терминалы и безналичные расчеты. Результаты показывают сильную положительную корреляцию (81,95%) между рентабельностью активов (ROA) и индексом финансовых технологий, демонстрируя, что устойчивое развитие продуктов финансовых технологий является существенным фактором роста стоимости и прибыльности банков в стране. Выявлено, что наибольшее влияние на рост прибыльности оказывают показатели безналичных платежей, а также развитие инфраструктуры POS-терминалов. Также, проведенный анализ аналогично подтверждает значимость цифровизации банковских услуг как ключевого драйвера повышения операционной эффективности и конкурентоспособности банков. Полученные результаты могут быть использованы при разработке стратегий цифровой трансформации и государственной политики в сфере финансовых технологий.

Кілт сөздер: қаржылық технологиялар, заманауи қаржылық технологиялар, финтех индексі, компаниялар, корреляциялық талдау, карталар, банкоматтар, POS терминалдары, қолма-қол ақшасыз операциялар, коэффициенттік талдау.

Ключевые слова: финансовые технологии, современные финансовые технологии, финтех индекс, компании, корреляционный анализ, карточки, банкоматы, POS-терминалы, безналичные операции, анализ коэффициентов.

Keywords: financial technologies, modern financial technologies, fintech index, companies, correlation analysis, cards, ATMs, POS terminals, cashless transactions, coefficient analysis.

Введение. Банковский сектор в Казахстане развивается устойчиво благодаря сочетанию различных факторов, влияющих на спрос и предложение. Со стороны предложения основными катализаторами изменений являются технологические достижения и изменения в регулировании. Между тем, со стороны спроса поколение цифровых грамотных людей меняет поведение и ожидания потребителей быстрее, чем когда-либо прежде, [1]. Развитие технологий стремится удовлетворить потребности и предпочтения клиентов посредством доступных и высокоскоростных услуг, а также персонализированных продуктов, создающих цифровые банковские услуги. Некоторые ученые изучали влияние финтеха на прибыльность и эффективность банков в Казахстане [2, 3, 4]. Результаты их исследований показали, что внедрение и развитие финтех-продуктов и услуг оказывают положительное влияние на эффективность банков и приносят большую прибыль, в целом. Цель данного исследования - определить, увеличивают или уменьшают ли цифровые услуги и продукты прибыльность банков в Казахстане.

Результаты и обсуждение. В исследовании используется качественный исследовательский подход, а для анализа взаимосвязи между переменными инновационных финтех-технологий и прибыльностью банков используются вторичные данные. Годовые данные были собраны из сводных отчетов банков второго эшелона и статистики платежных инструментов Национальной платежной системы на сайте НБРК [6], а также Бюро национальной статистики Казахстана [8]. В данном исследовании используются сводные данные, такие как количество держателей карт, POS-терминалов и банкоматов. ROA это рентабельность активов, то есть отношение чистой прибыли к общим активам. ROA является зависимой переменной, описывающей прибыльность банка. В Казахстане нет специального индекса для финтех-технологий. Таким образом, индекс финтеха был рассчитан в данной статье на основе среднего количества банкоматов (всего, тысяч единиц), количества POS-терминалов (всего, тысяч единиц), объема безналичных платежей и денежных переводов, осуществляемых с помощью платежных карт (всего, тысяч транзакций), а также общего количества платежных карт в обращении (всего, тысяч единиц). Этот индекс помог уменьшить мультиколлинеарность этих независимых переменных, которые линейно зависели друг от друга. Коэффициент затрат к доходам (CIR) рассчитывается путем деления операционных расходов на операционную прибыль [7]. ROA, индекс финтеха и CIR были рассчитаны вручную. Общий объем кредитов и депозитов использовался для проверки связи этих переменных с развитием финансовых технологий. Для анализа использовались две макроэкономические переменные, такие как валовой внутренний продукт (ВВП) и инфляция, которые были собраны из Бюро национальной статистики на ежегодной основе. Рост ВВП и инфляция включены в качестве макроэкономических контрольных переменных для учета эффектов масштаба экономики и делового цикла. Существующая литература в целом указывает на то, что более высокие темпы роста ВВП и инфляции положительно связаны с рентабельностью банков (ROA, ROE), отражая увеличение кредитной активности и расширение процентных ставок [9], хотя они также могут повышать риск и снижать стабильность банков во время экономического подъема. Однако эмпирические данные остаются противоречивыми, поскольку ряд исследований сообщают об отсутствии статистически значимого влияния ВВП и инфляции на показатели деятельности банков [5]. Корреляционный анализ позволил получить следующую матрицу. См. Таблицу 1 ниже.

Таблица 1

Матрица корреляционного анализа Казахстанских БВУ

	ROA	Индекс Финтеха	Общий объем кредитов	Общий объем депозитов	Отношение расходов к доходам	ВВП	Инфляция
ROA	1.0000						
Индекс Финтеха	0.8195* 0.0020	1.0000					
Общий объем кредитов	0.7538* 0.0074	0.9684* 0.0000	1.0000				

Общий объем депозитов	0.7876* 0.0040	0.9829* 0.0000	0.9744* 0.0000	1.0000			
Отношение расходов к доходам	-0.0796 0.8161	0.0718 0.8338	0.1652 0.6274	0.1266 0.7107	1.0000		
ВВП	0.3059 0.3603	0.3386 0.3085	0.3307 0.3205	0.2718 0.4187	-0.4168 0.2022	1.0000	
Инфляция	0.2063 0.5428	0.3446 0.2994	0.3359 0.3126	0.3654 0.2691	0.3029 0.3653	-0.0910 0.7901	1.0000

*составлено на основе данных с сайта НБРК и официального сайта Бюро национальной статистики [6, 8]

Взаимосвязь между ROA и индексом финтеха составляет 0,8195 ($p = 0,0020$), что означает сильнуюположительную связь. Развитие финтеха в банковском секторе оказывает благоприятное влияние на прибыль банка.Коэффициент корреляции между ROA и общим объемом кредитов составляет 0,7538 с p -значением 0,0074, что указывает на статистически значимую положительную взаимосвязь. Это свидетельствует о том, что расширение кредитного портфеляположительно коррелирует с улучшением прибыльности банка.Коэффициент корреляции между ROA и общим объемом депозитов составляет 0,7876 с p -значением 0,0040, что указывает на сильную и статистически значимую положительную взаимосвязь между двумя переменными, иувеличение депозитов связано с более высокой прибыльностью банка.Рентабельность активов (ROA) и соотношение затрат к доходам: коэффициент корреляции составляет -0,0796 с p -значением 0,8161, что указывает на очень слабую и статистически незначимую взаимосвязь. Это говорит о том, что эффективность затрат относительнодоходов оказывает незначительное влияние на прибыльность.ROA и ВВП: коэффициент корреляции составляет 0,3059 с p -значением 0,3603, что показывает умереннуюположительную взаимосвязь, но она не является статистически значимой. Это означает, что хотя экономический рост можетоказывать некоторое влияние на прибыльность, это влияние не является сильным или надежным.ROA и инфляция: коэффициент корреляции составляет 0,2063 с p -значением 0,5428, что указывает на слабуюи статистически незначимую взаимосвязь. Это означает, что инфляция не оказывает заметного влияния наприбыльность банка.

Согласно данным, можно сделать вывод, что в течение рассматриваемого периода монетарные и регуляторные интервенции моглисмягчить передачу макроэкономической волатильности в банковский сектор. В Казахстане активные политические меры,предпринятые центральным банком, такие как корректировка процентных ставок, поддержка ликвидности и пруденциальное регулирование,могли защитить балансы банков от макроэкономических шоков, тем самым ослабивнаблюдаемые корреляции.

Индекс FinTech демонстрирует устойчивую положительную связь с общим объемом кредитов (0,9684, $p = 0,0000$), а также с общим объемом депозитов (0,9829, $p = 0,0000$), и показывает, что развитие финтеха тесно связано с ростом кредитования и депозитов. В отличие от этого, его корреляция с коэффициентом затрат к доходам (0,0718, $p = 0,8338$) слабая и статистически незначимая, что указывает на незначительное влияние на эффективность затрат. Кроме того, рентабельность активов (ROA) положительно коррелирует с общим объемом кредитов (0,7538, $p = 0,0074$) и общим объемом депозитов (0,7876, $p = 0,0040$), подтверждая идею о том, что увеличение объемов кредитования и депозитов способствует прибыльности банков, в то время как его взаимосвязь с ВВП, инфляцией и эффективностью затрат остается слабой и незначимой.

Взаимосвязь между ВВП и ROA (0,3059, $p = 0,3603$) предполагает, что экономический рост связан с повышением прибыльности банков, но эффект слабый и статистически незначимый. Аналогично, инфляция и общий объем депозитов (0,3654, $p = 0,2691$) демонстрируют умеренную положительную корреляцию, указывая на то, что инфляция может стимулировать сбережения, хотя эта взаимосвязь статистически незначима. В целом, хотя макроэкономические факторы, такие как ВВП и инфляция, могут влиять на показатели банковской деятельности, их влияние, по-видимому, ограничено в данном анализе.

Индекс FinTech демонстрирует сильную корреляцию как с общим объемом кредитов, так и с депозитами, что подразумевает, что развитие финтеха может способствовать расширению банковского сектора. Кроме того, ROA демонстрирует положительную связь с внедрением финтеха, кредитными портфелями и ростом депозитов, указывая на то, что банки с большей интеграцией финтеха и большими объемами кредитов и депозитов, как правило, достигают более высокой прибыльности. Однако коэффициент «затраты к доходам» не имеет значимой корреляции ни с рентабельностью

активов (ROA), ни с индексом финансовых технологий (Fintech Index), что подразумевает, что операционная эффективность банков не обязательно зависит от внедрения финансовых технологий. Кроме того, макроэкономические факторы, такие как ВВП и инфляция, демонстрируют слабую корреляцию с ключевыми банковскими переменными, что указывает на то, что связь между экономическим ростом, инфляцией и прибыльностью банков является неопределенной.

Заключение. Исследование выявило сильную положительную корреляцию между развитием финтех-индустрии (индекс FinTech) и расширением кредитных и депозитных портфелей банков, что свидетельствует о том, что цифровые технологии способствовали расширению банковского сектора в Казахстане за последние одиннадцать лет. Кроме того, банки с большими объемами кредитования и депозитов, а также с высоким уровнем внедрения финтех-решений, демонстрируют более высокую рентабельность активов (ROA), что подтверждает важность цифровой трансформации в повышении эффективности банковской деятельности.

В то же время операционные издержки (коэффициент «затраты к доходам») не показали значимой связи ни с ROA, ни с индексом FinTech, что может указывать на то, что уровень операционной эффективности банков не находится под прямым влиянием финтех-инноваций. Более того, макроэкономические факторы, такие как ВВП и инфляция, слабо связаны с банковскими показателями, что указывает на отсутствие четкой связи между экономическим ростом, инфляцией и рентабельностью банков.

Полученные результаты подтверждают заявленные цели исследования, а именно положительную корреляцию финтех-индустрии с рентабельностью банков. Практическое применение полученных результатов заключается в необходимости дальнейшего внедрения цифровых технологий в банковский сектор для повышения его устойчивости и конкурентоспособности. В будущем целесообразно углубить исследования влияния отдельных финтех-продуктов на прибыльность и риски банков, а также изучить влияние цифровых технологий в различных институциональных и регуляторных средах.

Список использованных источников:

1. Casu B., Girardone C., Molyneux P. Introduction to banking. – New York: Pearson, 3rd edition. – 2022. – 40 p.
2. Yeveskina Zh., Nurgaliyeva A., Chaykovskaya L. The profitability of second-tier banks: essence and main influencing factors // Bulletin of the Karaganda university, Economy Series. – 2021. – №1(101). – P. 36–47. – DOI: 10.31489/2021Ec1/36-47
3. Mukusheva A., Zholamanova M., Kuchukova N. Financial Technologies in the Banking Sector: Prospects and Security // Bulletin of the Karaganda university, Economy Series. – 2021. – №1(101). – P. 92–102. – DOI: 10.31489/2021Ec1/92-102
4. Kredina A., Koshkina O., Vasa L. The Use of Payment Cards in Kazakhstan: Analysis and Forecast // Economics: the strategy and practice. – 2021. – №3(16). – P. 106–116. – DOI: 10.51176/1997-9967-2021-3-106-116
5. Dasilas A., Karanović G. The impact of FinTech firms on bank performance: evidence from the UK // EuroMed Journal of Business. – 2023. – №1(20). – P. 244–258. – DOI: 10.1108/EMJB-04-2023-0099
6. Официальный сайт Национального Банка Республики Казахстан. Статистика. Показатели финансового сектора. Банковский сектор. – URL: <https://www.nationalbank.kz/en>
7. Cecchetti S., Schoenholtz K. Money, Banking, and Financial Markets. – New York: McGrawHill, 6th Edition. – 2021. – P. 1–736
8. Официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – URL: <https://stat.gov.kz/en>

**КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ В
РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН****Жашкеев Р.А.**докторант 1 курса
ОП 8D04107 – «Финансы»
Esil University, г. Астана**Мақыш С.Б.**Научный руководитель
д.э.н., профессор
Esil University, г. Астана**Аннотация**

В статье выполнен комплексный анализ механизма государственного финансирования предпринимательства в Республике Казахстан в условиях ускоренной цифровой трансформации и объявленного 2026 года Годом цифровизации и искусственного интеллекта. На основе официальных статистических данных Комитета по статистике МНЭ РК, отчётов Фонда «Даму» и холдинга «Байтерек», а также нормативно-правовых актов выявлены структурные диспропорции в распределении государственной поддержки, высокий уровень отказов в кредитовании и ярко выраженная региональная асимметрия. Особое внимание уделено влиянию институциональной инфраструктуры на динамику развития малого и среднего предпринимательства (МСП). Предложены конкретные меры по созданию единой цифровой платформы, расширению портфельных гарантий и закреплению целевого финансирования МСП на уровне не менее 1,5 % ВВП. Полученные результаты могут быть использованы при корректировке государственных программ поддержки на 2027–2029 годы и в рамках реализации Послания Президента РК 2026 года.

Ключевые слова: государственное финансирование предпринимательства, малое и среднее предпринимательство, цифровая трансформация, Фонд «Даму», доступ к кредитам, региональная асимметрия, пути совершенствования, Казахстан.

Кілтті сөздер: Қазақстан, мемлекеттік қаржыландыру, кәсіпкерлік, шағын және орта бизнес, цифрлық трансформация, қаржыландыруға қолжетімділік мәселелері, жетілдіру жолдары.

Key words: State financing of entrepreneurship, SME, digital transformation, access to finance problems, improvement pathways, Kazakhstan.

В условиях глобальной цифровизации и перестройки мировых экономических связей государственное финансирование предпринимательства превращается из вспомогательного инструмента в один из ключевых стратегических рычагов обеспечения устойчивого роста и повышения конкурентоспособности национальной экономики. Президент Республики Казахстан К.-Ж. Токаев в своём Послании народу 2026 года особо подчеркнул, что «движущей силой цифрового развития страны должны стать именно предприниматели», при этом доля малого и среднего бизнеса в ВВП уже приблизилась к 40 %, а в структуре занятости — почти к 50 % [1].

Актуальность темы определяется несколькими связанными обстоятельствами. Прежде всего, объявление 2026 года Годом цифровизации и искусственного интеллекта открывает возможность перейти от традиционных субсидий к более современным и технологичным формам поддержки. Одновременно сохраняющиеся ограничения в доступе к долгосрочному финансированию сдерживают диверсификацию экономики и ослабляют её устойчивость к внешним потрясениям. Наконец, реализация стратегических задач, обозначенных Главой государства, требует не декларативных, а научно выверенных решений, способных повлиять на обновление действующих программ.

Цель исследования состоит в комплексном анализе государственного финансирования предпринимательства в Республике Казахстан, выявлении его проблемных зон и обосновании путей их преодоления. В этой связи проанализированы нормативно-правовая база и институциональная система поддержки, оценены динамика и структура финансирования за 2020–2025 годы, определены ключевые барьеры эффективного использования средств и предложены цифровые и инновационные инструменты совершенствования. Теоретическая значимость работы

связана с уточнением содержания понятия «государственное финансирование предпринимательства» в условиях цифровой экономики. Практическая ценность выражается в возможности использования полученных рекомендаций Министерством финансов, холдингом «Байтерек» и Фондом «Даму» при разработке программ поддержки на 2027–2029 годы.

Исследование построено на комплексном использовании официальных и достоверных источников. Основу эмпирической базы составили нормативно-правовые акты Республики Казахстан, включая Закон «О государственной поддержке малого и среднего предпринимательства», программу «Дорожная карта бизнеса – 2025» (с последующими редакциями), а также отчёты холдинга «Байтерек» и Фонда «Даму» за 2023–2025 годы. Важным источником послужили статистические сборники Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК за указанный период, а также материалы международных организаций — отчёты Всемирного банка и ОЭСР по доступу МСП к финансированию в странах Центральной Азии.

Для наглядного представления динамики ключевых показателей ниже приведена таблица, составленная на основе официальных данных Комитета по статистике МНЭ РК и отчётов Фонда «Даму» (таблица 1)

Таблица 1

Основные показатели финансирования МСП в РК

Показатель	2023 год	2024 год	2025 год
Доля МСП в ВВП, %	36,5	39,3	40,5
Действующие субъекты МСП, тыс. ед.	2 028	2 050	2 176,4
Объём одобренного финансирования через Фонд «Даму», трлн тенге	1,57	1,71	1,9
Доля проектов в обрабатывающей промышленности, %	5,8	6,2	6,4
Уровень отказов банков по заявкам МСП, %	37	36	35
Примечание - сформировано на основе источников [2, 3, 4]			

Таблица 1 показывает, что в 2023–2025 годах сектор МСП в Казахстане развивался по восходящей траектории, причем рост затронул как масштаб сектора, так и параметры его финансовой поддержки. Доля МСП в ВВП увеличилась с 36,5 до 40,5 %, что указывает на постепенное усиление его роли в формировании национальной экономики. Одновременно выросло число действующих субъектов МСП — с 2 028 до 2 176,4 тыс. единиц, а объём одобренного финансирования через Фонд «Даму» достиг 1,9 трлн тенге. Иначе говоря, государственная поддержка не оставалась формальной, а сопровождалась расширением самого предпринимательского поля.

В то же время таблица фиксирует и более сдержанную сторону процесса. Несмотря на положительную динамику, доля проектов в обрабатывающей промышленности выросла лишь с 5,8 до 6,4 %, то есть структурный разворот в сторону производственного предпринимательства пока остается ограниченным. Уровень отказов банков по заявкам МСП действительно снизился с 37 до 35 %, однако это сокращение нельзя считать достаточным для вывода о кардинальном повышении доступности кредитных ресурсов. Следовательно, количественное расширение финансирования уже налицо, но его качественный эффект все еще реализуется не в полной мере. Именно в этом, по сути, и проявляется главное противоречие современной модели поддержки МСП.

Для углубления выводов, представленных в таблице 1, целесообразно дополнить исследование блоком показателей, отражающих не только объёмы государственной поддержки, но и фактическую результативность предпринимательской среды. В данном случае особенно важно проследить, как менялись не только численность субъектов МСП, но и их активность, занятость, выпуск продукции, а также параметры цифровой финансовой инфраструктуры. Такой подход позволяет уйти от слишком узкого понимания государственной поддержки как простого распределения бюджетных и квазигосударственных ресурсов. Он показывает, насколько финансирование действительно сопряжено с расширением экономической базы малого и среднего бизнеса. Кроме того, включение цифровых индикаторов принципиально важно для внутренней логики статьи, поскольку заявленная в ее названии цифровизация должна быть подтверждена не

только концептуально, но и количественно. Именно поэтому после таблицы 1 обоснованно разместить таблицу 2, раскрывающую дополнительную динамику результативности сектора МСП и цифровой среды Казахстана в 2023–2025 годах [5] (таблица 2).

Таблица 2

Дополнительные показатели результативности сектора МСП и цифровой среды в Казахстане

Показатель	2023 год	2024 год	2025 год
Зарегистрированные субъекты МСП, тыс. ед.	2236,5	2257,6	2377,5
Доля действующих субъектов в числе зарегистрированных, %	91,0	90,9	91,5
Занятые в секторе МСП, тыс. чел.	4322,1	4373,0	4522,4
Выпуск продукции МСП за январь–сентябрь, трлн тг	47,2	57,2	73,2
Доля МСП в численности экономически активного населения, %	45,2	45,2	46,2
Объем безналичных операций по платежным картам в декабре, трлн тг	14,5	17,4	18,4
Доля интернет- и мобильного банкинга в объеме безналичных платежей, %	90,8	90,6	89,8
Примечание - сформировано на основе источника [5-6]			

Данные таблицы 2 заметно уточняют общую картину, заданную в предыдущем статистическом блоке. Если таблица 1 фиксировала прежде всего масштабы финансирования и общие ограничения доступа к нему, то новая таблица позволяет увидеть, как на этом фоне изменялась сама предпринимательская база. За 2023–2025 годы число зарегистрированных субъектов МСП увеличилось с 2236,5 до 2377,5 тыс. единиц. Рост составил 6,3 %, и это указывает на сохранение высокой институциональной притягательности малого и среднего бизнеса. Вместе с тем еще более важным выглядит увеличение числа действующих субъектов с 2036,1 до 2176,4 тыс. единиц. По расчетам автора, прирост активного ядра сектора достиг 6,9 %. Это означает, что расширялась не только формальная регистрация бизнеса, но и реальная хозяйственная активность. Показатель доли действующих субъектов в числе зарегистрированных в 2024 году незначительно снизился до 90,9 %. Однако уже в 2025 году он поднялся до 91,5 %. Следовательно, после короткой фазы замедления сектор продемонстрировал восстановление деловой устойчивости.

Не менее содержательны данные о занятости. Численность работников в секторе МСП выросла с 4322,1 до 4522,4 тыс. человек. Это увеличение нельзя назвать резким, но именно его умеренный характер на фоне более быстрого роста выпуска выглядит аналитически важным. Выпуск продукции МСП за январь–сентябрь поднялся с 47,2 до 73,2 трлн тенге. Иными словами, за рассматриваемый период он вырос более чем на 55 %. Такая динамика косвенно указывает на повышение экономической отдачи сектора и на постепенный сдвиг от экстенсивного расширения к более продуктивной модели роста. Параллельно укреплялась и цифровая инфраструктура, через которую предпринимательская активность сегодня реализуется и обслуживается. Объем безналичных операций по платежным картам в декабре увеличился с 14,5 до 18,4 трлн тенге, а доля интернет- и мобильного банкинга в их объеме стабильно удерживалась вблизи 90 %. Это означает, что в Казахстане государственная поддержка МСП разворачивается уже внутри зрелой цифровой платежной среды. Поэтому дальнейшая эффективность программ будет зависеть не столько от самого факта финансирования, сколько от скорости цифрового доступа, качества отбора проектов и способности поддержки конвертироваться в устойчиво работающий бизнес.

Введение таблицы 2 позволяет заметно скорректировать общий вывод статьи. Государственное финансирование предпринимательства в Казахстане уже сопровождается не только ростом числа субъектов МСП, но и расширением их фактической активности, занятости и выпуска продукции. В то же время новые данные показывают, что положительная динамика носит неоднородный характер: выпуск растет значительно быстрее, чем число занятых и количество действующих субъектов, а значит, количественное расширение поддержки не всегда тождественно ее равномерной структурной эффективности. Существенно и другое обстоятельство. Цифровая платежная среда к 2025 году достигла высокого уровня зрелости, поэтому ключевое ограничение

смещается от инфраструктурного дефицита к качеству институциональной настройки самих программ поддержки. Следовательно, главная проблема сегодня заключается уже не столько в недостатке каналов финансирования, сколько в неполной конверсии государственной поддержки в устойчивую деловую активность, производительный рост и долгосрочную жизнеспособность предприятий.

С учетом новых статистических данных рекомендации статьи целесообразно уточнить.

Во-первых, цифровую платформу государственной поддержки следует ориентировать не только на прием заявок, но и на непрерывный мониторинг фактической активности бизнеса, включая статус действующего субъекта, динамику занятости и изменение выпуска продукции.

Во-вторых, оценка результативности программ должна строиться не только по объему освоенных средств и количеству поддержанных проектов, но и по показателям их последующей экономической жизнеспособности.

В-третьих, при высокой зрелости цифровой платежной среды необходимо ускорить внедрение автоматизированного скоринга, сквозного трекинга заявки и интеграции с налоговыми, банковскими и статистическими базами.

В-четвертых, приоритет в распределении государственной поддержки следует смещать в сторону тех направлений, где возможен не просто рост числа получателей, а повышение производительности, устойчивой занятости и экономической отдачи. Иначе говоря, следующая стадия политики поддержки МСП должна быть не просто более масштабной, а более адресной, цифрово интегрированной и ориентированной на измеримый результат.

Список использованных источников:

1. Послание Президента Республики Казахстан К.-Ж. Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию». Акorda, 2026. URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145> (дата обращения: 24.03.2026).
2. Мониторинг малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан (на 1 октября 2025 г.). Комитет по статистике Министерства национальной экономики РК. URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-org/publications/473784/> (дата обращения: 24.03.2026).
3. В фонде «Даму» подвели предварительные итоги работы за 2025 год // Forbes Kazakhstan. 23.12.2025. URL: <https://forbes.kz/articles/v-fonde-damu-podveli-predvaritelnye-itogi-raboty-za-2025-god> (дата обращения: 24.03.2026).
4. Холдинг «Байтерек» представил итоги деятельности за 9 месяцев 2025 года // Официальный сайт холдинга «Байтерек». URL: <https://baiterek.gov.kz/ru/pr/news/kholding-bayterek-predstavil-itogi-deyatelnosti-za-9-mesyatsev-2025-goda> (дата обращения: 24.03.2026).
5. Малый и средний бизнес Казахстана: проблемы и решения // Standard.kz. 12.06.2025. URL: https://www.standard.kz/ru/post/2025_06_malyi-i-srednii-biznes-kazaxstana-problemy-i-reseniia-393 (дата обращения: 24.03.2026).
6. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Мониторинг малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-org/publications/113762/> (дата обращения: 04.04.2026).

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕР САПАСЫН БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Жолтаева С.М., Сигабатова А.Б.
7М04131 – Іскерлік әкімшілікБББ
магистранттары, Тараз

Аннотация.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтер сапасын басқару жүйесін жетілдіру мәселелері цифрлық экономиканың қалыптасуы контекстінде қарастырылады. Зерттеу мемлекеттік қызмет көрсету сапасының мазмұнын, оның тиімділік көрсеткіштерімен байланысын және цифрлық трансформация жағдайындағы өзгеру ерекшеліктерін талдауға бағытталған. Автор мемлекеттік басқаруда цифрлық технологияларды енгізу қызмет көрсету сапасының жаңа деңгейін қалыптастыратынын негіздейді. Сонымен қатар, сапаны басқарудың дәстүрлі әдістері қазіргі жағдайда жеткіліксіз екендігі дәлелденіп, цифрлық басқару құралдарына негізделген жаңа тәсілдер ұсынылады. Зерттеу нәтижесінде мемлекеттік қызметтер сапасын басқарудың интеграцияланған моделі әзірленіп, оны тәжірибеде қолданудың негізгі бағыттары айқындалды.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызметтер, сапаны басқару, цифрлық трансформация, цифрлық экономика, тиімділік, мемлекеттік басқару, e-Government.

Ключевые слова: государственные услуги, управление качеством, цифровая трансформация, цифровая экономика, эффективность, государственное управление, электронное правительство (e-Government).

Keywords: public services, quality management, digital transformation, digital economy, efficiency, public administration, e-Government.

Қазіргі кезеңде әлемдік экономиканың дамуында цифрлық технологиялар шешуші рөл атқаруда. Бұл үрдіс мемлекеттік басқару жүйесінің трансформациялануына алып келіп, қызмет көрсету сапасына қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертуде. Қазақстан Республикасында цифрлық экономиканы дамыту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі ретінде айқындалған.

Мемлекеттік қызметтер сапасын басқару мәселесі осы өзгерістер аясында ерекше өзектілікке ие. Азаматтардың мемлекеттік қызметтерге деген сұранысы тек олардың қолжетімділігімен ғана емес, сонымен қатар сапасымен, жылдамдығымен және ашықтығымен анықталады. Осыған байланысты мемлекеттік қызметтер сапасын басқарудың дәстүрлі тәсілдері цифрлық орта талаптарына толық сәйкес келмейді.

Зерттеудің мақсаты – цифрлық трансформация жағдайында Қазақстандағы мемлекеттік қызметтер сапасын басқару жүйесін жетілдірудің теориялық және практикалық негіздерін айқындау, сондай-ақ тиімді басқару моделін ұсыну.

Мемлекеттік қызметтер сапасын басқару теориясы сапа менеджментінің жалпы қағидаттарына негізделеді. Оның ішінде үдерістік тәсіл, нәтижеге бағдарлану, үздіксіз жетілдіру және тұтынушыға бағытталу негізгі принциптер ретінде қарастырылады.

Сапаны басқарудың классикалық үлгілері көбінесе өндірістік салада қалыптасқанымен, олардың элементтері мемлекеттік секторда да қолданылады. Алайда мемлекеттік қызметтердің ерекшелігі – олардың әлеуметтік бағыттылығы, көпфункционалдығы және азаматтардың қажеттіліктерімен тікелей байланыстылығы.

Цифрлық трансформация жағдайында сапаны басқару жүйесі жаңа сипатқа ие болады. Бұл жерде ақпараттық технологиялар тек құрал ретінде ғана емес, басқару жүйесінің негізгі элементіне айналады. Осыған байланысты сапаны басқарудың цифрлық үлгісі келесі ерекшеліктермен сипатталады:

- нақты уақыт режимінде мониторинг жүргізу;
- деректерге негізделген басқарушылық шешімдер;
- қызмет көрсету процестерінің автоматтандырылуы;
- пайдаланушы тәжірибесінің жақсаруы.

Осы аспектілер мемлекеттік қызметтер сапасын басқарудың жаңа парадигмасын қалыптастырады [1].

Қазақстанда мемлекеттік қызмет көрсету жүйесі соңғы жылдары айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Цифрлық платформалардың дамуы, мемлекеттік қызметтердің онлайн форматқа көшуі және автоматтандырылған жүйелердің енгізілуі қызмет көрсету сапасын арттыруға ықпал етті [2].

Дегенмен, жүргізілген талдау көрсеткендей, мемлекеттік қызметтер сапасын басқару жүйесінде бірқатар мәселелер сақталуда. Олардың ішінде:

- қызмет көрсету стандарттарының әркелкілігі;
- сапаны бағалау механизмдерінің жеткіліксіздігі;
- ақпараттық жүйелердің толық интеграцияланбауы;
- кері байланыстың тиімді ұйымдастырылмауы.

Бұл проблемалар мемлекеттік қызметтердің сапасын тұрақты түрде арттыруға кедергі келтіреді. Сондықтан сапаны басқару жүйесін кешенді түрде жетілдіру қажеттілігі туындайды.

Цифрлық экономика жағдайында мемлекеттік қызметтер сапасын басқару жүйесі түбегейлі өзгерістерді талап етеді. Осы тұрғыдан алғанда, келесі бағыттар ерекше маңызға ие:

Біріншіден, цифрлық платформаларға негізделген басқару. Мемлекеттік қызметтерді бірыңғай цифрлық ортада ұсыну сапаны басқарудың тиімділігін арттырады.

Екіншіден, Big Data және аналитика құралдарын қолдану. Бұл қызмет көрсету сапасын нақты көрсеткіштер арқылы бағалауға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, жасанды интеллект элементтерін енгізу. Автоматтандырылған шешімдер қызмет көрсету процестерін жеделдетіп, адами фактордың әсерін азайтады.

Төртіншіден, клиентке бағдарланған басқару. Азаматтардың қажеттіліктерін ескере отырып, қызмет көрсету сапасын арттыру басты міндеттердің бірі болып табылады.

Бесіншіден, проактивті қызмет көрсету қағидаты. Мемлекет азаматтарға қажетті қызметтерді алдын ала ұсыну арқылы сапаны жаңа деңгейге көтере алады.

Мемлекеттік қызмет көрсету жүйесін жетілдіру тек жекелеген цифрлық шешімдерді енгізумен шектелмеуі тиіс. Қазіргі жағдайда сапаны басқару кешенді, өзара байланысқан және көпдеңгейлі жүйе ретінде қарастырылуы қажет. Осыған байланысты мемлекеттік қызметтер сапасын басқарудың интеграцияланған моделі мемлекеттік басқарудың институционалдық, технологиялық, ұйымдастырушылық және әлеуметтік құрамдастарын бір ортаға біріктіретін тұтас тетік ретінде ұсынылады. Мұндай модельдің басты мақсаты – азаматтарға көрсетілетін қызметтердің қолжетімділігін, жеделдігін, ашықтығын және нәтижелілігін бір мезгілде қамтамасыз ету.

Интеграцияланған модельдің мәні – мемлекеттік қызмет сапасын бағалау мен басқаруды тек бақылау функциясы ретінде емес, үздіксіз жетілдіруге бағытталған икемді басқару жүйесі ретінде қалыптастыру. Бұл жерде сапа тек көрсетілген қызметтің соңғы нәтижесімен өлшенбейді. Ол қызмет алу үдерісінің қарапайымдылығын, цифрлық платформалардың тұрақтылығын, азаматтардың қанағаттану деңгейін, кері байланыстың жедел өңделуін және мемлекеттік органдар қызметінің үйлесімділігін де қамтиды.

Ұсынылатын интеграцияланған модель бес негізгі деңгейден тұрады: **институционалдық деңгей, технологиялық деңгей, деректерді басқару деңгейі, процестік деңгей және пайдаланушыға бағдарлану деңгейі**. Бұл деңгейлер бір-бірімен тығыз байланыста әрекет етеді және тек бірге іске асқан жағдайда ғана жоғары нәтижеге жеткізеді.

1. Институционалдық деңгей

Институционалдық деңгей мемлекеттік қызметтер сапасын басқарудың нормативтік, ұйымдастырушылық және үйлестірушілік негізін құрайды. Бұл деңгейде мемлекеттік қызмет көрсету саласындағы өкілетті органдардың функциялары, жауапкершілік шекаралары, ведомствоаралық өзара іс-қимыл тәртібі, сапа стандарттары және бақылау индикаторлары белгіленеді. Егер осы деңгейде үйлесімділік болмаса, тіпті заманауи цифрлық жүйелердің өзі күтілетін нәтиже бере алмайды.

Институционалдық деңгейдің басты міндеті – мемлекеттік қызметтер сапасын басқаруды бірыңғай саясатпен қамтамасыз ету. Яғни барлық мемлекеттік органдар үшін ортақ әдістемелік тәсілдер, сапаны бағалаудың бірыңғай қағидаттары, қызмет көрсету рәсімдерін оңтайландырудың стандартталған талаптары қалыптастырылуы тиіс. Сонымен қатар, бұл деңгейде жауапкершілікті нақты бөлу өте маңызды. Қай орган қызмет көрсету стандартына жауап береді, қайсысы цифрлық платформаның жұмысын қамтамасыз етеді, қай орган азаматтардың шағымдары мен ұсыныстарын сараптайды – осының барлығы анық регламенттелуі қажет.

2. Технологиялық деңгей

Технологиялық деңгей интеграцияланған модельдің инфрақұрылымдық негізі болып табылады. Бұл деңгейге электрондық үкімет платформалары, мобильдік қосымшалар, ведомствоаралық ақпараттық жүйелер, автоматтандырылған дерекқорлар, сәйкестендіру және верификация құралдары, жасанды интеллект элементтері мен аналитикалық сервистер кіреді.

Технологиялық деңгейдің негізгі мақсаты – қызмет көрсету үдерісін жеңілдету, жеделдету және адами факторға тәуелділікті азайту. Егер азамат мемлекеттік қызметті алу үшін көп құжат жинауға, бірнеше мекемеге баруға немесе ұзақ күтуге мәжбүр болса, онда мұндай жүйеде сапа туралы айту қиын. Сондықтан интеграцияланған модельде технологиялық шешімдер тек цифрландырудың сыртқы көрінісі ретінде емес, басқарудың сапалық тетігі ретінде қарастырылуы тиіс.

Осы деңгей аясында ерекше мән берілетін мәселе – **ақпараттық жүйелердің өзара ықпалдасуы**. Егер әрбір мемлекеттік орган өз бетінше оқшауланған база қолданса, онда азаматтардан бір ақпаратты бірнеше рет сұрату жалғасады. Ал бұл сапаны төмендететін негізгі факторлардың бірі. Сондықтан технологиялық деңгейде бірыңғай цифрлық экожүйе қалыптастыру, деректер алмасудың қауіпсіз арналары мен ортақ архитектуралық шешімдерді енгізу шешуші рөл атқарады.

3. Деректерді басқару деңгейі

Қазіргі цифрлық экономика жағдайында деректер стратегиялық ресурс ретінде танылады. Мемлекеттік қызметтер сапасын басқарудың интеграцияланған моделінде деректерді басқару деңгейі ерекше орын алады. Бұл деңгейде ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу, салыстыру, талдау және басқарушылық шешім қабылдау үшін пайдалану тетіктері қарастырылады.

Деректерді басқару деңгейінің маңыздылығы мынада: мемлекеттік қызметтер сапасына қатысты шешімдер субъективті пікірге емес, нақты көрсеткіштерге негізделуі тиіс. Мәселен, белгілі бір қызметтің қанша уақытта көрсетілгені, қандай кезеңдерде кідіріс болғаны, азаматтардың қандай шағымдары жиі тіркелетіні, қай өңірде қанағаттану деңгейі төмен екені – мұның барлығы сандық және сапалық деректер негізінде анықталуы қажет.

Осы деңгейде **Big Data**, болжамды аналитика, тәуекелдерді ерте анықтау жүйелері және нақты уақыт режиміндегі мониторинг құралдары пайдаланылуы мүмкін. Мұндай тәсіл мемлекеттік қызмет көрсету жүйесіндегі әлсіз тұстарды алдын ала байқап, жедел түзетуге мүмкіндік береді. Басқаша айтқанда, деректерді басқару деңгейі интеграцияланған модельдің «талдамалық өзегі» болып саналады.

4. Процестік деңгей

Процестік деңгей мемлекеттік қызмет көрсету сапасын нақты қалыптастыратын ішкі операциялық тетік болып табылады. Бұл деңгейде қызмет көрсету алгоритмдері, рәсімдердің кезеңдері, уақыт нормалары, шешім қабылдау тәртібі, автоматтандыру дәрежесі және ішкі бақылау құралдары қарастырылады.

Көп жағдайда мемлекеттік қызметтердің сапасы дәл осы процестік деңгейде анықталады. Себебі азамат түпкілікті нәтижеден бұрын алдымен қызметті алу жолымен бетпе-бет келеді. Егер рәсім түсініксіз, ұзақ, бюрократиялық немесе қайталанатын әрекеттерге толы болса, онда қызмет қаншалықты заңды әрі формалды түрде дұрыс көрсетілсе де, азамат оны сапалы деп қабылдамайды. Сондықтан интеграцияланған модель аясында барлық бизнес-процестер қайта қаралып, **артық кезеңдер қысқартылып, рәсімдер онтайландырылып, проактивті форматқа көшу жүзеге асырылуы тиіс**.

Процестік деңгейде қолданылатын негізгі қағидаттар мыналар:

- қарапайымдылық;
- уақыт үнемділігі;
- қайталануды болдырмау;
- шешім қабылдаудың ашықтығы;
- автоматтандырудың жоғары үлесі;
- қателіктерді азайту.

Бұл жерде ерекше маңызды бағыттардың бірі – **проактивті қызмет көрсету**. Яғни азамат өтініш бермей-ақ, жүйе оның өмірлік жағдайына байланысты қажетті қызметті өзі ұсынатын деңгейге жетуі керек. Мұндай тәсіл мемлекеттік қызмет көрсету сапасын жаңа сапалық сатыға көтереді.

5. Пайдаланушыға бағдарлану деңгейі

Интеграцияланған модельдің түпкі мақсаты – азаматтардың сұранысын сапалы қанағаттандыру. Сондықтан пайдаланушыға бағдарлану деңгейі бүкіл модельдің әлеуметтік-

бағдарлық өлшемін білдіреді. Бұл деңгей азаматтардың тәжірибесін, қажеттілігін, күтуін, қанағаттану дәрежесін және кері байланысын ескеруге негізделеді.

Дәстүрлі әкімшілік тәсілде басты назар рәсімнің орындалуына аударылса, заманауи цифрлық басқаруда басты өлшем – азаматтың нақты тәжірибесі. Яғни мемлекеттік қызмет алу процесі азамат үшін түсінікті ме, ыңғайлы ма, қолжетімді ме, қосымша шығын мен уақытты талап ете ме, әлде жоқ па – осының барлығы сапа көрсеткішіне айналады.

Пайдаланушыға бағдарланған деңгейде келесі элементтер маңызды:

- азаматтарға түсінікті интерфейс;
- көп арналы қолжетімділік;
- мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін бейімделген қызметтер;
- жедел кері байланыс;
- өтініш мәртебесін онлайн бақылау;
- қызмет сапасына баға беру мүмкіндігі.

Осылайша, азаматтардың қанағаттану деңгейі тек қосымша индикатор емес, сапаны басқарудың негізгі нәтижелік көрсеткіштерінің бірі ретінде қарастырылады[3].

Интеграцияланған модельді нәтижелі енгізу үшін бірнеше алғышарт сақталуы керек. Ең алдымен, саяси-әкімшілік қолдау мен институционалдық тұрақтылық қажет. Екіншіден, жеткілікті цифрлық инфрақұрылым мен киберқауіпсіздік қамтамасыз етілуі тиіс. Үшіншіден, мемлекеттік қызметшілердің цифрлық құзыреттілігі жоғары болуы маңызды. Төртіншіден, азаматтардың цифрлық сауаттылық деңгейін арттыру қажет. Бесіншіден, деректерді қорғау, этикалық пайдалану және ақпараттық ашықтық қағидаттары қатар сақталуы тиіс.

Егер осы шарттар кешенді түрде орындалса, мемлекеттік қызметтер сапасын басқарудың интеграцияланған моделі Қазақстандағы мемлекеттік басқару тиімділігін едәуір арттыра алады.

Мұндай модель азаматтардың қажеттілігін дәл ескеруге, қызмет көрсету үдерістерін жеңілдетуге, ресурстарды ұтымды пайдалануға және мемлекеттік аппараттың нәтижелілігін арттыруға мүмкіндік береді. Сондықтан интеграцияланған модель Қазақстандағы мемлекеттік қызмет көрсету жүйесін сапалық тұрғыдан жаңғыртудың негізгі бағыты ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер туралы: Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 15 сәуірдегі № 88-V Заңы. – Жаңартылған.
2. Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы: Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 7 қаңтардағы № 370-II Заңы. – Жаңартылған.
3. Сардаров, Ч.Электронное правительство : Учебное пособие. / МОН РК, Университет "Мирас". - Шымкент: Университет Мирас , 2018. - 96 с.

ӨОЖ: 336.

А.НҰРЫМОВТЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМ МЕН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ДАМУҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Жумадильдаев М.

Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық
Тараз университетінің
қауымдастырылған профессоры, э.ғ.к.

Андапта: Мақалада экономика ғылымдарының докторы А.А.Нұрымовтың экономикалық ғылым мен мемлекеттік басқару жүйесіне байланысты жазылған ғылыми еңбектері қарастырылған.

Түйінді сөздер: Экономикалық реформа, мемлекеттік бюджет, салық жүйесі, қаржылық бақылау, аудит, Есеп комитеті.

Аннотация: В статье рассматриваются научные работы доктора экономических наук А.А. Нуримова, посвященные экономической науке и системе государственного управления.

Ключевые слова: Экономическая реформа, государственный бюджет, налоговая система, финансовый контроль, аудит, Счетный комитет.

Summary: The article examines the scientific works of Doctor of Economics A.A. Nurimov, dedicated to economic science and the public administration system.

Keywords: Economic reform, state budget, tax system, financial control, audit, Accounts Committee.

Экономика ғылымдарының докторы, профессор, Еуразия халықаралық экономикалық академиясының академигі, Қазақстан ұлттық жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі А. Нұрымов еліміздің экономикасын нарық жүйесіне көшіруде өзінің ғылыми еңбектерімен және мемлекеттік, қоғамдық қызметтерді атқаруда зор ықпал еткен, қаржы және салық жүйесінің қалыптасуына қомақты үлес қосқан көрнекті ғалым және қоғам қайраткері.

Қай салада болмасын, ол үнемі ізденіс үстінде жүретін, оңтайлы шешім қабылдауға үлкен дайындықпен келетін ғалым, ұстаз, мемлекеттік қызметкер. Оның дәлелі – әр жылдары Ұлыбритания, Түркия, АҚШ, Жапония, Оңтүстік Корея елдерінде білімін жетілдіріп, тәжірибе жинақтауы. Алданыш Арыстанғалиұлының Қазақстанды айтпағанда, Мәскеу, Сеул, Будапешт, Ташкент, Бішкек, Орынбор секілді қалаларда ұйымдастырылған түрлі конференцияларда жасаған баяндамалары ғылыми қауымдастық тарапынан өте жоғары бағаланды [1].

Бүгінде экономика ғылымы мен мемлекеттік басқару жүйесі үнемі өзгерістерді қажет етіп отырған жағдайда, А.Нұрымовтың ғылыми мұрасын қайта зерделеу қажеттілігі туындауда. Оның жазған ғылыми еңбектері теориялық тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар практикалық саясатты қалыптастыруда да өзінің өзектілігін жоғалтқан емес.

Ғалымның зерттеулері негізінен экономикамыздағы өзгерістерге орай терең талдаулар мен сараптамалар жүргізілумен және еліміздің дамуындағы ерекшеліктерді ескерумен сипатталады. Оны әлемнің дамыған елдерінің экономикасындағы озық реформаларды Қазақстан жағдайында енгізуді ғылыми тұрғыда негіздеуге көп көңіл бөлген ғылым ретінде қабылдауға болады.

А.Нұрымовтың ғылыми еңбектері Қазақстан экономикасының дамуындағы қиын да күрделі кезеңдерінде жазылды. Мысалы, жоспарлы экономикадан нарықтық жүйеге көшу кезінде экономикалық ғылым саласында көптеген өзгерістерді енгізу қажет болды. Осыған орай А.Нұрымов ғылыми еңбектерінде қаржы және салық жүйесінің теориялық негіздерін нарықтық экономиканың қағидаттарына сәйкестендіріп, өзінің тұжырымдамаларын ұсынды. Ол ұсыныстар негізінен экономиканы реформалау және әртараптандыру, салықтардың экономикалық мәні мен мазмұны және функциялары, нарықтық экономика жағдайындағы қаржы механизмдерін реттеу және мемлекеттік қаржының тиімділігін қамтамасыз ету мәселелерін қамтыды.

Еліміздің салық жүйесін қалыптастыруға қосқан үлесі орасан зор. Ол салық жүйесін теориялық тұрғыда негіздей отырып, оның мемлекеттік қаржыны қажетті көлемде қалыптасуындағы ықпалдарын айқындауда едәуір зерттеу жұмыстарын жүргізді. Салық салу қағидаттарын негіздеуде ұлттық ерекшеліктерімізді ескерілуін қамтамасыз етті. Салықтың тек фискалдық функциясымен шектелмей оның экономиканы дамытуда маңызды рөл атқаруына басымдық беру қажеттілігін дәлелдеді.

Осы аталған еңбектерінде ұсынған қорытындылары Қазақстан Республикасының Салық кодексін әзірлеуде пайдаланылды. Ол М.Оспанов, Е.Дербісов және басқа да авторларымен қатар еңбек етіп, салық қызметін қалыптастыруға және оны дамытуға өзінің үлесін қосып, еліміздің қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуде қызмет атқарды.

А.Нұрымов жоғары оқу орындарына арналған оқулықтар жазудағы еңбегі зор [2, 3]. Өзінің және басқа авторлармен қосылып жоғарғы оқу орындарындағы қаржы және салық мамандықтарына арналған бірнеше оқулықтарын баспадан шығарды. Әсіресе оның дайындаған «Салық және салық салу» оқулықтары білім беру бағдарламаларының мақсаты мен міндеттеріне сәйкес жазылып, елімізде қаржы және салық саласының мамандарын дайындауда зор көмегін тигізді. Ол оқулықтар бүгінде жоғарыда аталған мамандарды дайындауға ұсынылған оқулықтардың ішінде негізгі оқулықтарының қатарынан табылып, жоғарғы оқу орындарының оқытушылары мен студенттерінің үлкен сұранысына ие болды. Ғалымның оқулықтарының құндылығы - салықтардың барлық түрлеріне экономикалық тұрғыдан терең сипатама беріліп, салықтың функциялары мен ынталандыру рөлі жан-жақты сипатталуында. Оқулықта салықтардың әрбір түрін есептеудің нақты мысалдары беріліп, олардың шешілу жолдары түсінікті, жатық түрде жазылған [2].

Бұл өз кезегінде білімгерлердің теориялық материалдарды меңгеруіне, және оларды практика жүзінде қолдануға көп мүмкіндіктер беретіні сөзсіз.

Сонымен қатар А.Нұрымов өзінің ғылыми зерттеулерінде салық жүйесінің мәселелерімен ғана шектелмей, экономикалық ғылымның басқа да салаларының сұрақтары бойынша құнды қорытындыларын ұсынған. Атап айтқанда қаржы және бюджет саясаттарына байланысты жүргізген зерттеулерінде мемлекеттік қаржының мақсатты және тиімді жұмсалуды, бюджеттік қатынастарды оңтайландыру мәселелері бойынша ғылыми тұрғыда негізделген ұсыныстары беріліп, олардың тәжірибе жүзінде қолданылуына ерекше көңіл бөлінген.

Мысалы бюджет қаражаттарын экономиканы дамытудың маңызды іс-шараларына бөліну керектігін, яғни олардың кезек күттірмейтін бағдармаларға жұмсалған жағдайда ғана тиісті нәтижелерге қол жеткізуге болатынын дәлелді түрде жеткізе білген. Осыған байланысты бюджет қаражаттарын тиімді жоспарлау және олардың мақсатты жұмсалуын қамтамасыз ету мәселесіне ерекше көңіл бөлу қажеттілігі негізделген.

Бюджет қаражаттарын жоспарлауда оның қайтарымдылығын және экономиканың дамуына қаншалықты жағдай жасалынатындығын қамтамасыз етудің маңыздылығын ұсынды. Осы аталған ұстанымдарды жүзеге асырыруды қалыптастырмай, бюджет қаражатының тиімді жұмсалуын қамтамасыз ету мүмкін болмайтынына дәлелдер келтірді.

Ғалымның еңбектерінде ол әрбір бюджеттік бағдарламалардың маңыздылығы, тиімділігі және күтілетін нәтижелері алдын ала бағалануы қажеттілігі жөнінде де ұсыныстар жасалынған.

Оның пайымдауынша бюджет қаражаттарын мақсатты да тиімді жұмсауды қалыптастыру - экономикалық дамудың басты бағыттарының бірі. Сондықтан осы бағыттағы зерттеулердің нәтижелері әлі де өзінің өзектілігін жоғалтпай, еліміздің экономикасын дамыту бағдарламаларын қабылдауға ықпалын тигізуде.

Өзінің саналы өмірінің біраз жылдарында жоғарғы оқу орындарында қызмет атқарды. Ол Жамбыл жеңіл және тамақ өнеркәсібі технологиялық институтында, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінде, Қаржы министрлігіне қарасты Қаржы академиясында қызмет атқарып, ел экономикасына қажетті кадрлар даярлау ісіне тікелей қызмет етті. Оның жетекшілігімен бір экономика ғылымының докторы, 10 ғылым кандидаты, 2 Phd доктор, 80 магистр даярланды [1].

Ол көп жылдар бойы Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі Есеп комитетінің (бүгіндегі Жоғарғы аудиторлық палата) мүшесі болды. Осы органдағы қызметінде еліміздің қаржылық бақылау және аудит жүйесін жетілдіру мәселелеріне атсалысты. Оның Есеп комитетіндегі қызметі мемлекеттік қаржының ашықтығы мен тиімділігін арттыруға бағытталды. Оның жұмысы бюджет қаражатын бақылау, заңдылықты сақтау және мемлекеттік басқарудың сапасын жақсарту міндеттерімен тығыз байланысты болды.

Мемлекеттік қаржылық бақылау органдарының, тексеру комиссияларының және ішкі бақылау жөніндегі орталық уәкілетті органдардың мемлекеттік қаржылық бақылауды жүргізудегі негізгі шарттар мен қағидаттарын қолдану болып табылатын стандарттарын әзірлеуде және оларды тәжірибеге енгізуде едәуір еңбек етті. Қаржылық бақылау стандарттарын тәжірибеге енгізу, өз кезегінде мемлекеттік бюджеттің атқарылуына жүргізілген бақылау іс-шараларының объективтілігін, нәтижелілігін және мемлекеттік бақылау мен аудит органдары қызметкерлерінің жауапкершілігін арттыруда маңызды рөл атқарды.

А.Нұрымов республикалық бюджет қаражатының жұмсалуына аудит жүргізуге тікелей қатысып, мемлекеттік органдар мен ұлттық компаниялардың қаржылық қызметіне тексерулер жүргізді және олардың нәтижелері бюджет саясатын жетілдіру үшін Парламентке, Үкіметке ұсынылды. Бұл жұмыстар бюджет қаражатының тиімді және мақсатты жұмсалуын қамтамасыз етуге бағытталды.

Қорытындылай келе, Алданыш Арыстанғалиұлы Нұрымов – Қазақстанның экономикалық ғылымының дамуына едәуір үлес қосқан көрнекті ғалым. Оның ғылыми мұрасы қаржы және салық жүйесінің теориялық негіздерін қалыптастырып қана қоймай, мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал етті.

Ғалымның еңбектері бүгінгі таңда да өзектілігін сақтап, экономикалық саясатты жетілдіруде маңызды ғылыми негіз болып отыр. Сондықтан А.Нұрымовтың ғылыми мұрасын зерттеу және оны практикада қолдану – қазіргі экономикалық ғылымның маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Егемен Қазақстан, 22 ақпан 2021 жыл
2. Ермекбаева Б.Ж., Нурумов А.А., Бекболсынова А.С., Арзаева М.Ж.
3. Салықтар және салық салу: оқулық. – Стер. бас. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. –598 б.
4. Нұрымов А.А., Бұлақбай Ж.М. Қаржы менеджменті [Мәтін]: оқулық/ - Алматы: Эверо, 2017 – 336 б.

БЮДЖЕТ ҚАРАЖАТТАРЫН ЖОСПАРЛАУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Жумадиляев М.

Тараз қаласы, Шерхан Мұртаза атындағы
Халықаралық Тараз университетінің
қауымдастырылған профессоры, э.ғ.к.

Андатпа: Мақалада бюджет қаражаттарын жоспарлаудың және олардың тиімді жұмсалуды жетілдіру жолдары қарастырылған.

Кілтті сөздер: бюджет, жоспарлау, бюджет қаражаттарының тиімділігі, қаржылық бақылау.

Анотация: В статье предусмотрены пути совершенствования планирования и эффективного расходования бюджетных средств.

Ключевые слова: бюджет, планирование, эффективность бюджетных средств, финансовый контроль.

Anotation: The article provides for ways to improve planning and efficient spending of budgetary funds.

Key words: budget, planning, efficiency of budget funds, financial control.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев еліміздің барлық деңгейдегі маслихат депутаттарының III республикалық форумындағы сөйлеген сөзінде «Аймақтарда бюджетті жоспарлап, орындау жұмысының сапасын арттыру айрықша маңызды. Бюджет бойынша барлық талқылау тек мемлекет пен өңірлік мүдделерге негізделуге тиіс, лоббизмге немесе популизмге жол бермек керек. Басты ұстаным – бәрі де халық үшін» - деп атап өтті [1].

Мемлекеттік бюджет елдің әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ететін негізгі қаржылық құралдардың бірі болып табылады. Бюджет арқылы мемлекет халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға, инфрақұрылымды дамытуға, білім беру мен денсаулық сақтау жүйесін қолдауға бағытталған бағдарламаларды жүзеге асырады.

Мемлекеттік қаржыны басқару тәжірибесі көрсеткендей, бюджет қаражаттарын пайдалану барысында түрлі қиындықтар мен кемшіліктер орын алады. Солардың бірі – жоспарлау сапасының жеткіліксіздігі. Көптеген жобалар жан-жақты талдаусыз қабылданып, олардың қажеттілігі мен тиімділігі толық дәлелденбейді. Бұл көбінесе жоспарлаудың жеткіліксіз деңгейде жүргізілуімен, басқару шешімдерінің сапасының төмендігімен және бақылау тетіктерінің әлсіздігімен байланысты [2].

Бүгіндегі қолданыстағы тәртіпке сәйкес, әсіресе жергілікті бюджет бекітілетін кезде депутаттарға жалпы мәлімет қана ұсынылып, тиісті түсініктемелер берілмейді. Соның салдарынан депутаттар ұсынылған бюджет жобасын толыққанды сараптамадан өткізбей үстірт қарап, қысқа мерзім ішінде қабылдауына тура келеді. Соның салдарынан бюджет қаражаты экономиканы дамытудың нақты іс-шараларына бөлінбей, бірінші кезектегі емес, тиімсіз жобаларға жұмсалып кететінін жоққа шығаруға болмайды. Осыған байланысты бюджет қаражаттарын тиімді жоспарлау және оларды мақсатты жұмсалуды қамтамасыз ету мәселесі ерекше маңызға ие. Бюджетті қабылдау барысында ашылатын жұмыс орындарының санын, қаражаттың қайтарымдылығын, бизнестің дамуына қаншалықты жағдай жасалынатындығына нақты жауап алынуы тиіс. Осындай ұстанымды жүзеге асыруды қалыптастырмай, бюджет қаражатының тиімді жұмсалуды қамтамасыз ету мүмкін болмайды.

Бюджет қаражаттарын тиімді пайдалану ең алдымен сапалы жоспарлауға байланысты. Жоспарлау нақты статистикалық деректерге, экономикалық талдауға және болашақтағы даму үрдістеріне негізделуі тиіс.

Әрбір жоба бойынша оның маңыздылығы, тиімділігі және күтілетін нәтижелері алдын ала бағалануы қажет. Бұл қаржының негізсіз бөлінуінің алдын алады.

Сонымен қатар, басым бағыттарды дұрыс анықтау ерекше рөл атқарады. Мемлекет барлық саланы бірдей деңгейде қаржыландыра алмайды, сондықтан стратегиялық маңызы бар бағыттарға басымдық беру қажет.

Нәтижеге бағытталған жоспарлау тәсілі қазіргі жағдайда ең тиімді әдістердің бірі болып табылады. Бұл тәсіл бойынша қаражат нақты нәтижелерге жету үшін бөлінеді және сол нәтижелер арқылы бағаланады [3].

Орта мерзімді жоспарлау жүйесін енгізу де маңызды. Бірнеше жылға арналған жоспарлар бюджетті тұрақты басқаруға, шығындарды дұрыс бөлуге және ірі жобаларды кезең-кезеңімен жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қаржы саласының мамандарының тұжырымдауынша бюджет қаражаттарының тиімділігі дегеніміз – бөлінген ресурстардың қоғам үшін барынша пайдалы нәтиже беру қабілеті. Бұл ұғым тек қаржыны игерумен шектелмейді, сонымен қатар оның нақты әлеуметтік және экономикалық әсерін де қамтиды [3].

Тиімділік бірнеше негізгі элементтерден тұрады. Біріншіден, нәтижелілік – қойылған мақсаттарға қол жеткізу деңгейі. Екіншіден, үнемділік – ресурстарды артық шығынсыз пайдалану. Үшіншіден, тиімділік – жұмсалған қаражат пен алынған нәтиженің өзара сәйкестігі.

Егер осы көрсеткіштер үйлесімді түрде қамтамасыз етілсе, бюджет қаражаттары тиімді пайдаланылды деп есептеледі. Ал керісінше жағдайда мемлекеттік ресурстардың бір бөлігі тиімсіз жұмсалады.

Бюджет қаражаттарының мақсатсыз жұмсалуды да маңызды проблема болып табылады. Мұндай жағдайлар көбіне бақылаудың әлсіздігі мен басқару жүйесіндегі кемшіліктердің салдарынан туындайды. Қаражаттың бастапқы мақсаты өзгеріп, басқа бағыттарға жұмсалуды бюджет тиімділігін төмендетеді.

Бюджет қаражатының мақсатты жұмсалуды қамтамасыз ету үшін нақты тетіктер қажет. Солардың бірі – бағдарламалық бюджеттеу әдісі. Бұл тәсіл әрбір бағыт бойынша нақты нәтижелерді белгілеуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, мемлекеттік органдар қызметін бағалаудың көрсеткіштер жүйесін енгізу маңызды. Бұл олардың жұмысын нақты өлшемдер арқылы бағалауға жағдай жасайды және жауапкершілікті арттырады.

Жобаларды жүзеге асыру барысында тұрақты мониторинг жүргізу де үлкен маңызға ие. Аралық бақылау арқылы туындаған мәселелерді уақытында анықтап, түзетуге болады.

Цифрландыру процестерін енгізу де тиімділікті арттыруға ықпал етеді. Ақпараттық жүйелер арқылы бюджет қаражатының қозғалысын бақылау ашықтықты қамтамасыз етеді және адами фактордың әсерін азайтады [3].

Дегенмен цифрландыру үдерісін жүзеге асыру барысында қиындықтар бар екенін жоққа шығаруға болмайды. Оларға төмендегі мәселелерді жатқызуға болады.

Мысалы, деректер сапасының төмендігі және ақпараттың жеткіліксіздігі шынайы талдау жұмыстарын жүргізуді қиындатады. Сонымен қатар барлық қызметкерлердің цифрлық технологияларды бірдей деңгейде меңгермеуі де белгілі бір кедергілер туғызады.

Соған қарамастан, цифрландыруды дамыту бюджет тиімділігін арттырудың маңызды бағыты болып қала береді. Мысалы, *Finflow*, *Paidax* және *Investband* сияқты қазіргі заманғы шешімдер қаржы ағындарын бақылауға және талдауға көмектеседі.

Бұл жағдайлар өз кезегінде цифрландыру үдерісін дамытуға және жаңа технологияларды енгізуге толық мүмкіндіктер туғызбайды. Сондықтан осы аталған кедергілердің шешімін табу арқылы бюджет қаражаттарының тиімді жұмсауды қамтамасыз етуге болады.

Бюджет қаражаттарын жоспарлаудың тиімділігін арттыруда цифрландырудың келесі технологияларын енгізудің қажеттілігі туындайды. Мәселен ***Finflow*, *Paidax* және *Investband* финтех стартаптары төлем жүйелерімен шектелмей, бюджет қаражатын жоспарлау, капиталды талдау, шығындарды бақылау және нәтижені бағалау үдерістерін автоматтандыруға мүмкіндіктер туғызып, оңтайлы шешім қабылдауды қолжетімді етеді.**

***Finflow* стартапы нақты уақыттағы деректермен жұмыс істеу арқылы бюджет қаражатының болашақтағы қажетті көлемін және оның тиімділігін анықтауға мүмкіншілік береді.**

***Paidax* стартапы математикалық модельдер мен цифрлық технологияны ұштастыру арқылы тиімсіз шығындарды анықтау және қаржы тәртібін бақылау жұмыстарын жеңілдетуге көмектеседі.**

***Investband* стартапы дереккөздерден алынған жаңалықтар мен қаржылық ақпаратты талдау жүргізудің нәтижесінде орай оңтайлы шешім қабылдауды қамтамасыз етеді.**

Жалпы цифрландыру технологиясын енгізу бюджет қаражатын жоспарлаудың және олардың жұмсалудың тиімділігін арттыруға зор мүмкіндіктерге жол ашатыны сөзсіз.

Мемлекеттік сатып алу саласында да белгілі бір қиындықтар бар. Кейде ең төмен баға негізгі критерий ретінде қарастырылып, сапа мәселесі екінші орынға ысырылады. Бұл қысқа мерзімде үнемдеу сияқты көрінгенімен, ұзақ мерзімде қосымша шығындарға әкелуі мүмкін.

Тағы бір маңызды мәселе – бақылау және аудит жүйесінің жеткіліксіз дамуы. Егер бюджет қаражатының қозғалысы тұрақты түрде тексерілмесе, түрлі заңбұзушылықтар мен тиімсіз шешімдерге жол беріледі.

Бюджет қаражаттарының тиімді пайдаланылуы бақылау жүйесінің сапасына тікелей байланысты. Сондықтан ішкі және сыртқы аудит механизмдерін дамыту қажет. Бұл қаржының дұрыс жұмсалуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Бюджет қаражатының негізсіз, мақсатсыз және тиімсіз жұмсалыу фактілері экономиканың барлық салаларында және мемлекеттің қаржы ресурстарын жеке тұлғалардың, топтардың өз мүддесіне пайдалануы әлі де көптеп орын алуда. Сондықтан бүгінгі күннің кезек күттірмейтін маңызды мәселелеріне қаржылық бақылау және құқық қорғау органдарының қызметтерінің нәтижелі болуын қамтамасыз ететін іс-шараларды қабылдау қажеттілігі туындайды.

Осы салада зертеулер жүргізген экономист-ғалымдардың пайымдауынша бақылау мен аудитті реттейтін нормалардың жиі өзгеруі немесе олардың нақты қолдану тетіктерінің болмауы бақылау іс-шараларын жүргізуде қиындықтарды туындатады. Сондықтан мемлекеттік қаржылық бақылаудың заңнамаларына, бюджет қаражаттарының жұмсалыу ережелеріне қаржылық бұзушылықты болдырмайтындай қатаң құқықтық базаны енгізудің маңызы зор. Осы аталған мәселелердің шешімін табу мақсатында Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қаржылық бақылау және аудиторлық қызмет туралы заңнамаларына толықтырулар енгізіліп, олардың талаптарын жүйелі де нәтижелі шаралардың жүргізілуіне толық мүмкіндіктер туғызуына бағыттауды қамтамасыз ету керек деген ұсыныстары назар аударуға лайық деп есептеуге болады. [4].

Қоғамдық бақылауды дамыту да маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Ашықтықтың жоғары деңгейі азаматтардың бюджет процесіне қатысуына мүмкіндік береді және мемлекеттік органдардың жауапкершілігін арттырады.

Сонымен қатар, жауапкершілік шараларын күшейту қажет. Қаржыны тиімсіз пайдаланған тұлғаларға нақты шаралар қолданылуы тиіс. Ал тиімді жұмыс істеген қызметкерлерді ынталандыру жүйесін дамыту жалпы тиімділікті арттырады.

Қазіргі кезеңде бюджет жүйесін жетілдіру үшін инновациялық тәсілдерді қолдану қажет. Мысалы, деректерді талдау құралдарын енгізу арқылы шығындардың тиімділігін алдын ала болжауға болады.

Сонымен қатар, халықаралық тәжірибені пайдалану да маңызды. Дамыған елдердің бюджеттеу жүйесін зерттеу арқылы тиімді әдістерді енгізуге болады.

Мемлекеттік басқарудағы ашықтық пен есептілікті арттыру да үлкен рөл атқарады. Бұл қоғам тарапынан сенімді күшейтіп, бюджет қаражаттарының тиімді пайдаланылуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, бюджет қаражаттарын тиімді жоспарлау және мақсатты пайдалану – мемлекеттік басқарудың сапасын айқындайтын негізгі факторлардың бірі. Бұл бағытта жоспарлау жүйесін жетілдіру, бақылау тетіктерін күшейту және заманауи технологияларды енгізу қажет.

Егер осы шаралар кешенді түрде жүзеге асырылса, бюджет қаражаттары барынша тиімді пайдаланылып, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына оң әсерін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қ.К.Тоқаев Мемлекет кемелдігінің өлшемі – заң мен ұрпақ алдындағы жауапкершілік. Барлық деңгейдегі маслихат депутаттарының III республикалық форумдағы сөзі, Егемен Қазақстан №50, 13 наурыз 2026 жыл;
2. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі. **Мемлекеттік бюджет туралы ресми есептер және деректер**. Алматы, 2023.
3. OECD (2020). **Budgeting and Public Expenditures: Best Practices**. Paris: OECD Publishing. Авторлар: Jane Gravelle, Robin Boadway.
4. Жумадильдаев М., Құрманбай Ә.Р. Қаржылық бақылау іс-шараларын жетілдіру жолдары, «Ғылыми шығармашылық және инновация-болашақ жастардың қолында» атты студенттердің XII Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары, Халықаралық Тараз инновациялық институты 11-12. ақпан 2022 жыл, Тараз қаласы.

Жұмабек А

Махамбетұлы Н.

3 курс студенттері

Ғылыми жетекші:

Гумар Н.А. — э.ғ.к., қауымд. профессор

Алматы технологиялық университеті

Аннотация. Мақалада цифрлық теңгені енгізудің мәні және оның бюджеттік транзакциялардың ашықтығын қамтамасыз етудегі рөлі қарастырылады. Қазақстан Ұлттық Банкі бастамасымен іске асырылған цифрлық теңге жобасының негізінде жатқан блокчейн технологиясының ерекшеліктері талданады. Сонымен қатар, мемлекеттік қаражаттың мақсатты жұмсалуды бақылау, қаржылық ағындардың ашықтығын арттыру, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендету және азаматтық сенімділікті нығайту мәселелері қарастырылады. Мақалада цифрлық теңгені енгізудің артықшылықтары мен ықтимал қиындықтары да ұсынылған.

Кілттік сөздер: цифрлық теңге, блокчейн технологиясы, бюджеттік транзакциялар, цифрландыру, бақылау жүйесі, электронды төлемдер.

Ключевые слова: цифровой тенге, технология блокчейн, бюджетные операции, цифровизация, система управления, электронные платежи.

Keywords: digital tenge, blockchain technology, budget transactions, digitalization, control system, electronic payments.

Кіріспе

Мемлекеттік активтерді басқарудың пәрменділігі мен фискалдық транспаренттілік қазіргі заманғы макроэкономикалық реттеудің іргелі индикаторларына айналды. Бюджеттік ресурстардың нысаналы пайдаланылуын қамтамасыз ету және қаржылық тәртіпті нығайту — институционалдық деңгейдегі жемқорлық тәуекелдерін бейтараптандырудың негізгі тетігі. Осы тұрғыда, Қазақстанның қаржылық архитектурасына *цифрлық теңгені (CBDC)* интеграциялау — ұлттық фискалдық жүйені модернизациялаудың және мемлекеттік шығыстардың мониторингін жаңа сапалық деңгейге көтерудің стратегиялық құралы болып табылады.

Ұлттық Банк іске асырып жатқан цифрлық валютаны енгізу парадигмасы тек төлем жүйесін жетілдіруді ғана емес, сонымен қатар *мемлекеттік қаражаттың қозғалысын қадағалауды (traceability)* автоматтандыруды көздейді. Бұл технологиялық шешім бюджеттік процестердің алгоритмдік ашықтығын қамтамасыз етіп, әрбір транзакцияның түпкілікті алушыға дейінгі жолын цифрлық таңбалау арқылы бақылауға мүмкіндік береді. Осылайша, цифрлық теңге — бюджеттік саясаттың тиімділігін арттыру мен көлеңкелі экономиканың үлесін азайтуға бағытталған цифрлық экономиканың басты драйвері ретінде қарастырылады[1].

Талқылаулар мен талдау

Цифрлық теңге – Қазақстанның ұлттық валютасының заманауи электрондық формасы, ол қолма-қол ақшаны және дәстүрлі банктік төлем құралдарын толықтыра отырып, қаржылық операцияларды жаңа деңгейге көтереді.

Сурет 1. Цифрлық теңге және бюджеттік транзакциялардың ашықтығы

Оның басты ерекшеліктеріне транзакциялардың жоғары жылдамдығы жатады — төлемдер санаулы секундтар ішінде жүзеге асады. Сонымен қатар, барлық операциялар шифрланып, арнайы жүйеде тіркелетіндіктен қауіпсіздік деңгейі жоғары болады. Мемлекеттік органдар қаржы қозғалысын нақты уақыт режимінде бақылау мүмкіндігіне ие, ал бұл өз кезегінде ашықтықты қамтамасыз етеді. Бұдан бөлек, цифрлық теңге азаматтар мен бизнес үшін қолжетімді әрі ыңғайлы төлем құралы болып табылады [2].

Бұл цифрлық құрал бюджеттік шығыстарды тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Әсіресе әлеуметтік төлемдер, субсидиялар және мемлекеттік сатып алуларды автоматтандыруда оның маңызы зор. Мысалы, әлеуметтік көмек қаражаты тек алдын ала белгіленген мақсатқа бағытталып, әрбір операция тіркеледі. Бұл адами фактордан туындайтын қателіктерді және алаяқтық тәуекелдерін айтарлықтай төмендетеді.

Цифрлық теңгенің технологиялық негізі ретінде блокчейн қолданылады. Бұл жүйе деректерді орталықсыздандырылған түрде сақтап, олардың өзгертілмеуін қамтамасыз етеді. Соның арқасында қаржылық операциялардың сенімділігі артып, ақпараттың тұтастығы сақталады.

Аталған технологияның бірқатар артықшылықтары бар. Біріншіден, барлық транзакциялар ашық түрде тіркеліп, қажет болған жағдайда тексеріле алады. Екіншіден, жүйеге енгізілген деректерді өзгерту немесе жою мүмкін емес, бұл оның сенімділігін күшейтеді. Үшіншіден, ақпарат шифрланған күйде сақталып, кибершабуылдардан қорғалады. Төртіншіден, ақылды келісімшарттар арқылы қаражат тек алдын ала белгіленген шарттар орындалғанда ғана жұмсалады.

Блокчейннің ашықтығы мен өзгертілмейтіндігі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға мүмкіндік береді. Цифрлық теңге арқылы бюджеттік транзакциялар нақты уақыт режимінде бақыланып отырады. Мысалы, мемлекеттік сатып алулар бойынша барлық мәліметтер ашық түрде тіркеледі, ал субсидиялар тек тиісті бағдарламалар аясында ғана пайдаланылады. Әлеуметтік төлемдер кезінде азамат деректері енгізілген сәтте операция автоматты түрде жүйеге тіркеледі [3].

Мұндай тәсіл бюджет қаражатының мақсатсыз жұмсалуды шектеп, қаржылық тәртіпті күшейтеді. Сонымен қатар, ашықтық қоғам мен мемлекет арасындағы сенімді нығайтуға ықпал етеді. Азаматтар мобильді қосымшалар арқылы өздеріне тиесілі төлемдердің орындалуын бақылап, қаржы қозғалысын көре алады. Мемлекеттік сатып алулар саласында да барлық келісімшарттар мен төлемдер туралы ақпараттың қолжетімді болуы заңсыз әрекеттердің алдын алуға мүмкіндік береді [4].

Алайда цифрлық теңгені енгізу белгілі бір қиындықтармен де байланысты. Ең алдымен, толыққанды техникалық инфрақұрылым қалыптастыру қажет, яғни мемлекеттік органдар мен қаржы ұйымдарын бірыңғай цифрлық жүйеге біріктіру керек. Сонымен қатар, киберқауіпсіздік мәселесі ерекше назарды талап етеді. Халықтың цифрлық сауаттылық деңгейін арттыру да маңызды, себебі жаңа жүйені тиімді пайдалану үшін арнайы білім қажет. Бұған қоса, цифрлық валютаны қолдануды реттейтін құқықтық базаны жетілдіру міндеті тұр.

Осы мәселелерді шешу үшін мемлекеттік органдар мен қаржы институттары өзара үйлесімді жұмыс істеуі тиіс. Қауіпсіз инфрақұрылым құрумен қатар, халыққа түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет. Ақылды келісімшарттарды енгізу арқылы қаражаттың мақсатты жұмсалуды қамтамасыз етуге болады. Сонымен бірге, заңнаманы жаңарту цифрлық транзакциялардың заңдылығын толық кепілдендіруге мүмкіндік береді.

Шындап келгенде, цифрлық теңге — бұл жай ғана «электронды ақша» емес, бұл біздің қаржы жүйеміздің түбегейлі өзгеруі. Қазіргі қолма-қолсыз төлемдерден басты айырмашылығы — оның әрбір тиынын басынан аяғына дейін қадағалауға болатындығында. Бұл не береді? Ең алдымен, мемлекеттік қазынаның ақшасы қайда кетіп жатқанын «алақандағыдай» көріп отыруға мүмкіндік туады [5].

Блокчейн мен ақылды келісімшарттар не үшін керек? Мұның астарында блокчейн технологиясы жатыр. Оны қарапайым тілмен айтсақ: бір рет жазылған транзакцияны ешкім өшіре де, өзгерте де алмайды. Ал «ақылды келісімшарттар» (smart contracts) — бұл нағыз революция. Мәселен, мемлекет жол жөндеуге ақша бөлсе, ол ақша мердігердің шотына тек жұмыс сапалы біткенде ғана автоматты түрде түседі. Ешқандай «келісіп алу» немесе «ақшаны басқа жаққа жұмсау» мүмкін емес [6].

Біз үйреніп қалған субсидиялар мен әлеуметтік көмектердің көбіне иесіне жетпей жататыны жасырын емес. Цифрлық теңге бұл мәселені түбегейлі шеше алады. Мысалы, ауыл шаруашылығына бөлінген субсидия тек жанармай немесе тұқым алуға ғана жұмсалатындай етіп

бағдарламаланады. Егер ақшаны басқа мақсатқа жұмсағыңыз келсе, жүйе оны жай ғана өткізбей тастайды. Бұл — ашықтық деген сөз.

Әрине, бәрі бірден керемет болып кетпейді. Біріншіден, бүкіл елдің техникалық инфрақұрылымын (банктер мен мемлекеттік органдарды) бір арнаға тоғыстыру керек. Екіншіден, киберқауіпсіздік мәселесі тұр — хакерлерден қорғану деңгейі өте жоғары болуы тиіс. Сонымен қатар, халықтың бұл жүйені түсініп, үйренуіне де уақыт керек [7].

Түйіндей келе, цифрлық теңге — бұл тек технология емес, бұл мемлекет пен халық арасындағы сенімді қалпына келтіру құралы. Бюджеттің әр тиыны мақсатты жұмсалса, ел экономикасы да мүлдем басқа қарқынмен дамитыны анық.

Қорытынды

Жалпы алғанда, цифрлық теңгені енгізу Қазақстанның қаржы жүйесін жаңарту мен мемлекеттік басқару сапасын арттырудағы маңызды стратегиялық бастама болып саналады. Қазақстан Ұлттық Банкі жүзеге асырып отырған бұл жоба тек бюджеттік операциялардың ашықтығын қамтамасыз етіп қана қоймай, мемлекеттік қаражаттың мақсатты әрі тиімді жұмсалуын бақылаудың жаңа механизмдерін қалыптастырады [8].

Блокчейн технологиясын пайдалану қаржылық операциялардың өзгертілмейтіндігін, айқындығын және жоғары деңгейдегі қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Нәтижесінде сыбайлас жемқорлық тәуекелдері едәуір қысқарып, мемлекеттік сатып алулар, әлеуметтік төлемдер және инфрақұрылымдық жобалар сияқты маңызды бағыттарда қаражаттың заңсыз пайдаланылуына тосқауыл қойылады. Сонымен бірге, барлық транзакциялардың толық тіркелуі мен тұрақты бақылауда болуы бюджеттік үдерістердің тиімділігін арттырып, адами фактордың әсерін барынша төмендетеді.

Цифрлық теңгені енгізу тек қаржы саласына ғана емес, жалпы қоғамға да оң ықпал етеді. Ашықтық деңгейінің өсуі азаматтардың мемлекетке деген сенімін күшейтіп, қоғамдық бақылаудың дамуына жол ашады. Бұл өз кезегінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырып, жауапкершілікті арттыруға ықпал етеді.

Қазақстан үшін бұл бастама цифрлық экономиканы дамытуға, мемлекеттік басқаруды жетілдіруге және халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға бағытталған болашағы зор маңызды қадам болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. National Bank of Kazakhstan. Official materials and reports on the Digital Tenge project [Text]: Analytical Report. – Almaty, 2023–2025.
2. International Monetary Fund. Central Bank Digital Currencies: Opportunities and Challenges [Text] / IMF. – Washington, D.C.: IMF Publications, 2022. – 142 p.
3. Organisation for Economic Co-operation and Development. Blockchain Technologies for Innovation in the Public Sector [Text]: OECD Report. – Paris: OECD Publishing, 2020. – 128 p.
4. World Bank. Transparency and Digital Transformation in Public Finance [Text]: Analytical Review. – Washington, D.C.: World Bank Group, 2021. – 96 p.
5. Transparency International. Corruption Perceptions Index Reports [Text]: Global Monitoring. – Berlin, 2022–2024.
6. Bank for International Settlements. Surveys on Central Bank Digital Currencies [Text] / BIS Working Papers. – Basel, 2021–2023.
7. Нарбаев, К. Ж. Цифровая экономика и трансформация финансовой системы [Текст]: монография / К. Ж. Нарбаев, А. С. Ахметова. – Алматы: Экономика, 2022. – 215 с.
8. Tapscott, D. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World [Text] / D. Tapscott, A. Tapscott. – New York: Penguin Books, 2016. – 368 p.

**ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ БӘСЕКЕЛЕСТІК ЖАҒДАЙЫНДА
КОМПАНИЯЛАРДЫҢ МАРКЕТИНГТІК ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ**

Жумашев Т.Д., Исабаев Ч.К.,
7М04131 – Іскерлік әкімшілік БББ
магистранттары, Тараз

Аннотация.

Мақалада цифрлық экономика және күшейіп келе жатқан бәсекелестік жағдайында компаниялардың маркетингтік қызметін жетілдірудің инновациялық бағыттары қарастырылады. Зерттеу заманауи цифрлық технологиялардың маркетингтік стратегияларды трансформациялаудағы рөлін талдауға бағытталған. Автор деректерге негізделген шешім қабылдау, цифрлық платформаларды пайдалану және тұтынушылармен өзара әрекеттесудің жаңа тәсілдерінің маңызын негіздейді. Сонымен қатар, персонализация, омниканалды маркетинг және жасанды интеллект құралдарының қолданылуы қарастырылады. Цифрлық ортада бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін инновациялық маркетингтік құралдарды енгізу қажеттілігі дәлелденеді. Зерттеу нәтижелері компаниялардың нарықтағы позициясын нығайтуға және клиенттік тәжірибені жақсартуға мүмкіндік беретін ұсыныстарды қамтиды. Ұсынылған тәсілдер ұйымдардың тұрақты дамуын қамтамасыз етуге және ұзақ мерзімді тиімділігін арттыруға бағытталған.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, маркетинг, инновация, бәсекелестік, цифрландыру, тұтынушы, стратегия.

Ключевые слова: цифровая экономика, маркетинг, инновации, конкуренция, цифровизация, потребитель, стратегия.

Keywords: digital economy, marketing, innovation, competition, digitalization, consumer, strategy.

Қазіргі кезеңде жаһандық экономиканың дамуы цифрлық технологиялардың кеңінен енгізілуімен сипатталады. Бұл үрдіс компаниялардың қызметінің барлық салаларына, әсіресе маркетингтік басқару жүйесіне елеулі әсер етуде. Нарықтағы бәсекелестіктің күшеюі, тұтынушылардың мінез-құлқының өзгеруі және ақпараттық ағындардың артуы маркетингтік қызметтің мазмұны мен құралдарын қайта қарауды талап етеді.

Цифрлық экономика жағдайында маркетинг тек өнімді ілгерілету құралы ғана емес, сонымен қатар тұтынушы құндылығын қалыптастырудың кешенді жүйесіне айналуға. Осыған байланысты компаниялардың маркетингтік қызметін жетілдіру мәселесі ғылыми және практикалық тұрғыдан өзекті болып табылады [1].

Цифрлық экономиканың қалыптасуы маркетингтік қызметтің мазмұнын түбегейлі өзгертті. Дәстүрлі маркетинг құралдары біржақты коммуникацияға негізделсе, қазіргі жағдайда интерактивтілік, жеделдік және деректерге сүйену басты рөл атқарады.

Компаниялар енді тұтынушылар туралы үлкен көлемдегі мәліметтерді жинап, оларды талдау арқылы нарықтағы мінез-құлық үлгілерін анықтай алады. Бұл өз кезегінде маркетингтік шешімдердің дәлдігін арттырып, ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Қазіргі нарық жоғары деңгейдегі бәсекелестікпен сипатталады, бұл компанияларды тұрақты түрде инновациялық шешімдер енгізуге мәжбүр етеді.

Бәсекелестік артықшылыққа қол жеткізу үшін компаниялар келесі бағыттарға назар аударуы тиіс:

- тұтынушыға бағытталған стратегияларды дамыту;
- брендтің құндылығын арттыру;
- цифрлық арналарды тиімді пайдалану;
- клиенттік тәжірибені жақсарту.

Бұл факторлар компанияның нарықтағы орнына тікелей әсер етеді және оның ұзақ мерзімді табыстылығын анықтайды [2].

Сонымен қатар, цифрлық ортада маркетингтік қызметтің жылдамдығы мен икемділігі маңызды факторға айналды. Нарықтағы өзгерістерге жедел бейімделе алатын компаниялар ғана тұрақты даму траекториясын қамтамасыз ете алады.

Қазіргі компаниялар үшін деректер стратегиялық ресурсқа айналды. Деректерге негізделген маркетинг тұтынушылардың мінез-құлқын талдауға, олардың қажеттіліктерін болжауға және жеке ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Бұл тәсіл маркетингтік науқандардың тиімділігін арттырып қана қоймай, клиентпен ұзақ мерзімді қатынастарды қалыптастыруға ықпал етеді.

Жасанды интеллект маркетингтік қызметтің көптеген процестерін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Мысалы, чат-боттар клиенттермен тәулік бойы байланыс орнатса, алгоритмдер жарнамалық контентті оңтайландырады.

AI технологиялары тұтынушылардың мінез-құлқын болжау, сегментациялау және персонализациялау процестерінде кеңінен қолданылады. Бұл компанияларға маркетингтік шығындарды азайтып, тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді [3].

Цифрлық экономикада бәсекелестік өнім сапасымен ғана емес, клиенттің алған тәжірибесімен де анықталады. Сондықтан компаниялар үшін клиенттік тәжірибені басқару стратегиялық бағытқа айналуға.

Бұл бағытта омниканалды коммуникациялар, персонализацияланған ұсыныстар және кері байланысты талдау маңызды рөл атқарады.

Қазіргі уақытта көптеген компаниялар маркетингтік қызметті дамыту үшін цифрлық платформалар мен экожүйелерді қолданады. Маркетплейстер, әлеуметтік желілер және мобильді қосымшалар клиенттермен өзара әрекеттесудің негізгі арналарына айналды.

Бұл құралдар компанияларға аудиторияны кеңейтуге, брендті нығайтуға және сату көлемін арттыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижесінде маркетингтік қызметті жетілдірудің келесі кешенді тәсілдері ұсынылады:

- цифрлық аналитика негізінде шешім қабылдау жүйесін енгізу;
- маркетингтік процестерді толық автоматтандыру;
- клиенттік деректерді интеграцияланған басқару платформасын құру;
- инновациялық маркетингтік құралдарды жүйелі түрде енгізу;
- ұйым ішінде цифрлық құзыреттіліктерді дамыту.

Бұл тәсілдер компанияның маркетингтік қызметін жаңа сапалық деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Цифрлық экономика жағдайында маркетингтік қызметтің нәтижелілігін бағалау дәстүрлі көрсеткіштермен шектелмей, кеңейтілген аналитикалық құралдарды қолдануды талап етеді. Компаниялар үшін тек сату көлемін немесе нарық үлесін анықтау жеткіліксіз, сонымен қатар тұтынушылардың мінез-құлқын, олардың цифрлық ортадағы белсенділігін және бренспен өзара әрекеттесу деңгейін жан-жақты талдау маңызды.

Маркетинг тиімділігін бағалауда келесі негізгі көрсеткіштер кеңінен қолданылады:

- конверсия деңгейі (conversion rate) – маркетингтік әрекеттердің нәтижесінде нақты сатып алуға айналған пайдаланушылар үлесі;
- клиенттің өмірлік құны (customer lifetime value) – бір клиенттен алынатын ұзақ мерзімді табыс;
- тұтынушыны тарту құны (customer acquisition cost) – жаңа клиентті тартуға жұмсалатын шығындар;
- ROI (инвестиция қайтарымы) – маркетингтік шығындардың тиімділігі;
- engagement көрсеткіштері – тұтынушының бренспен өзара әрекеттесу деңгейі.

Бұл көрсеткіштерді жүйелі түрде талдау компанияларға маркетингтік стратегияны жедел түрде түзетуге және ресурстарды тиімді бөлуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, қазіргі жағдайда маркетингтік аналитикада жасанды интеллект пен машиналық оқыту технологиялары кеңінен қолданылады. Олар тұтынушылардың болашақтағы әрекеттерін болжауға, сұранысты модельдеуге және жеке ұсыныстар қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мұндай тәсілдер компанияларға бәсекелестік ортада жылдам бейімделуге жағдай жасайды [4].

Цифрлық экономика жағдайында маркетингтік қызметтің рөлі айтарлықтай өзгеріске ұшырады. Компаниялар үшін тек өнімді ұсыну жеткіліксіз, олар тұтынушылармен тұрақты әрі тиімді қарым-қатынас орнатуы қажет.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, маркетингтік қызметті жетілдірудің негізгі бағыттары деректерді талдау, жасанды интеллектті пайдалану, клиенттік тәжірибені басқару және цифрлық

платформаларды енгізумен байланысты. Осы бағыттарды тиімді жүзеге асырған компаниялар ғана нарықта бәсекелік артықшылыққа ие болады.

Қазіргі жағдайда маркетинг тек сатуды арттыру құралы емес, ол компанияның стратегиялық дамуының маңызды элементіне айналууда. Сондықтан маркетингтік қызметті жетілдіру үздіксіз процесс ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Котлер, Ф. Т. Маркетинг негіздері [Мәтін] = *Principles of Marketing*: оқулық / ауд. Б. Абдулхалим, Ж. Бимағамбетова, Л. Бимендиева. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» ҚҚ, 2019. – 736 б.
2. Розенбаум-Эллиотт, Р., Перван, С., Перси, Л.; бас ред. А. Б. Исембердиева / ауд. Ү. Кеңесбаева, А. Қуанышбекова. Стратегиялық бренд-менеджмент [Мәтін] = *Strategic Brand Management*: оқулық. – 4-ші басылым. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» ҚҚ, 2020. – 368 б.
3. Байтаева, Г. Р., Султанова, Г. С., Аяжанова, М. К. Бизнесі басқару [Мәтін]: оқу құралы. – Алматы: ЭСПИ, 2021. – 292 б.
4. Қазақстан Республикасында «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.

УДК 336.77:631.1

БАНКОВСКОЕ КРЕДИТОВАНИЕ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ АПК КАЗАХСТАНА

Егинчибаева А.А., докторант PhD
КУ им. Абая Мырзахметова, г. Кокшетау
Мақыш С.Б., д.э.н.,
профессор Esil University, г. Астана

Аннотация: В данной статье исследуется роль банковского сектора в поддержании финансовой устойчивости аграрных предприятий Республики Казахстан в условиях цифровой трансформации. Автор анализирует текущие барьеры, препятствующие активному участию банков второго уровня в кредитовании реального сектора АПК. Рассматривается взаимосвязь между доступностью заемного капитала и долгосрочной стабильностью сельхозтоваропроизводителей. В работе предложены рекомендации по совершенствованию финансового взаимодействия между финансовыми институтами и субъектами аграрного бизнеса.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, банковское кредитование, финансовая стабильность, банки второго уровня, государственная поддержка, Республика Казахстан, финансовый механизм.

Кілт сөздері: агроөнеркәсіптік кешен, банктік кредиттеу, қаржылық тұрақтылық, екінші деңгейлі банктер, мемлекеттік қолдау, Қазақстан Республикасы, қаржылық механизм.

Keywords: agro-industrial complex, bank lending, financial stability, second-tier banks, government support, Republic of Kazakhstan, financial mechanism.

В условиях геополитической нестабильности АПК Казахстана становится стратегическим драйвером экономики, требующим значительного капитала для технологического рывка [1]. Устойчивое развитие отрасли невозможно без эффективного финансового механизма трансформации сбережений в инвестиции.

Концептуальные взгляды профессора А.А. Нурумова на роль финансового и банковского контроля актуальны для современных проблем АПК [2]. Согласно его наследию, синергия государственного управления ресурсами и рыночного банковского администрирования создает необходимый «каркас» финансовой устойчивости [3].

Однако в архитектуре АПК сохраняется противоречие: рост государственных субсидий [4] сопровождается критически низкой активностью банков второго уровня, чья доля в кредитовании сектора остается номинальной [5]. Этот дисбаланс делает аграриев зависимыми от бюджета, блокируя рыночные механизмы из-за высоких рисков. Поиск путей преодоления данного разрыва является ключевой задачей работы.

В современной экономической науке категория «финансовая устойчивость» применительно к аграрному сектору приобретает многогранный характер, выходящий за рамки стандартного анализа платежеспособности и ликвидности. Для субъектов АПК финансовая устойчивость — это не просто статичное состояние равновесия, а динамическая способность системы сохранять свою функциональность и обеспечивать расширенное воспроизводство в условиях высокой энтропии внешней среды и специфических отраслевых рисков [6]. Фундаментальной особенностью АПК является несовпадение периодов производства и обращения капитала. Сезонность работ вызывает потребность в масштабном внешнем финансировании, что ставит аграриев в критическую зависимость от кредитного рынка [7]. В этих условиях банковский кредит должен выступать «финансовым рычагом» (левериджем) для роста рентабельности, однако в Казахстане этот механизм ограничен диспаритетом цен на сельскохозяйственную и промышленную продукцию.

Устойчивость сектора также неразрывно связана с финансовой инклюзивностью — обеспечением равного доступа к капиталу для всех форм хозяйствования [8]. Несмотря на традиционное доминирование госрегулирования в РК, современная парадигма требует перехода к рыночной саморегуляции и активизации роли банковских посредников.

Таким образом, теоретический базис устойчивости АПК сегодня трансформируется: от жесткой зависимости от бюджетных вливаний к модели многоканального финансирования, где банковское кредитование интегрируется с мерами господдержки, создавая синергетический эффект для долгосрочного экономического роста [9].

Эмпирический анализ финансового обеспечения аграрного сектора Казахстана за период 2021–2025 гг. свидетельствует о сохранении глубокого структурного разрыва между потребностями отрасли в капитале и реальным предложением со стороны банковской системы. На фоне динамичного роста валового выпуска сельскохозяйственной продукции, участие банков второго уровня (БВУ) в ее финансировании демонстрирует признаки стагнации.

По данным официальной статистики, доля кредитов БВУ в общем ссудном портфеле экономики, направляемых в сельское хозяйство, остается на критически низком уровне — в пределах 1,5–3% [10]. В абсолютном выражении, несмотря на номинальный рост кредитования, реальный приток банковского капитала в село не поспевает за инфляционными процессами и удорожанием средств производства. Парадоксальность ситуации заключается в том, что при избыточной ликвидности банковского сектора, аграрии продолжают испытывать «финансовый голод», вынужденно замещая рыночные кредиты бюджетными траншами или собственными оборотными средствами, доля которых в структуре инвестиций в основной капитал превышает 60% [11].

Ключевой проблемой остается диспропорция между государственными институтами развития и коммерческими банками. Основная нагрузка по кредитованию ложится на структуры НУХ «Байтерек», в то время как БВУ позиционируют АПК как зону повышенного риска. Основными детерминантами такой сдержанности выступают:

1. Залоговый диспаритет: ликвидность сельских активов в глазах банковских аналитиков остается низкой, а механизмы оценки прав землепользования как полноценного залога до сих пор законодательно и практически не отработаны [12].
2. Асимметрия информации: отсутствие прозрачной финансовой отчетности у большинства малых и средних крестьянских хозяйств не позволяет банкам использовать стандартные скоринговые модели.

Инвестиции в основной капитал АПК хотя и показывают положительную динамику (превысив отметку в 1,1 трлн тенге к 2025 году), более чем на 90% обеспечиваются за счет внебанковских источников [13]. Это подтверждает тезис о том, что банковское кредитование на текущем этапе не выполняет роль полноценного фактора обеспечения финансовой стабильности, а функционирует как вспомогательный, труднодоступный инструмент. Трансформация этой модели требует не просто «дешевых денег», а качественного пересмотра системы гарантирования рисков и интеграции банков в цифровые экосистемы агробизнеса.

Для более глубокого понимания структурных диспропорций в финансировании отрасли целесообразно сопоставить динамику ключевых показателей. В таблице 1 представлены данные, отражающие специфику инвестиционных потоков в аграрный сектор за последние годы.

Таблица 1.

Показатели финансового обеспечения АПК Республики Казахстан (2021–2024 гг.)

Показатель	2021 г.	2022 г.	2023 г.	2024 г. (оценка)
Инвестиции в основной капитал АПК, млрд тенге	602,0	853,5	980,2	1 100,5
Доля собственных средств СХТП в инвестициях, %	71,2	68,5	65,4	62,8
Доля кредитов БВУ в общем объеме инвестиций, %	2,1	2,8	3,4	3,7
Ссудный портфель БВУ в сельском хозяйстве, % от общего портфеля экономики	1,4	1,7	2,5	2,8

Источник: составлено автором на основе данных Бюро национальной статистики и Национального Банка РК [10, 11]

Данные таблицы подтверждают, что, несмотря на номинальный рост объема инвестиций, роль банковского кредита остается комплементарной (вспомогательной), а не основной. Высокая доля самофинансирования (более 60%) свидетельствует об ограниченности внешних рыночных ресурсов для технологического обновления.

В условиях глобальной цифровой трансформации классические методы оценки кредитоспособности аграрных формирований демонстрируют свою ограниченность. Традиционный финансовый анализ, опирающийся на исторические данные отчетности, не учитывает высокую волатильность биологических активов и климатические переменные. Цифровизация финансового инструментария позволяет перейти от реактивной модели управления рисками к предиктивной (прогностической), что критически важно для обеспечения финансовой стабильности АПК [14].

Ключевым технологическим драйвером в этом процессе выступает использование технологий Big Data (больших данных) и искусственного интеллекта (ИИ). Интеграция данных дистанционного зондирования земли (ДЗЗ) с банковскими скоринговыми системами позволяет оценивать потенциал заемщика на основе реального состояния посевных площадей, индекса вегетации (NDVI) и истории севооборота. Как показывает зарубежный опыт, внедрение аналитических платформ позволяет снизить операционные расходы банков на проведение экспертизы проектов в сельской местности на 20–30% [15].

Для преодоления сложившегося «кредитного разрыва» в аграрном секторе Республики Казахстан требуется переход от фрагментарных мер поддержки к формированию целостной многоканальной системы финансирования. Как показывает практика, прямое бюджетное субсидирование при всех его преимуществах не способно обеспечить долгосрочную финансовую стабильность без вовлечения рыночного банковского капитала [18].

Ключевым направлением совершенствования финансового механизма должно стать развитие институтов гарантирования и страхования кредитных рисков. Расширение мандата АО «Аграрная кредитная корпорация» и АО «Фонд развития предпринимательства «Даму» в части предоставления портфельных гарантий для банков второго уровня позволит снизить требования к твердому залогу, который на данный момент является главным «камнем преткновения» для фермеров. Кроме того, в рамках реализации стратегии цифровой трансформации, целесообразно создание «Единого цифрового окна агрофинансов». Данная платформа должна интегрировать данные ИС «Gosagro.kz», кредитных бюро и систем мониторинга ДЗЗ. Такая интеграция позволит реализовать механизм «бесшовного» кредитования, где принятие решения о выделении субсидий и выдаче банковского займа будет происходить параллельно на основе единого массива данных.

В таблице 3 систематизированы предлагаемые меры по модернизации финансового взаимодействия.

Таблица 3.

Предложения по совершенствованию финансового механизма кредитования АПК РК

Направление	Предлагаемые меры	Ожидаемый эффект
Институциональное	Развитие синдицированного кредитования (БВУ + институты развития).	Разделение рисков и увеличение объемов долгосрочного финансирования.
Залоговое	Законодательное закрепление права аренды сельхозземель как высоколиквидного залога.	Повышение доступности кредитов для малых и средних хозяйств.
Регуляторное	Внедрение гибких пруденциальных нормативов для банков, кредитующих АПК.	Стимулирование коммерческих банков к расширению аграрного портфеля.
Цифровое	Создание скоринговых моделей на базе ИИ для оценки «цифрового следа» фермера.	Снижение операционных издержек и времени рассмотрения заявок.

Источник: составлено автором

Таким образом, реализация данных подходов позволит трансформировать банковское кредитование из труднодоступного ресурса в эффективный инструмент обеспечения финансовой стабильности и устойчивого экономического роста аграрного сектора Казахстана.

Реализация предложенных подходов позволит трансформировать банковское кредитование в эффективный инструмент обеспечения финансовой стабильности и роста АПК Казахстана. Исследование подтверждает, что в условиях глобальных вызовов традиционные механизмы финансирования нуждаются в глубокой модернизации, а устойчивость аграрных предприятий напрямую зависит от их интеграции в цифровую банковскую среду.

Методологическое наследие профессора А.А. Нурумова подчеркивает необходимость единства государственного контроля и банковского администрирования. Ключевой вывод работы — целесообразность перехода к многоканальной модели, где господдержка не замещает, а стимулирует кредитование через цифровизацию и разделение рисков. Внедрение интеллектуального скоринга и развитие институтов гарантирования обеспечат технологический рывок отрасли и укрепят продовольственную безопасность страны.

Список использованных источников:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана». - Астана: Акorda, 2023.
2. Нурумов А. А. Финансовая система Казахстана: этапы становления и развития // Экономика и статистика. — 2014. — № 2.
3. Информационное письмо. Международная научно-практическая конференция «Современные вызовы и перспективы развития финансовой и банковской системы...», посвященная 85-летию профессора Нурумова А. А. — Тараз: Dulaty University, 2026.
4. Официальный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан. Развитие АПК и меры государственной поддержки в 2024-2025 гг. [Электронный ресурс]. — URL: <https://primeminister.kz>.
5. Статистический бюллетень Национального Банка Республики Казахстан. — 2025. — № 12. [Электронный ресурс]. — URL: <https://nationalbank.kz>.
6. Есполов Т. И. Агропромышленный комплекс Казахстана: приоритеты и стратегия развития. — Алматы: КазНАУ, 2021.
7. Сатыбалдин А. А. Экономика сельского хозяйства: современные проблемы и пути их решения. — Алматы: Институт экономики КН МНВО РК, 2022.
8. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development. — Harvard University Press, 1934 (reprinted 2021).
9. Концепция развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021–2030 годы. Утверждена постановлением Правительства РК от 30 декабря 2021 года № 960.

10. Статистический бюллетень Национального Банка Республики Казахстан. — 2024. — № 10. [Электронный ресурс]. — URL: <https://nationalbank.kz>.
11. Бюро национальной статистики АСПиР РК. Инвестиционная и строительная деятельность в Республике Казахстан (статистический сборник). — Астана, 2024.
12. Калиев Г. А. Государственное регулирование и поддержка агропромышленного комплекса в Казахстане. — Алматы, 2023.
13. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан. Итоги развития АПК за 2024 год. [Электронный ресурс]. — URL: <https://primeminister.kz>.
14. Мақыш С. Б. Банк ісі: оқулық. — Алматы, 2011 (переиздание 2020).
15. Абдильдина Л. И. Цифровизация АПК как фактор повышения конкурентоспособности // Экономика: стратегия и практика, 2023. -№ 1 (18).
16. World Bank. Digital Agriculture Profile: Kazakhstan. — Washington, DC, 2021. [Электронный ресурс].
17. Нурумов А. А., Бекболсынова А. С. Финансовый контроль в условиях цифровизации // Вестник университета «Туран». — 2019. — № 4.
18. Арынов А. А. Финансовая устойчивость аграрного сектора в условиях рыночной неопределенности // Проблемы агробизнеса. — 2024. — № 2.

УДК 336.71 (574)

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ КРЕДИТНЫХ РЕСУРСОВ БВУ РК

Есенгельдинова С.Ж.

м.э.н., ст.преподаватель
Esil University, г.Астана

Аннотация. В данной статье рассматриваются сущность понятие кредитных ресурсов и их ключевая роль в экономике государства. Проведен анализ кредитных ресурсов БВУ РК. Представленный анализ кредитных ресурсов выявил, что актуальными проблемами кредитных ресурсов проявлялись в высокой стоимости, рисках фондирования и др. Представлены основные направления в формировании и развитии кредитных ресурсов.

Ключевые слова: депозит, депозитная база, депозитный рынок, депозитный портфель, Казахстанский фонд гарантирования депозитов (КФГД), Агентства Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка (АРРФР).

Түйінді сөздер: депозит, депозиттік база, депозиттік нарық, депозиттік портфель, Қазақстандық депозиттерге кепілдік беру қоры (ҚДКБК), Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі (ҚРҚНДА).

Keywords: deposit, deposit base, deposit market, deposit portfolio, Kazakhstan Deposit Guarantee Fund (KFGD), Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Development of the Financial Market (ARFR).

Кредитные ресурсы — это совокупность денежных средств, аккумулированных банками и другими финансовыми институтами для выдачи займов. Они играют ключевую роль в экономике, стимулируя рост производства, обеспечивая оборотные средства бизнесу, ускоряя научно-технический прогресс, а также стимулируя потребительский спрос и внешнеэкономическую деятельность.

Главным фактором и критерием для кредитного рынка Казахстана, является способность обеспечивать банки второго уровня наиболее дешёвым и устойчивым фондированием. Для любого финансового рынка главной мерой эффективности и общественной полезности является его способность направлять капитал на наиболее продуктивное применение. Именно на кредитном рынке формируется подавляющая часть привлеченных ресурсов, используемых банками на цели краткосрочного и долгосрочного кредитования субъектов хозяйствования и населения.

Формирование кредитной базы, на широкой структурной основе с использованием различных инструментов и источников привлечения средств, позволяет поддерживать потенциал банков в плане проведения активных операций на адекватном уровне, а также гибко реагировать на финансовые потребности клиентуры.

В последнее время, рост кредитной базы свидетельствует о сохранении доверия населения к банковской системе и повышении финансовой инклюзивности. 25 лет назад, когда система гарантирования депозитов была только основана в Казахстане, банки в большинстве своем не воспринимались как надежные финансовые институты, которым можно было доверить свои сбережения, и население предпочитало хранить деньги в виде наличных средств.

По мере усиления регулирования банковского сектора и стандартов управления в банках, его транспарентности, финансовая устойчивость банковского сектора повысилась. Благодаря этому доверие населения к банкам укрепилось, и сегодня наличие одного или нескольких банковских счетов является естественным для каждого человека.

Кроме того, цифровизация финансового сектора позволяет легко открыть новый счет или вклад, осуществлять переводы и платежи посредством интернета и мобильного банкинга (90,5% от общего объема безналичных платежей и переводов), что также создает условия для повышения проникновения банковских услуг в повседневную жизнь населения [1].

В условиях геополитической неопределённости и напряжённости во всём мире сейчас наиболее важным фактором является устойчивость банковской системы Республики Казахстан.

За последнее десятилетие произошла существенная трансформация структуры фондирования банков, которая привела к тому, что сегодня кредитные ресурсы являются преобладающей статьёй привлечения ресурсов в структуре обязательств «финансовых посредников».

Кредитные ресурсы стали основными источниками привлечения средств финансирования роста, развития и устойчивости банковской деятельности.

Так, в соответствии с рисунком 1, объём вкладов физических лиц в банках второго уровня Республики Казахстан (БВУ РК) по состоянию на 01 января 2025 года составил - 24,3 трлн. тнг, что составляет -58,3% доли от всех вкладов в казахстанских банках, тогда как в 2015 году этот показатель составлял 6,3 трлн. тнг[2].

Рисунок 1 - Депозиты физических лиц в БВУ РК (трлн.тнг,%)

Как показывает рисунок 2, в 2025 году кредитные ресурсы по вкладам юридических лиц в казахстанских банках достиг 17,5 трлн.тн, тогда как в 2020 году составляли - 9,3 трлн.тн. [3]

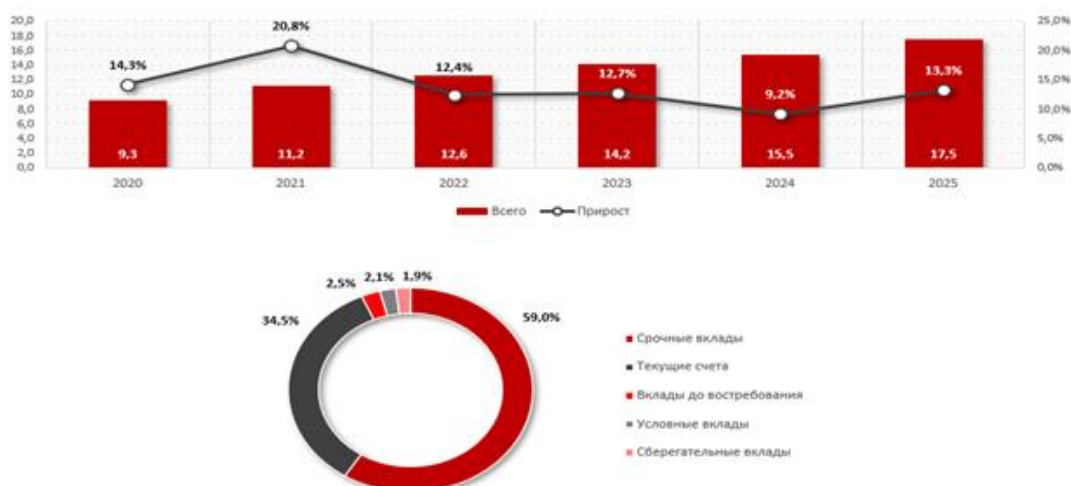

Рисунок 2. Кредитные ресурсы юр. лиц БВУ РК (трлн.тн, %)

Регулирование кредитного рынка осуществляется в рамках денежно-кредитного и пруденциального регулирования, осуществляемого надзорными органами. Надзор и регулирование кредитных ресурсов БВУ РК является одним из главных направлений нормотворческой работы в банковском секторе.

Государственное регулирование кредитного рынка может быть успешным лишь в том случае, если государство через органы надзора способно воздействовать на масштабы и характер операций банков второго уровня.

В Казахстане регулирование кредитного рынка осуществляет Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка (АРРФР), проводящее пруденциальное регулирование банков второго уровня и Национальный банк РК, реализующий денежно-кредитную политику в стране.

Повышая доверие населения к национальной валюте, Национальный банк РК совместно с правительством реализовал Программу защиты тенговых вкладов, предусматривающее начисление компенсаций по депозитам физических лиц с 15 до 20 млн тенге.

Следует отметить, что Казахстанский фонд гарантирования депозитов (КФГД) в 2023 году утвердил предельные ставки вознаграждения. Конечно, каждый банк второго уровня РК самостоятельно принимает решение об изменении ставок по своим депозитным продуктам. Но предельные ставки по депозитам, в зависимости от их вида и срока, все же утверждает КФГД. [4]

Как и любой другой финансовый рынок, кредитный рынок подвержен собственными специфическими неотъемлемыми для него проблемами, такие как информационная асимметрия, проблема координации, сетевые эффекты, ценовые экстерналии, проблемы фондирования и др.

Для решения вышеназванных проблем банкам нужно соответствовать таким критериям, как: устойчивость, прибыльность, здоровой конкуренции и укрепления доверия клиентов. Банкам необходимо разработать основные направления в формировании и развитии кредитных ресурсов.

- укрепление и развитие современной банковской инфраструктуры;
- обеспечение качественно нового обслуживания клиентов;
- формирование эффективного кадрового потенциала;
- работа по обеспечению достаточного количества источников долгосрочного фондирования, с целью обеспечения устойчивости и стабильности банковской системы;
- депозиты бизнеса должны оставаться стабильными источниками ликвидности для банков;
- рост расчетов в безналичной форме, дальнейшее введение цифрового тенге и наличие реальных ставок должно обеспечивать приток клиентских средств.

Список использованных источников:

1. Расчеты Rankin.kz на основе данных комитета по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций НБ РК январь 2025г// Интернет- ресурс://www.kfn.kz/.
2. Текущее состояние банковского сектора Республики Казахстан по состоянию на 1 января 2025 года// интернет - ресурс// <https://www.gov.kz>
3. 3.Обзор «Текущее состояние банковского сектора РК по состоянию на 1 января 2025 года») // интернет - ресурс//: www.nationalbank.kz
4. Краткий информационный обзор рынка депозитов по состоянию на 1 июля 2025 года») // интернет - ресурс//: www.stat.gov.kz

ӘОЖ35.07:004:321

БИЛІК ТАРМАҚТАРЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ЗАМАНАУИ ҮЛГІЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАЗАҚСТАНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Илебаев Л.К.

7M04131 – Іскерлік әкімшілікБББ
магистранты, Тараз

Аннотация

Бұл мақалада билік тармақтарының өзара әрекеттесуін жетілдірудің заманауи үлгілері және оларды Қазақстан Республикасында қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Зерттеу мемлекеттік басқару жүйесіндегі заң шығарушы, атқарушы және сот билігінің өзара үйлесімділігін қамтамасыз етудің жаңа тәсілдерін талдауға бағытталған. Автор халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, цифрлық басқару жағдайында қалыптасқан институционалдық және технологиялық үлгілерді

жүйелейді. Сонымен қатар, Қазақстан жағдайында бұл үлгілерді бейімдеу ерекшеліктері мен шектеулері айқындалады. Зерттеу нәтижесінде билік тармақтарының өзара әрекеттесуін жетілдірудің интеграцияланған тәсілі ұсынылып, оның практикалық маңызы негізделеді.

Түйін сөздер: мемлекеттік басқару, билік тармақтары, өзара әрекеттесу, цифрлық басқару, институционалдық модель, тиімділік, e-Government.

Ключевые слова: государственное управление, ветви власти, взаимодействие, цифровое управление, институциональная модель, эффективность, электронное правительство (e-Government).

Keywords: public administration, branches of government, interaction, digital governance, institutional model, efficiency, e-Government.

Қазіргі кезеңде мемлекеттік басқарудың тиімділігі тек билік тармақтарының бөлінуімен емес, олардың үйлесімді өзара әрекеттесуімен анықталады. Әсіресе цифрлық трансформация жағдайында бұл өзара байланыс жаңа мазмұнға ие болып отыр. Билік тармақтарының өзара әрекеттесуінің тиімділігі мемлекеттік саясатты іске асырудың жылдамдығына, сапасына және нәтижелілігіне тікелей әсер етеді.

Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқару жүйесі классикалық билік бөлінісі қағидатына негізделгенімен, қазіргі жағдайда оның тиімділігін арттыру үшін жаңа институционалдық және цифрлық шешімдер қажет. Осыған байланысты халықаралық тәжірибеде қалыптасқан заманауи үлгілерді зерттеу және оларды ұлттық контексте қолдану өзекті ғылыми мәселе болып табылады [1].

Зерттеудің мақсаты – билік тармақтарының өзара әрекеттесуін жетілдірудің заманауи үлгілерін талдау және оларды Қазақстан жағдайында қолдану мүмкіндіктерін негіздеу.

Заманауи мемлекеттік басқару теориясында билік тармақтарының өзара әрекеттесуі тек институционалдық құрылым ретінде емес, көпдеңгейлі басқару жүйесі ретінде қарастырылады. Қазіргі ғылыми көзқарастар бойынша тиімді басқару үшін келесі қағидаттар маңызды:

- интеграция және үйлесімділік;
- деректерге негізделген басқару;
- ашықтық және есептілік;
- азаматқа бағдарлану.

OECD зерттеулеріне сәйкес, цифрлық мемлекеттік басқару жүйесінде институционалдық модельдер мемлекеттік органдар арасындағы үйлестіру, ынтымақтастық және ақпарат алмасу механизмдерін анықтайды. Бұл өз кезегінде мемлекеттік аппараттың икемділігін, инновациялық әлеуетін және сыртқы өзгерістерге бейімделу қабілетін арттырады.

Сонымен қатар, цифрлық басқару тек технологиялық құрал емес, ол басқарудың жаңа философиясын қалыптастырады. Зерттеулер көрсеткендей, цифрлық басқару мен электрондық үкімет өзара байланысты, бірақ көпқырлы құбылыстар болып табылады.

Қазіргі халықаралық тәжірибеде билік тармақтарының өзара әрекеттесуін жетілдірудің бірнеше негізгі үлгілері қалыптасқан [2].

1. Орталықтандырылған үйлестіру моделі

Бұл модельде мемлекеттік басқарудың негізгі үйлестіру функциясы орталық органға (Президент аппараты немесе Үкімет орталығы) шоғырландырылады. Мұндай тәсіл стратегиялық шешімдерді жылдам қабылдауға және олардың орындалуын тиімді бақылауға мүмкіндік береді. OECD деректеріне сәйкес, көптеген елдерде цифрлық трансформацияны басқару орталық деңгейде үйлестіріледі, бұл мемлекеттік саясаттың бірізділігін қамтамасыз етеді.

2. Желілік (network governance) модель Бұл модельде билік тармақтары тең құқылы серіктестер ретінде әрекет етеді және олардың өзара байланысы желілік қағидаттарға негізделеді. Мұнда басты назар:

- горизонталды байланыстарға;
- ведомствоаралық ынтымақтастыққа;
- бірлескен шешім қабылдауға аударылады. Бұл модель күрделі басқару мәселелерін шешуде тиімді болып табылады.

3. Деректерге негізделген басқару моделі Бұл модельде билік тармақтарының өзара әрекеттесуі нақты деректерге сүйенеді. Мемлекеттік органдар арасында ақпарат алмасу автоматтандырылған жүйелер арқылы жүзеге асырылады. Бұл тәсіл:

- шешім қабылдаудың дәлдігін арттырады;
- тәуекелдерді азайтады;
- басқару тиімділігін жоғарылатады.

4. «Үкімет – платформа» (Government as a Platform) моделі Бұл модельде мемлекет бірыңғай цифрлық платформа ретінде қызмет етеді. Барлық мемлекеттік органдар осы платформа арқылы өзара әрекеттеседі. Бұл модельдің артықшылықтары:

- қызметтердің бірізділігі;
- деректердің қайталанбауы;
- басқару процестерінің жеделдігі.

5. Азаматқа бағдарланған модель Бұл модельде билік тармақтарының өзара әрекеттесуі азаматтардың қажеттіліктеріне бағытталады. Қазіргі зерттеулер көрсеткендей, цифрлық басқару жүйелерінің тек жартысы ғана азаматқа бағдарланған тәсілді толық енгізген.

Қазақстанда қолдану мүмкіндіктері

Қазақстан Республикасында аталған үлгілерді енгізу белгілі бір ерекшеліктерді ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс.

Біріншіден, орталықтандырылған үйлестіру моделін күшейту. Қазақстанда басқару жүйесі орталықтандырылған сипатқа ие болғандықтан, бұл модельді дамыту тиімді болуы мүмкін.

Екіншіден, цифрлық платформаларды дамыту. e-Government жүйесін жетілдіру билік тармақтарының өзара әрекеттесуін жеңілдетеді.

Үшіншіден, деректерге негізделген басқаруды енгізу. Мемлекеттік органдар арасындағы ақпарат алмасуды жетілдіру қажет.

Төртіншіден, желілік өзара әрекеттесуді дамыту. Бұл күрделі басқару мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Бесіншіден, азаматқа бағдарланған тәсілді күшейту. Мемлекеттік басқару жүйесі халықтың қажеттіліктеріне бейімделуі тиіс.

Интеграцияланған модельді ұсыну

Зерттеу нәтижесінде Қазақстан үшін келесі интеграцияланған модель ұсынылады:

- орталықтандырылған үйлестіру + цифрлық платформа;
- деректерге негізделген басқару;
- желілік өзара әрекеттесу;
- азаматқа бағдарланған тәсіл.

Бұл модель әртүрлі тәсілдердің артықшылықтарын біріктіреді және мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, билік тармақтарының өзара әрекеттесуін жетілдіру мақсатында келесі кешенді практикалық ұсыныстарды ұсынуға болады. Бұл ұсыныстар институционалдық реформаларды, цифрлық трансформацияны және басқару тиімділігін арттыруды өзара үйлестіруге бағытталған [3].

1. Бірыңғай цифрлық басқару платформасын қалыптастыру қажет. Бұл платформа заң шығарушы, атқарушы және сот билігі арасындағы ақпарат алмасуды қамтамасыз ететін орталықтандырылған жүйе ретінде қызмет етуі тиіс. Платформада құжат айналымы, шешім қабылдау процестері және аналитикалық деректер біріктірілуі қажет.
2. Ведомствоаралық деректер алмасудың ұлттық жүйесін енгізу маңызды. Қазіргі таңда көптеген мемлекеттік органдар деректерді бөлек жүйелерде сақтайды, бұл ақпараттың қайталануына және уақыттың тиімсіз жұмсалуына әкеледі.
3. Деректерге негізделген басқару жүйесін дамыту ұсынылады. Мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылы нақты статистикалық көрсеткіштер мен аналитикалық мәліметтерге сүйенуі тиіс.
4. Басқару процестерін оңтайландыру және қайта құрылымдау (reengineering) қажет. Келісу рәсімдерін қысқарту және автоматтандыру деңгейін арттыру маңызды.
5. «Үкімет – платформа» қағидатын енгізу ұсынылады. Бұл барлық мемлекеттік органдардың бірыңғай цифрлық экожүйеде жұмыс істеуін қамтамасыз етеді.
6. Ведомствоаралық үйлестіру институттарын күшейту қажет. Арнайы үйлестіруші орган немесе цифрлық трансформацияны басқару орталығын құру ұсынылады.
7. Мемлекеттік қызметшілердің цифрлық құзыреттіліктерін арттыру маңызды.
8. Ашықтық пен есептілік механизмдерін дамыту ұсынылады.
9. Киберқауіпсіздік пен деректерді қорғау жүйесін күшейту қажет.
10. Азаматқа бағдарланған басқару моделін дамыту ұсынылады.
11. Нәтижеге бағдарланған басқару жүйесін енгізу қажет.
12. Пилоттық жобалар арқылы инновацияларды енгізу ұсынылады.

Осылайша, ұсынылған шаралар кешенді түрде іске асырылған жағдайда, билік тармақтарының өзара әрекеттесу деңгейі айтарлықтай жақсарып, мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігі мен икемділігі артады. Бұл өз кезегінде Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін жаңа сапалық деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, билік тармақтарының өзара әрекеттесуін жетілдіру қазіргі мемлекеттік басқарудың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Заманауи үлгілерді тиімді қолдану мемлекеттік басқару жүйесінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақстан жағдайында бұл үлгілерді бейімдеу цифрлық трансформациямен тығыз байланысты. Ұсынылған интеграцияланған модель мемлекеттік басқару жүйесін жаңа сапалық деңгейге көтеруге бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Калиев, И. А. Мемлекеттік басқару : оқу құралы / И. А. Калиев . - Алматы : Дарын, 2023. - 221 б
2. Әшірбекова, Л.Ж. Мемлекеттік және жергілікті басқару жүйесіндегі инновациялар [Электрондық ресурс] : Оқу құралы
3. Абдимомынова А.Ш. Жаңа мемлекеттік менеджмент : Оқу құралы. / Қызылорда, 2021. - 154 б.

УДК 336.225.62

О КЛЮЧЕВЫХ ФАКТОРАХ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Искакова З.Д. д.э.н., профессор
Жамиева А.Е. PhD, ст. преподаватель
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Астана

Основная идея статьи заключается в комплексном анализе взаимосвязи научных исследований, совершенствования администрирования и внедрения цифровых технологий. На основе сравнительного анализа представлены показатели налоговых поступлений и динамика структуры доходов государственного бюджета за 2021–2025 годы. Выявлены ограничения полноты налоговых поступлений, включая значительную долю теневой экономики и недостаточную прозрачность бизнес-операций. Особое внимание уделено цифровизации налогового администрирования, когда интеграция цифровых сервисов и использование современных аналитических инструментов способствуют снижению административных издержек, укреплению налоговой дисциплины и повышению доверия налогоплательщиков.

Ключевые слова: кризис; налоговая система; научная школа; финансирование; налоговые поступления; налоговое администрирование; цифровизация.

Кілт сөздер: дағдарыс; салық жүйесі; ғылыми мектеп; қаржыландыру; салық түсімдері; салықтық әкімшілендіру; цифрландыру.

Keywords: crisis; tax system; scientific school; financing; tax revenues; tax administration; digitalization.

В современных условиях развития экономики Казахстана особую актуальность приобретают вопросы совершенствования налоговой системы и механизмов налогового администрирования. Налоговое администрирование как система мер и методов в последние годы требует усиленного внимания к обеспечению правильного исчисления и своевременной уплаты налогов, осуществлению налогового контроля и предоставлению государственных услуг налогоплательщикам.

В научной и управленческой практике акцент делается на повышение эффективности администрирования, развитие цифровых технологий и внедрение риск-ориентированных методов контроля. В международной практике наблюдается переход от контрольной к сервисной модели взаимодействия государства и налогоплательщиков, основанной на принципах прозрачности, равенства и цифровизации. Ключевые принципы налогового администрирования — законность, равенство, прозрачность, риск-ориентированный подход и цифровизация. Они обеспечивают реализацию учетной, контрольной, фискальной, аналитической и сервисной функций. Модернизация налоговой системы требует комплексного подхода: совершенствования правовой

базы, развития взвешенной налоговой политики и внедрения цифровых сервисов. Важную роль играет человеческий фактор — профессионализм и ответственность сотрудников. Эффективная налоговая политика должна обеспечивать баланс интересов государства и налогоплательщиков, укрепляя доверие к государственным институтам. При этом нормативно-правовая база и практика ее применения в Казахстане требуют дальнейшей системной гармонизации в условиях современных вызовов.

Основной идеей в статье выступает систематизация факторов в современных тенденциях модернизации налоговой системы Республики Казахстан с необходимостью дальнейшего подкрепления основных направлений ее развития. Анализ динамики налоговых поступлений в государственный бюджет РК, выявление ключевых факторов, ограничивающие эффективность налогового администрирования, исследование роли научных подходов и цифровых технологий в процессе модернизации налоговой системы будут способствовать определению перспективных направлений совершенствования налогового администрирования. Если мы в настоящем рассматриваем экономику как динамическую систему, то её ключевой элемент — налоговая подсистема, должна быть гибкой в современных условиях усиливающейся глобальной нестабильности, так как налоги являются одним из наиболее чувствительных индикаторов социально-экономических процессов, быстро отражающих последствия изменений макроэкономической политики и экономической конъюнктуры. В Казахстане особенно важным является формирование гибкой и сбалансированной налоговой политики, которая одновременно учитывает интересы государства, бизнеса и общества. Это требует не только совершенствования налогового администрирования, но и выявления ключевых факторов в усилении стимулирующей роли налогов в сфере инноваций и инвестиций, а также гармонизации национальной практики с международными стандартами [1].

В этой связи можно выделить несколько ключевых направлений повышения эффективности налогового администрирования которые являются стратегическими на ближайшую перспективу. Следует согласиться, что модернизация налоговой системы Казахстана невозможна без комплексного подхода, сочетающего научные исследования, совершенствование всего процесса налогового администрирования и внедрение цифровых технологий.

Во-первых, развитие научной базы в налогообложении создает основу для разработки рациональной налоговой политики. Прогнозирование влияния изменений в налоговом законодательстве и обеспечение их общественного принятия возможны только при опоре на результаты поведенческой и экспериментальной экономики.

Во-вторых, совершенствование налогового администрирования имеет важное значение для увеличения налоговых поступлений и сокращения теневой экономики. Анализ 2020–2024 годов подтвердил рост бюджетных доходов в Казахстане, но выявил сохраняющуюся зависимость от трансфертов из Национального фонда и проблемы с соблюдением налогового законодательства. Это указывает на необходимость перехода от фискального давления к сервисной модели взаимодействия налоговых органов, бизнеса и граждан.

В-третьих, цифровизация налоговой системы является ключевым инструментом реализации первых двух направлений. Расширенное использование цифровых платежей, онлайн-банкинга, больших данных и блокчейна повышает прозрачность налоговых потоков, позволяет оперативно выявлять риски уклонения от уплаты налогов и оптимизирует ресурсы налоговых органов. Казахстан уже добился значительных успехов: более 92% государственных услуг переведены в онлайн-формат, доля цифровых платежей превысила 89%, и почти все экономически активное население подключено к электронному правительству и онлайн-банкингу.

Развитие науки в сфере налогообложения, в качестве **первого направления** совершенствования налоговой системы в Казахстане, безусловно, опирается на укрепление научной базы и правовой основы. До 1990-х годов налоговая сфера в Казахстане практически не проявляла потребность в серьезных научных подходах; распространенные международные методы налоговых исследований, такие как опросы и выборочные исследования, фактически не применялись.

Оценивая эволюцию налоговой системы независимого Казахстана, следует отметить, что она формировалась в условиях экономических трудностей с опорой на зарубежный опыт и национальные особенности. Это позволило за счёт налоговых поступлений избежать бюджетного дефицита, обеспечить переход к рыночной экономике и преодолеть кризисные явления. Вместе с тем сохраняется дефицит научных школ в сфере налогообложения, способных системно обосновывать модернизацию налоговой системы с учётом её социально-экономических

последствий. В этих условиях государство нередко прибегает к «ручному управлению» и реформам для преодоления кризисов и воздействия внешних и внутренних шоков.

Исследования в области налогообложения в Казахстане могут сформировать прочную научную основу для внедрения инноваций в налоговую систему, которые зачастую оказываются непонятными и, следовательно, не принимаются обществом и бизнесом. Активное обсуждение таких вопросов в специализированной научной литературе и на цифровых платформах может вызвать общественный резонанс и повысить уровень понимания проводимых реформ, тем самым укрепляя научную основу принимаемых политических решений. Мировой экономический кризис выявил ограниченность традиционных экономических моделей; в настоящее время наибольшее внимание уделяется исследованиям в области поведенческой и экспериментальной экономики.

Научные исследования и эксперименты способствуют формированию обоснованной налоговой политики, позволяя тестировать изменения законодательства. К сожалению, до недавнего времени ученые экономисты уделяли мало внимания налоговому администрированию и были склонны рассматривать эту тему отдельно от налоговой политики. Однако интерес к этой теме растет, важно осознанно считать, что налоговое администрирование рассматривается как связующее звено между правовыми законами, составляющими свод налогового законодательства и реальной реализованной налоговой политики.

Показателем в этом контексте новый Налоговый кодекс, введенный с января 2026 года, прошедший этапы широкого обсуждения и доработки. Важно признать, что налоговое администрирование оказывает существенное влияние на эффективность экономики и справедливость налоговой системы. Следовательно, налоговая политика и налоговое администрирование должны рассматриваться во взаимосвязи: первая опирается на экономический анализ воздействия налогов, второе — обеспечивает их оценку, сбор и контроль.

Вторым ключевым фактором, воздействующего на улучшение налогового администрирования, является системный сбор налогов. Несмотря на положительную тенденцию в налоговых поступлениях в государственный бюджет Республики Казахстан в 2020–2024 годах, сохраняется ряд факторов, ограничивающих полноту этих поступлений. В первую очередь это значительная доля теневой экономики, обусловленная недостаточной прозрачностью в отдельных сферах экономической деятельности, высокой распространенностью наличных расчетов и недостаточным использованием цифровых инструментов бухгалтерского учета. К дополнительным факторам относятся налоговое планирование транснациональных корпораций, недостаточная координация между налоговыми и таможенными органами, а также низкий уровень налоговой культуры среди некоторых малых и средних предприятий.

Анализ тенденций налоговых поступлений в государственный бюджет Республики Казахстан за 2020–2024 годы показал, что объем первичных налогов, являющихся определяющим источником доходов государственного бюджета, неуклонно растет. Однако сохраняется необходимость в систематических усилиях по сокращению теневой экономики и улучшению сбора налогов как ключевого фактора устойчивости национальной экономики. На рисунке 1 показаны налоговые поступления в бюджет Казахстана за 2021–2025 годы, которые увеличились с 10,7 триллионов тенге до 23,1 триллионов тенге.

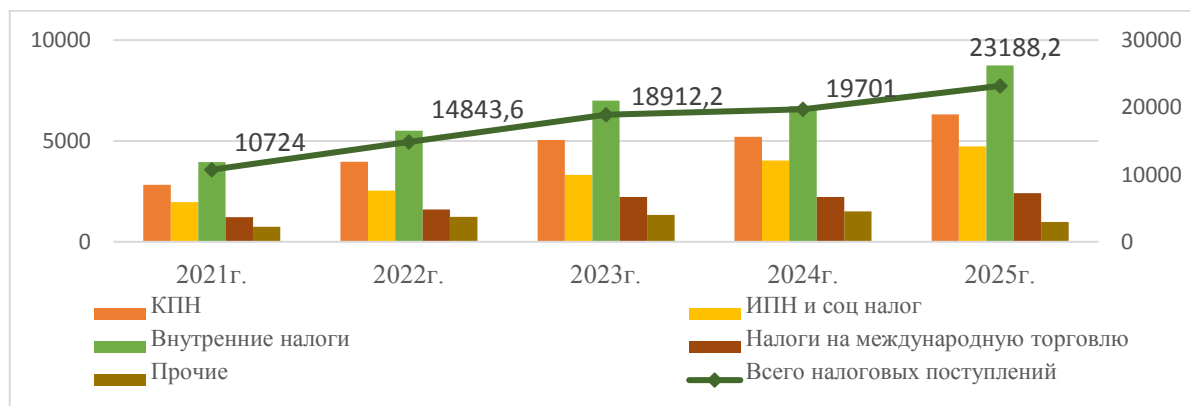

Рисунок 1. Динамика налоговых поступлений в государственный бюджет за 2021–2025 годы, млрд тенге

Примечание: составлено авторами на основе [2]

Увеличение суммы налоговых поступлений в бюджет свидетельствует об укреплении доходной базы и постепенном восстановлении после рецессии, вызванной пандемией COVID-19. Значительный рост показали поступления от налога на прибыль предприятий с 2,8 трлн тенге в 2021 году до 6,3 трлн тенге в 2025 году (+224%). Это отражает рост прибыли предприятий и эффективность мер по стимулированию деловой активности. Поступления от подоходного налога с физических лиц и социального налога увеличились на 230%, что свидетельствует о положительном влиянии на занятость и рост фонда заработной платы. Внутренние налоги на товары и услуги остаются крупнейшим источником доходов (примерно 38% от общего объема доходов), небольшое снижение в 2024 году свидетельствовало о стабилизации потребительского спроса и налоговой нагрузки. На фоне оживления внешнеэкономической активности и роста мировых цен на сырьевые товары налоговые поступления от международной торговли увеличились почти вдвое.

В целом, представленные данные свидетельствуют о том, что налоговые поступления Казахстана демонстрировали стабильную положительную динамику с 2021 по 2025 годы, чему способствовали восстановление экономики и рост внешнеторгового оборота. Однако они по-прежнему зависят от условий мирового рынка и колебаний внутреннего спроса. Для решения этих проблем предлагается усилить налоговую дисциплину путем совершенствования налогового администрирования, расширения практики риск-ориентированного подхода и повышения эффективности межведомственного сотрудничества. Еще одним важным условием является поощрение добровольного соблюдения налоговых обязательств путем упрощения процедур отчетности, снижения административных барьеров и развития сервисно-ориентированного подхода к налогоплательщикам [3]. Налоговые поступления составляют большую часть общих доходов государственного бюджета. Их доля в исследуемые годы колебалась от 59% до 76%. В 2023 году, несмотря на незначительный рост общих доходов государственного бюджета за счет сокращения трансфертов, налоговые поступления увеличились на 27,4%. В результате доля налогов в общих доходах бюджета достигла максимума в 75,9% за весь период исследования. Это было обусловлено ростом ВВП на 5,1%, а также увеличением производственной активности в ключевых секторах экономики, как показано в таблице 1.

Таблица 1.

Динамика доходов государственного бюджета Республики Казахстан за 2021-2025 годы, млрд тенге.

Показатель	2021	2022	2023	2024	2025
Общие доходы госбюджета	15869,7	20356,7	21013,8	21601,7	29871,0
Налоговые поступления	10724	14843,6	18912,2	19701	23188,2
Неналоговые поступления	436,9	693,2	1919,5	1699	6682,8
Поступления от продажи основных средств	208,8	239,9	182,1	201,7	184,5
Трансферты из Нацфонда	4500	4030	4100	6100	5250
Темп роста доходов госбюджета, %	109,3	128,3	103,2	102,8	138,9
Темп роста налоговых поступлений, %	125,3	138,4	127,4	104,2	117,7
Доля налоговых поступлений в доходах государственного бюджета, %	67,6	72,9	75,9	72,4	77,6

Примечание: составлено авторами на основе [2]

Анализ данных таблицы показывает, что в 2021–2025 гг. доходы государственного бюджета Казахстана демонстрируют устойчивый рост, увеличившись с 15,9 до 29,9 трлн тенге. Основным источником доходов остаются налоговые поступления, доля которых колеблется в пределах 67,6–77,6%, что подтверждает их системообразующую роль. Наиболее значительный рост наблюдается в 2022 году, когда доходы увеличились на 28,3%, главным образом за счет расширения налоговой базы и роста внутренних налогов. В последующие годы темпы роста замедляются (2023–2024 гг.), однако в 2025 году вновь фиксируется существенное увеличение доходов на 38,9%. Одновременно сохраняется высокая зависимость бюджета от трансфертов из Национального фонда, объем которых варьируется от 4,0 до 6,1 трлн тенге. Существенный рост неналоговых поступлений в 2025 году также указывает на попытки диверсификации доходной базы. В целом, несмотря на

положительную динамику налоговых поступлений, структура доходов бюджета свидетельствует о необходимости снижения зависимости от трансфертов и дальнейшего повышения эффективности налогового администрирования [4].

Модернизация налогового администрирования необходима для борьбы с теневой экономикой и уклонением от уплаты налогов. Важно совершенствовать формы налоговой отчетности, отражая льготы и преференции с указанием их объема и эффекта. Приоритетом остается сокращение налоговой задолженности, рост которой во многом связан с невзыскиваемыми долгами (отсутствие должников, розыск, судебные проблемы). Сохранение задолженности на фоне низкой налоговой дисциплины указывает на недостаточную эффективность администрирования. В развитых странах уклонение от налогов рассматривается как тяжкое преступление, что подчеркивает его угрозу государству. Совершенствование системы предполагает усиление ответственности за уклонение, упорядочение имущественных налогов, а также налогообложение сверхприбыли и предметов роскоши. При этом современное администрирование должно опираться не только на декларации, но и на интеграцию данных из различных источников для более полного контроля.

Цифровизация налоговой системы - Третья важная область совершенствования налоговой системы — это широкое внедрение современных ИТ-технологий, что сокращает время обработки значительных объемов отчетов, выполнения различных расчетов и многого другого. В 2024 году Казахстан занял 24-е место среди 193 стран в глобальном индексе электронного правительства (EGDI), при этом более 90% экономически активного населения используют платформу электронного правительства. Доля цифровых платежей выросла с 7% от всех транзакций в 2014 году до 89% к 2025 году, а число пользователей онлайн-банкинга увеличилось с 25% населения в 2018 году до почти 100% к 2025 году [6]. В рамках стратегии «Цифровой Казахстан» более 92% государственных услуг уже переведены в электронный формат; все эти данные наглядно представлены на Рисунке 2.

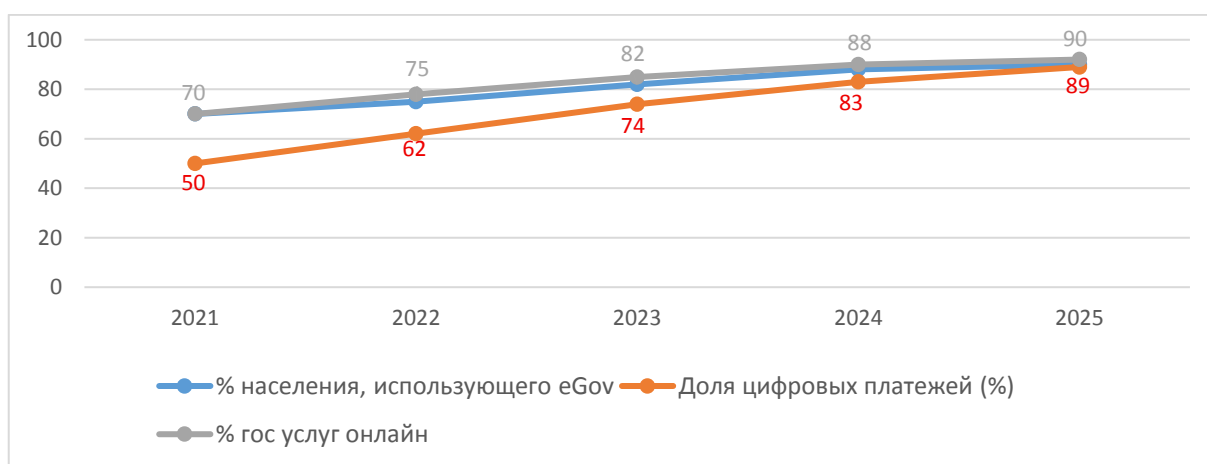

Рисунок 2. Цифровизация государственных услуг и финтеха в Казахстане

Примечание: составлено авторами на основе [7]

Высокая доля цифровых платежей значительно повышает прозрачность финансовых потоков, тем самым расширяя возможности налоговых органов по мониторингу и анализу доходов. Кроме того, почти 100% населения пользуется онлайн-банкингом, что упрощает администрирование налоговых платежей и снижает транзакционные издержки. Внедрение технологий больших данных и блокчейна в налоговую сферу, предпосылками которого являются повышение цифровой грамотности и развитие цифровых платформ, повысит эффективность администрирования, сократит теневую экономику и укрепит доверие налогоплательщиков в соответствии с лучшими международными практиками:

- В Эстонии система e-Tax позволяет подавать налоговые декларации за считанные минуты, а налоговое администрирование полностью интегрировано с государственными реестрами [8].
- В Южной Корее электронные кассовые аппараты и системы онлайн-мониторинга позволяют автоматически отслеживать транзакции и снижают уклонение от уплаты налогов [9].
- Во Франции и Германии внедряются элементы больших данных и блокчейна для анализа рисков и предотвращения налогового мошенничества [10].

Внедрение передовых методов и инструментов обработки документов и безбумажного

обмена информацией значительно сократит трудозатраты, повысит эффективность и уменьшит численность персонала, что крайне важно в условиях нынешнего перегруженного аппарата государственного управления. В то же время необходимо минимизировать угрозу разглашения информации о налогоплательщиках. В эпоху цифровых технологий и социальных сетей объем генерируемой информации растет экспоненциально. Большие данные, представляющие собой большие объемы неструктурированных данных из различных источников и в различных форматах, становятся стратегическим активом. Эти данные могут быть использованы как государственными органами, так и предприятиями для создания продуктов, идеально подходящих для потребителей [11]. Поскольку эта технология предполагает повторное использование существующих данных, этот метод получения информации считается относительно недорогим.

Использование больших данных повысит прозрачность налоговых процессов. А в сочетании с технологией блокчейн станет возможным отслеживать крупные транзакции со значительным НДС, возвратом налогов и трансграничными операциями. Эта система поможет налоговым органам лучше понимать поведение населения и позволит выявить области мошенничества и развития теневой экономики, а также области, где присутствуют добросовестные налогоплательщики и не происходит нарушений. Это означает, что ресурсы могут быть направлены туда, где они наиболее необходимы. Большие данные могут помочь налоговым органам шире использовать аналитические методы, поскольку растущий объем данных, поступающих в налоговую администрацию, и дополнительные объемы информации от третьих лиц, ставшие доступными в результате планируемых поправок к Закону о сборе налогов, обеспечат обширное информационное хранилище для разработки аналитических методов выявления новых требований, рисков и налогоплательщиков, несущих такие риски [12].

В заключение можно отметить, что налоговое администрирование в своем определении базируется на совокупности налоговых отношений с конкретизацией субъектов и объектов, а ключевую роль здесь играют органы, осуществляющие планирование, контроль, регулирование и надзор за взиманием налогов и платежей в бюджет при четком соблюдении налогового законодательства и, безусловно, на основе объективной, ответственной налоговой политике в целях обеспечения финансовой безопасности Казахстана. Поэтому, повышение эффективности налогового администрирования в Казахстане невозможно без комплексного подхода, сочетающего обоснованные научные исследования, совершенствование самого процесса налогового администрирования и внедрение цифровых технологий.

Во-первых, развитие научной базы в системе налогового администрирования создает основу для разработки рациональной налоговой политики. Прогнозирование влияния изменений в налоговом законодательстве и обеспечение их общественного принятия возможно только при опоре на результаты поведенческой и экспериментальной экономики.

Во-вторых, совершенствование самого процесса налогового администрирования указывает на необходимость перехода от фискального давления к сервисной модели взаимодействия налоговых органов, бизнеса и граждан.

В-третьих, цифровизация налоговой системы является ключевым инструментом реализации первых двух направлений. Расширенное использование цифровых платежей, онлайн-банкинга, больших данных и блокчейна повышает прозрачность налоговых потоков, позволяет оперативно выявлять риски уклонения от уплаты налогов и оптимизирует ресурсы налоговых органов.

Таким образом, взаимосвязь между тремя ключевыми направлениями модернизации налоговой системы проявляется в их взаимодополняющем характере:

- научные исследования формируют интеллектуальную основу для налоговых реформ, позволяя прогнозировать экономические последствия принимаемых решений и оценивать их влияние на развитие национальной экономики;
- совершенствование налогового администрирования обеспечит их практическую реализацию через повышение эффективности налогового контроля, внедрение риск-ориентированных методов управления и развитие сервисной модели взаимодействия с налогоплательщиками;
- цифровизация налоговой системы как важнейший инструмент, интегрируя результаты научных исследований и налоговое администрирование в единую цифровую инфраструктуру, делает эти процессы более прозрачными, быстрыми и эффективными.

Внедрение предложенной модели модернизации позволит Республике Казахстан не только сократить масштабы теневой экономики и повысить уровень налоговой дисциплины, но и укрепить доверие налогоплательщиков к государственным институтам, повысить эффективность бюджетной политики и сформировать устойчивую налоговую систему, отвечающую требованиям

современной цифровой экономики.

Список использованных источников:

13. Баранник И. М. Ключевые аспекты стимулирующей функции налоговой политики как фактор роста национальной экономики // Вестник евразийской науки. 2023. Т.15. №3. URL: <https://esj.today/PDF/04FAVN323.pdf>
14. Официальный сайт Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан URL: <https://www.gov.kz>
15. Кусаинова И. Жумангарин представил ключевые изменения в Налоговом кодексе 2025. URL: <https://inbusiness.kz>
16. Послание Президента 2025: Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию URL: <https://www.akorda.kz>
17. Жамиева, А.Е., Насырова, Г.А., Мажитов, Д.М. Налоговая система в условиях нестабильной экономики // «Вестник университета «Туран». 2021. №4(92). С. 208-215. doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-4-208-215
18. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК URL: <https://stat.gov.kz>
19. Suominen, K. Building Digital Public Infrastructure: Lessons Learned from Kazakhstan 2025 URL: <https://www.csis.org/analysis/learned-kazakhstan>
20. Government of Estonia. E-Estonia: Business and Finance - e-Tax. e-Estonia 2020 URL: <https://e-estonia.com/solutions/business-and-finance/e-tax>
21. Бюнгтэк, Ч. Электронная торговля в Республике Корея: современное состояние и особенности // Вестник ИЭ РАН. 2019. №5. С.178-190
22. Авдеева, И.Л. Анализ зарубежного опыта использования глобальных технологий «BigData» // Наукоедение. 2016. №8(6) URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/13EVN616.pdf>
23. Черных, К. А. Применение технологий Big Data // Молодой ученый. 2022. №46(441). С. 8-11
24. Sivrajah U., Kamal M.M. Critical analysis of Big Data challenges and analytical methods // Journal of Business Research. 2017. P. 263-286

УДК 65.011

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЕЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Искаков Р.Р.

магистрант I курса ОП

«7М04131 – Деловое администрирование»,

Научный руководитель: **Назикова Ж.А.**

к.э.н., ассоциированный профессор

Таразский университет имени М.Х.Дулати

Аннотация

В статье рассматриваются современные подходы к совершенствованию стратегического управления организацией в условиях высокой неопределенности внешней среды. Проанализированы ключевые проблемы традиционных стратегических моделей и предложены направления их модернизации с учетом цифровизации, гибкости управления и ориентации на устойчивое развитие. Особое внимание уделено интеграции инновационных инструментов стратегического анализа и адаптивного планирования. В работе обоснована необходимость перехода от статических стратегий к динамическим моделям управления.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегия организации, адаптивное управление, цифровизация, конкурентоспособность, устойчивое развитие, инновации.

Keywords: strategic management, organizational strategy, adaptive management, digitalization, competitiveness, sustainable development, innovation.

Түйінді сөздер: стратегиялық басқару, ұйым стратегиясы, бейімделмелі басқару, цифрландыру, бәсекеге қабілеттілік, тұрақты даму, инновациялар.

Современная экономика характеризуется высокой степенью неопределенности, ускорением технологических изменений и усилением конкурентной борьбы. В этих условиях стратегическое управление становится ключевым инструментом обеспечения устойчивого развития организации. Однако традиционные подходы к разработке стратегии, основанные на долгосрочном планировании и стабильности внешней среды, утрачивают свою эффективность.

Необходимость совершенствования стратегического управления обусловлена также цифровой трансформацией экономики и изменением характера конкуренции. Организации вынуждены адаптироваться к новым условиям, что требует пересмотра принципов стратегического менеджмента [1].

Целью данной статьи является анализ направлений совершенствования стратегического управления и разработка практических рекомендаций по повышению его эффективности.

Стратегическое управление представляет собой комплексный процесс, включающий анализ внешней и внутренней среды, формирование стратегических целей, разработку и реализацию стратегии, а также контроль ее выполнения.

Согласно классическому подходу, стратегическое управление базируется на концепциях позиционирования и конкурентных преимуществ, разработанных М. Портером [2]. В свою очередь, И. Ансофф рассматривал стратегию как набор правил принятия решений, определяющих поведение организации на рынке [1].

Г. Минцберг предложил рассматривать стратегию не только как план, но и как модель поведения организации, формирующуюся в процессе ее деятельности [3]. Это позволяет учитывать динамический характер стратегического управления.

Анализ современных исследований показывает, что традиционные модели стратегического управления имеют ряд ограничений:

Во-первых, они характеризуются недостаточной гибкостью и не позволяют оперативно реагировать на изменения внешней среды. Долгосрочные планы часто устаревают еще до завершения их реализации.

Во-вторых, наблюдается разрыв между разработкой стратегии и ее практической реализацией. Как отмечают Р. Каплан и Д. Нортон, многие организации сталкиваются с трудностями в трансформации стратегических целей в конкретные действия [4].

В-третьих, недостаточно используются современные цифровые технологии, позволяющие повысить точность анализа и обоснованность управленческих решений.

Кроме того, традиционные подходы часто игнорируют факторы устойчивого развития и социальной ответственности, что снижает долгосрочную эффективность организаций [5].

В настоящее время одним из основных элементов глобальной социально-экономической повестки является стратегия устойчивого развития как национальных экономик в целом, так и отдельных предприятий. Дабы более точно определить сущность стратегии устойчивого развития строительного предприятия, необходимо разобраться с самим понятием «стратегии».

Стратегия – это план действий, разработанный на долгосрочную перспективу, определяющий направление для дальнейшего развития предприятия. Грамотно составленная стратегия предприятия должна отображать следующее:

- каково текущее положение предприятия;
- каким предприятие должно быть в будущем, целевые индикаторы;
- какая миссия у предприятия, что оно собой представляет и какую несет пользу для страны;
- какие меры необходимо предпринять для достижения поставленных долгосрочных целей.

Стратегия является частью стратегического управления.

Современные организации должны переходить к адаптивным стратегиям, способным быстро изменяться в ответ на внешние вызовы. Это предполагает использование сценарного планирования и регулярный пересмотр стратегических приоритетов.

Адаптивный подход позволяет повысить устойчивость организации и снизить риски, связанные с неопределенностью внешней среды [3].

Цифровые технологии становятся важнейшим фактором повышения эффективности стратегического управления. Использование больших данных, аналитических платформ и систем поддержки принятия решений позволяет:

- улучшить качество стратегического анализа;
- повысить точность прогнозирования;
- ускорить процесс принятия решений.

Цифровизация способствует формированию более обоснованных и гибких стратегий [5].

Инновации являются ключевым источником конкурентных преимуществ. В условиях глобальной конкуренции организации должны активно внедрять новые технологии и управленческие подходы.

Формирование инновационной стратегии включает:

- развитие научно-исследовательской деятельности;
- внедрение новых продуктов и услуг;
- совершенствование бизнес-процессов.

Это обеспечивает долгосрочный рост и устойчивость организации [2].

Современные стратегии должны учитывать принципы устойчивого развития, включая экономические, социальные и экологические аспекты.

Интеграция данных принципов в стратегическое управление позволяет:

- повысить репутацию организации;
- снизить экологические риски;
- обеспечить долгосрочную стабильность.

Данный подход соответствует современным требованиям глобальной экономики [5].

Эффективность стратегического управления, в первую очередь, определяется адекватностью и последовательностью применения методологических подходов к разработке и реализации стратегии организации. Методологическую базу стратегического управления составляет обширный набор управленческих подходов, среди которых можно выделить системный, процессный, ситуационный. При разработке стратегии развития организации возможно комплексное применение преимуществ каждого из подходов, при условии их взаимосвязанности в рамках стратегии и отсутствии противоречий.

Процессный подход к проблеме стратегической ориентации управления предприятием с целью достижения долгосрочного успеха предполагает рассмотрение стратегического управления как последовательности четырех взаимосвязанных этапов:

1) Стратегический анализ. Для подготовки процесса разработки стратегии организации необходимы комплексная диагностика состояния внешней и внутренней среды, а также составление долгосрочных прогнозов ее динамики.

2) Формирование стратегических альтернатив и определение основных целей организации. Разрабатываются возможные сценарии развития на основе предполагаемых возможностей и ограничений развития, которые потом проходят критическую проверку на основании оценки преимуществ и рисков их реализации.

3) Стратегическое планирование. Разработка и оформление стратегии организации, представляющей собой вектор управленческой деятельности, направленной на сокращение разрыва между текущим состоянием и желаемой перспективой будущего.

4) Стратегический контроллинг. Создание системы ключевых показателей мониторинга эффективности реализации стратегии с целью корректировки стратегических планов в случае неудовлетворительных результатов.

Существуют базисные или эталонные стратегии развития фирмы. Они отражают четыре различных подхода к росту фирмы и связаны с изменением состояния одного или нескольких следующих элементов: продукция, рынок, отрасль, положение фирмы внутри отрасли, технология. Каждый из данных пяти элементов может находиться в одном из двух состояний: существующее состояние или новое состояние.

Человеческий капитал является важнейшим ресурсом стратегического управления. Эффективная стратегия невозможна без квалифицированных сотрудников и развитой корпоративной культуры.

Организациям необходимо инвестировать в обучение персонала, развитие лидерских качеств и формирование инновационного мышления [4].

В Казахстане, где развивается рыночная экономика, вопросы использования человеческого капитала играют важную роль, а перед западными компаниями стоит задача не только выжить в конкурентной среде и обеспечить стабильное развитие, но и добиться успеха в бизнесе. В теории и практике современного использования человеческих ресурсов выделяют следующие элементы:

1. Ориентация на потребителя
2. Диверсификация производства, качественная продукция.
3. Совершенствование организационных структур.
4. Использование технологий.

Прекрасные сотрудники предприятия - это высококвалифицированные, инновационные и компетентные специалисты, способные решать задачи развития конкурентоспособности современной национальной экономики. Поэтому наиболее востребованными на рынке труда сегодня являются как раз квалифицированные работники, формирующие конкурентоспособность товаров и услуг. Использование человеческого потенциала предприятиями является и остается одной из наиболее важных областей стратегического управления предприятия.

В целях совершенствования стратегического управления предлагается интегрированная модель, включающая следующие элементы:

1. Постоянный мониторинг внешней и внутренней среды;
2. Гибкое стратегическое планирование на основе сценарного подхода;
3. Использование цифровых технологий и аналитических инструментов;
4. Инновационная ориентация развития;
5. Непрерывная обратная связь и корректировка стратегии.

Данная модель позволяет обеспечить адаптивность и устойчивость организации в условиях неопределенности.

Для повышения эффективности стратегического управления организациям рекомендуется:

- внедрять системы стратегического мониторинга;
- использовать цифровые инструменты анализа данных;
- интегрировать стратегическое и операционное управление;
- развивать инновационную культуру;
- регулярно пересматривать стратегические цели.

Совершенствование стратегического управления является важнейшим условием успешного функционирования организаций в современной экономике. Переход к адаптивным, цифровым и инновационным моделям управления позволяет повысить конкурентоспособность и устойчивость.

Таким образом, ключевыми направлениями развития стратегического управления являются гибкость, цифровизация, инновационность и ориентация на устойчивое развитие. Их комплексная реализация обеспечивает эффективное достижение стратегических целей организации.

Список использованных источников:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. – М.: Экономика, 2019.
2. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. – М.: Альпина Паблишер, 2020.
3. Минцберг Г. Стратегический процесс. – СПб.: Питер, 2021.
4. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. – М.: Олимп-Бизнес, 2020.
5. Друкер П. Практика менеджмента. – М.: Вильямс, 2018.

ӘОЖ 336.018

ЖАСЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ҚАРЖЫ ҚҰРАЛДАРЫ ТӘЖІРИБЕСІ: ҚАЗАҚСТАН, РЕСЕЙ, ӨЗБЕКСТАН

Казбекова А., Тортай А.
Қ.Құлажанов атындағы
Қазақ технология және
бизнес университетінің
3 курс білім алушылары
Ғылыми жетекші: **Мағзумова Л.К.**
Қазақстан Республикасы, Астана қ.

Аңдатпа: Бұл мақалада Қазақстан, Ресей және Өзбекстан елдерінің жасыл экономикаға көшу тәжірибесі мен қаржылық тетіктеріне салыстырмалы талдау жасалған. Зерттеу барысында аталған мемлекеттердің нормативтік-құқықтық базасы, жаңартылатын энергия көздерінің үлесі және жасыл облигациялар нарығының даму деңгейі қарастырылады. Авторлар Қазақстанның 2060 жылға дейінгі көміртекті бейтараптық стратегиясы мен АХҚО институционалдық қолдауы арқасында аймақта көшбасшы орында тұрғанын айқындайды. Өзбекстанның халықаралық инвестициялар тартудағы белсенділігі мен Ресейдің дәстүрлі энергетикаға тәуелділігі салдарынан

жасыл қаржы нарығының баяу қалыптасу ерекшеліктері сипатталады. Мақала қорытындысында жасыл секторды дамыту үшін жүйелі мемлекеттік саясат пен инновациялық қаржы құралдарының үйлесімділігі қажет екендігі негізделген. Түйін ретінде үш елдің көрсеткіштері арнайы бағалау шкаласы мен салыстырмалы диаграммалар арқылы жүйеленген.

Кілтті сөздер: жасыл экономика, жасыл қаржыландыру, көміртегі бейтараптығы, жаңартылатын энергия көздері, ESG инвестициялары, нормативтік-құқықтық база.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленое финансирование, углеродная нейтральность, возобновляемые источники энергии, ESG-инвестиции, нормативно-правовая база.

Keywords: green economy, green finance, carbon neutrality, renewable energy sources, ESG investments, regulatory framework.

Жасыл экономикаға көшу тек экологиялық мақсат емес, сонымен бірге қаржылық жүйе мен ұлттық экономиканы трансформациялауды талап ететін кешенді үдеріс. Елдер тәжірибесі — экономикалық даму деңгейі, нормативтік база, қаржы құралдары мен жасыл жобаларды іске асыру нәтижелері арқылы ерекшеленеді [1;2].

1) Қазақстандағы тәжірибе.

Экономикалық контекст: Қазақстан — ірі энергетикалық экспорттаушы, көмірсутекті сектор үлесі жоғары. Көміртекті шығарындыларды төмендету және жасыл экономикаға өту — стратегиялық басымдық.

Нормативтік база:

- Париж келісіміне 2015 жылдан қосылған;
- 2060 жылға қарай көміртегі бейтараптығына қол жеткізу — стратегиялық міндет;
- 2030 жылға дейін парниктік газдарды 1990 жылғы деңгейге қарағанда 15–25% төмендету (climate action tracker, 2022);
- жасыл технологиялар;
- жаңартылатын энергия көздері (күн және жел электр станциялары).
- ЖЭК үлесін 2030 жылға дейін ~15% дейін арттыру.

Энергия тиімділігі жобалары: қоршаған ортаға әсерді азайту, энергияны үнемдеу. Нәтиже: Жасыл қаржы құралдары Қазақстанда жасыл жобаларды қаржыландыруды бастады, бірақ нарық өлшемі әлі шектеулі, институттық белсенділік төмен.

2) Ресейдегі тәжірибе

Экономикалық контекст: Энергия секторына тәуелді, жасыл технологиялар мен қаржылық механизмдер енгізілуде, бірақ толық жүйеленбеген.

Жасыл технологиялар: жел және күн энергетикасында бірнеше ірі жобалар іске асырылды, дегенмен ЖЭК үлесі салыстырмалы түрде төмен, дәстүрлі көздер басым.

Қаржы құралдары:

Жасыл облигациялар мен ESG инвестициялар енгізілуде, бірақ нарық әлі толық дамыған жоқ.

Кесте 1.

Қаржы құралдары

Қаржы құралы	Мақсаты/Саласы	Нақты дерек
Жасыл облигациялар	Жасыл жобаларды қаржыландыру	~20 млрд тг (Еуразиялық даму банкі, 2021)
Жасыл несиелеу (GEFF)	Энергия тиімділігі	Ұзақ мерзімді қолдау
Мемлекеттік қолдау	Жасыл жобалар	177,5 млрд тг (Trend, 2022)
Даму Банкі	Инфрақұрылым	118 млрд тг
Damu Fund	Жасыл стартаптар	7,4 млрд тг, 91 жоба
<i>Дереккөз: [1;2;3;5] авторлар құрастырған</i>		

Нәтиже: Қаржылық қолдауға қарамастан, жасыл секторды қаржыландыру баяу. Мемлекет пен ірі жеке сектордан тұрақты саясат қажет.

3) Өзбекстандағы тәжірибе

Экономикалық контекст: климаттық саясат белсенді дамуда, басым бағыттар: су, ауыл шаруашылығы, энергия тиімділігі.

Жасыл технологиялар:

- күн және жел энергетикасы жобалары.
- энергия тиімділігі және инфрақұрылымды жаңарту.
- су ресурстарын тиімді пайдалану.

Қаржы құралдары:

- Халықаралық гранттар мен несиелер.
- Қаржылық институционалдық реформалар арқылы қолдау.

Нәтиже: халықаралық қаржылық институттармен ынтымақтастық арқылы жасыл сектор дамуда.

Жоғарыда жазылған ақпарат негізінде, Қазақстан жасыл қаржы құралдарының біршама алда екендігін аңғаруға болады, жаслы экономиканы жақсартуға арналған мемлекеттік қолдау мен талаптардың, заңдық нормативтік актілері негізінде қолға алынғанның айқын белгісі екендігін көруге болады.

Кесте 2.

Қазақстан, Ресей және Өзбекстан: жасыл қаржы мен жасыл технологиялар көрсеткіштері

Параметр	Қазақстан	Ресей	Өзбекстан
Жаңартылатын энергия көздерінің (ЖЭК) үлесі (жоспар/не нақты)	ЖЭК үлесін 2030 ж. дейін ~15 %-ке арттыру жоспары бар [Қазақстан Республикасының 2060 жылға дейінгі көміртекті бейтараптық стратегиясы, 2023]	ЖЭК үлесі салыстырмалы түрде төмен, дәстүрлі энергетика басым	ЖЭК бойынша өсу жоспарлары бар, нақты ресми % деректер халықаралық есептерде баяндалған
Жасыл облигациялар нарығы	Қазақстанда жасыл облигациялар шығарылған (~20 млрд тг) [Қазақстан қор биржасының статистикалық мәліметтері, 2024]	Ресейде жасыл облигациялар шығару байқалады, бірақ нарық әлі қалыптасу сатысында	Өзбекстанда жасыл облигациялар шығару басталды / жоспарлануда (XXX халықаралық дерек)
ESG инвестициялар және қаржы құралдары	ESG жобалар бойынша қаржыландыру дамуда [AIFC Green Finance Centre жылдық есебі]	ESG инвестициялар бастапқы кезеңде	ESG құралдары дамып келеді, халықаралық гранттар мен несиелер арқылы қаржыландыру
Ұлттық жасыл қаржы стратегиясы / нормативтік база	Нақты нормативтік-құқықтық база қабылданған: Экологиялық кодекс, жасыл таксономия жобасы, 2060 стратегиясы	Жасыл қаржы бағытындағы нормативтік база жүргізілуде, толық жүйе жоқ	Жасыл қаржы және климаттық саясатты бекіту жұмыстары жүріп жатыр
Халықаралық қаржылық қолдау және инвестициялар	АХҚО, EBRD, WB сияқты институттар қолдауы	Әлі төмен немесе орташа деңгей	Халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық арқылы гранттар мен несиелер тартылуда
Дереккөз: [1;2;5] авторлар құрастырған			

Егер, осы кестеде берілген ақпарат негізінде салыстыру жасасақ, параметрлер бойыша бағалау критерилерінен төмендегі 3 кесте туындайды.

Кесте 3.

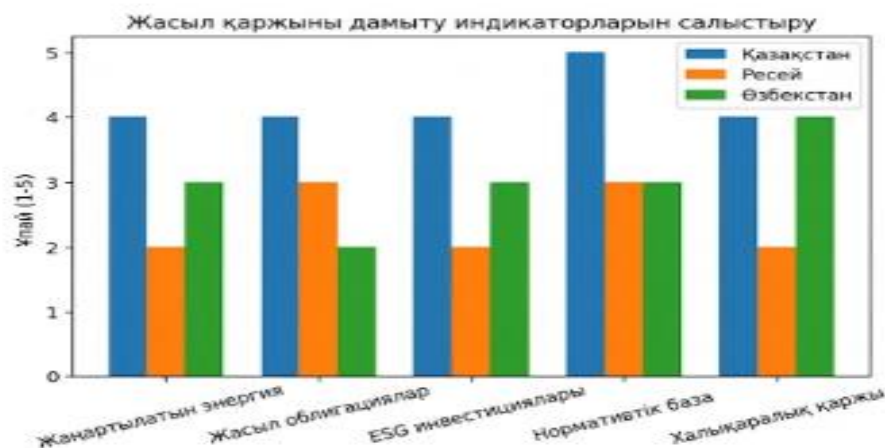
Қазақстан, Ресей және Өзбекстан мемлекеттерін жасыл экономика параметрлерімен салыстыру

Параметр	Қазақстан	Ресей	Өзбекстан
ЖЭК даму деңгейі	4	2	3
Жасыл облигациялар	4	3	2
ESG инвестициялар	4	2	3

Нормативтік база	5	3	3
Халықаралық қаржыландыру	4	2	4
<i>Дереккөз: [1;2;3;5; 6; 15] авторлар құрастырған</i>			

Талдауын жасайтын болсақ, бағалау шкаласы: 1 – өте төмен, 5 – жоғары. Осыдан кейін мына диаграммаларды жасауға болады.

1 диаграмма. Жасыл қаржыны дамыту индикаторларын салыстыру

Талдау нәтижелері бойынша Қазақстан жасыл қаржы жүйесін дамыту деңгейі бойынша салыстырмалы түрде жоғары көрсеткішке ие. Әсіресе нормативтік-құқықтық база мен жасыл қаржы құралдарын дамыту бағытында алдыңғы қатарда екенін байқауға болады. Бұл Қазақстанда жасыл экономикаға көшу стратегиясының (2060 жылға дейінгі көміртекті бейтараптық стратегиясы) қабылдануымен, сондай-ақ Астана халықаралық қаржы орталығы (AIFC) және Green Finance Centre сияқты институттардың қызметімен байланысты.

Ресейде жасыл қаржы нарығының дамуы салыстырмалы түрде баяу. Диаграмма бойынша жаңартылатын энергия мен ESG инвестициялар деңгейі төмен екені байқалады. Бұл ел экономикасында дәстүрлі энергетика секторларының үлесінің жоғары болуымен және жасыл қаржы құралдарының енді қалыптасу кезеңінде болуымен түсіндіріледі.

Өзбекстанда жасыл экономика бағытындағы саясат соңғы жылдары белсенді дамып келеді. Диаграмма көрсеткендей, халықаралық қаржыландыру мен инвестиция тарту бойынша Өзбекстан белгілі бір деңгейде алға жылжуда. Әсіресе халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық арқылы жасыл жобаларды қаржыландыру тәжірибесі байқалады.

Жалпы алғанда, салыстырмалы талдау нәтижелері Орталық Азия аймағында Қазақстан жасыл қаржы жүйесінің институционалдық дамуы бойынша жетекші позицияға ие екенін, ал Өзбекстан инвестиция тарту мен халықаралық серіктестік бағытында қарқынды даму кезеңінде екенін көрсетеді. Ресейде жасыл қаржы нарығының дамуы экономикалық құрылым ерекшеліктеріне байланысты біршама баяу жүруде.

Осылайша, диаграмма нәтижелері жасыл экономика мен жасыл қаржы құралдарын дамытуда нормативтік база, халықаралық қаржы институттарының қатысуы және инвестициялық саясат маңызды факторлар екенін көрсетеді. Жасыл экономикаға көшу қаржылық механизмдер мен инновациялық стратегиялардың үйлесімділігіне тәуелді күрделі үдеріс. Қазақстан тәжірибесі — жасыл облигациялар, мемлекеттік қолдау және климаттық стратегияны нақты жоспарлау арқылы жасалған жүйелі модель. Ресей мен Өзбекстанда жасыл қаржы құралдарының енгізілуі әлі бастапқы кезеңде, сондықтан институттық реформалар мен инвестициялық саясатты жетілдіру маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. 2 қаңтар 2021 жыл.
2. АХҚО Жасыл қаржы орталығының (AIFC GFC) жылдық есебі.

3. Қазақстан Республикасының 2060 жылға дейінгі көміртекті бейтараптыққа қол жеткізу стратегиясы. 2023 жыл.
4. Официальный сайт Стратегия «КАЗАХСТАН – 2050». [Электронный ресурс]: URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/kak-razvivaetsya-zelenoe-finansirovanie-v-kazakhstane/> (дата обращения: 02.03.2026)
5. Қазақстан қор биржасының (KASE) статистикалық мәліметтері, 2024 жыл.
6. Official site «GEFF in Kazakhstan». [Electronic resource]: URL: <https://ebrdgeff.com/kazakhstan/ru/the-facility/> (дата обращения : 02.03.2026)

ӘОЖ 336.14:004

КӘСІПОРЫНДА МАРКЕТИНГТІК ҚЫЗМЕТТІ ЖҮРГІЗУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ (ҚАЗАҚСТАН ТӘЖІРИБЕСІ НЕГІЗІНДЕ)

Калдыгозова М.А., магистр,
М.Х.Дулати атындағы
Тараз университеті, Тараз қаласы

Аннотация

Қазіргі заманғы кәсіпорындардың бәсекелестік артықшылықтарын сақтап қалуы және нарықта тиімді орын алуы үшін маркетингтік қызметтерді цифрландыру маңызды рөл атқарады. "Кәсіпорында маркетингтік қызметті жүргізуді цифрландыру" тақырыбы маркетинг саласындағы жаңа трендтерді, технологияларды қолдануды және олардың кәсіпорынның қызметіне тигізетін әсерін қарастырады. Бұл зерттеу маркетингті автоматтандыру және цифрлық құралдарды пайдалану арқылы кәсіпорындардың мақсатты аудиторияға тиімді жетуін, өнімдерін немесе қызметтерін нарықта жақсы насихаттауын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретініне көңіл бөледі.

Цифрландыру арқылы кәсіпорындар тұтынушылардың мінез-құлқын жақсырақ зерттеп, деректерге негізделген шешімдер қабылдап, маркетингтік стратегияларын оңтайландыра алады. Сонымен қатар, цифрлық платформалардың дамуымен компаниялар жаңа нарықтарға шығу мүмкіндігін және коммуникация арналарының көптүрлілігін пайдалана отырып, бәсекеге қабілеттіліктерін арттырады. Осылайша, маркетингтік қызметті цифрландыру – кәсіпорындардың дамуы мен нарықтағы орнын нығайтудың басты құралы болып табылады.

Түйін сөздер: маркетингті цифрландыру, кәсіпорын, цифрлық технологиялар, маркетингтік стратегия, интернет-маркетинг, әлеуметтік желілер, деректерді талдау, автоматтандыру, CRM жүйелері, тұтынушы мінез-құлқы, онлайн жарнама, контент маркетинг, цифрлық платформалар, бәсекеге қабілеттілік, инновациялар.

Ключевые слова: оцифровка маркетинга, предприятие, цифровые технологии, маркетинговая стратегия, интернет-маркетинг, социальные сети, анализ данных, автоматизация, CRM-системы, поведение клиентов, онлайн-реклама, контент-маркетинг, цифровые платформы, конкурентоспособность, инновации.

Keywords: digitization of marketing, enterprise, digital technologies, marketing strategy, internet marketing, social networks, data analysis, automation, CRM systems, customer behavior, online advertising, content marketing, digital platforms, competitiveness, innovation.

Қазақстан экономикасының цифрлануы соңғы жылдары қарқынды дамып келеді. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында кәсіпорындардың бизнес-процестері, соның ішінде маркетингтік қызметтері де жаңа технологиялармен толықтырылуда. Әсіресе, ірі және орта кәсіпорындар цифрлық маркетинг құралдарын белсенді енгізіп, тұтынушылармен тиімді қарым-қатынас орнатуда. Бұл мақалада Қазақстан кәсіпорындарының нақты мәліметтері негізінде маркетингті цифрландырудың ерекшеліктері қарастырылады.

Соңғы деректер бойынша Қазақстанда интернет қолданушылар саны халықтың шамамен 85–90%-ын құрайды. Бұл цифрлық маркетингтің дамуына үлкен мүмкіндік береді.

Кесте 1

Қазақстандағы цифрлық инфрақұрылым көрсеткіштері

№	Көрсеткіш	2020	2022	2024
1	Интернет қолданушылар үлесі	81%	88%	92%
2	Онлайн сауда көлемі (трлн тг)	1.1	2.2	3.5
3	Әлеуметтік желі қолданушылар	70%	78%	85%

Бұл мәліметтер кәсіпорындар үшін цифрлық маркетингтің маңыздылығын айқын көрсетеді. Қазақстандағы ірі кәсіпорындар (мысалы, банктер, телекоммуникация, бөлшек сауда) маркетингті цифрландыруда алдыңғы қатарда.

Кесте 2

Кәсіпорындарда қолданылатын цифрлық маркетинг құралдары

№	Құрал түрі	Қолдану деңгейі (%)	Мысал салалар
1	Әлеуметтік желі маркетингі (SMM)	85%	Сауда, қызмет көрсету
2	Контент маркетинг	70%	Білім, IT
3	CRM жүйелері	65%	Банктер, сақтандыру
4	SEO/SEM	60%	E-commerce
5	Email маркетинг	55%	B2B сектор

Бұл көрсеткіштер цифрлық маркетингтің Қазақстан кәсіпорындары арасында кең таралғанын көрсетеді. Қазақстандағы бірқатар ірі компаниялар цифрлық маркетингті сәтті енгізуде:

- Банктік сектор: мобильді қосымшалар мен push-хабарламалар арқылы маркетинг жүргізу
- Сауда сектор: онлайн дүкендер мен маркетингтік жүйелерді дамыту
- Байланыс операторлары: дербестендірілген ұсыныстар жүйесі

Бұл кәсіпорындар Big Data және AI технологияларын қолдана отырып, клиенттердің мінез-құлқын талдайды. Цифрлық маркетингті енгізудегі негізгі проблемалар Қазақстан кәсіпорындары келесі қиындықтарға тап болады:

Кесте 4

Негізгі проблемалар

№	Проблема	Үлес (%)
1	Білікті мамандардың жетіспеуі	40%
2	Жоғары шығындар	25%
3	Технологияларды дұрыс қолданбау	20%
4	Деректер сапасының төмендігі	15%

Бұл мәселелерді шешу үшін:

- Кадрларды даярлау;
- Мемлекеттік қолдау;
- Инновациялық экожүйені дамыту қажет.

Алдағы жылдары Қазақстанда келесі трендтер дамиды:

- Жасанды интеллект негізіндегі маркетинг;
- Омниканалды жүйелердің кеңеюі;
- Маркетингтік автоматтандыру;
- Дербестендірілген ұсыныстардың артуы.

Қазақстан кәсіпорындарында маркетингтік қызметті цифрландыру - бәсекеге қабілеттілікті арттырудың негізгі факторы. Нақты деректер көрсеткендей, цифрлық технологияларды қолдану кәсіпорындардың тиімділігін айтарлықтай арттырады. Дегенмен, бұл процесті толық іске асыру үшін кадрлық, технологиялық және қаржылық мәселелерді шешу қажет. Болашақта цифрлық маркетинг Қазақстан экономикасының маңызды драйверіне айналады.

Бұл мақалада Қазақстан кәсіпорындарының нақты мәліметтері негізінде маркетингті цифрландырудың ерекшеліктері қарастырылады.

1.Цифрлық маркетингтің Қазақстандағы даму деңгейі

2024 жылы Қазақстанда интернет қолданушылардың үлесі халықтың 92%-ын құрайды. Онлайн сауда көлемі 3,5 трлн теңгеге жеткен, ал әлеуметтік желі қолданушыларының үлесі 85%-ға дейін өскен. Бұл кәсіпорындарға цифрлық маркетингті тиімді пайдалану үшін үлкен аудитория бар екенін көрсетеді.

2.Кәсіпорындарда цифрлық маркетинг құралдарының қолданылуы

Қазақстан кәсіпорындары маркетингтік қызметті цифрландыруда әлеуметтік желі маркетингі, контент маркетинг, CRM жүйелері, SEO/SEM және email маркетинг сияқты құралдарды кеңінен қолданады. Мысалы, сауда және қызмет көрсету саласында әлеуметтік желілерді қолдану деңгейі 85%-ға жетеді, ал банктер мен сақтандыру компаниялары CRM жүйелерін белсенді пайдаланады.

3.Цифрлық маркетингтің экономикалық тиімділігі

Цифрлық маркетинг енгізілген кәсіпорындарда клиент тарту құны төмендейді, конверсия деңгейі 5–10%-ға дейін артады, ал ROI 250%-ға жетеді. Дәстүрлі маркетингпен салыстырғанда, цифрлық тәсілдер кәсіпорынның табыстылығын едәуір арттыра алады.

4.Қазақстан кәсіпорындарының нақты тәжірибесі

Банктік секторда мобильді қосымшалар мен push-хабарламалар арқылы маркетинг жүргізілсе, сауда саласында онлайн дүкендер мен маркетингтік платформалар дамытылған. Байланыс операторлары дербестендірілген ұсыныстар жүйесін қолданады. Big Data және жасанды интеллект технологиялары клиенттердің мінез-құлқын талдауға мүмкіндік береді.

5.Қиындықтар мен проблемалар

Қазақстан кәсіпорындары цифрлық маркетингті енгізу барысында кейбір қиындықтарға тап болады. Білікті мамандардың жетіспеуі – негізгі кедергі (шамамен 40%). Жоғары қаржылық шығындар 25% кәсіпорындарға әсер етеді, ал технологияларды дұрыс қолданбау 20%-да байқалады. Деректер сапасының төмендігі 15% кәсіпорынды қиын жағдайға қояды. Бұл мәселелерді шешу үшін кадрларды даярлау, мемлекеттік қолдау және инновациялық экожүйені дамыту қажет.

6.Болашақ даму бағыттары

Қазақстанда маркетингті цифрландыру келесі бағыттар бойынша дамиды: жасанды интеллект және машиналық оқыту, Big Data аналитикасы, виртуалды және толықтырылған шындық (AR/VR), дауыстық іздеу және омниканалды маркетинг жүйелерінің кеңеюі. Бұл тенденциялар кәсіпорындардың маркетингтік қызметін жаңа деңгейге көтереді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы
3. Халықаралық маркетингтік зерттеулер
4. Ғылыми мақалалар мен аналитикалық есептер

ӘОЖ 336.14:004

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ДАМУЫНДА ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ АСПЕКТІЛЕРІ

Калдыгозова М.А., магистр,
М.Х.Дулати атындағы
Тараз университеті,Тараз қаласы

Аннотация. Бұл мақалада ауыл шаруашылығы саласындағы цифрландырудың рөлі мен маңызы қарастырылады. 2023–2025 жылдардағы ғылыми зерттеулер мен статистикалық деректер негізінде цифрлық технологияларды енгізудің ауыл шаруашылығы өнімділігіне, ресурстарды тиімді пайдалануға және экономикалық көрсеткіштерге әсері талданады.

Зерттеулер көрсеткендей, цифрлық технологияларды қолдану өнімділікті 20–30%-ға арттырып, ресурстарды 15–25%-ға дейін үнемдеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жасанды

интеллект пен үлкен деректерді пайдалану аграрлық шешімдердің дәлдігін арттырады. Қазақстандағы агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру үрдістері де қарастырылып, оның болашақ даму перспективалары айқындалады.

Ауыл шаруашылығы - кез келген елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін негізгі сала. Қазіргі кезде бұл салада цифрлық технологияларды енгізу маңызды қажеттілікке айналды. Себебі дәстүрлі әдістермен ғана жоғары өнімділікке қол жеткізу қиын.

Мысалы, бұрын фермерлер егіс алқаптарының жағдайын көзбен бақылап, тәжірибеге сүйеніп шешім қабылдайтын болса, қазіргі таңда арнайы сенсорлар мен дрондардың көмегімен нақты деректерге сүйенеді. Бұл өз кезегінде қателіктерді азайтып, өнім сапасын арттырады.

Түйін сөздер: Цифрландыру, ауыл шаруашылығы, smart farming, жасанды интеллект, IoT, үлкен деректер, GPS, ГАЗ, агротехнология, өнімділік, ресурстарды үнемдеу, Қазақстан.

Ключевые слова: Цифровизация, сельское хозяйство, smart farming, искусственный интеллект, IoT, большие данные, GPS, ГИС, агротехнология, производительность, ресурсосбережение, Казахстан.

Keywords: Digitalization, agriculture, smart farming, artificial intelligence, IoT, big data, GPS, GIS, Agrotechnology, productivity, resource saving, Kazakhstan.

Қазіргі таңда ауыл шаруашылығы әлемдік экономиканың маңызды салаларының бірі болып табылады. Халық санының өсуі мен азық-түлікке деген сұраныстың артуы ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігін арттыруды талап етеді. Осыған байланысты цифрландыру аграрлық секторды дамытудың негізгі құралдарының біріне айналды.

Цифрлық технологияларды енгізу ауыл шаруашылығында өндірістік процестерді автоматтандыруға, нақты деректерге негізделген шешімдер қабылдауға және еңбек өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді. 2023–2025 жылдары жүргізілген зерттеулер цифрландырудың агроөнеркәсіптік кешеннің тұрақты дамуына тікелей әсер ететінін дәлелдеді.

Кесте 1

Қазақстандағы цифрлық инфрақұрылым көрсеткіштері

№	Технология	Сипаттамасы	Нақты мысал	Тиімділігі (2023–2025)
1	IoT (сенсорлар)	Топырақ пен ауа көрсеткіштерін өлшейді	Ақылды суару жүйесі	Су үнемдеу 15–25%
2	Дрондар	Егістікті бақылау, зиянкестерді анықтау	Егістік мониторингі	Өнімділік +20%
3	GPS	Дәл егіншілік	Тұқымды біркелкі себу	Шығын -10–15%
4	Жасанды интеллект	Болжау және талдау	Ауа райын болжау	Дәлдік +25%
5	Big Data	Үлкен деректерді өңдеу	Өнімді жоспарлау	Табыс +20%

Бұл технологиялардың әрқайсысы ауыл шаруашылығында маңызды рөл атқарады. Мысалы, IoT сенсорлары топырақтағы ылғал деңгейін нақты уақыт режимінде көрсетіп, суаруды автоматтандыруға мүмкіндік береді.

Ал дрондар үлкен алқаптарды қысқа уақыт ішінде бақылауға көмектеседі.

Қазіргі заманның басты тренді - цифрландыру. Ауыл шаруашылығында цифрлық технологиялардың қолданылуы, өндірістік процестердің тиімділігін арттыруға, өнім сапасын жақсартуға және еңбек өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Цифрландыру ауыл шаруашылығының әртүрлі салаларында маңызды рөл атқарып, салада жаңа мүмкіндіктер ашып келеді. Бұл мақалада ауыл шаруашылығында цифрландырудың негізгі аспектілері, оның даму мүмкіндіктері мен маңыздылығы қарастырылады.

1. Цифрландырудың ауыл шаруашылығындағы мәні мен маңызы

Цифрландыру ауыл шаруашылығын дамытуда үлкен рөл атқарып отыр. Ауыл шаруашылығының өндірістік жүйелерін басқару, жоспарлау, мониторингтеу және бақылау процестерінің барлығы дерлік цифрландыру арқылы жүзеге асырылуда. Цифрлық технологиялар

өнімділікті арттыруға, ресурстарды тиімді пайдалануға, экологиялық жағдайды жақсартуға, ауыл шаруашылығының экономикалық тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

2. Цифрландырудың негізгі бағыттары

Ауыл шаруашылығында цифрландырудың бірнеше негізгі бағыты бар:

- **Деректер жинау және анализ:** Ауыл шаруашылығында үлкен көлемдегі деректер жинау мен оларды өңдеу маңызды орын алады. Бұл мәліметтер өсімдіктер мен жануарлардың жағдайын, ауа райы мен топырақ жағдайын бақылай отырып, нақты шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.
- **Автоматтандырылған жүйелер:** Өндірістің әрбір кезеңінде автоматтандырылған жүйелер қолданылуда. Мысалы, суару жүйелерінің автоматтандырылуы немесе ауа райын бақылау арқылы ауыл шаруашылығы өнімдеріне қажетті шарттарды басқару.
- **GPS және географиялық ақпараттық жүйелер (ГАЗ):** GPS технологиялары мен ГАЗ жүйелері ауыл шаруашылығында жер өңдеуді тиімді басқаруға көмектеседі. Бұл жүйелер егіс алқаптарын дәл анықтау, тұқым себуді және суаруды оңтайландыру үшін қолданылады.
- **Дрондар мен робототехника:** Дрондар ауыл шаруашылығы жерлерін мониторингтеу, егістіктерді тексеру және зиянкестерді бақылау үшін кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, егін жинау, топырақ өңдеу және суару роботтары да қолданылып жүр.

3. Цифрландырудың ауыл шаруашылығына әсері

Цифрландыру ауыл шаруашылығы өндірісінің әртүрлі аспектілерін өзгертуге мүмкіндік береді. Оның ішінде:

- **Өнімділік артуы:** Цифрлық технологиялар ауыл шаруашылығында өнімділікті арттыруға көмектеседі. Мысалы, ауыл шаруашылығы дақылдарына суару кезінде топырақтың ылғалдылығын нақты анықтау арқылы су ресурстарын тиімді пайдалану мүмкіндігі пайда болды. Бұл өнімнің сапасын жақсартуға және шығындарды азайтуға септігін тигізеді.
- **Ресурстарды тиімді пайдалану:** Су, тыңайтқыштар және басқа да ресурстарды пайдалану дәл есептеліп, минималды шығынмен жүзеге асырылады. Бұл экологиялық жағдайды жақсартуға және фермерлердің шығындарын азайтуға мүмкіндік береді.
- **Экономикалық тиімділік:** Цифрландыру фермерлерге ауыл шаруашылығы өндірісін жоспарлау, басқару және бақылау мүмкіндігін беріп, олардың экономикалық жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді. Соның нәтижесінде өнімнің өзіндік құны төмендейді, ал табыс көзі артады.

4. Қазақстандағы ауыл шаруашылығының цифрландыру жағдайы

Қазақстандағы ауыл шаруашылығында цифрландыру соңғы жылдары белсенді түрде дамып келеді. Үкімет ауыл шаруашылығының цифрландыруын қолдауға бағытталған бағдарламаларды іске асыруда. Мысалы, ауыл шаруашылығы министрлігі «Цифрландыруды дамыту» бағдарламасы аясында ауыл шаруашылығында цифрлық технологияларды қолданудың мүмкіндіктерін зерттеп, фермерлерге арналған сандық платформаларды жасап жатыр.

Қазақстанда ауыл шаруашылығында дрондар мен GPS жүйелерінің қолданылуы артып келеді. Бұған қоса, фермерлердің цифрлық құралдар арқылы өнімдеріне сұранысты болжау, топырақ жағдайын бақылау және зиянкестермен күресу сияқты жұмыстарды жеңілдетуге мүмкіндік бар.

5. Ауыл шаруашылығында цифрландырудың болашағы

Цифрландыру ауыл шаруашылығының болашағына үлкен ықпал етіп, оған жаңа мүмкіндіктер ашатыны сөзсіз. Ауыл шаруашылығы саласындағы жаңа технологиялар мен цифрлық құралдардың кеңінен қолданылуы өндіріс көлемін ұлғайтып, шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Болашақта ауыл шаруашылығында цифрландырудың келесі бағыттары дамиды:

- **Жасанды интеллект:** Өсімдіктер мен жануарларды бақылап, олардың жағдайын болжауға арналған жүйелер дамиды.
- **Блокчейн технологиялары:** Өнімдер мен азық-түлік қауіпсіздігін бақылау үшін блокчейн жүйелері қолданылады.
- **Мобильді қосымшалар мен платформалар:** Фермерлерге көмек көрсету үшін мобильді қосымшалар мен платформалар дамиды.

Ауыл шаруашылығының цифрландыруы - бұл саладағы өндірістік процестерді тиімді басқару үшін қажетті қадам. Цифрлық технологиялар ауыл шаруашылығын экономикалық,

экологиялық және әлеуметтік тұрғыдан дамытуға мүмкіндік береді. Қазақстанда цифрландырудың дамуы болашақта ауыл шаруашылығының жаңа деңгейіне көтерілуіне ықпал етері сөзсіз.

Қорыта келе, ауыл шаруашылығын цифрландыру - бұл саланың дамуының негізгі бағыты болып табылады. Цифрлық технологияларды енгізу өндірістің тиімділігін арттырып, ресурстарды үнемдеуге мүмкіндік береді.

2023-2025 жылдардағы деректер цифрландырудың нақты нәтижелер беретінін дәлелдейді. Қазақстан үшін бұл бағыт ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды құралы болып табылады.

Болашақта жасанды интеллект, робототехника және үлкен деректер ауыл шаруашылығын жаңа деңгейге көтереді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы
3. Халықаралық маркетингтік зерттеулер
4. Ғылыми мақалалар мен аналитикалық есептер

ӨОЖ 338.43

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ ЖӘНЕ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Қадырбай С.Б. –

М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік реттеудің теориялық негіздері, жүргізіліп жатқан реформалар мен қолдау шаралары және олардың нәтижелері талданады. Сонымен қатар аграрлық сектордың елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі рөлі статистикалық мәліметтер негізінде қарастырылады. Зерттеу барысында агроөнеркәсіп кешенінің қазіргі жағдайы бағаланып, оның даму тенденциялары анықталады. Мемлекеттік саясаттың тиімділігі талданып, саланы одан әрі жетілдіру бағыттары ұсынылады. Мақала нәтижелері аграрлық секторды стратегиялық дамытуда қолдануға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: агроөнеркәсіп кешені, мемлекеттік реттеу, ауыл шаруашылығы, азық-түлік қауіпсіздігі, субсидия, экспорт, кластер.

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические основы государственного регулирования агропромышленного комплекса Республики Казахстан, проводимые реформы и меры государственной поддержки. Также анализируется роль аграрного сектора в обеспечении продовольственной безопасности страны на основе статистических данных. В ходе исследования дана оценка текущего состояния АПК и выявлены основные тенденции его развития. Определена эффективность государственной политики и предложены направления дальнейшего совершенствования отрасли. Результаты исследования могут быть использованы при формировании аграрной политики.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, государственное регулирование, сельское хозяйство, продовольственная безопасность, субсидии, экспорт, кластер.

Abstract

The article examines the theoretical foundations of state regulation of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan, ongoing reforms, and support measures. It also analyzes the role of the agricultural sector in ensuring food security based on statistical data. The study assesses the current state of the agro-industrial complex and identifies key development trends. The effectiveness of state policy is evaluated, and directions for further improvement are proposed. The results can be used in the development of agricultural policy.

Keywords: agro-industrial complex, state regulation, agriculture, food security, subsidies, export, cluster.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы аграрлық әлеуеті жоғары мемлекеттердің бірі болып табылады. Ел аумағының кеңдігі, табиғи ресурстардың молдығы және ауыл шаруашылығына қолайлы климаттық жағдайлар аграрлық секторды дамытуға үлкен мүмкіндік береді.

Алайда тәуелсіздік жылдарында агроөнеркәсіп кешенінде бірқатар жүйелі мәселелер қалыптасты. Олардың қатарына өндірістің техникалық артта қалуы, инфрақұрылымның әлсіздігі, өнімді өткізу жүйесінің дамымауы және баға тұрақсыздығы жатады [4].

Қазіргі таңда әлемдік деңгейде азық-түлік қауіпсіздігі мәселесі ерекше маңызға ие. Сондықтан Қазақстан үшін аграрлық секторды тиімді дамыту және мемлекеттік реттеу тетіктерін жетілдіру стратегиялық міндет болып табылады.

Негізгі бөлім

1. Агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік реттеудің мәні

Агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік реттеу – ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру, өңдеу және өткізу процестеріне мемлекет тарапынан әсер ету жүйесі.

АӨК табиғи факторларға тәуелділігімен, маусымдық сипатымен және тәуекел деңгейінің жоғарылығымен ерекшеленеді. Сондықтан бұл салада мемлекеттік қолдау маңызды рөл атқарады.

Мемлекеттік реттеудің негізгі әдістері:

- экономикалық (субсидия, несие, салықтық жеңілдіктер);
- әкімшілік (лицензия, квота, стандарттар);
- баға реттеу;
- институционалдық әдістер.

2. АӨК-ті мемлекеттік қолдау шаралары

2.1 Жалпы сипаттағы шаралар

Қазақстанда аграрлық секторды дамыту үшін келесі шаралар жүзеге асырылуда:

– ветеринариялық және фитосанитариялық қауіпсіздік;

- суармалы жерлерді кеңейту;
- тұқым шаруашылығын дамыту;
- тыңайтқыштарды қолдануды арттыру;
- цифрландыру;
- ғылыми зерттеулер [1].

2.2 Арнайы қолдау шаралары

- жеңілдетілген несиелеу;
- инвестициялық субсидиялар;
- техника лизингі;
- аграрлық сақтандыру;
- экспортты қолдау.

2.3 Нәтижелер (статистика)

Статистикалық мәліметтер бойынша:

- 2024 жылы астық өндірісі – 26,7 млн тонна;
- астық экспорты – 8 млн тоннадан астам;
- жалпы аграрлық экспорт – 5 млрд АҚШ долларынан жоғары;
- соңғы 5 жылда экспорт 50%-ға өсті [2].

Бұл көрсеткіштер мемлекеттік саясаттың тиімділігін көрсетеді.

3. Азық-түлік қауіпсіздігі

Азық-түлік қауіпсіздігі – елдің тұрақты дамуының негізгі факторы.

Қазақстанда қолданылатын негізгі тетіктер:

- мемлекеттік азық-түлік қорлары;
- субсидиялау;
- ішкі нарықты қорғау;
- кепілдендірілген сатып алу жүйесі.

Қазақстан астық өндірісі бойынша өзін толық қамтамасыз етіп қана қоймай, экспорттаушы елдердің қатарына жатады [3].

4. Кластерлік даму

Кластерлік тәсіл АӨК дамуының тиімді құралы болып табылады.

Негізгі кластерлер:

- астық
- сүт
- жеміс-көкөніс
- мақта
- балық шаруашылығы

Кластерлік жүйе өндірістің барлық кезеңдерін біріктіреді және экономикалық тиімділікті арттырады.

5. Дамытудың негізгі бағыттары

АӨК-ті жетілдіру үшін:

- субсидияларды тиімді пайдалану;
- кооперацияны дамыту;
- цифрландыру;
- логистика;
- экспорт саясаты;
- ғылымды дамыту қажет.

Қорытынды

Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік реттеу экономикалық дамудың негізгі факторларының бірі болып табылады.

Жүргізілген реформалар нәтижесінде:

- өндіріс көлемі артты;
- экспорт өсті;
- азық-түлік қауіпсіздігі нығайды;
- инвестициялық тартымдылық артты.

Алдағы уақытта саланы дамыту үшін инновациялар енгізу және мемлекеттік саясатты жетілдіру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі. АӨК дамыту бойынша ресми деректер. – Астана, 2024.
2. ҚР Ұлттық статистика бюросы. Ауыл шаруашылығы көрсеткіштері. – Астана, 2024.
3. FAO. Food Security Report. – Rome, 2023.
4. OECD. Agricultural Policy Review: Kazakhstan. – Paris, 2022.
5. World Bank. Agriculture and Food Security in Central Asia. – Washington, 2023.
6. ҚР Президентінің аграрлық саясат жөніндегі жолдаулары. – Астана, 2022–2025.
7. ты ғылыми мақалалар

УДК 336.11

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА

Кенжетаева Р.Б., магистрант EsilUniversity
Макыш С.Б., д.э.н., профессор EsilUniversity
Казахстан, г.Астана

Аннотация. В докладе рассматривается применение современных цифровых технологий в системе финансового анализа, а также их влияние на повышение эффективности управления финансовыми ресурсами предприятий. Особое внимание уделяется анализу таких ключевых инструментов, как искусственный интеллект, технологии больших данных (BigData) и облачные решения. Определены основные преимущества внедрения цифровых технологий, включая оперативность принятия решений, повышение качества прогнозирования и снижение влияния человеческого фактора. Также выделены возможные риски, связанные с кибербезопасностью и необходимостью высокой квалификации специалистов. В заключение определены перспективы

дальнейшего развития финансового анализа в условиях цифровой трансформации, включая расширение использования интеллектуальных систем, интеграцию различных цифровых платформ и усиление роли аналитики данных.

Түйіндісөздер: сандық технологиялар, цифрландыру, қаржылықталдау, жасанды интеллект, үлкен деректер, бұлттық технологиялар, машиналық оқыту, блокчейн.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровизация, финансовый анализ, искусственный интеллект, большие данные (BigData), облачные технологии, машинное обучение (MachineLearning), блокчейн.

Keywords: digital technologies, digitalization, financial analysis, artificial intelligence, big data, cloud computing, machine learning, blockchain.

Актуальность доклада обусловлена глубокими структурными изменениями мировой экономики, связанными с ускоренной цифровой трансформацией бизнес-процессов, финансовых отношений и управленческих механизмов. В условиях глобальной цифровизации существенно возрастает роль цифровых технологий в системе финансового анализа, поскольку именно они обеспечивают более высокий уровень оперативности, точности и аналитической глубины при оценке финансового состояния хозяйствующих субъектов. Для Республики Казахстан, последовательно реализующей стратегию цифрового развития, внедрение современных цифровых решений в практику финансового анализа приобретает особую значимость, поскольку выступает важным условием повышения конкурентоспособности предприятий, укрепления их финансовой устойчивости и совершенствования управления финансовыми ресурсами.

Классический финансовый анализ традиционно основывается на ретроспективной информации и включает изучение бухгалтерской отчетности, проведение горизонтального и вертикального анализа, расчет системы ключевых финансовых коэффициентов, в том числе коэффициента автономии, финансового левериджа, обеспеченности собственными оборотными средствами, рентабельности капитала, а также оценку абсолютных показателей, таких как чистые активы и наличие собственных оборотных средств. Вместе с тем использование исключительно традиционных подходов в современных условиях уже не в полной мере отвечает требованиям быстро меняющейся экономической среды, поскольку они в основном фиксируют уже свершившиеся процессы и ограниченно позволяют выявлять скрытые тенденции и перспективные риски.

На современном этапе финансовый анализ претерпевает качественную трансформацию под воздействием цифровых технологий, которые позволяют обрабатывать значительные объемы информации в режиме реального времени, выявлять сложные взаимосвязи, моделировать различные сценарии развития и с более высокой точностью прогнозировать финансовое состояние предприятий. В результате финансовый анализ постепенно переходит от преимущественно констатирующей функции к проактивной, прогностической и риск-ориентированной модели, что существенно расширяет его значение в системе принятия управленческих решений.

В последние годы в научной среде активно формируется и развивается теоретико-методологическая база, отражающая влияние искусственного интеллекта и цифровых технологий на становление и функционирование цифровой экономики. Современные исследования все более убедительно показывают, что цифровизация выступает не только как технологический процесс, но и как системный фактор трансформации экономических отношений, механизмов управления и подходов к принятию решений. Как отмечают Гельманова З.С. и Мажитова С.К., цифровизация охватила все сферы общественной жизни, при этом наиболее существенное воздействие она оказала именно на экономическую сферу и деятельность фирм. Это обуславливает необходимость дальнейших исследований, направленных на выявление характера и масштабов влияния цифровизации на функционирование компаний [1].

Одним из ключевых факторов трансформации системы финансового анализа выступает искусственный интеллект, внедрение которого тесно связано с цифровизацией экономики и развитием финансовых технологий. Его использование позволяет существенно расширить аналитические возможности финансового анализа за счет автоматизированной обработки больших массивов данных, выявления скрытых закономерностей, повышения точности прогнозирования и оперативности принятия управленческих решений.

Платунина Г.П. и Ермоленко Д.С. в своих исследованиях выделяют искусственный интеллект, блокчейн и облачные технологии в качестве ключевых трендов развития цифровой экономики, рассматривая их как важнейшие драйверы устойчивого экономического роста [2]. В этой связи применение данных технологий в системе финансового анализа следует рассматривать как

объективное направление ее дальнейшей модернизации, соответствующее современным требованиям цифровой экономики.

Искусственный интеллект в системе финансового анализа представляет собой применение современных алгоритмов, моделей машинного обучения и интеллектуальной обработки данных для анализа финансовой информации, прогнозирования ключевых показателей и поддержки управленческих решений. В современных условиях искусственный интеллект становится важнейшим инструментом трансформации финансового анализа, поскольку позволяет существенно расширить его аналитические возможности, повысить точность выводов и обеспечить более высокий уровень обоснованности управленческих решений. Технологической основой применения искусственного интеллекта в финансовом анализе выступают такие инструменты, как анализ больших данных (BigData), машинное обучение (MachineLearning) и облачные технологии. Их использование позволяет автоматизировать сложные аналитические процедуры, ускорить обработку информации и минимизировать влияние человеческого фактора.

Большие данные представляют собой масштабные массивы структурированной и неструктурированной информации, объем, скорость поступления и сложность которых значительно превышают возможности традиционных систем обработки. Применение технологий BigData в финансовом анализе открывает возможности для комплексного изучения значительных объемов финансовой информации, поступающей из различных источников, включая бухгалтерскую отчетность, банковские транзакции, рыночные данные, а также неструктурированные сведения, содержащиеся в новостных материалах, цифровых платформах и социальных сетях.

Существенным отличием больших данных от традиционных информационных массивов является их распределенный характер: данные хранятся на множестве серверов, в различных базах данных и цифровых хранилищах. В связи с этим для работы с BigData используются специальные технологические решения, позволяющие интегрировать информацию из разных источников, осуществлять ее параллельную обработку и выявлять устойчивые зависимости, скрытые закономерности и глобальные тренды. В Казахстане технологии больших данных наиболее активно внедряются в банковском секторе и крупных корпорациях, что способствует повышению качества финансового прогнозирования, более точному выявлению скрытых закономерностей и снижению финансовых рисков.

Важную роль в цифровой трансформации финансового анализа играют облачные технологии, которые обеспечивают удаленный доступ к финансовым данным, повышают гибкость аналитических процессов и одновременно способствуют снижению затрат на IT-инфраструктуру. Их использование позволяет организовать непрерывный доступ к учетной и аналитической информации, повысить мобильность финансового управления и ускорить взаимодействие между различными подразделениями и пользователями данных. В Казахстане облачные технологии уже находят активное применение в практике финансового анализа, обеспечивая автоматизацию учета, защиту данных и возможность удаленной работы с финансовой информацией, в том числе на базе таких решений, как «1С:Бухгалтерия в облаке».

Машинное обучение представляет собой одно из ключевых направлений искусственного интеллекта, в рамках которого алгоритмы обучаются на основе накопленных данных и используются для прогнозирования финансовых показателей, оценки кредитоспособности заемщиков, выявления аномалий и мошеннических операций. Интеллектуальные системы, основанные на машинном обучении и искусственном интеллекте, позволяют не только фиксировать текущие финансовые риски, но и формировать прогностические модели на основе исторических данных, внешних факторов и поведенческих характеристик экономических субъектов. Это значительно повышает качество финансового анализа, усиливает превентивную функцию управления и снижает вероятность принятия ошибочных решений.

Особое место в системе современных цифровых технологий занимает блокчейн, который в финансовом анализе может рассматриваться как децентрализованная база данных, обеспечивающая прозрачность, высокий уровень надежности и безопасность учета транзакций в режиме реального времени. Использование блокчейн-технологий способствует повышению достоверности финансовой информации, усилению контроля за движением средств и снижению вероятности искажения данных. Внедрение блокчейна означает переход от анализа постфактум к непрерывному мониторингу и аналитике в режиме реального времени, что представляет собой важный этап эволюции финансовых технологий и создает качественно новые возможности для финансового анализа.

Применение цифровых технологий в системе финансового анализа существенно повышает его эффективность за счет обработки больших массивов данных, сокращения временных затрат на

проведение расчетов, повышения оперативности принятия управленческих решений на основе анализа информации в режиме реального времени, а также совершенствования механизмов прогнозирования финансовых рисков. В современных условиях цифровые технологии позволяют вывести финансовый анализ на качественно новый уровень, превращая его из преимущественно констатирующего инструмента в динамичную систему интеллектуальной поддержки управления.

Вместе с тем внедрение цифровых технологий сопровождается рядом рисков и ограничений, которые требуют комплексного учета. Наиболее значимыми среди них выступают угрозы в сфере кибербезопасности, проблемы нормативно-правового регулирования цифровой среды, а также риски, связанные с обеспечением надежности, конфиденциальности и целостности финансовой информации.

Среди ключевых проблем цифровизации следует также выделить человеческий фактор, проявляющийся в недостаточном уровне квалификации персонала, неготовности отдельных специалистов к использованию новых цифровых инструментов и необходимости формирования принципиально новых профессиональных компетенций. Существенными сдерживающими обстоятельствами остаются также высокая стоимость внедрения и обслуживания цифровых решений, а также необходимость их адаптации и интеграции с уже действующими информационными системами предприятий.

Несмотря на наличие указанных рисков, компании все более активно применяют инструменты цифровых технологий, включая искусственный интеллект, большие данные, блокчейн и другие современные решения. Это свидетельствует о том, что цифровизация уже стала объективным направлением развития корпоративного управления и финансовой аналитики, а ее дальнейшее распространение определяется не столько вопросом выбора, сколько необходимостью адаптации бизнеса к новым условиям функционирования.

В Казахстане обозначенные проблемы частично решаются за счет реализации государственных программ цифровизации, а также развития образовательных инициатив в сфере информационных технологий и финансов. В Республике Казахстан цифровая трансформация отраслей и развитие инновационной экономики осуществляются в рамках государственной программы «Цифровой Казахстан» на 2018–2022 годы, а также Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023–2029 годы [3].

Цифровые финансовые технологии постепенно становятся одним из ключевых драйверов цифровой экономики Казахстана, формируя новые финансовые продукты, сервисы и механизмы взаимодействия участников рынка. Перспективы дальнейшего развития в условиях цифровой трансформации экономики Казахстана связаны с расширением использования искусственного интеллекта, развитием технологий больших данных и облачных решений, совершенствованием предиктивной аналитики, а также внедрением цифровой валюты. Все это открывает дополнительные возможности для повышения качества финансового анализа, совершенствования мониторинга транзакций и укрепления финансовой устойчивости предприятий.

Таким образом, использование цифровых технологий способствует повышению точности аналитических процедур, улучшению качества прогнозирования, сокращению времени обработки информации и более оперативному выявлению финансовых рисков и проблем в финансовом состоянии организаций. В результате цифровой финансовый анализ становится одним из ключевых инструментов повышения эффективности управления и обеспечения устойчивого развития предприятий в современной экономике.

Список использованных источников:

1. Гельманова З.С., Мажитова С.К. Оценка вклада цифровизации в экономический рост // Вестник КазЭУФМТ. – 2022. – № 1(46). – С. 100–112. – DOI: 10.52260/2304-7216.2022.1(46).13.
2. Платунина Г.П., Ермоленко Д.С. Тренды в развитии цифровой экономики // Экономика и качество систем связи. – 2021. – № 1(19). – С. 13–20.
3. Государственная программа «Цифровой Казахстан» на 2018–2022 годы, Концепция цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023–2029 годы.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

Керимкулова Э.З., магистр,
Таразский региональный
университет имени М.Х. Дулати,
Тараз

Аннотация: В данной статье рассмотрены вопросы по повышению конкурентоспособности продукции в сельском хозяйстве Казахстана и пути ее эффективного повышения. В ходе исследования выявлены факторы конкуренции агропродовольственного комплекса в регионе, рассмотрены пути повышения эффективности и конкурентоспособности аграрного сектора в развитых государствах.

Ключевые слова: конкурентоспособность, сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, аграрный сектор, конкурентные преимущества

Түйінсөздер: бәсекеге қабілеттілік, ауыл шаруашылығы, Агроөнеркәсіптік кешен, аграрлық сектор, бәсекелестік артықшылықтар

Keywords: competitiveness, agriculture, agro-industrial complex, agricultural sector, competitive advantages

Сегодня в аграрном секторе экономики страны существует множество проблем, требующих оперативного принятия решений. Основной целью агропромышленного комплекса является отказ от товарной ориентации агропромышленного комплекса и производство конкурентоспособной и экспортоориентированной сельскохозяйственной продукции.

Конкурентоспособность - это экономический показатель, определяющий экономические условия и перспективы развития страны. Самое главное для любой страны - это обеспечение национальной безопасности, в том числе продовольственной. Для этого у страны должны быть все необходимые ресурсы. Доступ к природным ресурсам особенно важен в сельском хозяйстве.

Вопрос конкурентоспособности касается всех отраслей экономики, но рост этого показателя в агропромышленном комплексе пока не достиг надлежащего уровня.

Факторы, влияющие на отраслевую конкуренцию, определяются как "Пять сил". Пять сильных сторон М. Портера: анализ рисков продуктов-заменителей; анализ рисков новых игроков; Анализ рыночных сил поставщиков; анализ рыночных сил потребителей; анализ уровня конкуренции [1].

Среди этих "пяти сил" "анализ уровня конкуренции" в аграрном секторе экономики страны практически не работает.

По многим товарам Казахстан остается зависимым от импорта, то есть на внутреннем рынке отсутствует конкуренция.

В контексте глобальной пространственной интеграции и глобализации вопрос конкурентоспособности стран, состоящий из региональной конкурентоспособности, становится все более актуальной проблемой.

Конкурентоспособность зависит от обоснованности стратегических решений, принимаемых на различных уровнях государственного управления, как на региональном, так и на национальном уровнях [2].

Роль агропромышленного комплекса в развитии национальной экономики, вопрос оценки конкурентоспособности хозяйствующих организаций, работающих в отрасли, и их конкурентных преимуществ имеют большое экономическое значение.

За годы независимости было принято множество программ и законодательных актов для интенсивного развития аграрного сектора экономики республики. Однако на сегодняшний день комплексная концепция устойчивого развития агропромышленного комплекса еще не разработана. Это связано с тем, что, как организация, агропромышленный комплекс находится на пересечении многих факторов спроса и предложения, и каждое конкретное предприятие этого комплекса работает в разные промежутки времени при разных условиях и ограничениях, а следовательно, имеет разные цели.

Агропромышленный комплекс органично сочетает в себе три типа основных процессов: производство, сбыт продукции и выработку затраченных ресурсов. Кроме того, каждый из этих процессов не является стабильным и не является разновидностью инноваций. Поэтому необходимо эффективно и рационально использовать инвестиционные ресурсы сельскохозяйственных предприятий и регионов, в которых расположены эти экономические предприятия.

С этой точки зрения важно максимально эффективно использовать инвестиционные возможности для развития регионального агропромышленного комплекса, оценить влияние на развитие региональной экономики в целом и создать механизмы развития конкурентных преимуществ сельскохозяйственного производства. [3]

В ходе исследования мы выявили ряд внешних и внутренних факторов, влияющих на конкурентоспособность аграрного сектора, а также факторы, влияющие на развитие агропродовольственного комплекса (таблица 1).

Внешние факторы конкурентоспособности требуют постоянного мониторинга и анализа, поскольку необходимо быстро реагировать на изменения на внутреннем и внешнем рынках.

Для повышения конкурентоспособности аграрного сектора Республики Казахстан необходимо их эффективное управление. Управление конкурентоспособностью организации - это процесс, который включает в себя функции управления организацией, влияющие на эффективность и результативность в целом и, в частности, на конкурентоспособность ее продукции., включая полный цикл административного управления - процесс управления "проблемой" конкурентоспособности [5, 6, 7].

Таблица 1

Классификация конкурентных факторов внутренней и внешней среды регионального агропродовольственного комплекса

Внешние факторы	Внутренние факторы
- географические и экологические факторы; - реализуемые государственные и региональные программы; - уровень научно-технического и инновационного развития отрасли; - экономические факторы (кредитная, налоговая, страховая политика)	- производственные факторы; - деловая репутация организации; - материально-техническая база; - трудовой потенциал; - взаимодействие с поставщиками и контрагентами; - развитость каналов сбыта продукции; - развитие социальной, бытовой инфраструктуры.
Примечание: на основе источника литературы [4]	

Конкурентные показатели варьируются в зависимости от уровня управления:

- на операционном уровне - интегральный показатель конкурентоспособности услуг;
- на тактическом уровне - комплексный показатель состояния предприятия;
- на стратегическом уровне - привлечение инвестиций.

Выбор и обоснование экономических механизмов повышения конкурентоспособности определяется на основе оценки деятельности предприятия и выявления возможностей и рисков, что позволяет определить конкретный перечень мер по повышению конкурентоспособности предприятия.

Эффективность и конкурентоспособность аграрного сектора в развитых странах связана с развитием высокого уровня сельскохозяйственной кооперации (в области переработки, хранения и реализации продукции, логистики и предоставления кредитных услуг фермерам) и агропромышленной интеграции. В развитых странах мира широко развиваются агрокластеры, повышающие производительность, эффективность и конкурентоспособность аграрного сектора, расширяющие возможности инновационного развития и взаимодействия участников продовольственного рынка, способствующие развитию сельских территорий. Формирование кластеров является региональной защитной реакцией на обострение международной конкуренции [8].

Наряду с сельскохозяйственным кластером в странах Европейского союза развивается сельскохозяйственная кооперация, особенно между животноводами и фермерами. Во Франции около 70% свинины продается через маркетинговое сотрудничество, в Нидерландах - 26%, в Германии - 25%. Например, в Швеции существует 18 ассоциаций регионального сотрудничества. Для решения более сложных проблем и защиты интересов фермеров была создана Национальная ассоциация фермерских кооперативов [9].

В Финляндии сельскохозяйственные кооперативы предоставляют фермерам необходимые условия для производства, продажи, переработки и логистики сельскохозяйственной продукции (кооперативы обеспечивают 50% удобрений, 65% кормов, 40% техники и топлива), кредиты и услуги. Кооперативы объединяют сельскохозяйственный и промышленный секторы. Они производят более 75% мяса и мясopодуkтов и 92% молочных продуктоB.

Страны ЕС предлагают фиксированные закупочные цены и субсидируют экспорт сельскохозяйственной продукции. В западноевропейских странах сельскохозяйственный сектор субсидируется в зависимости от природно-климатических условий сельскохозяйственного производства. Чем более сложный и суровый климат в стране, тем больше государственных расходов на сельское хозяйство по отношению к ВВП (таблица 2).

Таблица 2

Доля субсидий в ВВП сельскохозяйственного сектора			
Страна	Доля субсидий в ВВП аграрного сектора, %	Страна	Доля субсидий в ВВП аграрного сектора, %
Франция	7,1	Дания	17,7
Германия	13,7	Великобритания	
Ирландия	14,8	Норвегия	27,2
Австрия	13,7		32,5
Примечание: на основе источника литературы [44]			

Зарубежный опыт в аграрном секторе показывает, что меры государственной поддержки играют ключевую роль в производстве конкурентоспособной сельскохозяйственной продукции. Несмотря на разный уровень экономического развития, правительства всех исследованных стран создают необходимые условия для повышения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции с помощью различных мер, таких как регулирование цен на продовольственном рынке, субсидирование затрат, налоговое и кредитное регулирование, протекционистская внешнеторговая политика и т.д. [10].

Результаты исследования позволяют доказать, что агрокластер является эффективной формой взаимодействия предприятий в условиях усиления интеграции агропромышленного комплекса. Современный региональный рынок имеет высокий спрос на казахстанскую продукцию, особенно крупы, мясо, молоко, овощи и продукты их глубокой переработки.

Изучение опыта зарубежных стран оценивает продовольственный рынок с целью поддержания конкурентоспособности аграрного сектора экономики, независимо от различных уровней экономического развития, субсидирования затрат, регулирования налогов и кредитов, защиты внешнеторговой политики, государственных мер по поддержке сельских предпринимателей и т.д.

Список использованных источников:

1. Майкл Портер. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов». – М.: Изд-во Альпина Паблишер, 2016.
2. Ермишина А.В. Конкурентоспособность региона [Электронный ресурс]: <http://www.cfin.ru/management/strategy/competitiveness.shtml>
3. Гуриева Л.К. Парадигмы и стратегии конкурентного развития региона // Труды седьмой международной научно-практической конференции: Регионы России: стратегии и механизмы модернизации, инновационного и технологического развития. – М.: РАН ИНИОН, 2011. – С. 90-95.
4. Гятов Д.В. и др. // Ежемесячный теоретический и научно-практический журнал «Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий». – 2020, – № 7.
5. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – Изд. 5-е, перер. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с.
6. Чурсин А.А. Теоретические основы управления конкурентоспособностью: теория и практика: монография / А.А. Чурсин. – М.: Спектр-прибор, 2012. – 521 с.
7. Прохорова А.И. Управление конкурентоспособностью предприятий сферы услуг: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. – М., 2011. – 182 с.
8. Султанова Г.Т. Агропромышленная интеграция как одна из эффективных форм межотраслевого взаимодействия предприятий аграрного производства // Гуманитарные и экономические науки: проблемы и пути их решения: сб. тр. междунар. науч. практ. конф. – Челябинск, 2018. – С. 221-228.
9. Юнусова П.С., Ахмедова Ж.А. Зарубежный опыт достижения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции. // АПК и сельское хозяйство <http://www.rppe.ru>
10. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2013: OECD Countries and Emerging Economies. OECD. – 2013. https://doi.org/10.1787/agr_pol-2013-en

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ВЫЗОВЫ, МОДЕЛИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Керимкулова Э.З., магистр,
Таразский региональный
университет имени М.Х. Дулати, Тараз

Аннотация. В статье рассматриваются современные тенденции цифровизации публичных финансов в Республике Казахстан и их влияние на трансформацию бюджетного процесса. Анализируются ключевые направления внедрения цифровых технологий в управление государственными финансами, включая электронное правительство, автоматизацию бюджетных процедур и развитие цифрового финансового контроля. Выявлены основные проблемы цифровизации бюджетной системы, такие как фрагментарность информационных систем, риски кибербезопасности и институциональные ограничения. Обоснованы перспективные направления развития цифрового бюджета, включая внедрение технологий больших данных, искусственного интеллекта и блокчейна. Сделан вывод о том, что цифровизация публичных финансов способствует повышению прозрачности, эффективности и подотчётности государственного управления.

Ключевые слова: цифровизация, публичные финансы, бюджетный процесс, цифровой бюджет, государственный финансовый контроль, электронное правительство, bigdata, блокчейн.

Түйінсөздер: цифрландыру, жарияқаржы, бюджеттік процесс, цифрлық бюджет, мемлекеттік қаржылық бақылау, электрондық күкімет, bigData, блокчейн.

Keywords: digitalization, public finance, budget process, digital budget, state financial control, electronic government, big data, blockchain.

В условиях глобальной цифровой трансформации экономики особую актуальность приобретает модернизация системы публичных финансов. Республика Казахстан активно реализует стратегию цифровизации, направленную на повышение эффективности государственного управления и прозрачности бюджетного процесса.

Цифровизация рассматривается как один из ключевых факторов повышения качества государственных услуг и оптимизации финансовых потоков, что подтверждается внедрением проектов электронного правительства и цифровых платформ управления.

Цифровизация публичных финансов представляет собой процесс внедрения информационно-коммуникационных технологий в управление государственными доходами и расходами, бюджетным планированием и финансовым контролем.

Ключевыми элементами цифровизации являются:

- автоматизация бюджетных процедур;
- интеграция информационных систем;
- использование аналитики данных;
- развитие цифрового финансового контроля.

Цифровая трансформация государственного управления включает не только внедрение технологий, но и изменение организационных процессов и институциональной структуры.

В Казахстане цифровизация бюджетного процесса осуществляется по следующим направлениям:

Электронное правительство и цифровые платформы

Система электронного правительства позволяет автоматизировать процессы взаимодействия государства, бизнеса и граждан, обеспечивая прозрачность бюджетных операций.

Автоматизация бюджетного планирования и исполнения

Внедрение цифровых систем управления бюджетом способствует:

- ускорению бюджетных процедур;
- снижению административных издержек;
- повышению точности прогнозирования.

Цифровизация налогового администрирования

Использование цифровых технологий (включая ИИ и блокчейн) повышает эффективность налогового администрирования и снижает уровень теневой экономики.

Цифровые технологии существенно трансформируют систему финансового контроля:

- повышается прозрачность бюджетных операций;
- усиливается контроль за использованием средств;
- снижаются коррупционные риски.

Внедрение цифровых инструментов позволяет повысить эффективность контроля и качество управления государственными финансами.

Кроме того, формируется концепция «цифрового публичного финансового контроля», основанного на использовании цифровых платформ и интегрированных баз данных.

Несмотря на достигнутые успехи, существуют следующие проблемы:

1. Фрагментарность информационных систем – отсутствие полной интеграции государственных баз данных.
2. Киберриски и защита данных – рост угроз информационной безопасности.
3. Недостаточная цифровая зрелость институтов.
4. Кадровые ограничения – дефицит специалистов в области цифровых технологий.

Исследования показывают, что потенциал цифровых финансовых инструментов в Казахстане используется не полностью из-за институциональных и технологических барьеров.

Перспективные направления развития включают:

Внедрение технологий bigdata и искусственного интеллекта

Позволяет улучшить прогнозирование бюджетных показателей и повысить качество управленческих решений.

Использование блокчейн-технологий

Обеспечивает прозрачность и неизменность финансовых операций.

Развитие инициативного бюджетирования

Цифровые платформы способствуют вовлечению граждан в распределение бюджетных средств и повышению открытости управления.

Цифровые технологии позволяют повысить точность бюджетного прогнозирования за счёт использования больших данных и аналитических инструментов. Это обеспечивает:

- более качественное планирование доходов и расходов;
- снижение ошибок прогнозирования;
- повышение обоснованности бюджетных решений.

Цифровизация публичных финансов является ключевым фактором трансформации бюджетного процесса в Республике Казахстан. Внедрение цифровых технологий способствует повышению прозрачности, эффективности и подотчётности государственного управления.

Внедрение автоматизированных систем управления государственными финансами способствует:

- ускорению бюджетных процедур;
- снижению административных затрат;
- повышению прозрачности бюджетных операций.

Современные цифровые платформы позволяют в режиме реального времени отслеживать движение бюджетных средств и эффективность их использования.

Вместе с тем, успешная цифровая трансформация требует комплексного подхода, включающего развитие институциональной среды, совершенствование нормативно-правовой базы и повышение уровня цифровой компетентности кадров.

Развитие цифровых инструментов в налоговой сфере обеспечивает повышение собираемости доходов бюджета и снижение уровня теневой экономики. Использование технологий искусственного интеллекта и автоматизированных систем анализа данных позволяет выявлять налоговые нарушения и повышать эффективность администрирования.

Цифровизация оказывает значительное влияние на систему государственного финансового контроля и аудита.

Основные изменения включают:

- переход к автоматизированным системам контроля;
- использование аналитических инструментов для выявления нарушений;
- повышение оперативности контрольных мероприятий.

Цифровые технологии позволяют выявлять финансовые нарушения в режиме реального времени, что значительно повышает эффективность контроля. Автоматизированные системы способны оперативно фиксировать отклонения и риски, обеспечивая своевременное реагирование.

Кроме того, цифровизация способствует снижению коррупционных рисков и повышению прозрачности использования бюджетных средств.

Несмотря на значительный прогресс, цифровизация бюджетного процесса в Казахстане сталкивается с рядом проблем:

1. **Фрагментарность информационных систем** — отсутствие полной интеграции между государственными базами данных.
2. **Кибербезопасность** — рост угроз утечки и несанкционированного доступа к данным.
3. **Институциональные ограничения** — недостаточная адаптация нормативно-правовой базы.
4. **Кадровый дефицит** — нехватка специалистов в области цифровых технологий.

Исследования показывают, что уровень цифровой зрелости финансовых инструментов остаётся недостаточным, что снижает эффективность государственного управления и усложняет межведомственное взаимодействие.

Перспективы развития цифрового бюджета

Использование bigdata и искусственного интеллекта

Анализ больших данных позволяет повысить точность бюджетного планирования и прогнозирования, а также улучшить качество управленческих решений.

Внедрение блокчейн-технологий

Использование блокчейна обеспечивает прозрачность и неизменность финансовых операций, что особенно важно для контроля бюджетных средств.

Формирование цифровой экосистемы публичных финансов

Создание единой интегрированной платформы управления государственными финансами позволит обеспечить:

- синхронизацию данных;
- повышение прозрачности;
- эффективность бюджетного процесса.

Развитие инициативного бюджетирования

Цифровые платформы позволяют вовлекать граждан в процесс распределения бюджетных средств, что способствует повышению открытости и доверия к государственным институтам.

Цифровизация публичных финансов является важнейшим направлением трансформации бюджетного процесса в Республике Казахстан. Внедрение цифровых технологий способствует повышению эффективности, прозрачности и подотчётности государственного управления.

Вместе с тем, успешная реализация цифровой трансформации требует комплексного подхода, включающего развитие институциональной среды, совершенствование законодательства и повышение уровня цифровых компетенций.

Перспективы развития цифрового бюджета связаны с внедрением передовых технологий, таких как искусственный интеллект, bigdata и блокчейн, что позволит сформировать современную, эффективную и устойчивую систему управления государственными финансами.

Список использованных источников:

1. Айтказина М. А., Рузиева Э. А., Дабылтаева Н. Е. Цифровизация финансовых инструментов государственного регулирования в зелёной экономике // Scientific Journal of Pedagogy and Economics. – 2025.
2. Когут О. Ю., Карзанова В. С., Кобзарева О. В. Современные тенденции цифровизации аудита государственного долга // Вестник НАН РК. – 2025.
3. Евсикова Е., Шкляр Т. Цифровизация публичного финансового контроля: проблемы и перспективы // Цифровые технологии и право. – 2024.
4. Нарикбаева С. Цифровая трансформация Казахстана: регулирование, развитие и вызовы. – 2024.
5. Бекболсынова А. С., Сембиева Л. М. Цифровизация налогового администрирования. – 2025.
6. Цифровые технологии в реализации государственного финансового контроля. – 2024.
7. Качанова Е. А., Маркова Н. И. Цифровизация бюджетного процесса и инициативное бюджетирование. – 2024.

Кожаметова А.Г.

экономика магистрі, доцент

Мажитова Б.Б.

экономика магистрі, доцент

А.К.Кусаинов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Аннотация. Мақалада әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіндегі автоматизация мәселесі қаралған. Жасанды интеллектінің әлеуметтік салада қолданылуы зерттелген. Әлеуметтік-еңбек қатынастарында жасанды интеллектіні тиімді қолданылу жлдары қарастырылды. Еңбек қатынастарының ақпараттық ашықтығы ведомстволық кәсіпорындар жұмыскерлерінің әлеуметтік қорғалуының базалық қағидаттары мен шарттарын айқындайды. Ол салалық келісімді қалыптастыру және жасасу үшін негізгі факторға айналады. Әлеуметтік-еңбек қатынастарының цифрлық экожүйесін құру ұсынылады.

Кілт сөздер: әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі, жасанды интеллект, әлеуметтік-еңбек қатынастары, еңбек шарты, жұмыскер, жұмыс беруші, әлеуметтік кепілдіктер.

Ключевые слова: система социального обеспечения, искусственный интеллект, социальные и трудовые отношения, трудовой договор, работник, работодатель, социальные гарантии.

Keywords: social security system, artificial intelligence, social and labor relations, employment contract, employee, employer, social guarantees.

Әлеуметтік-еңбек қатынастарын үйлестіру факторларының бірі азаматтарға, әсіресе халықтың әлеуметтік осал топтары үшін әлеуметтік қызметтердің ашықтығы мен қолжетімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жасанды интеллект (ЖИ) болып табылады. Әлеуметтік-еңбек қатынастары саласында ЖИ технологиялары белсенді қолданылады. 6 млн астам отбасын, 20 млн астам адамды қамтитын әзірленген Отбасының цифрлық картасы (ОЦК) халықтың әлеуметтік әл-ауқатының нақты көрінісін көрсетеді және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту бойынша перспективалық шараларды әзірлеуге мүмкіндік береді.

Еңбек жағдайлары бойынша ақпараттың жүйеленуі мен қолжетімділігі салалық және өңірлік бөліністерде кәсіпорындардың өндірістік және әлеуметтік тәуекелдерін интеграциялауға негізделген кәсіпорындардың цифрлық картасын (КЦК) құрумен қамтамасыз етілген. Жүйеде мониторингпен 300 мыңға жуық кәсіпорын қамтылған, оның ішінде 12 мың ШОБ, 60-тан астам қаржы-экономикалық деректер, қауіпсіздік көрсеткіштері және еңбек қатынастарының басқа да сипаттамалары бойынша.

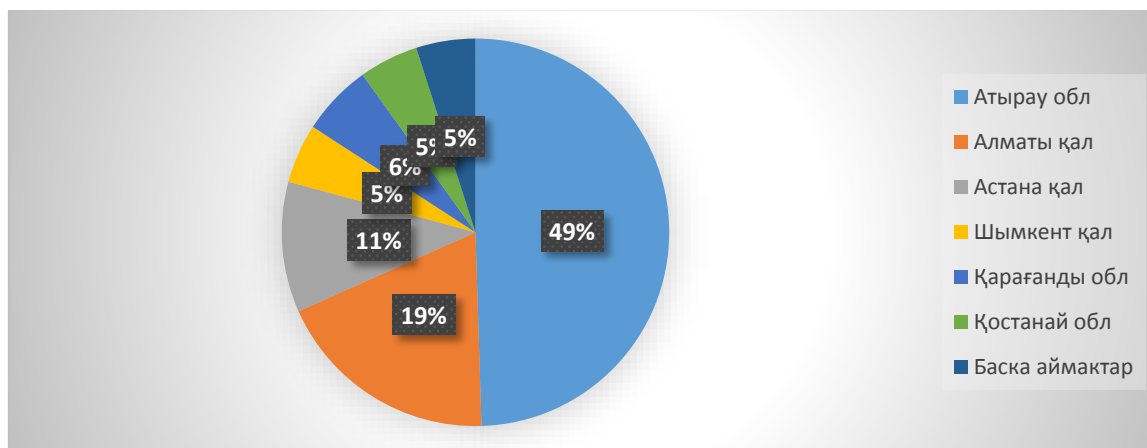
Қазіргі уақытта цифрлық форматта зиянды еңбек жағдайларында жұмыс істейтін жұмыскерлердің саны бойынша деректер көрсетіледі – 1,6 млн. тексерілген кәсіпорындардың 7%, сондай-ақ диспансерлік есепте тұрған – 8,1 мың адам, өндірістегі жазатайым оқиғалардың салдарынан зардап шеккендердің саны - 1, 8 мың адам. Жалпы еңбек инспекторларымен 9, 7 мың адам өткізілді. Жасанды интеллект Қазақстандағы отбасылардың мемлекеттік көмекке қаншалықты мұқтаж екенін бағалайды.

Ақпараттандырудың жоғары деңгейі ақпаратты жедел өңдеуге жағдай жасайды және әлеуметтік-еңбек қатынастарының қажетті транспаренттілігін қамтамасыз етеді. Әлеуметтік-еңбек саласында жасанды интеллектті қолдану кәсіпорындарда жеке еңбек шарттары мен ұжымдық шарт бойынша жұмыс істейтіндердің еңбек қызметінің шарттарын үндестіруге мүмкіндік береді. Еңбек қатынастарының ақпараттық ашықтығы ведомстволық кәсіпорындар жұмыскерлерінің әлеуметтік қорғалуының базалық қағидаттары мен шарттарын көрсететін салалық келісімді қалыптастыру және жасасу үшін айқындаушы факторға айналады. Осылайша, жұмыс істейтін халықтың еңбек қызметінің жеке, ұжымдық және салалық жағдайлары ел азаматтарының мүдделерін қорғауда тұрған мемлекет, кәсіптік одақтар мен жұмыс берушілер қауымдастықтары арасындағы Бас келісімнің негізін құрайды. Ақпараттың өзектілігі әлеуметтік-өндірістік процестердің барлық қатысушыларының мүдделерін қанағаттандыратын уақтылы басқарушылық, теңдестірілген шешімдер қабылдау үшін өте маңызды. Еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесіне жасанды интеллект құралдарын енгізу өндірістің экономикалық тиімділігінің өсуіне ықпал етеді. Қашықтан жұмыс істейтін және еңбек жағдайларының ағымдағы жай-күйінің көрінісін хабарлайтын әзірленген мобильді қосымша кәсіпорынның цифрлық деректерімен синхрондалған. Бұл жұмыс орындарынан жедел және сенімді ақпарат алуға мүмкіндік береді. Цифрлық платформа жұмыс орындарындағы қауіпсіздік деңгейіне мониторинг жүргізуге, өндірістік ортаның зиянды және қауіпті факторларының болуын және деңгейін, төтенше жағдайлар мен олардың салдарларының,

жазатайым оқиғалардың, жарақаттардың, уланулардың басталуын анықтауға және басқа да деректерді алуға мүмкіндік береді[1].

Өндірістік ортаның жай-күйі туралы цифрланған ақпарат интеграцияланады және кәсіпорындарда бар немесе ықтимал жағымсыз құбылыстар туралы уақтылы сигнал беруге қабілетті өңірдің әлеуметтік барометрінің жұмыс істеуі үшін негіз қалайды. Жасанды интеллект жүйеге енгізілген барлық кәсіпорындар бойынша өзекті деректерді талдайды, алынған ақпаратты синтездейді және аймақтық, салалық және макро деңгейлердегі еңбек тәуекелдерінің жалпы көрінісіне біріктіреді. Жүйемен 3 741 ірі кәсіпорын (33%), 8 599 орта кәсіпорын (67%) қамтылған.

Аймақтар бойынша мониторингпен қамтылған кәсіпорындар саны

Кәсіптік тәуекелдерді басқару үшін жасанды интеллектті енгізудің артықшылықтары оның аналитикалық құралдарын пайдаланумен, шешімдердің оңтайлы нұсқаларын әзірлеу мүмкіндігімен, даму сценарийлерін болжаумен байланысты. Деректерді өңдеу нәтижелері мамандандырылған ұйымдарға, менеджментке және кәсіпорын жұмыскерлеріне қолжетімді болады.

Қалыптасқан әлеуметтік-еңбек қатынастарының кешенді цифрлық экожүйесінің транспаренттілігі жұмыскерлердің ақпараттың негізгі стейкхолдерлері ретінде тартылуын болжайды. Әрбір жұмыс орнындағы өндірістік ортаның қауіпті және зиянды факторларын мониторингтеу және бағалау нәтижелері, оның ішінде жұмыс істейтіндердің өздеріне де қолжетімді болады. Жұмыс орындарындағы ахуалды бақылау жарақаттану деңгейін, кәсіптік сырқаттанушылықты төмендетуді қамтамасыз етеді және сайып келгенде жұмыс істейтін халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал ететін болады. Еңбек келісімшарттық қатынастарын ақпараттандыру әлеуметтік-еңбек саласында жасанды интеллектті қолданудың міндеттері мен бағыттары кешенінің құрамдас бөлігі болып табылады. ЖИ жұмыскердің, жұмыс берушінің және кәсіптік одақтар мен қауымдастықтар өкілдерінің өзара іс-қимылын қоса алғанда, еңбек қатынастарын декларациялау үшін объективті база құрады, осылайша барлығы арасында әлеуметтік диалог қалыптастырады. Әлеуметтік кепілдіктер беру процесі түсінікті және қолжетімді болады, оның атаулылығы қамтамасыз етіледі, халықты ұлттық әлеуметтік қорғаудың сапасы әлемдік стандарттар деңгейіне ұмтылатын болады[2]. Жұмыскер мен жұмыс берушінің шарттық қатынастарын цифрландыру зейнетақымен қамсыздандыруды, сондай-ақ өзге де әлеуметтік кепілдіктерді, жеңілдіктерді қоса алғанда, зиянды және қауіпті еңбек жағдайларына байланысты жұмысқа орналасу, еңбекке ақы төлеу және әлеуметтік жәрдемақылар мен арнайы төлемдер тағайындау мәселелері бойынша өзара іс-қимылдың ашықтығына, транспаренттілігіне әкеледі. Бұлтты бухгалтерлік есеп технологияларын қолдану арқылы құпиялылық пен шектеулі қолжетімділікті сақтай отырып, еңбекақы төлеу жөніндегі барлық есептік операциялар HR Еңбек ақпараттық жүйесіне біріктірілетін болады. Осылайша жұмыс беруші мен жұмыскер арасындағы қаржылық-экономикалық қатынастар халықаралық стандарттар деңгейіне келтіріледі.

Бүгінгі таңда 50-г жуық мемлекеттік қызметтің 45-і электрондық форматта көрсетіледі, оның ішінде олардың 28-і проактивті. Заманауи цифрлық құралдар, соның ішінде ЖИ қызметтердің тиімділігі мен жекелендірілуін арттырады. Басқа мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерімен интеграция жасау әлеуметтік-экономикалық міндеттерді кешенді шешуге және орнықты дамуға ықпал етеді.

Осылайша, «Еңбек» цифрлық экожүйесі қазақстандықтарға жұмыспен қамту саласында кәсіптік бағдарлаудан бастап жұмысқа орналасуға дейінгі қызметтердің кең көлемін ұсынады.

Электрондық еңбек биржасының порталында күтілетін жалақы, тұрғылықты аймақ және кәсіби дағдылар сияқты параметрлерді ескеріп, бар ұсыныстарды таңдай отырып, түйіндемелер мен бос жұмыс орындарын талдайтын ЖИ моделі қолданылады. Биыл бос жұмыс орындарын автоматты түрде іріктеу бойынша мүмкіндіктер кеңейтілетін болады, бұл жұмыс іздеуді 90% - ға жеделдетуге мүмкіндік береді.

Мемлекеттік инвестициялардың тиімділігін және жоспарлау сапасын арттыруға арналған Инновациялық жобалар навигаторы іске қосылды. Порталдың функционалы кадрлық қажеттіліктерді талдау мен болжауды, сондай-ақ жобаларға мониторинг пен бақылауды қамтамасыз етеді. Бүгінде онда 1 мыңнан астам инвестициялық жоба бойынша деректер біріктірілген.

Еңбек қатынастарының цифрлық транспаренттілігі еліміздің индустриялық өңірлеріне, оның ішінде колледждер мен бейінді жоғары оқу орындарынан білікті кадрлар ағынының драйвері болады. Цифрлық технологияларды, мобильді қосымшаларды шебер меңгерген жастар үшін кәсіби практика, тағылымдама және жұмыс орнын табу мүмкіндігі ұлттық техникалық интеллигенцияны жасартудың маңызды факторы болады. Еңбек тапшылығы бар өңірлерде жұмыс күшімен қамтамасыз етуді мемлекеттік реттеуге, оның ішінде көші-қон процестерін жоспарлау және мониторингтеу арқылы қол жеткізіледі[3].

Жасанды интеллект негізінде әлеуметтік инновацияларды енгізу арқылы біз әлеуметтік-еңбек қатынастарының цифрлық экожүйесін құруға тырысамыз. Осылайша мемлекеттік жоспарлау мен басқарудың бірыңғай цифрлық жүйесі үшін жағдайлар қалыптастырылатын болады. Бұл цифрлық Қазақстанның қалыптасуына нақты үлес болады. Барлық шешімдер мен іс-әрекеттер мемлекет басшысының «барлық азаматтар үшін тең мүмкіндіктер жасау, шын мәнінде мұқтаж адамдарды қолдау» әлеуметтік бағдарланған мемлекеттің басты міндетін орындау жөніндегі тапсырмаларын орындауға, еңбек нарығын одан әрі дамытуға, азаматтардың әл-ауқатын арттыруға және өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған.

Негізгі тұжырымдарды келесідей қорытындылауға болады:

1. Әлеуметтік қамсыздандыруда жасанды интеллектті қолдануды талдау жүргізілді. Оны осы салада қолданудың негізгі бағыттары анықталды, соның ішінде күнделікті тапсырмаларды автоматтандыру құралы ретінде; дағдарыстарды болжау және алдын алу; жеке көмек және ұсыныс жүйелерін ұсыну; және мемлекеттік органдар мен қоғам арасындағы байланыс сапасын жақсарту.

2. Жасанды интеллект алгоритмдерін әзірлеудің негізгі бағыттары анықталды: бұқаралық әлеуметтік маңызы бар қызметтерді цифрландыру; азаматтарға лайықты жұмыс табуға және қажетті қызметкерлерді таңдауға көмектесу; және алаяқтық белгілеріне транзакцияларды бағалау және әлеуметтік қорғау шараларын теріс пайдаланудың алдын алу үшін автоматтандырылған жүйені пайдалану.

Әлеуметтік қамсыздандыру саласында жасанды интеллектті қолдануды зерттеудің ғылыми нәтижелері келесідей:

1) Жасанды интеллект және жасанды интеллектке негізделген технологиялар құқықтық ғылыми пікірталастың тақырыбы болып табылады. Даулы мәселелерге «жасанды интеллект» анықтамасының мазмұнын анықтау, жасанды интеллекттің құқықтық мәртебесін анықтау және жасанды интеллекттің құқықтық санат ретіндегі салалық тиесілігін анықтау жатады.

2) Әлеуметтік қамсыздандыру, құқықтық реттеудің кезеңдері мен қағидаттарын анықтай отырып, саяси құжаттар деңгейінде. Біз әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы жасанды интеллектті пайдалануды нақты реттеуді әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы қоғамдық қатынастардың жекелеген салаларын реттейтін нақты заңнамалық актілер деңгейінде қалдыруды ұсынамыз.

3) тиімді технологиялық шешімдер ретінде гибриді қызмет көрсету модельдерін енгізу қажет: сандық платформалар + офлайн кеңесшілер; оператормен байланысу үшін «дүрбелең түймесі» бар дауыстық көмекшілер; 4) әлеуметтік қамсыздандыру саласында жасанды интеллектті енгізу процесін ғылыми қолдауды қамтамасыз ету қажет: осал топтар үшін жасанды интеллект қызметтерінің тиімділігі бойынша пәнаралық зерттеулерді бастау; алгоритмдік шешімдердің экономикасы, жасанды интеллект қателіктері үшін заңды жауапкершілік.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Цвык В. А., Цвык И. В. (2022) Социальные проблемы развития и применения искусственного интеллекта. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология, 22 (1): 58–69.
2. Городнова, Н. В. Экономико-правовые аспекты применения искусственного интеллекта в сфере социального обеспечения / Н. В. Городнова, О. В. Жевняк, И. Н. Плешакова //

3. Городнова Н. В., Жевняк О. В., Плешакова И. Н. Применение информационно-коммуникационных технологий в сфере социального обеспечения: правовые и экономические аспекты // Экономика, предпринимательство и право. – 2025. – № 6. – с. 4299-4318.

УДК 65.011

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕНЕДЖМЕНТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Кулумбетов Э.О.

магистрант 1 курса ОП

«7M04131 – Деловое администрирование»,
Таразский университет имени М.Х. Дулати

Аннотация

В статье рассматриваются современные направления совершенствования менеджмента в организации в условиях цифровой трансформации и высокой неопределенности внешней среды. Проанализированы основные проблемы традиционных управленческих подходов и предложены пути их модернизации с учетом внедрения инноваций, развития человеческого капитала и повышения гибкости управления. Обоснована необходимость перехода к адаптивным моделям менеджмента, ориентированным на устойчивое развитие и повышение эффективности деятельности организации.

Ключевые слова: менеджмент, управление организацией, эффективность управления, адаптивное управление, цифровизация, инновации, человеческий капитал.

Keywords: management, organizational management, management efficiency, adaptive management, digitalization, innovation, human capital.

Түйінді сөздер: менеджмент, ұйымды басқару, басқару тиімділігі, бейімделмелі басқару, цифрландыру, инновациялар, адами капитал.

Современные условия функционирования организаций характеризуются высокой динамичностью, усилением конкуренции и быстрым развитием технологий. В этих условиях особую значимость приобретает совершенствование менеджмента как системы управления, обеспечивающей достижение стратегических и оперативных целей организации.

Традиционные методы управления, основанные на жесткой иерархии и регламентированных процедурах, все чаще оказываются недостаточно эффективными. Это обуславливает необходимость поиска новых подходов к менеджменту, ориентированных на гибкость, инновации и использование современных технологий [1].

Целью данной статьи является исследование направлений совершенствования менеджмента в организации и разработка рекомендаций по повышению его эффективности.

Менеджмент представляет собой процесс планирования, организации, мотивации и контроля, направленный на достижение целей организации. Классические теории менеджмента сформированы трудами таких ученых, как Ф. Тейлор, А. Файоль, П. Друкер, которые заложили основы научного управления [2].

Современные подходы к менеджменту включают системный, процессный и ситуационный подходы, позволяющие учитывать сложность и изменчивость внешней среды [3]. В рамках этих подходов организация рассматривается как открытая система, взаимодействующая с внешней средой.

Несмотря на развитие теории и практики управления, в современных организациях сохраняется ряд проблем:

Во-первых, недостаточная гибкость управленческих структур, затрудняющая быстрое реагирование на изменения внешней среды.

Во-вторых, низкий уровень внедрения инноваций и современных управленческих технологий.

В-третьих, недостаточное внимание к развитию человеческого капитала, что снижает эффективность управления.

Кроме того, наблюдается слабая интеграция цифровых технологий в управленческие процессы, что ограничивает возможности повышения эффективности менеджмента [4].

Одним из ключевых направлений совершенствования менеджмента является переход к гибким организационным структурам. Это предполагает:

- сокращение уровней управления;
- развитие горизонтальных связей;
- внедрение проектных и матричных структур.

Гибкость управления позволяет быстрее адаптироваться к изменениям и повышает эффективность деятельности организации.

Цифровая трансформация оказывает значительное влияние на развитие менеджмента. Использование информационных систем и аналитических инструментов позволяет:

- автоматизировать управленческие процессы;
- повысить качество управленческих решений;
- улучшить контроль и мониторинг деятельности.

Цифровизация является важным фактором повышения конкурентоспособности организации [5].

Цифровизация представляет собой процесс внедрения цифровых технологий в бизнес-процессы организации, направленный на повышение их эффективности, прозрачности и гибкости. Она включает использование больших данных, искусственного интеллекта, облачных технологий, интернета вещей и других инновационных решений.

Основные особенности цифровизации менеджмента:

- переход от иерархических структур к сетевым;
- повышение скорости принятия решений;
- использование аналитики данных в управлении;
- автоматизация рутинных процессов;
- ориентация на клиента и персонализацию услуг.

Цифровизация способствует формированию новой управленческой парадигмы, в которой ключевую роль играют данные, скорость и адаптивность.

Цифровизация оказывает значительное влияние на классические функции менеджмента: планирование, организацию, мотивацию и контроль.

Планирование становится более гибким благодаря использованию прогнозной аналитики и моделирования сценариев. Руководители получают возможность учитывать множество факторов в режиме реального времени.

Организация претерпевает изменения в сторону децентрализации. Появляются виртуальные команды, удаленные формы занятости, платформенные модели бизнеса.

Мотивация персонала трансформируется за счет внедрения цифровых инструментов оценки эффективности, геймификации и персонализированных программ развития.

Контроль становится более прозрачным благодаря системам мониторинга и аналитики, позволяющим отслеживать показатели деятельности в режиме реального времени.

Несмотря на очевидные преимущества, цифровизация сопровождается рядом проблем:

1. Сопротивление изменениям. Сотрудники и руководители могут не принимать новые технологии из-за страха перед неопределенностью.
2. Недостаток цифровых компетенций. Не все работники обладают необходимыми навыками для работы в цифровой среде.
3. Кибербезопасность. Увеличение объемов данных повышает риски утечек информации.
4. Высокие затраты на внедрение технологий. Цифровая трансформация требует значительных инвестиций.
5. Проблемы интеграции систем. Сложности возникают при объединении старых и новых технологий.

Эти вызовы требуют комплексного подхода к управлению изменениями.

Для эффективной адаптации к цифровой среде необходимо реализовать ряд стратегических направлений:

1. Развитие цифровых компетенций

Организации должны инвестировать в обучение сотрудников, формируя навыки работы с данными, цифровыми платформами и аналитическими инструментами. Важную роль играет непрерывное обучение и развитие.

2. Внедрение гибких методологий управления

Agile, Scrum и другие гибкие подходы позволяют быстро адаптироваться к изменениям и повышать эффективность командной работы. Они способствуют улучшению коммуникации и ускорению процессов.

3. Использование данных в управлении

Принятие решений на основе данных (data-driven management) становится ключевым фактором успеха. Аналитические системы помогают выявлять закономерности и прогнозировать развитие ситуации.

4. Трансформация организационной структуры

Переход к более гибким и адаптивным структурам позволяет быстрее реагировать на изменения внешней среды. Сокращение уровней управления способствует ускорению коммуникаций.

5. Развитие цифровой культуры

Формирование культуры инноваций, открытости и готовности к изменениям является важным условием успешной цифровой трансформации.

Человеческий капитал является ключевым ресурсом современной организации. Эффективный менеджмент должен быть направлен на:

- развитие профессиональных компетенций сотрудников;
- повышение мотивации персонала;
- формирование корпоративной культуры.

Инвестиции в персонал способствуют повышению производительности труда и инновационной активности.

Лидеры играют ключевую роль в процессе цифровой трансформации. От их способности адаптироваться к изменениям зависит успех всей организации.

Современный руководитель должен:

- обладать стратегическим мышлением;
- понимать возможности цифровых технологий;
- поддерживать инновации;
- эффективно управлять изменениями;
- развивать команду.

Цифровое лидерство предполагает не только техническую компетентность, но и способность вдохновлять сотрудников на развитие.

Инновации в менеджменте включают использование новых методов и инструментов управления, таких как:

- agile-методологии;
- бережливое производство;
- управление знаниями.

Внедрение инноваций позволяет повысить эффективность управленческих процессов и обеспечить устойчивое развитие организации.

Современные организации должны учитывать не только экономические, но и социальные и экологические аспекты своей деятельности. Это предполагает:

- внедрение принципов корпоративной социальной ответственности;
- рациональное использование ресурсов;
- долгосрочное планирование развития.

Ориентация на устойчивое развитие повышает репутацию организации и ее конкурентоспособность.

В рамках исследования предлагается модель совершенствованного менеджмента, включающая следующие элементы:

1. Гибкая организационная структура;
2. Использование цифровых технологий;
3. Развитие человеческого капитала;
4. Инновационная направленность управления;
5. Система обратной связи и контроля.

Данная модель позволяет повысить адаптивность и эффективность управления организацией.

Для совершенствования менеджмента в организациях рекомендуется:

- внедрять современные управленческие технологии;
- развивать цифровую инфраструктуру;

- повышать квалификацию управленческого персонала;
- формировать инновационную корпоративную культуру;
- использовать гибкие методы управления.

Совершенствование менеджмента является важнейшим условием успешного функционирования организаций в современных условиях. Переход к гибким, инновационным и цифровым моделям управления позволяет повысить эффективность деятельности и обеспечить устойчивое развитие.

Таким образом, ключевыми направлениями совершенствования менеджмента являются гибкость, цифровизация, развитие человеческого капитала и внедрение инноваций.

Список использованных источников:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. — М.: Экономика, 2019.
2. Друкер П. Практика менеджмента. — М.: Вильямс, 2018.
3. Минцберг Г. Структура в кулаке. — СПб.: Питер, 2021.
4. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. — М.: Олимп-Бизнес, 2020.
5. Портер М. Конкурентная стратегия. — М.: Альпина Паблишер, 2020.

УДК 336.71

ТРАНСФОРМАЦИЯ ДОХОДОВ СОВРЕМЕННОГО БАНКА

Карабаев М. Ф.

Аспирант
Оренбургский государственный
университет имени В.А. Бондаренко
Оренбург

Аннотация. В статье рассматривается динамика трансформации доходов и расходов банков. Анализируются причины выявленных изменений. В результате проведенного исследования определены проблемы трансформации доходов современных банков. В заключение приводятся возможные пути решения выявленных проблем трансформации доходов банков.

Түйінді сөздер: трансформация, кірістер мен шығыстар, банктік бизнес-модель, пайыздық кірістер мен шығыстар, комиссиялық кірістер мен шығыстар.

Ключевые слова: трансформация, доходы и расходы, бизнес-модель банка, процентные доходы и расходы, комиссионные доходы и расходы.

Keywords: transformation, income and expenses, bank business model, interest income and expenses, commission income and expenses.

Современный этап преобразований банковского дела России характеризуется глубокой трансформацией бизнес-моделей кредитных организаций, обусловленной действием разнонаправленных факторов макроэкономической и регуляторной природы. В период с 2019 по 2025 год российские банки столкнулись с беспрецедентным сочетанием внешних шоков: пандемия COVID-19, геополитическая напряженность, введение секторальных санкций, а также резкое ужесточение денежно-кредитной политики Банка России, в рамках которого ключевая ставка демонстрировала рекордную волатильность. Данные обстоятельства актуализируют необходимость переосмысления традиционных подходов к управлению доходами и расходами банка, выявлению проблем, связанных с трансформацией доходов и расходов, а также поиску возможных путей разрешения выявленных противоречий.

Целью исследования является выявление векторов трансформации доходов и расходов в банковском бизнесе.

Для достижения поставленной цели потребовалось решить ряд задач: оценить динамику показателей доходов и расходов, выявить проблемы, связанные с трансформацией доходов и расходов банков и предложить возможные пути их решения.

Объектом исследования стали доходы и расходы банковского бизнеса России. Предмет исследования: комплекс экономических отношения, возникающих в процессе трансформации доходов и расходов банков.

Процессы связанные с управлением доходами и расходами банков в своих трудах исследовали многие зарубежные и отечественные ученые. В частности данной проблематике посвящены работы Городилова А. А. [1], Кирилзеевой А. С. [2], Парусимовой Н. И. [3], Синки Дж. Ф. [4].

За исследуемый период наблюдается нелинейный рост чистой прибыли: с 1716 млрд. руб. в 2019 году до 3689 млрд. руб. в 2025 году, при этом пиковое значение было достигнуто в 2024 году и составило 4042 млрд. руб.. Однако динамика прибыли не была однородной, так по итогам 2022 года зафиксирован резкий спад до 199 млрд. рублей, что свидетельствует о высокой чувствительности финансового результата к макроэкономическим шокам и изменению денежно-кредитной политики. Для наглядности динамика ключевых финансовых результатов представлена в таблице 1.

Таблица 1

Динамика ключевых финансовых результатов, млрд. руб. [5,6]

Показатель	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Чистые процентные доходы	3 334	3 614	4 081	4 197	6 001	6 658	7 771
Чистые комиссионные доходы	1 173	1 285	1 536	1 623	1 949	2 194	2 372
Финансовый результат до резервов	2 940	3 669	3 430	2 717	6 222	6 605	6 914
Чистая прибыль	1 716	1 608	2 369	199	3 282	4 042	3 689

Чистые процентные доходы в 2025 году составили 7771 млрд. руб. и превысили уровень 2019 года в 2,3 раза, но их доля в общем операционном доходе сократилась из-за резкого удорожания пассивов. На фоне волатильности процентных доходов, чистые комиссионные доходы демонстрируют устойчивый и поступательный рост с 1173 млрд. руб. до 2372 млрд. руб., что составляет рост более чем на 102%. Это является важнейшим признаком диверсификации бизнес-модели в сторону клиентоцентричных, менее капиталоемких услуг, что свидетельствует о зрелости современной банковской модели. При этом комиссионные расходы также увеличиваются, но более сдержанными темпами. За исследуемый период рост составил 116,0%, с 443 млрд. руб. до 959 млрд. руб., что позволяет сохранять положительную динамику чистого комиссионного результата.

Структура процентных доходов и расходов претерпела значительные изменения, что отражено в таблице 2.

Таблица 2

Динамика процентных доходов и расходов по ключевым направлениям, млрд. руб. [5,6]

Показатель	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Процентные доходы, всего	6 728	6 423	7 217	10 512	13 520	23 633	29 468
по корпоративным кредитам	3 051	2 817	3 078	4 847	6 248	11 463	14 833
по розничным кредитам	2 215	2 370	2 604	3 141	3 832	5 931	6 734
по вложениям в ценные бумаги	770	738	968	1 298	1 717	2 714	3 824
Процентные расходы, всего	-3 394	-2 809	-3 136	-6 316	-7 519	-16 975	-21 697
по средствам от корпоративных клиентов	-1 125	-950	-1 142	-2 214	-2 876	-6 248	-7 636
по средствам от физических лиц	-1 259	-1 061	-905	-2 091	-2 021	-5 173	-8 373

Если в период 2019-2021 гг. рост обеспечивался в основном за счет чистого процентного дохода (ЧПД), то в 2022-2025 годах его динамика стала более волатильной, в связи с резким изменением стоимости фондирования. Наблюдается классический для периодов ужесточения денежно-кредитной политики сдвиг в процентных доходах. Процентные доходы выросли в 4,4 раза, с 6728 млрд. руб. до 29468 млрд. руб., что обусловлено положительной переоценкой активных операций (кредитный портфель, вложения в ценные бумаги) в условиях роста ключевой ставки. Однако процентные расходы выросли в 6,4 раза, с 3394 млрд. руб. до 21697 млрд. руб., что существенно выше темпов роста доходов.

Несмотря на рост номинальной чистой прибыли, анализ выявляет ряд системных проблем, характерных для современного этапа развития банковского бизнеса. Первая и наиболее значимая проблема – это высокая чувствительность к процентному риску. Разрыв в темпах роста процентных доходов и расходов (4,4 раза против 6,4 раза) демонстрирует, что банк не в полной мере использует механизмы управления активами и пассивами. В периоды резкого роста ключевой ставки стоимость фондирования растет быстрее, чем доходность активов, что угрожает маржинальности бизнеса.

Следующая проблема заключается в сжатии чистой прибыли при росте операционной эффективности. В 2025 году, несмотря на рост операционного дохода до резервов до 6914 млрд. руб. (что на 135% выше уровня 2019 года), чистая прибыль составила 3689 млн руб., увеличившись лишь в 2,15 раза по сравнению с 2019 годом. Разрыв объясняется тремя факторами: опережающим ростом операционных расходов, высокими отчислениями в резервы (2273 млрд. руб. в 2025 году) и ростом налоговой нагрузки. Текущий налог на прибыль вырос до 1174 млрд. руб. в 2025 году против 422 млрд. руб. в 2019 году, несмотря на наличие отложенных налоговых активов.

В заключение необходимо подчеркнуть, что представленные данные иллюстрируют модель банковского дела, находящегося в стадии активной трансформации. Основные векторы развития направлены на диверсификацию доходов (рост комиссионных доходов, инвестиционных доходов), расширение масштаба операций (рост кредитного портфеля) и цифровизацию процессов (сдерживание роста управленческих расходов). Однако ключевыми проблемами, требующими безотлагательного внимания, остаются: высокая чувствительность к изменению ключевой ставки и опережающий рост стоимости фондирования по сравнению с доходностью активов. Также проблемой становится снижение эффективности бизнес-модели в периоды турбулентности, выражающееся в опережающем росте операционных расходов и налоговой нагрузки по сравнению с конечным финансовым результатом.

Для устойчивого развития банку необходимо усилить управление процентным риском путем внедрения более совершенных методов трансфертного ценообразования и хеджирования, продолжить оптимизацию операционных затрат за счет дальнейшей автоматизации и перехода на платформенные решения, а также пересмотреть подходы к риск-менеджменту в розничном кредитовании в условиях высокой ключевой ставки, уделив особое внимание стресс-тестированию портфеля и консервативной политике формирования резервов.

Список использованных источников:

1. Городилов, А. А. Декомпозиция чистой процентной маржи для российской банковской отрасли / А.А. Городилов // Журнал Новой экономической ассоциации. – 2025. – № 1 (66). – С. 97-116.
2. Кирилеева, А. С. Модель управления активами и пассивами в банках / А.С. Кирилеева // Вестник ЮУрГУ. Серия «Экономика и менеджмент». – 2016. – Т. 10, № 4. – С. 47–53.
3. Парусимова, Н. И. Трансформация современного банка [Электронный ресурс] / Н. И. Парусимова // Сейткасимовские чтения - 2024 : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. посвящ. 25-летию Esil University, Астана, 03 окт. 2024 г. / под ред. А. А. Таубаева. - Астана : Esil University, 2024. - С. 12-15. - 5 с.
4. Синки, Дж. Ф. Управление финансами в коммерческих банках : пер. с англ. / Дж.Ф. Синки. – М. : Catallaxy, 1994. – 937 с.
5. Статистические показатели банковского сектора Российской Федерации [Электронный ресурс]: Официальный сайт Банка России. – Режим доступа: https://cbr.ru/statistics/bank_sector/review/
6. О развитии банковского сектора Российской Федерации [Электронный ресурс]: Официальный сайт Банка России. – Режим доступа: https://cbr.ru/analytics/bank_sector/develop/

ҚАЗАҚСТАНҢ БАНК СЕКТОРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ

Космагамбетова С.Т.,

Э.Ф.М., аға оқытушы
«EsilUniversity» мекемесі,
Астана қаласы

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының банк жүйесіне жасанды интеллект технологияларын енгізудің қазіргі жағдайы қарастырылады. Автор негізгі технологиялық трендтерді, жетекші банктердің (Kaspi, Halyk, Forte) тәжірибесін және ЖИ-дің қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етудегі ролін талдайды. Сонымен қатар, заңнамалық реттеу мен клиенттердің құқықтарын қорғау мәселелеріне ерекше назар аударылған.

Кілтсөздер: жасанды интеллект, банк, қаржы, жүйе, несие, технология, қауіпсіздік.

Ключевые слова: искусственный интеллект, банк, финансы, система, кредит, технология, безопасность.

Keywords: artificial intelligence, bank, finance, system, credit, technology, security.

Қазақстан Республикасының мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2025 жылғы 1 қыркүйектегі «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Жолдауында бұл салаға ерекше көңіл бөлінді. Экономиканың барлық салаларын жаңғырту үшін жасанды интеллект технологияларын жаппай енгізу қажеттігі аталды [1].

Қазақстан Республикасының заманауи банк секторы терең технологиялық трансформация кезеңін бастан кешіруде. 2024–2026 жылдар аралығында жасанды интеллект (ЖИ) футуристік тұжырымдамадан шығып, бәсекеге қабілеттілік пен қаржылық тұрақтылықтың негізгі драйверіне айналды. Нарықтық зерттеулерге сәйкес, 2026 жылдың басына қарай Қазақстандағы екінші деңгейлі банктердің 75%-ы жасанды интеллект технологияларын өздерінің негізгі бизнес-процестеріне белсенді түрде енгізді.

Сонымен қатар, қаржы жүйесі үшін жасанды интеллектің стратегиялық маңызы өте зор. Қазақстанның банк саласына жасанды интеллектті интеграциялау орасан зор деректер көлемін өңдеу қажеттілігінен және қызметтерді гиперперсонализациялауға ұмтылыстан туындады. Енгізудің негізгі мақсаттары мыналарды қамтиды:

- операциялық шығындарды оңтайландыру: күнделікті қайталанатын тапсырмаларды автоматтандыру банктерге бэк-офис шығындарын 20–30%-ға қысқартуға мүмкіндік береді;
- клиенттік тәжірибені жақсарту: жаппай маркетингтен нақты уақыт режиміндегі жеке ұсыныстарға көшу;
- қауіпсіздікті нығайту: киберқауіптер мен алаяқтықтың алдын алу үшін болжамды аналитиканы пайдалану.

Екінші деңгейлі банктерде енгізудің негізгі бағыттары 2025–2026 жылдары. Интеллектуалды скоринг және кредиттеу төлем қабілеттілігін бағалаудың дәстүрлі әдістері жасанды интеллект модельдеріне жол беруде. Елдегі ірі банктерде (Halyk, Kaspi, Forte) машиналық оқыту алгоритмдері тек ресми несие тарихын ғана емес, сонымен қатар транзакциялық белсенділікті, коммуналдық төлемдерді және тіпті мобильді қосымшалардағы мінез-құлық үлгілерін талдайды. Нәтижеге келетін болсақ, кепілсіз қарыздар бойынша шешім қабылдау уақыты бірнеше секундқа дейін қысқарды, ал дефолттарды болжау дәлдігі 15–20%-ға жақсарды.

Гиперперсонализация және клиенттік сервиснарық көшбасшылары озық виртуалды көмекшілерді енгізді. Мысалы, KaspiAI кәсіпкерлер үшін толыққанды бизнес-серіктеске айналып, тауарлардың сипаттамаларын жасауға және жарнамалық науқандарды басқаруға көмектеседі. Жана буын чат-боттары: LLM (Large Language Models) модельдерін енгізудің арқасында банктік боттар қазір қазақ және орыс тілдеріндегі күрделі сұраныстарды түсініп, оператордың қатысуынсыз өтініштердің 85%-ын шешеді.

Банк жүйесінде алаяқтыққа қарсы іс-қимыл қатаң түрде жүргізіледі: киберқылмыстың өсуі жағдайында қауіпсіздік саласындағы ЖИ-дің ролі өте маңызды. Ұлттық Банктің алаяқтыққа

қарсы **Антифрод** орталығы келесі қызметтер жасады: ҚР Ұлттық Банкі елдегі барлық банктер арасындағы күдікті транзакцияларды бақылау үшін Жасанды Интеллекті қолданатын бірыңғай платформаны іске қосты. Жүйе «дропперлік» шоттарды анықтап, күдікті аударымдарды миллисекунд ішінде блокқа жібереді. Жасанды интеллекті банк жүйесіне енгізу үшін реттеушінің рөлі және мемлекеттік саясат қажет. Қазақстан Орталық Азияда ЖИ-ді дамыту үшін заңнамалық негіз қалаған алғашқы ел болды. Ол үшін ЖИ туралы заң қабылданды, ұлттық инфрақұрылым, цифрлық теңге платформаларын дамыту, интеграциялануы бағдарламаланатын төлемдер мен смарт-келісімшарттарды автоматтандыруға үмкіндік береді. Жасанды интеллект туралы заң: Қабылданған регламент тәуекелге бағдарланған тәсілді енгізеді. Банктік жүйелер критикалық деңгейіне қарай жіктеледі, бұл несие беру немесе автоматты шешім қабылдау кезіндегі кемсітушілік тәуекелдерін азайтады. Ұлттық инфрақұрылым: «Деректер фабрикасын» құру және ЖИ ұлттық платформасын дамыту банктерді сапалы датасеттермен қамтамасыз етеді, бұл дәл модельдерді оқыту үшін өте маңызды. Цифрлық теңге: ЖИ-дің цифрлық теңге платформасымен интеграциялануы бағдарламаланатын төлемдер мен смарт-келісімшарттарды автоматтандыруға, бюджет қаражатының мақсатты жұмсалудың ашықтығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Осы таблицада ағымдағы көрсеткіштер және даму статистикасы 2026 жылдың басына қарай қаржы секторындағы ЖИ нарығы келесі көрсеткіштерді көрсетуде:

Көрсеткіш	Мәні
Операциялық қызметте ЖИ-ді қолданатын банктер үлесі	75%
ЖИ-ді стратегиядағы №1 басымдық деп санайтын банктер үлесі	63%
Өтінімдерді өңдеу уақытының орташа қысқаруы (ЖИ арқасында)	10 есе
2026 жылдың соңына қарай ЖИ-дің сектор пайдасына күтілетін үлесі	+12-15%

Трансформация жолындағы кедергілер мен сын-қатерлер бар. Қарқынды прогреске қарамастан, сектор бірқатар күрделі мәселелерге тап болуда:

- Кадр тапшылығы: Data Science және AI-инженерия саласындағы мамандардың жетіспеушілігі. Банктер қызметкерлерді қайта оқыту үшін өз академияларын құруға мәжбүр;
- Этикалық мәселелер: Жасанды интеллекттердің «қара жәшік» проблемасы - егер шешімді алгоритм қабылдаса, клиентке несиеден бас тарту себебін түсіндірудің қиындығы;
- Инвестициялық сыйымдылық: Есептеу қуаттары мен бұлтты шешімдердің жоғары құны, бұл технологиялық алпауыттар мен шағын банктер арасындағы алшақтықты тудырады.

Сонымен 2026 жылы Қазақстанның банк секторында жасанды интеллектіні қолдану жай ғана тренд емес, жаңа цифрлық экономиканың іргетасы болып табылады. AI-First Bank моделіне көшу ҚР қаржы институттарына тек ішкі тиімділікті арттырып қана қоймай, азаматтарға әлемдік стандарттарға сай қызмет көрсету деңгейін ұсынуға мүмкіндік береді. Болашақ даму этикалық нормаларды жетілдірумен және жасанды интеллект мемлекеттік қаржылық қызметтерге интеграциясын тереңдетумен байланысты болады.

Әрине, Қазақстанның жетекші банктеріндегі нақты мысалдар мен жаңа заңнаманың қарапайым адамдарға әсері туралы толығырақ тоқталып өтейік.

Қазақстандық банктердегі ЖИ:

Қазақстанның банк секторы — ТМД көлеміндегі ең инновациялық салалардың бірі. Міне, нақты банктердің тәжірибесі:

Kaspi.kz: Экожүйелік интеллект. Kaspi AI: Бұл сервис тек клиенттерге жауап беріп қана қоймай, Kaspi Магазин-дегі мыңдаған кәсіпкерлерге тауар сипаттамасын жасауға, суреттерді өңдеуге және маркетингтік мәтіндер жазуға көмектеседі. Логистиканы оңтайландыру: Жасанды интеллект алгоритмдері курьерлердің бағытын есептеп, тауарды жеткізу уақытын 20-30%-ға жылдамдатты[5].

Halyk Bank: Виртуалды менеджер және биометрия. Биометриялық сәйкестендіру: Halyk жүйесі ЖИ арқылы клиенттің бет-әлпетін (Liveness detection) таниды. Бұл алаяқтардың фото немесе видео арқылы біреудің шотын ашуына жол бермейді. Halyk заңгер-көмекшісі: Банк ішінде құжаттарды талдайтын жасанды интеллект қолданылады, бұл келісімшарттарды тексеру уақытын бірнеше күннен бірнеше минутқа дейін қысқартты[5].

ForteBank: Сатуды болжау. Келесі үздік ұсыныс (Next Best Offer): Жасанды интеллект клиенттің шығындарын талдап, оған дәл қазір не қажет екенін (мысалы, шетелге шыққанда сақтандыру немесе үй жөндеуге несие) алдын ала болжап ұсынады[5].

Қазақстанда жасанды интеллекті реттейтін заңнамалық базаның қабылдануы қарапайым азаматтардың құқығын қорғауға бағытталған. Негізгі артықшылықтар: Шешімнің ашықтығы (Explainability), егер банктегі жасанды интеллект сізге несие беруден бас тартса, заң бойынша банк бұл шешімнің себебін түсіндіруге міндетті. Сіз «алгоритм солай шешті» деген жауаппен шектелмей, нақты қандай фактор әсер еткенін білуге құқық бар. Дискриминацияға жол бермеу: Заң жасанды интеллект алгоритмдерінің жынысына, ұлтына немесе діни сеніміне қарай шешім шығаруына қатаң тыйым салады. Алгоритмдер тек экономикалық деректерге (табыс, шығыс, төлем тарихы) негізделуі тиіс.

Киберқауіпсіздік және Антифрод туралы айтатын болсақ, қабылданған заң банктерді жасанды интеллект негізіндегі алаяқтыққа қарсы жүйелерді орнатуға міндеттейді. Мысалы, егер жасанды интеллект сіздің әдеттегі мінез-құлқыңызға мүлдем ұқсамайтын транзакцияны (түн ортасында басқа елге аударым) байқаса, ол операцияны автоматты түрде тоқтатып, сізге хабарласады. Бұл жерде деректерді қорғау жасанды интеллекті оқыту үшін пайдаланылатын жеке деректердің құпиялылығы заңмен бекітілген. Банк сіздің деректеріңізді үшінші тұлғаларға жасанды интеллекті дамыту үшін клиенттің рұқсатыңызсыз бере алмайды. Заманауи қазақстандық банктердің (мысалы, Kaspi, Halyk) чат-боттары жай ғана дайын жауаптар жиынтығы емес.

Олардың негізінде NLP (Natural Language Processing) - табиғи тілді өңдеу технологиясы жатыр:

- Контексті түсіну: Егер сіз «Картамы жауып таста» десеніз, жасанды интеллект бұл жерде физикалық жабу емес, шотты бұғаттау туралы сөз болып жатқанын түсінеді.
- Тілдік ерекшеліктер: Қазақстандық боттар «шала қазақша» немесе аралас сөйлемдерді (мысалы, «Маған справка керек еді») тануға машықтанған. Олар сөздің мағынасын морфологиялық талдау арқылы анықтайды.
- Эмоцияны сезу: Кейбір озық жүйелер клиенттің көңіл-күйін (ашулы немесе сабырлы) мәтін арқылы сезе алады. Егер клиент тым ашулы болса, бот сөйлесуді бірден тірі операторға бағыттайды [2].

Жасанды интеллект көмегімен несие алудың «құпияларын» қарастыруға болады. Бұрын несие алу үшін менеджердің алдында отырып, көптеген құжат көрсету керек болатын. Қазір бәрін AI-скоринг шешеді. Оның басты қағидаттары мыналар:

- Транзакциялық талдау: жасанды интеллект сіздің ақшаны қайда жұмсайтыныңызды көреді. Егер сіз ай сайын коммуналдық төлемдерді уақтылы төлесеніз, жиі жинақ ақша салсаңыз — бұл сіздің жауапкершілігіңізді білдіреді және несие алу мүмкіндігін арттырады.
- Әлеуметтік демография: жасыңыз, жұмыс орныңыздың тұрақтылығы және тіпті отбасылық жағдайыңыз жасанды интеллект моделіндегі мыңдаған параметрлердің бірі ғана.
- Психометриялық деректер (эксперименттік): кейбір алгоритмдер клиенттің банк қосымшасындағы әрекеттерін де есепке алады: өтінімді қаншалықты жылдам толтырдыңыз, сұрақтарды оқыдыңыз ба әлде бірден өткізіп жібердіңіз бе. Бұл сіздің ақпаратты қаншалықты мұқият өңдейтініңізді көрсетеді.
- Автоматты «stop-факторлар»: жасанды интеллект жүйесінде «қызыл жалаушалар» болады. Мысалы, егер сіздің табысыңыздың 50%-дан астамы басқа несиелерге кетіп жатса, жүйе адамның қатысуынсыз-ақ бірден бас тартады [3].
- Несие алу мүмкіндігін жасанды интеллект алдында қалай арттыруға болады:
- Сандық ізіңізді жақсартыңыз: банк картасымен неғұрлым көп ресми операциялар жасасаңыз (дүкендерде төлеу, салық төлеу), жасанды интеллектіге сіздің қаржылық портретіңізді жасау соғұрлым оңай болады.
- Депозит ашыңыз: тіпті кішкентай сома болса да, банкте депозитіңіздің болуы жасанды интеллект үшін сіздің «қаржылық қауіпсіздік жастығыңыз» бар екенін білдіреді.
- Мәліметтердің дұрыстығы: өтінім толтырғанда қате жібермеуге тырысыңыз. Жасанды интеллект деректерді мемлекеттік базалармен салыстырады, сәйкессіздік табылса, бұл «алдау әрекеті» ретінде бағалануы мүмкін [4].

Қазақстандағы жасанды интеллект — бұл жай ғана «сәнді технология» емес, банктерді қауіпсіз және жылдам ететін құрал. Ал заңнамалық реттеу технологияның адам мүддесіне қарсы жұмыс істемеуін қадағалайды.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» Қазақстан халқына Жолдауы **1 қыркүйек 2025 жыл.**
2. «Жасанды интеллект туралы» Қазақстан Республикасының Заңы №230 -VIII ҚРЗ 17 қараша 2025 жыл.
3. Әкімбеков Е., «Қаржылық технологиялар: Банк жүйесін цифрландыру негіздері». Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2023 жыл, 210 б.
4. Сағындықов Б., Мұратұлы А., «Жасанды интеллект және Big Data: Банк ісіндегі жаңа трендтер». – Астана: Парасат, 2024 жыл, 185 б.
5. Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі (АРРФР) «Қазақстанның банк секторындағы технологиялық трансформация» Жылдық есеп 2025 жыл.

УДК 336.7

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ КАК ФАКТОР ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ

Кочержук Д.А.

студент группы ФН23-2р,

Калкабаева Г.М.

к.э.н., профессор кафедры «Финансы»

Карагандинский национальный

исследовательский университет

им. академика Е.А. Букетова

Аннотация. Статья исследует взаимосвязь институциональных изменений и финансовой стабильности в Республике Казахстан на основе теоретических положений Дугласа Норта. Анализируется роль независимости центрального банка как критического институционального фактора, обеспечивающего финансовую стабильность. Рассматриваются новые конституционные изменения, в части механизмов назначения руководства Национального Банка. Обосновывается тезис о том, что качество институтов определяет устойчивость финансовой системы к внешним шокам и внутренним дисбалансам.

Ключевые слова: финансовая стабильность, институты, институциональные изменения, финансовая стабильность, независимость центрального банка, Национальный Банк, Дуглас Норт, банковская система

Түйінсөздер: қаржылық тұрақтылық, институттар, институционалдық өзгерістер, қаржылық тұрақтылық, орталық банктің тәуелсіздігі, Ұлттық Банк, Дуглас Норт, банк жүйесі

Keywords: financial stability, institutions, institutional changes, financial stability, central bank independence, National Bank, Douglas North, banking system

В условиях нарастающей глобальной экономической неопределенности, волатильности сырьевых рынков и ускоренной цифровой трансформации вопросы обеспечения финансовой стабильности приобретают особую значимость для экономики Казахстана. Финансовая стабильность — это состояние финансовой системы, которое обеспечивает ее бесперебойное и устойчивое функционирование, поддерживает деловую активность реального сектора экономики и при котором отсутствуют системные риски и кризисные явления [1]. Для страны с высокой зависимостью от экспорта углеводородов институциональная прочность финансовой системы становится критическим фактором макроэкономической устойчивости.

Цель исследования состоит в анализе институциональных изменений в финансовой системе Казахстана через призму теории Дугласа Норта и обосновании необходимости дальнейших системных реформ для укрепления финансовой стабильности. Исследование ставит задачу выявить взаимосвязь между качеством институтов, независимостью центрального банка, конституционными механизмами назначения руководства денежно-кредитного регулятора и устойчивостью финансовой системы к внутренним и внешним шокам.

Дуглас Норт в своей фундаментальной работе «Институты, институциональные изменения и функционирование экономики» определил институты как «правила игры» в обществе, или, выражаясь более формально, созданные человеком ограничительные рамки, которые организуют взаимоотношения между людьми» [2, с. 17]. Институты снижают неопределенность,

структурируют повседневные взаимодействия и создают предсказуемую среду для экономической деятельности. Качество институциональной среды определяет эффективность распределения ресурсов и траекторию долгосрочного экономического развития.

Новые изменения в институциональной архитектуре государства закрепили за Президентом Республики Казахстан полномочие назначать на должность и освобождать от должности Председателя Национального Банка [3]. Данная конституционная норма определяет институциональный механизм формирования руководства центрального банка и, следовательно, влияет на качество денежно-кредитной политики.

Согласно институциональной теории Дугласа Норта, экономическая деятельность осуществляется в условиях высоких транзакционных издержек, связанных с поиском информации, ведением переговоров и обеспечением исполнения контрактов. Институты выполняют функцию снижения этих издержек путем создания устойчивых правил взаимодействия. В финансовой сфере институты приобретают особое значение, поскольку финансовые транзакции основаны на доверии и межвременных обязательствах [2].

Норт различает формальные институты (законы, конституции, контракты) и неформальные (традиции, нормы поведения, условности). Обе категории институтов взаимодействуют и определяют реальные «правила игры» в экономике. Применительно к финансовой системе формальные институты включают законодательство о центральном банке, банковское регулирование, нормы корпоративного управления, в то время как неформальные институты охватывают репутационные механизмы, деловую этику, доверие к финансовым институтам.

Ключевым тезисом Норта является утверждение о том, что институты эволюционируют постепенно. Институциональные изменения носят прогрессивный характер, поскольку радикальные реформы сталкиваются с сопротивлением укоренившихся интересов и культурных традиций. Для Казахстана это означает, что трансформация институциональной среды финансового сектора требует последовательности, политической воли и учета национальной специфики.

Международный опыт свидетельствует, что независимость центрального банка от краткосрочного политического давления является важным условием ценовой стабильности и доверия к национальной валюте [4].

Теоретическое обоснование необходимости независимости центрального банка восходит к проблеме временной несогласованности. Политики, стремясь к краткосрочным выгодам перед выборами, склонны к стимулирующей денежно-кредитной политике, которая в долгосрочной перспективе приводит к высокой инфляции без позитивного эффекта на реальные экономические показатели. Независимый центральный банк, свободный от краткосрочного политического давления, способен поддерживать доверие экономических агентов к стабильности цен, что является фундаментом макроэкономической стабильности [4].

Современные исследования выделяют четыре измерения независимости центрального банка: персональную независимость (порядок назначения и освобождения руководства), финансовую независимость (самостоятельность в управлении бюджетом и активами), политическую независимость (свобода в выборе инструментов денежно-кредитной политики) и четкость целевых установок [5].

Для анализа независимости Национального банка используется CWN-индекс, в нем рассмотрим кадровую независимость центрального банка (таблица 1).

Таблица заполнена на основе Конституция Республики Казахстан (от 15 марта 2026 года), Законе Республики Казахстан от 30 марта 1995 года № 2155 «О Национальном Банке Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.03.2026 г.) и положение и структура НБК [9].

Срок полномочий руководства, составляющий шесть лет, является наиболее независимым элементом и получает оценку 0,75. Однако назначение председателя Национального банка Президентом снижает уровень автономии до 0,25 балла. Самым слабым звеном является процедура досрочного снятия с должности, которая может быть инициирована по усмотрению президента без всяких ограничений, что соответствует оценке 0. Возможность исполнения председателем других функций в правительстве допускается, что оценивается в 0,5 балла.

Совокупный расчет по данной категории дает средний балл 0,375, что свидетельствует о существенной зависимости кадрового состава от решений высшего политического руководства страны, несмотря на формально длительный период пребывания в должности.

Таблица 1.

Кадровая автономность по CWN-индексу

Описание переменных	Удельный вес	Национальный банк РК
1. Кадровая автономия	0,2	
1.1. Срок полномочий руководства центрального банка		
От восьми лет	1	
От шести до восьми лет	0,75	+
Пять лет	0,5	
Четыре года	0,25	
До четырех лет или назначение на произвольный срок	0	
1.2. Институт, назначающий председателя центрального банка		
Правление центрального банка	1	
Совместно правление центрального банка, правительство и парламен	0,75	
Парламент	0,5	
Президент	0,25	+
Правительство	0	
1.3. Досрочное снятие председателя центрального банка с должности		
Нет возможности	1	
Только по причинам, не связанным с экономической политикой	0,83	
По усмотрению правления центробанка согласно законодательным нормам	0,67	
По усмотрению парламента согласно законодательным нормам	0,5	
По усмотрению парламента без всяких ограничений	0,33	
По усмотрению правительства/президента согласно законодательным нормам	0,17	
По усмотрению правительства/президента без всяких ограничений	0	+
1.4. Возможность исполнения председателем центрального банка других функций в правительстве		
Отсутствует	1	
С разрешения правительства	0,5	+
Не оговариваются	0	
Источник: Measuring the Independence of Central Banks and Its Effect on Policy Outcomes[8]		

Казахстанская финансовая система также сталкивается с рядом других институциональных вызовов, которые создают риски для финансовой стабильности. Во-первых, высокая концентрация банковского сектора, где несколько крупнейших банков контролируют значительную долю активов, а именно 6 крупнейших из 23 банков владеют активами на сумму 51,7 трлн. тенге, что составляет 73,74% от общей суммы активов банковского сектора (таблица 2), создает проблему системной значимости. Банкротство такого института может привести к системному кризису, что требует особых регулятивных подходов.

Таблица 2.

Активы банковского сектора на 01.02.2026 года

Наименование банка	Активы тыс.тг.
АО "Народный Банк Казахстана"	20291242929
АО "KaspiBank"	9 360 281486
АО "Банк ЦентрКредит"	8336893776
АО "Отбасы банк"	5365424372
АО "ForteBank"	5131088677
АО "AlatauCityBank"	3231013841
Источник: Национальный банк https://nationalbank.kz/file/download/121135	

Во-вторых, проблема качества корпоративного управления в финансовых институтах остается актуальной. Конфликты интересов, кредитование, недостаточная прозрачность структуры собственности, все эти факторы увеличивают риски для финансовой стабильности. Укрепление институтов корпоративного управления требует как совершенствования формального регулирования, так и изменения деловой культуры.

В-третьих, доверие населения к финансовой системе, подорванное банковскими кризисами прошлых лет, восстанавливается медленно. Согласно Норту, доверие является важнейшим неформальным институтом, снижающим транзакционные издержки [2, с. 163–164]. Восстановление доверия требует не только стабильной работы банков, но и эффективной защиты прав вкладчиков, прозрачности деятельности финансовых институтов.

Укрепление финансовой стабильности в Казахстане требует системных институциональных изменений. Первым приоритетом является обеспечение реальной независимости Национального Банка в проведении денежно-кредитной политики. Конституционное закрепление процедуры назначения Председателя Нацбанка должно дополняться механизмами, защищающими его от политического давления: фиксированный срок полномочий, ограниченные основания для досрочного освобождения, персональная ответственность за достижение целей по инфляции.

Вторым направлением является развитие института банковского надзора. Пруденциальное регулирование должно основываться на риск-ориентированном подходе, учитывающем специфику различных типов финансовых институтов. Важно укрепить макропруденциальный надзор, направленный на выявление и предотвращение системных рисков.

Третьим приоритетом выступает совершенствование институтов корпоративного управления. Это включает повышение требований к независимости советов директоров, укрепление роли внутреннего аудита и риск-менеджмента, ужесточение норм раскрытия информации. Особое внимание следует уделить управлению конфликтами интересов и ограничению связанного кредитования.

Четвертым направлением является адаптация институциональной среды к цифровизации финансового сектора. Развитие финтеха, цифровых платформ, применение искусственного интеллекта и больших данных создают новые возможности, но и новые риски. Регулирование должно находить баланс между стимулированием инноваций и обеспечением финансовой стабильности.

Устойчивая финансовая стабильность требует комплексных институциональных реформ, охватывающих укрепление независимости Национального Банка, совершенствование банковского надзора, развитие корпоративного управления, адаптацию регулирования к цифровизации. Институциональные изменения носят прогрессивный характер и зависят от траектории предшествующего развития. Это означает необходимость последовательной, долгосрочной политики институциональных реформ, учитывающей экономическую ситуацию и опирающейся на политическую волю к преобразованиям.

Список использованных источников:

1. Национальный банк Республики Казахстан. Финансовая стабильность и макропруденциальная политика. - https://nationalbank.kz/ru/page/financial_stability
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. - 180 с.
3. Конституция Республики Казахстан от 15 марта 2026 года. - https://prg.kz/document/?doc_id=35502996&pos=266;40
4. Моисеев С. Р. Независимость центрального банка // Финансовая аналитика: проблемы и решения, 2009. №2. - <https://cyberleninka.ru/article/n/nezavisimost-tsentralnogo-banka>
5. Мухамедиев Б.М., Хитахунов А.А., Темербулатова Ж.С., Тупаров Д.Р. Критерии независимости центральных банков и инфляция // The Journal of Economic Research & Business Administration, 1 (139). 2022. - <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/2440/2171>
6. Alex Cukierman, Steven B. Webb, and Bilin Neyapti. Measuring the Independence of Central Banks and Its Effect on Policy Outcomes <https://documents1.worldbank.org/curated/en/797831468739529187/pdf/multi-page.pdf>
7. Положение и структура Национального банка Республики Казахстан. - <https://nationalbank.kz/ru/news/polozhenie-i-struktura-nbk>

8. Левенков А. Концепция независимости центрального банка: теория и практика. - <https://www.nbrb.by/bv/pdf/articles/10581.pdf>

УДК 336.71

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОДУКТОВОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКА В СЕГМЕНТЕ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Котляров С.А., аспирант,
Оренбургский Государственный
университет имени В.А.
Бондаренко, г. Оренбург

Аннотация. В статье исследуются теоретико-методологические основы формирования современной продуктовой линейки коммерческого банка в сегменте малого предпринимательства. В условиях цифровой трансформации финансового сектора обоснована необходимость пересмотра классических подходов к дефиниции «банковский продукт» и перехода от транзакционной модели к сервисно-ориентированной экосистемной парадигме.

Кілтсөздер: Банк өнімі, шағын бизнес, қаржылық делдалдық, ақпараттық асимметрия, цифрлық трансформация, өнімжелісі, несиелік тәуекел, банк экосистемасы.

Ключевые слова: Банковский продукт, малый бизнес, финансовое посредничество, асимметрия информации, цифровая трансформация, продуктовая линейка, кредитный риск, экосистема банка.

Keywords: Banking product, small business, financial intermediation, information asymmetry, digital transformation, product line, credit risk, bank ecosystem.

В современной экономической науке исследование механизмов взаимодействия банковского сектора и малого предпринимательства требует уточнения базового понятийного аппарата. Исследование понятия «банковский продукт» позволяет констатировать, что традиционные подходы к его определению, сложившиеся в рамках классической теории банковского дела [2], в современных условиях требуют существенной актуализации.

Целью исследования является уточнение теоретических положений и систематизация методологических подходов к формированию продуктового предложения банка.

Для достижения поставленной цели в статье был проведен комплексный теоретико-методологический анализ, включающий следующие шаги: уточнение понятийного аппарата, систематизация теоретических подходов, пересмотр модели финансового посредничества, формирование методологического фундамента, визуализация.

Объектом исследования является система экономических отношений между коммерческими банками и субъектами малого предпринимательства, возникающих в процессе формирования, продвижения и использования банковских продуктов.

Традиционно в отечественной литературе (О.И. Лаврушин, Н.Г. Антонов) банковский продукт рассматривается через призму ресурсного подхода — как результат деятельности банка, выраженный в создании конкретной финансовой услуги или проведении банковской операции. Однако в сегменте малого предпринимательства, продукт выступает как инструмент управления капиталом в условиях дефицита ликвидности.

Ключевой теоретической проблемой при формировании продуктов для малого бизнеса является асимметрия информации. В отличие от крупного бизнеса, малые предприятия характеризуются меньшей степенью информационной прозрачности, отсутствием длительной кредитной истории и качественного залогового обеспечения, что подтверждается фундаментальными исследованиями кредитных рисков в данном сегменте [5]. С позиции теории финансового посредничества [1], банковский продукт для малого бизнеса должен рассматриваться как сложная финансовая технология, направленная на минимизацию информационных рисков. В современных условиях это достигается за счет интеграции в продукт элементов цифрового мониторинга и анализа транзакционной активности клиента, что трансформирует классическую модель банковского обслуживания в платформенную [4].

В рамках инструментального подхода, доминировавшего в банковской практике до цифровой трансформации, банк рассматривал малый бизнес как «рискового контрагента» с непрозрачной отчетностью. Это приводило к формированию жестких продуктовых линеек, где доступ к капиталу

ограничивался залоговыми требованиями и завышенными процентными ставками, компенсирующими риск неопределенности.

Переход к процессно-ориентированному подходу ознаменовал начало нового банкинга, продукт которого начал участвовать в цепочке создания новой стоимости. Банки стали внедрять механизмы мониторинга транзакционной активности клиента, что позволило частично снизить требования к жесткому обеспечению, опираясь на стратегические приоритеты удержания клиентской базы [3]. Современный платформенный подход представляет собой качественный скачок в развитии системы финансового посредничества. В современных условиях банковский продукт для малого бизнеса приобретает характеристики финансового конструктора. Его ключевые отличительные особенности заключаются в следующем: интеграция финансовых и нефинансовых сервисов, минимизация асимметрии информации, переход к модели максимизации LTV.

Также, имеет смысл рассмотреть трансформацию роли банка в системе финансового посредничества в институциональном аспекте. В современных российских условиях институциональная роль банка претерпевает качественную трансформацию, переходя от пассивного перемещения ресурсов к активному участию в создании новой стоимости предприятиями малого бизнеса.

Данная трансформация реализуется по трем ключевым направлениям:

Во-первых, переход от залогового посредничества к информационному. Если классика банковской деятельности предполагала, что риск невозврата капитала нивелируется ликвидным обеспечением, то современная практика продвижения банковских продуктов опирается на приоритет данных.

Во-вторых, внедрение новых финансовых технологий, которые преобразовали расчетно-кассовое обслуживание из вспомогательной услуги в точку входа в капитал бизнеса. В данной ситуации через интеграцию онлайн-касс и сервисов эквайринга банк получает возможность управлять ликвидностью малого предприятия в режиме реального времени, что снижает риск ликвидности как для клиента, так и для самого банка.

В-третьих, повысилась роль банка как агента государственного финансового регулирования, произошло встраивание российских банков в систему государственной поддержки МСП. В этом контексте банк выступает не просто как финансовый посредник, а как институциональный проводник государственной денежно-кредитной политики. Следовательно, современное финансовое посредничество в сегменте малого бизнеса характеризуется усилением контрольной функции банка. Банк не просто предоставляет финансовый ресурс, но и обеспечивает инфраструктуру для жизнедеятельности малого предприятия.

После проведения теоретического анализа представляется возможным сформулировать систему методологических принципов для формирования современной продуктовой линейки российского банка.

В условиях волатильности финансовых рынков и высокой неопределенности внешней среды, классический подход замещается адаптивной моделью управления денежными потоками клиента. Данная модель базируется на следующих ключевых принципах:

а) принцип динамической модульности (современный банковский продукт должен представлять собой финансовый конструктор). Модульность позволит клиенту банка в автоматизированном режиме подключать необходимые опции (транзакционные сервисы, кредитные каникулы, изменение лимита кредитной линии);

б) принцип предиктивности, предполагающий, что формирование продуктового предложения должно основываться не на анализе ретроспективной отчетности, которая в сегменте малого бизнеса часто не отражает реальность, а на предиктивной аналитике, которая продвижение продуктов смещает в сторону предложения до возникновения явного спроса;

в) принцип бесшовной интеграции в операционную среду клиента. Поскольку в современных условиях, банковский продукт теряет свою обособленность, то методологически эффективным становится встраивание финансовых инструментов непосредственно в учетные и торговые системы малого предприятия. Подобная конвергенция финансовых и операционных технологий описывается в теории как создание платформенного посредничества в экономике [6];

г) принцип институциональной поддержки и разделения рисков. Для российского рынка критически важным принципом является интеграция банковских продуктов с государственными гарантийными механизмами. Формирование продуктовой линейки должно учитывать возможность

распределения кредитных рисков между банком, государственными институтами развития и региональными гарантийными фондами;

д) принцип экосистемной синергии. Методология продвижения продуктов в современных условиях предполагает выход за рамки чисто финансовых операций. Включение в продуктовую линейку нефинансовых сервисов (поиск контрагентов, юридический комплаенс, проверка благонадежности партнеров) создает синергетический эффект. В данном случае, банк снижает вероятность наступления операционных рисков у своего заемщика, тем самым повышая качество своего собственного кредитного портфеля [7].

Таким образом, предложенные методологические принципы позволяют рассматривать банковский продукт для малого бизнеса не как статичную услугу, а как динамический финансовый интерфейс. Реализация данных принципов в практике российских банков может способствовать преодолению структурных барьеров финансирования малого предпринимательства и повышению эффективности трансформации сбережений в инвестиции внутри национальной экономики [8].

Список использованных источников:

1. Гурли, Дж. Финансовые аспекты развития / Дж. Гурли, Э. Шоу ; перевод с английского // Деньги и кредит. — 2013. — № 1. — С. 52–64.
2. Банковское дело: современная система кредитования : учебное пособие / под ред. О. И. Лаврушина. — 7-е изд., перераб. и доп. — Москва : КноРус, 2023. — 358 с.
3. Белоглазова, Г. Н. Стратегия развития коммерческого банка в сегменте малого бизнеса / Г. Н. Белоглазова // Финансы и кредит. — 2021. — Т. 27, № 5. — С. 1012–1028.
4. Абрамова, М. А. Трансформация финансового посредничества в условиях цифровизации экономики / М. А. Абрамова // Экономика. Налоги. Право. — 2022. — Т. 15, № 4. — С. 44–53.
5. Мамонов, М. Е. Асимметрия информации и кредитование малого бизнеса в России / М. Е. Мамонов // Вопросы экономики. — 2022. — № 11. — С. 88–112.
6. Клейнер, Г. Б. Экономика экосистем: шаг в будущее / Г. Б. Клейнер // Управленец. — 2021. — Т. 12, № 2. — С. 2–15.
7. Котляров, И. Д. Цифровая трансформация финансового посредничества / И. Д. Котляров // Управленец. — 2022. — Т. 13, № 4. — С. 30–42.
8. Основные направления единой государственной денежно-кредитной политики на 2024 год и период 2025 и 2026 годов / Центральный банк Российской Федерации. — Москва, 2023. — 184 с.

УДК 658.014.1:005.591.6

ИННОВАЦИЯЛАРДЫ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҰСЫНЫЛАТЫН МОДЕЛІ

Кусманов Алдияр, магистрант
Астана қ., «Esil University» мекемесі
Ғылыми жетекшісі: PhD,
қауымдастырылған профессор
Имашев А.Б.
Астана қ., «Esil University» мекемесі

Аннотация: Мақалада кәсіпорындағы инновацияларды басқару жүйесін жетілдірудің ұсынылатын моделі теориялық және тәжірибелік тұрғыдан негізделеді. Зерттеу барысында қазіргі инновациялық басқару үлгілерінің кемшіліктері талданып, отандық кәсіпорындардың ерекшеліктеріне бейімделген кешенді модель ұсынылады. Модель бес негізгі блоктан тұрады: стратегиялық жоспарлау, ресурстық қамтамасыз ету, процестік басқару, бақылау және бағалау, сондай-ақ үздіксіз жетілдіру. Ұсынылған модельдің тиімділігі халықаралық тәжірибемен және Қазақстандық кәсіпорындардың деректерімен салыстырмалы талдау арқылы дәлелденген. Модельді енгізу кәсіпорынның бәсекеқабілеттілігін арттырып, инновациялық потенциалын толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер (қазақша): инновацияларды басқару моделі, инновациялық жүйе, стратегиялық жоспарлау, бәсекеқабілеттілік, кәсіпорын, цифрлық трансформация, инновациялық процесс.

Ключевые слова (орысша): модель управления инновациями, инновационная система, стратегическое планирование, конкурентоспособность, предприятие, цифровая трансформация, инновационный процесс.

Keywords (ағылшынша): innovation management model, innovation system, strategic planning, competitiveness, enterprise, digital transformation, innovation process.

Жаһандық нарықтың күшейіп келе жатқан бәсекелестігі жағдайында инновацияларды тиімді басқару кәсіпорынның тіршілік етуінің және дамуының негізгі шарттарының біріне айналды. ОЭСР-дің 2023 жылғы зерттеуіне сәйкес, жоғары инновациялық белсенділігі бар компаниялардың өнімділігі өз саласындағы орташа деңгейден 2,5 есе жоғары болады [1]. Алайда инновацияларды басқарудың тиімді жүйесін қалыптастыру – күрделі, көпаспектілі міндет.

Қазіргі таңда инновациялық басқару моделі бойынша отандық ғылымда жүйелі зерттеулер жеткілікті деңгейде жүргізілмеген. Осыған орай, бұл мақалада қазақстандық кәсіпорындарға бейімделген инновацияларды басқару жүйесін жетілдірудің ұсынылатын моделін әзірлеу мақсат етіп қойылды.

Ғылыми әдебиетте инновацияларды басқарудың бірнеше классикалық модельдері қалыптасқан. Р. Ротуэлл ұсынған «буындық» модельдер эволюциясы (1–5 буын) инновациялық процестің сызықтықтан желілік ынтымақтастыққа дейін дамуын сипаттайды [2]. Генри Чесбро ұсынған «ашық инновациялар» моделі кәсіпорынның сыртқы білім мен технологияларды тартуына негізделеді [3].

Алайда аталған модельдердің Қазақстан жағдайында бірқатар шектеулері бар. Атап айтқанда: институционалдық ортаның ерекшеліктері, инновациялық инфрақұрылымның дамымауы және отандық кәсіпорындардың ресурстық мүмкіндіктерінің шектеулілігі. Осы олқылықтарды жою үшін жергілікті жағдайларға бейімделген жаңа модель қажеттілігі туындайды.

1-кестеде инновацияларды басқарудың негізгі модельдері негізгі параметрлер бойынша салыстырылады.

Кесте 1.

Инновацияларды басқарудың негізгі модельдерін салыстыру

Параметр	Сызықтық модель	Ашық инновациялар	Желілік модель	Ұсынылатын модель
Бағдары	Ішкі R&D	Сыртқы көздер	Серіктестік	Кешенді
Икемділігі	Төмен	Жоғары	Орташа	Жоғары
Ресурс қажеттілігі	Жоғары	Орташа	Орташа	Оңтайландырылған
ҚР-ға бейімділігі	Төмен	Орташа	Орташа	Жоғары

Инновацияларды басқару жүйесін жетілдірудің ұсынылатын моделі.

Ұсынылатын модель «Бес блок» тұжырымдамасына негізделген және Қазақстандық кәсіпорындардың институционалдық ортасын, ресурстық мүмкіндіктерін және цифрлық трансформация қажеттіліктерін ескере отырып әзірленді. Модельдің негізгі блоктары 2-кестеде берілген.

Кесте 2.

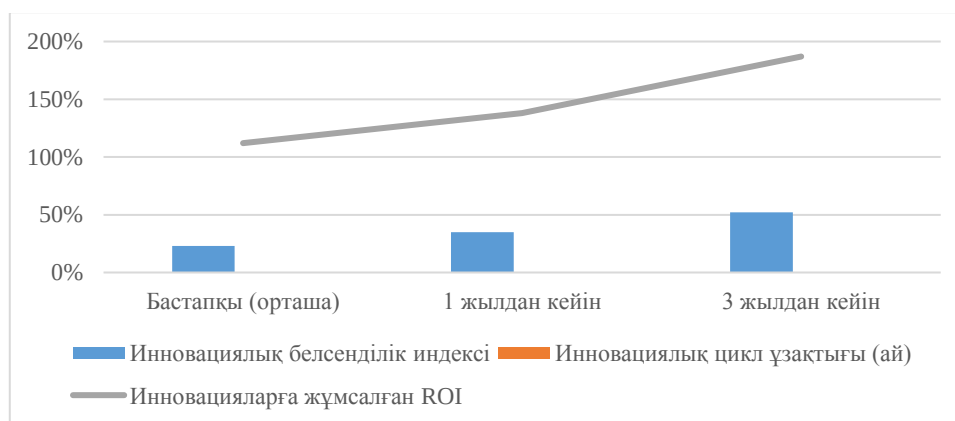
Ұсынылатын модельдің негізгі блоктары мен мазмұны

№	Блок атауы	Негізгі элементтер	Күтілетін нәтиже
1	Стратегиялық жоспарлау	Инновациялық стратегия, КРІ жүйесі, технологиялық болжамдау	Инновациялық бағытты нақтылау
2	Ресурстық қамтамасыз ету	Қаржыландыру, кадр даярлау, технологиялық база	Ресурстарды тиімді бөлу
3	Процестік басқару	Agile-методология, инновациялық хаб, идея воронкасы	Инновациялық цикл уақытын қысқарту

№	Блок атауы	Негізгі элементтер	Күтілетін нәтиже
4	Бақылау және бағалау	Инновациялық аудит, ROI есептеу, бенчмаркинг	Инвестициялардың қайтарымдылығын арттыру
5	Үздіксіз жетілдіру	Кайдзен-принциптер, кері байланыс жүйесі, білім менеджменті	Ұйымдық оқыту мәдениетін қалыптастыру
Дереккөз: авторлар әзірлеген, [4, 5, 6] негізінде			

Ұсынылатын модельдің ерекшелігі - оның блоктары тізбекті емес, циклдік түрде жұмыс істейді. Яғни, бесінші блоктың нәтижелері бірінші блоктың жаңартылуына тікелей ықпал етеді, бұл жүйенің өзін-өзі дамытуын қамтамасыз етеді. Бұл тәсіл ISO 56000:2020 инновациялық менеджмент стандартының негізгі қағидаларымен толық сәйкес келеді [5].

Халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, ұсынылатын модельді енгізгеннен кейінгі негізгі көрсеткіштердің өзгеруі бағаланды. 1-диаграммада осы болжамды нәтижелер берілген.

Сурет 1. Ұсынылатын модельді енгізгеннен кейінгі тиімділік көрсеткіштері (болжам, %-бен)

Дереккөз: авторлар есептеген, [6, 7] халықаралық тәжірибесіне негізделген

Болжамды нәтижелер көрсеткендей, ұсынылатын модельді дәйекті енгізу кәсіпорынның инновациялық белсенділігін 3 жыл ішінде 23%-дан 52%-ға дейін арттыруға мүмкіндік береді, бұл Қазақстандық кәсіпорындарды дамыған елдердің орташа деңгейіне жақындатады.

Жүргізілген зерттеу инновацияларды басқарудың бес блоктан тұратын кешенді моделін ұсынуға мүмкіндік берді: стратегиялық жоспарлау, ресурстық қамтамасыз ету, процестік басқару, бақылау және бағалау, үздіксіз жетілдіру. Ұсынылатын модельдің негізгі артықшылығы - оның Қазақстандық институционалдық ортаға бейімделгені, цифрлық трансформация талаптарын ескергені және халықаралық ISO 56000:2020 стандартымен үйлесімділігі.

Болжамды тиімділік есептеулері модельді енгізгеннен кейін 3 жыл ішінде инновациялық белсенділіктің 2 еседен астам артуы мүмкін екенін көрсетеді. Болашақ зерттеулерде ұсынылатын модельді нақты кәсіпорындарда сынақтан өткізіп, оның тиімділігін эмпирикалық деректермен дәлелдеу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. OECD. OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2023: Enabling Transitions in Times of Disruption. - Paris: OECD Publishing, 2023. - 324 p.
2. Rothwell R. Towards the Fifth-generation Innovation Process// International Marketing Review. - 1994. - Vol. 11, №1. - P. 7-31 (қайтабасылым: Innovation Management Review, 2022).
3. Chesbrough H. Open Innovation Results: Going Beyond the Hype and Getting Down to Business. - Oxford: Oxford University Press, 2022. - 256 p.
4. Қазақстан Республикасы Ұлттық инновациялық индексі 2023. - Астана: ҚРСБА, 2023. - 87 б.
5. ISO 56000:2020. Innovation management - Fundamentals and vocabulary. - Geneva: International Organization for Standardization, 2020.
6. Tidd J., Bessant J. Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change. 7th ed. - Chichester: Wiley, 2021. - 608 p.

7. McKinsey & Company. The Innovation Commitment: How High-Performing Companies Sustain Growth.- New York: McKinsey Global Institute, 2023. - 78 p.

ӘОЖ332.1:004

АЙМАҚТЫҚ ЦИФРЛЫҚ ДАМУ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫНЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Кудабаева Л.А., PhD, доцент м.а.,
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті,
«Экономика және менеджмент» кафедрасы, Тараз қаласы
Кулмурзаев Н.И., «Экономика» БББ,
2-ші курсмагистранты
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қаласы

Аннотация. Зерттеудің өзектілігі оның байланыстарының жоғары динамизміне негізделген кез-келген экономикалық жүйені сәтті дамыту мәселелеріне байланысты. Зерттеудің мақсаты-қазіргі кезеңдегі өңірлердің цифрлық даму процестерінің ерекшеліктерін ашу. Мақалада Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық бөлінісі тақырыбы қозғалады, өңірлердің көлемі бойынша салыстыру беріледі, олардың даму ерекшеліктері келтіріледі.

Авторлар аймақтақифрлік даму міндеттерін кешенді шешуге баса назар аударады. Зерттеу міндеті ретінде авторлар Қазақстандағы өңірлік даму ерекшеліктерін бағалауға және жүйелеуге тырысты. Аймақтық әлеуметтік-экономикалық дамуы қарастырылып сипатталды.

Түйін сөздер: Экономика, аймақ, аймақтық цифрлық даму, экономикалық көрсеткіштер, экономикалық өсу

Ключевые слова: Экономика, регион, региональное цифровое развитие, экономические показатели, экономический рост

Keywords: Economy, region, regional digital development, economic indicators, economic growth

Аймақтық даму динамикасы ішкі және сыртқы факторлардың тепе-теңдігімен анықталады, мұнда жаһандық цифрлық процестерге интеграциядан бас тарту тоқырауға әкеледі. Цифрлық экономиканың қалыптасуы жағдайында инновацияның негізгі көзі ретінде адамға бағытталған әлеуметтік-экономикалық модель басым болады.

Қазіргі жағдайда аймақтық экономиканы тиімді басқару үшін цифрлық трансформацияның ерекшелігін және оның даму динамикасына әсерін егжей-тегжейлі зерттеу қажет. Осы процестерді терең түсіну ғана мемлекеттік қолдаудың барабар құралдарын қалыптастыруға және өңірді мемлекеттік басқарудың толыққанды тетігін құруға мүмкіндік береді.

Мәселені шешу, ең алдымен, цифрлық экономика сияқты құбылыстың мәніне талдау жасауды талап етеді.

Қазіргі уақытта кластерлерді оқшаулау аумақтарын анықтау саласындағы озық құрал аймақтық кластерлерді қалыптастырудың жаңа ғылыми тәсілі болып табылатын «ақылды мамандандыру» моделі болып табылады. «Ақылды мамандандыру» моделінде өңірлік экономикалық прогрестің маңызды шарты өз әлеуетін және үздік әлемдік тәжірибелерді талдау негізінде өңірдің инновациялық дамуының әлеуетті полюстерін анықтау болып табылады [1].

1990-жылдары терең экономикалық және әлеуметтік дағдарыс аясында аймақтық дамудың теориялық қағидаттары әлсіз қолданылды, және өңірлерде нарықтық қатынастарды қалыптастыру айтарлықтай күрделі жүрді. Дегенмен, 30 жыл ішінде Қазақстан жоспарлы-әкімшілік үлгіден демократиялық-нарықтық аймақтық даму моделіне өте алды.

1990-жылдардың басында республика терең экономикалық құлдырауды бастан өткерді, бұл инфляциямен, экономикалық әлеуеттің құлауымен, жұмыссыздықпен және кедейліктің өсуімен қатар жүрді. Алайда 1999 жылға қарай макроэкономикалық тұрақтылыққа қол жеткізіліп, әлеуметтік жағымды өзгерістерге әкелген экономикалық өсу басталды. 2000-2008 жылдар аралығында өңірлер бойынша ЖӨӨ-нің жылдық өсімі 9,5-тен 13,5 пайызға дейін жетті, тіпті жаһандық дағдарыс жағдайында да өсу сақталды.

Жүргізілген әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің нәтижесінде Қазақстан ТМД елдерінің ішінде бірінші болып ашық нарықтық экономикасы бар ел мәртебесін алды, ал оның банк жүйесі халықаралық сарапшылар тарапынан посткеңестік кеңістіктегі ең үздік деп танылды.

Қазақстан өңірлерінің экономикасының даму көрсеткіштері реформалар жылдарында ТМД елдерінің арасында жетекші орындардың бірінде болды және жаһандық дағдарыстың ықпалына қарамастан, алдағы онжылдықта тұрақты өсім күтіледі. Алайда бұл өрлеу әзірге көп жағдайда

әлемдік шикізат нарықтарының қолайлы жағдайына тәуелді, сондықтан экономиканы толық тұрақты және өзін-өзі қамтамасыз ете алады деп айтуға болмайды.

Аймақтық ерекшеліктер, шаруашылықтар деңгейі мен құрылымындағы айырмашылықтар, сондай-ақ дағдарыстың реформалар жылдарындағы әркелкі көрінісі мен оны еңсеру жағдайлары ел өңірлерін теңсіз жағдайға қойып, олардың саралануын күшейтті. Бұл бүкіл нарықтық өзгерістер кезеңіндегі өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуын талдау арқылы расталады.

Өңірлік экономикалық дамудың қазіргі заманғы тұжырымдамалары жекелеген аумақтардың маңызын күшейтуге, мемлекеттің тікелей араласуын азайтуға және жаһандануға, технологиялық құрылымдарға және ақпараттық желілерді дамытуға байланысты орналастырудың жаңа факторларына назар аударады. Негізгі назар аймақтардың дамуының қозғаушы күші ретінде материалдық объектілерден білім мен инновацияға ауысады.

Тәуелсіздік кезеңінде қазақстандық өңірлік экономикалық ғылымда Президенттің елдің және оның өңірлерінің 2030 жылға дейінгі ұзақ мерзімді экономикалық өсуі туралы идеяларын түсіну басты орын алды, бұл жаңа өңірлік парадигманың қалыптасуына және орталық пен аумақтар арасындағы әріптестік тұжырымдамасының дамуына әкелді. Зерттеулер таза прагматикалық болуды тоқтатты, халықты ұтымды қоныстандыру және өндіргіш күштерді оңтайлы орналастыру мәселелеріне қайта назар аударды.

1990-жылдары Қазақстанның негізгі экономикалық көрсеткіштері бойынша индустриалды аймақтары – Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Павлодар облыстары мен Алматы қаласы көш бастады. Бұл аймақтар ірі экономикалық әлеуетке ие болды. Олардың өңірлік жалпы өнімдегі үлесі басқа өңірлерге қарағанда айтарлықтай жоғары еді (мысалы, Қарағанды облысы – 19,1%-ға дейін, Шығыс Қазақстан облысы – 10,7%-ға дейін). Ал Атырау, Батыс Қазақстан, Қызылорда және Маңғыстау облыстарының үлесі 5%-дан төмен болды. Алайда 90-жылдардың соңына қарай өңірлік дамудағы өзгерістерге байланысты бұл пропорциялар едәуір өзгере бастады.

Біріншіден, Тәуелсіздік жылдары экономиканы либерализациялау елдің аумақтық-салалық құрылымын өзгертті: отын және шикізат экспорттайтын өңірлер (Атырау, Ақтөбе, Батыс Қазақстан және т.б.) экономикалық өсудің көшбасшыларына айналып, әлемдік нарыққа бейімделудің арқасында ең көп шетелдік инвестицияларды тартты.

Екіншіден, мамандануы ауыл шаруашылығы өндірісі мен әскери-өнеркәсіп кешені болған өңірлер өз позицияларын күрт төмендетті. Мысалы, Қостанай облысының республикалық ЖӨӨ-дегі үлесі 1991 жылы 9,6%-дан 2009 жылы 4,3%-ға дейін, Ақмола облысының үлесі 7,8%-дан 3,2%-ға, Алматы облысының үлесі 7,7%-дан 4,5%-ға, Солтүстік Қазақстан облысының үлесі 9,4%-дан 2,7%-ға, Оңтүстік Қазақстан облысының үлесі 8,5%-дан 5,5%-ға дейін қысқарды[2].

Цифрлық экономика мазмұнының өзгеруі оның құрылымындағы өзгерістерге тікелей байланысты. Өзекті нәтижелерге қол жеткізу үшін артық Тарихи асқынуларды болдырмай, цифрлық экономиканың ағымдағы құрылымын талдауға назар аудару қажет.

Сурет 1 - Қазақстан өңірлерін цифрлық трансформациялау процесін үш негізгі кезені

Экономикалық дамудағы теңгерімсіздік өнеркәсіптік өндірістің бүкіл ел бойынша біркелкі бөлінбеуінде де көрінеді.

Цифрлық экономиканың қазіргі тұжырымдамасы келесі теорияларға негізделген:

- Экономикалық даму кезеңдерінің теориясы;
- адами капитал теориясы;
- ғылыми-техникалық прогресс теориясы;
- виртуалды Экономика теориясы [3].

Цифрлық экономиканың құрылымы дамудың негізгі теорияларының элементтерін біріктіреді, бұл АКТ-ны білім мен инновациялық қолдануға негізделген кезең. Оның негізгі құрамдас бөліктеріне электрондық нарықтар, салалық платформалар және инфрақұрылымды, құқықтық реттеуді, адами капиталды және киберқауіпсіздікті қамтитын қамтамасыз ету ортасы кіреді [4].

2024 жылдың қорытындысы бойынша өнеркәсіп өнімдерінің жартысына жуығы еліміздің бес облысында (Атырау, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Маңғыстау және Павлодар) өндірілді.

Негізгі капиталға біркелкі емес инвестициялау өңірлердегі құрылымдық өзгерістердің негізгі факторына айналды: Инвестициялар шикізат өңірлері мен Астана және Алматы қалаларына түсті. 2024 жылдың қорытындысы бойынша Атырау облысында жан басына шаққандағы Инвестициялар (3072,5 мың теңге) Жамбыл облысына (414,5 мың теңге) қарағанда 7 есе жоғары, бұл өңірлер арасындағы экономикалық теңсіздікті көрсетеді.

Негізгі капиталға инвестициялардың жеткіліксіз көлемі ел аумағы бойынша өндірістік активтерді орналастыруға әсер етті. Еліміздің барлық негізгі қорларының 56% - дан астамы еліміздің үш өңіріне тиесілі: Атырау (30,0 %), Астана (15,9 %), Алматы (10,2%) қалалары. Елдің еңбек ресурстарының 30% - дан астамы бар Оңтүстік макроөңірде елдің негізгі қорларының 9,7% - ы ғана орналасқан [5].

Экономикалық өсудің аймақтық біркелкі өстігін бірқатар нақты және салыстырмалы, сондықтан жан басына шаққандағы ЖӨӨ ең маңызды болып табылатын аймақтар бойынша салыстырмалы көрсеткіштер бойынша бағалау заңды (кесте.1).

Кесте 1

ҚР өңірлік экономикалық өсімі

Индикатор	аймақ	1999 ж.	аймақ	2008ж.	аймақ	2024 ж.
1.Жан басынашаққандағы ЖӨӨ, мыңтеңге						
максималды	Атырау	289,7	Атырау	3626,0	Атырау	14981,6
минималды	Жамбыл	43,8	Оңтүстік-Қазақстан	310,4	Жетісу	2228
2.инвестициялардың жалпыкөлемі, ЖӨӨ-ге % - бен						
максималды	Атырау	289,7	Атырау	3626,0	Атырау	11104,7
минималды	Жамбыл	43,8	Оңтүстік-Қазақстан	310,4	Жетісу	359,0
3.Жан басына шаққандағы өнеркәсіп өнімінің (тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің) көлемі, мыңтеңге						
максималды	Атырау	466,8	Атырау	4292,2	Атырау	21 177,5
минималды	Жамбыл	23,6	Солтүстік-Қазақстан	109,7	Түркістан	2 175,6
4.Жұмыссыздық деңгейі, %						
максималды	Қызылорда	16,1	Алматы	7,4	Манғыстау	5,0
минималды	Батыс Қазақстан	7,8	Қарағанды	6,2	Ұлытау, Қарағанды	4,1

Жоғарыда келтірілген деректерді талдау соңғы 25 жылда ел өңірлері бойынша негізгі экономикалық көрсеткіштердің айтарлықтай өсуі өңірлердің саралануының сақталуымен, тіпті ұлғаюымен қатар жүргенін айғақтайды. Жан басына шаққандағы ЖӨӨ және өнеркәсіптік өнім көлемі бірдей динамиканы көрсетеді.

Атырау облысының көшбасшылығы: өңір тұрақты көшбасшы болып қала береді. Жан басына шаққандағы ЖӨӨ 1999 жылғы 289,7 мың теңгеден 2024 жылы 14 981,6 мың теңгеге дейін өсті (номиналды мәнде 50 еседен астам өсім).

Шикізат моделі: Атырау облысындағы өнеркәсіптің ең жоғары көрсеткіштері (2024 жылы 21 177,5 мың теңге) экономиканың драйвері мұнай-газ секторы болып қалатынын растайды [6].

Аутсайдерлер: оңтүстік өңірлер (Жамбыл, Түркістан/ОҚО, Жетісу) тұрақты түрде ең төменгі мәндерді көрсетеді, бұл халықтың жоғары тығыздығымен және өндіруші өнеркәсіптің аз үлесімен түсіндіріледі.

Инвестициялық белсенділік. Бір қызығы, ЖӨӨ %-ға инвестициялар бойынша деректер ЖӨӨ-нің абсолютті мәндерін қайталайды (мысалы, 2024 жылы Атырау үшін 11 104,7). Егер біз оны инвестиция көлемі ретінде қарастыратын болсақ, Батыс аймақтарда капиталдың шоғырлануы байқалады.

Қазақстан Республикасындағы негізгі капиталға инвестициялар бойынша ел бойынша инвестициялардың жалпы көлемі 12 270 144 млн теңгені (шамамен 12,3 трлн теңге) құрады.

Көшбасшы аймақтардың үштігіне дәстүрлі өнеркәсіптік және әкімшілік орталықтар кіреді:

Атырау облысы: 3 178 960 млн теңге (жалпы көлемнің шамамен 26%). Бұл ірі мұнай-газ жобаларын іске асыруға байланысты абсолютті көшбасшы.

Астана қ.: 1125211 млн теңге (~9%). Жоғары көрсеткіш белсенді тұрғын үй құрылысымен және елорда инфрақұрылымын дамытумен байланысты.

Алматы қ.: 976795 млн теңге (~8%). Негізгі инвестициялар Қызмет көрсету, сауда және жылжымайтын мүлік секторларына жұмсалады.

Еңбек нарығы (жұмыссыздық деңгейі). Бұл оң конвергенцияны көрсететін жалғыз көрсеткіш (мәндердің жақындасуы):

1999 жылы алшақтық 7,8% - дан 16,1% - ға дейін үлкен болды.

2024 жылға қарай жұмыссыздық деңгейі тар дәлізде тұрақтанды: 4,1 – - 5,0%.

Ұлытау мен Қарағанды облысы жұмыспен қамту бойынша көшбасшы болды, бұл осы өңірлердің өнеркәсіп секторындағы кадрларға деген жоғары қажеттілікке байланысты болуы мүмкін. Өнеркәсіптің салалық құрылымын әртараптандыру дәрежесі бойынша өңірлерді үш топқа бөлуге болады:

Бірінші топ - моно-салалық облыстар (бір саланың кәсіпорындары облыстың өнеркәсіп өндірісінің жалпы көлемінің 50% - дан астамын өндіреді) - Атырау, Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Қызылорда және Маңғыстау. Барлық төрт аймақта мұнай мен газдың үлкен қоры бар, олар қарқынды игеріледі.

Екінші топ - жақсы әртараптандырылған облыстар (өнеркәсіптің барлық салалары салыстырмалы түрде біркелкі ұсынылған) - Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Қостанай, Павлодар. Қарағанды облысы бірінші топқа ауыса алады, өйткені онда кара және түсті металлургия өнеркәсіптің басқа салаларын дамытудан басым бола бастайды.

Үшінші топ - әлсіз әртараптандырылған облыстар немесе аграрлық-өнеркәсіптік (екі-үш сала барлық өнеркәсіптік өнімнің 70% - дан астамын өндіреді)-Солтүстік Қазақстан, Ақмола, Алматы, Жамбыл және Түркістан облыстары. Бұл өңірлер негізінен аграрлық, ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу өнеркәсіптік өндірістің 20-дан 45% - на дейін алады. Түркістан облысы бірінші топқа көшуге ұмтылуда, өйткені мұнай өңдеу өнеркәсібі біртіндеп оның өнеркәсіптік өндірісінде үлкен үлесті алады (шамамен 50 %).

Өңірлерді - даму орталықтарын (Астана қ.және Алматы қ.) бөлек бөліп көрсетуге болады.

Ширек ғасырдағы Қазақстанның макроэкономикалық индикаторларын талдау мынадай тұжырымдамалық тұжырымдарды тұжырымдауға мүмкіндік береді:

Кеңістіктік поляризацияны күшейту.

Аймақтық дивергенцияның тұрақты процесі байқалады. Жан басына шаққандағы ЖӨӨ бойынша жетекші (Атырау облысы) мен аутсайдер (Түркістан облысы, Жетісу) өңірлер арасындағы алшақтық он есе ұлғайды.

Егер 1999 жылы Максимум мен минимумның арақатынасы шамамен 6,6-дан 1-ге дейін болса, 2024 жылға қарай бұл алшақтық өте маңызды болды.

Бұл экспорттық-шикізаттық модельге қатаң байланған «өсу полюстерінің» қалыптасуын көрсетеді.

Экономиканың құрылымдық деформациясы. Аймақтардың өнеркәсіптік профилі инертті болып қала береді. Батыс өңірлерінің өнеркәсіптік өнім өндірудегі және инвестициялар тартудағы тұрақты көшбасшылығы өңірлік дамудың шикізаттық детерминизмін растайды.

Мұнай өндіру аймақтарындағы капиталдың жоғары шоғырлануы (Атырау облысындағы инвестициялар аграрлық өңірлердің көрсеткіштерінен 30 есе асып түседі) аумақтарды технологиялық теңестіру үшін мүмкіндіктерді шектейді.

Қазақстан Республикасы өңірлерінің цифрлық даму тұжырымдамаларының эволюциясы басқару органдарын фрагменттік ақпараттандырудан кешенді цифрлық экожүйелерді қалыптастыруға көшу процесін білдіреді. Бұл эволюцияның негізінде парадигманың өзгеруі жатыр: «техноцентристік» тәсілден (инфрақұрылыммен қанықтыру)» антропоцентристік» тәсілге (өмір сүру сапасын жақсарту және адами капиталды дамыту).

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, цифрландырудың аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер етуінің келесі ерекшеліктерін бөліп көрсетуге болады:

1. Экономикалық процестерді жеделдету, ең алдымен қызметтер мен сауда саласында.
2. Қызмет көрсету саласының қарқынды дамуына және өндірістік сектордың дамуының баяулауына байланысты өңір экономикасының құрылымдық деформациясы.
3. Ақпаратқа еркін қол жеткізу жағдайында жаңа талаптарды ескере отырып, өңірлік білім беру жүйесін жаңғырту және маман даярлаудың жаңа моделін қалыптастыру.
4. Ел ішіндегі интеграциялық өңіраралық процестерді және әртүрлі елдердің жекелеген өңірлері арасындағы халықаралық жаһандану процестерін күшейту.
5. Мемлекет өңірлерінің дамуындағы теңсіздіктің төмендеуі.
6. Шағын өндірістен ауқымды өндіріске көшу.

Талдау негізінде цифрлық трансформация дәуірінде аймақтық даму әлеуметтік-экономикалық қатынастардың сапалы эволюциясын білдіреді деп қорытынды жасауға болады. Бұл процесс инновациялық технологиялар мен зияткерлік капиталды белгілі бір аумақтың бірегей экономикалық құрылымына біріктіруге негізделген.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Н.А. Курманов, А.Т. Ускеленова, Н.В. Никифорова, А.Ж. Сатбаева. Особенности процессов регионального развития в современных условиях//Научный журнал «Вестник университета «Туран» № 4(92) 2021 г.
2. Новая концепция регионального развития в Независимом Казахстане: теория и практика. <https://e-history.kz/ru/history-of-kazakhstan/show/9342>
3. Мрочковский Н.С. Анализ мирового становления цифровой экономики// Инновации и инвестиции. 2017. № 10. С. 230-233. – С. 231
4. Novikova N. V., Strogonova E. V. Regional aspects of studying the digital economy in the system of economic growth drivers// Journal of New Economy. 2020. Том 21, № 2, С. 76–93. – С. 77-78. DOI: 10.29141/2658-5081-2020-21-2-5
5. Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 августа 2025 года № 679 «Об утверждении Концепции регионального развития Республики Казахстан на 2025 – 2030 годы»
6. Қазақстанөңірлері 2024 жылы / статистикалықжылнама / орыстілінде / 406 бет.

ӨОЖ 351.82:334

КӘСІПКЕРЛІК СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТ

Қалымбетова С.Д., экономика
ғылымдарының магистрі аға оқытушы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ

Аннотация: Бұл мақалада кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін арттырудағы мемлекеттің рөлі экономикалық даму талаптары тұрғысынан кешенді түрде қарастырылады. Кәсіпкерлік ұлттық экономиканың өсуін жеделдететін, жұмыспен қамтуды кеңейтетін, инновацияларды енгізетін және нарықтағы бәсекелестікті дамытатын стратегиялық маңызды сектор ретінде сипатталады. Кәсіпкерлік қызметтің тиімділігі кәсіпорындардың ішкі басқару сапасымен қатар, мемлекеттің қалыптастыратын институционалдық және реттеушілік ортасына тікелей тәуелді екені

негізделеді. Зерттеуде мемлекеттік реттеу әділ бәсекелестік ортаны қалыптастыруға, нарықтық тұрақтылықты сақтауға және кәсіпкерлік бастамалардың орнықты дамуына жағдай жасауға бағытталған көпқырлы жүйе ретінде түсіндіріледі. Салықтық ынталандыру, қаржылық қолдау құралдары, субсидиялау, жеңілдетілген несиелеу және кепілдік тетіктері кәсіпкерлік субъектілерінің инвестициялық белсенділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, цифрландыру үдерістері мемлекеттік қолдау шараларының ашықтығын күшейтіп, әкімшілік рәсімдерді жеңілдетіп, кәсіпкерлер мен мемлекет арасындағы өзара іс-қимылды жеделдетеді.

Кілт сөздер: Кәсіпкерлік, шағын және орта бизнес, экономикалық саясат, цифрлы экономика, инвестиция, мемлекеттік реттеу, қолдау тетіктері

Ключевые слова: Предпринимательство, малый и средний бизнес, экономическая политика, цифровая экономика, инвестиции, государственное регулирование, механизмы поддержки.

Keywords: Entrepreneurship, small and medium-sized enterprises (SMEs), economic policy, digital economy, investment, state regulation, support mechanisms

Қазіргі жаһандану жағдайында кәсіпкерлік қызмет экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып саналады. Кәсіпкерлік жаңа жұмыс орындарын ашуға, халықтың табысын арттыруға, инновациялық технологияларды енгізуге және елдің бәсекеге қабілеттілігін күшейтуге тікелей ықпал етеді. Сондықтан да кәсіпкерлік секторын дамыту мемлекет үшін стратегиялық маңызды бағыт болып табылады. Мемлекеттік реттеу – бұл заңды, экономикалық және әкімшілік құралдарды пайдалана отырып, мемлекеттің экономикалық процестерге жүйелі ықпал етуі. Кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін арттыру мақсатында мемлекеттік реттеу екі негізгі функцияны атқарады: қорғаныштық (бизнесті заңсыз араласудан, бұрмалау мен монополизмнен қорғау) және ынталандырушы (инвестициялар мен инновацияларды тарту).

Қазақстан Республикасында соңғы жылдары шағын және орта бизнесті дамыту мемлекеттік экономикалық саясаттың басым бағыттарының біріне айналды. Мемлекет кәсіпкерлік субъектілерінің қызметін реттеу арқылы нарықтағы тұрақтылықты сақтауға, әділ бәсекелестікті қамтамасыз етуге және бизнес жүргізу үшін қолайлы институционалдық ортаны қалыптастыруға ұмтылады. Сонымен қатар, кәсіпкерлік қызметтің тиімділігі тек кәсіпкерлердің белсенділігіне ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің қабылдайтын экономикалық, құқықтық және қаржылық шешімдерінің сапасына да тікелей байланысты. Әсіресе қазіргі кезеңде Қазақстан экономикасын әртараптандыру, шикізаттық емес секторды дамыту және өңдеу өнеркәсібінің үлесін арттыру міндеттері мемлекеттік реттеудің рөлін одан әрі күшейтуді талап етеді. Осы тұрғыда кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін арттырудағы мемлекеттік реттеудің рөлін талдау, Қазақстанда қолданылып отырған қолдау тетіктерінің нәтижелілігін бағалау және оларды жетілдіру жолдарын анықтау ерекше өзекті болып табылады.[1]

Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, қазіргі уақытта Қазақстан азаматтарының әрбір бесіншісі кәсіпкерлік қызметпен айналысады, ал шағын және орта бизнестің (ШОБ) жалпы қосылған құндағы үлесі 39,8%-ға жетіп, секторды 40% межесіне жақындатты. 2025 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша тіркелген ШОК субъектілерінің саны 2377,5 мың бірлікті құрады. Ал тіркелген ШОК субъектілерінің жалпы санында жұмыс істеп тұрғандардың үлесі 91,5% құрады, бұл өткен жылғы деңгейден 0,6 п.п. жоғары. Өңірлер бөлінісінде ең көп үлесі Түркістан (98,0%), Қызылорда (96,2%) және Қостанай (94,8%) облыстарында байқалады. Ең аз үлес Астана қ. (87,1%) қаласында тіркелген. Микро және шағын кәсіпорындар тіркелген кәсіпорындардың 99,9%-ын құрайды және шенеуніктер атап өткендей, «экономиканың тірі құрылымын» қалыптастырады. Бұл секторда 4,4 миллионнан астам адам жұмыспен қамтылған, бұл экономикалық тұрғыдан белсенді халықтың 45,5%-ына тең. Соңғы бір жылда аталған сектордағы жұмыспен қамту деңгейі 3,9%-ға артты. Әрине, бұл нәтижелерді мемлекет тарапынан жасалынған реттеу нәтижесі деп тануға болады.[2]

Үкімет бизнесті қолдау тетіктерін кеңейтуді жалғастыруда. 2026 жылдың 1 қаңтарынан бастап елімізде жаңа Салық кодексі күшіне енді. Жаңа салық кодексі кәсіпкерлік қызметті тиімді ету үшін біраз өзгерістерді енгізді. Өзін-өзі жұмыспен қамтыған азаматтар үшін айлық табыс шегі – 300 АЕК, зейнетақы жарнасы – 1%, шаруа қожалықтары өздері өндірген өнімнен табыс салығын 70%-ға азайта алады. Ауыл шаруашылығымен айналысатын кәсіпкерлердің шығыны азайып, ауылдық бизнесті дамытуға жағдай жасалады. ҚҚС бойынша негізгі мөлшерлеме – 16%, дәрі-дәрмек пен медициналық қызметке төменгі мөлшерлеме. Экспортқа – 0%. Өз еркімен есептен шығару мүмкіндігі алынып тасталды. ҚҚС жүйесінің айқындығы кәсіпкерлерге бухгалтерлік есеп

жүргізуді жеңілдетеді. Экспорттық бизнесті жүргізетін компаниялар үшін 0% мөлшерлеме бәсекелестікті арттырады. Жеке табыс салығы мен қосарланған құн салығының өзгеруі себебінен кіші және орта кәсіпкерлікке қолайлы болғанымен, ірі кәсіпкерліктер мен табысы жоғары азаматтар үшін салық мөлшері көбейеді деп болжануда. Есесіне мемлекетке жиналатын бюджет мөлшері артуы тиіс, бұл өз кезегінде жаңа жобаларды қолға алуға мүмкіндік беруі мүмкін. Ең бастысы, салық төлеу процессі одан әрі жеңілдей түспек, Жаңа Салық кодексінің 90-бабына ерекше назар аударылған. Бапта профилактика қағидаты басымдық ретінде бекітілген. Бұл туралы экономикалық зерттеу институтының өкілі, сарапшы Эльмира Осипова Казинформ агенттігіне берген сұхбатында былай дейді: «Жаңа Салық кодексінің философиясы қарапайым: мемлекет тек талап етпейді, сонымен қатар көмектеседі. Енді кәсіпкер немесе азамат алдымен төлем жасау немесе декларация тапсыру мерзімі туралы ескерту алады, ал бірден айыппұл хаттамасы толтырылмайды.» Сонымен қатар, ҚҚС мөлшерінің өсуі жайлы: «Бүгінде Қазақстандағы кәсіпорындардың шамамен тек 4%-ы ғана ҚҚС төлейді. Тіркеу шегін 10 000 АЕК-ке дейін төмендету және жаңа мөлшерлемелерді енгізу бизнестің уәжін өзгертеді: салықтан жалтару үшін бизнесті бөлшектеудің шығындары оның пайдасынан асып түсетін болады. ҚҚС мөлшерлемелерін арттыру және саралау – бұл жай ғана “көп табыс жинау” әрекеті емес. Бұл – елдің экономикалық моделін жаңартуға бағытталған қадам, яғни салықтар дамуға қарсы емес, дамуға қызмет ететін ашық, кемел әрі әділетті жүйеге көшу», – деп атап өтті сарапшы. Ұлттық экономика вице-министрі Азамат Амриннің айтуынша, 2026 жылы Қазақстанның мемлекеттік бюджет кірістері 19,2 трлн теңге деңгейінде болжанып отыр, бұл ЖІӨ-нің 10,5%-ына тең. [3]

Қазақстанда бизнесті реттеу жүйесі қайта қаралып, ескірген талаптар алынып тасталып, мемлекеттік бақылау тетіктері реформалануда. Нәтижесінде жалпы нормативтік-құқықтық орта бизнес үшін анағұрлым болжамды әрі қолайлы бола түсуде. Кәсіпкерліктің тиімділігін арттырудағы тағы бір нақты құрал бұл инвестицияны күшейту.

Негізгі нәтижелер Кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба, «Бизнес жол картасы» және «Ауыл аманаты» бағдарламаларының арқасында қол жеткізілді. Бұл бастамалар шағын және орта бизнестің қаржыландыруға, субсидиялар мен гранттарға қолжетімділігін кеңейтіп, ауылдық жерлерде әйелдер мен жастар үшін жаңа мүмкіндіктер ашты. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметінше, 2025 жылы осы бағдарламалар аясында 180 000-нан астам жаңа жұмыс орны құрылды.

2024 жылы іске қосылған негізгі қаржылық құралдардың бірі – «Өрлеу» жеңілдетілген қаржыландыру бағдарламасы бүгінгі күнге дейін жалпы сомасы 482 млрд теңгені (шамамен 936,5 млн АҚШ доллары) құрайтын 1700-ден астам жобаны қолдады. 2025 жылдың қорытындысы бойынша «Өрлеу» бағдарламасы аясындағы жиынтық қаржыландыру көлемі шамамен 613 млрд теңге деңгейінде күтілуде. 2026 жылы бағдарлама жалғасын тауып, кеңейтіледі, бұл ретте қор қаражаты есебінен 200 млрд теңге көлемінде қаржыландыру көзделген.

«Даму» қоры аясында құрылған екі жаңа кепілдік қоры қаржыландыруға қолжетімділікті одан әрі кеңейтті. Казинформ ақпараттық агенттігінің дерегінше, бірінші қор портфельдік әдіс арқылы банктік кредиттер бойынша 7 млрд теңгеге дейін кепілдік береді және қазірдің өзінде жалпы сомасы 417,7 млрд теңге (811,6 млн АҚШ доллары) болатын 2 384 жобаны қолдап, жалпы көлемі 229,9 млрд теңге (446,5 млн АҚШ доллары) мөлшерінде кепілдіктер ұсынды. Екінші қор ірі инвестициялық және инфрақұрылымдық жобаларға бағытталған және құны 7,1 млрд теңге (13,8 млн АҚШ доллары) болатын алғашқы ірі жобаны іске асырды. Қазіргі уақытта қосымша жобалар дайындық сатысында. [4]

Одан бөлек, орта көлемді компанияларды ынталандыру мақсатында Ұлттық экономика министрлігі мен Еуропалық қайта құру және даму банкі өндірістік қуаттарды екі немесе үш есеге арттыруға бағытталған жеке даму жоспарларын әзірлеуде. Қазіргі уақытта кәсіпорындардың инвестициялық әлеуетін бағалауды қоса алғанда, диагностикалық бағалау жүргізіліп жатыр. Алғашқы кезеңде 20 компаниямен жұмыс басталды, ал 2030 жылға қарай бағдарламаға кемінде 70 компания тартылып, жоғары өнімді кәсіпорындардың мықты тобы қалыптастырылады. Алдағы саясат өңірлік қажеттіліктерге бейімделген, неғұрлым нысаналы және салалық қолдауға басымдық беруге бағытталады. Бұл бизнестің барлық сегменттеріндегі өсу әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта Қазақстандағы тірек экожүйе бизнестің өмірлік циклінің барлық кезеңдерін – бастапқы идеялардан бастап ауқымды кеңеюге дейін – қамтып отыр. Шағын және орта бизнесті қолдауға бағытталған кең ауқымды реформалар кәсіпкерлер сенімінің артқанын көрсетіп, Қазақстандағы кәсіпкерлік ортаның барған сайын серпінді әрі орнықты бола түскенін айқындайды.

Қазіргі жаһандық экономиканың даму жағдайында кәсіпкерлік қызметтің бәсекеге қабілеттілігі ең алдымен цифрлық технологияларды енгізу деңгейімен айқындалады. Цифрландыру бизнес-процестерді жеделдетіп қана қоймай, шығындарды қысқартуға, басқару сапасын арттыруға және нарықтағы өзгерістерге жедел бейімделуге мүмкіндік береді. Әсіресе шағын және орта бизнес үшін цифрлық шешімдер есеп жүргізу, салықтық міндеттемелерді орындау, мемлекеттік қызметтерге қол жеткізу және қаржыландыру көздерін табу үдерістерін айтарлықтай жеңілдетіп отыр. Мемлекет тарапынан іске асырылып жатқан цифрлық реформалар кәсіпкерлік ортаның ашықтығын күшейтіп, әкімшілік кедергілерді азайтуға және бизнестің институционалдық дамуын қолдауға бағытталған. Электрондық үкімет жүйелері, онлайн-сервистер мен цифрлық платформалар кәсіпкерлер мен мемлекеттік органдар арасындағы өзара іс-қимылды жаңа деңгейге шығарып, уақыт пен қаржылық шығындарды едәуір төмендетуге жағдай жасайды. Нәтижесінде цифрландыру кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін арттырудың негізгі факторларының біріне айналып, экономиканың тұрақты өсуіне ықпал етуде. Үкімет бизнесті қолдау тетіктерін кеңейтуді жалғастыруда. [5]

Қазіргі таңда 117 қолдау құралын қамтитын жиынтық тізілім кәсіпкерлерге өндірісті жаңғыртуға, жаңа технологияларды енгізуге, экспортты кеңейтуге және қаржыландыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік беріп отыр. baqylauda.qoldau.kz ұлттық цифрлық сервисі осы құралдарға қол жеткізудің бірыңғай нүктесіне айналды. Бұл платформаны 222 мыңнан астам кәсіпкер пайдаланады, бұл аталған құралдарға сұраныстың жоғары екенін және олардың қолжетімділігін көрсетеді. Бұл сервис мемлекеттік қолдау шаралары мен олардың алушыларын онлайн-режимде мониторингтеу үшін әзірленген бірыңғай жүйе болып табылады. Онда қолдау құралдары туралы толық ақпаратты көруге, өтініштер мен алушылардың статистикасын қарауға, сондай-ақ қолдаудың нақты көлемі мен бағыттарын бақылауға болады. Сонымен қатар, Baqylauda сервисі мемлекеттік шығындардың ашықтығын қамтамасыз етеді: жүйеде соңғы он жыл ішінде мемлекет тарапынан көрсетілген қолдау шаралары мен қаржының нақты қайда жұмсалғанын бақылауға болады. Мұндай тәсіл қолдау қаражатының тиімділігін арттыруға және ол нақты кәсіпкерлік жобаларға бағытталғанын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осылайша, baqylauda цифрлы платформасы кәсіпкерлікті қолдаудың маңызды элементіне айналып отыр — ол тек қолдау құралдарын жинақтап қана қоймай, сонымен бірге олардың тиімділігін бағалауға, ашық мониторинг жүргізуге және кәсіпкерлердің қол жеткізу мүмкіндігін арттыруға жағдай жасайды. Бұл цифрлы шешім Қазақстандағы бизнес климатының ашықтығын, болжамдылығын және инвестициялық тартымдылығын нығайтуға бағытталған кешенді мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып табылады.

Бүгінде салық органдары кәсіпкерлерге көрсетілетін қызметтердің басым бөлігін электронды форматқа көшірді — бұл салық есептілігі мен төлемдерін орындау процесін автоматтандыруға мүмкіндік беріп, қызмет көрсету уақытын айтарлықтай қысқартты.

- «Электрондық есеп-фактура» (ЭСФ) — бұл сатылған тауарлар мен көрсетілген қызметтер үшін құжатты электронды түрде беру және есепке алу жүйесі. Ол қағаз құжаттарды алмастырып, автоматтандырылған ақпараттық жүйеде барлық операцияларды тіркейді. Мысалы, салық декларацияларына қатысты құжаттарды жүйеге енгізу бұрын шамамен 1 сағатты алса, енді бұл процесс бір минутқа дейін қысқарған. Бұл автоматтандыру кәсіпкерлердің өз жұмысын тиімді ұйымдастыруына қолайлы жағдай тудырады.
- «E-Salyq Business» — кәсіпкерлерге арналған қосымша, онда салықтарды есептеу, декларацияны толтыру, салықты онлайн төлеу және басқа да қызметтер бар. Бұл қосымша салық міндеттемелерін орындауды автоматтандырады және кәсіпкерлердің әкімшілік жүктемесін азайтады. Енді кәсіпкерлер өз салық міндеттемелерін банктерге бармай-ақ, мобильді қосымша арқылы орындауға мүмкіндік алады. Платформа толыққанды ақпараттық қолдау көрсетеді. Пайдаланушылар салықтық позицияны онлайн көре алады, төлем туралы хабарламалар алады және есептілікті қадағалайды.

Қорытындылай келе, зерттеуде келтірілген деректер мен талдаулар Қазақстанда кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін арттыруда мемлекеттік реттеу мен қолдау шараларының, әсіресе цифрлық шешімдердің рөлі айтарлықтай күшейгенін көрсетеді. Шағын және орта бизнестің экономикалық белсенді халықтың 45,5%-ын жұмыспен қамтып, қосылған құндағы үлесінің 39,8%-ға жетуі, жаңа салық саясатының енгізілуі, қаржыландыру мен кепілдік құралдарының кеңеюі және baqylauda.qoldau.kz, E-Salyq Business, электрондық есеп-фактура секілді цифрлық платформалардың іске қосылуы кәсіпкерлік ортаның ашықтығын, қолжетімділігін және басқару сапасын арттыруға мүмкіндік беріп отыр. Алайда цифрлық инфрақұрылымның дамуы өздігінен жоғары нәтиже бермейді, оның тиімділігі кәсіпкерлердің осы платформаларды нақты пайдалана алу деңгейімен тікелей байланысты. Осыған байланысты кәсіпкерлерді цифрлық платформалармен

жұмыс істеуге жүйелі түрде оқыту және оларды жаңа цифрлық құралдарға бейімдеу мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болуы тиіс. Атап айтқанда, өңірлерде, әсіресе ауылдық жерлерде кәсіпкерлерге арналған тегін практикалық оқыту курстарын, онлайн-кеңес беру орталықтарын және цифрлық дағдыларды дамыту бағдарламаларын кеңейту ұсынылады. Мұндай шаралар кәсіпкерлердің мемлекеттік қолдау тетіктеріне қолжетімділігін арттырып қана қоймай, есеп жүргізу, салық міндеттемелерін орындау, қаржыландыру тарту және нарықпен өзара әрекеттесу үдерістерін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде кәсіпкерлік субъектілердің цифрлық ортаға бейімделуі жеделдеп, бизнес жүргізудің тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігі артып, Қазақстан экономикасының орнықты және жедел дамуына нақты үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жұмабеков А., Османов Ж., & Зубец А. (2025). Қазақстандағы кәсіпкерлікке мемлекеттік қолдау бағдарламаларының тиімділігін бағалау. ENU, (4), 293–310.
2. Мухтарова К., Мылтыкбаева А., Есболганова Г., & Худайбергенова С. (2019). Инновациялық экономикадағы өңірлік кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу. 121(3), 16–27.
3. <https://qazinform.com/news/kazakhstan-shapes-a-new-philosophy-of-tax-administration>
4. <https://baiterek.gov.kz/kk/pr/news/b-yterek-kholdingi-biznesti-arzhylandyru-a-olzhetimdiligini-ke-eytu-zh-nindegi-sharalardy-k-sheytude>
5. https://stat.gov.kz/news/aza-stanny-ekonomikaly-damuy-/?sphrase_id=1700891

ӨОЖ 338.001.25

АЙМАҚТА АЗЫҚ - ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУЛЕР

Қалымбетова С.Д., экономика ғылымдарының
магистрі аға оқытушы,
М.Х.Дулати атындағы
Тараз университеті, Тараз қ

Аннотация. Бұл мақалада аймақтық деңгейде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі мемлекеттік реттеудің рөлі қарастырылады. Азық-түлік қауіпсіздігінің мәні ашылып, оны қалыптастыруға әсер ететін негізгі факторлар талданады. Мемлекеттік қолдау тетіктері, бағаны тұрақтандыру саясаты, инфрақұрылымды дамыту және өнім сапасын бақылау мәселелері жан-жақты сипатталады. Сонымен қатар, аймақтық ерекшеліктерді ескере отырып, қазіргі кездегі негізгі проблемалар мен оларды шешу жолдары ұсынылады. Зерттеу нәтижесінде тиімді мемлекеттік саясат аймақтардың азық-түлікпен қамтамасыз етілу деңгейін арттырудың маңызды құралы екендігі анықталады.

Түйінді сөздер: Ұлттық қауіпсіздік, аймақтық экономика, азық-түлік қауіпсіздігі, стратегия, агроазық-түлік нарығы, баға тұрақтандыру, бәсекеге қабілеттілік.

Ключевые слова: Национальная безопасность, региональная экономика, продовольственная безопасность, стратегия, агропродовольственный рынок, стабилизация цен, конкурентоспособность.

Keywords: National security, regional economy, food security, strategy, agri-food market, price stabilization, competitiveness.

Қазақстанда тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық негізі Қазақстан Республикасының Конституциясы, "Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы" Қазақстан Республикасының Заңы, халықаралық құқықтың жалпы қабылданған қағидаттары мен нормалары, Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары, сондай-ақ олардың негізінде шығарылған өзге де нормативтік-құқықтық актілер болып табылады.

Азық-түлік қауіпсіздігі – кез келген мемлекеттің экономикалық тұрақтылығы мен халықтың әл-ауқатын айқындайтын негізгі факторлардың бірі. Әсіресе аймақтық деңгейде бұл мәселенің маңызы ерекше, себебі өңірлердегі өндіріс, сақтау, тасымалдау және тұтыну тізбегі елдің жалпы азық-түлік жүйесінің тиімділігін анықтайды. Осы тұрғыда мемлекеттік реттеу тетіктері аймақта азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады.

Азық-түлік қауіпсіздігі дегеніміз – халықтың сапалы әрі қауіпсіз тағам өнімдеріне физикалық және экономикалық тұрғыдан қолжетімділігін қамтамасыз ету. Бұл ұғым тек өнім көлемімен шектелмей, оның сапасы, бағасы және тұрақты жеткізілуін де қамтиды. Аймақтарда бұл мәселе ауыл шаруашылығының даму деңгейіне, инфрақұрылымға және нарықтық байланыстарға тікелей байланысты. "Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы" заңда "азық-түлік қауіпсіздігі" термині тұтынудың физиологиялық нормаларын және демографиялық өсуді қанағаттандыру үшін мемлекет жеткілікті сапалы азық-түлікке физикалық және экономикалық қолжетімділікті қамтамасыз ете алатын экономиканың жай-күйі ретінде түсіндіріледі.

Елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік астық ресурстарын және басқа да ауыл шаруашылығы өнімдерін қалыптастыру, сақтау және пайдалану мәселелері бойынша заңнама қабылдау жоспарлануда. Әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарлары бағасының қолжетімділігін қамтамасыз ету көзделеді. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің критерийлері мен негізгі бағыттары анықталды. Шетелдік нарықтарда азық-түлік тауарларын сатып алу мүмкіндігі көзделген, бұл республикада өндірілмейтін немесе шағын көлемде өндірілетін азық-түлік тауарларының нарығына реттеуші әсер етуге мүмкіндік береді. [1].

Көптеген ғалымдар азық - түлік қауіпсіздігі-бұл ұлттық азық-түлік өзін-өзі қамтамасыз ету, яғни мемлекеттің ел халқының және әрбір азаматтың қажеттіліктерін сапалы, толыққанды және экологиялық таза азық-түлікпен қанағаттандыру қабілеті деп санайды (бұл тамақ, ауыз су, басқа да тамақ өнімдері, биологиялық белсенді заттар). Халықтың қалыпты тіршілік әрекеті қауіпсіз деңгейде. Сонымен қатар, бірінші шарт (қалыпты өмірді қамтамасыз ету үшін жеткілікті деңгейде азық-түлікпен қамтамасыз ету) адамға қалыпты өмір сүру құқығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Екінші шарт (сыртқы және ішкі қатерлерге немесе жағдайларға қарамастан азық-түлікпен қамтамасыз ету) елдің егемендігін қамтамасыз етудің қажетті шарты болып табылады.

Аймақтық азық-түлік қауіпсіздігін қалыптастыруда мемлекет келесі негізгі бағыттар арқылы ықпал етеді:

1. Ауыл шаруашылығын қолдау
Мемлекет фермерлерге субсидиялар, жеңілдетілген несиелер және салықтық жеңілдіктер беру арқылы ауыл шаруашылығы өндірісін ынталандырады. Бұл жергілікті өнім көлемін арттыруға мүмкіндік береді.
2. Бағаны тұрақтандыру саясаты
Әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының бағасын бақылау – мемлекеттік реттеудің маңызды құралы. Тұрақтандыру қорларын құру арқылы бағаның күрт өсуіне жол берілмейді.
3. Инфрақұрылымды дамыту
Өнімді сақтау, өңдеу және тасымалдау жүйесін жетілдіру арқылы шығындар азайып, өнімнің сапасы сақталады. Бұл әсіресе шалғай аймақтар үшін маңызды.
4. Импорт пен экспортты реттеу
Ішкі нарықты қорғау және отандық өндірушілерді қолдау мақсатында мемлекет импорттық саясатты реттеп, кей жағдайларда экспортқа шектеулер енгізеді.
5. Сапа мен қауіпсіздік стандарттарын бақылау
Азық-түлік өнімдерінің сапасын бақылау үшін санитарлық және ветеринарлық талаптар күшейтіледі. Бұл халық денсаулығын қорғауға бағытталған.

Қазақстан сияқты кең аумақты елде әр өңірдің табиғи-климаттық және экономикалық ерекшеліктері бар. Сондықтан мемлекеттік саясат бірыңғай болғанымен, оны жүзеге асыруда аймақтық бейімдеу қажет. Мысалы, оңтүстік өңірлерде егіншілік басым болса, солтүстік аймақтарда астық өндірісі жетекші орын алады.

Алайда, кейбір экономистер бұл ұғымды кеңірек түсіндіреді. Атап айтқанда:

А) мемлекеттің жоғарыда аталған әлеуеті тиісті азық-түлік ресурстарымен, әлеуеттермен және кепілдіктермен қамтамасыз етілуі тиіс, бұл мемлекеттік азық-түлік қорын қысқартпауға мүмкіндік береді;

Б) мемлекет тек ағымдағы ғана емес, сонымен қатар төтенше қажеттіліктерді де қамтамасыз ете алуы керек;

В) азық-түлікке деген қажеттілікті тек өз ресурстары есебінен немесе негізінен ішкі тамақ өнімдерін өндіру есебінен қамтамасыз ету қажет (халықаралық көздерді қоспағанда) [2].

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету нарық субъектілері, мемлекеттік әкімшілік органдар және коммерциялық емес бірлестіктер қатысатын белгілі бір мақсатқа бағытталған процесс ретінде қарастырылуы тиіс.

«Азық-түлік қауіпсіздігін» экономикалық категория ретінде қарастырған кезде эволюциялық теорияның келесі принциптерін қолдануға болады, олар Р. Нельсон мен С. Винтердің классикалық еңбектерінде қарастырылған.

Өзгергіштік-бұл азық-түлік қауіпсіздігі жүйесінің уақыт өте келе өзгеру қабілеті. Бұл өзгерістер экономикалық ортамен анықталады және өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастардың дамуына қатысты эволюциялық жолмен де, өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастардың табиғатының күрт өзгеруімен революциялық жолмен де дами алады. [3].

Гетерогенділік-бұл даму тарихына, әлеуметтік және мәдени сипаттамаларға, сондай-ақ экономикалық даму деңгейіне байланысты жүйенің бастапқы элементтерінің қасиеттеріндегі айырмашылық. Нарықтық ортадағы жүйенің гетерогенділігі көбінесе ауылшаруашылық кәсіпорындарының, сауданың және азық-түліктің бәсекеге қабілеттілігіне байланысты.

Шектеу-Бұл шектеулі ресурстарды пайдалану (табиғи, қаржылық, адами және т.б.) анықталатын толықтық қасиеті.), өндірістік қатынастардың сипаты. Шектеу азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндіреді, бірақ ол сонымен бірге прогресс көзі болып табылады.

Бейімделу-бұл азық-түлік қауіпсіздігі жүйесінің сыртқы ортадағы өзгерістерге бейімделуі. Бейімделу дәрежесі неғұрлым жоғары болса, жүйенің тиімділігі соғұрлым жоғары болады.

Ретгілік. Субъект пен әлеуметтік-экономикалық орта элементтері белгілі бір байланыстар мен шектеулер арқылы өзара әрекеттесетін біртұтас тұтастықты немесе жүйені құрайды. Осылайша, жүйелік көзқарас тұрғысынан "азық-түлік қауіпсіздігі" ұғымын физиологиялық нормаларға сәйкес халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету процесі ретінде қарастырған жөн. [4].

Осылайша, азық - түлік қауіпсіздігі өте күрделі және көп қырлы экономикалық категория болып табылады.

Біздің ойымызша, елдің азық-түлік қауіпсіздігін азық-түлік ресурстарының жай-күйі деп, олардың тамақтану қажеттілігі негізінен халықтың қалыпты өмір сүруі үшін жеткілікті мөлшерде ішкі өндіріс есебінен қанағаттандырылады. Басқаша айтқанда, азық-түлік қауіпсіздігі барлық адамдар әрқашан белсенді және салауатты өмір салтын ұстану үшін диеталық қажеттіліктері мен дәмдік талғамдарын қанағаттандыру үшін барабар, қауіпсіз және коректік тағамдарға физикалық және экономикалық қол жеткізе алатын кезде болады. Азық-түлік сапасын жақсарту үшін бізде азық-түлік сапасын жақсарту, өнімдер, халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, азық-түлік сапасын жақсарту үшін мұнда үш негізгі нәрсені бөліп көрсету керек азық-түлік қауіпсіздігі компоненті:

Ең алдымен, бұл оның азық-түлік тәуелсіздігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ететін мемлекет экономикасының жағдайы. [5].

Екіншіден, ел халқына физиологиялық нормаларға сәйкес тағамға физикалық және экономикалық қол жетімділікке кепілдік беріледі.

Үшіншіден, бұл қолданылатын тағамның сапасы мен қауіпсіздігі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий <https://www.gov.kz/memleket/entities/vetcontrol/documents/details/145367?lang=ru2>.
2. Об утверждении Плана обеспечения продовольственной безопасности Республики Казахстан на 2022 – 2024 годы <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P22000000178>
3. Анализ и перспективы продовольственной безопасности Республики Казахстан <https://vaael.ru/ru/article/view?id=66>
4. Жамбыл облысының әкімдігі ресми сайты <https://www.gov.kz/memleket/entities/zhambyl/documents/details/598677?lang=kk>
5. Есиркепова, А.М. Бизнес-жоспарлау [Мәтін] : оқу құралы / А.М. Есиркепова. - Алматы : ЭСПИ, 2021. - 296 б. - ISBN 978-601-342-885-
6. <http://elib.dulaty.kz/MegaPro/Web/SearchResult/ToPage/1>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНФЛЯЦИЯЛЫҚ ТАРГЕТТЕУ РЕЖИМІ: 2021–2026 ЖЫЛДАРДАҒЫ МОНЕТАРЛЫҚ САЯСАТТЫҢ ДИНАМИКАСЫ МЕН ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Құлбай Б.С. – PhD,
«Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы,
М.Әуезов атындағы Оңтүстік
Қазақстан университеті КЕАҚ,
Шымкент қаласы, Қазақстан Республикасы,
Думбаева А.М.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік
Қазақстан университеті
1 курс докторанты Шымкент қаласы,
Қазақстан Республикасы,

Аннотация. Осы зерттеу аясында 2021–2026 жылдар кезеңіндегі Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің инфляциялық таргеттеу режимі шеңберіндегі монетарлық саясатының институционалдық эволюциясы мен пәрменділігіне кешенді сараптама жасалады. Жұмыстың негізгі мақсаты — базалық мөлшерлеменің 9%-дан 18%-ға дейінгі детерминирленген серпінін Тейлор ережесі мен ақша-несие саясатының трансмиссиялық механизмдері тұрғысынан теориялық тұрғыдан негіздеу болып табылады. Зерттеу барысында макроэкономикалық тепе-теңдікті қамтамасыз ету мақсатында монетарлық интервенцияларды макропруденциалдық реттеу және фискалдық саясатпен стратегиялық интеграциялаудың объективті қажеттілігі дәлелденді.

Кілт сөздер: инфляциялық таргеттеу, Қазақстан Ұлттық Банкі, базалық мөлшерлеме, ақша-несие саясаты, макроэкономикалық тұрақтылық, фискалдық доминанттылық, Тейлор ережесі.

Аннотация. В рамках данного исследования проводится комплексная экспертиза институциональной эволюции и действенности монетарной политики Национального Банка Республики Казахстан в рамках режима инфляционного таргетирования в период 2021-2026 годов. Основной целью работы является теоретическое обоснование детерминированной динамики базовой ставки от 9% до 18% с точки зрения правил Тейлора и механизмов передачи денежно-кредитной политики. В ходе исследования доказана объективная необходимость макропруденциального регулирования монетарных интервенций и стратегической интеграции с фискальной политикой в целях обеспечения макроэкономического баланса.

Ключевые слова: инфляционное таргетирование, Национальный банк Казахстана, базовая ставка, денежно-кредитная политика, макроэкономическая стабильность, фискальная доминантность, правило Тейлора.

Abstract. Within the framework of this study, a comprehensive examination of the institutional evolution and effectiveness of the monetary policy of the National Bank of the Republic of Kazakhstan within the framework of the inflation targeting regime for the period 2021-2026 will be carried out. The main goal of the work is to theoretically substantiate the deterministic dynamics of the base rate from 9% to 18% from the point of view of the Taylor Rule and the transmission mechanisms of monetary policy. In the course of the study, the objective need for strategic integration of monetary interventions with macroprudential regulation and fiscal policy in order to ensure macroeconomic equilibrium was proved.

Keywords: inflation targeting, National Bank of Kazakhstan, base rate, monetary policy, macroeconomic stability, fiscal dominance, Taylor's rule.

Қазіргі макроэкономикалық жағдайда мемлекеттің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің басты тетігі ретінде тиімді ақша-несие саясатының режимін таңдау мәселесі айрықша өзектілікке ие болып отыр. Осы тұрғыда **инфляциялық таргеттеу** — орталық банктердің баға тұрақтылығын сақтауды негізгі басымдық ретінде белгілеп, монетарлық құралдарды алдын ала жарияланған нысаналы көрсеткішке қол жеткізуге жұмылдыратын стратегиялық модель ретінде қарастырылады. Бұл режимнің іргелі аспектісі сандық индикаторларды белгілеумен ғана шектелмей, экономикалық агенттердің инфляциялық күтулерін басқаруға бағытталған институционалдық коммуникация мен жауаптылықты қамтамасыз етеді. Орталық банктің транспаренттілігі мен есептілігі саясаттың

сенімділігін (*credibility*) нығайтып, ұзақ мерзімді экономикалық өсімге қолайлы макроэкономикалық орта қалыптастырады.

Дегенмен, инфляциялық таргеттеу стратегиясының «баға тұрақтылығы автоматты түрде қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етеді» деген бастапқы гипотезасы 2008 жылғы жаһандық қаржылық дағдарыс кезінде елеулі сынаққа ұшырады. Төмен инфляция мен салыстырмалы тепе-теңдік жағдайында туындаған бұл дағдарыс баға тұрақтылығының жүйелі тәуекелдерден қорғануға жеткілікті кепілдік бере алмайтынын айқын көрсетті. Осы феномен академиялық ортада қолданыстағы монетарлық парадигмаларға қатысты бірқатар іргелі сыни пайымдаулардың туындауына түрткі болды.

Зерттеу барысында инфляциялық таргеттеу режиміне қатысты келесідей іргелі сыни пайымдаулар анықталды:

1. **Монетарлық тар шенберлілік:** Стратегияның баға тұрақтылығына шамадан тыс фокусталуы салдарынан активтер көпіршігі мен несиелік экспансия сияқты дисбаланстардың жинақталуын назардан тыс қалдырды.
2. **Мақсаттар иерархиясындағы диспропорция:** Инфляцияны тежеуді бірінші орынға қойып, экономикалық өсім мен жұмыспен қамту деңгейін екінші деңгейлі міндеттер қатарына ысырды.
3. **Жүйелі тәуекелдердің трансмиссиясы:** Тек тұтыну бағаларының индексіне (CPI) назар аудару институционалдық деңгейдегі жүйелі тәуекелдерді трансмиссиялауда қауқарсыздық танытты.

Постадағдарыстық кезеңдегі дискурс орталық банктер мандатын кеңейту қажеттілігін айқындап берді. Қазіргі таңда инфляциялық таргеттеу режимін макропруденциалдық саясатпен интеграциялау — тек монетарлық тұрақтылықты емес, сонымен бірге қаржылық жүйенің архитектуралық беріктігі мен жалпы экономикалық конъюнктураны қатар ескеруді талап ететін жаңа стратегиялық бағытқа айналды [4-7].

Қазақстан Ұлттық Банкінің монетарлық саясатының динамикалық талдауы.

Төменде орын алған графикте көрсетілген сыйақы мөлшерлемесінің тренді Қазақстан экономикасындағы инфляциялық қысым мен макроэкономикалық құбылмалылыққа жауап ретіндегі реттеуші органның қатаң монетарлық циклін айқын көрсетеді.

1. 2021 жыл: Бейімделгіш кезең (1–12 айлар)

2021 жылдың басында мөлшерлеме 9% деңгейінде тұрақты болды. Бұл пандемиядан кейінгі экономикалық белсенділікті қолдауға бағытталған бейімделгіш саясаттың белгісі. Алайда, жыл соңына қарай инфляциялық күтулердің артуына байланысты мөлшерлеменің біртіндеп 10.25%-ға дейін өсуі байқалады.

2. 2022 жыл: Реактивті секіріс және геосаяси фактор (13–24 айлар)

13-нүктеде (2022 жылдың қаңтары) мөлшерлеменің күрт 13.5%-ға, кейіннен жыл ортасында 16% деңгейіне дейін көтерілуі — ҚҰБ-ның сыртқы шоктар мен геосаяси тұрақсыздыққа (қаңтар оқиғалары, геосаяси шиеленістер) берген жедел реакциясы. Қаржылық тұрғыдан бұл теңге активтерінің тартымдылығын сақтау және капиталдың жылыстауын тоқтату мақсатында жасалған амал.

3. 2023 жыл: Пиктік мәндер мен тұрақтандыру (25–36 айлар)

2023 жылдың басынан бастап мөлшерлеме өзінің ең жоғарғы мәні — 16.75% деңгейінде ұзақ уақыт сақталды. Бұл — экономикадағы жоғары инфляциялық фонды басуға бағытталған «антиинфляциялық якорь» кезеңі. Жылдың екінші жартысында инфляцияның баяулауына байланысты реттеуші мөлшерлемені біртіндеп 14.75% – 15% деңгейіне дейін төмендете бастады.

4. 2024–2025 жылдар: Жаңа толқын және реттеу (37–60 айлар)

Графиктің орта тұсында мөлшерлеменің коррекциялық төмендеуінен кейін қайтадан өсу тренді байқалады. Бұл кезеңде мөлшерлеменің 15% – 17% аралығында құбылуы инфляцияның нысаналы таргетке (5%) жетпеуінен және ішкі сұраныстың жоғары болуынан туындаған.

5. 2026 жылдың басы: Қатаң монетарлық циклдің жаңа межесі (61–62 айлар)

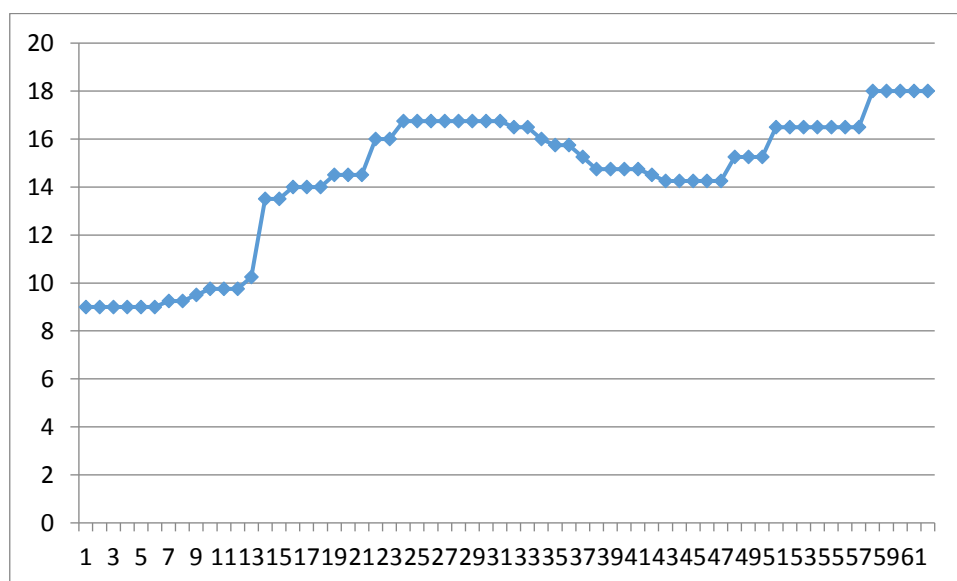
2026 жылдың алғашқы екі айында мөлшерлеме рекордтық 18% деңгейінде көрсетілген. Бұл – қаржы мамандары үшін өте маңызды сигнал:

Кредиттік нарық: Қаржыландыру құнының қымбаттауы екінші деңгейлі банктердің несиелік белсенділігін төмендетеді.

Инвестициялық климат: Жоғары мөлшерлеме депозиттер мен мемлекеттік бағалы қағаздардың (МБК) табыстылығын арттырғанымен, нақты секторға салынатын инвестициялардың тиімділігін азайтады [1].

Кесте №1.

Қазақстан Ұлттық Банкінің монетарлық саясатының динамикалық талдауы (2021–2026:2)

Ескерту: кесте №1 Ұлттық банктік статистикалық мәліметтері негізінде құрастырылған

НӘТИЖЕЛЕРДІ ТАЛҚЫЛАУ

Қазіргі макроэкономикалық конъюнктурада мемлекеттің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етудің негізгі тетігі ретінде **инфляциялық таргеттеу** (*Inflation Targeting*) режимі айрықша маңызға ие. Ұсынылған графиктік мәліметтер Қазақстан Ұлттық Банкінің (ҚҰБ) осы стратегиялық модельді институционалдық тұрғыдан қатаң ұстанып отырғанын айқындайды. 2021 жылдан 2026 жылдың басына дейінгі базалық мөлшерлеменің 9%-дан 18%-ға дейін динамикалық өсуі – монетарлық биліктің инфляциялық қысымды тежеуге бағытталған **контракциондық ақшанесие саясатын** жүзеге асыруының айқын көрінісі болып табылады. Мұндай агрессивті өсім Орталық банктің баға тұрақтылығын сақтау жолындағы сенімділігін (*credibility*) нығайтып, инфляциялық күтулерді анкерлеудің басты құралына айналды.

Теориялық тұрғыдан мөлшерлеменің 18%-ға дейінгі максималды деңгейі **Тейлор ережесіне** (*Taylor Rule*) толық сәйкес келеді. Бұл ереже бойынша, нақты инфляция нысаналы таргеттен (5%) алшақтаған сайын, реттеуші орган сыйақы мөлшерлемесін пропорционалды түрде көтеруге міндетті. Графиктің 13-нүктесінен (2022 жылдың қаңтары) бастап байқалған секіріс пен кейінгі кезеңдегі жоғары деңгейдің сақталуы — экономиканы «салқындату» мен теңге активтерінің тартымдылығын арттыру арқылы капиталдың жылыстауын тежейтін **стерилизациялаушы фактор** қызметін атқарды. Бұл «ақшаның қымбаттауы» пайым мөлшерлемесі арнасы арқылы жиынтық сұранысты шектеп, тұтынушылық бағалардың бақылаусыз өсуін институционалдық деңгейде ауыздықтауға мүмкіндік берді[2].

Алайда, 2026 жылдың басындағы мөлшерлеменің 18% деңгейінде сақталуы туралы сараптамалық болжам макроэкономикалық тәуекелдердің, атап айтқанда **фискалдық доминанттылықтың** сақталып отырғанын меңзейді. Сарджент-Уоллес теориясына сүйенсек, бюджет тапшылығы мен импорттық инфляция қысымы жоғары болған жағдайда, монетарлық саясат инфляциямен жалғыз күресуге мәжбүр болады. Қаржы маманы тұрғысынан алғанда, бұл жағдай несиелік нарықтың тарылуына және инвестициялық белсенділіктің төмендеуіне әкелгенімен, Орталық банктің баға тұрақтылығы мандатының қаржылық жүйедегі басқа басымдықтардан жоғары екенін дәлелдейді. Осылайша, қатаң монетарлық цикл — экономикалық тепе-теңдікті қалпына келтірудің жалғыз тиімді жолы ретінде танылады [3].

ҚОРЫТЫНДЫ

Зерттеу нәтижелерін жинақтай келе, 2021–2026 жылдар аралығындағы Қазақстан Ұлттық Банкінің монетарлық саясатының эволюциясы баға тұрақтылығын қамтамасыз ету мен қаржылық жүйенің институционалдық беріктігін сақтауға басымдық бергенін көрсетті. Базалық мөлшерлеменің екі есеге жуық өсуі (9%-дан 18%-ға дейін) инфляциялық қысымды ауыздықтауға және ұлттық валюта активтерінің тартымдылығын қорғауға бағытталған қажетті стратегиялық қадам болды. Бұл реттеуші органның инфляциялық таргеттеу режиміне адалдығын және макроэкономикалық шоктарға қарсы әрекет ету қабілетін растайды.

Алайда, базалық мөлшерлеменің ұзақ уақыт бойы жоғары деңгейде сақталуы монетарлық құралдардың шектеулілігін де айқындап берді. Болашақта орнықты макроэкономикалық тұрақтылыққа қол жеткізу үшін тек ақша-несие саясатының құралдарына сүйену жеткіліксіз. Қазіргі кезеңде монетарлық шараларды **макропруденциалдық реттеумен** және **фискалдық саясатпен** терең интеграциялаудың объективті қажеттілігі туындап отыр. Бұл тәсіл экономикадағы жүйелі тәуекелдерді алдын алуға және бюджеттік дефициттің инфляциялық процестерге әсерін бейтараптандыруға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, Орталық банктің алдағы уақыттағы стратегиясы тек инфляциялық нысанаға (таргетке) қол жеткізумен шектелмей, жалпы экономикалық конъюнктураны, инвестициялық белсенділікті және қаржылық сектордың тұрақтылығын кешенді түрде ескеруі тиіс. Монетарлық және фискалдық билік тармақтарының үйлесімді әрекеті ғана ұзақ мерзімді экономикалық өсім мен ұлттық қаржы жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің кепілі болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің статистикалық мәліметтері мен ресми есептері (2021-2026).
2. Taylor, J. B. (1993). Discretion versus policy rules in practice. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*.
3. Sargent, T. J., & Wallace, N. (1981). Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*.
4. Svensson, L. E. O. (1997). Inflation Targeting as a Monetary Policy Rule. *Journal of Monetary Economics*.
5. Walsh, C. E. (2017). *Monetary Theory and Policy*. MIT Press.
6. Mishkin, F. S. (2011). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. Pearson.
7. Bernanke, B. S., & Mishkin, F. S. (1997). Inflation Targeting: A New Framework for Monetary Policy? *Journal of Economic Perspectives*.

ӨОЖ 336.145.2:332.122

ӨНІРЛІК ТЕҢСІЗДІКТІ ЖОЮДАҒЫ БЮДЖЕТ МӘСЕЛЕСІ

Құндызбек Ә.Т.

Малқара Д.Қ.

3 курс студенттері

Ғылыми жетекші:

Гумар Н.А. – э.ғ.к., қауымд. профессор

Алматы технологиялық университеті

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстандағы өңірлік теңсіздікті жоюдағы бюджеттік саясаттың тиімділігі қарастырылды. Зерттеу барысында экономикалық көрсеткіштер, бюджеттік трансферттер мен аймақтық бағдарламалар талданып, олардың әлеуметтік-экономикалық дамуға әсері бағаланды. Автор өңірлік теңсіздікті азайту үшін бюджеттік механизмдерді жетілдіру ұсыныстары әзірленді.

Кілт сөздер: өңірлік теңсіздік, бюджет, трансферт, экономикалық даму, аймақтық саясат, әлеуметтік әділеттілік.

Ключевые слова: региональное неравенство, бюджет, трансферты, экономическое развитие, региональная политика, социальная справедливость.

Keywords: regional inequality, budget, transfer, economic development, regional policy, social justice.

Кіріспе

Жаңғыру жағдайындағы Қазақстанның мемлекеттік стратегиясында аумақтық дамуды теңгерімдеу мәселесі басым бағыттардың біріне айналды. Ұлттық экономиканың қарқынды өсуін қамтамасыз ету және қоғамдағы әлеуметтік тепе-теңдікті сақтау тікелей өңірлік деңгейдегі диспропорцияларды жоюға байланысты. Аймақтар арасындағы макроэкономикалық және

әлеуметтік көрсеткіштердің алшақтығы мемлекеттің тұрақты даму траекториясына елеулі кедергі келтіретін фактор ретінде қарастырылады.

Өңірлік теңсіздік феномені аймақтардың экономикалық әлеуеті, әлеуметтік игіліктермен қамтылуы және өндірістік инфрақұрылымының сапалық айырмашылықтарынан көрініс табады. Бүгінгі таңда Қазақстанның кеңістіктік құрылымында айқын поляризация байқалады: өнеркәсіптік және инновациялық орталықтар ретінде қалыптасқан донор-аймақтармен қатар, негізінен аграрлық секторға тәуелді және инфрақұрылымдық жаңғыруды қажет ететін депрессивті аймақтар бар[1].

Бұл теңсіздіктерді деңгейлестіруде мемлекеттік бюджет шешуші реттеуші функцияны атқарады. Бюджетаралық трансферттер жүйесі, мемлекеттік мақсатты бағдарламалар мен фискалдық ынталандыру тетіктері арқылы ресурстарды қайта бөлу процесі жүзеге асырылады. Осыған орай, бюджеттік саясаттың трансформациялану тиімділігін ғылыми тұрғыдан пайымдау — елдің экономикалық қауіпсіздігі мен әлеуметтік прогресін айқындайтын іргелі мәселе.

Талқылаулар мен талдау.

1. Өңірлік диспропорциялардың қалыптасу факторлары

Қазақстанның кеңістіктік дамуындағы теңсіздіктер кешенді сипатқа ие және келесі іргелі себептермен негізделеді:

- өндірістік-индустриялық әлеуеттің шоғырлануы, яғни ел экономикасының құрылымында ресурстық және өнеркәсіптік басымдық айқын байқалады. Мәселен, Қарағанды, Шығыс Қазақстан және Маңғыстау облыстары ірі өнеркәсіптік хабтар ретінде қалыптасқан, ал басқа өңірлерде экономика негізінен аграрлық сектормен және шағын сервистік кәсіпкерлікпен шектеледі;
- инфрақұрылымдық алшақтық, бұл инженерлік желілердің, көлік логистикасының және әлеуметтік нысандардың (білім беру мен денсаулық сақтау) қолжетімділігі мен сапасы әрқелкі. кейбір аймақтардағы инвестициялық тапшылық сапалы мемлекеттік қызметтердің көрсетілуіне кедергі келтіреді;
- демографиялық және қоныстану ерекшеліктері, ол халық тығыздығы төмен өңірлерде бюджеттік шығыстардың бірлік құны жоғары болатындығымен сипатталады. бұл ретте қаржыландырудың халық санына тәуелділігі кейде аз қоныстанған аумақтардағы қызмет көрсету сапасының төмендеуіне әкеп соғады;
- географиялық және ренталық факторлар, яғни шеткері орналасу, климаттық қиындықтар және табиғи ресурстардың жоқтығы аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін төмендетіп, олардың экономикалық артта қалуын тереңдете түседі[2].

2. Бюджеттік реттеу мен қаржылық қолдау тетіктері

Мемлекет аймақтық алшақтықты теңестіру үшін фискалдық және бағдарламалық құралдардың жиынтығын қолданады:

1. Бюджетаралық трансферттер жүйесі – жергілікті бюджеттердің кіріс әлеуетін теңестірудің негізгі механизмі. Мәселен, 2023 жылғы деректер бойынша, қаржылық қолдау мақсатында Ақмола облысына 45 млрд теңге, Алматы облысына 52 млрд теңге көлемінде ресми трансферттер бөлінген. Бұл қаражат аймақтардың базалық шығындарын өтеуге бағытталады.
2. Мемлекеттік және аймақтық бағдарламалар – мақсатты бағдарламалар (мысалы, «Еңбек») жергілікті еңбек нарығын ынталандыруға және инфрақұрылымды жаңартуға негізделген. Субсидиялау тетіктері арқылы ауылдық жерлерде жаңа өндіріс орындарын құру мен жұмыссыздықты азайту көзделеді.
3. Фискалдық преференциялар – инвесторлар үшін салықтық жеңілдіктер ұсыну (мысалы, КТС бойынша жеңілдіктер) аймақтың инвестициялық тартымдылығын арттырып, ұзақ мерзімді перспективада жергілікті салық базасын нығайтуға мүмкіндік береді.
3. Тиімділікті бағалау және талдау нәтижелері

Статистикалық мониторинг көрсеткендей, бюджеттік ресурстарды қайта бөлу және трансферттік саясат аймақтар арасындағы негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің алшақтығын орта есеппен 10–15%-ға қысқартуға мүмкіндік берді. Дегенмен, зерттеу нәтижелері бөлінген қаражаттың тиімділігі барлық өңірде бірдей емес екенін көрсетеді. Кейбір жағдайларда трансферттерге тәуелділік (бюджеттік масылдық) артып, жергілікті деңгейдегі басқарудың тиімсіздігі мен қаржыны игерудегі кемшіліктер орын алуда [3].

Салыстырмалы түрде нақты деректерді көру үшін Қазақстан Республикасының 2024–2026 жылдарға арналған республикалық бюджеті туралы заңына сәйкес (соңғы өзгерістерді ескере отырып) бекітілген субвенциялар мен бюджеттік алымдардың көрсеткіштерін ұсынамыз.

Бұл деректер өңірлік теңсіздіктің деңгейін және мемлекеттің қай аймақтарға көбірек қолдау көрсететінін анық көрсетеді.

Кесте 1

2024 жылға арналған республикалық және жергілікті бюджеттер арасындағы жалпы сипаттағы трансферттер көлемі

Өңірлер (Облыстар мен республикалықмаңызы бар қалалар)	Субвенциялар (Республикалық бюджеттен берілетін көмек, млн теңге)	Бюджеттік алымдар (Донор-өңірлерден бюджетке алынатын қаржы, млн теңге)
Абай облысы	225 152	—
Ақмола облысы	179 435	—
Ақтөбе облысы	46 827	—
Алматы облысы	273 018	—
Атырау облысы	—	178 775
Батыс Қазақстан облысы	56 414	—
Жамбыл облысы	358 102	—
Жетісу облысы	225 813	—
Қарағанды облысы	35 241	—
Қостанай облысы	134 687	—
Қызылорда облысы	289 123	—
Маңғыстауоблысы	—	23 203
Павлодар облысы	12 505	—
СолтүстікҚазақстаноблысы	208 043	—
Түркістаноблысы	689 321	—
Ұлытауоблысы	17 215	—
ШығысҚазақстаноблысы	108 541	—
Алматы қаласы	—	273 134
Астана қаласы	—	105 771
Шымкент қаласы	107 433	—
Дерккөз: [4].		

Кестеден көріп отырғанымыздай, трансферттердің көлемі аймақтар арасындағы бюджеттік теңсіздікті азайтуға мүмкіндік береді, бірақ толық шешім емес:

1. Ең көп субвенция алатын өңір - Түркістан облысы (689 млрд теңгеден астам). Бұл аймақтың демографиялық өсімімен және әлеуметтік инфрақұрылымға қажеттіліктің жоғарылығымен түсіндіріледі.
2. Донор-өңірлер, Алматы қаласы, Атырау облысы, Астана қаласы және Маңғыстау облысы. Бұл төрт аймақ республикалық бюджеттің «кіріс көзі» болып табылады және басқа өңірлердің теңсіздігін жабуға қаржы бөледі.
3. Орташа деңгейдегі облыстарға Қарағанды, Павлодар және Ұлытау облыстары өз-өзін қамтамасыз етуге жақын, бірақ аз мөлшерде мемлекеттік қолдауды қажет етеді[5].

Қазақстанның аумақтық-кеңістіктік құрылымындағы экономикалық алшақтық бірнеше іргелі факторлардың әсерінен қалыптасты. Ең алдымен, бұл *индустриялық концентрацияның әркелкілігі*. Қарағанды, Шығыс Қазақстан мен Маңғыстау облыстары сияқты өнеркәсіптік локомотивтер мен аграрлық бағыттағы дотациялық аймақтар арасындағы технологиялық және қаржылық алшақтық айқын байқалады.

Инженерлік коммуникациялар мен әлеуметтік капиталдың (білім беру, медицина) сапалық деңгейі өңірлердің инвестициялық тартымдылығына тікелей ықпал етеді. Демографиялық ерекшеліктер де маңызды рөл атқарады: халық тығыздығы төмен аймақтарда мемлекеттік қызметтердің өзіндік құны жоғары болып, бюджеттік ресурстардың тиімділігін төмендетеді.

Географиялық оқшаулану мен табиғи рентаның жоқтығы кейбір облыстардың ішкі өсімін тежейтін кедергілерге айналады.

Аймақтық дисбалансты жоюдың басты құралы — *фискалдық деңгейлестіру саясаты*. Бұл процесс келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

- 1). Трансферттік саясат тұрғысынан қарастырсақ, Республикалық бюджеттен бөлінетін субвенциялар мен мақсатты трансферттер жергілікті бюджеттердің қаржылық тапшылығын жабуға бағытталған. Мысалы, Түркістан немесе Ақмола облыстары сияқты әлеуметтік жүктемесі жоғары аймақтар мемлекеттен қолдау алады;
- 2). Бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру жүзеге асыру негізінде, «Еңбек» және басқа да аймақтық даму бағдарламалары арқылы ауылдық жерлердегі кәсіпкерлікті ынталандыру мен жаңа жұмыс орындарын құру субсидияланады;
- 3). Салықтық преференциялар арқылы, жергілікті инвестициялық белсенділікті арттыру үшін қолданылатын корпоративтік салық жеңілдіктері аймақтардың өзін-өзі қаржыландыру әлеуетін нығайтуға мүмкіндік береді.

Әлемдік практика өңірлер арасындағы теңсіздікті азайту мақсатында бюджеттік саясаттың әртүрлі құралдарын белсенді түрде қолданады. Германиядағы көлденең қаржылық теңестіру моделі бойынша, Германияда федералдық бюджеттен бөлінетін трансферттер арқылы экономикалық тұрғыдан әлсіз аймақтарға қолдау көрсетіледі. Осы тәсіл өңірлердің даму деңгейін теңестіруге мүмкіндік береді [6].

Канададағы федералдық субсидиялау жүйесі бюджеттік тепе-теңдікті сақтаудың тиімді үлгісі болып табылады, мысалы Канадада өңірлік айырмашылықтарды қысқарту үшін теңестіруші трансферттермен қатар инфрақұрылымға бағытталған инвестициялар кеңінен пайдаланылады. Бұл өз кезегінде аймақтардың экономикалық әлеуетін арттыруға ықпал етеді.

Ал Үндістан тәжірибесіндегі салықтық ынталандыру тетіктері депрессивті аймақтарға капитал тартудың озық үлгісін көрсетеді, аймақтық дамуды ынталандыру үшін салықтық жеңілдіктер жүйесі қолданылады. Мұндай шаралар инвестиция тартуға және экономикалық белсенділікті арттыруға бағытталған [7].

Бұл тәжірибе Қазақстан үшін де маңызды бағыт-бағдар бола алады деп санаймыз.

Статистикалық талдау көрсеткендей, Қазақстанда трансферттер арқылы ресурстарды қайта бөлу аймақтар арасындағы алшақтықты 10–15%-ға төмендетуге мүмкіндік берді [8]. Дегенмен, бюджеттік қаражатты пайдаланудың ашықтығы мен тиімділігін арттыру мәселесі әлі де өзекті. Алдағы уақытта «масылдық» психологиясынан арылып, әр өңірдің ішкі экономикалық драйверлерін іске қосу – басты стратегиялық міндет болмақ.

Осы елдердің тәжірибесін ескере отырып, Қазақстанда бюджеттік трансферттер жүйесін жетілдіру, сондай-ақ өңірлік бағдарламалардың тиімділігін арттыру қажеттілігі туындайды.

Қорытынды

Өңірлік деструкцияның іргелі себептері отандық экономиканың кеңістіктік конфигурациясындағы диспропорциялар жүйелі сипатқа ие. Бұл алшақтықтардың генезисі, ең алдымен, ресурстық рентаның шоғырлануымен және өндірістік күштердің әрқелкі орналасуымен негізделеді. Батыс пен орталық өңірлердегі индустриялық доминанттылық аясында аграрлық-индустриялық аудандардың депрессивті динамикасы байқалады. Сонымен қатар, инфрақұрылымдық дефицит пен демографиялық қысым аймақтардың бәсекелестік артықшылықтарын шектеп, бюджеттік масылдықтың артуына әкеліп соғады.

Аумақтық дамудың тепе-теңдігін сақтау мақсатында мемлекеттік фискалдық вертикаль трансферттік трансформацияны қолданады. Республикалық бюджеттен бағытталатын субвенциялар мен мақсатты гранттар жергілікті қаржылық жүйенің тұрақтылығын демейтін басты тетік (leveridge) болып табылады. Мәселен, Түркістан немесе Ақмола облыстарына бөлінетін трансферттік ресурстар әлеуметтік стандарттарды теңестірудің негізгі драйверіне айналды. Алайда тек дотациялық қолдаумен шектелмей, аймақтардың ішкі фискалдық потенциалын белсендіру кезек күттірмейтін мәселе.

Халықаралық парадигмада, атап айтқанда Германияның көлденең деңгейлестіру үлгісі мен Канаданың провинциялық фискалдық теңестіру бағдарламалары аймақтық дисбалансты шешудің озық үлгілері ретінде қарастырылады. Үндістанның тәжірибесіндегі салықтық децентрализация тетіктері де Қазақстанның аймақтық саясатын модернизациялау үшін маңызды прецедент бола алады.

Басымдықтар мен ұсыныстар:

1. трансферттерді нәтижеге бағдарлау: қаржылық ресурстарды бөлу кезінде аймақтық ЖӨӨ-нің өсу қарқыны мен мультипликативті әсерін есепке алу;

- инфрақұрылымдық капиталды инвестициялау: транспорттық және цифрлық хабтарды қалыптастыру арқылы аумақтық инклюзивтілікті қамтамасыз ету;
- фискалдық автономияны кеңейту: жергілікті билік органдарына инвесторлармен жұмыс істеуде икемді салықтық құзыреттер беру;
- мониторинг пен транспаренттілік: бюджеттік циклдің әрбір кезеңінде цифрлық бақылауды енгізіп, қаражаттың мақсатты игерілуін қатаң қадағалау.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- Смағұл А. Өңірлік даму және бюджеттік саясат: оқу құралы. – Алматы: ЭКО, 2022. – 248 б.
- Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 521 Жарлығымен бекітілген.
- Жұмабаев А. Бюджет трансферттері мен аймақтық даму: монография. – Алматы: Қаржы университеті, 2021. – 190 б.
- Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі. Бюджеттің атқарылуы туралы есептер [электрондық ресурс]. – Астана: ҚР ҚМ, 2024. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/activities/71?lang=kk> (жүгінген күні: 01.04.2026).
- Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі. 2024 жылға арналған республикалық бюджеттің атқарылуы туралы жылдық есеп. – Астана, 2025.
- OECD. Fiscal Policy and Regional Inequalities: Leveraging Intergovernmental Transfers. – Paris: OECD Publishing, 2020.
- Johnson M. Budget Allocation and Regional Equity // Journal of Public Economics. – 2019. – Vol. 174. – P. 112–128.
- Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуы: статистикалық жинақ. – Астана, 2023.

УДК 336.22(574)

РЕФОРМИРОВАНИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА: АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ

Лукпанова Ж.О. кандидат
экономических наук, доцент
Учреждения «Esil University»
г.Астана, Казахстан
Тушинский Д.Н.
магистрант ОП «Финансы»
Учреждения «Esil University»
г.Астана, Казахстан

Аннотация. Данная статья посвящена комплексному анализу ключевых изменений в налоговом законодательстве Республики Казахстан, вступающих в силу в 2026 году в рамках нового Налогового кодекса. Автор рассматривает переход от жесткого фискального администрирования к сервисной модели взаимодействия между государством и налогоплательщиками. В работе подробно анализируются механизмы внедрения прогрессивной шкалы индивидуального подоходного налога и последствия повышения базовой ставки НДС до 16%. Особое внимание уделено трансформации специальных налоговых режимов и мерам по стимулированию дробления бизнеса через снижение порога регистрации по НДС. Исследование направлено на выявление потенциальных макроэкономических эффектов и оценку социальной справедливости предлагаемых реформ. В заключении делаются выводы о влиянии новой налоговой политики на инвестиционную привлекательность и устойчивость бюджета страны.

Ключевые слова: налог, кодекс, Казахстан, НДС, ИПН, реформа, бюджет, фискальная политика, прогрессивная шкала, предпринимательство.

Түйінсөздер: салық, кодекс, Қазақстан, ҚҚС, ЖТС, реформа, бюджет, фискалдық саясат, прогрессивті шкала, кәсіпкерлік.

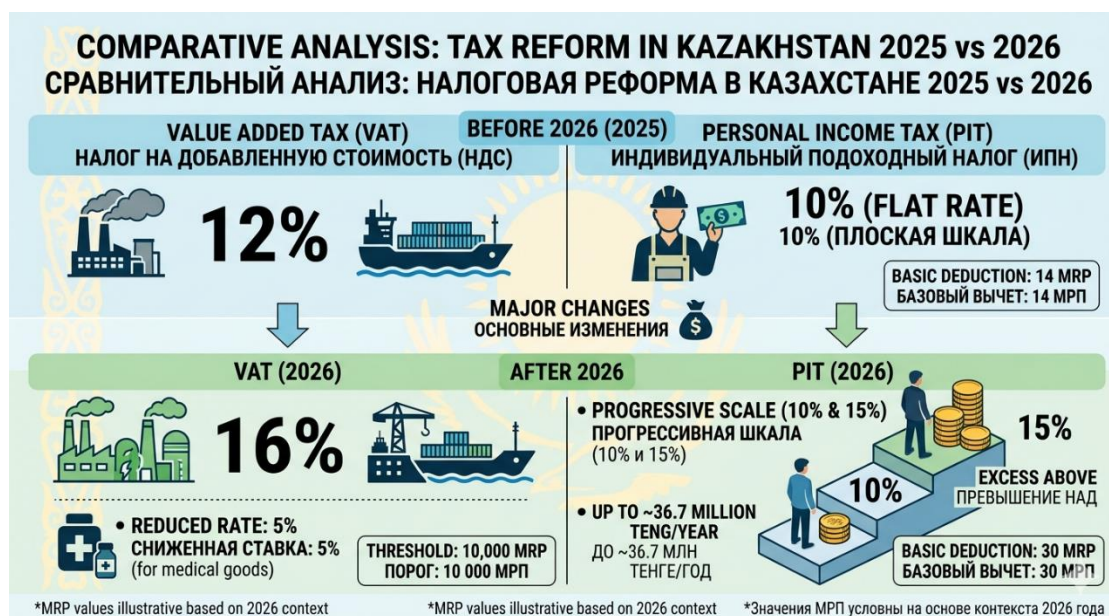
Keywords: tax, code, Kazakhstan, VAT, PIT, reform, budget, fiscal policy, progressive scale, entrepreneurship.

На современном этапе экономического развития Республики Казахстан назрела необходимость системной трансформации налоговых отношений. Новый Налоговый кодекс, действующий с 2026 года, призван решить задачу обеспечения баланса между фискальной функцией государства и созданием благоприятных условий для развития реального сектора экономики.

Одним из наиболее значимых изменений стало реформирование косвенного налогообложения. Повышение ставки налога на добавленную стоимость (НДС) с 12% до 16% [1] обусловлено необходимостью укрепления доходной части бюджета в условиях волатильности мировых рынков. Однако, понимая риски инфляционного давления, законодатель предусмотрел введение льготных ставок в размере 5% для социально значимых продовольственных товаров и лекарственных средств. Важным инструментом борьбы с теневым оборотом стало снижение порога обязательной постановки на регистрационный учет по НДС до 10 000 МРП [2].

В области прямого налогообложения ключевым нововведением стал отход от «плоской» шкалы индивидуального подоходного налога (ИПН). Введение прогрессивной шкалы (10% и 15%) направлено на реализацию принципа социальной справедливости, где более высокие доходы облагаются по повышенной ставке. В то же время, для защиты интересов граждан с низким и средним уровнем дохода, стандартный налоговый вычет был увеличен до 30 МРП [3].

Для наглядного понимания масштаба изменений и распределения налоговой нагрузки, ниже представлено визуальное сравнение ключевых параметров налоговой системы до и после реформы 2026 года.

Примечание: рисунок разработан автором статьи

Рисунок 1. Сравнительный анализ ключевых параметров налоговой системы РК (2025–2026 гг.)

На рисунке 1 визуализирована трансформация налоговой архитектуры Казахстана, демонстрирующая одновременное повышение ставки НДС и дифференциацию ставок ИПН при значительном увеличении стандартного вычета. Эти данные подтверждают комплексный характер реформы, затрагивающей как бизнес, так и физических лиц.

Для систематизации основных изменений в таблице 1 приведен сравнительный анализ параметров до и после реформы.

Таблица 1.

Сравнительный анализ ключевых параметров налоговой системы РК (2025–2026 гг.)

Налоговый индикатор	Период до 2026 г.	С 1 января 2026 г.	Характер изменений
Ставка НДС	12%	16%	Фискальное расширение
Порог регистрации по НДС	20 000 МРП	10 000 МРП	Снижение в 2 раза
Шкала ИПН	10% (плоская)	10% и 15% (прогрессия)	Социальная дифференциация

Стандартный вычет (ИПН)	14 МРП	30 МРП	Рост льготы на 114%
Ставка КПН (базовая)	20%	20% (до 25% для банков)	Секторальная нагрузка
Спецрежимы (СНР)	Более 7 видов	3 основных режима	Упрощение структуры

Исходя из данных таблицы анализ показывает, что повышение НДС до 16% неизбежно приведет к краткосрочному росту потребительских цен, однако введение дифференцированных ставок на социально значимые товары должно нивелировать этот эффект для уязвимых слоев населения. Снижение порога по НДС является прямой мерой против искусственного дробления бизнеса, которое ранее позволяло крупным субъектам оставаться в зоне льготного налогообложения МСБ.

Особого внимания заслуживает оптимизация специальных налоговых режимов (СНР). В 2026 году их количество сокращено до трех базовых категорий: для самозанятых, упрощенная декларация и режим для аграрного сектора. Реформа СНР направлена на предотвращение использования «упрощенки» крупным бизнесом в целях оптимизации через дробление, ограничивая применение данного режима преимущественно в сегменте услуг населению (B2C) [4].

Сервисная модель налогового администрирования, заложенная в основу нового законодательства, предполагает презумпцию добросовестности налогоплательщика. Внедрение цифрового мониторинга и автоматизация возврата излишне уплаченных сумм позволяют минимизировать человеческий фактор и снизить коррупционные риски. В условиях цифровой трансформации налоговые органы получают доступ к более качественным данным, что позволяет переходить от тотальных проверок к риск-ориентированному подходу [5].

Таким образом, анализ основных положений реформы свидетельствует о глубокой перестройке налоговой архитектуры Казахстана. Несмотря на увеличение фискальной нагрузки в ряде секторов, предлагаемые меры создают фундамент для долгосрочной бюджетной устойчивости и стимулируют прозрачность ведения бизнеса.

Заключение. Переход от пропорциональной к прогрессивной модели индивидуального подоходного налога (с дифференциацией ставок 10% и 15%) в сочетании с существенным увеличением стандартного налогового вычета до 30 МРП свидетельствует о качественной трансформации фискальной политики. Повышение базовой ставки НДС до 16% рассматривается как мера, направленная на укрепление долгосрочной устойчивости государственного бюджета и снижение его колебаний. Одновременно введение дифференцированных льготных ставок (5% и 10%) на социально значимые товары позволяет уменьшить регрессивность налога и сдерживать инфляционные риски для низкодоходных групп населения. Снижение порога обязательной регистрации по НДС до 10 000 МРП, а также ограничение применения специальных налоговых режимов в секторе B2B создают системное препятствие для практики искусственного дробления бизнеса. Эти меры стимулируют укрупнение компаний и способствуют выведению части экономики из «тени». Дифференциация ставок КПН (установление ставки 25% для банковского сектора и игорного бизнеса) демонстрирует переход к таргетированному изъятию сверхдоходов в высокорентабельных отраслях. Это позволяет аккумулировать ресурсы для инвестирования в приоритетные технологические и аграрные проекты через систему налоговых преференций. Внедрение сервисной модели, базирующейся на цифровом мониторинге транзакций и презумпции добросовестности налогоплательщика, означает переход от экстенсивного контроля к интеллектуальному риск-анализу. Автоматизация процессов исполнения налоговых обязательств снижает административные барьеры и транзакционные издержки бизнеса. Таким образом, налоговая реформа 2026 года закладывает фундамент для новой экономической парадигмы Казахстана. Несмотря на краткосрочные вызовы, связанные с адаптацией бизнеса к росту ставок косвенных налогов, внедряемые механизмы обеспечивают необходимую гибкость налоговой системы, ее устойчивость к внешним шокам и соответствие международным стандартам налогового администрирования. Дальнейшее развитие системы потребует тщательного мониторинга правоприменительной практики для оперативной корректировки возникающих дисбалансов.

Список использованных источников:

1. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» от 2025 г.
2. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана». — Астана: Акорда, 2024.
3. Алиев Т. Ж. Налоговая реформа 2026: вызовы и перспективы для бизнеса в РК // Экономика и статистика. — 2025. — № 4. — С. 12–18.
4. Смагулова Г. С. Инструменты налогового стимулирования в условиях нового Налогового кодекса // Финансы Казахстана. — 2026. — № 1. — С. 45–52.
5. Официальный ресурс Комитета государственных доходов Министерства финансов РК [Электронный ресурс]. URL: kgd.gov.kz (дата обращения: 02.04.2026).

УДК 336.581

АКАДЕМИЧЕСКАЯ БАЗА КАК ЭЛЕМЕНТ ФУНДАМЕНТА ИНДУСТРИИ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ

Лобачёв Роман Владимирович

LobachevRoman

Оренбургский государственный университет

Orenburg State University

Аспирант

Postgraduate student

Кафедра банковского дела и страхования

Department of Banking and Insurance

Аннотация. В статье исследуется роль академической базы как системообразующего фактора развития индустрии финансовых услуг и национальной экономики в целом. На основе данных Росстат и НИУ ВШЭ проведён комплексный анализ динамики численности студентов, профессорско-преподавательского состава, населения с учёной степенью, а также организаций, осуществляющих научные исследования и разработки, за период 2010–2025 гг. Установлено, что за рассматриваемый период сформировался устойчивый негативный тренд на сокращение интеллектуального потенциала страны: численность населения с учёной степенью снизилась на 58%, а выпускников по направлению «Экономика и управление» - на 71%. Формируется вывод о том, что деградация академической базы является одним из ключевых факторов, сдерживающих инновационное развитие индустрии финансовых услуг в условиях цифровой трансформации экономики.

Ключевые слова. Академическая база, индустрия финансовых услуг, банковская система, человеческий капитал, ученая степень, НИИ, цифровая трансформация, финансовые инновации, интеллектуальный потенциал.

Тірек сөздер. академиялық база, қаржылық қызметтер индустриясы, банк жүйесі, адами капитал, ғылым дәрежесі, ғылыми-зерттеу институты, цифрлық трансформация, қаржылық инновациялар, зияткерлік әлеует

Keywords. Academic base, financial services industry, banking system, human capital, academic degree, research institute, digital transformation, financial innovations, intellectual potential

Современная индустрия финансовых услуг переживает период глубокой технологической трансформации. Переход от традиционных банковских операций - кредитования и привлечения депозитов - к высокотехнологичным платформам на основе искусственного интеллекта, цифровых финансовых активов (далее - ЦФА) и финтех-решений предъявляет принципиально новые требования к качеству человеческого капитала отрасли. В данном контексте академическая база государства - совокупность высших учебных заведений, научно-исследовательских институтов и специалистов с учёными степенями - приобретает значение стратегического актива, во многом определяющего конкурентоспособность национальной финансовой системы.

Несмотря на очевидность данной взаимосвязи, в отечественной экономической науке академическая база редко рассматривается в качестве самостоятельного структурного фактора

развития индустрии финансовых услуг. Большинство исследований ограничивается анализом таких факторов, как монетарная политика, уровень конкуренции, регуляторная среда или степень цифровизации операционных процессов. Настоящая статья призвана восполнить данный пробел, представив комплексный анализ состояния академической среды России за период 2010–2025 гг. и оценив её влияние на возможности инновационного развития финансовой отрасли.

Целью исследования является оценка влияния академической базы как фактора формирования и развития индустрии финансовых услуг на экономику страны. Достижение поставленной цели предполагает решение следующих задач: анализ динамики студенческого контингента и профессорско-преподавательского состава высших учебных заведений; оценку численности населения с учёной степенью как интегрального показателя интеллектуального потенциала; исследование институциональной структуры организаций, осуществляющих научные исследования и разработки; формулирование выводов о характере влияния академической базы на индустрию финансовых услуг.

Для выявления характера указанной взаимосвязи обратимся прежде всего к теоретическому фундаменту, определяющему, каким образом состояние академической среды обуславливает инновационный потенциал финансовых институтов и их способность к технологической трансформации. Концептуальные основы взаимосвязи между уровнем развития академической среды и состоянием финансового сектора заложены в классических трудах Г.С. Беккера, утверждающего, что инвестиции в образование и профессиональную подготовку по своей природе идентичны инвестициям в физический капитал и генерируют устойчивый прирост производительности во всех отраслях экономики [1]. Развивая данный подход применительно к источникам экономического роста, П.М. Ромер доказал, что именно накопленный запас человеческого капитала определяет темпы технологических изменений, а недостаточность инвестиций в науку и образование ведёт к устойчивому недопроизводству инноваций в равновесном состоянии экономики [2].

Применительно к индустрии финансовых услуг академическая база выполняет три ключевые функции. Во-первых, она обеспечивает непрерывный поток квалифицированных специалистов - экономистов, математиков, IT-аналитиков, - которые формируют операционное и интеллектуальное ядро финансовых институтов. Во-вторых, как подчёркивает Дж. Синки, финансовая отрасль в XXI веке трансформировалась в высокотехнологичную сферу услуг (Financial Services Industry - FSI), конкурентоспособность которой определяется прежде всего качеством знаний и способностью к инновациям, а не масштабом материальных активов [3]. В-третьих, университеты и НИИ выступают институциональными регуляторами, формирующими профессиональные стандарты, методологический аппарат и этические нормы финансовой отрасли.

Установив теоретические основания данной взаимосвязи, перейдём к эмпирической оценке состояния отечественной академической среды, отправной точкой которой служит анализ численности студентов и профессорско-преподавательского состава ключевых параметров, характеризующих масштаб системы воспроизводства квалифицированных кадров для национальной экономики. Анализ численности студентов высших учебных заведений России за период 2010–2025 гг. фиксирует выраженную негативную тенденцию. В соответствии с данными Росстат и НИУ ВШЭ общая численность обучающихся по программам бакалавриата, специалитета и магистратуры сократилась на 3 245,1 тыс. человек, что эквивалентно 44% от пикового значения начала периода (Таблица 1).

Таблица 1.

Динамика численности студентов (бакалавриат, специалитет, магистратура)
за 2010-2025 гг., тыс. чел.

Год	Всего студентов	Численность выпускников, в т.ч.	Мат. и ест. науки	Экон. и упр.	ИКТ
2010	7381,1	1536,6	-	565,7	22,4
2011	7049,8	1467,9	-	527,6	23,2
2012	6718,5	1399,2	-	489,5	24,0
2013	6387,2	1330,5	-	451,3	24,8
2014	6056,0	1261,7	-	413,2	25,6
2015	5724,7	1193,0	-	375,1	26,4

2016	5393,4	1124,3	-	336,9	27,1
2017	5062,1	1055,6	-	298,8	27,9
2018	4730,9	986,8	-	260,7	27,6
2019	4399,6	918,1	-	222,5	29,5
2020	4068,3	849,4	34,9	184,4	30,3
2021	4049,3	813,3	34,0	169,1	31,1
2022	4044,2	816,3	35,9	171,0	35,3
2023	4130,0	805,9	35,1	162,4	37,4
2024	4118,0	789,3	35,5	163,4	38,6
2025	4136,0	776,6	35,7	161,3	39,4

Источник: составлено автором на основе данных Росстат и НИУ ВШЭ, 5, 6]

Данная тенденция обусловлена совокупностью демографических, социально-экономических и институциональных факторов, в числе которых - снижение рождаемости в 1990-е годы, сокращение числа вузов в результате реорганизационных процессов и изменение приоритетов молодёжи в сфере образования.

Также дополнительно предлагается оценить численность профессорско-преподавательского состава (далее -ППС) в высшей школе (Таблица 2).

Таблица 2.

Динамика численности профессорско-преподавательского состава осуществляющего образовательную деятельность по программам бакалавриата, специалитета, магистратуры за 2010-2025 гг., тыс. чел.

Год	Всего	Имеют ученую степень	Не имеют ученую степень	Ученая степень		
				Доктор наук	Кандидат наук	PhD
2010	361,7	232,5	129,2	45,2	187,3	-
2011	356,8	229,5	127,3	44,0	185,5	-
2012	342,6	222,8	119,8	43,1	179,7	-
2013	328,5	216,1	112,4	42,3	173,8	-
2014	314,3	209,4	104,9	41,4	168,0	-
2015	300,1	202,7	97,4	40,6	162,1	-
2016	286,0	196,0	90,0	39,7	156,3	-
2017	271,8	189,3	82,5	38,9	150,4	-
2018	257,6	182,6	75,0	38,0	144,6	-
2019	243,5	175,9	67,6	37,2	138,7	-
2020	229,3	170,1	59,2	36,3	132,9	0,9
2021	223,1	165,4	57,7	35,0	129,6	0,8
2022	217,7	161,6	56,1	33,9	126,9	0,8
2023	215,1	157,8	57,3	32,8	124,3	0,7
2024	216,1	156,2	59,8	32,0	123,5	0,7
2025	210,3	154,0	56,3	31,1	122,2	0,7

Источник: составлено автором на основе данных Росстат и НИУ ВШЭ

Данная тенденция свидетельствует о формировании устойчивого дефицита профессионально подготовленных экономических кадров, способных обеспечивать как текущую операционную деятельность финансовых институтов, так и реализацию стратегий их цифровой трансформации.

Вместе с тем в отраслевой структуре выпуска зафиксированы и положительные тенденции. Численность выпускников по направлению «Информатика и вычислительная техника» увеличилась на 17 тыс. человек (+43%), а численность выпускников направления «Математические и естественные науки» сохраняет относительную стабильность. Именно эти два направления подготовки служат и способны служить в перспективе фундаментом для отечественных финансово-технологических инноваций: выпускники профильных IT- и математических программ формируют

кадровую основу для разработки систем противодействия финансовому мошенничеству, алгоритмической торговли и инструментов работы с ЦФА.

Параллельно со снижением численности студентов зафиксировано сокращение профессорско-преподавательского состава (ППС) российских вузов. Общая численность ППС уменьшилась на 151,4 тыс. человек (–42%), причём наиболее значимые потери понесены среди наиболее квалифицированных категорий: численность докторов наук сократилась на 14,1 тыс. человек (–31%), кандидатов наук - на 65,1 тыс. человек (–35%), PhD - на 0,2 тыс. человек (–22%) (

Таблица 3).

Таблица 3.

Динамика профессорско-преподавательского состава ВУЗов, тыс. чел.

год	Всего, тыс. чел.	Имеют ученую степень	Не имеют ученую степень
2011	356,8	229,5	127,3
2020	229,3	170,1	59,2
2021	223,1	165,4	57,7
2022	217,7	161,6	56,1
2023	215,1	157,8	57,3
2024	216,1	156,2	59,9

Источник: составлено автором на основе данных Высшей школы экономики

Вместе с тем соотношение числа студентов к числу преподавателей остаётся относительно стабильным на протяжении всего рассматриваемого периода, что свидетельствует о пропорциональном, а не опережающем характере сокращения ППС (Таблица 4).

Таблица 4.

Соотношение числа студентов к числу преподавателей

Год	Численность студентов (высшее образование)	Общая численность профессорско-препод. Состав, тыс. чел.	Отношение числа преподавателей к числу студентов
2010	7381,1	361,7	20,4
2011	7049,8	356,8	19,8
2012	6718,5	342,6	19,6
2013	6387,2	328,5	19,4
2014	6056,0	314,3	19,3
2015	5724,7	300,1	19,1
2016	5393,4	286,0	18,9
2017	5062,1	271,8	18,6
2018	4730,9	257,6	18,4
2019	4399,6	243,5	18,1
2020	4068,3	229,3	17,7
2021	4049,3	223,1	18,2
2022	4044,2	217,7	18,6
2023	4130,0	215,1	19,2
2024	4118,0	216,1	19,1
2025	4136,0	210,3	19,7

Источник: составлено автором на основе данных Высшей школы экономики и Росстат

Если динамика студентов и ППС при совместном рассмотрении обнаруживает функциональную взаимозависимость, то значительно более тревожную картину рисует анализ общей численности населения России, имеющего учёную степень. Данный показатель является интегральным индикатором интеллектуального потенциала нации, учитывающим носителей научных компетенций как внутри академической среды, так и в реальном секторе экономики, государственном управлении и финансовых институтах.

Поскольку данный показатель фиксируется исключительно в рамках общероссийских переписей населения, для получения непрерывного временного ряда применялся метод линейной интерполяции значений переписей 2010 и 2020 гг., а для периода 2021–2025 гг. - метод экстраполяции с сохранением выявленного тренда. Результаты анализа демонстрируют следующее: если в 2010 году общая численность населения с учёной степенью составляла 719,8 тыс. человек, то к 2020 году данный показатель сократился до 441,7 тыс. человек (–39%), а экстраполированное значение 2025 года оценивается на уровне порядка 302,7 тыс. человек. Совокупная убыль за 2010–2025 гг. составляет 417,1 тыс. человек, что соответствует –58% от исходного значения (

Таблица 5).

Таблица 5.

Динамика общей численности населения с ученой степенью в России
за период 2010-2025, тыс. чел.

Год	Всего, в т.ч.	Доктор наук	Кандидат наук
2010	719,8	124,3	595,5
2011	692	119,8	572,2
2012	664,2	115,2	549,0
2013	636,4	110,7	525,7
2014	608,5	106,1	502,4
2015	580,8	101,6	479,2
2016	553,0	97,1	455,9
2017	525,1	92,5	432,6
2018	497,3	88,0	409,3
2019	469,5	83,4	386,1
2020	441,7	78,9	362,8
2021	413,9	74,4	339,5
2022	386,1	69,8	316,3
2023	358,3	65,3	293,0
2024	330,4	60,7	269,7
2025	302,7	56,2	246,5

Источник: составлено автором на основе данных Росстат и методов интерполяции/экстраполяции

Данная тенденция представляется крайне тревожной по ряду взаимосвязанных причин. Прежде всего, сокращение числа носителей учёных степеней непосредственно ограничивает способность национальной науки генерировать прикладные знания, необходимые для инновационного развития финансового сектора. Специалисты с учёными степенями являются носителями системного аналитического мышления, критически важного для разработки сложных финансовых инструментов, регуляторных механизмов и риск-моделей банковской деятельности. Помимо этого, убыль данной категории населения сигнализирует о деградации института воспроизводства научных кадров, определяющего долгосрочный интеллектуальный резерв страны.

Именно поэтому показатель общей численности населения с учёной степенью предлагается рассматривать в качестве ключевой независимой переменной, характеризующей состояние академической базы, при построении эконометрической регрессионной модели индустрии финансовых услуг. Данный выбор обоснован тем, что указанный показатель аккумулирует качественную составляющую человеческого капитала страны, отражая не просто масштаб системы высшего образования, но и её способность воспроизводить интеллектуальную элиту - исследователей, инноваторов и высококвалифицированных специалистов, определяющих траекторию развития финансовой индустрии.

Проведённый анализ позволяет сформулировать следующие ключевые выводы:

Во-первых, академическая база является структурообразующим фактором развития индустрии финансовых услуг, обеспечивая последнюю квалифицированными кадрами, инновационными технологиями и методологическими разработками; её деградация непосредственно транслируется в ограничение инновационного потенциала финансового сектора.

Во-вторых, позитивным исключением на фоне общей картины является рост числа выпускников IT-специальностей (+43%), создающий кадровый потенциал для технологической составляющей финансовых инноваций.

В-третьих, для преодоления выявленных тенденций необходима реализация комплекса мер государственной политики: целевая поддержка подготовки специалистов с совмещёнными финансово-цифровыми компетенциями, восстановление системы государственного финансирования прикладных финансово-экономических исследований, а также создание механизмов партнёрства между финансовыми институтами и академической средой.

Список использованных источников:

1. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3rd ed. - Chicago: University of Chicago Press, 1993. - 412 p.
2. Romer P.M. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. - 1990. - Vol. 98. - No. 5. - P. S71–S102
3. Синки Дж. мл. – Финансовый менеджмент в коммерческом банке и индустрии финансовых услуг. -М. Альпина Бизнес Букс. – 2008., 1018 с.
4. Росстат. Образование в России: статистические сборники, 2010–2025. - М.: Росстат.
5. НИУ ВШЭ. Индикаторы образования: информационно-аналитические материалы, 2010–2025. - М.: НИУ ВШЭ.
6. Росстат. Наука и инновации: статистические сборники, 2010–2025. - М.: Росстат.
7. Кидуэлл Д.С., Петерсон Р.Л., Блэкуэлл Д.У. Финансовые институты, рынки и деньги. – 2000. – 749 с.

ӘОЖ 336.7:004

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ДӘУІРІНДЕ ҰЛТТЫҚ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Молдабекова А.Ш., э.ғ.к., доцент
М.Х. Дулати атындағы
Тараз университеті, Тараз қаласы

Аннотация. Бұл мақалада цифрлық экономика дәуірінде ұлттық қаржы жүйесінің трансформациясы мен даму үрдістері қарастырылады. Зерттеу барысында қаржы секторын цифрландырудың негізгі бағыттары, оның ішінде финтех технологиялары, цифрлық банкинг және деректерге негізделген басқару тетіктері талданады. Мақалада ұлттық қаржы жүйесін дамытудағы жаңа мүмкіндіктермен қатар туындайтын тәуекелдер де айқындалады. Зерттеу нәтижелері қаржы секторын жетілдіру және цифрлық трансформацияның тиімді жүзеге асыру бойынша ұсыныстар әзірлеуге негіз болады.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, қаржы жүйесі, цифрлық трансформация, финтех, банк секторы, инновациялар, қаржылық тұрақтылық.

Ключевые слова: цифровая экономика, финансовая система, цифровая трансформация, финтех, банковский сектор, инновации, финансовая устойчивость.

Keywords: digital economy, financial system, digital transformation, fintech, banking sector, innovation, financial sustainability.

Қазіргі уақытта әлемдік экономикада цифрлық трансформация негізгі даму факторына айналды. Әсіресе қаржы жүйесі бұл өзгерістердің алдыңғы қатарында тұр. Цифрлық технологиялардың дамуы қаржы қызметтерінің құрылымын түбегейлі өзгертіп жаңа бизнес – модельдердің пайда болуына әкелді.

Қазақстан Республикасында қаржы секторын цифрландыру мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттары болып саналады. Бұл бағыттар Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі және Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі арқылы жүзеге асырылады.

Зерттеудің өзектілігі – цифрлық экономика жағдайында ұлттық қаржы жүйесінің тиімділігін арттыру және оның тұрақтылығын қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты.

Қаржы секторында инновациялар мен цифрлы қаржы және басты шешімдер әр кезде белсенді қолданылады. Бұл қаржы мекемелерінде ақпараттық деректердің үлкен көлемінде пайдалануына байланысты және ақша мен ақпараттық ағынға тиімді қызмет көрсету қажеттілігі қаржы мекемелерінен ақпараттандыру саласындағы жаңа жетістіктерді қолдануды әрдайым талап етеді. Бұдан басқа, банк жүйесінде қолданылатын ақшаның қолма – қол ақшасыз нысаны кез

келген жоғары технологиялық, электронды және мобильді технологиялары барынша тез енгізуге мүмкіндік береді.

Заманауи жоғары технологиялық шешімдерді қолдану банктерге және басқа қаржы ұйымдарына өз шығындарын және клиенттердің шығыстарын барынша азайтуға, банктерге бармай – ақ бір мезгілде қызметті барынша шұғыл және сапалы деңгейде ұсынуға мүмкіндік береді. Яғни IT – сервистерді қолдану қаржы қызмет көрсетудің негізінде тұр. Сондықтан қаржы нарығындағы бәсекелестіктің маңызды құраушысы болып саналады.

Цифрлық экономика – бұл ақпараттық – коммуникациялық технологияларға негізделген экономикалық қатынастар жүйесі. Оның негізгі ерекшеліктері: [1].

- деректердің басты ресурсқа айналуы;
- онлайн қызметтердің кеңеюі;
- автоматтандыру және жасанды интеллекттің дамуы.

Цифрлық экономиканың дамуы қаржы жүйелеріне тікелей әсер етеді. Себебі қаржы операцияларының басым бөлігі цифрлық форматтарға көшуде.

Цифрлық экономиканың негізгі белгілерінің бірі оның жоғары икемділігі және экономикалық ортадағы жылдам жауап беру мүмкіндіктері болып саналады. Ол сондай –ақ білімді құру мен таратудың, өнімділікті арттырудың және тауарлар мен қызметтердің қолжетімділігін арттырудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады.

Қаржы жүйесінің трансформациясы келесі бағыттар бойынша жүзеге асады:

- дәстүрлі банкингтен цифрлық банкинге көшу;
- финтех компаниялардың пайда болуы;
- төлем жүйелерінің дамуы;
- цифрлық валюталардың енгізілуі.

Қаржы жүйесінің негізгі компаненттері:

- банктер;
- финтех компаниылары;
- төлем жүйелері;
- реттеуші органдар;
- клиенттер.

Цифрландыру қаржы жүйесіне келесі оң әсерлерді береді:

- операциялардың жылдамдығы артады;
- шығындар азаяды;
- қаржылық қызметтерге қолжетімділік кеңейеді;
- клиентке бағытталған қызметтер сапасы артады.

Сонымен қатар бірқатар тәуекелдер де бар:

- киберқауіпсіздік мәселелері;
- деректердің қорғалмауы;
- цифрлық теңсіздік;
- технологиялық тәуелділік.

Қазақстанда соңғы жылдары цифрлық қаржы жүйесін дамытуда айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізді. Әсіресе:

- онлайн банкингтің дамуы;
- мобильді төлемдердің кең таралуы;
- электрондық қызметтердің қол жетімділігі;
- мемлекеттік цифрлық платформалардың енгізілуі.

Елімізде соңғы 5 жылда:

- қол қолсыз төлемдердің үлестері 80 пайыздан асты;
- мобильді банкинг қолданушылар саны бірнеше есе өсті;
- финтех қызметтері кеңінен таалды.

Қазақстандағы финтех дамуы келесі бағыттарда көрінеді:

- супер – қосымшалардың дамуы;
- онлайн несиелеу қызметтері;
- QR- төлем жүйелері;
- цифрлық әмияндар.

Бұл үрдістер қаржы нарығында бәсекелестікті арттырып, клиентке бағытталған қызмет сапасын жақсартады.

Цифрлық қаржы жүйесінің дамуына қарамастан, бірқатар проблемалар бар: [2].

Технологиялық мәселелер:

- IT- инфрақұрылымының жеткіліксіздігі;
 - Жүйелердің интеграциясының әлсіздігі.
- Киберқауіпсіздік;
- қаржы алаяқтығының өсуі;
 - деректердің қорғалмауы.
- Құқықтық реттеу:
- финтех саласындағы заңнаманың толық жетілмеуі;
 - цифрлық активтерді реттеу мәселелері.
- Әлеуметтік факторлар:
- халықтың цифрлық сауаттылығының әркелкілігі;
 - ауыл – аймақтардағы қолжетімділіктің төмендеуі.

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын іске асыру шегінде Ұлттық Банктің алдында келесідегідей басты міндеттер айқындалған:

- «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде Ұлттық Банк нарықты одан әрі дамыту бойынша бірқатар маңызды инфрақұрылымдық жобаларды көздейді. Бүгін банктермен және басқа қаржы ұйымдарымен бірлесе отырып клиенттерді қашықтан сәйкестендіру тетігін енізу, мобильді телефонның номері бойынша мезеттік төлемдер жүйесін құру, мемлекеттік органдармен электронды өзара іс- қимыл, онлайн – сақтандыру, өзара іс – қимылдың ашық бағдарламалық интерфейстерінің көмегімен инновацияларға өту бойынша жұмыстар жүргізілуде. Қазіргі кезде банк кез келген қызметті тұтыну үшін клиент келу тәртібімен сәйкестендіруден өту қажет. Қашықтан сәйкестендіру сервисінің арасында банктік шотты қашықтан ашу және банкке барусыз басқа қажетті қызметі алу мүмкіндігі жасалады.

Цифрлық экономиканың дамуы мен адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту үшін зор әлеуеттері бар. Төменде цифрлық әлеуетінің кейбір негізгі аспектілері берілген:

- Өнімділік пен тиімділікті жақсарту: цифрлық экономика көптеген үрдістерді автоматтандыруға мүмкіндік береді және өнімділікті арттыру және шығындарды азайту арқылы бизнестің тиімділігін арттырады.
 - Жаңа нарықтарды құру: цифрлық экономика тауарлар мен қызметтерді құруға және сақтауға, сондай – ақ жаңа нарықтар мен бизнес – модельдерді құруға жаңа мүмкіндіктер жасайды.
 - Қолжетімділікті арттыру: цифрлық экономика тауарлар мен қызметтердің қолжетімділігін арттырады, бұл әсіресе шалғай және халқы аз аудандарда тұратын адамдар үшін, сондай – ақ мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін маңызды.
 - Өмір сапасын жақсарту: цифрлық экономика білім беру, денсаулық сақтау, ойын – сауық және байланыс үшін жаңа мүмкіндіктер беру арқылы адамдардың өмір сүру сапасын жақарта алады.
 - Тұрақты дамуға жәрдемдесу: цифрлық экономика шығындарды азайтуға және өндіріс тиімділігін арттыруға, қалдықтарды азайтуға және зиянды шығындарды азайтуға мүмкіндік беру арқылы тұрақты дамуға ықпал ете алады.
 - Инновациялық ілгерлету: цифрлық экономика инновацияларды ілгерлетеді, бұл экономикалық өсу мен бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін жаңа мүмкіндіктер жасайды.
 - Жаңа жұмыс орындарын құру: цифрлық экономика жаңа жұмыс орындарын құруға және экономиканың әртүрлі секторларында жұмыспен қамтуды арттыруға мүмкіндіктер жасайды.
- Тұтастай алғанда, цифрлық экономика экономиканы дамыту, өмір сүру сапасын жақсарту және адамдар мен бизнес үшін жаңа мүмкіндіктер жасау үшін әлеуетті ұсынады.

Цифрлық экономикалардың дамулары орасан зор және ол біз бұрын көрмеген қарқымен өсуде. Цифрлық экономиканы дамытудың кейбір негізгі перспективаларына келесілер жатады: [3].

- Адамдардың цифрлық экономикаға көбірек қатысуы: интернет пен мобильді құрылғыларды пайдаланушылар санының артуымен цифрлық технологиялар мен қызметтерді көбірек адамдар пайдаланады.
- Деректердің үлкен көлемі: интернет пен мобильді құрылғыларды пайдаланушылар санының артуымен, сондай – ақ заттар интернеті технологияларының дамуымен деректер көлемі экспоненциалды түрде өседі.
- Жасанды интеллект пен автоматтандыруды дамыту: жасанды интеллект пен автоматтандыру технологиялары өнімділікті жақарту және бизнес – үрдістерді оңтайландыру үшін қолданылады.

- Инфрақұрылымды жаңарту: цифрлық экономиканың қарқынды дамуы инфрақұрылымды жақсартуды, соның ішінде жылдамырақ және сенімді байланыс желілерін және сервер сыйымдылығын арттыруды талап етеді.
- Цифрлық экономикаға инвестициялардың ұлғаюы: инвестициялар цифрлық технологиялар мен стартаптарды дамытуға инвестиция салуды жалғастырады, бұл инновациялар мен экономиканың өсуіне ықпал етеді.
- Сандық медианы дамыту: сандық мазмұн мен ойын – сауықты тұтыну өсе береді және ойын-сауық пен ақпараттың көптеген жаңа түрлері жасалады.

Цифрлық экономика жағдайында ұлттық қаржы жүйесін дамыту үшін келесі ұсыныстар беріледі:

- Институционалдық даму:
 - қаржы секторында цифрлық стратегияларды жетілдіру;
 - мемлекеттік және жеке сектор арасындағы серіктестікті дамыту.

- Технологиялық бағыт:
 - жасанды интелекет пен BigData енгізу;
 - блокчейн технологияларын қолдану.

- Қауіпсіздік шаралары :
 - киберқауіпсіздік жүйесін күшейту;
 - деректерді қорғау стандарттарын жетілдіру.

- Қаржылық қолжетімділік:
 - ауылдық аймақтардың цифрлық инфрақұрылымдарды дамыту;
 - сауаттылығын арттыру.

Қорыта келгенде, цифрлық экономика дәуірінде ұлттық қаржы жүйесі түбегейлі трансформацияға ұшырауда. Бұл процесс қаржы қызметтерінің тиімділігін арттырып, олардың қолжетімділігін кеңейтеді. Қазақстанда цифрландыру қарқыны жоғары болғанымен, бірқатар институционалдық және технологиялық мәселелер сақталуда.

Ұсынылған шараларды жүзеге асыру ұлттық қаржы жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және оның тұрақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. «Цифрлық Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы 09.12.2020 ж
2. World Bank.Digital Financial Services. <https://www.worldbank.org/>
3. International Monetary Fund.Fintech and Financial Services: Initial Considerations.<https://www.imf.org/>

ӘОЖ 336.7:004

БАНКТИҢ НЕСИЕ ҚАБІЛЕТІН БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Молдабекова А.Ш., э.ғ.к., доцент,
6В04117- «Қаржы» БББ фин-24-1 тобының студенті **Қасым.Д.Қ.**
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қаласы

Аннотация. Бұл ғылыми мақалада банктің несие қабілетін бағалау жүйесін жетілдірудің теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады. Қазіргі экономикалық жағдайда банктердің қаржылық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігі олардың несие қабілеттілігін дұрыс бағалау жүйесіне тікелей байланысты. Осыған байланысты дәстүрлі бағалау әдістерін заманаи қаржылық технологиялармен үйлестіру қажеттілігі өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Кілт сөздер: несие қабілеттілігі, банк жүйесі, несие тәуекелі, қаржылық тұрақтылық, цифрлық технологиялар, несие портфелі, тәуекелдерді басқару.

Ключевые слова: кредитоспособность, банковская система, кредитный риск, финансовая стабильность, цифровые технологии, кредитный портфель, управление рисками.

Keywords: creditworthiness, banking system, credit risk, financial stability, digital technologies, loan portfolio, risk management.

Банктің несие қабілеттілігін бағалау – қаржы секторындағы маңызды зерттеу бағыттарының бірі. Банктің несие қабілеттілігі дегеніміз оның өз міндеттемелерін уақытылы орындау, тартылған қаражатты тиімді басқару және несиелік қызметін тұрақты жүргізу қабілеті. Бұл ұғым банк секторының тұрақтылығын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады, себебі несие қабілеттілігін дұрыс бағаламау банктің қаржылық жағдайының нашарлауына, ал кей жағдайларда банкроттыққа әкелуі мүмкін.

Банктің несие қабілеттілігі қаржы нарығындағы сенімділік деңгейін анықтайтын маңызды көрсеткіштердің бірі болып табылады. Ол банктің депозиттерді қабылдау, несиелер беру, есеп айырысулар жүргізу және инвестициялық операцияларды орындау мүмкіндіктеріне тікелей әсер етеді. Егер банк өз міндеттемелерін орындай алмаса, бұл қаржы нарығындағы тұрақсыздыққа, салымшылардың сенімсіздігіне және жалпы экономикалық дағдарысқа әкелуі мүмкін.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, банктің несие қабілеттілігі келесідей негізгі аспектілермен анықталады:

Төлем қабілеті – мемлекеттің, заңды және жеке тұлғалардың төлем бойынша өз міндеттемелерін өздерінде бар ақшалай қаражаттың есебінен толық орындауға қабілеттілігі [1].

Қаржылық тұрақтылық – меншікті капиталдың жеткіліктілігі, активтердің сапасы, өтімділік деңгейі және тәуекелдерді басқару жүйесі.

Пайдалылық деңгейі – банк қызметінің тиімділігін анықтайтын негізгі көрсеткіштер, соның ішінде рентабельдік коэффициенттері.

Несиелік портфель сапасы – банктің берген несиелерінің құрылымы, олардың қайтарымдылығы және проблемалық несиелердің үлесі.

Басқару тиімділігі – банк басшылығының стратегиялық шешімдері, корпоративтік басқару жүйесінің сапасы мен реттеушілік талаптарға сәйкестігі.

Несие қабілеттілігінің банктік жүйедегі маңызына келсек, ол банктің несие қабілеттілігі тек жекелеген қаржы институтының тұрақтылығын ғана емес, сондай-ақ жалпы қаржы жүйесінің сенімділігін қамтамасыз етеді. Осыған байланысты несие қабілеттілігін бағалау бірнеше маңызды мәселелерді шешуге көмектеседі:

- Қаржы нарығының тұрақтылығын сақтау. Банктің несие қабілеттілігі жоғары болған сайын, ол экономиканың тұрақты дамуына ықпал етеді, себебі несие жүйесі кәсіпорындар мен жеке тұлғаларды қаржыландырудың негізгі көзі болып табылады.
- Тәуекелдерді басқару. Несие қабілеттілігін дұрыс бағалау банктерге несиелік тәуекелдерді азайтуға және қаржылық шығындардың алдын алуға көмектеседі.
- Салымшылар мен инвесторлардың сенімін арттыру. Банктің қаржылық тұрақтылығы клиенттер мен инвесторлар үшін шешуші фактор болып табылады. Егер банк өзінің несие қабілеттілігін сақтай алса, ол қаржы нарығында сенімді институт ретінде қабылданады.
- Реттеушілік талаптарға сәйкестік. Орталық банктер мен қаржы реттеушілері банктердің несие қабілеттілігін бақылап отырады. Банктер өз қаржылық жағдайын тұрақты түрде бағалап, тиісті нормативтерді орындауы қажет [2].

Несие қабілеттілігін анықтайтын негізгі факторларна келсек:

Банктің несие қабілеттілігіне әсер ететін факторларды бірнеше негізгі санаттарға бөлуге болады:

1. Ішкі факторлар:

- Қаржылық көрсеткіштер (өтімділік, рентабельдік, капитал құрылымы)
- Несиелік портфельдің сапасы (қайтарымдылық деңгейі, проблемалық несиелер үлесі)
- Менеджмент тиімділігі (басқарушылық шешімдер, тәуекелдерді басқару стратегиясы)
- Операциялық тиімділік (шығындарды басқару, қызмет сапасы)

2. Сыртқы факторлар:

- Экономикалық жағдай (ЖІӨ өсімі, инфляция деңгейі, қаржы нарығының тұрақтылығы)
- Реттеуші талаптар (орталық банктің нормативтері, халықаралық қаржылық стандарттар)
- Бәсекелестік орта (қаржы секторындағы басқа банктердің қызметі)
- Саяси және әлеуметтік факторлар (мемлекеттік саясат, халықтың төлем қабілеттілігі)

Халықаралық тәжірибедегі несие қабілеттілігін бағалау жүйелері банктің несие қабілеттілігін бағалауда халықаралық қаржы ұйымдары мен рейтингтік агенттіктер әртүрлі әдістерді қолданады. Ең кең таралған әдістерге мыналар жатады:

CAMELS әдісі – банк қызметін бағалаудың халықаралық стандарттарының бірі. Ол капиталдың жеткіліктілігі (C), активтердің сапасы (A), менеджменттің тиімділігі (M), табыстылық деңгейі (E), өтімділік (L) және нарықтық тәуекелге бейімділік (S) көрсеткіштерін талдайды [3].

Moody's, Standard & Poor's, Fitch Ratings рейтингтері – халықаралық рейтингтік агенттіктер банктің қаржылық тұрақтылығын, төлем қабілеттілігін және нарықтық тәуекелдерін бағалайды [4].

Балдық әдістер – кейбір елдерде банктер несие қабілеттілігін бағалау үшін балдық жүйені пайдаланады, онда қаржылық көрсеткіштер мен тәуекелдер сандық түрде бағаланады.

Банктің несие қабілеттілігін бағалау тұрақтылығын қамтамасыз етудің маңызды аспектісіне тоқтала кетсек. Бұл процесс қаржылық тәуекелдерді төмендетуге, банк қызметінің тиімділігін арттыруға және қаржы жүйесінің тұрақтылығын сақтауға көмектеседі. Несие қабілеттілігін анықтау үшін банктің қаржылық жағдайы, басқару сапасы, экономикалық және реттеушілік ортасы жан-жақты талдануы тиіс. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибеде қолданылатын бағалау әдістері банктерге өз қызметін жетілдіруге және нарықтағы сенімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Несие қабілеттілігі – банк пен клиент арасындағы қарыз қатынастарының негізгі көрсеткіші.

Ол:

- Клиенттің төлем қабілетін (ability to pay),
- Несие тәуекелін басқарудың тиімділігін көрсетеді.

Теориялық модельдер:

1. Информация асимметриясы теориясы (Stiglitz & Weiss, 1981): Банктер клиенттердің нақты тәуекелін білмейді → жоғары пайыздық мөлшерлемелер қолданылады..

2. Агенттік теория (Jensen & Meckling, 1976): Несие алушы (агент) мен беруші (принципал) арасындағы мүдделер қайшылығы.

1-кесте

Несие қабілеттілігінің теориялық моделдері

Теория	Автор	Негізгі идея	Қолданылуы
Информация асимметриясы	Stiglitz & Weiss	Тәуекелді бағалаудың шектеулілігі	Жоғары тәуекелді клиенттерді сүзу
5C әдісі	—	5 өлшемдер бойынша бағалау	«ForteBank» АҚ-тің скоринг жүйесі
Кредит скорингі	Altman, Fair Isaac	Статистикалық модельдер арқылы клиенттің төлем қабілетін болжау	Клиенттерді автоматты түрде жіктеу
Z-есеп формуласы	Edward Altman	Компанияның банкроттық ықтималдығын болжау	Кәсіпорындарға несие беру кезінде
Портфель теориясы	Harry Markowitz	Тәуекел мен табыстылықты оңтайлы теңестіру	Несие портфелін басқаруда
Basel келісімдері	BCBS (Базель комитеті)	Банктердің тәуекелге негізделген капитал жеткіліктілігі	ForteBank ішкі рейтингтік жүйе қолдануы

Банктің несие қабілеттілігін бағалау – қарыз алушының алған ссудасы бойынша қарызды уақтылы және толық көлемде қайтару қабілетін бағалаумен сипатталады. Несиені қайтара алмау тәуекелі көптеген факторлардың әсерінен болуы мүмкін, сондықтан банк клиентке несие беруге шешім қабылдаудан бұрын оның несиелік қабілетін талдайды. Бұл бағалау несие тәуекелін азайтуға, банктің активтерінің сапасын арттыруға және жалпы қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал етеді [5].

Қазіргі таңда банктер әртүрлі бағалау әдістерін қолданады, оларды шартты түрде келесі топтарға бөлуге болады:

Қаржылық талдау – қарыз алушының бухгалтерлік және қаржылық есептерін зерделеу арқылы оның төлем қабілеттілігін бағалауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс негізінен келесі қаржылық көрсеткіштерді талдауға бағытталған:

- өтімділік коэффициенттері (ағымдағы өтімділік коэффициенті, жедел өтімділік және т.б.);
- төлем қабілеттілік коэффициенттері (қарыз/меншік капиталының арақатынасы, қаржылық тәуелсіздік деңгейі);
- рентабельдік көрсеткіштері (сатудан, активтерден және меншікті капиталдан алынатын пайда);

- қарызды өтеу қабілеті (interest coverage ratio және debt service coverage ratio). Сапалық бағалау әдістері (6С немесе 5С әдісі)
Бұл әдістер қарыз алушының мінез-құлқына, беделіне, нарықтағы орнына және басқа да бейқаржылық көрсеткіштерге негізделеді. Ең кең таралған әдіс – 5С немесе 6С моделі:
 - Character (сипаттамасы, беделі) – қарыз алушының адалдығы мен сенімділігі;
 - Capacity (қабілеті) – несиені қайтару қабілеті;
 - Capital (капиталы) – қаржылық тұрақтылық пен капитал құрылымы;
 - Collateral (кепілдік) – несиеге қойылған қамтамасыз ету;
 - Conditions (шарттар) – экономикалық және нарықтық жағдайлар;
 - Control (бақылау) – заңнамалық және нормативтік шектеулер (6С нұсқасында қолданылады).
- Бұл модель қарыз алушыны жан-жақты қарастыруға мүмкіндік береді және оның тек қаржылық көрсеткіштеріне ғана емес, сонымен қатар беделіне де мән береді.

Scoring (скоринг) әдісі негізінен жеке тұлғалар мен шағын бизнеске арналған. Скоринг – бұл статистикалық модельдерге негізделген автоматтандырылған несие қабілеттілігін бағалау жүйесі. Онда әрбір факторға (табыс, жұмыс орнының тұрақтылығы, жас шамасы, отбасылық жағдай және т.б.) белгілі бір ұпай беріледі. Жалпы балл несиені мақұлдау немесе бас тарту шешімін қабылдауға көмектеседі.

Қазақстанда скорингтік модельдер әсіресе тұтынушылық несиелер мен ипотекалық өнімдерге белсенді қолданылады.

Кепілмен қамтамасыз ету әдісі. Несиенің қамтамасыз етілуі банктің тәуекелін төмендетудің негізгі құралдарының бірі болып табылады. Кепіл мүлкі бағаланғанда оның нарықтық құны, өтімділігі және құқықтық мәртебесі ескеріледі. Банктер кепіл ретінде жылжымайтын мүлік, көлік, жабдықтар немесе бағалы қағаздарды қабылдай алады.

Ақпараттық жүйелер мен кредиттік бюро деректерін пайдалану. Қазіргі заманғы банктер клиенттің несие тарихын бағалау үшін Қазақстанның бірінші кредиттік бюросы және басқа да ақпараттық жүйелермен жұмыс істейді. Бұл жүйелер клиенттің бұрынғы несие тарихын, төлем тәртібін және бұрынғы міндеттемелерін көрсетеді.

Банктің несие қабілеттілігін бағалау әдістері қарыз алушының қаржылық және бейқаржылық жағдайын кешенді түрде талдауға бағытталған. Қолданылатын әдіс түрі несие түріне, қарыз алушының категориясына және несиелеу сомасына байланысты таңдалады. Заманауи банктер, соның ішінде ForteBank, әртүрлі әдістерді үйлестіре отырып, несие тәуекелдерін барынша азайтуға тырысады.

Банктік несиелеудің негізгі қағидаларының бірі – несиенің қайтарымдылығы. Бұл қағида банк қызметінің тұрақтылығы мен сенімділігі үшін аса маңызды, себебі несие қаражаттарының қайтарылмауы банктің қаржылық тәуекелдерін күрт арттырады. Осыған байланысты қазіргі таңда банктер несиенің қайтарымдылығын қамтамасыз ету үшін бірқатар кешенді тәсілдер қолданады:

- клиенттің кредиттік тарихын талдау;
- кепілмен қамтамасыз ету (қамтамасыз ету саясаты);
- қамқорлық және кепілгерлік келісімдер;
- несиелік шарттар мен мониторинг;
- несиеге дейінгі және кейінгі аудит;
- сақтандыру тетіктері;
- автоматтандырылған скоринг жүйелері;
- қарыз алушының бизнес-жоспарын талдау.

Клиенттің кредиттік тарихын талдау – клиенттің бұрын алған несиелері бойынша төлем тәртібін көрсететін маңызды көрсеткіш. Қазіргі банктер Қазақстандағы кредиттік бюролармен (мысалы, Бірінші кредиттік бюро) тығыз жұмыс жасайды. Егер клиенттің кредиттік тарихы оң болса, банк оған сенімдірек қарайды, ал жағымсыз тарих несиелеуден бас тартуға себеп болады.

Кепілмен қамтамасыз ету (қамтамасыз ету саясаты) – несиені қайтармау жағдайында банктің шығындарын өтеуге арналған негізгі құрал. Банктер кепілдің өтімділігі мен нарықтық құнын ескеріп, несиелеу көлемін шектейді. Кепіл ретінде мыналар қолданылады:

1. жылжымайтын мүлік (пәтер, үй, коммерциялық ғимараттар);
2. автокөлік пен техника;
3. құнды қағаздар;
4. тауарлық-материалдық қорлар.

Қамқорлық және кепілгерлік келісімдер жеке немесе заңды тұлғалар қарыз алушының міндеттемелерін өтеуге кепіл бола алады. Бұл жағдайда банк негізгі қарыз алушыдан бөлек, кепілгердің де қаржылық жағдайын бағалайды. Егер негізгі қарыз алушы төлем жасай алмаса, банк кепілгерден талап етуге құқылы.

Несиелік шарттар мен мониторингте банктер несиелік шартта несиені пайдалану мақсатын, төлем кестесін, пайыздық мөлшерлемені, айыппұл санкцияларын нақты көрсетеді. Сонымен қатар, несие берілгеннен кейін банк клиенттің қаржылық жағдайын тұрақты мониторинг арқылы бақылайды. Бұл мониторинг ай сайынғы есептерді, салық декларацияларын және басқа да құжаттарды талдауды қамтиды.

Несиеге дейінгі және кейінгі аудитте кейбір жағдайларда, әсіресе ірі несиелер бойынша, банк несиелеуге дейін де, кейін де қарыз алушының қызметін тәуелсіз аудит арқылы тексереді. Бұл шаралар ақпараттың дұрыстығын анықтауға және тәуекелдерді болжауға көмектеседі.

Сақтандыру тетіктері яғни несиені қайтармау тәуекелін азайту үшін банктер сақтандыру компанияларымен бірлесе отырып:

1. Қарыз алушы өмірін немесе еңбек қабілеттілігін сақтандыру;
2. Кепіл мүлкін сақтандыру;
3. Несие тәуекелдерін сақтандыру (trade credit insurance) сияқты құралдарды қолданады.

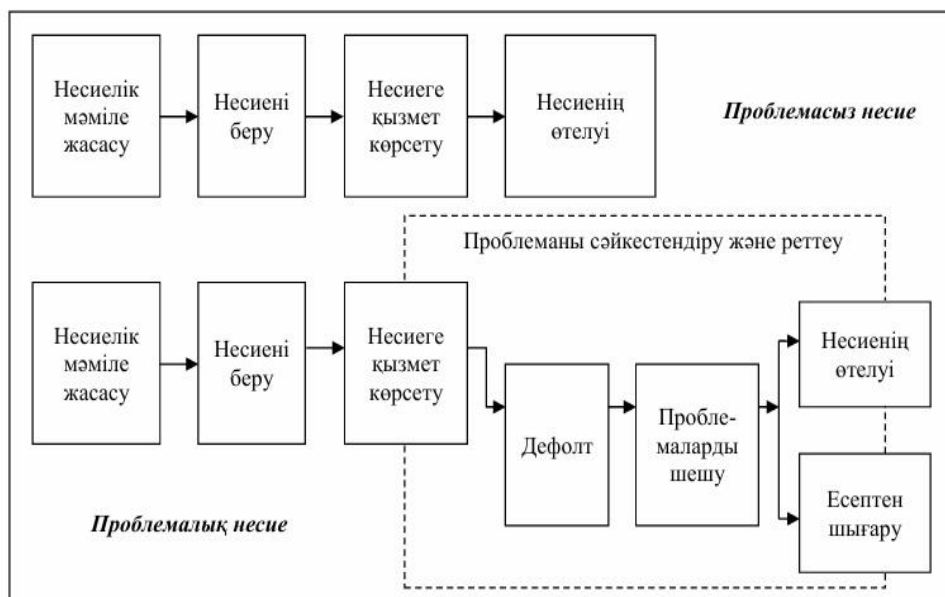
Автоматтандырылған скоринг жүйелерінде жеке тұлғаларға несие бергенде, скорингтік жүйелер қарыз алушының табысын, жұмыс орнын, отбасылық жағдайын, несие тарихын және басқа да факторларды ескере отырып, несие қабілеттілігін бағалайды. Бұл жүйелер тәуекелдерді тез әрі тиімді бағалауға көмектеседі.

Қарыз алушының бизнес-жоспарын талдауында кәсіпкерлік субъектілерге берілетін несиелер бойынша бизнес-жоспарлар мұқият сарапталады. Банктер жобаның өміршендігін, жоспарланған кірістерді, бәсекелестік артықшылықтарды және шығын құрылымын бағалап, несиенің қайтарылу мүмкіндігін есептейді.

Қазіргі банктік тәжірибеде несиенің қайтарымдылығын қамтамасыз ету көп қырлы тәсілдерді талап етеді. Қарыз алушыны жан-жақты зерттеу, кепілдік жүйесін жетілдіру, ақпараттық технологияларды пайдалану және заңнамалық тетіктер банктерге тәуекелдерді тиімді басқаруға мүмкіндік береді. ForteBank секілді ірі банктер осы тәсілдерді ұштастыра отырып, несиелік портфельдің сапасын арттыруда.

Проблемалық несие ұғымын түсіндірудегі тәсілдемелердің әралуандығы банктік ғылым мен практикадағы тәуекелдердің деңгейлері мен олардың банк қызметіне тигізетін салдарына қатысты түсініктердің де әрқилы екендігін көрсетеді. Осы тәсілдемелердің барлығын біріктіріп тұрған басты да ортақ сипаттама – несие алушының өз несиелік міндеттемелерін орындауына қатысты банктер мен банктік бақылау органдарының алаңдаушылығы болып табылады, бұл ретте «проблемалық несие» деп баға беру түріндегі алаңдаушылық несиелік мәміленің іске асу барысына байланысты болатыны анық.

Несиелік қызмет көрсету процесі банк жүйесінің ең маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл процесс бірнеше кезеңнен тұрады: несиелік мәміле жасау, несиені беру, несиеге қызмет көрсету және несиенің өтелуі. Алғашқы үш кезең кез келген несие үшін ортақ болып табылады. Алайда, клиенттің қаржылық тәртібі мен төлем қабілетіне байланысты несиенің әрі қарайғы тағдыры екі түрлі бағытта дамуы мүмкін: проблемасыз немесе проблемалық несиеге айналады.

1-сурет. Несиелік мәміленің іске асу барысының жолдары

Проблемасыз несие жағдайында клиент міндеттемелерін толық және уақытылы орындайды. Яғни, берілген несие мерзімінде, пайыздық мөлшерлемесімен бірге толығымен өтеледі және бұл банк үшін ең тиімді әрі тәуекелі төмен нәтижені білдіреді. Мұндай несие банктің актив сапасын арттырады және табыстылығын қамтамасыз етеді. Алайда, кей жағдайларда қарыз алушы қаржылық қиындықтарға ұшырап, несиелік төлемдерін кешіктіре бастайды. Мұндай кезде несиеге қызмет көрсету кезеңінде ақаулар пайда болып, дефолт қаупі туындайды. Дефолт – бұл қарыз алушының келісім шарт бойынша төлем қабілетсіздігін білдіреді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Мақыш С.Б.Илияс А.Ә.Банк ісі: Оқу құралы.Алматы.Қазақ университеті, 2004 жыл
2. Мақыш С.Б. Ақша айналысы және несие: Оқу құралы.Алматы:Издат –маркет.2004 жыл
3. Мақыш С.Б.Коммерциялық банктердің операциялары: Оқу құралы.Алматы Издат –маркет, 2004 жыл
4. Коммерциялық банктердің несиелік операциялары.<https://www.stud24.ru/>
5. Қарыз алушының несиелік қабілеттілігін талдаудың банктік технологиялары [Электрондық ресурс]: <https://studopedia.info/>.

УДК 336

ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА-КАК ФИНАНСОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАНКА

Мусаева Г. К., к.э.н., и.о.доцент кафедры
«Экономика и менеджмент»,

Отарбай Т.Е., магистрант гр.7М04131-25
Таразский университет имени М.Х.Дулати, г.Тараз

Аннотация. В статье рассматриваются основные принципы развития коммерческого банка. Достижение целей и решение задач, определенных финансовой политикой коммерческого банка, позволяют подчеркнуть важность роли конкурентной стратегии в миссии банка, укрепить и развить казахстанскую банковскую систему, составить реальную конкуренцию коммерческих банков в целях защиты интересов участников финансового рынка и всемерно содействовать процессу экономического развития в целом.

Ключевые слова: финансовая политика, финансовые ресурсы, коммерческий банк, депозитная политика, денежные ресурсы.

Кілтсөздер: қаржысаясаты, қаржыресурстары, коммерциялық банк, депозиттік саясат, ақшаресурстары.

Keywords: financial policy, financial resources, commercial bank, deposit policy, monetary resources.

В условиях развития в Казахстане рыночных отношений, усиления конкуренции, ограниченности внутренних финансовых ресурсов и их краткосрочности повышается роль финансовой политики в достижении поставленных целей. Разработка финансовой политики для любого финансового хозяйства – от государства до домохозяйств – позволяет ясно представить намеченные цели, способы и приёмы её формирования, способствует реализации интересов сторон, участвующих в финансовых отношениях. Финансовая политика любого хозяйствующего субъекта призвана учитывать многофакторность и многовариантность управления финансами.

При отсутствии такой политики действия субъектов рынка могут быть ошибочными и привести к потере динамичности и стабильности развития, вплоть до кризисного состояния финансового хозяйства. Напротив, эффективная финансовая политика государства и банков является условием их успешной деятельности, грамотного инвестирования, ценообразования и преодоления дефицита денежных средств. Наличие необходимых финансовых ресурсов и способность их мобилизации являются определяющими условиями существования и развития любого финансового хозяйства.

Банковская деятельность, с её чётко выраженной финансовой направленностью, не является исключением. Проблема формирования финансовых ресурсов для коммерческих банков имеет существенно большее значение, чем для иных хозяйствующих субъектов. Коммерческие банки

преимущественно работают на привлечённых финансовых ресурсах, что является их важнейшей характеристикой.

Эффективная деятельность современных коммерческих банков, обеспечение высоких темпов их развития, повышение конкурентоспособности и финансовой устойчивости в значительной степени определяются уровнем финансового потенциала кредитных организаций и качеством управления финансовыми ресурсами. Привлечение финансовых ресурсов является жизненно важной задачей, без решения которой банки не могут функционировать. Способность банка привлекать депозиты, межбанковские кредиты, размещать собственные ценные бумаги является ключевым критерием его признания на финансовом рынке. Состояние ресурсной базы банка выступает основным индикатором его стабильности и надёжности.

В условиях мирового финансового кризиса проблема формирования эффективной системы управления привлечением внешних финансовых ресурсов на основе продуманной банковской политики приобретает особую актуальность как в теоретическом, так и в практическом аспекте.

Планирование банковской деятельности невозможно без чётких ориентиров, одним из которых является структура портфеля банка или структура его баланса. При этом важно соблюдение определённых соотношений между активами и пассивами. Однако длительное время в банковской практике больше внимания уделялось активным операциям, тогда как пассивные операции оставались недостаточно изученными. Привлечённые ресурсы не рассматривались как самостоятельный объект эффективного управления.

В настоящее время в банковском секторе Казахстана произошёл пересмотр роли пассивных операций. Вопросы формирования ресурсной базы в их взаимосвязи с активными операциями всё чаще становятся предметом научных исследований. Основная цель – разработка эффективных механизмов привлечения финансовых ресурсов и создание современной ресурсной базы банков.

Современная система управления привлечёнными ресурсами направлена на решение следующих задач:

- мобилизация финансовых ресурсов для удовлетворения потребностей клиентов в банковских услугах;
- обеспечение стабильности финансирования кредитных программ и инвестиционных проектов;
- получение запланированной прибыли;
- сокращение неэффективно используемых ресурсов.

Реализация данных задач требует разработки банком собственной финансовой политики привлечения ресурсов. Такая политика направлена на привлечение средств из внешних источников и их эффективное использование. Она включает формирование отношений с физическими и юридическими лицами, государством, а также определение целей, задач и практических мер.

На практике данная политика часто называется депозитной политикой банка. Её можно рассматривать в двух аспектах:

- в широком смысле – как деятельность по формированию всей привлечённой части ресурсной базы банка;
- в узком смысле – как формирование депозитной части пассивов баланса.

Финансовая политика, связанная с привлечением средств, тесно связана с кредитной и клиентской политикой банка. Правильная клиентская политика предполагает согласованность между привлечением средств и их размещением в виде кредитов и других активных операций.

Таким образом, политика формирования привлечённых ресурсов является частью общей банковской политики и представляет собой совокупность действий, направленных на достижение стратегических целей банка.

Стратегическая цель данной политики – формирование устойчивой ресурсной базы с оптимальной структурой и качественными характеристиками. Для её реализации банки разрабатывают индивидуальные стратегии привлечения ресурсов, выбирают приоритетные источники финансирования и инструменты их привлечения.

Коммерческие банки могут ориентироваться на различные сегменты клиентов: частных лиц, корпоративных клиентов или их сочетание. В зависимости от выбранной стратегии формируется генеральная линия поведения банка на рынке депозитных услуг.

Список использованных источников:

1. Банковский менеджмент: учебник / под ред. О. И. Лаврушина. – 2-е изд. – М.: КНОРУС, 2009. – 560 с.
2. Джозлин Р. В. Банковский маркетинг. – М.: Финансы и статистика, 2018.
3. Жунусова Г. Некоторые особенности банковской конкуренции // АльПари. – Алматы, 2020. – № 3–4. – С. 100–103.

УДК 336

SUSTAINABLE AGRICULTURAL FINANCE: ALIGNING ESG CRITERIA WITH RURAL CREDIT ACCESSIBILITY

Mussayeva I.T.

PhD Student, 1st Year

Kazakh State Agrotechnical University, Astana

Sandybayeva B.A.

PhD Student, 1st Year

Kazakh State Agrotechnical University, Astana

Abstract: This research paper examines the transformative role of Environmental, Social, and Governance (ESG) criteria in reshaping the architectural framework of agricultural financing within the context of global financial instability and climate change. Despite the sector's strategic importance for sustainable economic growth, rural producers continue to face systemic barriers to credit accessibility, primarily driven by information asymmetry and traditional collateral-based lending constraints. This study evaluates how the integration of ESG benchmarks into bank risk-assessment models serves as a dual-purpose mechanism: mitigating long-term credit risks associated with environmental volatility and fostering financial inclusion for marginalized rural enterprises. Through a comprehensive analysis of FinTech-driven innovations—including blockchain-based transparency and AI-enhanced credit scoring—the paper demonstrates that digital transformation is an essential enabler for ESG compliance. Furthermore, the research highlights the necessity of aligning national regulatory frameworks with international green taxonomies to attract institutional capital. The findings suggest that bridging the agricultural financing gap through sustainable credit instruments is not only a prerequisite for food security but also a fundamental pillar for maintaining the overall stability of the banking system in emerging and transitioning economies.

Keywords: Sustainable Finance, ESG Criteria, Agricultural Credit, Financial Stability, FinTech, Rural Development, Risk Mitigation, Banking System.

Ключевые слова: Устойчивое финансирование, критерии ESG, сельскохозяйственный кредит, финансовая стабильность, ФинТех, развитие сельских территорий, смягчение рисков, банковская система.

Кілтті сөздер: Тұрақты қаржыландыру, ESG критерийлері, ауыл шаруашылығы несиесі, қаржылық тұрақтылық, ФинТех, ауылдық аумақтарды дамыту, тәуекелдерді азайту, банк жүйесі.

Section 1: Introduction and the Theoretical Imperative of Sustainability

The global agricultural landscape is currently undergoing a profound paradigm shift as the traditional focus on maximizing yields is being rapidly superseded by the urgent necessity to achieve environmental resilience and social equity. Within this context, sustainable agricultural finance has emerged not merely as a peripheral sub-sector of investment but as the fundamental engine driving the transition toward a low-carbon economy. The integration of Environmental, Social, and Governance (ESG) criteria into rural credit mechanisms represents a sophisticated attempt to internalize the ecological costs of farming while simultaneously addressing the historical marginalization of small-scale producers. As climate-induced volatility continues to disrupt traditional commodity cycles, the financial sector is compelled to develop more nuanced risk-assessment frameworks that go beyond simple balance sheets to incorporate long-term environmental stewardship as a core component of creditworthiness. This article argues that the alignment of ESG standards with rural credit accessibility is essential for bridging the

massive financing gap that currently hinders the adoption of climate-smart agricultural technologies in emerging markets.

Section 2: The Integration of Environmental Criteria into Risk Assessment

The environmental component of the ESG framework necessitates a radical reimagining of how financial institutions evaluate the viability of agricultural loans by shifting the focus toward soil health, water conservation, and biodiversity preservation. Historically, commercial banks have viewed investment in sustainable practices as an additional cost rather than a risk-mitigation strategy, yet empirical evidence increasingly demonstrates that farms adhering to regenerative practices exhibit greater resilience to extreme weather events. By incorporating satellite-based remote sensing and carbon footprint analysis into the underwriting process, lenders can offer preferential interest rates to producers who demonstrate measurable improvements in ecosystem services. This "Green Premium" not only incentivizes the transition away from chemically intensive monoculture but also reduces the long-term default risk associated with land degradation and regulatory changes related to international carbon taxes.

Section 3: Social Responsibility and the Democratization of Rural Credit

The social dimension of sustainable finance focuses on the imperative to enhance credit accessibility for vulnerable populations, including women, youth, and smallholder farmers who have traditionally been excluded from formal banking systems. Aligning financial instruments with social ESG criteria requires a departure from rigid collateral requirements toward more inclusive models such as group lending, micro-insurance, and digital credit-scoring based on alternative data. By fostering financial literacy and ensuring that credit flows toward projects that promote rural employment and food security, financial institutions can fulfill their broader mandate of social responsibility while tapping into the untapped economic potential of the rural hinterland. Furthermore, the promotion of fair labor practices and the protection of indigenous land rights within the financing framework serve to mitigate the reputational risks that often plague large-scale agricultural investments in developing regions.

Section 4: Governance Frameworks and Institutional Accountability

Effective governance serves as the structural backbone of sustainable agricultural finance, ensuring that the capital mobilized for "green" projects is utilized transparently and reaches the intended beneficiaries without administrative leakage. Institutional accountability within the ESG framework involves the establishment of rigorous reporting standards and the adoption of digital monitoring systems that allow investors to track the impact of their capital in real-time. This level of transparency is crucial for attracting institutional investors, such as pension funds and sovereign wealth funds, who require verifiable data to fulfill their own sustainability mandates. By strengthening the legal and regulatory frameworks surrounding agricultural contracts, governments can create a more predictable environment for long-term private investment.

Section 5: The Role of FinTech as an Enabler of ESG Compliance and Transparency

The integration of Financial Technology (FinTech) serves as a critical catalyst for the operationalization of ESG criteria in rural settings where traditional monitoring mechanisms are often logistically impossible or prohibitively expensive. By deploying distributed ledger technology, such as blockchain, financial institutions can create immutable records of agricultural transactions that verify the origin and sustainability of products, thereby satisfying the "Governance" requirement of the ESG framework. Furthermore, the use of Internet of Things (IoT) sensors and autonomous drones allows for the real-time collection of granular environmental data, enabling lenders to monitor carbon sequestration and water usage levels with unprecedented accuracy. This digital transparency significantly reduces the risks of "greenwashing" and provides institutional investors with the high-quality data necessary to commit large-scale capital to sustainable agricultural projects. Consequently, the convergence of digital finance and environmental stewardship is creating a new asset class of "Climate-Smart" loans that are increasingly attractive to global impact investors.

Section 6: Green Bonds and Blended Finance in the Agricultural Sector

To address the systemic liquidity shortages in rural credit markets, the development of specialized financial instruments such as Green Bonds and Sustainability-Linked Loans (SLLs) has become a strategic priority for international development banks. These instruments are designed to channel private capital toward projects that have a demonstrable positive impact on the environment, such as the rehabilitation of degraded lands or the installation of renewable energy systems on farms. However, because agricultural investments in emerging markets often carry a high perceived risk, the application of "Blended Finance" models is essential to de-risk these opportunities for commercial lenders. By using public or philanthropic funds to provide first-loss guarantees or technical assistance, blended finance structures can mobilize significant private investment that would otherwise remain on the sidelines. This

collaborative approach not only improves the "Credit Accessibility" for rural enterprises but also ensures that the transition to sustainable farming is economically viable for the producers themselves.

Section 7: Comparative Analysis: European Regulatory Frameworks vs. Central Asian Realities

A comparative examination of agricultural financing reveals a widening divergence between the highly regulated ESG environment of the European Union and the nascent sustainability frameworks found in Central Asian economies. In Europe, the Common Agricultural Policy (CAP) and the EU Taxonomy for Sustainable Activities have created a rigid structure where access to subsidies and credit is increasingly contingent upon strict adherence to environmental benchmarks. In contrast, countries like Kazakhstan are in the early stages of integrating ESG principles into their national development strategies, facing unique challenges such as the heavy reliance on traditional energy sources and the need to modernize vast areas of semi-arid farmland. Bridging this gap requires the localization of international ESG standards to fit the specific socio-economic context of the region, ensuring that sustainability requirements do not become a barrier to entry for small-scale farmers who lack the administrative capacity for complex reporting.

Section 8: Policy Recommendations and the Path Forward for Sustainable Rural Credit

To successfully align ESG criteria with rural credit accessibility, national governments and financial regulators must implement a comprehensive suite of policies that incentivize both lenders and borrowers to prioritize long-term sustainability. This includes the creation of national "Green Taxonomies" that provide clear definitions of what constitutes a sustainable agricultural activity, thereby reducing uncertainty for financial institutions. Additionally, central banks can play a pivotal role by incorporating climate-related risks into their macro-prudential supervision and offering preferential refinancing rates to banks that maintain a high percentage of "green" loans in their agricultural portfolios. Ultimately, the democratization of sustainable finance depends on the concurrent development of rural infrastructure, digital literacy, and robust legal protections for land tenure, creating a holistic ecosystem where environmental responsibility and economic profitability are no longer seen as mutually exclusive goals.

Section 9: Theoretical Foundations and the Literature of Information Asymmetry

The discourse on agricultural credit accessibility is deeply rooted in the seminal work of **Stiglitz and Weiss (1981)** regarding information asymmetry and credit rationing, which remains highly relevant in the context of modern rural markets. In the agricultural sector, the spatial dispersion of borrowers and the lack of standardized accounting practices create a "moral hazard" that traditional financial institutions struggle to mitigate. **Besley (1994)** further elaborated on the role of institutional failure in rural credit markets, arguing that without state intervention or innovative institutional design, market-led financing will consistently underserve the agricultural population. More recently, authors such as **Meyer (2015)** and **Kloppinger-Todd (2010)** have emphasized that the "Financing Gap" in agriculture is not merely a lack of capital, but a failure to align financial products with the biological and seasonal realities of farming, a gap that ESG-compliant FinTech solutions are now beginning to bridge.

Section 10: FinTech Innovations and the "New Paradigm" of Credit Scoring

The shift toward digital credit assessment is extensively documented in the works of **Gomber et al. (2018)**, who describe the "FinTech Revolution" as a fundamental restructuring of financial intermediation. In the specific realm of agriculture, **Kshetri (2018)** has explored how Blockchain and Big Data can democratize access to capital by creating "digital identities" for previously unbanked farmers [4]. This aligns with the findings of **World Bank researchers (e.g., Cull and Morduch, 2017)**, who suggest that microfinance and digital lending platforms can significantly reduce poverty when paired with robust risk-management tools. By utilizing non-traditional data—such as mobile phone usage patterns and satellite-derived vegetation indices—FinTech platforms are operationalizing the "Social" and "Environmental" components of ESG, providing a more holistic view of a borrower's potential than the restrictive collateral-based models criticized by **De Soto (2000)** in his analysis of dead capital.

Section 11: ESG Integration and Climate-Smart Agriculture (CSA)

The conceptual framework for Climate-Smart Agriculture was pioneered by the **FAO (2010)** and has since been expanded by scholars like **Lipper et al. (2014)**, who argue that sustainable intensification is impossible without targeted financial incentives [3]. The integration of ESG criteria into this model is supported by the work of **Schoenmaker (2017)** on "Sustainable Finance," which posits that the financial system must move from a "finance-as-usual" approach to one that actively pursues social and environmental stability [5]. In the context of emerging economies, **Falconer and Ward (2012)** highlight that Green Bonds can only be effective if there is a transparent "Taxonomy" of what constitutes sustainable land use. This is particularly relevant for the Central Asian context, where authors like **Vasa**

(2020) has noted that the economic impact of external shocks (such as sanctions or climate volatility) necessitates a more resilient and diversified agricultural financing structure that moves beyond state subsidies [2].

Section 12: The Impact of Institutional Quality on ESG Adoption

The success of ESG-aligned credit systems is heavily dependent on the "Institutional Quality" of the host country, a concept extensively developed by **Acemoglu, Johnson, and Robinson (2001)** [6]. In jurisdictions where property rights are poorly defined or where judicial enforcement is weak, the "Governance" aspect of ESG becomes the primary bottleneck for international investment. **North (1990)** famously argued that institutions are the "rules of the game" that shape economic incentives; in the modern agricultural context, this means that for "Green Finance" to flourish, there must be a stable regulatory environment that recognizes digital signatures, electronic warehouse receipts, and transparent ESG reporting standards. Without these institutional foundations, even the most advanced FinTech tools will struggle to scale, leaving rural credit accessibility in a state of perpetual stagnation.

References:

1. Stiglitz, J. E., & Weiss, A. (1981). Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *The American Economic Review*.
2. Vasa, L. (2020). Innovative Financing in Agriculture: European and Central Asian Perspectives.
3. FAO (2010/2024). Climate-Smart Agriculture: Policies, Practices and Financing for Food Security.
4. Kshetri, N. (2018). Blockchain's roles in meeting the Sustainable Development Goals. *Sustainable Development*.
5. Schoenmaker, D. (2017). Investing for the Common Good: A Sustainable Finance Framework.
6. Acemoglu, D., et al. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development.

УДК 336.7

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ В РК

Мусина А.А.

д.э.н., профессор,

Алина Г.Б.,

к.э.н., профессор

ESIL University, г.Астана

Аннотация. Кредитная система, как одна из ведущих систем в экономике, имеет своей целью осуществлять операции кредитования субъектов экономики для поддержания стабильности, равномерности и непрерывности их хозяйственно-финансовой деятельности. Кредитная система, как в широком, так и в узком смысле, является составным элементом экономической системы государства. Отсюда понятен интерес к вопросам развития институционального и функционального состава кредитной системы на разных этапах экономического развития. Предметом исследования в данной статье является кредитная система в узком смысле, с учетом чего авторы рассматривают, какие изменения происходят в развитии кредитных институтов РК и каким образом меняется значение их в экономике.

Кілт сөздер: банк, несие, жүйе, несиелік мекемелер, несиесерік тестіктері, ломбардтар, микроқаржы ұйымдары.

Keywords: bank, credit, system, credit institutions, credit unions, pawnshops, microfinance organizations.

Ключевые слова: банк, кредит, система, кредитные институты, кредитные товарищества, ломбарды, микрофинансовые организации.

Кредитная система – совокупность взаимосвязанных функциональных и институциональных элементов, обеспечивающих использование кредита и организацию кредитных отношений. Основой кредитной системы в широком смысле, как известно, является экономическая категория «кредит» и возникающие на ее основе отношения. С учетом этого, характеризуя кредитную систему, следует сделать акцент на функциональных элементах, а именно на основах кредита: принципах, функциях и

формах кредита, объектах и субъектах кредитных отношений, а также на методах кредитования. Перечисленные элементы отражают сущностно-организационные основы функционирования кредитной системы. Исходя из данного подхода в отдельных источниках совокупность данных элементов называют кредитной системой в широком смысле [1,2].

Основой функционирования кредитной системы является кредит, как экономическая категория, имеющий практическую реализацию через определенные функциональные и институциональные элементы. В качестве функциональных элементов кредитной системы понимают принципы, функции, формы кредита, объекты, субъекты кредитных отношений, методы кредитования.

Для обеспечения функционирования всех названных элементов нужны соответствующие институты, способные обеспечить взаимодействие их в слаженном механизме. Таким образом, специальные кредитные учреждения, обеспечивающие функционирование кредита, являются необходимыми элементами и составляют сущность кредитной системы в узком смысле. Именно такие определения кредитной системы общеприняты в отечественной и российской экономической учебной и научной литературе.

К институциональным элементам относят совокупность кредитных специализированных институтов, главной функцией которых является посредничество в кредите. Как известно, главными кредитными учреждениями являются банки, по своей природе и сути связанные с кредитованием. Однако помимо банков в экономике функционируют различные кредитные учреждения, называемые «парабанками» (подобие банков). К ним относятся ломбарды, кредитные товарищества, ипотечные компании, микрокредитные и прочие учреждения кредитования (кредитные союзы, кассы взаимопомощи, лизинговые компании и т.п.). Общим в деятельности банковских и парабанковских учреждений является осуществление кредитования различных субъектов экономики за счет временно свободных денежных ресурсов. Отдельные учреждения финансово-кредитного характера выполняют отдельные кредитные операции наряду с инвестиционными операциями. Такое совмещение допустимо в современных условиях в силу развития финансового и инвестиционного рынка и операций с ценными бумагами. В свою очередь развитие финансового рынка привело к расширению числа учреждений, совмещающих различные операции, объединяемых в системе финансово-кредитных учреждений или в системе финансового посредничества.

Рассматривая чисто кредитную систему в институциональном плане, следует выделять учреждения, выполняющие в качестве главной функции кредитование различных субъектов экономики, куда следует относить только банки. Последнее отличает ее от банковской системы. Таким образом, кредитная система по содержанию «шире», чем банковская система и включает в себя как банки, так и небанковские учреждения, выполняющие операции кредитного характера [1,2].

По уровню развития того или иного сектора кредитные системы различных стран существенно отличные. Но общим является необходимость повышения эффективности функционирования кредитной системы в рыночной экономике. Она предусматривает внедрение иерархического построения ее институтов на двух уровнях: первый - центральный (национальный) банк страны; второй - коммерческие банки и специализированные кредитно-финансовые институты. Это позволяет обеспечить четкую организацию взаимодействия различных звеньев кредитной системы, регулирования их деятельности для полного удовлетворения потребностей экономики страны и т.д.

В то же время в ряде стран мира сложились мощные трехуровневые кредитные системы, которые включают:

- а) центральный банк;
- б) сеть коммерческих банков, которые выполняют функцию привлечения денежных средств физических и юридических лиц и размещения их от имени банков на условиях возвратности, платности и срочности;
- в) структуры небанковских кредитных организаций, выполняющих разрешенные законодательством отдельные кредитно-расчетные операции.

Для обеспечения деятельности кредитных учреждений и институтов, как банковских, так и небанковских, необходимо создание дополнительных условий для их успешного функционирования. Все эти условия составляют определенный комплекс нормативно-правового и информационного обеспечения, защиты интересов кредитных учреждений и их вкладчиков, инкассаторского обслуживания и охраны, подготовки кадров и др. Такова практика организации функционирования институтов кредитной системы.

Конечно, возможна и одноуровневая кредитная система. Именно такой она была на начальных стадиях развития кредита, когда еще отсутствовал центральный банк, а также в административно-командной системе, где один государственный банк выполнял все функции кредитной системы. После

ее краха страны на постсоветском пространстве, образовавшиеся как независимые государства, начали развитие многообразных кредитных отношений и системы институтов их функционирования на основе двухуровневой кредитной системы. Такая организация формирует высший уровень – центральный (эмиссионный, национальный) банк, в котором сосредоточиваются взаимодействия с коммерческими банками на основе нормативно-законодательного регулирования и надзора, и ниже (второй) уровень, что объединяет другие кредитные институты, призванные обслуживать все другие кредитные отношения субъектов рыночных отношений.

Давая определение категории «кредитная система», важно обратить внимание на ее неравнозначность банковской системе. Структура кредитной системы, как отмечено выше, охватывает банковскую систему и небанковские кредитные учреждения. Отдельные авторы включают в состав кредитной системы инвестиционные компании, инвестиционные фонды, страховые компании, пенсионные фонды, и другие виды институтов. Следует отметить, что в данном случае речь идет о финансово-кредитных учреждениях, общим признаком которых с чисто кредитными является участие в аккумуляции и перераспределении капитала на постоянных началах. В целом же кредитная деятельность для данных институтов является «неродовой», имеющей некоторую схожесть с природой временного привлечения свободных средств, но не характеризующейся предоставлением заемных средств. Правомерность и целесообразность объединения данных учреждений в одно понятие, на наш взгляд, может быть признана при описании «финансово-кредитной системы» государства, что несколько шире понятия «кредитная» система.

Исходя из данного подхода, следует различать в составе кредитной системы РК банковские кредитные учреждения, небанковские кредитные учреждения (микрофинансовые организации – МФО) и специальные кредитные институты. Ключевые учреждения кредитной системы нашей страны это:

- банковские институты - центральный банк, банки второго уровня, в том числе специализированные банки (Банк развития Казахстана, Отбасы банк);
- парабанковские институты - микрофинансовые учреждения (МФО, кредитные товарищества, ломбарды);
- специализированные институты - государственные институты развития (АО «Фонд развития промышленности», АО «Аграрная кредитная корпорация», АО «КазАгроФинанс» и др.).

Основное значение в кредитной системе имеют банковские и небанковские кредитные учреждения (МФО), предоставляющие займы юридическим и физическим лицам. Специализированным государственным и квазигосударственным институтам развития кредитной направленности отводится особое место как мерам государства в поддержке программ финансирования отдельных отраслей экономики. Целевое назначение институтов кредитной системы – решение конкретных социально-экономических задач, связанных с использованием денежных средств в виде займов, основанных на использовании свободных ресурсов, привлекаемых из различных источников и распределяемых на возвратной основе. Одной из важных отраслей, кредитующихся данными структурами, является сельскохозяйственная отрасль или агропромышленный комплекс. Среди наиболее обсуждаемых проблем в этой сфере является целесообразность такого финансирования специальных программ государством. По мнению отдельных авторов, есть смысл создания специального государственного агробанка, который бы с помощью особого кредитного механизма осуществлял кредитную поддержку сельхозтоваропроизводителей и тем самым более эффективно осуществлял бы финансирование и кредитование стратегически важной отрасли. Таким образом, существование и развитие специальных кредитных институтов должно быть под особым контролем и регулированием государства.

Источники ресурсов кредитных институтов имеют разное происхождение – от депозитов субъектов экономики до бюджетных средств или займов международных финансовых институтов, в зависимости от установленных норм и правил, а также особенностей лицензий. Так, в отдельных случаях имеет место ограниченность лицензии, например, когда некоторые учреждения не могут принимать депозиты (МФО), а отдельные банки не работают с текущими счетами физических лиц (БРК РК).

Рассматривая актуальные проблемы развития институтов кредитной системы РК, следует отметить бесспорное лидерство банков, как ведущих кредитных учреждений. На долю банковских кредитов приходится преобладающая часть кредитных вложений в стране. Данные вопросы постоянно находятся в центре внимания исследователей, на эту тему имеются подробные работы, основанные на анализе официальных источников [3].

Существенным фактором развития кредитных учреждений в РК последних лет является динамика институционального состава за счет преобразования микрофинансовых организаций и открытия зарубежных банков. Так, в 2025 году были зарегистрированы два новых банка, преобразованных из МФО: КМФ (стал АО «КМФ Банк») и АО «Коммерческий банк БиЭнКей» -BNK Finance Kazakhstan (преобразован в АО BNK Commercial Bank). «BNK Commercial Bank» (дочерняя структура южнокорейской BNK Financial Group), а в марте 2026 года разрешение на создание дочернего банка получил гигант с Ближнего Востока — Abu Dhabi Commercial Bank (ADCB).

В последние годы активное развитие получает сектор микрофинансовых кредитных учреждений в целом (таблица 1).

Таблица 1

Количество и активы микрофинансовых организаций в РК

Период	01.01.2023	01.01.2024	01.01.2025	01.01.2026
МФО - количество	239	229	214	215
Активы МФО – млн тенге	1384788	1384788	1718094	1676679
КТ - количество	212	213	214	208
Активы КТ– млн тенге	896988	847407	907203	1274757
Ломбарды - количество	544	519	483	463
Активы ломбардов – млн тенге	252350	315261	391483	585977
Примечание – составлено авторами на основании источника [4]				

Как видно из данных таблицы 1, количество микрофинансовых организаций (МФО) в Казахстане снизилось за 2023-2025 годы с 239 до 215, КТ – с 212 до 208, ломбардов – с 544 до 463. Причинами этого можно назвать, во-первых, конвертацию в банки крупных МФО, о чем отмечено выше, во-вторых, ужесточение регулирования со стороны АРРФР, рост просрочек по кредитам. К мерам ужесточения относится снижение коэффициента долговой нагрузки (KDL) и ограничения на выдачу займов при наличии просрочек и другим регуляторных норм. Вместе с тем, при снижении количества КТ и ломбардов объем их активов увеличился, что подтверждает прогресс в росте объемов деятельности.

По заключению отечественных и зарубежных специалистов в Казахстане сектор микрофинансирования развивается с положительной динамикой и государство уделяет достойное внимание решению проблем данной сферы, наблюдается тенденция к укреплению финансовой устойчивости оставшихся участников. Тем не менее, необходимость развития сектора микрофинансирования в РК является не просто модной тенденцией на мировом рынке, а продиктована текущей ситуацией и необходимостью создания дополнительных инструментов, позволяющих поддерживать микро, малый и средней бизнес на плаву и думать о возможностях развития.

Развитие кредитной системы в институциональном аспекте свидетельствует о том, что кроме банковского сектора в нашей стране набирает обороты и кредитование с участием небанковских учреждений. В свою очередь, небанковские учреждения должны и могут усиливать влияние на развитие банков в отдельных отраслях и секторах рынков, что будет в перспективе повышать конкуренцию в данной сфере в связи с тенденциями развития отечественной экономики.

В ближайшей перспективе можно предположить определенные перемены в деятельности институтов кредитной системы, которые могут поспособствовать противодействию возможным вызовам и рискам. Во-первых, принятие нового закона в банковской сфере, на наш взгляд, внесет определенные изменения в классификацию банков и, как следствие, в практику их регулирования. Во-вторых, ужесточение мер регулирования МФО позволит усилить конкурентоспособность парабанковских учреждений как между собой, так и с банковскими институтами, что существенно повысит эффективность кредитной системы в целом. Относительно специализированных кредитных институтов развития вопрос остается открытым и требует глубокого анализа эффективности их функционирования при условии прозрачности их деятельности во всех сферах. Проблема достаточно актуальна, так как касается финансового обеспечения стратегически важной сельскохозяйственной отрасли страны.

Список использованных источников:

1. Банковское дело. Учебник/Под ред. Сейткасимова Г.А. - Астана: ИПЦ КазУЭФМТ.-2016. – 608с.
2. Деньги, кредит, банки. Учебник/Под общей ред. Сейткасимова Г.С. и Мусиной А.А. – Изд. 5-е. - Нур-Султан: ИПЦ ESIL University, 2022.-448 с.
3. Кредитование населения и меры по снижению рисков. Монография/Под научной редакцией д.э.н. Бейсенгалиева Б.Т. - Астана: ИПЦ «ESIL University», 2025.-190 с.
4. Сведения о МФО. Интернет-ресурс: <https://nationalbank.kz/ru/news/svedeniya-o-mikrofinansovyh-organizatsiyah/rubrics/2448>].

УДК 620.9:621.039(574)

ЗЕЛЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И АТОМНАЯ ЭНЕРГЕТИКА: НОВАЯ МОДЕЛЬ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

Мусабаева З.К., м.э.н., старший
преподаватель кафедры Менеджмент,
Таразский университет имени М.Х. Дулати,
г.Тараз

Идеева Р. студентка 2 курса
образовательной программы 6В04128
Менеджмент, Таразский университет имени
М.Х. Дулати,

Аннотация

В условиях глобальных климатических изменений и нарастающих экологических вызовов Казахстан стоит перед необходимостью перехода к новой модели устойчивого развития, основанной на внедрении зелёных технологий и возрождении атомной энергетики. В статье рассматриваются ключевые направления формирования «зелёной» экономики страны, включая развитие возобновляемых источников энергии, повышение энергоэффективности и рациональное использование природных ресурсов. Особое внимание уделяется роли атомной энергетики как стратегического элемента энергетического баланса Казахстана, способного обеспечить стабильное энергоснабжение при минимальном углеродном следе. Анализируются перспективы строительства атомной электростанции, вопросы экологической безопасности, нормативно-правового регулирования и общественного восприятия. Делается вывод о том, что синергия зелёных технологий и атомной энергетики может стать фундаментом долгосрочного устойчивого развития Казахстана, способствуя диверсификации экономики и укреплению энергетической независимости страны.

Ключевые слова: зелёные технологии; атомная энергетика; устойчивая энергетика; возобновляемые источники энергии; низкоуглеродное развитие; устойчивое развитие, экология.

В XXI веке вопросы устойчивого развития приобретают особое значение для всех стран, стремящихся к энергетической и экологической безопасности. Казахстан, обладая значительными природными ресурсами, сталкивается с вызовом — как сохранить темпы экономического роста, одновременно снижая зависимость от углеводородов и воздействие на окружающую среду. В этом контексте зелёные технологии и атомная энергетика становятся важнейшими инструментами достижения баланса между экономическим развитием и экологической ответственностью. Их объединение формирует основу новой модели устойчивого развития, направленной на реализацию принципов низкоуглеродной экономики и повышение качества жизни населения.

Современные глобальные вызовы, связанные с изменением климата, истощением природных ресурсов и энергетической нестабильностью, требуют от государств перехода к принципам устойчивого развития. Казахстан, обладая значительными запасами углеводородов и урана, находится на перекрёстке выбора между традиционной моделью ресурсной экономики и инновационным «зелёным» курсом.

Переход к новой модели развития невозможен без модернизации энергетического сектора, снижения углеродной зависимости и внедрения экологически чистых технологий. В этом контексте ключевое значение приобретает сочетание зелёных технологий и атомной энергетики —

источников, способных обеспечить не только энергетическую, но и экологическую безопасность страны.

В Казахстане переход к зелёной экономике означает развитие, при котором эффективно используются природные ресурсы — вода, земля, биологические ресурсы — и минимизируется нагрузка на окружающую среду. Главная цель этой модели — создание устойчивого производства и потребления с внедрением возобновляемых источников энергии, энергосбережения и экологических технологий. Экономический рост при этом должен сочетаться с улучшением качества жизни и сохранением природы.

В стране действует Концепция по переходу к «зелёной экономике», утверждённая в 2013 году, а также план действий на период 2024–2030 гг., включающий 21 индикатор по девяти ключевым отраслям. Казахстан поставил цель достичь углеродной нейтральности к 2060 году. Правительство развивает возобновляемую энергетику, снижает энергоёмкость экономики, продвигает выпуск «зелёных» облигаций, внедряет ESG-отчётность и стимулирует инвестиции в экологичные проекты. Ведётся работа по совершенствованию системы обращения с отходами и развитию циркулярной экономики.

За последние десять лет энергоёмкость экономики Казахстана снизилась примерно на 37 %. Доля возобновляемой энергии постепенно растёт и составляет около 6,7 % от всей вырабатываемой электроэнергии.[1]

В ряде регионов строятся и уже работают солнечные, ветровые и биогазовые станции. Например, в Северо-Казахстанской области установлено 174 источника возобновляемой энергии суммарной мощностью свыше 70 МВт. В 2024–2025 годах была запущена цифровая платформа «ЭкоKolday» для контроля за сбором и переработкой отходов, через которую переработано более 23 тысяч тонн.[3]

Основные трудности связаны с тем, что доля ВИЭ пока невелика, а угольная энергетика остаётся значимой частью экономики. Необходимы крупные инвестиции в модернизацию инфраструктуры, сокращение субсидий на ископаемое топливо и развитие зелёного финансирования. Также важно учитывать различия между регионами и адаптировать подходы к местным условиям.

Переход к зелёной экономике открывает Казахстану новые возможности — развитие инноваций, создание рабочих мест, улучшение экологии и повышение устойчивости экономики. Для бизнеса это означает появление новых направлений инвестиций и технологий, а для общества — улучшение качества жизни и экологической культуры. В долгосрочной перспективе страна намерена значительно увеличить долю ВИЭ, развить переработку отходов и последовательно двигаться к углеродной нейтральности к 2060 году.

В будущем переход к зелёной экономике в Казахстане приведёт к глубоким изменениям в энергетике, промышленности, сельском хозяйстве и образе жизни населения. Если страна будет последовательно реализовывать стратегию углеродной нейтральности, то к 2060 году можно ожидать, что большая часть энергии будет вырабатываться из возобновляемых источников — солнца, ветра и биомассы. Это позволит значительно сократить выбросы углекислого газа, улучшить качество воздуха и снизить зависимость экономики от ископаемого топлива.

Промышленность постепенно перейдёт на более энергоэффективные технологии и начнёт применять замкнутые циклы производства, где отходы одной отрасли используются как сырьё для другой. Такой подход приведёт к развитию новых секторов экономики, особенно в области переработки, инновационных материалов и экологического строительства. Вероятно, появятся новые рабочие места в зелёных отраслях, что поможет диверсифицировать экономику и уменьшить зависимость от экспорта сырья.

В энергетическом секторе ожидается рост инвестиций в солнечные и ветровые станции, развитие сетей накопления энергии и модернизация электросетей. Это создаст устойчивую энергетическую систему, менее подверженную внешним колебаниям цен на нефть и уголь. При этом возможны временные сложности — сокращение занятости в традиционных отраслях, особенно в угледобыче и тепловой энергетике. Государству придётся поддерживать переподготовку работников и развитие новых профессий.

Для сельского хозяйства зелёная экономика откроет путь к более рациональному использованию воды и земли, развитию органического земледелия и снижению деградации почв. Однако климатические изменения, засухи и дефицит воды могут стать серьёзным вызовом, поэтому потребуется внедрение новых технологий орошения и адаптация сельхозпроизводства.

Экономические последствия будут неоднозначными. В краткосрочной перспективе переход потребует значительных инвестиций, и затраты могут быть ощутимыми для бюджета и бизнеса. Но в долгосрочной перспективе это приведёт к росту энергоэффективности, устойчивому развитию и повышению конкурентоспособности Казахстана на мировом рынке. Международные компании будут больше инвестировать в страну, если она станет примером экологически ответственного государства.

Социально-экологический эффект будет выражаться в снижении уровня загрязнения, улучшении здоровья населения и повышении качества жизни. Города станут «умнее» и экологичнее, с развитой системой общественного транспорта и энергосберегающим жильём. В то же время будет расти потребность в экологическом образовании и формировании новой культуры потребления.

Если Казахстан сумеет удержать курс на зелёную трансформацию, то к середине XXI века он может стать одним из лидеров устойчивого развития в Центральной Азии, с экономикой, основанной на инновациях, чистой энергии и бережном отношении к природным ресурсам.

Несмотря на положительные цели и долгосрочные выгоды, переход Казахстана к зелёной экономике может сопровождаться рядом негативных и трудных последствий, особенно на этапе трансформации.

Во-первых, это экономические риски. Зелёная экономика требует больших инвестиций в технологии, инфраструктуру и обучение специалистов. На первых порах это может создать нагрузку на бюджет и бизнес, особенно для предприятий, которые будут вынуждены модернизировать производство или полностью менять технологические процессы. Компании, не готовые к таким изменениям, могут потерять конкурентоспособность или даже закрыться. Это приведёт к временным экономическим потерям и снижению прибыли в некоторых отраслях.

Во-вторых, возможны социальные последствия. В процессе отказа от угольной и нефтяной энергетики многие рабочие места окажутся под угрозой. Угольные регионы, такие как Карагандинская или Павлодарская области, могут столкнуться с ростом безработицы, если не будут созданы альтернативные источники занятости. Переобучение и поддержка работников потребуют времени и государственных ресурсов. Без продуманной политики социальной адаптации это может вызвать недовольство и социальное напряжение.

В-третьих, переход к зелёным технологиям может усилить неравенство между регионами. Более развитые и экономически устойчивые области смогут быстрее внедрять экологичные решения, тогда как бедные регионы будут отставать из-за нехватки инвестиций и кадров. Это может привести к разрыву в уровне жизни и развитии территорий.

Также существуют технологические и инфраструктурные риски. Казахстан пока не обладает достаточными мощностями по производству оборудования для возобновляемой энергетики — солнечных панелей, ветряков, систем хранения энергии. Это означает зависимость от импорта, что может повысить стоимость проектов и замедлить развитие отрасли. Вдобавок возобновляемые источники энергии нестабильны — солнце и ветер не всегда доступны, поэтому стране придётся развивать системы резервного электроснабжения, что также потребует затрат.

Кроме того, зелёная экономика предполагает введение новых экологических стандартов и налогов на выбросы, что может увеличить издержки производителей и привести к росту цен на отдельные товары и услуги. В краткосрочной перспективе это отразится на уровне жизни граждан, особенно если зарплаты и социальная поддержка не будут расти такими же темпами.

Таким образом, негативные последствия зелёной экономики не связаны с самой идеей устойчивого развития, а скорее с переходным периодом. Если Казахстан сможет грамотно управлять этими рисками — создавать новые рабочие места, поддерживать бизнес и население, инвестировать в образование и инновации — то временные трудности окупятся долгосрочной экологической и экономической устойчивостью.

Список использованной литературы:

1. Концепция по переходу Республики Казахстан к «зелёной экономике». Утверждена Указом Президента РК №577 от 30 мая 2013 года.
2. Стратегия достижения углеродной нейтральности Республики Казахстан до 2060 года. – Астана: Министерство экологии и природных ресурсов РК, 2021.
3. Комитет по статистике РК. Энергетический обзор Казахстана. – Астана, 2023.
2. (Официальные данные по энергоёмкости, структуре энергетики и ВИЭ.)

1. МАГАТЭ. Международные стандарты безопасности для ядерных установок. – Вена: IAEA Safety Standards, 2019.
3. Богатырёв, В. Л. Перспективы развития возобновляемой энергетики в Центральной Азии. – Алматы: КазНИИЭ, 2020.
4. Назарова, А. К. Устойчивое развитие и зелёная экономика: мировой опыт и Казахстан. // Экономика и экология Казахстана. – 2021. – №3. – С. 15–28.
5. Есентаев, Д. М. Развитие атомной энергетики в Казахстане: риски и возможности // Энергетическая политика. – 2022. – №4. – С. 45–56.
6. Сатыбалдин, А. А. Низкоуглеродное развитие Казахстана: экономические и экологические аспекты. – Астана: Институт экономики КН МОН РК, 2020.
7. Rosatom State Corporation. VVER-1200 Reactor Technology Overview. – Moscow: Rosatom, 2021.
8. (Описание технологии, актуальной для проекта АЭС в Казахстане.)
9. Шахметова, Г. Т. Экологические риски энергоперехода в Казахстане // Вестник экологии и устойчивого развития. – 2022. – №2. – С. 30–39.

УДК 336:004(574)

ЦИФРОВОЙ ТЕНГЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦИИ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА

Мукатаева Ж.Б., студент 3-го курса,
Мыржыкбаева А.Б., научный руководитель
 - к.э.н., ассоциированный профессор
 НАО «Карагандинский национальный
 исследовательский университет им.
 академика Е.А. Букетова»
 г. Караганда

Аннотация: В статье проводится анализ внедрения цифрового тенге как стратегического этапа модернизации финансовой архитектуры Казахстана. Рассматриваются технологические особенности проекта, его влияние на монетарную политику и финансовую инклюзию. Особое внимание уделено рискам дезинтермедиации банковского сектора и путям их минимизации. Сформулированы перспективы развития системы в условиях цифровой трансформации экономики.

Түйін сөздер: цифрлық теңге, CBDC, қаржы жүйесі, блокчейн, қаржылық инклюзия, монетарлық саясат, цифрлық егемендік.

Ключевые слова: цифровой тенге, CBDC, финансовая система, блокчейн, финансовая инклюзия, монетарная политика, цифровой суверенитет.

Keywords: Digital Tenge, CBDC, financial system, blockchain, financial inclusion, monetary policy, digital sovereignty.

Современный этап развития глобальной экономики характеризуется стремительным переходом к цифровым активам. Казахстан, стремясь укрепить свой статус регионального финтех-лидера, инициировал проект цифрового тенге (ЦТ) - третьей формы национальной валюты. В отличие от безналичных денег, которые являются обязательствами коммерческих банков, цифровой тенге представляет собой прямое обязательство Национального Банка РК [1]. Актуальность исследования обусловлена необходимостью поиска баланса между технологическими инновациями и сохранением финансовой стабильности в условиях изменения привычных «правил игры» на рынке платежей.

Разработка цифрового тенге опирается на концепцию двухуровневой архитектуры, что созвучно институциональному подходу к разделению ролей регулятора и частного сектора [2]. Национальный Банк выступает оператором платформы и эмитентом, тогда как коммерческие банки и платежные организации обеспечивают взаимодействие с конечными потребителями. Технологической основой проекта является распределенный реестр (DLT), что обеспечивает программируемость через смарт-контракты, доступность офлайн-платежей и высокую безопасность транзакций [1].

Правовым фундаментом данных технологических возможностей стал пакет законодательных поправок 2026 года, окончательно закрепивший за цифровым тенге статус третьей формы национальной валюты и полноценного платежного средства. В рамках обновленного законодательства введено понятие «цифровой счет», открываемое в информационной системе Национального Банка при посредничестве коммерческих банков. Важным регуляторным ограничением стал законодательный запрет на начисление вознаграждения на остатки в цифровых тенге, что стратегически необходимо для предотвращения оттока ликвидности из банковских депозитов. Особое значение для государственного управления приобрело нормативное закрепление механизмов «маркировки» платежей. Новые правовые нормы 2026 года легализовали использование программируемых алгоритмов для целевого мониторинга бюджетных средств в госзакупках и автоматического расщепления налоговых потоков (проект «Цифровой НДС»). В результате сформированная правовая среда трансформировала цифровую валюту из экспериментального актива в обязательный инструмент исполнения государственных обязательств и налогового администрирования.

Внедрение ЦТ, подкрепленное юридическим базисом, рассматривается не просто как техническое обновление, а как глубокое институциональное изменение, расширяющее возможности монетарного регулирования. Основным драйвером внедрения цифровой валюты является повышение эффективности национальных платежных систем. Переход на цифровой тенге позволяет сократить цепочку посредников, что ведет к снижению комиссий для бизнеса и населения [2].

Важным аспектом является финансовая инклюзия. Цифровой тенге предоставляет доступ к безопасным платежным инструментам тем слоям населения, которые ограничены в использовании традиционных банковских услуг. Кроме того, для государства ЦТ становится мощным инструментом прозрачности: движение «цифровых следов» при государственных закупках и социальных выплатах значительно снижает коррупционные риски и повышает эффективность бюджетной политики [1].

Несмотря на очевидные преимущества, переход к CBDC несет в себе системные вызовы, схожие с рисками институциональной нестабильности. Ключевым опасением экспертов является возможный отток ликвидности из коммерческих банков [4]. Если население предпочтет хранить средства в «абсолютно безопасном» цифровом тенге на счетах в Нацбанке, банки второго уровня лишатся дешевых пассивов. Для нейтрализации этого риска предлагаются такие механизмы, как лимиты на владение кошельками и непроцентный характер цифровой валюты [4].

Таблица 1

SWOT-анализ цифрового тенге

Сильные стороны	Слабые стороны
- <i>Программируемость:</i> Целевое использование бюджетных средств, что исключает нецелевые траты. - <i>Офлайн-платежи:</i> Возможность проводить транзакции без доступа к интернету. - <i>Снижение транзакционных издержек:</i> Прямые расчеты через платформу Нацбанка сокращают цепочку посредников и комиссии. - <i>Прозрачность НДС:</i> Автоматизация администрирования и ускорение возврата НДС для бизнеса.	- <i>Отсутствие доходности:</i> На остатки в цифровых тенге не начисляются проценты, что снижает интерес населения к накоплению в этой форме. - <i>Технологическая сложность для пользователя:</i> Необходимость обучения населения и бизнеса работе с новым интерфейсом и кошельками. - <i>Риск дезинтермедиации банков:</i> Потенциальный отток ликвидности из коммерческих банков в систему Нацбанка, что может ограничить возможности банков по кредитованию. - <i>Зависимость от инфраструктуры:</i> Необходимость 100% аптайма централизованной платформы.
Возможности	Угрозы
- <i>Борьба с коррупцией:</i> Полная прослеживаемость цепочки движения государственных денег и субсидий. - <i>Трансграничные платежи:</i> Интеграция с CBDC других стран для мгновенных международных расчетов - <i>Развитие Fintech-рынка:</i> Создание новых	- <i>Кибербезопасность:</i> Риск масштабных хакерских атак на централизованную платформу ЦБ или кражи ключей у пользователей. - <i>Приватность данных:</i> Опасения граждан относительно тотального контроля за их расходами со стороны государства.

сервисов на базе открытой платформы цифрового тенге для МСБ и стартапов.	-	<i>Социальное сопротивление:</i> Низкий уровень цифровой грамотности части населения может замедлить внедрение.
- <i>Токенизация активов:</i> Использование цифрового тенге как расчетного актива для сделок с цифровыми финансовыми активами.	-	<i>Макроэкономическая нестабильность:</i> Риски влияния на денежно-кредитную политику и инфляционные процессы при резком изменении скорости обращения денег.

Цифровой тенге является фундаментом для построения новой цифровой экосистемы Казахстана. Исследование показывает, что для успешной реализации проекта необходима тесная интеграция с существующими финансовыми институтами. В долгосрочной перспективе ЦТ позволит создать базу для трансграничных платежей, минуя традиционные системы обмена финансовыми сообщениями, и стимулировать здоровую конкуренцию в банковском секторе [2]. Это, в свою очередь, создаст реальную почву для взрывного роста финтех-стартапов. Открытая платформа цифрового тенге станет своего рода «песочницей» для создания инновационных продуктов: от автоматизированных смарт-контрактов в страховании до мгновенного факторинга, который раньше занимал дни, а теперь - секунды. Более того, интеграция цифровой валюты в госсектор позволит наконец-то реализовать идею «умных налогов». Представьте систему, где налоговые отчисления обрабатываются автоматически прямо в момент совершения сделки – это радикально упростит жизнь малому и среднему бизнесу, избавив предпринимателей от лишней бумажной волокиты. В конечном счете, мы говорим не просто о замене бумажных купюр на цифровые коды, а о создании живой, прозрачной и скоростной финансовой среды. В такой системе быстрота обращения капитала и высокий уровень взаимного доверия станут главными двигателями экономики. Такой подход позволит Казахстану не только навести порядок в дисциплине внутренних платежей, но и превратиться в мощный инвестиционный хаб, притягивающий капиталы со всего мира за счет прозрачности и передовых технологий будущего.

Таким образом, институциональная трансформация финансовой системы через внедрение цифрового тенге является необходимым условием для обеспечения финансового суверенитета и конкурентоспособности Казахстана в глобальной цифровой экономике. Конечный успех будет зависеть от готовности регулятора адаптироваться к меняющимся условиям и доверия со стороны граждан к новому финансовому инструменту.

Подводя итог, необходимо подчеркнуть, что внедрение цифрового тенге – это фундаментальный сдвиг в самой логике работы национальной финансовой системы. Речь идет о масштабной перестройке, которая превращает цифровизацию в несущую конструкцию нашего экономического суверенитета. В условиях, когда мировые финансовые рынки становятся все более сложными, наличие собственного высокотехнологичного актива становится для Казахстана вопросом безопасности. Цифровой тенге – это пропуск в клуб стран с развитой цифровой экономикой. В конечном счете, успех этой трансформации будет измеряться тем, насколько проще и надежнее станет жизнь каждого отдельного участника рынка – от крупного инвестора до обычного покупателя в магазине.

Список использованных источников:

1. Доклад о результатах пилотного проекта «Цифровой тенге» / Национальный Банк Республики Казахстан. — 2023.
2. White Paper: Проект «Цифровой тенге» / Центр развития платежных и финансовых технологий НБ РК. — 2021.
3. Закон Республики Казахстан «О Национальном Банке Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями).
4. Central Bank Digital Currencies: Ongoing Policy Perspectives / International Monetary Fund (IMF). — 2023.
5. CBDCs: an advertising of the future of money / Bank for International Settlements (BIS). — 2021.
6. Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года. — Указ Президента РК.

АДАМИ КАПИТАЛДЫ ДАМУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ШЫҒЫСТАРДЫҢ РӨЛІ ЖӘНЕ МУЛЬТИПЛИКАТИВТІ ӘСЕРІ

Мырзақұл Ә.А.,

Марат А.Ғ.

3 курс студенттері

Ғылыми жетекші:

Гумар Н.А. – э.ғ.к., қауымд. профессор

Алматы технологиялық университеті

Аңдатпа. Қазіргі заманғы экономикада адами капитал мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторына айналды. Халықаралық зерттеулер көрсеткендей, экономикалық өсімнің 60–70%-ы адами капиталдың сапасына тікелей байланысты. Қазақстан Республикасы үшін бұл мәселе айрықша маңызды, себебі елдің ұзақ мерзімді даму стратегиясы білікті кадрлар дайындауға және халықтың әл-ауқатын арттыруға негізделген. Әлеуметтік шығыстар – бұл мемлекеттік бюджеттен білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау салаларына бағытталған қаржы ресурстары. Бұл шығыстардың ерекшелігі – олар тек қана қысқа мерзімді әлеуметтік нәтижелер бермейді, сонымен қатар ұзақ мерзімді экономикалық өсімге ықпал ететін мультипликативті әсерге ие. Бұл мақалада білім беру гранттары мен денсаулық сақтауға бөлінген қаржының ЖІӨ өсіміне мультипликативті әсерін талдау, сондай-ақ атаулы әлеуметтік көмектің тиімділігі мен халықтың әл-ауқатын арттыру тетіктерін зерттеу көзделген.

Кілттік сөздер: капитал, шығыстар, даму, білім, денсаулық, инвестиция, өнімділік, кедейлік.

Ключевые слова: капитал, инвестиции, расходы, развитие, образование, здравоохранение, бедность, производительность.

Keywords: capital, investment, expenditures, development, education, healthcare, poverty, productivity.

Кіріспе. Адами капитал теориясы экономикалық ойдың дамуында маңызды орын алады. Теорияның негізін салушылар – Т. Шульц пен Г. Беккер. 1960-жылдарда олар білім, денсаулық және дағдыларды экономикалық өсімнің көздері ретінде қарастырып, дәстүрлі экономикалық теорияға түбегейлі өзгеріс енгізді. Т. Шульцтың пікірінше, адами капитал – бұл адамдарға инвестициялау арқылы жасалатын капитал түрі, ол еңбек өнімділігін арттырады. Г. Беккер болса адами капиталды білім, денсаулық, көші-қон және ақпараттандыруға инвестициялар арқылы қалыптасатын дағдылар мен білім жиынтығы ретінде анықтады [1].

Талқылаулар мен талдау. Адами капитал бірнеше негізгі компоненттерден тұрады. Біріншіден, білім – бұл формалды білім беру жүйесінде алынған білім мен дағдылар. Екіншіден, денсаулық – жұмысқа қабілеттілікті және өмір сүру ұзақтығын анықтайтын физикалық және психикалық жағдай. Үшіншіден, кәсіби тәжірибе – жұмыс барысында жинақталған практикалық дағдылар мен білім [2]. Қазақстандағы адами капитал даму индексі соңғы жылдары тұрақты өсім көрсетуде. Дүниежүзілік банк деректері бойынша, Қазақстан адам даму индексі бойынша әлемде 56-орында тұр. Бұл көрсеткішті жақсарту үшін білім беру мен денсаулық сақтауға инвестицияларды арттыру қажет [3].

Мультипликатор эффектісі – бұл бастапқы инвестициялардың экономикадағы жалпы әсерін өлшейтін экономикалық түсінік. Кейнсиан экономикасында мультипликатор мемлекеттік шығыстардың ұлттық табысқа әсерін сипаттайды.

$$k = 1 / (1 - MPC), \tag{1}$$

мұндағы MPC – шектік тұтыну үрдісі [4].

Әлеуметтік шығыстар контекстінде бұл формула мемлекеттік инвестициялардың экономикада қалай таралатынын көрсетеді. Әлеуметтік шығыстардың тиімділігін бағалау үшін әртүрлі әдістер қолданылады. Біріншіден, шығын-тиімділік талдауы – шығындар мен пайдаларды салыстыру. Екіншіден, ішкі норма табыстылығы (IRR) – инвестициялардың табыстылығын бағалау. Үшіншіден, қайтару мерзімі – инвестициялардың өзін-өзі ақтау уақыты. Зерттеулер көрсеткендей, білім беруге инвестициялардың ішкі норма табыстылығы 8-12% құрайды, бұл көптеген физикалық инвестициялардан жоғары көрсеткіш.

Денсаулық сақтауға инвестициялардың табыстылығы 3–7% шамасында, бірақ бұл инвестициялар әлеуметтік нәтижелер бойынша айтарлықтай жоғары [5].

Білім беру гранттары – бұл мемлекеттік бюджеттен немесе басқа да көздерден білім алуға берілетін қаржылай көмегі. Қазақстанда гранттық білім беру жүйесі дамып келеді. Қазіргі уақытта жоғары оқу орындарының шамамен 60%-ы гранттық негізде оқиды.

Білім беру гранттарының экономикалық әсері бірнеше деңгейде көрінеді:

Микродеңгейде – жеке адамның табысын арттыру.

Мезодеңгейде – кәсіпорындардың өнімділігін жақсарту.

Макродеңгейде – ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру.

Қазақстандағы эмпирикалық зерттеулер білім беру гранттарының мультипликатор коэффициенті 1,5–2,5 аралығында екенін көрсетеді. Бұл дегеніміз, мемлекеттік бюджеттен білім беруге жұмсалған 1 теңге экономикаға 1,5–2,5 теңге көлемінде қайтады.

Бұл мультипликативті әсер бірнеше арна бойынша жүзеге асады:

- білім алған адамдардың жұмысқа орналасу мүмкіндігі артады;
- білікті кадрлар кәсіпорындардың өнімділігін арттырады;
- білімді халық инновациялық экономикаға бейім болады [6].

Кесте 1.

Білім беру гранттарының экономикалық әсері (2020–2024 жж.)

Жыл	Грант саны	Мультипликатор	ЖІӨ-ге әсері (%)
2020	95 000	1,5	0,8
2021	98 000	1,7	0,9
2022	102 000	2,0	1,1
2023	105 000	2,2	1,2
2024	108 000	2,3	1,3
Дереккөз: [6] негізінде автор құрастырған			

Денсаулық сақтауға инвестициялар адами капиталдың маңызды құраушысы болып табылады. Дені сау халық – бұл еңбек ресурстарының сақталуы, еңбек өнімділігінің артуы және әлеуметтік шығындардың азаюы.

Қазақстан Республикасында денсаулық сақтауға арналған шығыстар ЖІӨ-нің 2,8–3,2% шамасында. Бұл көрсеткіш Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы ұсынған 5% деңгейінен төмен. Дегенмен, соңғы жылдары бұл салаға инвестициялар тұрақты түрде артып келеді.

Денсаулық сақтау шығыстарының мультипликаторы білім беруге қарағанда төменірек, бірақ әлеуметтік нәтижелері айтарлықтай жоғары. Статистикалық деректер көрсеткендей, денсаулық сақтауға инвестициялардың мультипликаторы 1,2–1,8 аралығында [6].

Денсаулық сақтау инвестицияларының экономикалық әсері бірнеше арна бойынша жүзеге асады:

- еңбек қабілеттілігінің жоғарылауы;
- аурулықтың азаюы;
- еңбек ресурстарының сақталуы;
- медициналық қызметтер саласында жұмыс орындарының құрылуы.

Атаулы әлеуметтік көмек (АӘК) – бұл табысы аз отбасыларға мемлекет тарапынан көрсетілетін қаржы көмегі. Қазақстанда АӘК жүйесі 2000-жылдардың басынан бастап енгізілді және қазіргі уақытта негізгі әлеуметтік қорғау механизмдерінің бірі болып табылады.

2024 жылы АӘК алушылардың шекті кірісі отбасы мүшесіне шаққанда 54 500 теңгені құрады. АӘК мөлшері отбасының табысы мен кірістерінің айырмасы негізінде есептеледі. Бұл жүйе табыстың жоқтығын емес, табыс тапшылығын ескереді.

АӘК тиімділігін бағалау үшін бірнеше көрсеткіштер қолданылады [7]:

Біріншіден, кедейлікті азайту көрсеткіші – АӘК алушылардың ұлттық кедейлік шегінен шығу деңгейі.

Екіншіден, жұмысқа орналасу көрсеткіші – АӘК алушылардың жұмысқа орналасу деңгейі.

Үшіншіден, табыстың өсуі – АӘК алушылардың табыс деңгейінің өзгеруі.

Қазақстандағы зерттеулер АӘК жүйесінің кедейлікті 15–20% азайтуға ықпал ететінін көрсетеді. Дегенмен, АӘК алушылардың тек 30%-ы ғана жұмысқа орналасуға ниет білдіреді, бұл жүйенің белсенді әлеуметтік саясат құралы ретінде тиімділігін төмендетеді.

Кесте 2.

Атаулы әлеуметтік көмек (2022-2024 жж.)

Көрсеткіш	2022 ж.	2023 ж.	2024 ж.
АӘК алушылар саны (мың)	420	385	350
Орташа АӘК мөлшері (теңге)	32 500	38 000	42 000
Жұмысқа орналасқандар (%)	25	28	32
Кедейлікті азайту (%)	15	18	20
Дереккөз: [7] негізінде автор құрастырған			

Әл-ауқат – бұл тек материалдық байлық емес, сонымен қатар денсаулық, білім, әлеуметтік қатынастар, қоршаған ортаның сапасы сияқты факторлардың жиынтығы. Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам даму индексі (АДИ) әл-ауқатты өлшеудің кеңінен қолданылатын әдісі болып табылады.

Қазақстан 2023 жылы АДИ бойынша 0,802 көрсеткішіне қол жеткізді, бұл «өте жоғары адам дамуы» категориясына жатады [8]. Дегенмен, бұл көрсеткішті одан әрі жақсарту үшін кешенді шаралар қабылдау қажет.

Халықтың әл-ауқатын арттыру үшін бірнеше негізгі тетіктерді қолдану қажет:

- білім беру сапасын жақсарту – бұл жұмыс берушілердің сұранысына сәйкес келетін білікті кадрларды көбейтеді;
- денсаулық сақтау жүйесінің қолжетімділігін арттыру – халықтың денсаулығына оң әсер береді;
- тұрақты жұмыс орындарын құру – халықтың табыстарын арттырады;
- әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіру – қорғалмаған топтарды қолдайды;
- тұрғын үй жағдайларын жақсарту – халықтың тұрмыс сапасын арттырады;
- экологиялық жағдайларды жақсарту – халықтың денсаулығына және қоршаған ортаға оң әсер етеді.

Мемлекеттік саясат халықтың әл-ауқатын арттыруда шешуші рөл атқарады. Қазақстан Республикасының 2029 жылға дейінгі ұлттық даму жоспарында әлеуметтік саясаттың негізгі басымдықтары айқындалған. Бұл жоспар аясында білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау салаларына инвестициялар артады.

Қорытынды және ұсыныстар

Біріншіден, адами капиталды дамытуға бағытталған әлеуметтік шығыстардың мультипликативті әсері айқын байқалады. Білім беру гранттарының мультипликаторы 1,5–2,5, ал денсаулық сақтау шығыстарының мультипликаторы 1,2–1,8 аралығында. Атаулы әлеуметтік көмек кедейлікті азайтуда тиімді құрал болып табылады, бірақ оның белсенді әлеуметтік саясат құралы ретінде әлеуеті толық пайдаланылмаған.

Халықтың әл-ауқатын арттыру үшін кешенді тәсіл қажет, бұл тек қаржы көмегін ғана емес, сонымен қатар білім беру, денсаулық сақтау және жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін де қамтиды.

Ұсыныстар:

1. білім беру гранттарының мөлшерін арттыру және гранттық білім берудің қолжетімділігін кеңейту;
2. денсаулық сақтауға арналған шығыстарды ЖІӨ-нің 5% деңгейіне дейін арттыру;
3. атаулы әлеуметтік көмек жүйесін белсенді әлеуметтік саясат құралына айналдыру, жұмысқа орналасуға мотивациялау механизмдерін енгізу;
4. әлеуметтік шығыстарды жоспарлау кезінде мультипликативті әсерді ескеру;
5. халықтың әл-ауқатын арттыру бойынша кешенді мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру [9;10].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Исмаилов Е. А. Адами капитал және экономикалық өсім // Қазақстан экономикасы. – 2023. – № 3. – Б. 45–58.
2. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. – 3rd ed. – Chicago: University of Chicago Press, 1994. – 412 p.
3. Әбділдин Ә. Қазақстан экономикасы: даму проблемалары мен перспективалары: монография. – Алматы, 2023. – 456 б.
4. Schultz T. W. Investment in Human Capital // The American Economic Review. – 1961. – Vol. 51, No. 1. – P. 1–17.
5. Қазақстан Республикасының 2029 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары. – Астана, 2024. – 84 б.
6. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы: ресми интернет-ресурсы. – <https://stat.gov.kz> (жүгінген күні: 23.03.2026).
7. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі: ресми интернет-ресурсы. – <https://enbek.gov.kz> (жүгінген күні: 20.03.2026).
8. World Bank. World Development Indicators. – <https://data.worldbank.org> (date of access: 28.03.2026).
9. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Index. – <https://hdr.undp.org> (date of access: 28.03.2026).
10. World Health Organization (WHO): official website. – <https://www.who.int> (date of access: 01.04.2026).

УДК 336

КОМПАНИЯНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУ ҮШІН ИНТЕГРАЛДЫ КӨРСЕТКІШТЕР ЖҮЙЕСІ

Назарбаева Индира Мейрамбайқызы

indira.nazarbayeva@inbox.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия

Ұлттық университетінің «Экономика»

факультетінің «Есеп және аудит»

мамандығының 2-курс магистранты

Астана, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі –

Кайранбеков Бауыржан Окташевич

Аннотация: Қазіргі Қазақстан Республикасының экономикалық дамуы жағдайында кәсіпорындардың экономикалық әлеуетін кешенді бағалау қажеттілігі артып отыр. Экономикалық әлеует тұрақты даму, бәсекеге қабілеттілікті арттыру және компанияны басқарудың тиімділігінің негізі болып табылады. Мақалада кәсіпорынның экономикалық әлеуетін қалыптастыру теориялық негіздері қарастырылып, бағалау үшін интегралды көрсеткіштер жүйесі ұсынылған, есептеу әдістемесі әзірленген және интегралды бағалаудың практикалық қолданылуы көрсетілген.

Түйін сөздер: экономикалық әлеует, интегралдық көрсеткіш, кәсіпорын, бағалау, талдау, мониторинг, тиімділік

Қазіргі экономиканың цифрландырылу жағдайында және бәсекелестіктің күшеюімен Қазақстан Республикасының кәсіпорындары ресурстарды тиімді пайдалану қажеттілігіне тап болуда. Осыған байланысты компанияның экономикалық әлеуетін кешенді көрсеткіш ретінде бағалаудың маңызы артып отыр, ол кәсіпорынның тұрақты дамуға қабілеттілігін көрсетеді.

Кәсіпорынның экономикалық әлеуеті – стратегиялық мақсаттарға жету және тұрақты дамуды қамтамасыз ету үшін қолданылатын кәсіпорынның ресурстары мен мүмкіндіктерінің жиынтығы болып табылады. Ғылыми әдебиетте экономикалық әлеует көпкомпонентті жүйе ретінде қарастырылады, ол қаржылық, өндірістік, еңбек, инновациялық және инвестициялық ресурстарды қамтиды.

Кәсіпорынның экономикалық әлеуеті келесі факторлардың әсерінен қалыптасады:

Кесте 1

Кәсіпорынның экономикалық әлеуетін қалыптастыру факторлары

Ішкі факторлар	Сыртқы факторлар
Қаржылық ресурстар	Экономикалық жағдай
Қызметкерлердің біліктілігі	Мемлекеттік саясат
Өндірістік қуаттар	Бәсекелестік
Технологиялар	Нарықтық орта
Басқару	Инвестициялық климат

Ескерту — автормен құрастырылған

Қазақстандық зерттеушілердің пікірінше, кәсіпорынның экономикалық әлеуеті ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен қалыптасады. Ішкі факторларға қаржылық ресурстар, қызметкерлердің біліктілігі, технологиялық деңгей және басқару тиімділігі жатады. Сыртқы факторларға мемлекеттік экономикалық саясат, бәсекелестік деңгейі, инвестициялық климат және макроэкономикалық жағдай кіреді.

Осылайша, кәсіпорынның экономикалық әлеуеті әртүрлі факторлардың әсерінен өзгеретін динамикалық жүйе болып табылады. Экономикалық әлеуеттің кешенді бағалауы кәсіпорынның күшті және әлсіз жақтарын анықтауға, сондай-ақ одан әрі даму стратегиясын әзірлеуге мүмкіндік береді.

Кәсіпорынның экономикалық әлеуеті бірнеше өзара байланысты элементтерді қамтиды, әрқайсысы кәсіпорынның жалпы даму деңгейіне әсер етеді. Барлық элементтердің кешенді бағалауы кәсіпорынның жағдайы туралы объективті көрініс береді.

Өндірістік әлеует кәсіпорынның өнім шығару және қызмет көрсету қабілетін сипаттайды. Ол техникалық жабдықтау деңгейі, негізгі құралдардың жағдайы, өндірістік қуаттар және автоматтандыру деңгейі арқылы анықталады.

Жоғары өндірістік әлеует өндіріс көлемін ұлғайтуға, өнімнің өзіндік құнын төмендетуге және кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді. Қазіргі жағдайда өндірістік процестерді цифрлық технологиялармен қамтамасыз ету және автоматтандыру ерекше маңызға ие болып отыр.

Экономикалық әлеует ұғымы экономика ғылымында кеңінен қолданылатын көпқырлы категория болып табылады. Кең мағынада экономикалық әлеует – кәсіпорынның белгілі бір кезеңде өз ресурстарын тиімді пайдалана отырып, максималды нәтижеге қол жеткізу мүмкіндігі.

Кесте 2

Өндірістік әлеует көрсеткіштері

Көрсеткіш	Формула	Экономикалық мәні
Фондты қайтарымдылық (Фондоотдача)	Түсім / Негізгі құралдар	Негізгі құралдарды пайдалану тиімділігі
Фондтық қамтылу (Фондоемкость)	Негізгі құралдар / Түсім	Керікөрсеткіш
Еңбек өнімділігі (Производительность труда)	Түсім / Қызметкерлер саны	Еңбек ресурстарын тиімді пайдалану
Қуаттардың жүктеу коэффициенті	Факт / Жоспар	Өндірістік қуаттарды пайдалану деңгейі

Ескерту — автормен құрастырылған

Қаржылық әлеует кәсіпорынның қаржылық мүмкіндіктерін және оның тұрақты дамуды қамтамасыз ету қабілетін көрсетеді. Қаржылық әлеует кәсіпорынның экономикалық әлеуетінің негізгі элементі болып табылады.

Жоғары қаржылық әлеует кәсіпорынға дамуға инвестиция салуға, инновацияларды енгізуге және өндірістік қызметті кеңейтуге мүмкіндік береді.

Кесте 3

Қаржылық әлеует көрсеткіштері

Көрсеткіш	Формула	Экономикалық мәні
Өтімділік коэффициенті	Ағымдағы активтер / Қысқа мерзімді міндеттемелер	Кәсіпорынның төлем қабілеттілігі
Активтердің рентабельділігі	Таза пайда / Активтер	Активтерді пайдалану тиімділігі
Қаржылық тұрақтылық	Пайда / Түсім	Кәсіпорынның тәуелсіздігі

Ескерту — автормен құрастырылған

Кәсіпорынның еңбек әлеуеті адам ресурстарын тиімді пайдалану деңгейімен сипатталады. Қазіргі жағдайда қызметкерлердің біліктілігі, білім деңгейі және кәсіби дағдылары ерекше маңызға ие.

Жоғары еңбек әлеуеті еңбек өнімділігін арттыруға және кәсіпорын қызметінің тиімділігін жоғарылатуға ықпал етеді.

Кәсіпорынның инновациялық әлеуеті жаңа технологияларды енгізу, жаңа өнімдер әзірлеу және өндірістің тиімділігін арттыру қабілетін көрсетеді. Цифрлық экономика жағдайында инновациялық әлеует кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторларының біріне айналады.

Кәсіпорынның инвестициялық әлеуеті инвестицияларды тарту және инвестициялық жобаларды жүзеге асыру мүмкіндіктерімен сипатталады. Жоғары инвестициялық әлеует кәсіпорынның қызметін кеңейтуге және өндірісті жаңғыртуға ықпал етеді.

Компанияның экономикалық әлеуетін бағалауға арналған интегралды көрсеткіштер жүйесі кәсіпорынның стратегиялық мақсаттарға жету үшін қолда бар ресурстарды тиімді пайдалану мүмкіндіктерін жан-жақты бағалауға мүмкіндік беретін кешенді әдістемені білдіреді. Бұл тәсіл қазіргі экономикалық ғылымда кеңінен қолданылады, себебі жеке көрсеткіштер компанияның даму толық картасын бере алмайды, ал интегралды бағалау әртүрлі факторларды бір жүйеге біріктіруге мүмкіндік береді.

Интегралды көрсеткіштер жүйесін қалыптастыру кезінде келесі қағидаларды ескеру қажет:

- Бағалаудың кешенділігі;
- Көрсеткіштердің жүйелілігі;
- Деректердің объективтілігі;
- Нәтижелердің салыстырмалылығы;
- Ақпараттың қолжетімділігі;
- Экономикалық негізділік.

Аталған қағидаларды сақтау компанияның экономикалық әлеуетін бағалаудың сенімділігін қамтамасыз етеді.

Компанияның экономикалық әлеуетінің интегралды көрсеткішін есептеу әдістемесі – бұл кәсіпорынның ресурстары мен мүмкіндіктерін сандық бағалаудың кезеңдік процесі. Аталған әдіс компанияның әртүрлі қызмет көрсеткіштерін біртұтас қорытынды көрсеткішке біріктіруге мүмкіндік береді.

Интегралды бағалау стратегиялық талдау кезінде, кәсіпорындарды салыстырмалы бағалау және компанияның экономикалық даму деңгейін анықтау кезінде кеңінен қолданылады.

Интегралды көрсеткішті есептеу әдістемесіне келесі кезеңдер кіреді:

- Көрсеткіштер жүйесін таңдау;
- Көрсеткіштерді нормалау;
- Салмақтық коэффициенттерді анықтау;
- Жеке интегралды көрсеткіштерді есептеу;
- Жалпы интегралды көрсеткішті есептеу.

Кәсіпорынның экономикалық әлеуетін интегралды бағалауды тәжірибеде қолдану басшылық пен талдаушыларға компания жағдайының кешенді көрінісін алуға, әлсіз тұстарды анықтауға және негізделген басқарушылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді. Төменде қолданудың негізгі бағыттары кеңінен қарастырылады:

1. Стратегиялық жоспарлау

Интегралды бағалау бірнеше көрсеткіштерді біріктіреді: қаржылық, өндірістік, маркетингтік және инновациялық. Бұл келесі мүмкіндіктерді береді:

- Кәсіпорынның нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін анықтау;
- Өсу және даму бағыттарын айқындау;
- Компания әлеуетін ескере отырып, ұзақ мерзімді инвестицияларды жоспарлау.

Мысал: кәсіпорын қаржылық көрсеткіштердің жақсы екенін, бірақ инновациялық әлеуеттің төмен екенін анықтай алады. Сондықтан бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге инвестиция салу қажет.

2. Басқарушылық шешімдердің тиімділігін бағалау

Интегралды көрсеткіштің көмегімен басқарушылық шешімдердің компанияның жалпы тұрақтылығына әсерін талдауға болады:

Жаңа технологияларды енгізу

- Өндірістік процестерді оңтайландыру;

- Бизнесі қайта құрылымдау немесе ұйымдық құрылымды өзгерту.
Мысал: қойма есебінің автоматтандырылған жүйесін енгізгеннен кейін интегралды көрсеткіштің өсуі жаңашылдықтың оң әсерін көрсетеді.
 - 3. Ішкі аудит және бақылау
Интегралды бағалау әлсіз тұстарды анықтауға мүмкіндік береді:
 - өтімділіктің жеткіліксіздігі немесе қарыз жүктемесінің жоғары деңгейі;
 - персоналды басқарудағы әлсіз жақтар;
 - логистика немесе өндірістік тиімділік мәселелері.
 Мысал: егер интегралды көрсеткіш еңбек өнімділігінің төмендеуіне байланысты азайса, кәсіпорын қызметкерлерді ынталандыру бағдарламасын әзірлей алады.
 - 4. Инвестиция тарту және несиелеу
Инвесторлар мен банктер тұрақтылық пен әлеуеттің кешенді көрсеткіштеріне сүйенеді:
 - жоғары интегралды көрсеткіш инвесторлардың сенімін арттырады;
 - несиелік шарттар және пайыздық мөлшерлемелерді негіздеуге мүмкіндік береді.
 Мысал: банк несиелеуге өтінімді қарастыру барысында кәсіпорынның интегралды бағасының жоғары екенін байқайды, бұл несиенің қайтарылмау тәуекелін төмендетеді.
 - 5. Салыстырмалы талдау
Интегралды көрсеткіш benchmarking жүргізуге мүмкіндік береді – бәсекелестермен немесе салалық стандарттармен салыстыру:
 - саладағы көшбасшылар мен артта қалған кәсіпорындарды анықтау;
 - нарықтағы позицияны жақсарту бойынша шараларды жоспарлау.
 Мысал: кәсіпорын өндірістік тиімділік бойынша саланың орташа деңгейінен төмен екенін анықтайды, бұл жақсарту мақсатына айналады.
 - 6. Динамиканы мониторингтеу
Интегралды көрсеткішті тұрақты есептеу келесі мүмкіндіктерді береді:
 - кәсіпорын дамуының динамикасын бақылау;
 - дағдарыстық кезеңдер мен тәуекелдерді болжау;
 - жүргізілген шаралардың нәтижелілігін бағалау.
 Мысал: тоқсан ішінде интегралды көрсеткіштің төмендеуі жедел басқарушылық араласудың қажеттілігін көрсетеді.
- Жүргізілген зерттеу кәсіпорынның экономикалық әлеуетін интегралды бағалау оның жағдайы мен даму мүмкіндіктерін кешенді талдаудың негізгі құралы болып табылатынын көрсетеді. Интегралды көрсеткіштер жүйесі қаржылық, өндірістік, еңбек, инновациялық және инвестициялық ресурстарды біртұтас өлшенетін көрсеткішке біріктіреді, бұл кәсіпорынның жалпы тиімділігі мен тұрақтылығын сипаттайды.
- Интегралды бағалауды қолдану келесі мүмкіндіктерді береді:
- кәсіпорынның ағымдағы жағдайын және даму әлеуетін объективті бағалау;
 - күшті және әлсіз жақтарды анықтау арқылы стратегиялық шешімдерді түзету;
 - инвестиция салудың және өнімділікті арттырудың басым бағыттарын анықтау;
 - бәсекеге қабілеттілік пен сыртқы экономикалық ортаға бейімделу деңгейін айқындау;
 - қаржылық және өндірістік көрсеткіштерді болжау дәлдігін арттыру.
- Интегралды бағалаудың Қазақстан Республикасы жағдайында маңызы ерекше, себебі кәсіпорындар динамикалық өзгеріп жатқан экономикалық ортаға, жаһандық бәсекелестікке және инновацияларды енгізу қажеттілігіне тап болады. Интегралды жүйені қолдану басшылыққа кешенді талдау негізінде басқарушылық шешімдер қабылдауға, тәуекелдерді азайтуға және тұрақты дамуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.
- Осылайша, экономикалық әлеуеттің интегралды көрсеткіштер жүйесі кәсіпорынның ағымдағы жағдайын сандық тұрғыдан көрсетіп қана қоймай, стратегиялық жоспарлаудың, басқару тиімділігін арттырудың, қаржылық және өндірістік көрсеткіштерді жақсартудың, сондай-ақ кәсіпорынның нарықтағы позициясын нығайтудың негізі болып табылады. Мұндай әдістемелерді енгізу ұзақ мерзімді тұрақтылыққа, бәсекеге қабілеттіліктің өсуіне және компанияның стратегиялық мақсаттарын табысты жүзеге асыруға ықпал етеді.
- Қорытындылай келе, интегралды көрсеткіштерді пайдалану арқылы кәсіпорынның экономикалық әлеуетін бағалаудың жүйелі тәсілі қазіргі заманғы әрі тиімді талдау құралы болып табылады. Бұл тәсіл кәсіпорынның басқарылуын және нәтижелілігін едәуір арттыруға мүмкіндік беріп, оның әрі қарай дамуы мен өсуіне берік негіз қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Дүйсенбаев К.Ш. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау. – Алматы: Экономика, 2021. - 328 б.
2. Нұрсейитов Э.О. Бухгалтерлік есеп: теория мен практика. – Алматы: ЖШС БИКО, 2022. - 412 б.
3. ҚР «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Заңы, 2007 ж. 28 ақпан №234-III.
4. Сатыбалдин А.А. Қазақстан экономикасын цифрландыру // Экономика және статистика, 2023. -№2. – 15-24 бб.
5. Kaplan R.S., Norton D.P. The Balanced Scorecard. – Harvard Business Press, 1996. - 322 p.
6. COSO. Internal Control — Integrated Framework, 2013.
7. Ержанов М.С. Аудит негіздері. – Алматы: Бастау, 2022. - 286 б.
8. Абленов Д.О. Басқару есебі мен аудит. – Алматы: Экономика, 2023. - 356 б.
9. Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (IFRS). – IASB, 2023.
10. Тұрғынбаев Қ.Б. Кәсіпорынның экономикалық әлеуетін бағалау әдістемесі // Вестник КазНУ, 2024. - №1. - 89–98 бб.

ӘОЖ 336.7:004

БАНКТЕРДЕГІ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Нурманалиева Г.А. аға оқытушы.,

М.Х.Дулати атындағы

Тараз университеті, Тараз қаласы

Аннотация. Бұл мақалада банктердегі тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдірудің теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады. Қазіргі қаржы нарығының тұрақсыздығы, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы және жаһандану үдерістері банктік қызметте тәуекелдерді тиімді басқарудың маңыздылығын арттыруда. Осыған байланысты банктердегі тәуекел менеджменті жүйесін замануи талаптарға сәйкес жетілдіру өзекті ғылыми және практикалық міндеттердің бірі болыптабылады.

Кілт сөздер: тәуекелдерді басқару, банк жүйесі, несие тәуекелі, нарықтық тәуекел, өтімділік тәуекелі, операциялық тәуекел, қаржылық тұрақтылық, цифрлық технологиялар.

Ключевые слова:управление рисками, банковская система, кредитный риск, рыночный риск, риск ликвидности, операционный риск, финансовая устойчивость, цифровые технологии.

Keywords:risk management, banking system, credit risk, market risk, liquidity risk, operational risk, financial stability, digital technologies.

Ежелден бері адамдар қауіп туралы хабардар болды. Өйткені ол біздің өміріміздің маңызды бөлігіне айналды. Тәуекел оқиғаның орын алу және болмау ықтималдығын абсолютті дәлдікпен болжау алмау. Барлығы күш-жігер тәуекелді туындау деңгейіне дейін төмендетуге бағытталған. Себебі, тәуекелшіл адам жағымсыз оқиға болған жағдайда ақшасын жоғалту мүмкіндігі әлдеқайда жоғары болып келеді [1].

И.В.Волошин «тәуекел-табыс» байланысын сақтау ресурстарды ақылға қонымды басқару үшін өте маңызды екенін атап өтті. Бұл идеяны келесі жолдармен түсінуге болады: көбірек ақша табу үшін көбірек қауіптерді қабылдау керек. Күтілгеннен аз нақты пайда алу мүмкіндігі банктің қызметіне байланысты тәуекелді білдіреді. Мекеме неғұрлым көп пайда табу күтсе, тәуекел соғұрлым жоғары болады. Белгілі бір мәміле есептеу кезде қауіптер абсолютті түрде анықталады. Қаржылық операциялардың максималды тәуекел деңгейін анықтау үшін салыстырмалы көрсеткіштер қолданылады [2].

Шетелдік және жергілікті ғалымдар Ф.Найт, А.Маршал, Дж.М.Кейнс, Н.Б.Ермасов, В.Бек, Н.Луман, Ф.Найт және т.б. басқада ғалымдардың еңбектерінде тәуекелдің теориялық тұжырымдамалары берілген. Анықтамаларда: 1)Қауіпті жағдайларға сәтсіздік, қаржылық және ресурстық шығындар жатады. Демек, В.Бектің пікірінше, тәуекел-жүйелі және қауіп-қатерге толы ісер. 2) Мүмкіндік ретінде қауіпті Н.Луман мұқият зерттеген. Ол тәуекелді мүмкіндік ретінде көрінуі мүмкін және әсіресе қазіргі жағдайда тәуекелден бас тарту ақыл-ойдан бас тартуды білдіреді деп есептеген. 3) Ф.Найт зерттеген тұжырымдамалардың бірі тәуекелді белшесіздік

факторы ретінде қарастырған. Ол бергісіздікті сандық сағалау идеясын қауіпті бағалау мүмкіндік беретін бірнеше нұсқалардың вариациясы ретінде алға тартты [3].

Қазіргі таңдағы экономикалық жағдайда коммерциялық мекемелер тәуекелдердің пайда болу, алдын алу және оған төтеп беру мәселелері зерттеу мәселесі тек ғалымдар мен коммерциялық мекеме сапаршылары ғана емес, сонымен бірге осы коммерциялық ұйымның қызмет аспектілерін пайдаланатын жеке және заңды ұйымдар әсер етеді. Себебі, қиын мәселе туындаған жағдайларды банктер көбінесе қарызға алынған ақшанылары мен қоса өз қары ресурстары тәуекелге ұшырайды. Нәтижесінде қаржылық дағдарыстар банктерге өз ақшаларын сеніп тапсырған көптеген тұлғалардың мүдделеріне әсер етеді.

Бұрын айтырғандай, кез келген әрекетке байланысты әрқашан қауіптің пайда болу ықтималдылығы бар. Қазір банктік мекемелер мен ұйымдар алдыға қойған және табысқа жету мақсатында тұтынушыларды тартуда ұйымның операциялар аспектісін кеңейтіп, жаңа технологиялар тап болып, қатал бәсекелестікке төтеп беру керек. Мекеме операциясы жүргізілуі барысында қауіптер туындайды және оның себеп салдары банкке кері әсерін тигізеді. Банкке ақша салған тұлғаларда қолайсыз сценари туындаған жағдайда, атап айтқанда қауіптерге ұшыраған жайғайда ұтылады. Осыдан мекеме өз иелігіндегі ресурстарды шоғырландыру және тиімді пайдалануға, оларды пайдасын максималды түрде арттыруға және қосымша жолдарды іздеуге мәжбүр етеді. Мұндай жағдайларда өтімпаздық, капиталдың жеткіліктілігі және басқа қауіптер күнделікті туындап, жоғарылауы мүмкін. Сыртқы жағдай болуы қатты әсер етеді, олар қалыптасқан тәуекелдердің алдын алу үшін тез арада әрекет етуі керек. Егер мекеме туындаған тәуекелдің алдын ала алмаған жағдайда, банк басқажә іс-шаралар кешенің пайдалана отырып, тәуекелдің тигізетін зияндық әсерін ықтималды түрде азайтуға тырысады. Тәуекелдердің пайда болуы ықтималдылығы нәтижеге жету барысында пайда болған белгісіздік білдіреді.

Пайда болған белгісіздік немесе қаржылық дағдарыс өндірістің дағдарыстармен салыстырмалы қарағанда қиындау болып келеді. Бұл дағдарыс жағдайларында олар бір-бірімен қаржы ақшалай міндеттемелердің желісі арқылы байланысқан қатысушылар арасында күрделі шығындармен сипатталады.

Банктік тәуекел мәніне айтатын(тоқталатын) болсақ, тәуекел сөзінің мағынасы әр жақты болып келеді, ал менің ойымша тәуекел, банк жұмыс барысында, банктің жоспарлары, болжамдары, жобалары, бағдарламалары аясында кірістің жоғалуына немесе жетіспеушілігіне әкелетін ықтималды оқиғаның көрінісі болып табылады. Айта кететін болсақ, банктік тәжірибеде болжанбаған оқиғалар нәтижесінде банктің өз ресурстарының бір бөлігін жоғалтуы мүмкін екенін білдіреді. Бұл тәуекел белгісіздік жағдайында шешім қабылдаумен байланысты өте күрделі экономикалық категория деген қорытындыға әкеледі.

Қазіргі таңда банктік тәуекелдер туралы көптеген пікірлер бар. Козловская Э.А осы пікірді қолдаушысы болып табылады, «банктік тәуекел, олар ықтимал шығындармен немесе банк операцияларынан туындауы мүмкін ықтимал шығындармен байланысты». «Несиелік ұйымдар жүзеге асыратын банктік операциялардың ерекшелігіне байланысты шығындардың туындау мүмкіндігі» - Азрилиян А.Н. Кейбір сарапшылар, олардың қатарына, Ширинская З.Г. «банк ісімен байланысты тәуекелдерді өзара байналысты қауіптердің жиынтығы, яғни оларға несие, пайыздық мөлшерлеме, өтімділік және т.б. операциялар салдарынан туындаған қауіп» деген ойды ұстанған. Алайда, бұл терминді тұтастай анықталған деп санауға болмайды. Өйткені, ол тек құрамы мен құрылымын сипаттайтын және терминнің анықтамасын толық ашпайды. Осылайша, бұл пікірді негізді деп санау да мүмкін емес [4].

В.Севруктың пікірінше, тәуекел кез келген өндірушінің, оның ішінде банктің қызметінің ситуациялық ерекшелігі болып табылады, өйткені ол нәтиженің болжамсыздығын және сәтсіздікке ұшыраған жағдайды ықтимал жағымсыз әсерін көрсетеді[5].

Төменде тәуекелдің негізгі, шешуші аспектілері берілген:

- Қауіптің ықтималдылығы. Әрбір әрекет негізінде пайда болған қауіптің ықтималдылығының төменгі немесе жоғарғы шегіне ие;
- Қауіп реттілігі. Зиянның тәуекелді азайту стратегиясын әзірлеуге және іс жүзінде қолдануға жұмсалатын ресурстар қатынасы;
- Туындаған қауіп дәрежесі. Пайда болған тәуекел мөлшері мен ұйымға әсер ету ықтималдылығының сапалық аспектісі тәуекел дәрежесі ретінде белгілі. Дәрежелерге мына көрсеткіштерді айтсақ болады: жоғары, орташа, төмен, нөлдік немесе микро және макро деңгейдегі тәуекелдер.

- Қауіп қолайлылығы. Шығындардың ықтималдылығы және олардың белгілі бір шектен аспайтындығына кепілдік;
- Қауіп заңдылығы. Қауіптің ықтималдығы осы саланың нормативтік шегінде болады және заңды бұзбай кесіп өтуге қатаң тиым салынған.

Екінші деңгейлі коммерциялық банктер саласында пайда болған тәуекелдердің басым бөлігі ағымдағы операцияларға байланысты, ал тұтынушыларға берілген қарыздер мен инвестициялар осы тәуекелдердің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Тәуекел қазірде коммерциялық мекеме жүйесінде айтарлықтай орын алды және осы орайда бұл қауіптерді басқару мекеме қаржы саясаның басты бір бөлегі болып саналады. Коммерциялық ұйымдар өзінің қаржы ресурстарын құру жіне қайта құру кезінде қолданылатын жалпы ережелер қаржы саясаты деп аталады. Қаржы ресурстарын басқару және коммерциялық мекемелердің тәуекелдердің басқару қаржы саясаты негізінде қалыптасады. Осы қауіптердің сипатына келетін болсақ, артық мөлшердегі шығындарды болдырмауға және несиелік берушілер мен қазыр алушылардың қажеттіліктерін қанағаттануы мен мүдделерін қорғауға кепілдік беретін жүйені құруға мекеме барынша назар аударуы өте маңызды.

Өз қызметі барысында екінші деңгейлі коммерциялық банктер түрлі тәуекел жағдайлары және тәуекел түрлеріне тап болады. Мекеме жүйесі процесіне әсер ету мен пайда болу түрлеріне байланысты қауіптердің әр түрлі бар. «Тәуекелдердің алдын-ала белгіленген нәтижеге жету үшін алдын-ала белгіленген стандарттарға сәйкес топтарға жіктеу процесі тәуекелдерді жіктеу деп аталады. Ғылыми әдебиеттерде коммерциялық ұйымдық қауіптерді жіктеуге байланысты көптеген пікірталастар болғанымен, бұл мәселенің әлі толық ашылмаған кейбір маңызды элементтері бар. Экономикалық ғылым әдебиеттерде тәуекелдерді жіктеу критерийлері ұйымдастырудың, таңдаудың бірыңғай қабылданған әдісі әлі жоқ. Осы уақытқа дейінгі зертеушілердің пікірлері бойынша коммерциялық мекеме банк саласына қатысты 200-ден астам нақты қауіптерді қамтитын 40-тан астам жіктеу стандарттарын енгізудің орындылығы туралы дәлелдер келтірді» осы туралы Каджо К. өзінің еңбегінде жазып кеткен болатын.

Екінші деңгейлі коммерциялық банктер өз операциялары кезінде әртүрлі қауіптерге ұшырайды. Мекеме секторының ауқымын, тауарлар мен қызметтердің алуан түрлілігін ескере отырып, осы қауіпті санаттарға және әрес ету деңгейлеріне бөлу маңызды болып келеді. Осыған байланысты коммерциялық мекеме саладағы тәуекелдердің негізгі түрлеріне тоқталып қарастырсақ, төменгідей жіктелуін айтуға болады(1-сызба) [6]:

Коммерциялық банктедің ішкі және сыртқы ортадағы өзгерістерге жедел әрекет ету үшін банктік қауіптерді басқару жүйесінің құралдарын пайдалану қабілеттілігі мекеменің сәнімділігі мен тиімділігін анықтайды. Пайда болу себептеріне байланысты бұл қауіптер ішкі және сыртқы факторлар деп бөліп қарастырса болады. Сыртқы қауіптерге әртүрлі маңызды оқиғалардан туындауы мүмкін тәуекелдер. Бұл қауіптер, әдетте, мекеме қызметіне байланысты есеп болып келеді. Шығындар, мысалы, соғыстар, әртүрлі топтардың құрылуынан, жергілікті немесе белгілі бір шет елдердегі қалыптасқан жағдайлардың нашарлауы, мемлекеттің саяси өзгерістері және т.б. болуы мүмкін. Тұрақсыздықтар мен саяси ахуалдар, банк жүйесінің толық еместілі, кейбір негізгі заңнамалық актілердегі кемшіліктер мен ахуалдары, нақты әлем мен құқықтық базаның арасындағы сәйкессіздіктер. Ел экономикалық қиындықтарының күшеюінен және табиғи апаттардан туындайтын қауіптер.

Тәуекелді тиімді азайту үшін коммерциялық банктер басшылығы мекеменің алдында тұрған сыртқы қауіптердің нақты сипатын анықтауы керек. Ішкі қауіптер белгілі бір мекеме операцияларының банктің негізгі және қосалқы кәсіпорындарының ақша доғалту қауіпін тудыратын ерекше аспектілері. Қызметтің негізгі қауіп тобына жататын операциялар тұлғаларға берілетін қарыздар, пайыздық мөлшерлемелер, шет елдік ақша бірлігі мен нарықтық қәкіптер кіреді.

Осы қауіптердің негізгі жіктелу түрлеріне тоқталып айтып кететін болсақ, қаржы ресурстарының орналасуы жүргізіліп жатқан операциялар қауіптілігі активтерімен байланысты. Олар факторинг, лизинг жіне несиелеу сияқты әртүрлі бизнес үлшілерімен байланысты қауіптерге бөлінеді. Меншікті, тартылған және шығарылған ақша есебінен мекеме ресурстарының құрылысы пассивті қызметтің қауіптілігімен байланысты.

Ішкі қауіптер. Несиелік немесе қарыздық қауіп: тәуекелдің бұл түрі пайда табуға негізделген коммерциялық мекемелер үшін ең маңыздысы болып табылады, бұл қарыз алушының несиенің сомасын немесе пайыздық мөлшерлемесін төлей алмауы, уақыты келгенде қайтара аламау ықтималдығының нәтижесі.

1-сызба. Екінші деңгейлі коммерциялық банктердің тәуекелдерінің санат бойынша бөлуіндегі негізгі түрлері

Сәтсәздікке ұшыраған қарыздар мекеменің кірісінік ақша қаражаттар қозғалысын айтарлықтай төмендетіп, оның қаржылық жағдайын нашарлатуы мүмкін. Валюталық қауіп: екі немесе оданда көп елдер арасында орналасқан коммерциялық бантер көрсетілген операциялар жүргізілуі барысындағы халықаралық есеп айырысу құралын сатып алусату немесе басқада төлем құралдарымен қарыз беру сияқты елдің ақша өлшеміменн операциялар жүргізілуі барысында ақша бірлігінің бағамының өзгеруіне байланысты туындайтын қауіптің түрі. Өтімділік қауіпі: коммерциялық ұйым қаржылық міндеттемелерін орындауда қиындықтарға тап болу ықтималдығы, бұл ақшалай түсімдер мен төлемдердің теңсіздігінен, сондай-ақ мекеме тұтынушылардың келісімшарт талаптарын сақтамауын, активтердің өтімділігін жоғалтуының немесе есеп құжаттамалық есеп қателіктерінің басқа да себеп-салдардан туындауы мүмкін. Операциондық қауіптер: коммерциялық мекеме қарамағындағы қызметкер тарапынан пайда болған, туындаған мекемеге зиянды әсерін тигізетін қателіктер, біліктілігінің жеткіліксіздігінен, қауіпті дұрыс ескере алмаған жағдайда туындайды. Техника-технологиялық қауіптер: коммерциялық мекеме жұмысындағы техникалық бағдарламаларды мен қондырғылардың ахуалынан немесе банк саласына жаңа технологияларды ендіру кезінде пайда болған мекеме жұмысына зияндық әсерін тигізетін қауіптер.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы - "Әділет" АҚЖ (zan.kz)
2. Тепман Л.Н. Банктік тәуекелдерді басқару: оқу құралы / Л.Н.Тепман, Н.Д. Эриашвили. – М.: Юнити, 2015-311 б.
3. Нұрғалиева Н.Д. Қазақстан Республикасындағы банктік тәуекелдерді жетілдіру және басқару // тілдік кеңістіктегі ғылыми диалон: IV Халықаралық мақалалар жинағы. – 2023. – Б. 175.
4. Банктік тәуекелдер және оны басқару: оқу құралы/ Керімбеков Н.Н.ү Супугалиева Г.И.- Алматы: Қазақ университеті, 2013-138 б.
5. Волошин И.В./ Банктік тәуекелдерді бағалау: жаңа тәсілдер. Эльга К., Ника Орталығы, 2017-98 б.
6. Лобач Л.С. Банктік тәуекелдер: теория және маңызды сипаттамалар // жаңа технология. – 2016. - №3. – 72-77 Б.

ЖЕРГІЛІКТІ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Нурманалиева Г.А. аға оқытушы.,

6B04117- «Қаржы» БББ фин-23-1 тобының студенті Әділхан А.А.,
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қаласы

Аннотация. Бұл ғылыми мақалада жергілікті қаржы жүйесінің қалыптасуы мен дамуының теориялық және практикалық негізі қарастырылады. Қазіргі кезеңде аймақтардың әлеуметтік – экономикалық дамуын қамтамсыз етуде жергілікті қаржының рөлі ерекше маңызға ие. Жергілікті бюджеттердің тиімді қалыптасуы, қаржы ресурстарын ұтымды бөлу және пайдалану мәселелері мемлекеттік басқарудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Кілт сөздер: жергілікті қаржы, жергілікті бюджет, бюджетаралық қатынастар, қаржылық дербестік, аймақтық даму, салықтық түсімдер, салықтық емес түсімдер, қаржылық тұрақтылық.

Ключевые слова: местные финансы, местный бюджет, межбюджетные отношения, финансовая самостоятельность, региональное развитие, налоговые поступления, неналоговые поступления, финансовая устойчивость.

Keywords: Local finances, local budget, interbudgetary relations, financial autonomy, regional development, tax revenues, non-tax revenues, financial stability.

«Қаржы жүйесінің» ұғымы қаржы ұғымының одан ары дамуы және нақтылана түсуі болып табылады және тиісті ақшалай қорлар құрылып, пайдаланылатын қатынастардың, сонымен бірге бұл қатынастарды ұйымдастыратын органдардың жиынтығын қамтиды. Қаржы жүйесінің ұғымы кейде тар мағынада, тек мемлекеттің қаржы мекемелерінің жиынтығы ретінде қолданылады, бұл жеткіліксіз.

Қаржы жүйесі түрлі критерийлер бойынша сыныпталады.

Қаржы жүйесі терминінің келтірілген анықтамасында қаржының мәндік сипаттамасын, оның қоғамдық-экономикалық үдерістегі орнын негіздей отырып, қаржы жүйесін сыныптаудың қағидалы моделі қойылған. Осы критерийге сәйкес қаржы жүйесі мынадай үш бөліктен тұрады:

1. Қаржылық қатынастардың жиынтығы;
2. ақшалай қорлардың жиынтығы;
3. басқарудың қаржылық аппараты[1].

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық жағдайының көрінісін сол аймақтың қалыпты жағдайдағы өз саясаты мен жұмысын іске асыру кезіндегі жүйелердің ұштасуымен сипатталады. Осы жағдайда:

- Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуы жөніндегі арнайы ұйымдастырылған бағдарламалар, тұжырымдамалар қарастылуы қажет атап айтсақ шағын кәсіпкерліктің даму үшін сол аймақтың жергілікті тапсырысы бойынша оның орны, рөлі мен тапсырмасы қалыптасуы қажет;
- Аймақта шағын кәсіпкерлікті жергілікті реттеу саласы бойынша билік ету, оның құрылымдық жүйесінің қалыптасуына ықпал ету;
- Шағын ұйымдар өз-өзіне қызмет ету яғни басқаруы бойынша жүйесін жасау қажет;
- Аймақтың басқару құрылымдарының жауапты саласы бойынша жергілікті нысандар мен жүйесін қолдауы тиіс.

Аймақтағы шағын және орта кәсіпкерліктерге жергілікті билік органдарының билігін жүргізу бойынша келесілерді қамтиды:

- Әртүрлі салаға бағытталған кәсіпкерліктің қазіргі жағдайға сай қызмет етуі үшін, жергілікті жауапты органдар тарапынан оның кәсібін өркендету үшін жағдай жасалуы қажет;
- Халыққа қызмет ететін, әртүрлі саланы өркендететін кәсіпкерлердің қандай маңызды екенін көрсету;
- Кәсіпкерлердің өз қызметін жүргізу барысында, олардың ары қарай өркендеуі үшін, жұмысын жандыруы үшін жергілікті билік өкілдері тарапынан әртүрлі стимулдар, яғни ынталандыру саясаты жүргізіліп отыруы тиіс;
- Шағын, орта кәсіпкерлікпен айналысатын, халыққа қызмет көрсететін өкілдер мен жергілікті басқару саясатын жүргізетін өкілдер арасында экономикалық жағынан болсын, әлеуметтік жағынан болсын өзара тиімді шарттар орнауы қажет;

- Тұрғылықты жерде халықтың тіршілігінің маңызды міндеттемелерінің жауабын табу мақсатында, олардың шешімін табу мақсатында жергілікті әкімшілік шараларын қолдана отырып, шектеулерге мән беру қажет;
- Халыққа қызмет көрсететін кәсіпорындардың өз салалық қызметі бойынша, мақсатты жоспарларын белгілеуі қажет;
- Кәсіпорындардың халыққа қызмет көрсетуі барысында, тіпті ол өнім өндіру процесінде, тұтынушы азаматтардың заңға сәйкес құқықтарының бұзылмауын қамтамасыз ету, сонымен қатар жер қойнауын пайдаланушылардың табиғи ресурстарымыздың көлеңкелі экономика шарттарында жұмыс жасауларына жол бермеу;
- Халықтың заманауи талаптарына сәйкес қызмет көрсетудің заманауи құрылымдық шарттарын жасау;
- Тұрғылықты мекеннің ресурстарын, соның ішінде жер қойнауындағы ресурстардың пайдалануын қадағалау;
- Шағын және орта бизнес кәсіпкерлік жұмысын жүргізушілерді мемлекеттік тіркеу процесін жеңілдету.

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуындағы аумақтық қорлардың маңызында өзіне тән өзгешеліктері көрінеді. Біріншіден, аймақ қорланымдарының заманауи қорларының орналасуы аумақтың билік органдарының, Қазақстан Республикасының Конституциясына сай өз қызметерін іске асыру үшін жеке нақты базаға ие болу құқығын қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасындағы аумақтық өз-өзіне билік ету тұрғылықты маңызы бар, коммуналдық басқару меншігіне ие, қолдану және оны басқару проблемаларына негізделі отырып халықтың өз бетінше шешім қабылдауын қамтамасыз етеді.

Сонымен бірге, Қазақстан Республикасының Конституциясына сай аумақтық мемлекеттің қарамағындағы ұйымдар коммуналдық билікті өзі басқарады, аумақтық қорланымдарды ұйымдастырады, қалыптастырады, бекітеді және іске асырады, аумақтық салықтар мен алымдарды іске қосады, тұрғылықты тәртіпті орындайды және тұрғылықты маңызы бар басқа да туындайтын іс әрекеттердің шешімін табуға тырысады.

Тұрғылықты деңгейде қорланым ісіне араласушыларды реттеген уақытта аумақтық үкіметтік ұйымдардың, сондай-ақ осы аспектіде аумақтық және республикалық заңдастырылған ұйымдардың өкілеттіктері мен қызмет етуін нақтылау қажет.

Қазақстан Республикасының қорланым кодексінің тұрақтылықтарына сәйкес аумақтық заңдастырылған ұйымдар өздерінің мақсаттары бойынша және жоғары тұрған ұйымдар берген іс-әрекеттер негізінде қорланым процесін іске қосады. Ол төрт кезеңнен тұрады:

- дизайн;
- қабылдау;
- орындау;
- іске асыру нәтижелерін талқылау.

Аумақтық заңдастырылған ұйымдар тұрғылықты қорланымдардың іске асырылу жағдайлары бойынша:

- тұрғылықты қорланымдардың жобаларын құрастыру және оны бақылап жоспарын бекітеді, тұрғылықты қорланымдарын белгілейді және іске асыруды көздейді, олардың қалай іске асырылып жатқанын тексереді және тұрғылықты қорланымдардың атқарылуы туралы есепті ұйымдастырады;
- тұрғылықты қорланымдарға коммуналдық меншікті қолғанынан келетін пайдалардың іске асырылуына бақылау жүргізуге;
- тұрғындарға қаржылық көмектесу және қорланым қарыздарын беру сатыларын ұйымдастыру.

Қазақстан Республикасының қорланым кодексіне сай әрбір қорға кірістік және кірістік емес пайдалар кіреді;

Өтеусіз түбіртектер.

1. Қазақстан Республикасының кірістер мен алымдар туралы заңнамасына сай тұрғылықты жердегі уәкілетті ұйымдар қалыптастырған келесідей тұрғылықты кірістерден түсетін салық түсімдері тұрғылықты жердегі қорланым қорына аударылуға жатады:

- тұрғылықты мекен аралық аумақтарда бекітілген жер салығы – 100 пайыздық ставка бойынша;
- тұрғылықты мекен аралық аумақтарда алынатын жеке тұлғалардың меншігіне салынатын салық 100 пайыздық ставка бойынша.

2. Еліміздің кірістер мен алымдардан келетін салық түсімдері, оның ішінде арнаулы салық режимдерінде көзделген салықтар тұрғылықты заңды ұйымдардың уәкілетіне сай қорланым қорына аударылады.

3. Бекітілген заңнамаға сай ауылдық тұрғылықты мекендердің аймақтарында алынуға тиіс жеке табыс салығынан және ауылдық тұрғылықты жерлердің аймақтарынан алынатын бірыңғай ауыл шаруашылығы кірісінен түсетін кірістік түсімдері [2].

Тұрғылықты мекеннің қорланым қорына аударылуға жататын Қазақстан Республикасының қорланым қорларын Қазақстан Республикасының құрылтай субъектісінің заңды ұйымдары Қазақстан Республикасының құрылтай субъектісінің заңнамасына сәйкес ауылдық тұрғылықты мекендердің қорланым қорларына барлық тұрғылықты елді мекендер үшін шегерімдердің бірдей нормативтері бойынша 2,2-2,0 пайызға дейінгі мөлшерде аударуы мүмкін. Бәлкім Қазақстан Республикасының құрылтай субъектісінің заңнамалары және тұрғылықты мекеннің жарғысы және оларға сәйкес ауылдық тұрғылықты мекендер үшін қабылданған ауылдық тұрғылықты мекендердің жарғылары ауылдық тұрғылықты мекендердің аймағында тұрғылықты жердің заңды округпен шешіледі.

Заңи немесе заңды міндеттемесі бар меншіктегі коммуналдық мүлікті қолданудан көретін кірістер салықтық емес түсімдердің ең басты көзі болып табылатынын білеміз.

Тұрғылықты қорланым қорларын ұйымдастыру бөлігінде мүлікті қолданғаны үшін түсетін пайдалардың рөлі өсуі үшін өкіметтік және тұрғылықты жердің заңи дық меншікке билік ету тиімділігін қайта қарау қажет.

Жер қойнауының ресурстарын іске қосқаны үшін төлемдер де тұрғылықты қорланым қорларының маңызды пайда көзі болып табылады.

Тұрғылықты қорланым қорларының кіріс бөлігінің маңызды салалас құрамдарын талдай отырып, біз келесі қорытындыларды жасауға болады: Қазақстан Республикасының бұрынғы жылдарда баснан өткен күрделі экономикалық жағдайын ескере отырып, біраз кіріс көрсеткіштері төмендеді. Сонымен бірге, кейбір тұрғылықты жердің заңды ұйымдары кірістерінің әртүрлі баптары бойынша көрсеткіштерін арттырды.

Қазақстан Республикасындағы тұрғылықты өзін-өзі басқарудың жалпы қағидаттары туралы заңының негізінде тұрғылықты жердің заңи қорланым қорлары шығыстарын қалыптастыру тұрғылықты жердің заңи ұйымдарының шығыс міндеттемелеріне сай іске асырылады, оларды тұрғылықты өзін-өзі басқару ұйымдары құратын және оларды іске асыратын ұйымдармен сәйкестендіре отырып жүзеге асырады. Қазақстан Республикасының Қорланым қорлары кодексінің талаптары.

Сондай-ақ, шығыс міндеттемелерін орындау тиісті қорланым қорларынан бөлінген ақшалай қор есебінен іске асырылады.

Соңғы жылдары ғалымдардың назары әртүрлі мемлекеттердегі тұрғылықты жердің заңи қаржылық басқару жүйелерін зерттеуге және оларда бар және олардың дамуымен бірге жүретін мәселелерді анықтауға аударылды.

Тұрғылықты жердің заңи қорларын басқару ісінің тиімді қызмет етуін қарастыру үшін шығындар құрамдас бөлігін барынша төмендету және тұрғылықты жердің заңи қорланым қорларынан түсетін пайдаларды барынша ұлғайтуды қамтамасыз ететін интеграцияланған жүйені қалыптастыру керек.

Тұрғылықты жердің заңи қорланым қорларын басқару сапасын бақылау және бағалау жүйесі тұрғылықты маңызы бар өкіметтік заңды тұлғалардың қорланымдық ұйымдастыру деңгейін өркендету үшін ынталандырулар жасау негізінде тұрғылықты өзін-өзі басқару жұмыстарының іскерлігін арттыру үшін бастамалар жасауға бағытталған.

Тұрғылықты жердің заңи қорланым қорларын басқару көбінесе тұрғылықты қорланым қорларын тиімді қалыптастыру арқылы ұйымдастырылады.

Тұрғылықты қорланым қорларының қазіргі жағдайлық сипаты олардың мақсатынан көрінеді. Өзінің заманауи табиғатына сай қорланым қорлары ұйымдастырылған объективті ақша қатынастарының жиынтығы, материалдық сипатқа ие ақша қорларының қоры, ұйымдық нысаны бойынша ол заң түрінде бекітілген қаржылық құжат болып табылады.

Қорланым қорларының қатынастарының табиғаты туралы әртүрлі экономистердің айтқан тұжырымдамаларындағы айырмашылықтарға қарамастан, олар объективті түрде қалыптасқан қорланым қатынастарының шеті ретінде байқалады және соған сай олардың ең маңызды сипаттамалары: ақшалай және бөлу сипатымен сипатталады.

Тұрғылықты қорланым қорлары ұлттық, экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешуде, әсіресе тұрғындардың әлеуметтік инфрақұрылымын ұстауға және дамытуға арналған өкіметтік қаражатты бөлуде маңызды рөл атқарады.

Қалалардың қазіргі жағдайын және әлеуметтік мәселелерін шешуде тұрғылықты қорланым қорлары маңызды орын атқарады. Үкіметтік және тұрғылықты жердің заңды ұйымдарының әлеуметтік-экономикалық саясат тұрғылықты жердің заңды ұйымдарының қорланым қорларын әлеуметтік және ақшалай негізде жоспарлау арқылы жүзеге асырылады.

Тұрғылықты өз-өзіне билік етудің қазіргі кездегі жекешелігін қамтамасыз ететін қорланым-экономикалық негіздер, ең алдымен, қала тұрғындарының қажеттіліктерін қанағаттандыруға және олардың өмір сүруіне жағдай жасауға қызмет етеді.

Тұрғылықты өзін-өзі басқарудың қорланым негізін тұрғылықты қорланым қорлары құрайды. Осы топтарға берілген қорланым қорлары мен меншік құқығы өз қорланым қорларын әзірлеуге және жасау, бекіту және орындау үшін өз қорланым қорын әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін. Бұл оларға өз құқығын заңи түрде көрсететін бизнесті басқару мүмкіндігін береді.

Тұрғылықты қорланым қорларының есебінен аудандардың экономикалық және әлеуметтік қатынастарының деңгейлері үйлестіріледі. Бүгінгі таңда ауылдар мен қалалардың жағдайын жақсарту, көшелердің сыртқы келбетін жақсарту, дәстүрлі құрылыстарды жандандыру және қажет жерде серіктестік пен қорланым қорлары қаражатын пайдалану мақсатында өңірлік экономикалық даму бағдарламалары мен қала бағдарламалары әзірленіп, жүзеге асырылуда.

Қолда бар ресурстарды пайдалана отырып, қала үкіметтері шаруашылық емес ұйымдардың (мектептер, ауруханалар және т.б.) полиция қызметтеріне қолжетімділік құнын арттыра немесе азайта алады.

Сурет 1. Салық салудағы халықаралық қағидат

Қазіргі жағдайдағы қызметі дамыған шет елдердегі тұрғылықты жердің заңи өкілеттіктерін жүзеге асыру зақымдарын жоғары тұрған қорланым қорларынан кішкене сипаттағы қаржылық көмекке жүгіне отырып, өздерінің табыс көздерінен жабуға мүмкіндігі бар.

Қазақстан Республикасының тұрғылықты жердің заңи субъектілерінің тұрғылықты қорлардың табыстарының құрылымын қарастыратын болсақ, оның мыналардан тұратынын атап өтуге болады:[3].

- тұрғылықты кірістер мен алымдардан түсетін пайда;
- аймақтық кірістер мен алымдардан түсетін пайда;
- республикалық кірістер мен алымдардан түсетін пайда;
- азаматтарға дербес кіріс кіруіне арналған пайдалар.

Қазақстан Республикасының тұрғылықты жердің заңи субъектілерінің тұрғылықты қорларынан кірістерінің құрылымын қарастыратын болсақ, оның мыналардан тұратынын атап өтуге болады:

- тұрғылықты кірістер мен алымдардан түсетін пайда;
- аймақтық кірістер мен алымдардан түсетін пайда;
- республикалық кірістер мен алымдардан түсетін пайда;
- азаматтарға дербес кіріс салуға арналған қорлар.
- тұрғылықты жердің заңи қорларындағы кіріс түсімдерінің үлесін арттыру;
- облыстық және қалалық қорларды ұйымдастыру сапасын арттыруға мемлекеттік көмек;
- өңірлік және тұрғылықты деңгейде қорлық үдерісті ұйымдастырудың бағдарламалық-мақсаттық әдістерін әзірлеуді қамтамасыз ету.

Осылайша, жүргізілген зерттеулерді қорытындылай келе, тұрғылықты жердің заңи қорларын басқарудың тиімділігін арттыру үшін тұрғылықты жердің заңи қорларының кіріс бөлігіне үлкен назар аудару қажет екенін атап өтуге болады.

Мемлекеттік бюджет есебінен қаржыландырудың басымдығы жалпы мемлекеттік маңызы бар аса маңызды іргелі зерттеулерге, салараралық проблемалар бойынша жұмыстарға, мемлекеттік және халықаралық ғылыми-техникалық бағдарламалар мен жобалардың тапсырмаларына беріледі [4].

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Дробышевская Л.Н. Региональная экономика и управление. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2019. – 320 б.
2. Смағұлова Р.С., Сатыбалдин А.А. Қаржы. Алматы, 2020. – 512.
3. ҚР Қаржы министрлігінің ресми сайты www.minfin.gov.kz
4. Назарова Г.Н. Жергілікті қаржы: теория және практика. Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 280 б.

УДК:336.7

РАЗВИТИЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Оспанова А.С., доцент кафедры экономических и математических дисциплин

Омарова Ш.А., к.э.н., доцент кафедры экономических и математических дисциплин
Евразийский гуманитарный институт
им. А. К. Кусайнова, г. Астана

Аннотация. В статье исследуются современные тенденции развития финансовой системы Республики Казахстан в условиях цифровизации. Рассматриваются ключевые направления трансформации, включая развитие финтех-экосистем, цифрового банкинга, безналичных платежей и цифровой валюты. На основе анализа практических кейсов выявлены преимущества и риски цифровизации, а также обоснованы перспективы дальнейшего развития финансового сектора.

Ключевые слова: цифровизация, финтех, финансовая система, Казахстан, цифровой тенге, банки, инновации.

Түйіндісөздер : цифрландыру, финтех, қаржыжүйесі, Қазақстан, цифрлықтенге, банктер, инновациялар

Keywords : digitalization, fintech, financial system, Kazakhstan, digital tenge, banks, innovation

Цифровизация экономики выступает одним из ключевых драйверов трансформации финансовых систем во всем мире. В условиях ускоренного технологического развития традиционные модели финансового посредничества претерпевают существенные изменения, что требует переосмысления финансовых институтов и механизмов их трансформации. Цифровизация финансовой сферы является неотъемлемой чертой развития современной мировой экономики. Для того чтобы секторам финансового рынка быть успешными и конкурентоспособными, необходимо не отставать от глобальных тенденций внедрения передовых технологий и быть «цифровыми». Выполнение этой задачи обуславливает трансформацию традиционных бизнес-моделей под вызовы современного мира.

«Сегодня в Казахстане банковские активы и капитал в среднем в несколько раз прибыльнее, чем в развитых странах. Это обусловлено тем, что отечественным банкам выгоднее вкладываться в низкорисковые инструменты, чем в кредитование экономики. Данный вопрос не раз поднимали депутаты и эксперты. Национальному банку и Правительству требуется безотлагательно найти действенные инструменты вовлечения в экономический оборот свободной ликвидности

банков.»[1]Банковская система, являясь важнейшим элементом экономики, одной из первых подвергается влиянию цифровых технологий. Внедрение инновационных решений, таких как мобильный банкинг, искусственный интеллект, большие данные и блокчейн, существенно изменяет способы предоставления финансовых услуг и взаимодействия банков с клиентами.Республика Казахстан активно следует глобальным тенденциям цифровизации, реализуя государственные программы, направленные на развитие цифровой экономики. Банковский сектор страны демонстрирует высокий уровень внедрения цифровых технологий, что проявляется в широком распространении безналичных платежей, развитии онлайн-банкинга и внедрении новых финансовых инструментов, таких как цифровой тенге. В результате повышается доступность финансовых услуг, сокращаются издержки и усиливается конкуренция между финансовыми институтами.

Цифровизация банковской системы представляет собой процесс внедрения и использования современных цифровых технологий в деятельности банков, направленный на повышение эффективности их функционирования, улучшение качества обслуживания клиентов и расширение спектра предоставляемых услуг. [3]

В отличие от традиционной автоматизации, цифровизация предполагает не только перевод процессов в электронную форму, но и их качественную трансформацию.

К основным направлениям цифровизации банковской системы относятся:

- развитие дистанционного банковского обслуживания (интернет- и мобильный банкинг);
- внедрение технологий больших данных (Big Data) и аналитики;
- использование искусственного интеллекта для оценки кредитных рисков и обслуживания клиентов;
- применение блокчейн-технологий;
- развитие цифровых платёжных систем.

Современные цифровые технологии оказывают существенное влияние на развитие банковской деятельности, трансформируя традиционные бизнес-модели и формируя новые подходы к предоставлению финансовых услуг.[3]

Одной из ключевых технологий является искусственный интеллект, который используется для автоматизации процессов, анализа клиентского поведения и управления рисками. Банки применяют AI для скоринга заемщиков, выявления мошеннических операций и персонализации предложений.Технология больших данных (BigData) позволяет обрабатывать значительные объёмы информации о клиентах, что способствует более точному прогнозированию их потребностей и повышению качества обслуживания.

Блокчейн-технологии обеспечивают высокий уровень прозрачности и безопасности финансовых операций. Они используются для проведения трансграничных платежей, хранения данных и реализации цифровых валют.Мобильные технологии играют важную роль в расширении доступа к банковским услугам. Благодаря мобильным приложениям клиенты могут осуществлять платежи, переводы, оформлять кредиты и управлять своими счетами в любое время и в любом месте.Развитие облачных технологий позволяет банкам снижать затраты на IT-инфраструктуру и повышать гибкость бизнес-процессов

Банковская система Казахстана динамично развивается и характеризуется высокой степенью концентрации рынка. Лидеры сектора — HalykBank и Kaspi Bank — формируют основную долю активов и прибыли, активно внедряя цифровые решения и создавая финансовые экосистемы.По итогам 2025 года объём безналичных транзакций достиг 135,2 трлн тенге, что составляет около 136% ВВП страны. Доля безналичных расчетов превысила 87%. Около 80% операций осуществляются через интернет и мобильные приложения, а число пользователей онлайн-банкинга составило более 27 млн человек.[4]

KaspiBank создал уникальную цифровую экосистему, объединяющую платежи, маркетплейс и банковские услуги. HalykBank активно развивает мобильный банкинг и онлайн-сервисы. Внедрение открытого банкинга (Open Banking) создаёт возможности для сотрудничества с финтех-компаниями и расширяет спектр услуг.[7]

В качестве инфраструктурной основы цифровизации финансового сектора завершено формирование Национальной цифровой финансовой инфраструктуры. В 2025 году законодательно закреплены правовая основа, принципы взаимодействия с банками, а также ключевые компоненты Национальной цифровой финансовой инфраструктуры: Национальные платёжные системы, сервис биометрической идентификации, Национальный антифрод-центр, платформа цифрового тенге.Национальные платёжные системы за 2025 год обработали более 1,5 квадриллиона тенге, что составляет около 90% всего безналичного оборота в стране. Запущена система мобильных платежей для проведения межбанковских QR-платежей и переводов: к системе подключены десять банков второго уровня, оставшиеся банки подключатся до конца первого полугодия 2026 года.Сервис биометрической идентификации обработал более 50 млн запросов, обеспечивая безопасное получение

финансовых услуг. Национальным антифрод-центром зарегистрировано более 100 тыс. мошеннических инцидентов, заблокировано денег на сумму порядка 3 млрд тенге.[2]

По поручению Главы государства расширяется использование цифрового тенге для прозрачного государственного расходования. Более 100 проектов в сферах госзакупок, субсидий и финансирования из Национального фонда переведены на механизм контроля целевого расходования средств. Объем эмиссии цифрового тенге превысил 330 млрд тенге. В апреле 2026 года будет утвержден Комплексный план поэтапного перевода государственных расходов для контроля целевого использования на базе цифрового тенге. В рамках работы по новому закону о банках сформирована комплексная правовая база для оборота цифровых активов. Создан регулируемый контур для криптовалют, заложены четкие правовые основы для выпуска стейблкоинов и токенизации активов, развернута необходимая технологическая инфраструктура на базе KASE и Центрального депозитария ценных бумаг.[4]

В регуляторной песочнице Национального Банка реализуются 22 проекта, включая стейблкоины, токенизацию реальных активов, криптофиатные расчеты, криптообменники, криптобиржи и платформы по выпуску цифровых активов. После вступления в силу нормативно-правовых актов в сфере цифровых активов во втором квартале 2026 года планируется их масштабирование и перевод в общеустановленный режим работы.[2] Существенно модернизирован технологический ландшафт самого Национального Банка, обеспечено резервирование сервисов на транзитный период до создания собственных центров обработки данных, а также обновлен интеграционный контур и автоматизирован ряд операционных процессов. Введена в эксплуатацию Фабрика данных, ускорившая подготовку аналитики до 80% и развернут собственный GPU-кластер для внедрения ИИ-агентов (технологических решений на базе ИИ). Отдельным приоритетом Национального Банка в 2026 году станет развитие платформы ИИ-агентов AISANA, интегрированная с Фабрикой данных и массивами неструктурированных данных (на базе RAG-подходов).

На этой платформе будут разрабатываться ИИ-агенты для применения во внутренних процессах Национального Банка. Агентством по регулированию и развитию финансового рынка представлена Единая надзорная платформа FinAI, объединяющая реализованные Агентством suptech-решения. Платформа FinAI охватывает весь надзорный цикл, от лицензирования финансовой организации до ее ликвидации, и объединяет системы всех секторов финансового рынка. На сегодняшний день FinAI включает более 20 надзорных инструментов и более 10 ИИ-сервисов, формируя «цифровую память надзора» и обеспечивая целостное и сопоставимое понимание рисков. Дополнительно продемонстрированы цифровые инициативы Агентства — система «Фабрика обращений», предназначенная для обработки обращений граждан, а также система QAINAR, направленная на формирование коллективного иммунитета финансового рынка к киберугрозам. Указанные направления, а также практические проекты по цифровизации финансового рынка будут закреплены в общенациональной стратегии DigitalQazaqstan.[5]

Несмотря на значительные успехи Республики Казахстан в области цифровизации финансового сектора, сохраняется ряд проблем, связанных с обеспечением кибербезопасности, нормативно-правового регулирования и финансовой устойчивости. Проблема заключается и в противоречии между высокими темпами цифровизации финансовой системы и недостаточной адаптацией институциональной среды к новым цифровым условиям, нехваткой квалифицированных специалистов

Все эти проблемы требуют внимания, но перспективы развития создают условия для устойчивого роста и модернизации финансового сектора. Перспективы развития финансовой системы Казахстана связаны с:

- внедрением искусственного интеллекта
- развитием цифрового тенге
- расширением финтех-экосистем
- выходом национальных компаний на глобальные рынки

Ожидается дальнейшая трансформация финансовой системы в сторону полностью цифровой модели. Такая динамика обусловлена активной государственной политикой, развитием IT-инфраструктуры и высоким уровнем цифровой грамотности населения.

Таким образом, цифровизация выступает ключевым фактором развития финансовой системы Республики Казахстан. Успешные кейсы, такие как Kaspi.kz и HalykBank, подтверждают высокий уровень технологической трансформации отрасли. В то же время дальнейшее развитие требует комплексного подхода к регулированию, обеспечению кибербезопасности и поддержанию конкурентной среды:

- Цифровой тенге
- OpenBanking
- Искусственный интеллект и BigData
- Цифровые экосистемы

- Выравнивание цифрового доступа по регионам
- Усиление кибербезопасности
- Развитие цифровой инфраструктуры в регионах
- Стимулирование конкуренции и поддержки финтех-компаний
- Адаптация законодательства к новым технологиям

Такая динамика обусловлена активной государственной политикой, развитием IT-инфраструктуры и высоким уровнем цифровой грамотности населения.

Подготовка IT-кадров Цифровизация способствует повышению доступности банковских услуг, снижению операционных затрат, ускорению обработки операций и усилению конкурентоспособности банков.

Список использованных источников:

1. «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию»Послание Главы государства Касым-ЖомартаТокаева народу Казахстана от 8сентября 2025г.
2. Национальный банк Республики Казахстан. Официальный сайт. URL: <https://www.nationalbank.kz>
3. Закон Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности». Актуальная редакция, 2025.
4. Правительство Республики Казахстан. Стратегия «Цифровой Казахстан». URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/digital-kazakhstan>
5. AFK.kz. Обзор статистики по безналичным транзакциям за 2025 год. URL: <https://www.afk.kz>
6. Багдасаров, А.А. Цифровизация банковской системы: теория и практика. Алматы: Изд-во «Казахстан», 2023. – 256 с.
7. Finance.kz. Конец эпохи Kaspi: как открытый банкинг изменит жизнь казахстанцев. 2025. URL: <https://finance.kz>

ӘОЖ 336.7

ҚАЗАҚСТАН БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ – ЭКОНОМИКАНЫ ЖАҢҒЫРТУДЫҢ КЕШЛІ

Пазиров Ғ.А.
PhD, аға оқытушы
Бекназаров Б.Д.
магистр, аға оқытушы
М.Әуезов атындағы
Оңтүстік Қазақстан
зерттеу университеті
(Шымкент қ.)

Аңдатпа. Бұл ғылыми мақалада Қазақстан Республикасының банк жүйесінің тұрақтылығы мен оның ұлттық экономиканы жаңғыртудағы рөлі жан-жақты қарастырылады. Қаржы жүйесінің негізгі буыны ретінде банк секторының тұрақтылығы макроэкономикалық тепе-теңдікті қамтамасыз етуде, инвестициялық белсенділікті арттыруда және экономикалық өсуді ынталандыруда шешуші маңызға ие. Банк жүйесі елдің қаржы жүйесінің жүрегі болып саналады және экономикалық тұрақтылық пен дамудың негізін қалайды. Зерттеу барысында Қазақстан банк жүйесінің қазіргі жағдайы, негізгі тәуекелдер, реттеу тетіктері және цифрлық трансформация үрдістері талданады. Сонымен қатар банк жүйесінің тұрақтылығын арттыруға бағытталған ұсыныстар беріледі.

Кілт сөздер: банк жүйесі, тәуекел, цифрландыру, трансформация, әртараптандыру, цифрлық қауіпсіздік.

Ключевые слова: банковская система, риск, цифровизация, трансформация, диверсификация, цифровая безопасность.

Keywords: banking system, risk, digitalization, transformation, diversification, digital security.

Қазіргі жаһандану жағдайында кез келген елдің экономикалық дамуы оның қаржы жүйесінің тұрақтылығымен тікелей байланысты. Әсіресе банк жүйесі – экономиканың «қантамыры» ретінде

қаржы ағындарын тиімді бөлу, инвестицияларды тарту және кәсіпкерлікті қолдау арқылы экономикалық өсудің негізгі драйверіне айналады.

Қазақстан Республикасында банк жүйесі тәуелсіздік алғаннан кейін түбегейлі реформаланып, екі деңгейлі құрылымға көшті. Оның жоғарғы деңгейін Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, ал төменгі деңгейін коммерциялық банктер құрайды.

Соңғы жылдары Қазақстан экономикасын жаңғырту, әртараптандыру және цифрландыру бағытында ауқымды реформалар жүргізілуде. Бұл үдерістердің табысты жүзеге асуы банк жүйесінің тұрақтылығына тікелей тәуелді. Сондықтан банк секторының тұрақтылығын қамтамасыз ету мәселесі ерекше өзектілікке ие.

Қазақстанның банк жүйесі кеңестік жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға көшу барысында қалыптасты. 1990-жылдардың басында жүргізілген реформалар нәтижесінде екі деңгейлі банк жүйесі құрылды. Алғашқы кезеңде банк жүйесі көптеген қиындықтарға тап болды, атап айтсақ:

- инфляцияның жоғары деңгейі;
- банктердің жеткіліксіз капиталдандырылуы;
- тәуекелдерді басқару тәжірибесінің әлсіздігі.

2000-жылдардан бастап банк секторында тұрақтану үрдісі байқалды. Шетелдік инвестициялар тартылып, банктердің активтері мен капиталы өсті. Сонымен қатар халықаралық стандарттар енгізіле бастады.

Алайда 2008 жылғы жаһандық қаржы дағдарысы Қазақстан банктерінің әлсіз тұстарын көрсетті. Бұл кезеңде банктердің сыртқы қарызға тәуелділігі жоғары болды. Нәтижесінде бірқатар банктер қайта құрылымдаудан өтті.

Осы тәжірибе банк жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етудің маңыздылығын айқын көрсетті.

Банк жүйесінің тұрақтылығы – бұл банктердің ішкі және сыртқы күйзелістерге төтеп беру қабілеті, қаржылық міндеттемелерін уақытында орындауы және экономикалық қызметін үздіксіз жалғастыруы [1].

Тұрақты банк жүйесі экономиканы несиелеу, халықтың жинақтарын сақтау, төлем жүйелерінің үздіксіз жұмыс істеуі, инвестициялық жобаларды қаржыландыру сияқты функцияларды тиімді атқарады.

Егер банк жүйесі тұрақсыз болса, бұл бүкіл экономикаға кері әсер етеді: несиелеу көлемі азаяды, инвестициялар төмендейді, жұмыссыздық өседі, экономикалық өсім баяулайды.

Сондықтан банк жүйесінің тұрақтылығы – экономиканы жаңғыртудың негізгі алғышарты.

Қазіргі таңда Қазақстанның банк жүйесі салыстырмалы түрде тұрақты деп бағаланады. Банктердің капитал жеткіліктілігі халықаралық талаптарға сәйкес келеді, оған негізгі көрсеткіштер ретінде келесілерді атап көрсетуге болады:

- активтердің өсуі;
- несиелік портфельдің кеңеюі;
- цифрлық қызметтердің дамуы.

Соңғы жылдары цифрлық банкинг ерекше қарқынмен дамуда. Сонымен қатар мемлекет тарапынан банк секторын қолдау шаралары жүзеге асырылуда. Проблемалық активтерді азайту, банктерді капиталдандыру және реттеуді күшейту бағытында жұмыстар жүргізілуде.

Дегенмен, банк жүйесінде әлі де бірқатар мәселелер сақталуда:

- проблемалық несиелердің үлесі;
- экономиканың шикізаттық тәуелділігі;
- сыртқы экономикалық тәуекелдер.

Қазақстан банк жүйесінің тұрақтылығына әсер ететін негізгі тәуекелдерді бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады:

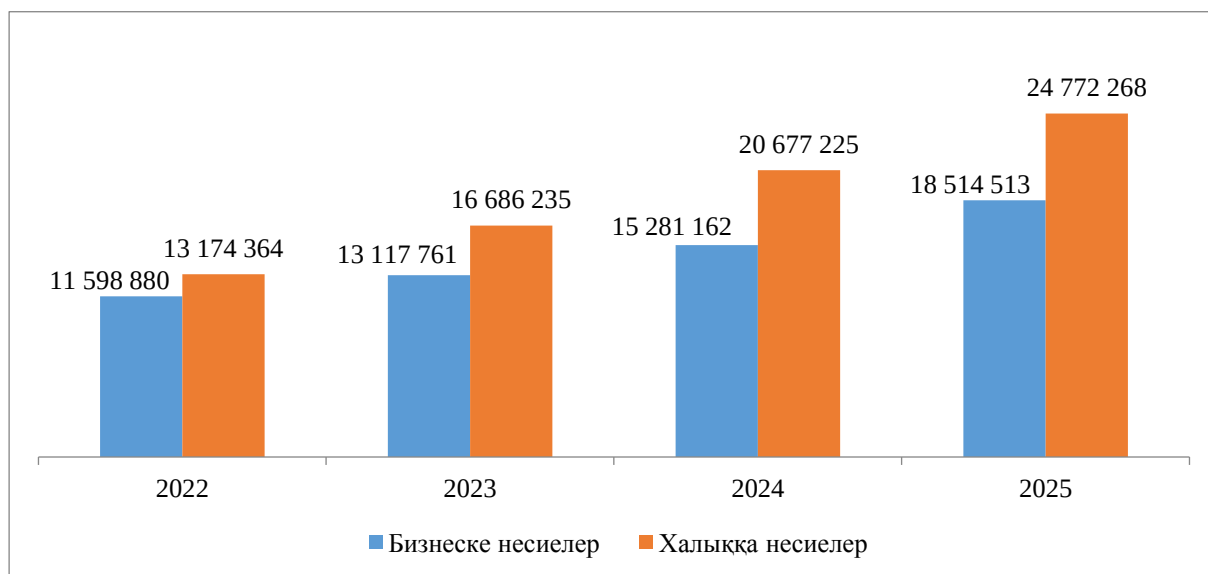
Макроэкономикалық тәуекелдер. Мұнай бағасының өзгеруі, инфляция және ұлттық валютаның құбылмалылығы банк секторына тікелей әсер етеді. Қазақстан экономикасы әлі де шикізатқа тәуелді болғандықтан, сыртқы нарықтағы өзгерістер банктердің тұрақтылығына ықпал етеді.

Несиелік тәуекел. Қарыз алушылардың төлем қабілетсіздігі банктер үшін негізгі қауіптердің бірі болып табылады. Әсіресе экономикалық дағдарыс кезінде бұл тәуекел күшейеді.

Өтімділік тәуекелі. Банктердің қысқа мерзімді міндеттемелерін орындау қабілеті де маңызды. Өтімділік тапшылығы қаржылық тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін.

Операциялық және цифрлық тәуекелдер. Цифрландырудың дамуы киберқауіпсіздік мәселелерін өзекті етеді. Банктер ақпараттық қауіпсіздікке ерекше назар аударуы қажет.

Банк жүйесінің ел экономикасын несиелендірудегі маңыздылығы ерекше мәнге ие. Соңғы жылдары еліміздегі коммерциялық банктердің берген несие көлемі жыл сайын тұрақты өсіп отырғаны байқалады (1-сурет).

Ескертпе – [2] дерек көзі негізінде авторлармен құрастырылды.

Сурет 1. Банк секторының несиелері, кезең соңындағы жағдай бойынша

1-суретке сәйкес еліміздегі коммерциялық банктер жеке тұлғаларға берген несиелерінің көлемі бизнеске берілген несие көлемінен көп болып отыр. 2022 жылы банктер тарапынан барлық берілген несиенің 53,2%-ы, 2023 жылы 55,9%-ы, 2024 жылы 57,5%-ы, ал 2025 жылы 57,2%-ы жеке тұлғаларға берілген.

Сарапшылардың айтуынша, ҚР-да заңды тұлғаларды несиелендіруге банктердің қызығушылық танытпай отыруы елдегі қаржы секторындағы нарықтық механизммен бәсекелестікті бұрмалайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Бұл, ең алдымен, экономиканы нарықтық мөлшерлемелерден төмен пайыздық мөлшерлемелер бойынша мемлекеттік қаржыландырумен байланысты. Өз кезегінде, мұндай жеңілдетілген қаржыландыруды ұсынатын бағдарламалардың көпшілігі нарықтық бәсекелестікке терең әсер етеді, бұл қаржы жүйесінің, әсіресе бизнестің нарықтық несиелендіруінің дұрыс дамуына кедергі келтіреді [3].

Қазіргі кезеңде цифрландыру банк секторын түбегейлі өзгертуде. Онлайн банкинг, мобильді қосымшалар және FinTech шешімдер клиенттерге қызмет көрсету сапасын арттыруда.

Цифрлық трансформацияның негізгі артықшылықтары:

- операциялық шығындарды азайту;
- қызмет көрсету жылдамдығын арттыру;
- қаржы қызметтерінің қолжетімділігін кеңейту.

Қазақстанда FinTech экожүйесі қарқынды дамуда. Бұл банк жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттырып қана қоймай, экономиканы жаңғырту үдерісін жеделдетеді.

ҚР-да банктер FinTech пен цифрландыруды енгізуде анағұрлым табысты екенін дәлелдеді - ақпараттық технологиялар мен инновацияларды дамыту тұрғысынан банк жүйесі Қазақстан экономикасының жетекші секторы болып табылады. Алайда, оның жеткілікті табысты дамуына қарамастан, кейбір көрсеткіштер банк секторының әлі де экономикадағы тиісті рөлін атқармай отырғанын көрсетеді - халықаралық салыстыруға мүмкіндік беретін ЖІӨ-дегі активтер, несиелер және депозиттер үлесі сияқты салыстырмалы көрсеткіштер дамыған және тіпті көптеген дамушы елдермен салыстырғанда әлі де әлдеқайда төмен. Бизнесті несиелендіру көлемі жеткіліксіз болып отыр, бұл туралы Мемлекет басшысы 2023 жылғы қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында «Корпоративті салаға берілетін несиенің жеткіліксіздік мәселесін шешу керек» деп атап өткен болатын [4].

ҚР банктерінің үлкен көлемдегі қаржылық ресурстарға ие бола отырып, корпоративті саланы несиелендіруді қажетті деңгейде қамтамасыз ете алмауы банк жүйесі алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Сондықтан да бұл салада нарық талаптарына сай заңнамалық тұрғыдан ынталандыру шараларын жүзеге асыру қажет деп есептейміз.

Қазақстан банк жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін келесі шараларды жүзеге асыру қажет:

- капиталдандыруды күшейту. Банктердің меншікті капиталын арттыру олардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етеді;
- тәуекелдерді басқаруды жетілдіру. Заманауи тәуекел-менеджмент жүйелерін енгізу маңызды;
- экономиканы әртараптандыру. Шикізаттық тәуелділікті азайту банк секторына түсетін қысымды төмендетеді;
- цифрлық қауіпсіздікті күшейту. Киберқауіпсіздік шараларын жетілдіру банк жүйесінің сенімділігін арттырады;
- қаржылық сауаттылықты арттыру. Халықтың қаржылық білімін көтеру банк жүйесінің тұрақтылығына оң әсер етеді.

Қорытынды. Қазақстан Республикасының банк жүйесі экономиканың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Оның тұрақтылығы елдің экономикалық дамуы мен жаңғыртуының негізгі кепілі ретінде қарастырылады.

Зерттеу нәтижесінде банк жүйесінің тұрақтылығы экономикалық өсуді қамтамасыз етуде, инвестициялық белсенділікті арттыруда және қаржы нарығының тиімді жұмыс істеуінде шешуші рөл атқаратыны анықталды.

Қазіргі таңда Қазақстан банк жүйесі айтарлықтай тұрақты болғанымен, сыртқы және ішкі тәуекелдер әлі де сақталуда. Сондықтан банк секторын дамыту және тұрақтылығын арттыру бағытында кешенді шараларды жүзеге асыру қажет.

Цифрландыру, тиімді реттеу және тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру арқылы Қазақстан банк жүйесі болашақта экономиканы жаңғыртудың негізгі тірегіне айнала алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Марамыгин М. С. и др. Банковское дело и банковские операции: учебник. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2021. – 567 с.
2. Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі. Статистикалық бюллетень, №12 (373), желтоқсан 2025. – 74 б.
3. Обзор развития банковского сектора: проблемы с кредитованием бизнеса усугубляются. Halyk Research. 12 октября 2023 г.
https://halykfinance.kz/download/files/analytics/banks_12102023.pdf
4. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 01.09.2023 ж. www.akorda.kz
5. У Михайлов, А. В. Финансовое посредничество и его структурные особенности / А. В. Михайлов // Финансовые исследования. – 2024. - № 25(4). – С. 22-30.
6. Мишкин, Ф. С. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков / Ф. С. Мишкин. - пер. с англ. О. К. Островской, А. А. Рыбьянец. – М. [и др.] : Вильямс, 2006. – 875 с.
7. Набиуллина, Э. С. Выступление на Финансовом конгрессе Банка России / Э. С. Набиуллина // Санкт-Петербург, 2 июля 2025 года. – Режим доступа:
<https://rutube.ru/video/7c6e317e9b43bf3bf270a3d06966e1dd/>
8. Парусимова Н.И. Банковский сектор в обеспечении стабильности и роста // в сборнике: Архитектура финансов: поиск баланса стабильности и роста. Сборник материалов XIV Международной научно-практической конференции. Санкт-Петербург, 2025. С. 103-107.
<https://elibrary.ru/item.asp?id=89041745>
9. Парусимова Н.И. Методологические подходы к исследованию финансового посредничества [Электронный ресурс] / Н.И. Парусимова // Развитие и взаимодействие реального и финансового секторов экономики в условиях цифровой трансформации : материалы междунар. науч.-практ. конф., Оренбург, 29-30 окт. 2025 г. / Оренбург. гос. ун-т [и др.] ; науч. ред. Ж. А. Ермакова. - Оренбург : ОГУ, 2025. - . - С. 56-60. . - 5 с.
10. Парусимова, Н. И. Взаимосвязь кредитного механизма с предпринимательской деятельностью / Н. И. Парусимова // Развитие и взаимодействие реального и финансового

- секторов экономики в условиях цифровой трансформации: материалы междунар. науч.-практ. конф., Оренбург, 5-6 окт. 2023 г. / Оренбург. гос. ун-т [и др.]; науч. ред. Ж. А. Ермакова. - Оренбург: ОГУ. - 2023. - С. 108-113.
11. Парусимова, Н. И. Модернизация банковского сектора и финансового рынка в условиях цифровизации [Электронный ресурс] / Н. И. Парусимова // Сейткасимовские чтения - 2023 : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф.- Астана: ИПЦ «Esil University», 2023. – С. 3-7.
 12. Парусимова, Н. И. Потенциал банковского рынка России / Н. И. Парусимова // Вестник ОГУ. - 2016. - № 13. - С. 372-375.
 13. Парусимова, Н. И. Трансформация современного банка [Электронный ресурс] / Н. И. Парусимова // Сейткасимовские чтения - 2024 : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф.- Астана: «EsilUniversity» БПО, 2024. – С.12-17
 14. Синки, Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл.: Пер. с англ. – М. :Альпина Бизнес Букс, 2007. – 10 18 с. 60
 15. Уразова, С. А. Институциональные аспекты эволюции банковских систем: теория и российский опыт / С. А. Уразова // Вестник Ростовского государственного экономического университета (РИНХ). – 2011. – № 1(33). – С. 78-85.
 16. Фрост, С. Настольная книга банковского аналитика / С. Фрост. - пер. с англ. О. В. Теплых. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс. – 2006. - 643 с.

УДК 336.74.004

РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ДЕНЕГ И ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВОГО ТЕНГЕ В РК

Рябова Н.Н.

магистр экономики, Таразский
университет им. М.Х.Дулати, г.Тараз

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы развития электронных денег в РК. Раскрыта их экономическая сущность, основные характеристики, особенности функционирования, преимущества и недостатки использования электронных денег, перспективы их дальнейшего развития. Приведен сравнительный анализ наличных, безналичных и электронных денег. Дана оценка объему операций с электронными деньгами в Казахстане.

Ключевые слова: электронные деньги, цифровой тенге, платежная система, денежное обращение, цифровая экономика, электронный кошелек, финансовые технологии, безналичные.

Түйінді сөздер: электрондық ақша, цифрлық тенге, төлем жүйесі, ақша айналымы, цифрлық экономика, электрондық әмиян, қаржылық технологиялар, қолма-қолсыз есеп айырысу.

Keywords: electronic money, digital tenge, payment system, money circulation, digital economy, e-wallet, financial technologies, cashless payments.

Быстрое распространение технологий электронных денег связано с поставленными задачами минимизации налично-денежных расчетов и внедрения цифровой национальной валюты. В Казахстане реализован проект «Цифровой тенге» по внедрению проекта цифровой валюты [1].

Главными причинами внедрения явились: повышение доступности финансовых услуг, улучшение эффективности платежей, развитие трансграничных платежных систем.

Цифровой тенге не призван заменить наличные или безналичные деньги, а будет использоваться параллельно. Внедрение цифрового тенге позволит повысить доступность финансовых услуг, откроет новые возможности для создания инновационных финансовых продуктов, повысит эффективность государственных расходов, а также снизит издержки в трансграничных расчетах [2].

Электронные деньги - это безусловные и безотзывные денежные обязательства эмитента, хранящиеся в электронной форме и принимаемые как средство платежа в системе электронных денег другими участниками системы[3].

Соответственно, электронный кошелек электронных денег - это способ учета и хранения электронных денег, обеспечивающий распоряжение ими.

Законом установлено, электронные деньги вправе выпускать Национальный Банк РК, банки второго уровня и Национальный оператор почты в лице АО «Казпочта». Выпуск электронных денег осуществляется эмитентом электронных денег, имеющие лицензию Национального Банка, после получения денег от физических лиц или агентов в сумме, равной номинальной стоимости принимаемых на себя обязательств, за вычетом комиссионного вознаграждения за выпуск электронных денег с предоставлением подтверждения.

Изучая значение терминов наличность по словарю Ушакова Д.Н., можно увидеть, что он относит их фактическое количество на данное время, или деньги, имеющиеся налицо [4].

В словаре Кузнецова термин безналичный рассматривает он, как, производимый без уплаты наличных денег путём перечисления денежных средств со счёта плательщика на счёт получателя, т.е. оплата по безналичному расчёту[5].

Поэтому деньги могут быть наличными и безналичными. Безналичные деньги, как не существующие в натуре, должны функционировать в рамках информационной системы, которая, в свою очередь, функционирует с помощью электронного кошелька и электронных денег. Иными словами, безналичные деньги в современном мире всегда электронные.

Приведем ряд особенностей электронных денег[6]:

- фиксация и хранение на электронных носителях;
- выпуск эмитентом - Национальным Банком РК в форме уникальных токенов - электронных записей, которые хранятся в специальных электронных кошельках;
- принятие в качестве средства платежа иными организациями, помимо эмитента;
- имеет ту же ценность, что и тенге в кошельке или на банковской карте (один цифровой тенге равен одному обычному);
- существует параллельно с наличными и безналичными деньгами;
- может быть программируемым: токены можно маркировать для определённых целей, что позволяет минимизировать коррупционные риски [7].

Таким образом, экономическая сущность электронных денег заключается в их роли как инструмента, который упрощает финансовые операции, ускоряет денежный оборот и расширяет возможности проведения платежей в цифровой среде. Они представляют собой цифровую форму денег, хранящуюся в специальных электронных системах, и выполняют функции средства платежа, обращения, накопления и другие, аналогичные традиционным деньгам, но с некоторыми особенностями.

Перечислим их основные характеристики. Электронная форма хранения. Эмиссия - в пределах средств, предварительно полученных от владельцев. Обеспечение - обеспечены реальными средствами. Способ обращения - интернет, терминалы, электронные кошельки.

Рассмотрим несколько критериев видов денег.

Таблица 1.

Сравнение электронных, безналичных и наличных денег

Критерий	Наличные деньги	Безналичные деньги (на счёте)	Электронные деньги
Форма	банкноты, монеты	Запись на банковском счёте	Только электронная
Кто выпускает	Нацбанк РК	Коммерческий банк	Банк или Казпочта
Экономическая сущность	Законное платёжное средство	Требование клиента к банку	Обязательство эмитента
Хранение	«на руках»	На банковском счёте	В электронном кошельке
Необходимость открытия счёта	Нет	Да	Не всегда
Как появляются	Эмиссия ЦБ	Зачисление на счёт	Предварительное внесение денег
Обеспечение	Государством	Банком (с гарантией вкладов)	100% покрытие внесёнными деньгами
Основное назначение	Расчёты офлайн	Хранение + расчёты	Быстрые онлайн-платежи
Проценты / доход	Нет	Возможны	Обычно нет
Скорость платежей	Средняя	Средняя / быстрая	Очень быстрая
Анонимность	Высокая	Низкая	Низкая

Примеры	Банкноты тенге	Kaspi Bank, Halyk Bank	Kaspi.kz, QIWI Wallet
Риски	Потеря, кража	Мошенничество	Взлом кошелька
Безопасность	Низкая	Высокая	Средняя

Представим процесс электронных денег: клиент передаёт банку деньги (наличные или перевод), банк обязан провести выпуск эквивалентной суммы электронных денег. После производится их зачисление в электронный кошелек или в платёжное приложение. Эмиссия всегда происходит только под реальные деньги.

Поэтому появляются формы электронных денег как:

- баланс в мобильном приложении;
- электронный кошелек;
- средства для QR-платежей;
- деньги для онлайн-оплаты.

В основном электронные деньги чаще используются для платежей, а не хранения. За сохранность средств на счетах отвечает Национальный банк. Безопасность средств и конфиденциальность транзакций защищена законодательством. На данный момент электронные деньги позволяют платить без наличных, делать мгновенные переводы, оплачивать услуги онлайн, использовать QR и мобильные платежи.

Обобщив информацию, дадим определение электронные деньги - это предоплаченные денежные обязательства банка или иной организации, выраженные в электронной форме, выпускаемые в обмен на реальные деньги, хранящиеся на электронных носителях и используемые для осуществления платежей и переводов.

Внедрение электронных денег позволило достигнуть: - упрощения денежного оборота; - развития цифровой экономики в результате создания платёжной среды, объединяющей покупателей и продавцов; - снижения уровня теневой экономики за счёт повышения контролируемости денежного оборота.

Несмотря на преимущества у электронных денег имеются недостатки - риск мошенничества, уязвимость к кибератакам, отсутствие единого правового регулирования в некоторых странах. Для этого эмитенты рекомендуют соблюдать меры безопасности, использовать двухфакторную аутентификацию, разделять устройства, ограничивать лимиты и постоянно контролировать денежные операции.

По данным Национального Банка Республики Казахстан, на 1 января 2026 года эмитентами электронных денег были несколько банков второго уровня и АО «Казпочта». Рассмотрим эмитентов электронных денег.

Народный Банк Казахстана выпускает электронные деньги через экосистему Halyk и мобильное приложение для платежей, переводов и онлайн-покупок [8].

Kaspi Bank работает в приложении Kaspi.kz для QR-платежей, маркетплейса и переводов.

ForteBank предлагает электронные деньги через цифровые сервисы Forte в мобильном банкинге и онлайн-операциях.

Евразийский Банк предоставляет электронные кошельки и цифровые платёжные инструменты на розничных клиентах.

Банк Центр Кредит использует электронные деньги в рамках дистанционного банкинга при поддержке онлайн-платежей и переводов

Bereke Bank применяет для безналичных операций.

Home Credit Bank специализируется на розничном кредитовании и в мобильном приложении.

Один небанковский эмитент АО «Казпочта» с правом эмиссии предоставляет электронные кошельки и платёжные услуги и охватывает в удалённые регионы страны.

Рассмотрим данные казахстанских эмитентов по объёму операций с использованием электронных денег, где рынок электронных денег растёт качественно, а не количественно, т.е. меньше операций, но больше объёмы, что свидетельствует об укрупнении платежей и усилении роли бизнеса.

Таблица 2.

Объем операций с использованием электронных денег в РК на 01.01.2026г.

Показатели	на 01.10.2025г.	на 01.01.2026г.	Изменение, (+,-)
Выпуск электронных денег (количество операций)	1439760	1453641	+13 881
Выпуск электронных денег, объем (млн. тенге)	239060,1	279329,8	+40 269,7
Электронных денег в обращении (млн. тенге)	34346,7	46004,7	+11 658,0
Количество электронных кошельков	50777103	52181423	+1 404 320
Количество агентов эмитентов электронных денег	162	134	-28
Количество субагентов эмитентов электронных денег	9913	9934	+21
<u>Количество операций с ЭД (в тыс.), в том числе:</u>	57755,5	56715,8	-1039,7
В пользу физических лиц	741,3	649,4	-91,9
В пользу ИП и юридических лиц	57014,2	56715,8	-298,4
<u>Объем операций с ЭД (млн. тенге), в т.числе:</u>	266201,5	304577,5	+38376,0
В пользу физических лиц	9156,8	8950,4	-206,4
В пользу ИП и юридических лиц	257044,6	295627,1	+385825

Казахстанскими эмитентами за четвертый квартал 2025 года было эмитировано электронных денег на сумму 279,3 млрд. тенге. Количество открытых электронных кошельков составило 52181423 единиц. Объем операций с использованием электронных денег, выпущенных казахстанскими эмитентами на территории Казахстана, составил 57,3 млн. транзакций на сумму 304577,4 млн. тенге. Объем операций индивидуальных предпринимателей и юридических лиц на 1 января 2026 года составил 295627,1 млн. тенге. Величина электронных денег в обращении имеет тенденцию роста на 11658 млн. тенге от прошлого квартала и составила 46004,7 млн. тенге в отчетном году.

Таким образом, цифровой тенге не заменяет наличные или безналичные деньги: все три вида валют функционируют одновременно. Он просто становится альтернативой в ситуациях, когда наличные или безналичные использовать неудобно.

Список использованных источников:

1. Цифровой тенге (пилотный проект) // <https://nationalbank.kz/ru/page/cifrovoy-tenge-pilotnyy-proekt>
2. <https://nationalbank.kz/ru/news/informacionnye-soobshcheniya/15933>
3. П.1 ст.43 Закона РК «О платежах и платежных системах»
4. Толковый словарь русского языка Д.Н. Ушакова // <https://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=84665>
5. Толковый словарь Кузнецова <https://gufo.me/dict/kuznetsov>
7. 5 вопросов о цифровом тенге. Объясняем, кому и зачем он нужен <https://digitalbusiness.kz/2025-10-28/5-voprosov-o-tsifrovom-tenge-objasnyаем-komu-i-zachem-on-nuzhen/>
8. Доклад о ходе реализации проекта «Цифровой тенге» <https://nationalbank.kz/ru/news/informacionnye-soobshcheniya/15933>
9. Электронные деньги <https://nationalbank.kz/ru/news/e-money>

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА НА ОСНОВЕ ВНЕДРЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Рябова Н.Н.

магистр экономики,
Таразский университет им.
М.Х.Дулати, г.Тараз

Аннотация: Статья посвящена совершенствованию финансового анализа с применением инструментов и технологий искусственного интеллекта. Рассмотрены задачи, роль финансового анализа в системе управления финансами, значение внедрения искусственного интеллекта, перспективы развития финансового анализа в условиях цифровизации.

Ключевые слова: финансовый анализ, искусственный интеллект, цифровизация, прогнозирование, управление предприятием, эффективность, анализ, оценка.

Түйінді сөздер: қаржылық талдау, жасанды интеллект, цифрландыру, болжау, кәсіпорынды басқару, тиімділік, талдау, бағалау.

Keywords: financial analysis, artificial intelligence, digitalization, forecasting, enterprise management, efficiency, analysis, evaluation.

В современных условиях развития экономики предприятия функционируют в среде высокой конкуренции, неопределённости и быстрого изменения внешних факторов. Это требует от руководства оперативного принятия обоснованных управленческих решений, основанных на достоверной и своевременной информации. Одним из ключевых инструментов обеспечения такого подхода является финансовый анализ [1].

Финансовый анализ выступает ключевым элементом системы управления предприятия, способствующим обеспечению его устойчивости и конкурентных преимуществ. Он позволяет не только оценить текущее финансовое положение предприятия, но и выявить проблемные зоны, а также сформировать обоснованные управленческие решения. Таким образом, финансовый анализ представляет собой систему методов и приёмов исследования финансового состояния предприятия, направленных на оценку его текущей деятельности и перспектив развития [2].

Финансовый анализ представляет собой системный процесс оценки финансового состояния предприятия с использованием количественных и качественных показателей. Основными направлениями исследования являются: оценка платежеспособности, ликвидности, деловой активности, устойчивости, прибыли и рентабельности [3].

Применение в аналитике искусственного интеллекта открывает новые возможности в совершенствовании методов финансового анализа за счёт повышения точности расчетов, ускорения обработки данных и повышения общей эффективности аналитической деятельности.

Основной целью финансового анализа является комплексная оценка финансового состояния предприятия и выявление направлений повышения эффективности его деятельности. Для достижения данной цели требуется выполнить ряд задач:

- оценить текущее финансовое положение предприятия;
- выявить факторы, влияющие на доходность и рентабельность;
- прогнозирование финансовых показателей;
- выявление внутренних резервов укрепления финансового состояния и формирование рекомендаций для принятия управленческих решений.

Результаты проведенного финансового анализа создают основу для планирования бюджета, инвестиций и стратегических инициатив. Например, своевременное выявление сниженной ликвидности позволяет предприятию скорректировать финансовую стратегию и предотвратить возможные финансовые риски. Кроме того, результаты финансового анализа имеют значение не только для внутренних пользователей, но и для внешних заинтересованных сторон, таких как инвесторы, кредиторы и государственные органы.

Поэтому финансовый анализ занимает важное место в системе управления предприятием. Он обеспечивает руководство необходимой информацией для принятия обоснованных решений и способствует повышению эффективности использования ресурсов.

Финансовый анализ проявляется в следующих аспектах:

- служит основой для стратегического и оперативного управления;
- обеспечивает контроль финансовой деятельностью;

- способствует повышению прозрачности и инвестиционной привлекательности предприятия;
- используется при разработке бюджетов и финансовых планов;
- помогает оценивать результаты деятельности и корректировать стратегию развития.

Значение финансового анализа заключается как в инструменте обеспечения устойчивого функционирования предприятия в следующем:

- своевременное выявление финансовых проблем и угроз;
- обеспечение финансовой устойчивости и платёжеспособности;
- повышение эффективности использования ресурсов;
- рост прибыльности и снижение издержек;
- укрепление конкурентных позиций предприятия на рынке.

Таким образом, финансовый анализ способствует формированию эффективной системы управления и повышению общей результативности деятельности предприятия.

Внедрение искусственного интеллекта (ИИ) в финансовый анализ позволит автоматизировать все процессы анализа данных, выявить скрытые закономерности и формировать прогнозы на основе больших массивов информации.

Искусственный интеллект представляет собой совокупность методов машинного обучения, нейросетей и интеллектуальных алгоритмов, позволяющих обрабатывать большие объёмы данных и выявлять скрытые закономерности.

Основные возможности ИИ в финансовом анализе: [4].

- автоматизация обработки больших массивов информации;
- выявление трендов и закономерностей, которые сложно обнаружить вручную;
- прогнозирование финансовых результатов с высокой точностью;
- снижение влияния субъективного человеческого фактора;
- поддержка управленческих решений на основе комплексного анализа.

Приведем программы автоматизации и обработки данных, применяемых в финансовом анализе.

Таблица 1.

Программы автоматизации и обработки данных

Программа	Основная задача	Эффект для финансового анализа
Microsoft Excel + Power BI	Сбор, обработка и визуализация данных	Быстрая обработка финансовых данных, сводные таблицы, графики и дашборды
Tableau	Визуализация и анализ больших данных	Интерактивные дашборды, выявление трендов, мониторинг KPI
R / Python	Статистический анализ и машинное обучение	Прогнозирование доходов/расходов, выявление закономерностей, моделирование сценариев
SAS / SPSS	Предиктивная аналитика и статистика	Оценка рисков, прогноз финансовых показателей, сценарное моделирование
SAP Analytics / ERP	Управление финансами и корпоративная аналитика	Консолидация финансовых потоков, контроль бюджета, стратегическое планирование
Oracle Financials / Analytics	Финансовый контроль и отчётность	Прогнозирование прибыли, анализ KPI, интеграция с бизнес-процессами
1C:Предприятие	Автоматизация учета и отчетности	Формирование бухгалтерских отчетов, контроль доходов и расходов, анализ платежеспособности

Алгоритмы ИИ могут анализировать динамику расходов и доходов предприятия за большой ряд лет, учитывая сезонные колебания, экономические показатели отрасли и внешние рыночные факторы. На этой основе формировать прогноз прибыли на будущий период.

Приведем инструменты искусственного интеллекта, применяемые в финансовом анализе.

Таблица 2.

Инструменты искусственного интеллекта в финансовом анализе

Технология ИИ	Применение в финансовом анализе	Эффект для финансового анализа	Примеры инструментов
Машинное обучение (ML)	Прогнозирование финансовых показателей: доходов, расходов, прибыли; выявление закономерностей	Выявление скрытых закономерностей, прогноз прибыли, оценка кредитного риска	Python (Scikit-learn), R, RapidMiner
Глубокое обучение (DL)	Анализ больших и сложных финансовых данных;	Прогноз временных рядов, моделирование сложных	TensorFlow, PyTorch, Keras

	прогнозирование временных рядов	сценариев, выявление аномалий	
Прогностическая аналитика (Predictive Analytics)	Прогнозирование и моделирование сценариев. Моделирование финансовых сценариев; оценка кредитного и инвестиционного риска	«Что-если» анализ, оценка последствий решений, управление финансовыми рисками	IBM SPSS, SAS Predictive Analytics, Azure ML
Обработка естественного языка (NLP)	Анализ текстовой информации: отчеты, новости, регуляторные документы	Автоматическая обработка отчетов, новостей, выявление финансовых сигналов	GPT-4/5, BERT, spaCy
Роботизированная автоматизация процессов (RPA)	Автоматизация сбора и обработки данных; генерация отчетов	Быстрое формирование отчетов, интеграция данных из разных источников	UiPath, Blue Prism, Automation Anywhere
Искусственные нейронные сети (ANN)	Выявление сложных зависимостей, оптимизация портфелей	Анализ финансовых рисков, оптимизация инвестиционных портфелей	TensorFlow, PyTorch, MATLAB Neural Network Toolbox
Генеративные модели (Generative AI)	Автоматическая генерация отчетов, прогнозов и аналитических заключений	Автоматическая генерация аналитических заключений, визуализаций и рекомендаций	ChatGPT, GPT-4/5, Copilot

Внедрение ИИ позволяет модернизировать традиционные методы финансового анализа по основным направлениям:

- прогнозирование показателей с использованием алгоритмов машинного обучения;
- оценка финансовых рисков на основе интеллектуальных систем;
- автоматизация отчетности и аналитических процедур;
- интеграция аналитических платформ в систему управления предприятием.

Добавление ИИ позволяет не только ускорить процесс анализа, но и заранее выявить финансовые трудности и потенциальные риски в деятельности предприятия. Поэтому, ИИ позволяет не только анализировать текущую ситуацию, но и предсказывать будущие сценарии, снижая финансовые риски.

Перспективы развития финансового анализа связаны с дальнейшей цифровизацией и интеграцией ИИ:

- расширение применения предиктивной аналитики;
- внедрение систем поддержки управленческих решений;
- повышение уровня автоматизации;
- использование нейросетевых моделей для анализа нестандартных ситуаций.

Финансовый анализ продолжает оставаться ключевым элементом управления предприятием. Внедрение технологий искусственного интеллекта позволяет совершенствовать методы анализа, повышать точность прогнозов и ускорять обработку данных. Применение ИИ расширяет возможности управленческих решений, повышает устойчивость предприятия к внешним изменениям и открывает новые перспективы для развития финансовой аналитики.

Таким образом, в будущем финансовый анализ станет более точным, быстрым и ориентированным на прогнозирование и предотвращение финансовых рисков.

Список использованных источников:

1. Савицкая, Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. - М.: ИНФРА-М, 2021. - 384 с.
2. Шеремет, А. Д., Сайфулин, Р. С. Финансовый анализ. – М.: ИНФРА-М, 2020. - 208 с.
3. Ковалев, В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2021. - 560 с.
4. Башкатов, В. В. Перспективы интеграции технологий искусственного разума в сферу финансовой отчетности / В. В. Башкатов, Е. Ю. Болотов // Деловой вестник предпринимателя. - 2024. - № 2(16). - с. 9-13. - ББК ОСХОБК

СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ И БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

Тоқтаболат Т. студент 1 курса,
ОП "Государственный аудит" ЕНУ им.
Л.Н. Гумилева, г. Астана,
Республика Казахстан
toktabolattolganay@gmail.com

Алибекова А.Б.
Доктор PhD, и.о доцента кафедры
"Государственный аудит" ЕНУ им.
Л.Н. Гумилева, г. Астана,
Республика Казахстан

Аннотация. В данной статье проводится комплексный анализ трансформации финансовой и банковской систем, а также институтов государственного аудита и финансового контроля Казахстана в условиях перехода к цифровой экономике. Рассматривается налоговая система как фундаментальный инструмент реализации экономической политики государства, выполняющий, фискальную, регулирующую, распределительную и стимулирующую функции. Особое внимание уделено современным вызовам, таким как зависимость бюджета от сырьевого сектора, наличие теневой экономики и необходимость адаптации к глобальным технологическим изменениям.

В работе анализируются статистические показатели налоговых поступлений в Республике Казахстан, их динамика и роль в обеспечении устойчивого экономического роста. Исследуется влияние цифровизации на повышение эффективности налогового администрирования, включая внедрение электронных деклараций и автоматизированных систем контроля, что способствует снижению коррупционных рисков и сокращению теневого сектора. Сделан вывод, что развитие предиктивной аналитики и цифровых инструментов является ключевым условием формирования прозрачной и адаптивной финансовой системы Казахстана до 2030 года.

Ключевые слова: цифровая экономика, банковская система, государственный аудит, финансовый контроль, Казахстан, финтех, Big Data, кибербезопасность.

Введение

В условиях глобальной цифровизации мировая экономика претерпевает значительные изменения, затрагивающие все ключевые сферы общественной жизни, включая финансовую и банковскую системы. Республика Казахстан, следуя современным мировым тенденциям, активно внедряет цифровые технологии, направленные на повышение эффективности экономических процессов, прозрачности финансовых операций и качества государственных услуг. Развитие цифровой экономики становится одним из приоритетных направлений государственной политики, что отражается в реализации различных программ цифровизации и модернизации финансового сектора.

Финансовая и банковская система играет важнейшую роль в обеспечении устойчивого экономического роста страны. В последние годы наблюдается активное развитие безналичных платежей, мобильного банкинга, финтех-компаний и электронных финансовых сервисов. Данные процессы способствуют ускорению финансовых операций, снижению транзакционных издержек и расширению доступа населения к банковским услугам.

Одновременно с этим цифровизация порождает новые вызовы, связанные с кибербезопасностью, защитой персональных данных, а также необходимостью адаптации нормативно-правовой базы к новым условиям. Существенные изменения происходят и в системе государственного аудита и финансового контроля, которые постепенно переходят к использованию цифровых инструментов, аналитики больших данных и автоматизированных систем мониторинга.

Таким образом, актуальность темы исследования обусловлена необходимостью комплексного анализа современных вызовов и перспектив развития финансовой системы, государственного аудита и финансового контроля в условиях цифровой экономики Казахстана.

Кроме того, важным аспектом является усиление роли инновационных технологий, таких как искусственный интеллект, блокчейн и большие данные, которые трансформируют традиционные подходы к управлению финансами и контролю за бюджетными средствами. Внедрение цифрового тенге и развитие открытого банкинга открывают новые возможности для повышения эффективности финансовых операций и интеграции Казахстана в глобальную финансовую систему. Вместе с тем, возрастает необходимость подготовки квалифицированных специалистов, способных работать в условиях цифровой среды, а также совершенствования

институциональной базы. В этой связи исследование направлено не только на выявление текущих проблем, но и на определение стратегических направлений развития финансовой и контрольной системы в долгосрочной перспективе.

Развитие финансовой системы

В Казахстане наблюдается активный рост безналичных платежей и цифровых сервисов. Банки внедряют мобильные приложения, онлайн-кредиты и цифровые платформы, что значительно упрощает доступ населения к финансовым услугам. Современные пользователи все чаще отдают предпочтение дистанционным каналам обслуживания, что способствует сокращению использования наличных денежных средств.

Развитие финтех-компаний также оказывает значительное влияние на банковский сектор, усиливая конкуренцию и стимулируя внедрение инновационных решений. Важным направлением является развитие экосистем банков, которые предоставляют не только финансовые, но и нефинансовые услуги. Кроме того, активно развивается система быстрых платежей и QR-технологии, позволяющие осуществлять операции мгновенно и с минимальными издержками.

Динамика развития безналичных платежей в Республике Казахстан в условиях цифровой трансформации экономики

Рисунок 1 – Динамика объема безналичных платежей в Республике Казахстан за 2019–2024 годы
Источник: составлено автором на основе данных Национального банка Республики Казахстан, а также аналитических материалов Forbes Kazakhstan и Kapital.kz.

На данном рисунке представлена динамика роста безналичных платежей в Казахстане за последние годы. Как видно, начиная с 2019 года наблюдается стремительное увеличение объема безналичных транзакций, что связано с активным внедрением цифровых технологий в финансовый сектор. Особенно заметный рост произошел в период пандемии, когда увеличился спрос на дистанционные банковские услуги и онлайн-платежи. Расширение мобильного банкинга, развитие QR-платежей и цифровых сервисов существенно повлияли на изменение поведения потребителей. Увеличение доли безналичных операций свидетельствует о переходе экономики к цифровому формату и повышению прозрачности финансовых потоков. Данная тенденция также способствует снижению уровня теневой экономики и повышению эффективности государственного финансового контроля. Таким образом, представленные данные подтверждают устойчивый рост цифровизации финансовой системы Казахстана.

Структура и доля безналичных операций в финансовой системе Республики Казахстан.

Рисунок 2 – Структура безналичных платежей и их доля в общем объеме финансовых операций в Казахстане

На рисунке представлена структура безналичных платежей и их доля в общей системе финансовых операций Казахстана. Анализ показывает, что безналичные расчеты занимают доминирующее положение и продолжают увеличиваться с каждым годом. Основную часть составляют платежи через мобильные приложения и интернет-банкинг, что обусловлено развитием цифровой инфраструктуры и доступностью финансовых услуг для населения. Также значительную роль играют POS-терминалы и QR-платежи, которые широко используются в повседневной жизни. Высокая доля безналичных операций свидетельствует о повышении уровня финансовой грамотности населения и доверия к банковской системе. Кроме того, это способствует снижению издержек, ускорению расчетов и повышению прозрачности финансовых процессов. В целом, данные подтверждают, что Казахстан активно движется в направлении цифровой экономики и интеграции современных финансовых технологий.

Данные свидетельствуют о стремительном развитии цифровой финансовой системы в Казахстане. Рост безналичных платежей подтверждает повышение уровня цифровизации экономики и активное внедрение современных финансовых технологий.

Для дальнейшего устойчивого развития рекомендуется:

1. Усиление кибербезопасности и защита персональных данных клиентов;
2. Повышение квалификации специалистов в области IT и финансовых технологий;
3. Снижение цифрового неравенства через доступ к современным финансовым сервисам в регионах;
4. Расширение использования мобильного банкинга и электронных платежей;
5. Развитие государственной нормативной базы для поддержки инновационных финансовых инструментов.

Эти меры позволят повысить эффективность финансовой системы, укрепить доверие населения к банкам и обеспечить безопасное внедрение цифровых технологий в экономику.

Заключение

Цифровизация финансовой и банковской системы Казахстана способствует росту эффективности, прозрачности и доступности услуг. Статистика показывает значительное увеличение безналичных платежей и активное развитие мобильного банкинга. Вместе с тем возникают новые вызовы: киберугрозы, утечка данных, нехватка IT-специалистов и цифровое неравенство. Государственный аудит и финансовый контроль становятся более автоматизированными и аналитически ориентированными. Для устойчивого развития необходимо укрепление кибербезопасности, повышение квалификации кадров и совершенствование нормативной базы. Внедрение этих мер обеспечит безопасное, прозрачное и инновационное функционирование финансовой системы, способствуя долгосрочному экономическому росту Казахстана.

Список использованных источников:

1. Национальный банк Республики Казахстан — статистические данные о безналичных платежах и цифровой трансформации банковской системы. URL: <https://nationalbank.kz>
2. Бюро национальной статистики Республики Казахстан — официальная статистика по финансовым операциям и цифровизации экономики. URL: <https://stat.gov.kz>
3. Forbes Kazakhstan — аналитика и исследования развития безналичных платежей и финтех. URL: <https://forbes.kz>
4. Kapital.kz — новости и графики по цифровизации банковского сектора Казахстана. URL: <https://kapital.kz>
5. McKinsey & Company — Global Banking Report 2023, цифровизация финансов и инновации. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services>
6. WorldBank — Digital Economy Reports — мировые тенденции цифровизации финансовых систем. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/digitaldevelopment>
7. OECD — Financial Digitalization Studies — отчеты по развитию цифровых финансов и безопасности. URL: <https://www.oecd.org/finance/>
8. Бес. Медиа — статистика безналичных платежей в Казахстане. URL: <https://bes.media/news/beznalichnie-platezhi-v-kazahstane-virosli-na-86-v-2023-godu-57cfbd>

**ТРАНСФОРМАЦИЯ КРЕДИТНЫХ ПРОДУКТОВ БАНКОВ ПОД ВЛИЯНИЕМ
ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

Тулеева Галия Турсыналиевна,
магистр учета и аудита
Рубенок Анна, студент 3 курса
ТарУ имени М.Х. Дулати, Тараз

Аннотация: Актуальность исследования кредитных продуктов банков связана с необходимостью адаптации финансовых услуг к условиям цифровой трансформации и постпандемийной реальности. В статье рассматриваются современные тенденции развития кредитных программ, их виды, формы и роль в экономике. Особое внимание уделено влиянию цифровых технологий на процессы кредитования, включая внедрение онлайн-сервисов, мобильных приложений и автоматизации банковских операций. Также анализируется значимость кредитной политики банков, ее стратегических и тактических компонентов, направленных на повышение эффективности предоставления кредитных продуктов и минимизацию кредитных рисков. Отмечается, что кредитные операции остаются ключевым элементом банковской деятельности, способствующим экономическому росту и поддержке различных секторов экономики.

Ключевые слова: кредит, кредитный продукт, кредитная политика, банковские операции, цифровизация, кредитование, кредитный риск, экономика, онлайн-сервисы, финансовые технологии

Аңдатпа: банктердің несиелік өнімдерін зерттеудің өзектілігі қаржылық қызметтерді цифрлық трансформация және пандемиядан кейінгі шындық жағдайларына бейімдеу қажеттілігімен байланысты. Мақалада несиелік бағдарламалардың қазіргі даму тенденциялары, олардың түрлері, формалары және экономикадағы ролі қарастырылады. Онлайн-сервистерді, Мобильді қосымшаларды енгізуді және банк операцияларын автоматтандыруды қоса алғанда, цифрлық технологиялардың Кредиттеу процестеріне әсеріне ерекше назар аударылады. Сондай-ақ, банктердің несиелік саясатының маңыздылығы, оның несиелік өнімдерді ұсыну тиімділігін арттыруға және несиелік тәуекелдерді азайтуға бағытталған стратегиялық және тактикалық компоненттері талданады. Несиелік операциялар экономикалық өсуге және экономиканың әртүрлі секторларын қолдауға ықпал ететін банктік қызметтің негізгі элементі болып қала беретіні атап өтілді.

Түйін сөздер: несие, несие өнімі, несие саясаты, банктік операциялар, цифрландыру, несиелеу, несиелік тәуекел, экономика, онлайн қызметтер, қаржы

Abstract: The relevance of researching bank credit products is driven by the need to adapt financial services to the conditions of digital transformation and the post-pandemic reality. This article explores current trends in the development of credit programs, their types, forms, and role in the economy. Particular attention is given to the impact of digital technologies on lending processes, including the implementation of online services, mobile applications, and the automation of banking operations. The study also analyzes the significance of banks' credit policy, including its strategic and tactical components aimed at improving the efficiency of credit product delivery and minimizing credit risks. It is noted that credit operations remain a key element of banking activity, contributing to economic growth and supporting various sectors of the economy.

Keywords: credit, credit product, credit policy, banking operations, digitalization, lending, credit risk, economy, online services, financial technologies

Актуальность исследования кредитных продуктов банка и их развитие, является своевременным в настоящее время цифровых технологий. На их ускоренное развитие и совершенствование оказали причины пандемии и ограничений. Были разработаны механизмы улучшения самих способов оформления кредита путем интернета, онлайн режима, мобильных приложений. Также были предложены улучшенные условия процентных ставок субсидирования и льготного кредитования для всех видов кредитования.

Важной и главной операцией при ведении банковских операций являются кредитные операции по предоставлению кредита тем лицам или заемщикам кто в них нуждается. Для

проведения кредитных операций, банки разрабатывают программы и условия их предоставления. Разработанные программы по предоставлению кредита и условия их предоставления, носят название кредитный продукт.

Для эффективной реализации и результативности созданных кредитных продуктов банк утверждает принятую созданную кредитную политику, включающую в себя стратегию разработки новых кредитных программ и продуктов, тактику организации самого процесса предоставления кредитных продуктов, контроль и порядок за проведение кредитной политики. В ней руководство точно дает направление предоставления кредитных продуктов. Указывают основные моменты условий их предоставления: способы погашения, принципы, формы предоставления, виды, цели предоставления кредита, проценты.

Важной и главной операцией при ведении банковских операций являются кредитные операции по предоставлению кредита тем лицам или заемщикам кто в них нуждается. Для проведения кредитных операций, банки разрабатывают программы и условия их предоставления. Разработанные программы по предоставлению кредита и условия их предоставления, носят название кредитный продукт.

Для эффективной реализации и результативности созданных кредитных продуктов банк утверждает принятую созданную кредитную политику, включающую в себя стратегию разработки новых кредитных программ и продуктов, тактику организации самого процесса предоставления кредитных продуктов, контроль и порядок за проведение кредитной политики. В ней руководство точно дает направление предоставления кредитных продуктов. Указывают основные моменты условий их предоставления: способы погашения, принципы, формы предоставления, виды, цели предоставления кредита, проценты.

Приведем основные главные приоритеты кредитной политики банка.

Соблюдение и выполнение принятых направлений кредитной политики способствует получению высоких доходов и отсутствию возможности возникновения причин кредитного риска.

Использование всех требований кредитной политики при разработке условий кредитования способствует созданию эффективного кредитного продукта.

Роль кредита в развитии экономики очевидна, так как, он способствует ускоренному развитию производительных сил, росту источникам капитала банка. Позволяет развивать перспективные отрасли экономики страны, а значит развивать в целом экономику страны.

Таким образом, роль кредита в развитии экономики страны в настоящее время повышается, и имеет важное значение для развития общества.

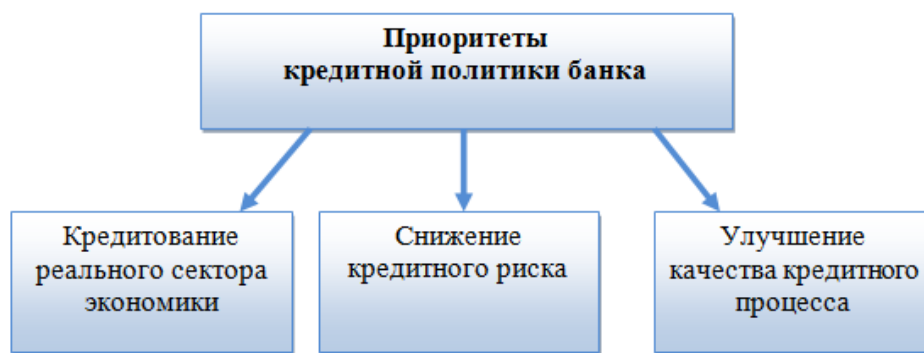

Рисунок 1. Основные приоритеты кредитной политики банка

Кредит как экономическая категория представляет собой определенный вид общественных отношений, связанных с движением стоимости (в денежной или товарной форме). Посредством кредитования могут, приобретаться товарно-материальные ценности, машины, механизмы, и население имеет возможность купить товары с рассрочкой платежа [1].

Многие авторы выражают схожее мнение о категории кредита. Приведем несколько мнений о его содержании.

Кредит представляет собой совокупность экономических отношений, возникающих между кредитором и заемщиком по поводу ссуженной стоимости, движение которой должно обеспечить эффективное размещение, использование и возврат [2].

Кредит как экономическая категория представляет собой определенный вид общественных отношений, связанных с движением стоимости на условиях возвратности [3].

Кредит - заём (от лат. credere -доверять) или кредитные отношения - общественные отношения, возникающие между субъектами экономических отношений по поводу движения стоимости [4].

Все авторы трактуют о эффективном движении кредитных средств и их способности обеспечения своевременности возврата.

Кредит выполняет три основных функции.

Рисунок 2. Функции кредита

При кредитовании возникают кредитные отношения на кредитном рынке между ее участниками кредиторами и заемщиками.

Рассмотрим схему кредитных отношений.

Рисунок 3. Кредитные отношения

При процессе кредитования возникает передвижение выданных средств от кредитора к заемщику, из одной отрасли в другую. Возникают кредитные отношения и сам кредитный рынок.

В настоящее время, в условиях глобализации, кредитование способно обеспечить исполнение государственных программ развития экономики и общества, увеличить размеры производства продукции, выступить в качестве дополнительного источника финансирования проектов, потребностей физических лиц, в виде краткосрочных кредитов и долгосрочных кредитов [5].

В практике можно встретить несколько форм кредита: денежную, товарную, смешанную или товарно-денежную форму.

Денежная форма кредита всегда осуществляет кредитование в наличных денежных средствах на принципах их возвратности оплатой услуг в виде процента

Товарная форма предусматривает взамен обмена на товар и ее возврата с оплатой процента за использование услуги кредита.

При сочетании двух форм может быть выдан кредит наличными средствами, но возврат их будет предполагать товар.

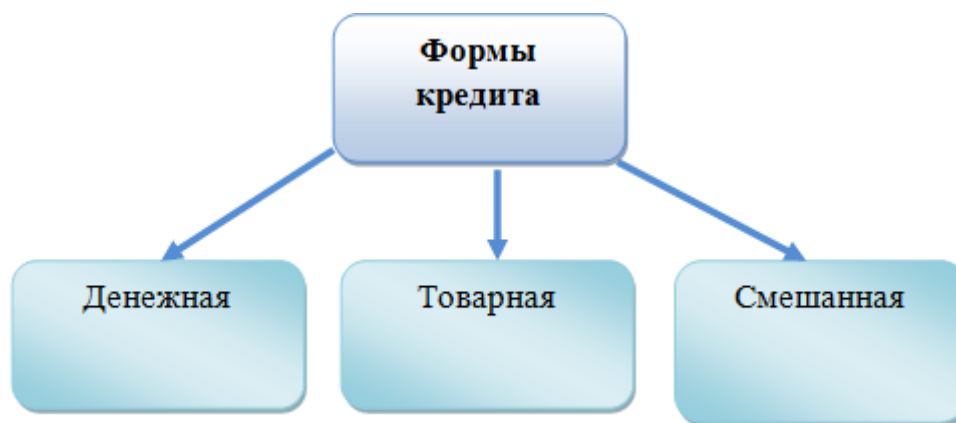

Рисунок 4. Виды форм кредита

Часто встречающейся формой является первая форма - денежная форма кредитования.

Заключение. В условиях стремительного развития цифровых технологий и изменений, вызванных пандемией, банковская система Республики Казахстан активно адаптирует свои кредитные продукты под новые требования времени. Современное кредитование стало более доступным благодаря внедрению онлайн-сервисов, мобильных приложений и автоматизированных платформ, что значительно повысило оперативность и удобство получения кредитов для населения и бизнеса.

Разработка и реализация эффективной кредитной политики позволяет банкам не только предлагать конкурентоспособные кредитные продукты, но и снижать уровень кредитных рисков. Четко сформулированная кредитная стратегия, включающая виды, формы, цели и условия предоставления кредитов, способствует устойчивому развитию как самой банковской сферы, так и экономики в целом.

Кредит продолжает выполнять важнейшие функции — перераспределение капитала, стимулирование потребления и инвестиций, поддержка приоритетных отраслей и социально значимых направлений. Его роль как экономической категории сохраняет ключевое значение в обеспечении финансовой устойчивости и развития страны.

Таким образом, совершенствование кредитных продуктов на основе цифровизации и гибкой кредитной политики является важным направлением повышения эффективности банковской деятельности и поддержки устойчивого экономического роста.

Список использованных источников:

1. Сейдахметова Ф. С. Банковское дело. — Алматы: Экономика, 2020. — 480 с.
2. Национальный Банк Республики Казахстан. Официальный сайт [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.nationalbank.kz>
3. Положение о кредитной политике банка: Методические рекомендации. — Астана: Ассоциация финансистов Казахстана, 2022. — 64 с.
4. Назарбаева А. Б. Кредитование в условиях цифровой экономики // Вестник экономики и финансов. — 2023. — №2. — С. 45–52.
5. OECD. Digitalisation in Finance 2021: Challenges and Policy Responses [Электронный ресурс]. — URL: <https://www.oecd.org/finance/digitalisation-in-finance.htm>

ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУДАҒЫ РӨЛІ

Тулекова Н.Н., экономика магистрі,
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті,
Тараз қаласы

Аннотация

Мақалада қаржы секторындағы инновациялық менеджменттің маңызы, оның тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз етудегі рөлі және тәуекелдерді басқару жүйесіне ықпалы қарастырылады. Қазіргі цифрландыру жағдайында қаржы институттары инновациялық технологияларды енгізу арқылы өз қызметінің тиімділігін арттырып, тәуекелдерді төмендетуге мүмкіндік алады. Инновациялық басқару тәсілдерінің қаржы секторындағы тұрақтылықты нығайтудағы маңызды құрал бола алатындығына дәлел келтірілген.

Түйін сөздер: инновациялық менеджмент, қаржы секторы, тәуекелдерді басқару, цифрландыру, тұрақты даму.

Қазіргі жаһандану және цифрлық трансформация жағдайында қаржы секторы экономиканың негізгі драйверлерінің бірі болып табылады. Қаржы ұйымдарының тиімді жұмыс істеуі елдің экономикалық тұрақтылығы мен дамуына тікелей әсер етеді. Осы тұрғыда инновациялық менеджменттің рөлі артып келеді[4].

Инновациялық менеджмент – бұл жаңа технологиялар мен басқару әдістерін енгізу арқылы ұйым қызметінің тиімділігін арттыруға бағытталған басқару жүйесі. Қаржы секторында бұл ұғым цифрлық банкинг, финтех шешімдері, жасанды интеллект, үлкен деректер сияқты құралдарды қолданумен тығыз байланысты.

Қаржы секторындағы инновациялық менеджмент – бұл қаржы ұйымдарының қызметінде жаңа технологияларды, цифрлық құралдарды және басқару тәсілдерін жүйелі түрде енгізу процесі. Соңғы жылдары финтех компаниялардың дамуы, онлайн банкингінің кең таралуы, мобильді төлем жүйелерінің пайда болуы қаржы секторындағы инновациялардың негізгі бағыттары болып отыр. Мұндай өзгерістер клиенттерге қызмет көрсету сапасын арттырып қана қоймай, операциялық шығындарды азайтуға мүмкіндік береді[3].

Инновациялық менеджменттің негізгі элементтеріне мыналар жатады:

- цифрлық технологияларды енгізу;
- деректерді талдау жүйелерін пайдалану;
- клиентке бағытталған қызметтерді дамыту;
- бизнес-процестерді автоматтандыру.

Қаржы секторындағы инновациялық менеджмент тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Біріншіден, инновациялар қаржы қызметтерінің қолжетімділігін арттырады. Мысалы, мобильді банкинг арқылы шалғай аймақтардағы тұрғындар да қаржылық қызметтерді пайдалана алады; екіншіден, инновациялық технологиялар ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде экологиялық және экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етеді; үшіншіден, инновациялық менеджмент қаржы ұйымдарының бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Заманауи технологияларды қолданатын ұйымдар нарықта жетекші орынға ие болады. Сонымен қатар, тұрақты даму концепциясы экологиялық, әлеуметтік және басқарушылық қағидаттарымен тығыз байланысты. Инновациялық басқару осы қағидаттарды жүзеге асыруға ықпал етеді. Қаржы секторында тәуекелдерді басқару маңызды орын алады. Инновациялық менеджмент тәуекелдерді анықтау, бағалау және басқару процесін жетілдіруге мүмкіндік береді[3].

Жасанды интеллект пен үлкен деректерді қолдану тәуекелдерді алдын ала болжауға мүмкіндік береді. Мысалы, клиенттердің мінез-құлқын талдау арқылы несие тәуекелін төмендетуге болады. Сонымен қатар, блокчейн технологиясы қаржылық операциялардың ашықтығын қамтамасыз етіп, алаяқтық тәуекелін азайтады. Инновациялық менеджменттің тағы бір артықшылығы – тәуекелдерді басқару жүйесінің автоматтандырылуы. Бұл адами фактордың әсерін азайтып, шешім қабылдау жылдамдығын арттырады.

Алайда, инновациялық менеджментті енгізуде бірқатар мәселелер бар:

- киберқауіпсіздік деңгейінің жеткіліксіздігі;
- кадрлық ресурстардың тапшылығы;
- технологиялық инфрақұрылымның толық дамымауы.

Осы мәселелерді шешу қаржы секторындағы тұрақты дамуды қамтамасыз ету үшін маңызды.

Қаржы секторында инновациялық менеджментті енгізу тек технологиялық өзгерістермен шектелмей, экономикалық тиімділікке де тікелей әсер етеді. Соңғы жылдары цифрландыру мен инновациялық шешімдерді қолдану банктер мен қаржы ұйымдарының негізгі қаржылық көрсеткіштерін жақсартуға мүмкіндік берді.

Біріншіден, операциялық шығындардың төмендеуі байқалады. Дәстүрлі қызмет көрсету модельдерімен салыстырғанда, цифрлық платформалар шығындарды 20–30%-ға дейін азайтуға мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн банкинг жүйелері бөлімшелер санын қысқартып, қызмет көрсету шығындарын төмендетеді.

Екіншіден, табыстылық деңгейі артады. Инновациялық менеджмент клиенттер базасын кеңейтіп, жаңа өнімдер мен қызметтерді енгізуге жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде пайыздық және комиссиялық табыстың өсуіне алып келеді.

Үшіншіден, тәуекелдердің төмендеуі байқалады. Инновациялық технологиялар, әсіресе Big Data және жасанды интеллект, қаржылық тәуекелдерді алдын ала болжауға мүмкіндік береді. Бұл несиелік тәуекелдерді азайтып, проблемалық активтердің үлесін төмендетеді.

Төртіншіден, инвестициялық тартымдылық артады. Инновациялық басқару жүйелерін енгізген қаржы ұйымдары инвесторлар үшін сенімді және тиімді объект ретінде қарастырылады. Бұл капитал тартуды жеңілдетеді.

Қаржы секторындағы инновациялық менеджмент тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз етудің және тәуекелдерді тиімді басқарудың маңызды құралы болып табылады. Инновациялық технологияларды енгізу қаржы ұйымдарының тиімділігін арттырып, қызмет көрсету сапасын жақсартады және тәуекелдерді төмендетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, цифрландыру қаржы секторының ашықтығы мен сенімділігін арттырады. Болашақта қаржы секторында инновациялық менеджменттің рөлі одан әрі арта түседі. Сондықтан қаржы ұйымдары инновацияларды белсенді түрде енгізіп, тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіруі қажет[4].

Жамбыл облысының қаржы секторы соңғы жылдары цифрландыру, финтех шешімдер және басқарудың инновациялық әдістерін енгізу арқылы қарқынды трансформация кезеңінен өтуде. Бұл өзгерістер аймақтың экономикалық тұрақтылығын арттырумен қатар, қаржылық тәуекелдерді тиімді басқаруға мүмкіндік беруде. Жамбыл облысының қаржы секторындағы қазіргі жағдайды талдап өтсек, Жамбыл облысында қаржы секторын негізінен екінші деңгейлі банктер, микроқаржылық ұйымдар, сақтандыру компаниялары және цифрлық төлем сервистері құрайды.

Бұл өзгерістер инновациялық менеджменттің енгізілуімен тікелей байланысты. Инновациялық менеджмент қаржы секторында келесі бағыттар арқылы тұрақты дамуды қамтамасыз етеді.

Ауылдық аймақтарда цифрлық банкингтің дамуы: қаржы қызметтерін қолжетімді етеді; шағын және орта бизнесті қолдайды. Инновациялық тәсілдер арқылы: өңірге инвестициялар тарту жеңілдейді; жаңа қаржы құралдары енгізіледі.

Цифрландырумен бірге қауіптер де өседі, сондықтан:

- деректерді қорғау күшейтіледі
- қауіпсіздік алгоритмдері енгізіледі

Төменде Жамбыл облысы бойынша қаржы секторына SWOT талдау жасадық.

Жамбыл облысы бойынша қаржы секторына SWOT талдау

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
- Цифрлық банкингтің дамуы - Қаржы қызметтерінің қолжетімділігі - Инновацияларды енгізу қарқыны	- Ауылдық жерлерде интернет сапасының төмендігі - Халықтың қаржылық сауаттылығы төмен - IT мамандардың жетіспеушілігі
Мүмкіндіктер	Қауіптер
- Финтех жобаларды дамыту - Мемлекеттік бағдарламалар - Инвестиция тарту	- Киберқауіптердің артуы - Экономикалық тұрақсыздық - Инфляция деңгейінің өсуі

Жамбыл облысында қолма-қол емес төлемдер үлесі 70–80 пайызға, онлайн банкинг қолданушылар саны жыл сайын 15–20 пайызға өсуде және ШОБ несиелендіру көлемі 10–12 пайызға өскен[2].

Бұл көрсеткіштер инновациялық басқарудың тиімділігін көрсетеді.

Қаржы секторындағы инновациялық менеджменттің тиімділігін дәлелдеу үшін соңғы жылдардағы нақты статистикалық көрсеткіштерді қарастыру маңызды.

Біріншіден, Қазақстанда цифрлық банкингтің қарқынды дамуы байқалады. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі деректеріне сәйкес, 2023–2024 жылдары қолма-қол ақшасыз төлемдердің көлемі 2 еседен астам өсіп, жалпы төлемдердің 85–90%-ын құрады. Бұл қаржы секторындағы цифрландыру деңгейінің жоғары екенін көрсетеді. Екіншіден, онлайн банкинг қолданушылар саны тұрақты өсуде. Қазақстанда мобильді банкингті пайдаланушылар саны 2020 жылы шамамен 8–9 млн адам болса, 2024 жылы 20 миллионнан астам пайдаланушыға жетті. Бұл клиенттердің цифрлық қызметтерге деген сұранысының артқанын білдіреді. Үшіншіден, қаржы ұйымдарының тиімділік көрсеткіштері жақсаруда[2]. Халықаралық зерттеулерге сәйкес, цифрлық технологияларды енгізген банктерде:

- операциялық шығындар 20–30%-ға төмендейді;
- табыстылық 15–25%-ға артады;
- қызмет көрсету уақыты 40–60%-ға қысқарады.

Төртіншіден, тәуекелдерді басқару көрсеткіштері де жақсаруда. Жасанды интеллектті қолданатын банктерде алаяқтық операцияларды анықтау деңгейі 85–95% дейін жетеді, ал несиелік тәуекелдер шамамен 10–15%-ға төмендейді. Қазақстан тәжірибесінде де оң өзгерістер байқалады. Мысалы, Kaspi Bank цифрлық экожүйесінің дамуы нәтижесінде:

- клиенттер саны 12 миллионнан асты;
- мобильді қосымша арқылы жүргізілетін операциялар жалпы операциялардың 90%-дан астамын құрайды;
- банк қызметінің тиімділігі айтарлықтай артты.

Сонымен қатар, халықаралық деңгейде де қаржы секторындағы цифрландырудың әсері жоғары. «McKinsey & Company» зерттеулеріне сәйкес, толық цифрланған банктердің табыстылығы дәстүрлі банктерге қарағанда орта есеппен 20–30%-ға жоғары. Осылайша, нақты цифрлық мәліметтер инновациялық менеджменттің қаржы секторындағы экономикалық тиімділігін дәлелдейді. Цифрландыру шығындарды азайтып, табысты арттырумен қатар, тәуекелдерді басқаруды жаңа деңгейге көтереді.

Қазақстан өңірлері ішінде Жамбыл облысы әлеуметтік-экономикалық дамудың оң динамикасын көрсетіп отырған аймақтардың бірі болып табылады. Соңғы жылдардағы статистикалық деректер өңір экономикасының тұрақты өсімін дәлелдейді. Жалпы өңірлік өнім (ЖӨӨ) көлемі айтарлықтай өсуде. 2025 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша ЖӨӨ көлемі 2,63 трлн теңгені құрап, нақты өсім 6,1 пайызды көрсетті. ЖӨӨ құрылымында қызмет көрсету саласының үлесі 59,1 пайызға ал өндіріс секторының үлесі 38,8 пайыз болды. Өңір экономикасының жалпы өсімі тұрақты деңгейде. 2024 жылдың қорытындысы бойынша экономикалық өсім 4,3 пайыз болды. Ал 2025 жылдың алғашқы айларында өсім қарқыны 15,8%-ға дейін жетіп, республикалық орташа көрсеткіштен жоғары болды. Инвестициялық белсенділік жоғары. 2024 жылы негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі 506,8 млрд теңгені құрады. Ал 2025 жылы инвестициялар көлемі 553,6 млрд теңгеге дейін өсіп, оның 82 пайызы жеке инвестициялар болды. Бұл өңірдің инвестициялық тартымдылығының жоғары екенін көрсетеді[2].

Төртіншіден, өнеркәсіп пен құрылыс саласында да өсім байқалады:

- өнеркәсіп өндірісі өсімі – 1,9%;
- құрылыс саласы – 16,2%;
- көлік – 9,9%;
- байланыс – 7,9%.

Сонымен қатар, 2026 жылдың басында өнеркәсіп өндірісінің көлемі 235,9 млрд теңгені құрап, бір жылда 17,4 пайызға өскен. Еңбек нарығы көрсеткіштері салыстырмалы түрде тұрақты:

- жұмыссыздық деңгейі – 4,8%;
 - тіркелген жұмыссыздар – шамамен 14,7 мың адам.
- Инфляциялық көрсеткіштер қалыпты деңгейде:
- тұтыну бағалары индексі – 102,3% (яғни инфляция ~2–3%).

Сауда және қызмет көрсету салалары да дамуда:

- бөлшек сауда көлемі – 84,3 млрд теңге;

- көтерме сауда – 53,7 млрд теңге.

Жоғарыда келтірілген статистикалық мәліметтер Жамбыл облысының экономикасы тұрақты өсім фазасында екенін көрсетеді. Әсіресе инвестиция көлемінің артуы, өнеркәсіп пен цифрландыру бағыттарының дамуы өңірдің қаржы секторында инновациялық менеджментті енгізуге қолайлы жағдай қалыптастырады. Бұл көрсеткіштер инновациялық басқару әдістерін енгізу арқылы өңірдің экономикалық тиімділігін арттыруға, тәуекелдерді төмендетуге және тұрақты дамуды қамтамасыз етуге мүмкіндік бар екенін дәлелдейді.

Жамбыл облысының қаржы секторында келесі проблемалар байқалады: цифрлық теңсіздік (қала мен ауыл арасындағы айырмашылық); киберқауіптердің артуы; қаржылық сауаттылықтың жеткіліксіздігі және инновациялық кадрлардың жетіспеуі[5].

Инновациялық менеджментті жетілдіру үшін келесі ұсыныстарды келтіреміз:

1. Цифрлық инфрақұрылымды дамыту
2. Қаржылық сауаттылықты арттыру бағдарламаларын енгізу
3. Финтех стартаптарды қолдау
4. Киберқауіпсіздік жүйелерін күшейту

Жамбыл облысының қаржы секторындағы инновациялық менеджмент тұрақты дамудың негізгі драйверіне айналуға. Цифрландыру, автоматтандыру және аналитикалық құралдарды енгізу қаржылық тұрақтылықты арттырып қана қоймай, тәуекелдерді тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, өңірдің қаржы жүйесі инновациялар арқылы жаңа деңгейге көтеріліп, ұлттық экономиканың дамуына маңызды үлес қосуда.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі. Қазақстанның қаржы нарығының жылдық есебі. – Астана, 2024.
2. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. Ұлттық статистика бюросы: әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштері. – Астана, 2024.
3. Қасымов Г.Қ. Қаржы менеджменті. – Алматы: Экономика, 2020.
4. Нұрғалиева К.С. Инновациялық менеджмент негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
5. Есентүгелов А.Е. Қазақстан экономикасының тұрақты дамуы. – Алматы, 2018.
6. Жолдасбекова А.Н. Цифрлық экономика және қаржы секторын дамыту. – Алматы, 2022.

ӨОЖ 332.1:711.4

ТҰРҒЫН ҮЙ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ЖЕР ТЕЛІМДЕРІН БЕРУДЕГІ БЮДЖЕТТІК ТЕТІКТЕР

Тургымбаева Д.А.

Әлібай Қ.Б.

3 курс студенттері

Ғылыми жетекші:

Гумар Н.А. – э.ғ.к., қауымд. профессор

Алматы технологиялық университеті

Аңдатпа. Қазақстандағы баспана саласындағы мемлекеттік саясат қоғамның осал санаттарын қолдауға бағытталған жүйелі шаралар кешенін қамтиды. Бұл жұмыста азаматтарға жер телімдерін өтеусіз бөлу және қолжетімді ипотекалық қаржыландыру тетіктерінің бюджеттік әсері қарастырылады. Аталған құралдар халықтың тұрғын үйге деген сұранысын қанағаттандырумен қатар, аймақтардың теңгерімді дамуына ықпал етеді. Сонымен бірге, олар ауылдық жерлердің экономикалық белсенділігін арттырып, урбанизация үдерісін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында инфрақұрылыммен қамтамасыз ету деңгейі мен жер ресурстарының қолжетімділігі деректер негізінде талданады. Нәтижесінде мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігі бағаланып, оларды жетілдіруге қатысты ұсыныстар қалыптастырылады.

Кілттік сөздер: тұрғын үй саясаты, тұрғын үйге қолжетімділік, тегін жер телімдері, жер инфрақұрылымы, жеңілдетілген ипотека, ауылдық жерлерді дамыту, урбанизация, әлеуметтік теңдік

Ключевые слова: жилищная политика, доступность жилья, бесплатные земельные участки, земельная инфраструктура, льготная ипотека, развитие сельских территорий, урбанизация, социальное равенство.

Keywords: housing policy, housing affordability, free land plots, land infrastructure, subsidized mortgage, rural development, urbanization, social equality.

Кіріспе. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыру жолындағы басымдықтарының ішінде азаматтарды сапалы баспанамен қамту мәселесі айрықша орын алады. Халықтың тұрмыс деңгейін жақсарту, мұқтаж жандарды демеу және аймақтарды өркендету мақсатында үкімет тұрғын үй қолжетімділігін арттыратын түрлі бюджеттік тетіктерді іске қосты. Соңғы кезеңдегі реформалардың ішінде ерекше нәтиже көрсеткен екі негізгі стратегиялық бағытты бөліп көрсетуге болады: бұл — жеке құрылысқа арналған тегін 10 сотық жер үлестерін бөлу және жеңілдетілген ипотекалық несиелеу жүйесін дамыту [1].

Бұл жер телімдерін өтеусіз беру саясаты халықтың өз бетінше үй тұрғызуына жол ашып, ауылдық аймақтардың инфрақұрылымын жаңғыртуға және ірі қалалардағы миграциялық жүктемені азайтуға септігін тигізеді. Сонымен қатар, арнайы ипотекалық жобалар жастар мен қоғамның осал топтарына меншікті пәтер алуға мүмкіндік беріп, елдегі экономикалық белсенділікті ынталандырумен қатар, әлеуметтік теңдік қағидаларын нығайта түседі [1].

Бұл мақалада аталған қос бюджеттік құралдың жұмыс істеу принциптері сараланып, олардың тиімділік деңгейі мен жүзеге асыру барысындағы кедергілері зерделенеді. Зерттеу аясында инженерлік коммуникациялардың маңызы, жер учаскелеріне нақты қол жеткізу мүмкіндіктері және тұрғындарды мемлекеттік деңгейде қолдау жолдары нақты статистикалық мәліметтер мен талдау кестелері арқылы негізделеді. Жұмыстың басты мақсаты — Қазақстандағы тұрғын үй саясатының әлеуметтік тиімділігін бағалау және бюджеттік механизмдердің практикалық нәтижелерін айқындау.

Талқылаулар мен талдау.Еліміздегі тұрғын үй стратегиясын жүзеге асырудың іргелі бағыттарының бірі — азаматтардың өз бетінше баспана тұрғызуы үшін 10 сотық жер үлесін өтеусіз беру бастамасы. Бұл жеңілдікті пайдалану құқығы ҚР Жер кодексінің 50-бабында бекітілген нормалар негізінде реттеледі [2]. Заңнамаға сәйкес, әрбір тұрғын ауылдық аймақтар мен қала маңындағы елді мекендерден жеке үй салу мақсатында 0,10 га жер телімін иеленуге бір мәрте мүмкіндік алады.

Бағдарламаның алдына қойған негізгі міндеттері:

- бұқараның өз күшімен үй тұрғызуына жағдай жасау;
- ауылдық жерлердегі инженерлік желілердің дамуын ынталандыру;
- ірі шаһарлардағы халық тығыздығын реттеу;
- әлеуметтік тұрғыдан аз қамтылған топтарға демеу болу.

Жер телімдерін табысты игеру тікелей инженерлік коммуникациялардың: электр қуатының, ауыз су жүйесінің, сапалы жолдар мен әлеуметтік нысандардың дайындығына байланысты. Техникалық жабдықталмаған учаскелерді пайдалану едәуір қиындық тудырады, бұған дәлел ретінде мына деректерді келтіруге болады: жер кезегіндегілер саны — 3,9 млн адамды құрайды, дайын инфрақұрылымы бар жерлердің үлесі — 65 %, ал орташа дайындық мерзімі — 6-дан 12 айға дейін созылады [3].

Жүйедегі негізгі түйткілдер:

- бос жатқан жер ресурстарының тапшылығы кейбір аймақтарда жобаның пәрменділігін төмендетеді;
- коммуникация желілерінің жетіспеушілігі ауылдық жерлердегі құрылыс қарқынын тежейді;
- кезекте тұру уақытының ұзақтығы азаматтардың баспаналы болу процесін қиындатады.

Қазақстанда баспана қолжетімділігін қамтамасыз етудің келесі тетігі — мемлекеттік жеңілдетілген ипотекалық жобалар. Бұл бағдарламалар халықтың осал санаттары мен жас мамандарға төмендетілген пайыздық мөлшерлеменен үй алуға жол ашады. Басты бағдарламалардың сипаттамасы:

- «5-10-20» — жылдық үстемесі 5–5,8 % аралығында, бастапқы жарнасы 10 %, негізінен жастар мен мұқтаж жандарға бағытталған;
- «2-10-20» (Бақытты отбасы) — 2 пайыздық мөлшерлеменен, 10 % алғашқы жарнамен көпбалалы, мүгедектігі бар және аз қамтылған отбасыларға беріледі;
- «7-20-25» — орташа табысы бар азаматтар үшін 7 % мөлшерлеменен, 20 % жарнамен 25 жылға дейінгі мерзімге ұсынылады [4].

2020 жылдан бері мемлекеттік несиелеу желілері арқылы 38,4 мыңнан астам отбасы өз баспанасына ие болса, бөлінген квоталардың 70 %-ы тікелей әлеуметтік осал топтардың үлесіне тиесілі [5].

Кесте 1.

Ұзақ мерзімді және қолжетімді төлеммен тұрғын үй алу мүмкіндігі

Бағдарлама	Пайыздық мөлшерлеме, %	Бастапқы жарна, %	Мақсатты топ
5-10-20	5-5,8	10	Жастар, әлеуметтік осал топтар
2-10-20	2	10	Азқамтылған отбасылар, мүгедектер
7-20-25	7	20	Орта табысты азаматтар
Ескерту: [5] негізінде автормен құрастырылды			

Бастапқы жарнаның көлемі кейбір санаттағы тұрғындар үшін айтарлықтай қаржылық салмақ салуы мүмкін, ал жобаның нәтижелілігі аймақтардың экономикалық әлеуетіне тікелей тәуелді.

Қазақстан Республикасындағы баспана стратегиясы бұқараның әлеуметтік жағдайын нығайтуға негізделген мемлекеттік саясаттың ажырамас бағыты болып табылады [6]. Бүгінгі таңда тұрғын үй қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында үкімет қос бірдей бюджеттік тетікті қатар іске асыруда: бұл — азаматтарға тегін жер үлестерін бөлу және жеңілдетілген ипотекалық жүйені жүргізу. Аталған құралдардың түпкі мақсаты бір болғанымен, олардың экономикалық табиғаты, әлеуметтік пәрменділігі мен іске асыру ерекшеліктері бір-бірінен алшақ.

Жеке құрылыс жүргізу үшін 10 сотық жер телімін өтеусіз беру бастамасы азаматтардың өз баспанасын тұрғызуына даңғыл жол ашады. Бұл механизмнің басты әлеуметтік мәні — тұрғындардың үй мәселесін өз мүмкіндіктерімен шешуіне қолайлы жағдай жасау болып табылады [7].

Мемлекет жер ресурстарын тегін ұсыну арқылы халықтың меншік иесіне айналу мүмкіндігін кеңейтеді және баспана саласындағы әлеуметтік алшақтықты жоюға ықпал етеді. Әсіресе ауылдық аймақтар мен қала маңындағы аумақтарда бұл саясат жаңа тұрғын үй массивтерінің бой көтеруіне, халықтың өңірлік теңгеріммен орналасуына және ірі шаһарлардағы тығыздықтың азаюына септігін тигізеді. Сонымен қатар, жер үлестерін бөлу жобасының нәтижелілігі инженерлік желілермен қамту деңгейіне тікелей байланысты. Электр қуаты, ауыз су, жол қатынасы, кәріз жүйелері мен әлеуметтік нысандар дайын болмаған жағдайда жерді игеру процесі айтарлықтай баяулайды. Үкімет тарапынан инфрақұрылым тартуға қомақты қазыналық қаржы жұмсалады, алайда барлық аймақтарда бұл жұмыстардың қарқыны бірдей емес. Осының салдарынан тұрғындардың кезекте ұзақ тұруы және бөлінген жер телімдерінің бос жатуы сияқты келеңсіздіктер байқалады.

Жеңілдетілген ипотекалық несиелеу тұрғын үй саясатының екінші маңызды қанаты ретінде халықтың дайын баспана сатып алу қабілетін арттырады. Мемлекеттік субсидиялау есебінен пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуі бұқараның қаржылық жүктемесін жеңілдетіп, жылжымайтын мүлік нарығындағы сұранысты жандандырады. Бұл бағдарламалар құрылыс секторының ілгерілеуіне серпін беріп, жалпы экономиканың нақты салаларына оң мультипликативтік ықпал етеді [8].

Сурет 1- Тұрғын үй көмегі кімдерге беріледі?

Индустриялық құрылыс секторының жандануы жаңа еңбек ресурстарының тартылуына, отандық материалдар өндірісінің еселенуіне және кәсіпкерлік бастамалардың өркендеуіне пәрменді импульс береді. Баспананы несиелеу механизмдерінің негізгі артықшылығы ретінде тұрғын үй тапшылығы мәселесін мейлінше қысқа мерзімде еңсеру мүмкіндігін атап өткен жөн. Бұқара өкілдері ондаған жылдарға созылатын жеке құрылыс жұмыстарына күш шығындамай-ақ, дайын пәтерлерді бірден пайдалану құқығына ие болады. Бұл тәсіл әсіресе бос жер қоры шектеулі мегаполистер үшін өте өзекті, өйткені қарқынды урбанизация жағдайында жеке үй тұрғызуға арналған бос учаскелер тым тапшы. Дегенмен, қарыздық жүйенің де өзіндік дефициттері мен шектеулі тұстары жоқ емес. Бастапқы жарнаның қомақты мөлшері көптеген азаматтар үшін басты экономикалық тосқауыл болып қала береді. Бұған қоса, ұзақ мерзімді несиелік міндеттемелер жеке тұлғалардың қаржылық тұрақсыздыққа ұшырау қаупін еселей түседі. Жылжымайтын мүлік құнының шарықтауы мен инфляциялық қысымдар мемлекеттік жобалардың нәтижелілігіне кері әсерін тигізуі ықтимал [9].

Жүргізілген компаративті сараптама көрсеткендей, тегін жер үлестерін бөлу мен жеңілдетілген ипотекалық құралдар бірін-бірі жоққа шығармайды, керісінше өзара үйлесім табатын стратегиялық тетіктер болып табылады. Егер жер телімі бағдарламасы ұзақ мерзімді аумақтық және инфрақұрылымдық дамудың драйвері саналса, ипотекалық жобалар жедел әлеуметтік демеу көрсетудің құралы ретінде қарастырылады. Аймақтық спецификаны ескерсек, ауылдық елді мекендер мен шағын шаһарларда жеке құрылыс үрдісі тиімдірек, ал халық тығыз шоғырланған ірі қалаларда несиелеу жүйесі жоғары нәтиже береді. Осыған байланысты, мемлекеттік тұрғын үй стратегиясын іске асыруда өңірлердің ерекшелігіне қарай сараланған тәсілді енгізудің маңызы зор [10].

Жалпылай алғанда, осы қос бюджеттік механизмді кешенді үйлестіру нарықтық тұрақтылықты нығайтып, халықтың тұрмыс сапасын жақсартуға және қоғамдық теңдікті бекемдеуге жол ашады. Инженерлік желілерді жаңғырту, несиелік қолжетімділікті кеңейту және құрылыс индустриясына инвестиция ағынын ынталандыру Қазақстандағы баспана саясатының пәрменділігін арттырудың басты бағыттары болып табылады.

Қорытынды

Бүгінгі таңда бұқараның әлеуметтік әл-ауқатын айқындайтын іргелі факторлардың қатарына баспана мәселесін жатқызуға болады. Қазақстан Республикасында іске асырылып жатқан тұрғын үй стратегиясы — азаматтарды баспанамен қамту көрсеткішін жақсартуға, қоғамдық теңдікті нығайтуға және аймақтық даму теңгерімін сақтауға бағытталған мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі.

Ғылыми ізденіс нәтижелері айқындағандай, жеке құрылыс үшін 10 сотық жер үлестерін бөлу мен жеңілдетілген несиелеу жобаларын жүргізу — тұрғын үй қолжетімділігін қамтамасыз етудегі пәрменді бюджеттік құралдар болып табылады.

Жер телімдерін өтеусіз ұсыну тетігі халықтың өз күшімен үй тұрғызуына даңғыл жол ашып, ауылдық елді мекендердің инженерлік жүйелерін жаңғыртуға және демографиялық жүктемені реттеуге оң ықпал етеді. Аталған бағыт ұзақ мерзімді перспективада жаңа тұрғын үй массивтерінің бой көтеруіне және өңірлер арасындағы әлеуметтік-экономикалық алшақтықты жоюға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мемлекеттік ипотекалық өнімдер баспана тапшылығын жедел еңсеруге арналған тиімді әлеуметтік демеу тетігі ретінде өзінің өміршендігін дәлелдеп отыр.

Қазыналық субсидиялар есебінен сыйақы мөлшерлемелерін төмендету халықтың сатып алу қабілетін арттырып, құрылыс индустриясының өркендеуіне, жаңа жұмыс орындарын ашуға және жалпы экономикалық белсенділікті ынталандыруға тікелей әсер етуде. Дегенмен, зерттеу барысында баспана саясатын жүзеге асыру тетіктерінде бірқатар кедергілердің бар екені де аңғарылды. Атап айтқанда, кейбір аймақтардағы коммуникация желілерінің тапшылығы, жерді игеру қарқынының баяулығы, жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның құбылмалылығы мен тұрғындардың кіріс деңгейінің әртүрлілігі мемлекеттік шаралардың нәтижелілігіне салқынын тигізеді. Осыған байланысты, тұрғын үй стратегиясын жетілдіру үшін өңірлік ерекшеліктерді ескеру, инфрақұрылымдық жобаларды қаржыландыруды ұлғайту және әлеуметтік қолдау пакеттерін әртараптандыру қажеттілігі туындайды.

Тұтастай алғанда, жер үлестерін бөлу мен жеңілдетілген ипотекалық жүйені кешенді түрде ұштастыру Қазақстандағы баспана саясатының оңтайлы моделін құруға мүмкіндік береді. Аталған тетіктер халықтың тұрмыс сапасын жақсартуға, әлеуметтік тұрақтылықты бекемдеуге және мемлекеттің орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуына берік негіз қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Жер кодексі: 2003 жылғы 20 маусымдағы № 442-II Кодексі (2022 жылғы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен). – Астана: Ақорда, 2022.
2. ҚР «Тұрғын үй қатынастары туралы» Заңы: 1997 жылғы 16 сәуірдегі № 94-I Заңы (2023 жылғы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен). – Астана, 2023.
3. ҚР Ұлттық экономика министрлігі. Тұрғын үй құрылысы саласының даму көрсеткіштері бойынша ресми статистикалық деректер. – Астана, 2025.
4. «Отбасы банк» АҚ. Жеңілдетілген ипотекалық бағдарламалар бойынша ресми ақпарат. – Алматы, 2025.
5. Қазақстандағы тұрғын үй нарығына шолу // Krisha.kz аналитикалық порталы. – 2024. – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://krisha.kz> (жүгінген күн: 02.04.2026).
6. Тұрғын үй саясаты және әлеуметтік бағдарламалар туралы ресми ақпарат // Gov.kz мемлекеттік басқару порталы. – 2025. – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://www.gov.kz>.
7. ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі. Жер ресурстарын басқару комитетінің ресми мәліметтері. – Астана, 2025.
8. Нұрланова Н. К. Аймақтық экономика және тұрғын үй саясаты: оқу құралы / Н. К. Нұрланова. – Алматы: Экономика баспасы, 2020. – 240 б.
9. ҚР Индустрия және құрылыс министрлігі. Қазақстандағы тұрғын үй құрылысының даму есебі. – Астана, 2024.
10. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы. Тұрғын үймен қамтамасыз ету көрсеткіштері. – Астана, 2024.

УДК 336.6

РИСКИ ПОТЕРИ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ МАЛОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ НОВОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН "О НАЛОГАХ И ДРУГИХ ОБЯЗАТЕЛЬНЫХ ПЛАТЕЖАХ В БЮДЖЕТ"

Шакиров А. Ф.

3 курс Университет “Туран”

Научный руководитель:

Маркелова М. А.

м.э.н., сениор-лектор ВШ “Финансы и учет”

Университета Туран

Аннотация: Принятие нового Кодекса Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» стало одним из ключевых этапов реформирования налоговой системы страны. Государство заявляет целью повышение прозрачности финансовых потоков, расширение налоговой базы и усиление администрирования. В условиях цифровизации экономики налоговое регулирование становится более детализированным, а контрольные механизмы более технологичными и оперативными.

Для субъектов малого бизнеса данные изменения имеют особое значение. Малые предприятия традиционно обладают ограниченными финансовыми и административными ресурсами, что делает их более чувствительными к любым трансформациям фискальной среды. Даже незначительное изменение ставок, лимитов оборота или условий применения специальных налоговых режимов способно повлиять на ликвидность, маржинальность и устойчивость бизнеса.

Ключевые слова: Налоговый кодекс, специальный налоговый режим, риск, налоги, малый бизнес, индивидуальный предприниматель, налоговые отношения.

Key words: Tax Code, special tax regime, risk, taxes, small business, individual entrepreneur, tax relations,

Негізгі сөздер: Салық кодексі, арнаулы салық режимі, тәуекел, салықтар, шағын бизнес, жеке кәсіпкер, салықтық қатынастар,

Актуальность анализа рисков обусловлена тем, что новый налоговый порядок не только корректирует размер налоговой нагрузки, но и меняет саму модель взаимодействия предпринимателя с налоговыми органами. Усиление цифрового контроля, автоматизация камеральных процедур и повышение ответственности за нарушения формируют новую среду

ведения бизнеса, требующую более высокого уровня финансовой дисциплины и правовой грамотности. В этих условиях системная оценка потенциальных рисков становится необходимым элементом стратегического планирования малого предприятия.

С 1 января 2026 года применяется новый Налоговый кодекс Республики Казахстан, который системно изменяет условия налогообложения субъектов малого предпринимательства. В действующей редакции пересмотрены подходы к специальным налоговым режимам (СНР), уточнены критерии их применения, а также усилены требования к налоговому администрированию и цифровому контролю. Это означает, что малый бизнес функционирует в обновлённой нормативной среде, где приоритет отдан прозрачности оборотов и автоматизированному контролю.

В части специальных налоговых режимов действующая редакция Кодекса конкретизирует перечень видов деятельности, допускаемых к применению СНР, и устанавливает ограничения, при нарушении которых налогоплательщик утрачивает право на льготный режим. Таким образом, выбор режима налогообложения стал более чувствительным к структуре доходов и характеру операций. Для малого бизнеса это повышает риск перехода на общеустановленный порядок при расширении деятельности либо превышении установленных критериев.

Существенно усилено налоговое администрирование. Кодекс закрепляет расширенные полномочия налоговых органов по камеральному контролю, использованию цифровых инструментов мониторинга и получению сведений от банков и иных финансовых организаций в установленном законом порядке. Практически это означает более оперативное выявление расхождений в отчетности и автоматизированное формирование уведомлений о нарушениях.

Дополнительно обновлены требования к налоговой отчетности и электронному взаимодействию с органами государственных доходов. Применение электронных счетов-фактур, онлайн-контрольно-кассовых машин и иных цифровых инструментов интегрировано в общую систему контроля. В результате повышаются требования к качеству бухгалтерского учета и своевременности представления данных.

Таким образом, действующая редакция Налогового кодекса формирует для малого бизнеса новую модель налоговых отношений, основанную на цифровизации, усиленном администрировании и более строгой привязке права на льготный режим к установленным критериям деятельности.

Ключевым риском для субъектов малого предпринимательства является утрата права на применение специальных налоговых режимов (СНР). Новый Кодекс жестко ограничивает перечень разрешенных видов деятельности и лимиты по доходам. Любое масштабирование или случайное превышение порога оборота влечет автоматический перевод на общеустановленный режим, что ведет к резкому росту налоговой нагрузки и усложнению учета. Для малых предприятий с ограниченным штатом это становится критическим фактором потери финансовой устойчивости.

Параллельно возрастает риск доначислений вследствие автоматизации камерального контроля. Интеграция данных онлайн-ККМ, ЭСФ и банковских сведений позволяет налоговым органам выявлять расхождения в режиме реального времени. Отсутствие квалифицированной бухгалтерской службы в малом бизнесе повышает вероятность ошибок, результатом которых становятся уведомления, блокировка счетов и принудительное взыскание задолженностей, напрямую угрожающее ликвидности предприятия.

Одним из наиболее болезненных рисков для малого бизнеса в 2026 году становится риск рыночной изоляции и потери крупных контрагентов (B2B-сектор). Согласно новому Кодексу, стандартная ставка НДС была увеличена с 12% до 16%. Одновременно с этим была изменена концепция участия субъектов малого бизнеса в системе НДС: предприниматели, применяющие специальные налоговые режимы (СНР), фактически лишились права быть плательщиками НДС, даже если их обороты значительны. Это создает ситуацию, при которой ТОО (плательщики НДС) при закупке товаров или услуг у ИП на упрощенке не получают налогового зачета. В условиях новой ставки 16% финансовые потери покупателя становятся настолько ощутимыми, что работа с малым бизнесом без НДС становится для них экономически нецелесообразной.

- Этот фактор формирует глубокий структурный риск, проявляющийся в следующих аспектах:
- Снижение конкурентоспособности по цене: Чтобы остаться привлекательным для крупного заказчика, ИП вынужден снижать цену своей услуги минимум на 16%, что зачастую ниже порога рентабельности самого предпринимателя.
 - Массовый разрыв контрактов: Крупные предприятия, стремясь оптимизировать свою налоговую базу в условиях высокой ставки, переориентируются на поставщиков, работающих на общеустановленном режиме (плательщиков НДС).

- Принудительный переход на сложный учет: Для сохранения клиентской базы малый бизнес вынужден отказываться от льготных режимов (СНР) и переходить на общеустановленный порядок, что влечет за собой риск резкого роста административных расходов на сложный бухгалтерский учет и высокую налоговую нагрузку.

Внедрение нового Налогового кодекса в 2026 году повлекло за собой комплексные трансформации в операционной деятельности малого бизнеса, выраженные в изменении структуры затрат и рыночных связей. По данным Бюро национальной статистики, на февраль 2026 года в Казахстане зарегистрировано 2,33 млн субъектов малого и среднего предпринимательства, из которых реально действующими являются около 2,15 млн. Несмотря на количественный рост (на 2,6% в годовом выражении), качественные показатели устойчивости демонстрируют высокую чувствительность к новым фискальным условиям.

Таблица 1

Изменения налоговой нагрузки и пороговых значений, определяющих жизнеспособность малого предприятия в 2026 году

Показатель	Значение до реформы	Значение в 2026 году (Новый Кодекс)	Последствие для бизнеса
Ставка НДС	12%	16%	Рост цен на конечную продукцию и услуги
Порог постановки на НДС	20 000 МРП	10 000 МРП	Массовый переход малых ИП в категорию плательщиков НДС
Количество режимов СНР	Более 5	Сокращено до 3	Необходимость выбора между самозанятостью и общеустановленным режимом
Ставка ИПН (прогрессивная)	Плоская 10%	10% до 33,5 млн ₸ / 15% свыше	Снижение чистой прибыли при росте доходов

Ключевым практическим последствием стала трансформация модели В2В-взаимодействия. Согласно подпункту 16 статьи 286 нового Кодекса, юридические лица на общеустановленном режиме (ОУР) лишились права относить на вычеты расходы по приобретению товаров и услуг у ИП, применяющих СНР на основе упрощенной декларации. В сочетании с повышением ставки НДС до 16% это привело к фактической сегрегации рынка: малый бизнес на «упрощенке» теряет доступ к контрактам с крупными компаниями, так как последние вынуждены платить налог «из своего кармана».

Практическим ответом бизнеса на эти изменения стал так называемый «эффект выталкивания». Предприниматели, чьи обороты приближаются к новому порогу в 10 000 МРП, сталкиваются с дилеммой: либо искусственно сдерживать рост оборотов, дробя бизнес, либо переходить на общеустановленный режим. Переход на ОУР подразумевает не только уплату КПП/ИПН и НДС, но и кратный рост расходов на бухгалтерское сопровождение в связи с усложнением отчетности.

Положительным, но краткосрочным последствием стала инициатива «бизнес с чистого листа». В начале 2026 года Комитет государственных доходов объявил о моратории на камеральный контроль по отчетности, представленной до 17 декабря 2025 года, и списании старых штрафов для микробизнеса. Эта мера позволила многим предприятиям войти в новый налоговый цикл без накопленных долгов, однако она не нивелирует долгосрочное давление высокой ставки НДС и прогрессивной шкалы подоходного налога.

Для малого предпринимательства 2026 год характеризуется снижением маржинальности. Рост налоговых выплат в бюджет (целевой показатель которого составляет рекордные 10 трлн тенге по НДС) происходит во многом за счет изъятия оборотных средств из сектора МСБ. Это ограничивает возможности малых компаний по обновлению основных средств и расширению штата, переводя их из стратегии «развития» в стратегию «выживания».

Подводя итог анализу рисков финансовой устойчивости малого бизнеса в условиях нового Налогового кодекса Республики Казахстан, можно констатировать, что налоговая система

перешла от модели «стимулирования роста через льготы» к модели «тотального цифрового контроля и расширения налоговой базы». Основным вызовом для предпринимателей в 2026 году стало не столько само фискальное бремя, сколько сложность администрирования и потеря рыночных позиций из-за высокой ставки НДС в 16%. Статистика показывает, что сектор МСБ столкнулся с необходимостью выбора: либо оставаться в рамках жестких лимитов СНР (10 000 МРП), жертвуя масштабированием, либо переходить на общеустановленный режим, принимая на себя риски высокой налоговой нагрузки и административных издержек.

Практические последствия реформы выявили системную проблему — «налоговый разрыв» между ИП и крупными компаниями. Отсутствие права на зачет НДС при закупках у малого бизнеса фактически выталкивает последних из крупных цепочек поставок, что в среднесрочной перспективе может привести к монополизации определенных ниш крупными игроками. Финансовая устойчивость малого предприятия теперь напрямую зависит от его способности интегрироваться в цифровые системы контроля (ЭСФ, онлайн-ККМ) и обеспечивать безупречную прозрачность операций, так как автоматизированный камеральный контроль исключает возможность ошибок без финансовых потерь.

В конечном счете, новый Налоговый кодекс ставит перед малым бизнесом жесткий ультиматум: профессионализация управления финансами или уход с рынка. Несмотря на наличие временных мер поддержки, таких как списание старых штрафов, долгосрочная выживаемость малых предприятий будет определяться их способностью адаптироваться к прозрачной и высокотехнологичной фискальной среде, где любая ошибка в учете ведет к мгновенной потере ликвидности.

Список использованных источников:

1. Налоговый кодекс Республики Казахстан (Кодекс о налогах и других обязательных платежах в бюджет): от 25 дек. 2017 г. № 120-VI : [по состоянию на 2026 г.]. — Текст : электронный // Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК «Әділет». — URL:<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120>
2. О введении в действие Кодекса Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет»: закон Республики Казахстан от 25 дек. 2017 г. № 121-VI : [с изменениями и дополнениями на 2026 г.]. — Текст : электронный // ИПС «Әділет». — URL:<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000121>
3. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан: [официальный сайт]. — Раздел «Статистика малого и среднего предпринимательства». — URL:<https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-org/>
4. Об утверждении Правил выписки счета-фактуры в электронной форме в информационной системе электронных счетов-фактур: приказ Министра финансов РК от 22 апр. 2019 г. № 370 : [с изменениями на 2026 г.]. — Текст: электронный // ИПС «Әділет». — URL:<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1900018654>
5. Правила применения специальных налоговых режимов для субъектов малого бизнеса : постановление Правительства Республики Казахстан. — Текст: электронный // ИПС «Әділет». — URL:<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016333>.
6. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан: от 29 окт. 2015 г. № 375-V. — Текст : электронный // ИПС «Әділет». — URL:<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375>

СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА В КОМПАНИЯХ КАЗАХСТАНА

Шаяхметова К.О., д.э.н., профессор,
ESIL University, г. Астана
Айтхожина А.Е., м.э.н., ст.преподаватель
ESIL University, г. Астана

Аннотация: В статье исследуются современные тенденции стратегии управления и развития системы риск-менеджмента в компаниях Казахстана. Рассмотрены институциональные, финансовые, производственные и экологические аспекты формирования интегрированной модели управления рисками. Представлена методика количественной оценки рисков на основе экспертного ранжирования и взвешивания приоритетов. В работе обоснована необходимость трансформации риск-менеджмента в стратегический инструмент повышения конкурентоспособности экономики страны.

Современные условия глобальной экономической турбулентности требуют пересмотра подходов к стратегическому управлению национальными компаниями. Усиление геополитических факторов, нестабильность сырьевых рынков, волатильность валютных курсов и трансформация мировой энергетической системы усиливают значимость системного управления рисками. Для Казахстана, экономика которого исторически ориентирована на нефтегазовый сектор, развитие корпоративного риск-менеджмента становится ключевым элементом обеспечения устойчивости и долгосрочного роста. Национальные компании выполняют не только коммерческую, но и социально-экономическую функцию. Их деятельность оказывает существенное влияние на формирование бюджета, занятость населения, развитие инфраструктуры и инвестиционный климат страны. В статье уделено внимание интеграции риск-менеджмента в стратегическое управление как основного фактора повышения эффективности национальных компаний [1,2]

Теоретические основы стратегического управления и риск-менеджмента раскрыты в работах Виханского, Наумова, Портера, Каплана, Микеса и других. Концепция Enterprise Risk Management (ERM) получила развитие в международных стандартах COSO 2017–2023 и ISO 31000. Современные исследования подчеркивают необходимость интеграции управления рисками в систему стратегического планирования и корпоративного управления, включая ESG-факторы и принципы устойчивого развития [3,4].

В научной литературе последних лет внимание уделяется диверсификации экономики, цифровой трансформации, инновациям в нефте-газовом секторе, управлению инвестиционными и экологическими рисками. В отечественных исследованиях рассматриваются особенности корпоративного управления национальными компаниями, включая диверсификацию доходов и улучшение структуры холдинговых корпораций [2,3,4].

Методологическая основа исследования включает системный анализ, экспертные оценки, сравнительный анализ и экономико-математическое моделирование. Для количественной оценки рисков использована формула интегрального показателя:

$$R = \sum W_i * P_i$$

где P_i – вероятность наступления i -го риска, W_i – весовой коэффициент риска.

Проведена классификация рисков на четыре группы: финансовые, производственные, технические и экологические. Использована методика экспертного ранжирования с оценкой согласованности мнений и определением весов приоритетов. Для оценки влияния рисков применялись коэффициенты вариации и модели чувствительности [5,6].

В качестве кейса проанализирована деятельность АО НК «КазМунайГаз». Выделено 16 ключевых рисков, объединенных в три приоритетные группы по вероятности наступления. Интегральная оценка риска составила 57,93 балла, что свидетельствует о повышенном уровне рискованности.

Наиболее значимыми рисками оказались колебания мировых цен на нефть, валютные и инвестиционные риски, управленческие диспропорции. Показано, что внедрение эффективной системы ERM позволяет снизить вероятность и последствия неблагоприятных событий,

интегрируя риск-менеджмент в стратегические процессы компании. Также проведено сравнение с международными нефтегазовыми компаниями, показано влияние ESG-факторов[7-11].

НАУЧНАЯ НОВИЗНА

1. Разработана интегрированная модель стратегического риск-менеджмента национальных компаний с учетом отраслевой специфики нефтегазового сектора Казахстана.
2. Предложен алгоритм количественного ранжирования рисков с учетом весовых коэффициентов приоритетности.
3. Обоснована взаимосвязь уровня зрелости ERM и конкурентоспособности национальной экономики.
4. Расширена классификация рисков с учетом ESG-факторов и геоэкономических факторов.
5. Представлена методика оценки интегрального уровня рискованности для принятия стратегических решений.

ПРАКТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ

1. Методика может применяться национальными компаниями для оценки риск-профиля и формирования стратегических планов.
2. Результаты актуальны для государственных органов и холдингов типа «Самрук-Казына» при разработке инвестиционной и индустриальной политики.
3. Использование модели позволяет оптимизировать распределение ресурсов и снизить экономические и экологические риски.
4. Полученные данные применимы в учебном процессе для подготовки менеджеров с международной ориентацией.

Интеграция стратегического управления и риск-менеджмента является необходимым условием устойчивого развития национальных компаний. Результаты исследования показывают, что системный подход к оценке и управлению рисками повышает конкурентоспособность, снижает уязвимость к внешним и внутренним шокам, и обеспечивает долгосрочный рост.

Для Казахстана это особенно актуально в условиях глобальных колебаний нефтяных цен и роста значимости ESG-факторов. Рекомендуется внедрять интегрированные системы ERM, совершенствовать институциональную структуру и диверсифицировать экономику.

Список использованных источников:

1. Виханский О.С., Наумов А.И. Стратегическое управление. – М.: Гардарики, 2020.
2. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент: теория и практика. – М.: Проспект, 2021.
3. ISO 31000:2018 Risk Management – Guidelines. International Organization for Standardization.
4. COSO (2017). Enterprise Risk Management – Integrating with Strategy and Performance.
5. Kaplan R., Mikes A. Managing Risks: A New Framework. Harvard Business Review, 2020.
2. Damodaran A. Applied Corporate Finance. Wiley, 2023.
3. Mikes A. Risk Management and Corporate Strategy. Journal of Risk Research, 2021.
4. Hillson D. Practical Project Risk Management. 4th Edition, 2022.
5. PWC (2021). Global Risk Survey.
6. IMD World Competitiveness Center. IMD Ranking 2023.
7. OECD (2022). Corporate Governance and Risk Management.

МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ БРЕНДОВ НА РЫНКЕ КАЗАХСТАНА**Шарипов О. А.**

магистрант 2курса ОП

«7М04120 – Менеджмент»,

Таразский университет имени М.Х. Дулати

Аннотация

В статье рассматриваются особенности маркетинговых исследований привлекательности брендов на рынке Казахстана. Анализируются ключевые факторы, влияющие на восприятие брендов потребителями, включая культурные, социальные и экономические аспекты. Особое внимание уделяется методам оценки привлекательности брендов, таким как опросы, фокус-группы, анализ поведения потребителей и цифровая аналитика. Рассматриваются современные тенденции развития бренд-менеджмента в условиях цифровизации экономики Казахстана. Делается вывод о необходимости комплексного подхода к изучению привлекательности брендов с учетом локальной специфики рынка.

Ключевые слова: Маркетинг, бренд, привлекательность бренда, потребительское поведение, Казахстан, маркетинговые исследования, бренд-менеджмент, лояльность потребителей

Түйін сөздер: Маркетинг, бренд, бренд тартымдылығы, тұтынушы мінез-құлқы, Қазақстан, маркетингтік зерттеулер, бренд-менеджмент, тұтынушылар адалдығы

Keywords: Marketing, brand, brand attractiveness, consumer behavior, Kazakhstan, marketing research, brand management, customer loyalty

В условиях глобализации и усиления конкуренции на национальных рынках особое значение приобретает формирование и развитие сильных брендов. Республика Казахстан, являясь развивающейся экономикой с активным внедрением цифровых технологий, демонстрирует устойчивый рост интереса к маркетинговым исследованиям как инструменту повышения конкурентоспособности бизнеса [1].

Маркетинговые исследования позволяют компаниям анализировать рынок, поведение потребителей и конкурентную среду. Они обеспечивают сбор и обработку информации о спросе, ценах, предпочтениях и тенденциях развития рынка, что способствует принятию обоснованных управленческих решений.

Современный рынок Казахстана характеризуется высокой конкуренцией, активным развитием локальных и международных компаний, а также быстрым ростом цифровых технологий. В этих условиях бренды становятся ключевым инструментом дифференциации товаров и услуг. Привлекательность бренда оказывает значительное влияние на выбор потребителей, формирование лояльности и устойчивость бизнеса [2].

Проведение маркетинговых исследований — неотъемлемая часть успешного ведения бизнеса. Казахстан имеет крупнейшую экономику в Центральной Азии с уникальными особенностями потребительского поведения, влиянием национальных традиций и специфическими рыночными условиями [3].

Чтобы компания могла эффективно продвигать свои товары и услуги, важно учитывать региональные различия, культурные предпочтения аудитории и уровень конкуренции. В этой статье эксперты ASER рассмотрели, какие виды маркетинговых исследований востребованы в Казахстане, какие методы применяются и с какими сложностями могут столкнуться специалисты [4].

Маркетинговые исследования позволяют компаниям глубже понять восприятие брендов, выявить предпочтения целевой аудитории и разработать эффективные стратегии продвижения. В Казахстане данная область приобретает особую актуальность в связи с трансформацией потребительского поведения и усилением роли национальной идентичности.

Привлекательность бренда представляет собой совокупность характеристик, которые делают бренд желаемым для потребителя. Она включает в себя такие элементы, как узнаваемость, доверие, эмоциональная связь, качество продукции и репутация компании.

С точки зрения маркетинга, привлекательность бренда формируется под влиянием следующих факторов:

- функциональные характеристики продукта;
- эмоциональные ассоциации;
- социальный статус;
- культурная релевантность;
- ценовая политика [2].

В условиях Казахстана важную роль играет культурный контекст, включая традиции, язык и национальные ценности. Бренды, учитывающие эти особенности, зачастую получают более высокую оценку со стороны потребителей.

В зависимости от целей и задач, маркетологи используют различные методы сбора и анализа информации, которые позволяют получать ценные данные о потребительских предпочтениях, конкурентной среде и эффективности маркетинговых кампаний:

Количественные и качественные методы. Количественные исследования позволяют собрать данные в числовом формате, например, с помощью опросов и анкет. Они помогают выявить тенденции, оценить объем рынка или предпочтения потребителей. Качественные исследования, в свою очередь, направлены на изучение восприятия брендов, эмоций и мотиваций потребителей. Для этого часто используются глубинные интервью, фокус-группы и наблюдения [5].

Анализ конкурентной среды. Этот тип исследования направлен на изучение действий конкурентов, их сильных и слабых сторон. С помощью анализа можно выявить незанятые или слабо освоенные сегменты рынка, оценить ценовую политику конкурентов и их стратегию продвижения.

Изучение потребительского спроса и поведения. Исследования, направленные на анализ потребительских предпочтений и мотивации, помогают брендам лучше понять своих клиентов и эффективно выстраивать маркетинговые стратегии. Это могут быть опросы, анализ покупательских паттернов, а также изучение влияния различных факторов на принятие решения о покупке.

Анализ бренда и его рекламных кампаний. Оценка эффективности бренда и рекламных кампаний помогает компаниям анализировать их узнаваемость, имидж и репутацию на рынке. Такие исследования позволяют определить, насколько успешны текущие маркетинговые усилия и где нужно внести корректировки для повышения лояльности потребителей.

Комплексный маркетинговый анализ дает возможность выработать более точную и эффективную бизнес-стратегию, способную не только улучшить конкурентоспособность компании, но и адаптироваться к изменениям рынка.

С развитием цифровых технологий именно цифровые методы: анализ социальных сетей; веб-аналитика; отслеживание пользовательского поведения становятся наиболее востребованными в Казахстане.

Рынок РК обладает рядом уникальных характеристик, которые необходимо учитывать при проведении маркетингового анализа. Во-первых, это большая территория и низкая плотность населения, что влияет на логистику, распределение товаров и рекламные стратегии.

Во-вторых, значительная роль природных ресурсов и сырьевого сектора формирует экономическую структуру страны. Например, в нефтедобывающих регионах, таких как Атырауская и Мангистауская области, платежеспособность населения выше, чем в аграрных районах, что влияет здесь на спрос на премиальную продукцию и услуги.

Кроме того, Казахстан — многонациональное государство, где важную роль играют культурные и языковые особенности регионов. Это накладывает отпечаток на предпочтения потребителей и требует гибкого подхода в маркетинге.

Еще один важный фактор — активное развитие цифровых технологий и электронной коммерции, что создает новые возможности для продвижения товаров и услуг. Так, согласно данным Kaspi.kz, более 14 миллионов клиентов совершают покупки через их мобильное приложение, что свидетельствует о высоком уровне мобильной коммерции в Казахстане. Кроме того, популярные маркетплейсы, такие как Wildberries и OZON, активно расширяют ассортимент и открывают новые возможности для бизнеса. Потребители в Казахстане демонстрируют смешанную модель поведения: с одной стороны, они ориентируются на международные стандарты качества, с другой — ценят локальную идентичность.

Кроме того, молодое поколение активно использует цифровые каналы, что требует от брендов адаптации маркетинговых стратегий.

На основе анализа рынка можно выделить ключевые факторы, влияющие на привлекательность брендов:

Доверие к бренду. Потребители склонны выбирать бренды с положительной репутацией и прозрачной деятельностью.

Качество продукции. Высокое качество остается одним из основных критериев выбора.

Цена и доступность. Соотношение цены и качества играет важную роль.

Локализация бренда. Использование казахского языка, национальных символов и культурных элементов повышает привлекательность.

Цифровое присутствие. Активность в социальных сетях и удобство онлайн-сервисов становятся обязательными условиями.

Социальная ответственность. Участие в социальных проектах и экологическая политика усиливают положительное восприятие бренда.

Для эффективного проведения маркетинговых исследований компаниям необходимо: четко определить цели исследования; выбрать подходящие методы; сегментировать аудиторию; учитывать региональные особенности; анализировать результаты с использованием современных инструментов [6].

Особое внимание следует уделять интеграции данных из различных источников, включая офлайн- и онлайн-каналы.

Среди актуальных тенденций можно выделить: рост значения персонализации; использование искусственного интеллекта; развитие омниканальных стратегий; усиление роли контент-маркетинга; переход к устойчивому развитию.

В Казахстане наблюдается активное внедрение цифровых технологий, что открывает новые возможности для анализа привлекательности брендов.

Маркетинговые исследования привлекательности брендов играют ключевую роль в формировании конкурентных преимуществ на рынке Казахстана. Компании, которые систематически изучают потребительское поведение и адаптируют свои стратегии с учетом локальных особенностей, получают значительные преимущества.

Комплексный подход, включающий использование современных методов анализа и учет культурной специфики, позволяет более точно оценить привлекательность брендов и повысить их эффективность. В условиях динамичного развития рынка Казахстана данное направление будет продолжать набирать значимость.

Список использованных источников.

1. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. — М.: Питер, 2022. — 832 с.
2. Аакер Д. Создание сильных брендов. — М.: Издательский дом Гребенникова, 2021. — 440 с.
3. Черчилль Г., Якобуччи Д. Маркетинговые исследования. — СПб.: Питер, 2020. — 704 с.
4. DataReportal. Digital 2024: Kazakhstan [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://datareportal.com> (дата обращения: 01.04.2026).
5. MAF Group. Маркетинговые исследования в Казахстане [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://mafgroup.kz> (дата обращения: 01.04.2026).
6. Бюро национальной статистики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://stat.gov.kz> (дата обращения: 01.04.2026).
7. Kaspi.kz. Годовой отчет компании [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://kaspi.kz> (дата обращения: 01.04.2026).
8. KazStat. Аналитика рынка Казахстана [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://kazstatpro.kz> (дата обращения: 01.04.2026).

Сапарова Г.С., старший преподаватель
Қалматаев А.О., EMBA
Таразский университет имени М.Х. Дулати
г. Тараз (Республика Казахстан)

Аннотация: В статье рассматривается предпринимательская деятельность как процесс принятия управленческих решений в условиях риска и неопределённости. Раскрывается сущность риска в бизнесе и обосновывается значение рационального расчёта, аналитики и стратегического планирования для повышения устойчивости компаний. Особое внимание уделяется поиску баланса между предпринимательской инициативой и системным управлением рисками, а также роли управленческой команды в обеспечении долгосрочного развития бизнеса. Статья ориентирована на специалистов в области экономики, менеджмента и предпринимательства.

Ключевые слова: бизнес, предпринимательство, риск, управленческие решения, стратегическое планирование, риск-менеджмент, неопределённость, устойчивость бизнеса

Abstract: The article examines entrepreneurial activity as a process of managerial decision-making under conditions of risk and uncertainty. It reveals the nature of risk in business and substantiates the importance of rational calculation, analytics, and strategic planning in enhancing company sustainability. Special attention is paid to achieving a balance between entrepreneurial initiative and systematic risk management, as well as the role of the management team in ensuring long-term business development. The article is intended for professionals in the fields of economics, management, and entrepreneurship.

Keywords: business, entrepreneurship, risk, managerial decision-making, strategic planning, risk management, uncertainty, business sustainability

Предпринимательская деятельность по своей природе осуществляется в условиях неопределённости и постоянного воздействия внешних факторов. Изменения рыночной конъюнктуры, колебания спроса, технологические инновации, регуляторные ограничения и макроэкономические процессы формируют среду, в которой ни одно управленческое решение не может быть принято с полной уверенностью в результате. Риск в этом контексте выступает не исключением, а базовой характеристикой бизнеса, сопровождающей его на всех этапах жизненного цикла — от зарождения идеи до масштабирования и устойчивого развития.

В то же время практика показывает, что долгосрочно успешные компании не опираются исключительно на интуицию, смелость или случайное стечение обстоятельств. Предпринимательский успех формируется как результат осознанного выбора, основанного на сочетании готовности принимать риск и способности к рациональному расчёту. Финансовый анализ, стратегическое планирование, оценка альтернатив и системный подход к управлению позволяют снизить уровень неопределённости и повысить обоснованность принимаемых решений.

Таким образом, бизнес развивается на пересечении двух взаимодополняющих начал — риска и расчёта. Интуиция предпринимателя позволяет видеть возможности там, где они ещё неочевидны, тогда как аналитические инструменты и управленческие технологии обеспечивают контроль, устойчивость и воспроизводимость результатов. Именно поиск баланса между этими элементами определяет эффективность предпринимательской деятельности и становится ключевым условием конкурентоспособности бизнеса в современной экономике.

Риск как неотъемлемый элемент бизнеса

Риск в бизнесе представляет собой вероятность отклонения фактических результатов от ожидаемых. Он может быть финансовым, рыночным, операционным, правовым или репутационным. Полное устранение риска невозможно, поскольку сама предпринимательская деятельность предполагает выход за рамки стабильности и использование новых возможностей.

Для бизнеса риск выполняет двойственную функцию. С одной стороны, он создаёт угрозу потерь и нестабильности, с другой — служит источником роста и инноваций. Компании, полностью избегающие риска, теряют способность к развитию и конкурентному преимуществу.

Расчёт и рациональность в управлении

Расчёт в бизнесе выражается в системном анализе данных, финансовом планировании, оценке эффективности и прогнозировании возможных последствий управленческих решений. Рациональный подход позволяет:

- оценивать потенциальные выгоды и издержки;
- сравнивать альтернативные стратегии;
- распределять ресурсы с учётом приоритетов;
- снижать влияние субъективных факторов на принятие решений.

Финансовые модели, бизнес-планы, показатели эффективности и анализ рынка выступают инструментами, с помощью которых предприниматель переводит неопределённость в управляемую форму.

Эффективный бизнес строится не на максимальном снижении риска, а на поиске оптимального баланса между осторожностью и инициативой. Избыточный расчёт может привести к потере времени и упущенным возможностям, тогда как чрезмерная склонность к риску повышает вероятность критических ошибок.

Баланс достигается за счёт:

- поэтапного внедрения решений и тестирования гипотез;
- диверсификации деятельности и источников дохода;
- использования сценарного планирования;
- внедрения системы риск-менеджмента.

Такой подход позволяет принимать обоснованные решения даже в условиях высокой неопределённости.

Ключевая роль в управлении риском и расчётом принадлежит предпринимателю и руководству компании. Их задача заключается в формировании культуры осознанного отношения к рискам, при которой ошибки анализируются, а не скрываются, а решения принимаются на основе сочетания опыта, данных и стратегического видения.

Современный предприниматель выступает не только как инициатор идей, но и как архитектор бизнес-системы, способной адаптироваться к изменениям внешней среды. Вовлечение профессиональной команды и распределение ответственности повышают качество управленческих решений и устойчивость бизнеса.

Подводя итоги, можно утверждать, что современный бизнес функционирует в условиях, где неопределённость и риск являются неотъемлемыми элементами предпринимательской среды. Попытки полностью устранить риск приводят к утрате гибкости и снижению инновационного потенциала, тогда как игнорирование расчёта и аналитики существенно повышает вероятность управленческих ошибок и финансовых потерь. В этом контексте устойчивое развитие бизнеса возможно лишь при осознанном сочетании готовности к риску и рационального подхода к принятию решений.

Эффективные компании рассматривают риск не как исключительно негативное явление, а как управляемую категорию. Системы риск-менеджмента, стратегическое и финансовое планирование, сценарный анализ и поэтапная реализация решений позволяют снизить уровень неопределённости и повысить предсказуемость результатов. Одновременно предпринимательская инициатива и способность действовать в условиях ограниченной информации создают основу для поиска новых рыночных возможностей и конкурентных преимуществ.

Особую роль в поддержании баланса между риском и расчётом играет управленческая команда. Профессиональная экспертиза, распределение ответственности и культура анализа ошибок способствуют повышению качества управленческих решений и формированию долгосрочной устойчивости бизнеса. В условиях динамичной экономики именно системное мышление и способность к адаптации становятся ключевыми факторами выживания и роста.

В заключение следует отметить, что бизнес между риском и расчётом представляет собой непрерывный процесс оценки, выбора и корректировки стратегии. Компании, способные сочетать предпринимательскую смелость с обоснованным управлением, получают устойчивые позиции на рынке и создают предпосылки для долгосрочного развития в условиях постоянно меняющейся внешней среды.

Список использованных источников:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. — М.: Экономика, 2019.
2. Друкер П. Ф. Практика менеджмента. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2020.
3. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов. — М.: Альпина Паблишер, 2021.
4. Талей Н. Н. Чёрный лебедь. Под знаком непредсказуемости. — М.: КоЛибри, 2019.

5. Каплан Р. С., Нортон Д. П. Стратегическое фокусирование организации. — М.: Олимп-Бизнес, 2020.
6. Минцберг Г. Стратегический процесс: концепции, проблемы и решения. — СПб.: Питер, 2018.
7. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент. — М.: Инфра-М, 2022.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 2017.
9. OECD. *Entrepreneurship at a Glance*. — Paris: OECD Publishing, 2022.
10. Harvard Business Review. *Risk Management in Business Strategy*. — Boston: HBR Press, 2021

УДК 336

БИЗНЕС ПОД ДАВЛЕНИЕМ РЕАЛЬНОСТИ

Сапарова Г.С., старший преподаватель
Джумадильдаева З., EMBA
Таразский университет имени М.Х. Дулати
г. Тараз (Республика Казахстан)

Аннотация: В статье анализируются особенности функционирования бизнеса в условиях усиленного давления внешней среды. Рассматриваются ключевые факторы, влияющие на деятельность современных организаций, включая экономическую нестабильность, институциональные ограничения, технологические изменения и трансформацию потребительского поведения. Обосновывается необходимость адаптивных управленческих подходов, ориентированных на рациональное использование ресурсов, гибкость бизнес-моделей и принятие решений на основе реальных данных. Особое внимание уделяется роли профессионального управления в обеспечении устойчивости и конкурентоспособности компаний.

Ключевые слова: бизнес, внешняя среда, неопределённость, управленческие решения, адаптация, устойчивость компании, конкурентоспособность, менеджмент

Abstract: The article analyzes the functioning of businesses under increased pressure from the external environment. It examines key factors affecting modern organizations, including economic instability, institutional constraints, technological changes, and the transformation of consumer behavior. The necessity of adaptive management approaches focused on rational resource use, business model flexibility, and data-driven decision-making is substantiated. Special attention is given to the role of professional management in ensuring organizational resilience and competitiveness.

Keywords: business, external environment, uncertainty, managerial decision-making, adaptation, organizational resilience, competitiveness, management

Современная предпринимательская среда характеризуется высокой степенью нестабильности и усложнения, что оказывает постоянное давление на деятельность бизнеса. Экономические колебания, инфляционные процессы, изменения в налоговой и регуляторной политике, усиление конкуренции и ускоренное развитие технологий формируют условия, в которых традиционные модели ведения бизнеса утрачивают предсказуемость и устойчивость. Компании всё чаще сталкиваются с необходимостью оперативно реагировать на изменения, принимая решения в условиях ограниченного времени и ресурсов.

Дополнительным фактором давления становится трансформация потребительского поведения. Клиенты становятся более рациональными, чувствительными к цене и качеству, а также быстрее меняют предпочтения. Это требует от бизнеса постоянного пересмотра продуктовых предложений, каналов продаж и форм взаимодействия с рынком. В таких условиях долгосрочные стратегии, не подкреплённые гибкими механизмами адаптации, оказываются уязвимыми перед внешними шоками.

В условиях давления реальности успешность бизнеса всё в меньшей степени определяется масштабом поставленных целей или агрессивностью роста. Ключевое значение приобретает способность руководства объективно оценивать ограничения, эффективно управлять ресурсами и выстраивать управленческие решения на основе фактических данных и реальных возможностей. Адаптивность, прагматизм и системный подход становятся определяющими факторами устойчивости и конкурентоспособности компаний в современной экономике.

Реальность как фактор управленческих решений

Под «давлением реальности» в бизнесе понимается совокупность экономических, институциональных и социальных условий, которые ограничивают свободу предпринимательских решений. Финансовые ресурсы, кадровый потенциал, требования законодательства и конкурентная среда формируют рамки, в которых организация должна функционировать. Игнорирование этих факторов приводит к стратегическим ошибкам, снижению устойчивости и утрате рыночных позиций.

Современный менеджмент всё чаще сталкивается с необходимостью корректировать первоначальные стратегии, отказываясь от идеализированных моделей развития в пользу более прагматичных и гибких подходов.

Адаптация бизнес-моделей

Одним из ключевых ответов на давление реальности становится трансформация бизнес-моделей. Компании пересматривают цепочки создания стоимости, оптимизируют издержки, внедряют цифровые решения и переосмысливают взаимодействие с клиентами. Гибкость бизнес-модели позволяет не только снижать негативное влияние внешних факторов, но и находить новые источники дохода.

Особое значение приобретает способность быстро тестировать изменения и отказываться от неэффективных решений, минимизируя потери ресурсов.

Управление ресурсами в условиях ограничений

Реальные условия бизнеса предполагают жёсткие ограничения по времени, финансам и человеческим ресурсам. В таких обстоятельствах ключевым становится приоритетное распределение ресурсов и концентрация усилий на направлениях, обеспечивающих наибольший эффект. Управленческие решения всё чаще принимаются с ориентацией на кратко- и среднесрочную устойчивость, а не только на долгосрочные цели.

Рациональное управление ресурсами требует прозрачности процессов, контроля эффективности и постоянного анализа результатов деятельности.

Роль руководства и управленческой команды

Под давлением реальности возрастает значение управленческой команды. Коллективное принятие решений, использование профессиональной экспертизы и распределение ответственности позволяют повысить качество управления и снизить риски. Руководитель в таких условиях выполняет функцию координатора, обеспечивающего согласование стратегических целей с текущими возможностями организации.

Лидерство приобретает практический характер и проявляется в способности принимать сложные, иногда непопулярные решения.

Заключение

Подводя итоги, следует отметить, что давление реальности становится постоянным фоном функционирования современного бизнеса, а не временным кризисным явлением. Экономическая нестабильность, институциональные ограничения, технологические изменения и трансформация рынка формируют условия, в которых организациям необходимо пересматривать привычные управленческие подходы и отказываться от излишне абстрактных или идеализированных стратегий развития.

Устойчивость компании в таких условиях определяется её способностью объективно оценивать собственные возможности и внешние ограничения, своевременно адаптировать бизнес-модели и рационально распределять ресурсы. Ключевым фактором становится качество управленческих решений, основанных на анализе данных, профессиональной экспертизе и понимании реальной рыночной ситуации. Именно прагматичный подход позволяет минимизировать риски и сохранять управляемость даже при высокой степени неопределённости.

В заключение можно утверждать, что компании, ориентированные на гибкость, рациональность и профессиональное управление, способны не только противостоять внешнему давлению, но и использовать его как стимул для внутреннего развития. Признание реальности, готовность к изменениям и системное мышление формируют основу долгосрочной конкурентоспособности и устойчивого развития бизнеса в современных условиях.

Список использованных источников:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. – М.: Экономика, 2019.
2. Друкер П. Ф. Практика менеджмента. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2020.

3. Минцберг Г. Менеджмент: природа управленческой работы. – СПб.: Питер, 2018.
4. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов. – М.: Альпина Паблишер, 2021.
5. Котлер Ф., Келлер К. Л. Маркетинг менеджмент. – М.: Питер, 2020.
6. Талеб Н. Н. Антихрупкость. Как извлечь выгоду из хаоса. – М.: КоЛибри, 2021.
7. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент. – М.: Инфра-М, 2022.
8. Адизес И. Управление жизненным циклом корпораций. – М.: Альпина Паблишер, 2019.
9. OECD. *Business Dynamics and Economic Resilience*. – Paris: OECD Publishing, 2022.
10. Harvard Business Review. *Leading Through Uncertainty*. – Boston: HBR Press, 2021.

УДК 330. 322

ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ КАЗАХСТАНА: АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЛУЧШЕНИЯ

Сатбергенов Д. С.

магистрант 1 курса ОП

«7М04122 – Государственное управление и администрирование»,
Таразский университет имени М.Х. Дулати

Аннотация. Статья посвящена анализу инвестиционного климата в Республике Казахстан с точки зрения факторов, влияющих на привлечение и удержание инвестиций в регионах страны. Рассмотрены экономические, правовые, инфраструктурные, институциональные и инновационно-технологические аспекты, выявлены основные барьеры и риски, а также предложены меры по совершенствованию институциональной среды. Особое внимание уделено региональной дифференциации инвестиционного потенциала, применению интегральных индексов оценки и привязке развития инвестиционного климата к целям устойчивого развития ООН (ЦУР).

Ключевые слова. Инвестиционный климат, Казахстан, региональная дифференциация, экономические факторы, институциональная среда, инфраструктура, инновации, государственная поддержка, цифровизация, ЦУР ООН.

Кілт сөздер: Инвестициялық климат, Қазақстан, аймақтық дифференциация, экономикалық факторлар, институционалдық орта, инфрақұрылым, инновациялар, мемлекеттік қолдау, цифрландыру, БҰҰ ТҰРС.

Keywords: Investment climate, Kazakhstan, regional differentiation, economic factors, institutional environment, infrastructure, innovation, government support, digitalization, UN SDGs.

Инвестиционный климат является ключевым фактором экономического развития, поскольку определяет привлекательность страны или региона для внутренних и внешних инвесторов. В современных условиях глобализации, усиления конкуренции и нестабильности мировых рынков эффективное регулирование инвестиционной среды становится критически важным.

Для Казахстана, как страны с сырьевой экономикой, улучшение инвестиционного климата имеет стратегическое значение, так как привлечение инвестиций способствует диверсификации экономики, развитию несырьевых отраслей и повышению конкурентоспособности национальных компаний.

Инвестиционный климат определяется как совокупность экономических, правовых, институциональных и социальных условий, которые влияют на решения инвесторов о вложении капитала [1]. Основные компоненты:

- Экономическая среда- стабильность макроэкономики, доступ к финансам, налогообложение;
- Правовая среда - защищенность прав собственности, прозрачность законодательства;
- Институциональная среда- качество государственных институтов, борьба с коррупцией;
- Инфраструктура- транспорт, связь, энергетика;
- Инновации и технологии - способность адаптировать новые методы производства и управления.

Для оценки инвестиционного климата регионов Казахстана целесообразно использовать интегральный индекс, включающий экономические, инфраструктурные и институциональные параметры.

Казахстан занимает стратегическое положение в Центральной Азии и обладает значительными природными и человеческими ресурсами. Однако региональная дифференциация заметна: северные регионы лучше интегрированы в транспортные коридоры, южные – менее обеспечены инфраструктурой [2].

Таблица 1.

Основные показатели инвестиционного климата по регионам Казахстана (2025 г.)

Регион	Экономический индекс	Инфраструктура	Институциональный уровень	Инновации	Интегральный индекс
Алматы	0,78	0,72	0,80	0,70	0,75
Жамбылская область	0,65	0,60	0,68	0,55	0,62
Атырауская область	0,82	0,85	0,78	0,72	0,79
Восточно-Казахстанская область	0,70	0,65	0,68	0,60	0,66
Северо-Казахстанская область	0,74	0,70	0,72	0,58	0,69

Источник: расчеты автора на основе данных Министерства индустрии и инфраструктурного развития РК, 2025 [3].

Эффективная правовая система и институциональная среда обеспечивают защиту прав собственности, безопасность сделок и предсказуемость инвестиционных процессов. Казахстан предпринимает меры по модернизации законодательства: внедрение обновленных законов о защите инвесторов, цифровизация регистрации собственности и упрощение процедур лицензирования создают более прозрачные условия для ведения бизнеса. Однако, несмотря на достигнутые результаты, сохраняются препятствия, такие как бюрократия, сложные процедуры сертификации и ограниченная прозрачность решений государственных органов, что увеличивает транзакционные издержки. Институциональная поддержка, включающая работу государственных органов, борьбу с коррупцией и наличие государственных гарантий, также остается ключевым фактором для формирования доверия инвесторов.

Развитая транспортно-логистическая инфраструктура играет критическую роль в обеспечении инвестиционной привлекательности страны. Казахстан, будучи внутренне континентальной страной, зависит от транспортных сетей, морских портов и мультимодальных хабов для экспорта продукции и снижения затрат для инвесторов [2]. Основные транспортные коридоры, включая маршруты «Западная Европа – Западный Китай» и транскаспийские пути, интегрируют страну в глобальные цепочки поставок. Вместе с тем инфраструктура регионов неоднородна: северные области обладают развитой транспортной сетью, в то время как южные регионы сталкиваются с ограничениями хранения, переработки и логистики продукции. Энергетическая и телекоммуникационная инфраструктура также оказывает значительное влияние на инвестиционный климат, поскольку надежное электроснабжение, интернет и цифровые сети являются важными условиями для работы современных высокотехнологичных предприятий.

Инновации и цифровизация способствуют повышению эффективности процессов и снижению транзакционных издержек. Автоматизация, цифровое управление цепями поставок, внедрение информационных систем и «умных» технологий в промышленности и сельском хозяйстве создают привлекательные условия для инвесторов, ориентированных на внешние рынки. Цифровизация государственных процедур, включая регистрацию компаний, выдачу лицензий и налоговый учет, сокращает бюрократические барьеры и повышает прозрачность. Инновационная

среда стимулирует создание высокотехнологичных рабочих мест, развитие научно-исследовательской деятельности и улучшение качества продукции.

Несмотря на положительные тенденции, Казахстан сталкивается с рядом проблем и барьеров. К ним относятся бюрократические процедуры и длительная сертификация [4], ограниченная координация между региональными и национальными органами, дефицит квалифицированных кадров, инфраструктурные ограничения в южных регионах, а также риск политической и экономической нестабильности. Эти факторы замедляют реализацию инвестиционных проектов, увеличивают издержки и снижают привлекательность страны для инвесторов.

Для улучшения инвестиционного климата государство и региональные власти могут реализовать комплекс мер. На национальном уровне это предоставление субсидий и налоговых льгот для инвесторов, создание технопарков и индустриальных зон, цифровизация государственных процедур. Эти меры позволяют снизить транзакционные издержки, ускорить запуск проектов и стимулировать развитие несырьевых отраслей. На региональном уровне важны развитие транспортной и логистической инфраструктуры, проведение инвестиционных форумов и промо-кампаний, поддержка малого и среднего бизнеса через консультации, обучение и финансовую помощь. Такие меры способствуют уменьшению региональной диспропорции и равномерному экономическому развитию страны.

Особое внимание уделяется интеграции Целей устойчивого развития ООН (ЦУР) в стратегию инвестиционного развития. Создание рабочих мест соответствует ЦУР 8, содействие индустриализации и инновациям – ЦУР 9, а снижение регионального неравенства – ЦУР 10. Интеграция ЦУР обеспечивает комплексный подход, направленный на экономическую, социальную и экологическую устойчивость.

Анализ показал, что Казахстан обладает значительным инвестиционным потенциалом, однако его реализация сдерживается инфраструктурными, институциональными и региональными ограничениями. Применение интегрального индексного подхода позволяет выявить проблемные зоны и определить приоритетные направления развития.

Совершенствование законодательства, развитие инфраструктуры, цифровизация и интеграция ЦУР ООН создают условия для улучшения инвестиционного климата, повышения привлекательности Казахстана для внутренних и внешних инвесторов и устойчивого экономического роста.

Список литературы

1. Молчанова, Е. В. ****Инвестиционный климат в экономике Казахстана.** – Алматы: Экономика, 2022. – 312 с.
2. Министерство индустрии и инфраструктурного развития Республики Казахстан. Отчет о состоянии инвестиционного климата в регионах**. – Астана, 2025. – 78 с.
3. Всемирный банк. **Doing Business 2025: Казахстан.** – Washington, 2025.
4. Ахметов, Б. С., Сулейменов, К. Т. Факторы инвестиционной привлекательности регионов Казахстана // Вестник КазНУ. – 2021. – №2. – С. 45–62.
5. ООН. Цели устойчивого развития: Казахстан. – New York, 2023.

БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН ОРНЫҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСІМДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ

Сарсенова А.Е. – э.ғ.к., доцент,

Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық

Тараз университеті, Тараз қ., Қазақстан

Қадырбай С.Б. – М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті,

Тараз қ., Қазақстан

Әмзеева Л.Н. – «Қаржы» білім беру бағдарламасының

2-курс магистранты, Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық

Тараз университеті, Тараз қ., Қазақстан

Аңдатпа

Мақалада банк жүйесінің қаржылық тұрақтылық пен орнықты экономикалық өсуді қамтамасыз етудегі маңызды рөлі қарастырылады. Қазіргі экономикалық жағдайда банктер ұлттық экономиканың негізгі қаржыландыру көзі және азаматтардың жинақтарын сақтау мен көбейтудің маңызды құралы болып табылады. Зерттеу барысында банк секторының экономикалық өсуге әсері, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етудің негізгі факторлары, сондай-ақ банктік реттеу мен қадағалауды жетілдіру бағыттары талданады. Сонымен қатар цифрлық трансформация жағдайындағы банк жүйесінің даму үрдістері қарастырылады. Мақаланың ғылыми маңыздылығы банк жүйесі мен экономикалық даму арасындағы өзара байланысты кешенді түрде зерттеу болып табылады. Алынған нәтижелер қаржы секторын жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: қаржылық тұрақтылық, орнықты экономикалық өсу, банк жүйесі, екінші деңгейлі банктер, ЖІӨ, қаржылық қолжетімділік, цифрлық трансформация.

Аннотация

В статье рассматривается роль банковской системы в обеспечении финансовой устойчивости и устойчивого экономического роста. В современных условиях банки выступают основным источником финансирования экономики и важным инструментом сохранения и приумножения сбережений населения. В ходе исследования проанализировано влияние банковского сектора на экономический рост, определены ключевые факторы финансовой стабильности, а также направления совершенствования банковского регулирования. Особое внимание уделено цифровой трансформации банковской системы. Научная значимость статьи заключается в комплексном анализе взаимосвязи банковской системы и экономического развития. Полученные результаты могут быть использованы при разработке мер по совершенствованию финансового сектора.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, устойчивый экономический рост, банковская система, банки второго уровня, ВВП, финансовая доступность, цифровая трансформация.

Abstract

The article examines the role of the banking system in ensuring financial stability and sustainable economic growth. In modern conditions, banks act as the main source of financing for the economy and an important tool for saving and increasing household savings. The study analyzes the impact of the banking sector on economic growth, identifies key factors of financial stability, and explores directions for improving banking regulation and supervision. Special attention is paid to the digital transformation of the banking sector. The scientific significance of the article lies in a comprehensive analysis of the relationship between the banking system and economic development. The results obtained can be used in developing measures to improve the financial sector.

Keywords: financial stability, sustainable economic growth, banking system, second-tier banks, GDP, financial inclusion, digital transformation.

Кіріспе

Қазіргі әлемдік экономиканың даму жағдайында қаржылық тұрақтылық пен орнықты экономикалық өсуді қамтамасыз ету мемлекеттің экономикалық саясатының басым бағыттарының бірі болып табылады. Бұл процесте банк жүйесі ерекше рөл атқарады, өйткені банктер

экономикалық агенттер арасындағы ақша ағындарын бөлудің негізгі механизмі ретінде қызмет етеді.

Банктер экономиканы қаржыландырудың негізгі көзі бола отырып, кәсіпорындардың айналым қаражатына, инвестициялық жобаларды іске асыруға және халықтың тұтыну сұранысын қанағаттандыруға қажетті ресурстарды ұсынады. Осыған байланысты банк жүйесінің тиімді жұмыс істеуі елдің макроэкономикалық көрсеткіштеріне, халықтың әл-ауқатына және жалпы экономикалық даму динамикасына тікелей әсер етеді.

Негізгі бөлім

1. Банк жүйесінің экономикалық өсуге әсері

Банк жүйесі мен экономикалық өсу арасындағы байланыс көптеген ғылыми зерттеулерде дәлелденген. Қазақстандық зерттеулер нәтижесінде екінші деңгейлі банктердің транзакциялық белсенділігі мен ЖІӨ өсімі арасында күшті оң байланыс ($r = 0.92$) анықталған [2].

Банктер экономикалық өсімге келесі механизмдер арқылы әсер етеді:

- жинақтарды инвестицияларға айналдыру арқылы капиталды тиімді бөлу;
- несиелеу арқылы өндірістің кеңеюіне ықпал ету;
- төлем жүйесінің үздіксіз жұмысын қамтамасыз ету.

Бұл факторлар экономикалық белсенділікті арттырып, ұзақ мерзімді өсімді қамтамасыз етеді.

2. Қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етудегі банк жүйесінің рөлі

Қаржылық тұрақтылық – экономикалық өсудің негізі. Тұрақты банк жүйесі қаржы қызметтерінің үздіксіздігін қамтамасыз етеді және экономикалық күйзелістерге қарсы тұру қабілетін арттырады.

Негізгі функциялары:

1. Төлем жүйесінің тұрақтылығы
2. Тәуекелдерді басқару
3. Өтімділікті қамтамасыз ету
4. Депозиттерді қорғау

Қазақстанда бұл бағытта Ұлттық банк пен Қаржы нарығын реттеу агенттігі белсенді жұмыс жүргізуде [4].

3. Цифрлық трансформация жағдайындағы банк секторы

Цифрлық технологиялар банк секторын түбегейлі өзгертуде. Қаржылық қызметтердің қолжетімділігі артып, операциялық шығындар төмендеуде.

Негізгі бағыттар:

- мобильді банкинг
- ашық банкинг
- жасанды интеллект
- ұлттық төлем жүйелері

Қазақстанда «Әлеуметтік әмиян» және жедел төлем жүйелері енгізілуде, бұл қаржыға қолжетімділікті арттыруға мүмкіндік береді [1].

4. Банк секторын дамыту бағыттары

Банк жүйесінің тұрақтылығын арттыру үшін:

- финтехті дамыту
- сараланған реттеу енгізу
- тұтынушыларды қорғау
- проблемалық банктерді сауықтыру
- корпоративтік басқаруды жетілдіру

Бұл шаралар банк жүйесіне деген сенімді арттырады және экономикалық өсімді қолдайды.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу нәтижесінде келесі тұжырымдар жасалды:

1. Банк жүйесі экономикалық өсудің негізгі драйвері болып табылады.
2. Қаржылық тұрақтылық кешенді реттеуді талап етеді.
3. Цифрлық трансформация қаржы қолжетімділігін арттырады.
4. Банк секторын реформалау – орнықты дамудың негізгі шарты.

Осылайша, банк жүйесінің тиімді қызметі қаржылық тұрақтылық пен экономикалық өсудің маңызды факторы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Карплюк С. Финтехті қолдау және азаматтарды қорғау үшін банктерді жаңғырту қажет. Қазақстан Республикасы Парламенті, 2025.
2. Абжалелова Ш., Муханова Г., Есжанова Ж. Қазақстандағы екінші деңгейлі банктердің транзакциялық белсенділігінің ЖІӨ-ге ықпалы // ЕҰУ хабаршысы, 2025. №3. 306–329 бб.
3. Financial Stability in Focus: Bank of England, 2025.
4. Ұлттық банк қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету туралы // BAQ.KZ, 2021.
5. Rahman M.F. Central banks and economic growth // The Financial Express, 2026.

ӨОЖ 336.02

ЖАҒАНДЫҚ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ ЖӘНЕ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІН ДАМУ

Сарсенова А.Е. – э.ғ.к., доцент,
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық
Тараз университеті, Тараз қ., Қазақстан
Әмірбек Н.Б. – «Қаржы» білім беру бағдарламасының
2-курс магистранты, Шерхан Мұртаза атындағы
Халықаралық Тараз университеті, Тараз қ., Қазақстан

Аңдатпа

Мақалада жаһандық цифрлық трансформация жағдайында қаржы және салық жүйесінің даму үдерістері қарастырылады. Қазіргі экономикалық жағдайда мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігі қаржылық және салықтық процестерді цифрландыру деңгейіне тікелей байланысты. Зерттеу барысында халықаралық тәжірибе мен Қазақстанның цифрлық трансформациядағы жетістіктері талданады. FinTech, RegTech және SupTech технологияларының бюджеттік-салықтық реттеу жүйесіндегі рөлі қарастырылады. Сонымен қатар деректерге негізделген басқару модельдерінің тиімділігі талданады. Мақаланың ғылыми маңыздылығы цифрлық трансформация жағдайында қаржы және салық жүйесін дамытудың теориялық негіздерін кешенді зерттеу болып табылады.

Кілт сөздер: цифрлық трансформация, қаржы жүйесі, салық әкімшілендіру, FinTech, RegTech, SupTech, мәліметтер аналитикасы, жасанды интеллект, ашық банкінг.

Аннотация

В статье рассматриваются процессы развития финансовой и налоговой системы в условиях глобальной цифровой трансформации. Конкурентоспособность государств напрямую зависит от уровня цифровизации финансовых и налоговых процессов. В ходе исследования анализируется международный опыт и достижения Казахстана. Особое внимание уделено технологиям FinTech, RegTech и SupTech. Также рассматривается роль аналитики данных и искусственного интеллекта. Научная значимость статьи заключается в комплексном исследовании развития финансовой системы в условиях цифровизации.

Ключевые слова: цифровая трансформация, финансовая система, налоговое администрирование, FinTech, RegTech, SupTech, большие данные, искусственный интеллект, открытый банкинг.

Abstract

The article examines the development of financial and tax systems in the context of global digital transformation. The competitiveness of countries depends on the level of digitalization of financial processes. The study analyzes international experience and Kazakhstan's achievements. Special attention is paid to FinTech, RegTech, and SupTech technologies. The role of data analytics and artificial intelligence is also considered. The scientific significance lies in a comprehensive study of financial system development in the digital era.

Keywords: digital transformation, financial system, tax administration, FinTech, RegTech, SupTech, big data, artificial intelligence, open banking.

Кіріспе

Жаһандық экономиканың цифрлық трансформациясы мемлекеттік басқарудың барлық салаларына, оның ішінде қаржы және салық жүйесіне түбегейлі өзгерістер әкелуде. Қазіргі таңда дамыған елдер салық әкімшілендіруді цифрландырудың жаңа деңгейіне көшуде.

Бұл үдеріс тек технологиялық жаңғырту ғана емес, сонымен қатар мемлекет пен қоғам арасындағы өзара іс-қимылдың жаңа моделін қалыптастырады. Цифрлық трансформацияның негізгі мақсаты – қаржылық операциялардың ашықтығын арттыру және әкімшілік жүктемені азайту [1].

Негізгі бөлім

1. Салық әкімшілендіруді цифрландырудың халықаралық трендтері

ЭЫДҰ Салық әкімшілендіру форумы «Салық әкімшілендіру 3.0» тұжырымдамасын әзірледі [1]. Бұл модель салық салуды цифрлық экожүйеге толық интеграциялауды көздейді.

Кесте 1 - Салық әкімшілендіруді цифрландырудың негізгі бағыттары

Бағыт	Сипаттама	Халықаралық тәжірибе
Цифрлық сәйкестендіру	Салық төлеушілердің бірегей идентификациясы	FTA елдерінің 96%-ы цифрлық сәйкестендіруді қолданады
Электрондық есептілік	Негізгі салық түрлері бойынша онлайн-сервистер	90% елде ҚҚС, ЖТН және ұжымдық табыс салығы бойынша онлайн-сервистер бар
Мәліметтер аналитикасы	Үлкен деректерді талдау жүйелері	85,2% салық органдары үлкен деректерді талдау инфрақұрылымына ие
Жасанды интеллект	Процестерді автоматтандыру және тәуекелдерді бағалау	72% салық органдары ЖИ қолданады

ЭЫДҰ елдерінің тәжірибесі көрсеткендей, цифрлық трансформация салық әкімшілендіру тиімділігін айтарлықтай арттырады. Мысалы, Австралия мен Сингапурда салықтық міндеттемелер бизнес-бағдарламалық қамтамасыз етуге интеграцияланған, бұл салық төлеушілер үшін орындау процесін барынша жеңілдетеді. Кенияда жүзеге асырылып жатқан KRA цифрлық трансформациясы API платформалары арқылы 1000-нан астам әзірлеушіні салық жүйесіне интеграциялауға мүмкіндік берді.

2. Цифрлық трансформация контекстіндегі FinTech, RegTech және SupTech технологиялары

Қазіргі заманғы бюджеттік-салықтық реттеу жүйесінде үш негізгі технологиялық бағыт ерекше рөл атқарады:

FinTech (Financial Technology) – бұл мемлекеттік және корпоративтік қаржы саласында қолданылатын инновациялық технологиялар жиынтығы. Олардың негізгі элементтері:

- Ашық банкинг API (Open Banking) – салық органдарына салық төлеушілердің қаржылық ақпаратына (олардың келісімімен) тікелей қол жеткізу мүмкіндігі;
- Электрондық төлем жүйелері мен цифрлық әмияндар;
- Бұлттық есептеулер мен жасанды интеллект.

RegTech (Regulatory Technology) – реттеушілік талаптарға сәйкестікті қамтамасыз ету процестерін автоматтандыратын технологиялар. RegTech салық органдарына:

- Салық төлеушілер туралы ақпаратты жинау мен талдауды автоматтандыруға;
- Нормативтен ауытқуларды жедел анықтауға;
- Ақшаны жылыстатуға қарсы заңнаманың сақталуын бақылауға мүмкіндік береді.

SupTech (Supervisory Technology) – реттеушілердің қадағалау тиімділігін арттыру үшін қолданылатын технологиялар. Бұл бағыт нақты уақыт режимінде тәуекелдерді анықтау, болжамдық аналитика және қадағалау процестерін автоматтандыру жүйелерін қамтиды.

Бұл технологиялардың кешенді қолданылуы бюджеттік-салықтық реттеудің тиімділігін айтарлықтай арттырады. Ресей Федерациясының тәжірибесі бойынша, «Электронды бюджет» мемлекеттік интеграцияланған ақпараттық жүйесі 1000-нан астам бюджеттік-қаржылық процестерді қамтитын бірыңғай цифрлық платформа болып табылады. Ресейдің салық органдарында цифрлық трансформация деңгейі АҚШ, Ұлыбритания, Франция сияқты елдермен салыстыруға келеді. [2].

3. Қазақстанның қаржы және салық жүйесін цифрландыру тәжірибесі

Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі цифрлық трансформация саласында айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. Министр Мәди Тәкиевтің айтуынша, цифрландыру қаржыны басқарудың өз философиясын өзгертуде – есепке алудан басқаруға көшу жүзеге асырылуда.

Жүйе атауы	Функциясы	Нәтижелері
Интеграцияланған салық әкімшілендіру жүйесі (ИСНА)	Салық төлеушілерге қызмет көрсету	2,2 млн салық төлеуші, күн сайын 136 мың пайдаланушы
Smart Data Finance	Үлкен деректер платформасы	78 дереккөзден ақпарат жинақтайды
Keden	Шекаралық рәсімдерді цифрландыру	Транзит уақытын қысқарту
Электрондық шот-фактуралар (ЭШФ)	Фиктивті операцияларды анықтау	8,5 трлн теңге сомасына 10 мың салық төлеуші анықталған

ИСНА жүйесінің тиімділігі нақты сандармен расталады: операциялық күнді жабу уақыты 18 сағаттан 3 сағатқа, төлемдерді өңдеу – 15 минуттан 3 минутқа, құжаттарды өңдеу – 1 сағаттан 1 минутқа дейін қысқарды. Бұл көрсеткіштер салық әкімшілендіру сапасының айтарлықтай артқанын көрсетеді.

Қазақстанда сондай-ақ Бірыңғай кәсіпкердің жеке кабинеті жүйесі іске қосылды, онда 10 мыңнан астам пайдаланушы тіркелген. Бұл жүйе Қаржы министрлігінің барлық негізгі ақпараттық жүйелеріне бірыңғай қолжетімділікті қамтамасыз етеді. [6].

4. Жасанды интеллект және деректер аналитикасы – жаңа кезең

Қаржы және салық жүйесін цифрландырудың келесі кезеңі жасанды интеллект пен деректер аналитикасын кеңінен енгізу болып табылады. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, салық органдарының 72%-ы ЖИ көмегімен жұмыс тиімділігін арттырады.

ЖИ қолданудың негізгі бағыттары:

1. **Болжамдық аналитика** – бюджет кірістерін болжау, тәуекелдерді бағалау
2. **Чат-боттар мен виртуалды көмекшілер** – салық төлеушілерге кеңес беру (FTA елдерінің 74,1%-ы чат-боттарды пайдаланады).
3. **Автоматтандырылған мониторинг** – фиктивті операцияларды, салықтық алаяқтықты анықтау.
4. **Деректердің сапасын бақылау** – 85,2% салық органдары деректер сапасына бағалау жүргізеді.

Қазақстанда Smart Data Finance платформасы 78 дереккөзден ақпарат жинақтап, әрбір салық төлеушінің толыққанды цифрлық досысын қалыптастырады. Бұл салық әкімшілендірудің сапалы жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік береді. [1].

5. Косвенді салық салуды цифрландыру және халықаралық стандарттар

Жаһандық цифрлық трансформация жағдайында косвенді салық салуды цифрландыру ерекше маңызға ие. Электрондық шот-фактуралар (e-invoicing) жүйесі әлемнің көптеген елдерінде міндетті талапқа айналууда. Бұл процесс:

- Салықтық міндеттемелерді нақты уақыт режимінде бақылауға мүмкіндік береді
- ҚҚС бойынша алаяқтық тәуекелдерін айтарлықтай төмендетеді
- Шекарааралық саудада салық салуды жеңілдетеді

Халықаралық салық салу саласындағы тағы бір маңызды үрдіс – жаһандық салық стандарттарын үйлестіру. 130-дан астам юрисдикция корпоративтік табыс салығын 15% деңгейінде белгілеу туралы жаһандық келісімге қосылды. [5]. Бұл үрдістер салық жүйесін біріздендіруге бағытталған.

Қорытынды

Жаһандық цифрлық трансформация жағдайында қаржы және салық жүйесін дамытудың келесі негізгі тенденцияларын айқындауға болады:

1. **Салық әкімшілендірудің жаңа моделіне көшу** – ЭЫДҰ «Салық әкімшілендіру 3.0» тұжырымдамасы салық салуды бизнес пен азаматтардың күнделікті өміріне интеграциялауды көздейді. FTA елдерінің 96%-ы цифрлық сәйкестендіруді енгізген.

2. **FinTech, RegTech және SupTech технологияларының конвергенциясы** – бұл технологиялардың кешенді қолданылуы бюджеттік-салықтық реттеудің тиімділігін арттырады, әкімшілік шығындарды азайтады және ашықтықты қамтамасыз етеді.
3. **Деректерге негізделген басқару** – үлкен деректер мен жасанды интеллект салық әкімшілендірудің барлық процестерінде қолданыла бастады. FTA елдерінің 85,2%-ы үлкен деректерді талдау инфрақұрылымына ие.
4. **Қазақстанның жетекші позициясы** – Қазақстанның ИСНА, Smart Data Finance, ЭШФ сияқты жүйелері халықаралық стандарттарға сәйкес келеді және экономиканың нақты секторында тиімді қолданылуда.
5. **Клиентоцентричность принципі** – цифрлық трансформацияның басты мақсаты салық төлеушілер үшін қолайлы жағдайлар жасау, әкімшілік жүктемені азайту және мемлекетке деген сенімді арттыру болып табылады.

Осылайша, жаһандық цифрлық трансформация жағдайында қаржы және салық жүйесін дамыту мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттырудың маңызды факторы болып табылады. Бұл үдеріс барлық мүдделі тараптардың – мемлекет, бизнес және азаматтардың – өзара тиімді ынтымақтастығының негізін құрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ЭЫДҰ Салық әкімшілендіру форумы. «Салық әкімшілендіруді цифрландыру және цифрлық трансформация жөніндегі шаралар» есебі. 2025.
2. Косов М.Е., Фрумина С.В. Мемлекеттік қаржыдағы цифрлық технологиялар: оқулық. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2025. – 287 б.
3. CIAT. «Reimagining Tax Administration in the Digital Age». Кения кіріс басқармасының бас комиссары. 2026.
4. Бюджеттік-салықтық реттеу жүйесін цифрлық платформалық шешімдерді дамыту негізінде трансформациялау. РИОР баспа орталығы. 2026.
5. TMF Group. «Global tax compliance: the 3Ts shaping the CFO agenda». 2026.
6. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі. «Бюджеттің цифрлық логикасы: мемлекеттік қаржы жүйесі қалай өзгеруде». 2026.
7. Ресей Қаржы министрлігі. CNews FORUM баяндамасы. 2025.

ӨОЖ 339.9:004

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДАДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ПЛАТФОРМАЛАРДЫҢ ДЕЛДАЛДАРДЫ АЛМАСТЫРУ ӘСЕРІ

Толкын Жанат

1 курс магистранты,
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,
Астана, Қазақстан

Аннотация. Бұл мақала халықаралық саудадағы делдалдыққа сандық платформалардың әсерін талдайды. Сандық көпжақты платформалардың таралуы дәстүрлі делдалдарды – брокерлерді, көтерме саудагерлерді, кеден агенттерін және бюрократиялық акторларды – ығыстыру немесе түрлендіру үрдісін тудырады. Зерттеу транзакциялық шығындарды азайту, желілік эффектілер, деректерді орталықтандыру және автоматтандыру сияқты субституция әсерінің негізгі механизмдерін қарастырады. Сонымен қатар, эмпирикалық талдаулар мен кейс-зерттеулер платформалық экономиканың сауда желілері, қоғамдық басқару және валюталық бәсекелестікке ықпалын көрсетеді. Нәтижелер сандық платформалардың дәстүрлі делдалдарды алмастырып, жаңа делдалдық формаларды қалыптастыратынын, сауда тиімділігін арттыратынын, бірақ цифрлық алшақтық пен нарықтық биліктің шоғырлануы сияқты тәуекелдерді де тудыратынын дәлелдейді. Мақала халықаралық саудадағы платформалық трансформацияларды түсіну және реттеу саясатын дамыту үшін ғылыми және практикалық маңызды қорытындылар ұсынады.

Кілт сөздер: цифрлық платформалар, халықаралық сауда, делдалдар, цифрлық экономика, трансшекаралық сауда, платформалық экономика, сауда трансформациясы.

Ключевые слова: цифровые платформы, международная торговля, посредники, цифровая экономика, трансграничная торговля, платформенная экономика, трансформация торговли.

Keywords: digital platforms, international trade, intermediaries, digital economy, cross-border trade, platform economy, trade transformation.

Халықаралық сауда сандық технологиялардың дамуы мен платформалық бизнес-модельдердің көтерілуімен терең өзгеріске ұшырады. Көпжақты нарықтық платформалардың таралуы дәстүрлі делдалдық ұғымдарын қайта қарауға мәжбүр етті, себебі олар өндірушілер мен тұтынушылар, экспортшылар мен импортшылар, тіпті мемлекеттік органдар арасындағы өзара әрекеттесудің механизмдерін өзгертеді [1].

Бұл өзгерістер транзакциялық шығындарды азайтып қана қоймай, желілік эффектілер арқылы билік құрылымын өзгертіп, сауда ағындарын қайта қалыптастырады. Сонымен қатар, олар ұлттық шектерді басып озатын жаңа делдалдық формаларды енгізеді.

Субституция эффектісі – сандық платформалардың дәстүрлі делдалдардың рөлін алмастыру немесе түрлендіру процесі. Бұл эффект делдалдарға, мысалы, көтерме саудагерлерге, брокерлерге, кеден агенттеріне немесе бюрократиялық және саяси «қақпашыларға» қажет болған функцияларды ауыстыруды қамтиды. Сауданың цифрлануы, COVID-19 пандемиясы және жаһандық құн тізбектерінің интеграциясы бұл процессті жеделдетті және қазіргі сауда жүйелерінің тиімділігі, инклюзивтілігі мен басқарылуы туралы маңызды сұрақтарды туындатты [2].

Бұл зерттеу платформалық механизмдер мен желілік эффектілер жөніндегі теориялық көзқарастарды, күрделі сауда желілерінің эмпирикалық талдауларын, сондай-ақ жеке сектор мен мемлекеттік саладағы делдалдық ландшафтының өзгеруін көрсететін кейс-зерттеулерді біріктіреді [3]. Сонымен қатар, жұмыс салалық және саясаттық аспектілерді қарастырады, мысалы, гүл саудасының халықаралық тәжірибесі және жаһандық сауда валюталары арасындағы бәсекелестіктің эволюциясы.

Дәстүрлі сауда делдалдары кеден агенттері, жүк тасымалдаушылар, брокерлер, көтерме саудагерлер және қаржы институттары сияқты әртүрлі қызметтерді атқарды. Олар тәуекелді азайту, логистика координациясы, нормативтік сәйкестік және нарыққа шығуды жеңілдетуді қамтамасыз етті. Мемлекеттік басқаруда бюрократтар, саяси тұлғалар және қоғамдағы жетекшілер саудаға қатысты қызметтерге, лицензияларға және жеңілдіктерге қол жеткізуді делдалдық ету арқылы маңызды рөл атқарды.

Сандық платформалар, әсіресе көпжақты платформалар (MSP), қазіргі заманғы делдалдар ретінде басым позицияға ие болды. Олар сатып алушылар мен сатушылар, экспортшылар мен импортшылар, тіпті азаматтар мен үкімет арасындағы байланыстарды жеңілдететін инфрақұрылым мен ережелерді қамтамасыз етеді. Мысалы, Amazon Marketplace, Alibaba, Uber, Airbnb және eBay платформалары «жұптастырушы» қызметін атқарады. Дәстүрлі делдалдар мен сандық платформалардың негізгі функцияларының салыстырылуы келесі кестеде көрсетілген (кесте 1).

Кесте 1.

Дәстүрлі делдалдар мен сандық платформалардың негізгі функцияларын салыстыру

Функциялар	Дәстүрлі делдалдар	Сандық платформалар
Транзакциялық шығындарды азайту	Орташа	Жоғары
Ақпаратты жинақтау	Шектеулі	Күшті, орталықтандырылған
Логистиканы басқару	Қолмен, аймақтық	Автоматты, жаһандық
Нарыққа шығуды жеңілдету	Шектеулі, лицензия арқылы	Жылдам, онлайн платформалар арқылы
Тәуекелді азайту	Қолдау арқылы	Алгоритмдер және деректер арқылы
Ескерту – автормен құрастырылған		

Сандық платформалардың құндылығы транзакциялық шығындарды азайтуға, ақпаратты жинақтауға және процестерді стандарттауға қабілеттілігінде жатыр. Сондай-ақ, олар логистиканы автоматтандыруға және интеграцияланған төлем мен дауды шешу жүйелерін ұсынады. Желілік эффектілер платформаның өсуін күшейтеді: бір тараптағы қатысушылар саны артқан сайын, платформа екінші тарап үшін құндырақ болады.

Субституция эффектісі тек дәстүрлі делдалдарды ығыстырумен шектелмейді, сонымен қатар жаңа делдалдық формаларды қалыптастырады. Кейде платформалар брокерлер мен агенттерді толықтай алмастырады. Кейде олар осы функцияларды өз жүйесіне біріктіріп, сандық қызмет көрсетушілер, деректер брокерлері немесе алгоритмдік қақпашылар сияқты жаңа делдалдарды қалыптастырады.

Субституция әсерінің масштабы саланың құрылымына, нормативтік базасына, қатысушылардың цифрлық сауаттылығына және платформаның мүмкіндіктеріне байланысты. Платформалар өскен сайын, олар пайдаланушылар үшін шығу кедергілерін күшейтетін құлыптау эффектілерін туындатады және нарықтық билікті шоғырландырады. Бұл кейде де-факто монополияға әкеледі.

Сандық платформалар транзакция, таңдаулар, нарық тенденциялары және пайдаланушы әрекеттері туралы үлкен деректер жинайды. Бұл дәстүрлі делдалдар ұсынатын қызметтерді – жеке ұсыныстар, болжамдық аналитика және автоматтандырылған сәйкестік – қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Деректерді орталықтандыру нарықтық интеллектіні платформалық операторларға шоғырландырады. Бұл тиімді сәйкестендіруді қамтамасыз етеді, бірақ ақпараттық билік, бәсекелестік және пайдаланушы автономиясына қатысты мәселелер туындатады [2].

Сандық платформалар жаңа делдалдық формаларды да тудырады. Электрондық үкімет пен қоғамдық қызмет көрсету саласында цифрлық платформалар делдалдық қажеттілікті жоймай, тек олардың функциясын өзгертеді [3]. Платформалар қосымша қызметтерді интеграциялап, нарықты «қайта делдалдандырады».

Халықаралық сауда желісі елдер, фирмалар және өнімдер арасындағы күрделі байланыстар жүйесі болып табылады. Сандық платформалардың көтерілуі осы желілердің топологиясы мен динамикасын өзгертті. Мысалы, Amazon Marketplace және Alibaba сияқты платформалар жаңа сауда байланыстарын ашып, шағын және орта кәсіпорындардың халықаралық нарыққа шығуына ықпал етеді. Гүл саудасы саласында Португалия мысалы сандық платформалар арқылы өсірушілер мен сатып алушылар арасындағы тікелей мәмілелердің артуын көрсетеді [4].

Қоғамдық басқаруда цифрландыру тиімділікті, ашықтықты және қызмет көрсету тікелейлігін арттыруға мүмкіндік береді. Электрондық үкімет платформалары делдалдарды жоймайды, тек оларды жаңа акторларға – отбасы мүшелері, достар, қоғам жетекшілері, бюрократтар және саяси тұлғаларға – ауыстырады. Сандық валюталар мен төлем платформалары халықаралық саудадағы делдалдықты трансформациялауда маңызды рөл атқарады [5].

Сандық платформалардың дәстүрлі делдалдарға әсері көпқырлы. Олар транзакциялық шығындарды азайтып, ашықтықты арттырады және жаһандық саудаға қатысу мүмкіндігін кеңейтеді. Дәстүрлі делдалдардың кейбірін ығыстырады, бірақ кейде делдалдықты жаңа формаларда қайта енгізеді.

Негізгі механизмдер – желілік эффектілер, деректерді жинақтау, автоматтандыру және қосымша қызметтер – платформаларға нарықтық үстемдікке қол жеткізуге және сауда желілерінің құрылымын қайта қалыптастыруға мүмкіндік береді. Алайда цифрлық алшақтық, нарықтық биліктің шоғырлануы және реттеушілік мәселелер саясаттық шешімдердің икемділігін талап етеді.

Сандық платформалардың халықаралық саудадағы тиімділігі олардың инклюзивтілік, әділдік және төзімділікті қамтамасыз ету қабілетіне байланысты болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Kölbel, T., &Kunz, D. (2020). Mechanisms of intermediary platforms. arXiv preprint arXiv:2005.02111. <https://arxiv.org/pdf/2005.02111v1>
2. Vidmer, A., Zeng, A., Medo, M., & Zhang, Y.-C. (2015). Prediction in complex systems: the case of the international trade network. arXiv preprint arXiv:1511.05404. <https://arxiv.org/pdf/1511.05404v1>
3. Toro-Maureira, S., Olivares, A., Saez-Vergara, R., Valenzuela, S., Valenzuela, M., & Correa, T. (2024). The Missing link: Intermediation in digital government. *Government Information Quarterly*, 44(1), 101811. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2024.101811>
4. Martinho, M. (2018). Analysis of international flower trade networks. *European Journal of Operational Research*, 269(1), 272–283. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2018.01.021>
5. Coquidé, C., Fize, E., & Héricourt, J. (2018). How emerging currencies are reshaping global trade networks: Evidence from the BRICS. *Review of International Political Economy*, 25(6), 856–880. <https://doi.org/10.1080/09692290.2018.1513437>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАНК СЕКТОРЫНДАҒЫ НЕСИЕЛІК ЭКСПАНСИЯНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-ДИНАМИКАЛЫҚ ТАЛДАУЫ

Ыдырыс С.С., э.ғ.д., профессор,

Халықаралық туризм және меймандостық университеті,
Түркістан қаласы, +77014289044,

Мунасипова. М.Е. э.ғ.к., доцент,

Халықаралық туризм және меймандостық университеті,
Түркістан қаласы, +77014332736,

Аннотация. Бұл мақалада, экономикалық өзгерістерге тез бейімделетін, заман талабына сай, бәсекеге қабілетті банктер ғана нарықтағы орнын нығайта алатыны айтылады. Халықаралық тәжірибмен ұштастыру арқылы, Қазақстанда ұзақ мерзімді несиелеуге бағытталған жүйені қалыптастыруға жол ашатындығы көрсетіледі. Сонымен қатар, мақалада Қазақстанның қаржы жүйесінің құрылымдық динамизммен, несиелік агрегаттарының өсуі сипатталады. Талдау барысында 2022-2025 жылдар аралығында Қазақстанның банк секторындағы жиынтық несиелік портфелінің экспоненциалды өсу тенденциясы айқындалады.

Кілт сөздер: цифрлық өнімдер, несиелік портфель, статистикалық агрегаттау, ипотекилық несиелендіру, жиынтық несиелік, тұтынушылық сегмент.

Ключевые слова: цифровые продукты, кредитный портфель, статистическая агрегация, ипотечное кредитование, совокупный кредит, потребительский сегмент.

Keywords: digital products, credit port, comparative analysis, statistical aggregation, mortgage lending, aggregate credit, consumer segment.

Қазақстан Республикасында қазіргі таңда үш деңгейлі банктік жүйе қалыптасты деуге болады. Бірінші деңгей ҚР Ұлттық банкі болса, екінші деңгейге коммерциялық банктер, үшінші деңгейге микроқаржылық ұйымдар жатқызылады. Ұлттық Банк банктерді қаржыландырып, олардың қызметін бақылайтын басты қаржылық құрылым делінсе, екінші деңгейлі банктер микроқаржы ұйымдарын, ломбардтарды қаржыландыратын топтар болып саналады. Екінші деңгейлі банктердің негізгі міндеті-экономикалық тұрақтылықты қаржыландыру болып табылады. Банктерге экономиканың нақты секторын қаржыландырмай, ломбардтар мен микронесиелік ұйымдарын қаржыландыру тиімді әрі қауіпсіз. Банктердің қаржылық ұйымдарға берген несиелік көлемі несиелік портфелінің басым бөлігін құрайды.

Қазіргі таңда Қазақстанның банк секторы жаһандық қаржылық трансформация мен ішкі реформалардың тоғысында тұр. ҚР Ұлттық банкі сарапшыларының пайымдауынша, отандық банктердің сыртқы инвестицияларға тәуелділігін төмендету — саланың сыртқы экономикалық шокторға төзімділігі мен икемділігін арттырудың басты шарты. Бұл стратегиялық бағыт банктердің ішкі ресурстарға сүйене отырып, тұрақты даму моделіне көшуін және ұлттық қаржы жүйесінің дербестігін нығайтуды көздейді.

Осы орайда, нарықтағы тұрақтылықты қамтамасыз етуде "Halyk Bank" және "Kaspi Bank" сияқты жүйелі маңызды банктер шешуші рөл атқарады. Зерттеулер көрсеткендей, бұл институттарды активтер көлемі, бизнестің күрделілігі және экономикалық өзара байланыстылық критерийлері бойынша сәйкестендіру тәуекелдерді тиімді басқаруға мүмкіндік береді. Жүйелі маңызды банктерге қойылатын капиталдың қосымша үстемелері мен қатаң реттеушілік талаптар нарықтағы шоғырлануды бақылауда ұстап, қаржылық нысандар арасындағы теңгерімді сақтауға бағытталған.

Жоғары бәсекелестік жағдайында әрбір банк өз орнықтылығын сақтай отырып, клиенттер мен олардың салымдары үшін үнемі күресуге, жоғары деңгейдегі цифрлық өнімдер мен жылдам қызметтер ұсынуға міндетті. Банк операциялары заман талабына сай болып, қаражатты ұтымды бағдарлау арқылы ғана бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізуге болады. Осылайша, жергілікті реттеу шараларын халықаралық тәжірибемен ұштастыру Қазақстанда төзімді әрі бәсекелі қаржылық экожүйені қалыптастырудың негізі болып табылады.

Алайда, отандық несиелік нарығындағы басты мәселелердің бірі — несиелік портфелінің мерзімдік құрылымындағы теңгерімсіздік болып табылады. Бүгінгі таңда нарықтың 50%-дан астамын қысқа мерзімді қарыздар құрап отыр, бұл банктердің несиелік қорының қуаттылық деңгейінің төмендігін көрсетеді. Ұзақ мерзімді инвестициялық несиелердің тапшылығы банктердің экономиканы тұрақты қаржыландыру әлеуетін шектейді, себебі екінші деңгейдегі

банктердің тұрақтылығы мен тиімділігі үшін ұзақ мерзімді активтердің үлесі басым болуы стратегиялық тұрғыдан тиімдірек.

Осы мәселелерді шешу үшін әрбір банк жоғары бәсекелестік жағдайында тек цифрлық өнімдерді дамытып қана қоймай, өз ресурстарын ұтымды бағдарлай білуі тиіс. Клиенттер мен салымшылардың сенімін сақтай отырып, нарықтағы экономикалық өзгерістерге тез бейімделетін, заман талабына сай бәсекеге қабілетті банктер ғана нарықтағы орнын нығайта алады. Жергілікті реттеу шараларын халықаралық тәжірибемен ұштастыру Қазақстанда ұзақ мерзімді несиелеуге бағытталған төзімді әрі сенімді қаржылық экожүйені қалыптастыруға жол ашады [1-2].

Экономикалық әдебиеттерде банктердің өз клиенттерімен қалыптастыратын ұзақ мерзімді қарым-қатынасы (*relationship banking*) ақпаратты жинақтау мен өңдеудің ең пәрменді механизмі ретінде сипатталады. Мұндай институционалдық байланыс банктерге басқа қаржылық агенттермен салыстырғанда қарыз алушылардың төлем қабілеттілігі мен тәуекел профилін тереңірек диагностикалауға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, банктер тек ресурстарды қайта бөлуші субъект емес, сонымен қатар транзакциялық шығындарды азайтушы ақпараттық хаб қызметін атқарады [3].

Банктік несие каналы теориясының концептуалды негіздеріне сәйкес, Орталық банктің тежеуші (дефляциялық) монетарлық саясаты мен нақты сектордың макроэкономикалық белсенділігі арасында тікелей корреляциялық байланыс бар. Ақша-кредит саясатының шоктарына жауап ретінде банктердің өтімділік деңгейінің төмендеуі несиелік ұсыныстың (*credit supply*) қысқаруына әкеп соғады. Бұл процесс өз кезегінде нақты сектор субъектілерінің сыртқы қаржыландыруға деген сұранысының қанағаттандырылмауына және инвестициялық белсенділіктің тежелуіне себеп болады [4].

Қазіргі несие нарығын талдау тұрғысынан алғанда, нарық қатысушыларының субъективті күтулері мен «оптимизм/пессимизм» толқындары макроэкономикалық тепе-теңдіктің ауытқуын айқындайтын маңызды эндогендік фактор болып табылады. Егер іскерлік ортадағы сенімділік индексі төмендесе, тіпті пайыздық мөлшерлемелердің қолайлы деңгейіне қарамастан, несиелік экспансия тежелуі мүмкін. Осылайша, Кейнстік тәсіл несие нарығындағы конъюнктуралық тербелістерді тек монетарлық құралдармен емес, агенттердің инвестициялық мінез-құлқы мен тәуекелдерді қабылдау деңгейімен байланыстыруға мүмкіндік береді [5].

IRSVAR әдістемесіне негізделген эмпирикалық талдау Қытай экономикасындағы монетарлық трансмиссия механизмдерінің құрылымдық ерекшеліктерін айқындап, несие каналының (42%) әлі де доминантты рөл атқаратынын, бұл нарықтағы ақпараттық асимметрия мен қаржылық фрикциялардың сақталуының көрсеткіші екенін дәлелдейді. Сонымен қатар, нарықтық реформалардың нәтижесінде неоклассикалық пайыздық мөлшерлеме каналының үлесі 31%-ға жетсе, жылжымайтын мүлік пен қор нарығындағы «байлық эффектісінің» күшеюіне байланысты активтер құны каналының маңыздылығы 20%-ға дейін артқан; ал валюта бағамының қатаң реттелуі валюталық каналдың тиімділігін маржиналды деңгейде (7%) шектеп отыр. Бұл нәтижелер макропруденциалдық саясатты қалыптастыруда активтер бағасының құбылмалылығына басымдық бере отырып, пайыздық мөлшерлемелерді нарықтандыру механизмін одан әрі тереңдету қажеттілігін негіздейді [6].

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің 2022–2025 жылдарға арналған статистикалық мәліметтеріне құрылымдық-динамикалық талдау жасалды. Әдістемелік негіз ретінде келесі тәсілдер қолданылды:

- **Статистикалық агрегаттау:** Бизнеске және халыққа берілген қарыздардың номиналды өсім қарқынын есептеу.
- **Институционалдық талдау:** Реттеуші органдардың (ҚНРДА) макропруденциалдық саясатының (DTI/PTI коэффициенттері) нарыққа әсерін бағалау.

Заманауи кезеңде Қазақстанның қаржы жүйесі құрылымдық динамизммен және несиелік агрегаттардың қарқынды өсуімен сипатталады. Бұл үдерістердің негізінде финтех-инновациялар мен макроэкономикалық реттеу тетіктерінің өзара әрекеттесуі жатыр.

1. Тұтынушылық сегментация мен финтех-эволюция

Тұтынушылық несиелендіру нарығының экспансиясы халықтың төлем қабілеттілігі мен транзакциялық сұранысының трансформациялануына тікелей байланысты. Цифрлық банктердің экожүйелері арқылы жүзеге асатын **алгоритмдік скоринг** модельдері мен **Big Data** технологиялары несиелік өнімдердің қолжетімділігін арттырып, нарықтың жоғары ликвидтілігін қамтамасыз етуде. Бұл ретте дәстүрлі банкингтің финтех-платформаларға конвергенциясы транзакциялық шығындарды минимизациялауға мүмкіндік берді.

2. Ипотекалық нарық және мемлекеттік интервенция

Ипотекалық несиелендіру секторындағы өсім көбіне мемлекеттік квазифискалдық бағдарламалардың (атап айтқанда, «7-20-25») мультипликативті әсерімен негізделеді. Мұндай мемлекеттік қолдау тетіктері нарықтағы сұранысты ынталандырушы ретінде әрекет етіп, құрылыс индустриясы мен жылжымайтын мүлік нарығының конъюнктурасына тікелей әсер етуде. Алайда, бұл үдеріс несие портфеліндегі шоғырлану тәуекелдерін жіті қадағалауды талап етеді.

3. Банк секторының пруденциалдық тұрақтылығы

Банк жүйесінің институционалдық тұрақтылығы несие портфелінің сапалық параметрлері мен капиталдың жеткіліктілік деңгейімен расталады. Тәуекелдерді басқарудың жаңа парадигмасы аясында **NPL (жұмыс істемейтін қарыздар)** деңгейін төмендету бойынша жүйелі жұмыстар жүргізіліп, банктердің өтімділік позициялары Базель III стандарттарына сәйкес нығайтылуда.

4. Реттеушілік саясат және макропруденциалдық қадағалау

Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі тарапынан жүзеге асырылып жатқан қатаңдату шаралары халықтың **шамадан тыс қарыздану (over-indebtedness)** деңгейін тежеуге бағытталған. Агенттіктің реттеушілік фокусы кредиттік тәуекелдерді бағалаудың консервативті әдістерін енгізуге, қарыз алушылардың борыштық жүктемесінің коэффициенттерін (DTI/PTI) онтайландыруға және жүйелі маңызды банктердің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған.

2022–2025 жылдар аралығында жиынтық несие портфелі 24,18 трлн теңгеден 42,44 трлн теңгеге дейін өсіп, **75,5%** номиналды өсімді көрсетті.

Кесте №1

Банк секторының экономикаға несиелері

Барлығы	2022	2023	2023	2024	2025
<i>оның ішінде:</i>	24179610	28572337	35072471	35072471	42443183
бизнеске несиелер					
<i>валюта түрлері бойынша</i>	11232595	12231169	147496 89	14749689	17868915
ұлттық валютада					
шетел валютасында	8642057	9730739	10645685	10645.685	12606756
<i>кәсіпкерлік субъектілерінің типтері бойынша</i>	2590538	2500430	4104003	4104003	5262159
шағын кәсіпкерлік субъектілеріне					
орта кәсіпкерлік субъектілеріне	4665786	5708.256	6885072	6885072	7747087
ірі кәсіпкерлік субъектілеріне	1694164	1722760	2057749	2057749	2872089
халыққа несиелер	4872645	4800153	5806868	5806868	7249740
<i>валюта түрлері бойынша</i>	12947015	16341167	20322782	20322782	24574267
ұлттық валютада					
шетел валютасында	12940484	16.337189	20320.211	20320.211	24571554
<i>несиелеу мақсаттары мен объектілері бойынша</i>	6531	3978	2570	2570	2714
ипотекалық несиелеу					
тұтынушылық мақсаттар	4498534	5212058	5967073	5967073	6843620
басқалар	7610426	10040915	13504422	13504422	16583302

Ескерту: ҚР ҰБ статистикалық мәліметтері негізінде құрастырылған

2022–2025 жылдар аралығында Қазақстанның банк секторындағы жиынтық несие портфелінің экспоненциалды өсу тенденциясы айқындалды. Экономикаға бағытталған жалпы несиелік салымдар 24,18 трлн теңгеден 42,44 трлн теңгеге дейін ұлғайып, номиналды өсім **75,5%**-ды құрады. Бұл көрсеткіш еліміздегі қаржылық делдалдық деңгейінің (Credit-to-GDP) сапалық артуын және банк активтерінің макроэкономикалық айналымға трансформациялану қарқынының жоғары екендігін дәлелдейді.

Бизнес-субъектілерді несиелендіру сегментінде құрылымдық әртараптандыру процестері байқалады. Корпоративтік портфельдің 17,87 трлн теңгеге дейін ұлғаюы негізінен орта және ірі кәсіпкерлік сегменттерінің есебінен жүзеге асты. Айта кетерлік жайт, валюталық позициялар динамикасында шетел валютасындағы қарыздардың **2,5 есеге** (2,59 трлн-нан 5,26 трлн теңгеге

дейін) өсуі детерминацияланды, бұл сыртқы сауда конъюнктурасына тәуелді экспортқа бағытталған субъектілердің несиелік ресурстарға деген сұранысының трансформациялануымен байланысты.

Ретроспективті талдау нәтижесінде халыққа берілген несиелердің (retail lending) нарықтағы доминантты драйверге айналғаны анықталды. 2025 жылдың болжамды көрсеткіштері бойынша бұл сегмент 24,57 трлн теңгені құрап, алғаш рет бизнес-несиелер көлемінен айтарлықтай асып түсті. Бұл ретте жеке тұлғаларға арналған қарыздардың абсолюттік бөлігінің ұлттық валютада номинациялануы банк жүйесіндегі валюталық индукцияланған тәуекелдерді (currency-induced credit risk) хеджирлеу және дедолларизация саясатының тиімділігін айғақтайды.

Несиелеу мақсаттары бойынша жіктеу барысында тұтынушылық несиелендірудің агрессивті экспансиясы айқындалды. Тұтынушылық мақсаттарға бағытталған қарыздар 7,61 трлн теңгеден 16,58 трлн теңгеге дейін қарқынды өсіп, портфельдің ең жоғары маржалы әрі өтімді бөлігіне айналды. Сонымен қатар, ипотекалық несиелендірудің 6,84 трлн теңгеге дейін тұрақты өсуі мемлекеттік квазифискалдық ынталандыру тетіктерінің мультипликативті әсерін және жылжымайтын мүлік нарығының тұрақты инвестициялық тартымдылығын негіздейді [7].

Қорыта айтқанда, Қазақстанның несие нарығының заманауи конъюнктурасы банк активтерінің проциклдік сипатын және халықтың борыштық жүктемесінің интеграциялық өсімін айқындайды. Тұтынушылық сегменттің басымдығы алдағы уақытта макропруденциалдық реттеу шараларын (капиталға қосымша үстемелер, тәуекел-салмақтарын оңтайландыру) күшейтуді қажет етеді. Бұл жағдайда несие портфелінің сапасын болжау үшін Гуле (Goulet) мен Норберг (Norberg) ұсынған актуарлық кредитбилділік модельдерін қолдану стратегиялық маңызға ие.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Goulet, V. (2001). A generalized crossed classification credibility model. *Insurance: Mathematics and Economics*, 28(2), 205-216.
2. Norberg, R. (1980). Empirical bayes credibility. *Scandinavian Actuarial Journal*, 4, 177- 194.
3. Greenwald, B. C., Stiglitz, J. E., & Weiss, A. (1984). *Informational imperfections in the capital market and macro-economic fluctuations* (No. w1335). National Bureau of Economic Research.
4. Kakes, J., & Sturm, J. E. (2002). Monetary policy and bank lending:: Evidence from German banking groups. *Journal of Banking & Finance*, 26(11), 2077-2092.
5. Krugman, P. R., & Wells, R. (2006). *Introducción a la economía. Microeconomía*. Reverté.
6. Li, H., Ni, J., Xu, Y., & Zhan, M. (2021). Monetary policy and its transmission channels: Evidence from China. *Pacific-Basin Finance Journal*, 68, 101621.
7. nationalbank.kz

УДК: 339:657.6

ЭКСПОРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ

Хужамурадова С.И.
доктор философии (PhD)
по экономическим наукам
Alfraganus university,
Узбекистан, г.Ташкент

Аннотация. В статье проанализированы экспортные операции, их бухгалтерский учет и аудит. С целью повышения эффективности бухгалтерского учета предлагается открытие рабочих счетов для экспортных товаров и введение дополнительных граф в аналитическом регистре. Кроме того, подчеркивается важность аудиторского контроля с учетом колебаний валютных курсов, внешних контрактов и налоговых правил.

Ключевые слова: экспортные операции, бухгалтерский учет, аудит, рабочие счета, аналитический регистр, валютные поступления, налоговый контроль.

Введение

В условиях углубления процессов глобализации мировой экономики и расширения внешнеэкономических связей экспортная деятельность становится одним из важнейших факторов

развития предприятий. Через экспортные операции компании получают возможность выходить на внешние рынки, увеличивать валютные поступления и повышать свою конкурентоспособность. Вместе с тем экспортные операции являются многоэтапными и сложными, что требует их правильного отражения в бухгалтерском учете и эффективного контроля.

В Узбекистане этому вопросу уделяется особое внимание, что отражено в Цели 28 Стратегия развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы. В ней определены следующие приоритетные задачи: «...повышение экспортного потенциала республики посредством активной поддержки деятельности предприятий-экспортеров, увеличение числа экспортирующих предприятий с 6 500 до 15 000 и расширение географии экспорта с 115 до 150 стран, реализация идеи “Новый Узбекистан – страна конкурентоспособной продукции”...».

В статье рассматриваются особенности бухгалтерского учета и аудита экспортных операций, обеспечивающие финансовую стабильность предприятий и достоверность отчетности, а также способствующие соблюдению налогового и валютного законодательства. Проведение расчетов в различных валютах, колебания валютных курсов и разнообразие внешнеэкономических договоров подчеркивают необходимость аудиторских проверок. В этой связи особенно актуальным становится совершенствование методических подходов к организации учета и аудита экспортных операций в условиях нестабильности валютных курсов и ужесточения требований к финансовой отчетности.

Основная часть

Проведение расчётов по экспортным операциям в различных валютах, колебания валютных курсов, разнообразие внешнеэкономических контрактов и специфика требований налогового законодательства обуславливают необходимость проведения аудиторской проверки в этой сфере. В этом контексте отдельный аудит является важным инструментом для обеспечения достоверности финансовой отчётности предприятия и оценки законности совершаемых операций. В соответствии с этой целью в основной части подробно рассматриваются цели и задачи аудита экспортной деятельности, а также особенности ведения бухгалтерского учёта.

Задачи аудита экспортных операций включают:

- 1) проверку документов, касающихся формирования затрат по экспортным товарам, работам и услугам, а также себестоимости экспортной продукции;
- 2) проверку документов, относящихся к партии товаров по экспортным операциям;
- 3) определение алгоритма ведения учёта для каждого конкретного случая экспортной операции: по прямому контракту с иностранным покупателем; с участием посредников-комиссионеров; при продаже экспортируемых товаров и продукции с участием консигнатора за рубежом; экспорт товаров с последующей переработкой и т.д.;
- 4) проверка правильности определения экспортной выручки на дату перехода права собственности покупателю и погашения дебиторской задолженности иностранным покупателем;
- 5) проверка правильности определения курсовых разниц, возникающих при расчетах с покупателем;
- 6) проверка правильности пересчета валютных средств на текущем валютном счете в национальную валюту (сум) на 1-е число каждого месяца и соответствия этой суммы данным банковской выписки по валютному счету;
- 7) проверка обоснованности применения нулевой ставки НДС, то есть проверка документов, подтверждающих экспорт;
- 8) проверка ведения отдельного учета НДС по экспортируемой продукции для обоснования включения НДС по экспорту в бухгалтерский учет.

В сфере экспортных операций организация и ведение бухгалтерского учета имеют специфические особенности, которые необходимо учитывать при проведении аудиторских проверок.

1. Формируются детализированные аналитические данные по счетам учета производства, хранения, отгрузки, поступления валютных средств от экспорта и финансовых результатов в первой, второй, третьей и последующих порядковых категориях.
2. Единицей учета считается партия товаров, состоящая из груза, отправляемого в одну страну, по одному адресу и по одной товарно-транспортной накладной.
3. Учёт продукции, товаров, работ и услуг ведётся в двух валютах: в валюте страны, с которой заключён экспортный контракт, и в национальной валюте — сум. При расчётах по

экспортным операциям возникают разницы валютных курсов.

В экспортерских организациях при проведении аудита соблюдения правил ведения бухгалтерского учёта по экспортным операциям аудитор должен проверить следующее:

- 1) *Проверка правильности формирования расходов на основании первичных документов и их отнесения на себестоимость экспортной продукции, а также корректности формирования расходов по экспортным товарам.* При этом важно учитывать, что расходы отражаются по оценкам, установленным в учетной политике. Аудитор должен убедиться, что учет расходов по экспорту ведется отдельно и что первичные документы содержат соответствующие отметки о формировании себестоимости экспортной продукции. Косвенные управленческие расходы, как правило, распределяются пропорционально доходам от экспорта, и это должно быть отражено в учетной политике предприятия. Аудитор должен убедиться, что учет экспортируемых товаров ведется отдельно от прочих товаров и что партии товаров оформлены корректно.
- 2) *Открытие аналитических счетов по счёту 2990 «Товары, отгруженные на экспорт» является целесообразным (оптимальным) для учёта движения товаров и контроля за их поступлением к покупателю.* Каждое предприятие, занимающееся внешнеэкономической деятельностью, должно открывать аналитические счета по всем необходимым счетам в рамках своей учетной политики, включая счёт 2990 «Товары, отгруженные на экспорт». На этих аналитических счетах отражаются группы товаров, товары на таможне, товары по странам покупателей, товары в портах за рубежом и товары на складах покупателей.
- 3) *Обоснованность включения накладных расходов в затраты по каждому виду экспортной операции.* Аудитор должен определить перечень накладных расходов по экспортным операциям, отражённых в условиях поставки по «Инкотермс», а затем проверить соответствие их распределения между экспортером и покупателем согласно условиям поставки, своевременность их оплаты и распределение по отчетным периодам. Проверка накладных расходов по каждому виду осуществляется на основании первичных документов – акцептованных счетов транспортных организаций, авиа- и железнодорожных накладных, договоров страхования товаров и продукции в пути, квитанций об уплате страховых взносов, счетов, актов и других подтверждающих документов.
- 4) *Обоснованность включения накладных расходов, затрат по экспортным товарам, работам и услугам в себестоимость экспортной продукции в соответствии с учетной политикой предприятия;* аудитор знакомится с учетной политикой и определяет, какой метод учета расходов применяется на предприятии: ежемесячно в полном объеме или пропорционально расходам на экспортируемую продукцию, отгруженную на продажу в текущем месяце, с учетом стоимости экспортной продукции и товаров, оставшихся непроданными на конец месяца.
- 5) *Корректность определения валютного дохода по экспортным операциям на дату перехода права собственности к покупателю с учетом валютного курса.* Аудитор сверяет эту дату с контрактом или уведомлением посредника. Погашение дебиторской задолженности иностранным покупателем проверяется аудитором по расчетным документам, поступившим в банк экспортера. Если дебиторская задолженность по экспортной операции не поступила в банк экспортера в сроки, указанные в контракте, экспортер обязан выяснить причины. Валютная выручка поступает на транзитный счет банка экспортера. Аудитор проверяет выписку с валютного счета и платежное поручение, сравнивая с данными бухгалтерского учета экспортера.
- 6) *Обоснованность валютных накладных расходов.* Эти расходы включают только транспортные расходы и страхование товаров в пути, если стоимость этих услуг включена в цену товаров и оплачена покупателем; расходы банков, посредников и внешнеэкономических организаций учитываются, если они осуществлены или предоставлены нерезидентами и т.д. Аудитор проверяет соответствующие документы по каждому накладному расходу, в частности контракт, заключённый для экспортной операции. Все расчёты между резидентами должны проводиться в национальной валюте — сум в соответствии с валютным законодательством.
- 7) *Корректность отражения валютных разниц, возникающих при расчетах с покупателями по валютным поступлениям от реализации продукции (товаров, работ и услуг) в бухгалтерском учете:* положительная разница — дебет 4010 «Счета к получению от покупателей и заказчиков» и кредит 9540 «Доходы от валютных разниц»; отрицательная разница — дебет

9620 «Убытки от валютных разниц» и кредит 4010 «Счета к получению от покупателей и заказчиков».

- 8) Правильность ведения налогового учета по экспортным операциям и расчета налога на прибыль. Для этого необходимо проверить: включение расходов в себестоимость для целей налогообложения, признание прочих доходов и расходов, а также возникновение постоянных налоговых разниц и отложенных налоговых обязательств.

В экспортёрских предприятиях оценка эффективности внутреннего контроля за движением и хранением реализованных товаров осуществляется через проверку счёта 2990 — «Товары, отгруженные на экспорт», а также открытых к нему рабочих и аналитических счетов. Однако на практике система счетов, обеспечивающая такие аналитические данные, зачастую отсутствует. С этой целью предлагается вести специальные ведомости, карточки или аналитические учётные книги по отгруженным на экспорт товарам и предусмотреть в разделе «План рабочих счетов» учетной политики открытие счёта 2990 — «Товары, отгруженные на экспорт» с включением в его состав следующих рабочих счетов:

2991 «Экспортируемые товары с прямой поставкой»;

2992 «Экспортируемые товары в пути на территории Республики Узбекистан»;

2993 «Экспортируемые товары в портах и пограничных складах»;

2994 «Экспортируемые товары в пути за рубежом»;

2995 «Экспортируемые товары на складах за рубежом, в переработке и на комиссионном хранении».

Каждый экспортируемый товар, отправленный по каждому заключённому контракту, должен учитываться в бухгалтерском учёте именно в этом порядке, а аналитические регистры должны формироваться соответствующим образом. При этом аудитор должен убедиться, что движение каждой партии товара отражено корректно: от момента её отправки до передачи покупателю, с указанием конкретного места хранения на каждом этапе.

Кроме того, для целей контроля рекомендуется открыть в аналитическом регистре две дополнительные графы. В этих графах необходимо проставлять отметки о том, что товар передан покупателю и что право собственности на товар перешло к нему. В первой графе фиксируется выполнение экспортером своих обязательств по поставке товара на экспорт. Во второй графе отражается учёт полученной от экспорта выручки в бухгалтерии и служит основанием для списания отгруженного экспортного товара с баланса экспортёра.

Заключение

Экспортные операции имеют важное значение для участия предприятий на внешних рынках и повышения их конкурентоспособности. Поскольку такие операции являются сложными и многоэтапными, необходим правильный бухгалтерский учёт и эффективный аудиторский контроль. В статье предложены меры по совершенствованию учёта экспортных операций, включая открытие рабочих счетов и введение дополнительных граф в аналитическом регистре. Эти предложения позволяют точно отражать движение товаров, передачу права собственности покупателю и валютные поступления. Кроме того, правильно организованный бухгалтерский учёт и эффективный аудит обеспечивают финансовую устойчивость предприятия, надёжность финансовой отчётности, а также соблюдение налогового и валютного законодательства.

Список использованных источников:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022 - 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида» ПФ-60-сон Фармони, <https://lex.uz/docs/5841063>
2. Аудит ва сифат назоратининг халқаро стандартлари: II қисм, 2-жилд, Тошкент, 2014. – Б.1011.
3. R.D.Dusmurov. Auditning xalqaro standartlari. O`quv qo`llanma, ToshDAU nashr-tahririyot bo`limi, Toshkent – 2018, 142 b.
4. Дусмуратов Р.Д., Ризаев Н.К., Назаров Х.Х. Молиявий ҳисобот ва аудитнинг халқаро стандартлари. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2020. – Б. 512.
5. С.И.Хужамурадова. Экспорт-импорт операциялари аудитининг услубий жиҳатларини такомиллаштириш.08.00.08 – «Бухгалтерия ҳисоби, иктисодий таҳлил ва аудит» ихтисослиги бўйича иктисодиёт фанлари фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. Тошкент – 2025. 52 б.
6. Khujamuradova S.I.Improving organizational and methodological aspects of export-import operations. «Journal of Management Value & Ethics». India, 2024. – Special Issue – P. 181-188.

УДК 657.6:004.8

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН АУДИТТІҢ
ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ

Альпенова Б.А., доктор PhD,
Кожабеков С.С., к.э.н., асс. профессор,
кафедра «Финансы и учет» Таразский
университет им.М.Х. Дулати, г.Тараз

Аңдатпа. Мақала бухгалтерлік есептің дәстүрлі әдістерінің цифрландыру әсерінен трансформациялануын зерттейді. Зерттеу барысында ERP (Enterprise Resource Planning) - жүйелер, блокчейн технологиялары және жасанды интеллект алгоритмдерінің қаржылық бақылау мен аудит сапасын арттырудағы рөлі талданады. Бухгалтерлік есеп жүйесін автоматтандырудың стратегиялық маңыздылығы мен цифрлық технологиялардың қазіргі заманғы аудиторлық қызметке әсері зерттеледі. Негізгі назар Big Data аналитикасына, үздіксіз аудит (Continuous Auditing) концепциясына және блокчейн негізіндегі сенімділік ортасын қалыптастыруға аударылған. Дәстүрлі іріктемелі тексеру әдісінің тиімсіздігін дәлелдей отырып, аудиторлық процестерді автоматтандырудың стратегиялық үлгісін ұсынады және оның аудиторлық тәуекелдерді азайтудағы әлеуетін негіздейді.

Кілт сөздер: бухгалтерлік есеп, трансформация, интеграция, блокчейн, реинжиниринг, кибер-гигиена, үздіксіз аудит, автоматтандыру, жасанды интеллект.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, трансформация, интеграция, блокчейн, реинжиниринг, кибергигиена, непрерывный аудит, автоматизация, искусственный интеллект.

Keywords: accounting, transformation, integration, blockchain, reengineering, cyber hygiene, continuous audit, automation, artificial intelligence.

Кіріспе

Төртінші өнеркәсіптік революция (Industry 4.0) экономикалық ақпаратты жинау, өңдеу және ұсыну форматын түбегейлі өзгертті. Бухгалтерлік есеп – бұл тек өткен кезеңнің деректерін тіркеу құралы емес, болашақты болжайтын аналитикалық жүйеге айналды. Осы орайда, бухгалтерлік есеп пен аудиттің заманауи концепцияларын цифрлық технологиялармен интеграциялау мәселесінің өзектілігі артып отыр.

2025 жылғы 8 қыркүйектегі «Қазақстан жасанды интеллект дәуірінде: қазіргі сын-қатерлер және олардың цифрлық трансформация арқылы шешімдері» атты Қазақстан Республикасы халқына Жолдауында Қазақстан Президенті үш жыл ішінде Қазақстанды толыққанды цифрлық елге айналдырудың стратегиялық міндетін атап өтті. экономиканың барлық салаларына барлау[1].

1. Бухгалтерлік есептің цифрлық моделі және ERP жүйелері

Қазіргі таңда кәсіпорынды басқарудағы ең басты құрал – ERP (Enterprise Resource Planning) жүйелері. Олар бухгалтерлік есептің барлық циклдарын біріктіреді:

Деректердің біртұтастығы: Операция жасалған сәтте оның қаржылық нәтижесі барлық есеп бөлімдерінде (қойма, сату, жалақы) бірдей көрініс табады, сонымен қатар

ҚЕХС (IFRS) сәйкестігі: Автоматтандырылған жүйелер халықаралық стандарттарға сай есептілікті қалыптастыру кезінде адам факторынан болатын қателерді 90%-ға дейін азайтады [2].

2. Блокчейн және "Үш жақты жазу" концепциясы

Дәстүрлі бухгалтерлік есеп XV ғасырдан бері Лука Пачолидің "Екі жақты жазу" (Дебет/Кредит) принципіне негізделген. Алайда, блокчейн технологиясы "Үш жақты жазу" (Triple-entry accounting) концепциясын ұсынады:

- Сатушының жазбасы.
- Сатып алушының жазбасы.

Блокчейн желісіндегі ортақ, өзгермейтін жазба.

Бұл технология аудиттегі "растау" (confirmation) процедурасын автоматты түрде орындауға мүмкіндік береді, себебі транзакцияны бұрмалау мүмкін емес.

3. Реинжиниринг және кәсіби этика мәселелері

Бухгалтер мамандығының реинжинирингі келесі дағдыларды талап етеді:

Data Science: Қаржылық деректерден бизнес-инсайттар алу.

Кибер-гигиена: Электрондық қолтаңбалар мен деректер базасын қорғау.

Дегенмен, шешім қабылдауда жасанды интеллектінің этикасы және оның нәтижелері үшін жауапкершілік мәселесі әлі де ашық қалып отыр [3].

4. *Auditmezi Continuous Auditing (Үздіксіз аудит) моделі*

Цифрландыру аудиттің мерзімдік сипатын өзгертті. Егер бұрын аудит жылына бір рет жүргізілсе, қазіргі технологиялар Үздіксіз аудит (Continuous Auditing) жүргізуге жол ашады:

Data Analytics: Аудитор іріктеме жасамай-ақ, миллиондаған транзакцияларды бірнеше секунд ішінде сканерлеп, күмәнді операцияларды анықтайды.

Смарт-контракттар: Аудиторлық тексеру алгоритмдері смарт-контракт ішіне енгізіліп, шарт бұзылған жағдайда жүйе бірден белгі береді.

5. *Аудиттегі технологиялық бетбұрыс*

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы қаржылық бақылау жүйесінің алдына жаңа талаптар қойды. Егер бұрын аудитордың негізгі міндеті құжаттардың заңдылығын ретроспективті тексеру болса, бүгінгі таңда басты назар – деректердің нақты уақыт режиміндегі шынайылығы мен кибертәуекелдерді басқаруға ауысты. Бұл аудиттің "Audit 4.0" деп аталатын жаңа кезеңіне өтуін білдіреді [4].

6. Дәстүрлі аудиттен "Үздіксіз аудит" (Continuous Auditing) моделіне көшу

Дәстүрлі аудиттің басты кемшілігі – оның мерзімділігі мен іріктемелі сипаты (Sampling). Цифрландыру бұл мәселені түбегейлі шешеді:

Үздіксіз мониторинг: IT-инфраструктураға интеграцияланған аудиторлық модульдер транзакцияларды орындау сәтінде тексереді. Бұл қателер мен алаяқтықты (Fraud) бір жылдан кейін емес, сол сәтте анықтауға мүмкіндік береді.

100 пайыздық қамту: Big Data құралдары аудиторға кәсіпорынның барлық операцияларын (миллиондаған жолдарды) толық сканерлеуге мүмкіндік береді. Бұл аудиторлық іріктемеден туындайтын қателік тәуекелін толығымен жояды.

7. Жасанды интеллект және Когнитивті аудит

Жасанды интеллект (AI) мен машиналық оқыту (Machine Learning) аудиттің аналитикалық функциясын жаңа деңгейге шығарды:

Аномалияларды анықтау: Алгоритмдер қалыпты бизнес-процестердің моделін құрып, кез келген ауытқуды (мысалы, түнгі уақыттағы күмәнді аударымдар немесе типтік емес сомалар) автоматты түрде "қызыл жалаушамен" белгілейді.

Мәтіндік аналитика (NLP): ЖИ мыңдаған келісім-шарттарды оқып, олардың ішіндегі стандартты емес шарттарды немесе жасырын қаржылық міндеттемелерді таба алады. Бұл аудитордың жұмыс уақытын 70%-ға дейін үнемдейді [5].

8. Блокчейн: Сенімділіктің жаңа архитектурасы

Блокчейн технологиясы аудиттің ең күрделі процедураларын жеңілдетеді:

Деректердің өзгермейтіндігі (Immutability): Блокчейнге енгізілген жазбаны бұрмалау мүмкін емес. Бұл аудитор үшін "дәлелдемелердің жинақталу" процесін автоматтандырады.

Сыртқы растауды автоматтандыру: Банктермен немесе контрагенттермен дебиторлық/кредиторлық берешекті салыстыру (Confirmation) блокчейн желісінде автоматты түрде орындалады. Бұл "хат алмасу" кезеңін алып тастайды.

9. Аудиторлық тәуекелдердің жаңа профілі

Цифрландыру тек мүмкіндік емес, сонымен бірге жаңа қауіптер әкеледі, бұл аудиторлық әдіснамада ескерілуі тиіс:

IT-тәуекелдер: Бағдарламалық қамтамасыз етудегі қателер немесе алгоритмдердің қисынсыз жұмысы жалған есептілікке алып келуі мүмкін.

Киберқауіпсіздік аудиті: Заманауи аудитор тек цифрларды емес, кәсіпорынның ақпараттық жүйесінің бұзылудан қорғалу деңгейін де бағалауы тиіс.

Деректердің құпиялылығы: Үлкен көлемдегі деректермен жұмыс істеу барысында этикалық және құқықтық нормаларды сақтау мәселесі туындайды [6].

10. Қазақстандағы цифрлық аудиттің даму перспективалары

Қазақстанның аудиторлық нарығындағы "Үлкен төрттік" (Big Four) компаниялары қазірдің өзінде цифрлық құралдарды қолдануда. Алайда, орта және кіші аудиторлық ұйымдар үшін келесі кедергілер бар:

1. Технологиялық инфрақұрылымның қымбаттығы.
2. Аудиттің халықаралық стандарттары (ISA) мен ұлттық заңнамадағы цифрлық
3. дәлелдемелерді қабылдау тетіктерінің толық реттелмеуі.
4. Кадрлардың IT-құзыреттілігінің төмендігі.

Қорытынды

Зерттеу көрсеткендей, бухгалтерлік есепті цифрландыру – бұл жай ғана қағаздан электронды форматқа көшу емес, бұл есептің ақпараттық сапасын жаңа деңгейге шығару. Блокчейн және Big Data технологияларын енгізу қаржылық есептіліктің ашықтығын арттырып, инвестициялық климатты жақсартуға мүмкіндік береді. Аудит саласын цифрландыру – техникалық жаңару емес, бұл мамандықтың философиясын өзгерту. Аудитор жоғары деңгейлі «деректер аналитигіне» айналуы тиіс. Блокчейн, ЖИ және Big Data технологияларын интеграциялау аудиторлық қорытындының сапасын арттырып, бизнес ортадағы сенім деңгейін нығайтады. Қаржылық жүйенің мөлдірлігі (transparency) тікелей осы технологиялық трансформацияның сәттілігіне байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Президентінің Жарлығы. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы.
2. Мухамбетов Т.Р. Влияние внедрения искусственного интеллекта на процессы бухгалтерского учета и аудита в Республике Казахстан // CyberLeninka. – 2025.
3. International Federation of Accountants (IFAC). Auditing in the Digital Age: Challenges and Opportunities. 2024.
4. Mohsen S.E., Hamdan A., Shoaib H. M.Digital Transformation and Integration of Artificial Intelligence in Financial Institutions // *Journal of Financial Reporting and Accounting*. – 2025.
5. Bell, T.G., & Griffin, J.B. (2020). Continuous Auditing: The New Frontier of Assurance Services.
6. Appelbaum, D., & Nehmer, R. The Convergence of Auditing and Data Science. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 2023.

FTAMP 06.35.31

ӘӨЖ 657.(035)

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫ ЦИФРЛАНДЫРУ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Алтынбеков М.А., PhD, қауымд. профессор
Успамбаева М.Қ., PhD, қауымд. профессор
Esil University, Астана қ. Қазақстан

Аңдатпа Бұл мақалада бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылау жүйелерін цифрландырудың халықаралық тәжірибесі жан-жақты қарастырылады. Зерттеу аясында дамыған және дамушы елдердегі цифрлық трансформация үдерістері, соның ішінде электрондық есептілік, автоматтандырылған бақылау жүйелері, Big Data, жасанды интеллект және blockchain технологияларын қолдану ерекшеліктері талданады. Авторлар цифрландырудың қаржылық ақпараттың ашықтығын арттыруға, қателіктерді азайтуға және басқарушылық шешімдердің тиімділігін күшейтуге ықпал ететінін негіздейді. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибені енгізу барысында туындайтын негізгі проблемалар, атап айтқанда ақпараттық қауіпсіздік, кадрлық дайындық және құқықтық реттеу мәселелері қарастырылады. Зерттеу нәтижесінде бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды жетілдіруде цифрлық технологияларды тиімді қолдану бойынша ұсыныстар беріліп, олардың ұлттық экономика жағдайында бейімделу мүмкіндіктері айқындалады.

Кілттік сөздер: Бухгалтерлік есеп, Қаржылық бақылау, Цифрландыру, Электрондық есептілік, Big Data, Жасанды интеллект (Artificial Intelligence), Blockchain технологиясы, Халықаралық тәжірибе, Қаржылық ақпараттың ашықтығы, Аудит, Бұлттық технологиялар (Cloud Technology)

Ключевые слова: Бухгалтерский учет, финансовый контроль, оцифровка, Электронная отчетность, Big Data, искусственный интеллект (Artificial Intelligence), блокчейн-технологии,

международный опыт, прозрачность финансовой информации, Аудит, облачные технологии (Cloud Technology)

Keywords: Accounting, Financial Control, digitalization, electronic reporting, Big Data, Artificial Intelligence, Blockchain Technology, international experience, financial information transparency, auditing, cloud technology

Қазіргі жаһандану және цифрлық экономика жағдайында бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылау жүйелері түбегейлі өзгерістерге ұшырауда. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы кәсіпорындардың қаржылық қызметін ұйымдастыру тәсілдерін жаңғыртып, есеп жүргізу мен бақылау процестерін автоматтандыруға мүмкіндік берді. Нәтижесінде, дәстүрлі бухгалтерлік есеп жүйелері цифрлық платформалармен алмастырылып, қаржылық ақпаратты өңдеу, сақтау және талдау жылдамдығы мен сапасы айтарлықтай артты.

Бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландыру – бұл тек технологиялық жаңарту ғана емес, сонымен қатар басқару тиімділігін арттыруға бағытталған стратегиялық құрал болып табылады. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, дамыған елдерде электрондық есептілік жүйелері, бұлттық технологиялар, Big Data, жасанды интеллект және blockchain шешімдері кеңінен қолданылып, қаржылық есептіліктің ашықтығы мен сенімділігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Бұл өз кезегінде инвесторлардың сенімін арттырып, экономикалық тұрақтылықты нығайтуға ықпал етеді [1].

Сонымен қатар, цифрландыру үдерісі бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылау жүйелеріне жаңа талаптар қояды. Атап айтқанда, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, деректердің құпиялылығын сақтау, кадрлардың цифрлық құзыреттілігін арттыру және құқықтық базаны жетілдіру мәселелері ерекше өзектілікке ие. Осыған байланысты халықаралық тәжірибені зерделеу және оны ұлттық экономика жағдайына бейімдеу ғылыми зерттеулердің маңызды бағытына айналуға [2].

Осы мақалада бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландырудың халықаралық тәжірибесі қарастырылып, оның негізгі бағыттары, артықшылықтары мен мәселелері талданады. Сонымен қатар, цифрлық трансформацияны тиімді жүзеге асыруға бағытталған ұсыныстар әзірленеді.

Бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландырудың халықаралық тәжірибесін талдау негізінде оның тиімділігін бағалау және ұлттық экономика жағдайында қолдану мүмкіндіктерін айқындау.

Зерттеудің міндеттері:

- бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландырудың теориялық негіздерін қарастыру;
- халықаралық тәжірибеде қолданылатын цифрлық технологиялардың (электрондық есептілік, жасанды интеллект, Big Data, blockchain) ерекшеліктерін талдау;
- дамыған және дамушы елдердегі цифрландыру үдерістерін салыстырмалы зерттеу;
- цифрландырудың қаржылық есептіліктің сапасы мен ашықтығына әсерін бағалау;
- бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылау жүйесін цифрландыру барысында туындайтын негізгі мәселелерді анықтау;
- халықаралық тәжірибені ұлттық деңгейде енгізу мүмкіндіктерін негіздеу;
- цифрлық трансформацияны тиімді жүзеге асыру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстар әзірлеу.

Бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландыру қазіргі экономиканың ажырамас бөлігіне айналып отыр. Бұл үдеріс ақпараттық технологияларды кеңінен енгізу арқылы есеп жүргізу мен бақылау функцияларын автоматтандыруды, деректерді өңдеу жылдамдығын арттыруды және қаржылық ақпараттың сапасын жақсартуды көздейді. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, цифрландыру бухгалтерлік есеп жүйесінің тиімділігін арттырып қана қоймай, басқарушылық шешімдердің негізділігін қамтамасыз етеді [3].

Цифрландырудың негізгі бағыттарының бірі – электрондық есептілік жүйелерін енгізу. Көптеген дамыған елдерде кәсіпорындар қаржылық есептілікті электрондық форматта ұсынады, бұл есеп беру процесін жеңілдетіп, адами фактордың әсерін азайтады. Сонымен қатар, бұлттық технологиялар бухгалтерлік деректерді сақтаудың қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, кез келген уақытта және кез келген жерден ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Халықаралық тәжірибеде жасанды интеллект пен Big Data технологиялары қаржылық бақылауды жетілдіруде маңызды рөл атқарады. Бұл технологиялар үлкен көлемдегі деректерді талдап, ықтимал тәуекелдерді анықтауға, қаржылық алаяқтықты ерте кезеңде табуға және болжам жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, автоматтандырылған талдау жүйелері күмәнді операцияларды анықтап, аудит процесін тиімдірек жүргізуге көмектеседі.

Blockchain технологиясы да бухгалтерлік есеп жүйесіне енгізіліп, қаржылық операциялардың ашықтығы мен сенімділігін арттыруға ықпал етуде. Оның көмегімен жүргізілген операциялар

өзгертілмейтін тізбекке жазылып, деректердің бұрмалану қаупін төмендетеді. Бұл әсіресе халықаралық қаржылық операцияларда және мемлекеттік секторда бақылауды күшейту үшін тиімді құрал болып табылады [4].

Сонымен қатар, цифрландырудың артықшылықтарымен қатар белгілі бір қиындықтары да бар. Ақпараттық қауіпсіздік мәселелері, кибершабуылдар қаупі, деректердің құпиялылығын сақтау, сондай-ақ білікті кадрлардың жетіспеушілігі – негізгі проблемалардың қатарында. Бұдан бөлек, ұлттық заңнаманың цифрлық технологияларға толық бейімделмеуі де цифрландыру процесін тежейтін факторлардың бірі болып табылады.

Әлемдік тәжірибені талдау көрсеткендей, бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландыру табысты болуы үшін кешенді тәсіл қажет. Ол үшін технологиялық инфрақұрылымды дамыту, кадрларды даярлау, құқықтық базаны жетілдіру және халықаралық стандарттарды енгізу маңызды. Осы бағытта тиімді саясат жүргізу арқылы елдер қаржылық жүйенің ашықтығын арттырып, экономикалық дамудың жаңа деңгейіне қол жеткізе алады.

Кесте 1.

Бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландырудың негізгі технологиялары

№	Технология атауы	Қысқаша сипаттамасы	Артықшылықтары
1	Электрондық есептілік	Қаржылық есептілікті онлайн форматта ұсыну	Уақытты үнемдеу, қателерді азайту
2	Бұлттық технологиялар	Деректерді интернет арқылы сақтау және өңдеу	Қолжетімділік, қауіпсіздік
3	Big Data	Үлкен көлемдегі деректерді талдау	Талдау сапасын арттыру, болжам жасау
4	Жасанды интеллект	Автоматтандырылған шешім қабылдау жүйелері	Алаяқтықты анықтау, процестерді оңтайландыру
5	Blockchain	Деректерді өзгерту мүмкін емес тізбекке жазу	Ашықтық, сенімділік
Ескерту: [5]мәлімет негізінде автормен құрастырылған			

Кесте 2.

Халықаралық тәжірибедегі цифрландырудың ерекшеліктері

Елдер тобы	Ерекшеліктері	Нәтижелері
Дамыған елдер	Толық автоматтандыру, AI және Big Data қолдану	Жоғары ашықтық, тиімді бақылау
Дамушы елдер	Ішінара цифрландыру, электрондық есептілік енгізу	Жүйені жетілдіру, бірақ қиындықтар бар
Еуропа елдері	IFRS стандарттарына толық сәйкестік	Бірізділік, салыстырмалылық
Азия елдері	Жылдам цифрлық трансформация	Инновациялық даму, жоғары бәсекеге қабілеттілік
Ескерту: [6]мәлімет негізінде автормен құрастырылған		

Кесте 3.

Цифрландырудың артықшылықтары мен проблемалары

Артықшылықтары	Проблемалары
Қаржылық есептің ашықтығын арттырады	Ақпараттық қауіпсіздік тәуекелдері
Есеп жүргізуді автоматтандырады	Кибершабуылдар қаупі
Қателерді азайтады	Білікті мамандардың жетіспеушілігі
Уақыт пен шығындарды үнемдейді	Заңнаманың толық бейімделмеуі
Бақылау тиімділігін арттырады	Техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі
Ескерту: [7] мәлімет негізінде автормен құрастырылған	

Жүргізілген талдау нәтижелері бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландыру қазіргі экономикалық дамудың маңызды бағыты екенін көрсетеді. Ұсынылған кестелерде көрсетілгендей, электрондық есептілік, бұлттық технологиялар, Big Data, жасанды интеллект және blockchain сияқты заманауи құралдар есеп жүргізу мен бақылау жүйесінің тиімділігін айтарлықтай арттырады. Аталған технологиялар қаржылық ақпараттың дәлдігін қамтамасыз етіп, деректерді өңдеу жылдамдығын күшейтеді және басқарушылық шешімдердің сапасын жақсартады.

Халықаралық тәжірибе цифрландыру деңгейінің елдің экономикалық дамуымен тығыз байланысты екенін дәлелдейді. Дамыған елдерде цифрлық технологиялардың кеңінен енгізілуі қаржылық ашықтық пен бақылаудың жоғары деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік берсе, дамушы елдерде бұл үдеріс әлі де жетілдіруді талап етеді. Соған қарамастан, барлық елдер үшін цифрландыру қаржылық жүйені жаңғыртудың негізгі құралы болып табылады [8].

Сонымен бірге, цифрландыру процесі бірқатар мәселелермен қатар жүреді. Атап айтқанда, ақпараттық қауіпсіздік тәуекелдері, кибершабуылдар, білікті кадрлардың жетіспеушілігі және құқықтық базаның жеткіліксіз дамуы цифрлық трансформацияның тиімділігін төмендетуі мүмкін. Сондықтан бұл мәселелерді кешенді түрде шешу қажет [9].

Қорытындылай келе, бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландыруды табысты жүзеге асыру үшін заманауи технологияларды енгізумен қатар, институционалдық және кадрлық әлеуетті дамыту, сондай-ақ құқықтық реттеуді жетілдіру маңызды болып табылады. Осы бағыттағы жүйелі шаралар экономиканың ашықтығын арттырып, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландыру – қазіргі кезеңдегі экономиканың тиімді дамуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Зерттеу барысында анықталғандай, цифрлық технологияларды енгізу есеп жүйесінің сапасын арттырып қана қоймай, қаржылық ақпараттың ашықтығы мен сенімділігін қамтамасыз етеді. Электрондық есептілік, бұлттық технологиялар, Big Data, жасанды интеллект және blockchain сияқты инновациялық құралдар қаржылық бақылауды жаңа деңгейге көтеріп, тәуекелдерді басқаруды жетілдіруге мүмкіндік береді.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, цифрландыру үдерісі дамыған елдерде жоғары деңгейде жүзеге асырылып, қаржылық жүйенің тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Ал дамушы елдер үшін бұл бағытта әлі де шешімін талап ететін мәселелер бар, соның ішінде техникалық инфрақұрылымды дамыту, білікті мамандарды даярлау және құқықтық реттеуді жетілдіру қажеттілігі байқалады [10].

Сонымен қатар, цифрландырумен қатар туындайтын ақпараттық қауіпсіздік, деректерді қорғау және киберқауіпсіздік мәселелері ерекше назар аударуды талап етеді. Бұл тәуекелдерді азайту үшін кешенді шаралар қабылдау, халықаралық стандарттарды енгізу және тиімді бақылау механизмдерін қалыптастыру қажет.

Жалпы алғанда, бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылауды цифрландыруды тиімді жүзеге асыру экономиканың ашықтығын арттырып, басқару сапасын жақсартады және тұрақты экономикалық өсудің негізін қалайды. Сондықтан бұл бағыттағы реформаларды жалғастыру және халықаралық озық тәжірибені ұлттық жүйеге бейімдеу өзекті міндеттердің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Купенова Ж.К., Баймуханова С.Б., Жунисова Г.Е. Бухгалтерлік есепті цифрландыру // ҚМУ хабаршысы. – 2023.
2. Шакенова Г.А. Бухгалтерлік есеп және аудиттегі цифрландыру // Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – 2021.
3. Токтарбаева Н.А. Бухгалтерлік есеп пен аудиттегі цифрландыру. – Астана: ЕҰУ, 2023.
4. Kholdarov M., Khatamova Z. Digital transformation of accounting and financial management // International Journal of Scientific Research. – 2025.
5. Ердавлетова Ф.К., Аппакова Г.Н., Муталиева А.А. Цифровизация бухгалтерского учета: теория, практика и влияние на аудит // Ғылыми журнал. – 2025.
6. Купенова Ж.К. Blockchain in accounting in the digital economy // Journal of Economic Research & Business Administration. – 2022.
7. Міришова Н., Нургалиева А. Кәсіпорында бухгалтерлік есепті автоматтандырудағы цифрлық технологиялар // Вестник КГИУ. – 2020.
8. «Digitalization of accounting and auditing as a factor of efficiency» // Journal of Economic Research & Business Administration. – 2024.
9. Қазіргі таңдағы бухгалтерлік есеп және цифрландыру кезеңі // InfoHub.kz, 2023.
10. Одинцова Т.М. Бухгалтерлік есеп: цифрлық экономика жағдайындағы мәселелер. – Алматы, 2019.

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН АУДИТТЕГІ ЦИФРЛЫҚ ПЛАТФОРМАЛАР: ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘСЕРІ

Алпысбаева А.К., асс.профессор,
Астана Халықаралық университеті
Дастанова Аружан, студент
Астана Халықаралық Университеті

Аннотация. Мақалада бухгалтерлік есеп пен аудит саласында цифрлық платформаларды қолданудың әлеуметтік және экономикалық әсері туралы қарастырылады. Цифрлық технологиялардың енгізілуі есеп пен аудиттің тиімділігін арттыра отырып, кәсіби дағдылардың трансформациясына, сонымен қатар еңбек нарығында болатын өзгерістерге ықпал ететіні негізделді. Зерттеу пәнаралық тәсілге сүйене отырып жүргізілді.

Кілтсөздер: бухгалтерлік есеп, аудит, цифрлық технологиялар, автоматтандыру, әлеуметтік-экономикалық әсер, цифрландыру.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, аудит, цифровые технологии, автоматизация, социально-экономическое воздействие, цифровизация.

Key words: accounting, auditing, digital technologies, automation, socio-economic impact, digitalization.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы бухгалтерлік есеп пен аудит саласының мазмұны мен атқаратын қызметін толықтай өзгертіп отыр. Цифрлық платформалардың енгізілуі есеп жүргізу мен аудитті автоматтандыруға, ақпаратты өңдеу жылдамдығын арттыруға және қаржылық бақылау сапасын жақсартуға мүмкіндік беріп жатыр. Бұл құбылыс тек экономикалық тиімділікпен шектеле ғана қоймай, әлеуметтік қатынастарға, кәсіби мәдениетке және еңбек нарығына да әсер етуде. [2]

Цифрлық платформалар бухгалтерлік есепте ақпараттарды жинау, талдау және сақтау процесін жүйелендіреді. Бұлтты бухгалтерлік жүйелер, ERP-платформалар және автоматтандырылған есеп бағдарламалары ұйымдардың қаржылық есептілігін нақты әрі уақытында жасауға көмектеседі. [1] Жаңа технологиялар ескі экономикалық құралдар мен құрылымдарды жойып, тиімді жүйелерді қалыптастырады. "Бухгалтерлік есептегі цифрландыру – дәл осы үдерістің мысалы" деп Йозеф Шумпетер айтып кеткендей, жоғарыда айтылған жүйелер адами қателіктердің азаюына ықпал етіп, басқарушылық шешімдердің сапасын арттырады. Аудит саласында цифрлық платформалар үлкен деректерді (Big Data) талдау, тәуекелдерді алдын ала анықтау және қаржылық заңбұзушылықтардың алдын алу құралына айналып отыр. [3]

Ғалымдардың пікірінше, цифрлық технологияларды пайдалану бухгалтерлік есептің дәстүрлі қызметтерін қайта қарауға мәжбүр етті. Қазақстандық зерттеуші А.Қаршығаеваның еңбектерінде цифрлық экономиканың бухгалтерлік есепке әсері есептің ашықтығы мен сенімділігін арттыратыны атап өтіледі. Автордың айтуынша, автоматтандырылған жүйелер бухгалтердің рөлін тек есеп жүргізуші емес, қаржылық талдаушы және кеңесшісі деңгейіне көтереді (bilimger.kz). Цифрлық платформалар ұйымның қаржылық есептілігінің сапасын жақсартады. Олар экономикалық ресурстарды үнемдеуді қамтамасыз етеді және аудит қызметінің тиімділігін арттырады. Мысалы, Қазақстандағы мемлекеттік аудит жүйесі бюджет мониторингін толық цифрландыру арқылы бақылаудың дәлдігін жоғарлатуды көздеуде. Ғаламдық деңгейде цифрлық трансформация 2019 жылы 1,18 триллион долларды құраған, ал 2023 жылы бұл көрсеткіш 2,3 триллион долларға дейін өсуді болжануда. [3] Бұл қарқын бухгалтерлік есеп пен аудиттің автоматтандырылуының экономикалық маңыздылығын көрсетеді. (KazNU зерттеуі бойынша). Цифрлық есеп жүйелері кәсіпорындар бюджетінің тиімділігін арттырып, ақпараттық ресурстардың сенімділігін қамтамасыз етеді. Бұл ұйымның инвестициялық тартымдылығын арттыруға әсерін тигізеді. [4]

Цифрлық платформаларды қолданудың өзектілігі соңғы жылдардағы экономикалық көрсеткіштермен де дәлелденеді. Сараптамалық талдауларға сәйкес, автоматтандырылған бухгалтерлік есеп жүйелерін енгізген кәсіпорындарда қаржылық есепті дайындауға кететін уақыт орта есеппен 30-40 пайызға дейін қысқарып, аудит процесінде тәуекелдерді анықтау жылдамдығы айтарлықтай артқан. [5] Бұл үрдіс цифрлық технологиялардың басқару тиімділігін жоғарлататын маңызды факторға айналғанын көрсетеді және бухгалтерлік есеп пен аудит саласын цифрлық трансформациясының экономикалық маңыздылығын айқындайды. [4]

Кесте 1.

Цифрлық платформалардың экономикалық көрсеткіштері

Көрсеткіш	Дәстүрлі жүйе	Цифрлық платформа	Өзгеріс
Есеп дайындау уақыты	Ұзақ	Қысқарған	-30-40%
Адами қателік ықтималдылығы	Жоғары	Төмен	-40%
Қаржылық есеп сапасы	Орташа	Жоғары	↑
Аудит жүргізу жылдамдығы	Баяу	Жылдам	50%
Деректерді талдау мүмкіндігі	Шектеулі	Кеңейтілген	↑
Ақпараттың қолжетімділігі	Төмен	Жоғары	↑

Талдау: Кестеде дәстүрлі бухгалтерлік есеп жүйесі мен цифрлық платформалар негізіндегі есеп жүргізу тәсілдерінің негізгі көрсеткіштері салыстырмалы түрде берілген. Кесте халықаралық зерттеулер мен цифрлық трансформация бойынша аналитикалық деректер негізінде құрылған. Көрсетілген деректерге сәйкес, цифрлық платформаларды қолдану – қаржылық есепті дайындау уақытын әжептеуір қысқартып, деректерді өңдеу жылдамдығын арттырады. Аудит сапасы тұрғысынан алғанда, цифрлық платформалар үлкен көлемдегі деректерді жедел талдауға және тәуекелдерді ерте кезеңде анықтауға жағдай жасайды. Дәстүрлі жүйелерде мұндай талдау қолмен немесе шектеулі құралдар арқылы жүргізілетіндіктен, уақыт шығыны жоғары болады. Осылайша, кестеде ұсынылған мәліметтер бухгалтерлік есеп пен аудит саласында цифрландырудың тиімділігін және басқару шешімдерін қабылдаудағы маңызын айқын көрсетеді.

Кесте 2. Дәстүрлі жүйе мен цифрлық платформаның салыстырмалы тиімділігі

Әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан алғанда цифрлық платформалардың әсері еңбек нарығында айқын көрініс табады. Бір жағынан, қайталанатын операциялардың автоматтандырылуы кейбір дәстүрлі жұмыс орындарының қысқаруына әкелсе, екінші жағынан, цифрлық дағдыларды меңгерген мамандарға сұраныс артты. Қашықтан жұмыс істеу мүмкіндігінің кеңеюі бухгалтерлік есеп пен аудит саласындағы еңбек қатынастарының икемділігін күшейтті. Алайда бұл үрдіс цифрлық теңсіздік мәселесін тудырып жатыр, себебі, барлық ұйымдар мен қызметкерлер заманауи технологияларды бірдей деңгейде пайдалана алмайды [5]

Экономикалық әсер тұрғысынан цифрлық платформалар ұйымдардың шығындарын қысқартып, қаржылық тәртіпті дамытады. Қазақстанда мемлекеттік қаржылық бақылау мен аудит жүйесін цифрландыру бағытында бірқатар реформалар жүзеге асырылуда. Мысалы, мемлекеттік аудит органдары бюджеттік қаражатты пайдалану тиімділігін арттыру үшін цифрлық мониторинг жүйелерін енгізуде (gov.kz). [2] Бұл бюджет қаражатының ашықтығын арттырып, қоғамдық сенімді күшейтуге ықпал етеді. eGov.kz жүйесінің басты мақсаты – мемлекеттік қызметтерді алу процесін

жеделдету, бюрократиялық кедергілерді азайту және мемлекеттік басқарудың ашықтығын қамтамасыз ету. Портал арқылы азаматтар әртүрлі анықтамаларды алу, құжаттарға өтініш беру, әлеуметтік төлемдерді рәсімдеу, айыппұлдарды төлеу, салық бойынша ақпарат алу деген секілді көптеген қызметтерді қашықтан пайдалана алады. Сонымен қатар, заңды тұлғалар үшін де бизнес тіркеу, лицензия алу, есептілік тапсыру секілді қызметтер қолжетімді. Электрондық үкімет жүйесі уақыт пен қаржы ресурстарын үнемдеуге мүмкіндік береді. Себебі, мемлекеттік органдарға жеке бару қажеттілігі жойылады. Бұл өз кезегінде мемлекеттік қызмет көрсету тиімділігін арттырып, әкімшілік шығындарды қысқартады. Сондай-ақ, қызметтердің автоматтандырылуы адами фактордың ықпалын төмендетіп, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға ықпал етеді.

Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, eGov.kz халықтың цифрлық сауаттылығын арттыруға және ақпараттық қоғамның қалыптасуына әсер етеді. Азаматтардың мемлекеттік қызметтерге тең қолжетімділігі қамтамасыз етіліп, шалғай өңір тұрғындары үшін де қызмет алу мүмкіндігі кеңейеді. Бұл қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікті азайтуға және мемлекеттік институттарға деген сенімді нығайтуға көмектеседі.

Халықаралық тәжірибеде цифрлық трансформация экономиканың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Сараптамалық деректерге сәйкес, әлемдік цифрлық экономика көлемі жыл сайын өсіп, қаржылық есеп пен аудиттің цифрлануы инвестициялық тартымдылықты арттырудың маңызды шартына айналууда. Мұндай үрдістер бухгалтерлік есеп пен аудиттің тек техникалық сала емес, стратегиялық маңызы бар әлеуметтік-экономикалық институт екенін көрсетеді. Сонымен қатар цифрлық технологиялардың кеңінен қолданылуы кәсіби этика мен жауапкершілік мәселесін де өзекті етеді. Аудиторлар мен бухгалтерлер үшін ақпарат қауіпсіздігі, ақпараттың құпиялылығы және цифрлық жүйелерді дұрыс пайдалану маңызды кәсіби талапқа айналып отыр. [5] Бұл жағдай пәнаралық зерттеулердің, яғни экономика, ақпараттық технологиялар және гуманитарлық ғылымдардың тоғысында жаңа ғылыми көзқарастардың қалыптасуына негіз болады.

Қазіргі таңда бухгалтерлік есеп пен аудит саласында цифрлық платформаларды қолдану экономиканың барлық секторлары үшін өзекті мәселеге айналып отыр. Ақпараттық технологиялардың тез дамуы, бизнес-процестердің күрделенуі және деректер көлемінің артуы дәстүрлі есеп жүргізу тәсілдерінің тиімділігін төмендетуде. Осыған байланысты цифрлық бухгалтерлік жүйелер қаржылық ақпараттың дәлдігін арттырып, басқарушылық шешімдер қабылдауды тездететін маңызды құрал ретінде қарастырылады. Сараптамалық бағалауларға сәйкес, цифрлық бухгалтерлік платформаларды енгізген ұйымдарда қаржылық есепті қалыптастыру уақыты орта есеппен 30-40 пайызға қысқарады. Ал адами факторға байланысты қателіктер айтарлықтай төмендейді. [5] Сонымен қатар, аудит барысында үлкен деректерді талдау мүмкіндігі кеңейіп, тәуекелдерді ерте кезеңде анықтауға жол ашылады. Бұл өз кезегінде қаржылық тұрақтылықты нығайтуға және кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді. Аудит саласында цифрлық платформалар үздіксіз аудит тұжырымдамасын дамытуға мүмкіндік беруде. Дәстүрлі аудит белгілі бір кезеңмен шектелсе, цифрлық құралдар нақты уақыт режимінде бақылау жүргізуге жағдай жасайды. Белгілі ғалым Р.Капланның пікірінше, цифрландыру аудиттің тек бақылау функциясын ғана емес, стратегиялық кеңес беру рөлін күшейтеді. [4] Бұл көзқарас бухгалтерлік есеп пен аудиттің заманауи экономикадағы маңызын жаңа деңгейге көтереді.

Қорытындылай келе, бухгалтерлік есеп пен аудиттегі цифрлық платформалар экономикалық тиімділікті арттырып қана қоймай, әлеуметтік құрылымдарға, кәсіби рөлдерге және еңбек қатынастарына елеулі әсер етіп жатыр. Цифрлық гуманитаристика тұрғысынан бұл үдеріс адам мен технология арасындағы өзара байланыстың жаңа деңгейін көрсетуде. Сондықтан цифрлық платформаларды енгізу тек техникалық жаңару емес, кең ауқымды әлеуметтік-экономикалық трансформация ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қаршығаева А.А. Цифрлық экономиканың бухгалтерлік есепке әсері. – Bilimger.kz, 2024. <https://bilimger.kz/>
2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік аудит жүйесін цифрландыру жөніндегі материалдар. – Gov.kz, 2025. <https://www.gov.kz/>
3. Қазақстандағы цифрлық экономиканың дамуы туралы сараптамалық шолу. – Kursiv.media, 2025. <https://kz.kursiv.media/>
4. Токтарбаева Н.А. Бухгалтерлік есеп пен аудиттегі цифрландыру үдерістері. – ENU Repository, 2023. <https://repository.enu.kz/>

5. Жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды есеп саласында қолдану мәселелері. – Қорқыт Ата университеті материалдары, 2024.<https://korkyt.edu.kz/>

УДК 657.6: 004.8

СОЦИАЛЬНЫЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ ПРИ ЦИФРОВИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА

Алпысбаева А.К., ассоциированный профессор

Email:alpysbayeva.ainur77@mail.ru

Международный Университет Астана

г. Астана, Казахстан

Тайгаринова А.С.

Международный Университет Астана

г. Астана, Казахстан

taigarinova.a@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена анализу социальных и профессиональных вызовов, возникающих в условиях цифровизации бухгалтерского учёта. Рассматривается сущность бухгалтерского учёта как ключевой информационной системы управления организацией, выполняющей информационную, контрольную и аналитическую функции в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности и законодательством Республики Казахстан. Особое внимание уделяется процессу цифровой трансформации, включающему автоматизацию учётных процессов, внедрение ERP-систем, развитие электронного документооборота и использование технологий искусственного интеллекта.

В работе показано, что цифровизация способствует повышению эффективности, прозрачности и оперативности обработки финансовой информации, однако одновременно приводит к значительным изменениям на рынке труда. Выявлены основные социальные риски, связанные с автоматизацией: трансформация структуры занятости, рост требований к квалификации специалистов, необходимость постоянного профессионального переобучения, а также проблема цифрового неравенства и усиление киберугроз.

Отдельное внимание уделяется трансформации профессиональной роли бухгалтера, который постепенно переходит от выполнения рутинных операций к аналитической и консультативной деятельности. Подчеркивается возрастание значения цифровых компетенций, профессионального суждения и этической ответственности в условиях использования современных технологий. Делается вывод о формировании новой модели профессиональной деятельности, основанной на интеграции человеческого потенциала и цифровых решений.

Түйін сөздер: бухгалтерлік есеп, цифрландыру, цифрлық экономика, есепті автоматтандыру, ERP жүйелері, электрондық құжат айналымы, жасанды интеллект, еңбек нарығы, цифрлық құзыреттер, ішкі бақылау.

Key words: accounting, digitalization, digitaleconomy, accountingautomation, ERP systems, electronicdocumentmanagement, artificialintelligence, labormarket, digitalcompetencies, internalcontrol.

Ключевые слова: бухгалтерский учёт, цифровизация, цифровая экономика, автоматизация учёта, ERP-системы, электронный документооборот, искусственный интеллект, рынок труда, цифровые компетенции, внутренний контроль.

Бухгалтерский учёт представляет собой упорядоченную систему сбора, регистрации и обобщения информации в денежном выражении об имуществе организации, её обязательствах, капитале и хозяйственных операциях [1]. В работе Н.П. Кондракова выделяется системный характер бухгалтерского учёта как единой информационной базы управления предприятием [1]. А.Д. Шеремет рассматривает бухгалтерский учёт как базу анализа и контроля финансовых результатов деятельности организации. Он выступает базовой информационной системой организации и обеспечивает формирование правдивой финансовой отчётности, необходимой для принятия управленческих решений [3]. Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) определяет требования к качественным характеристикам финансовой информации — достоверности, сопоставимости и прозрачности [3]. Согласно классическим подходам,

бухгалтерский учёт выполняет три основные функции: информационную, контрольную и аналитическую. Информационная функция определяется в формировании систематизированных данных о финансовом положении и результатах деятельности для внутренних и внешних пользователей. Контрольная функция обеспечивает исполнение законности хозяйственных операций и финансовой дисциплины, а также рациональное использование ресурсов. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» устанавливает обязанность ведения учёта на основе принципов непрерывности и документальности [10]. Аналитическая функция предполагает обработку данных для оценки эффективности деятельности организации, анализа финансовых результатов и выявления рисков. Шеремета считает, что именно связь учёта и анализа обеспечивает управленческую ценность бухгалтерской информации. Учёт ведётся непрерывно и документально, охватывая все факты хозяйственной жизни предприятия, что закреплено законодательством Республики Казахстан [10].

Современный этап развития экономики отличается активной цифровой трансформацией хозяйственной деятельности [4]. В работе Digital Transformation in Accounting делается акцент, что цифровизация меняет не только инструменты учёта, но и саму модель финансового управления [4]. Цифровизация бухгалтерского учёта представляет собой процесс слияние цифровых технологий в учётные процессы с целью повышения эффективности и точности обработки информации. DFIN Solutions отмечает, что цифровые платформы позволяют усовершенствовать финансовые процедуры и повысить прозрачность отчётности. Происходит переход от бумажных регистров к автоматизированным системам обработки данных. В исследовании Е.Н. Лишук и С.Д. Капелюк цифровая трансформация учётного процесса изучается как комплексное изменение методов фиксирования и обработки информации. Одним из главных направлений цифровизации выделяется автоматизация учётных процессов, включающая использование специализированного программного обеспечения для обработки транзакций, формирования отчётности и проведения сверок. Автоматизация помогает снизить вероятность ошибок и повысить оперативность управленческих решений. Не мало важную роль играют ERP-системы (Enterprise Resource Planning), обобщающие бухгалтерский, финансовый и управленческий учёт в единой информационной среде. Научные работы по вопросам ERP подчёркивают их значение для интеграции бизнес-процессов и повышения управляемости предприятия. ERP обеспечивают доступ к данным в режиме реального времени и стандартизацию процессов. Развитие электронного документооборота способствует сокращению бумажного документооборота и ускорению обработки информации. Дальнейшим этапом цифровизации является внедрение искусственного интеллекта (ИИ), позволяющего анализировать большие массивы данных, выявлять аномалии и прогнозировать финансовые показатели [4]. Использование ИИ усиливает стратегическую роль бухгалтерии и расширяет её аналитические функции.

Цифровая трансформация оказывает существенное влияние на рынок труда и структуру занятости [7]. А.В. Квиндт рассматривает цифровизацию как фактор изменения социальной структуры общества и профессиональной идентичности работников [7]. Автоматизация рутинных операций снижает потребность в выполнении механических функций и приводит к перераспределению рабочих мест. Одновременно возрастает спрос на специалистов, обладающих цифровыми компетенциями и навыками анализа данных. Одним из ключевых вызовов является изменение требований к квалификации работников: цифровизация предполагает владение цифровыми платформами и аналитическими инструментами. Отсутствие своевременного переобучения усиливает риски социальной уязвимости и безработицы. Появляется проблема цифрового неравенства, которая связана с неравным доступом к образованию и технологическим ресурсам. Расширение цифровых процессов также увеличивает риски киберугроз и утечки информации, что требует усовершенствования механизмов защиты данных пользователей.

В условиях цифровизации значение бухгалтера претерпевает значительные перемены [8]. А.Х. Ибрагимова выделяет, что бухгалтер трансформируется в финансового аналитика и консультанта, участвующего в стратегическом управлении организацией [8]. Он всё чаще работает не как исполнитель технических операций, а как специалист по интерпретации финансовой информации. Возрастает значение профессионального суждения, поскольку автоматизированные системы выполняют расчёты, но интерпретация результатов и принятие решений остаются за специалистом. Современный бухгалтер должен сочетать фундаментальные знания учёта, закреплённые в теории и стандартах (МСФО), с цифровыми компетенциями [3]. Важное значение приобретает соблюдение профессиональной этики и ответственности при использовании цифровых технологий. Будущее профессии связано с формированием гибридной модели «человек +

технология», в которой автоматизированные системы выполняют технические функции, а бухгалтер отвечает за аналитическую и стратегическую составляющую управления [4]. Цифровизация бухгалтерского учёта является закономерным этапом развития современной экономики. Она повышает эффективность обработки информации и расширяет аналитические возможности учёта. Одновременно цифровая трансформация влияет на структуру занятости и требования к квалификации специалистов [7]. Профессия бухгалтера трансформируется в сторону аналитической и стратегической деятельности [8]. Успешная адаптация к цифровой среде требует развития цифровых компетенций и совершенствования профессиональной подготовки.

Список использованных источников:

1. Кондраков Н. П. К64 Бухгалтерский (финансовый, управленческий) учет: учеб. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. - 448 с
2. Шеремет А.Д., Сияровойтов Е.В. Ш49 Бухгалтерский учет и анализ; Учебник / Под общ. Ред. Проф. А.Д. Шеремета. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 618 с. – (Высшее образование)
3. Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО). [https:// cdb.kz/sistema/ biblioteka -bukhgaltera/ standart/](https://cdb.kz/sistema/biblioteka-bukhgaltera/standart/)
4. *Digital Transformation in Accounting*
5. DFIN Solutions. *Digital Transformation in Finance and Accounting*.
6. Е.Н.Лишук, С.Д.Капелюк. Цифровая трансформация учетного процесса. [https:// cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-i-perspektivy-rynka-truda-buhgalterov-v-svete-tsifrovoy-transformatsii/viewer](https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-i-perspektivy-rynka-truda-buhgalterov-v-svete-tsifrovoy-transformatsii/viewer)
7. А.В.Квиндт. Социальные последствия цифровизации для развития человеческой индивидуальности. <https:// cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-posledstviya-tsifrovizatsii-dlya-razvitiya-chelovecheskoy-individualnosti/viewer>
8. А.Х. Ибрагимова. О будущем профессии бухгалтера. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-buduschem-professii-bukhgaltera/viewer>
9. А.И.Ильгизовна. В.А.Смирнов. М.Г.Ефимов. Интеграция искусственного интеллекта в ERP-системы: достоинства, недостатки и перспективы. <https://cyberleninka.ru/article/n/integratsiya-iskusstvennogo-intellekta-v-erp-sistemy-dostoinstva-nedostatki-i-perspektivy>
10. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000234>

УДК 373.1:004.8

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Айнабекова И.Т., докторант кафедры «Учет и анализ»

Евразийского национального университета
им. Л.Н.Гумилева, г. Астана

Есенова М.Ж., магистр, ст. преподаватель
кафедры «Финансы и учет»,

Таразский университет им.М.Х. Дулати, г.Тараз

Аннотация. В статье рассматриваются аспекты цифровой трансформации учетно-аналитических процессов с применением технологий искусственного интеллекта (ИИ). Проанализированы современные тенденции интеграции ИИ в систему бухгалтерского учета и управленческой аналитики. Использование ИИ позволяет повысить производственную эффективность, сократить издержки и улучшить качество управленческих решений. Искусственный интеллект становится стратегическим фактором развития учетно-аналитической функции. Обеспечивается переход от традиционного учета к интеллектуальным цифровым экосистемам.

Ключевые слова: цифровая трансформация, учетно-аналитические процессы, искусственный интеллект, автоматизация учета, интеллектуальный анализ данных, затраты, управленческие решения.

Түйін сөздер: сандық трансформация, бухгалтерлік есеп және аналитикалық процестер, жасанды интеллект, бухгалтерлік есепті автоматтандыру, деректерді өндіру, шығындар, басқарушылық шешімдер.

Keywords: digitaltransformation, accountingandanalyticalprocesses, artificialintelligence, accountingautomation, datamining, costs, management decisions.

Современные тенденции цифровизации экономики требуют адаптации учетно-аналитических систем предприятий. В условиях цифровой экономики технологии искусственного интеллекта становятся неотъемлемой частью управленческого учета и аналитики. В традиционных системах учета, основанных на ручной обработке и линейных моделях анализа, наблюдается ограниченная способность к быстрому реагированию на изменения рыночной конъюнктуры и внутренние производственные риски. Это обуславливает необходимость перехода к интеллектуальным системам, способным обрабатывать большие объемы данных, выявлять закономерности и формировать управленческие рекомендации в режиме реального времени.

В своём ежегодном Послании народу Республики Казахстан от 8 сентября 2025 года «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию» Президент Казахстана отметил стратегическую задачу превращения Казахстана в полноценную цифровую страну в течение трёх лет, подчёркивая при этом важность тотальной цифровизации и внедрения искусственного интеллекта во все сферы экономики [1].

В последние годы цифровизация стала ключевым направлением модернизации экономических систем и инструментов управления, что подчёркивается в последнем Послании Президента Республики Казахстан, где цифровые технологии и искусственный интеллект обозначены как стратегические факторы повышения эффективности государственного и корпоративного управления. Особенно заметные изменения происходят в области учёта и анализа, где технологии искусственного интеллекта (ИИ) способствуют автоматизации рутинных операций, повышению точности формируемой информации и развитию интеллектуальных систем поддержки управленческих решений.

В условиях стремительно растущего объёма данных, усложнения хозяйственных процессов и необходимости оперативного принятия решений интеграция ИИ в учетно-аналитическую сферу становится не просто инновацией, а объективной необходимостью для предприятий, функционирующих в цифровой экономике. Цифровые технологии обеспечивают новые возможности для обработки больших массивов разнородной информации, моделирования финансово-экономических процессов, проведения прогнозных расчётов и построения адаптивных систем управления [2].

Применение методов машинного обучения, интеллектуальной обработки данных и нейронных сетей позволяет значительно повысить качество аналитической информации, выявлять скрытые взаимосвязи, своевременно обнаруживать отклонения от нормативов и формировать обоснованные управленческие рекомендации. Таким образом, цифровизация и внедрение технологий искусственного интеллекта становятся ключевыми факторами формирования современного научного подхода к трансформации учетно-аналитических процессов, обеспечивая новые возможности для повышения эффективности, прозрачности и устойчивости предприятий.

Цифровая трансформация представляет собой комплексный процесс внедрения цифровых технологий во все аспекты деятельности организации, направленный на повышение эффективности, прозрачности и адаптивности управленческих и производственных процессов. В сфере учёта и анализа цифровая трансформация предполагает переход от разрозненных информационных систем к интегрированным цифровым платформам, объединяющим учетные, аналитические и управленческие функции в едином информационном пространстве. Такой переход обеспечивает повышение точности, оперативности и достоверности данных, а также расширяет аналитический потенциал организации [3].

С внедрением искусственного интеллекта учетно-аналитические процессы приобретают новые свойства: автономность, интеллектуальность и способность к масштабированию. Алгоритмы машинного обучения обеспечивают автоматическое обновление моделей по мере поступления новых данных, что повышает адаптивность учетной системы к изменениям внутренней и внешней среды. Таким образом, цифровая трансформация выступает не только как технологическое обновление, но и как фундаментальная перестройка методологии учета и анализа, предполагающая переход к гибким, интеллектуальным и непрерывно самообновляющимся системам [4].

Искусственный интеллект обеспечивает качественно новый уровень автоматизации и интеллектуализации учетных операций. На практике ИИ применяется в следующих направлениях:

- автоматизация рутинных операций: распознавание первичных документов, формирование бухгалтерских проводок, сверка счетов;
- интеллектуальный анализ данных: выявление аномалий, автоматическое обнаружение ошибок и мошенничества;
- прогнозирование: моделирование будущих финансовых результатов и сценарный анализ;
- поддержка принятия решений: формирование рекомендаций на основе больших данных и аналитических моделей.

Использование нейронных сетей и методов машинного обучения позволяет выявлять скрытые закономерности и зависимости, которые остаются недоступными при применении традиционных аналитических инструментов. Это открывает новые возможности для повышения эффективности управленческих решений и построения адаптивных финансовых стратегий.

Обоснование выбора темы заключается в необходимости научного осмысления процессов цифровизации учетно-аналитической деятельности и выявления факторов, влияющих на успешное внедрение ИИ в корпоративные учетные системы. Несмотря на высокую актуальность темы, в отечественной и зарубежной литературе сохраняется недостаточная изученность вопросов методологии интеграции ИИ в учетно-аналитические процессы [5].

В качестве объекта исследования выбрано ТОО «BASS GOLD» – предприятие горнодобывающей отрасли Республики Казахстан, зарегистрированное 12 июня 2006 года и специализирующееся на добыче драгоценных и редких металлов. Основными производственными объектами являются месторождения Ушшоки (область Ұлытау) и Чинасыл-Сай (Алматинская область).

В ходе исследования была проведена оценка динамики и структуры затрат специального характера ТОО «BASS GOLD» за 2022-2024 годы. К данной категории относятся расходы, связанные с обеспечением безопасности и здоровья работников, выполнением нормативных требований по охране труда, а также поддержанием санитарно-гигиенических условий и снабжением персонала средствами индивидуальной защиты (СИЗ).

Таблица 1.

Затраты специального характера
ТОО «BASS GOLD» за 2022–2024 г.г.

№	Статья затрат	2022 г. (тыс. тг)	2023 г. (тыс. тг)	2024 г. (тыс. тг)
1	Аттестация производственных объектов по условиям труда	5 000	1 000	11 500
2	Периодические и предсменные медицинские осмотры	3 000	3 000	3 450
3	Медицинское оборудование и оплата труда медперсонала	9 500	9 500	30 500
4	Приобретение и обслуживание СИЗ	15 000	10 000	10 000
5	Выдача молока и спецпитание для работников	5 000	5 000	5 000

Анализ показывает, что общая сумма затрат специального характера:

- снизилась с 37,5 млн тг в 2022 году до 28,5 млн тг в 2023 году (снижение на 24 %);
- затем резко увеличилась до 60,45 млн тг в 2024 году (рост на 112 % к предыдущему году).

Такой волнообразный характер динамики связан с изменением приоритетов в расходах предприятия: после периода оптимизации затрат в 2023 году произошёл масштабный рост инвестиций в медико-профилактические и аттестационные мероприятия в 2024 году. Это отражает стратегический сдвиг в сторону повышения стандартов безопасности труда и модернизации системы охраны здоровья работников.

В данном исследовании ТОО «BASS GOLD» применение подобных инструментов выражается в цифровом учете затрат и мониторинге безопасности, что позволило оптимизировать

отдельные статьи расходов (например, по СИЗ и эксплуатационным расходам), сохранив при этом высокий уровень защиты труда и медицинского контроля.

Общие затраты специального характера за 2022–2024 гг. выросли на 61,3 %, что связано с внедрением новых цифровых и медицинских технологий. Структура затрат сместилась в пользу капитальных инвестиций в медицинскую инфраструктуру и аттестационные работы, что отражает стратегическую цифровую модернизацию предприятия.

Цифровизация учётно-аналитической системы позволила повысить прозрачность и точность распределения расходов, а также улучшить контроль за использованием ресурсов в области охраны труда[6].

Таким образом, полученные результаты подтверждают гипотезу о том, что внедрение технологий искусственного интеллекта и цифровых решений способствует росту эффективности учётно-аналитических процессов и оптимизации расходов при одновременном улучшении условий труда и безопасности работников.

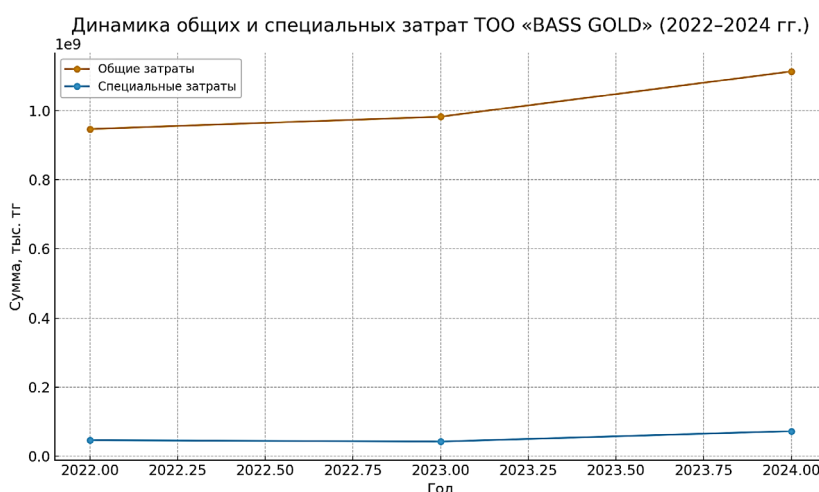

Рисунок 1. Динамика общих и специальных затрат TOO «BASS GOLD» (2022–2024 гг.)

На основе предоставленного рисунка 1 «Динамика общих и специальных затрат TOO «BASS GOLD» (2022–2024 гг.)» можно провести следующий анализ:

1. Общая динамика затрат

Общие затраты показывают постепенный рост с 2022 по 2024 год:

2022 год: ~947 млн тг

2023 год: ~990 млн тг

2024 год: ~1,114 млрд тг

Вывод: Общие затраты увеличились на ~17,6 % за 3 года, что связано с ростом расходов на обучение персонала, страхование и капитальные вложения в инфраструктуру.

Специальные затраты остаются на значительно меньшем уровне, чем общие, но демонстрируют волнообразную динамику:

2022 год: ~46 млн тг

2023 год: ~28,5 млн тг (снижение)

2024 год: ~60,45 млн тг (резкий рост)

Вывод: Значительное увеличение в 2024 году связано с вложениями в медицинское оборудование, оплату труда медперсонала и аттестацию производственных объектов.

Общие затраты в 20 раз выше специальных, что отражает структуру расходов компании: основная доля трат приходится на повседневные и административные расходы, в то время как охрана труда и медицинское обеспечение составляют меньший, но стратегически важный сегмент.

Специальные затраты показывают более высокую вариативность, чем общие, что связано с циклическим характером отдельных мероприятий (аттестации, модернизации медоборудования, закупки СИЗ).

1. Рост общих затрат указывает на инвестиции в развитие предприятия и цифровизацию процессов.

2. Скачкообразное увеличение специальных затрат в 2024 году свидетельствует о стратегическом усилении охраны труда и медицинской инфраструктуры, что согласуется с цифровой трансформацией и внедрением автоматизированного учета и контроля.

3. Разрыв между общими и специальными затратами подчеркивает, что компания уделяет основное внимание капитальным и операционным расходам, однако специальные затраты играют роль ключевого стратегического инструмента обеспечения устойчивого и безопасного производства.

Цифровая трансформация приводит к переформатированию профессиональной роли бухгалтера и аналитика: от исполнителя учетных операций – к эксперту в области анализа данных и стратегического планирования [7]. Это требует переосмысления компетенций специалистов, усиления их цифровой грамотности и готовности к взаимодействию с интеллектуальными системами.

Одновременно с этим исследование выявило ряд ограничений и рисков внедрения ИИ в учетную практику. К ним относятся: недостаточная нормативно-правовая база, низкий уровень доверия к алгоритмам, отсутствие единой методологии цифрового учета, а также дефицит квалифицированных кадров.

Преодоление этих барьеров требует разработки национальных стандартов цифрового учета, адаптации профессионального образования и внедрения этических принципов ответственного использования ИИ.

Таким образом, цифровая трансформация учетно-аналитических процессов является многоуровневым и системным процессом, затрагивающим технологическую, организационную и кадровую составляющие корпоративного управления [8].

Применение искусственного интеллекта не только повышает эффективность обработки данных, но и формирует новую парадигму учетно-аналитической деятельности, ориентированную на предиктивное, адаптивное и стратегически значимое использование информации [9].

В перспективе развитие интеллектуальных учетных систем приведет к созданию самообучающихся и автономных учетных платформ, обеспечивающих сквозную аналитику, автоматическую адаптацию к изменениям внешней среды и интеграцию с цифровыми экосистемами бизнеса [10]. Таким образом, искусственный интеллект становится не просто инструментом цифровизации, а фундаментом нового поколения учетно-аналитических систем, обеспечивающих устойчивое развитие организаций в условиях цифровой экономики.

Список использованных источников:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию». 8 сентября 2025 г.
2. Ердаuletova Ф.К. Цифровизация бухгалтерского учета: теория и практика // Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан. – 2025.
3. Мухамбетов Т.Р. Влияние внедрения искусственного интеллекта на процессы бухгалтерского учета и аудита в Республике Казахстан // CyberLeninka. – 2025.
4. Глазова М. В., Коробейникова О. М., Ягупова Е. В. Цифровая трансформация процессов в системе управленческого учета // Вестник Удмуртского университета. Экономика и право. – 2022. – Т. 32, № 3. – С. 432–437.
5. Зубарева О.А. Цифровая трансформация бухгалтерского учета в современных условиях // Управленческий учет. – 2023. – № 1. – С. 258–263
6. Казакова Н. А. Аналитика и контроль финансовой безопасности в условиях цифровой среды: методы аналитических процедур и искусственного интеллекта // Russian Journal of Management. – 2024. – № 2. – С. 17–28.
7. Abbas K. Management Accounting and Artificial Intelligence: A Systematic Review // *Research in Accounting*. – 2025
8. Mohsen S. E., Hamdan A., Shoaib H. M. Digital Transformation and Integration of Artificial Intelligence in Financial Institutions // *Journal of Financial Reporting and Accounting*. – 2025.
9. Pargmann J., et al. Digitalisation in Accounting: A Systematic Literature Review of Activities and Competences // *Journal of Economic Structures*. – 2023.
10. Hayati D. I. Digital Transformation in Management Accounting: A Literature Review // *Proceedings of PICEEBA*. – 2025.

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚҰРЫЛЫС ХОЛДИНГТЕРІНІҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Айнабеков С., MBA магистранты,
Мусаева Г., э.ғ.к.,
М.Х. Дулати атындағы
Тараз университеті, Тараз қ.

Аннотация

Мақалада цифрлық трансформация жағдайында құрылыс холдингтеріндегі стратегиялық басқару жүйесін жетілдіру мәселелері қарастырылады. *Зерттеудің мақсаты* – стратегиялық басқару тиімділігіне әсер ететін негізгі факторларды анықтау және оларды жетілдіру бағыттарын негіздеу. Зерттеу барысында сауалнама әдісі, сондай-ақ корреляциялық және регрессиялық талдау қолданылды. Эмпирикалық база ретінде құрылыс холдингтерінің менеджерлері арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері пайдаланылды. *Зерттеу нәтижелері* цифрландыру, стратегиялық жоспарлау және ұйымішілік үйлестіру факторларының басқару тиімділігіне елеулі әсер ететінін көрсетті. Ұсынылған тәсілдер құрылыс холдингтерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және стратегиялық басқаруды цифрлық ортаға бейімдеуге бағытталған.

Кілт сөздер: стратегиялық менеджмент, құрылыс холдингтері, цифрлық трансформация, цифрландыру, тәуекелдерді басқару, регрессиялық талдау, тиімділік.

Ключевые слова: стратегический менеджмент, строительные холдинги, цифровая трансформация, цифровизация, управление рисками, регрессионный анализ, эффективность.

Keywords: strategic management, construction holdings, digital transformation, digitalization, risk management, regression analysis, efficiency.

Кіріспе

Зерттеу өзектілігі қазіргі жағдайда құрылыс саласының экономиканың стратегиялық маңызды секторларының бірі болуымен және оның цифрлық трансформация үдерістеріне белсенді түрде тартылуымен айқындалады. Аталған сала жоғары тәуекел деңгейімен, ұзақ инвестициялық циклмен және сыртқы факторларға тәуелділігімен ерекшеленеді. Осыған байланысты құрылыс холдингтерінде тиімді стратегиялық басқару жүйесін қалыптастыру қажеттілігі артып отыр.

Сонымен қатар, заманауи экономикалық жағдайда нарықтағы өзгерістердің қарқындылығы, цифрлық технологиялардың жедел дамуы және бәсекелестіктің күшеюі құрылыс ұйымдарынан икемді әрі ғылыми негізделген басқару шешімдерін талап етеді. Дәстүрлі стратегиялық жоспарлау әдістері динамикалық орта жағдайында әрдайым тиімді бола бермейді, сондықтан стратегиялық басқару жүйесін цифрлық трансформация талаптарына сәйкес жетілдіру мәселесі ерекше ғылыми және практикалық мәнге ие болып отыр.

Аталған жағдайлар құрылыс холдингтеріндегі стратегиялық басқару жүйесінің тиімділігін цифрлық ортада ғылыми тұрғыдан бағалау және оны жетілдірудің жаңа тәсілдерін айқындау қажеттілігін көрсетеді.

Зерттеудің мақсаты – құрылыс холдингтеріндегі стратегиялық басқару жүйесінің тиімділігін цифрлық трансформация жағдайында кешенді бағалау және оны жетілдірудің ғылыми негізделген бағыттарын әзірлеу.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы құрылыс холдингтеріндегі стратегиялық басқару тиімділігіне әсер ететін негізгі факторларды (цифрландыру, стратегиялық жоспарлау, тәуекелдерді басқару) анықтап, олардың өзара байланысын сандық талдау негізінде цифрлық трансформация контекстінде дәлелдеумен сипатталады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы құрылыс холдингтерінде стратегиялық басқару жүйесін цифрландыру негізінде жетілдіруге бағытталған және тәжірибеде қолдануға болатын нақты ұсыныстар әзірлеумен айқындалады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында құрылыс холдингтеріндегі стратегиялық басқару жүйесінің тиімділігін бағалау үшін кешенді ғылыми әдістер қолданылды. Зерттеудің теориялық негізін стратегиялық менеджмент және құрылыс саласын басқаруға қатысты отандық және шетелдік ғылыми еңбектер құрайды.

Эмпирикалық деректерді жинау үшін сауалнама әдісі пайдаланылды. Сауалнама құрылыс холдингтерінде жұмыс істейтін менеджерлер арасында жүргізіліп, 10 сұрақтан тұрды және жауаптар 5 балдық Likert шкаласы бойынша бағаланды (1 – өте төмен, 5 – өте жоғары).

Зерттеуге 55 респондент қатысты. Іріктеу өлшемшарттары ретінде құрылыс саласында кемінде 3 жыл жұмыс тәжірибесінің болуы және басқару қызметіне қатысуы алынды. Бұл таңдама көлемі статистикалық талдау үшін жеткілікті деп есептеледі.

Деректерді өңдеу барысында Пирсон корреляциясы және көптік сызықтық регрессия әдістері қолданылды. Нәтижелердің сенімділігін бағалау үшін модельдің статистикалық маңыздылығы мен анықтау коэффициенті талданды.

Әдеби шолу

Стратегиялық менеджмент мәселелері құрылыс саласында кеңінен зерттеліп келеді, алайда қазіргі кезеңде олар цифрлық трансформация жағдайында жаңа мазмұнға ие болуда. Кәсіпорындардың даму стратегиясын қалыптастыру олардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі құралы ретінде қарастырылады. Мысалы, А. Насамбаева [1] құрылыс компаниясының даму стратегиясын әзірлеуде стратегиялық талдаудың маңыздылығын негіздей отырып, басқару шешімдерінің тиімділігін арттыруда заманауи басқару құралдарын қолданудың қажеттілігін көрсетеді.

А. Жанасилова және авторлар [2] кәсіпорындардың бәсекелік позицияларын қалыптастыруда стратегиялық жоспарлау мен нарықтық факторларды кешенді талдаудың маңыздылығын атап өтеді. Қазіргі жағдайда бұл үдерістер цифрлық технологияларды қолданумен тығыз байланысты, себебі ақпараттық жүйелер басқару шешімдерінің дәлдігі мен жеделдігін арттырады.

Құрылыс саласының даму ерекшеліктері М. Иванов [3] еңбектерінде қарастырылып, кәсіпорындардың стратегиялары сыртқы экономикалық өзгерістерге бейімделуі тиіс екендігі көрсетіледі. Бұл жағдайда цифрлық трансформация ұйымдардың өзгерістерге икемді бейімделуінің маңызды құралы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, С. Беляков [4] интеграцияланған құрылыс құрылымдарын дамытуда стратегиялық бағыттарды айқындаудың маңыздылығын негіздей отырып, басқару үдерістерін жетілдіруде цифрлық құралдарды енгізудің өзектілігін жанама түрде көрсетеді.

Инновациялық даму мәселелері Б. Калмуратов және М. Бектурдиев [5] еңбектерінде қарастырылып, құрылыс индустриясында инновациялық стратегияларды қалыптастыру бәсекеге қабілеттілікті арттырудың маңызды факторы ретінде сипатталады. Қазіргі жағдайда инновациялар мен цифрлық технологиялар өзара тығыз байланысты болып, стратегиялық басқарудың тиімділігін арттырудың негізгі драйверлеріне айналады.

Осылайша, қарастырылған ғылыми еңбектер стратегиялық басқарудың әртүрлі аспектілерін қамтығанымен, құрылыс холдингтерінде стратегиялық басқару тиімділігіне цифрландыру факторларының әсерін сандық әдістер негізінде кешенді бағалау жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Бұл аталған бағытта қосымша ғылыми зерттеулер жүргізу қажеттілігін айқындайды.

Зерттеу нәтижелері

Эмпирикалық зерттеу нәтижелерін талдау құрылыс холдингтеріндегі стратегиялық басқару жүйесінің қазіргі жағдайын бағалауға мүмкіндік берді. Сауалнама құрылыс саласында жұмыс істейтін 55 менеджер арасында жүргізіліп, стратегиялық жоспарлау, цифрландыру, тәуекелдерді басқару, инновация және ұйымшiлiк үйлестiру факторлары бойынша бағалаулар алынды.

Сауалнама нәтижелері бойынша алынған жауаптардың құрылымы 1-кестеде көрсетілген. Жалпы алғанда, жауаптардың басым бөлігі 4 және 5 балл аралығында шоғырланған, бұл стратегиялық басқару жүйесінің ортадан жоғары деңгейде қалыптасқанын көрсетеді.

Кесте 1.

Сауалнама сұрақтары бойынша жауаптардың бөлінуі (n = 55)

№	Сұрақтар	1 балл n (%)	2 балл n (%)	3 балл n (%)	4 балл n (%)	5 балл n (%)	Орташа балл
1	Ұйымда стратегиялық жоспарлау жүйесі қалыптасқан	2 (3,6%)	4 (7,3%)	10 (18,2%)	24 (43,6%)	15 (27,3%)	3,84
2	Ұзақ мерзімді мақсаттар нақты айқындалған	1 (1,8%)	3 (5,5%)	9 (16,4%)	25 (45,5%)	17 (30,9%)	4,00
3	Басқаруда цифрлық технологиялар қолданылады	3 (5,5%)	5 (9,1%)	11 (20,0%)	22 (40,0%)	14 (25,5%)	3,71
4	Ақпараттық жүйелер жоспарлау сапасын арттырады	2 (3,6%)	3 (5,5%)	9 (16,4%)	26 (47,3%)	15 (27,3%)	3,89
5	Тәуекелдерді басқару жүйесі тиімді	2 (3,6%)	5 (9,1%)	12 (21,8%)	23 (41,8%)	13 (23,6%)	3,73
6	Компания өзгерістерге жедел бейімделеді	2 (3,6%)	5 (9,1%)	13 (23,6%)	22 (40,0%)	13 (23,6%)	3,71
7	Инновациялық тәсілдер қолданылады	3 (5,5%)	6 (10,9%)	14 (25,5%)	20 (36,4%)	12 (21,8%)	3,58
8	Бөлімдер арасында үйлестіру жоғары	2 (3,6%)	4 (7,3%)	11 (20,0%)	24 (43,6%)	14 (25,5%)	3,80
9	Стратегиялық басқару бәсекеге қабілеттілікті арттырады	2 (3,6%)	3 (5,5%)	10 (18,2%)	25 (45,5%)	15 (27,3%)	3,87
10	Жалпы стратегиялық басқару тиімді	2 (3,6%)	4 (7,3%)	10 (18,2%)	26 (47,3%)	13 (23,6%)	3,80

Ескерт: сауалнама нәтижесінде автор құрастырған

Ең жоғары орташа көрсеткіш ұзақ мерзімді даму мақсаттарының айқындалуы бойынша анықталды (4,00 балл), бұл ұйымдарда стратегиялық бағыттың қалыптасқанын және оның қызметкерлерге жеткілікті деңгейде түсіндірілетінін білдіреді. Сонымен қатар, ақпараттық жүйелердің стратегиялық жоспарлауға ықпалының жоғары бағалануы (3,89 балл) цифрландырудың стратегиялық басқаруда маңызды рөл атқаратынын көрсетеді.

Цифрландыру деңгейі (3,71 балл), тәуекелдерді басқару (3,73 балл) және сыртқы ортаға бейімделу көрсеткіштері стратегиялық басқару жүйесінің қалыптасқанын, алайда олардың әлеуеті толық пайдаланылмай отырғанын аңғартады. Ең төмен көрсеткіш инновациялық тәсілдерді қолдану деңгейінде тіркелді (3,58 балл), бұл цифрлық трансформация жағдайында инновациялар мен цифрлық құралдарды енгізуді күшейту қажеттігін көрсетеді.

Алынған нәтижелерді тереңірек талдау мақсатында айнымалылар жүйесі қалыптастырылды. Тәуелсіз айнымалылар ретінде:

- X1 – стратегиялық жоспарлау сапасы,
- X2 – цифрландыру деңгейі,
- X3 – тәуекелдерді басқару тиімділігі,
- X4 – инновациялық даму деңгейі,
- X5 – ұйымішілік үйлестіру деңгейі қарастырылды.

Тәуелді айнымалы Y – стратегиялық басқару жүйесінің тиімділігі алынды.

Айнымалылар арасындағы өзара байланысты бағалау үшін Пирсонның корреляция коэффициенті есептелді. Талдау нәтижелері тәуелсіз айнымалылар мен стратегиялық басқару тиімділігі (Y) арасында оң және статистикалық мәнді байланыс бар екенін көрсетті ($p < 0,05$).

Ең жоғары байланыс стратегиялық жоспарлау сапасы мен тиімділік арасында анықталды ($r = 0,72$), бұл олардың тығыз өзара тәуелділігін білдіреді. Сонымен қатар, цифрландыру деңгейі ($r = 0,66$), тәуекелдерді басқару ($r = 0,63$), ұйымішілік үйлестіру ($r = 0,61$) және инновациялық даму ($r = 0,59$) көрсеткіштері де стратегиялық басқару тиімділігімен елеулі байланысқа ие екені анықталды.

Бұл нәтижелер стратегиялық басқару тиімділігі бірнеше факторлардың кешенді ықпалы арқылы қалыптасатынын көрсетеді.

Стратегиялық басқару тиімділігіне әсер ететін факторлардың ықпалын бағалау үшін көптік сызықтық регрессия моделі қолданылды:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \varepsilon$$

Талдау нәтижелері модельдің жоғары түсіндіру қабілетіне ие екенін көрсетті ($R^2 = 0,68$), яғни тәуелсіз айнымалылар стратегиялық басқару тиімділігінің 68%-ын түсіндіреді. Модельдің статистикалық маңыздылығы $p < 0,05$ деңгейінде расталды.

Регрессиялық коэффициенттерді талдау нәтижесінде стратегиялық басқару тиімділігіне ең жоғары әсер ететін фактор ретінде стратегиялық жоспарлау сапасы анықталды ($\beta = 0,40$). Сонымен қатар, цифрландыру ($\beta = 0,33$) және ұйымішілік үйлестіру ($\beta = 0,30$) маңызды ықпал ететін факторлар қатарына жатады. Тәуекелдерді басқару ($\beta = 0,27$) және инновациялық даму ($\beta = 0,22$) да статистикалық тұрғыдан мәнді әсер көрсетеді.

Алынған нәтижелер құрылыс холдингтерінде стратегиялық басқару тиімділігі ең алдымен стратегиялық жоспарлау сапасына тәуелді екенін, сондай-ақ цифрландыру мен ұйымішілік үйлестіру факторларының маңызды рөл атқаратынын дәлелдейді.

Дискуссия

Зерттеу нәтижелері құрылыс холдингтеріндегі стратегиялық басқару тиімділігі көпфакторлы сипатқа ие екенін көрсетті. Ең жоғары әсер стратегиялық жоспарлау сапасына тиесілі болғанымен, цифрландыру факторларының маңыздылығы айқын байқалады. Цифрлық технологияларды қолдану басқару шешімдерінің жеделдігі мен дәлдігін арттырып, стратегиялық жоспарлау үдерістерінің сапасын жақсартады. Сонымен қатар, ұйымішілік үйлестірудің цифрлық құралдар арқылы жүзеге асырылуы басқару тиімділігін арттырудың маңызды шарты болып табылады.

Инновация мен тәуекелдерді басқару факторлары салыстырмалы түрде төмен бағаланғанымен, цифрлық трансформация жағдайында олардың рөлі артып келеді. Осылайша, алынған нәтижелер стратегиялық басқаруды жетілдіруде цифрландырудың шешуші факторлардың бірі екенін көрсетеді.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу құрылыс холдингтеріндегі стратегиялық басқару жүйесінің ортадан жоғары деңгейде қалыптасқанын көрсетті. Сонымен қатар, стратегиялық басқару тиімділігі тек жоспарлау сапасына ғана емес, цифрландыру деңгейіне де тікелей тәуелді екені анықталды.

Осыған байланысты стратегиялық басқаруды жетілдірудің негізгі бағыттары ретінде цифрлық технологияларды кеңінен енгізу, басқару үдерістерін автоматтандыру, деректерге негізделген шешім қабылдауды дамыту және ұйымішілік цифрлық үйлестіруді күшейту ұсынылады.

Жалпы алғанда, цифрлық трансформация жағдайында стратегиялық басқару жүйесін жетілдіру құрылыс холдингтерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды факторы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Насамбаева А.Н. Разработка стратегии развития компании (на примере ТОО «ОТК Строй»)/ А.Н. Насамбаева // Вестник науки. 2024. № 8 (77), Т. 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razrabotka-strategii-razvitiya-kompanii-na-primere-too-otk-stroy>.
2. Жанасилова А.Т., Мукина Г.С., Султанова М.Б., Айдаралиева А.А. Анализ формирования стратегии развития предприятий и его конкурентных позиций. Вестник университета «Туран». 2023;(1):254-266. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2023-1-1-254-266>.
3. Иванов М. Ф. Стратегии развития строительных предприятий в современных условиях // Вестник Академии знаний. 2025. № 3 (68). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategii-razvitiya-stroitelnyh-predpriyatij-v-sovremennyh-usloviyah>.
4. Беляков С.И. Стратегические направления и предпосылки развития интегрированных структур инвестиционно-строительной деятельности // Вестник МГСУ. 2024. Т. 19. Вып. 4. С. 645–655. DOI: <https://doi.org/10.22227/1997-0935.2024.4.645-655>.
5. Калмуратов Б. С., Бектурдиев М. Б. Формирование инновационной стратегии развития в конкурентной среде строительной индустрии // Бюллетень науки и практики. 2021. Т. 7, № 6. С. 336–344. DOI: <https://doi.org/10.33619/2414-2948/67/37>.

САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР: ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСКЕ ЫҚПАЛЫ

Ажигулова А.Ж.

«Қаржы және есеп» кафедрасының аға оқытушысы,
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.

Аннотация: мақалада салық жүйесіндегі өзгерістер бизнеске салық салуды жеңілдету, салық салудың ашықтығын арттыру және кәсіпкерлік қызметке қолайлы жағдай жасау көрсетілген. Сонымен қатар қосылған құн салығы, корпоративтік табыс салығы, арнаулы салық режимдері мен салықтық әкімшілендіру саласындағы өзгерістер жан-жақты талданады. Жаңа талаптардың шағын және орта бизнеске, өзін-өзі жұмыспен қамтыған азаматтарға, сондай-ақ аграрлық секторға әсері сипатталады. Кәсіпкерлер үшін жаңа жүйеге алдын ала бейімделудің маңыздылығын атап өтіп, салық реформасының ұзақ мерзімді экономикалық тиімділігіне баға береді.

Кілт сөздер: салық реформасы, арнаулы салық режимі, кәсіпкерлік, шағын бизнес, салықтық әкімшілендіру, декларациялау.

Ключевые слова: налоговая реформа, специальные налоговые режимы, предпринимательство, малый бизнес, налоговое администрирование, декларация.

Keywords: tax reform, special tax regimes, entrepreneurship, small business, tax administration, declaration.

2026 жылдың 1 қаңтарынан бастап Қазақстанда жаңа Салық кодексі күшіне енді. Бұл еліміздің салық жүйесін кешенді реформалаудың бастамасы болмақ. Өзгеріс заңды тұлғаларға да, жеке кәсіпкерлерге де әсер етеді. Жаңа талаптар күтпеген жаңалық болмас үшін және бейімделу кезеңі қиындықсыз өтуі үшін қазірден бастап дайындалған жөн.

Қолданыстағы кодекс бірнеше рет түзетілгенімен, ол мемлекеттік органдар мен бизнес үшін бірдей ыңғайлы жүйеге айнала алмады. Сондықтан салық жүйесін түбегейлі өзгерту қажеттілігі ең өзекті мәселелердің біріне айналды.

Жаңа Салық Кодексінің негізгі мақсаты:

- Бизнес пен бақылау органдардың жұмысын жеңілдету
- Кәсіпкерлер арасындағы есеп айырысудың ашықтығын арттыру
- Салық салу жүйесін жеңілдету
- Бизнес жүргізуге жағдай жасау

Аталған мақсатқа сүйене отырып, әзірлеушілер келесідей бірнеше өзгеріс енгізді:

Қосылған құн салығы бойынша 2026 жылдан бастап Қазақстанда жаңа ҚҚС 16% мөлшерінде белгіленеді. Бұл 2025 жылмен салыстырғанда 4% артық. Дегенмен, жеңілдетілген мөлшерлемелер де қарастырылған. Медицина қызметі мен дәрі-дәрмектер үшін 5%. Мұндай цифрлар 2026 жылы болады. Ал 2027 жылдан бастап ҚҚС 10%-ға дейін көтеріледі. Газет, журнал, күнтізбе және басқа да мерзімді басылымдарды сатумен айналысатын бизнеске де аталған мөлшерлеме бекітіледі.

Шаруашылық жүргізуші субъектілер 2026 жылдың 1 қаңтарынан бастап тіркелу шегі 10 000 айлық есептік көрсеткіш (АЕК) мөлшерінде белгіленеді (бұл 2025 жылмен салыстырғанда екі есе аз).

Корпорациялық табыс салығы сараланып енгізілді. Енді корпоративтік табыс салығының (компанияларға арналған салық) мөлшері сараланады. Осылайша, банктер мен ойын бизнесі үшін 25%, ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілер үшін 3%, әлеуметтік саладағы компаниялар үшін 2026 жылы 5%, ал 2027 жылдан бастап мөлшерлеме екі есе, яғни 10%-ға өседі.

Арнаулы салық режимі жеңілдетіліп өзгерістер енгізілді. Бұрын қолданылған 8 АСР орнына енді 3 режим ғана қалады.

Салықтық әкімшілендіру жеңілдетіліп, енді камералдық бақылау ескерту түрінде жүргізіледі. Егер кәсіпкердің шотында шағын берешек болса, шоты бұғатталмайды. Сонымен қатар берешек сомасына қарай жаңа шаралар қолданылады: қарыз көлемі 20-45 АЕК аралығында болса, банк шоттары бойынша банк операциялары уақытша тоқтатылады; қарыз 45 АЕК-тен жоғары болса, шот бұғатталып, мүлікке тыйым салынады. Бұл өзгеріс көптеген кәсіпкерлерді бизнес жүргізу тәсілін қайта қарауға итермелейді: біреулер ҚҚС төлеуші ретінде тіркелуге тиіс болса, енді біреулерге өзге салық режимін таңдау қажет болады. Сондықтан 2026 жылға дейін жаңа Салық кодексіне бейімделіп, бизнесті заң талаптарына сай жүргізу үшін алдын ала дайындық жасаған жөн.

2026 жылдан бастап Қазақстанда жеке кәсіпкерлер мен компанияларға арналған жаңа салық режимдері енгізіледі. Жаңа жүйеде ЖБТ (жалпыға бірдей белгіленген тәртіп) және барлығы үш АСР (арнайы режим) ғана қалады.

Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар үшін АСР-мін пайдалану үшін бірнеше талап сақталуы тиіс:

- кәсіпкерлік қызметті ҚР-ның азаматтары не қандастар жүзеге асыруы керек;
- айлық табыс мөлшері 300 АЕК-тен аспауы тиіс;
- жалдамалы қызметкерлер болмауы керек;
- бизнес арнайы тізімге сәйкес келуі қажет, нақты тізім жыл соңына қарай бекітіледі.

Өзін-өзі жұмыспен қамтығандарға арналған АСР-дың бірнеше ерекшелігі бар. Біріншіден, олар ЖТС төлемейді, бірақ әлеуметтік төлем жасайды (ортақ мөлшерлеме – 4%). Екіншіден, салық органдарымен барлық өзара әрекет мобильді қолданба арқылы жүзеге асырылады.

Шағын бизнеске бағытталған жеңілдетілген салық төлеу тәртібі өте тиімді. Қазіргі таңда көптеген қазақстандық кәсіпкерлер жеңілдетілген салық режимін пайдаланады, алайда 2026 жылдан бастап оның талаптары өзгереді:

Жеңілдетілген салық тәртібін пайдалануға мүмкіндік беретін жылдық айналымның ең төменгі мөлшері – 600 000 АЕК (шамамен 2,4 млрд теңге) болуы керек.

ҚҚС төлеу қажет емес, бірақ ерекше талаптар бар (мысалы, бейрезидент үшін ҚҚС немесе импортқа салынатын ҚҚС)

Кәсіпкерлер әлеуметтік салықтан босатылады;

Салық мөлшерлемесі – 4%, бірақ жергілікті атқарушы органдар бұл көрсеткішті белгілі бір шамамен өзгерте алады. Басқаша айтқанда, ҚР-ның бір өңірінде мөлшерлеме 2%, ал екіншісінде 6% болуы мүмкін;

Қызметкерлер санында шектеу жоқ;

Еліміздің кез келген өңірінде қызмет атқаруға болады;

Бірақ жеңілдетілген режимдегі кәсіпкерлерден сатып алынған тауарлар мен қызметтер бойынша шығындарды КТС шегерім ретінде енгізуге болмайды

Есептілік бұрынғыдай рәсімделіп, әр 6 ай сайын тапсырылады;

Жеке тұлғалармен, заңды тұлғалармен және жеке кәсіпкерлермен жұмыс істеуге рұқсат етіледі.

Фермерлік және шаруа қожалықтарына бірқатар жеңілдіктер қарастырылған. Бұл олардың жұмысын жеңілдетіп, салықтық жүктемені азайтып, аграрлық саланы инвестициялар үшін тартымдырақ етуге бағытталған. КТС мөлшерлемесі 3%, жер салығы төленбейді, көлік құралдарына салынатын салық бойынша да жеңілдіктер қарастырылған.

Деректерді қорғауға қатысты жаңа талаптар енгізіледі. Ақпараттың сақталуы мен қауіпсіздігіне қойылатын талаптар артады. Мәліметтердің жария етілуіне енді бизнес өзі жауапты болады.

Кәсіпкерлер үшін жаңа талаптарға бейімделу бастапқыда ыңғайсыздық пен қосымша дайындықты талап етеді. Алайда ұзақ мерзімді болашақта бұл өзгеріс бизнесті ашық, әділ және тиімді етуге бағытталған. Бәсекелестік адал болады, нарыққа әділ кәсіпкерлер шығып, сапалы өнім мен қызмет көбейеді, бұл пайдаланушы үшін үлкен артықшылық. Ал кәсіпкерлер мен бақылаушы органдар үшін жұмыс оңай, айқын әрі уақыт үнемдейтін форматқа көшеді.

2026 жылғы 1 қаңтардан бастап бизнес жүргізуге қатысты барлық мәселе жаңа Салық кодексімен реттелетін болады. Атап айтқанда, елеулі өзгерістер оңайлатылған салық режиміне енгізілді. Жаңартылған режим стандарт оңайлатылған салық режимі мен бөлшек салықты біріктіреді. Мұндай шара кәсіпкерлер мен бақылау органдарының жұмысын жеңілдетіп, салық салу жүйесін оңайлатады және оның ашықтығын арттырады.

Үкімет бекіткен тыйым салынған қызмет түрлерінің тізімінде 44 санат пен 185 экономикалық қызмет түрлерінің жалпы жіктеушісі (ЭҚЖЖ) бар. Оларға жататын кәсіпкерлер 2026 жылы оңайлатылған салық режимін қолдана алмайды. Бұл үлкен көрсеткіштерге қарамастан, көптеген бизнес түрлері әлі де «ескі тәртіппен» жұмысын жалғастыра береді. Атап айтқанда, бұл:

Шағын сауда объектілері. Бұл топқа жақын маңдағы дүкендер мен минимаркеттер кіреді. Мұндай объектілердің ассортименті шектеулі болады және олар негізінен бірінші қажеттіліктегі тауарларға басымдық береді.

Тұрмыстық қызмет көрсететін компаниялар. Бұл өте кең ауқымды санат, оған тазалау қызметтері, шеберханалар, жөндеу ұйымдары және сервис орталықтары кіреді.

Сұлулық саласының мекемелері.

Қоғамдық тамақтану орындары.

Жалдау бизнесі. Оңайлатылған салық режимін тұрғын үйді, офисті немесе техниканы жалға беретін кәсіпкерлер мен онлайн бизнес сақтай алады.

Өндірістік компаниялар. Алайда бұрынғы жұмыс жағдайларын тек акцизделмейтін тауарларды (яғни, металдармен, отынмен, жер қойнауын пайдаланумен байланысты емес) өндіретін ұйымдар ғана сақтай алады.

Жылдық табысы 180 млн теңгеден аспайтын кәсіпкерлер қолдана алады. 2026 жылы Қазақстанда ЖК мен басқа да бизнес үшін оңайлатылған режимнің шекті мөлшері 600 000 АЕК болып белгіленді. Бұл жылына шамамен 2,5 млрд теңгеге тең.

Бұрын оңайлатылған режимде жұмыс істейтін кәсіпкерлер 30 қызметкерге дейін жалдай алатын. Ал бөлшек салық режимінде жұмыс істейтіндер үшін жалдамалы мамандар саны бойынша мүлде шектеу болмаған. Жаңа Салық кодексі барлық шектеуді алып тастайды, демек оңайлатылған жүйеде жұмыс істеген кезде кез келген мөлшерде қызметкер жалдауға болады.

Компаниялар КТС бойынша белгілі бір шығыстарды шегерімге жатқыза алмайды. Бұл, ең алдымен, оңайлатылған салық режимінде жұмыс істейтін басқа бизнес субъектілерінен тауар сатып алу, қызмет көрсетуге немесе жұмыстарды орындауға тапсырыс беру шығыстарына қатысты.

Бизнес оңайлатылған жүйеде қызмет көрсеткен жағдайда, егер есеп айырысу қолма-қол ақшамен жүргізілсе, жалпыға бірдей белгіленген салық салу тәртібіндегі тапсырыс берушілермен жұмыс істей алмайды.

Егер кәсіпкердің кірісі 24 000 АЕК-тен (шамамен 100 млн теңге) асса, салық салынатын кірісті ЕТҚ (енбекақы төлеу қоры) мөлшеріне азайтуға болады.

Сонымен қатар жалпыға бірдей еліміздің халқының өзіндік қаржылық есептілігі жайында ақпарат тапсыруы бюджет кірісінқалыптастыруда тигізер әсері маңызды. Себебі, дамыған елдердің тәжірибесіне сүйене отырып қарайтын болсақ, осы жалпы декларацияны енгізу арқылы ел экономикасы мен саяси, әлеуметтік мәселелерін шешуде қажетті орталықтандырылған қаржы қорын қалыптастыруда зор үлесін қосады. Табысы жайында ақпаратты әрбір азамат тапсырғандықтан, табысын жасырып қалу, сонымен қатар жемқорлықпен айналысу іс – әрекеттері және де т.б. қаржылық заңсыз әрекеттерді жасамайтын болады. Осылайша үкіметтің осы бастап отырған іс – қимылы екі мың жиырма бесінші жылы толығымен орындалуы тиіс. Одан кейінгі жылдары тапсырылған есеп кезіндегі айырмашылық бойынша еліміздің үкімет басшылары, олардың қызметкерлері, шаруашылық жүргізуші субъектілер және кез – келген еліміздің азаматы жауап беруі қажет болады. Егер де осы аталған айырмашылықты түсіндіріп, оған дәлелдер көрсете алмаса, заң шеңберінде қандай да бір іс – шаралар қолданылатын болады. Билік органдарында қызмет атқаратын тұлғалардың жемқорлықтан алшақ болуы, кәсіпорындар мен ұйымдардың көлеңкелі экономикамен айналысуын алдын алу, сонымен қатар, қарапайым азаматтардың иелігіне оның табысының көлемі жетпейтін иемделген мүліктер бойынша тексеру шаралары жүргізілуі арқылы оның қайдан келгені жайлы мәліметтер алуда көмегі зор болады. Бұл бастаманың өзі еліміздің алдыға даму стратегиясының ауқымды және болашағынан үміті үлкен екендігін білдіреді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Салық кодексі. – Астана, 2026.
2. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі. Салық-бюджет саясаты бойынша ресми материалдар. – 2025–2026 жж.
3. Ермекбаева Б.Ж., Нұрымов А.А. және т.б. *«Салықтар және салық салу: оқулық»* – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 598 б.
4. Салық салу теориясы бойынша: Черник Д.Г. *Налоги и налогообложение.* – Москва: ЮНИТИ, 2022.

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АЛГОРИТМДЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ПРОАКТИВТІ СЕРВИСТЕРІ МЫСАЛЫНДАҒЫ САНДЫҚ ТАЛДАУ

Әптай М.Ә., магистрант, Қорқыт Ата
атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда, Қазақстан

Түйіндемe Бұл ғылыми зерттеу Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік сервистердің дәстүрлі бюрократиялық үлгісінен проактивті, адам қатысуынсыз жұмыс істейтін виртуалды экожүйеге өту процесін кешенді түрде сараптайды. Зерттеу барысында 226 респонденттің қатысуымен жиналған сауалнама деректеріне Кронбах альфасы (α), КМО валидтілік тесті және Негізгі компоненттерді талдау (PCA) сияқты квантитативті әдіснамалар қолданылып, отандық 31 мемлекеттік органның 549 бизнес-процесіне жасалған реинжинирингтің нәтижелері бағаланды. Халықаралық деңгейде зерттеу нәтижелері әлемдегі ең озық цифрлық қоғам саналатын Эстонияның және Сингапурдың "Smart Nation" (LifeSG) жүйелерімен, сондай-ақ БАӘ-нің "Smart Dubai" тәжірибесімен салыстырылды. Нәтижелер цифрлық платформалардың азаматтардың уақытын айтарлықтай үнемдеп, көлеңкелі экономиканы 7,5 млрд теңгеге қысқартқанын, сондай-ақ жаңа «Цифрлық кодекс» аясында адамға бағдарланған смарт-келісімшарттар мен «ұмытып қалу құқығының» заңдастырылғанын дәлелдейді.

Кілттік сөздер: проактивті мемлекеттік қызметтер, Цифрлық кодекс, Сингапур (LifeSG), жобалық менеджмент, Кронбах альфасы, смарт-келісімшарттар, инклюзивтілік, жасанды интеллект, Data-driven government, бизнес-процестерді реинжинирингтеу, алгоритмдік есептілік.

Ключевые слова: проактивные государственные услуги, Цифровой кодекс, Сингапур (LifeSG), проектный менеджмент, альфа Кронбаха, смарт-контракты, инклюзивность, искусственный интеллект, Data-driven government, реинжиниринг бизнес-процессов, алгоритмическая подотчетность.

Keywords: proactive public services, Digital Code, Singapore (LifeSG), project management, Cronbach's alpha, smart contracts, inclusivity, artificial intelligence, Data-driven government, business process reengineering, algorithmic accountability.

1. Кіріспе

Бүгінгі таңда билік пен қоғам арасындағы коммуникациялық қатынастар жалаң технологиялық сипаттан арылып, институционалдық сенім мен құқықтық кепілдікке негізделген жаңа жүйеге көшірілді [1]. Қазақстанның мемлекеттік аппаратты цифрландыру стратегиясы аясында Халыққа қызмет көрсету орталықтарындағы (ХҚО) ең жоғары сұранысқа ие (80%-ды құрайтын) негізгі 10 қызмет түрі виртуалды форматқа толықтай көшірілді [2]. Ресми ведомстволық мәліметтерді сараласақ [3], 2024 жылы дәстүрлі форматта 15,2 млн қызмет көрсетілсе, 2025 жылдың қорытындысы бойынша бұл көрсеткіш 13 млн-ға дейін төмендеп, офлайн өтініштердің динамикасы 13%-ға (шамамен 2 млн адамға) қысқарғаны байқалады. Сонымен қатар, биометриялық идентификациялау арқылы электрондық цифрлық қолтаңбаны (ЭЦҚ) қашықтықтан алу көрсеткіші 2026 жылдың басына қарай 99,6%-дық межені бағындырды [4]. Мұндай үрдіс әкімшілік ресурстарды басқару алгоритмдерін қайта құрылымдауға және босаған интеллектуалдық әлеуетті жасанды интеллект (ЖИ) негізіндегі проактивті сервистерді ілгерілетуге мүмкіндік туғызды.

Десе де, цифрлық трансформация үдерісі тек технологиялық жаңғырумен шектелмейді. Жақында қабылданған «Цифрлық кодекстің» іргелі тұжырымдамасы – инновациялық шешімдерді соқыр түрде енгізу емес, цифрлық кеңістіктегі азаматтардың құқықтық қауіпсіздігі мен мүддесін бірінші орынға қоятын «адамға бағдарланған» саясатты жүзеге асыру [5]. Осы контексте, аталған зерттеу жұмысы Қазақстанның электрондық үкімет жүйесінің экономикалық қайтарымын, экологиялық аспектілерін және құқықтық реттелу тиімділігін кешенді ғылыми талдауды мақсат етеді [6].

2. Теориялық парадигма және прецеденттер талдауы

Электрондық үкімет (e-government) концепциясының қалыптасу тарихы қарапайым ақпараттық ресурстардан бастап, бүгінгі таңдағы жоғары деңгейде интеграцияланған, проактивті цифрлық экожүйелерге дейінгі қарқынды даму кезеңдерін қамтиды. Осы зерттеудің

методологиялық платформасы ретінде Фред Дэвис негіздеген Технологияны қабылдау моделі (Technology Acceptance Model – TAM) тандалды [7]. Аталған модель шеңберінде респонденттердің проактивті сервистерге бейімделу деңгейі екі доминантты айнымалы арқылы зерттеледі: технологияны пайдаланудың субъективті жеңілдігі және оның практикалық тиімділігі.

Халықаралық тәжірибе: Жаһандық деңгейде мемлекеттік басқаруды цифрландырудың эталоны ретінде Дүниежүзілік экономикалық форумның индекстерінде көш бастап тұрған Эстония мен Сингапурдың модельдері қарастырылады. Эстония мемлекеті бюрократиялық рәсімдердің 99%-ын виртуалды кеңістікке трансформациялаған цифрлық қоғамның прецедентін жасаса [8], Сингапурдың "Smart Nation" стратегиясы аясындағы "LifeSG" экожүйесі мемлекеттік қызметтерді жекелеген мекемелердің құзыреті ретінде емес, азаматтың туылғаннан бастап өмір бойғы циклдік қажеттіліктеріне негізделген біртұтас сервис ретінде ұсынады [9].

Отандық ғылыми мектепке ретроспективті шолу: Қазақстандық ғылыми ортада электрондық үкіметтің институционалдық негіздері жан-жақты зерделенген. Атап айтқанда, ғалым Ж.А. Тайжанова (2018) өзінің еңбектерінде Сингапур және БАӘ-нің «Smart Dubai» бағдарламаларына салыстырмалы талдау жасай отырып, мемлекеттік аппаратқа жобалық менеджменттің ISO 21500 және PRINCE2 халықаралық стандарттарын енгізудің маңыздылығын дәлелдеген [1]. Дегенмен, бұрынғы зерттеулердің басым бөлігі цифрландырудың инфрақұрылымдық және ұйымдастырушылық қырларына басымдық берсе, бұл жұмыстың ғылыми жаңалығы – жаңадан қабылданған «Цифрлық кодекс» контекстіндегі құқықтық трансформацияны [5] және Мемлекет басшысының бюрократиядан арылту жөніндегі тапсырмалары аясында [10] бизнес-процестерді реинжинирингтеудің нақты мультипликативті экономикалық әсерін кешенді бағалауында жатыр.

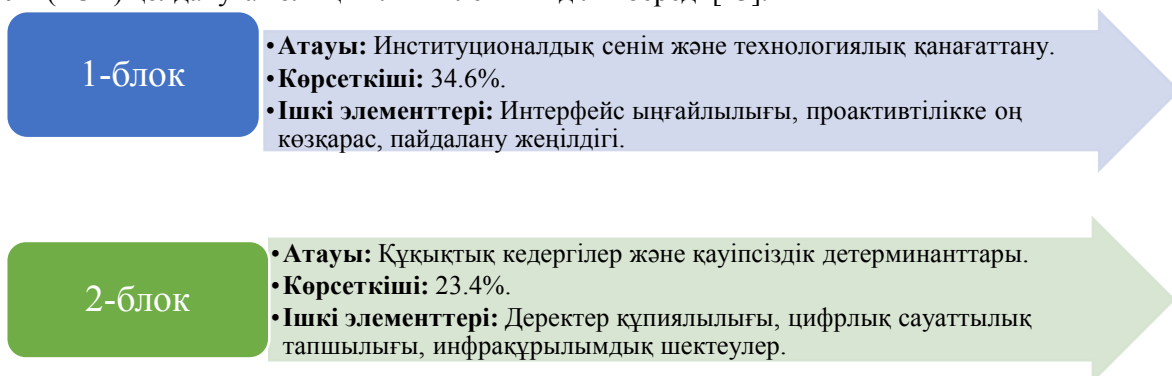
3. Зерттеу әдіснамасы

Бұл ғылыми ізденіс сандық (квантитативті) және сапалық (квалитативті) талдау әдістерінің симбиозына негізделген. Эмпирикалық мәліметтердің базасын қалыптастыруда албаниялық зерттеушілердің әдістемелік тәжірибесіне сүйене отырып [11], түрлі демографиялық және білім деңгейлері бойынша стратификацияланған 226 респондент арасында әлеуметтік сауалнама жүргізілді. Теориялық тұжырымдарды практикамен ұштастыру мақсатында отандық 31 мемлекеттік ведомствоның 549 бизнес-процесін трансформациялау (реинжиниринг) барысында [4] нақты тұтынушылардың қатысуымен фокус-топтық дискуссиялар ұйымдастырылды.

Сауалнама аспаптарының ішкі консистенттілігін (біртұтастығын) анықтау үшін Кронбах альфасы (α) коэффициенті есептелді [12]:

$$\alpha = \frac{K}{K-1} \left(1 - \frac{\sum \sigma_i^2}{\sigma_X^2} \right)$$

мұндағы: K – тест сұрақтарының жиынтық саны; σ_i^2 – әрбір жеке сұрақтың дисперсиясы; σ_X^2 – барлық сұрақтар бойынша жалпы ұпайдың дисперсиясы. Есептеулердің нәтижесі бойынша $\alpha=0.88$ көрсеткіші тіркелді, бұл алынған мәліметтердің жоғары деңгейлі сенімділігін айғақтайды. Сонымен қатар, таңдаманың факторлық талдауға жарамдылығын тексеру мақсатында Кайзер-Мейер-Олкин (КМО) тесті жүргізіліп, мән 0.81-ге тең болды (>0.7). Бұл деректер массивіне негізгі компоненттер әдісін (PCA) қолдануға толық ғылыми легитимділік береді [13].

Дереккөз автормен құрастырылған

Сурет 1. PCA талдауы арқылы анықталған факторлық жүктемелер

Ақпараттық массивті оңтайландыру және негізгі факторларды айқындау мақсатында қолданылған РСА талдауының нәтижелері 1-суретте көрсетілген. Талдау барысында жалпы дисперсияны сипаттайтын 2 басты компонент анықталды [13]:

1. Институционалдық сенім мен технологиялық қанағаттану (34.6%): бұл фактор пайдаланушылардың интерфейс ыңғайлылығы мен проактивті сервистерге деген оң көзқарасын біріктіреді [7].
 2. Құқықтық кедергілер мен қауіпсіздік детерминанттары (23.4%): бұл компонент цифрлық сауаттылықтың тапшылығын, деректердің құпиялылығына қатысты алаңдаушылықты және инфрақұрылымдық шектеулерді қамтиды [1].
- Зерттеу барысында келесі ғылыми болжамдар (H) ұсынылды:
- H_1 : Мемлекеттік қызметтердің қолдануға ыңғайлы болуы және мәліметтердің қауіпсіз сақталуы – азаматтардың электрондық үкіметке деген сенімін бірнеше есе арттырады [6]
 - H_2 : Мемлекеттік функцияларды адам қатысуынсыз, алгоритмдік негізде жүзеге асыру транзакциялық шығындарды оңтайландырып, көлеңкелі экономикалық айналымды едәуір төмендетеді [10].

4. Эмпирикалық талдау және зерттеу нәтижелері

Зерттеу барысында анықталғандай, отандық 31 мемлекеттік ведомствоның 549 бизнес-процесіне жай ғана автоматтандыру емес, жүйелі технологиялық реинжиниринг жүргізілді [4]. Бұл реформалық қадамдардың стратегиялық мақсаты – мемлекеттік аппараттың азаматтарды «ақпарат тасушы курьер» ретінде пайдалануына негізделген ескірген бюрократиялық тәжірибені толықтай жою.

Трансформациялық модельдер: «As-Is» және «To-Be» концепциялары

Фокус-топтармен жүргізілген сауалнамалар нәтижесінде «тұтынушы жолы» келесі салыстырмалы модель негізінде сараланды (1-кесте).

Кесте 1.

Мемлекеттік қызмет көрсетудің дәстүрлі және проактивті модельдерін салыстырмалы талдау

Салыстыру параметрлері	«As-Is» (Дәстүрлі қалып)	«To-Be» (Көрінбейтін үкімет үлгісі)
Басқару парадигмасы	Бюрократиялық, ведомстволық тәсіл	Data-driven және «Invisible Government» концепциясы [2]
Қызмет алу барысы	5-тен 12-ге дейінгі мекемеден анықтама жинау	Ведомствоаралық X-Road хаттамасы арқылы автоматты интеграция [8]
Адами фактор	Шенеунікпен тікелей байланыс, субъективті шешімдер	ЖИ алгоритмдері негізіндегі фондық режим (адам қатысуынсыз)
Уақыт шығыны	Процестердің уақытша созылуы (бюрократия)	Өмірлік жағдайды алдын ала болжау (проактивті формат)
Тәуекелдер	Коррупциялық тәуекелдердің жоғары деңгейі	Транспаренттілік және процедуралық айқындық
Дереккөз автормен құрастырылған		

2-кестедегі мәліметтерді талдау көрсеткендей, мемлекеттік сервистерді «As-Is» нұсқасынан «To-Be» форматына ауыстыру – тек цифрлық құралдарды жаңарту емес, басқару жүйесінің түбегейлі жаңаруын білдіреді. Бұрынғы ескі үлгіде азаматтар түрлі мекемелерден құжат жинауға міндетті болса, қазіргі X-Road механизмі мен жасанды интеллект шешімдері мемлекеттік көмекті ешқандай өтінішсіз, дер кезінде ұсынуға жағдай жасайды. Мұндай тәсіл «Көрінбейтін үкімет» қағидасын нығайтып, адами факторды барынша азайту арқылы заңсыз әрекеттер мен коррупциялық алғышарттарды толық жоюға ықпал етеді.

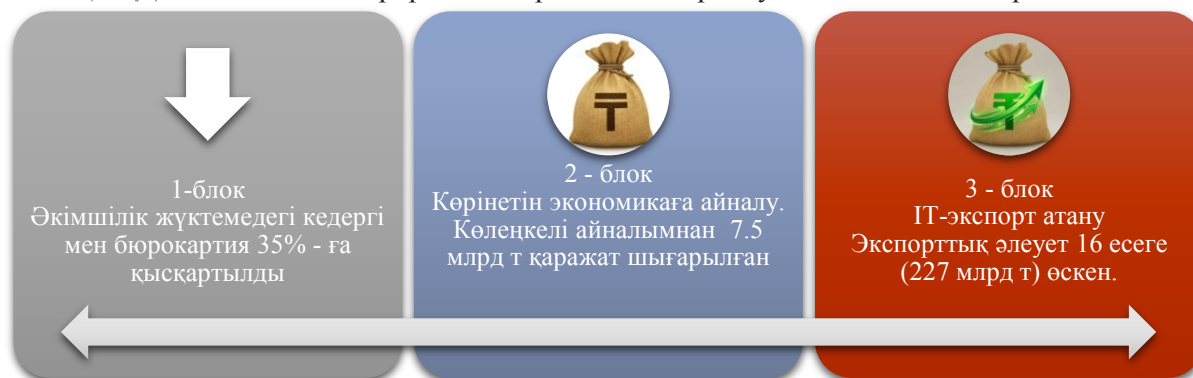
Қазақстандық модель Сингапурдың "Smart Nation" концепциясына сәйкес транзакциялық шығындарды оңтайландырып қана қоймай [9], БҰҰ-ның электрондық үкіметті дамыту рейтингісінде онлайн-сервистер бойынша әлемдік көшбасшылардың ондығына енді [6]. Министрліктің 2026 жылға дейінгі стратегиялық индикаторлары мен ресми статистиканы талдау келесі нәтижелерді көрсетті [4]:

- Биометрия және цифрлық құжаттар: ЭЦҚ-ны бет-әлпетті тану (FaceID) арқылы қашықтан алу жүйесінің енгізілуі азаматтардың ХҚО-ға бару қажеттілігін толық жойды. Сондай-ақ,

смартфондағы цифрлық құжаттардың заңды түрде қағаз нұсқамен теңестірілуі – «цифрлық өмір салтына» өтудің басты көрсеткішіне айналды.

• Проактивтілік деңгейі: Реинжиниринг нәтижесінде мемлекеттік қызметтердің 86%-ын проактивті форматқа көшіру жоспарлануда. Мысалы, «Цифрлық отбасы картасы» негізінде мұқтаж отбасыларға газ қосуға арналған 20 700 ваучер ешқандай қағаз құжатсыз, тек SMS-келісім арқылы табысталды [3]. Бұл смартфонсыз азаматтардың да цифрлық игіліктерге қолжетімділігін арттырды.

ҚР ЦДИАӨМ мәліметтері реинжинирингтің жоғары мультипликативті әсерін дәлелдейді [4]:

Дереккөз автормен құрастырылған

Сурет 2. Мемлекеттік басқаруды реинжинирингтеудің экономикалық тиімділік индикаторлары

Цифрлық даму министрлігінің статистикалық мәліметтері бизнес-процестерді қайта құрудың айтарлықтай мультипликативті пайдасын айғақтайды (3-сурет). Нақтырақ айтсақ, 549 мемлекеттік функцияны трансформациялау әкімшілік жүктемені 35%-ға төмендетіп, мемлекеттік аппараттың жұмыс сапасын жаңа деңгейге көтерді [4]. Сонымен қатар, қағаз құжат айналымынан бас тарту арқылы 7,5 млрд теңге көлеміндегі қаражаттың заңсыз айналымына тосқауыл қойылды. Бұл реформалар еліміздің IT-секторының экспорттық әлеуетін 16 есеге (227 млрд теңгеге дейін) арттыруға тікелей ықпал еткен басты факторға айналды.

Цифрлық басқару экологиялық қауіпсіздіктің де пәрменді құралына айналды. 1 млн гектар аумақты қамтитын 148 смарт-камера желісі орман өрттеріне ден қою жылдамдығын 3 есеге арттырды [4]. Сонымен қатар, ірі өнеркәсіптік нысандардағы онлайн-датчиктер (76 кәсіпорын) ластану деңгейін әр 20 минут сайын бақылап, экологиялық транспаренттілікті қамтамасыз етуде.

5. Нәтижелерді талқылау және интерпретациялау

Алынған зерттеу нәтижелері отандық және жаһандық академиялық қауымдастықтың іргелі тұжырымдарымен айтарлықтай корреляцияланады. Қазақстандық ғалым Ж. Тайжанованың (2018) пікірі біздің зерттеуіміздің нәтижелерін растайды [1]. Біз жүргізген математикалық талдау көрсеткендей, халық үшін мәліметтердің құпия сақталуы мен интернеттің, техниканың сапасы (23,4% маңыздылықпен) ең негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Бұл кедергілерді заңнамалық деңгейде реттеу мақсатында қабылданған «Цифрлық кодекс» азаматтардың «ұмытып қалу құқығын» бекітті [5]. Аталған норма жеке құрылымдардан дербес мәліметтерді 15 күн мерзімінде жоюды талап етуге легитимді мүмкіндік береді. Сонымен қатар, құқықтық аспектіде мұрағаттық электрондық құжаттар мен қысқа мерзімді (15 минуттық) цифрлық құжаттардың аражігін ажырату кибер-алаяқтықтың алдын алудағы пәрменді механизм болып табылады.

Қазақстандағы мемлекеттік сервистердің даму векторын айқындау мақсатында цифрлық көшбасшы елдердің стратегиялық жобаларына салыстырмалы сараптама жүргізілді (2-кесте).

Кесте 2.

Эстония және Сингапурдың цифрлық үкімет модельдерінің сипаттамасы

Ел / Жоба	Негізгі концепциясы	ЖИ мен инновацияның рөлі	«Көрінбейтін үкімет» элементтері
Эстония («AI Lear») [8]	«Zero-bureaucracy»: бюрократияны толық жоюға бағытталған стратегия.	Бүркіт (Bürokratt) ЖИ-ассистенті арқылы дауыстық сервис көрсету.	Қызметтер азаматтың өтінішінсіз, оқиғаға негізделген (event-based) проактивті түрде беріледі.
Сингапур («LifeSG») [9]	«Smart Nation»: өмірлік циклге	Деректерді талдау арқылы	40-тан астам мемлекеттік қызмет «бір терезе»

	негізделген біртұтас экожүйе.	жекелендірілген ұсыныстар мен ақылды хабарламалар жіберу.	қағидасымен азаматтың өмірлік жағдайына бейімделген.
Дереккөз автормен құрастырылған			

2-кестеде көрсетілген халықаралық тәжірибелер Қазақстанның eGov Mobile экожүйесін дамытудағы негізгі эталондар болып табылады. Қазақстандық модель Эстонияның проактивтілігі мен Сингапурдың экожүйелік тәсілін синтездеу арқылы ТАМ моделіндегі тиімділік көрсеткіштерін арттыруда. Сұхбат деректері мен Мемлекеттік басқару академиясының зерттеулері көрсеткендей, Қазақстанның цифрлық стратегиясы «Көрінбейтін үкімет» концепциясына басымдық береді [2]. Аталған модельде мемлекеттік қызметтер азаматтың күнделікті өміріне кедергі келтірмей, «фондық режимде» орындалады.

Бұл тұстағы ең маңызды аспект – мемлекеттік сервистердің екінші деңгейлі банктердің финтех-экожүйелеріне терең интеграциялануы. Академия сарапшылары атап өткендей, мемлекеттік қызметтерді Super-App платформаларына шығару – мемлекеттік басқарудың экожүйелік тәсіліне көшуін айғақтайды. Бұл ТАМ моделіндегі «пайдаланудың субъективті жеңілдігін» жаңа деңгейге көтеріп, ҚР Президентінің «Бюрократиядан арылту» жөніндегі саясатын іс жүзінде іске асыруға мүмкіндік берді [10]. Сондай-ақ, биометриялық FaceID технологиясының енгізілуі мен цифрлық құжаттардың заңды түрде қағаз нұсқамен теңестірілуі азаматтардың физикалық ХҚО-ға бару қажеттілігін жойып, институционалдық сенімді нығайтты [4].

Тұтынушылар арасында мемлекеттік қызметтердің банк қосымшаларына (Super-Apps) көшуін тек жеке сектордың жетістігі ретінде қабылдау үрдісі байқалады. Дегенмен, бұл трансформация мемлекет пен финтех-индустрияның тең дәрежелі синергиясының нәтижесі. Мемлекеттік аппарат бұл үдерісте стратегиялық «Backend» (артындағы негізгі жүйе) рөлін атқарады.

Біріншіден, мемлекеттік IT-мамандар 549 бизнес-процесті реинжинирингтен өткізіп, оларды API хаттамалары арқылы интеграцияға дайындады [4]. Екіншіден, биометриялық FaceID деректері банктерде емес, мемлекеттік жеке сәйкестендіру жүйелерінде верификацияланады. Үшіншіден, «Цифрлық кодекс» аясындағы заңнамалық реформалар цифрлық құжаттардың құқықтық күшін қағазбен теңестірді [5]. Осылайша, банк қосымшалары тек сервистік интерфейс (Frontend) болса, барлық мазмұндық және құқықтық негізді мемлекеттік сектор қамтамасыз етіп отыр.

Статистикалық және корреляциялық талдаудың қорытындылары келесі тұжырымдарға негіз береді:

- H_1 гипотезасы: Технологияға деген сенім деңгейі мен пайдаланудың қарапайымдылығы арасындағы айтарлықтай оң байланыс ($p < 0,05$) анықталып, болжам толықтай расталды [7]. Әсіресе, мемлекеттік қызметтердің күнделікті қолданылатын банктік платформаларға көшуі және биометриялық шешімдер психологиялық тосқауылдарды жойып, қанағаттану деңгейін мультипликативті түрде арттырған [6].

- H_2 гипотезасы: Процестерді реинжинирингтеуден алынған экономикалық нәтижелер (7,5 млрд теңге) мемлекеттік басқарудың Data-driven моделіне көшуінің прагматикалық тиімділігін айқындайды [4].

Осылайша, адами факторды барынша азайту, мемлекетті «көрінбейтін» сервис провайдеріне айналдыру және жеке сектормен синергия құру арқылы заңнамалық кепілдіктерді күшейту мемлекеттік қызметтердің транспаренттілігін арттыратыны дәлелденді.

6. Зерттеу шектеулері мен практикалық ұсынымдар

Кез келген ғылыми ізденіс сияқты, бұл жұмыстың да нәтижелерін интерпретациялау барысында ескерілуі тиіс бірнеше шектеулері бар. Біріншіден, зерттеу кросс-секциялық сипатқа ие, яғни талдау тек 2024-2026 жылдар аралығындағы уақытша кесіндіні қамтиды. Екіншіден, таңдаманың релеванттылығына қатысты географиялық шектеулер бар: Starlink спутниктік технологиясымен жабдықталған 1700 білім беру мекемесін есепке алмағанда [4], цифрлық инфрақұрылымы әлсіз шалғай елді мекендердегі респонденттердің пікірі толық деңгейде қамтылмаған болуы мүмкін. Бұл алдағы уақытта лонгитюдтік зерттеулер жүргізу қажеттілігін тудырады [11].

Зерттеу барысында анықталған факторлар мен халықаралық тәжірибені негізге ала отырып, келесі ұсыныстар алға тартылады:

1. Мемлекеттік басқару секторына: Ж. Тайжанованың (2018) концептуалды пайымдауларына сәйкес [1], барлық мемлекеттік деңгейдегі IT-стратегияларды іске асыру кезінде жобалық менеджменттің ISO 21500 және PRINCE2 халықаралық стандарттарын міндетті регламент ретінде қолдануды қамтамасыз ету. Бұл жобалардың орындалу сапасы мен ашықтығын арттырады.
2. IT-индустрия өкілдері мен әзірлеушілерге: ТАМ теориясының негізгі айнымалыларын басшылыққа ала отырып [7], «Цифрлық кодекс» аясындағы инклюзивтілік принциптерін тереңдету қажет [5]. Атап айтқанда, eGov ЖИ-ассистентінің функционалын көру және есту қабілеті шектеулі азаматтардың қажеттіліктеріне бейімделген дауыстық пәрмендермен және мультимодальды интерфейстермен толықтыру ұсынылады.
3. Киберқауіпсіздік және деректерді қорғау мамандарына: Тұтынушылардың сенім деңгейін нығайту үшін «Азаматтың цифрлық кеңістігі» шеңберіндегі оқиғаларды мониторингтеу жүйесін барлық жекеменшік корпоративтік секторға интеграциялау процесін жеделдету қажет. Бұл дербес мәліметтердің заңсыз айналымына жол бермейтін біртұтас қауіпсіздік контурын қалыптастырады.

7. Қорытынды

Жүргізілген кешенді зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстанның электрондық басқару моделі Сингапурдың «Smart Nation» стратегиясы мен Эстонияның цифрлық архитектурасының озық элементтерін синтездей отырып [8,9], смарт-келісімшарттарға негізделген проактивті экожүйе деңгейіне көтерілді. Жаңадан қабылданған «Цифрлық кодекс» технологиялық инновацияларды құқықтық легитимациямен қамтамасыз етіп [5], ТАМ моделі аясындағы азаматтардың цифрлық ортаға деген сенім деңгейін фундаменталды түрде нығайтты [7].

ҚР ЦДИАӨМ мәліметтеріне негізделген сандық талдаулар экономикалық тиімділіктің айтарлықтай өскенін дәлелдейді: атап айтқанда, көлеңкелі айналымның 7,5 млрд теңгеге қысқаруы, экологиялық смарт-мониторинг жүйесінің енгізілуі және цифрлық теңсіздікті жоюға бағытталған SMS-сервистердің іске қосылуы мемлекеттің инверсиялық және инклюзивті даму бағытын айқындайды [4]. ЖИ-ассистентінің сәтті интеграциясы мемлекеттік аппараттың сервистік модельге толық көшкенін айғақтайды. Тұжырымдай келгенде, алдағы ғылыми ізденістер осы енгізілген технологиялық парадигмалардың әлеуметтік-экономикалық қатынастарға тигізетін лонгитюдтік әсерін және цифрлық антропология мәселелерін тереңірек зерттеуге бағытталуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тайжанова, Ж.А. (2018). Мемлекеттік басқару жүйесін цифрландыру: Халықаралық тәжірибе және Қазақстан перспективалары. Алматы: Экономика.
2. Мемлекеттік басқару академиясы. (2024). Мемлекеттік қызметтерді цифрландырудың институционалдық негіздері: Көрінбейтін үкіметке көшу. Мемлекеттік басқару және қызмет, 130(2), 85–102.
3. «Мемлекеттік корпорация» КЕАҚ. (2025). Проактивті мемлекеттік қызметтер және инклюзивтілік: Министрдің сұхбаты. YouTube платформасы.
4. ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі. (2025). Мемлекеттік органдардың бизнес-процестерін реинжинирингтеу қорытындылары: 2026 жылға дейінгі стратегиялық индикаторлар. gov.kz ресми порталы.
5. Қазақстан Республикасының Цифрлық кодексі (2024-2025). «Ашық НҚА» порталы.
6. БҰҰ (United Nations). (2024). E-Government Survey 2024: Қазақстанның онлайн-сервистер индексі бойынша рейтингі. New York: UN Publishing.
7. Дэвис, Ф.Д. (1989). Технологияны қабылдау моделі: Пайдаланушылардың ақпараттық технологияларды қабылдауын бағалау. MIS Quarterly, 13(3), 319-340.
8. Эстония цифрлық даму агенттігі (e-Estonia). (2024). X-Road және AI Leap бағдарламаларының тиімділігі. e-estonia.com.
9. Сингапур үкіметі (GovTech Singapore). (2023). Smart Nation Strategy: LifeSG экожүйесінің даму динамикасы. SmartNation.gov.sg.
10. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Мемлекеттік аппараттың қызметін бюрократиядан арылту жөніндегі шаралар туралы. (2022 жылғы 13 сәуір, № 872).
11. Албания цифрлық зерттеулер институты. (2023). Мемлекеттік қызметтерді қабылдауды бағалаудың квантитативті әдістері: Респонденттерді стратификациялау. Tirana: ADISA Report.

12. Кронбах, Л.Дж. (1951). Тестердің коэффициенттік альфасы және ішкі құрылымы. Psychometrika, 16(3), 297–334.
13. Кайзер, Х.Ф. (1974). Таңдаманың факторлық жарамдылығының индексі. Psychometrika, 39(1), 31–36.

ӘОЖ 334.02

КӘСІПОРЫНДАРДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ МЕН БАСҚАРУДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ҚАЗІРГІ ТӘСІЛДЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Бұлақбай Жанат Мұқанбетжанқызы э.ғ.к., доцент,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университетінің «Қаржы» кафедрасының меңгерушісі
Мұқаш Нұрай Нұрлыбекқызы, Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университетінің «Қаржы» мамандығының
1 курс магистранты, Астана қаласы

Аннотация. Кәсіпорындардың қаржылық жоспарлауы мен басқаруын цифрландыру қазіргі заманғы жағдайда бизнестің тиімділігі мен тұрақтылығын арттырудың негізгі факторына айналады. Зерттеу жұмысында ERP жүйелерін, аналитикалық платформаларды, үлкен деректер технологияларын және жасанды интеллектті қоса алғанда, заманауи цифрландыру құралдары зерттеліп, олардың басқару шешімдерінің сапасына, қаржылық процестердің ашықтығына және операциялық тәуекелдерді азайтуға әсері бағаланады. Цифрландырудың ақпаратты өңдеуді жеделдету, бөлімдер арасындағы деректерді интеграциялау, әртүрлі қаржылық сценарийлерді модельдеу мүмкіндігі және болжамдардың дәлдігін арттыру сияқты артықшылықтарына ерекше назар аударылады. Жалпы қаржылық басқаруда цифрлық технологияларды жүйелі түрде енгізу тұрақты дамуға, кәсіпорындардың ашықтығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға негіз қалайтынын растайды.

Түйінді сөздер: цифрландыру, қаржылық жоспарлау, аналитикалық платформалар, үлкен деректер, жасанды интеллект, кәсіпорын тиімділігі.

Ключевые слова: цифровизация, финансовое планирование, аналитические платформы, большие данные, искусственный интеллект, эффективность предприятия.

Key words: digitalization, financial planning, analytical platforms, big data, artificial intelligence, enterprise efficiency.

Қазіргі заманғы кәсіпорындар жоғары белгісіздік, жаһандық бәсекелестік және экономиканың жеделдетілген цифрлық трансформациясы жағдайында жұмыс істейді, бұл қаржылық жоспарлау мен тәуекелдерді басқаруға жоғары талаптар қояды. Деректерді қолмен өңдеуге және субъективті тәуекелдерді бағалауға негізделген дәстүрлі басқару әдістерінің тиімділігі жеткіліксіз, бұл қаржылық шығындарға және кәсіпорындардың тұрақтылығының төмендеуіне әкеледі [1]. Қаржылық процестерді цифрландыру есептеулерді автоматтандыру, үлкен деректерді интеграциялау, аналитикалық платформалар мен жасанды интеллект технологияларын қолдану арқылы бұл мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы цифрлық құралдар кірістер мен шығыстарды дәлірек болжауды, ықтимал қауіптерді анықтауды және ресурстарды бөлуді оңтайландыруды қамтамасыз етеді, осылайша кәсіпорындардың сыртқы және ішкі қаржылық тәуекелдерге төзімділігін арттырады [2].

Халықаралық зерттеулер қаржылық басқарудың тиімділігін арттыру үшін цифрландырудың маңыздылығын растайды. Мысалы, McKinsey & Company қаржылық функцияны цифрландыру кәсіпорындарға деректерді өңдеу және қаржылық операциялар шығындарын айтарлықтай азайтуға, сондай-ақ басқару шешімдерінің жылдамдығы мен сапасын арттыруға мүмкіндік беретінін атап өтеді: соңғы он жылда автоматтандыру мен цифрлық құралдардың арқасында қаржы бөлімдерінің шығындары шамамен 29%-ға төмендеді, бұл стратегиялық шешімдерді жылдам қабылдауға және жоспарлау тиімділігін арттыруға ықпал ететіндігін көрсетеді. [3]. Қазақстанда әртүрлі салалардағы кәсіпорындарда цифрлық платформалар мен ERP-жүйелері белсенді түрде енгізілуде, бұл қаржылық есептіліктің ашықтығын арттыруға, операциялық тәуекелдерді азайтуға және бюджетті басқару тиімділігін арттыруға ықпал етеді [4].

Экономиканың цифрлық трансформациясы жағдайында кәсіпорындар қаржылық жоспарлаудың дәлдігін және тәуекелдерді басқарудың тиімділігін арттыру қажеттілігіне тап болады. Деректерді қолмен өңдеуге және сараптамалық бағалауға негізделген дәстүрлі басқару

әдістері көбінесе болжаудың жеткілікті тиімділігі мен дәлдігін қамтамасыз етпейді, бұл қаржылық шығындардың ықтималдығын арттырады және бизнестің тұрақтылығын төмендетеді [2]. Қаржылық процестерді цифрландыру аналитикалық платформаларды енгізуді, Big Data және жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын пайдалануды, сондай-ақ ERP жүйелері мен бұлттық қызметтерді интеграциялауды қамтиды. Бұл құралдарды қолдану компанияларға:

үлкен көлемдегі қаржылық ақпаратты жүйелеуге және өңдеуге;

ақша ағындары мен кірістерді жоғары дәлдікпен болжауға;

әлемдік қауіптерді анықтауға және деректерге негізделген тәуекелдерді басқаруға;

сценарийлік модельдеуді және бюджеттік жоспарлауды автоматтандыруға [1], [5] болады. Қаржылық тәуекелдер бірнеше негізгі бағыт бойынша жіктеледі: нарықтық, несиелік, операциялық және өтімділік. Әрбір тәуекел түрі нақты басқару әдістерін қажет етеді, ал цифрлық технологиялар болжау, талдау және бақылау құралдарын тиімді біріктіруге мүмкіндік береді.

Кесте 1.

Қаржылық тәуекелдердің жіктелуі және цифрлық басқару әдістері

Тәуекел категориясы	Анықтама	Қаржылық жағдайға әсері	Цифрлық басқару әдістері
Нарықтық	Нарықтық баға, валюта курслары және пайыздық мөлшерлемелердің ауытқуларынан туындайтын тәуекел	Активтердің құнсыздануы, табыстылықтың төмендеуі	Аналитикалық платформалар арқылы болжам жасау, сценарийлік модельдеу, хеджирлеу
Несие	Серіктестердің қаржылық міндеттемелерін орындамау қаупі	Төлемдердің кешіктірілуі, айналым қаражатының жетіспеушілігі	Big Data арқылы несие талдау, төлемдерді автоматты бақылау жүйелері
Операциялық	Ішкі қателіктер, процестер мен ақпараттық жүйелердегі ақаулар	Қаржылық шығындар, тиімділіктің төмендеуі	Процестерді автоматтандыру, ішкі бақылау жүйелері, жасанды интеллект мониторингі
Ликвидтік	Міндеттемелерді орындауға жеткілікті ақша қаражатының болмауы	Төлем тәртібінің бұзылуы, айыппұл санкциялары	Ақша ағындарын жоспарлау, резервтеу, бюджетті бақылаудың интеграцияланған жүйелері [6].

Кесте бойынша цифрлық құралдарды пайдалану кәсіпорындарға қаржылық тәуекелдерді жүйелі түрде басқаруға, болжамдардың дәлдігін арттыруға және ресурстарды пайдалануды оңтайландыруға мүмкіндік беретінін көрсетеді. Атап айтқанда, аналитикалық платформаларды ERP жүйелерімен және бұлттық қызметтермен біріктіру барлық қаржылық процестерді орталықтандырылған басқаруды, деректердің ашықтығын және пайда болатын қауіптерге жедел жауап беруді қамтамасыз етеді. Осылайша, қаржылық басқаруды цифрландыру заманауи кәсіпорындардың тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі факторы болып табылады.

Қазіргі заманғы корпоративтік басқаруда ERP-жүйелер кәсіпорынның барлық негізгі бизнес-процестерін біріктіруге және оңтайландыруға қабілетті цифрлық трансформацияның негізгі құралы ретінде қарастырылады. Оны енгізу қаржылық басқару үшін өте маңызды, себебі ол әртүрлі бөлімдерден келетін деректерді орталықтандырылған сақтауды, өңдеуді және талдауды қамтамасыз етеді. ERP жүйелері қаржылық есептіліктің дәлдігін арттыруға, бюджеттеу және болжау процестерін жеделдетуге, сондай-ақ ақша ағындарының қозғалысын бақылауды жақсартуға мүмкіндік береді. Бірыңғай ақпараттық платформаның арқасында деректердің қайталану қаупі және ақпаратты қолмен өңдеумен байланысты қателіктер азаяды, бұл әсіресе динамикалық өзгеретін экономикалық орта жағдайында маңызды [6, 7]. ERP-нің негізгі артықшылығы - оның модульдік құрылымы, ол кәсіпорынның барлық маңызды функцияларын біріктіруді қамтамасыз етеді. 1-суретте күрделі басқару жүйесін құрайтын ERP-тің негізгі модульдері көрсетілген.

Бұл модульдердің әрқайсысы қаржылық процестердің тиімділігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Қаржылық жоспарлау және бақылау модулі бюджетті қалыптастыруды, орындалуын бақылауды және қаржылық көрсеткіштерді нақты уақыт режимінде талдауды қамтамасыз етеді, ауытқуларды уақтылы анықтауға және стратегиялық шешімдерді түзетуге мүмкіндік береді [8].

Логистика және жеткізу тізбегін басқару модулі ресурстардың қозғалысын оңтайландыруға, шығындарды азайтуға және өнімді жеткізу және сату процесінде қаржылық ағындардың ашықтығын арттыруға көмектеседі.

Өндіріс пен жобаны басқарудың интеграциясы өндіріс пен жобалардың шығындарын бақылауға, ресурстарды пайдалануды жоспарлауға және тапсырмалардың уақтылы орындалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сату, маркетинг және CRM модульдері клиенттермен операциялардан түсетін ақша ағындарының ашықтығын қамтамасыз етеді, ал қызмет көрсету және қолдау модульдері активтерді күтіп ұстау және пайдалану шығындарын бақылауға мүмкіндік береді.

Сурет 1. ERP жүйесінің негізгі модульдері
(Дереккөз [7] негізінде автормен құрастырылған)

Персонал мен активтерді басқару еңбек және материалдық ресурстарды ұтымды пайдалануға жағдай жасайды, бұл қаржылық көрсеткіштерге де оң әсер етеді. Бизнес-аналитика және үлкен деректер модулі қаржылық нәтижелерді болжау, үлкен деректерді талдау және жасырын үлгілерді анықтау құралдарын ұсынады, бұл қаржылық тәуекелдерді азайтады және басқару шешімдерінің сапасын жақсартады. Ішкі процестерді интеграциялау кәсіпорынның барлық бөлімшелерінің үйлесімді өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді, кешенді басқару және операциялық бақылау үшін бірыңғай платформа жасайды [7, 8].

Кәсіпорындардың қазіргі заманғы қаржылық менеджменті жоғары дәрежеде белгісіздікпен және сыртқы жағдайлардың тез өзгеруімен сипатталады, бұл статикалық жоспарлаудан динамикалық жоспарлауға көшуді талап етеді. Осыған байланысты сценарийлік жоспарлау стратегиялық басқарудың ең маңызды құралына айналады, оқиғалардың дамуының балама нұсқаларын модельдеуге және олардың негізгі қаржылық көрсеткіштерге әсерін бағалауға мүмкіндік береді. Бұл басқару шешімдерінің ықтимал салдарын болжауға, тәуекелдерді бағалауға және бейімделгіш стратегияларды қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл әсіресе экономикалық ауытқулар мен сыртқы күйзелістер жағдайында маңызды. Сандық шешімдер деректерді өңдеуді, сценарийлерді талдауды және нәтижелерді визуализациялауды автоматтандырудың арқасында жоспарлаудың дәстүрлі әдістерін айтарлықтай кеңейтеді [9, 10].

Бюджеттеуді және шығындарды бақылауды автоматтандыру сценарийлік жоспарлауды толықтырады, қаржылық басқарудың үздіксіз циклін жасайды. Ақпараттық жүйелер кәсіпорынның барлық деңгейлерінде бюджеттің орындалуын қалыптастыруға, үйлестіруге және бақылауға мүмкіндік береді, қаржылық ағындардың ашықтығын және жоспарланған көрсеткіштерден ауытқуларды уақтылы анықтауды қамтамасыз етеді. Нақты уақыттағы деректерді жанарту басшылықтың ескірген ақпаратқа тәуелділігін азайтады және басшылыққа өзгерістерге жедел жауап беруге мүмкіндік береді. Бюджеттік модульдерді ERP-тің басқа функцияларымен интеграциялау кірістер, шығындар және негізгі активтер туралы деректердің сәйкестігін қамтамасыз етеді, бұл бюджеттік болжамдардың дәлдігін арттырады және қолмен есепке алу әдістеріне тән қателіктер ықтималдығын азайтады [10].

Кәсіпорындардағы қаржылық жоспарлау мен тәуекелдерді басқаруды цифрландыру тек жаңа технологияларды енгізу ғана емес, сонымен қатар корпоративтік басқару жүйесін түбегейлі өзгерту

болып табылады. Қазіргі заманғы ERP жүйелері мен аналитикалық платформалар әртүрлі бөлімдерден деректерді біріктіруге, бюджеттеуді және шығындарды бақылауды автоматтандыруға, сондай-ақ сыртқы ортадағы өзгерістерге бейімделетін динамикалық қаржылық модельдерді жасауға мүмкіндік береді [12]. Мұндай тәсіл болжамдардың дәлдігін арттырады, шешім қабылдаудағы кідірістерді азайтады және жоспарлаудың алғашқы кезеңдерінде ықтимал тәуекелдерді анықтауға мүмкіндік береді.

Үлкен деректер мен аналитикалық әдістерді қолдану қаржылық процестерді тереңірек талдау үшін мүмкіндіктер ашады. Ақпараттың үлкен массивтерін өңдеу алгоритмдері қаржылық ағындар арасындағы жасырын тәуелділіктерді анықтауға, негізгі көрсеткіштерді болжауға және ресурстарды бөлуді оңтайландыруға көмектеседі. Сценарийлік жоспарлау құралдарымен бірге кәсіпорындарға әртүрлі экономикалық сценарийлерді ескеретін икемді стратегияларды әзірлеуге мүмкіндік береді [11].

Дегенмен, цифрландыру бірқатар қиындықтармен қатар жүреді. Жаңа платформаларды біріктіру бизнес-процестерді қайта құруды және персоналды оқытуды талап етеді, бұл әсіресе дәстүрлі басқару әдістері қалыптасқан кәсіпорындар үшін өзекті. Ұйымдастырушылық қиындықтардан басқа, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету маңызды аспект болып табылады: деректер көлемі мен күрделілігінің өсуі киберқауіптерден және құпия ақпараттың ағып кетуінен қорғауды талап етеді. Сонымен қатар, цифрлық платформалармен жұмыс істеу бойынша білікті мамандардың жетіспеушілігі адами ресурстарды оқытуға және бейімдеуге инвестиция салуды талап ететін маңызды мәселе болып қала береді. Қаржылық процестерді цифрландырудың қазақстандық компаниялар үшін қосымша ерекшеліктері бар: шетелдік бағдарламалық шешімдерді жергілікті жағдайларға, заңнамалық талаптарға және инфрақұрылымдық мүмкіндіктерге бейімдеу қажеттілігі. Осы қиындықтарға қарамастан, цифрландыру бюджеттеудің ашықтығын арттыруға, қаржылық жоспарлардың орындалуын бақылауды жақсартуға және аналитикалық процестерді жеделдетуге мүмкіндік береді, бұл тұрақсыз экономика жағдайында өте маңызды [12].

Кәсіпорындардағы қаржылық жоспарлауды және тәуекелдерді басқаруды цифрландыру бизнестің тиімділігін, ашықтығын және тұрақтылығын арттырудың негізгі факторы болып табылады. ERP-жүйелерін, аналитикалық платформаларды және үлкен деректер әдістерін енгізу бюджеттеуді автоматтандыруға, қаржылық көрсеткіштерді болжауға және тәуекелдерді уақтылы анықтауға мүмкіндік береді, шешім қабылдауда субъективті фактордың әсерін азайтады. Цифрландырудың негізгі артықшылықтарына ақпаратты өңдеуді жеделдету, әртүрлі бөлімдерден алынған деректерді интеграциялау және бірнеше факторларды ескере отырып, сценарийлерді модельдеу мүмкіндігі жатады. Дегенмен, цифрлық шешімдерді енгізу бизнес-процестерді қайта құруды, білікті мамандарды даярлауды және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді талап етеді [12].

Қаржылық басқаруды цифрландыру әсіресе қазақстандық кәсіпорындар үшін маңызды, себебі ол қаржы ағындарының басқарылуын арттыруға, операциялық тәуекелдерді азайтуға және экономикалық ортадағы өзгерістерге бейімделуге ықпал етеді. Табысты цифрлық трансформация ұзақ мерзімді тұрақты дамуға және кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға негіз жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назаров А.Б. ERP и аналитические платформы: эффективность внедрения // *Журнал «Финансы и управление»*. - 2022. - №4. - С. 45-58.
2. Иванов И.И., Петров П.П. *Цифровое финансовое планирование и управление рисками на предприятиях*. Алматы: Финансы, 2022. 256 с.
3. McKinsey & Company. *Finance 2030: Four Imperatives for the Next Decade*. - McKinsey & Company, 2020. - <https://www.mckinsey.com/capabilities/operations/our-insights/finance-2030-four-imperatives-for-the-next-decade>
4. Есимбекова С.К. *Цифровизация корпоративных финансов в Казахстане: возможности и риски*. - Алматы, 2021.
5. Smith J., Johnson L. Big Data and Artificial Intelligence in Financial Risk Management // *International Journal of Finance*. - 2021. - Vol. 12, No. 3. - P. 102-118.
6. Назаров А.Б. *Современные методы цифрового управления финансовыми рисками*. - Алматы: Финансы, 2022. - 210 с.

7. SAP SE. *SAP S/4HANA Finance: Driving Digital Transformation in Enterprises*. - Walldorf: SAP Press, 2020. - 210 p.
8. Deloitte. *ERP Systems and Financial Risk Management: Global Insights*. - London: Deloitte Insights, 2021. - 198 p.
9. Ялань Я. Цифровые технологии в финансовом менеджменте: системный анализ возможностей, ограничений и направлений развития // *Economy and Business: Theory and Practice*. - 2025. - DOI: 10.24412/2411-0450-2025-11-360-364.
10. Каширская Л.В., Журнаджянц Ю.А. Цифровые технологии в финансовом планировании деятельности организаций социальной сферы // *Управленческий учет*. - 2023.
11. Шитова Т.Ф., Холбеков Р.О. Информационные системы бюджетирования как фактор инновационного развития бизнеса // *Вопросы управления*. - 2024.
12. World Bank. *Digital Progress and Trends Report*. - Washington, DC: World Bank, 2023.

UDC 336.1

MODERN DIRECTIONS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY AUDIT OF STATE ASSET MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DIGITAL TECHNOLOGIES

Bedelova D.H., doctoral student, L.Gumilyov Eurasian National University, Astana

Makysh S.B., doctor of Economics, professor, Esil University, Astana

Abstract. The article considers modern directions for improving the efficiency audit of state asset management in the Republic of Kazakhstan based on digital technologies. The study is aimed at identifying the role of digital platforms, Big Data, artificial intelligence, blockchain tools in improving the quality of state asset management.

Keywords: state assets, efficiency audit, digitization, Big Data, artificial intelligence, blockchain.

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасында мемлекеттік активтерді басқарудың тиімділік аудитін цифрлық технологиялар негізінде жетілдірудің заманауи бағыттары қарастырылған. Зерттеу мемлекеттік активтерді басқару сапасын арттыруда цифрлық платформалар, Big Data, жасанды интеллект, блокчейн құралдарының ролін айқындауға бағытталған.

Кілт сөздер: мемлекеттік активтер, тиімділік аудиті, цифрландыру, Big Data, жасанды интеллект, блокчейн.

Аннотация. В статье рассматриваются современные направления повышения эффективности аудита управления государственными активами в Республике Казахстан на основе цифровых технологий. Цель исследования – выявление роли цифровых платформ, больших данных, искусственного интеллекта, блокчейн-инструментов в повышении качества управления государственными активами.

Ключевые слова: государственные активы, аудит эффективности, цифровизация, большие данные, искусственный интеллект, блокчейн.

At the present stage, the transition to a digital economy is significantly affecting all areas of state administration. In particular, the introduction of digital technologies in the state asset management system is an important factor in improving the quality of management, transparency and accountability. Effective management of state assets in the Republic of Kazakhstan is one of the main conditions for ensuring the country's economic stability and the return on budget funds.

The prospects for improving the efficiency audit of state asset management are associated with the introduction of integrated information systems that allow auditors to receive relevant and complete information in real time. Such systems are able to automate the processes of data collection, analysis and verification, which significantly reduces the risk of human error and increases the objectivity of the audit.

In the context of the digital transformation of state administration, the introduction of blockchain technologies that ensure the immutability and transparency of data is of particular relevance. The results of the efficiency audits conducted provide additional guarantees for the reliability of information. Innovative

technologies are especially useful in state asset management, as they allow for the monitoring of all operations with state resources and increase the effectiveness of monitoring their use.

General technological development and digitalization are becoming an important tool for modernizing efficiency audits, contributing to increased efficiency and, as a result, optimal management of state assets. Therefore, the use of innovative digital tools is becoming a key direction for improving the efficiency audit of state asset management.

In the context of the rapidly developing digitalization of the economy, the use of technologies such as Big Data, artificial intelligence (AI), and blockchain can significantly improve the processes of collecting and analyzing information about state assets. These tools allow auditors to quickly process large amounts of data and more effectively identify potential risks and violations in asset management [1]

The use of artificial intelligence in performance auditing opens up new areas of automation of routine tasks such as data comparison, contract analysis, and assessment of asset compliance with established standards. Performance auditing reduces the time spent on it, minimizes the human factor, and increases the accuracy of its results.

The prospects for improving state asset management audits are directly related to the introduction of integrated information systems. Digital systems provide auditors with access to complete and up-to-date information in real time.

Automation of data collection, analysis, and verification processes significantly reduces the likelihood of human error and increases the objectivity of the audit.

The use of blockchain technologies in the field of digitalization of public administration is becoming particularly relevant, as it ensures the immutability and transparency of data.

Blockchain technologies are particularly useful in state asset management, as they allow for more effective tracking of all transactions with state resources and more effective control over their use. Thus, blockchain technological development and digitalization are becoming an important tool for modernizing auditing, increasing its efficiency and, as a result, contributing to the optimal management of state assets.

To improve the audit of state asset management, it is necessary to introduce modern technologies. Innovative solutions such as big data analytics, artificial intelligence, and blockchain increase the speed of information processing and improve the quality of management. They improve the accuracy of audits and allow for the efficient use of state resources. Technological modernization strengthens public trust in state financial control [2]

Artificial intelligence saves time and reduces human errors by automating routine audit processes. [3]

Blockchain ensures the immutability of transactions, increases confidence in the results.

Digital platforms allow for real-time data exchange. Platforms accelerate decision-making by creating a single information space and respond to risks more quickly. Integration of technologies significantly improves the quality of audits.

The use of blockchain in the audit of state assets provides for:

- ensuring data immutability - all records of ownership and asset management will be protected from unauthorized changes, which will prevent the possibility of data manipulation;
- increasing transparency - any citizen will have real-time access to data on the use of state assets;
- simplifying audit procedures - blockchain can automate and simplify the collection of information for audits, since data on all transactions with assets will be immediately available in the system.

In the process of managing state assets, a very large amount of data is generated. These include:

- financial statements;
- procurement data;
- utilization ratios;
- return on investment;
- asset depreciation rate;
- cost structure.

Big Data technologies allow for a comprehensive analysis of this data. As a result, the profitability of assets, the reasonableness of costs and the effectiveness of management are automatically assessed. [4]

Table.

Comparative analysis of traditional and digital audit approaches in the efficiency audit of state asset management

Indicator	Traditional audit	Digital audit
Information processing	Manual	Automated
Time	Long term	Rapid, real-time
Level of accuracy	Medium	High
Human factor	High	Low
Prediction	Limited Possible	Through AI
Transparency	Low	High

The traditional audit approach is often based on documentary and manual analysis methods. In this case, the information processing process takes a long time and is often carried out only after the end of the reporting period. As a result, risk identification is often carried out at a later stage, and the ability to prevent violations is limited.

The digital audit approach allows for information processing through automated systems. This significantly increases the speed of the audit and allows for real-time monitoring. As a result, the possibility of preliminary and continuous identification of risks is created, which opens the way to early detection of inefficiencies and potential violations in the management of state assets.

In addition, due to the high influence of the human factor in traditional auditing, subjective assessments and the probability of errors increase. In digital auditing, on the contrary, the use of automated algorithms and analytical systems reduces the influence of the human factor and increases the accuracy of the assessment.

As shown in the table, the ability to make predictions also differs significantly between the two approaches. While in traditional auditing, prediction is limited, in digital auditing, it is possible to make a preliminary assessment of the future efficiency and risk level of state assets using artificial intelligence and Big Data technologies.

Thus, digital auditing raises the efficiency audit of state asset management to a qualitatively new level, strengthening transparency, accountability and the validity of management decisions.

In conclusion, improving the efficiency audit of state asset management in the context of digital technologies is a strategic direction for modernizing the state administration system.

References:

- 1 Абдугалимова А.М. Эволюция государственного аудита в Казахстане // Финансовый контроль и аудит. – 2021. – № 3. – с. 25-34.
- 2 Бексултанов А.А. Цифрландыру жағдайындағы мемлекеттік аудитті жетілдіру. (Электронды ресурсы)
- 3 <https://repository.apa.kz/xmlui/bitstream/handle/123456789/277/%d0%94%d0%b8%d1%81%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d0%b8%d1%8f %d0%91%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%83%d0%bb%d1%82%d0%b0%d0%bd%d0%be%d0%b2%20%d0%90..pdf?sequence=1&isallowed=y>
- 4 Ондасын А.Е. Цифровизация государственного аудита: современные подходы и перспективы. Сборник докладов международной научно-практической конференции «Государственный аудит в обеспечении высокого качества жизни населения и национальной безопасности». Астана: -359с. С.128-138
- 5 Yerdavletova F.K., Bimendiyeva L.A., Amankeldi A.A., Shmygol N.M. Digitalization of accounting and auditing as a factor in increasing the efficiency of national resource management. Journal of Economic research & business administration vol. 149 no. 3 (2024), p.58-72

ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МӘДЕНИ ЖӘНЕ ЭТНОТУРИЗМ: ӘЛЕУЕТІ, МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Джоланов Е.Е., қызмет көрсету саласындағы магистр,
М.Х. Дулати атындағы ТарМУ, Тараз қаласы,
Қазақстан Республикасы

Аннотация: Қазіргі жаһандану дәуірінде әрбір мемлекет өз ұлттық мәдени мұрасын сақтау мен насихаттауға ерекше көңіл бөлуде. Қазақстан да тарихи-мәдени байлығы мен дәстүрлеріне сүйене отырып, этнотуризмді дамыту арқылы елдің халықаралық туристік беделін көтеруге, аймақтық экономиканы дамытуға және ұлттық құндылықтарды сақтауға мүмкіндік алады. Мақалада этнотуризмнің әлеуметтік-экономикалық маңызы, Қазақстандағы негізгі этнотуристтік бағыттар мен жобалар, сондай-ақ этнотуризмді дамытудың проблемалары мен болашағы қарастырылады. Автор этнотуризмнің ұлттық бірегейлікті сақтау, мәдени мұраны жаңғырту және халықтың рухани әлеуетін арттырудағы рөлін атап көрсетеді.

Кілт сөздер: этнотуризм, мәдени мұра, ұлттық бірегейлік, тарихи-мәдени нысандар, этноауыл, туристік маршруттар, Қазақстан, экономикалық даму, әлеуметтік әсер, ұлттық дәстүрлер.

Ключевые слова: этнотуризм, культурное наследие, национальная идентичность, историко-культурные объекты, этнодеревня, туристические маршруты, Казахстан, экономическое развитие, социальное воздействие, национальные традиции

Keywords: ethnotourism, cultural heritage, national identity, historical and cultural sites, ethnovillage, tourist routes, Kazakhstan, economic development, social impact, national traditions

Қазіргі жаһандану дәуірінде әрбір мемлекет өз елінің мәдени мұрасын сақтап, ұлттық бірегейлігін дәріптеуге ерекше мән беруде. Сол мақсатта мәдени және этнотуризм саласы әлемдік деңгейде ерекше маңызға ие болып отыр. Себебі бұл туризм түрі тек демалыс пен саяхат қана емес, сонымен қатар халықтың салт-дәстүрін, ұлттық құндылықтарын, тұрмыс-тіршілігін, рухани байлығын танытудың ең тиімді жолы болып табылады[1].

Қазақстан да өзіндік бай тарихи және мәдени мұрасына, сан ғасырлық дәстүріне сүйене отырып, этнотуризмді дамытудың кең мүмкіндігі бар елдердің қатарына жатады. Ел аумағындағы тарихи ескерткіштер, этнографиялық ауылдар, ұлттық ойындар мен қолөнер дәстүрлері шетелдік туристер үшін үлкен қызығушылық тудырады. Сондықтан этнотуризмді дамыту – елдің халықаралық туристік беделін арттырумен қатар, аймақтық экономиканы өркендетудің, жаңа жұмыс орындарын ашудың және ұлттық құндылықтарды сақтаудың маңызды тетігі болып табылады.

Туризм саласының ішіндегі ең ерекше және мазмұны терең бағыттардың бірі – этнотуризм. Бұл туризм түрі арқылы адам тек табиғатты тамашалап немесе демалып қана қоймай, белгілі бір халықтың тұрмыс-тіршілігімен, мәдениетімен, салт-дәстүрімен, ұлттық құндылықтарымен етене танысады. Этнотуризм – ұлттың рухани әлеміне жол ашатын көпір, мәдениеттер арасындағы байланысты нығайтатын, тарихи жадыны сақтауға үлес қосатын ерекше құбылыс [2].

Этнотуризмнің басты мақсаты – ұлттың бай мәдени мұрасын сақтау және оны туристік өнім ретінде ұсыну. Бұл бағытта ұйымдастырылған сапарлар көбіне ауылдық жерлерде, этноауылдар мен тарихи мекендерде өтеді. Мұндай саяхат барысында туристер ұлттық тағамдарды дайындауға қатысады, киіз басу, кесте тігу, ағаш және темір ою өнерін көреді, халық ойындары мен ұлттық мерекелерге қатыса алады. Осылайша олар тек көрермен емес, мәдениеттің белсенді қатысушысы ретінде әсер алады.

Қазіргі кезде әлем елдері этнотуризмді тұрақты туризмнің бір бағыты ретінде дамытып отыр. Мысалы, Жапония, Үндістан, Моңғолия, Түркия, Қытай сияқты мемлекеттер өз этноауылдарын туристерге таныстырып, ұлттық мәдениетті туризм арқылы табыс көзіне айналдырған.

Қазақстан үшін де этнотуризм – болашағы зор бағыттардың бірі. Қазақ халқының бай фольклоры, қонақжай дәстүрі, ұлттық тағамдары, киіз үй мәдениеті, мал шаруашылығымен байланысты өмір салты этнотуризмнің негізгі негізін құрайды. Мысалы, киіз үйде түнеу, ұлттық тағам пісіру шеберлігіне қатысу, атқа міну, аңшылық дәстүрлерді көру секілді туристік бағдарламалар шетелдік қонақтар үшін ерекше әсер қалдырады.

Этнотуризмнің дамуымен бірге ұлттық бірегейлікті сақтау, мәдени мұраны жаңғырту және қоғамдық санада отансүйгіштік сезімін күшейту сияқты маңызды мақсаттар да жүзеге асады.

Сонымен қатар бұл бағыт ауылдық өңірлердің инфрақұрылымын жақсартуға, жаңа кәсіп түрлерін дамытуға және жастарды ауылда еңбек етуге ынталандыруға мүмкіндік береді.

Этнотуризм – тек саяхат түрі емес, ұлттық рух пен мәдениеттің айнасы, мемлекеттің мәдени имиджін қалыптастыратын стратегиялық сала. Ол халықтың рухани мұрасын сақтаумен қатар, ел экономикасының өсуіне, өңірлік дамуға және халықаралық мәдени байланыстардың кеңеюіне зор үлес қосады [3].

Мәдени және этнотуризмнің әлеуметтік-экономикалық рөлі, ең алдымен, оның көпсалалы әсер ету мүмкіндігімен сипатталады. Ол тек мәдени мұраларды таныту немесе демалыс ұйымдастырумен шектелмейді, сонымен қатар экономикалық табыс көзіне айналып, өңірлердің әлеуметтік инфрақұрылымын жақсартуға, халықты жұмыспен қамтуға және кәсіпкерлікті дамытуға жол ашады.

Біріншіден, экономикалық тұрғыдан, мәдени және этнотуризм – аймақтық экономиканы әртараптандырудың тиімді тетігі. Туризм саласы қызмет көрсету, көлік, тамақтандыру, қолөнер, ауыл шаруашылығы сияқты көптеген салалармен тығыз байланысты болғандықтан, оның дамуы өз кезегінде осы секторлардың да өркендеуіне ықпал етеді.

Екіншіден, мәдени және этнотуризмнің әлеуметтік маңызы да ерекше. Ол халықтың мәдени санасын арттырып, ұлттық бірегейлікті сақтауға жағдай жасайды. Этнотуристік іс-шаралар – ұлттық мерекелер, фестивальдер, жәрмеңкелер мен көрмелер халықтың тарихи жадысын жаңғыртады, жастарды ата-баба дәстүрін құрметтеуге тәрбиелейді. Мұндай шаралар арқылы қоғамда мәдени толеранттылық пен өзара сыйластық қалыптасады. Сонымен қатар этнотуризм ауыл халқын мәдени өмірге белсенді тарту арқылы әлеуметтік байланыстарды күшейтеді және жергілікті қоғамның рухани әлеуетін арттырады.

Үшіншіден, мәдени және этнотуризм инвестициялық тартымдылықты арттыратын сала болып табылады. Шетелдік туристер мен инвесторлар үшін елдің мәдени келбеті мен тарихи мұрасы қызықты фактор болып саналады. Бұл бағыттағы жобаларға жеке кәсіпкерлер мен мемлекеттік ұйымдардың қатысуы ел экономикасына қосымша қаржы көздерін әкеледі. Мысалы, этноауылдар, тарихи ескерткіштер мен мәдени орталықтар арқылы туристік табыс көбейіп, бюджеттік кірістер өседі.

Төртіншіден, мәдени және этнотуризм жасыл экономика қағидаларына сай тұрақты даму құралы ретінде де маңызды. Себебі бұл туризм түрі табиғат пен мәдени мұраларды сақтауды көздейді. Этнотуризм экологиялық туризммен ұштасып, қоршаған ортаны қорғау мәдениетін қалыптастырады.

Сонымен қатар, этнотуризм ауылдық аймақтарда халықты жұмыспен қамтудың балама көзіне айналып отыр. Мысалы, этноауылдар мен қонақ үйлерде жергілікті тұрғындар ұлттық тағам әзірлеу, қолөнер бұйымдарын сату, ат туризмі мен дәстүрлі ойын-сауық шараларын ұйымдастыру арқылы тұрақты табыс табады. Бұл үрдіс ауыл халқының қалаға жаппай көшуін азайтып, ауылдық өңірлердің әлеуметтік тұрақтылығын сақтауға мүмкіндік береді.

Мәдени және этнотуризмді дамытудағы әлемдік тәжірибе әр елдің тарихи, географиялық және мәдени ерекшеліктеріне байланысты өзіндік сипатқа ие. Дегенмен, табысты елдердің тәжірибесінде ортақ ұқсастықтар бар - олар: мемлекеттік қолдау, мәдени мұраны қорғау саясаты, жергілікті қауымдастықтардың белсенді қатысуы және туристік инфрақұрылымның дамуы [3].

Қазақстан – табиғаты бай, тарихы терең, мәдениеті сан қырлы мемлекет. Еліміздің кең байтақ аумағында табиғи, тарихи және мәдени нысандардың алуан түрі бар, сол себепті туризмнің, соның ішінде мәдени және этнотуризмнің дамуы үшін зор мүмкіндік қалыптасқан. Соңғы жылдары Қазақстан туризміне деген қызығушылық айтарлықтай артып, мемлекет бұл саланы ұлттық экономиканың басым бағыттарының бірі ретінде қарастырып отыр[4].

Соңғы жылдары этнотуризм саласында бірқатар ірі жобалар жүзеге асырылды:

- «Ұлы Дала Елі» этнофестивалі, «Kazak EthnoFest», «Nomad Fest», «Ұлы дала рухы», «Kokpak World Cup» сияқты халықаралық шаралар ұлттық дәстүрлерді әлемге танытты;
- Түркістан, Алматы, Тараз, Шығыс Қазақстан және Жетісу облыстарында этноауылдар мен қолөнер шеберханалары ашылды;
- «Visit Kazakhstan», «Kazakh Tourism», «QazaqGeography» сияқты ұйымдар этнотуризмді халықаралық деңгейде ілгерілетіп, шетелдік туристерді тарту бағытында белсенді жұмыс жүргізуде.
- Этнотуризмнің дамуына түрткі болып отырған негізгі факторлар:
- халықтың ұлттық дәстүрге деген қызығушылығының артуы;
- мемлекеттің «Рухани жаңғыру», «Қазақстан – туристік бағыт» бағдарламалары арқылы қолдауы;
- ауылдық жерлерде инфрақұрылымның жақсаруы;

- шетелдік туристердің шығыс мәдениетіне, көшпелі өркениетке деген қызығушылығының өсуі.
Бүгінгі таңда этнотуризмнің орталық аймақтары ретінде мыналар танылған:
- Түркістан облысы – Ясауи кесенесі мен этноауыл жобалары арқылы этнографиялық бағыттың көшбасшысы;
- Жамбыл облысы – көне Тараз қалашығы мен «Ежелгі Тараз ескерткіштері» музей-қорығы этнотуристерді тар» ады;
- Шығыс Қазақстан облысы – «Берел қорғандары», «Бұқтырма» және «Катонқарағай» ұлттық паркттері арқылы тарихи және экотуризм бағыттарын дамытып отыр;
- Алматы облысы – «Көшпенділер елі» этноауылы мен қолөнер жәрмеңкелері ұйымдастырылған;
- Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстары – қазақтың салт-дәстүрін насихаттайтын этнофестивальдер өткізіледі.

Этнотуризмнің қазіргі даму деңгейін сипаттай келе, Қазақстан бұл салада айтарлықтай жетістіктерге жеткенін атап өтуге болады. Дегенмен, толық әлеуетін пайдалану үшін әлі де шешуді қажет ететін мәселелер бар:

- инфрақұрылымның кей аймақтарда жеткіліксіздігі;
- кадр даярлау және сервис сапасының төмендігі;
- шетелдік жарнаманың әлсіздігі мен инвестиция тарту проблемалары.

Мемлекет бұл қиындықтарды шешу мақсатында «Kazakh Tourism» ұлттық компаниясы, Туризмді дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы, және аймақтық даму бағдарламалары арқылы кешенді шаралар жүргізуде.

Этнотуризмнің даму перспективалары зор. Алдағы жылдары Қазақстанның этноауылдары, ұлттық қолөнер шеберханалары, киіз үйлер мен дала фестивальдері халықаралық деңгейдегі туристердің қызығушылығын тудырып, елдің мәдени брендин қалыптастыратыны анық.

Қазақстандағы негізгі туристік және этнотуризм нысандары – елдің тарихи, мәдени және табиғи байлығының айғағы. Этнотуризм қазіргі таңда тек экономикалық емес, сонымен қатар рухани даму мен ұлттық бірегейлікті сақтаудың маңызды тетігі болып отыр [5].

Қазіргі таңда Қазақстандағы негізгі туристік нысандар мен этнотуризм бағыттары елдің аймақтық ерекшеліктеріне қарай бірнеше ірі кластерге топтастырылған[6].

1. Оңтүстік Қазақстан бағыты (Түркістан – Тараз – Шымкент)

Бұл аймақ – қазақ өркениетінің бесігі, көне қалалар мен тарихи-мәдени нысандар шоғырланған өңір.

Оңтүстік Қазақстан этнотуризмнің басты орталығы саналады, себебі мұнда қазақ халқының тарихы, руханияты және дәстүрі тұтас көрініс табады.

Негізгі нысандар мен маршруттар:

- Түркістан қаласы – еліміздің рухани орталығы. Мұнда Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, Күлтөбе қалашығы, Әзірет Сұлтан мемлекеттік тарихи-мәдени қорығы, Этноауыл «Көшпенділер елі», Uly Dala Heritage Park жобалары орналасқан.
- Тараз қаласы – екі мың жылдық тарихы бар көне шаһар. Негізгі нысандар: Қарахан, Айша бибі, Бабаджа хатун кесенелері, Тектұрмас, Ежелгі Тараз ескерткіштері музей-қорығы, және «Көне Тараз» этноқалашығы.
- Шымкент қаласы мен оның маңындағы этнотуристік бағыттар – Сайрам, Отырар, Сауран, Бөржар археологиялық ескерткіштері мен этноауыл жобалары.

Бұл бағытта этнотуризм ұлттық тағамдармен, киім мәдениетімен, қолөнермен, музыкалық дәстүрлермен ұштасып, нақты тарихи-мәдени атмосфераны сезіндіреді.

Этнотуризмнің қазіргі жағдайы тұрақты дамудың белгісін көрсетеді. Мемлекет тарапынан көрсетіліп отырған қолдаулар, инвестициялардың артуы және халықаралық ынтымақтастық Қазақстанды Орталық Азиядағы этнотуризм орталығына айналдыруға бағытталған.

Сонымен қатар, этноауылдар мен аймақтық маршруттарды цифрландыру, QR-гид жүйесін енгізу, онлайн-турлар жасау жұмыстары да қолға алынған.

Болашақтағы негізгі мақсаттар:

- ұлттық брендтерге айналған этноауылдарды дамыту;
- аймақтық туристік бағыттарды біріктіріп, бірыңғай “Этно Қазақстан” желісін құру;
- этнотуризм саласында кадр даярлау және халықаралық әріптестікті кеңейту;
- этнотуристік инфрақұрылымды жаңғырту.

Қазақстандағы туристік нысандар мен этнотуризм маршруттары – ұлттық мәдениетті сақтаудың және оны әлемге танытудың басты құралы.

Олар арқылы шетелдік туристер қазақ халқының қонақжайлылығын, салт-дәстүрін, ұлттық тағамдары мен өнерін терең танып, ұлттың бай рухани мұрасына көз жеткізеді.

Этнотуризм – тек саяхат емес, ол қазақ халқының жүрегіне апарар рухани жол.

Қазақстан Республикасында мәдени және этнотуризмнің дамуы мемлекеттің стратегиялық даму бағыттарының бірі болып табылады. Туризм саласы елдің экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуына серпін беретін маңызды сектор ретінде айқындалған. Сондықтан да мемлекет бұл бағытты дамыту үшін кешенді мемлекеттік саясат, құқықтық-нормативтік база және бағдарламалық құжаттар жүйесін қалыптастырған.

Этнотуризмнің тұрақты дамуы үшін жергілікті тұрғындардың белсенді қатысуы маңызды. Олар ұлттық тағам әзірлеу, қолөнер бұйымдарын жасау, киіз үй орнату сияқты этноқызметтерді ұсына отырып, табыс таба алады. Сонымен қатар, кәсіби гидтер мен туроператорларды даярлау жүйесі жетілдірілуде.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Туризм туралы» Заңы. – Астана, 2023 ж.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағыты» атты Жолдауы. – Астана, 2024 ж.
3. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі туризмді дамыту тұжырымдамасы. – Астана, ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі, 2020 ж.
4. Қазақстан Республикасының Мәдениет саласын дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. – Астана, ҚР Үкіметінің қаулысы, 2023 ж.
5. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру». – Астана, 2017 ж.
6. Байжанова, Г. Мәдени туризмнің теориялық негіздері және Қазақстандағы даму ерекшеліктері // Туризм және қонақжайлылық журналы. – 2022. – №4. – 45–53 б

ӘОЖ 336.1:004.8

ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ТУРИЗМ САЛАСЫНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Досымова О.Ж., «Туризм және сервис»
кафедрасының аға оқытушысы, магистр,

Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.

Теңізбаева Д.С., «Экономика және менеджмент»
кафедрасының аға оқытушысы, ДВА,

Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.

Аннотация. Бұл мақалада цифрлық технологиялардың қазіргі әлемдегі басты рөлі және олардың туристік индустрияны дамытудағы қолдану тәсілдері қарастырылған. Автоматтандыру және электронды технологияны кеңінен қолдану туризм индустриясының ең маңызды мәселелерінің біріне айналуда. Зерттеу цифрландырудың артықшылықтары мен проблемаларын талдау үшін жаһандық зерттеулер мен есептерге сүйенеді және болашаққа, әсіресе Қазақстан сияқты дамушы елдерде әлеуетті бағыттарды айқындайды.

Түйін сөздер: ақпараттық технологиялар, жасанды интеллект, цифрлық экономика, қонақ үйлер, кемпингтер, автоматтандыру, виртуалды шындық, ақылды туризм.

Ключевые слова: информационные технологии, искусственный интеллект, цифровая экономика, отели, кемпинги, автоматизация, виртуальная реальность, умный туризм.

Key words: information technology, artificial intelligence, digital economy, hotels, camping, automation, virtual reality, smart tourism.

Қазіргі ақпараттық қоғамда тауар ретінде ақпараттың маңызы артып келеді. Бұл ақпараттық қажеттіліктің жалпы өсуінің салдары және ақпараттық қызметтер индустриясының дамуының көрінісі. Ақпараттық сектордың ұлттық байлықты құруға қосқан үлесінің артуы бұған дәлел.

Ақпараттандыру нарықтық инфрақұрылым саласында барынша серпінді дамып келеді: тауарларды, бағалы қағаздар мен валюталарды сату-сатып алу, сондай-ақ жарнама және өкілдік

қызметтері мен аудиторлық қызметтері бойынша делдалдық қызмет көрсететін кәсіпорындар негізінен жаңа заманауи ақпараттық технологиялармен жабдықталған. [5] (ТМД 9).

Қоғамды ақпараттандырудың келесі революциялық кезеңі ғаламдық компьютерлік желілерді пайдаланудың кезектен тыс өсуімен байланысты.

Орналастыру орындары мен көлікті брондау, экскурсиялық және мәдени-сауықтыру қызметтері, туризм саласына ең жаңа технологияны енгізу, саяхаттың жекелеген түрлерінің, маршруттарының, елдердің туристік әлеуетінің болуы және қол жетімділігі туралы ақпараттың қуатты компьютерлік жүйелерін құру аймақтар - дамудың интеграциялық процестерін ескере отырып, осы мәселелердің барлық жиынтығы Дүниежүзілік Туристік Ұйымның ағымдағы және болашақ қызметінің күн тәртібіне қойылады.

Туризм индустриясының негізін туристік сапарлармен айналысатын, оларды ваучер мен тур түрінде сататын туроператорлар мен турагенттер құрайды; туристерді орналастыру және тамақтандыру бойынша қызметтерді (қонақ үйлер, кемпингтер және т.б.), олардың бүкіл ел бойынша қозғалуы, сондай-ақ басқару органдары, ақпараттар, туризмді зерттеу үшін жарнама және оған дайындық, өндіріс және сату бойынша кәсіпорындар туристік сұранысқа арналған тауарлар. Басқа салалар туризм үшін жұмыс істейді, олар үшін туристік қызметтер негізгі қызмет болып табылмайды (мәдени, сауда және т.б.).

Туризм – бұл ақпаратқа бай қызмет деп есептеуге болады. Ақпаратты жинау, өңдеу, қолдану және беру туризм саласы сияқты күнделікті жұмыс істеу үшін маңызды болатын басқа бірнеше салалар бар. Туристік қызметті сату нүктесінде тұтынушы немесе іскери тауар ретінде көрсету және қарау мүмкін емес. Ол әдетте алдын-ала және тұтыну орнынан тыс жерде сатып алынады. Осылайша, нарықтағы туризм толығымен дерлік суреттерге, сипаттамаларға, байланыс құралдарына және ақпарат тасымалдауға тәуелді.

Туризмде қолданылатын ақпараттық технологиялар жүйесі компьютерлерді брондау жүйесінен, телеконференциялар жүйесінен, видео жүйелерден, компьютерлерден, ақпаратты басқару жүйелерінен, авиакомпаниялардың электрондық ақпараттық жүйелерінен, электронды ақша аударымынан, телефон желілері, ұялы байланыс және т.б. Сонымен қатар, бұл технологиялар жүйесін туристік агенттер, қонақ үйлер немесе әуе компаниялары жеке-жеке емес, олардың барлығы енгізетіндігін атап өткен жөн. Сонымен қатар, туризмнің әр сегментінің ақпараттық технологияларды қолдануы барлық басқа бөліктерге әсер етеді.

Мысалы, қонақ үйді басқарудың ішкі жүйелерін компьютерленген ғаламдық желілермен байланыстыруға болады, бұл өз кезегінде қонақүйлерді брондау жүйелерімен байланыс орнатуға негіз болады, оған кері бағытта туристік агенттер өздерінің компьютерлері арқылы қол жеткізе алады. Демек, біз туризмде кең тараған ақпараттық технологиялар жүйесімен айналысамыз. Жоғарыда айтылғандардан белгілі болғандай, туризм индустриясында компьютерлердің, телефондардың немесе бейне терминалдардың өзі таралмайды - мұнда өзара байланысты компьютерлік және коммуникациялық технологиялар жүйесі жұмыс істейді.

Сонымен қатар, туризм индустриясының жекелеген компоненттері бір-бірімен тығыз байланысты - өйткені көптеген тур өндірушілер бір-бірінің қызметіне тік немесе көлденең қатысады. Мұның бәрі туризмді жоғары интеграцияланған қызмет ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, бұл оны ұйымдастыруда және басқаруда ақпараттық технологияларды қолдануды мейлінше жеңілдетеді. [2]

Ақпараттық технологиялар авиакомпаниялардың қызметін қолдайды. Авиаациялық операцияларды ұйымдастыру, басқару және басқару процесінде электрондық жүйелер маршруттар мен кестелерді жоспарлауға, ұшу барысын бақылауға және талдауға, персоналды басқаруға, есепке алу мен ұзақ мерзімді жоспарлауға көмектесетін үлкен рөл атқарады.

Ақпараттық технологияларды туристік бизнеске енгізу көптеген мәселелерге тап болады, оған қаржыландырудың жеткіліксіздігі, қазіргі заманғы компьютерлік технологиялар саласындағы туризм индустриясы қызметкерлерінің қанағаттанарлықсыз дайындық деңгейі, компьютерлердің жалпы төмен деңгейі жатады. халықтың сауаттылығы және әлемдік деңгеймен салыстырғанда мардымсыз: үйдегі компьютерлердің болуы, интернетті пайдаланушылардың салыстырмалы түрде аз саны және т.б. Осыған қарамастан туризм саласында ақпараттық технологияларды енгізудің жалпы тенденциясы, белсенді жұмыс осы бағытта мамандандырылған бірқатар компьютерлік компаниялар бұл бағыттың жақсы перспективаларын көрсетеді.

Қазіргі заманғы компьютерлік технологиялар туристік бизнес саласына белсенді түрде енгізілуде және оларды қолдану кез-келген туристік кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды шартына айналууда. Туризм индустриясы жеке туристік компанияны басқаруға арналған мамандандырылған бағдарламалық өнімдерден бастап, ғаламдық компьютерлік желілерді пайдалануға

дейінгі барлық түрлі компьютерлік технологияларды қолдануға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда туризм көптеген компьютерлік технологияларды қолданады, мысалы, компьютерлік брондаудың әлемдік жүйелері, интеграцияланған байланыс желілері, мультимедиялық жүйелер, смарт-карталар, ақпаратты басқару жүйелері және т.б тең емес бөлу. Олардың туризм индустриясының дамуына әсер ету дәрежесі де әр түрлі.

Ақпараттық технологиялардың туризмге әсері туристік өнімді жасау мен жылжытудың әртүрлі кезеңдерінде сезіледі. [3].

Қазіргі компьютерлік технологиялар туристік өнімді жылжытуға (тарату және сату) үлкен әсер етеді. Бұл, ең алдымен, туристік өнімді жылжыту мен сатудың жаңа маркетингтік арналарын қалыптастыру мүмкіндігіне қатысты. Сонымен, жарнама саласында туристік ақпараттарды электронды пошта арқылы (пошта) тікелей жіберу кең тарады. Соңғы жылдары туристік бизнестің көпшілігі өздерінің интернет-сайттарын құрып, баннерлік жарнамаларды қолданады.

Мультимедиялық технологияларды пайдалану потенциалды клиентке кез-келген тур туралы қызығушылық тудыратын кез-келген тур туралы ақпарат береді және осылайша оған қолайлы туристік өнімді тез және дәл таңдауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге туроператордың (турагенттің) қажет болған жағдайда осы турға өзгертулер енгізуге немесе жаңа эксклюзивті тур қалыптастыруға, брондау жасауға және on-line режимінде құрылған туристік қызметті туристке сатуға мүмкіндігі бар. [4].

Туризм бизнесіндегі менеджмент саласында да түбегейлі өзгерістер болды. Туристік бизнестің қазіргі даму деңгейі және осы саладағы қатаң бәсекелестік туристік фирмалардың ақпараттық жүйелерін ерекше маңызды етеді. Бұл жүйелердің функционалдығы турлар, қонақ үйлер, клиенттер туралы ақпаратты енгізуді, редакциялауды және сақтауды, қосымшалардың мәртебесін қамтамасыз етуі керек, әртүрлі құжаттар түрінде ақпарат шығаруды қамтамасыз етуі керек: сауалнамалар, ваучерлер, туристер тізімдері, турлардың сипаттамалары, қонақ үйлер; айырбас бағамдарын, жеңілдіктерді ескере отырып турлар құнын есептеу, турлар үшін төлемді бақылау, қаржылық есеп беру, басқа бағдарламалық өнімдерге (Word, Excel, бухгалтерлік бағдарламалар) экспорттық-импорттық деректерді беру және басқа да мүмкіндіктер. Бұл жүйелер есеп айырысу үдерісін жеделдетіп қана қоймай, клиенттерді жеткізу, орналастыру және т.с.с. үшін ең жақсы баға нұсқасын таңдау арқылы қызметтердің (турпакет) құнын төмендетуі мүмкін. туристік кеңсені автоматтандыруға арналған ақпараттық жүйе өте қымбат, және қазіргі уақытта бұған ерекше қажеттілік жоқ, өйткені бірнеше жақсы бағдарламалық қамтамасыздандырылған өнімдер бар.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Бекеле, М., және Радж, Р. (2024). Туризм индустриясындағы цифрландыру және цифрлық трансформация: библиометриялық шолу және зерттеу Күн тәртібі. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/379910834>
- 2 Доган, Т. (2025). Туристік сектордағы цифрландыру және болашақ тенденциялар. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/394065028>
- 3 Ермаганбетова М.А./Информационные и коммуникационные технологии в образовании: учебное пособие / М.А. Ермаганбетова. - Алматы : Эверо, 2017. - 92 с.
- 4 Алинов, М.Ш./Сандық экономиканың негіздері/Основы цифровой экономики : оқу құралы / М.Ш. Алинов. - Алматы: Бастау, 2020. - 248 б.
- 5 «Тұрақты дамудың» 17 мақсаты. <https://qazdauiri.kz/news/turaqty-damudyn-17-maqsaty>

БОЛАШАҚТЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ИНТЕГРАЦИЯСЫ

Досымова О.Ж., «Туризм және сервис»
кафедрасының аға оқытушысы, магистр,
Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.
Тенізбаева Д.С., «Экономика және менеджмент»
кафедрасының аға оқытушысы, ДВА,
Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.

Аннотация

Мақалада экономиканың цифрлық трансформациясы жағдайындағы қаржылық технологиялардың (FinTech) қазіргі даму тенденциялары қарастырылады. Жасанды интеллектті (ЖИ) қаржы секторына біріктіруге ерекше назар аударылады, оны қолданудың негізгі бағыттары, артықшылықтарымен тәуекелдері талданады. Жасанды интеллект қаржы институттарының тиімділігін, тұрақтылығымен бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды факторына айналады деген қорытынды жасалады.

Түйіндісөздер: қаржылық технологиялар, жасанды интеллект, цифрлық экономика, машиналық оқыту, финтех, автоматтандыру, роботты процесстер

Ключевые слова: финансовые технологии, искусственный интеллект, цифровая экономика, машинное обучение, финтех, автоматизация, роботизированные процессы

Key words: financial technologies, artificial intelligence, digital economy, machine learning, fintech, automation, robotic processes

Әлемдік экономиканы дамытудың қазіргі кезеңі барлық қызмет салаларын белсенді цифрландырумен сипатталады. Қаржы секторы, ең серпінді салалардың бірі ретінде, осы өзгерістердің алдыңғы қатарында. Қаржылық технологиялардың дамуы (FinTech) банктік қызмет көрсетудің, инвестициялаудың және тәуекелдерді басқарудың дәстүрлі модельдерін айтарлықтай өзгертеді [2]. Бұл өзгерістердің негізгі драйверлерінің бірі – процестерді автоматтандыруға, деректердің үлкен көлемін талдауға және белгісіздік жағдайында шешім қабылдауға мүмкіндік беретін жасанды интеллект.

Жасанды интеллект – бұл адамның интеллектін қажет ететін тапсырмаларды орындай алатын жүйелерді құруға бағытталған технологиялар жиынтығы. Қаржы саласында ЖИ машиналық оқыту, табиғи тілді өңдеу, нейрондық желілер және процестерді роботтандырылған автоматтандыру түрінде қолданылады [1].

FinTech-ке ЖИ интеграциясы мүмкіндік береді:

- деректерді талдаудың дәлдігін арттыру;
- қаржылық операцияларды өңдеуді жеделдету;
- адам факторының әсерін азайту;
- клиенттерге қызмет көрсету сапасын жақсарту.

Қаржылық технологиялар – бұл қаржылық қызметтерді жақсартуға және автоматтандыруға бағытталған инновациялық шешімдердің жиынтығы. Олардың дамуы үлкен деректер (Big Data), блокчейн, бұлтты есептеу және жасанды интеллект сияқты технологиялық бағыттармен тығыз байланысты. Жасанды интеллект компьютерлік жүйелердің оқу, үлгіні тану және шешім қабылдауды қоса алғанда, адам интеллектін қажет ететін тапсырмаларды орындау қабілеті ретінде кеңінен анықталады.

Экономикалық теория тұрғысынан ЖИ енгізу транзакциялық шығындарды азайтуға, ақпараттық ашықтықты арттыруға және ресурстарды бөлуді оңтайландыруға ықпал етеді.

Қаржы секторында ЖИ қолданудың негізгі бағыттары:

1. Тәуекелдерді басқару – ЖИ қарыз алушылардың несиелік қабілетін бағалау және дефолттарды болжау үшін белсенді қолданылады. Машиналық оқыту алгоритмдері клиенттердің мінез-құлқы мен қаржылық деректерін талдайды, бұл тәуекелдерді дәлірек бағалауға мүмкіндік береді.

2. Алгоритмдік сауда – қаржы нарықтары автоматтандырылған сауда үшін жасанды интеллектті кеңінен қолданады. Мұндай жүйелер нақты уақыт режимінде нарықтық деректерді талдауға және активтерді сатып алу немесе сату туралы шешім қабылдауға қабілетті.
3. Алаяқтықпен күресу – ЖИ негізіндегі жүйелер күдікті транзакцияларды анықтайды және қаржылық қылмыстардың алдын алады. Олар пайдаланушылардың мінез-құлық үлгілерін талдауға және ауытқуларды анықтауға қабілетті.
4. Жеке қаржылық қызметтер – ЖИ клиенттерге қаржылық мінез-құлқына, қалауына және мақсаттарына қарай жеке ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Қаржылық технологияларға жасанды интеллект интеграциясы бірқатар негізгі технологиялық шешімдерге негізделген:

- машиналық оқыту (Machine Learning) – деректерді талдау және болжамды модельдерді құру үшін қолданылады;
- терең оқыту – күрделі құрылымдалған және құрылымданбаған деректерді өңдеу үшін қолданылады;
- табиғи тілді өңдеу (NLP) – чат-боттарда және клиенттерді қолдау жүйелерінде қолданылады;
- роботты процестерді автоматтандыру (RPA) – күнделікті операцияларды автоматтандыруды қамтамасыз етеді;
- Big Data аналитикасы – нақты уақыттағы ақпараттың үлкен массивтерін өңдеуге мүмкіндік береді.

Бұл технологиялардың синергиясы интеллектуалды қаржы жүйелерін құруға негіз болады.

Қаржы секторында жасанды интеллектті тәжірибеде қолдану:

3.1. Несиелік скоринг және қарыз алушыларды бағалау – ЖИ клиенттердің несиелік ұпайларының дәлдігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді.

3.2. Инвестициялық талдау және активтерді басқару – ЖИ инвестициялық портфельді басқаруда белсенді қолданылады.

3.3. Алгоритмдік және жоғары жиілікті сауда – нарықтық деректердің үлкен көлемін өңдеуге мүмкіндік береді.

3.4. Антифрод жүйелері – қаржылық алаяқтықпен күресте шешуші рөл атқарады.

3.5. Сандық банктер және финтех платформалары – тұтынушы тәжірибесін жақсарту үшін ЖИ-ны енгізуде.

Қаржы секторына жасанды интеллект интеграциясы экономикалық тиімділікке айтарлықтай әсер етеді:

- процестерді автоматтандыру арқылы шығындарды азайту;
- еңбек өнімділігінің өсуі;
- қаржы ұйымдарының пайдасын арттыру;
- қаржылық қызметтерге қолжетімділікті кеңейту;
- жаһандық нарықта бәсекеге қабілеттілікті арттыру.

Сонымен қатар, ЖИ жаңа бизнес үлгілерін дамытуға ықпал етеді.

Айтарлықтай артықшылықтарға қарамастан, ЖИ қолдану бірқатар тәуекелдермен байланысты:

- киберқауіптер және деректер қауіпсіздігі;
- алгоритмдердің ашықтығы жеткіліксіз («қара жәшік»);
- этикалық мәселелер;
- бастапқы деректер сапасына тәуелділік.

Болашақта жасанды интеллекттің қаржылық технологияларға интеграциясы одан әрі тереңдейді.

Негізгі тенденцияларға мыналар жатады:

- автономды қаржы жүйелерін дамыту;
- интеллектуалды цифрлық көмекшілерді енгізу;
- үлкен деректердің рөлін күшейту (Big Data);
- ЖИ қолдану арқылы орталықтандырылмаған қаржыны (DeFi) дамыту.

ЖИ қаржылық экожүйенің ажырамас бөлігіне айналады, жаңа бизнес модельдері мен қаржыны басқару тәсілдерін қалыптастырады.

Дамыған елдер қаржы секторына жасанды интеллектті белсенді енгізуде [9] (ТДМ 17):

- АҚШ – алгоритмдік сауда және финтех-стартаптар саласында көшбасшы;
- Қытай – цифрлық төлемдер мен AI негізіндегі несиелеуді белсенді дамытуда;
- Еуропалық Одақ – деректерді реттеуге және қорғауға назар аударады.

Нәтижесінде:

Қазақстан:

- Жылдам дамып келе жатқан финтех-нарық
- Төлемдерді цифрландырудың жоғары деңгейі
- Банк секторына ЖИ белсенді енгізу
- Позиция: аймақтық көшбасшы (Орталық Азия)

Ресей:

- Дамыған банк инфрақұрылымы
- Күшті ұлттық экожүйелер
- Жасанды интеллектті белсенді енгізу, бірақ АҚШ пен Қытайға қарағанда төмен
- Позиция: әлеуеті жоғары дамыған нарық

АҚШ:

- Финтех-инновацияның жаһандық көшбасшысы
- ЖИ-ге ең ірі инвестициялар
- Дамыған қаржы нарықтары және стартап-экожүйе
- Позиция: әлемдік технологиялық көшбасшы

Қытай:

- Сандық төлемдер бойынша абсолюттік көшбасшы
- Жасанды интеллектпен супер қосымшаларды жаппай енгізу
- Платформалық экожүйелердің үстемдігі
- Позиция: цифрлық қаржылық экожүйелердің көшбасшысы
- Алынған мәліметтер келесі қорытындылар жасауға мүмкіндік береді:
- Қытай (75.5%) – цифрлық экожүйелердің арқасында абсолюттік көшбасшы
- Қазақстан (69.7%) – жылдам өсу қарқыны есебінен күтпеген жерден жоғары деңгей
- АҚШ (67.5%) – инновациялар бойынша көшбасшы, бірақ жетілген нарық баяу өсуде
- Ресей (57.5%) – ЖИ енгізу қарқыны бойынша артта қалып отыр [8]

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, жасанды интеллектті сәтті енгізу технологиялық дамумен мемлекеттік реттеуді қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді.

Кесте 1

Мемлекеттер арасындағы банктердің цифрландыру деңгейіне талдау

Көрсеткіштер	Қазақстан	Ресей	АҚШ	Қытай
Қолма-қол ақшасыз төлемдердің үлесі	86–89%	~75%	~80%	>90%
Мобильді банкингіті пайдалану	~80%	~70%	~85%	>90%
Банктерде ЖИ енгізу	~75%	~65%	~90%	~95%
Финтех-нарық көлемі	~\$1.2 млрд	~\$8–10 млрд	>\$100 млрд	>\$150 млрд
Финтехтің өсуі (жылына)	~35%	~20%	~15%	~25%
Цифрландыру деңгейі	жоғары	жоғары	Өте жоғары	максималды

Талдаулар нәтижесінде келесіні байқауға болады:

- Максималды деңгей – қолма-қол ақшасыз төлемдер (89%) → Қазақстан іс жүзінде цифрлық экономикаға көшті;
- Мобильді банкингітің жоғары деңгейі (80%) → ЖИ қызметтеріне сұраныс қалыптастырады;
- ЖИ қазірдің өзінде банктердің 75%-ында енгізілген → технология саланың стандартына айналды;
- Транзакциялардың жылдам өсуі (+42%) → автоматтандыру мен интеллектуалды талдауды қажет етеді.

Финтехті цифрландырудың шартты индексі (IDF) есептеу:

$$IDF = \frac{89 + 80 + 75 + 42 + 35}{5} = 64.2\%$$

Алдағы онжылдықтарда күтіледі:

- автономды қаржы жүйелерінің кең таралуы;
- блокчейн технологиясы мен AI интеграциясы;
- орталықтандырылмаған қаржыны дамыту (DeFi);

- орталық банктердің цифрлық валюталарының (CBDC) рөлін күшейту;
 - қаржылық қызметтердің толық цифрлық экожүйелерінің пайда болуы.
- Қазақстан ТМД-дағы қаржыны цифрландыру көшбасшыларының қатарына кіреді және финтех-сектордың қарқынды өсуін көрсетеді.

Цифрландыру деңгейі:

- Төлемдердің шамамен 90%-ы қолма-қол ақшасыз;
 - Халықтың 80%-дан астамы мобильді банкінгті пайдаланады.
- Бұл ЖИ шешімдерін (скоринг, антифрод, жекелендіру) енгізу үшін қолайлы орта қалыптастырады.

Қаржы секторының цифрлық дамуының орташа деңгейі $\approx 64\%$.

Жасанды интеллект қаржылық технологияларды өзгертуде негізгі рөл атқарады. Оны енгізу тиімділікті арттыруға, шығындарды азайтуға және қаржылық қызметтердің сапасын жақсартуға ықпал етеді. Дегенмен, тұрақты даму үшін қауіпсіздік, этика және реттеуге байланысты тәуекелдерді ескеру қажет. Ұзақ мерзімді перспективада ЖИ интеграциясы инновациялық қаржы жүйесін қалыптастырудың негізі болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Данилина М., Чернышева М. Искусственный интеллект: на пороге новых возможностей // *Cbonds Review*. – 2025. – №3. – С. 40–42.
- 2 Овчинников О. Финтех 2024: искусственный интеллект и эволюция платежных систем // *Банкноты стран мира*. – 2025. – №1. – С. 12.
- 3 Искусственный интеллект в банковской сфере: материалы и исследования. – Москва: Новые печатные технологии, 2025. – 123 с.
- 4 Как искусственный интеллект меняет финансовую отрасль // Ассоциация ФинТех. – 2025.
- 5 *ИИ в финтехе: от экспериментов к экономической эффективности* // Финансовый университет при Правительстве РФ. – 2025.
- 6 Джусупова Р.Ж., Джусупов А.С., Казамбаева А.М. Роль искусственного интеллекта в развитии финансовой системы в Казахстане // *Вестник Актыбинского регионального университета им. К. Жубанова*. – 2025. – №4. – С. 235–340.
- 7 Байболов Д.А., Нургалиева А.М. Интеграция цифровых финансов в реализацию целей устойчивого развития в Казахстане // *Научные исследования*. – 2024.
- 8 Алмабекова Ж.С., Джаксыбекова Г.Н. Сравнительный анализ развития финансовых технологий в Казахстане и Китае // *Статистика, учет и аудит*. – 2025.
- 9 «Тұрақты дамудың» 17 мақсаты. <https://qazdauiri.kz/news/turaqty-damudyn-17-maqsaty>

ӘОЖ 657.6

МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ САЛАСЫНДАҒЫ КАМЕРАЛДЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Жахметова А.К.

«Мемлекеттік аудит» БББ 1 курс докторанты

Шахарова А.Е.

э.ғ.к., профессор

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ

Қазақстан Республикасы

E-mail: ainura_zhahmetova@mail.ru

Аннотация. Қазіргі кезеңде мемлекеттік сатып алудың тиімділігін арттыру мәселесі ерекше өзекті болып табылады, себебі ол мемлекеттік бюджет шығыстарының елеулі бөлігін құрайды және бюджет қаражатының тиімді жұмсалуды азаматтардың мемлекеттік билік органдарына деген сенім деңгейіне тікелей әсер етеді. Камералдық бақылаудың негізгі мақсаты – анықталған бұзушылықтардың алдын алу және оларды дер кезінде жою, мемлекеттік аудит объектілеріне камералдық бақылау нәтижелері бойынша анықталған бұзушылықтарды өз бетінше түзету мүмкіндігін беру, сондай-ақ әкімшілік жүктемені азайту болып табылады. Осыған байланысты камералдық бақылаудың экономикадағы рөлін, оның ішінде халықаралық тәжірибедегі ұйымдастырылу ерекшеліктерін зерделеу және талдау қажеттілігі туындайды. Мұндай талдау

бюджеттік ақпараттың ашықтық деңгейін, мемлекеттік шығыстарды бақылау үдерісіне қоғамның қатысу дәрежесін және жалпы мемлекеттік сатып алу жүйесінің тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: мемлекеттік сатып алу, мемлекеттік сатып алуды камералдық бақылау, мемлекеттік бюджет шығыстары, камералдық бақылау, бюджеттік ақпараттың ашықтығы

Ключевые слова: государственные закупки, камеральный контроль государственных закупок, государственные бюджетные расходы, камеральный контроль, открытость бюджетной информации.

Keywords: public procurement, desk audit of public procurement, public budget expenditures, desk audit, budget transparency.

Камералдық бақылау — ақпараттық жүйелерден алынған мәліметтерді, сондай-ақ мемлекеттік аудит объектілерінің қызметіне қатысты өзге де деректерді талдау және салыстыру негізінде, бақылау объектісіне тікелей бармай-ақ, ішкі мемлекеттік аудит жөніндегі уәкілетті органның аумақтық бөлімшелері жүзеге асыратын бақылау түрі болып табылады.

Мемлекеттік сатып алу саласында камералдық бақылауды жүргізу тәртібі Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 30 қарашадағы №598 бұйрығымен реттеледі.

Камералдық бақылаудың негізгі мақсаты — бақылау объектісіне анықталған бұзушылықтарды өз бетінше және уақтылы түзету мүмкіндігін беру.

Салық есептілігін талдау нәтижесінде:

- табыстарды төмендетіп көрсету;
- шығыстарды негізсіз ұлғайту;
- салық мөлшерлемелерін дұрыс қолданбау;
- жеңілдіктерді заңсыз пайдалану сияқты бұзушылықтар анықталған жағдайда, камералдық бақылау жүргізу туралы хабарламалар жолданады.

АҚШ, Италия, Ұлыбритания және Германия сияқты дамыған мемлекеттерде тәуекелдерді басқару тетіктерін қолдану мемлекеттік саясаттың маңызды құрамдас бөлігі ретінде қалыптасқан. Сонымен қатар, әр елде мемлекеттік сатып алу жүйесін реттеудің өзіндік ерекшеліктері мен бағыттары бар.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасында тиімді ұлттық деңгейдегі тәуекелдерді басқару жүйесін қалыптастыру үшін халықаралық тәжірибені жан-жақты зерделеу және оны ұлттық стратегиялық жоспарлау ерекшеліктерін ескере отырып бейімдеп енгізу қажет.

Қазіргі уақытта әртүрлі елдерде мемлекеттік сатып алу жүйесі әртүрлі үлгілерді пайдалана отырып ұйымдастырылады:

- орталықтандырылған үлгі;
- орталықтандырылмаған үлгі;
- аралас (гибридті) үлгі.

Орталықтандырылған үлгі білікті кадрлардың болуын, олардың біліктілігін арттыруды, құжаттар мен рәсімдердегі бұзушылықтар мен қателер қаупін азайтуды және мамандардың заңнамалық нормалар мен стандарттарды тиімді сақтауын болжайды. [1]

Осы үлгідің негізгі кемшіліктері белгілі бір жеткізушілердің мүдделерін лоббирлеудегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерінің ықтималдығы, түпкілікті тұтынушылардан қашықтығына байланысты сатып алынатын тауарларды жеткізу процестерінің құлдырау қаупі болып табылады. Мемлекеттік сатып алудың орталықтандырылған моделін қолданудың жарқын мысалы Ұлыбритания болып табылады.

Орталықтандырылмаған модельдің басты ерекшелігі — сатып алу үдерістерін ұйымның жекелеген құрылымдық бөлімшелері өз бетінше жүзеге асыруы болып табылады.

Сатып алуды басқарудың мұндай орталықтандырылмаған жүйесіне Германияны айқын мысал ретінде келтіруге болады.

Аралас модель орталықтандырылған және орталықтандырылмаған тәсілдердің үйлесіміне негізделеді. Бұл жағдайда орталық орган, әдетте, стратегиялық және саяси деңгейдегі функцияларды орындайды: бірыңғай рәсімдерді қалыптастырады, сатып алудың ортақ тетіктерін айқындайды, сондай-ақ осы саладағы қызметкерлерді даярлау мен олардың біліктілігін арттыруды қамтамасыз етеді.

Әкімшілік аспектісі бар орталықтандырылмаған сатып алу. Гибридті жүйе икемді және икемді, өйткені ол құрылымның күшті жақтарын және жинақталған тәжірибені пайдаланады және сатып алу әрекеттерін бақылайды.

Аралас үлгі шеңберінде ресурстарды барынша тиімді пайдалануды байқауға болады.

Жауапкершілікті бөлудің анық еместігі және кәсіби кадрлардың жетіспеушілігі мұндай жүйенің негізгі кемшіліктерінің бірі болып табылады.

АҚШ мемлекеттік мекемелері қоғамдық денсаулық, қозғалыс қауіпсіздігі, ұлттық қауіпсіздік, экономика, дипломатия, операциялар және модернизация сияқты салаларда қолданылатын тәуекелдерді басқару құралдарын пайдаланады.

Сатып алуды басқарудың аралас жүйесін қолданатын елдердің бірі – АҚШ.

Мемлекеттік сатып алуды басқару моделін таңдау елдің географиялық, экономикалық, әкімшілік және әлеуметтік ерекшеліктеріне байланысты анықталуы мүмкін.

Әдетте, ұлттық деңгейде сатып алу рәсімдерін тиімді үйлестіру мақсатында, мемлекеттік сатып алуларды ұйымдастыруға және оларға өкілеттілік берілген арнайы мемлекеттік органдар құрылады.

Орталықтандырылған модель сатып алу рәсімдерін орталық аппарат арқылы немесе бірыңғай ұйымдастырушылар жүйесі арқылы жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл модель сатып алу үдерістерінің анықтығы, өлшенетіндігі және ашықтығы сияқты сипаттамаларымен ерекшеленеді.

Италияда мемлекеттік тендерлерге қатысу үшін компаниялар белгілі бір біліктілік талаптарына сай болуы тиіс. Италиядағы мемлекеттік тендерлерге қатысу механизмі «нарықты қорғаудың бюрократиялық» құралдары арқылы реттеледі. Атап айтқанда, Италияның Қылмыстық-процестік кодексінің 444-бабына сәйкес, талаптар келесі түрде белгіленеді: біріншіден, компанияның экономикалық және қаржылық тұрақтылығы; екіншіден, банктік кепілдіктер мен кемінде 5 жыл жұмыс тәжірибесі; үшіншіден, мемлекеттік сатып алу және логистика саласындағы мамандар қауымдастығының қызмет көрсетуі, төртіншіден, мемлекеттік сатып алуды ішкі бақылау жүйесінің жұмыс істеуі.

Мерлони заңының ережелерін жүзеге асыратын итальяндық заңнама, ол жеткізушілердің тендерлерге қатысу критерийлерін бақылаудың екі деңгейлі жүйесін қарастырды [4].

Италияндық сатып алу порталы AppaltiPOP деп аталады. AppaltiPOP жүйесінің мақсаты мемлекеттік әкімшіліктер Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ұлттық органына (Ақпарат) жіберетін тендер деректерінен бастау және оны бүкіл әлемде стандартталған стандартты ашық келісімшарт деректер пішіміне айналдыру болып табылады. Қызмет қызыл ту тұжырымдамасының көрсеткіштеріне негізделген, бұл өз кезегінде бір тұтынушыға тәуекел белгілерінің шоғырлануы түріндегі бұзушылықтарды көрсетеді. Көрсеткіштер бірнеше топтарға бөлінеді және пайдаланушылар бойынша жеткізушілердің қызметі, жеткізушілер туралы ақпарат (егер жеткізушілердің карталары бос болса немесе жеке деректер сақталмаса), жаңа жеткізушілер (жүйеде бір жылдан аз бұрын тіркелген) және т.б.

Бұл жүйенің қатысушылары – сатып алулардағы тәуекелдерге мониторинг жүргізетін мемлекеттік қызметшілер, тәуелсіз ұйымдар, бизнес орта және жеке сатып алу ұйымдары [5].

Ұлыбританияның мемлекеттік сатып алу жүйесі орталықтандырылған сипатқа ие. Арнайы құзыретті әкімшілік орган – Мемлекеттік Сауда Офісі (OGC) – сатып алу процесіне жоспарлау сатысынан бастап қатысады және мемлекеттік органдар тарапынан қоғам мүддесін ескере отырып, моральдық жауапкершілік пен тәуекелдерді алдын ала бағалауға уәкілетті. Бұл жүйедегі басты бағыттардың бірі – мемлекеттік келісім-шарттар бойынша бірыңғай мемлекеттік саясатты іске асыру және салалық органдарға жобаларды іріктеу және басқару қызметтерін көрсету болып табылады. Ұлыбритания жүйесінің артықшылығы – Үкімет Хатшылығы келісім-шарттар бекітілгенге дейін мониторинг кезінде «көп деңгейлі сүзгілеу схемасын» қолдану арқылы тәуекелдерді азайтуда көрінеді.

Осы жүйе шеңберінде әрбір мемлекеттік келісімшарт оның өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде қаралады. Бұл кезеңдерге қажеттілік негіздемесін жасау, сатып алу және орналастыру стратегиясын әзірлеу, келісім-шарттық ұсыныстарды бағалау, пайдалануға беру шарттарын бекіту, мемлекеттік тапсырысты іске асыру бойынша ұйымдастыру шараларын жүзеге асыру және салынып жатқан нысанды пайдалану нәтижелерін бағалау кіреді.

Германияның мемлекеттік сатып алу жүйесі мемлекеттік сатып алуға тапсырыстарды орналастыру үшін бірнеше рәсімді қолданады:

1. Ашық жарыстар (ашық процедура)
2. Жабық жарыстар (шектеулі рәсім)
3. Конкурстық диалог процедурасы
4. Келісілген рәсім

Бақылау жүйесі екі деңгейден тұрады: біріншісі – дербес мекеме ретінде апелляциялық инстанция, екіншісі – сот органы түріндегі құқықтық бақылау [7].

Мемлекеттік сатып алу саласындағы камералдық бақылаудың шетелдік тәжірибесі көптеген артықшылықтарды көрсетеді: ашықтықты арттыру, сыбайлас жемқорлық тәуекелін азайту, рәсімдерді жеделдету, бәсекелестікті күшейту және әкімшілік шығындарды төмендету. Сонымен қатар, автоматтандырылған камералдық бақылау жүйелері мен қоғамдық платформаларды пайдаланатын елдер сатып алу процесін тиімді басқаруда және рәсімдердің әділдігін қамтамасыз етуде жоғары нәтижелерге жетеді[8].

Осыдан шығатын қорытынды бойынша, халықаралық тәжірибе Қазақстанда мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіруде маңызды үлгі бола алады. Оны қолдану арқылы сатып алу процестерінің ашықтығы мен тиімділігін арттыруға, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды күшейтуге және мемлекеттік бюджет қаражатын тиімді жұмсауға мүмкіндік туындайды.

Мемлекеттік сатып алу жүйесінде реттеуде көпжылдық тәжірибесі бар шет мемлекеттерде енгізу тәжірибесіне шолу нәтижелері бойынша мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырудың ең маңызды және нақты аспектісінің тиімділігі мен нәтижелілігін анықтау қажет. Мемлекеттік сатып алуды камералдық бақылау жүйесі дамыған елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, қазақстандық жүйеге қолданылатын сатып алу тәжірибесінің жетілдіруге және дамуына ықпал етуде.

Сонымен, камералдық бақылаудың шетелдік тәжірибесін пайдалану орынды және оны қазақстандық шынайылық жағдайында жүзеге асыру мүмкіндіктері мұқият талданғандықтан қажетті нәтиже береді. Мемлекеттік бақылау шеңберінде жүргізілетін іс-шаралардың нәтижелері мен тәжірибесін мемлекетаралық деңгейде алмасу бұзушылықтардың алдын алуға және оларды жоюға мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, бюджет кірістерін тұрақты деңгейде ұстауға ықпал етеді және азаматтар мен ұйымдарды салықтар, алымдар және басқа да міндетті төлемдер арқылы мемлекетті қаржылық тұрғыдан қолдаудың маңыздылығын түсінуге ынталандырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Методология оценки систем закупок (MAPS) // MAPS Publishing. – 2018. – URL: <https://www.mapsinitiative.org/methodology>. Дата обращения: 10.11.2022 г.
- 2 RIBA Holdings. Policy And International Relations // – URL: <http://www.-architecture.com/Files/RIBAHoldings/PolicyAndInternationalRelations/Policy/PublicAffairs/2012/ComparativeProcurement.pdf> . – 2012. – 3 с.
- 3 Механизмы проведения госзакупок в Италии // журнал «StudRef» – URL: https://studref.com/311755/ekonomika/mechanizmy_provedeniya_goszakupok_italii. Дата обращения: 25.02.2023 г.
- 4 Ведомство CONSIP - центральный орган по закупкам / Закон от 11 февраля 1994 – №109. URL: <http://www.acquisition.gov/far/> URL: <http://www.gosbroker.ru/>. Дата обращения: 25.02.2023 г.
- 5 Портал по проведению закупок в Италии // Электронный ресурс: – URL: <https://www.appaltipop.it/it/about>. Дата обращения: 25.02.2023 г.
- 6 Налбандян А.А. Сравнительный анализ опыта развитых стран в организации системы государственных закупок // Вестник РУДН, серия Экономика – № 5, 2013 – Москва, 2013. – С. 118-126.
- 7 Проданова Н.А., Лытова К.И. Особенности системы государственных закупок Федеративной Республики Германия // Аудит и финансовый анализ – №4, 2015 – Москва, 2015. – С. 373-376.
- 8 Ведомство CONSIP – центральный орган по закупкам // Закон от 11 февраля 1994 г. №109 – An official website of the United States Government – URL: <http://www.gosbroker.ru/> Federal Acquisitions regulations. Дата обращения: 25.02.2023 г.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ АВТОМАТТАНДЫРУ ІШКІ БАҚЫЛАУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Ерғалиев Бакнұр Берікжанұлы

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің «Экономика» факультетінің
«Есеп және аудит» мамандығының 2-курс магистранты, Астана, Қазақстан

Baknur0202@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: Уразбаева Зинекуль Орынбасаровна

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының цифрлық экономика жағдайында бухгалтерлік есепті автоматтандырудың ішкі бақылау жүйесінің тиімділігіне әсері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – автоматтандырылған есеп жүйелерінің кәсіпорындардағы қаржылық бақылау мен есеп беру сапасын жақсартудағы рөлін анықтау. Мақалада ERP-жүйелер, бұлттық технологиялар және жасанды интеллект құралдарының бухгалтерлік есепке енгізілу тәжірибесі талданады. Қазақстандағы автоматтандырудың қазіргі жағдайы, экономика салалары бойынша цифрландыру деңгейі, ішкі бақылауға тигізетін оң және теріс әсерлері статистикалық деректер мен салыстырмалы талдау арқылы көрсетіледі. Сонымен қатар, цифрлық трансформация барысындағы негізгі қиындықтар мен болашақ перспективалар анықталады.

Кілт сөздер: бухгалтерлік есеп, автоматтандыру, ішкі бақылау, цифрлық экономика, ERP-жүйелер, қаржылық бақылау, жасанды интеллект, Қазақстан.

Қазіргі таңда әлемдік экономиканың цифрлық трансформациясы барлық салаларға, соның ішінде бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылау жүйесіне терең әсер етуде. Қазақстан Республикасы «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында экономиканың барлық секторларында цифрландыру процесін белсенді жүргізіп жатыр. Бұл бағдарлама бухгалтерлік есеп жүйесін жаңғыртуға, есеп беру процестерін автоматтандыруға және ішкі бақылау тетіктерін нығайтуға бағытталған стратегиялық міндеттерді қамтиды [2].

Бухгалтерлік есепті автоматтандыру – бұл есеп жүргізу процесін арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы жүзеге асыру болып табылады. Автоматтандырылған жүйелер адам қатесін азайтып, есептің дәлдігін арттырады, сонымен қатар ішкі бақылау жүйесінің тиімділігін жоғарылатады. Алайда, автоматтандыру процесі тек техникалық жаңарту ғана емес, ол ұйымның бүкіл басқару жүйесін қайта құруды талап етеді.

Зерттеудің өзектілігі Қазақстандағы кәсіпорындардың көпшілігі бухгалтерлік есепті автоматтандыру кезеңінде екендігімен және осы процестің ішкі бақылауға тигізетін әсерін зерттеу қажеттілігімен анықталады. Мақаланың мақсаты – бухгалтерлік есепті автоматтандырудың ішкі бақылау жүйесінің тиімділігіне әсерін кешенді талдау және Қазақстан экономикасы контекстінде негізгі мәселелер мен перспективаларды анықтау.

Бухгалтерлік есепті автоматтандыру дегеніміз – есеп жүргізу, қаржылық есеп беру және талдау процестерін арнайы бағдарламалық жүйелер арқылы орындау. Автоматтандыру бухгалтерлік ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау және тарату процестерінің тиімділігін арттырады. Қазіргі кезде автоматтандырудың негізгі технологиялық бағыттарын мынадай түрде жіктеуге болады: ERP-жүйелер (Enterprise Resource Planning) – кәсіпорынның барлық бизнес-процестерін бір платформада біріктіретін кешенді ақпараттық жүйелер. SAP, Oracle, 1C, Microsoft Dynamics сияқты ERP-жүйелер бухгалтерлік есепті, қор басқаруды, кадрлық жұмысты және басқа функцияларды интеграциялайды. Бұлттық технологиялар кәсіпорындарға қымбат серверлік инфрақұрылым сатып алудан бас тартуға, деректерге кез келген жерден қол жеткізуге мүмкіндік береді. Жасанды интеллект пен машиналық оқыту операцияларды автоматты жіктеуге, болжамды талдау жүргізуге және алаяқтықты анықтауға көмектеседі. Робот-процестерді автоматтандыру (RPA) технологиясы қайталанатын операцияларды бағдарламалық роботтар арқылы орындауға мүмкіндік береді [5].

Автоматтандырылған бухгалтерлік жүйелердің негізгі артықшылықтары мен шектеулерін келесі кестеде көруге болады:

Кесте 1.

Бухгалтерлік есепті автоматтандырудың артықшылықтары мен шектеулері

Артықшылықтары	Шектеулері
Адам қатесінің азаюы (0,1%-ға дейін)	Жүйелерді енгізудің жоғары құны
Нақты уақытта есеп беру мүмкіндігі	Кибер-қауіпсіздік тәуекелдері
Аудиторлық ізді автоматты сақтау	Білікті мамандар тапшылығы
Процестердің жылдамдығы мен дәлдігі	Жүйелік қателіктердің жаппай таралу қаупі
Заңнаманы автоматты ескеру	Қызметкерлердің өзгерістерге қарсылығы

Ішкі бақылау – бұл ұйымның максаттарына қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін жүзеге асырылатын процестер жиынтығы. COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) моделіне сәйкес, ішкі бақылау жүйесі бес компоненттен тұрады: бақылау ортасы, тәуекелдерді бағалау, бақылау іс-шаралары, ақпарат пен коммуникация, мониторинг. Автоматтандыру осы компоненттердің әрқайсысына тікелей әсер етеді.

Келесі кестеде COSO компоненттеріне автоматтандырудың нақты әсері көрсетілген:

Кесте 2.

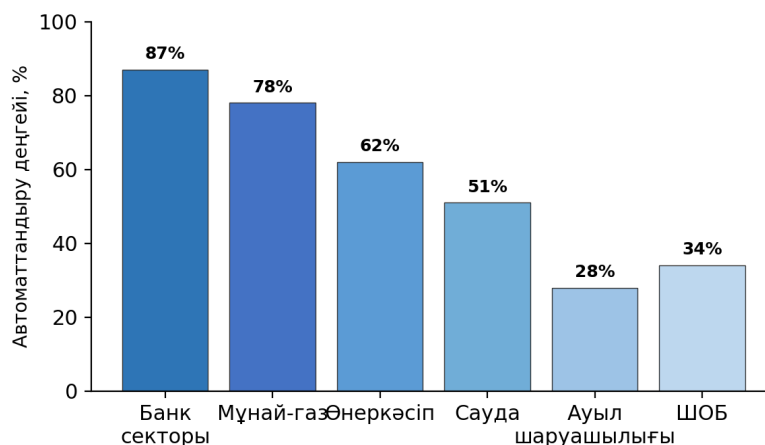
COSO компоненттеріне автоматтандырудың әсері

COSO компоненті	Дәстүрлі тәсіл	Автоматтандырылған тәсіл
Бақылау ортасы	Қолмен рөлдерді бөлу	Автоматты қол жеткізу құқықтарын басқару
Тәуекелдерді бағалау	Кезеңдік талдау	Нақты уақытта деректерді талдау
Бақылау іс-шаралары	Қолмен тексеру	Автоматты мақұлдау мен лимиттерді тексеру
Ақпарат пен коммуникация	Кезеңдік есептілік	Нақты уақытта дашбордтар мен есептер
Мониторинг	Кезеңдік аудит	Үздіксіз автоматты мониторинг

Кестеден көрініп тұрғандай, автоматтандыру ішкі бақылаудың барлық компоненттерін сапалы жаңа деңгейге көтереді. Дәстүрлі кезеңдік тексерулер мен қолмен бақылау жүйесі нақты уақытта жүретін үздіксіз мониторинг жүйесіне ауысады [7].

Қазақстанда бухгалтерлік есепті автоматтандыру процесі белсенді түрде жүріп жатыр. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында электронды шот-фактуралар жүйесі (ЭШФ), салық есептілігін электронды түрде тапсыру, онлайн-кассалар жүйесі және электронды мемлекеттік сатып алу порталы сияқты бастамалар іске асырылған. Бұл бастамалар кәсіпорындардың есеп жүйесін автоматтандыруға тікелей ынталандырады.

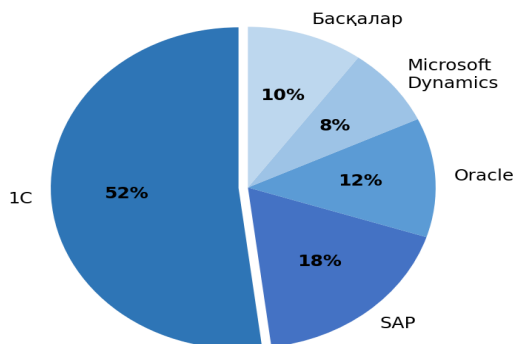
Алайда, автоматтандыру деңгейі экономика салаларына қарай айтарлықтай ерекшеленеді. Банк секторы мен мұнай-газ саласы ең жоғары автоматтандыру деңгейіне жеткен, ал ауыл шаруашылығы мен шағын бизнес әлі де артта қалуда. Төмендегі диаграммада Қазақстан экономикасының негізгі салалары бойынша бухгалтерлік есепті автоматтандыру деңгейі көрсетілген:

Сурет 1. Қазақстан экономикасының салалары бойынша бухгалтерлік есепті автоматтандыру деңгейі, % (2025 ж.)

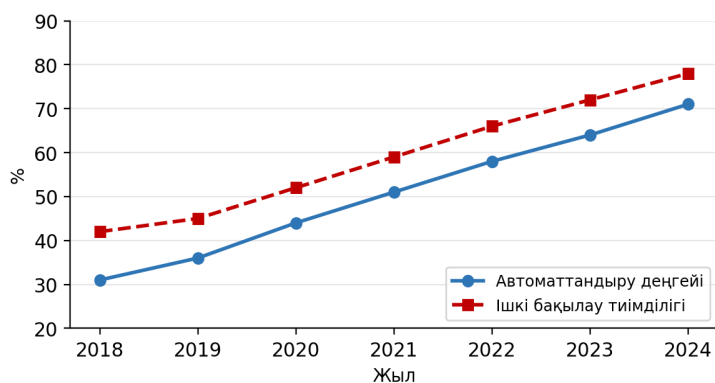
Ескерту – автормен [10] негізінде құрастырылған

Қазақстан нарығында қолданылатын бухгалтерлік бағдарламалық қамтамасыз ету нарығын талдау маңызды. 1С бухгалтерлік бағдарламалары ең кең таралған автоматтандыру құралы болып табылады. 1С: Бухгалтерия Қазақстан нұсқасы жергілікті заңнаманың талаптарына сәйкес бейімделген. Ірі кәсіпорындар SAP, Oracle сияқты халықаралық ERP-жүйелерді белсенді пайдаланады. ERP-жүйелер нарығының құрылымы төмендегі диаграммада көрсетілген:

Сурет 2. Қазақстандағы ERP-жүйелер нарығының құрылымы, % (2024 ж.)
Ескерту – автормен [10] негізінде құрастырылған

Бухгалтерлік есепті автоматтандыру мен ішкі бақылау тиімділігі арасындағы байланысты зерттеу үшін Қазақстандағы деректерді талдау маңызды. 2018-2024 жылдар аралығында автоматтандыру деңгейі мен ішкі бақылау тиімділігінің динамикасы оң корреляция көрсетеді:

Сурет 3. Автоматтандыру деңгейі мен ішкі бақылау тиімділігінің динамикасы, % (2018-2024 жж.)
Ескерту – автормен [5] негізінде құрастырылған

Графиктен көрініп тұрғандай, автоматтандыру деңгейінің өсуі ішкі бақылау тиімділігінің артуымен тікелей байланысты. 2018 жылдан 2024 жылға дейін автоматтандыру деңгейі 31%-дан 71%-ға дейін өсті, ал ішкі бақылау тиімділігі 42%-дан 78%-ға дейін жоғарылады. Бұл корреляция автоматтандырудың ішкі бақылауға оң әсерін нақты дәлелдейді.

Нақты сандық көрсеткіштерді келесі кестеде көруге болады:

Кесте 3.

Автоматтандырудың ішкі бақылау көрсеткіштеріне әсері

Көрсеткіш	Автоматтандыруға дейін	Автоматтандырудан кейін	Өзгеріс
Қателік деңгейі	1-3%	0,1-0,3%	↓ 90%
Есеп беру уақыты	3-5 күн	1-4 сағат	↓ 95%
Аудит жүргізу уақыты	2-4 апта	3-5 күн	↓ 75%
Алаяқтықты анықтау	30-40%	85-95%	↑ 150%
Заңнамаға сәйкестік	70-80%	95-99%	↑ 25%

Кесте деректері бойынша автоматтандыру ішкі бақылаудың барлық негізгі көрсеткіштеріне айтарлықтай оң әсер етеді. Ерекше назар аударатын жайт – алаяқтықты анықтау көрсеткішінің 150%-ға артуы, бұл автоматтандырылған жүйелердің адам факторына қарағанда күдікті операцияларды анағұрлым тиімді анықтайтынын көрсетеді[10].

Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары бухгалтерлік есеп пен ішкі бақылау саласында жаңа мүмкіндіктер ашуда. ЖИ-дің негізгі қолданылу бағыттарына мыналар жатады: алаяқтықты анықтау – машиналық оқыту алгоритмдері қаржылық операциялардағы күдікті заңдылықтарды анықтай алады; болжамды талдау – ЖИ болашақ қаржылық көрсеткіштерді болжауға және тәуекелдерді алдын ала анықтауға көмектеседі; құжаттарды автоматты өңдеу – ЖИ шот-фактуралар мен басқа құжаттарды автоматты түрде тану, жіктеу және өңдеу мүмкіндігіне ие; үздіксіз аудит – ЖИ негізіндегі жүйелер барлық операцияларды үздіксіз тексеріп, ауытқуларды автоматты түрде хабарлай алады.

Қазақстанда ЖИ технологияларын бухгалтерлік есепке енгізу әлі бастапқы кезеңде. Алайда, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы және жасанды интеллект саласындағы мемлекеттік стратегия осы бағыттағы дамуды ынталандыруда. Ірі банктер мен ұлттық компаниялар ЖИ технологияларын қаржылық бақылауда қолдана бастаған. Мемлекеттік кіріс комитетінің салықтық мониторинг жүйесінде де ЖИ элементтері пайдаланылуда, бұл салық төлеушілердің тәуекел профилін автоматты түрде анықтауға мүмкіндік береді.

Қазақстанда бухгалтерлік есепті автоматтандыру процесінде бірқатар маңызды қиындықтар байқалады. Біріншіден, білікті мамандар тапшылығы – автоматтандырылған жүйелермен жұмыс істей алатын бухгалтерлер мен IT-мамандарға сұраныс жоғары. Екіншіден, жүйелерді енгізудің жоғары құны, әсіресе шағын және орта бизнес үшін маңызды кедергі болып табылады. Үшіншіден, кибер-қауіпсіздік мәселелері – автоматтандырумен бірге деректердің ағуы, кибер-шабуылдар және рұқсатсыз қол жеткізу қаупі артады. Төртіншіден, заңнамалық базаның тез өзгеруі жүйелерді үнемі жаңартуды талап етеді.

Бұл қиындықтарды шешу үшін мынадай шаралар ұсынылады: жоғары оқу орындарында бухгалтерлік есеп мамандарын даярлау бағдарламаларына IT-пәндерді енгізу; шағын бизнеске арналған мемлекеттік субсидиялар мен гранттар бағдарламасын әзірлеу; кибер-қауіпсіздік стандарттарын нығайту және ұлттық деректерді қорғау жүйесін дамыту; заңнамалық базаны цифрлық экономика талаптарына сәйкес жаңарту.

Бухгалтерлік есепті автоматтандыру Қазақстанның цифрлық экономика жағдайында ішкі бақылау жүйесінің тиімділігін арттырудың маңызды құралы болып табылады. Зерттеу нәтижелері автоматтандырудың ішкі бақылаудың барлық негізгі көрсеткіштеріне оң әсер ететінін көрсетті: қателік деңгейі 90%-ға азаяды, есеп беру уақыты 95%-ға қысқарады, алаяқтықты анықтау тиімділігі 150%-ға артады.

Қазақстанда автоматтандыру деңгейі салаларға қарай 28%-дан 87%-ға дейін ерекшеленеді, бұл елдің цифрлық дамуының біркелкі еместігін көрсетеді. Банк секторы мен ірі кәсіпорындар жоғары автоматтандыру деңгейіне жеткен, ал шағын бизнес пен ауыл шаруашылығы секторы қосымша мемлекеттік қолдауды қажет етеді.

Жасанды интеллект технологияларының дамуымен бухгалтерлік есеп пен ішкі бақылау жүйесі одан әрі жетілдіріліп, Қазақстанның қаржылық жүйесінің ашықтығы мен тиімділігі артатыны анық. Цифрлық трансформация – бұл тек технологиялық жаңарту емес, ол бүкіл қаржылық басқару мәдениетін өзгертуді талап ететін кешенді процесс. Мемлекеттік бағдарламалар, білім беру реформалары және бизнесті қолдау шаралары осы трансформацияның сәтті жүзеге асуына ықпал етуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Заңы, 2007 жылғы 28 ақпан, № 234-III.
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.
3. Ержанов М.С. Бухгалтерлік есеп теориясы: оқулық. – Алматы: Экономика, 2020. – 320 б.
4. Дюсембаев К.Ш. Аудит және ішкі бақылау: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 280 б.
5. Нұрсейитов Э.О. Бухгалтерлік есеп автоматтандыру негіздері. – Алматы: LEM, 2021. – 240 б.
6. Romney M.B., Steinbart P.J. Accounting Information Systems. – 15th ed. – Pearson, 2021. – 768 p.

7. COSO. Internal Control – Integrated Framework. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, 2013.
8. Möller K., Schäffer U. The role of ERP systems in management accounting // Journal of Accounting & Organizational Change. – 2020. – Vol. 16, No. 2. – P. 245-273.
9. Al-Htaybat K., von Alberti-Alhtaybat L. Big Data and corporate reporting: impacts and paradoxes // Accounting, Auditing & Accountability Journal. – 2017. – Vol. 30, No. 4. – P. 850-873.
10. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті. Кәсіпорындардың цифрландыру деңгейі бойынша статистикалық мәліметтер, 2025.
11. Васильев Ю.А. Автоматизация бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики // Бухгалтерский учет. – 2022. – № 5. – С. 34-42.
12. Kokina J., Davenport T.H. The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing // Journal of Emerging Technologies in Accounting. – 2017. – Vol. 14, No. 1. – P. 115-122.

УДК 336. 14:657.6

ИНТЕГРАЦИЯ ESG-КРИТЕРИЕВ В СИСТЕМУ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ерсаиынова М.Н.

Докторант 1 курса ОП Государственный аудит
ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан

Сембиева Л.М.

доктор экономических наук, профессор
ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается необходимость внедрения принципов ESG в практику государственного аудита и финансового контроля Казахстана. На основе анализа данных Высшей аудиторской палаты за 2024 год и Комитета внутреннего государственного аудита за 2025 год выявлены системные недостатки традиционных подходов к проверке бюджетных средств. Автором установлено, что текущая модель аудита не учитывает долгосрочные экологические и социальные последствия бюджетных расходов. Предлагаются конкретные направления интеграции ESG-факторов: оценка углеродного следа бюджетных программ, анализ социальной результативности госрасходов и проверка прозрачности управленческих процедур. Обосновывается, что внедрение ESG-критериев позволяет повысить качество публичного финансового контроля. В заключении сделан вывод, что ESG-ориентированный государственный аудит способствует достижению национальных целей устойчивого развития Казахстана.

Ключевые слова: государственный аудит, ESG, устойчивое развитие, финансовый контроль, публичные финансы, бюджетная эффективность, Казахстан.

Түйін сөздер: мемлекеттік аудит, ESG, тұрақты даму, қаржылық бақылау, мемлекеттік қаржы, бюджет тиімділігі, Қазақстан.

Key words: state audit, ESG, sustainable development, financial control, public finance, budget efficiency, Kazakhstan.

Введение

В последние годы в Казахстане система государственного аудита и финансового контроля демонстрирует значительную динамику своего развития. Это связано как с административными реформами, направленными на повышение прозрачности бюджетного процесса, так и с активной цифровизацией контрольных функций. Ключевым органом в этой сфере является Высшая аудиторская палата Республики Казахстан, которая осуществляет внешний государственный аудит, а также Комитет внутреннего государственного аудита Министерства финансов, отвечающий за внутренний контроль и мониторинг бюджетных программ.

Согласно отчёту Высшей аудиторской палаты, представленному Президенту Республики Казахстан в феврале 2025 года, в 2024 году было проведено 27 аудиторских мероприятий на 214 объектах с охватом финансовых средств на сумму порядка 11 трлн тенге. В результате проведённых проверок были выявлены финансовые нарушения на общую сумму 862 млрд тенге, что свидетельствует о масштабности проблем в сфере управления публичными финансами. При этом в

бюджет удалось возвратить 135 млрд тенге, что в пять раз превышает аналогичный показатель 2023 года [1].

1. Современное состояние государственного аудита в Казахстане: цифры и тенденции

Анализ деятельности органов государственного аудита за последние два года показывает устойчивый рост результативности контрольных мероприятий, хотя объёмы выявляемых нарушений остаются крайне высокими. Согласно данным Комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов Республики Казахстан, по итогам 2025 года было проведено 1 359 аудиторских мероприятий. При этом общий объём выявленных финансовых нарушений увеличился на 36% по сравнению с предыдущим периодом и составил 462,4 млрд тенге. Особенно важно, что благодаря оперативным мерам реагирования в бюджет было восстановлено и возмещено 418,4 млрд тенге, что составляет более 90% от суммы выявленных нарушений [2].

Кроме того, по материалам аудиторских проверок было возбуждено 61 уголовное дело и более 11 тысяч административных дел. Эти цифры свидетельствуют не только о высокой активности контрольных органов, но и о системных проблемах в сфере управления бюджетными средствами. Особого внимания заслуживает тот факт, что в 2025 году в рамках дистанционного мониторинга, осуществляемого без выезда на объекты контроля, было пресечено 1,5 трлн тенге нарушений на стадии реализации бюджетных программ. Речь идёт о завышении бюджетных запросов на этапе планирования, попытках вывода бюджетных средств под видом оплаты труда, завышении сметной стоимости строительства и других схемах [2]. Данный пример демонстрирует высокий потенциал цифровизации контрольных функций, который может быть использован и для внедрения ESG-аудита.

Таблица 1.

Показатели деятельности органов государственного аудита Казахстана (2024-2025 гг.)

Показатель	2024 год (Высшая аудиторская палата)	2025 год (Комитет внутреннего госаудита)
Количество аудиторских мероприятий	27	1 359
Охваченный объём финансовых средств	11 трлн тенге	данные не указаны
Выявлено нарушений	862 млрд тенге	462,4 млрд тенге
Возвращено в бюджет	135 млрд тенге	418,4 млрд тенге
Возбуждено уголовных дел	не указано	61
Возбуждено административных дел	не указано	более 11 000
Пресечено нарушений дистанционным мониторингом	не указано	1,5 трлн тенге

Источник: составлено автором по данным [1] и [2].

Представленная таблица наглядно демонстрирует, что, несмотря на впечатляющие суммы возвращённых средств, проблема нецелевого и неэффективного использования бюджетных ресурсов в Казахстане остаётся острой. Однако ни один из приведённых показателей не отражает экологического ущерба от реализованных проектов, не измеряет социальные результаты бюджетных расходов и не оценивает качество корпоративного управления в государственном секторе. Это и есть «слепые зоны» традиционного аудита, которые призван закрыть ESG-подход.

2. Экологическая компонента ESG в бюджетном процессе Казахстана

Переход к «зелёной экономике» и низкоуглеродному развитию является одним из стратегических приоритетов Казахстана, закреплённых в концепции перехода к «зелёной экономике» до 2050 года и стратегии углеродной нейтральности до 2060 года. Однако реализация этих амбициозных целей требует не только политической воли, но и эффективного контроля за тем, насколько бюджетные расходы соответствуют экологическим приоритетам.

Согласно данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, объём внутреннего материального потребления (показатель Целей устойчивого развития 8.4.2) на 2021 год составил 623,8 млн тонн. Этот показатель отражает количество сырья, материалов и топлива, использованных в национальной экономике, и напрямую связан с нагрузкой на окружающую среду [3]. Каждый бюджетный тенге,

вложенный в промышленность, строительство, транспорт или энергетику, создаёт определённый экологический след, который традиционный аудит не учитывает.

Министерство экологии и природных ресурсов Республики Казахстан запросило на реализацию трёх бюджетных программ в период 2023-2027 годов более 70 млрд тенге. В частности, на программу «Содействие ускоренному переходу Казахстана к «зелёной экономике» было предусмотрено 8,06 млрд тенге [4]. Однако, как показывает практика государственного аудита, эффективность этих расходов оценивается традиционными методами – без учёта реального сокращения выбросов парниковых газов, улучшения качества атмосферного воздуха и воды, снижения объёмов захоронения отходов.

Ситуация усугубляется тем, что многие экологические проблемы имеют накопленный характер. Например, по данным Министерства экологии, на территории Казахстана насчитывается более 3 млрд тонн промышленных отходов, значительная часть которых размещена с нарушениями экологических норм. Ликвидация этих отходов потребует десятков миллиардов тенге бюджетных средств в будущем. Если государственный аудит уже сегодня будет оценивать экологические риски новых проектов, можно избежать формирования новых «экологических долгов» перед будущими поколениями.

3. Социальная компонента ESG и оценка реальных результатов бюджетных расходов

Социальный аспект ESG (Social) фокусируется на том, как государственные расходы влияют на качество жизни населения, уровень бедности, доступность образования, здравоохранения и других публичных благ. Традиционный аудит, как правило, ограничивается проверкой целевого расходования средств и соблюдения процедур. Но можно ли считать эффективным расходование бюджетных средств, если школа построена, но дети в ней не учатся из-за отсутствия учителей или если больница работает, но качество медицинских услуг остаётся низким? Социальная компонента ESG требует ответов именно на такие вопросы.

В качестве наглядного примера можно привести результаты аудиторского мероприятия, проведённого Ревизионной комиссией по городу Шымкенту в сфере культуры. Общая сумма проверенных бюджетных средств и активов составила 10 275,0 млн тенге, из которых неисполнение бюджетных требований было допущено на сумму 3 497,0 млн тенге, что составляет 34% от общего объёма проверенных средств. При этом неэффективное планирование бюджетных средств оценивается в 758,6 млн тенге [5]. Иными словами, более трети ресурсов, направленных на культуру в данном регионе, были использованы с нарушениями или не принесли ожидаемого социального эффекта.

На республиканском уровне картина схожая. По поручению Главы государства в 2025 году были запланированы масштабные проверки исполнения бюджетов городов Астаны и Алматы, Северо-Казахстанской, Костанайской и Жамбылской областей, а также крупных квазигосударственных структур – фонда «Самрук-Қазына», национальных компаний «Казатомпром», KEGOC и других [1]. Примечательно, что в этих поручениях акцент делается не только на выявление финансовых нарушений, но и на оценку реальных результатов для граждан. Это свидетельствует о постепенном осознании важности социальной компоненты на высшем уровне государственного управления.

4. Управленческая компонента ESG и прозрачность государственных финансов

Третья составляющая ESG – Governance (управление) – связана с прозрачностью бюджетного процесса, качеством внутреннего аудита в государственных органах, противодействием коррупции, вовлечённостью граждан в обсуждение бюджетных приоритетов. Именно здесь у Казахстана есть определённые успехи, но также сохраняются значительные резервы для улучшения.

В корпоративном секторе Казахстана уже формируется культура ESG-отчётности. Согласно исследованию PwCKazakhstan «ТОП-50 лучших компаний по раскрытию ESG-информации» за 2025 год, в анализ вошли отчёты 98 компаний. Средняя оценка десяти лучших отчётов достигла 8,5 балла из 10 [6]. В ESG-рейтинге PwCKazakhstan лидируют портфельные компании фонда «Самрук-Қазына»: первое место заняла «Самрук-Энерго», второе – «Қазақстан Темір Жолы», четвёртое – «ҚазМұнайГаз», пятое – «Казатомөнеркәсіп» [7]. Эти компании публикуют нефинансовую отчётность, раскрывают данные о выбросах, социальных инвестициях, системе противодействия коррупции.

Однако для государственных органов и бюджетных учреждений обязательная ESG-отчётность пока отсутствует. Хотя порталы открытых бюджетов (например, open.egov.kz) предоставляют определённый массив данных, их интеграция в аудиторские процедуры остаётся фрагментарной. Государственный аудит в контексте управленческой компоненты ESG должен проверять: насколько публично доступна и понятна гражданам информация о расходах бюджета, учитываются ли

обращения и предложения граждан при формировании бюджетных программ, созданы ли в государственных органах эффективные системы внутреннего аудита и комплаенс-контроля.

Особого внимания заслуживает вопрос противодействия коррупции. По данным агентства по противодействию коррупции, ежегодно выявляются тысячи коррупционных правонарушений в бюджетной сфере. ESG-подход требует, чтобы государственный аудит оценивал не только наличие антикоррупционных процедур, но и их реальную эффективность, а также культуру прозрачности в государственных органах.

5. Практические рекомендации по внедрению ESG-аудита в Казахстане

На основе проведённого анализа состояния государственного аудита, экологической статистики, социальных показателей и практик корпоративной отчётности можно предложить следующие конкретные шаги по интеграции ESG-критериев в систему государственного финансового контроля Республики Казахстан.

Во-первых, необходимо нормативное закрепление ESG-подхода. Соответствующие разделы и требования должны быть включены в стандарты государственного аудита, утверждаемые Высшей аудиторской палатой. Речь идёт о дополнении существующих методик проверок блоками по оценке экологических и социальных эффектов, а также по анализу качества управления и прозрачности.

Во-вторых, требуется разработка системы индикаторов ESG-эффективности бюджетных расходов. Например, для экологической компоненты – объём выбросов парниковых газов на единицу бюджетных инвестиций, доля «зелёных» закупок в общем объёме государственных закупок, снижение энергоёмкости ВВП за счёт бюджетных программ. Для социальной компоненты – индекс удовлетворённости граждан качеством публичных услуг, уровень бедности, охват социальной помощью. Для управленческой – индекс прозрачности бюджетного процесса, количество коррупционных правонарушений на единицу бюджетных средств, доля государственных закупок, проведённых в конкурентной среде.

В-третьих, важно использовать цифровые технологии для автоматизации ESG-аудита. Успешный опыт Комитета внутреннего государственного аудита, которому в 2025 году удалось пресечь 1,5 трлн тенге нарушений с помощью дистанционного мониторинга, показывает, что цифровизация значительно повышает эффективность контроля [2]. По аналогии с этим можно создать информационную систему для сбора и анализа ESG-данных по всем бюджетным программам.

В-четвёртых, целесообразно провести пилотные проекты по ESG-аудиту в отдельных секторах. Наиболее подходящими для этого являются сфера экологии (где уже есть значительные бюджетные ассигнования – более 70 млрд тенге на 2023-2027 годы), социальной защиты и здравоохранения, а также квазигосударственный сектор, где компании уже имеют опыт подготовки ESG-отчётности.

В-пятых, необходимо обучение кадров органов государственного аудита методам ESG-анализа. Это требует переподготовки аудиторов, освоения ими методик оценки нефинансовых рисков, работы с большими данными и экологической статистикой.

Заключение

Интеграция ESG-критериев в государственный аудит Республики Казахстан является не просто теоретической новацией или данью международным трендам, а объективной практической необходимостью. Представленные в статье данные официальной статистики свидетельствуют о масштабности бюджетной системы (только одно аудиторское мероприятие охватывает до 11 трлн тенге) и значительном объёме выявляемых нарушений (до 862 млрд тенге в год). Однако эти цифры отражают лишь верхушку айсберга, поскольку традиционный аудит не видит экологических и социальных потерь, которые могут в разы превышать прямые финансовые нарушения.

Переход Казахстана к низкоуглеродной экономике, достижение целей устойчивого развития, повышение качества государственного управления – всё это невозможно без современного, ориентированного на будущее государственного аудита. ESG-подход предлагает именно такую комплексную рамку, объединяющую финансовую, экологическую, социальную и управленческую эффективность.

Успешный опыт цифровизации аудита в Казахстане (1,5 трлн тенге нарушений, пресечённых дистанционно), растущая культура ESG-раскрытия в корпоративном секторе (рейтинги PwC, 98 компаний), а также политическая воля, выраженная в поручениях Главы государства о проверке крупнейших бюджетных и квазигосударственных структур, создают благоприятные условия для внедрения ESG-аудита.

Список использованных источников:

1. Высшая аудиторская палата Республики Казахстан. Отчёт о деятельности за 2024 год. – Астана, 2025. [Данные представлены Президенту РК 21 февраля 2025 года]
2. Комитет внутреннего государственного аудита Министерства финансов Республики Казахстан. Итоги деятельности за 2025 год. – Астана, 2026.
3. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Система эколого-экономического учёта: счета материальных потоков. – Нур-Султан, 2024. URL: stat.gov.kz
4. Министерство экологии и природных ресурсов Республики Казахстан. Проекты бюджетных программ на 2023-2027 годы. – Астана, 2024.
5. Ревизионная комиссия по городу Шымкенту. Информация о результатах внешнего государственного аудита эффективности использования бюджетных средств и активов в сфере культуры. – Шымкент, 2025.
6. PwCKazakhstan. Шестой выпуск рейтинга «ТОП-50 лучших компаний по раскрытию ESG-информации». – Алматы, 2025.
7. PwCKazakhstan. ESG-рейтинг: «Самұрық-Қазына» компаниялар тобы үздіктер қатарында. – Алматы, 2025.

УДК 368

ЦИФРОВИЗАЦИЯ МЕХАНИЗМОВ СУБСИДИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В КАЗАХСТАНЕ: ВЛИЯНИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ

Зейнолла А.А., докторант,

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан

Аймурзина Б.Т., доктор наук, профессор,

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В условиях цифровой трансформации экономики Казахстана повышение эффективности государственной финансовой поддержки сельского хозяйства приобретает особую значимость. В статье рассматривается эволюция механизмов субсидирования аграрного сектора и переход от традиционных бумажных процедур к цифровым платформам Qoldau.kz и Единой государственной информационной системе субсидий (USIS/EGISS). Проанализированы ключевые направления цифровизации: электронная подача заявок, интеграция с государственными реестрами и налоговыми базами, использование спутниковых и геопространственных данных для автоматизации проверки и мониторинга субсидий. На основе статистических данных и современных научных исследований оценивается влияние цифровых решений на адресность, прозрачность и результативность программ субсидирования. Особое внимание уделено проблемам цифрового неравенства, качества исходной информации и институциональных ограничений, сдерживающих реализацию потенциала цифровых платформ. Результаты исследования позволили сформулировать предложения по дальнейшему совершенствованию цифровых механизмов субсидирования и повышению эффективности государственной финансовой поддержки агропромышленного комплекса Казахстана.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, государственная поддержка, субсидирование, цифровизация, информационная система, Qoldau, EGISS, эффективность.

Keywords: Agriculture, state support, subsidies, digitalization, information system, Qoldau, EGISS, efficiency.

Кілтсөздер: ауылшаруашылығы, мемлекеттік қолдау, субсидиялау, цифрландыру, ақпараттық жүйе, Qoldau, EGISS, тиімділік.

Сельское хозяйство традиционно относится к числу стратегических отраслей экономики Казахстана, обеспечивая продовольственную безопасность, занятость сельского населения и формирование экспортного потенциала страны [3][4]. В то же время аграрный сектор характеризуется высокой зависимостью от природно-климатических условий, ценовой волатильности и ограниченного доступа к финансовым ресурсам, что повышает значимость государственной финансовой поддержки как ключевого инструмента стабилизации и развития производства [4][6]. За последние годы объёмы бюджетного финансирования АПК и масштабов

субсидирования существенно выросли, однако в научных исследованиях отмечаются проблемы достаточности, адресности и результативности действующих мер поддержки [1][13-14].

В этих условиях особую актуальность приобретает цифровая трансформация механизмов субсидирования, предполагающая переход от фрагментированных бумажных процедур к сквозным электронным процессам, реализуемым через специализированные платформы Qoldau.kz и Единую государственную информационную систему субсидий (USIS/EGISS) [2][7]. Цифровизация призвана снизить транзакционные издержки для сельхозтоваропроизводителей, повысить прозрачность распределения бюджетных средств и усилить контроль за целевым использованием субсидий за счёт интеграции с государственными реестрами и использования пространственных данных [1][9]. Вместе с тем, как показывают современные исследования, реализация цифровых решений сталкивается с рядом вызовов, связанных с цифровым неравенством, качеством исходной информации и институциональными ограничениями, что требует комплексной оценки их влияния на эффективность финансовой поддержки сельского хозяйства [10][11][15].

Цель исследования – оценить влияние цифровизации механизмов субсидирования сельского хозяйства в Казахстане на эффективность государственной финансовой поддержки аграрного сектора. Для достижения цели в работе решаются следующие задачи:

- раскрыть роль субсидий в системе государственной поддержки АПК и основные тенденции их развития;
- охарактеризовать этапы цифровизации субсидирования (Qoldau, USIS/EGISS) и особенности цифровой инфраструктуры;
- на основе статистики и научных публикаций проанализировать динамику субсидий и фактического использования поддерживаемых ресурсов (на примере удобрений);
- выявить ключевые преимущества и ограничения цифровых механизмов субсидирования;
- сформулировать практические рекомендации по совершенствованию цифровых инструментов государственной поддержки сельского хозяйства.

Государственная финансовая поддержка сельского хозяйства в Казахстане включает широкий набор инструментов: бюджетные субсидии, льготное кредитование, гарантирование займов, инвестиционные преференции, меры по развитию инфраструктуры и страхования аграрных рисков [3][4]. Субсидии занимают особое место в этой системе, так как позволяют точно снижать затраты сельхозтоваропроизводителей на наиболее чувствительные для них элементы – проценты по кредитам, приобретение техники, минеральные удобрения, средства защиты растений, корма и т. п. [1][4].

Ряд исследований показывает, что несмотря на существенные объёмы государственной поддержки, эффективность отдельных субсидий остаётся невысокой. Так, при оценке эколого-экономической эффективности субсидирования минеральных удобрений для зерновых культур было получено значение интегрального коэффициента порядка 0,74, что указывает на недостаточную отдачу бюджетных средств с точки зрения урожайности и состояния почв [1]. Аналитические работы по финансированию аграрного сектора также фиксируют проблемы распределения субсидий между крупными и малыми хозяйствами, неравномерность доступа к программам поддержки и ограниченную прозрачность процедур [3][13].

Цифровизация механизмов субсидирования в этом контексте рассматривается как инструмент повышения эффективности и управляемости государственной поддержки. Переход к электронным платформам позволяет:

- стандартизировать и формализовать процедуры;
- уменьшить влияние человеческого фактора;
- интегрировать данные из различных государственных и отраслевых реестров;
- формировать массивы данных для последующей аналитики и оценки результативности программ.

Первым крупным шагом в цифровизации субсидий стала частная платформа Qoldau.kz, через которую в течение нескольких лет обрабатывалась значительная часть заявок на субсидии в АПК. Платформа обеспечивала электронную подачу заявок, прикрепление скан-документов и автоматизацию базовых проверок, что позволило сократить сроки рассмотрения и снизить административную нагрузку на сельхозпроизводителей [1][2]. По оценкам, через сервис субсидирования Qoldau были распределены сотни миллиардов тенге в пользу десятков тысяч хозяйств, прежде всего по направлениям инвестиционного субсидирования и поддержки растениеводства [2][14].

Однако концентрация ключевых процессов в руках частного оператора, а также ограниченная прозрачность внутренних алгоритмов вызвали дискуссию о необходимости переноса функций субсидирования в государственный контур. В научных и экспертных публикациях подчёркивалось, что

устойчивое развитие системы субсидий требует единой государственной платформы с чётко регламентированными правилами доступа и контроля [2][14].

Ответом на эти вызовы стал запуск Единой государственной информационной системы субсидий (USIS/EGISS), в которую были перенесены функции по приёму, обработке и мониторингу заявок на субсидии. С 2023 года именно USIS стала основным инструментом администрирования субсидий, а сервис субсидирования на Qoldau был отключён [8].

Ключевые особенности USIS/EGISS:

- интеграция с государственными реестрами (земельный кадастр, реестр сельхозтоваро производителей, налоговые базы);
- формирование электронной очереди заявок с учётом доступных бюджетных лимитов;
- возможность оперативного мониторинга распределения субсидий по направлениям, регионам и категориям получателей;
- использование геопространственных данных и спутникового мониторинга для подтверждения посевных площадей и фактического выполнения условий субсидирования [3][8][9].

Таким образом, цифровая трансформация привела к переходу от частично оцифрованных, но фрагментированных процедур к более целостной государственной цифровой экосистеме субсидирования.

Для иллюстрации взаимосвязи между механизмами субсидирования, цифровизацией и фактическим использованием ресурсов рассмотрим динамику субсидий на минеральные удобрения и объём их внесения в сельском хозяйстве Казахстана.

Специализированное исследование по эколого-экономической эффективности субсидирования удобрений фиксирует устойчивый рост бюджетных ассигнований на эти цели в 2020–2024 гг., при этом фактическое внесение удобрений длительное время остаётся ниже научно обоснованных норм [1]. В более поздних работах по финансированию аграрного сектора дополнительно отмечается, что к 2024-м годам вопросы интенсивности применения удобрений и сохранения плодородия почв остаются одними из ключевых ограничений роста производительности в АПК [3].

На основании опубликованных данных и аналитических оценок динамику можно обобщённо представить следующим образом.

Таблица 1.

Субсидии на минеральные удобрения и объём их применения в сельском хозяйстве Казахстана

Год	Объём субсидий на удобрения, млрд тг	Объём внесённых удобрений, млн т	Характеристика ситуации
2020	умеренный рост субсидий	около 1,0	Поддержка по действующим правилам, объёмы внесения ниже оптимальных [1][3].
2021	дальнейшее увеличение	около 1,1	Расширение поддержки, постепенный рост применения удобрений [1][3].
2022	заметный рост ассигнований	около 1,2	Увеличение перечня субсидируемых удобрений [1][3][11].
2023	высокие суммы, но слабый рост фактических объёмов	около 0,65	До внедрения новых механизмов объёмы внесения остаются недостаточными [1][3].
2024	резкое увеличение бюджетного финансирования	свыше 1,3	Введение авансового субсидирования, заметный рост фактического применения [1][3][11].

Составлено по данным исследований об эколого-экономической эффективности субсидирования удобрений и работ по финансированию аграрного сектора.

Из таблицы видно, что простое увеличение бюджетных сумм без корректировки механизма не обеспечивало адекватного роста фактического внесения удобрений. Лишь переход к более «жёстко завязанным» на результат схемам (авансовое субсидирование, связка с подтверждёнными объёмами внесения и цифровой фиксацией данных) приводит к заметному увеличению использования удобрений и повышению эффективности субсидий.

Для понимания влияния цифровизации на финансовую поддержку АПК важно учесть общий масштаб субсидий и динамику развития цифровых систем.

Таблица 2.

Развитие цифровых систем субсидирования и масштабы государственной поддержки АПК

Период	Основная система субсидирования	Характеристика цифровизации	Краткая оценка влияния
2020-2022	Qoldau.kz	Электронная подача заявок, частичная автоматизация проверок, частный оператор [1][2].	Сокращение сроков рассмотрения, рост объёмов субсидий, но ограниченная прозрачность и зависимость от частной платформы [2][14].
2023	Запуск USIS/EGISS	Перенос функций в государственную систему, интеграция с ключевыми реестрами [8][12].	Централизация данных и процессов, повышение управляемости и возможности для аналитики [8][12].
2024	USIS/EGISS + развитие «единого окна»	Электронная очередь, привязка к бюджетным лимитам, использование геоданных [8][9].	Улучшение прозрачности, возможность более точного таргетирования поддержки и контроля результатов [3][13].

Составлено на основе научных и официальных источников по цифровизации субсидирования сельского хозяйства Казахстана.

В совокупности это позволяет сделать вывод, что цифровые системы не просто «оцифровывают бумагу», а создают предпосылки для перехода к более управляемой и ориентированной на результат модели государственной поддержки.

Проведённый анализ показывает, что цифровизация механизмов субсидирования в Казахстане имеет двойственный эффект. С одной стороны, электронные платформы значительно упрощают доступ к программам поддержки, сокращают сроки обработки заявок, снижают транзакционные издержки и открывают возможности для оперативного мониторинга распределения бюджетных средств [12]. На примере субсидирования минеральных удобрений видно, что сочетание изменения механизма (авансовая схема) с цифровыми инструментами учёта и контроля позволяет добиться существенного увеличения фактического использования поддерживаемого ресурса, что повышает реальную результативность расходования бюджета [11].

С другой стороны, цифровизация не решает автоматически всех проблем эффективности субсидий. В научных работах подчёркивается, что сохраняются системные вопросы качества исходных данных в реестрах, цифрового неравенства между регионами и категориями сельхозпроизводителей, а также институциональной готовности к работе в цифровой среде [10]. Для части мелких и удалённых хозяйств ограниченный доступ к интернету и недостаточная цифровая грамотность становятся барьером для участия даже в формально открытых электронных системах.

Таким образом, цифровизация выступает необходимым, но не достаточным условием повышения эффективности государственной финансовой поддержки: её потенциал полностью раскрывается только в сочетании с улучшением содержания самих субсидий, структурными реформами и развитием человеческого капитала в сельской местности.

Целью настоящей работы было оценить влияние цифровизации механизмов субсидирования сельского хозяйства в Казахстане на эффективность государственной финансовой поддержки аграрного сектора. Проведённый теоретический и аналитический обзор позволил сделать несколько ключевых выводов.

Во-первых, субсидии остаются одним из центральных инструментов государственной поддержки АПК, однако эффективность отдельных направлений, в частности субсидирования минеральных удобрений, по оценкам исследований, пока недостаточна, о чём свидетельствуют низкие значения эколого-экономических показателей [2]. Во-вторых, переход от традиционных процедур к цифровым платформам Qoldau.kz и далее к государственной системе USIS/EGISS существенно изменил характер администрирования субсидий, обеспечив более быстрый и

формализованный процесс, возможность интеграции с государственными реестрами и формирования массивов данных для аналитики [12].

В-третьих, анализ динамики субсидий на удобрения и фактического объема их применения показывает, что сочетание цифровых инструментов с изменением механизма предоставления субсидий (например, авансовой схемой) способно приводить к заметному росту использования поддерживаемых ресурсов и повышению результативности бюджетных расходов [11]. Вместе с тем сохраняются вызовы цифрового неравенства, качества данных и институциональной адаптации, ограничивающие возможный эффект цифровизации [3][15].

Исходя из этого, представляется целесообразным развивать цифровую инфраструктуру субсидирования параллельно с совершенствованием содержательной части программ поддержки: усилением экологической направленности субсидий, более четким таргетированием на уязвимые группы производителей, расширением мер по повышению цифровой грамотности и доступу к инфраструктуре на селе. В дальнейшем результаты данного исследования могут быть использованы при формировании методики оценки эффективности финансовой поддержки сельского хозяйства в условиях цифровой трансформации и при подготовке диссертационного исследования по данной проблематике.

Статья написана в рамках проекта AP26100879 «Разработка и внедрение модели инклюзивного развития сельского хозяйства». Конкурс на грантовое финансирование по научным и (или) научно-техническим проектам на 2025–2027 годы (Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан).

Список использованных источников:

1. Сеитов С.К. Эколого-экономическая эффективность субсидирования удобрений в сельском хозяйстве Казахстана // Экономика региона. 2021. №4. С. 128–141.
2. Аналитический обзор по финансированию агропромышленного комплекса и макроэкономическим тенденциям в Казахстане (agr2018). 2018.
3. Есимхан Г., Сартанова Н., Жанибекова Г., Байшоланова К., Кузенбаева Е. Финансирование аграрного сектора Казахстана в современных условиях // Статистика, учет и аудит. 2024. №5 (95). С.176-189.
4. Лемещенко О.В., Накипова Г.Н., Белкина Е.Н. Аналитические аспекты государственной финансовой поддержки агропромышленного комплекса Казахстана // Вестник университета «Туран». 2021. №3. С.101-107.
5. Калиев Г.А., Молдашев А.Б. Вопросы продовольственной безопасности Казахстана // Проблемы агрорынка. 2021. №4. С.13-22.
6. Лухманова Г.К., Сыздыкбаева Н.Б., Байбулекова Л.А. и др. Оценка продовольственной безопасности в Республике Казахстан // Journal of Advanced Research in Law and Economics. 2018. Т. 9, №4. С.1337–1342.
7. Алибекова В., Абильдаев С., Шалдарбекова К. Анализ особенностей инвестиционной привлекательности сельского хозяйства Казахстана // EurasianJournalof Economicand Business Studies. 2023. Т. 6, №7. С. 146–157.
8. Лемещенко О.В., Накипова Г.Н., Белкина Е.Н. Аналитические аспекты государственной финансовой поддержки АПК Казахстана // Вестник университета «Туран». 2021. №3. С. 101-107.
9. Электронный реестр заявок на субсидии QOLDAU. SUBSIDIES. [Электронный ресурс]. URL: <https://subsidies.qoldau.kz> (дата обращения: 27.02.2026).
10. Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан. Официальные материалы о субсидировании агропромышленного комплекса. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.kz> (дата обращения: 01.03.2026).
11. Казахстан интенсивно внедряет современные цифровые решения в аграрном секторе // Официальный сайт Премьер-министра Республики Казахстан. 2025. [Электронный ресурс]. URL: <https://primeminister.kz> (дата обращения: 05.03.2026).
12. «Единое окно» для услуг по субсидированию в аграрном секторе на базе государственной информационной системы субсидий // Официальный сайт Правительства Республики Казахстан. 2025. [Электронный ресурс]. URL: <https://primeminister.kz> (дата обращения: 10.03.2026).

13. Efficiency of agriculture subsidies in Kazakhstan (Эффективность сельскохозяйственных субсидий в Казахстане) // Central European Journal of Public Policy. 2025. [Электронный ресурс, русская библиографическая запись]. (дата обращения: 15.03.2026).
14. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation: Kazakhstan (Мониторинг и оценка сельскохозяйственной политики: Казахстан). – Париж: OECD Publishing, 2025. [Электронный ресурс, русская библиографическая запись]. (дата обращения: 18.03.2026).
15. Цифровизация аграрного сектора Казахстана и её вклад в глобальную продовольственную безопасность // EmergingEurope. 2024. [Электронный ресурс, русская библиографическая запись]. (дата обращения: 20.03.2026).

ӘОЖ 338.1.003

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАНЫҢ ТАЛАПТАРЫ МЕН НОРМАЛАРЫНЫҢ САҚТАЛУЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Заурбекова Ляззат Едигеевна

«Қаржы және есеп»

кафедрасының аға оқытушысы

«Есеп және аудит» магистрі

М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.

Аңдатпа. Мемлекеттік сатып алу заңнамасының сақталуы бюджет қаражатының тиімді және мақсатты жұмсалуды қамтамасыз етудің маңызды шарттарының бірі болып табылады. Заң талаптарын орындау ашықтықты, әділ бәсекелестікті және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейтеді. Сонымен қатар, жаңа технологияларды енгізу, қоғамдық бақылауды кеңейту және мамандарды оқыту арқылы мемлекеттік сатып алу жүйесін одан әрі жетілдіруге болады. Осы талаптарды сақтау мемлекеттік органдар мен бизнес субъектілері арасындағы сенімді нығайтуға мүмкіндік береді, сонымен қатар мемлекеттің экономикалық тұрақтылығын арттырады.

Кілт сөздер: мемлекеттік мекемелер, сатып алу, құқық бұзушылықтар, мемлекеттік сатып алу, заңнама.

Аннотация. Соблюдение законодательства о государственных закупках является одним из важнейших условий обеспечения эффективного и целевого использования бюджетных средств. Выполнение требований закона усилит прозрачность, справедливую конкуренцию и борьбу с коррупцией. Кроме того, возможно дальнейшее совершенствование системы государственных закупок путем внедрения новых технологий, расширения общественного контроля и обучения специалистов. Соблюдение этих требований позволит укрепить доверие между государственными органами и субъектами бизнеса, а также повысит экономическую стабильность государства.

Ключевые слова: государственные учреждения, закупки, правонарушения, государственные закупки, законодательство.

Anatation: Compliance with public procurement legislation is one of the most important conditions for ensuring the effective and targeted use of budgetary funds. Compliance with the requirements of the law will strengthen transparency, fair competition and the fight against corruption. In addition, it is possible to further improve the public procurement system by introducing new technologies, expanding public control and training specialists. Compliance with these requirements will strengthen trust between government agencies and business entities, as well as increase the economic stability of the state.

Keywords: government agencies, procurement, offenses, public procurement, legislation. Мемлекеттік сатып алу – бұл мемлекеттік мекемелер мен ұйымдардың қажетті тауарларды, жұмыстарды және қызметтерді сатып алу тәртібін реттейтін маңызды сала. Қазақстан Республикасында мемлекеттік сатып алу процесі «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңымен және оған сәйкес қабылданған нормативтік-құқықтық актілермен реттеледі. Осы заңнаманың талаптарын сақтау бюджет қаражатының тиімді және мақсатты пайдаланылуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, бұл жүйе мемлекеттік шығындардың ашықтығын арттыруға, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға және бизнесті дамытуға ықпал етеді [1]. Мемлекеттік сатып алу заңнамасының негізгі талаптары

Мемлекеттік сатып алу жүйесінің басты қағидаттары – ашықтық, бәсекелестік, үнемділік және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл. Осыған байланысты, заңнама келесі талаптарды қамтиды:

1. Ашықтық және жариялылық – барлық мемлекеттік сатып алу рәсімдері электрондық мемлекеттік сатып алу веб-порталында өткізілуі тиіс. Тендерлік құжаттама мен нәтижелер көпшілікке қолжетімді болуы керек. Қатысушыларға ақпараттық тең қолжетімділік қамтамасыз етілуі қажет. Қоғамдық бақылау мүмкіндіктерін кеңейту арқылы азаматтық қоғамның рөлін арттыру.
2. Бәсекелестік және кемсітпеушілік – барлық әлеуетті жеткізушілерге тең мүмкіндіктер беріледі. Жеткізушілерді негізсіз шектеуге немесе артықшылық беруге тыйым салынады. Конкурсқа тек білікті және талаптарға сай келетін компаниялар жіберіледі. Шағын және орта бизнес субъектілерін қолдау шаралары қарастырылады.

Мемлекеттік сатып алу – бұл мемлекеттік мекемелер мен ұйымдардың қажетті тауарларды, жұмыстарды және қызметтерді сатып алу тәртібі.

Тиімділік және үнемділік - бюджеттік қаражат барынша тиімді жұмсалуды тиіс. Мемлекеттік сатып алу үдерісі «ең төменгі баға» немесе «ең үздік ұсыныс» қағидаттарына негізделуі керек. Сатып алынатын тауарлар мен қызметтердің сапасы қамтамасыз етілуі қажет.

1. Инновациялық және экологиялық таза шешімдерді қолдану арқылы ұзақ мерзімді тиімділікті арттыру.

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл - атып алу процесінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алу шаралары енгізіледі. Мемлекеттік сатып алу кезінде мүдделер қақтығысына жол берілмейді. Заңсыз әрекеттер анықталған жағдайда, кінәлі тұлғалар жауапкершілікке тартылады. Келісім-шарттардың орындалуын қадағалау және бақылау механизмдері күшейтіледі[1].

Қазақстан Республикасында мемлекеттік сатып алу бірнеше тәсілмен жүзеге асырылады:

- Ашық конкурс – ең кең таралған тәсіл, бәсекелестік пен ашықтықты қамтамасыз етеді;
- Баға ұсыныстарын сұрату – қысқа мерзімді сатып алулар үшін қолданылады;
- Бір көзден сатып алу – ерекше жағдайларда (мысалы, шұғыл қажеттілік немесе жалғыз жеткізуші болғанда) рұқсат етіледі;
- Электрондық дүкен арқылы сатып алу – стандартталған тауарлар мен қызметтерді жылдам сатып алу үшін тиімді құрал;
- Франчайзинг немесе ұзақ мерзімді келісімдер – стратегиялық маңызды салаларда тиімділікті арттыруға көмектеседі.

Заңнаманың сақталуын бақылау және бұзушылықтар Мемлекеттік сатып алу саласындағы заңнаманың орындалуын бірнеше уәкілетті органдар бақылайды:

- Қаржы министрлігі және оның ішкі аудит қызметтері;
- Мемлекеттік сатып алу жөніндегі уәкілетті орган;
- Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет;
- Қоғамдық және тәуелсіз аудит ұйымдары.

Заң талаптарын бұзу келесі жауапкершілікке әкелуі мүмкін:

- Әкімшілік жауапкершілік – айыппұлдар, келісім-шарттарды жарамсыз деп тану;
- Мемлекеттік сатып алуға қатысу құқығынан айыру – белгілі бір мерзімге тендерлерге қатысу мүмкіндігінен айыру;
- Қылмыстық жауапкершілік – заңсыз әрекеттер ауыр болған жағдайда (мысалы, жемқорлық немесе алаяқтық) сот ісі қозғалуы мүмкін;
- Материалдық шығынды өтеу міндеттемесі – мемлекетке келтірілген залал өтелуі тиіс[2].

Мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіру бағыттары:

1. Цифрландыру және автоматтандыру - мемлекеттік сатып алуларды толықтай цифрлық форматқа көшіру. Блокчейн және жасанды интеллект технологияларын енгізу арқылы деректердің бұрмалануына жол бермеу.
2. Қоғамдық бақылауды арттыру - азаматтық қоғам мен БАҚ-тың мемлекеттік сатып алу процесіне белсенді қатысуын ынталандыру. Барлық мүдделі тараптардың пікірін ескере отырып, жаңа ережелер енгізу.
3. Кәсіби кадрларды даярлау - мемлекеттік сатып алу саласындағы мамандарды оқыту және олардың біліктілігін арттыру. Халықаралық тәжірибені ескере отырып, үздік практикаларды енгізу.

Мемлекеттік сатып алу Веб-порталы (goszakup.gov.kz) - электрондық мемлекеттік сатып алудың электрондық қызметтеріне бірыңғай қолжетімділік нүктесін ұсынатын мемлекеттік ақпараттық жүйе [2].

Ол үшін жүйе тапсырыс берушілердің тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді жеткізуге қажеттіліктері туралы ақпаратты жариялауды, оларды шоғырландыруды, сатып алу рәсімдерін жүргізуді, өнім берушіні айқындауды, электрондық шарттар жасасуды және олардың мемлекеттік сатып алу веб-порталында орындалуын қамтамасыз етеді [1].

Мемлекеттік сатып алу веб-порталы мынадай функционалдылықты:

- процеске қатысушыларды тіркеу;
- мемлекеттік сатып алуды жоспарлау;
- электрондық мемлекеттік сатып алуды жүргізу, оның ішінде тапсырыс беруші мен әлеуетті өнім беруші арасында электрондық құжаттармен алмасу;
- жоспарланған, өткізілетін және жүзеге асырылған мемлекеттік сатып алу туралы ақпарат беру;
- мемлекеттік сатып алу тізіліміне енгізілетін мәліметтерді ұсыну және жариялау;
- статистика мен есептілікті қалыптастыру;
- өткізілген мемлекеттік сатып алулар туралы ақпарат жинау;
- түсіндірмелерді және нормативтік-анықтамалық ақпаратты жариялау қамтамасыз етеді [2].

Жүйе шешетін міндеттер:

- мемлекет мұқтажы үшін тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді сатып алуға бюджет шығыстарын төмендету;
- мемлекеттік тапсырысты қалыптастыру мен орналастырудың бірыңғай тәртібі;
- мемлекеттік сатып алу рәсімдерін өткізуге шығындарды қысқарту;
- әлеуетті жеткізушілер арасында тең бәсекелестік жағдайларын жасау;
- жинақталған ақпаратқа жылдам қол жеткізу;
- қағаз құжат айналымын айтарлықтай қысқарту;
- мемлекеттік сатып алу процесінің ашықтығы мен ашықтығын арттыру;
- мемлекеттік сатып алу процесінде құқық бұзушылықтар санын азайту.
- Электрондық мемлекеттік сатып алуға қатысу үшін ЭЦҚ болуы және өз ұйымын тапсырыс беруші, ұйымдастырушысына өнім беруші ретінде тіркеу талап етіледі[1].

Мемлекеттік сатып алу туралы шарттардың жобалары уәкілетті орган бекітетін тауарларды мемлекеттік сатып алу, жұмыстарды мемлекеттік сатып алу және көрсетілетін қызметтерді мемлекеттік сатып алу туралы үлгілік шарттарға сәйкес жасалады.

Тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің жекелеген түрлері бойынша уәкілетті орган мемлекеттік сатып алу туралы үлгілік шарттарды бекітуі мүмкін.

Тапсырыс беруші жеңімпазға мемлекеттік сатып алу веб-порталы арқылы электрондық цифрлық қолтаңбамен куәландырылған мемлекеттік сатып алу туралы шарттың жобасын жібереді.

Мемлекеттік сатып алу туралы шарттың жобасын конкурс, аукцион, баға ұсыныстарын сұрату тәсілдерімен мемлекеттік сатып алудың жеңімпазы мемлекеттік сатып алу туралы шарттың жобасы қоса берілген хабарлама мемлекеттік сатып алу веб-порталына келіп түскен күннен бастап үш жұмыс күні ішінде электрондық цифрлық қолтаңбасы арқылы куәландыруға тиіс.

Егер жеңімпаз деп айқындалған әлеуетті өнім беруші осы баптың 3-тармағында белгіленген мерзімдерде мемлекеттік сатып алу туралы шарттың жобасына қол қоймаса не мемлекеттік сатып алу туралы шартты жасасып, мемлекеттік сатып алу туралы шарттың орындалуын қамтамасыз етуді және (немесе) осы Заңның 26-бабына сәйкес соманы (болған кезде) енгізбесе, тапсырыс беруші үш жұмыс күні ішінде мемлекеттік сатып алу туралы шарттың жобасына қол қою қажеттігі туралы хабарлама жібереді.

Мемлекеттік сатып алу туралы шарттың орындалуын қамтамасыз ету мөлшерін мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушы мемлекеттік сатып алу туралы шарттың жалпы сомасының үш пайызы мөлшерінде белгілейді.

Өнім беруші мемлекеттік сатып алу туралы шарттың орындалуын қамтамасыз етудің және авансты қамтамасыз етудің (егер мемлекеттік сатып алу туралы шартта аванс көзделген жағдайда) мынадай түрлерінің бірін:

- өнім берушінің электрондық әмиянындағы ақшаны;
- электрондық құжат нысанында берілетін банк кепілдігін таңдауға құқылы. Осы Заңның 39-бабы 3-тармағының 4), 9), 17), 18), 20), 21), 23), 26), 31), 32), 35), 40) және 41) тармақшаларында және 50-бабында көзделген жағдайларда банк кепілдігін қағаз жеткізгіште беруге жол беріледі;
- уәкілетті орган қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау мен қадағалау саласындағы уәкілетті органмен келісу бойынша бекітетін, мемлекеттік сатып алу туралы шарттың орындалуын қамтамасыз ету және авансты қамтамасыз ету мақсаттары үшін үлгілік

сақтандыру шартына сәйкес жасалатын өнім берушінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандыру шартын таңдауға құқылы[1].

Мемлекеттік сатып алу туралы шартта мемлекеттік сатып алу туралы шарт бойынша міндеттемелерді орындамағаны не тиісінше орындамағаны үшін тұрақсыздық айыбы (айыппұл, өсімпұл) көзделуге тиіс. Тұрақсыздық айыбының мөлшері Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасына сәйкес міндеттемелерді ішінара орындамаған жағдайда, орындалмаған міндеттемелер сомасының 0,1%-ы мөлшерінде тұрақсыздық айыбы қолданылады. Бұл ретте тұрақсыздық айыбының жалпы сомасы шарттың жалпы сомасының 10%-нан аспауы тиіс.

Мемлекеттік сатып алу туралы шарт кез келген кезеңде бұзу туралы талапты қамтуға тиіс.

Тапсырыс беруші мен өнім беруші мемлекеттік сатып алу туралы шарт бойынша қабылданған міндеттемелерді толық орындаған жағдайда көрсетілген шарт орындалды деп есептеледі.

Мемлекеттік сатып алу туралы шарттың орындалғаны туралы құжаттар (тауарды қабылдау-тапсыру актісі, орындалған жұмыстар, көрсетілген қызметтер актісі, шот-фактура) электрондық нысанда ресімделеді.

Мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманың талаптары мен нормаларының сақталуын қамтамасыз ету үшін келесі ұсыныстарды қарастыруға болады:

1. Құқықтық реттеуді жетілдіру

Мемлекеттік сатып алу заңнамасын халықаралық стандарттарға сәйкестендіру. Заңнаманы түсіндіруге арналған ресми нұсқаулықтар мен түсіндірме актілерін әзірлеу.

2. Ашықтық пен айқындылықты арттыру

Барлық сатып алу процестерін электрондық форматта жүргізу. Мемлекеттік сатып алу порталында барлық тендерлік құжаттардың ашық қолжетімділігін қамтамасыз ету. Қоғамдық бақылауды күшейту үшін азаматтық қоғам ұйымдарының қатысуына мүмкіндік беру.

3. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендету

Тапсырыс беруші мен жеткізушілердің өзара әрекеттестігін барынша автоматтандыру. Мүдделер қақтығысын болдырмау үшін тәуелсіз аудитті енгізу. Мемлекеттік сатып алуға жауапты тұлғалардың біліктілігін арттыру және жауапкершілігін күшейту.

4. Мониторинг және бақылау жүйесін күшейту

Мемлекеттік аудит және бақылау органдарының рөлін арттыру. Заң бұзушылықтарды уақытылы анықтау үшін тәуекелдерді басқару жүйесін енгізу. Жеткізушілер мен тапсырыс берушілердің адалдық рейтингін қалыптастыру.

5. Қатысушылардың біліктілігін арттыру

Қорыта келе, мемлекеттік сатып алу саласындағы мамандарды тұрақты түрде оқыту. Электрондық сатып алу жүйесін қолдану бойынша оқыту курстарын ұйымдастыру. Мемлекеттік сатып алу заңнамасының өзгерістері туралы уақтылы ақпарат беру. Осы ұсыныстар мемлекеттік сатып алу жүйесінің ашықтығын, әділдігін және тиімділігін қамтамасыз етуге көмектеседі.

Цифрлық экономикадағы мемлекеттік сатып алу – электрондық цифрлық қолтаңбаны (ЭЦҚ) пайдалана отырып, веб-портал арқылы толық автоматтандырылған, ашық және айқын процесс. Негізгі талаптар: тендерлерді онлайн өткізу, шарттарды электронды тіркеу, өнім берушілердің мәліметтерін автоматты тексеру, бәсекелестікті қамтамасыз ету және бюджет қаражатын тиімді пайдалану

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мемлекеттік сатып алу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2024 жылғы 1 шілдедегі № 106-VIII ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2400000106>
2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік сатып алулары <https://goszakup.gov.kz/kz>
3. Мемлекеттік аудит / Оқулық. Тлеубаева С.А., Есильбаева Ж.Е. – Алматы: «KEMEL KITAP» баспасы, 2024. 222 бет.

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІ ДАЙЫНДАУДА САҚТАНДЫРУ КОМПАНИЯЛАРЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Заурбекова Ляззат Едигеевна

«Қаржы және есеп»

кафедрасының аға оқытушысы

«Есеп және аудит» магистрі

М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.

Андатпа: Сақтандыру компанияларының қызметі күрделі қаржылық операцияларға, ұзақ мерзімді міндеттемелерге және тәуекелдерді бағалау процестеріне негізделген. Мұндай жағдайларда қаржылық есептілік - компанияның ішкі жағдайын, қаржылық нәтижесін және клиенттер алдындағы міндеттемелерін шынайы көрсететін басты құрал болып табылады. Қаржылық есептіліктің дұрыстығы мен толықтығы компанияның беделі мен сенімділігіне, сондай-ақ қаржы нарығындағы тұрақтылығына тікелей әсер етеді.

Түйінді сөздер: инвесторлар, реттеуші органдар, акционерлер, сақтандыру резервтері, компания, қаржылық есептілік, табыстар мен шығындар

Аннотация: Деятельность страховых компаний основана на сложных финансовых операциях, долгосрочных обязательствах и процессах оценки рисков. В таких случаях финансовая отчетность является главным инструментом, объективно отражающим внутреннее положение компании, финансовые результаты и обязательства перед клиентами. Достоверность и полнота финансовой отчетности напрямую влияет на репутацию и надежность компании, а также стабильность на финансовом рынке.

Ключевые слова: инвесторы, регулирующие органы, акционеры, страховые резервы, компания, финансовая отчетность, доходы и затраты

Anotation: The activities of insurance companies are based on complex financial transactions, long-term liabilities and risk assessment processes. In such cases, the financial statements are the main instrument that objectively reflects the internal position of the company, financial results and obligations to customers. The reliability and completeness of the financial statements directly affects the reputation and reliability of the company, as well as stability in the financial market.

Insurance is an important financial mechanism that ensures the economic stability of society, aimed at protecting the interests of individuals and legal entities from unforeseen risks. In world practice, the institution of insurance is considered as one of the main factors of economic security and social stability. Therefore, the activities of insurance organizations are not limited to commercial purposes, but contribute to the sustainable development of the entire national economy.

Keywords: investors, regulators, shareholders, insurance reserves, company, financial statements, income and costs

Кіріспе

Қазіргі заманғы экономикалық қатынастар жүйесінде сақтандыру секторы ерекше маңызға ие салалардың бірі болып табылады. Қазақстан Республикасында сақтандыру нарығы соңғы жылдары елеулі дамып келеді. Қаржы нарығының осы сегменті халықтың сенімін арттыру, инвестициялық белсенділікті күшейту және әлеуметтік қорғау жүйесін жетілдіру бағытында маңызды рөл атқарады. Сақтандыру компаниялары жинақталған қаражатты экономиканың әртүрлі салаларына инвестициялау арқылы елдің қаржылық жүйесіне қосымша серпін береді. Осы тұрғыда сақтандыру ұйымдарының тұрақты қызмет етуі мен қаржылық жағдайының ашық болуы мемлекет пен қоғам үшін аса маңызды.

Қаржылық есептілік тек ішкі басқару үшін ғана емес, сонымен қатар сыртқы пайдаланушылар – инвесторлар, реттеуші органдар, акционерлер және қоғам үшін маңызды ақпарат көзі болып саналады. Сондықтан сақтандыру ұйымдарына қаржылық есептілікті дайындау барысында жоғары кәсіби жауапкершілік пен халықаралық стандарттарға сай талаптар қойылады [1].

Қаржылық есептілікті дайындауда сақтандыру компанияларына қойылатын талаптар - бұл тек техникалық немесе бухгалтерлік ережелер жиынтығы ғана емес. Ол - сақтандыру нарығының тұрақтылығы мен сенімділігін қамтамасыз ететін, экономикалық қауіпсіздікке қызмет ететін маңызды жүйе. Есептіліктің сапасы сақтандыру компаниясының қаржылық тұрақтылығын ғана емес, сонымен қатар оның қоғам алдындағы жауапкершілігін де айқындайды [1].

Қаржылық есептілік – бұл сақтандыру компаниясының қаржылық-шаруашылық қызметінің нәтижелері мен мүліктік жағдайы туралы жинақталған ақпарат жүйесі. Ол ұйымның белгілі бір есепті кезеңдегі қаржылық тұрақтылығы мен табыстылығын айқындайтын негізгі дерек көзі болып табылады. Сақтандыру секторының ерекшелігіне байланысты қаржылық есептіліктің құрылымы мен мазмұны өзге кәсіпорындарға қарағанда анағұрлым күрделі әрі көп қырлы болып келеді [1].

Сақтандыру компанияларының негізгі қызметі – сақтандыру тәуекелдерін қабылдау, сақтандыру сыйақыларын жинау және сақтандыру төлемдерін жүзеге асыру болып табылады. Сондықтан олардың қаржылық есептілігінде міндеттемелердің, резервтердің және сақтандыру операцияларынан түсетін табыстардың нақты көрсетілуі өте маңызды. Қаржылық есептіліктің әрбір элементі ұйымның төлем қабілеттілігі мен сенімділігін бағалауға мүмкіндік береді [3].

Қаржылық есептіліктің мәні – компанияның қаржылық жағдайын объективті түрде көрсету, ал маңызы – осы ақпарат негізінде дұрыс басқарушылық, инвестициялық және стратегиялық шешімдер қабылдау мүмкіндігін қамтамасыз етуінде. Есептілік арқылы сақтандыру ұйымы өз клиенттеріне, серіктестеріне және қадағалаушы органдарға өзінің тұрақтылығы мен адалдығын дәлелдейді [1].

Қаржылық есептіліктің негізгі міндеттері:

- компанияның активаторы мен міндеттемелерінің нақты көлемін көрсету;
- табыстар мен шығындардың құрылымын айқындау;
- сақтандыру резервтерінің қалыптасу тәртібін көрсету;
- компанияның қаржылық нәтижесін бағалау және оның болашақтағы даму мүмкіндіктерін болжау[1].

Сақтандыру компаниялары үшін есептіліктің маңызы, ең алдымен, олардың клиенттер алдындағы сенімділігін арттырумен байланысты. Себебі клиент сақтандыру ұйымына өз қаражатын сеніп тапсырады, ал бұл қаражаттың тиімді және ашық басқарылуы тек сапалы қаржылық есептілік арқылы дәлелденеді.

Сонымен қатар, қаржылық есептілік мемлекеттік органдар үшін де маңызды құрал болып табылады. Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі, сондай-ақ Ұлттық Банк сақтандыру ұйымдарының есептілігін негізге ала отырып, олардың қаржылық тұрақтылығын, резервтерінің жеткіліктілігін және заң талаптарын орындау деңгейін бақылайды.

Осылайша, қаржылық есептілік сақтандыру компаниялары қызметінің айнасы іспетті. Ол ұйымның сенімділігін, табыстылығын және ұзақ мерзімді тұрақтылығын бағалауға мүмкіндік береді. Сақтандыру нарығында бәсекелестіктің күшеюі мен халықаралық стандарттардың енгізілуі жағдайында қаржылық есептіліктің сапасы мен айқындығы сақтандыру компаниясының табысты дамуының негізгі шарты болып қала береді.

Сақтандыру компанияларының қаржылық есептілігін дайындау процесі жоғары кәсіби жауапкершілікті, заңнамалық нормаларды және халықаралық стандарттарды қатаң сақтауды талап етеді. Себебі сақтандыру қызметі халықтың және ұйымдардың мүліктік мүдделерін қорғауға бағытталғандықтан, мұнда қаржылық ақпараттың дәлдігі мен ашықтығы ерекше маңызға ие.

Қаржылық есептілікті дайындауда қойылатын талаптар негізінен екі бағытқа бөлінеді: ұлттық заңнамалық талаптар және халықаралық қаржылық есеп стандарттарына (IFRS) сәйкестік талаптары [5].

Қазақстан Республикасында сақтандыру ұйымдарының есеп жүргізуі мен есептілігін дайындау тәртібі келесі негізгі құжаттармен реттеледі:

- «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Республикасының Заңы;
- Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің нормативтік-құқықтық актілері;
- IFRS 17 «Сақтандыру келісімшарттары» және IFRS 9 «Қаржы құралдары» халықаралық стандарттары;
- Сақтандыру қызметі туралы заң және оған сәйкес ережелер[5].

Қаржылық есептілікті дайындауда сақтандыру ұйымдарына қойылатын негізгі талаптар төмендегідей:

1. Шынайылық және дәлдік. Қаржылық есептілік сақтандыру компаниясының нақты қаржылық жағдайын толық және объективті түрде көрсетуі тиіс. Барлық табыстар, шығындар, міндеттемелер мен активтер нақты құжаттармен дәлелденіп, есеп саясатына сәйкес көрсетіледі.

2. Толықтық және уақтылылық. Есепті кезеңде болған барлық операциялар есепке алынуы керек және есептілік белгіленген мерзімде уәкілетті органдарға тапсырылуы шарт. Бұл сақтандыру нарығында тәртіп пен сенімділікті қамтамасыз етеді.

3. Сәйкестік және салыстырмалылық. Қаржылық есептілік халықаралық стандарттарға және алдыңғы есепті кезеңдердегі көрсеткіштермен салыстыруға мүмкіндік беретін форматта

дайындалады. Бұл өзгерістердің себептерін талдауға және компания қызметінің динамикасын бағалауға көмектеседі [5].

4. Ашықтық және түсініктілік. Есептілік сыртқы пайдаланушыларға – инвесторлар, клиенттер, акционерлер мен қадағалаушы органдарға түсінікті тілде дайындалуы тиіс. Қаржылық ақпаратта жасырылған немесе бұрмаланған деректер болмауы керек.

5. Резервтер мен міндеттемелерді дұрыс бағалау. Сақтандыру ұйымдарының басты ерекшелігі - болашақта орындалуға тиіс міндеттемелер бойынша сақтандыру резервтерін құру. Резервтердің жеткіліктілігін қамтамасыз ету - қаржылық есептіліктің маңызды бөлігі. Оларды есептеу әдістемесі ұлттық заңнама мен халықаралық стандарттарда нақты белгіленген.

6. Түсініктемелік жазбалардың болуы. Қаржылық есептіліктің ажырамас бөлігі ретінде түсініктемелік жазбалар дайындалады. Онда қолданылған есеп саясаты, резервтерді бағалау әдістері, тәуекелдерді басқару тетіктері және маңызды қаржылық көрсеткіштер туралы қосымша ақпарат беріледі.

IFRS 17 стандартының енгізілуі сақтандыру компанияларының есеп жүргізу жүйесіне түбегейлі өзгерістер әкелді. Бұл стандарт сақтандыру келісім-шарттары бойынша табыстар мен шығындарды мойындау тәртібін, міндеттемелердің әділ құнын анықтау принциптерін және есептіліктің ашықтығын арттыру талаптарын нақты айқындайды. Осы арқылы сақтандыру ұйымдарының қаржылық нәтижелерін халықаралық деңгейде салыстыру жеңілдей түсті [5].

Сақтандыру компанияларының есептілігі тек қаржы көрсеткіштерін ұсынумен шектелмейді. Ол ұйымның басқару сапасын, тәуекелдерді бағалау жүйесін және болашақта төлем қабілеттілігін сақтап қалу мүмкіндігін де көрсетеді. Сондықтан есептілікті дайындау кезінде бухгалтерлер мен қаржы мамандары жоғары кәсіби этиканы, дәлдікті және жауапкершілікті сақтауы қажет.

Сақтандыру компанияларының қызметі жоғары деңгейдегі қаржылық тәуекелдермен және ұзақ мерзімді міндеттемелермен байланысты болғандықтан, олардың қаржылық есептілігін бақылау мен аудит жүргізу ерекше маңызға ие. Қаржылық есептілікті бақылаудың басты мақсаты – компанияның қаржылық жағдайын шынайы бағалау, есеп жүргізудің заңдылықтарын тексеру және қаржылық ақпараттың дұрыстығына сенімділік орнату.

Бақылау жүйесі екі деңгейде жүзеге асырылады: ішкі бақылау (ішкі аудит) және сыртқы бақылау (тәуелсіз аудит және мемлекеттік қадағалау).

Ішкі бақылау – бұл компанияның өз ішінде ұйымдастырылған басқару және есеп жүргізу жүйесін қадағалау механизмі. Оның негізгі мақсаты – қаржылық операциялардың зуава және ішкі саясатқа сәйкестігін тексеру, алаяқтықтың алдын алу және есептіліктегі қателерді болдырмау. Ішкі аудит қызметі сақтандыру ұйымының құрылымдық бөлімшесі болып табылады және тікелей директорлар кеңесіне немесе басшылыққа бағынады.

Ішкі аудиттің міндеттері мыналар:

- бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептіліктің дұрыстығын тексеру;
- компания активтерін тиімді пайдалануын бағалау;
- сақтандыру резервтерін қалыптастыру мен қайта есептеу дұрыстығын бақылау;
- тәуекелдерді басқару және ішкі бақылау жүйесінің тиімділігін талдау.

Сыртқы аудит – бұл сақтандыру компаниясының қаржылық есептілігін тәуелсіз кәсіби аудиторлар тексеретін процесс. Сыртқы аудиттің негізгі мақсаты – қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарға сәйкестігін бағалау және оның шынайылығына тәуелсіз пікір білдіру. Сыртқы аудит барысында аудиторлар келесі мәселелерге ерекше назар аударады:

- есеп саясаттарының заңнама мен IFRS талаптарына сәйкестігі;
- сақтандыру резервтерінің және міндеттемелерінің дұрыс есептелуі;
- табыстар мен шығындардың толық көрсетілуі;
- тәуекелдерді бағалау мен активтерді басқару жүйесінің тиімділігі.

Аудиторлық тексеріс қорытындысы бойынша аудиторлық есеп (қорытынды) жасалады. Бұл құжат қаржылық есептіліктің сенімділігі мен дұрыстығы жөнінде ресми пікір білдіреді және ол компанияның беделіне тікелей әсер етеді. Егер аудиторлық есеп оң болса, сақтандыру компаниясы инвесторлар мен клиенттердің алдында сенімді серіктес ретінде танылады.

Қаржылық есептілікті дайындауда сақтандыру компанияларына қойылатын талаптар ерекше маңызға ие. Бұл талаптар Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Заңымен, Халықаралық қаржылық есеп стандарттарымен (әсіресе IFRS 17 «Сақтандыру келісімшарттары» стандартымен), сондай-ақ Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің нормативтік актілерімен белгіленеді. Аталған талаптар есептіліктің дұрыстығын, толықтығын, уақтылығын және ашықтығын қамтамасыз етуге бағытталған.

Сақтандыру ұйымдары үшін ең маңызды талаптардың бірі – сақтандыру резервтерін есептеу мен тану тәртібін нақты сақтау. Резервтердің жеткіліктілігі мен әділ бағалануы компанияның төлем қабілеттілігіне тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, есептілік табыстар мен шығындарды дұрыс шектеу, активтер мен міндеттемелерді әділ бағалау, тәуекелдер мен шарттық міндеттемелердің ашық көрсетілуін қамтуы тиіс.

Қаржылық есептілікті дайындауда ішкі бақылау жүйесінің сапасы мен тәуелсіз аудиттің рөлі де маңызды. Бұл есептің объективтілігі мен сенімділігін қамтамасыз етіп, сақтандыру компаниясының беделін арттырады. Мемлекеттік органдар тарапынан қадағалау мен талаптардың болуы есептілік сапасын жақсартып, қаржы нарығындағы тұрақтылықты нығайтады.

Жалпы алғанда, сақтандыру компанияларының қаржылық есептілігін қалыптастыруда қойылатын талаптарды сақтау – бұл тек заңдық міндет емес, сонымен қатар корпоративтік басқарудың мәдениеті мен кәсіби жауапкершіліктің көрсеткіші. Қаржылық есептілікті халықаралық стандарттарға сай етіп жүргізу сақтандыру секторының ашықтығын арттырып, инвесторлар мен клиенттердің сенімін күшейтеді. Болашақта есептілікті цифрландыру және автоматтандыру арқылы бұл талаптардың орындалуын жеңілдету сақтандыру нарығының тиімді дамуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, сақтандыру компанияларының қаржылық есептілігін дайындау – бұл ұйымның қаржылық тұрақтылығын, сенімділігін және қызметінің ашықтығын айқындайтын негізгі процесс болып табылады. Мұндай есептіліктің басты мақсаты – сақтандыру қызметінің нәтижелерін әділ көрсету, компанияның төлем қабілеттілігі мен резервтерінің жеткіліктілігін дәлелдеу, сондай-ақ нарық қатысушыларына толық әрі сенімді ақпарат ұсыну. Қаржылық есептілікті дайындаудағы талаптар сақтандыру компанияларының сенімділігін, төлем қабілеттілігін және нарықтағы тұрақтылығын қамтамасыз ететін басты құрал болып табылады. Талаптардың сақталуы – бұл ұйым қызметінің ашықтығын арттыруға, тұтынушылардың сенімін нығайтуға және елдегі сақтандыру нарығының беделін көтеруге ықпал ететін маңызды фактор.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» 2007 жылғы 28 ақпандағы № 234-III Қазақстан Республикасының Заңы (2026.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000234>
2. Сақтандыру қызметі туралы заң <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000126>
3. Сақтандырудың математикалық модельдері. Оқу-әдістемелік құрал. /Бісмағұл Р.С.Қостанай: А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, 2021. – 64б.
4. Сақтандыру ісі: Оқу құралы /Ахметжанов Б., Кочкина Г.А., Тажибекова К.Б., Уразбеков А.Қ.; Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті. - Қарағанды: ҚарМТУ баспасы, 2011.- 93 б.
5. «Сақтандыру шарттары» халықаралық қаржылық есептілік стандартын енгізу (ХҚЕС 17) [file:///C:/Users/Serik/Downloads/_gluster_2022_7_21_c160e1645ca0ca5ebfb94bb07f4f0f2f_origin.al.304089%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Serik/Downloads/_gluster_2022_7_21_c160e1645ca0ca5ebfb94bb07f4f0f2f_origin.al.304089%20(2).pdf)

О ПОКАЗАТЕЛЕ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ В СООТВЕТСТВИИ С НОВЫМ НАЛОГОВЫМ КОДЕКСОМ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ержанов М.С.

академик экономических наук, д.э.н.,
профессор высшей школы финансов и учета университета «Туран»,
г. Алматы, Казахстан,

Ержанов А.К.,

д.э.н., профессор кафедры «Учет, аудит и статистика»
Алматинского гуманитарно-экономического университета,
г. Алматы, Казахстан,

Ержанова А.М.

д.э.н., доктор экономики Турции, ассоциированный профессор
высшей школы финансов и учета университета «Туран»,
г. Алматы, Казахстан,
г. Коньялы, Турция,

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы налоговой системы РК в соответствии с новым Налоговым Кодексом, с учетом изменений и дополнений. Проведенный авторами анализ термина «налоговая нагрузка» позволил сделать вывод о многоцелевом характере его применения. Авторские подходы по расчету налоговой нагрузки, которые разделены на две группы в зависимости от характера решаемых задач, имеют важное теоретическое и практическое значение. Одна группа методов предусматривает всевозможные подходы к количественной оценке показателя налоговой нагрузки предприятия. Другая группа объединяет методы оценки номинальной величины налоговой нагрузки на уровне предприятия. В статье авторы используют показатели, формируемые в бухгалтерском учете и отражаемые в качестве статей финансовой отчетности. Ими предлагается добавить в совокупность оценок такие обобщающие показатели: налоговая нагрузка на доходы предприятия; налоговая нагрузка на среднегодовую валюту баланса; налоговая нагрузка на среднегодовую сумму собственного капитала; налоговая нагрузка на прибыль до налогообложения.

Ключевые слова: налоговая система, налоговая нагрузка, налоговая, финансовая отчетность, классификация показателей, методика расчетов, коэффициенты, методы учета.

Андатпа. Мақалада өзгерістер мен толықтыруларды ескере отырып, жаңа Салық кодексіне сәйкес ҚР салық жүйесінің өзекті мәселелері қаралады. Авторлар жүргізген «салық жүктемесі» терминін талдау оны қолданудың көп мақсатты сипаты туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Шешілетін міндеттердің сипатына қарай екі топқа бөлінген салық жүктемесін есептеу жөніндегі авторлық тәсілдердің маңызды теориялық және практикалық мәні бар. Әдістердің бір тобы кәсіпорынның салықтық жүктемесінің көрсеткішін сандық бағалаудың барлық мүмкін тәсілдерін көздейді. Басқа топ кәсіпорын деңгейінде салық жүктемесінің номиналды шамасын бағалау әдістерін біріктіреді. Мақалада авторлар бухгалтерлік есепте қалыптастырылатын және қаржылық есептіліктің баптары ретінде көрсетілетін көрсеткіштерді пайдаланады. Олар бағалаулар жиынтығына мынадай жинақтаушы көрсеткіштерді қосуды ұсынады: кәсіпорынның кірісіне салық жүктемесі; теңгерімнің орташа жылдық валютасына салық жүктемесі; меншікті капиталдың орташа жылдық сомасына салық жүктемесі; салық салынғанға дейінгі пайдаға салынатын салық жүктемесі.

Түйінді сөздер: салық жүйесі, салық жүктемесі, салық, қаржылық есептілік, көрсеткіштерді жіктеу, есептеу әдістемесі, коэффициенттер, есепке алу әдістері.

Abstract. The article discusses topical issues of the tax system of the Republic of Kazakhstan in accordance with the new Tax Code, taking into account changes and additions. The authors' analysis of the term "tax burden" made it possible to conclude about the multipurpose nature of its use. Author's approaches to calculating the tax burden, which are divided into two groups depending on the nature of the tasks being solved, have important theoretical and practical significance. One group of methods provides for all kinds of approaches to quantifying the indicator of the tax burden of an enterprise. Another group combines methods for assessing the nominal tax burden at the enterprise level. In the article, the authors use indicators formed in accounting and reflected as items of financial statements. They propose to add such generalizing indicators to the set of assessments: tax burden on corporate income; tax burden on the average annual balance sheet currency; tax burden on the average annual amount of equity; tax burden on profit before tax.

Keywords: tax system, tax burden, tax, financial reporting, classification of indicators, calculation method, ratios, accounting methods.

В Республике Казахстан внесены и приняты существенные изменения и дополнения в Налоговый Кодекс РК по состоянию на 15 сентября 2025 г. Эти изменения и дополнения вводятся в Казахстане с 1 января 2026 г. Новый налоговый Кодекс РК состоит из 25 разделов, 90 глав и 780 статей [1]. В соответствии с измененной системой налогообложения предприятий еще более актуальным становятся задачи эффективного управления налогообложением, оптимизация налоговых обязательств, основанных на результатах налогового анализа. Проблемам методологии и организации налогового анализа была посвящена первая монография казахстанских авторов [2]. Результатом налогового анализа должна быть оптимизация общего уровня налоговых издержек и снижение налоговой нагрузки. Анализ налоговой нагрузки – это один из важнейших элементов налогового анализа. Проведенный авторами анализ термина «налоговая нагрузка» позволил сделать вывод о многоцелевом характере его применения. Это скорее всего можно рассматривать как недостаток, связанный с неустановившейся терминологией налогового анализа. Употребляя понятие «налоговая нагрузка», авторы публикаций обозначают иногда один количественный, а иногда группу, включающую количественные и качественные показатели оценки влияния налогообложения на результаты финансово-экономической деятельности предприятия [3,4,5].

В настоящее время нет единого определения понятия налоговой нагрузки, но это не означает, что определения отсутствуют вообще. В большинстве дефиниций сущность определяется через методы исчисления, с учетом различий показателей, и проблема единого определения заключается в несогласованности авторских подходов к оценке влияния налогового фактора. Методик расчета налоговой нагрузки для принятия управленческих решений на предприятии предлагается достаточно много. На практике и в теории имеют место многочисленные, значительно отличающиеся друг от друга методы оценки налоговой нагрузки предприятия, классифицировать которые возможно по нескольким основаниям. В научных публикациях [3-5] встречается классификация существующих методик математически формализованного расчета налоговой нагрузки на основе использования суммовых или мультипликативных моделей. В рамках суммовых моделей налоговая нагрузка определяется по каждому из налогов на соответствующий показатель финансового состояния предприятия. Мультипликативные модели предусматривают определение единого, интегрального критерия или их совокупности, позволяющих отслеживать степень взаимного влияния налогов при определении тяжести налогового бремени, за что подвергаются критике, в связи с тем, что неизбежно смешивают несопоставимые влияющие факторы. Среди имеющихся на сегодняшний день подходов к оценке налоговой нагрузки следует выделить официальные и предлагаемые учеными методики. Большая часть из них являются результатами авторских научных исследований, отражающих специфическую направленность исследований. Официальные методики, нормативно утвержденные, отвечающие потребностям межбюджетного регулирования и налогового администрирования. Официальными считаются методики, разработанные для расчета налоговой нагрузки налогоплательщиков, применяемая налоговыми органами для целей налогового контроля в качестве одного из критериев проведения налоговых проверок. В соответствии с новым Налоговым Кодексом РК министерство финансов РК подготовило Правило расчета коэффициента налоговой нагрузки, который будет применяться с 1 января 2026 г. Коэффициент налоговой нагрузки будет определяться по следующей формуле:

$$КНН = \frac{\Sigma_{Н+оп}}{сгд} \times 100\%$$

где КНН – коэффициент налоговой нагрузки; Н и ОП – сумма начисленных налогов и других обязательств в бюджет, налогов, уплаченные в иностранные государства и КПН, удержанного у источника выплаты, отраженных в налоговой отчетности, за исключением ИПН и КПН, облагаемого у источника выплаты, таможенных платежей, НДС и акцизов, уплаченных при импорте товаров, НДС, в случае если по итогам календарного года общая сумма налога сложилась с отрицательным значением; СГД – сумма совокупного дохода юридического лица без учета корректировок или дохода ИП, полученного совокупно за отчетный налоговый период.

Авторские подходы по расчету налоговой нагрузки можно разделить на две группы в зависимости от характера решаемых задач. Одна группа методов предусматривает всевозможные подходы к количественной оценке показателя налоговой нагрузки предприятия. Такие методы используются для анализа реального уровня налоговой нагрузки и оценки возможностей ее оптимизации при принятии решений об изменении условий деятельности в будущем. При подходах к оценке налоговой нагрузки для целей принятия управленческих решений на уровне предприятия, информационной базой служат фактические данные бухгалтерского и налогового учета. Суммы

фактических налоговых платежей за определенный период времени соотносятся с реальными показателями деятельности предприятия за тот же период. Это нужно в целях анализа структуры и динамики налоговой нагрузки в прошлых периодах для оценки оптимальности уровня налоговых платежей или в контрольных целях. Другая группа объединяет методы оценки номинальной величины налоговой нагрузки на уровне предприятия, нацеленные на количественный анализ влияния изменений налоговой политики на состояние налоговых баз на уровне налогоплательщиков. Особенность этой методики является расчет суммы налоговых платежей по формулам, отражающим взаимосвязь размера каждого из этих платежей с элементами, формирующими результирующие показатели деятельности. Среди существующих методик расчета фактической налоговой нагрузки (группа 1) можно выделить общеприменимые, т. е. те, которые при желании может использовать любое предприятие, а также специальные методики, разработанные для использования в частных случаях. Большинство предлагаемых методик можно отнести к общеприменимым, авторы которых предлагают использовать одновременно несколько показателей налоговой нагрузки для наиболее полной оценки влияния налогообложения на результаты финансово-хозяйственной деятельности конкретного предприятия. Различные предлагаемые методики расчета налоговой нагрузки были еще несколько лет тому назад подробно описаны в работах ряда авторов из СНГ (Кирова Е.А., Крейнина М.Н., Литвин М.И., Остривенко Т.К., Пасько О.Ф. и др.). Мы их изучили, привели свою точку зрения в монографии [2]. Но до сих пор нет единого мнения и идет полемика в научных кругах по данной проблеме. Большинство авторов предлагают использовать более одного оценочного показателя налоговой нагрузки: соотношение суммы налоговых платежей к расходам, связанным с производством и реализацией продукции, к выручке от реализации продукции. Так же в литературе предлагается совокупность относительных показателей налоговой нагрузки в виде соотношения отдельных налогов и групп налогов с конкретным источником их покрытия, в числе которых выручка от продаж, себестоимость, чистая прибыль, прибыль до налогообложения и т. д. Методики можно классифицировать по использованию источников информации для расчета относительных показателей налоговой нагрузки. Так авторы используют показатели, формируемые в бухгалтерском учете и отражаемые в качестве статей финансовой отчетности. Предлагается добавить в совокупность оценок такие обобщающие показатели: налоговая нагрузка на доходы предприятия; налоговая нагрузка на среднегодовую валюту баланса; налоговая нагрузка на среднегодовую сумму собственного капитала; налоговая нагрузка на прибыль до налогообложения. В качестве числителя во всех этих обобщающих показателях принимается сумма всех налоговых платежей. Использование совокупности частных и обобщающих показателей, по мнению авторов, позволяет с различной степенью детализации, в зависимости от поставленной управленческой задачи, рассчитать налоговую нагрузку, используя в расчетах показатели, отражаемые в отчетности предприятия. Большинство методик отличаются тем, что отсутствует единый подход в формировании числителя при расчете налоговой нагрузки, поскольку налоги не являются единственным видом обязательных платежей. Кроме налогов при исчислении налоговой нагрузки принимают в расчет отчисления и взносы социального назначения, таможенные платежи, сборы. Одним из классификационных оснований является учет авторами при оценке относительной налоговой нагрузки *методов подготовки бухгалтерской и налоговой информации*. Большинство методик не различает показатели, полученные при применении метода начисления, и показатели, исчисленные по кассовому методу, которые являются несопоставимыми. К недостаткам ряда предлагаемых подходов следует отнести *игнорирование учетных методов*, используемых при формировании числителя и знаменателя в показателях относительной налоговой нагрузки. Следует различать показатели деятельности предприятия, полученные при применении метода начисления, суммы начисленных налогов, и показатели, исчисленные по кассовому методу, суммы уплаченных налогов. Сумма налогов, начисленных за отчетный период, и сумма фактически уплаченных за этот же период времени может значительно различаться. Некоторые авторы, придерживаясь аналогичного подхода, указывают, что количественное различие показателей возникших (начисленных) налоговых обязательств и сумм уплаченных налогов требуют уточнения самого понятия налоговой нагрузки. Кроме основных методов учета (метод начисления и кассовый) авторы выделяют третий – балансовый метод, с которым связана соответствующая группа показателей – задолженность по платежам в бюджетную систему на определенную дату. Согласно такого подхода некоторые авторы предлагают комплекс показателей налоговой нагрузки, включающий три следующие группы:

1. *Показатели, сформированные в соответствии с методом начисления:*

- коэффициент налогообложения выручки представляет собой соотношение налоговых издержек, связанных с выручкой (акцизы, НДС за минусом возмещаемых), и величины выручки (нетто) от продажи продукции;
- коэффициент налогообложения бухгалтерской прибыли представляет собой отношение суммы налоговых издержек, относимых на прибыль до налогообложения, к величине прибыли до налогообложения;
- коэффициент налогообложения чистой прибыли представляет собой соотношение суммы совокупных налоговых издержек (всех начисленных налогов, в отношении которых предприятие является налогоплательщиком, а не исполняет роль налогового агента, за минусом оборотных налогов – НДС и акцизов) к величине чистой прибыли, остающейся в распоряжении предприятия после уплаты налогов.

2. *Показатель, сформированный в соответствии с кассовым методом*, – коэффициент налогообложения чистого денежного потока предприятия, представляющий собой соотношение чистого денежного потока, возникающего в процессе налогообложения, к уровню чистого денежного потока за период.

3. *Показатель, сформированный в соответствии с методом балансовых остатков*, – коэффициент доли чистой налоговой задолженности перед государством в составе капитала представляет собой соотношение кредиторской задолженности перед государством по уплате налогов за минусом НДС по приобретенным ценностям к величине капитала (валюте баланса).

В большей части методических подходов к оценке налоговой нагрузки на уровне налогоплательщика авторы предлагают группу показателей, задаваясь целью всестороннего анализа влияния системы налогообложения на хозяйственную деятельность предприятия.

Обзор существующих методик показал, что на сегодняшний день отсутствует общепринятая методология налогового анализа деятельности предприятия. Расчет показателя налоговой нагрузки предприятия является единственной формой оценки влияния налогообложения на результаты деятельности. Однако приведенное исследование подтверждает наличие несогласованности подходов в использовании количества обязательных платежей в бюджетную систему, принимаемых в расчет, расхождения во взглядах по поводу включения в налоговую нагрузку косвенных налогов и налогов, уплачиваемых предприятием при выполнении функций налогового агента. Отсутствует единство в выборе базовых показателей деятельности предприятия, с которым соотносится сумма обязательных платежей в бюджетную систему. Большинство методик игнорируют значение учетных методов при использовании информационных источников бухгалтерского и налогового учета для расчета показателей налоговой нагрузки. Соблюдение *принципа сопоставимости* при расчете показателей налоговой нагрузки, в котором задействованы данные финансовой отчетности и информация о процессе налогообложения предприятия, формируемые с применением разных учетных стандартов бухгалтерского и налогового учета, требует сформулировать ряд принципиальных правил.

- Принцип сопоставимости требует при расчете налоговой нагрузки информацию о процессе налогообложения предприятия и данные финансовой отчетности сравнивать с учетом их взаимосвязи в процессе признания;
- финансовые результаты подлежат сопоставлению с расходами, возникшими при исчислении налогов и приведшими к возникновению обязательств налогоплательщика;
- влияние налогообложения на денежные потоки следует оценивать путем сопоставления с суммами фактически погашенных обязательств налогоплательщика с учетом использованных налоговых вычетов, а также суммами обязательств налогового агента;
- непогашенные обязательства налогоплательщика и налогового агента на отчетную дату, отраженные в балансе, следует сопоставлять с имеющими место на данную дату статьями баланса предприятия.

Таким образом, принцип сопоставимости требует автономного оценивания налоговой нагрузки на разные стороны хозяйственной деятельности – на процесс формирования финансового результата, на денежные потоки и на сложившееся финансовое состояние на определенную дату, одновременно позволяя учесть полностью все показатели налогообложения, возникающие в хозяйственной деятельности предприятия.

Список использованных источников:

1. Налоговый Кодекс РК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.09.2025).
2. Ержанов М.С., Нурумов А.А., Касабеков М.А. Методология и организация налогового анализа: монография. - Нур -Султан, 2020 – 139 с.
3. Девликамова Г.В. Налоговый анализ как составная часть анализа хозяйственной деятельности предприятия. Ж. «Финансы», 2001, № 8.

4. Дедкова Е.Г. Концептуальные основы анализа и оценки налоговых рисков. Ж. «Управленческий учет», 2012, №3 – с.40 – 46.
5. Чипуренко Е.В. Налоговый анализ деятельности коммерческой организации – М.: Дюжина и К, 2011 – 265 с.

УДК 336.02

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ АВТОМАТТАНДЫРУ ІШКІ БАҚЫЛАУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Ерғалиев Бакнұр Берікжанұлы

2-курс магистранты

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия

Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Baknur0202@mail.ru

Уразбаева Зинекуль Орынбасаровна

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия

Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының цифрлық экономика жағдайында бухгалтерлік есепті автоматтандырудың ішкі бақылау жүйесінің тиімділігіне әсері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – автоматтандырылған есеп жүйелерінің кәсіпорындардағы қаржылық бақылау мен есеп беру сапасын жақсартудағы рөлін анықтау. Мақалада ERP-жүйелер, бұлттық технологиялар және жасанды интеллект құралдарының бухгалтерлік есепке енгізілу тәжірибесі талданады. Қазақстандағы автоматтандырудың қазіргі жағдайы, экономика салалары бойынша цифрландыру деңгейі, ішкі бақылауға тигізетін оң және теріс әсерлері статистикалық деректер мен салыстырмалы талдау арқылы көрсетіледі. Сонымен қатар, цифрлық трансформация барысындағы негізгі қиындықтар мен болашақ перспективалар анықталады.

Кілт сөздер: бухгалтерлік есеп, автоматтандыру, ішкі бақылау, цифрлық экономика, ERP-жүйелер, қаржылық бақылау, жасанды интеллект, Қазақстан.

Қазіргі таңда әлемдік экономиканың цифрлық трансформациясы барлық салаларға, соның ішінде бухгалтерлік есеп пен қаржылық бақылау жүйесіне терең әсер етуде. Қазақстан Республикасы «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында экономиканың барлық секторларында цифрландыру процесін белсенді жүргізіп жатыр. Бұл бағдарлама бухгалтерлік есеп жүйесін жаңғыртуға, есеп беру процестерін автоматтандыруға және ішкі бақылау тетіктерін нығайтуға бағытталған стратегиялық міндеттерді қамтиды[2].

Бухгалтерлік есепті автоматтандыру – бұл есеп жүргізу процесін арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету арқылы жүзеге асыру болып табылады. Автоматтандырылған жүйелер адам қатесін азайтып, есептің дәлдігін арттырады, сонымен қатар ішкі бақылау жүйесінің тиімділігін жоғарылатады. Алайда, автоматтандыру процесі тек техникалық жаңарту ғана емес, ол ұйымның бүкіл басқару жүйесін қайта құруды талап етеді.

Зерттеудің өзектілігі Қазақстандағы кәсіпорындардың көпшілігі бухгалтерлік есепті автоматтандыру кезеңінде екендігімен және осы процестің ішкі бақылауға тигізетін әсерін зерттеу қажеттілігімен анықталады. Мақаланың мақсаты – бухгалтерлік есепті автоматтандырудың ішкі бақылау жүйесінің тиімділігіне әсерін кешенді талдау және Қазақстан экономикасы контекстінде негізгі мәселелер мен перспективаларды анықтау.

Бухгалтерлік есепті автоматтандыру дегеніміз – есеп жүргізу, қаржылық есеп беру және талдау процестерін арнайы бағдарламалық жүйелер арқылы орындау. Автоматтандыру бухгалтерлік ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау және тарату процестерінің тиімділігін арттырады. Қазіргі кезде автоматтандырудың негізгі технологиялық бағыттарын мынадай түрде жіктеуге болады: ERP-жүйелер (Enterprise Resource Planning) – кәсіпорынның барлық бизнес-процестерін бір платформада біріктіретін кешенді ақпараттық жүйелер. SAP, Oracle, 1C, Microsoft Dynamics сияқты ERP-жүйелер бухгалтерлік есепті, қор басқаруды, кадрлық жұмысты және басқа функцияларды интеграциялайды. Бұлттық технологиялар кәсіпорындарға қымбат серверлік инфрақұрылым сатып алудан бас тартуға, деректерге кез келген жерден қол жеткізуге мүмкіндік береді. Жасанды

интеллект пен машиналық оқыту операцияларды автоматты жіктеуге, болжамды талдау жүргізуге және алаяқтықты анықтауға көмектеседі. Робот-процестерді автоматтандыру (RPA) технологиясы қайталанатын операцияларды бағдарламалық роботтар арқылы орындауға мүмкіндік береді [5].

Автоматтандырылған бухгалтерлік жүйелердің негізгі артықшылықтары мен шектеулерін келесі кестеде көруге болады:

Кесте 1.

Бухгалтерлік есепті автоматтандырудың артықшылықтары мен шектеулері

Артықшылықтары	Шектеулері
Адам қатесінің азаюы (0,1%-ға дейін)	Жүйелерді енгізудің жоғары құны
Нақты уақытта есеп беру мүмкіндігі	Кибер-қауіпсіздік тәуекелдері
Аудиторлық ізді автоматты сақтау	Білікті мамандар тапшылығы
Процестердің жылдамдығы мен дәлдігі	Жүйелік қателіктердің жаппай таралу қаупі
Заңнаманы автоматты ескеру	Қызметкерлердің өзгерістерге қарсылығы

Ішкі бақылау – бұл ұйымның мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін жүзеге асырылатын процестер жиынтығы. COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) моделіне сәйкес, ішкі бақылау жүйесі бес компоненттен тұрады: бақылау ортасы, тәуекелдерді бағалау, бақылау іс-шаралары, ақпарат пен коммуникация, мониторинг. Автоматтандыру осы компоненттердің әрқайсысына тікелей әсер етеді.

Келесі кестеде COSO компоненттеріне автоматтандырудың нақты әсері көрсетілген:

Кесте 2.

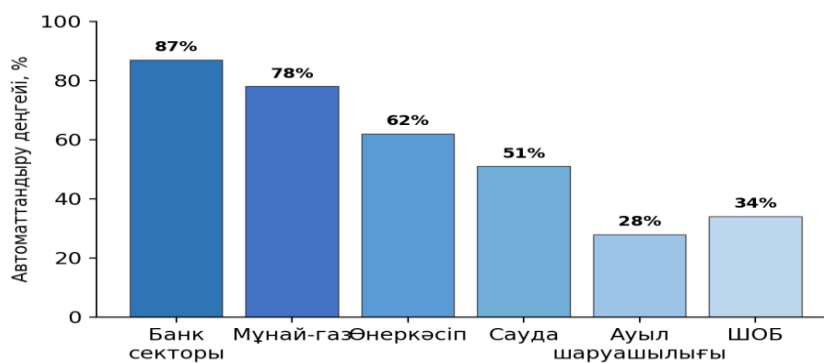
COSO компоненттеріне автоматтандырудың әсері

COSO компоненті	Дәстүрлі тәсіл	Автоматтандырылған тәсіл
Бақылау ортасы	Қолмен рөлдерді бөлу	Автоматты қол жеткізу құқықтарын басқару
Тәуекелдерді бағалау	Кезеңдік талдау	Нақты уақытта деректерді талдау
Бақылау іс-шаралары	Қолмен тексеру	Автоматты мақұлдау мен лимиттерді тексеру
Ақпарат пен коммуникация	Кезеңдік есептілік	Нақты уақытта дашбордтар мен есептер
Мониторинг	Кезеңдік аудит	Үздіксіз автоматты мониторинг

Кестеден көрініп тұрғандай, автоматтандыру ішкі бақылаудың барлық компоненттерін сапалы жаңа деңгейге көтереді. Дәстүрлі кезеңдік тексерулер мен қолмен бақылау жүйесі нақты уақытта жүретін үздіксіз мониторинг жүйесіне ауысады[7].

Қазақстанда бухгалтерлік есепті автоматтандыру процесі белсенді түрде жүріп жатыр. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында электронды шот-фактуралар жүйесі (ЭШФ), салық есептілігін электронды түрде тапсыру, онлайн-кассалар жүйесі және электронды мемлекеттік сатып алу порталы сияқты бастамалар іске асырылған. Бұл бастамалар кәсіпорындардың есеп жүйесін автоматтандыруға тікелей ынталандырады.

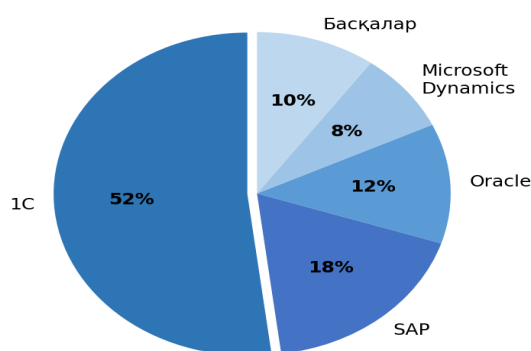
Алайда, автоматтандыру деңгейі экономика салаларына қарай айтарлықтай ерекшеленеді. Банк секторы мен мұнай-газ саласы ең жоғары автоматтандыру деңгейіне жеткен, ал ауыл шаруашылығы мен шағын бизнес әлі де артта қалуда. Төмендегі диаграммада Қазақстан экономикасының негізгі салалары бойынша бухгалтерлік есепті автоматтандыру деңгейі көрсетілген:

Сурет 1. Қазақстан экономикасының салалары бойынша бухгалтерлік есепті автоматтандыру деңгейі, % (2025 ж.)

Ескерту – автормен [10] негізінде құрастырылған

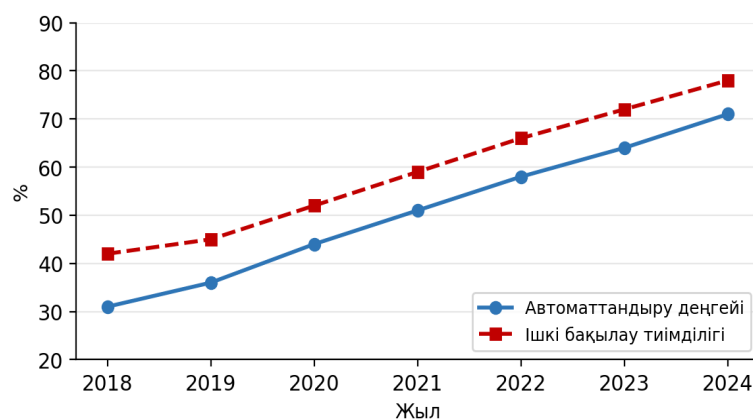
Қазақстан нарығында қолданылатын бухгалтерлік бағдарламалық қамтамасыз ету нарығын талдау маңызды. 1С бухгалтерлік бағдарламалары ең кең таралған автоматтандыру құралы болып табылады. 1С: Бухгалтерия Қазақстан нұсқасы жергілікті заңнаманың талаптарына сәйкес бейімделген. Ірі кәсіпорындар SAP, Oracle сияқты халықаралық ERP-жүйелерді белсенді пайдаланады. ERP-жүйелер нарығының құрылымы төмендегі диаграммада көрсетілген:

Сурет 2. Қазақстандағы ERP-жүйелер нарығының құрылымы, % (2024 ж.)

Ескерту – автормен [10] негізінде құрастырылған

Бухгалтерлік есепті автоматтандыру мен ішкі бақылау тиімділігі арасындағы байланысты зерттеу үшін Қазақстандағы деректерді талдау маңызды. 2018-2024 жылдар аралығында автоматтандыру деңгейі мен ішкі бақылау тиімділігінің динамикасы оң корреляция көрсетеді:

Сурет 3. Автоматтандыру деңгейі мен ішкі бақылау тиімділігінің динамикасы, % (2018-2024 жж.)

Ескерту – автормен [5] негізінде құрастырылған

Графиктен көрініп тұрғандай, автоматтандыру деңгейінің өсуі ішкі бақылау тиімділігінің артуымен тікелей байланысты. 2018 жылдан 2024 жылға дейін автоматтандыру деңгейі 31%-дан 71%-ға дейін өсті, ал ішкі бақылау тиімділігі 42%-дан 78%-ға дейін жоғарылады. Бұл корреляция автоматтандырудың ішкі бақылауға оң әсерін нақты дәлелдейді.

Нақты сандық көрсеткіштерді келесі кестеде көруге болады:

Кесте 3.

Автоматтандырудың ішкі бақылау көрсеткіштеріне әсері

Көрсеткіш	Автоматтандыруға дейін	Автоматтандырудан кейін	Өзгеріс
Қателік деңгейі	1-3%	0,1-0,3%	↓ 90%
Есеп беру уақыты	3-5 күн	1-4 сағат	↓ 95%
Аудит жүргізу уақыты	2-4 апта	3-5 күн	↓ 75%
Алаяқтықты анықтау	30-40%	85-95%	↑ 150%
Заңнамаға сәйкестік	70-80%	95-99%	↑ 25%

Кесте деректері бойынша автоматтандыру ішкі бақылаудың барлық негізгі көрсеткіштеріне айтарлықтай оң әсер етеді. Ерекше назар аударатын жайт – алаяқтықты анықтау көрсеткішінің 150%-ға артуы, бұл автоматтандырылған жүйелердің адам факторына қарағанда күдікті операцияларды анағұрлым тиімді анықтайтынын көрсетеді[10].

Жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары бухгалтерлік есеп пен ішкі бақылау саласында жаңа мүмкіндіктер ашуда. ЖИ-дің негізгі қолданылу бағыттарына мыналар жатады: алаяқтықты анықтау – машиналық оқыту алгоритмдері қаржылық операциялардағы күдікті заңдылықтарды анықтай алады; болжамды талдау – ЖИ болашақ қаржылық көрсеткіштерді болжауға және тәуекелдерді алдын ала анықтауға көмектеседі; құжаттарды автоматты өңдеу – ЖИ шот-фактуралар мен басқа құжаттарды автоматты түрде тану, жіктеу және өңдеу мүмкіндігіне ие; үздіксіз аудит – ЖИ негізіндегі жүйелер барлық операцияларды үздіксіз тексеріп, ауытқуларды автоматты түрде хабарлай алады.

Қазақстанда ЖИ технологияларын бухгалтерлік есепке енгізу әлі бастапқы кезеңде. Алайда, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы және жасанды интеллект саласындағы мемлекеттік стратегия осы бағыттағы дамуды ынталандыруда. Ірі банктер мен ұлттық компаниялар ЖИ технологияларын қаржылық бақылауда қолдана бастаған. Мемлекеттік кіріс комитетінің салықтық мониторинг жүйесінде де ЖИ элементтері пайдаланылуда, бұл салық төлеушілердің тәуекел профилін автоматты түрде анықтауға мүмкіндік береді.

Қазақстанда бухгалтерлік есепті автоматтандыру процесінде бірқатар маңызды қиындықтар байқалады. Біріншіден, білікті мамандар тапшылығы – автоматтандырылған жүйелермен жұмыс істей алатын бухгалтерлер мен IT-мамандарға сұраныс жоғары. Екіншіден, жүйелерді енгізудің жоғары құны, әсіресе шағын және орта бизнес үшін маңызды кедергі болып табылады. Үшіншіден, кибер-қауіпсіздік мәселелері – автоматтандырумен бірге деректердің ағуы, кибер-шабуылдар және рұқсатсыз қол жеткізу қаупі артады. Төртіншіден, заңнамалық базаның тез өзгеруі жүйелерді үнемі жаңартуды талап етеді.

Бұл қиындықтарды шешу үшін мынадай шаралар ұсынылады: жоғары оқу орындарында бухгалтерлік есеп мамандарын даярлау бағдарламаларына IT-пәндерді енгізу; шағын бизнеске арналған мемлекеттік субсидиялар мен гранттар бағдарламасын әзірлеу; кибер-қауіпсіздік стандарттарын нығайту және ұлттық деректерді қорғау жүйесін дамыту; заңнамалық базаны цифрлық экономика талаптарына сәйкес жаңарту.

Бухгалтерлік есепті автоматтандыру Қазақстанның цифрлық экономика жағдайында ішкі бақылау жүйесінің тиімділігін арттырудың маңызды құралы болып табылады. Зерттеу нәтижелері автоматтандырудың ішкі бақылаудың барлық негізгі көрсеткіштеріне оң әсер ететінін көрсетті: қателік деңгейі 90%-ға азаяды, есеп беру уақыты 95%-ға қысқарады, алаяқтықты анықтау тиімділігі 150%-ға артады.

Қазақстанда автоматтандыру деңгейі салаларға қарай 28%-дан 87%-ға дейін ерекшеленеді, бұл елдің цифрлық дамуының біркелкі еместігін көрсетеді. Банк секторы мен ірі кәсіпорындар жоғары автоматтандыру деңгейіне жеткен, ал шағын бизнес пен ауыл шаруашылығы секторы қосымша мемлекеттік қолдауды қажет етеді.

Жасанды интеллект технологияларының дамуымен бухгалтерлік есеп пен ішкі бақылау жүйесі одан әрі жетілдіріліп, Қазақстанның қаржылық жүйесінің ашықтығы мен тиімділігі артатыны анық. Цифрлық трансформация – бұл тек технологиялық жаңарту емес, ол бүкіл қаржылық басқару мәдениетін өзгертуді талап ететін кешенді процесс. Мемлекеттік бағдарламалар, білім беру реформалары және бизнесті қолдау шаралары осы трансформацияның сәтті жүзеге асуына ықпал етуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Заңы, 2007 жылғы 28 ақпан, № 234-III.
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.
4. Ержанов М.С. Бухгалтерлік есеп теориясы: оқулық. – Алматы: Экономика, 2020. – 320 б.
5. Дюсембаев К.Ш. Аудит және ішкі бақылау: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 280 б.
6. Нұрсейитов Э.О. Бухгалтерлік есеп автоматтандыру негіздері. – Алматы: LEM, 2021. – 240 б.
7. Romney M.B., Steinbart P.J. Accounting Information Systems. – 15th ed. – Pearson, 2021. – 768 p.
8. COSO. Internal Control – Integrated Framework. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, 2013.
9. Möller K., Schäffer U. The role of ERP systems in management accounting // Journal of Accounting & Organizational Change. – 2020. – Vol. 16, No. 2. – P. 245-273.
10. Al-Htaybat K., von Alberti-Alhtaybat L. Big Data and corporate reporting: impacts and paradoxes // Accounting, Auditing & Accountability Journal. – 2017. – Vol. 30, No. 4. – P. 850-873.
11. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті. Кәсіпорындардың цифрландыру деңгейі бойынша статистикалық мәліметтер, 2025.
12. Васильев Ю.А. Автоматизация бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики // Бухгалтерский учет. – 2022. – № 5. – С. 34-42.
13. Kokina J., Davenport T.H. The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing // Journal of Emerging Technologies in Accounting. – 2017. – Vol. 14, No. 1. – P. 115-122.

УДК 336.02

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН BIG DATA ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІККЕ ӘСЕРІ

Ермагамбетова Гулшад Бахаудиновна

Университет Туран

Учет и аудит 3 курс

23241995@turana.edu.kz

Аннотация. Аталған ғылыми еңбек жасанды интеллект (ЖИ) және Big Data технологияларын қолдану жағдайында қаржылық есептіліктің цифрлық трансформациясын зерттеуге арналған. Жұмыста цифрландырудың теориялық негіздері қарастырылады, оның ішінде ЖИ ұғымы және үлкен деректерді өңдеу технологияларының қазіргі қаржы жүйесі мен аудитке әсері талданады. Қаржылық ақпаратты қалыптастыру және талдаудың құрылымы мен тәсілдеріндегі өзгерістер зерттеледі. Екінші бөлімде ЖИ мен Big Data технологияларын енгізудің практикалық аспектілері, оның ішінде сәтті кейстер мен технологияларды корпоративтік тәжірибеге интеграциялаудың жолдары қарастырылады. Сонымен қатар, цифрлық шешімдерді қолданумен байланысты негізгі тәуекелдер, шектеулер және қиындықтар, оның ішінде қауіпсіздік, ашықтық және этика мәселелері де талданады.

Аннотация. Данный научный труд посвящён исследованию цифровой трансформации финансовой отчётности в условиях использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) и Big Data. В работе рассматриваются теоретические основы цифровизации, включая понятие ИИ и влияние технологий обработки больших данных на современную финансовую систему и аудит. Рассмотрены изменения в структуре и подходах к формированию и анализу финансовой

информации. Во второй части анализируются практические аспекты внедрения ИИ и Big Data, включая успешные кейсы и подходы к интеграции технологий в корпоративную практику. Также рассматриваются ключевые риски, ограничения и вызовы, связанные с использованием цифровых решений, включая вопросы безопасности, прозрачности и этики.

Abstract. This scientific work is devoted to the study of the digital transformation of financial reporting in the context of using artificial intelligence (AI) and Big Data technologies. The work examines the theoretical foundations of digitalization, including the concept of AI and the impact of big data processing on the modern financial system and audit. Changes in the structure and approaches to the preparation and analysis of financial information are discussed. The second part analyzes practical aspects of implementing AI and Big Data, including successful cases and approaches to integrating these technologies into corporate practice. Key risks, limitations, and challenges associated with the use of digital solutions, including issues of security, transparency, and ethics, are also considered.

Қазіргі уақытта цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы экономиканың барлық салаларына елеулі әсер етуде. Әсіресе жаңа технологиялық шешімдер мен инновацияларды талап ететін маңызды бағыттардың бірі – қаржылық есептілік пен аудит жүйесі болып табылады. Осы тұрғыда қаржы саласына жасанды интеллект (ЖИ) және Big Data технологияларын енгізу уақыт талабы ғана емес, сонымен қатар экономикалық қауіпсіздіктің кепіліне айналуға.

Аталған салада әлі де шешімін таппаған бірқатар мәселелер бар. Қаржылық есептілікте қолданылатын жасанды интеллект жүйелерінің басым бөлігі алгоритмдік ашықтықтың жеткіліксіздігіне байланысты пайдаланушылар үшін «қара жәшік» күйінде қалып отыр. Осыған байланысты ғылыми жобаның негізгі мақсаты – жасанды интеллект пен Big Data технологияларын қаржылық есептілік пен аудит саласына енгізу жолдарын, олардың артықшылықтары мен тәуекелдерін зерттеу.

Алға қойылған мақсатқа жету үшін келесі міндеттер анықталды:

1. Жасанды интеллект және Big Data технологияларының теориялық негіздерін жүйелеу және олардың қаржы саласында қолданылу ерекшеліктерін талдау;
2. Нақты кейстер негізінде қаржылық есептілік пен аудитте ЖИ және Big Data қолданудың тиімділігін талдау;
3. Аталған технологияларды енгізу барысында туындайтын негізгі тәуекелдер мен шектеулерді анықтау және оларды еңсеру жолдарын ұсыну.

Зерттеу нысаны ретінде қаржылық есептілік пен аудит үдерістерінде жасанды интеллект пен Big Data технологияларын қолдану тетіктері қарастырылады.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы жасанды интеллект пен Big Data технологияларын қаржылық есептілікке енгізудің теориялық және қолданбалы негіздерін жүйелеуде, сондай-ақ осы үдерістің тәуекелдерін талдауда көрініс табады. Ғылыми жоба жасанды интеллект пен Big Data ұғымдарын қаржы секторының терминологиялық кеңістігіне бейімдеп, жаңа ғылыми тұжырымдамаларды ұсынады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы – зерттеу барысында ұсынылған модельдер мен талдаулар Қазақстандағы қаржы ұйымдары, аудиторлық компаниялар және банктер үшін жасанды интеллект (ЖИ) және Big Data технологияларын тиімді қолдану бойынша нақты ұсынымдар ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Сонымен қатар, зерттеу материалдары жоғары оқу орындарында «Қаржы», «Аудит», «Цифрлық технологиялар» пәндерін оқыту барысында қосымша оқу құралы ретінде ұсынылуы мүмкін.

Қаржылық есептілік – сыртқы және ішкі мүдделі тараптар үшін ақпарат көзі болып табылатын, шаруашылық жүргізуші субъектінің қаржылық жағдайын, қызмет нәтижелерін және ақша ағындарын жүйелі түрде ашып көрсететін құрал. Қаржылық есептілік пен аудит саласындағы басты жаңалықтардың бірі – деректерді өңдеудің цифрлық құралдарына көшу болып табылады.

Қазіргі уақытта ірі халықаралық корпорациялар қаржы жүйесіне ЖИ технологияларын белсенді түрде енгізуде. Deloitte, EY, KPMG сияқты трансұлттық консалтингтік компаниялар аудит үдерістерін автоматтандыру үшін ЖИ құралдарын қолданады [2, 38-б.]. Мысалы, KPMG компаниясы ЖИ негізінде құрылған «Clara» платформасын әзірледі. Бұл жүйе клиент компаниялардың қаржылық құжаттарын, операцияларын және транзакцияларын автоматты түрде талдап, күмәнді әрекеттерді жедел анықтайды [1]. Осылайша, ЖИ тек жұмыс жүктемесін жеңілдетіп қана қоймай, адам факторынан туындайтын қателіктерді азайтуға мүмкіндік береді.

Shankar Venkatagiri (Indian Institute of Management, 2021) [4, 145-б.] өз зерттеуінде Big Data мен қаржылық есептілік жүйелері арасындағы байланысты талдай отырып, Big Data-ның динамикалық табиғатын дәстүрлі бухгалтерлік есептің шектеулі ақпараттық моделіне қарсы қояды. Ол есептіліктің тұрақты құрылымының орнына деректерге негізделген модульдік құрылымды ұсынады. Бұл модельде есеп беру құжаттарының мазмұны қаржылық операциялардағы өзгерістерге жауап ретінде нақты уақыт режимінде қалыптасады, яғни есептілік үдерістің ажырамас бөлігіне айналады.

Сонымен қатар, Big Data аналитикасы қаржылық алаяқтықтың алдын алуда маңызды рөл атқарады. Нейрондық желілер, кластерлік талдау және машиналық оқыту модельдері күмәнді транзакцияларды автоматты түрде анықтап, ішкі аудит пен комплаенс-бақылауға бағыт береді. Мұндай әдістер тек банк секторында ғана емес, сақтандыру, инвестициялық қорлар және салық органдарында да кеңінен қолданылады.

Қазақстанда да қаржылық есептілікте Big Data технологияларын қолдану тәжірибесі қалыптасуда. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің мемлекеттік аудит жүйесіне енгізілген «Е-Qazyna», «Қазынашылық-Клиент», «eSAPA» сияқты платформалар мемлекеттік есептілікті деректерге негізделген форматта жүргізуге мүмкіндік берді [5, 24-б.]. Сонымен қатар, жеке қаржы ұйымдары CRM-жүйелері мен ERP-платформалар арқылы клиенттік деректерді жинақтап, қаржылық талдау жүйелерін жетілдіруде.

Жасанды интеллект (ЖИ) пен Big Data шешім қабылдау парадигмасын түбегейлі өзгертетін стратегиялық құралдарға айналды. Қаржы институттары бұл технологияларды қолдану арқылы ақпаратты өңдеу жылдамдығын арттырып қана қоймай, талдау дәлдігін, болжам жасау тиімділігін және клиентке бағытталған қызмет көрсету сапасын айтарлықтай жақсартады.

Қаржылық алаяқтықты анықтау тәжірибесінде ЖИ мен үлкен деректерді қолдану әлемдегі ірі банктердің бірі – JPMorgan Chase мысалында айқын көрінеді. Олар енгізген Hawk AI жүйесі машиналық оқыту арқылы транзакциялық деректерді өңдеп, клиенттердің әдеттегі әрекеттерінен ауытқуларды нақты уақыт режимінде анықтайды. Бұл жүйе клиенттің бұрынғы қаржылық мінез-құлқын модельдеп, ықтимал қауіпті әрекеттерді болжайды. Мұндай тәсіл алаяқтық операциялардың алдын алуға мүмкіндік беріп қана қоймай, негізсіз блокировкалар санын азайтып, клиенттердің сенімін арттырады. Бұл жағдайда ЖИ шешім қабылдаушы емес, аналитикалық интеллект ретінде әрекет етеді.

Аудит саласында да жасанды интеллект технологиялары түбегейлі өзгерістерге алып келді. KPMG компаниясының автоматтандырылған талдау негізінде құрылған Clara платформасы қаржылық құжаттарды толық сканерлеуге мүмкіндік беріп, бұзушылықтар мен тәуекел индикаторларын анықтайды. Мұнда ЖИ аудиторлық ассистент рөлін атқарады: ол деректер ағындарын өңдеп, шешім қабылдауға негіз болатын аналитикалық көрініс ұсынады. Бұл аудитті тек кейінгі бақылау құралы ретінде емес, проактивті басқару құралы ретінде қолдануға мүмкіндік берді.

Болашақтың қаржы жүйесі тек цифрлық емес, сонымен қатар интеллектуалды жүйе болып табылады. Сондықтан қазіргі таңда негізгі міндеттердің бірі – бұл технологияларды ғылыми негізделген, жүйелі және ұлттық ерекшеліктерге бейімделген түрде енгізу.

Тағы бір маңызды қауіп – алгоритмдік ашықтық пен сенім мәселесі. Қаржылық есептілік сияқты жауапты салаларда ЖИ қабылдайтын шешімдердің логикасын түсіну аса маңызды. Алайда көптеген заманауи ЖИ жүйелері «қара жәшік» қағидаты бойынша жұмыс істейді, яғни пайдаланушы қабылданған шешімнің қандай факторларға негізделгенін нақты түсіне алмайды.

Жасанды интеллект (ЖИ) пен Big Data технологияларын қаржылық есептілік пен аудит жүйесіне енгізу – қазіргі заман талаптарына жауап беретін және болашақ қаржылық инфрақұрылымды қалыптастыратын өзекті бағыт болып табылады. Зерттеу барысында бұл технологиялардың қаржы секторына әсері тек есептілік процестерін автоматтандырумен шектелмейтіні анықталды. Керісінше, ЖИ мен Big Data қаржылық деректердің сапасын арттырып, стратегиялық басқарушылық шешімдерді қабылдау процесіне интеллектуалдық сипат береді.

Жоба аясында қаржылық есептіліктің қазіргі жағдайы, ЖИ мен Big Data ұғымдарының теориялық негіздері, сондай-ақ оларды енгізудің халықаралық тәжірибеге негізделген жолдары жан-жақты қарастырылды. Қаржы институттарының нақты кейстері негізінде бұл технологиялардың тиімділігін дәлелдейтін мысалдар талданды. Сонымен қатар, енгізу барысында туындайтын тәуекелдер мен шектеулер, атап айтқанда деректер сапасына тәуелділік, алгоритмдердің ашық еместігі, құқықтық базаның жетілмегендігі және киберқауіпсіздік мәселелері егжей-тегжейлі сипатталды.

Қорытындылай келе, ЖИ мен Big Data технологияларын қаржылық есептілік пен аудит саласына енгізу – тек техникалық жаңғырту емес, басқарудың жаңа парадигмасын қалыптастыратын кешенді өзгеріс болып табылады. Бұл процестің табысты жүзеге асуы үшін инфрақұрылымдық база, кадрлық әлеует, нормативтік қолдау және этикалық мәдениет тең дәрежеде дамуы қажет.

Қазақстанның қаржы жүйесіне аталған технологияларды жүйелі түрде енгізу экономикалық ашықтықты арттыруға, есептілік сапасын жақсартуға және басқару тиімділігін көтеруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. KPMG International. KPMG Clara – Revolutionizing the Audit with AI and Data Analytics [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://home.kpmg/xx/en/home/services/audit/kpmg-clara.html>
2. Deloitte. The Future of Finance: How AI Is Transforming Financial Services // Deloitte Insights. – 2021. – 38 б. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/industry/financial-services/ai-in-finance.html>
3. EY Global. How AI and Automation Are Reshaping the Financial Services Sector // EY Reports. – 2020. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.ey.com/en_gl/financial-services/how-ai-is-reshaping-financial-services
4. Venkatagiri S., Desai V. Transforming Financial Reporting Through Big Data and Predictive Analytics // Asian Journal of Accounting Research. – 2021. – Vol. 6, No. 2. – P. 145–161. DOI: 10.1108/AJAR-03-2021-0022
5. *Министерство финансов Республики Казахстан. Совершенствование государственного финансового учета: цифровые платформы и управление данными // Финансовый журнал. – 2023. – №4. – С. 24–31.*

УДК 336.2:004

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Илесова Г.Д.
докторант Esil University
г. Астана

Аннотация: Современный этап развития экономики характеризуется активным внедрением цифровых технологий, что оказывает существенное влияние на функционирование финансовых институтов, включая налоговую систему. В статье исследуются теоретические основы трансформации налоговой системы в условиях цифровизации экономики. Рассматривается эволюция классических принципов налогообложения, анализируются институциональные и технологические аспекты цифровой трансформации налогового администрирования. Обоснована необходимость формирования новой теоретической модели налоговой системы, основанной на использовании цифровых технологий, интеллектуального анализа данных и риск-ориентированного подхода. Сделан вывод о том, что цифровизация способствует повышению эффективности налогового администрирования, снижению транзакционных издержек и повышению прозрачности налоговых отношений.

Ключевые слова: налоговая система, цифровизация, цифровая экономика, налоговое администрирование, налоговая политика, цифровые технологии, риск-ориентированный подход.

Цифровизация экономики является объективным и закономерным этапом развития современного общества, обусловленным широким распространением информационно-коммуникационных технологий, автоматизацией бизнес-процессов и развитием цифровых платформ. Данный процесс оказывает системное влияние на экономические отношения, включая механизмы формирования государственных доходов.

Налоговая система, являясь одним из ключевых элементов финансовой системы государства, также подвергается значительной трансформации под воздействием цифровизации. Традиционные методы налогового администрирования, основанные на декларативном принципе и ограниченных возможностях контроля, постепенно уступают место цифровым механизмам, обеспечивающим автоматизированный сбор, обработку и анализ информации.

В условиях цифровой экономики изменяются формы хозяйственной деятельности, способы взаимодействия субъектов рынка, механизмы формирования добавленной стоимости и распределения доходов. Это обуславливает необходимость теоретического переосмысления сущности налоговой системы, её функций и принципов функционирования в новой институциональной среде.

Цель исследования заключается в теоретическом обосновании трансформации налоговой системы в условиях цифровизации экономики.

Задачи исследования:

- исследовать классические теоретические основы налоговой системы;
- проанализировать влияние цифровизации на функционирование налоговой системы;
- рассмотреть роль цифровых технологий в налоговом администрировании;
- обосновать необходимость формирования новой модели налоговой системы.

Объект исследования - налоговая система государства.

Предмет исследования - экономические отношения, возникающие в процессе цифровой трансформации налоговой системы.

Теоретические основы налоговой системы были сформированы в рамках классической экономической теории. Существенный вклад в развитие теории налогообложения внес Адам Смит, сформулировавший базовые принципы налогообложения: справедливость, определённость, удобство и экономичность [1].

Принцип справедливости предполагает соответствие налоговой нагрузки экономическим возможностям налогоплательщика. Принцип определённости направлен на обеспечение прозрачности налоговых обязательств, что способствует повышению доверия к налоговой системе. Принцип удобства предусматривает создание условий, обеспечивающих своевременное и эффективное исполнение налоговых обязательств. Принцип экономичности предполагает минимизацию затрат, связанных с администрированием налогов.

В условиях цифровой экономики указанные принципы сохраняют свою актуальность, однако трансформируются механизмы их реализации. Цифровые технологии обеспечивают автоматизацию расчётов налоговых обязательств, сокращение бумажного документооборота и повышение прозрачности финансовых потоков.

Таким образом, цифровизация не отменяет классические принципы налогообложения, а обеспечивает качественно новый уровень их практической реализации.

С позиции институциональной теории налоговая система представляет собой совокупность формальных правил, норм и механизмов, регулирующих налоговые отношения [2]. В условиях цифровизации происходят существенные институциональные изменения, обусловленные внедрением цифровых технологий в деятельность налоговых органов.

Одним из ключевых эффектов цифровизации является снижение транзакционных издержек [3]. Автоматизация процессов налогового администрирования позволяет сократить временные и финансовые затраты как со стороны государства, так и со стороны налогоплательщиков. Электронная подача деклараций, онлайн-контроль операций и использование цифровых сервисов повышают оперативность взаимодействия между государством и бизнесом.

Кроме того, цифровизация способствует снижению уровня информационной асимметрии. Налоговые органы получают возможность анализа больших массивов данных в режиме реального времени, что повышает эффективность контроля и снижает вероятность налоговых правонарушений.

Таким образом, налоговая система постепенно трансформируется из системы, основанной преимущественно на декларативном принципе, в систему, основанную на автоматизированном анализе данных и цифровом мониторинге хозяйственных операций [4].

Современный этап развития налоговой системы характеризуется активным внедрением цифровых технологий, включая технологии анализа больших данных, искусственный интеллект и автоматизированные системы контроля.

Использование интеллектуальных систем анализа данных позволяет выявлять закономерности в поведении налогоплательщиков, формировать прогнозные модели и оценивать налоговые риски. Это повышает адресность налогового контроля и способствует более рациональному использованию ресурсов налоговых органов.

Цифровые платформы обеспечивают интеграцию информационных систем различных государственных органов, что способствует формированию единого информационного пространства. В результате повышается прозрачность финансовых операций и снижается возможность уклонения от уплаты налогов.

Следовательно, цифровые технологии становятся ключевым фактором повышения эффективности налогового администрирования и модернизации всей налоговой системы.

Одним из ключевых направлений развития налогового администрирования является внедрение риск-ориентированного подхода. Данный подход основан на систематическом анализе данных и направлен на выявление налогоплательщиков с повышенной вероятностью нарушения налогового законодательства.

Риск-ориентированный подход позволяет сосредоточить контрольные мероприятия на наиболее проблемных сегментах, что повышает результативность проверок и снижает административную нагрузку на добросовестных налогоплательщиков.

Внедрение цифровых технологий создаёт необходимые условия для эффективной реализации данного подхода. Использование алгоритмов машинного обучения и автоматизированных систем мониторинга позволяет оперативно выявлять аномалии и формировать профили налоговых рисков.

Таким образом, риск-ориентированный подход является важнейшим элементом современной модели налоговой системы, основанной на цифровых технологиях [5].

В результате проведённого исследования установлено, что цифровизация оказывает существенное влияние на функционирование налоговой системы. Трансформация налогового администрирования сопровождается автоматизацией процессов, снижением транзакционных издержек и повышением прозрачности налоговых отношений.

Цифровые технологии обеспечивают более эффективную реализацию классических принципов налогообложения, способствуют развитию риск-ориентированного подхода и формированию новой институциональной модели налоговой системы.

В перспективе развитие налоговой системы будет связано с дальнейшей цифровизацией, внедрением интеллектуальных технологий, расширением использования анализа больших данных и совершенствованием механизмов взаимодействия государства и налогоплательщиков [6].

Таким образом, формируется новая теоретическая модель налоговой системы, соответствующая условиям цифровой экономики и требованиям современного этапа социально-экономического развития.

Список использованных источников:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. - М.: Эксмо, 2016. - 1056 с.
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. - М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. - 180 с.
3. Тапскотт Д. Цифровая экономика: обещания и опасности в эпоху сетевого интеллекта. - М.: Олимп-Бизнес, 2019. - 432 с.
4. Иванов А.В. Цифровизация налогового администрирования: современные тенденции и перспективы развития // Финансы и кредит. - 2021. - № 7. - С. 15-23.
5. Петрова Е.Н. Риск-ориентированный подход в системе налогового контроля // Налоги и налогообложение. - 2022. - № 4. - С. 34-41.
6. OECD. Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration. - Paris: OECD Publishing, 2020. - 168 p.

УДК 336.2:004

РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ АННОТАЦИЯ

Илесова Г.Д.
докторант Esil University
г. Астана

Аннотация: В статье анализируются процессы цифровизации налоговой системы Республики Казахстан и её влияние на эффективность налогового администрирования. Рассмотрены ключевые направления внедрения электронных сервисов Комитета государственных доходов, автоматизации контроля, применения больших данных и интеллектуальных технологий.

Ключевые слова: налоговая система, цифровизация, Казахстан, налоговое администрирование, электронные сервисы, большие данные, автоматизация.

Цифровизация налоговой сферы представляет собой внедрение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) для автоматизации и оптимизации процессов сбора, обработки, передачи и анализа налоговых данных [4, с. 150]. Этот процесс направлен на повышение эффективности, прозрачности и предсказуемости налогового администрирования.

Электронный документооборот: переход от бумажной отчетности к полностью цифровым формам подачи деклараций и документов [2, с. 61]. Это снижает административные издержки и сокращает время обработки данных.

Использование больших данных (Big Data): анализ огромных массивов информации позволяет выявлять тенденции, прогнозировать налоговые поступления и определять риски уклонения от уплаты.

Автоматизация контроля и мониторинга: интеграция систем управления рисками и интеллектуальных алгоритмов обеспечивает своевременное выявление нарушений.

Удалённое взаимодействие с налогоплательщиками: электронные сервисы, мобильные приложения и онлайн-консультации упрощают взаимодействие государства с бизнесом и населением.

Кибербезопасность и защита персональных данных: необходимы для предотвращения утечек информации и обеспечения доверия налогоплательщиков к цифровым платформам.

Модель цифровой налоговой администрации ОЭСР: предусматривает интеграцию ИКТ в сбор, обработку и анализ данных, с акцентом на прозрачность и эффективность.

Модель «налогов по умолчанию»: данные автоматически формируются для декларации на основе интегрированных источников информации, минимизируя участие налогоплательщика.

Системный подход: цифровизация рассматривается как комплекс мер, включающих технологии, инфраструктуру, обучение персонала и правовую базу.

Повышение собираемости налогов за счет автоматизации процессов.

Снижение уровня теневой экономики и коррупционных рисков.

Оптимизация затрат бизнеса и государства.

Улучшение качества государственных услуг и повышение доверия граждан.

Создание прогнозируемой, прозрачной и адаптивной налоговой системы.

Цифровизация налогового администрирования основывается на интеграции технологий, аналитики и организационных процессов. Теоретическая база включает мировые модели, концепции автоматизации, использование больших данных и интеллектуальных алгоритмов, что создает фундамент для развития современной и эффективной налоговой системы.

Цифровизация налоговой системы Казахстана сопровождается активным внедрением электронных сервисов, которые упрощают взаимодействие государства с физическими и юридическими лицами, сокращают бумажный документооборот и повышают прозрачность операций. Основные электронные сервисы включают:

1. Кабинет налогоплательщика

Единая платформа для подачи налоговой отчетности, получения уведомлений и осуществления платежей.

Позволяет вести учет налоговых обязательств и отслеживать состояние расчетов с бюджетом в режиме онлайн.

2. Электронные счета-фактуры (ЭСФ)

Система онлайн-оформления и регистрации счетов-фактур.

Обеспечивает контроль за движением товаров и услуг, минимизирует возможность подделки документов.

3. Виртуальный склад

Онлайн-инструмент учета товарных остатков.

Позволяет отслеживать движение импортных и подакцизных товаров, что снижает риски уклонения от уплаты налогов.

4. Мобильные приложения e-Salyq Business и e-Salyq Azamat

Предназначены для малого бизнеса и физических лиц [3].

Обеспечивают подачу отчетности, оплату налогов и получение уведомлений через смартфон.

Упрощают доступ к услугам налоговых органов вне зависимости от местоположения [2, с. 60].

5. Преимущества электронных сервисов

Сокращение времени на подготовку и подачу отчетности.

Уменьшение административных издержек для бизнеса и государства.

Повышение прозрачности финансовых операций и снижение коррупционных рисков.

Доступность услуг для широкого круга налогоплательщиков, включая удаленные регионы.

Внедрение электронных сервисов в налоговую систему Казахстана позволяет создать удобные, безопасные и эффективные инструменты для взаимодействия с налогоплательщиками, повышая собираемость налогов и доверие к государственным органам.

Автоматизация и внедрение интеллектуальных технологий в налоговой системе Казахстана направлены на повышение эффективности администрирования, сокращение человеческого фактора и повышение достоверности данных. Основные направления включают:

1. Система управления рисками (СУР)

Анализ больших массивов данных для выявления потенциальных нарушений.

Оценка налогоплательщиков по рисковым критериям и приоритетная проверка тех, кто попадает в группу повышенного риска.

2. Интеллектуальные алгоритмы аналитики

Выявление схем необоснованной налоговой оптимизации и теневых операций.

Построение прогнозов по налоговым поступлениям и оценка возможного уклонения от уплаты.

3. Онлайн-контроль кассовых операций

Использование контрольно-кассовых машин (ККМ) с передачей данных в реальном времени.

Мониторинг операций малого, среднего и крупного бизнеса без необходимости личного контакта инспектора.

4. Интеграция с другими государственными и финансовыми реестрами

Системы банка, таможни, бухгалтерские реестры и госструктуры объединены в единую информационную среду.

Обеспечивает комплексный контроль и снижение рисков двойного учета или ошибок.

5. Применение больших данных и аналитических платформ

Обработка огромного объема информации для построения моделей поведения налогоплательщиков.

Использование аналитики для выявления отраслевых тенденций, прогнозирования поступлений и оптимизации налоговой политики.

6. Преимущества автоматизации и интеллектуализации

Минимизация человеческого фактора и коррупционных рисков.

Сокращение времени проверки налоговой отчетности.

Повышение точности данных и прозрачности операций.

Возможность формирования индивидуальных рекомендаций для налогоплательщиков и предупреждения ошибок в отчетности.

Внедрение автоматизированных и интеллектуальных инструментов контроля позволяет Казахстану создать современную, прозрачную и высокоэффективную систему налогового администрирования. Постепенная интеграция ИИ, аналитики больших данных и онлайн-контроля делает налоговую систему более адаптивной к экономическим изменениям и снижает нагрузку на налогоплательщиков [1].

Цифровизация оказывает комплексное влияние на налоговое администрирование:

1. Повышение собираемости налогов за счёт автоматизации учета и контроля.
2. Снижение уровня теневой экономики благодаря прозрачности движения товаров и средств.
3. Сокращение коррупционных рисков, поскольку личные контакты между налогоплательщиком и инспектором минимизируются.
4. Оптимизация затрат бизнеса, прежде всего за счёт снижения бумажного документооборота.
5. Повышение качества государственных услуг, их доступности и скорости получения.

Несмотря на очевидные преимущества цифровизации, внедрение современных технологий в налоговую систему Казахстана сталкивается с рядом трудностей и ограничений:

1. Различия в уровне цифровой грамотности населения и бизнеса

Не все налогоплательщики, особенно малые предприятия и граждане старшего возраста, умеют пользоваться электронными сервисами.

Недостаток обучающих программ и инструкций снижает эффективность внедрения новых платформ.

2. Технические сбои и устаревшая инфраструктура

Информационные системы некоторых государственных органов работают на устаревших платформах, что усложняет интеграцию данных.

Возможны временные сбои, задержки в обработке отчетности и ошибки при автоматическом расчете налогов.

3. Угрозы информационной безопасности

Рост кибератак и попыток несанкционированного доступа к персональным и финансовым данным.

Недостаточная защищенность некоторых электронных сервисов повышает риск утечек конфиденциальной информации.

4. Сложность интеграции больших данных и устаревших систем

Необходимость объединения информации из разных источников: банковских, таможенных, бухгалтерских и налоговых реестров.

Отсутствие единой стандартизированной системы передачи данных затрудняет формирование полной картины налоговой отчетности.

5. Кадровый дефицит и потребность в повышении квалификации сотрудников

Сотрудники КГД и других госорганов нуждаются в постоянном обучении для работы с новыми системами и аналитическими инструментами.

Недостаток специалистов по ИТ и аналитике замедляет внедрение инновационных технологий.

6. Финансовые затраты на внедрение и сопровождение цифровых решений

Разработка и поддержка платформ, модернизация инфраструктуры, обеспечение кибербезопасности требуют значительных бюджетных вложений.

Малый бизнес может сталкиваться с дополнительными расходами на подключение и обучение сотрудников.

Цифровая трансформация налоговой системы Казахстана - это долгосрочный процесс, который требует комплексного подхода: модернизации ИТ-инфраструктуры, обучения пользователей, обеспечения безопасности данных и постепенной интеграции новых технологий. Несмотря на проблемы, грамотное управление этими аспектами позволит значительно повысить эффективность налогового администрирования и прозрачность финансовых потоков.

Цифровая трансформация налоговой системы Республики Казахстан открывает новые возможности для повышения эффективности администрирования, прозрачности и прогнозирования налоговых потоков. Перспективы развития включают несколько ключевых направлений:

1. Применение искусственного интеллекта (ИИ) и машинного обучения

Прогнозирование налоговых нарушений и выявление схем уклонения от уплаты налогов.

Формирование «умных» деклараций, где данные автоматически подбираются из интегрированных источников (банковские и таможенные реестры, бухгалтерские системы).

Анализ больших массивов данных для оценки финансового состояния предприятий и прогнозирования налоговых поступлений [5, с. 45].

2. Внедрение технологий блокчейн

Прозрачный учет движения акцизных товаров и других подакцизных ресурсов.

Защита налоговой отчетности от подделок и несанкционированного доступа.

Возможность создания «цифрового реестра» транзакций между налогоплательщиками и государством.

3. Полная цифровая интеграция государственных органов

Создание единого информационного пространства для взаимодействия налоговых органов с банками, таможней, органами статистики и правоохранительными структурами.

Сокращение времени на обработку данных и проверку налоговых деклараций.

Упрощение административных процедур для бизнеса и граждан.

4. Разработка концепции «налогов по умолчанию»

Автоматическое формирование деклараций на основе интегрированных данных.

Минимизация участия налогоплательщика, снижение ошибок и ускорение процедуры уплаты налогов.

Повышение собираемости налогов без увеличения административной нагрузки.

5. Развитие персонализированных и мобильных сервисов

Сервисы, адаптированные под категории налогоплательщиков: малый бизнес, физические лица, крупные корпорации.

Внедрение мобильных приложений с функциями оплаты налогов, подачи отчетности и получения уведомлений в режиме реального времени.

6. Использование облачных технологий и цифровых идентификаторов

Безопасное хранение и обработка данных налогоплательщиков.

Доступ к информации из любой точки страны и сокращение бумажного документооборота.

7. Развитие аналитических платформ и прогнозирования экономических рисков

Построение моделей для оценки влияния налоговой политики на экономику.

Определение секторов с высоким риском уклонения от налогов и разработка превентивных мер.

Дальнейшее развитие цифровой налоговой системы Казахстана предполагает интеграцию интеллектуальных технологий, создание «умных» сервисов и обеспечение безопасности данных. Эти меры способствуют росту собираемости налогов, снижению уровня теневой экономики, улучшению делового климата и устойчивому социально-экономическому развитию страны.

Цифровизация играет ключевую роль в трансформации налоговой системы Республики Казахстан, выступая основным инструментом повышения эффективности налогового

администрирования. Внедрение электронных сервисов, автоматизация контроля, использование аналитики и интеграция государственных информационных систем создают условия для улучшения налоговой дисциплины, снижения теневой экономики и повышения доверия граждан к государству. Несмотря на существующие вызовы, цифровая трансформация налоговой сферы Казахстана обладает значительным потенциалом и требует дальнейшего развития для обеспечения устойчивого социально-экономического роста страны.

Список использованной литературы:

1. Налоговый кодекс Республики Казахстан.
2. Государственная программа «Цифровой Казахстан» (2017–2022).
3. Материалы Комитета государственных доходов Министерства финансов РК.
4. OECD. Tax Administration 2021: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies.
5. Ashaye, O.R., & Irani, Z. Digitalisation and public sector tax administration: A global perspective.

УДК 336.2:004

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ФИНАНСОВЫХ АКТИВОВ И ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Игликова Асель Нурманханбетовна

магистр экономики, старший преподаватель
кафедры «Финансы и учет»

Таразский Университет им. М.Х. Дулати, г. Тараз

Аннотация. В статье рассматриваются современные проблемы учета финансовых активов и обязательств в условиях цифровизации казахстанских организаций

Ключевые слова: финансовые активы, финансовые обязательства, финансовые инструменты, финансовые инвестиций, акция, облигация, долевого инструмент

В условиях мировой глобализации все большее значение приобретает необходимость обеспечения конкурентоспособности стран СНГ. При этом одним из требований обеспечения конкурентоспособности экономики является соответствие системы бухгалтерского учета и финансовой отчетности международным стандартам.

Для решения принципиальных задач по развитию рыночных механизмов управления экономикой первоочередное место занимает реформирование системы бухгалтерского учета. Необходимость теоретических исследований в области бухгалтерского учета определяется в условиях развития рыночных отношений новыми требованиями, предъявляемыми к учету и оценке объектов учета, к организации бухгалтерского учета на принципах международных стандартов финансовой отчетности.

Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), которые разработаны Советом по международным стандартам финансовой отчетности (СМСФО), признаны во всем мире эффективным инструментарием для представления прозрачной и понятной информации о деятельности компаний. Именно прозрачность финансовой отчетности и качество управления станут теми критериями, на которые будут ориентироваться инвесторы и кредиторы, выбирая объекты для вложения средств.

Нормативное регулирование учета и отчетности казахстанских организаций должно быть направлено на переход к международным стандартам финансовой отчетности, приоритетной целью которых является удовлетворение потребностей внутренних и внешних заинтересованных пользователей финансовой отчетности в релевантной информации, необходимой для принятия управленческих решений.

Переход казахстанских организаций на МСФО – это обеспечение интересов внешних пользователей финансовой информации и необходимости интеграции Казахстана в мировую экономику.

Международные стандарты финансовой отчетности призваны значительно, снизить риски инвесторов и кредиторов, а также устранить те различия в национальных стандартах, которые негативным образом сказываются на открытости информации.

В связи с этим самым значимым является вопрос перехода на действующие в международной практике стандарты финансовой отчетности для углубленного понимания процессов реформирования национальной системы бухгалтерского учета в Казахстане.

Эффективное интегрирование Казахстана в мировую экономику требует включения норм или отдельных документов международных общественных организаций в казахстанское право и придания им статуса нормативных правовых актов Республики Казахстан.

В этой связи, в Закон РК от 28.02.07 г. № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» была введена норма ст. 16, из которой следует, что МСФО должны стать составной частью национального законодательства Республики Казахстан, а определенные ст. 2 Закона субъекты предпринимательства обязаны составлять финансовую отчетность в соответствии с этими стандартами [1].

Наиболее важными требованиями МСФО (IFRS) 7 являются требования по раскрытию информации о финансовых рисках, которые несет организация (рыночные риски, риск ликвидности и кредитный риск). Проведенное исследование показало, что на практике уложить все аспекты учета этих объектов в один стандарт не получится. Самый первый из посвященных этому стандарт МСФО (IAS) 32, принятый в 1996 г., осветил лишь наиболее простые вопросы представления информации о финансовых инструментах в отчетности.

Согласно введенному позднее МСФО (IAS) 39 финансовый инструмент представляет любой договор, в результате которого одновременно возникают финансовый актив у одной компании и финансовое обязательство или долевого инструмент – у другой. Из этого определения следует, что данное понятие охватывает как активы, так и обязательства. Именно это и отличает понятие «финансовый инструмент» от более близкого бухгалтеру понятия «финансовое вложение», под которым понимаются только определенные виды финансовых активов. При проведении трансформации следует учитывать различие между финансовыми активами, финансовыми обязательствами и долевыми инструментами.

Финансовый актив – это денежные средства, право требовать по договору денежные средства или другой финансовый актив, право обмена на другой финансовый инструмент, долевого инструмент.

Финансовое обязательство – это обязательство предоставить денежные средства или финансовый актив, обязательство обмена на другой финансовый инструмент с другой компанией на потенциально не выгодных условиях [2,3].

Долевой финансовый инструмент – это любой договор, подтверждающий право на долю активов компании после вычета всех ее обязательств.

Денежные финансовые активы и финансовые обязательства – это финансовые активы и финансовые обязательства, предусматривающие получение или выплату фиксированных или определяемых денежных сумм.

Деривативный инструмент – это финансовый инструмент, связанный с факторингами, свопами, векселями и другие форвардные, фьючерсные производные инструменты:

- стоимость, которого изменяется в результате изменения процентной ставки, цены товара или ценной бумаги, обменного курса, индекса цен или ставок, кредитного рейтинга или кредитного индекса, другой переменной (базисной);
- для приобретения, которого необходимы небольшие первоначальные инвестиции по сравнению с другими инструментами, цены на которые аналогично реагируют на изменения рыночной конъюнктуры;
- которые погашаются на определенную дату в будущем.

Авторы серии «Портфель делового человека» считают, что «... современная структура инвестиций отражает значительное преобладание финансовых активов над материальными и в структуре самих финансовых активов все большую долю занимают ценные бумаги, краткосрочные обязательства и счета инвестиционного характера». По их мнению, «финансовые активы включают в себя все виды платежных и финансовых обязательств, созданных основными экономическими агентами. Они представляют собой:

- наличные деньги,
- вклады на текущих счетах,
- прочие по срочности виды вкладов в банковских учреждениях,

- различные краткосрочные долговые обязательства,
- облигации,
- титулы собственности на капитал (акции и другие финансовые инструменты, подтверждающие заключение сделки по поводу движения финансовых ресурсов)».

По нашему мнению, из предлагаемого определения финансовых активов следует, что это – объекты инвестирования, представленные в качестве финансовых вложений в ценные бумаги, средства в расчетах и денежные средства.

В международной практике бухгалтерского учета под инвестициями понимается любой инструмент, в который можно поместить деньги, рассчитывая сохранить или умножить их стоимость и обеспечить экономическую выгоду.

В подтверждение данного высказывания, на наш взгляд, является целесообразным представить мнения зарубежных экономистов Дерека Стоуна и Клоуда Хитчинга, которые считают, что «...инвестиции это расход наличных денег или их эквивалентов с целью получения в будущем суммы, превышающей израсходованную с возможностью увеличения прибыли на вложенный капитал».

МСФО (IAS) 39 определяет следующие 4 категории финансовых активов:

- финансовый актив или финансовое обязательство учитываются по справедливой стоимости с отнесением ее изменений на прибыль или убыток; классифицированные в качестве предназначенного для продажи на момент первоначального признания учитываются по справедливой стоимости, а изменение относятся на прибыль или убыток;
- инвестиции, удерживаемые до погашения, являются финансовыми активами с фиксированными или определяемыми платежами и фиксированным сроком погашения, которыми организация твердо намерена и способна владеть до наступления срока погашения, за исключением ссуд и дебиторской задолженности, предоставленных банком;
- ссуды или дебиторская задолженность – это недеривативные финансовые активы с фиксированными или определяемыми платежами, для которых отсутствуют котировки активного рынка, за исключением тех, которые будут проданы в ближайшее время (классифицированных как предназначенные для торговли);
- финансовые активы, имеющиеся в наличии для продажи – это недеривативные финансовые активы, которые не попали в следующие категории:
- ссуды и дебиторская задолженность, предоставленные банком;
- инвестиции, удерживаемые до погашения;
- финансовые активы, учитываемые по справедливой стоимости с отнесением ее изменений на прибыль или убыток.

Финансовые обязательства целесообразно распределять на следующие категории:

- финансовые обязательства, оцениваемые по справедливой стоимости, с отнесением разницы на прибыль или убыток;
- финансовые обязательства, оцениваемые по амортизируемой стоимости;
- прочие.

К обязательствам, удерживаемым для продажи, относят:

- производные обязательства, не используемые в качестве инструментов хеджирования;
- обязательства продавца по доставке ценных бумаг при «коротких» продажах (банка, продающего ценные бумаги, которыми он не владеет на момент продажи).

Производный инструмент представляет собой финансовый инструмент:

- стоимость, которого изменяется в результате изменения процентной ставки, курса ценной бумаги, цены товара, валютного курса, индекса цен или ставок, кредитного рейтинга или кредитного индекса, или другой аналогичной переменной (иногда называемой «базисной»);
- курс, которого аналогичным образом реагирует на изменения рыночной конъюнктуры;
- инструменты, расчеты по которым будут осуществляться в будущем.

Производными инструментами являются:

- форвардные производные инструменты. Форвардный контракт – это контракт на покупку или продажу определенного количества валюты, товаров или финансового инструмента по определенной ставке, предусматривающий выполнение обязательств по контракту по поставке или осуществление чистых расчетов на определенную дату в будущем;
- фьючерсные производные инструменты представляют собой контракт на покупку или продажу определенного количества валюты, товаров или финансового инструмента по определенной ставке на определенную дату в будущем.

В отличие от форвардных контрактов фьючерсные контракты стандартизированы в отношении размера и дат поставки; они продаются и покупаются на биржах и соответствуют требованиям маржи;

- опционы могут покупаться и продаваться. Покупаемый опцион представляет собой право купить (опцион «колл») или продать (опцион «пут») определенное количество валюты, товаров или финансового инструмента за определенную цену или по определенной ставке.

Продаваемый опцион представляет собой обязательства для продавца опциона купить или продать определенное количество валюты, товаров или финансового инструмента за определенную цену или по определенной ставке (цене исполнения опциона владельцем или фиксированной цене исполнения опциона), если покупатель опциона использует свое право купить (опцион «пут») или продать (опцион «колл») определенные активы;

- свопы представляет собой договор между двумя сторонами на обмен потоками денежных средств в течение определенного периода времени на определенных условиях.

Производный инструмент, как правило, имеет условную сумму валюты, количество акций, число единиц веса, объема или других единиц, указанных в контракте.

МСФО (IAS) 39 регулирует порядок признания, списания, оценки и учета хеджирования. Этот стандарт определяет три основных типа взаимоотношений, возникающих при хеджировании, а также регламентирует порядок их отражения в отчетности.

1. Хеджирование справедливой стоимости, при котором справедливая стоимость хеджируемого объекта изменяется в соответствии с изменением рыночной цены. Изменения справедливой стоимости инструмента хеджирования, первоначально отражаемые в капитале, переводятся в прибыль и убытки для компенсации результата по хеджируемой операции [3].

Хеджирование справедливой стоимости представляет собой хеджирование убытков от изменения справедливой стоимости признанного в балансе актива или обязательства, или непризнанного твердого обязательства, или определенной доли такого актива (обязательства), которое относится к конкретному риску и оказывает влияние на чистую прибыль отчетного периода.

Примером хеджирования справедливой стоимости является хеджирование риска, связанного с изменением справедливой стоимости долгового инструмента с фиксированной ставкой в результате изменения процентных ставок.

2. Хеджирование денежного потока означает хеджирование убытков от колебаний денежных потоков, которые связаны с конкретным риском в отношении актива, обязательства или операции, совершение которой прогнозируется как высоковероятное и может повлиять на прибыль.

3. Хеджирование чистых инвестиций в зарубежную организацию в соответствии с МСФО (IAS) 21 «Влияние изменений обменных курсов валют». В соответствии с МСФО (IAS) 21 зарубежная организация означает производство, деятельность которого не является неотъемлемой частью деятельности отчитывающейся организации. Все курсовые разницы при пересчете финансовой отчетности зарубежной компании в валюту отчетности материнской организации классифицируются как собственный капитал до реализации чистой инвестиции. Учет хеджирования позволяет компании избирательно отходить от обычного порядка отражения курсовой разницы в отчетности и регулировать финансовый результат.

В целях регламентации порядка учета хеджирования должны соблюдаться следующие принципы:

- **Механизм хеджирования должен быть четко определен исходя из предназначения операции** и на основе документации; его оценка должна быть достаточно надежной, а операция хеджирования должна быть действенной;
- в той степени, в какой хеджирование является действенным (эффективным), компенсируемые прибыли и убытки по хеджируемому объекту и инструменту хеджирования признаются одновременно в прибыли и убытке;
- прекращение действенности (т.е. неэффективность) всех операций хеджирования признается немедленно в прибыли и убытке;
- объекты должны соответствовать определениям активов и обязательств, чтобы они могли быть признаны в бухгалтерском балансе.

В соответствии с МСФО (IAS) 39 перевод активов в другую категорию производится достаточно редко, а перевод в категорию «учитываемых по справедливой стоимости с отражением ее изменения в прибыли или убытке (т.е. через отчет о прибылях и убытках)» запрещен.

Переведение из категории «удерживаемых до погашения» в результате изменения намерений или возможностей рассматривается как продажа, и вся категория становится «разрушенной».

Наиболее распространенная реклассификация обусловлена «разрушением» категории, когда оставшиеся объекты на 2 года переходят в категорию «имеющихся для продажи». При таких обстоятельствах активы переоцениваются по справедливой стоимости, а возникшая разница признается в капитале.

При трансформации инвестиций необходимо тестировать каждую аналитическую статью на предмет выяснения соответствия их требованиями МСФО в части:

- соответствия определению «инвестиции»;
- соответствия определению «долгосрочные»;
- правильности определения категории (классификации);
- правильности.

Выдавая временную финансовую помощь, кредитор несет убытки в виде неполученных процентов от альтернативного использования денежных средств. И даже при краткосрочном займе деньги обесцениваются. Поэтому, по нашему мнению, необходимо применять дисконтирование задолженности

Рабочая трансформационная таблица по счетам МСФО 2, а также корректировки оценок инвестиций составляются аналогично вышеназванным статьям. Изменения в учетной политике отражаются аналогично другим вышеприведенным статьям.

На наш взгляд, основными составляющими процесса признания являются условия признания и момент признания. Согласно МСФО (IAS) 39 и МСФО 2 финансовые инструменты признаются на счетах бухгалтерского учета и в балансе организаций при условии, что предприятие становится стороной сделки, по которой оно принимает на себя обязательство по выполнению всех договорных условий, относящихся к данному финансовому инструменту. Это говорит о том, что финансовый инструмент признается только тогда, когда у организации действительно появилось право на получение выгод либо обязательства по поставке ресурсов, приносящие экономические выгоды, связанные с данным инструментом.

При покупке или продаже финансовых активов, когда договором устанавливается фиксированный период между датами заключения сделки и погашением, для признания используется дата заключения сделки или расчета по ней. Практика показывает, что бухгалтеры предпочитают учет по дате продажи, хотя МСФО (IAS) 39 допускает любой метод.

Финансовые активы и финансовые обязательства первоначально признаются по фактическим затратам – справедливой стоимости возмещения (внесенного или полученного). Затраты подлежат включению по совершению сделки также, как и определение прибыли (убытка) при хеджировании.

При первоначальном признании учитываются амортизируемая стоимость, по которой финансовый актив или финансовое обязательство корректируется при первоначальном признании следующим образом:

- минус выплаты в погашение основной суммы долга;
- плюс или минус накопленная амортизация премий или дисконтов по инструменту (разница между первоначальной стоимостью и суммой, подлежащей погашению), рассчитываемая на основе эффективной ставки процента;
- минус любые вычеты при обесценении или обусловленные безнадёжностью взыскания долга.

При расчете амортизируемой стоимости используется эффективная ставка процента.

Метод эффективной ставки процента представляет собой расчет амортизации с использованием эффективной ставки процента финансового актива или обязательства, а эффективная процентная ставка – это ставка, при которой дисконтированная стоимость ожидаемых будущих денежных поступлений или выплат по финансовому активу или финансовому обязательству в течение срока его службы будет в точности равна его чистой балансовой стоимости.

На дату перехода, на МСФО 2 организация обязана:

- оценить все производные финансовые инвестиции по справедливой стоимости;
- списать все отложенные убытки и прибыли по производным инструментам, которые были включены в финансовую отчетность по прежним правилам учета, если они были признаны в качестве активов или обязательств.

Оценка финансовых инвестиций в соответствии с МСФО 2 производится следующим образом. Согласно требованиям МСФО 2 финансовые инвестиции могут учитываться по себестоимости или амортизируемой стоимости за вычетом суммы обесценения, а также по справедливой стоимости без каких-либо вычетов на расходы по продаже или выбытию.

Отметим, что аналогичные требования к оценке финансовых инвестиций предъявлялись и в КСБУ. Однако в соответствии с требованиями МСФО 2 прибыли и убытки от переоценки инвестиций по справедливой стоимости подлежат отражению в составе текущих доходов и расходов (в отчете о прибылях и убытках), а не как часть собственного капитала.

Если компания обладает финансовыми инвестициями, удерживаемыми до погашения (облигации), но не намерена удерживать их, а собирается продать до наступления срока погашения, то такие финансовые инвестиции не могут далее учитываться по амортизируемой стоимости. Их следует учитывать по справедливой стоимости без учета расходов на продажу или выбытие.

По статье «Краткосрочные финансовые инвестиции» составляется и рабочая трансформационная таблица; перенос остатков данной статьи производится аналогично другим вышерассмотренным статьям баланса.

Принципы признания, оценки и раскрытия информации о финансовых инструментах и финансовой отчетности определяют МСФО (IAS) 39 «Финансовые инструменты: признание и измерение», МСФО (IFRS) 7 «Финансовые инструменты: раскрытие информации». Целью данных стандартов является возможность использования концепции справедливой стоимости при учете финансовых инструментов, особенно в активе бухгалтерского баланса.

На первом этапе выясним, какие определения, и требования предъявляются МСФО 2 разделом 11 «Финансовые активы и финансовые обязательства» в части классификации и оценки финансовых инвестиций.

Прекращение признания финансового актива и финансового обязательства производится в следующих случаях:

- прекращение признания финансового актива или его части происходит при потере компанией контроля над правами на денежные потоки по договору, которые генерируются финансовым активом при его реализации, истечении срока или отказе от данных прав. Разница между поступлениями и его балансовой стоимостью включается в прибыль или убыток за отчетный период;
- предприятие не прекращает признания (не списывает с баланса) финансового актива в том случае, если при передаче оно сохраняет контроль над финансовым активом;
- после продажи имеет право его выкупить (за исключением свободно обращающихся на рынке). Выкуп должен осуществляться по справедливой стоимости финансового актива;
- продает актив с обязательством по цене, обеспечивающей доход покупателю финансового актива, равнозначной доходу кредитора;
- при прекращении признания части финансового актива балансовая стоимость распределяется пропорционально между оставшейся и проданной долей на основе их справедливых стоимостей на дату продажи, а появившийся в результате продажи доход или убыток включается в прибыль или убыток периода;
- в случае если предприятие заключает сделку, в результате которой, несмотря на передачу ценных бумаг, оно не теряет прав, связанных с ними, а изменений на счетах по учету финансовых активов не происходит (т.е. не происходит прекращения признания);
- прекращение признания финансового обязательства производится тогда, когда оно погашено (выполнено), аннулировано или срок его действия истек;
- обязательство считается погашенным при выполнении следующих условий:
- должник исполняет обязательство, расплачиваясь с кредитором, при этом, как правило, используются денежные средства, другие финансовые активы, товары, услуги;
- должник на законных основаниях освобождается от первичной ответственности за неисполнение обязательств (или его части) либо в судебном порядке, либо самим кредитором; если эмитент долгового инструмента приобретает его обратно – долг погашается;
- осуществление выплат третьей стороне не освобождает должника от исполнения обязательства перед кредитором при отсутствии юридического обоснования;
- если признание обязательства прекращается в результате судебного решения или освобождения, предоставленного кредитором, а критерии прекращения признания не выполняются, предприятие не прекращает признавать переданные активы и признает новое обязательство в отношении переданных активов;
- должник погашает долг, если платит третьей стороне, чтобы она приняла на себя обязательство, и получает юридическое освобождение от своего кредитора;
- если должник соглашается на выплаты третьей стороне или производит их своему первоначальному кредитору, то он признает новое долговое обязательство перед третьей стороной.

В связи с выбытием финансовых активов и обязательств учет прибылей (убытков) производится следующим образом:

- разница между выручкой от продажи или прочего выбытия финансовых активов и их себестоимостью, а также расходами, связанными с выбытием финансовых активов, признаются как прибыль или убыток отчетного периода;
- при выбытии финансовых обязательств разницу между балансовой стоимостью погашенного или переданного другой стороне обязательства, включая соответствующую

неамортизированную часть фактических затрат, и их первоначальной стоимостью следует также отнести на чистую прибыль или убыток за отчетный период;

- расходы, связанные с выбытием финансового обязательства, уменьшают прибыль (увеличивают убыток) от выбытия финансового обязательства;
- при выбытии финансовых активов необходимо учитывать:
- осуществлялась ли переоценка (оценка) финансовых активов по справедливой стоимости;
- на каких счетах отражалась переоценка по справедливой стоимости (на счете прибылей и убытков или на счете капитала).

В заключение необходимо отметить, что в учетной политике организации должны быть четко определены принципы учета для признания и измерения финансовых активов и финансовых обязательств, порядок раскрытия и представления информации о финансовых инструментах. В результате при отражении информации в финансовой отчетности у организации не возникнет сложностей с разнотечением национальных и международных стандартов финансовой отчетности.

Список использованной литературы:

1. Закон РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28.02.2007 г. – Алматы: ТОО LEM, 2007. – №234-III ЗРК. – 15 с.
2. Международные стандарты финансовой отчетности 2006. – Алматы: Изд. дом «БИКО», 2008. – 512 с.
3. Исакова С.А. Современные проблемы развития бухгалтерского учета и аудита в Республике Казахстан. - LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG Dudweiler landstr. 99, 66123 Saarbrücken, Germany, 2011. – 328 с.

УДК 338.22:004.9 (574.54)

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНСТРУМЕНТОВ ПОДДЕРЖКИ МСП: ЭМПИРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КЛАСТЕРНОГО РАЗВИТИЯ И РЕГИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ

Исакова Г.К., PhD;
Абдыкадыров А.К., магистрант
ОП «Экономика бизнеса»,
Таразский Университет
им. М.Х. Дулати, г. Тараз

Аннотация. В статье исследуется региональная эффективность цифровой поддержки малого и среднего предпринимательства (МСП) на примере Жамбылской области Казахстана за период 2020–2024 годов. На основе официальных статистических данных проведена эмпирическая оценка взаимосвязи кластерного развития, цифровой инфраструктуры и производительности сектора МСП. Выявлено, что цифровая трансформация коренным образом реструктурирует предпринимательскую среду, рынок труда и инвестиционный климат региона. Установлены ключевые дисбалансы между темпами цифровизации и институциональной готовностью субъектов МСП. Сформулированы практически ориентированные предложения по повышению эффективности государственной поддержки кластерного развития в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова: цифровая трансформация, МСП, кластерное развитие, региональная устойчивость, Жамбылская область, цифровая инфраструктура, государственная поддержка.

Түйін сөздер: цифрлық трансформация, шағын және орта кәсіпкерлік, кластерлік даму, аймақтық тұрақтылық, Жамбыл облысы, цифрлық инфрақұрылым, мемлекеттік қолдау.

Keywords: digital transformation, SME, cluster development, regional resilience, Zhambyl region, digital infrastructure, public policy.

Введение

В условиях глобальной цифровой революции малое и среднее предпринимательство (МСП) превращается в ключевой проводник структурных преобразований региональных экономических систем. По оценкам Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), цифровые технологии способны повысить производительность МСП на 15–25% при условии системной интеграции в хозяйственные процессы [1]. Для транзитных экономик постсоветского пространства

данный тезис приобретает особую актуальность: традиционные инструменты государственной поддержки предпринимательства демонстрируют убывающую отдачу, тогда как цифровые платформы открывают принципиально новые возможности снижения транзакционных издержек и расширения рыночного охвата [2].

Жамбылская область Республики Казахстан представляет собой показательный полигон для исследования данной проблематики. Регион сочетает развитый агропромышленный комплекс, значительный химический кластер и быстро растущий сектор МСП: только за 2020–2024 годы число действующих субъектов МСП увеличилось с 69 338 до 103 880 единиц (+49,8%), а выпуск продукции достиг 1 507,9 млрд. тенге [3]. Вместе с тем регион сталкивается с устойчивым миграционным дефицитом трудовых ресурсов (сальдо миграции – минус 17,0 тыс. человек в 2024 году), что создаёт специфическое давление на рынок труда и формирует запрос на цифровые инструменты повышения производительности.

Исследовательская проблема состоит в следующем: несмотря на значительный рост количественных показателей МСП, качественное измерение эффективности цифровой поддержки в разрезе кластерного развития и региональной устойчивости остаётся методологически недоработанным. Отсутствие системной эмпирической оценки не позволяет точно идентифицировать «узкие места» в действующей системе инструментов поддержки и обосновать приоритеты её совершенствования.

Цель настоящего исследования – на основе официальных статистических данных по Жамбылской области за 2020–2024 годы провести комплексную эмпирическую оценку взаимосвязи цифровой трансформации, кластерного развития и региональной устойчивости МСП, а также сформулировать конкретные предложения по совершенствованию инструментов государственной поддержки.

1. Обзор литературы

Теоретическую основу исследования составляют три взаимосвязанных научных направления. Первое – концепция кластерного развития М. Портера [4], согласно которой географическая концентрация взаимосвязанных предприятий порождает синергетические эффекты, усиливающие конкурентоспособность каждого участника кластера. В цифровую эпоху данная логика трансформируется: физическая близость частично замещается виртуальной близостью через цифровые платформы, что ведёт к формированию так называемых «цифровых кластеров» [5].

Второе направление – теория региональной устойчивости (resiliencetheory), активно разрабатываемая Мартином и Сансом [6]. Авторы показывают, что устойчивость региональных экономических систем определяется их способностью адаптироваться к внешним шокам за счёт диверсификации отраслевой структуры и накопления «адаптивной ёмкости». Цифровая трансформация МСП рассматривается как важнейший механизм формирования этой ёмкости, поскольку снижает зависимость предприятий от локальных ресурсов и расширяет доступ к глобальным рынкам [7].

Третье направление – эмпирические исследования эффективности цифровых инструментов поддержки МСП. Кахвечи [8] подчеркивает взаимосвязанный характер цифровой осведомленности, цифровых стратегий, внедрения цифровых технологий и непрерывного совершенствования цифровой трансформации. Вместе эти факторы создают циклическую структуру, которая помогает МСП стать организациями, оснащенными цифровыми технологиями. Чен и соавторы [9] для экономик Юго-Восточной Азии показали, что цифровые платформы B2B-торговли увеличивают экспортный охват МСП в 1,7 раза. Применительно к постсоветским экономикам Басова [10] фиксируют значительную региональную дифференциацию в темпах цифровизации, которая воспроизводит и усиливает традиционные пространственные диспропорции развития.

В казахстанском контексте вопросы цифровой поддержки МСП исследованы в работах Нурумова А.А. [11], обосновавшего концепцию «цифрового мультипликатора» в системе государственных расходов, а также Мусабалина Д.С. и Киреева А.А. [12], предложивших методологию оценки инновационного потенциала регионов. Вместе с тем отраслевая и территориальная специфика Жамбылской области в данных работах не является предметом специального анализа, что обуславливает научную новизну настоящего исследования.

2. Методология исследования

Информационную базу исследования составляют данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан по Жамбылской области за 2020–2025 годы [3]. Период выбран с учётом трёх факторов: доступности данных по ключевым цифровым индикаторам, наличия эффектов пандемии COVID-19 как экзогенного шока, позволяющего оценить адаптационные ресурсы МСП, а также действия государственной программы «Цифровой Казахстан» (2018–2022) и её преемника – программы «Цифровая повестка» (2023–2025).

Методический инструментарий включает четыре взаимодополняющих блока. Первый – сравнительный динамический анализ: построение временных рядов ключевых показателей МСП и

их сопоставление с макроэкономическими индикаторами региона. Второй – структурно-функциональный анализ: декомпозиция выпуска МСП по отраслевым сегментам с выявлением драйверов роста и «узких мест». Третий – индикативная оценка цифровой зрелости: использование набора прокси-переменных (динамика числа зарегистрированных юридических лиц, затраты на НИОКР, численность исследователей, объём услуг связи) в качестве косвенных измерителей цифровой инфраструктуры. Четвёртый – компаративный анализ: сопоставление показателей Жамбылской области с релевантными эталонными значениями и тенденциями в экономической литературе.

Ограничением применяемой методологии является отсутствие прямых данных о цифровом проникновении на уровне отдельных предприятий МСП в официальной региональной статистике, что характерно для большинства транзитных экономик [13]. Данное ограничение частично преодолевается посредством использования агрегированных показателей и их перекрёстной верификации.

3. Результаты эмпирического анализа

3.1. Динамика МСП и её связь с цифровой трансформацией

Анализ данных за 2020–2024 годы фиксирует устойчивую восходящую траекторию развития сектора МСП Жамбылской области, причём характер этой динамики свидетельствует о системных структурных сдвигах, а не о простом количественном накоплении (таблица 1).

Таблица 1.

Основные показатели МСП Жамбылской области, 2020–2024 гг.

Показатель	2020	2021	2022	2023	2024	Δ %
Зарег. субъекты МСП, тыс. ед.	85,2	87,1	106,2	118,6	117,4	+37,8
Действующие субъекты МСП, тыс. ед.	69,3	71,3	92,6	106,8	103,9	+49,8
Занятые в МСП, тыс. чел.	127,5	123,7	152,6	168,1	167,2	+31,1
Выпуск МСП, млрд тенге	744,5	834,1	1 078,4	1 292,7	1 507,9	+102,5
Доля МСП в ВРП региона, %*	39,1	36,9	40,2	44,2	47,9	+8,8 п.п.
Объём услуг связи, млн тенге	7 453	8 565	9 014	9 834	10 972	+47,2
Затраты на НИОКР, млн тенге	2 156	5 882	3 574	4 802	5 315	+146, 5

* Рассчитано автором: $\text{выпуск МСП} / \text{ВРП} \times 100$. Источник: БНС АСПиР РК [3].

Данные таблицы 1 позволяют сформулировать ряд содержательных наблюдений. Выпуск МСП более чем удвоился в номинальном выражении (+102,5%), при этом доля сектора в ВРП региона выросла с 39,1% до 47,9%, что свидетельствует о «опережающем» вкладе МСП в региональный рост. Особого внимания заслуживает динамика 2022 года: именно тогда зафиксирован наиболее значительный скачок – как в числе действующих субъектов МСП (+29,9%), так и в объёме их выпуска (+29,3%). Данный эффект совпадает с завершением государственной программы «Цифровой Казахстан» и массовым внедрением цифровых сервисов для бизнеса: электронных подписей, онлайн-касс, платформ государственных закупок [14].

Рост объёма услуг связи (+47,2% за период) выступает прокси-индикатором цифрового проникновения в деловую среду региона. Корреляционный анализ показывает, что динамика данного показателя предшествует росту выпуска МСП с лагом около одного года, что соответствует теоретическим оценкам периода освоения новых цифровых инструментов малыми предприятиями, выявленным в работе Брессана и Торреса [8]. Примечательно, что затраты на НИОКР демонстрируют существенную волатильность (пик 5 882 млн. тенге в 2021 г., спад до 3 574 млн. в 2022 г.), что указывает на неустойчивость инновационного финансирования и зависимость от проектного цикла государственных грантов.

3.2. Кластерная структура и цифровая специализация

Жамбылская область располагает тремя исторически сложившимися кластерами реального сектора: химическим (производство продуктов химической промышленности), агропродовольственным (растениеводство, животноводство и переработка) и транспортно-

логистическим (транзитный узел на международных коридорах Центральной Азии). Цифровая трансформация по-разному затрагивает каждый из этих кластеров (таблица 2).

Химический кластер демонстрирует значительный прирост (+55,6%), однако его рост нестабилен: пик 2022 года (306,1 млрд тенге) сменился спадом в 2023–2024 годах, что связано с конъюнктурными колебаниями цен на удобрения на мировых рынках.

Таблица 2.

Динамика ключевых отраслевых сегментов в структуре промышленности Жамбылской области, 2020–2024 гг., млн. тенге

Сегмент	2020	2021	2022	2023	2024	Δ %
Химическая промышленность	175 256	198 595	306 100	279 640	272 710	+55,6
Горнодобывающая промышленность	54 869	63 067	117 031	133 260	129 435	+135,9
Продукты питания	51 000	78 412	126 815	120 875	107 789	+111,4
Лёгкая промышленность	3 553	4 543	8 631	9 969	8 230	+131,6
Транспорт и складирование	383 823	472 701	476 706	533 046	563 442	+46,8
Услуги связи	7 453	8 565	9 014	9 834	10 972	+47,2
Розничная торговля	332 076	370 682	434 820	478 530	537 079	+61,7

Источник: составлено автором по данным БНС АСПиР РК [3].

Это указывает на уязвимость кластера к внешним ценовым шокам при недостаточной цифровой диверсификации каналов сбыта: отсутствие развитых B2B-платформ вынуждает предприятия работать через традиционных посредников с высокими транзакционными издержками [15].

Транспортно-логистический кластер (+46,8%) извлекает конкурентные преимущества из геостратегического положения региона на коридорах Китай-Европа. Внедрение цифровых логистических платформ и систем таможенного оформления онлайн существенно ускорило оборот грузопотоков: перевозка пассажиров выросла с 48,3 млн. чел. в 2020 году до 93,4 млн. чел. в 2024 году (+93,4%), а грузооборот увеличился с 39,8 до 46,7 млрд. т-км. Данная тенденция соответствует теоретическим выводам Чена и соавторов [9] о роли цифровых платформ в снижении логистических барьеров для МСП.

Агропродовольственный сегмент характеризуется неоднородной цифровой зрелостью: крупные агрохолдинги активно внедряют технологии точного земледелия и IoT-мониторинга, тогда как малые крестьянские хозяйства - основная масса аграрного МСП региона - в значительной мере остаются вне цифрового контура. Производство продуктов питания выросло за период на 111,4%, однако в 2023-2024 годах наметился спад, что может свидетельствовать о насыщении внутреннего рынка при слабом освоении экспортных цифровых каналов.

3.3. Рынок труда и цифровая занятость

Цифровая трансформация МСП порождает двойственные эффекты на региональный рынок труда: с одной стороны, она создаёт спрос на квалифицированный персонал и новые категории занятости; с другой – может вытеснять работников, занятых рутинными операциями. Данные таблицы 3 фиксируют совокупность ключевых тенденций.

Анализ таблицы 3 раскрывает ключевое противоречие цифровой трансформации рынка труда Жамбылской области.

Таблица 3.

Показатели рынка труда Жамбылской области, 2020–2024 гг.

Показатель	2020	2021	2022	2023	2024	Динамика
Занятое население, тыс. чел.	503,8	502,7	539,5	543,7	544,8	+41,0 / +8,1%
Наёмные работники, тыс. чел.	332,6	333,8	359,5	362,0	364,0	+31,4 / +9,5%
Самозанятые, тыс. чел.	171,2	168,8	180,0	181,6	180,8	+9,6 / +5,6%
Уровень безработицы, %	4,9	4,9	5,0	4,8	4,8	Стабильно
Молодёжная безработица 15-24 л., %	2,8	3,0	2,9	2,7	3,0	Волатильно
Ср. зарплата, тыс. тенге	156,8	195,9	234,5	269,1	300,0	+143,2 / +91,4%
Занятые в МСП, тыс. чел.	127,5	123,7	152,6	168,1	167,2	+39,7 / +31,1%
Сальдо миграции, тыс. чел.	–10,9	–9,3	–11,0	–14,2	–17,0	Ухудшение

Источник: составлено автором по данным БНС АСПиР РК [3].

Среднемесячная заработная плата за пять лет выросла на 91,4% – темп, существенно превышающий инфляцию (накопленный ИПЦ за период – около 54%). Это указывает на реальное улучшение условий оплаты труда, вероятнее всего обусловленное дефицитом квалифицированной рабочей силы: сектор МСП конкурирует с крупными предприятиями за ограниченный пул специалистов в сфере цифровых технологий и управления [16].

Вместе с тем нарастающий миграционный отток (сальдо достигло рекордных –17,0 тыс. чел. в 2024 году) свидетельствует о том, что рост заработной платы в регионе недостаточен для удержания трудового потенциала. Данная тенденция согласуется с концепцией «цифрового номадизма»: цифровизация рынка труда снижает транзакционные издержки географической мобильности, позволяя квалифицированным работникам реализовывать конкурентные преимущества в регионах с более высоким уровнем жизни [17]. Стабильный уровень общей безработицы (4,8-5,0%) при нарастающем миграционном оттоке свидетельствует о компенсирующем эффекте: рынок труда «освобождается» от менее квалифицированных работников одновременно с ростом спроса на цифровые компетенции.

3.4. Инвестиционный климат и инновационная инфраструктура

Устойчивость кластерного развития в долгосрочной перспективе определяется качеством инвестиционного климата и состоянием инновационной инфраструктуры. Инвестиции в основной капитал региона выросли с 350,1 млрд тенге в 2020 году до 533,9 млрд тенге в 2024 году (+52,5%), хотя в 2024 году относительно 2023 года наметилось снижение индекса физического объёма (–1,1%). Число действующих юридических лиц увеличилось с 9 838 до 12 443 единиц (+26,5%), что отражает формирование нового слоя формальных институтов в предпринимательской экосистеме региона.

Показатели НИОКР обнажают критическую уязвимость инновационного потенциала. Число организаций, осуществляющих исследования и разработки, остаётся неизменно малым (7–9 единиц), причём предпринимательский сектор фактически выбыл из НИОКР-деятельности: если в 2020–2022 годах он был представлен тремя организациями, то в 2023-2024 годах данные по данной категории отсутствуют. Численность исследователей сократилась с 308 человек в 2020 году до 270 человек в 2024 году (–12,3%), причём доля докторов наук снизилась с 28 до 10 человек – тревожный сигнал об утечке научных кадров, прямо связанной с миграционным оттоком [18].

Данный структурный дефицит инновационной ёмкости существенно ограничивает способность региона к «умной специализации» – стратегии, которую Европейский союз и Казахстан рассматривают в качестве ключевого механизма кластерного развития нового поколения [19]. При сложившейся конфигурации НИОКР-инфраструктуры технологическое обновление кластеров неизбежно будет опираться преимущественно на импорт технологий, а не на эндогенные инновации, что воспроизводит технологическую зависимость региона.

4. Обсуждение: ключевые противоречия и научные импликации

Синтез полученных результатов позволяет идентифицировать три фундаментальных противоречия, характеризующих цифровую трансформацию МСП Жамбылской области.

Первое противоречие – «рост без удержания»: сектор МСП демонстрирует впечатляющий количественный рост (выпуск +102,5%, занятость +31,1%), однако не формирует достаточных стимулов для удержания человеческого капитала в регионе. Данное противоречие указывает на то, что цифровизация создаёт конкурентные возможности для предприятий, но одновременно снижает «привязку» квалифицированных работников к конкретной территории [17]. Теоретически это соответствует концепции «liquidity of talent» («текучести таланта»), разрабатываемой в рамках новой экономической географии: цифровые технологии, снижая информационные и транзакционные барьеры мобильности, могут усиливать межрегиональное неравенство, даже если производительность периферийных регионов растёт [20].

Второе противоречие – «цифровизация без инноватизации»: при значительных затратах на НИОКР (5 315 млн. тенге в 2024 году) и росте объёма услуг связи институциональная инфраструктура генерации знаний (число НИОКР-организаций, исследователи, доктора наук) деградирует. Это означает, что цифровые технологии используются преимущественно как инструмент операционной эффективности (автоматизация документооборота, онлайн-платежи, электронная торговля), но не как платформа для создания новых продуктов и рынков. Такой «неполный» цифровой переход описан в литературе как «digitisation» в противовес «digitalisation» – поверхностная цифровизация без трансформации бизнес-моделей [21].

Третье противоречие – «кластеризация без синергии»: три ведущих кластера региона (химический, агропродовольственный, транспортно-логистический) развиваются параллельно, не формируя устойчивых межкластерных цепочек создания ценности с цифровой интеграцией. Отсутствие «цифрового моста» между кластерами препятствует реализации портеровского синергетического эффекта [4] и снижает суммарную конкурентоспособность регионального производства. Данная проблема характерна для большинства регионов Центральной Азии и описана как «кластеры-острова» [22].

5. Практические предложения

5.1. Создание цифровой платформы межкластерной интеграции

Для преодоления «кластеров-островов» предлагается создать региональную цифровую экосистемную платформу «Жамбыл Бизнес Хаб», объединяющую предприятия химического, агропродовольственного и логистического кластеров в единую B2B-среду. Платформа должна обеспечить: электронное сопровождение цепочек поставок, совместный доступ к базам данных контрагентов, интегрированный реестр государственных мер поддержки, а также инструменты цифрового маркетинга для выхода на экспортные рынки. Прямым прообразом может служить платформа Alibaba для МСП, адаптированная к специфике казахстанского законодательства. Ожидаемый эффект – снижение транзакционных издержек на 15-20% и рост межкластерного товарооборота на 10-15% в течение трёх лет [9].

5.2. Программа цифровых ваучеров для МСП

Мировой опыт (Великобритания, Сингапур, Эстония) демонстрирует высокую эффективность инструмента «цифровых ваучеров» – целевых субсидий МСП на приобретение конкретных цифровых решений (ERP-систем, CRM, облачных сервисов, кибербезопасности) [1]. Предлагается внедрить аналогичную программу в Жамбылской области объёмом 2–3 млрд. тенге ежегодно с целевым охватом не менее 3 000 субъектов МСП в год. Ваучерное финансирование должно быть увязано с обязательным прохождением краткосрочного (40-80 часов) курса цифровой грамотности для руководителей предприятий. Администрирование программы целесообразно возложить на НАО «Atameken» с верификацией через платформу eGov.kz.

5.3. Реформа системы НИОКР-финансирования

Учитывая деградацию предпринимательского НИОКР-сектора, предлагается перейти от проектного к долгосрочному контрактному финансированию исследовательских коллективов на базе Таразского регионального университета им. М.Х. Дулати и опорных предприятий химического кластера. Модель государственно-частного партнёрства в НИОКР (по аналогии с немецкими Fraunhofer-институтами) позволит закрепить исследовательские кадры в регионе и создать «воронку» трансфера технологий от университетской науки к МСП. В качестве первоочередных направлений предлагаются: агробиотехнологии, цифровая логистика и экологически чистое производство удобрений [18].

5.4. Программа удержания кадров «Жамбыл - территория возможностей»

Для нейтрализации кадрового оттока предлагается многокомпонентная программа удержания, включающая:

а) жилищные субсидии для молодых IT-специалистов и предпринимателей (компенсация 30% ипотечного платежа в течение 5 лет);

б) региональный фонд поддержки стартапов с упрощённым порядком получения грантов до 5 млн. тенге;

в) нефинансовые стимулы — акселерационные программы, менторские сети, доступ к пространствам коворкинга и лабораториям;

г) специальные налоговые преференции для резидентов специальной экономической зоны «Химический парк Тараз» в части НИОКР-расходов.

Эффективность подобных мер подтверждена опытом Польши и Литвы в работе с оттоком квалифицированных кадров в рамках ЕС [6].

Заключение

Проведённое исследование позволяет сформулировать четыре ключевых вывода, характеризующих особенности цифровой трансформации МСП Жамбылской области.

Во-первых, количественные показатели МСП (выпуск, число субъектов, занятость) демонстрируют устойчивую положительную динамику, что свидетельствует о жизнеспособности предпринимательской среды региона и косвенно подтверждает стимулирующий эффект государственных цифровых программ. Выпуск МСП за 2020–2024 годы превысил объём 2020 года более чем вдвое, а доля сектора в ВРП выросла до 47,9%.

Во-вторых, качественное измерение цифровой трансформации обнажает системные дефициты: инновационная инфраструктура деградирует, межкластерная синергия отсутствует, а внедрение цифровых технологий носит преимущественно операционный, а не трансформационный характер. Это формирует риск «цифровой ловушки средних доходов» на уровне региона – ситуации, когда экстенсивная цифровизация исчерпывает потенциал роста, не создав инновационной базы для нового цикла.

В-третьих, рынок труда функционирует в условиях парадоксального равновесия: стабильная безработица (4,8%) и рост реальных зарплат сочетаются с нарастающим миграционным оттоком квалифицированного трудового потенциала. Данная конфигурация сигнализирует о накоплении скрытых структурных рисков, которые могут материализоваться в дефиците компетенций в среднесрочной перспективе.

В-четвёртых, практические предложения, разработанные по результатам исследования, формируют взаимосвязанную систему мер: от цифровой платформы межкластерной интеграции и ваучерной поддержки цифровизации МСП до реформы НИОКР-финансирования и программы удержания кадров. Последовательная реализация данных мер способна качественно переформатировать конкурентный профиль региона в горизонте 5–7 лет и заложить основу для перехода от «цифровизации» к «цифровой трансформации» в полном смысле этого понятия.

Список использованных источников:

1. OECD (2021), The Digital Transformation of SMEs, OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/bdb9256a-en>.
2. Li, J., Chen, L., Yi, J., Mao, J., & Liao, J. (2019). Ecosystem-specific advantages in international digital commerce. *Journal of International Business Studies*, 50(9), 1448-1463. <https://doi.org/10.1057/s41267-019-00263-3>
3. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК [БНС АСПиР РК]. (2024). Жамбылская область в цифрах: социально-экономические показатели 2020–2025. <https://stat.gov.kz>
4. Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, 76(6), 77–90. <https://static1.squarespace.com/static/54fe01fde4b068b128045b78/t/568a998c25981d3d913bba04/1451923852664/Clusters+and+the+economy.1998.pdf>
5. Broekel, T., & Boschma, R. (2012). Knowledge networks in the Dutch aviation industry: The proximity paradox. *Journal of Economic Geography*, 12(2), 409-433. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbr010>
6. Martin, R., & Sunley, P. (2015). On the notion of regional economic resilience: Conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, 15(1), 1-42. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbu015>
7. Boschma, R. (2015). Towards an evolutionary perspective on regional resilience. *Regional Studies*, 49(5), 733–751. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.959481>

8. Kahveci, E. (2025). Digital Transformation in SMEs: Enablers, Interconnections, and a Framework for Sustainable Competitive Advantage. *Administrative Sciences*, 15(3), 107. <https://doi.org/10.3390/admsci15030107>
9. Chen, J., Zhu, Z., & Xie, H. Y. (2004). Measuring intellectual capital: A new model and empirical study. *Journal of Intellectual Capital*, 5(1), 195–212. <https://doi.org/10.1108/14691930410513003>
10. Басова Е. А. Цифровое неравенство российских регионов: современные проблемы и пути преодоления // Вопросы территориального развития. 2021. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovoe-neravenstvo-rossiyskih-regionov-sovremennye-problemy-i-puti-preodoleniya> (дата обращения: 11.04.2026).
11. Нурумов А.А., Уахитжанова А.М. (2021) Финансовая инфраструктура сельского хозяйства Республики Казахстан. *Qarjy финансы, научный журнал* №1 (51), с. 97. <https://rmebrk.kz/journals/6752/666.pdf>
12. Мусабалина Д.С., Киреева А.А. (2019) Оценка уровня инновационного развития регионов Казахстана и возможности их дальнейшей кластеризации. *Economy: strategy and practice*. 14(1):149-161.
13. Florek-Paszkowska, A., Ujwary-Gil, A., & Godlewska-Dzioboń, B. (2021). Business innovation and critical success factors in the era of digital transformation and turbulent times. *Journal of Entrepreneurship, Management, and Innovation*, 17(4), 7-28. <https://doi.org/10.7341/20211741>
14. Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК. (2022). Итоговый отчет о реализации программы «Цифровой Казахстан». <https://digitalkazakhstan.gov.kz>
15. Gereffi, G., Humphrey, J., & Sturgeon, T. (2005). The governance of global value chains. *Review of International Political Economy*, 12(1), 78–104. <https://doi.org/10.1080/09692290500049805>
16. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2022). Tasks, Automation, and the Rise in U.S. Wage Inequality. *Econometrica*, 90, 1973-2016. <https://doi.org/10.3982/ecta19815>
17. Dingel, J. I., & Neiman, B. (2020). How Many Jobs Can be Done at Home? *Journal of Public Economics*, 189, Article ID: 104235. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104235>
18. Docquier, F., & Rapoport, H. (2012). Globalization, brain drain, and development. *Journal of Economic Literature*, 50(3), 681–730. <https://doi.org/10.1257/jel.50.3.681>
19. Foray, D., David, P. A., & Hall, B. H. (2011). Smart specialisation: From academic idea to political instrument. MTEI Working Paper. EPFL. https://eml.berkeley.edu/~bhall/papers/ForayDavidHall11_smart_specialisation_MTEI-WP-2011-001.pdf
20. Krugman, P. (1991) *Geography and Trade*. MIT Press, Cambridge, MA. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1629174>
21. Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *Journal of Strategic Information Systems*, 28(2), 118–144. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003>
22. Isaksen, A., Jakobsen, S. E., Njøs, R., & Normann, R. (2019). Regional industrial restructuring resulting from individual and system agency. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 32(1), 48–65. <https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1496322>

УДК 65.012.74

ОЦЕНКА, КОНТРОЛЬ И УПРАВЛЕНИЕ СИСТЕМАМИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Кажмухаметова А.А., к.э.н., доцент
Айтхожина Л.Ж., к.э.н., доцент
Учреждение ESil University

Аннотация: Быстрая интеграция ИИ в повседневные учетные процессы создает пробел в прозрачности для групп безопасности предприятий. Бухгалтера в целях повышения своей производительности используют программное обеспечение, которые не всегда интегрированы в информационную систему бизнеса и обеспечивают ее безопасность. Такое децентрализованное внедрение приводит к тому, что традиционные средства защиты периметра в значительной степени неэффективны. Чтобы восстановить контроль над этой расширяющейся экосистемой, организациям необходимо инициировать аудит ИИ.

Андатпа: AI-дың күнделікті есеп процестеріне жедел интеграциясы кәсіпорынның қауіпсіздік топтары үшін ашықтықтағы алшақтықты тудырады. Бухгалтерлер өнімділікті арттыруға ұмтыла отырып, әрқашан ұйымның ақпараттық жүйесіне толық кіріктірілмеген және оның қауіпсіздігін қамтамасыз етпейтін бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдаланады. Мұндай

орталықтандырылмаған енгізу дәстүрлі периметрлік қорғанысты тиімсіз етеді. Осы кеңейтілген экожүйені бақылауды қалпына келтіру үшін ұйымдар AI аудитін енгізуі қажет.

Abstract: The rapid integration of AI into everyday accounting processes creates a transparency gap for enterprise security teams. Accountants, aiming to improve productivity, often use software that is not fully integrated into the organization's information systems and does not guarantee security. This decentralized adoption makes traditional perimeter defenses ineffective. To regain control over this expanding ecosystem, organizations should initiate AI audits.

Ключевые слова: искусственный интеллект (ИИ), транзакции, чат-бот, облачные технологии, жизненный цикл, аудит.

Бухгалтерия, аудит и налоги – «передовые отрасли» – что прочно позиционирует бухгалтеров как важного стратегического партнёра, играющего решающее значение для роста страны. И очевидно что я аудит и налоги -инфраструктура, от которой будет зависеть будущая конкурентоспособность. Бухгалтера в своей практической деятельности используют программное обеспечение, но часто не используют его в полной мере, особенно когда речь идет о интеграции новых услуг и связано это в определенной степени с их правильном использовании. Многие компании до сих пор испытывают трудности с освоением основ управления технологиями. Успех зависит от того, как специалисты в области финансового учета используют эти инструменты для укрепления профессионального суждения и подотчетности. Искусственный интеллект должен расширять роль бухгалтеров, а не заменять ее. В настоящее время слишком много важной информации разрознено: хранится в отделениях, принадлежащих партнёрам, офлайн-устаревших системах или локальных технологиях. Чтобы ИИ стал стратегическим активом, компаниям необходимо перейти к централизованному облачному базовому слою — ключевому элементу того, что называет «фирменным ИИ».

В настоящий момент бухгалтеры играют решающую роль в формировании ответственного подхода к внедрению ИИ. Это включает в себя развитие технических возможностей, понимание возникающих рисков и обеспечение прозрачности в финансовой отчетности. Компании, инвестирующие в эти навыки, занимают более сильную позицию для адаптации к будущим изменениям в законодательстве и меняющимся ожиданиям заинтересованных сторон.

Бесспорно Бухгалтеры – не IT-специалисты и нужны решения, которые просты в использовании и не требуют постоянных обновлений или мониторинга.

Помощником могут стать облачные технологии. «Облачные технологии дают компаниям уверенность в том, что их системы не безопасны, актуальны и соответствуют требованиям». «Им не нужно беспокоиться об управлении инфраструктурой – обо всем позаботятся за них». {1}.

По мере широкого внедрения технологий искусственный интеллект (далее, ИИ) будет играть все более важную роль в оптимизации процессов для бухгалтеров. Например, автоматизация на основе ИИ теперь обеспечивает непрерывную прозрачность финансовых процессов, вместо того чтобы полагаться на ретроспективные проверки. Отклонения транзакций могут выявляться в режиме реального времени. Сверки могут отслеживаться автоматически. Подтверждающие доказательства могут собираться и храниться на протяжении всего цикла отчетности, создавая аудиторский след, который повышает уверенность как аудиторов, так и заинтересованных сторон.

Именно здесь технологии, и в частности искусственный интеллект, могут помочь снять часть нагрузки. ИИ перевел периодический надзор на непрерывный контроль. Укрепляя внутренний контроль, инвестируя в отчетность с использованием технологий и внедряя практики непрерывного соблюдения требований, ИИ выступает в роли интеллектуального помощника.

Технология, работающая вместе с человеческим суждением и способная предоставлять информацию практически в режиме реального времени - при правильном использовании такой технология становится рычагом, который будет способствовать эффективному управлению, устойчивости, инновациям и долгосрочному росту.

Однако надо отметить, что, хотя ИИ предлагает значительные преимущества, его необходимо интегрировать таким образом, чтобы соблюдались конфиденциальность и защита личных данных. Это и понятно, так как бухгалтера работают с конфиденциальной информацией, отсюда внедряемая на предприятии технология должна гарантировать безопасность этой информации.

В ряде случаев в целях повышения эффективности своей деятельности бухгалтера становятся инициаторами внедрения новых инструментов программного обеспечения. Такое децентрализованное внедрение приносит в установленные средства защиты можно сказать «бреешь системы» и делает ее неэффективной. Когда свыше 50% использования ИИ происходит вне корпоративного контроля, стандартные журналы безопасности не дают точной картины рисков. Сотрудники часто используют личные почтовые ящики для входа в эти сервисы, обходя протоколы единого входа, которые обычно запускают журнал аудита. Это создает фрагментированную среду идентификации, где корпоративные данные хранятся в учетных записях, к которым ИТ-отдел не имеет доступа или которые он не может удалить. {2}

Чтобы восстановить контроль над этой расширяющейся системой, предприятиям необходимо инициировать комплексный аудит ИИ. Цель аудита ИИ- выявить конкретные приложения и потоки данных, которые уже существуют в среде, количественно оценить реальный уровень риска. Система эффективного аудита -понять не только то, какие инструменты присутствуют, но и как они используются и какие корпоративные данные их передают. Другими словами говоря необходим структурированный подход в процедуры аудита. Руководителям служб безопасности следует внедрить циклическую структуру аудита ИИ, рассматривающую безопасность как непрерывный процесс, а не как разовое событие. Эта структура должна учитывать изменчивый характер рынка, где новые модели с уникальными возможностями выпускаются еженедельно. В контексте данной структуры следует отметить следующее: оценку, мониторинг и управление. Они взаимосвязаны: оценка определяет стратегию мониторинга, которая, в свою очередь, генерирует данные, необходимые для эффективного управления. В отличие от статических программных активов, модели ИИ развиваются на основе входных данных и обучающих данных. Поэтому система аудита ИИ должна быть достаточно гибкой, чтобы адаптироваться к этим изменениям, не требуя полной переработки политик.

Жизненный цикл начинается с тщательной инвентаризации. Начальный этап аудита безопасности ИИ должен быть сосредоточен на всестороннем выявлении проблем. Это выходит далеко за рамки простого перечисления поставщиков, определить каждую цифровую точку контакта, где корпоративные данные взаимодействуют с алгоритмической моделью. Пожалуй, наиболее актуальной проблемой для руководителей служб информационной безопасности сегодня является утечка данных. Загрузка файлов особенно опасна. Документы часто содержат неструктурированные данные, финансовые прогнозы, юридические стратегии и персональные данные, которые сложнее отфильтровать, чем простые текстовые строки. Тщательный аудит безопасности данных с использованием ИИ предусматривает внедрение правил предотвращения потери данных, которые сканируют эти загрузки в режиме реального времени. Это гарантирует, что файлы, соответствующие конфиденциальным шаблонам, будут заблокированы еще до того, как покинут браузер. Недостаточно знать, что пользователь посетил сайт, должны знать, что он туда отправил и зачем. Аудит безопасности данных в рамках ИИ должен помочь определить эти контекстуальные границы. Он позволит вам разработать политики, достаточно детализированные для предотвращения неправомерного поведения без блокировки законной работы. С другой стороны, в профессиональном сообществе обсуждается вопрос о необходимости существенной трансформации методологии аудита, а также самой профессии бухгалтера-аудитора в связи с активным внедрением цифровых новаций. Необходимо также учитывать контекст данных. Аудит безопасности данных в рамках ИИ должен помочь определить эти контекстуальные границы. Он позволит использовать разработанные инструменты, достаточно детализированные для предотвращения неправомерного поведения без блокировки законной работы.

Кроме того, в ходе аудита необходимо оценить риск «внедрения подсказок». Это происходит, когда вредоносные инструкции скрыты в контенте, обрабатываемом ИИ. Если сотрудники используют ИИ для составления кратких обзоров веб-страниц или электронных писем, они могут быть уязвимы для косвенных атак, которые манипулируют ИИ для кражи данных. Аудит должен подтвердить, что инструменты безопасности браузера могут обнаруживать и изолировать эти потенциальные угрозы. Поэтому посредством возможности мониторинга в режиме реального времени можно выявить «отклонения». Со временем утвержденные инструменты могут изменить свои условия обслуживания, или сотрудники могут вернуться к использованию несанкционированных личных учетных записей. Непрерывный мониторинг немедленно обнаруживает эти изменения. Он позволяет вмешаться в момент возникновения нового риска, а не ждать следующего ежегодного цикла оценки. По мнению экспертов, все технологические изменения кардинальным образом преобразуют подходы к проведению аудита, «освобождая время и человеческий ресурс для выполнения более сложных задач, при этом не позволяя пока «без участия человека» решать стратегические задачи по повышению эффективности бизнес-процессов»

Последний элемент – это управление. Такие нормативные акты, как нормативные правовые акты об ИИ и различные акты о защите данных, требуют строгой подотчетности. Система аудита ИИ должна генерировать необходимые документы для подтверждения соответствия требованиям. Это включает в себя документирование не только того, какие инструменты используются, но и того, как принимаются решения об их утверждении и использовании.

Если аудит безопасности ИИ выявляет модель высокого риска, в журнале управления должны быть указаны предпринятые шаги по устранению проблемы. Вывели ли вы модель из эксплуатации? Внедрили ли вы дополнительные меры защиты? Автоматизированная отчетность здесь крайне важна. Команды безопасности не могут позволить себе тратить недели на ручное составление электронных таблиц для аудиторов. Отчетность на основе панели мониторинга, которая напрямую

получает данные из телеметрии браузера, гарантирует, что ваши доказательства всегда будут готовы и точны. Этот уровень управления также позволяет внедрять политики «обучения».

Интеграция ИИ в корпоративную среду неизбежна. В эту новую эпоху преуспеют те организации, которые смогут безопасно использовать его возможности, не ставя под угрозу свои данные. Целенаправленный аудит ИИ – это основополагающий шаг на этом пути. Он рассеивает туман теневого ИИ, выявляет уязвимые места, через которые могут происходить утечки данных, и устанавливает ритм непрерывного совершенствования.

Внедрение системы аудита на основе ИИ, ориентированной на браузер, позволяет разместить безопасность именно там, где она работает. Таки путем предприятие получает возможность точно оценивать риски, отслеживать взаимодействия в режиме реального времени и управлять процессом с учетом нюансов. Оценку можно уже проводить: как например, провести инвентаризацию активов, проанализировать потоки данных и обеспечить безопасность браузера. Сейчас важно осознать, что уже в момент «входа информации» может быть заложена ошибка, которую без привлечения специалиста невозможно определить. Может быть, в будущем при использовании технологии «искусственного интеллекта» и это станет возможным, но на данном этапе развития роль человека остается главенствующей

Список использованных источников:

1. <https://accountancyage.com/2025/09/25/qa-exploring-techs-role-in-modern-accountancy-with-iris/>
2. <https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/neurodiversity-navigating.htmlhttps://accountancyage.com/2026/03/12/intapp-accounting-ai-data-readiness-governance/>

УДК 316.7:378-056.24

ИНКЛЮЗИЯ САЛАСЫНДАҒЫ АУДИТТІҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ

Камалова Э.Р.,

«Кәсіпкерліктің бухгалтерлік есебі, аудиті және салық салуы» БББ студенті,

М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз, Қазақстан

Тлеубаева С.А.,

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор,

«Білім беру менеджменті» бағыты бойынша

«Болашақ» халықаралық бағдарламасының стипендиаты,

М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз, Қазақстан

Аңдатпа. Білім беру саласында, әсіресе жоғары білім беру саласындағы инклюзияны аудиттеу – бұл маңызды әрі күрделі процесс, ол мұқият көзқарасты және көптеген факторларды түсінуді талап етеді. Мұндай аудиттің сәтті жүргізілуі барлық студенттер үшін, оның ішінде денсаулық мүмкіндігі шектеулі студенттер үшін де білім беру жағдайларын айтарлықтай жақсарты алады, яғни қолданыстағы қиындықтарды жеңіп, тиімді стратегияларды әзірлеу қажеттігі мақалада қарастырылған.

Түйін сөздер: аудит в инклюзии, білім беру, тиімді стратегияларды әзірлеу.

Ключевые слова: аудит в инклюзии, образование, разработка эффективных стратегий.

Keywords: audit in inclusion, education, development of effective strategies.

Инклюзивті білім беру – жалпы білім беруді дамыту процесі, осылайша барлық оқушылар, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар үшін қолжетімділікті қамтамасыз ету [1]. Бұл мүмкіндігі шектеулі балаларды оқу орындарында физикалық тұрғыдан біріктіруден тыс, әрбір баланың ерекше ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру процесіне толық қатысуын жеңілдететін білім беру ортасын құруды талап етеді.

Инклюзивті білім беру жүйесіндегі аудит және есеп беру маңызды функцияларды атқарады. Олар білім беру ортасының қолжетімділік стандарттарына сәйкестігін, психологиялық-педагогикалық қолдау сапасын және бейімделген білім беру бағдарламаларының тиімділігін объективті бағалауға ықпал етеді.

Жүйелі бақылаусыз инклюзивті білім берудің нақты жағдайын бағалау және жетілдіру бағыттарын анықтау мүмкін емес.

Инклюзивті білім беру мониторингі бірнеше негізгі бағыттарды қамтиды: Біріншіден, ол білім беру ортасының физикалық қолжетімділігін, соның ішінде ғимараттардың сәулеттік қолжетімділігін, мамандандырылған жабдықтардың және техникалық оқыту құралдарының қолжетімділігін бағалайды. Екіншіден, ол мұғалімдердің құзыреттілігін, білім беру бағдарламаларының тиімділігін және арнайы қолдау сапасын бағалауды қоса алғанда, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған білім беру қызметтерінің сапасын бақылайды. Үшіншіден, әлеуметтік инклюзияға, яғни ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім беру қоғамдастығына интеграциялану дәрежесіне, құрдастарымен өзара әрекеттесу сапасына және білім беру мекемесінде инклюзивті мәдениетті дамытуға қатысты. Төртінші бағыт ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың білім беру нәтижелерін бағалауға қатысты [2].

Жүйелі мониторинг Қазақстанның халықаралық міндеттемелерін орындауында шешуші рөл атқарады. Мемлекетіміз БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары туралы» конвенциясын ратификациялады, ол оны білім берудің барлық деңгейлерінде инклюзивті білім беруді қамтамасыз етуге және оның тиімді жүзеге асырылуын қамтамасыз ету үшін сенімді мониторинг механизмдерін құруға міндеттейді [3].

Мерзімді аудиттермен және қағаз құжаттарды тексерумен сипатталатын дәстүрлі аудит әдістері айтарлықтай шектеулермен байланысты. Бұл тәсілдер нақты уақыт режимінде деректерді бермейді, уақыт пен адами капиталға айтарлықтай инвестиция салуды талап етеді және әртүрлі білім беру мекемелеріндегі деректерді салыстырмалы талдауға кедергі келтіреді. Сонымен қатар, аудиторлық бейімділіктің бағалау нәтижелеріне ықтимал әсері қосымша қиындықтар тудырады.

Сондықтан, аудит пен есеп беруді цифрландыру осы шектеулердің көпшілігіне шешім ұсынады. Автоматтандырылған мониторинг жүйелері барлық білім беру мекемелерінде стандартталған деректерді жинауды жеңілдетеді, осылайша салыстырмалылық пен объективтілікті қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, цифрлық есеп беру платформаларын енгізу білім беру мекемелеріне түсетін әкімшілік ауыртпалықты азайтады, сонымен бірге ақпарат таратуды жеделдетеді.

Жоғарыда айтып кеткендей, оқу орындарында инклюзияны бағалау және есептілік жүргізу — бұл көптеген факторларды ескеруді талап ететін күрделі процесс. Міне, осы саладағы аудиторлардың кездесетін кейбір ерекшеліктері мен қиындықтарын көрсетіп өту маңызды.

Оқу орындарындағы инклюзияны бағалау және есептілік жүргізудің өз ерекшеліктері мен қиыншылықтары бар:

1. Нормалар мен стандарттардың әртүрлілігі:
 - Әртүрлі елдер мен өңірлерде білім беру саласындағы инклюзияға қатысты әртүрлі заңнамалық және нормативтік актілер болуы мүмкін. Аудиторлар осы нормаларды білуі керек.
2. Мақсатты топтардың әртүрлілігі:
 - Инклюзия студенттердің кең ауқымын қамтиды, соның ішінде мүгедектігі бар адамдар, түрлі этникалық топтар және басқалар. Бұл әр сегментке жеке көзқарасты талап етеді.
3. Көпсалалы тәсіл:
 - Инклюзия саласындағы аудит педагогика, психология, социология және құқық сияқты әртүрлі салалардан білімді қажет етеді. Бұл процесті одан әрі қиындатады.
4. Сапалық және сандық көрсеткіштер:
 - Инклюзияны бағалау сандық (мысалы, мүгедектігі бар студенттердің пайызы) және сапалық көрсеткіштерді (мысалы, студенттердің оқу жағдайларына қанағаттануы) қамтиды. Қиындықтарына мыналарды жатқызамыз:
 1. Деректер жинаудың күрделілігі:
 - Инклюзия жағдайы туралы сенімді ақпарат алу деректерді жинаудың стандартты әдістерінің болмауы немесе білім беру мекемелерінің ішкі деректермен бөлісуге құлықсыздығы байланысты қиын болуы мүмкін.
 2. Бағалаудың субъективтілігі:
 - Инклюзияны бағалау студенттер мен оқытушылардың қабылдауына байланысты субъективті болуы мүмкін. Бұл нәтижелердің интерпретациясында айырмашылықтарға алып келуі мүмкін.
 3. Бағалау критерийлерін анықтау:
 - Инклюзияны бағалау үшін нақты және өлшенетін критерийлерді анықтау қиын болуы мүмкін, әсіресе олар мәдени контекстке тәуелді болса.
 4. Өзгерістерге қарсы тұру:
 - Білім беру мекемелерінде инклюзивті практикаларды енгізуге қарсы тұруы мүмкін, бұл аудит жүргізушілерінің ұсыныстарын жүзеге асыруды қиындатады.
 5. Қаржыландыру және ресурстар:

- Шектеулі қаржылық ресурстар инклюзияны жақсартуға қажетті өзгерістерді енгізуге кедергі келтіруі мүмкін.

Қорытындылай келе, жоғары білім беру саласындағы инклюзияны аудиттеу — бұл маңызды, бірақ күрделі процесс, бұл мұқият көзқарасты және көптеген факторларды түсінуді талап етеді. Мұндай аудиттің сәтті жүргізілуі барлық студенттер үшін білім беру жағдайларын айтарлықтай жақсартып алады, бірақ ол үшін қолданыстағы қиындықтарды жеңіп, тиімді стратегияларды әзірлеу қажет. Дегенмен, «инклюзия саласындағы аудитті» мемлекеттік аудит ретінде қарастырсақ, ҚР «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау» заңында инклюзивтілікке байланысты бірде-бір термин қарастырылмаған. Яғни, оқу орындарында инклюзияны бағалау және есептілік жүргізуді қолдай отырып, «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау» заңында инклюзияға байланысты міндетті тармақты енгізуді қарастыру қажет деп санаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жубакова, С.С. Теория и практика инклюзивного образования [Текст]: учебное пособие / С.С. Жубакова. - Алматы: Эверо, 2017. - 148 с. - ISBN 978-601-310-641-0 – 25экз.
2. Байменова, Б.С. Развитие инклюзивного образования в Казахстане и за рубежом [Текст]: учебное пособие / Б.С. Байменова. - Алматы: Эверо, 2017. - 148 с. - ISBN 978-601-310-752-3 – 25экз.
3. Закон РК "О правах лиц с инвалидностью" № 21-VII от 11.07.2023 (с изменениями) adilet.zan.kz

UDC 336.647:004.9

TWO WINDOWS, ONE STRATEGY: 1C AND EXCEL AS THE REAL FINANCIAL OPERATING SYSTEM OF KAZAKHSTANI BUSINESS

Khashimov Zh.U. Master's student

Turgaliyev E. Student

Gumar N.A. – Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor

Almaty Technological University

Almaty, Kazakhstan

Abstract. Walk into any finance department in Almaty on a typical workday and you will see the same thing: a financial controller with two applications open simultaneously – 1C on one side of the screen, Excel on the other. This dual-tool arrangement is not a stopgap measure. For mid-sized Kazakhstani businesses, it constitutes the entire financial operating architecture – not due to a shortage of alternatives, but because the combination, when applied with consistent discipline, fulfils the functional requirements.

This study takes that proposition seriously. Drawing on direct observation of trade and logistics enterprises in Almaty across the period 2022–2024, it defines the functional boundaries of each tool, measures the outcomes that disciplined integration between them produces, and catalogues the failure patterns that prevent the architecture from delivering its potential. The principal conclusion is that the performance differential between a rigorously maintained 1C–Excel system and a mid-tier ERP solution is considerably smaller than conventional wisdom suggests – and that the differential that does exist reflects process and governance choices, not technological limitations.

Keywords: 1C: Accounting, Excel-based financial modelling, Kazakhstani mid-market, management reporting, budget governance, working capital, tense volatility, data discipline.

Ключевые слова: 1C: Бухгалтерский учет, финансовое моделирование на основе Excel, средний рынок Казахстана, управленческая отчетность, управление бюджетом, оборотный капитал, волатильность тенге, дисциплина в работе с данными.

Кілт сөздер: 1C: Бухгалтерлік есеп, Excel негізіндегі қаржылық модельдеу, қазақстандық орта нарық, басқарушылық есептілік, бюджетті басқару, айналым капиталы, теңгенің құбылмалылығы, деректер тәртібі.

Introduction

Discussions about digital transformation in business tend to converge on a familiar set of names: SAP, Oracle, Salesforce, Power BI. The capabilities these systems offer are genuine, and for large corporations they represent infrastructure that is genuinely difficult to replicate by other means. For the segment of the Kazakhstani economy that actually employs most workers and contributes most tax receipts – wholesale trading houses, logistics operators, mid-sized manufacturers with workforces of 50 to 500 – these platforms have limited practical relevance. The reason is not absence of vision. These companies are already operating on infrastructure that functions.

That infrastructure, observed repeatedly across multiple site visits, is the same in almost every case: 1C and Excel, open side by side. The 1C system manages the transactional foundation — recording receipts and disbursements, logging stock movements, tracking counterparty balances. Excel takes over wherever human judgement enters the picture – constructing budgets, building forecasts, running scenarios, producing the management summary that reaches the director's desk on the third working day of each month.

Among practitioners, this setup requires no justification. Academic literature, by contrast, largely overlooks it, classifying it as a temporary configuration that will eventually give way to proper ERP implementation. Neither perspective is fully adequate. The combination has genuine strengths alongside genuine vulnerabilities. This paper sets out to characterize both with precision.

Discussion and analysis

Most Kazakhstani business owners hold a limited view of what 1C: Accounting actually does. The prevailing understanding positions it primarily as a compliance instrument – a tool for keeping fiscal records in the format the tax inspectorate requires. That characterization is technically accurate. It is also substantially incomplete.

Consider inventory management. A wholesale trading operation managing between 800 and 2,000 active SKUs across two or more storage locations – a profile that describes a significant proportion of Almaty's distribution businesses – operates within a 1C configuration that records each stock movement not as a simple unit change but as a financially denominated event. Where the system's analytical dimensions are set up to capture product category, warehouse, and responsible purchasing manager in parallel, the result is a capability that most Kazakhstani SME directors currently lack: the ability to determine, at any moment, exactly how much working capital is immobilized in slow-moving inventory lines – and what proportion of monthly revenue that figure represents. This is a management control function, not a compliance function, and it requires no additional software investment [1].

The receivables module carries a similarly underappreciated value proposition, particularly in the Kazakhstani trade environment where informal credit arrangements – 30, 45, or 90 days, frequently agreed verbally – are standard practice. A properly configured 1C installation produces a real-time ageing breakdown by counterparty and by days elapsed. Among logistics businesses in Almaty that shifted to weekly rather than quarterly review of this report – and began treating it as an operational instrument rather than a pre-audit formality – the observed pattern was consistent: the proportion of receivables exceeding 30 days declined by 18–25% over a twelve-month horizon [2]. The data had always been present in the system. The variable that changed was the frequency of examination (Table 1.).

Table 1.

Functional territory of each tool across eight core finance tasks

Finance task	1C — what it genuinely does	Excel — where it leads and misleads
Assembling the annual budget	Holds only the approved plan figures; scenario generation requires manual effort outside the system	Native environment for multi-scenario budgeting; tenge/USD sensitivity models built in hours
Capturing daily transactions	Linked directly to primary documents (invoices, waybills, bank statements); changes are logged automatically	Every figure requires manual re-entry; a single mistyped digit in a lookup formula can distort an entire P&L column silently
Monitoring who owes what	Counterparty ageing breakdown available in standard configuration; overdue threshold alerts configurable per client	Workable only if a structured extract from 1C feeds the sheet weekly; without that feed, the data is stale before the ink dries
Following the money in real time	Bank feeds and cash-register postings update balances continuously throughout the working day	Cash position is a snapshot, not a stream; forecasts require manual refresh each time assumptions shift
Knowing what stock costs, the company right now	Inventory is valued at cost in every analytical cut — by SKU, warehouse,	Summary view assembled from 1C pivot exports; accurate only as of the last upload date

	responsible manager — at any point in time	
Reporting to leadership	Standard regulatory templates; layout customization is limited and time-consuming	Unlimited layout freedom; a one-page dashboard for a non-financial director can be built and rebuilt as needed
Knowing which version of the plan was approved	Every change carries an author name and timestamp; the history is non-delectable	No native version control; the file name becomes the only audit trail — and file names lie
Source: author's observations, Almaty-based companies, 2022–2024		

The picture that emerges from Table 1 is not one of competition between two tools but of complementary specialization. 1C controls the left side of the financial function – the precise capture of what occurred. Excel controls the right side – the interpretation of what it means and the framing of what should happen next. The boundary between these zones, where data moves from one system into the other, is the point at which the combined architecture either generates or destroys value.

No other piece of software is as thoroughly embedded in Kazakhstani business finance as Excel. It is present at every scale and in every sector: a one-person enterprise monitoring cash receipts on a minimal spreadsheet, a holding company CFO overseeing a 47-tab consolidation model with a multi-minute recalculation cycle. This universality reflects real functional value.

The distinguishing feature of Excel – the one no packaged system can match – is the speed with which it can produce a purpose-built financial model for a specific situation. In Kazakhstan's commercial context, where the tenge-dollar exchange rate may shift 8–12% within a single quarter and where the true landed cost of imported merchandise incorporates customs duties, freight tariffs, and foreign currency conversion in a single calculation chain, this capability is commercially significant. A finance professional capable of constructing a currency sensitivity model within 40 minutes and presenting three procurement scenarios to leadership before the lunch break creates genuine value – irrespective of which ERP platform sits in the background. Businesses that cultivate this capability within their finance functions make more precisely calibrated investment decisions [3].

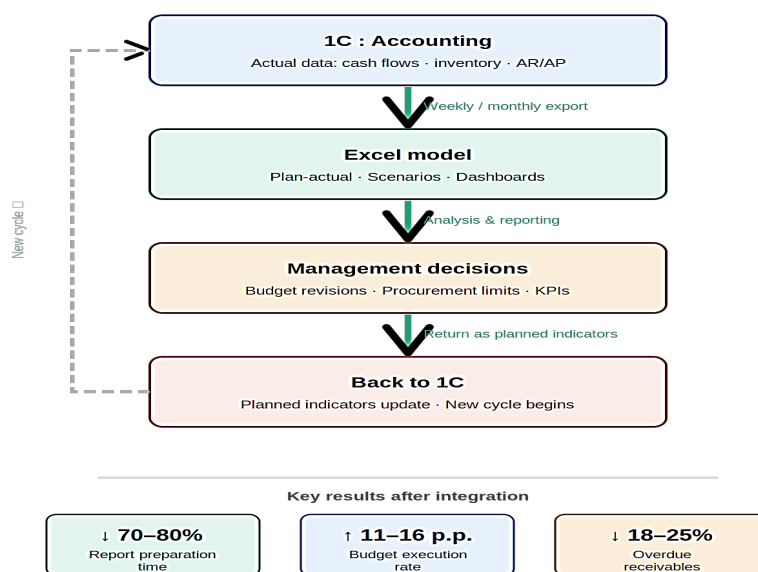
The risk dimension that receives insufficient attention in Kazakhstani management practice is error accumulation. A live spreadsheet model does not arrive fully formed; it grows. Columns are added for new product lines. Formulas are copied with ranges that have shifted without being updated. Exceptions get hard-coded under time pressure because building them properly was a task for another day. Research into large-scale spreadsheet models across multiple industries established that approximately 88% of models beyond a certain complexity threshold contain at least one error that materially distorts the output [4]. For a Kazakhstani mid-market business where a single Excel file simultaneously performs the roles of budget, forecast, management reporting template, and bank covenant calculation, this finding is not an abstract statistical curiosity. It describes a live risk located on the finance director's desktop.

Version control compounds this vulnerability in ways specific to how Kazakhstani finance teams actually function. When a budget document passes through six revision cycles across three departments, the file-naming convention becomes the sole audit trail. `Budget_2024_final_v3_revisions_OK.xlsx` is not a pathological outlier; it is a standard case. Once a file reaches this condition, the question of which version represents the officially approved plan ceases to have a clean answer. Variance analysis under these conditions tends to produce explanations that are reverse-engineered from outcomes rather than grounded in genuine diagnostic inquiry.

The argument of this paper arrives at a central point: the characteristic weaknesses of 1C and Excel are largely self-cancelling when the two systems are connected through a structured, regular data transfer process. The result is not a technical workaround. It is a closed financial control loop whose functional coverage of mid-market business needs is broadly equivalent to a dedicated ERP solution – at a cost that most Kazakhstani organisations have already absorbed.

The architecture is shown in Figure 1. Its structure is circular. Factual data – cash balances, inventory positions, counterparty receivables – passes from 1C into Excel on a defined schedule: weekly for the metrics that inform operational choices, monthly for the figures that enter the strategic review. Within Excel, this data populates a structured analytical environment: a rolling plan-versus-actuals comparison that surfaces deviations in the week they arise rather than the quarter after; a scenario model calibrated to the company's primary risk variables (tenge exchange rate, supplier lead times, the payment behaviour of key customers); and a single-page management summary designed for a director who will not open a

spreadsheet. The analytical outputs – revised budget lines, updated procurement authorisation thresholds, adjusted credit terms for specific counterparties – re-enter 1C as planned indicators, closing the loop and ensuring that the official record of intended performance reflects actual management decisions (Figure 1).

Source: author's observations, Almaty trade and logistics companies, 2022–2024

Figure 1. The closed financial control loop: how 1C and Excel work as one system
(Source: developed by the author)

Table 2 documents the outcomes this architecture produced in practice, measured across Almaty-based trade and logistics businesses that applied it with sustained discipline between 2022 and 2024.

Table 2.

Measured outcomes from 12 months of disciplined 1C–Excel integration

What was measured	Before	After 12 months	Change
Days to close the monthly management pack	5–7 working days	1–2 working days	↓ 70–80%
Quarterly revenue target: share of periods where actuals hit plan $\pm 5\%$	Baseline	+11–16 p.p.	↑ Material
Receivables overdue >30 days as % of total AR (rolling annual average)	Baseline	–18–25%	↓ Significant
Procurement orders placed on live stock data vs. gut feel / stale report	Mostly gut feel	Live data standard	Qualitative
Tenge budget variance explained within 48 hrs of period close	Rarely	Routinely	Process shift
Source: author's field observations			

The 70-80% compression in the monthly close cycle commands attention from senior leadership. Yet the more strategically significant figure in Table 2 is the 11–16 percentage point gain in quarterly budget fulfilment. This improvement does not originate in superior forecasting methodology; it originates in the structural change that makes deviations visible within the week they occur – when commercial correction is still feasible. A procurement limit exceeded on day 8 of a quarter and identified on day 9 is an addressable issue. The same overrun discovered on day 85 is material for a retrospective review.

A complete assessment of the 1C–Excel integration model requires an equally honest account of how it fails. Table 3 presents a risk register derived from the failure patterns observed in organisations where the architecture was initiated but not sustained.

Table 3.

Four ways the 1C–Excel integration breaks — and how each one is preventable

What breaks	Why it breaks	What it costs the business	How to prevent it
Numbers enter the model wrong	Free-form manual entry into Excel cells with no input validation	Forecasts look precise but rest on a corrupted data layer; decisions downstream are systematically distorted	Fixed-format upload templates drawn directly from 1C; no manual re-entry
Nobody can find the approved budget	Files are renamed rather than versioned; Budget_final_v3_OK.xlsx is a symptom	Plan-vs-actual analysis becomes guesswork; variance explanations are constructed after the fact	Date-stamped naming convention enforced across the finance team; cloud backup with change log
The system hits a ceiling	Transaction volume and entity count grow beyond what the manual integration process can absorb cleanly	Finance team spends more time maintaining the plumbing than doing analysis; leadership loses confidence in the numbers	Staged ERP migration roadmap drafted before the ceiling is reached, not after
The model lives in one person's head	One analyst built the whole Excel architecture and is the only person who can maintain it	When that person leaves – for a competitor, for maternity leave, for illness – the finance function is temporarily blind	Model documentation written as if for a competent stranger; at least two people trained on every critical file
Source: compiled by the author			

Two features of Table 3 warrant particular attention. The first is that every failure mode documented is a governance failure rather than a technological one. The 1C–Excel architecture does not break down because the software reaches its limits; it breaks down because the people operating it ceased to follow the defined process. This distinction carries a practical implication that is easy to underestimate: every preventive measure in the final column of Table 3 can be implemented at zero financial cost. The requirements are management attention and process discipline – not software procurement, not consulting engagement, not capital expenditure.

The second point concerns the growth ceiling, which merits realistic treatment. For the majority of Almaty trading businesses operating in the 500 million to 3 billion tenge annual revenue range – the primary segment this paper addresses – the 1C–Excel architecture is operating well within its capacity. Organizations approaching or exceeding the 5–10 billion tenge threshold begin to experience integration overhead that consumes finance team capacity at a rate that starts to make a full ERP migration economically justifiable. The appropriate moment to plan that transition is in advance of the ceiling, not after the numbers have already become unreliable [5].

Conclusion

This paper examined what 1C and Excel concretely deliver in the Kazakhstani mid-market context, rather than relying on received assumptions. Three findings merit emphasis. The first is that the two tools function as a system, not as alternatives. 1C is the authoritative repository of transactional reality; Excel is the environment in which that reality is converted into decisions. Deploying either tool outside its appropriate domain – conducting planning within 1C, recording actuals within Excel – represents the single most common driver of financial management dysfunction in this business segment.

The second finding is that the performance improvement available from structured integration between these tools is not marginal. A 70–80% reduction in the management reporting cycle and a double-digit improvement in budget fulfilment rates represent outcomes that are strategically meaningful for companies competing in the Kazakhstani market, where macroeconomic variables – tenge volatility, shifting import costs, inconsistent customer payment behavior – systematically advantage organizations that respond to financial signals quickly [6].

The third finding is that the binding constraint is not technological. The companies in this segment already possess the instruments required for genuinely effective financial management. What the majority have not yet developed is the process discipline to extract the full value those instruments contain. Investing in that discipline – through structured data governance, analyst capability development, and explicit ownership of the 1C-to-Excel data transfer process – represents the highest-return financial management investment available to most businesses in this segment, ahead of any decision to acquire new software [7].

References:

1. Baizkhanov S.K. Working capital management of Kazakhstani trading companies under exchange rate volatility. Finance and Accounting. 2023. No. 3. Pp. 22–29. [In Russian]
2. Yerzhanova M.T. Accounts receivable monitoring tools in small and medium enterprises: Kazakhstani experience. Accounting and Audit. 2022. No. 6. Pp. 41–48. [In Russian]
3. Bradbery A., Fairhurst G. Excel 2019 Power Programming with VBA. Hoboken: Wiley, 2019. 1072 p.
4. Panko R., Halverson R. Spreadsheets on Trial: A Survey of Research on Spreadsheet Risks. Proceedings of the 29th Hawaii International Conference on System Sciences. 1996. Pp. 326–335.
6. Seitkali G.M., Abenov R.S. Data-driven management: practices of small and medium business. Kazakhstan Economy. 2023. No. 1. Pp. 67–75. [In Kazakh]
7. Nurpeisova A.K. Digital discipline as a factor of financial stability: observations of logistics sector companies in Almaty. Bulletin of KazNU. 2022. No. 4. Pp. 112–119. [In Russian]
8. Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. Methodological recommendations for management accounting at small and medium enterprises. Astana, 2021. 64 p. [In Russian]

УДК (657. 4.471)

ИНФОРМАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УЧЕТА И ОТЧЕТНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ

Кожобеков С.С., к.э.н., асс. профессор,
Альпенова Б.А., доктор PhD, кафедра
«Финансы и учет» Таразский
университет им.М.Х.Дулати, г.Тараз.

Аннотация. Бұл мақалада стратегиялық басқару құрылымы берілген. Стратегиялық менеджмент түсінігі қарастырылған. Ұйымның міндеті көшіру және көбейту қиын ресурстар мен қабілеттер жиынтығына негізделген стратегияны құру, сондай-ақ ұйым үшін бәсекелестік артықшылықты құру, экологиялық тұрақсыздықтың теріс әсерін жою, табыстылықты қамтамасыз ету және теңгерімділік үшін тұжырымдалған. сыртқы талаптар мен ішкі мүмкіндіктер.

Аннотация. Дана структура стратегического управления. Рассмотрено понятие стратегического управления. Сформулирована задача организации по созданию стратегии, базирующейся на наборе ресурсов и способностей, которые трудно поддаются копированию и воспроизведению, а также в создании организации конкурентного преимущества, устранении негативного эффекта нестабильности окружающей среды, обеспечении доходности, уравнивании внешних требований и внутренних возможностей.

Abstract: The structure of strategic management is given. The concept of strategic management is considered. The task of the organization to create a strategy based on a set of resources and capabilities that are difficult to copy and reproduce, as well as to create a competitive advantage for the organization, eliminate the negative effect of environmental instability, ensure profitability, and balance external requirements and internal capabilities is formulated.

Кілт сөздер: Стратегия, стратегиялық менеджмент, нарықтық билік, бәсеке, өмірлік цикл, құндылық тізбегі.

Ключевые слова. Стратегия, стратегическое управление, рыночная власть, конкуренция, жизненный цикл, цепочка ценностей.

Keywords: Strategy, strategic management, market power, competition, life cycle, value chain.

Термин «стратегическое управление» был введен в обиход в 60-70-х гг. для того, чтобы определить разницу между текущим управлением на уровне производства и управлением, осуществляемым на высшем уровне. Данный термин изучен в работах многих зарубежных и отечественных ученых.

Необходимость фиксации такого различия была вызвана в первую очередь изменениями в условиях ведения бизнеса. Схематически структура стратегического управления изображена на рис.1.

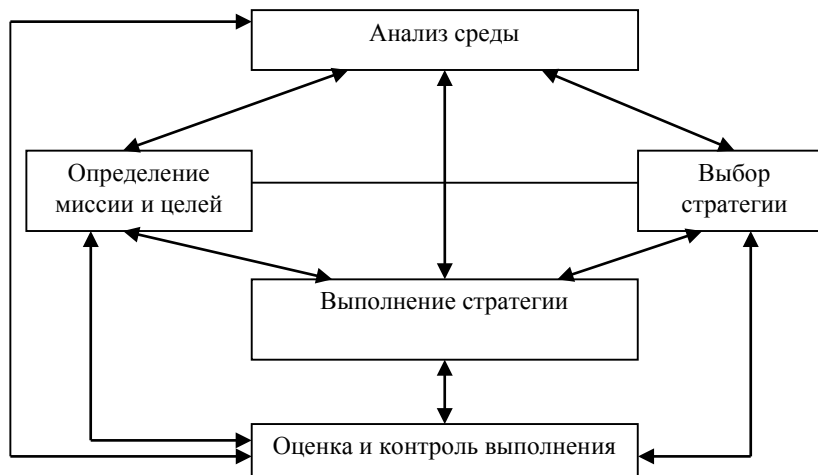

Рисунок 1. Структура стратегического управления

Стратегическое управление – это такое управление организацией, которое опирается на человеческий потенциал как основу организации, ориентирует производственную деятельность на запросы потребителей, гибко реагирует и проводит своевременные изменения в организации, отвечающие вызову со стороны окружения и позволяющие добиваться конкурентных преимуществ, что в совокупности дает возможность организации выживать в долгосрочной перспективе, достигая при этом своих целей. Стратегическое управление призвано обеспечить организации выживание в долгосрочной перспективе.

Стратегическое управление можно рассматривать как динамическую совокупность пяти взаимосвязанных управленческих процессов, которые логически следуют один из другого. Важной особенностью структуры стратегического управления является наличие устойчивой связи и взаимовлияния каждого процесса друг на друга и на всю совокупность.

Стратегия – это долгосрочное качественно определенное направление развития организации, касающееся сферы, средств и формы ее деятельности, системы взаимоотношений внутри организации, а также позиции организации в окружающей среде, приводящее организацию к ее целям.

Стратегию в общем виде можно охарактеризовать как выбранное направление, путь дальнейшего поведения в среде, функционирование в рамках которого должно привести организацию к достижению стоящих перед ней целей.

Термин «стратегия» дословно переводится как «искусство полководца» (от греч. Stratos - войско, ago - веду) [1].

Задача организации – создать стратегии, базирующиеся на таком наборе ресурсов и способностей, которые трудно поддаются копированию и воспроизведению, а также в создании организации конкурентного преимущества, устранении негативного эффекта нестабильности окружающей среды, обеспечении доходности, уравнивании внешних требований и внутренних возможностей.

Выбираемые стратегии, предложенные М. Портером, должны эффективно капитализировать сильные стороны организации, преодолению ей своих слабых сторон, извлечение преимуществ, благодаря внешним условиям, и успешное уклонение от внешних угроз. Стратегии организации условно разделены на: рыночные стратегии, стратегии развития организации, стратегии продаж, производственные стратегии, финансовые и инвестиционные стратегии, стратегии в области управления человеческими ресурсами. Данную классификацию предложил М. Портер [2].

Одной из главных задач развития организации становится разработка конкурентной стратегии развития. Такая стратегия необходима для обеспечения эффективной деятельности организаций, особенно таких, которые характеризуются сложной корпоративной структурой [3].

Обобщая анализ исследованной литературы конкурентную стратегию организации можно определить, как совокупность действий, направленных на формирование оптимального направления развития организации посредством согласования потенциальных факторов конкуренции.

Элементы этой стратегии должны поддерживать конкурентные преимущества. Следовательно, конкурентная стратегия - комплекс базовых решений, направленных на достижение генеральной цели организации и исходящий из оценки рыночной ситуации и собственных конкурентных возможностей, а также других факторов и сил окружающей среды.

Конкурентная стратегия и конкурентное поведение всегда выступают как внешняя принудительная сила. Она заставляет товаропроизводителя постоянно думать, как повысить основные характеристики своего производства.

Наличие у организации большей или меньшей рыночной власти по сравнению с конкурентами, по существу, означает наличие у него преимуществ в чем-либо над данными конкурентами. С этой целью организации разрабатывают конкурентную стратегию. Под конкурентной стратегией, в общем смысле, понимается стратегия завоевания и удержания преимуществ над конкурентами где бы то ни было.

Стратегия как система мер и всесторонний план развития позволяет понимать процесс человеческого познания как движение от намерений высшего руководства экономического субъекта, которые формируются в его сознании, к выбору направления движения и путей достижения поставленных целей. Происходит это в соответствии с теми ценностями и приоритетами, которые руководители экономического субъекта используют при принятии решений. Стратегия как направление перспективного развития понимается как концепция бизнеса экономического субъекта. Она определяется в виде пути развития, который не может существовать только в умах высшего руководства экономического субъекта, а должен быть воспринят всем его персоналом. Проанализированные признаки позволяют сформулировать авторское определение понятия «стратегия». В основу его разработки нами положена ориентация стратегии на потребности бизнеса экономического субъекта. В соответствии с указанным признаком стратегия экономического субъекта – это общее направление, способ управления, набор правил и принципов, руководствуясь которыми обеспечивается достижение главных целей, а так же устойчивых конкурентных преимуществ, исходя из объективно реальных возможностей экономического субъекта, определяемых посредством анализа потребительского рынка, прошлых результатов деятельности, сложившихся отношений с конкурентами/поставщиками/покупателями, прогнозов их изменения в будущем.

Современный методический подход предусматривает исследование задач, функций, информационного обеспечения стратегии. Задача стратегии состоит не в уничтожении, а в сосуществовании с конкурентами, клиентами, поставщиками, которые одновременно являются клиентами, поставщиками конкурентов.

Функциями стратегии являются:

- обеспечение помощи в принятии решений, поскольку стратегия определяет новый уровень управления, формирование стратегического мышления, постановку стратегических целей и задач;
- координация элементов организационной структуры управления и внешней среды;
- разработка целеполагания, обоснование стратегической позиции в условиях внешнего бизнес-окружения.

Формулирование стратегии достигается посредством:

- трансляции миссии экономического субъекта;
- разработки принципов и ценностей экономического субъекта;
- формирования видения экономического субъекта;
- разработки планов действий экономического субъекта.

Информационными источниками стратегии выступают:

- веб-сайты экономического субъекта;
- презентации экономического субъекта;
- бухгалтерская (финансовая) отчетность экономического субъекта;
- нефинансовая отчетность экономического субъекта;

- принятие решений и конкретные действия экономического субъекта, что наиболее точно и объективно отражает реализацию конкретной, принятой стратегии

Анализ бизнес-среды является исходным процессом стратегического управления. Он обеспечивает базу для определения миссии и целей экономического субъекта, выбора стратегий для их реализации и достижения устойчивого конкурентного преимущества. Элементами бизнес-среды являются:

1. Состояние (вызовы) внешней среды;
2. Бизнес-модель экономического субъекта;
3. Ключевые компетенции экономического субъекта;
4. Ключевые факторы успеха экономического субъекта;
5. Конкуренция /конкуренты/ конкурентные преимущества /конкурентоспособность, их факторы и показатели;
6. Кривая опыта;
7. Жизненный цикл;
8. Цепочка ценностей. Рассмотрим каждый из элементов бизнес-среды в отдельности.

Состояние (вызовы) внешней среды представляет собой стратегические изменения внешней среды (конкурентов, клиентов / покупателей, поставщиков), которые создают возможности или угрозы для экономического субъекта. Современная экономика, которая характеризуется высокой конкуренцией в границах отрасли, обуславливая динамические изменения потребителей и конкурентов, рост непредсказуемости, получила название «экономика быстрого реагирования».

Не все изменения внешней среды значимы для экономического субъекта и не на все изменения внешней среды экономический субъект реагирует. Однако среди наиболее влиятельных изменений внешней среды специалистами называются: глобализация экономики, возрастание скорости изменений внешней среды (динамизм среды/бизнеса и рост неопределенности), насыщение рынков товарами и продуктами; обострение конкуренции; рост количества и доступность информации (сверхинформационное общество); изменение предпочтений потребителей, которые более информированы, ценят индивидуальность; доступность технологий и как следствие – схожесть товаров; появление новых (революционных) технологий; конвергенция технологий; неблагоприятная демография; дефицит квалифицированных и компетентных кадровых ресурсов; рост внимания к экологическим аспектам; изменение доходов населения; усложнение бизнеса и управления; рост внимания к социальной ответственности бизнеса; усиление творческой составляющей в бизнесе; мобильность творческих людей; формирование новых систем управления – знаниями, талантами и т.п.; развитие коммуникаций; разрушение института посредничества; отсутствие регулирования бизнеса.

Все эти факторы определяют состояние дел в отрасли. Бизнес-модель представляет собой организацию бизнеса в экономическом субъекте. Она отражает экономическую логику деятельности экономического субъекта по отношению к другим участникам среды, системно соединяет цели экономического субъекта и его бизнес-процессов с условиями внешней среды.

Список использованных источников:

1. Большая экономическая энциклопедия. - М.: Эксмо, 2007. - С.816.
2. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отрасли и конкурентов / пер. с англ. М., Альпина Бизнес Букс, 2019. — 454 с.
3. Барыгина О.Н. Управление конкурентоспособностью предприятий сферы услуг: реализация поведенческого подхода/ О.Н. Барыгина // Проблемы современной экономики. – 2019. –№3.–С. 67-71

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СТРАТЕГИЧЕСКИЙ АУДИТ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Курманалина А.К., к.э.н., профессор
КарНИУ им. академика Е.А. Букетова, г. Караганда
Оспанова А.С., докторант ОП Государственный аудит
ЕНУ им. Л. Гумилева, г. Астана

Аннотация. В статье исследуется трансформация системы государственного финансового контроля в Казахстане через внедрение механизмов стратегического аудита. Авторы анализируют актуальные статистические показатели деятельности Высшей аудиторской палаты и Комитета внутреннего государственного аудита за 2024 год и первое полугодие 2025 года, отмечая кратный рост охвата бюджетных средств. В работе обосновано, что смещение фокуса с формальной проверки на комплексную оценку национальных задач позволяет минимизировать риски нерационального распределения ресурсов. Особое внимание уделяется цифровизации аудиторских мероприятий и их эффективности в выявлении финансовых нарушений. На основе анализа международного опыта предлагаются пути институционального закрепления стратегического аудита в национальном законодательстве. В заключении подчеркивается, что данный инструмент является гарантом повышения качества жизни населения и обеспечения экономической безопасности государства.

Кілт сөздер: Стратегиялық аудит, Жоғары аудиторлық палата, мемлекеттік басқару, өмір сүру сапасы, бюджеттік үрдіс, бақылауды цифрландыру, мемлекеттік шығыстардың тиімділігі.

Ключевые слова: Стратегический аудит, Высшая аудиторская палата, государственное управление, качество жизни, бюджетный процесс, цифровизация контроля, эффективность госрасходов.

Keywords: Strategic audit, Supreme Audit Institution, public administration, quality of life, budget process, digitalization of control, public expenditure efficiency.

Актуальная модель государственного надзора в РК переориентирована на стратегический аудит, выступающий формой интегральной оценки государственных инициатив. Вместо формализованного контроля за соблюдением процедур, такой подход, продиктованный необходимостью открытости бюджета, дает возможность сопоставить эффективность ведомственных программ с долгосрочными интересами общества и показателями качества жизни.

Фундаментом стратегического аудита в государственном управлении служит всестороннее изучение всех этапов реализации госпрограмм – от этапа разработки и планирования до получения итоговых результатов, значимых для общества. Согласно международным стандартам, данный вид контроля выступает в роли экспертной оценки государственного курса, сочетая в себе инструменты прогнозирования и систему управления рисками. Это позволяет не только фиксировать нарушения, но и своевременно корректировать политический курс для обеспечения максимальной отдачи от используемых ресурсов [1].

Несмотря на отсутствие в действующем законодательстве Республики Казахстан дефиниции «стратегический аудит» как самостоятельного вида финансового контроля, в экспертной и научной среде он интерпретируется как специфическая область аудита эффективности. Данный функционал, направленный на верификацию стратегического планирования, де-факто реализуется Высшей аудиторской палатой (ВАП) и Комитетом внутреннего государственного аудита (КВГА) в рамках их контрольно-аналитических полномочий [2].

Функционирование системы госаудита в РК регулируется конституционными нормами и законодательством в сфере финансового контроля с учетом глобальных стандартов INTOSAI. На современном этапе государственная политика ориентирована на институциональное усиление аудиторских механизмов, предназначенных для контроля над реализацией ключевых национальных планов и секторных программ развития, что обеспечивает более качественный мониторинг стратегических инициатив страны [3].

Трансформация институтов государственного контроля в последние два года характеризуется качественным ростом их полномочий, особенно в части аналитического сопровождения ключевых бюджетных решений и цифровизации надзорной деятельности. Рост функциональной мощности

системы подтверждается деятельностью Комитета внутреннего госаудита: в 2024 году совокупный объем проинспектированных средств превысил 9 трлн тенге при проведении более чем 1,7 тысяч проверок. Подобные индикаторы свидетельствуют о формировании новой, более емкой и технологически совершенной модели управления государственными финансами [4].

Результативность работы органов государственного аудита в текущий период находит свое отражение в конкретных цифровых показателях. Ключевые итоги контрольных проверок за 2024 год, охватывающие объемы возвращенных в бюджет активов и масштаб применения ИТ-решений в надзорной практике, систематизированы и представлены в таблице 1.

Таблица 1.

Основные показатели государственного аудита в Казахстане (2024 год)

Показатель	Значение (2024 г.)
Количество проверок (всего)	1 740
Охват бюджетных средств	> 9 трлн тенге
Финансовые нарушения выявлены на сумму	340,9 млрд тенге
Устранено нарушений (восстановлено/возмещено)	271,6 млрд тенге
Электронные аудиторские мероприятия	607
Объем средств, охваченных электронным аудитом	191,9 млрд тенге
Финансовые нарушения при электронном аудите	92 млрд тенге
Примечание – составлено на основании источника [4]	

Анализ итогов 2024 года выявляет положительную динамику в реализации контрольных функций. Примечательно, что доля восстановленных ресурсов составила около 79,6% от общего объема выявленных финансовых несоответствий, что в денежном эквиваленте соответствует 271,6 млрд из 340,9 млрд тенге. Подобная статистика подтверждает действенность существующих мер по устранению последствий финансовой недисциплинированности.

Вместе с тем, ключевым драйвером роста эффективности в отчетном периоде выступила технологическая трансформация сектора, что подтверждается проведением 607 мероприятий посредством электронного аудита. Несмотря на то, что в денежном выражении цифровой контроль пока охватывает лишь малую долю ресурсов (191,9 млрд против совокупных 9 трлн тенге), выявление нарушений почти в половине случаев (48% или 92 млрд тенге) подтверждает высокую избирательность и прецизионность инструментов дистанционного надзора.

Тем не менее, высокая точность отдельных методов контроля лишь подчеркивает необходимость масштабирования данного опыта, превращая систему государственного аудита в эффективный фильтр для защиты бюджетных средств. При этом для полноценного внедрения стратегического анализа необходимо закрепить данный статус на институциональном уровне. Дальнейший прогресс отрасли связан с необходимостью разработки правовых норм и методик, позволяющих измерять стратегическую отдачу от государственных инвестиций и их корреляцию с интересами национальной безопасности.

Параллельно с правовым закреплением статуса должна происходить и качественная эволюция содержания контроля – от арифметического сопоставления цифр к экспертизе системы государственного планирования. Проведенный ВАП аудит выявил методическую дистанцию между целевыми эффектами и индикаторной базой государственных программ. Дефицит интеграции национальных целей и стандартов ООН в систему контроля приводит к фрагментарности выводов, что существенно ограничивает возможность достижения синергии и стратегической целостности правительственных мер.

Опыт Канады демонстрирует эффективность объединения аудита исполнения бюджета с аудитом достижения долгосрочных целей. Экспортируя данную модель в казахстанские реалии, целесообразно трансформировать стратегический аудит в инструмент многовекторного анализа. Предлагаемый подход фокусируется на аудите согласованности государственных стратегий и оценке влияния бюджетных программ на качество жизни [5].

Применение подобных подходов в казахстанских реалиях уже привело к системным сдвигам, зафиксированным в первой половине 2025 года. Деятельность ВАП по охвату бюджетных ресурсов

увеличилась более чем в семь раз относительно показателей предыдущего года, составив 20 трлн тенге. Столь масштабный охват подтверждает переход ведомства к реализации функций стратегического аудита, ориентированного на глобальную оценку исполнения государственных программ[6].

Происходящая трансформация и расширение полномочий Высшей аудиторской палаты находят объективное подтверждение в актуальных статистических данных. Сводные показатели охвата бюджетных активов и результативности проведенных мероприятий, представленные в таблице 2, свидетельствуют об экспоненциальном росте масштабов деятельности ведомства и усилении его роли в системе государственного управления.

Таблица 2.

Динамика охвата аудитом и выявленных нарушений (2023-2025 гг.)

Период	Охват средств (трлн тенге)	Выявлено нарушений (млрд тенге)
2023 год (оценочно)	~1,5–2	~50–70
Первое полугодие 2024 г.	3,2	1 014,3
2024 год (итога)	>9	340,9
Первое полугодие 2025 г.	20	данные не публикуются
Примечание – составлено на основании источников [7, 8, 9]		

Представленная в таблице 2 статистика служит объективным подтверждением резкого масштабирования функций финансового контроля в республике. Исследование временной последовательности этих индикаторов позволяет сформулировать несколько значимых методологических выводов:

Система государственного аудита в Казахстане показала десятикратное увеличение охвата бюджетных средств (с 2 трлн тенге в 2023 году до 20 трлн тенге в первом полугодии 2025 года). Такая динамика отражает качественное усиление операционного потенциала ведомств и свидетельствует об их переориентации на комплексный мониторинг ключевых финансовых потоков страны и ресурсов развития

На фоне столь масштабного роста показателей, специфической чертой аудиторского цикла 2024 года стал аномальный всплеск выявленных нарушений в первом полугодии, сумма которых почти в три раза превысила годовой итог. Подобная волатильность данных объясняется, прежде всего, методологическим подходом к учету процедурных рисков. Значительная часть первоначально зафиксированных сумм, вероятно, была пересмотрена в ходе последующего аудиторского сопровождения, что привело к уточнению финальных статистических данных в сторону уменьшения объема критических финансовых нарушений.

Тем не менее, даже с учетом методологических корректировок, превышение годовых показателей 2024 года уже в середине 2025 года указывает на окончательную смену парадигмы в деятельности высших органов финансового контроля РК. Масштабность проводимых мероприятий свидетельствует о реализации концепции стратегического охвата. В этой модели аудит выступает не просто инструментом фиксации нарушений, а механизмом оперативного аналитического сопровождения крупнейших финансовых потоков страны, обеспечивая прозрачность и результативность государственных расходов.

Таким образом, обобщенная динамика подтверждает окончательный переход госаудита Казахстана к модели проактивного стратегического реагирования. Замена последующего контроля масштабным мониторингом минимизирует риски неэффективного освоения бюджета и низкой отдачи от программ развития. Фокусировка на ключевых национальных приоритетах закрепляет за системой аудита роль гаранта экономической безопасности и качества государственного планирования.

- Приоритетными векторами стратегического аудита, направленного на повышение качества жизни населения, выступают:
- верификация эффективности бюджетных ассигнований, выделяемых на реализацию ключевых социальных и инфраструктурных стратегий;
- экспертиза результативности механизмов минимизации коррупционных проявлений и повышения открытости государственного сектора;

- аудит соответствия фактических достижений плановым индикаторам развития человеческого потенциала и устойчивости государственных институтов[3].

Реализованные на практике аудиты программ развития человеческого капитала и цифровизации госуправления подтвердили свою значимость как инструментов стратегического планирования. Результаты экспертной оценки ВАП и КВГА легли в основу оптимизации бюджетных расходов. В частности, был обеспечен переход к приоритетному финансированию социально ориентированных и инфраструктурных проектов, что усилило адресность и результативность использования государственных средств.

Для совершенствования механизмов стратегического контроля предлагаются следующие шаги:

1. Институциональное закрепление статуса стратегического аудита в профильном законодательстве, что позволит четко разграничить функции финансового контроля и долгосрочного анализа эффективности госуправления.

2. Разработка прикладного инструментария, в частности типовых алгоритмов оценки и специализированных оценочных шкал, адаптированных под специфику национальных проектов.

3. Развитие межведомственной синергии (ВАП, Минфин, академические круги и акиматы), направленной на синхронизацию данных и методик в рамках единого контура оценки реализации государственных стратегий [5]

Подводя итог, можно утверждать, что внедрение стратегического аудита в Республике Казахстан способно трансформировать его в фундаментальный институт контроля. Данный механизм призван обеспечить системную конвергенцию государственных приоритетов с реальными потребностями общества. Через призму прозрачности и рационального управления активами стратегический аудит становится гарантом неуклонного роста благосостояния граждан и укрепления суверенной безопасности государства.

Список использованных источников:

1. Идрисов А.А. Стратегический аудит в достижении национальных целей и приоритетов развития // Журнал «Теория и методология», № 1 (62), 2024. – С. 6-15.
2. Идирисова Ж.Б. Введение стратегического аудита в практику Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан // «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау» (Государственный аудит и финансовый контроль). – 2024. – № 1. – С. 5-12. gov-audit+1
3. Алибекова Б.А., Бейсенова Л.З. Методологические аспекты государственного аудита // Экономическая серия вестника Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева, № 1, 2020. – С. 165-180.
4. Правительство Казахстана. Итоги работы Комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов РК за 2024 год // Портал «egov.kz» (gov.kz), раздел «Комитет внутреннего государственного аудита». – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kvga/press/news/details/947629?lang=ru.gov+1>
5. Жунусова А.К., Идрисов А.А. Мемлекеттік стратегиялық аудит: шетелдік тәжірибе және оның қолданылуы // Журнал «Государственный аудит и финансовый контроль», № 1, 2023. – С. 45-58.
6. «Государственный аудит в Казахстане: объем проверок вырос в 7 раз, охватив 20 трлн тенге» // Деловая информация «Kapital.kz», 16.07.2025.
7. Правительство Казахстана. Результаты работы Комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов РК за 2024 год // gov.kz, 21.01.2026.
8. Правительство Казахстана. Результаты государственного аудита и финансового контроля за отчетный период // gov.kz, 21.01.2026.
9. Ажгалиев Ш.У., Темиргалиев Н. Об информативной мощности линейных функционалов // Мат. заметки, Т. 73, № 6, 2003. – С. 803–812.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕНЕДЖМЕНТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Кулумбетов Ә.О.

магистрант 1 курса ОП

«7М04131 – Деловое администрирование»,

Научный руководитель: Назикова Ж.А.

к.э.н., ассоциированный профессор

Таразский университет имени М.Х. Дулати, г.Тараз.

Аннотация. В статье рассматриваются современные направления совершенствования менеджмента в организации в условиях цифровой трансформации и высокой неопределенности внешней среды. Проанализированы основные проблемы традиционных управленческих подходов и предложены пути их модернизации с учетом внедрения инноваций, развития человеческого капитала и повышения гибкости управления. Обоснована необходимость перехода к адаптивным моделям менеджмента, ориентированным на устойчивое развитие и повышение эффективности деятельности организации.

Ключевые слова: менеджмент, управление организацией, эффективность управления, адаптивное управление, цифровизация, инновации, человеческий капитал.

Keywords: management, organizational management, management efficiency, adaptive management, digitalization, innovation, human capital.

Түйін сөздер: менеджмент, ұйымды басқару, басқару тиімділігі, бейімделмелі басқару, цифрландыру, инновациялар, адами капитал.

Современные условия функционирования организаций характеризуются высокой динамичностью, усилением конкуренции и быстрым развитием технологий. В этих условиях особую значимость приобретает совершенствование менеджмента как системы управления, обеспечивающей достижение стратегических и оперативных целей организации.

Традиционные методы управления, основанные на жесткой иерархии и регламентированных процедурах, все чаще оказываются недостаточно эффективными. Это обуславливает необходимость поиска новых подходов к менеджменту, ориентированных на гибкость, инновации и использование современных технологий [1].

Целью данной статьи является исследование направлений совершенствования менеджмента в организации и разработка рекомендаций по повышению его эффективности.

Менеджмент представляет собой процесс планирования, организации, мотивации и контроля, направленный на достижение целей организации. Классические теории менеджмента сформированы трудами таких ученых, как Ф. Тейлор, А. Файоль, П. Друкер, которые заложили основы научного управления [2].

Современные подходы к менеджменту включают системный, процессный и ситуационный подходы, позволяющие учитывать сложность и изменчивость внешней среды [3]. В рамках этих подходов организация рассматривается как открытая система, взаимодействующая с внешней средой.

Несмотря на развитие теории и практики управления, в современных организациях сохраняется ряд проблем:

Во-первых, недостаточная гибкость управленческих структур, затрудняющая быстрое реагирование на изменения внешней среды.

Во-вторых, низкий уровень внедрения инноваций и современных управленческих технологий.

В-третьих, недостаточное внимание к развитию человеческого капитала, что снижает эффективность управления.

Кроме того, наблюдается слабая интеграция цифровых технологий в управленческие процессы, что ограничивает возможности повышения эффективности менеджмента [4].

Одним из ключевых направлений совершенствования менеджмента является переход к гибким организационным структурам. Это предполагает:

- сокращение уровней управления;
- развитие горизонтальных связей;
- внедрение проектных и матричных структур.

Гибкость управления позволяет быстрее адаптироваться к изменениям и повышает эффективность деятельности организации.

Цифровая трансформация оказывает значительное влияние на развитие менеджмента. Использование информационных систем и аналитических инструментов позволяет:

- автоматизировать управленческие процессы;
- повысить качество управленческих решений;
- улучшить контроль и мониторинг деятельности.

Цифровизация является важным фактором повышения конкурентоспособности организации [5].

Цифровизация представляет собой процесс внедрения цифровых технологий в бизнес-процессы организации, направленный на повышение их эффективности, прозрачности и гибкости. Она включает использование больших данных, искусственного интеллекта, облачных технологий, интернета вещей и других инновационных решений.

Основные особенности цифровизации менеджмента:

- переход от иерархических структур к сетевым;
- повышение скорости принятия решений;
- использование аналитики данных в управлении;
- автоматизация рутинных процессов;
- ориентация на клиента и персонализацию услуг.

Цифровизация способствует формированию новой управленческой парадигмы, в которой ключевую роль играют данные, скорость и адаптивность.

Цифровизация оказывает значительное влияние на классические функции менеджмента: планирование, организацию, мотивацию и контроль.

Планирование становится более гибким благодаря использованию прогнозной аналитики и моделирования сценариев. Руководители получают возможность учитывать множество факторов в режиме реального времени.

Организация претерпевает изменения в сторону децентрализации. Появляются виртуальные команды, удаленные формы занятости, платформенные модели бизнеса.

Мотивация персонала трансформируется за счет внедрения цифровых инструментов оценки эффективности, геймификации и персонализированных программ развития.

Контроль становится более прозрачным благодаря системам мониторинга и аналитики, позволяющим отслеживать показатели деятельности в режиме реального времени.

Несмотря на очевидные преимущества, цифровизация сопровождается рядом проблем:

1. Сопротивление изменениям. Сотрудники и руководители могут не принимать новые технологии из-за страха перед неопределенностью.
2. Недостаток цифровых компетенций. Не все работники обладают необходимыми навыками для работы в цифровой среде.
3. Кибербезопасность. Увеличение объемов данных повышает риски утечек информации.
4. Высокие затраты на внедрение технологий. Цифровая трансформация требует значительных инвестиций.
5. Проблемы интеграции систем. Сложности возникают при объединении старых и новых технологий.

Эти вызовы требуют комплексного подхода к управлению изменениями.

Для эффективной адаптации к цифровой среде необходимо реализовать ряд стратегических направлений:

1. Развитие цифровых компетенций

Организации должны инвестировать в обучение сотрудников, формируя навыки работы с данными, цифровыми платформами и аналитическими инструментами. Важную роль играет непрерывное обучение и развитие.

2. Внедрение гибких методологий управления

Agile, Scrum и другие гибкие подходы позволяют быстро адаптироваться к изменениям и повышать эффективность командной работы. Они способствуют улучшению коммуникации и ускорению процессов.

3. Использование данных в управлении

Принятие решений на основе данных (data-driven management) становится ключевым фактором успеха. Аналитические системы помогают выявлять закономерности и прогнозировать развитие ситуации.

4. Трансформация организационной структуры

Переход к более гибким и адаптивным структурам позволяет быстрее реагировать на изменения внешней среды. Сокращение уровней управления способствует ускорению коммуникаций.

5. Развитие цифровой культуры

Формирование культуры инноваций, открытости и готовности к изменениям является важным условием успешной цифровой трансформации.

Человеческий капитал является ключевым ресурсом современной организации. Эффективный менеджмент должен быть направлен на:

- развитие профессиональных компетенций сотрудников;
- повышение мотивации персонала;
- формирование корпоративной культуры.

Инвестиции в персонал способствуют повышению производительности труда и инновационной активности.

Лидеры играют ключевую роль в процессе цифровой трансформации. От их способности адаптироваться к изменениям зависит успех всей организации.

Современный руководитель должен:

- обладать стратегическим мышлением;
- понимать возможности цифровых технологий;
- поддерживать инновации;
- эффективно управлять изменениями;
- развивать команду.

Цифровое лидерство предполагает не только техническую компетентность, но и способность вдохновлять сотрудников на развитие.

Инновации в менеджменте включают использование новых методов и инструментов управления, таких как:

- agile-методологии;
- бережливое производство;
- управление знаниями.

Внедрение инноваций позволяет повысить эффективность управленческих процессов и обеспечить устойчивое развитие организации.

Современные организации должны учитывать не только экономические, но и социальные и экологические аспекты своей деятельности. Это предполагает:

- внедрение принципов корпоративной социальной ответственности;
- рациональное использование ресурсов;
- долгосрочное планирование развития.

Ориентация на устойчивое развитие повышает репутацию организации и ее конкурентоспособность.

В рамках исследования предлагается модель совершенствованного менеджмента, включающая следующие элементы:

1. Гибкая организационная структура;
2. Использование цифровых технологий;
3. Развитие человеческого капитала;
4. Инновационная направленность управления;
5. Система обратной связи и контроля.

Данная модель позволяет повысить адаптивность и эффективность управления организацией.

Для совершенствования менеджмента в организациях рекомендуется:

- внедрять современные управленческие технологии;
- развивать цифровую инфраструктуру;
- повышать квалификацию управленческого персонала;
- формировать инновационную корпоративную культуру;
- использовать гибкие методы управления.

Совершенствование менеджмента является важнейшим условием успешного функционирования организаций в современных условиях. Переход к гибким, инновационным и цифровым моделям управления позволяет повысить эффективность деятельности и обеспечить устойчивое развитие.

Таким образом, ключевыми направлениями совершенствования менеджмента являются гибкость, цифровизация, развитие человеческого капитала и внедрение инноваций.

Список использованных источников:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. – М.: Экономика, 2019.
2. Друкер П. Практика менеджмента. – М.: Вильямс, 2018.
3. Минцберг Г. Структура в кулаке. – СПб.: Питер, 2021.
4. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. – М.: Олимп-Бизнес, 2020.
5. Портер М. Конкурентная стратегия. – М.: Альпина Паблишер, 2020.

УДК 336.64

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В СООТВЕТСТВИИ С МСФО

Қайыртаев Э.М., магистрант
2 курса ОП «Финансы»,
EsilUniversity, г. Астана, Казахстан
Есымханова З.К., к.э.н., профессор,
профессор кафедры «Финансы»,
EsilUniversity, г. Астана, Казахстан

Аннотация. В статье анализируются теоретические и практические аспекты анализа финансовой отчетности предприятия в системе стратегического управления предприятием в условиях применения МСФО. Обосновывается роль анализа финансовой отчетности предприятия как ключевого инструмента обеспечения финансовой устойчивости предприятия в целях реализации долгосрочных стратегических целей. Исследуются основные компоненты финансовой отчетности в условиях применения МСФО, а также обосновывается необходимость интеграции финансовой стратегии в общую систему стратегического управления. Сделан вывод о том, что эффективность анализа финансовой отчетности предприятия определяется согласованностью финансовых решений с целями стратегического развития предприятия.

Ключевые слова: анализ финансовой отчетности, бухгалтерский баланс, финансовый анализ, финансовые ресурсы, финансовая отчетность, МСФО, пояснительная записка, элементы финансовой отчетности.

Түйін сөздер: қаржылық есептілік талдау, баланс, қаржылық талдау, қаржылық ресурстар, қаржылық есеп беру, ХҚЕС, түсіндірме жазба, қаржылық есеп беру элементтері.

Keywords: financial statement analysis, balance sheet, financial analysis, financial resources, financial statements, IFRS, notes to the financial statements, components of financial statements.

Предприятия, которые ведут учет и формируют финансовую отчетность по международным стандартам, обязаны использовать План счетов бухгалтерского учета активов, капитала, обязательств и хозяйственных операций предприятий и организаций, который охватывает синтетические счета первого порядка. Субсчета предприятия определяют самостоятельно, исходя из потребностей хозяйственной деятельности, и отражают в учетной политике.

В Казахстане согласно подпункта 11 статьи 1 Закона Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» регламентировано понятие «стандарт финансовой отчетности». Так, стандарт финансовой отчетности – это документ, устанавливающий принципы и методы ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности [1].

В соответствии с международными стандартами (МСФО 1) финансовую отчетность следует представлять по крайней мере ежегодно. Отчетный год может совпадать с календарным. Также разрешается практика составления отчетности за 52 недели.

Формат отчетности по МСФО не регламентирован. Так, отечественным предприятиям предлагается составлять финансовую отчетность по МСФО на основе типовых форм, определенных Министерством финансов по национальным стандартам, учитывая основные расхождения между требованиями национальных и международных стандартов, приведены в приложениях к Национального положения (стандарта) бухгалтерского учета 1 «Общие требования к финансовой отчетности». Предприятия обязаны в адресной части существующих форм финансовой отчетности указывать, по каким стандартам составлена отчетность - международными или национальными.

Предприятия, которые составляют финансовую отчетность по МСФО, могут не формировать ее по национальным стандартам. Согласно МСФО, статьи с прочерками (без показателей) в финансовой отчетности не приводятся. Изучение положений международных стандартов и публикаций по данной тематике сделали возможным определение и обобщение некоторых особенностей составления финансовой отчетности по МСФО.

Международные стандарты (МСФО 1) определяют только минимальный перечень статей, которые должны быть обязательно приведены непосредственно в финансовых отчетах. Другие статьи могут отображаться в отчетах или в примечаниях к ним.

Основные требования к составлению финансовой отчетности по международным стандартам приведены в МСФО 1 «Представление финансовой отчетности».

Финансовая отчетность дает возможность пользователям информации реально оценить изменения финансового состояния предприятия. Существенно возрастает роль такой составляющей годового финансового отчета, как пояснительная записка. Под пояснительной запиской необходимо понимать совокупность агрегированных показателей и объяснений, которые обеспечивают детализацию и обоснованность статей финансовых отчетов, а также содержат другую информацию, которая предусмотрена соответствующими международными стандартами финансовой отчетности.

В Пояснительной записке к годовой финансовой отчетности раскрывают:

- учетную политику субъекта хозяйствования;
- информацию, которая отсутствует непосредственно в других формах финансовой отчетности, но является необходимой/обязательной по соответствующим положениям (стандартам);
- информацию, которая содержит дополнительный анализ статей отчетности, обеспечивающий ее понятность и уместность.

Назначение основных компонентов финансовой отчетности отражены в таблице 1.

Таблица 1.

Основные компоненты финансовой отчетности

Виды финансовой отчетности	Описание	Использование информации
Бухгалтерский баланс	Активы и пассивы, контролируемые предприятием на дату баланса	Оценка структуры и динамики финансовых ресурсов предприятия, их ликвидности и платежеспособности; прогнозирования будущих потребностей в займах;
Отчет о прибылях и убытках	Прибыль, убытки и финансовые результаты деятельности предприятия за отчетный период	Оценка структуры доходов и расходов предприятия;
Отчет о движении денежных средств	Источники, пути использования денежных средств в течение отчетного периода	Оценка и прогноз операционной, инвестиционной и финансовой деятельности предприятия
Отчет об изменениях в капитале	Состав собственного капитала предприятия, его изменения в течение отчетного периода	Оценка и прогноз изменений в собственном капитале
Пояснительная записка	Выбранная учетная политика. Обеспечение понятности статей отчетности путем дополнительного анализа	Оценка и прогноз действующей учетной политики, рисков влияющих на предприятие,
Примечание – составлено по данным источника [3, с.157]		

Консолидированная финансовая отчетность - финансовая отчетность, которая отображает финансовое состояние, результаты деятельности и движение денежных средств компании и ее дочерних предприятий как единой экономической единицы

Основой составления консолидированной финансовой отчетности является финансовая отчетность группы предприятий с использованием единой учетной политики для однотипных операций. Если учетная политика дочернего предприятия отличается от учетной политики, которую

применяют для составления консолидированной финансовой отчетности, то до объединения такой отчетности и отчетности материнского предприятия она согласуется с учетной политикой, используемой для составления консолидированной финансовой отчетности [2, с.320].

Компоненты финансовой отчетности отражают различные аспекты хозяйственных операций и событий за отчетный период, соответствующую информацию предыдущего отчетного периода, раскрытие учетной политики и ее изменений, что делает возможным ретроспективный анализ деятельности предприятия.

Таким образом, к финансовой отчетности относятся следующие формы: 1) бухгалтерский баланс; 2) отчет о прибылях и убытках; 3) отчет о движении денежных средств; 4) отчет об изменениях в капитале; 5) пояснительную записку. Основной задачей финансовой отчетности является удовлетворение информационных потребностей внешних пользователей полной, правдивой и непредвзятой информации о финансовом состоянии, результатах деятельности и движении средств предприятия.

Финансовая отчетность по международным стандартам охватывает:

- отчет о финансовом состоянии на конец периода;
- отчет о совокупной прибыли за период;
- отчет о движении денежных средств за период;
- отчет об изменениях в собственном капитале за период;
- примечания, содержащие краткое изложение существенных учетных политик и другие объяснения [3, с.320].

Требования к раскрытию информации в Отчете о движении денежных средств приведены в МСФО 1 «Представление финансовой отчетности».

Таким образом, международные стандарты финансовой отчетности значительно расширяют возможности субъектов хозяйствования относительно выбора формы и характера представления информации в отчетности, учитывая особенности деятельности и потребности. На практике оценка и анализ финансово-экономического состояния, независимо от выбранной методики, преимущественно сводится к расчету финансовых коэффициентов, показателей структурных сдвигов, темпов их изменения. Преимуществами показателей финансовой отчетности, как информационной базы финансового анализа, определенная регулярность представления информации и высокая надежность, поскольку финансовая отчетность компании ориентирована на внешнего пользователя, она является публичной и подлежит обязательному внешнему аудиту [4].

Финансовый анализ гарантирует достоверную и объективную оценку финансового состояния предприятия и отдельных финансовых показателей, используя определенные методы финансового анализа. Метод финансового анализа представляет собой способ подхода к изучению хозяйственных процессов. Методы финансового анализа являются исследованием финансового состояния предприятия, основанные на диалектическом подходе к изучению финансовых процессов предприятия в развитии, начиная с момента становления [5, с.320].

Таким образом, разнообразие задач и целей финансового анализа требуют применения большого спектра методов для их решения и все они предполагают использование данных финансовой отчетности. Вышеуказанное свидетельствует о важности эффективности анализа финансовой отчетности предприятия, влияющих на уровень согласованности финансовых решений с целями стратегического развития предприятия.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 года № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2026г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000234> (Дата обращения: 23.03.2026г.)
2. МСФО 1 «Представление финансовой отчетности».
3. Константинова Международные стандарты финансовой отчетности: учебное пособие - М.: Дашков и К, 2013. – 320 с.
4. Нурсеитов Э.О. Учетные приемы в условиях МСФО. - Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2012. – 184 с.
5. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности. М.: Финансы и статистика, 2012. – 320 с.

СЫРТҚЫ ЖӘНЕ ІШКІ ДЕБИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕК ЕСЕБІ МЕН АУДИТІН РЕТТЕЙТІН НОРМАТИВТІК ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК РЕТТЕЛУІ

Рысбай К.Ж.

Қ.Құлажан атындағы Қазақ технология және
бизнес университетіндегі
«Қаржы және бухгалтерлік есеп»
кафедрасының екінші курс магистранты

Аңдатпа. Бүгінгі экономикалық жағдайда, тұрақсыздық пен дағдарыстармен сипатталатындықтан, бизнес өздерінің операциялық тиімділігін арттыру үшін барлық мүмкін құралдарды пайдалануға тырысады. Қазіргі уақытта тек Қазақстан ғана емес, бүкіл әлемде экономикалық дағдарыс кезінде, қандай да бір себептермен өз бизнесін өз бетінше жалғастыра алмайтын компаниялар саны артып келеді. Бұл көп жағдайда компаниялардың белгілі бір уақытта өз міндеттемелерін орындауға дайын еместігіне және тіпті мүмкін еместігіне байланысты. Дебиторлық берешек есебі мен аудит теориясының негіздері қарыздың мәні мен әртүрлі нысандарын түсінуді, сондай-ақ заңмен реттелетін бухгалтерлік есеп пен аудит әдістерін білуді қамтиды.

Осы мақаланың мақсаты – дебиторлық берешек есебі мен аудитін реттейтін нормативтік және әдістемелік реттелуін қарастыру.

Кілт сөздер: азаматтық құқық, амортизацияланған құн әдісі бухгалтерлік есеп, дебиторлық берешек, қаржылық есептілік, есеп саясаты, тиімді пайыз әдісі

Ключевые слова: гражданское право, метод амортизации затрат, бухгалтерский учет, дебиторская задолженность, финансовая отчетность, учетная политика, метод эффективной процентной ставки

Keywords: civil law, amortized cost method, accounting, accounts receivable, financial reporting, accounting policy, effective interest method

Дебиторлық берешек - бұл борышкердің мерзімі аяқталғанға дейін қарызы бар және белгілі бір мерзім ішінде қайтарылуы тиіс ақшалай сома ретінде көрсетілген қаржылық міндеттемелер.

Дебиторлық берешек заңды тұлғалар, жеке тұлғалар және ұйымдар арасындағы несиелік операциялардан туындайды, мұнда бір тарап (борышкер) екінші тарапқа (кредиторға) белгілі бір уақыт ішінде белгілі бір ақша сомасын төлеуге міндетті.

Берілген ұйымның қарыз сомасын есептейтін жеке тұлғалар мен ұйымдар дебиторлар деп аталады.

Дебиторлық берешек – жеке тұлғалардың, ұйымдардың және басқа да борышкерлердің компания алдындағы ақшалай нысанда көрсетілген міндеттемелері.

Дебиторлық берешектерді реттеу бухгалтерлік есеп пен есептілікті реттейтін заңнамалық актілерді қоса алғанда, нақты талаптарға сәйкес жүзеге асырылады, соның ішінде дебиторлық берешек саласында. Бұл актілер барлық кәсіпорындар мен ұйымдар үшін жалпы құқықтық және әдіснамалық бухгалтерлік есеп принциптерін белгілейді. Мысалы, Қазақстан Республикасында дебиторлық берешектерді реттейтін келесі негізгі құжаттар қолданылады:

- Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (ХҚЕС);
- «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі)» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI Кодексі;
Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII;
- Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы N 234 Заңы;
- Бухгалтерлік есепті жүргізу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 31 наурыздағы № 241 бұйрығы;
- «Аудиторлық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы 1998 жылғы 20 қарашадағы N 304-I Заңы [1-5].

Азаматтық құқықтарға мүліктік және жеке мүліктік емес активтер мен құқықтар кіруі мүмкін. Мүлік активтері мен құқықтарына (мүлікке) мыналар жатады: заттар, ақша, соның ішінде шетел

валютасы, қаржы құралдары, жұмыстар, қызметтер, шығармашылық интеллектуалдық қызметтің объективті нәтижелері, сауда атаулары, сауда белгілері және өнімді сәйкестендірудің басқа құралдары, мүлктік құқықтар және басқа да активтер (Азаматтық кодекстің 115-бабы). Демек, дебиторлық берешек алу құқығы мүлктік құқық болып табылады, ал дебиторлық берешектің өзі компания активтерінің бөлігі болып табылады.

Дебиторлық берешектің қалыптасуы қабылданған табысты тану әдісімен – есептеу әдісімен анықталады, мұнда табыс қолма-қол ақшаның түсуі емес, оған құқықтардың жасалуы болып табылады (Салық кодексінің 192-бабының 2-тармағы). Дебиторлық берешектің себептері әртүрлі болуы мүмкін, бірақ компанияның балансында дебиторлық берешектің көп мөлшерінің болуы ғана ескерту белгісі болып табылады. Дебиторлық берешек компания бизнесінің бөлігі емес, сондықтан олардың өсуі актив болғанына қарамастан, компанияның қаржылық жағдайына теріс әсер етеді. Сондықтан, дебиторлық берешектерді уақтылы жинау компанияның қолайлы қаржылық жағдайын қамтамасыз ету үшін өте маңызды.

ХҚЕС дебиторлық берешектерге арналған арнайы стандартқа ие емес. Дебиторлық және кредиторлық берешектердің анықтамасы, жіктелуі және есепке алу рәсімдері ХҚЕС 9 «Қаржылық құралдар» ережелерімен реттеледі.

Дебиторлық берешек ХҚЕС 32 «Қаржылық құралдар: Ұсыныс» стандартына сәйкес есепке алынады, онда дебиторлық берешектерді тану күні субъектінің активке меншік құқығымен байланысты тәуекелдер мен сыйақыларды сатып алушыға берген күні ретінде анықталады. Азаматтық кодекстің 178-бабының 1-тармағына сәйкес, жалпы ескіру мерзімі 3 жыл болып белгіленеді. Сондықтан, 3 жылдан кейін бухгалтерлік есеп жазбаларында көрсетілген дебиторлық берешек кезең шығындары ретінде есептен шығарылады. ХҚЕС дебиторлық берешектерді есепке алудың белгілі бір әдістерін қарастырады:

Амортизацияланған құн әдісі (ХҚЕС 39, ХҚЕС 9) – Дебиторлық берешектердің белгілі бір түрлерін қоса алғанда, амортизацияланған құн бойынша танылуы қажет қаржы активтерін есепке алу үшін қолданылады.

Тиімді пайыз әдісі (ХҚЕС 32, ХҚЕС 9) – Қаржы активтерінің қызмет ету мерзімі ішінде пайыздық табысты немесе пайыздық шығыстарды есептеу үшін қолданылады. ХҚЕС 32 регрессиялық талдау әдісі контрагенттің несиелік қабілеттілігін бағалау үшін ұсынылады.

Дебиторлық берешектерді есепке алу әдіснамасы бірнеше негізгі мәселелерді қамтиды, оларды біз 1-суретте талқылаймыз.

Сурет 1. Дебиторлық берешек есебінің негізгі элементтері

Ескерту -дереккөзден құрастырылған [6, 71 б.]

ХҚЕС бойынша дебиторлық берешек қаржылық есептілікте ағымдағы және ұзақ мерзімді активтер ретінде көрсетілуі тиіс.

ХҚЕС бойынша қаржы құралдарын есепке алу дебиторлық берешектерді бағалы қағаздардан басқа қаржы активі ретінде есепке алуды қамтиды. Бухгалтерлік және салықтық жазбалардағы күмәнді есептер борышкер төленбеген күйінде қалуы мүмкін мерзімі өткен дебиторлық берешектерді білдіреді.

Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 380-бабының 1-тармағына сәйкес, салық салынатын айналым сомасы 45 күн немесе одан да көп уақытқа мерзімі өткен сатылған тауарлардың, жұмыстардың және қызметтердің құны ретінде анықталады. ХҚЕС бойынша күмәнді

есептер дебиторлық берешектен күтілетін шығын сомасы негізінде есептелетін күтілетін шығын деңгейіне (КШД) негізделіп бағалануы тиіс.

ХҚЕС бойынша күмәнді қарызға арналған резерв қарызбен байланысты болжамды шығындарды азайту арқылы жасалады және қаржылық есептілікте шығыс ретінде танылады.

Резерв қаржылық мәселелер туралы есепте және компанияның қаржылық-шаруашылық қызметі туралы есепте көрсетілуі тиіс. Қазақстанда бухгалтерлік есеп және есептілік ұлттық заңдар мен стандарттармен реттелетін нақты реттеуші талаптарға негізделген. 1210 сияқты нақты шоттарды пайдалануға ерекше назар аударылады. 1210 шоты компанияның кредиторлық берешегін есепке алу үшін қолданылады. Бұл шот компанияның жеткізушілер алдындағы алынған, бірақ әлі төленбеген тауарлар, жұмыстар немесе қызметтер бойынша міндеттемелерін есепке алуға арналған.

Мұндай дебиторлық берешекті есепке алу компанияның тұтынушылар алдындағы міндеттемелерін орындағанын, бірақ олардан әлі төлем алмағанын көрсетеді. Қазақстандағы дебиторлық берешекті есепке алудың нормативтік-құқықтық базасын салыстырмалы талдау жалпы ерекшеліктерді де, негізгі айырмашылықтарды да көрсетеді.

Қазақстанда екі жақты есепке алу жүйесі негізгі болып табылады, дебиторлық берешектер мен кредиторлық операцияларды жүйелі және толық есепке алуды қамтамасыз етеді. Бұл ішкі және сыртқы пайдаланушылар үшін маңызды болып табылатын ашық және сенімді қаржылық есептілікті жасауға ықпал етеді.

Екінші ортақтық - Қазақстан мен Қазақстан қаржылық есептіліктің дәлдігі мен ашықтығына баса назар аудара отырып, бухгалтерлік есепті реттейтін ережелер жүйесін әзірледі.

Үшінші ұқсастық - қаржылық есептілікте дебиторлық және кредиторлық берешекті ашуға баса назар аудару. Екі елде де компаниялар осы қарыз түрлерімен байланысты шарттар, талаптар және тәуекелдер туралы егжей-тегжейлі ақпарат беруі керек.

Негізгі айырмашылықтар. Дегенмен, жалпы қағидаттарға қарамастан, айтарлықтай айырмашылықтар бар. Қазақстанда «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Заңға және Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына көбірек көңіл бөлінеді. Екінші айырмашылық қарызды көрсету үшін қолданылатын шоттарға қатысты [27-31].

Қазақстанда ішкі бақылау мен аудитке тәсіл халықаралық тәжірибеге икемді және бейімделген.

Дебиторлық және кредиторлық берешектерді есепке алу қаржылық есептіліктің дәлдігі мен ашықтығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Екі елде де реттеуші жүйелер әзірленген, бірақ нақты ережелер мен есеп әдістері әртүрлі. Бұл айырмашылықтар осы елдерде жұмыс істейтін компаниялардағы қаржылық басқару мен есеп беру тәсілдеріне әсер етуі мүмкін.

Қазақстандағы бухгалтерлік есепке алудың нормативтік базасы. Қазақстандағы дебиторлық берешектерді есепке алудың нормативтік базаларын талдау бізге бұл айырмашылықтардың осы елдердегі компаниялардағы бухгалтерлік есеп тәжірибесіне қалай әсер ететінін бағалауға мүмкіндік береді. Қазақстандағы егжей-тегжейлі стандарттар мен ережелерге баса назар аудара отырып, қатаң бухгалтерлік есеп ережелері бухгалтерлік есеп процестерін стандарттауды қамтамасыз етеді.

Бұл қаржылық есептіліктің ашықтығы мен салыстырмалылығын арттырғанымен, бухгалтерлік есеп процедураларының икемділігін және олардың компаниялардың нақты жұмыс жағдайларына бейімделуін төмендетуі мүмкін. Бухгалтерлік есеп халықаралық стандарттарға көбірек сәйкес келетін Қазақстанда компаниялар бухгалтерлік есеп әдістерін таңдауда үлкен икемділікке ие.

Мұның бәрі бухгалтерлік есеп процедураларын компания қызметінің ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне бейімдеуге ықпал етеді, бірақ сонымен бірге бухгалтерлік есеп саясатының сәйкессіздігі мен есептілікті стандарттаудың жеткіліксіздігі тәуекелдерін арттыруы мүмкін. Нормативтік базалардағы айырмашылықтар дебиторлық және кредиторлық берешекпен байланысты тәуекелдерді бағалау және басқару тәсілдеріне де әсер етеді. Қазақстанда икемді тәсілдер салықты оңтайландыруға және кірістілікті арттыруға ықпал ете алады.

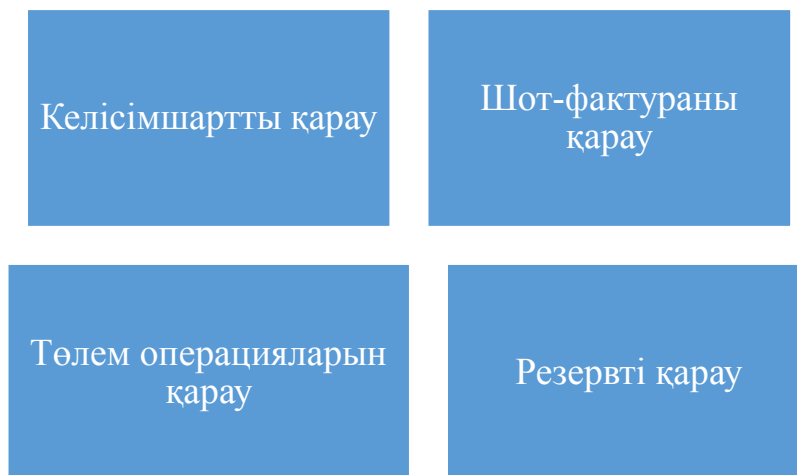
Түптеп келгенде, бұл айырмашылықтарды түсіну және ескеру халықаралық деңгейде немесе екі елде де бизнес жүргізетін компанияларда жұмыс істейтін бухгалтерлер мен қаржы менеджерлері үшін өте маңызды. Ұлттық ережелердің ерекшеліктерін ескере отырып, дебиторлық берешекті тиімді басқару компанияның қаржылық жағдайы мен тұрақтылығын, сондай-ақ инвесторлар үшін тартымдылығын айтарлықтай жақсарты алады.

Дебиторлық берешек аудиті - ұйымның қаржылық есептілігінде дебиторлық берешектің бухгалтерлік есептің дәлдігін және көрсетілуін тексеру және бағалау процесі.

Аудиторлар дебиторлық берешек жазбаларын талдайды, олардың заңнама мен бухгалтерлік есеп стандарттарына сәйкестігін тексереді және дебиторлық берешекпен байланысты тәуекелдерді бағалайды. Бухгалтерлік есеп және есеп беру ережелерін қоса алғанда, қолданыстағы заңнама дебиторлық берешек есебіне қойылатын стандарттар мен талаптарды қамтиды.

Дебиторлық берешек аудиті келесілерді қамтуы керек:

1. Келісімшартты тексеру;
2. Шот-фактураны тексеру;
3. Төлем операцияларын тексеру;
4. Резервті тексеру.

Сурет 2. Дебиторлық берешек аудитінің мазмұны

Ескерту -дереккөзден құрастырылған [6, 78 б.]

Бұл аудит қаржылық аудиттің негізгі элементі болып табылады, ол бухгалтерлік есеп жазбаларын пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Жеткілікті аудиторлық дәлелдерді алу үшін шот қалдықтары мен ақпаратты ашудың сәйкестігін тексеру маңызды.

3-суретті қарастырайық, онда аудиторлық дәлелдерді алу үшін қолданылатын аудиторлық дәлелдер әдістері көрсетілген:

Сурет 3. Аудит дәлелдемелерін алу үшін пайдаланылған аудит материалдары

Ескерту -дереккөзден құрастырылған [6, 80 б.]

Аудит бастапқы деректер көздерін пайдалану арқылы жүргізіледі. Қаржылық есеп аудиті бухгалтерлік есеп деректеріне негізделген, олардан аудиторлық дәлелдемелер алынады. Аудит процедурасын орындау үшін аудиттелетін субъектінің соңғы есептілік кезеңіне арналған есептік көшірмелерін алу қажет. Қазақстан Республикасында дебиторлық берешек аудитін реттейтін заңдар бар.

Алғашқыларының бірі - дебиторлық берешектерді қоса алғанда, қаржылық есептілік аудитін жүргізу рәсімдерін белгілейтін Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің бұйрығы. Бұл стандарт

ішкі бақылаудағы кемшіліктермен байланысты экономикалық тәуекелдерді және аудитордың әрекеттеріне әсер етпейтін бақылау тәуекелдерін анықтауға көмектеседі. «Заңнамалық актілер туралы» Қазақстан Республикасының екінші Заңы мемлекеттік аудитке қатысты заңдарды қоса алғанда, актілерді ресми жариялау ережелерін реттейді. Дебиторлық берешек аудиті қаржылық аудиттің маңызды элементі болып табылады, ол дебиторлық берешектерді есепке алу мен бағалаудың дәлдігін бағалауға, сондай-ақ ықтимал тәуекелдер мен кемшіліктерді анықтауға мүмкіндік береді.

Дебиторлық берешекпен байланысты тәуекелдерге мыналар жатады:

1. Төлемдердің болмауы;
2. Төлемдердің кешіктірілуі;
3. Қаражаттың қайтарылмауы.

Бұл тәуекелдер ұйымның қаржылық жағдайына кері әсер етуі мүмкін. Оларды шешу үшін негізгі көрсеткіштерді үнемі талдау, қарыз рейтингісін анықтау және сенімсіз контрагенттерді анықтау қажет. Сондай-ақ, күмәнді қарыздар үшін резерв құру және төленбеген қарыздар үшін төлем күнтізбесін жүргізу қажет. Сонымен қатар, қарызды өтеу күндерін бақылау және дебиторларыңыздың төлем жүйелерін бақылау қажет.

Бүгінгі таңда дебиторлық берешекті тиімді басқару үшін әртүрлі бағдарламалық жасақтама бағдарламалары қолданылады, бұл ұйымның дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысудағы қаржылық жағдайын аналитикалық көрсеткіштерді қолдана отырып бақылауға көмектеседі.

2024 жылғы қазіргі әлемде дебиторлық берешекті тиімді басқаруға көмектесетін мамандандырылған ақпараттық жүйенің мысалы - ERP (Кәсіпорын ресурстарын жоспарлау) жүйесі. Ол қарыз есебін автоматтандыруға, төлем ағындарын талдауға және контрагенттермен өзара әрекеттесуді оңтайландыруға көмектеседі. Мұндай жүйелер тәуекелдерді азайтуға және ұйымның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге көмектеседі.

2024 жылғы қазіргі әлемде компанияларға дебиторлық берешекті тиімді басқаруға көмектесетін әртүрлі мамандандырылған ақпараттық жүйелер, соның ішінде қаржы, бухгалтерлік есеп, өндіріс, логистика, сату және маркетинг, келесі бағдарламаларды қамтиды:

- SAP ERP және Infor ERP – кешенді бизнес-процестерді басқару шешімі.
- Oracle JD Edwards EnterpriseOne – интеграцияланған бизнес-процестерді басқару шешімі.
- Microsoft Dynamics 365 for Finance and Operations – нақты тапсырмаларды басқаруға арналған бұлтқа негізделген шешім.

Бұл жүйелер дебиторлық берешектерді есепке алу және бақылау процестерін автоматтандыруға, ықтимал төлемдер үшін резервтер жасауға, тұтынушылардың несиесі тарихын талдауға, дебиторлық берешектерді жасы бойынша саралауға, сенімсіз контрагенттерді анықтауға және несиелік жеткізілімдер көлемін азайтуға немесе оларды толық алдын ала төлем немесе коммерциялық қаржыландыру шарттарымен басқаруға конфигурациялануы мүмкін.

Осылайша, дебиторлық берешектерді уақтылы және тиімді басқару ұйымдарға тәуекелдерді азайтуға және олардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі)» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI Кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII / https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_
3. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы N 234 Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000234_
4. Бухгалтерлік есепті жүргізу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 31 наурыздағы № 241 бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500010954>
5. «Аудиторлық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы 1998 жылғы 20 қарашадағы N 304-I Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000304_
6. Байдыбекова С.К. Теория и методология формирования финансовой отчетности хозяйствующих субъектов РК в условиях автоматизации бухгалтерского учета: монография / С.К. Байдыбекова. - Алматы: Эверо, 2019. - 295 с.

ОШИБКИ В УЧЕТЕ, НАЛОГООБЛОЖЕНИИ И АУДИТЕ: АДМИНИСТРАТИВНЫЕ И ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ

Михайлина И.Н.

магистр старший преподаватель
Учреждение «EsilUniversity», г.Астана

Аңдатпа

Бұл мақалада бухгалтерлік есепте «қате» түсінігінің мазмұны және оның түрлері анықталады. Бухгалтерлік есептегі қателер мәселесі меншіктің барлық түріндегі кәсіпорындар үшін өзекті болып табылады. Сонымен қатар, әкімшілік құқық бұзушылық кодексте реттелетін бухгалтерлік есеп, салық салу және аудит саласындағы қате есептеулер үшін әкімшілік салдарлар, сондай-ақ олардың анықталған мерзіміне қарай оларды түзету тәртібі белгіленді және анықталды. Алдыңғы кезеңдердегі қателер кезінде 8-Халықаралық қаржылық есептілік стандартында сипатталған әдістер қолданылады. Есептік кезеңдегі қателерді түзету кезінде түзету әдісі, қызыл немесе ішінара кері қайтару әдістері, сонымен қатар қосымша енгізу әдісі қолданылады.

Аннотация

В данной статье рассматривается содержание понятия "ошибка" и её виды в бухгалтерском учете. Проблема возникновения ошибок в учете актуальна для предприятий всех видов собственности. Наряду с этим, были установлены и определены административные последствия за просчеты в учете, налогообложении и аудите, регламентированные в кодексе об административных правонарушениях, а также порядок их исправления в зависимости от периода их обнаружения. При ошибках за предыдущие периоды используются методы, описанные международным стандартом финансовой отчетности 8. В случае исправления ошибок за отчетный период применяются корректурный способ, способы красного или частичного сторно, а также способ дополнительной записи.

Annotation

This article discusses the content of the concept of "error" and its types in accounting. The problem of errors in accounting is relevant for enterprises of all types of ownership. Along with this, administrative consequences were established and determined for miscalculations in accounting, taxation and audit, regulated in the Code of Administrative Offenses, as well as the procedure for their correction, depending on the period of their discovery. In case of errors for previous periods, the methods described by International Financial Reporting Standard 8 are used. In case of correction of errors for the reporting period, the corrective method, red or partial reversal methods, as well as the additional entry method are used.

Түйіндісөздер: елеулікателер, өндіріпалулар, қаржылықесептілік, қатеесептеулер, дұрысесемаскапарат, заңнама, жауапкершілік, айыппұл.

Ключевые слова: существенные ошибки, взыскания, финансовая отчетность, просчеты, недостоверная информация, законодательство, ответственность, штраф.

Keywords: significant errors, penalties, financial statements, miscalculations, false information, legislation, liability, and fines.

Нередко процессы, связанные с регулярными изменениями в законодательстве, не стыковками в налоговом и бухгалтерском учетах, рассеянностью сотрудников при заполнении документов или же неисправностью в техническом оборудовании, с помощью которого осуществляется учет, влекут за собой ошибки в бухгалтерском учете. Ошибки, допущенные в ходе оформления и обработки документов, внесении их в учетные регистры, могут обуславливать собой как простую неточность, так и просчеты в корреспонденции счетов и даже в составлении финансовой отчетности.

Понятие ошибок в бухгалтерском учете раскрывается, как пропуски или искажения информации в финансовой отчетности организации за один или более предыдущих периодов, возникающие вследствие неиспользования либо неверного использования надежной информации. Такие ошибки включают результаты математических ошибок, ошибок в применении учетной политики, недосмотра или неверного толкования фактов, а также мошенничества.

Для составления финансовой отчетности за отчетный период необходимо выявить и учесть все ошибки, допущенные при составлении финансовой отчетности предыдущих периодов. Ошибки, которые были допущены при составлении финансовой отчетности можно разделить на существенные и несущественные. Ошибка считается существенной в том случае, если она окажет влияние на экономические решения пользователей. Существенными ошибками признаются значительные ошибки предыдущих периодов, обнаруженные в отчетном периоде, вследствие которых финансовые отчеты предыдущих периодов не считаются достоверными на дату их исправления.

Если брать во внимание ошибки в бухгалтерском учете, то в случае несвоевременного исправления обнаруженных ошибок виновные должностные лица несут ответственность в соответствии со статьей 238 кодекса об административных правонарушениях Республики Казахстан [1] и влекут штраф в размере пятидесяти месячных расчетных показателей. Более того, деяния, предусмотренные частью первой настоящей статьи, совершенные повторно в течение года после наложения административного взыскания, влекут штраф в размере двухсот месячных расчетных показателей.

В случае если просчеты касаются области налогообложения, необходимо отметить, что отсутствие у налогоплательщика учетной документации и (или) несоблюдение требований по составлению и хранению учетной документации, установленных законодательством Республики Казахстан, влекут предупреждение, регламентируемое статьей 276 кодекса об административных правонарушениях Республики Казахстан [2]. При этом, действия, предусмотренные частью первой настоящей статьи, совершенные повторно в течение года после наложения административного взыскания, влекут штраф на субъектов малого предпринимательства или некоммерческие организации в размере двадцати пяти, на субъектов среднего предпринимательства – в размере пятидесяти, на субъектов крупного предпринимательства – в размере семидесяти пяти месячных расчетных показателей.

Если вести речь об аудиторских ошибках, то в соответствии со статьей 247 кодекса об административных правонарушениях Республики Казахстан [3], где указано, что предоставление недостоверных сведений аккредитованными профессиональными аудиторскими организациями в соответствующие уполномоченные органы, информации, предоставление которой требуется в соответствии с законодательством Республики Казахстан об аудиторской деятельности, влекут штраф в размере ста двадцати месячных расчетных показателей.

В целях недопущения существенных ошибок, а также во избежание административной ответственности за них, следует выявлять и своевременно устранять возникшие просчеты. Так, согласно международному стандарту финансовой отчетности 8 «Учетная политика, изменения в расчетных оценках и ошибки» [4] предусмотрено два метода корректировки ошибок, относящихся к предыдущим периодам:

1. Отражение в учете путем изменения начального сальдо нераспределенного дохода;
 2. Включение при определении чистого дохода или убытка отчетного периода.
- Однако если ошибки были допущены в бухгалтерском балансе за отчетный период, то здесь можно применить один из методов исправления ошибок, к числу которых относятся такие способы как:
1. Корректирный способ. При корректирном способе ошибочные данные зачеркиваются одной чертой, а рядом указывают уже верные данные с отражением даты и подписью внесшего исправления лица, или же лица, подписавшего документ.
 2. Способ красного сторно. Этот способ чаще всего применяется при исправлении ошибок, связанных с корреспонденцией счетов. Ошибочно произведенная запись аннулируется путем сторнировочной записи. Сторнировочная запись – это проводка с отрицательным числом, которая записывается красными чернилами (пастой).
 3. Способ частичного сторно. Данный способ, как правило, используется в том случае, если в бухгалтерской записи отражена сумма большая, чем она есть фактически. Ошибку устраняют по принципу, описанному в способе "красное сторно", но на сумму разницы между ошибочной и правильной суммами.
 4. Способ дополнительной записи. Этот способ используется в случае, когда в бухгалтерской записи корреспонденция счетов отражена верно, а вот сумма указана ниже фактической. Для исправления подобной ошибки составляется дополнительная проводка с той же корреспонденцией счетов, но с суммой, определяющей как разница между фактической суммой и записанной в предыдущей проводке.

Из всего вышесказанного можно сделать вывод, что неисполнение или ненадлежащее исполнение своих обязанностей должностными и иными лицами предоставленных законодательством требований влечет для них негативные последствия в форме различных видов юридической ответственности. При этом конкретные правовые нормы, устанавливающие его ответственность, содержатся в трудовом, административном, налоговом и уголовном законодательстве. В некоторых случаях халатное отношение главного бухгалтера к своим функциональным обязанностям или поправки в законодательстве могут являться причиной для совершения различных административных правонарушений. Для того, чтобы не допустить привлечения к юридической ответственности, существуют различные способы исправления существенных ошибок произведенных как на стадии отчетного периода (корректирный, красное или частичное сторно, дополнительная запись), так и за предыдущие периоды.

На текущий момент минимизация ошибок в аудите позволяет решить актуальные проблемы аудита в Казахстане, которые включают: недостаточную развитость внутреннего аудита из-за отсутствия информации и вовлеченности собственников, пробелы в адаптации международной сертификации, а также выявление госаудитом нарушений в цифровых проектах и госзакупках,

связанных с неэффективным расходованием средств и несоблюдением законодательства. Также отмечается потребность в повышении квалификации и независимости аудиторов, интеграции современных технологий и риск-ориентированного подхода, чтобы соответствовать международным стандартам. При оптимизации работы аудитора решаются основные проблемы:

- Проблемы внутреннего аудита: Недостаточная доступность информации и низкий интерес собственников, отсутствие адаптированных программ сертификации для внутренних аудиторов.
 - Государственный аудит: Выявление неэффективного расходования бюджетных средств, особенно в цифровых проектах, и нарушений в сфере госзакупок и разрешений.
 - Качество и квалификация: Необходимость повышения квалификации аудиторов, внедрения риск-ориентированного подхода, соответствующего международным стандартам (ISO 19011).
 - Нормативно-правовая база: Требуется более четкая адаптация международных стандартов аудита и улучшение законодательства, чтобы охватить все аспекты обязательного аудита, включая новые сферы, как жилищное строительство.
 - Цифровизация: Недостаточная эффективность внедрения цифровых технологий в аудите и государственном управлении.
- Так же процедура оптимизации процесса аудита открывает перспективные направления развития:
- Усиление роли внутреннего аудита через повышение его значимости для собственников.
 - Совершенствование системы сертификации и повышения квалификации аудиторов.
 - Внедрение риск-ориентированного подхода и использование современных технологий.
 - Улучшение контроля за соблюдением законодательства, особенно в сфере госзакупок и цифровых проектов.

Список использованных источников:

- 1 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2025 г.). Статья 238 «Нарушение законодательства Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности физическими и должностными лицами». https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399&pos=4163;-55#pos=4163;-55
- 2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2025 г.). Статья 276 «Отсутствие учетной документации и нарушение ведения налогового учета». https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399&pos=4711;-57#pos=4711;-57
- 3 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2025 г.). Статья 247 «Нарушение законодательства Республики Казахстан об аудиторской деятельности». https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399&pos=4338;-29#pos=4338;-29
- 4 Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 8 «Учетная политика, изменения в бухгалтерских оценках и ошибки» (2024 год). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1051790

ӘОЖ 336.1

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІ ҚОЛДАУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Мукушев Т.Б. Л.Н.Гумилев атындағы
Еуразия Ұлттық Университеті
«Мемлекеттік аудит» БББ
екінші курс докторанты

Жуматаева Б.А. Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия Ұлттық Университеті
«Мемлекеттік аудит»
кафедрасының қауымдастырылған профессоры

Андатпа. Шағын және орта кәсіпкерлікті (ШОК) қолдау және дамыту саласындағы халықаралық тәжірибе тікелей субсидиялардан бастап күрделі экожүйелерді құруға дейінгі құралдардың бай арсеналын ұсынады. Дамыған елдерде ШОК секторы ЖІӨ-нің 50%-дан 70%-ға дейінгі құрайды, бұл оны экономикалық тұрақтылықтың негізіне айналдырады.

ШОК дамытудағы халықаралық тәжірибені зерттеу және бейімдеу мақсаты - шағын бизнестің жай ғана өзін-өзі жұмыспен қамтыған жеке тұлғалар ретінде емес, инновация мен әлеуметтік

тұрақтылықтың қозғаушы күші ретінде әрекет ететін тұрақты және динамикалық экономикалық ортаны құру.

Қазіргі халықаралық тәжірибе ШОК қолдау жүйелерінің ең тиімдісі қаржылық және қаржылық емес құралдарды біріктіретін кешенді тәсілге негізделгенін көрсетеді. Еуразиялық экономикалық комиссияның есебінде атап өтілгендей, халықаралық тәжірибені талдау тек ШОК-ты қаржылық қолдаудың тиімсіздігін көрсетті.

Осы мақаланың мақсаты - шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың шетелдік тәжірибесін зерттеу болып табылады.

Кілт сөздер: Еуропалық одақ, грант бағдарламалары, инновациялар, жалпы ішкі өнім, несиелер, тәуекелділік, шағын және орта кәсіпкерлік

Ключевые слова: Европейский Союз, грантовые программы, инновации, валовой внутренний продукт, кредиты, риски, малые и средние предприятия

Keywords: European Union, grant programs, innovation, gross domestic product, loans, risks, small and medium-sized enterprises

Тек қаржыландыру тиімді, өміршең бизнестің дамуына кепілдік бермейді; сұранысқа ие кәсіпкерлік бастамалардың дамуын қолдайтын ережелер мен инфрақұрылымды құру өте маңызды. Әртүрлі елдерден 20-дан астам жағдайды қамтитын ЭЫДҰ зерттеуі бұл қорытындыны растайды, дәстүрлі құралдарды - жасыл несиелерді, кепілдіктерді және лизингті - және тұрақтылық көрсеткіштеріне байланысты несиелерді, табысқа негізделген қаржыландыруды, сондай-ақ кеңес беру қызметтері, дағдыларды дамыту бағдарламалары және техникалық көмек сияқты қаржылық емес құралдарды қоса алғанда, инновациялық қаржылық шешімдерді атап көрсетеді. Грант бағдарламалары ШОК қолдаудың ең көп таралған құралдарының бірі болып табылады. Еуропалық Одақта Еуропалық инновациялық кеңестің (EIC) үдеткіш бағдарламасы стартаптар мен ШОК-қа инновациялық жобаларды іске асыру үшін гранттық қолдау көрсетеді. Бағдарламаға тікелей инвестициялар немесе айырбасталатын несиелер түріндегі инвестициялық компонент те кіреді [1, 391 б.].

Бұл бастаманың ерекшелігі - пациент капиталы қағидаты - ұзақ мерзімді, пациент капиталы, ол қолданыстағы нарықтарды өзгерту немесе жаңаларын құру мүмкіндігі бар, бірақ жеке инвестицияларға шектеулі қолжетімділігі бар жоғары тәуекелді инновацияларды қолдауға бағытталған. Бұл тәсіл, әсіресе, дамудың алғашқы кезеңдерінде айтарлықтай инвестицияны қажет ететін технологиялық стартаптар үшін өзекті. ІСО экспорттық өсу бағдарламасын іске қосқан Испания өзгермелі экономикалық жағдайларға жедел жауап берудің мысалы болып табылады. Бұл бастама жаһандық тарифтік ортаның өзгеруінен зардап шеккен шағын және орта кәсіпорындарды (ШОК) қолдауға бағытталған. Бұл бағдарламаның негізгі жаңалығы - несие құрылымына қайтарылмайтын компонентті қосу: кәсіпорындар несиенің бір бөлігін грант ретінде ала алады.

Несиелер ұзақ мерзімге беріледі, бұл қайтарылатын және қайтарылмайтын қаржыландырудың үйлесімін қамтамасыз етеді, кәсіпорындарды өндірістік қуаттарды жаңғыртуға және жаңа нарықтарға шығуға ынталандырады.

Мысырда ШОК қолдаудың негізгі құралы - несиеге кепілдік беру бағдарламасы. Микро, шағын және орта бизнесті дамыту агенттігі елдің Орталық банкімен бірлесіп, кәсіпкерлерге банктік қаржыландыруды тиімдірек шарттармен алуға мүмкіндік беретін тетіктерді әзірледі. Бұл тәсіл қарыз алушылардың мүмкіндіктерін кеңейте отырып, несие берушілердің тәуекелдерін азайтады.

Жас кәсіпкерлерге арналған Эразмус бағдарламасы кәсіпкерлік тәжірибесінің мәдениетаралық алмасуының бірегей үлгісі болып табылады. Бұл бастама болашақ кәсіпкерлерге басқа бағдарлама елдеріндегі тәжірибелі бизнес көшбасшыларымен тағылымдамадан өту мүмкіндігін ұсынады. Бағдарлама қатысушыларды тартатын және қолдайтын делдалдық ұйымдар арқылы жүзеге асырылады. Бағдарламаның негізгі мақсаттарына жұмыс орнында оқыту, бизнес кедергілері мен қиындықтары бойынша тәжірибе алмасу, нарыққа қолжетімділікті кеңейту және тұрақты және цифрлық кәсіпорындарды құруды қолдау кіреді.

Кесте 1.

Еуропа елдеріндегі шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері

GEO (Labels)	2021y	2022y	2023y	2024y
European Union - 27 countries (from 2020)	31 034 442	32 251 876	33 065 685	33 462 377
Belgium	843 146	888 908	905 376	900 497
Bulgaria	382 086	394 135	404 257	416 565
Czechia	1 254 110	1 292 436	1 323 079	1 348 961
Denmark	360 841	380 208	383 161	385 178
Germany	3 154 683	3 159 716	3 185 294	3 250 971
Estonia	125 496	141 785	153 836	154 529
Ireland	369 030	389 654	401 359	403 848
Greece	880 349	917 441	932 549	964 309
Spain	3 358 091	3 451 215	3 475 275	3 527 094
France	4 493 109	4 906 972	5 173 617	5 100 136
Croatia	217 553	227 408	240 696	251 925
Italy	4 466 356	4 587 208	4 625 476	4 547 058
Cyprus	82 304	87 628	90 964	95 377
Latvia	138 360	145 441	146 256	150 397
Lithuania	303 676	332 987	357 723	368 823
Luxembourg	46 317	47 108	47 990	43 632
Hungary	949 587	976 964	901 708	901 409
Malta	49 512	51 130	56 436	58 304
Netherlands	2 052 683	2 204 281	2 303 028	2 424 320
Austria	589 615	583 947	602 763	605 644
Poland	2 665 170	2 675 865	2 746 431	2 820 441
Portugal	1 231 887	1 329 175	1 404 910	1 470 925
Romania	941 631	974 969	1 022 431	1 032 223
Slovenia	185 664	194 940	202 047	208 059
Slovakia	595 030	635 781	664 228	670 113
Finland	429 231	442 264	453 742	480 738
Sweden	873 865	835 539	860 890	880 901
Iceland	44 278	44 981	45 954	46 693
Norway	433 358	455 433	472 219	475 320
Switzerland	156 497	175 892	180 006	163 335
Bosnia and Herzegovina	78 877	81 436	84 211	86 920
Montenegro	:	43 313	51 266	55 931
North Macedonia	66 890	67 338	68 577	68 889
Albania	104 031	113 460	117 291	119 030
Serbia	213 095	205 316	210 715	214 348
Ескерту – Евростат сайтының деректері негізінде жасалған [2].				

Украина тәжірибесі кәсіпкерлікті қолдау институттары ретінде бизнес қауымдастықтарын дамытудың маңыздылығын көрсетеді. Швейцария үкіметінің қолдауымен жүзеге асырылған Украина Экономика министрлігі мен БҰҰДБ арасындағы бірлескен жоба ұзақ уақыт бойы ел бойынша жүзге жуық бизнес қауымдастықтарын қолдады. Осы бағдарламаның арқасында көптеген ұйымдар көп деңгейлі мүшелік модельдерін енгізіп, ШОК субъектілерінің айтарлықтай санына қол жеткізді. Қауымдастықтар ерікті ашықтық стандарттарын әзірледі, бизнес қызметтерінің ауқымын кеңейтті және саясатты әзірлеуге белсенді қатысады, бизнес ортасын жақсартуға бағытталған ондаған заңдар мен ережелердің қабылдануына үлес қосады. БҰҰДБ өкілі атап өткендей, «күшті бизнес қауымдастықтары кәсіпкерлер мен мемлекет арасындағы сенім инфрақұрылымы болып табылады [3, 88 б.].

Шетелдік нарықтарға шығатын ШОК субъектілерін қолдау бағдарламалары Еуропалық Одақта белсенді түрде жүзеге асырылуда. Мысал ретінде жасыл технологиялар, цифрлық шешімдер және медициналық жабдықтар секторларындағы еуропалық компанияларға Жапония мен Оңтүстік

Корея нарықтарына кіруге көмектесетін ЕО бизнес орталығы бастамасын келтіруге болады. Бизнес миссияларының бөлігі ретінде бағдарлама тұру шығындарын және қосымша қызметтер құнының айтарлықтай бөлігін қамтиды, сондай-ақ іскерлік кездесулерді, нарықты зерттеуді, мәдени және тілдік қолдауды ұйымдастырады. Бұл кешенді тәсіл шағын бизнес үшін кіруге кедергілерді айтарлықтай азайтады.

Еуропалық Одақ Жалпы деректерді қорғау туралы ереженің (GDPR) кейбір стандарттары шағын бизнестің бәсекеге қабілеттілігі мен инновациялық әлеуетіне кедергі келтіруі мүмкін екенін мойындайды. Жауап ретінде Еуропалық Комиссия деректерді өңдеу операцияларын тіркеу міндеттемесі үшін қызметкерлердің шегін көтеруді ұсынатын шаралар пакетін ұсынды. Сонымен қатар, Испанияның деректерді қорғау агенттігі ШОК-тарға деректер субъектілеріне арналған ақпараттық тармақтар мен деректерді өңдеу туралы келісімдерді қоса алғанда, міндетті құжаттаманы жасауға көмектесетін интерактивті құралды әзірледі.

Бразилияда шағын деректерді бақылаушылар мен өңдеушілерге, соның ішінде микрокәсіпорындарға, стартаптарға, коммерциялық емес ұйымдарға және жеке кәсіпкерлерге қолданылатын арнайы қарар бар. Бұл қарар шағын ойыншылар үшін есепке алу міндеттемелерін орындауды жеңілдетеді және оларды жеке деректерді қорғау жөніндегі қызметкерді тағайындаудан босатады. Чилиде жаңа Жеке деректерді қорғау туралы заңға ШОК үшін де ережелер кіреді, бұл деректерді қорғау жөніндегі қызметкердің функцияларын компания иесіне немесе жоғары басшылыққа беруге мүмкіндік береді.

Халықаралық тәжірибе мамандандырылған ШОК дамыту институттарын құрудың тиімділігін көрсетеді. Мысырда микро, шағын және орта бизнесті дамыту агенттігі кәсіпкерлік секторын дамытуға жауапты жетекші агенттік болып табылады. Агенттік Инвестициялар және еркін аймақтардың бас басқармасы және Египет кәсіпкерлік және инновация орталығы сияқты басқа да негізгі мекемелермен бірлесіп жұмыс істейді. Украина тәжірибесі ведомствоаралық үйлестірудің маңыздылығын да көрсетеді. «Украинада жасалған» кеңселерінің желісін – кеңес беру, қызметтер және мемлекеттік қолдау бағдарламалары үшін кәсіпкерлерге қолжетімділік нүктелерін құру – Экономика министрлігі мен БҰҰДБ арасындағы ынтымақтастықтың нәтижесі болып табылады.

Қазіргі ШОК қолдау саясатының маңызды элементі – қазірдің өзінде жүзеге асырылған шаралардың тиімділігін бақылау. Еуразиялық экономикалық комиссияның есебінде атап өтілгендей, қолдау бағдарламаларының тиімділігін бағалау қажеттілігі олардың тиімділігін тексеруге және қажет болған жағдайда бағытты түзетуге мүмкіндік береді. Мысыр тәжірибесі саясатты одан әрі дамытудың басым бағыттарына реттеуші жүктемені одан әрі жеңілдету, қаржыға қолжетімділікті жақсарту, зерттеу және әзірлеу нәтижелерін пайдалануды күшейту, саясатты бақылау мен бағалауды жақсарту және бизнес-кеңес беру қызметтерін күшейту кіретінін көрсетеді [4, 318 б.].

Шағын бизнесті қолдаудың стратегиялық бағыттарының бірі – олардың жаһандық құндылықтар тізбегіне интеграциялануы. Еуразиялық экономикалық комиссияның бәсекелестік және монополияға қарсы реттеу министрі атап өткендей, ірі компаниялар мен шағын бизнес арасында келісімшарт жүйелерін енгізуді ілгерілету қажет, соның ішінде индустриялық-инновациялық кластерлер және цифрландыру мүмкіндіктері арқылы. Испанияның ІСО экспорттық өсу бағдарламасы сонымен қатар зардап шеккен секторлардағы компаниялар үшін маңызды жеткізушілер болып табылатын немесе жаһандық құндылық тізбектерінің бөлігі болып табылатын шағын және орта бизнесті қолдауға бағытталған. Бұл шағын бизнеске ірі өндіріс жүйелерінің бір бөлігіне айналуға мүмкіндік береді, бұл олардың өнімдері мен қызметтеріне тұрақты сұранысты тудырады.

Тұрақты даму және жасыл көшу салаларында ШОК қолдау тәжірибесі ерекше назар аударуға тұрарлық. ЭЫДҰ-ның осы тақырып бойынша жүргізген зерттеуі қаржылық құралдарды – жасыл несиелерді, тұрақтылық көрсеткіштеріне байланысты несиелерді – және бизнеске білімдегі олқылықтар мен әкімшілік кедергілерді жеңуге көмектесетін қаржылық емес қолдау механизмдерін талдайды. Халықаралық тәжірибеден алынған негізгі сабақтарға мемлекеттік қолдау жеке капитал жеткіліксіз салаларға бағытталуы керек мемлекеттік-жекеменшік ынтымақтастықтың маңыздылығы және цифрлық құралдарды пайдалана отырып, біліктілік критерийлері мен есеп беру процестерін одан әрі жеңілдету қажеттілігі жатады [5, 6 б.].

Қорыта келгенде, шағын және орта бизнесті қолдаудағы халықаралық тәжірибе ең тиімді жүйелер қаржылық құралдарды оқыту, кеңес беру және халықаралық деңгейге жетуге көмектесуді қоса алғанда, қаржылық емес шаралармен біріктіретінін көрсетеді. Табыстың негізгі факторы – мамандандырылған агенттіктерді құруды және кәсіпкерлер мен мемлекет арасындағы «сенім инфрақұрылымы» ретінде бизнес қауымдастықтарын қолдауды қоса алғанда, институционалдық ортаны дамыту. Ережелерді жеңілдету және талаптарды шағын бизнестің нақты мүмкіндіктеріне бейімдеу, соның ішінде оларды ең ауыр міндеттемелерден босату да өте маңызды. ШОК-қа бизнес миссиялары, ішінара шығындарды өтеу және ақпараттық қолдау арқылы шетелдік нарықтарға шығуға көмектесетін бағдарламалар да тиімді болып шықты. Ірі және шағын бизнес арасындағы ынтымақтастықты ынталандыру, соның ішінде кластерлік тәсілді қолдану шағын бизнесті жаһандық

құндылықтар тізбегіне біріктіруге көмектеседі. Қолдау шараларының тиімділігін үнемі бақылау саясатты уақтылы түзетуді қамтамасыз етеді. Соңында, инновациялық қаржылық тетіктерді қоса алғанда, ШОК тұрақты дамуын қолдауға арналған мамандандырылған құралдарды жасау қазіргі заманғы кәсіпкерлікті қолдау саясатының ажырамас бөлігіне айналууда. Бұл халықаралық тәжірибе шағын және орта бизнесті қолдаудың ұлттық жүйелерін құру немесе жаңғырту процесіндегі елдер үшін пайдалы болуы мүмкін. Негізгі қорытынды - бұл саладағы тиімді саясат жай ғана шаралар жиынтығы емес, қаржылық, реттеуші және институционалдық тетіктерді біріктіретін тұтас экожүйе болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ахметов А., Омарбакиев Л., Айнабеков Е. Эффективная модель управления рисками при кредитовании малого бизнеса в Казахстане: международная практика // Научный журнал «Вестник НАН РК». – 2025. – Т. 415, № 3. – С. 391-407. – DOI: 10.32014/2025.2518-1467.971.
2. Еуростат сайты // <https://ec.europa.eu/eurostat>
3. Акпанов А.К., Абуова Ж.М., Айгалин А.А., Абдильдин С.С. Специфика применения зарубежного опыта в управлении государственными грантами на поддержку малого и среднего бизнеса в Казахстане // Вестник университета «Туран». – 2025. – № 2. – С. 88-102. – DOI: 10.46914/1562-2959-2025-1-2-88-102.
4. Баймахамбетова Г.И., Камали К.М., Балапанова Э.С., Нургабылов М.Н., Баетова М.Т. Экономические механизмы государственной поддержки малого инновационного предпринимательства в Республике Казахстан // Научный журнал «Вестник НАН РК». – 2023. – Т. 405, № 5. – С. 318-334. – DOI: 10.32014/2023.2518-1467.594.
5. Альпеисова Ш.Е., Булхаирова Ж.С., Саймагамбетова Г.А., Бермухамедова Г.Б. Современное состояние государственного регулирования предпринимательской деятельности в Казахстане // Вестник университета «Туран». – 2023. – № 2(98). – С. 143-158. – DOI: 10.46914/1562-2959-2023-1-2-143-158.
6. Каиртай Т., Бокаев Б. Совершенствование системы государственного регулирования малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан // Scientific Collection «InterConf». – 2023. – № 165. – С. 6-19.

UDC 65.011.56

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FRAUD DETECTION: OPPORTUNITIES, CHALLENGES AND CASE ANALYSIS

Prepared by: **Nursadykova Afina**, 3rd year student of KBTU Business School majoring in «Finance»

Supervisor: **Nazim Omarova**, MS in Finance, Senior Lecturer at KBTU Business School

Abstract. The rapid development of digital ecosystems in the field of finance has significantly influenced the nature of fraud, increased its scale and complexity, while also revealed the weaknesses of traditional detection methods based on common rules. This study aims to critically analyse the importance of artificial intelligence in fraud detection, focusing on its operational advantages, limitations in structure, and practical applications. The research is based on a systematic review of scientific articles from the Web of Science database, complemented by data obtained from expert interviews with professionals who are knowledgeable in the field of forensics in Central Asia. Based on the results, AI-based models are significantly better than traditional methods in terms of data processing speed, scalability, and the ability to detect complex fraud schemes that were not previously used, due to their adaptive learning capabilities. However, these advantages come with certain significant limitations, such as the opacity of the models (black box), the strong dependence on data quality, and regulatory barriers related to explainability and accountability requirements. Additional empirical evidence shows that AI is not actually used as a fully autonomous solution, despite its technological superiority over traditional detection methods. Instead, it is integrated into hybrid models that combine AI analysis, traditional control methods, and most importantly, human expertise. This study concludes that the future of fraud detection systems lies in strategically combining AI with existing risk management mechanisms, ensuring a balance between transparency, efficiency, and regulatory compliance.

Keywords: artificial intelligence, fraud detection, machine learning, financial fraud, hybrid detection models, regulatory challenges, Central Asia.

1. Introduction

Fraud has become a significant problem under current circumstances, particularly because of the fast pace of digitalization alongside the expansion of digital financial services. The number of online transactions is increasing, as well as complexity of financial networks. This leads to the appearance of new opportunities for fraudulent activities. As a result, financial organizations face significant operational risks and economic losses.

Traditional methods of fraud detection, constructed on common rule-based systems and manual monitoring by humans, are becoming less effective against modern fraud. These methods are very limited in their ability to detect newly evolved fraud schemes. Especially in dynamic environments, the system often fails to be capable against complex and multi-layered fraud.

Considering these limitations, Artificial Intelligence can offer promising solutions for an existing problem. AI-based software uses machine learning and data analytics to outline patterns of the behaviour, detect anomalies and always adapt to new fraud strategies. AI technologies will improve accuracy and scalability and will be capable of detecting real-time fraud compared to traditional methods. Despite that, AI systems also introduce new challenges with transparency, data dependency and ethical considerations.

The aim of this research is to discuss the role of AI in fraud detection and compare its strengths and weaknesses with traditional methods. The study is intended to evaluate the opportunities and limitations of AI-based detection and to examine how this technology can be used with existing fraud detection systems. Additionally, the paper looks to provide a critical analysis of the research and outline key challenges, risks, and future directions in the financial field.

2. Methodology

This study is based on a structured and systematic review of the scientific literature on fraud detection using artificial intelligence. The data collection consists of 10 articles collected in an Excel database out of 300. All the research was obtained from a trusted academic platform - Web of Science. The criteria required that each article be dedicated to fraud detection and include machine learning or artificial intelligence techniques. The articles were selected according to the filter principle. First, we introduced the keyword - the theme, then the year of release, keywords such as "fraud detection", "artificial intelligence", "machine learning" and "financial fraud detection".

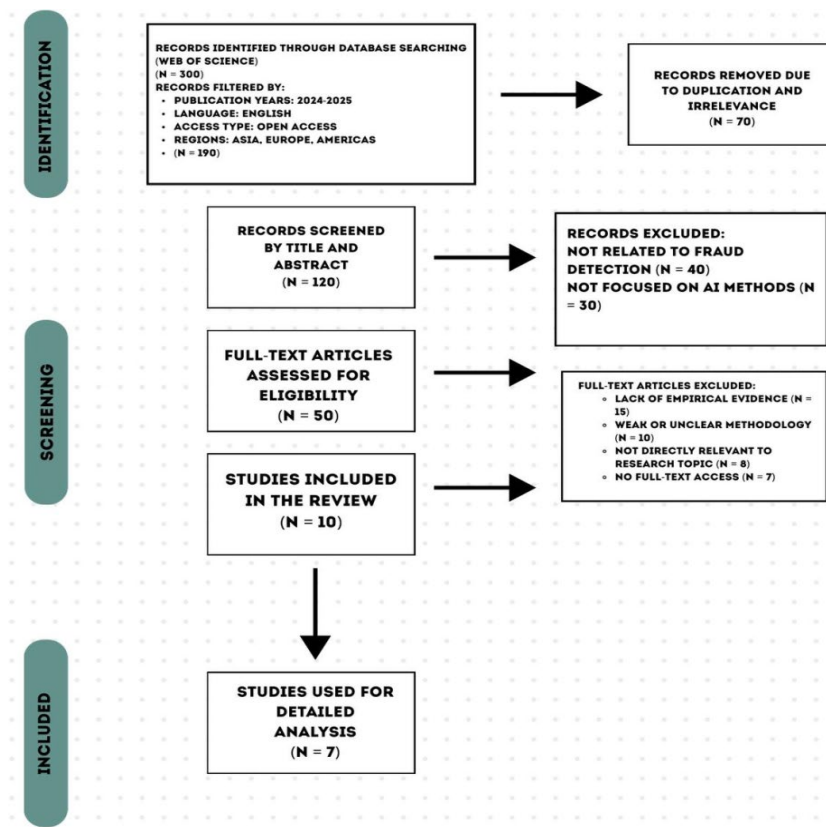

Table 1.

Additionally, to literature review, primary qualitative data had been collected via interviews with experts in fraud detection, Galina Mudrenchenko from KPMG and Vitaly Falin from PWC forensic departments. The main interest of the interview was to acquire current and accurate information about the state of fraud detection in Central Asia, trends of implementation of AI in fraud detection processes, the advantages of AI techniques over traditional ones, and challenges faced with practical implementation arising currently. These interviews were included to enhance the research with professional insight accompanied by regional context.

3. Literature Review

3.1 Traditional Fraud Detection

Traditional rule-based methods continue to play key role in fraud detection processes according to the research of Sarna et al. (2025), and Hafez et al.(2025); nevertheless they also stated about the increasing decline in its effectiveness explained by the complexity of the modern financial environment and developing fraudulent activities. These methods are generally ruled by normality logics test, which alarms based on response to predefined trigger indicators such as transaction thresholds, geographic anomalies, or familiar behavioral patterns known today.

Several studies agree that traditional systems struggle because they're relatively rigid and predictable. Hafez et al. (2025) point out that these systems rely on fixed rules, so they miss out on spotting new types of fraud—especially in fast-changing cybersecurity situations. These limitations are reinforced by study of Sarna et al. (2025), stating that today's financial networks are so interconnected and dynamic that static systems just can't keep up with detecting complex, multi-layered fraud across different platforms.

However, these findings do not imply total abundance of traditional methods. Studies highlight that these systems are of high relevance to the environments where fraud cases are stable, repetitive, and well-documented. In such terms, rule-based approach is both efficient and effective, providing fast and interpretable decisions, with utmost value in regulatory and audit contexts. According to these insights, it is important to underline that traditional methods are context-dependent and have to be performed in specific conditions and are well performed at low variability along with high predictability (Iqbal et al., 2025).

At the same time, it is limited by several structural weaknesses, affecting scalability and long-term effectiveness. First, traditional systems are blind to sophisticated and phenomenal fraud patterns due to the historically reactive background, as rules are designated to respond to previously observed fraud patterns. This creates a gap in systems ability to detect and adapt to unidentified fraudulent activity, without manual inference. Second, they heavily lean on structured data and miss out on important traits like behavior, relationships, and messy, unstructured information. Because of this, they fail to detect cooperative fraud networks or anything that slips past those set thresholds.

Furthermore, high-volume financial environments present serious difficulties for traditional approaches. The system's capacity to react in real time is diminished as transaction volumes rise because manual monitoring becomes expensive and ineffective. Due to the estimated trillions of dollars in losses from financial fraud worldwide each year (Vuković et al., 2025), the shortcomings of conventional systems are no longer just technical but rather a larger risk management concern.

Traditional fraud detection techniques are best regarded as the baseline of control mechanisms, according to analysis of aforementioned researchers. While they offer regulatory alignment, interpretability, and alignment, they still lack the flexibility and adaptability required to handle contemporary, high volume fraud transactions.

3.2 Artificial Intelligence in Fraud Detection

AI-driven models are presented to be innovative tools, serving as a bridge in transition between traditional rule-based methods towards adaptive, data-driven models. Machine learning and deep learning are fundamentals in AI-based systems that allow advanced data analytics, which helps to identify patterns, anomalies, and complex ties within large datasets, notably improving detection processes (Sarna et al., 2025; Vuković et al., 2025).

Common ground across the studies come to be that AI implementation enhances both accuracy and performance of execution. For instance, Suleiman et el. (2024) reports in his findings about deep learning models, particularly Long Short-Term Memory (LSTM) networks, achievements of accuracy levels of up to 99,2%, with detection rates nearing 93%, demonstrating improvements over conventional methods considerably. Similarly, Sarna et al. (2025) emphasize that AI systems can detect both known and unknown fraud patterns, which represents a critical advantage in environments characterized by continuous innovation in fraud techniques.

However, the literature also points to the existence of considerable differences in the understanding and evaluation of AI. According to Sulaiman et al. (2024), there are studies that adopt the model-centric approach, with the authors focusing on the performance metrics of AI models, including accuracy,

precision, recall, and AUC. The technical superiority of AI models in classification has been proven through these studies. On the other hand, other authors have adopted the system-centric approach, with the focus being on the real-time processing and integration of AI models in the financial infrastructure (Sarna et al., 2025; Vuković et al., 2025). This difference is important in the understanding that the implementation of AI models must also be considered in the evaluation of AI effectiveness.

Another feature of AI is Graph Neural Networks (GNNs), which allows detection of fraudulent activities among entities, which is not available in traditional methods. It is the ability of nonlinear and high-dimensional connections in financial data. Typically, traditional methods analyze data separately, whereas AI models can perform complex tests in terms of connections between variables. (Sarna et al., 2025).

Along with advanced reactive detection AI is able to integrate proactive fraud detection, like creating controls in shortage and covering gaps from continuous learning of patterns in shorter periods. Constant incoming data enables AI to respond to emerging fraud patterns before potential threat, allowing organizations to accurately assess potential risks before they materialize.

Despite numerous advantages, it's worth mentioning that AI implementations come with some limitations associated with regulations. One of the most cited issues is the “black box” problem, where the system lacks transparency and shortage of expertise is met in interpretation (Černevičienė & Kabašinskas, 2024). This creates challenges in the context of industries with high regulatory requirements such as finance, where accountability and credibility is essential.

Another stumble on the way of AI integration is data dependency. These models are heavily reliant on provided data's quality and availability. Issues addressed in the studies bring up training of models utilizing outdated or biased data, which influence the effectiveness of fraud schemes detection, especially in rapidly altering environments (Papasavva et al., 2025; Hafez et al., 2025). This problem states need in constant model updates and monitoring, due to changes of fraud patterns and concept idea drift in fraudulent manipulations.

In addition, systems based on AI must solve problems related to data imbalance, as fraudulent transactions typically represent a small fraction of total transactions. All of this causes hardships in model education and may lead to ambiguous forecasts in the worst case (Hafez et al., 2025; Sulaiman et al., 2024). Moreover, with increasing AI implementation, raises concerns in questions of privacy, compliance, and ethical decision-making, which only complicates its practical application. (Vuković et al., 2025).

3.3 Synthesis and critical insight

Based on the analysis of the literature, the development of fraud detection can be considered as the shift from deterministic, rule-based approaches to probabilistic, data-driven approaches. Although it is obvious that AI surpasses traditional approaches in terms of flexibility, scalability, and detection performance, it also involves new risks in terms of transparency, data quality, and governance.

Moreover, the analysis of the literature has not revealed the idea of the complete replacement of traditional approaches with AI. Instead, it has revealed the idea of the development of the so-called mixed approaches to fraud detection, where AI is used along with traditional internal control, audit, and risk management approaches.

In general, the development of fraud detection can be considered as part of the wider transformation of the approach to risk management, where the focus shifts from the control-based approach to the proactive, predictive, and learning approach.

4. Comparison and Case Analysis

4.1. Beyond Static Rules: A Paradigm Shift

Fraud detection outcomes depend largely on the methodological approach an organization adopts. For decades, the industry relied on traditional frameworks built around “if - then” logic. In such systems, compliance officers establish fixed thresholds. A transaction exceeding \$10,000 might be automatically flagged. A login from an unfamiliar country might be blocked. Regulators tend to favor this transparency, as it provides a clear, auditable trail for any action taken.

Problems exist with this approach. Fraudsters study these rules systematically. Once the boundaries become known, workarounds are developed that go undetected. False positives represent another limitation. Traditional systems flag many legitimate transactions. Compliance teams experience what is commonly called “alert fatigue” they become overwhelmed by alerts that ultimately require no action. Processing occurs in batches rather than real time. Sophisticated fraud can therefore slip through while investigators focus on manual verification tasks.

Artificial intelligence operates differently. Instead of following fixed rules, AI learns from data. Large volumes of information are ingested. User behavior. Timestamps. Locations. Transactions histories. Over time, the system constructs a baseline of normal activity. Importantly, this baseline is tailored to individual users rather than applied uniformly. When deviations occur, the system raises alerts. A key advantage is that AI does not

require prior knowledge of specific fraud schemes. Novel threats can be detected without predefined rules. Security researchers sometimes refer to these as “zero day” threats.

Speed represents another advantage. In digital banking and e-commerce, transaction decisions cannot wait hours. AI processes transactions in milliseconds. For many institutions, this capability has become essential.

The table below summarizes the main differences between the two approaches:

Feature	Traditional Methods	AI-Driven Detection
Detection Method	Static rules and manual threshold	Adaptive machine learning models
Processing	Delayed	Real-time analysis and alerts
Adaptability	Cannot detect new fraud patterns	Continuous learning from new data
Accuracy	High false-positive rates	Dynamic scoring based on behavioral patterns
Scalability	Limited to fixed datasets	Scales across distributed environments

Traditional methods are not without value. In highly regulated industries, explainability is often a legal requirement. Regulators expect to see clear logic behind decisions. Complex AI models can function as a “black box”, making transparent rationales difficult to provide. For this reason, many organizations adopt hybrid approaches. Deterministic rules address basic compliance requirements. AI handles more sophisticated pattern-based threats. The two approaches complement each other rather than complete.

4.2. Lessons from the Wirecard Collapse

The Wirecard collapse of 2020 illustrates how traditional oversight can fail. Wirecard was a German payment processing company. For years, it was considered a success story. The company was included in Germany’s DAX index, which tracks the country’s thirty largest publicly traded firms. Investors trusted the company. Auditors issued clean reports annually. Regulators saw no cause for concern.

This changed in 2020. Wirecard disclosed that €1.9 billion was missing from its accounts. The money had never existed. The company had been fabricating revenues for more than a decade. Within days, insolvency was declared. Investors suffered substantial losses. The scandal had significant repercussions across European financial markets.

Several factors contributed to the failure. Wirecard constructed a complex network of shell companies and third-party partnerships. The purpose was to simulate legitimate revenue. Traditional auditing relies heavily on statistical sampling. Auditors do not examine every transaction. Instead, they review a selection and assume the remainder is reliable. The fraud was concentrated in the segments that sampling missed.

Human factors also played a role. Auditors placed considerable trust in representations made by Wirecard’s management. When executives provided documents or explanations, these were largely accepted without independent verification. This pattern is not unusual. Auditing involves professional relationships, and auditors generally expect clients to be truthful. In this case, however, that trust became a weakness. Forged documents went unchallenged. Warning signs were dismissed.

Retrospective research suggests that machine learning might have detected the fraud earlier. One study applied ensemble models combining gradient boosting with k-nearest neighbors to Wirecard’s historical financial data. The model flagged 7 out of 17 firm years as fraudulent. This indicates that AI could have raised concerns years before the company’s collapse.

AI offers capabilities that traditional auditing lacks. Sampling is not required. Entire datasets can be analysed simultaneously, with every transaction and financial ratio examined. Patterns that are difficult for humans to identify become visible through AI analysis. Consider the gap between reported revenue and actual cash flow. In a single year, that gap might appear minor. When observed across multiple years, however, such a gap becomes a significant indicator of potential fraud. AI can also map relationships between entities, helping to reveal shell company structures.

AI is not a perfect solution. Effectiveness depends on data quality. Flawed training data produces flawed outputs. Nevertheless, the Wirecard case demonstrates the potential value of AI in fraud detection. An AI system could have served as an early warning mechanism, identifying inconsistencies that auditors - constrained by time and sampling limitations - did not see. AI does not replace human judgement. It augments it, providing a level of consistent, unbiased analysis that sampling based audits alone cannot achieve.

5. Discussion: Advantages and Limitations of AI in Fraud Detection (Based on Expert Interviews)

This section is based on expert interviews with Galina Mudrichenko, a forensic manager at KPMG, and Vitaly Falin, a director of PwC Forensic department.

According to Galina Mudrichenko, AI provides clear advantages over traditional rule-based systems, mainly due to its adaptability and analytical capabilities. She explains that “AI learns from historical data and can identify hidden behavioural patterns”, which allows it to detect more complex fraud schemes that traditional methods often miss. She also emphasizes that AI can process large volumes of data in real time and adapt to new fraud patterns without constant manual updates. In her view, this makes AI significantly more efficient compared to rule-based approaches.

At the same time, Vitaly Falin takes a more cautious position regarding the practical implementation of AI. He notes that despite its advantages, AI is still not widely used as a standalone solution in organizations. As he explains, companies “still rely on manual checks and simple control procedures”, while AI is mainly applied in hybrid models to support existing processes.

Both experts mentioned several limitations of AI. Pointing out the lack of transparency as a main concern. Vitaly Falin explicitly noted that regulators are unwilling to accept “black box” decisions, since in the financial environment interpretability and explainability is crucial in order to be applicable in real-world practice.

In addition, Galina Mudrichenko stresses the issue of data dependency. She explains that “incomplete and unclear data significantly reduce the quality of output”, which directly affects the performance of AI models. She also mentions that infrastructure limitations and lack of expertise remain significant barriers in Central Asia.

Another important insight from the interviews is that AI cannot fully replace human judgment. Mudrichenko states that “humans are the captains of the ship”, emphasizing that AI should support, but not replace, human decision-making. Similarly, Falin highlights the importance of human oversight and professional experience in fraud investigations.

Overall, both experts conclude that in terms of speed, scalability and analytical power AI advances over traditional methods. Yet, they unanimously emphasize that it is not a perfect solution. In spite of all advantages, AI still faces issues like lack of transparency, data discrepancy and regulatory constraints. The most effective model to work with today is a hybrid method that aligns AI technologies with traditional rule-based systems overseen by humans.

6. Conclusion

The main advantage of using artificial intelligence for fraud detection is its ability to process large volumes of data in real time. This amount of work would have required significantly more time, effort, and attention from internal control if it had all been done manually. AI can analyse transactions instantly, 24/7, without interruptions, fatigue, or human error, and therefore allows it to block fraudulent activities before they are completed. In comparison to the systems that are based on strict rules, AI (especially machine learning) finds hidden connections and new types of fraud schemes, analysing and adapting to changes in user behaviour. Furthermore, precise algorithms of artificial intelligence much less often block legitimate operations, decreasing the number of false positives due to their learning and ability to understand the behaviours of transactions. Analyzing changes in user behaviours includes not only numbers, but also IP addresses, location, type of device, speed of inputs, which helps in biometric authentication. The system identifies both individual suspicious transactions and atypical transaction chains.

Despite such beneficial advantages of the AI fraud detection method, it also has several limitations and problems occurring. First, the success of artificial intelligence is directly dependent on the quality of data – it requires a large amount of labeled data for training. Then, implementation and maintenance of AI workflow require qualified specialists and significant financial investments, which are not attainable for all budget levels. In cases where the dataset is improper or contains biases, the model will not work correctly. Besides, in complex models with deep learning, it is often impossible to understand the reason why AI flags operations as fraudulent – the “Black box” problem, when it implements many factors for decision making and shows only the result without explanations. It creates difficulties in clarifying blocks to regulators.

Artificial intelligence is a powerful tool that can increase the effectiveness of work, speeding up the process and surpassing manual methods in fraud detection, but for the time being, it cannot fully replace humans and requires constant control. The best decision is to use a hybrid approach combining artificial intelligence with traditional ones. For example, when a potentially dangerous transaction is detected, adding authorization verification, and for significant risk, suspend operation until the manager checks it.

References:

1. Awosika T., Shukla R.M., Pranggono B. Transparency and privacy: the role of explainable AI and federated learning in financial fraud detection // IEEE Access. 2024. Vol. 12. P. 64551–64560. DOI: 10.1109/ACCESS.2024.3394528.
2. Černevičienė J., Kabašinskas A. Explainable artificial intelligence (XAI) in finance: a systematic literature review // Artificial Intelligence Review. 2024. Vol. 57. Art. 216. DOI: 10.1007/s10462-024-10854-8.
3. Hafez I.Y., Hafez A.Y., Saleh A., Abd El-Mageed A.A., Abohany A.A. A systematic review of AI-enhanced techniques in credit card fraud detection // Journal of Big Data. 2025. Vol. 12. Art. 6. DOI: 10.1186/s40537-024-01048-8.

4. Iqbal S., Awan K.M., Kamal S., Rehman Z.U. Interpretable ensemble learning models for credit card fraud detection // *Applied Sciences*. 2025. Vol. 15. No. 22. Art. 12073. DOI: 10.3390/app152212073.
5. Papasavva A., Johnson S., Lowther E., Lundrigan S., Mariconti E., Markovska A., Tuptuk N. Application of AI-based models for online fraud detection and analysis // *Crime Science*. 2025. DOI: 10.1186/s40163-025-00248-8.
6. Sarna N.J., Rithen F.A., Jui U.S., Belal S., Amin A., Oishee T.K., Islam A.K.M.M. AI driven fraud detection models in financial networks: a comprehensive systematic review // *IEEE Access*. 2025. Vol. 13. DOI: 10.1109/ACCESS.2025.3596060.
7. Sulaiman S.S., Nadher I., Hameed S.M. Credit card fraud detection using improved deep learning models // *Computers, Materials & Continua*. 2024. Vol. 78. No. 1. P. 1049–1069. DOI: 10.32604/cmc.2023.046051.
8. Thakkar H., Datta S., Bhadra P., Barot H., Jadav J. Artificial intelligence and machine learning in fraud detection: a comprehensive bibliometric mapping of research trends and directions // *Annals of Library and Information Studies*. 2025. Vol. 72. June. P. 138–150. DOI: 10.56042/alis.v72i2.14752.
9. Vuković D.B., Dekpo-Adza S., Matović S. AI integration in financial services: a systematic review of trends and regulatory challenges // *Humanities and Social Sciences Communications*. 2025. Vol. 12. Art. 562. DOI: 10.1057/s41599-025-04850-8.
10. Zhao Z., Bai T. Financial fraud detection and prediction in listed companies using SMOTE and machine learning algorithms // *Entropy*. 2022. Vol. 24. No. 8. Art. 1157. DOI: 10.3390/e24081157.

ОӘЖ 004:316.7(574)

ҚАЗАҚСТАНДА ЦИФРЛЫ ҚОҒАМДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Оразбаева А.Б., Утемисова Н.К.

7М04142 «Мемлекеттік қызметтерді басқару»БББ
магистранттары, Тараз қаласы

Аннотация: Бұл мақала Қазақстан жағдайында цифрлы қоғамды дамыту үдерісінің негізгі бағыттарын кешенді түрде қарастыруға арналған. Зерттеу аясында цифрландырудың қазіргі деңгейі талданып, оның экономикалық өсімге, әлеуметтік қатынастарға және технологиялық жаңаруға тигізетін ықпалы айқындалады. Сонымен қатар, мемлекеттік саясат пен бағдарламалардың рөлі, әсіресе инфрақұрылымды жетілдіру, цифрлық білімді арттыру және инновацияларды енгізу мәселелері кеңінен қамтылады. Мақалада цифрлы қоғамды қалыптастырудың басты шарттары ретінде білім беру жүйесін жаңарту, ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану, мемлекеттік қызметтерді цифрлық форматқа көшіру және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттігі қарастырылған.

Түйінді сөздер: Цифрлық трансформация, цифрлы қоғам, АКТ, электрондық қызметтер, инновациялық даму, цифрлық экономика, киберқауіпсіздік, цифрлық білім, инфрақұрылым.

Ключевые слова: Цифровая трансформация, цифровое общество, ИКТ, электронные услуги, инновационное развитие, Цифровая экономика, кибербезопасность, цифровое образование, инфраструктура.

Keywords: Digital transformation, digital society, ICT, electronic services, innovative development, digital economy, cybersecurity, digital education, infrastructure.

Бұл мақаланың негізгі мақсаты-Қазақстандағы жаһандық цифрлық кеңістіктің артықшылықтары мен перспективаларын зерттеу. Осыған байланысты осы тақырып аясында келесі мәселелерді қарастырған жөн: «Қазақстанда цифрлық қоғамды қалыптасырудың жолдары», цифрлық қоғамдастық- бұл ақпараттық- коммуникациялық технологиялар (АКТ) кеңінен қолданылатын, ақпаратқа қолжетімділік кең, мемлекеттік қызметтер электрондық форматта көрсетілетін, азаматтардың цифрлық сауаттылығы артып келе жатқан қауымдастық. Мұндай қоғамда цифрлық шешімдер арқылы білім беру, денсаулық сақтау, бизнес, мемлекеттік басқару және күнделікті өмірдің басқа салалары жетілдіріледі.

Қазақстанда цифрлық қоғамдастық құрудың алғашқы қадамдары тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында басталды. Алайда, бұл бағыттағы жүйелі жұмыс, әсіресе соңғы онжылдықта, көбейді. Үкімет инфрақұрылымды дамытуға, электрондық үкімет жүйесін жетілдіруге және халықтың цифрлық сауаттылығын арттыруға баса назар аудара отырып, түрлі бастамаларды қабылдады.

«Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы: цифрлық экономиканы дамыту, цифрлық инфрақұрылымды жетілдіру, адамдарды оқыту және инновациялық экожүйені құру сияқты бірнеше негізгі бағыттарды қамтиды. Цифрлық даму министрлігінің мәліметінше, соңғы жылдары цифрлық форматта мемлекеттік

қызметтерді құру, 5G технологияларын және басқа да инновациялық шешімдерді әзірлеу алға жылжытылды.

Сонымен бірге, ол сандық технологияларды әр түрлі салаларға енгізу туралы статистикалық мәліметтер бере алады және олардың экономикалық және әлеуметтік дамуға әсерін бағалай алады. Инфрақұрылым және интернетке қосылу: сәтті цифрландыру сенімді инфрақұрылымдық базаны қажет етеді. Бұл жерде Қазақстанның алдында белгілі бір міндеттер тұр, оның ішінде, әсіресе ауылдық жерлерде және аудандарда осындай желіні қамтамасыз ету қажеттілігі тұр. Бейне контенттің қоғамдағы ықпалы артқан сайын контент өндірушілердің жауапкершілігі де арта түсті. Өскелең ұрпақ үшін құндылықтардың сақталуы, тұтастық пен сенімділік маңызды факторларға айналды [4].

Қазіргі уақытта ауылдық жерлерде желілік айналымға байланысты көптеген мәселелер бар. Нәтижесінде, ауылдың өскелең ұрпағы немесе одан кіші балалары әлі де цифрлық әлеммен толық таныса алмайтынын есте ұстаған жөн. Адамдар және цифрлық дағдыларды дамыту: Цифрлық трансформацияның маңызды аспектілерінің бірі-үлкен цифрлық дағдылары бар білікті адамдарды табу. «Цифрлы Қазақстан» Бағдарламасы аясында білім беруді дамытуға және кәсіби мамандарды даярлауға көп көңіл бөлінеді. Сондай-ақ бұл саланың қаншалықты тиімді екенін және оның қандай нәтижелерге қол жеткізгенін талдау, сондай - ақ STEM мамандықтары (ғылым, технология, инженерия, математика) бойынша білім беруді жетілдіру қажеттілігін ескеру маңызды.

Қазақстандағы цифрландыру экономикалық өсуді жеделдетуге және мемлекеттік басқаруды жетілдіруге бағытталған ұлттық стратегияның маңызды бөлігі болып табылады. 2017 жылы бекітілген «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы бес негізгі бағытты қамтиды: экономиканы цифрландыру, цифрлық инфрақұрылымды жетілдіру, халықтың цифрлық білімін арттыру, электрондық үкіметті енгізу және инновациялық ортаны дамыту [1]. Бұл бастамалар бизнес пен мемлекеттік қызметтердің тиімділігін арттыруға, ақпараттық және цифрлық қызметтерге, әсіресе ауылдық және шалғайдағы елді мекендерге қолжетімділікті арттыруға, инновациялар мен стартап-ортаны ынталандыруға бағытталған. Алайда, Қазақстанда кейбір проблемалар бар. Киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету өсіп келе жатқан цифрлық қауіптермен күресу үшін өте маңызды. Цифрлық қызметтерге, әсіресе ауылдық жерлерде қолжетімділікті қамтамасыз ету мәселесі де бар, бұл инфрақұрылымды жақсартуды және тұрақты кең жолақты желіні құруды талап етеді. Тағы бір мәселе-білікті IT мамандары мен цифрлық технологиялардың жетіспеушілігі. Ғылым, технология, инженерия және математика (STEM) білім беру бағдарламаларын жетілдіру қажет.

Географиялық орналасуына байланысты Қазақстанның орталық Азияның цифрлық хабына айналу мүмкіндігі бар. Халықаралық цифрлық платформалар тұрақты ынтымақтастықты және одан әрі инновациялық дамуды талап етеді. Қазақстанның цифрлық трансформациясының жетістігі қоғамдық киберқауіпсіздік мәселелерін шешуге, барлық азаматтар үшін цифрлық қызметтерге қол жеткізу үшін тең жағдай жасауға және адами ресурстарды ілгерілетуге байланысты.

Киберқауіпсіздікті цифрландыру және деректерді қорғау мәселелері мен тәуекелдері: цифрландыру саласы неғұрлым көп болса және даму тенденциялары жиірек болса, кибершабуылдар мен деректерді рұқсатсыз тарату қаупі соғұрлым жоғары болады. Көрші немесе шет елдер сияқты Қазақстан да киберқауіпсіздік шараларын күшейту қажеттілігіне тап болады. Қолданыстағы қауіпсіздік инфрақұрылымын, заңнамалық базаны және кибершабуылдардың алдын алуға және оларға ден қоюға дайындықты ескеру қажет. Бұл киберқауіпсіздікті азаматтардың ақпаратын қорғаудың ғана емес, сонымен бірге экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды факторына айналдыруға шақырады. Саяси және экономикалық санкциялар

Қазіргі географиялық жағдай сыртқы факторларды есептеуді қажет етеді. Өңірдегі саяси ахуал Мен халықаралық қатынастар Қазақстандағы цифрлық технологиялардың дамуына қалай әсер ететінін атап өткен жөн.

Инновациялық орталар және дамушы стартаптар: инновациялық орталар цифрлық трансформация табысының ажырамас бөлігі болып табылады. Қазақстан стартаптар қауымдастығын дамытуға күш салуда, бірақ оның одан әрі өсуі үшін қолайлы жағдайлар қажет. Инновациялық Компаниялар мен стартаптардың алдында тұрған кедергілер мен қиындықтарды зерттеу маңызды. Оның ішінде қаржыландыру, мемлекеттік қолдау және салықтық жеңілдіктер. Дүниежүзілік Банктің есептеріне сәйкес, Қазақстан интернетке және цифрлық қызметтерге қол жеткізу деңгейін едәуір арттыра алды. 2021 жылға қарай мемлекеттік қызметтердің кеңеюі азаматтардың әкімшілік функцияларға қол жетімділігін жақсартты, монополиялардың кешігуін азайтты және салық салу мен денсаулық сақтауды қоса алғанда, әртүрлі салалардағы ашықтықты арттырды [2].

«Kazakhstan Digital» компаниясының стратегиялық бағыттары мен болашағы жаһандық цифрлық экономикадағы ынтымақтастық: Қазақстанның жаһандық цифрлық салада үстем жағдайға ие болуы үшін біздің еліміз халықаралық серіктестермен тығыз ынтымақтастықта болып, жаһандық цифрлық экономикаға интеграциялануы керек. Қазақстанға үлгі бола алатын табысты халықаралық жобалардың мысалдарын қарастырып, одан әрі халықаралық ынтымақтастықтың ықтимал бағыттарын зерттеген

жөн. Озық технологияларды енгізу: жасанды интеллект, блокчейн: цифрландыру сонымен қатар жасанды интеллект және блокчейн сияқты жаңа технологияларды енгізуді талап етеді. Бұл технологиялар Қазақстанға қосымша пайда әкеліп, фармацевтика, логистика және мемлекеттік басқару сияқты түрлі салалардың тиімділігін арттыра алады. Осы салалардағы ағымдағы зерттеулер мен әзірлемелердің экономикалық өсуге және оларды біріктіру үшін стратегияларды қабылдауға қалай ықпал ететінін зерттеу қажет. Цифрлық үкімет пен азаматтарға қызмет көрсету: цифрлық үкіметті дамыту «Цифрлық Қазақстан» бағдарламаның басым бағыттарының бірі болып табылады.

Мемлекеттік цифрлық қызметтерді енгізу азаматтардың қызметтеріне қолжетімділікті қалай жеңілдеткенін, процестердің ашықтығын арттырғанын және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтқанын бағалау маңызды. Осы саладағы прогресті бағалау азаматтардың мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылын жақсарту үшін қандай қосымша шаралар қолдануға болатындығын анықтауға көмектеседі.

Қазақстандағы цифрлық трансформация елдің бәсекеге қабілеттілігін нығайтуға және азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған маңызды стратегиялық процесс болып табылады. Табысқа қарамастан, Қазақстан көптеген мәселелерді шешіп, қиын сынақтардан өтуі керек. Цифрлық Қазақстанның болашақтағы ұстанымы киберқауіпсіздік мәселелерінің қаншалықты өзекті болуына, халықтың цифрлық дағдыларын дамытуға және жаһандық цифрлық экономикамен интеграциялануға байланысты болады [3].

Ұзақ мерзімді стратегияны және әсерлі халықаралық тәжірибені әзірлеу Қазақстанның цифрлық трансформация жолындағы табысында маңызды рөл атқарады. Жоғарыда аталған ішкі тақырыптар Қазақстанның цифрлық дамудың тиімді стратегиясын қалай құра алатынын және әлемдік аренада тұрақты позицияға қалай қол жеткізе алатынын қарастыруға мүмкіндік береді. Болашақ зерттеулерде «Цифрлық Қазақстан» бағдарламаларын іске асырудың ағымдағы нәтижелерін ескеруге, сондай-ақ оларды басқа елдердің тәжірибесімен салыстыруға болады, бұл ғылыми тұжырымдарды одан әрі негіздеуі алады.

Қазақстанда цифрлық қоғам құру-біздің заманымыздың ең жылдам міндеттерінің бірі. Ақпараттық технологиялардың, интернеттің қарқынды дамуы және мобильді құрылғылардың кеңінен қолданылуы қоғамның барлық салаларына әсер етеді. Цифрландыру экономикалық өсу үшін жаңа мүмкіндіктер ашып қана қоймайды, сонымен қатар мемлекеттік басқаруды жетілдіруге, халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға, халықаралық бәсекеге қабілеттілікті нығайтуға ықпал етеді. Осылайша, цифрлық қоғам Құру Қазақстандағы маңызды стратегиялық бағыт болып табылады.

Цифрлық қоғамдастықты құрудың негізгі тәсілдерінің бірі-заманауи цифрлық инфрақұрылымды дамыту. Бұған интернеттің сапасы мен қолжетімділігін арттыру кіреді. Интернеттің төмен жылдамдығы немесе оның ауылдық жерлерде болмауы цифрландыру процесін баяулатады. Сондықтан талшықты-оптикалық байланыс желілерін кеңейту, 5g технологиясын енгізу және спутниктік желінің мүмкіндіктерін пайдалану қажет. Инфрақұрылым дамымайынша, цифрлық қызметтердің тиімділігі де төмендейді.

Екінші маңызды бағыт-халықтың цифрлық білімін арттыру. Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану үшін азаматтар компьютерлермен, смартфондармен, интернет қызметтерімен жұмыс істей алуы керек. Бұл тұрғыда мектептер мен университеттерде IT-білім беруді күшейту және ересектерге арналған арнайы курстар ұйымдастыру қажет. Қарттар мен ауыл тұрғындарына ерекше назар аудару керек, өйткені олар цифрлық қызметтерді пайдалануда жиі қиындықтарға тап болады [4].

Үшінші мәселе – «Электрондық Үкіметті» дамыту. Мүмкіндігінше мемлекеттік қызметтерді онлайн-форматқа ауыстыру азаматтардың уақытын үнемдейді, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтады және Мемлекеттік Басқарудың ашықтығын арттырады. Қазақстан бұл салада айтарлықтай жетістіктерге жетті, бірақ әлі де жетілдірілетін тұстар бар. Мысалы, қызметтердің қолжетімділігі мен сапасын арттыру, интерфейстерді жеңілдету және түсінікті ету, әртүрлі жүйелер арасындағы ынтымақтастықты нығайту қажет.

Төртінші маңызды бағыт-цифрлық экономиканы дамыту. Бұған электрондық коммерцияны, финтех индустриясын, стартап орталарын және шығармашылық кәсіпкерлікті қолдау кіреді. Қазақстанда IT-компанияларды қолдау, салықтық жеңілдіктер беру және жобалық қорларды дамыту қажет. Сонымен қатар, жас кәсіпкерлерді қолдау үшін жаңа технологиялық және өндірістік шешімдердің пайда болуына жағдай жасау қажет.

Бесінші бағыт - киберқауіпсіздік. Цифрландыру күшейген сайын ақпараттық қауіпсіздік мәселелері маңызды бола түседі. Деректер қауіпсіздігі, жеке ақпараттық қауіпсіздік және кибершабуылдардың алдын алу цифрлық қауымдастықтың негізгі шарттарының бірі болып табылады. Сондықтан мемлекеттік органдар мен жеке сектор киберқауіпсіздік жүйесін нығайтып, мамандандырылған мамандарды даярлауға баса назар аударуы керек.

Алтыншы бағыт-білім беру жүйесін цифрландыру. Білім беру сапасын онлайн оқыту платформаларын дамыту, электронды кітаптарды енгізу және оқу процесінде заманауи

технологияларды қолдану арқылы жақсартуға болады. Сонымен қатар, IT-мамандарды даярлау деңгейін арттыру қажет, өйткені цифрлық экономикада білікті адамдардың маңызы зор.

Жетінші бағыт-денсаулық сақтауды цифрландыру. Электрондық медициналық төлқұжаттар, онлайн тіркеу жүйелері және телемедицина сияқты қызметтер медициналық көмекті жұртшылық үшін қолжетімді және тиімдірек етеді. Бұл әсіресе маңызды, өйткені шалғай аудандарда білікті мамандарға қол жетімділік шектеулі болуы мүмкін.

Сонымен қатар, цифрлық қоғамдастықты қалыптастыруда мемлекеттік және жеке секторлар арасындағы ынтымақтастық маңызды рөл атқарады. Жеке компаниялар тез жобалай алады, ал үкіметтер қажетті құқықтық және институционалдық жағдайларды қамтамасыз етеді. Екі тараптың жақсы ынтымақтастығы локализация процесін жылдамдатады.

Қазақстанда цифрлық қоғамдастық құруда кейбір қиындықтар бар. Олардың ішінде өңірлер арасындағы цифрлық теңсіздік, жұмыс күшінің тапшылығы, кейбір азаматтардың жаңа технологияларға біртіндеп көшуі сияқты мәселелерді атап өтуге болады. Бұл мәселелерді шешу кешенді және жүйелі тәсілді қажет етеді.

Қазақстанда цифрлық қоғамдастық құру ұзақ мерзімді және халықаралық процесс болып табылады. Бұл инфрақұрылымды дамытуды, білім беруді жақсартуды, экономиканы цифрландыруды және киберқауіпсіздікті қажет етеді. Бұл мақсатқа үкімет, бизнес және қоғам бірлесіп жұмыс істеген жағдайда ғана қол жеткізуге болады. Цифрлық қоғам-Қазақстанның болашағы және оның құрылуы елдің тұрақты дамуы мен жаһандық бәсекеге қабілеттілігінің маңызды демеушісі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі. //«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы». – Астана, 2017 ж. 17-32 бет.
2. Дүниежүзілік банк. //«Қазақстан: Елдің цифрлық экономикасын бағалау». – Дүние жүзілікбанк, 2021 ж.
3. Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі. Қазақстандағы цифрландыру бойынша жылдық есептер. – Астана, 2022–2024жж. 15-27 беттер.
4. ҚР Ұлттық статистика бюросы. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласы бойынша статистикалық деректер. – 2023-2024жж. 35-82 беттер

ӨОЖ 657.6

СЫРТҚЫ ЖӘНЕ ІШКІ ДЕБИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕК ЕСЕБІ МЕН АУДИТІН РЕТТЕЙТІН НОРМАТИВТІК ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК РЕТТЕЛУІ

Рысбай К.Ж.

Қ. Құлажан атындағы Қазақ технология және бизнес университетіндегі «Қаржы және бухгалтерлік есеп» кафедрасының екінші курс магистранты

Аңдатпа. Бүгінгі экономикалық жағдайда, тұрақсыздық пен дағдарыстармен сипатталатындықтан, бизнес өздерінің операциялық тиімділігін арттыру үшін барлық мүмкін құралдарды пайдалануға тырысады. Қазіргі уақытта тек Қазақстан ғана емес, бүкіл әлемде экономикалық дағдарыс кезінде, қандай да бір себептермен өз бизнесін өз бетінше жалғастыра алмайтын компаниялар саны артып келеді. Бұл көп жағдайда компаниялардың белгілі бір уақытта өз міндеттемелерін орындауға дайын еместігіне және тіпті мүмкін еместігіне байланысты.

Осы мақаланың мақсаты – дебиторлық берешек есебі мен аудитін реттейтін нормативтік және әдістемелік реттелуін қарастыру.

Кілт сөздер: азаматтық құқық, бухгалтерлік есеп, дебиторлық берешек, қаржылық есептілік, есеп саясаты.

Аннотация. В современных экономических условиях, характеризующихся нестабильностью и кризисами, предприятия стремятся использовать все возможные средства для повышения эффективности своей деятельности. В настоящее время растет число компаний, которые по тем или иным причинам не могут самостоятельно продолжать свою деятельность в условиях экономического кризиса, не только в Казахстане, но и во всем мире. В большинстве случаев это связано с нежеланием или даже неспособностью компаний выполнять свои обязательства в данный момент времени.

Цель данной статьи – рассмотрение нормативно-методического регулирования учета и аудита дебиторской задолженности.

Ключевые слова: гражданское право, бухгалтерский учет, дебиторская задолженность, финансовая отчетность, учетная политика.

Abstract. In today's economic environment, characterized by instability and crises, businesses strive to use all possible means to improve their operational efficiency. Currently, the number of companies that, for one reason or another, are unable to continue their operations independently during the economic crisis is growing, not only in Kazakhstan but also worldwide. In most cases, this is due to the companies' unwillingness or even inability to fulfill their obligations at the given time.

The purpose of this article is to examine the regulatory and methodological framework for the accounting and audit of accounts receivable.

Keywords: civil law, accounting, accounts receivable, financial statements, accounting policy.

Дебиторлық берешек есебі мен аудит теориясының негіздері қарыздың мәні мен әртүрлі нысандарын түсінуді, сондай-ақ заңмен реттелетін бухгалтерлік есеп пен аудит әдістерін білуді қамтиды.

Дебиторлық берешек - бұл борышкердің мерзімі аяқталғанға дейін қарызы бар және белгілі бір мерзім ішінде қайтарылуы тиіс ақшалай сома ретінде көрсетілген қаржылық міндеттемелер.

Дебиторлық берешек заңды тұлғалар, жеке тұлғалар және ұйымдар арасындағы несиелік операциялардан туындайды, мұнда бір тарап (борышкер) екінші тарапқа (кредиторға) белгілі бір уақыт ішінде белгілі бір ақша сомасын төлеуге міндетті.

Берілген ұйымның қарыз сомасын есептейтін жеке тұлғалар мен ұйымдар дебиторлар деп аталады.

Дебиторлық берешек – жеке тұлғалардың, ұйымдардың және басқа да борышкерлердің компания алдындағы ақшалай нысанда көрсетілген міндеттемелері.

Дебиторлық берешектерді реттеу бухгалтерлік есеп пен есептілікті реттейтін заңнамалық актілерді қоса алғанда, нақты талаптарға сәйкес жүзеге асырылады, соның ішінде дебиторлық берешек саласында. Бұл актілер барлық кәсіпорындар мен ұйымдар үшін жалпы құқықтық және әдіснамалық бухгалтерлік есеп принциптерін белгілейді. Мысалы, Қазақстан Республикасында дебиторлық берешектерді реттейтін келесі негізгі құжаттар қолданылады:

- Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (ХҚЕС);
- «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі)» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI Кодексі;
- Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII;
- Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы N 234 Заңы;
- Бухгалтерлік есепті жүргізу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 31 наурыздағы № 241 бұйрығы;
- «Аудиторлық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы 1998 жылғы 20 қарашадағы N 304-I Заңы [1-5].

Азаматтық құқықтарға мүлдікті және жеке мүлдікті емес активтер мен құқықтар кіруі мүмкін. Мүлдік активтері мен құқықтарына (мүлдікке) мыналар жатады: заттар, ақша, соның ішінде шетел валютасы, қаржы құралдары, жұмыстар, қызметтер, шығармашылық интеллектуалдық қызметтің объективті нәтижелері, сауда атаулары, сауда белгілері және өнімді сәйкестендірудің басқа құралдары, мүлдіктік құқықтар және басқа да активтер (Азаматтық кодекстің 115-бабы). Демек, дебиторлық берешек алу құқығы мүлдіктік құқық болып табылады, ал дебиторлық берешектің өзі компания активтерінің бөлігі болып табылады.

Дебиторлық берешектің қалыптасуы қабылданған табысты тану әдісімен – есептеу әдісімен анықталады, мұнда табыс қолма-қол ақшаның түсуі емес, оған құқықтардың жасалуы болып табылады (Салық кодексінің 192-бабының 2-тармағы). Дебиторлық берешектің себептері әртүрлі болуы мүмкін, бірақ компанияның балансында дебиторлық берешектің көп мөлшерінің болуы ғана ескерту белгісі болып табылады. Дебиторлық берешек компания бизнесінің бөлігі емес, сондықтан олардың өсуі актив болғанына қарамастан, компанияның қаржылық жағдайына теріс әсер етеді. Сондықтан, дебиторлық берешектерді уақтылы жинау компанияның қолайлы қаржылық жағдайын қамтамасыз ету үшін өте маңызды.

ХҚЕС дебиторлық берешектерге арналған арнайы стандартқа ие емес. Дебиторлық және кредиторлық берешектердің анықтамасы, жіктелуі және есепке алу рәсімдері ХҚЕС 9 «Қаржылық құралдар» ережелерімен реттеледі.

Дебиторлық берешек ХҚЕС 32 «Қаржылық құралдар: Ұсыныс» стандартына сәйкес есепке алынады, онда дебиторлық берешектерді тану күні субъектінің активке меншік құқығымен байланысты тәуекелдер мен сыйақыларды сатып алушыға берген күні ретінде анықталады. Азаматтық кодекстің 178-бабының 1-тармағына сәйкес, жалпы ескіру мерзімі 3 жыл болып белгіленеді. Сондықтан, 3 жылдан кейін бухгалтерлік есеп жазбаларында көрсетілген дебиторлық

берешек кезең шығындары ретінде есептен шығарылады. ХҚЕС дебиторлық берешектерді есепке алудың белгілі бір әдістерін қарастырады:

Амортизацияланған құн әдісі (ХҚЕС 39, ХҚЕС 9) – Дебиторлық берешектердің белгілі бір түрлерін қоса алғанда, амортизацияланған құн бойынша танылуы қажет қаржы активтерін есепке алу үшін қолданылады.

Тиімді пайыз әдісі (ХҚЕС 32, ХҚЕС 9) – Қаржы активтерінің қызмет ету мерзімі ішінде пайыздық табысты немесе пайыздық шығыстарды есептеу үшін қолданылады. ХҚЕС 32 регрессиялық талдау әдісі контрагенттің несиелік қабілеттілігін бағалау үшін ұсынылады.

Дебиторлық берешектерді есепке алу әдіснамасы бірнеше негізгі мәселелерді қамтиды, оларды біз 1-суретте талқылаймыз.

Сурет 1. Дебиторлық берешек есебінің негізгі элементтері

Ескерту - дереккөзден құрастырылған [6, 71 б.]

ХҚЕС бойынша дебиторлық берешек қаржылық есептілікте ағымдағы және ұзақ мерзімді активтер ретінде көрсетілуі тиіс.

ХҚЕС бойынша қаржы құралдарын есепке алу дебиторлық берешектерді бағалы қағаздардан басқа қаржы активі ретінде есепке алуды қамтиды. Бухгалтерлік және салықтық жазбалардағы күмәнді есептер борышкер төленбеген күйінде қалуы мүмкін мерзімі өткен дебиторлық берешектерді білдіреді.

Қазақстан Республикасы Салық кодексінің 380-бабының 1-тармағына сәйкес, салық салынатын айналым сомасы 45 күн немесе одан да көп уақытқа мерзімі өткен сатылған тауарлардың, жұмыстардың және қызметтердің құны ретінде анықталады. ХҚЕС бойынша күмәнді есептер дебиторлық берешектен күтілетін шығын сомасы негізінде есептелетін күтілетін шығын деңгейіне (КШД) негізделіп бағалануы тиіс.

ХҚЕС бойынша күмәнді қарызға арналған резерв қарызбен байланысты болжамды шығындарды азайту арқылы жасалады және қаржылық есептілікте шығыс ретінде танылады.

Резерв қаржылық мәселелер туралы есепте және компанияның қаржылық-шаруашылық қызметі туралы есепте көрсетілуі тиіс. Қазақстанда бухгалтерлік есеп және есептілік ұлттық заңдар мен стандарттармен реттелетін нақты реттеуші талаптарға негізделген. 1210 сияқты нақты шоттарды пайдалануға ерекше назар аударылады. 1210 шоты компанияның кредиторлық берешегін есепке алу үшін қолданылады. Бұл шот компанияның жеткізушілер алдындағы алынған, бірақ әлі төленбеген тауарлар, жұмыстар немесе қызметтер бойынша міндеттемелерін есепке алуға арналған.

Мұндай дебиторлық берешекті есепке алу компанияның тұтынушылар алдындағы міндеттемелерін орындағанын, бірақ олардан әлі төлем алмағанын көрсетеді. Қазақстандағы дебиторлық берешекті есепке алудың нормативтік-құқықтық базасын салыстырмалы талдау жалпы ерекшеліктерді де, негізгі айырмашылықтарды да көрсетеді.

Қазақстанда екі жақты есепке алу жүйесі негізгі болып табылады, дебиторлық берешектер мен кредиторлық операцияларды жүйелі және толық есепке алуды қамтамасыз етеді. Бұл ішкі және сыртқы пайдаланушылар үшін маңызды болып табылатын ашық және сенімді қаржылық есептілікті жасауға ықпал етеді.

Екінші ортақтық - Қазақстан мен Қазақстан қаржылық есептіліктің дәлдігі мен ашықтығына баса назар аударып, бухгалтерлік есепті реттейтін ережелер жүйесін әзірледі.

Үшінші ұқсастық - қаржылық есептілікте дебиторлық және кредиторлық берешекті ашуға баса назар аудару. Екі елде де компаниялар осы қарыз түрлерімен байланысты шарттар, талаптар және тәуекелдер туралы егжей-тегжейлі ақпарат беруі керек.

Негізгі айырмашылықтар. Дегенмен, жалпы қағидаттарға қарамастан, айтарлықтай айырмашылықтар бар. Қазақстанда «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Заңға және Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына көбірек көңіл бөлінеді. Екінші айырмашылық қарызды көрсету үшін қолданылатын шоттарға қатысты [27-31].

Қазақстанда ішкі бақылау мен аудитке тәсіл халықаралық тәжірибеге икемді және бейімделген.

Дебиторлық және кредиторлық берешектерді есепке алу қаржылық есептіліктің дәлдігі мен ашықтығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Екі елде де реттеуші жүйелер әзірленген, бірақ

нақты ережелер мен есеп әдістері әртүрлі. Бұл айырмашылықтар осы елдерде жұмыс істейтін компаниялардағы қаржылық басқару мен есеп беру тәсілдеріне әсер етуі мүмкін.

Қазақстандағы бухгалтерлік есепке алудың нормативтік базасы. Қазақстандағы дебиторлық берешектерді есепке алудың нормативтік базаларын талдау бізге бұл айырмашылықтардың осы елдердегі компаниялардағы бухгалтерлік есеп тәжірибесіне қалай әсер ететінін бағалауға мүмкіндік береді. Қазақстандағы егжей-тегжейлі стандарттар мен ережелерге баса назар аударып, қатаң бухгалтерлік есеп ережелері бухгалтерлік есеп процестерін стандарттауды қамтамасыз етеді.

Бұл қаржылық есептіліктің ашықтығы мен салыстырмалылығын арттырғанымен, бухгалтерлік есеп процедураларының икемділігін және олардың компаниялардың нақты жұмыс жағдайларына бейімделуін төмендетуі мүмкін. Бухгалтерлік есеп халықаралық стандарттарға көбірек сәйкес келетін Қазақстанда компаниялар бухгалтерлік есеп әдістерін таңдауда үлкен икемділікке ие.

Мұның бәрі бухгалтерлік есеп процедураларын компания қызметінің ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне бейімдеуге ықпал етеді, бірақ сонымен бірге бухгалтерлік есеп саясатының сәйкессіздігі мен есептілікті стандарттаудың жеткіліксіздігі тәуекелдерін арттыруы мүмкін. Нормативтік базалардағы айырмашылықтар дебиторлық және кредиторлық берешекпен байланысты тәуекелдерді бағалау және басқару тәсілдеріне де әсер етеді. Қазақстанда икемді тәсілдер салықты оңтайландыруға және кірістілікті арттыруға ықпал ете алады.

Түптеп келгенде, бұл айырмашылықтарды түсіну және ескеру халықаралық деңгейде немесе екі елде де бизнес жүргізетін компанияларда жұмыс істейтін бухгалтерлер мен қаржы менеджерлері үшін өте маңызды. Ұлттық ережелердің ерекшеліктерін ескере отырып, дебиторлық берешекті тиімді басқару компанияның қаржылық жағдайы мен тұрақтылығын, сондай-ақ инвесторлар үшін тартымдылығын айтарлықтай жақсарты алады.

Дебиторлық берешек аудиті - ұйымның қаржылық есептілігінде дебиторлық берешектің бухгалтерлік есептің дәлдігін және көрсетілуін тексеру және бағалау процесі.

Аудиторлар дебиторлық берешек жазбаларын талдайды, олардың заңнама мен бухгалтерлік есеп стандарттарына сәйкестігін тексереді және дебиторлық берешекпен байланысты тәуекелдерді бағалайды. Бухгалтерлік есеп және есеп беру ережелерін қоса алғанда, қолданыстағы заңнама дебиторлық берешек есебіне қойылатын стандарттар мен талаптарды қамтиды.

Дебиторлық берешек аудиті келесілерді қамтуы керек:

1. Келісімшартты тексеру;
2. Шот-фактураны тексеру;
3. Төлем операцияларын тексеру;
4. Резервті тексеру.

Сурет 2. Дебиторлық берешек аудитінің мазмұны

Ескерту - дереккөзден құрастырылған [6, 78 б.]

Бұл аудит қаржылық аудиттің негізгі элементі болып табылады, ол бухгалтерлік есеп жазбаларын пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Жеткілікті аудиторлық дәлелдерді алу үшін шот қалдықтары мен акпаратты ашудың сәйкестігін тексеру маңызды.

3-суретті қарастырайық, онда аудиторлық дәлелдерді алу үшін қолданылатын аудиторлық дәлелдер әдістері көрсетілген:

Сурет 3. Аудит дәлелдемелерін алу үшін пайдаланылған аудит материалдары

Ескерту - дереккөзден құрастырылған [6, 80 б.]

Аудит бастапқы деректер көздерін пайдалану арқылы жүргізіледі. Қаржылық есеп аудиті бухгалтерлік есеп деректеріне негізделген, олардан аудиторлық дәлелдемелер алынады. Аудит процедурасын орындау үшін аудиттелетін субъектінің соңғы есептілік кезеңіне арналған есептік көшірмелерін алу қажет. Қазақстан Республикасында дебиторлық берешек аудитін реттейтін заңдар бар.

Алғашқыларының бірі - дебиторлық берешектерді қоса алғанда, қаржылық есептілік аудитін жүргізу рәсімдерін белгілейтін Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің бұйрығы. Бұл стандарт ішкі бақылаудағы кемшіліктермен байланысты экономикалық тәуекелдерді және аудитордың әрекеттеріне әсер етпейтін бақылау тәуекелдерін анықтауға көмектеседі. «Заңнамалық актілер туралы» Қазақстан Республикасының екінші Заңы мемлекеттік аудитке қатысты заңдарды қоса алғанда, актілерді ресми жариялау ережелерін реттейді. Дебиторлық берешек аудиті қаржылық аудиттің маңызды элементі болып табылады, ол дебиторлық берешектерді есепке алу мен бағалаудың дәлдігін бағалауға, сондай-ақ ықтимал тәуекелдер мен кемшіліктерді анықтауға мүмкіндік береді.

Дебиторлық берешекпен байланысты тәуекелдерге мыналар жатады:

1. Төлемдердің болмауы;
2. Төлемдердің кешіктірілуі;
3. Қаражаттың қайтарылмауы.

Бұл тәуекелдер ұйымның қаржылық жағдайына кері әсер етуі мүмкін. Оларды шешу үшін негізгі көрсеткіштерді үнемі талдау, қарыз рейтингісін анықтау және сенімсіз контрагенттерді анықтау қажет. Сондай-ақ, күмәнді қарыздар үшін резерв құру және төленбеген қарыздар үшін төлем күнтізбесін жүргізу қажет. Сонымен қатар, қарызды өтеу күндерін бақылау және дебиторларыңыздың төлем жүйелерін бақылау қажет.

Бүгінгі таңда дебиторлық берешекті тиімді басқару үшін әртүрлі бағдарламалық жасақтама бағдарламалары қолданылады, бұл ұйымның дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысудағы қаржылық жағдайын аналитикалық көрсеткіштерді қолдана отырып бақылауға көмектеседі.

2024 жылғы қазіргі әлемде дебиторлық берешекті тиімді басқаруға көмектесетін мамандандырылған ақпараттық жүйенің мысалы - ERP (Кәсіпорын ресурстарын жоспарлау) жүйесі. Ол қарыз есебін автоматтандыруға, төлем ағындарын талдауға және контрагенттермен өзара әрекеттесуді оңтайландыруға көмектеседі. Мұндай жүйелер тәуекелдерді азайтуға және ұйымның қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге көмектеседі.

2024 жылғы қазіргі әлемде компанияларға дебиторлық берешекті тиімді басқаруға көмектесетін әртүрлі мамандандырылған ақпараттық жүйелер, соның ішінде қаржы, бухгалтерлік есеп, өндіріс, логистика, сату және маркетинг, келесі бағдарламаларды қамтиды:

- SAP ERP және Infor ERP – кешенді бизнес-процестерді басқару шешімі.
- Oracle JD Edwards EnterpriseOne – интеграцияланған бизнес-процестерді басқару шешімі.
- Microsoft Dynamics 365 for Finance and Operations – нақты тапсырмаларды басқаруға арналған бұлтқа негізделген шешім.

Бұл жүйелер дебиторлық берешектерді есепке алу және бақылау процестерін автоматтандыруға, ықтимал төлемдер үшін резервтер жасауға, тұтынушылардың несиесі тарихын талдауға, дебиторлық берешектерді жасы бойынша саралауға, сенімсіз контрагенттерді анықтауға және несиелік жеткізілімдер көлемін азайтуға немесе оларды толық алдын ала төлем немесе коммерциялық қаржыландыру шарттарымен басқаруға конфигурациялануы мүмкін.

Осылайша, дебиторлық берешектерді уактылы және тиімді басқару ұйымдарға тәуекелдерді азайтуға және олардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі)» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI Кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII / <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000>
3. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы N 234 Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000234>
5. Бухгалтерлік есепті жүргізу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 31 наурыздағы № 241 бұйрығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500010954>
6. «Аудиторлық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы 1998 жылғы 20 қарашадағы N 304-I Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000304>
7. Байдыбекова С.К. Теория и методология формирования финансовой отчетности хозяйствующих субъектов РК в условиях автоматизации бухгалтерского учета: монография / С.К. Байдыбекова. - Алматы: Эверо, 2019. - 295 с.

УДК 368

ЦИФРОВИЗАЦИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВЫХ СЛУЧАЕВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Султанова М.Ж., докторант кафедры «Финансы»,
ЕНУ им. Л.Н. Гумилёва, г. Астана
Научный руководитель:
Кодашева Г.С., PhD, ЕНУ им. Л.Н. Гумилёва
г. Астана, Республика Казахстан

Аннотация. В статье исследуются современные направления цифровизации регулирования страховых случаев в Республике Казахстан с акцентом на развитие онлайн-сервисов. На основе системного подхода показано, что цифровая трансформация затрагивает не только этап страховой выплаты, но и весь жизненный цикл страховой услуги – от оценки риска и заключения договора до проверки убытка и перечисления возмещения. С применением сравнительного анализа выявлены особенности казахстанской модели в сопоставлении с практикой других стран. Описывается, что цифровизация повышает операционную эффективность страховых организаций за счет сокращения сроков урегулирования, снижения издержек, стандартизации бизнес-процессов и улучшения качества данных. Одновременно она влияет на клиентский опыт, делая взаимодействие со страховщиком более быстрым, прозрачным и удобным.

Ключевые слова: страхование, цифровизация, страховой случай, урегулирование убытков, ЕСБД, Европротокол, онлайн-сервисы, онлайн-андеррайтинг, клиентский опыт, Казахстан.

В условиях цифровой экономики страховой рынок Казахстана проходит этап глубокой институциональной трансформации. Если на раннем этапе цифровизация страхования ассоциировалась преимущественно с переходом к электронным полисам и онлайн продажам, то в последние годы ключевое значение приобрела цифровизация постпродажного обслуживания, прежде всего урегулирования страховых случаев. Именно стадия выплаты является наиболее сложной для страхователя, поскольку в этот момент оценивается реальная ценность страховой защиты, уровень доверия к страховщику и практическая эффективность всего страхового механизма [1].

Для казахстанского рынка данная проблематика особенно актуальна, поскольку цифровые решения внедряются одновременно на уровне отдельных страховых организаций, отраслевой инфраструктуры и государственного регулирования. В результате формируется новая модель страхового сервиса, основанная на дистанционном взаимодействии клиента со страховщиком, автоматизированной проверке сведений, интеграции с государственными базами данных и сокращении бумажного документооборота. В этой системе важнейшую роль играют онлайн-сервисы, Единая страховая база данных, а также Европротокол как упрощенный цифровой инструмент урегулирования убытков по обязательному автострахованию [2].

Таблица 1.

Основные этапы цифровизации страхования в Республике Казахстан

Период	Ключевые события
2000 год	В Законе РК «О страховой деятельности» закреплено понятие единой базы данных по страхованию, что создало правовую основу для последующей цифровой интеграции страхового рынка.
2003 год	Принят Закон РК «Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств», который стал базой для дальнейшей цифровизации массового автострахования.
2007 год	Утверждены требования к деятельности по формированию и ведению Единой базы данных по страхованию)
2017 год	Постановлением Правительства РК от 12 декабря 2017 года № 827 утверждена государственная программа «Цифровой Казахстан», которая задала общий курс цифровой трансформации экономики и финансового сектора, включая страхование.
2018 год	Утверждены правила обмена электронными сведениями, связанными со страхованием и автоматизированной сверкой данных в ЕСБД; это усилило межсистемное взаимодействие и подготовило почву для дальнейшего перехода к электронным страховым сервисам.
2019 год	С 1 января 2019 года в Казахстане введено обязательное электронное страхование по ОГПО ВТС, что стало одним из важнейших этапов перехода от бумажного полиса к цифровому каналу оформления страховых услуг.
2023 год	В течение 2023 года проводилась модернизация и развитие функционала ЕСБД, включая подготовку автоматического расчета отдельных страховых параметров; в ноябре 2023 года были утверждены правила упрощенного урегулирования страхового случая, подготовившие запуск Европротокола.)
2024 год	С 1 января 2024 года в Казахстане внедрено онлайн-урегулирование страховых случаев по всем обязательным классам страхования, а также введен Европротокол – упрощенный цифровой порядок оформления мелких ДТП без вызова полиции и без обращения в суд при соблюдении установленных условий

Примечание: составлено на основании источника [3]

С теоретической точки зрения цифровизация урегулирования страховых случаев представляет собой переход от бумажных процедур к платформенной модели обслуживания, основанной на данных, алгоритмах и удаленных каналах связи. В традиционной модели клиент подает заявление очно, предоставляет бумажные документы, ожидает ручной проверки и неоднократно взаимодействует со страховщиком на разных этапах рассмотрения. В цифровой модели значительная часть этих операций переносится в личный кабинет, мобильное приложение или веб-интерфейс страховой организации. Клиент получает возможность дистанционно заявить о наступлении страхового случая, загрузить подтверждающие материалы, отслеживать статус обращения и получить выплату без посещения офиса [4].

Онлайн-сервисы страховщиков в Казахстане становятся важнейшим каналом взаимодействия с клиентом на этапе урегулирования. Они позволяют не только оформить заявление о страховом случае в электронном виде, но и обеспечивают постоянную коммуникацию между сторонами. Для клиента ценность таких сервисов состоит в экономии времени, прозрачности процедуры и сокращении количества повторных обращений. Для страховщика — в стандартизации маршрута движения убытка, сокращении нагрузки на фронт-офис, снижении административных расходов и накоплении качественных данных для последующего анализа. Таким образом, цифровой сервис становится не просто дополнительным каналом обслуживания, а полноценной частью страхового продукта [5].

Центральным инфраструктурным элементом цифровизации страхового рынка Казахстана выступает Единая страховая база данных. ЕСБД обеспечивает сбор, хранение, сверку и обработку сведений по договорам страхования и страховым случаям, а также интеграцию с государственными информационными ресурсами. Значение данной системы выходит далеко за рамки технической функции. Во-первых, ЕСБД ускоряет проверку сведений и уменьшает объем ручных запросов. Во-вторых, формирует единый массив данных по страховому рынку, что имеет значение для аналитики,

мониторинга убыточности и совершенствования тарифной политики. В-третьих, повышает прозрачность страховых операций и создает дополнительные механизмы контроля как для регулятора, так и для самих участников рынка [1].

Особое место в процессе цифровизации занимает Европротокол. Этот инструмент позволяет оформить отдельные категории дорожно-транспортных происшествий в упрощенном порядке без вызова полиции при соблюдении установленных условий: наличии полисов у обоих участников, отсутствии вреда жизни и здоровью, отсутствии спора о виновности и соблюдении лимита ущерба. В практическом плане Европротокол является одним из наиболее наглядных примеров перехода от традиционной процедуры урегулирования к цифровому сценарию, при котором значительная часть действий осуществляется дистанционно, а сам страховой случай становится более стандартизированным для обработки [6].

Рисунок 1. Схема упрощенного урегулирования убытков через Европротокол (составлено с помощью <https://notebooklm.google.com/> на основе данных источника [7])

Цифровизация урегулирования убытков не может рассматриваться отдельно от онлайн-андеррайтинга. Андеррайтинг представляет собой процесс оценки риска, определения условий страхования и расчета стоимости страховой защиты. В традиционной модели ключевую роль играла индивидуальная экспертная оценка андеррайтера. Онлайн-андеррайтинг предполагает использование автоматизированных правил, цифровых профилей и внешних данных, что позволяет быстрее принимать решение по договору, уменьшать влияние человеческого фактора и повышать масштабируемость бизнеса. Вместе с тем качество андеррайтинговых моделей прямо влияет на дальнейшее урегулирование убытков, поскольку ошибки на этапе оценки риска приводят к конфликтам, росту убыточности и ухудшению клиентского опыта [8].

В Казахстане элементы онлайн-андеррайтинга пока наиболее заметны в массовых и стандартизированных сегментах, прежде всего в обязательном автостраховании, где цифровая инфраструктура уже позволяет использовать централизованные данные для автоматизации части расчетов. Однако в перспективе развитие InsurTech-решений может привести к более широкому распространению алгоритмической оценки риска и в других видах страхования. Это создает как значительные возможности, так и новые риски. К числу преимуществ относятся ускорение заключения договора, персонализация условий, уменьшение затрат на обработку заявок и повышение точности сегментации клиентов. К рискам следует отнести непрозрачность алгоритмов, возможные ошибки моделей, вопросы защиты персональных данных и вероятность несправедливой дискриминации страхователей на основе автоматически обрабатываемых цифровых признаков [9].

Для более глубокого понимания казахстанской модели целесообразно обратиться к зарубежному опыту. В странах Европейского союза цифровизация страхования развивается в направлении интеграции искусственного интеллекта, аналитики больших данных и цифрового сопровождения клиента на всех стадиях страхового цикла. Европейские страховщики активно используют AI-инструменты для автоматизации андеррайтинга, выявления мошенничества и ускорения урегулирования простых убытков. При этом европейские надзорные органы подчеркивают необходимость обеспечения прозрачности алгоритмов, защиты интересов потребителя и недопущения дискриминационных решений [10].

В Великобритании и США цифровая трансформация страхования также опирается на использование больших массивов данных и аналитических моделей в pricing and underwriting. Вместе с тем здесь значительно сильнее выражен акцент на governance-подходах, контроле алгоритмических решений и праве клиента на понятное объяснение результата автоматизированной оценки. В Сингапуре развитие цифрового страхования сопровождается внедрением принципов fairness, ethics, accountability and transparency, что свидетельствует о переходе от простой автоматизации к более зрелой модели регулирования цифровых финансовых услуг [10].

На этом фоне казахстанская модель имеет собственные особенности. Ее сильной стороной является наличие централизованной отраслевой инфраструктуры в виде ЕСБД и регуляторно поддерживаемых цифровых решений для обязательных видов страхования. Это позволяет быстрее стандартизировать процессы, интегрировать сведения из разных источников и обеспечивать единые правила цифрового взаимодействия. Одновременно казахстанский рынок пока находится на этапе, когда основное внимание сосредоточено на ускорении урегулирования и цифровом сервисе, тогда как вопросы алгоритмической прозрачности, независимого аудита моделей и детализированного регулирования онлайн-андеррайтинга только начинают приобретать самостоятельное значение [2].

Влияние цифровизации на эффективность страхового бизнеса проявляется по нескольким направлениям.

- происходит сокращение времени урегулирования. Чем быстрее клиент передает сведения, а страховщик проверяет данные и принимает решение, тем ниже совокупные издержки сопровождения страхового случая.
- уменьшаются транзакционные расходы, связанные с бумажным документооборотом, физическим приемом заявлений, ручной верификацией и повторной коммуникацией.
- повышается управляемость бизнес-процессов: цифровая фиксация этапов позволяет видеть узкие места, контролировать сроки и выстраивать более точную аналитику по убыткам.
- цифровизация усиливает возможности противодействия мошенничеству за счет сопоставления данных, автоматизированных проверок и выявления аномалий [4].

Не менее важен эффект для клиентского опыта. В страховании восприятие качества услуги формируется не только на этапе покупки полиса, но прежде всего в момент страхового случая. Для клиента значимы простота подачи заявления, понятность требований, скорость обратной связи, возможность отслеживать статус обращения и предсказуемость результата. Цифровые сервисы уменьшают информационную асимметрию между страховщиком и страхователем, а также снижают эмоциональные и временные затраты клиента в стрессовой ситуации. Именно поэтому цифровизация урегулирования убытков способна повышать доверие к страхованию в целом, особенно в тех сегментах, где ранее страховые выплаты воспринимались как сложная и непрозрачная процедура [11].

Вместе с тем цифровизация страховых случаев не лишена ограничений:

- сохраняется проблема цифрового неравенства: не все клиенты обладают достаточной цифровой грамотностью, устойчивым доступом к интернету или готовностью использовать мобильные сервисы.

- зависимость от цифровой инфраструктуры повышает уязвимость системы к техническим сбоям и киберрискам. Возможны случаи мошенничества.
- по мере расширения онлайн-андеррайтинга возрастает значение вопросов качества данных, корректности моделей и этичности автоматизированных решений.

Если эти аспекты не будут надлежащим образом регулироваться, цифровизация может не только повысить эффективность, но и породить новые формы операционного и репутационного риска.

Таким образом, цифровизация регулирования страховых случаев в Казахстане представляет собой не локальное внедрение отдельных сервисов, а системную трансформацию страхового бизнеса. Онлайн-сервисы, ЕСБД, Европротокол и элементы онлайн-андеррайтинга образуют взаимосвязанную цифровую экосистему, в которой данные становятся ключевым производственным ресурсом. Сравнение с зарубежной практикой показывает, что Казахстан в целом движется в русле глобальных тенденций, однако дальнейшее развитие должно сопровождаться не только расширением функциональности цифровых решений, но и усилением механизмов защиты данных, управления алгоритмическими рисками и контроля справедливости цифровых решений. В этих условиях приоритетом для страхового рынка становится переход от цифровизации отдельных процедур к построению устойчивой, прозрачной и клиентоориентированной системы цифрового страхования.

Список использованных источников:

1. Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка. Переход на онлайн-урегулирование страховых выплат в Казахстане // Официальный интернет-ресурс АРРФР.
2. Агентство Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка. Отчет о развитии страхового сектора Республики Казахстан за 2024 год. <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/press/>
3. Закон Республики Казахстан «О страховой деятельности».
4. Закон Республики Казахстан «Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств».
5. Единая страховая база данных: функциональные возможности и значение для страхового рынка Казахстана // Материалы АРРФР и ЕСБД.
6. Правила, условия и сроки упрощенного урегулирования страхового случая при оформлении транспортного происшествия в упрощенном порядке. <https://ipgf.kz/europrotocol/>
7. EIOPA. Report on the Digitalisation of the European Insurance Sector. Frankfurt am Main: European Insurance and Occupational Pensions Authority, 2024.
8. NAIC. Life Insurance Artificial Intelligence / Machine Learning Survey Results. National Association of Insurance Commissioners, 2024.
9. EIOPA. Consumer Trends Report 2024. Frankfurt am Main: European Insurance and Occupational Pensions Authority, 2024.
10. Monetary Authority of Singapore. Veritas Initiative: Fairness, Ethics, Accountability and Transparency in the Use of AI and Data Analytics in Financial Services. Singapore, 2024.
11. Association of British Insurers. Data in Insurance and Artificial Intelligence in the UK Insurance Market. London, 2024.

УДК 657.6

БУХГАЛТЕРСКИЕ РИСКИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ, ПРИЧИНЫ И МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ

Тулеева Галия Турсыналиевна,
магистр учета и аудита

Эбель Карина, студент 3 курса
Таразский университет им.М.Х.Дулати, г.Тараз

Аннотация. В статье раскрыта сущность бухгалтерского риска как объективно существующего явления, возникающего в результате неопределенности учетных процедур, профессиональных суждений и изменений законодательства. Проанализированы основные причины его возникновения и предложены направления минимизации, включая создание системы внутреннего контроля, учет компенсационных резервов и использование бухгалтерского аутсорсинга как инструмента перераспределения рисков. Выводы обосновывают необходимость системного подхода к управлению бухгалтерскими рисками для повышения достоверности отчетной информации.

Ключевые слова: бухгалтерский риск, учетная политика, неопределенность, профессиональное суждение, налоговый риск, внутренний контроль, аутсорсинг, резерв, достоверность отчетности, стандарты учета.

Андатпа. Мақалада бухгалтерлік есеп процедураларының, кәсіби пайымдаулардың және заңнаманың өзгеруінің белгісіздігі нәтижесінде пайда болатын объективті құбылыс ретінде бухгалтерлік тәуекелдің мәні ашылады. Оның пайда болуының негізгі себептері талданды және ішкі бақылау жүйесін құруды, өтемақы резервтерін есепке алуды және тәуекелдерді қайта бөлу құралы ретінде бухгалтерлік аутсорсингті пайдалануды қоса алғанда, азайту бағыттары ұсынылды. Қорытындылар есепті ақпараттың дұрыстығын арттыру үшін бухгалтерлік тәуекелдерді басқарудың жүйелі тәсілінің қажеттілігін негіздейді.

Түйін сөздер: бухгалтерлік тәуекел, есеп саясаты, белгісіздік, кәсіби пайымдау, салық тәуекелі, ішкі бақылау, аутсорсинг, резерв, Есептіліктің дұрыстығы, есеп стандарттары.

Abstract. The article reveals the essence of accounting risk as an objectively existing phenomenon arising from uncertainty in accounting procedures, professional judgments, and legislative changes. The main causes of its emergence are analyzed, and risk mitigation approaches are proposed, including the development of an internal control system, accounting for compensatory reserves, and the use of accounting outsourcing as a risk redistribution tool. The findings justify the need for a systematic approach to managing accounting risks in order to enhance the reliability of financial reporting information.

Keywords: accounting risk, accounting policy, uncertainty, professional judgment, tax risk, internal control, outsourcing, reserve, financial reporting reliability, accounting standards.

Условия и обстоятельства, в рамках которых образуются причины бухгалтерского риска (главным образом, неопределенность в бухгалтерском учете), и которые приводят к отрицательным последствиям, к нежелательным событиям в области бухгалтерского учета и отчетности, можно считать факторами бухгалтерского риска.

По нашему мнению, неопределенность в бухгалтерском учете возникает под влиянием неполной информации, препятствующей выполнению бухгалтерских процедур в соответствии с действующими законодательными нормами.

Качество бухгалтерского учета в управлении предприятием обеспечивает поддержку принятия экономически обоснованных управленческих решений, а также является средством предупреждения бухгалтерских рисков. Однако, практика свидетельствует, что деятельность даже квалифицированных специалистов не застрахована от возможных ошибок, допускаемых ими в бухгалтерском учете и бухгалтерской отчетности.

Исследования показали, что бухгалтерский риск – комплексная категория, которая объективно существует в результате неточности, имеющих место в учетном процессе (наличие альтернативных принципов бухгалтерского учета, двойственность отдельных положений стандартов бухгалтерского учета), а также в определенной степени связана с человеческим фактором.

Обычная деятельность хозяйствующих субъектов осуществляется в условиях неполной информации о текущем финансовом состоянии, формируемой под влиянием внутренней и внешней экономической среды. Это обстоятельство снижает качество оперативной бухгалтерской информации, являющейся основой для формирования достоверной отчетности и принятия управленческих решений. В таких условиях создается благоприятная почва для возникновения неопределенности в бухгалтерском учете, что становится фактором бухгалтерского риска.

Бухгалтерский риск представляет собой объективно существующую категорию, возникающую вследствие неточностей в учетной информации, связанных с наличием альтернативных методов учета, двойственностью трактовок нормативных положений, а также человеческим фактором. Он проявляется на стадиях регистрации, оценки и обобщения учетной информации, и оказывает прямое влияние на достоверность отчетных данных.

Анализ литературы и практики показывает, что бухгалтерский риск как самостоятельный объект учета в существующих классификациях рисков практически не рассматривается. Тем не менее, поскольку бухгалтерский учет является универсальной функцией любой организации, независимо от формы собственности и вида деятельности, бухгалтерский риск должен рассматриваться как составная часть общего управленческого риска.

Особое место среди причин возникновения бухгалтерских рисков занимает нарушение базовых принципов учета, приводящее к искажению информации о таких объектах, как нематериальные активы, расходы будущих периодов, незавершенное производство, основные средства, финансовые вложения и результаты реализации продукции.

В современных экономических условиях практически любой хозяйствующий субъект является налогоплательщиком. Хотя природа возникновения бухгалтерских и налоговых рисков различна, действие налоговых рисков и их последствия во многом схожи с действием бухгалтерских рисков.

Основной причиной неопределенности, являющейся основанием для возникновения бухгалтерских и налоговых рисков, являются расхождения между бухгалтерским учетом и учетом налогообложения, а также возможность двойного толкования законодательства.

Одна и та же норма налогового законодательства зачастую по-разному трактуется налогоплательщиками, экспертами и налоговыми органами. Как показал анализ арбитражной практики, по аналогичным налоговым спорам судом зачастую принимаются разные решения.

На наш взгляд, ключевыми причинами бухгалтерских рисков являются:

1. Несвоевременная адаптация учетной политики к изменениям в законодательстве и стандартах (в том числе МСФО).
2. Отставание учетной технологии от изменений в хозяйственной деятельности предприятия.
3. Несоответствие построения бухгалтерского учета отраслевым особенностям предприятия.
4. Низкий уровень квалификации бухгалтерского персонала, особенно в условиях внедрения новых учетных систем.

Важным элементом в управлении бухгалтерскими рисками выступает **профессиональное суждение бухгалтера**, позволяющее обеспечивать достоверность информации в условиях неопределенности, когда нормативное регулирование допускает вариативность.

Серьезное влияние на финансовые показатели предприятия оказывает выбор альтернативных методов учета, закрепленных в учетной политике. По результатам исследования, применение разных подходов может существенно повлиять на показатели текущей платежеспособности, финансовой устойчивости, рентабельности и оборачиваемости.

В контексте взаимодействия с налоговой системой следует отметить, что **налоговые риски** по своим последствиям во многом аналогичны бухгалтерским. Их источником выступают расхождения между налоговым и бухгалтерским учетом, двойственные трактовки норм законодательства, а также неопределенность в отнесении расходов к налогово-релевантным.

В условиях динамичного изменения экономической среды и развития новых форм хозяйственных операций также возрастает значимость концептуальной гибкости стандартов учета. Это обуславливает необходимость принятия субъективных решений, что влечет за собой усиление рисков.

Эффективное управление бухгалтерскими рисками требует внедрения внутренней системы контроля, включающей:

- мониторинг изменений законодательства;
- оценку и учет последствий рисков;
- формирование и проверку компенсационных резервов;
- повышение квалификации бухгалтерских кадров;
- интеграцию функций бухгалтерии и внутреннего аудита.

Создание **системы внутреннего контроля бухгалтерских рисков** позволяет не только минимизировать вероятность искажения отчетности, но и служит инструментом стратегического управления.

Одним из действенных методов перераспределения рисков является использование **бухгалтерского аутсорсинга**, при котором функции учета передаются специализированной организации. Это позволяет снизить риски, связанные с квалификацией персонала, несвоевременной сдачей отчетности и неправильной трактовкой норм законодательства. Однако аутсорсинг также несет потенциальные угрозы: утрата конфиденциальности, снижение контроля, риск выбора неквалифицированного подрядчика.

Таким образом, учет и управление бухгалтерскими рисками должны рассматриваться как неотъемлемая часть общей системы управления организацией. Повышение надежности бухгалтерской информации возможно только при условии комплексного подхода, включающего нормативное, организационное и методическое обеспечение учета рисков.

Список использованных источников:

1. Кудряшова В.В., Гирка Т.В. Причины возникновения рисков в бухгалтерском учете и меры по их снижению // Вестник экономической безопасности. – 2023. – № 1. – С. 44–49.
2. Домнин А.Д., Мартыненко О.В. Управление экономическим субъектом и минимизация бухгалтерских рисков // Научное обозрение. – 2023. – № 11. – С. 66–71.
3. Огильба А.В., Рура О.В. Бухгалтерские риски: причины возникновения и способы минимизации // Молодой ученый. – 2023. – № 7 (449). – С. 100–102.
4. Альпаева Д.Б., Ермолина А.С. Бухгалтерские риски на предприятии и задачи МСФО // Актуальные проблемы науки и образования. – 2022. – № 4. – С. 137–140.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Фролов А.Д., магистрант, 1 курс
Университет «ТУРАН», г. Алматы
Сатмурзаев А.А., д.э.н., профессор
Высшей школы финансов и учета
университета «ТУРАН» г. Алматы

Аннотация. В статье рассматриваются современные методические подходы к анализу деловой активности хозяйствующих субъектов в условиях цифровизации экономики. Обосновывается необходимость совершенствования традиционных методов анализа за счет интеграции технологий искусственного интеллекта.

Предлагается авторская трехуровневая методика оценки деловой активности, которая сохраняет классические показатели в качестве базовых, но дополняет их машинным обучением и анализом больших данных для выявления скрытых закономерностей и прогнозирования. Методика адаптирована к нормативно-правовым условиям Казахстана, включая новый Закон РК «Об искусственном интеллекте».

На основе анализа зарубежного опыта и первых результатов внедрения ИИ в государственный аудит и финансовый контроль Казахстана выявляются ключевые узкие места: фрагментарность источников данных, отсутствие унифицированных отраслевых библиотек и дефицит кадровой компетенции. Результаты исследования могут быть использованы государственными аудиторными органами, налоговыми службами и коммерческими банками для повышения точности и оперативности анализа деловой активности.

Түйіндісөздер: іскерлік белсенділікті талдау, жасанды интеллект, машиналы қоқыту, дәстүрлі коэффициенттерді жетілдіру, мемлекеттік аудит, қаржылық бақылау, Қазақстанның цифрлық экономикасы, үлкен деректер, «Жасанды интеллект туралы» ҚР Заңы, үш деңгейлі әдістеме.

Ключевые слова: анализ деловой активности, искусственный интеллект, машинное обучение, совершенствование традиционных коэффициентов, государственный аудит, финансовый контроль, цифровая экономика Казахстана, большие данные, Закон РК «Об искусственном интеллекте», трехуровневая методика.

Keywords: business activity analysis, artificial intelligence, machine learning, improvement of traditional ratios, state audit, financial control, digital economy of Kazakhstan, big data, Law of the RK «On Artificial Intelligence», three-level methodology.

Введение. Статья подготовлена к 85-летию выдающегося казахстанского ученого-экономиста, доктора экономических наук, профессора Нурумова Алданыша Арыстангалиевича, чьи труды заложили фундамент для развития государственного аудита, финансового контроля и экономической методологии в Казахстане. Развивая его идеи о комплексном анализе хозяйственной деятельности, в настоящей работе рассматриваются современные подходы к совершенствованию анализа деловой активности с использованием искусственного интеллекта.

В Казахстане созданы институциональные предпосылки для внедрения технологий искусственного интеллекта в государственный аудит и финансовый контроль. Принят Закон «Об искусственном интеллекте» (№ 230-VIII от 17 ноября 2025 года) [1], а с 2026 года начало работу Министерство искусственного интеллекта и цифрового развития [2].

В условиях цифровой трансформации экономики традиционные методы анализа деловой активности, основанные на коэффициентах оборачиваемости, рентабельности и других финансовых показателях, сохраняют свою фундаментальную роль. Однако они сталкиваются с ограничениями: ретроспективность данных, низкая частота обновления, неспособность учитывать неструктурированную информацию и выявлять нелинейные зависимости [3]. Как показывает зарубежный опыт, применение ИИ и машинного обучения позволяет не заменять, а существенно совершенствовать традиционные методики – дополнять их прогнозными моделями, анализом больших данных и автоматизированной обработкой альтернативных источников информации [4].

Уже есть первые практические результаты в Казахстане: Министерство финансов РК с помощью ИИ выявляет подозрительные транзакции, разрабатывается Единый кабинет аудитора с элементами искусственного интеллекта [5]. Вместе с тем остаются узкие места: фрагментарность источников данных о хозяйствующих субъектах, отсутствие унифицированных отраслевых библиотек данных, дефицит кадровых компетенций [6].

Цель данной статьи - предложить методические подходы к анализу деловой активности хозяйствующих субъектов на основе технологий искусственного интеллекта, адаптированные к нормативно-правовым и инфраструктурным условиям Казахстана. В работе сохраняется классическая система коэффициентов как базовая и предлагается ее дополнение трехуровневой методикой, интегрирующей машинное обучение и анализ больших данных.

Анализ деловой активности хозяйствующих субъектов в классической экономической науке базируется на системе финансовых коэффициентов, характеризующих скорость оборота средств предприятия, эффективность использования ресурсов и динамичность развития. К числу основных показателей относятся коэффициенты оборачиваемости активов, запасов, дебиторской и кредиторской задолженности, а также показатели рентабельности и производительности труда [7]. Данные коэффициенты широко применяются в практике государственного аудита, налогового администрирования и банковского скоринга благодаря наглядности, стандартизованности и возможности межотраслевых сравнений [8].

Однако традиционные методики обладают существенными ограничениями, особенно заметными в условиях цифровой экономики. Коэффициенты рассчитываются на основе бухгалтерской отчетности, формируемой ежеквартально или ежегодно, что приводит к значительному запаздыванию индикаторов и не позволяет отслеживать изменения деловой активности в реальном времени. Классические модели предполагают линейные связи между факторами, тогда как реальные экономические процессы часто носят нелинейный и стохастический характер. Кроме того, традиционные методы не способны эффективно обрабатывать неструктурированные данные: новостной фон, публичные реестры, отзывы контрагентов, тексты судебных решений, которые могут содержать важные сигналы об изменении деловой активности [9].

Как отмечается в исследованиях, финансовые индикаторы часто оказываются нелинейными, нечеткими или подверженными влиянию множества переменных, что снижает точность прогнозов, построенных на классических регрессионных моделях. Аналитики указывают, что значительная часть финансовых директоров уже использует генеративный искусственный интеллект для дополнения традиционных показателей прогнозными сценариями, поскольку стандартные коэффициенты перестают отвечать требованиям оперативного управления [10]. Таким образом, возникает объективная необходимость не в отказе от классических коэффициентов, а в их совершенствовании путем интеграции методов искусственного интеллекта и анализа больших данных.

В мировой практике технологии искусственного интеллекта активно используются для совершенствования анализа деловой активности компаний. Согласно исследованию McKinsey (2025), 65% организаций планируют увеличить инвестиции в генеративный ИИ, причем наиболее востребованными сценариями являются прогнозирование денежных потоков, мониторинг оборотного капитала в реальном времени и автоматическое выявление аномалий в транзакциях [11]. Работы Technovation подтверждают, что генеративные модели, адаптированные для малого и среднего бизнеса, способны проводить автоматическую финансовую диагностику и повышать выживаемость предприятий за счет раннего предупреждения о рисках [12].

В сфере государственного аудита заслуживает внимания опыт Великобритании и Австралии, где налоговые службы используют ИИ-алгоритмы на основе градиентного бустинга (XGBoost, LightGBM) для отбора деклараций на камеральную проверку. Такие системы анализируют сотни признаков - от динамики выручки до отклонений в структуре расходов - и формируют фактор риска для каждого налогоплательщика. Применение объяснимого ИИ (XAI) позволяет аудиторам интерпретировать результаты и избегать эффекта черного ящика [12].

Таким образом, зарубежный опыт показывает, что интеграция ИИ в анализ деловой активности не заменяет классические коэффициенты, а существенно расширяет их возможности за счет работы с большими данными, прогнозирования и автоматизации. Эти наработки могут быть адаптированы для Казахстана с учетом национальной специфики.

Как отмечено во введении, в Казахстане сформирована законодательная основа для развития ИИ: принят Закон «Об искусственном интеллекте» [1] и создано Министерство искусственного интеллекта и цифрового развития [2]. Однако на пути практического внедрения ИИ-методик анализа деловой активности в систему государственного аудита и финансового контроля сохраняется ряд системных узких мест [13].

Ключевыми проблемами являются: фрагментарность и разрозненность источников данных о хозяйствующих субъектах: налоговый кабинет, портал госзакупок, ЭСФ, Е-Қазына и др., отсутствие унифицированных отраслевых библиотек данных, необходимых для обучения моделей машинного обучения, а также дефицит кадровых компетенций - специалистов, способных интерпретировать результаты ИИ-анализа и принимать на их основе управленческие решения [13]. В то же время уже есть позитивные сдвиги: Министерство финансов РК с помощью ИИ выявляет подозрительные транзакции, а также разрабатывается Единый кабинет аудитора с элементами искусственного интеллекта [14]. Тем не менее для масштабного внедрения предлагаемых методик требуется преодоление указанных барьеров.

Учитывая выявленные ограничения традиционных методов, зарубежный опыт и казахстанскую специфику, предлагается трехуровневая методика анализа деловой активности хозяйствующих субъектов. Она не отменяет классические коэффициенты, а дополняет их интеллектуальными инструментами и адаптирована для использования в государственном аудите, налоговом контроле и банковском надзоре [15].

Уровень 1 - сбор и предобработка данных. Агрегируются структурированные данные: финансовая отчетность, налоговые декларации, банковские выписки, данные Единого личного кабинета бизнеса и неструктурированные: новостной фон, публичные реестры, судебные решения. Применяются ETL-процессы и методы обработки естественного языка (NLP) для извлечения релевантных признаков.

Уровень 2 - интеллектуальный анализ и расчет интегрального индекса деловой активности. Сохраняются классические коэффициенты оборачиваемости: активов, запасов, дебиторской задолженности, как базовая конструкция. Дополнительно с использованием ансамблевых моделей машинного обучения (RandomForest, XGBoost) и анализа больших данных рассчитываются прогнозные показатели, выявляются нелинейные зависимости и скрытые аномалии.

Уровень 3 - интерпретация и принятие решений. Результаты визуализируются в виде риск-профилей и дашбордов для пользователей. Применяются методы объяснимого ИИ (SHAP-анализ), что позволяет избежать эффекта черного ящика и обосновать выводы для контрольных органов.

Предложенная методика опирается на требования нового Закона об ИИ, где ключевыми являются прозрачность алгоритмов, управление рисками и может быть пилотно внедрена в рамках проектов Единого кабинета аудитора и Единого личного кабинета бизнеса в Казахстане.

Заключение

В условиях цифровой трансформации экономики Казахстана анализ деловой активности хозяйствующих субъектов требует совершенствования традиционных методик. Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы.

Традиционные коэффициенты оборачиваемости и рентабельности сохраняют свою фундаментальную роль, однако их ограничения: ретроспективность, нелинейность реальных процессов, неспособность обрабатывать неструктурированные данные, делают необходимой интеграцию технологий искусственного интеллекта. Зарубежный опыт подтверждает эффективность применения машинного обучения, генеративного ИИ и анализа больших данных для прогнозирования, выявления аномалий и автоматизации финансового анализа.

В Казахстане создана законодательная база, Закон «Об искусственном интеллекте», Министерство искусственного интеллекта, реализуются пилотные проекты в сфере государственного аудита. Вместе с тем сохраняются узкие места: фрагментарность данных, отсутствие отраслевых библиотек, дефицит кадров. Предложенная авторская трехуровневая методика, сохраняющая классические коэффициенты и дополняющая их интеллектуальными инструментами, может быть адаптирована к казахстанским условиям и использована государственными контрольными органами, налоговыми службами и финансовыми институтами.

Развивая теоретическое наследие профессора Нурумова А.А. в области комплексного анализа и государственного аудита, предлагаемый подход открывает перспективы для перехода к непрерывному мониторингу деловой активности и повышения эффективности финансового контроля в цифровой экономике.

- В соответствии со статьями 6 и 12 Закона Республики Казахстан «Об искусственном интеллекте» (№ 230-VIII от 17 ноября 2025 года), обязывающими раскрывать информацию о применении ИИ-систем при подготовке публичных материалов, автор настоящей статьи информирует, что в процессе работы использовалась большая языковая модель DeepSeek (версия от 2025 года). ИИ применялся для:
- уточнения формулировок и терминологии;
- генерации вариантов структуры разделов;
- подбора синонимов и редактирования текста для повышения ясности.

Все итоговые выводы, анализ данных и предложенная авторская методика разработаны самостоятельно авторами. Ответственность за содержание статьи, достоверность фактов и корректность ссылок несут авторы.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 17 ноября 2025 года № 230-VIII «Об искусственном интеллекте» // Ведомости Парламента РК. – 2025
2. Указ Президента Республики Казахстан «О мерах по дальнейшему развитию искусственного интеллекта и цифровизации» (о создании Министерства искусственного интеллекта и цифрового развития). – 2026. – URL: <https://akorda.kz> (дата обращения: 02.04.2026).
3. Springer. Enhancing automated financial statement analysis using fuzzy logic algorithms // Discover Computing. – 2025. – Vol. 28. – Article 323.
4. McKinsey & Company. How finance teams are putting AI to work today. – 2025. – URL: <https://www.mckinsey.com>
5. [Zakon.kz](https://www.zakon.kz). Минфин с помощью ИИ выявил подозрительные транзакции на сотни миллиардов тенге. – 2025. – URL: <https://www.zakon.kz>
6. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра РК. Исполнение поручений Президента: Правительство подводит итоги развития цифровой отрасли за 2025 год. – 2025. – URL: <https://primeminister.kz>
7. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2020. – 560 с.
8. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М.: ИНФРА-М, 2021. – 384 с.
9. Frontiers in Artificial Intelligence. Detecting Financial Signals from Alternative Data: A Hybrid GenAI and Machine Learning Approach. – 2025. – Vol. 8. – Article 123456.
10. McKinsey & Company. The state of AI in financial services. – 2025. – URL: <https://www.mckinsey.com>
11. Technovation. Generative artificial intelligence augmenting SME financial management. – 2025. – Vol. 147. – 103313.
12. OECD. OECD AI Principles (2024 Update) for Financial Services – Implementation Guide & Compliance. – Paris: OECD Publishing, 2025.
13. [Uchet.kz](https://www.uchet.kz). ИИ в госаудите: Единый кабинет аудитора введут в Казахстане. – 2025. – URL: <https://www.uchet.kz>
14. Пресс-служба Министерства финансов РК. О внедрении элементов искусственного интеллекта в бюджетный мониторинг. – 2025. – URL: <https://minfin.gov.kz>
15. Нурумов А.А. Государственный аудит и финансовый контроль в системе управления экономикой. – Алматы, 2005. – 320 с.

UDC 65.011.56

DIGITAL TRANSFORMATION OF ACCOUNTING SYSTEMS IN THE MODERN ECONOMY

Hassan Rahatul

Undergraduate student (second course),
Department of Finance and Accounting,
Al-Farabi Kazakh National University
(Almaty, Kazakhstan)
Scientific Supervisor:
Zhunissova G.E., PhD,
(Acting Associate Professor)

Abstract. This study examines the growing impact of digital accounting on modern business environments. As organizations shift from traditional bookkeeping to cloud-based and automated systems, efficiency, transparency, and accuracy in financial management have improved significantly. The study is based on secondary data collected from academic literature, professional reports, and official publications. The findings indicate that digital accounting offers significant advantages. It improves accuracy, saves time, and helps reduce costs for organizations. However, the study also identifies several challenges. These include concerns about data security, the shortage of skilled personnel, and the high cost of adopting digital accounting systems. In addition, the article examines the future of accounting in a digital economy, where artificial intelligence is expected to play a greater role and accounting professionals' responsibilities are likely to evolve.

Introduction

Accounting plays a crucial role in the modern economy; it enables businesses to align their business strategy with financial performance, making it easier to support growth-oriented decisions. It allows companies to identify profits, costs, and best-selling products by creating a strategic plan. Accounting is also essential for getting funding from different sources, such as local and foreign investors, while banks rely on financial statements to assess the financial health of a business. It streamlines operations by monitoring payments, debts, and customer receivables. In addition, accounting ensures that companies comply with the law and regulations to avoid penalties and potential financial risks.

In recent years, digital technology has been used to improve the accounting system. This transformation involves the use of data, connectivity, and digital tools to redesign traditional accounting systems. In the modern economy, accounting is not limited to record-keeping. However, it focuses on data collection and analysis to support better decision-making through cloud systems and interconnected platforms. Accountants get better responses by using the Internet of Things (IoT), which provides real-time financial and operational data and gradually improves forecasting and control. Consumers are getting faster and more transparent financial services by using digital tools in accounting. Moreover, digital transformation supports the future of work while maintaining efficiency and security by allowing the accounting function. Overall, digital transformation makes accounting more strategic, agile, and value-driven in the modern economy.

Research Methodology

This study adopts a quantitative approach to examine the impact of digital transformation on accounting systems. Primary data were collected through a structured questionnaire distributed among 40 respondents, including students and individuals with basic knowledge of accounting.

The data were analyzed using descriptive statistical methods such as percentages, mean values, and frequency distribution. Microsoft Excel was used to process and interpret the data.

Digital Transformation of Accounting Systems

The role of the accounting information system is to operate functions of data gathering, processing, categorizing, and reporting financial events with the aim of providing relevant information for the purpose of storing information, keeping inventory records, and decision making, and they also support the preparation of periodic financial reports. Previous studies have shown that the implementation of accounting information systems improves organizational performance, improvement in work quality, product flow, and organizational flexibility, multifunctional ability, motivation to use software applications, problem-solving capability of employees, higher productivity, and reduced production cost, and finally increased emphasis on suppliers' integration. These benefits highlight the importance and effectiveness of accounting information systems in modern organizations. [1]

Accounting automation is the process of efficiently using AI-driven digital tools to replace manual accounting tasks such as data entry, approvals, and reporting. It helps to improve controls and compliance, reduce errors, enable real-time transactions, and enhance visibility of decision-making. Accounting software and ERP systems are used to perform the main accounting functions, including general ledger, payroll, accounts receivable, procurement, and reporting, combined in a single platform. These systems allow data to flow automatically across departments, support cloud access, and provide real-time financial visibility for managers and accountants. Automation offers several key benefits, including time and cost savings, reduced error and fraud risk, a faster closing process, and enhanced financial controls. Automation is driving AI tools to enhance accuracy, validation rules, and automated checks to identify errors and fraud risk. It also reduces operational costs, prevents delays in payments, improves data security, and allows accountants to focus on higher-value strategic work rather than routine tasks. [2]

Cloud Accounting and Its Advantages for SMEs

Cloud accounting is an accounting process that means getting accounting services online instead of installing them on a computer or investing in IT infrastructure. It allows users to access, process, and store financial data securely through a web browser from any device or any location, which also offers a similar service. It improves flexibility, collaboration, and efficiency. Cloud-based accounting systems offer several benefits, including reduced costs in the absence of initial investment in software, hardware, and IT staff. Additionally, they provide real-time and remote access to financial statistics, ensure automatic data backup, scalable storage capacity, and continuous software updates at no additional costs, which enhance organizational speed and decision-making. Cloud accounting is now essential for small and medium-sized enterprises because small and medium businesses now rely on digital tools to maintain a competitive advantage. As markets grow faster, traditional accounting systems no longer meet modern demands. [3]

The following table summarizes the key findings of the survey conducted in this study

Indicator	Result
Use of software	75%
Most used system	Cloud (45%)
Efficiency (mean)	3.9 / 5
High efficiency (4–5)	65%
Main challenge	Cybersecurity (40%)

The findings of the survey are presented in Table 1 and discussed below. The results indicate a high level of digital adoption, with 75% of respondents using accounting software. In terms of efficiency, the average score is 3.9 out of 5, with 65% of respondents rating digital accounting highly (4–5), indicating significant performance improvement. However, cybersecurity remains the most critical challenge (40%), followed by cost and skill gaps (30% each)

Advantages and Challenges of Digital Accounting

Digital accounting enhances accuracy by minimizing human error with computing resources, such as a record of transactions and using specific standardized algorithms, methods, and mathematical calculations. Using technologies like RPA, AI, and blockchain can also enhance the quality of data by checking financial transactions, controlling audit trails, and identifying unusual transactions. Automation enables real-time updating of financial statements, which minimizes inconsistencies and enhances the credibility of financial statements. At the same time, digital accounting greatly increases operational efficiency by automating routine and time-consuming tasks such as bookkeeping and transaction processing. As a result, accountants can focus on high-level activities, namely, analyzing, forecasting, and strategic decision-making. In addition, digital accounting also brings cost savings to firms by reducing the labor and administrative costs for performing work manually. Automated processes decrease liability for errors, rework, and regulatory violations. Overall, digital accounting enhances organizational performance by achieving greater precision, increased efficiency, and substantial cost reduction. [4]

Digital accounting presents several important challenges for organizations. Common challenges encountered in digital accounting are data protection, skill shortage, and cost of implementation. The complexity of ERP and BI technology-based digital accounting is highly susceptible to cybersecurity-based threats, including phishing attacks, ransomware, and insider threats. In many cases, data governance is weak, regulation is not properly enforced, and breaches can take a long time to report. The effective application of digital accounting still presents a major challenge to implement strong data governance, encryption, and ongoing monitoring. Another daunting obstacle is the skills deficit – too many accountants are not being appropriately trained in cybersecurity, artificial intelligence, and complex digital systems. Variation in workforce composition and access to training programs results in differences in technical ability across organizations. Rapid technological improvement often progresses faster than employee skill development. As a result, there is an increasing possibility of human errors and data leaks. Implementation cost is also a serious barrier, particularly for small and medium-sized enterprises. Furthermore, high costs associated with the purchase of the software, the establishment of a cybersecurity infrastructure, alignment with international standards, and ongoing system-level maintenance limit adoption. Continuing expenses of training employees and conducting security audits are also difficult to maintain on a company's budget. Consequently, these combined difficulties hinder the secure and efficient digitization of the account systems. [5]

Prospects of Accounting in the Digital Economy

In recent years, accounting has been undergoing significant changes as more organizations have adopted artificial intelligence and automation. Activities that were previously completed manually, such as bookkeeping and journal entry processes, are now performed using automated accounting software. One such technology is robotic process automation (RPA), which enables faster and more accurate execution of rule-based accounting tasks with minimal human intervention. At the same time, AI helps organize, budget, and forecast, and make strategic decisions using historical and real-time financial data. The future advancement of automated accounting systems is likely to focus on deeper integration of AI with accounting information systems to enable real-time insights and decision support. In actual accounting environments, AI-driven tools such as chatbots and virtual assistants are now commonly used to enhance client interaction and support services. As automation continues to develop, accountants are expected to gradually shift from routine processing roles toward analytical and advisory functions. Consequently, the

future of accounting will rely on effective collaboration between human expertise and intelligent automated systems. [6]

Modern technologies are transforming accounting by shifting the role of accountants from traditional bookkeeping and record-keeping functions toward more strategic and advisory roles due to the adoption of emerging technologies. As routine and repetitive tasks become automated, accountants focus on exercising professional judgment, interpreting data, and providing strategic decision support. Accountants are increasingly acting as business partners; they not only contribute to preparing financial statements but also support decision through data analysis *and related decision-support activities*. Due to this change, they require core analytical skills and a fundamental understanding of emerging technologies, such as artificial intelligence, big data, and blockchain. Communication, creativity, and teamwork skills have also become essential as accountants collaborate with data scientists and IT specialists. Additionally, they require advanced analytical and data interpretation capabilities because accounting data is increasingly complex and multifaceted. As a result, accountants need to remain relevant in a digitalized environment. [7]

Conclusion

This article demonstrates that the improvements of accounting and analytical methods within the context of digital transformation represent a critical direction for the sustainable development of modern organizations and accounting professionals,

and indicate how accounting has moved from traditional record-keeping to real-time, data-driven systems. Technologies such as Artificial Intelligence, Blockchain, Big Data Analytics, and Cloud Computing have transformed accounting from traditional, manual processes into a more integrated, faster, and more accurate system. These technologies allow companies to access and analyze financial data in real-time, improve reporting accuracy, and support smarter, data-driven decision-making. These findings demonstrate the importance of cloud accounting, which provides flexibility and real-time access to financial data, making it especially useful for small and medium-sized enterprises with limited resources. This study also identifies several major challenges, including data security risks, skill gaps, and implementation costs. As a result, accountants are increasingly moving toward analytical and advisory roles.

References:

1. Salehi, M., Rostami, V., & Mogadam, A. (2010). Usefulness of accounting information system in emerging economy: Empirical evidence of Iran. *International Journal of Economics and Finance*, 2(2), 186–195. <https://doi.org/10.5539/ijef.v2n2p186>
2. Romney, M.B., Steinbart, P.J., Mula, J.M., McNamara, R., & Tonkin, T. (2021). *Accounting information systems* (15th ed.). Pearson Education.
3. McKinney, E.H., & Yoos, C. J. (2010). *Cloud accounting*. John Wiley & Sons.
4. Gnatiuk, T., Shkromyda, V., & Shkromyda, N. (2023).
5. Digitalization of accounting: Implementation features and efficiency assessment.
6. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 10(2), 45–58. <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.2.45-58>
7. Morshed, A., & Khrais, L.T. (2025). Cybersecurity in digital accounting systems: Challenges and solutions in the Arab Gulf Region. *Journal of Risk and Financial Management*, 18(1), 41. <https://doi.org/10.3390/jrfm18010041>
8. Ajayi-Nifise, A.O., Odeyemi, O., Mhlongo, N.Z., Ibeh, C. V., Elufioye, O.A., & Awonuga, K.F. (2024). The future of accounting: Predictions on automation and AI integration. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 21(2), 399–407. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.21.2.0466>
9. Kroon, N., Alves, M. d. C., & Martins, I. (2021). The impacts of emerging technologies on accountants' role and skills: Connecting to open innovation – A systematic literature review. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7(3), 163. <https://doi.org/10.3390/joitmc7030163>

МАЗМҰНЫ/ СОДЕРЖАНИЕ

М.Х. Дулати атындағы Тараз университетінің Басқарма төрағасы – Ректор Ләззат Қабылбекқызы Еркінбаеваның конференциядағы кіріспе сөзі	3

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР

ПЛЕНАРНЫЕ ДОКЛАДЫ

PLENARY PRESENTATIONS

Зейнелгабдин А.Б. ФИСКАЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ В НОВОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	5
Искакова З.Д., Жамиева А.Е. О КЛЮЧЕВЫХ ФАКТОРАХ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	9
Ишенов Б. Ч., Тыныстанов М.М. «ЦЕЙТНОТ» ДОЛЛАРА КАК ГЕОЭКОНОМИЧЕСКОГО И ФИНАНСОВОГО РЕСУРСА	15
Парусимова Н.И. БАНКИ В ИНДУСТРИИ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ	20
Тажибаев С.Д., Тажибаева Ж.С. ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЯ ПОЛЬЗОВАТЕЛЯМИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА ОСНОВЕ УЧЕТНО-ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ	24
Алиев М.К. ОТ СЧЕТОВОДА К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ КОНСУЛЬТАНТУ: КАК СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ РАСШИРЯЮТ РОЛЬ БУХГАЛТЕРА	27

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫ ЖӘНЕ БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ

СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ И БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА

MODERN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN'S FINANCIAL AND BANKING SYSTEM

Акылбекова Н.И., Дуйшеналиева З.Т. РОЛЬ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА	33
Алкеева А.А., Мақыш С.Б. БАНК ҚЫЗМЕТІНДЕГІ АКТИВТЕРДІ БАСҚАРУ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ	38
Айтмұхамедғали Қ.Б., Бұлақбай Ж.М. ОЦЕНКА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ПРЕДПРИЯТИЙ КАЗАХСТАНА НА ОСНОВЕ МЕТОДА VIKOR	41
Аймурзина Б.Т., Матайбаева Г.А. БЮДЖЕТНЫЕ МЕХАНИЗМЫ СНИЖЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО НЕРАВЕНСТВА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ КАЗАХСТАНА: ИНКЛЮЗИВНЫЙ ПОДХОД	45
Алтынбеков Ж. А., Назикова Ж.А. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА АПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	49

Ажигулова А.Ж. БЮДЖЕТТАПШЫЛЫҒЫН ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	52
Ажигулова А.Ж. ҚАЗАҚСТАННЫҢ БЮДЖЕТ ЖҮЙЕСІНІҢ КІРІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САЛЫҚТАРДЫҢ РӨЛІ	56
Атамбай Д.А., Кеңесбек Б.А. ҰЙЫМНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ СТРАТЕГИЯСЫН ЖӘНЕ DAҒДАРЫСТЫҚ ЖАҒДАЙДАҒЫ БАСҚАРУ ӘДІСТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ESG ҚАҒИДАТТАРЫНЫҢ РӨЛІ	58
Әтірхан Н.Қ., Есымханова З.Қ. ESG-ТӘСІЛДЕРІНІҢ ҚАЗАҚСТАН КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛІГІ МЕН ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ	60
Бекжанова Т.К., Төлепберген Н.Б. РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И АНАЛИТИКИ БОЛЬШИХ ДАННЫХ В РАЗВИТИИ МОЛОДЕЖНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И СБАЛАНСИРОВАННОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА	63
Бұлақбай Ж.М., Өміржанов Н.Ә. ҚАЗАҚСТАНДА САЛЫҚТЫҚ ӘКІМШІЛЕНДІРУДІҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ КӨЛЕҢКЕЛІ ЭКОНОМИКАНЫ ҚЫСҚАРТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	67
Болатбеков М.М., Шоханова И.Ш. ҚҰС ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІН ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	71
Baimakhanova A., Nurmukhanbet D., Omarova N. THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FRAUD DETECTION AND PREVENTION IN FINANCIAL SYSTEMS	74
Ботагоев Ж.А. ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЕКТЫ: МЕТОДЫ РАЗРАБОТКИ И УПРАВЛЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИЕЙ	77
Вахбиев И.А., Шоханова И.Ш. АЙМАҚТАҒЫ ШАҒЫН БИЗНЕСТІ ДАМУ ТЕТІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БАҒЫТТАРЫ	80
Гаврилец Т.В. ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ: ВКЛАД БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ В ЭКОНОМИЧЕСКОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ	83
Галеева А.Е., Лян Д.Э. СУЩНОСТЬ БАНКОВСКИХ УСЛУГ И ПРОДУКТОВ	87
Джусамбаев К.Ж., Алина Г.Б. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КАЧЕСТВА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БВУ РК	90
Джылкычиева Ж.Т. ҚЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАСЫН ДАМУДАҒЫ НЕСИЕ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ	93
Дуйсенова С.А., Алибекова А. Б. ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВЫХ И ФИНАНСОВЫХ ЛЬГОТ НА ИННОВАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА	98
Джумабекова А.Т., Есенгельдинова С.Ж. ПРОБЛЕМЫ И ОГРАНИЧЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В УПРАВЛЕНИИ БАНКОВСКИМИ РИСКАМИ	101
Жадилова А.А. АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ПЛАТФОРМАЛАР МЕН ҚАРЖЫЛЫҚ ЦИФРЛЫҚ ӨНІМДЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	105
Жаксылыков А. ӨНІРЛІК ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ	108
Жакупов А.С. ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРИБЫЛЬНОСТЬ БАНКОВ: ЭМПИРИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ ПО КАЗАХСТАНУ	112

Жашкеев Р.А., Мақыш С.Б. КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	116
Жолтаева С.М., Сигабатова А.Б. ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕР САПАСЫН БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ	120
Жумадильдаев М. А.НҰРЫМОВТЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМ МЕН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ДАМУЫҒА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ	123
Жумадильдаев М. БЮДЖЕТ ҚАРАЖАТТАРЫН ЖОСПАРЛАУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗЫ	126
Жұмабек А., Махамбетұлы Н., Гумар Н.А. ЦИФРЛЫҚ ТЕҢГЕ ЖӘНЕ БЮДЖЕТТІК ТРАНЗАКЦИЯЛАРДЫҢ АШЫҚТЫҒЫ	129
Жумашев Т.Д., Исабаев Ч.К. ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ БӘСЕКЕЛЕСТІК ЖАҒДАЙЫНДА КОМПАНИЯЛАРДЫҢ МАРКЕТИНГТІК ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ	132
Егинчибаева А.А., Мақыш С.Б. АНКОВСКОЕ КРЕДИТОВАНИЕ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ АПК КАЗАХСТАНА	134
Есенгельдинова С. АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ КРЕДИТНЫХ РЕСУРСОВ БВУ РК	138
Илебаев Л.К. БИЛІК ТАРМАҚТАРЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ЗАМАНАУИ ҮЛГІЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАЗАҚСТАНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ	140
Искакова З.Д., Жамиева А.Е. О КЛЮЧЕВЫХ ФАКТОРАХ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	143
Искаков Р.Р., Назикова Ж.А. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЕЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	149
Казбекова А., Тортай А., Магзумова Л.К. ЖАСЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ҚАРЖЫ ҚҰРАЛДАРЫ ТӘЖІРИБЕСІ: ҚАЗАҚСТАН, РЕСЕЙ, ӨЗБЕКСТАН	152
Калдыгозова М.А. КӘСПОРЫНДА МАРКЕТИНГТІК ҚЫЗМЕТТІ ЖҮРГІЗУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ (ҚАЗАҚСТАН ТӘЖІРИБЕСІ НЕГІЗІНДЕ)	156
Калдыгозова М.А. АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ДАМУЫНДА ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ АСПЕКТІЛЕРІ	158
Қадырбай С.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ ЖӘНЕ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ	161
Кенжетәева Р.Б., Мақыш С.Б. ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА	163
Керимкулова Э.З. ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ	167
Керимкулова Э.З. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ВЫЗОВЫ, МОДЕЛИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ...	170
Кожаметова А.Г., Мажитова Б.Б. ӘЛЕУМЕТТІК ҚАМСЫЗДАНДЫРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ	173
Кулумбетов Ә.О. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕНЕДЖМЕНТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ	176

Карабаев М. Ф. ТРАНСФОРМАЦИЯ ДОХОДОВ СОВРЕМЕННОГО БАНКА	179
Космагамбетова С.Т. ҚАЗАҚСТАНЫҢ БАНК СЕКТОРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ	182
Кочержук Д.А., Калкабаева Г.М. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ КАК ФАКТОР ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ	185
Котляров С.А. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОДУКТОВОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКА В СЕГМЕНТЕ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА	189
Кусманов Алдияр, Имашев А.Б. ИННОВАЦИЯЛАРДЫ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҰСЫНЫЛАТЫН МОДЕЛІ	191
Кудабаева Л.А., Кулмурзаев Н.И. АЙМАҚТЫҚ ЦИФРЛЫҚ ДАМУ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫНЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ	194
Қалымбетова С.Д. КӘСПКЕРЛІК СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТ	198
Қалымбетова С.Д. АЙМАҚТА АЗЫҚ - ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУЛЕР	202
Құлбай Б.С., Думбаева А.М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНФЛЯЦИЯЛЫҚ ТАРГЕТТЕУ РЕЖИМІ: 2021–2026 ЖЫЛДАРДАҒЫ МОНЕТАРЛЫҚ САЯСАТТЫҢ ДИНАМИКАСЫ МЕН ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ НЕГІЗДЕРІ	205
Құндызбек Ә.Т., Малқара Д.Қ., Гумар Н.А. ӨНІРЛІК ТЕҢСІЗДІКТІ ЖОЮДАҒЫ БЮДЖЕТ МӘСЕЛЕСІ	208
Лукпанова Ж.О., Тушинский Д.Н. РЕФОРМИРОВАНИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА: АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ	212
Лобачёв Р.В. АКАДЕМИЧЕСКАЯ БАЗА КАК ЭЛЕМЕНТ ФУНДАМЕНТА ИНДУСТРИИ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ	215
Молдабекова А.Ш. ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ДӘУІРІНДЕ ҰЛТТЫҚ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	220
Молдабекова А.Ш. БАНКТИҢ ЕСИЕ ҚАБІЛЕТІН БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ	223
Мусаева Г.К. ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА-КАК ФИНАНСОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАНКА	228
Mussayeva I.T., Sandybayeva B.A. SUSTAINABLE AGRICULTURAL FINANCE: ALIGNING ESG CRITERIA WITH RURAL CREDIT ACCESSIBILITY	230
Мусина А.А., Алина Г.Б. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ В РК	233
Мусабаева З.К., Идеева Р. ЗЕЛЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И АТОМНАЯ ЭНЕРГЕТИКА: НОВАЯ МОДЕЛЬ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА	237
Муқатаева Ж.Б., Мыржықбаева А.Б. ЦИФРОВОЙ ТЕНГЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦИИ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА	240
Мырзақұл Ә.А., Марат А.Ғ., Гумар Н.А. АДАМИ КАПИТАЛДЫ ДАМУДАҒЫ ӨЛЕУМЕТТІК ШЫҒЫСТАРДЫҢ РӨЛІ ЖӘНЕ МУЛЬТИПЛИКАТИВТІ ӨСЕРІ	243
Назарбаева И.М., Кайранбеков Б.О. КОМПАНИЯНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨЛЕУЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУ ҮШІН ИНТЕГРАЛДЫ КӨРСЕТКІШТЕР ЖҮЙЕСІ	246

Нурманалиева Г.А. БАНКТЕРДЕГІ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ	250
Нурманалиева Г.А. ЖЕРГІЛІКТІ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ	254
Оспанова А.С., Омарова Ш.А. РАЗВИТИЕ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ	258
Пазилов Г.А., Бекназаров Б.Д. ҚАЗАҚСТАН БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ – ЭКОНОМИКАНЫ ЖАҢҒЫРТУДЫҢ КЕПІЛІ	261
Рябова Н.Н. РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ДЕНЕГ И ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВОГО ТЕНГЕ В РК	265
Рябова Н.Н. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА НА ОСНОВЕ ВНЕДРЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	269
Тоқтаболат Т., Алибекова А.Б. СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ И БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ	272
Тулеева Г.Т., Рубенок А. ТРАНСФОРМАЦИЯ КРЕДИТНЫХ ПРОДУКТОВ БАНКОВ ПОД ВЛИЯНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	275
Түлекова Н.Н. ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТТІҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУДАҒЫ РӨЛІ	279
Тургымбаева Д.А., Әлібай Қ.Б., Гумар Н.А. ТҰРҒЫН ҮЙ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ЖЕР ТЕЛІМДЕРІН БЕРУДЕГІ БЮДЖЕТТІК ТЕТІКТЕР	282
Шакиров А.Ф., Маркелова М.А. РИСКИ ПОТЕРИ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ МАЛОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ НОВОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН "О НАЛОГАХ И ДРУГИХ ОБЯЗАТЕЛЬНЫХ ПЛАТЕЖАХ В БЮДЖЕТ"	286
Шаяхметова К.О., Айтхожина А.Е. СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА В КОМПАНИЯХ КАЗАХСТАНА	290
Шарипов О. А. МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ БРЕНДОВ НА РЫНКЕ КАЗАХСТАНА	292
Сапарова Г.С., Қалматаев А.О. БИЗНЕС МЕЖДУ РИСКОМ И РАСЧЕТОМ	295
Сапарова Г.С., Джумадильдаева З. БИЗНЕС ПОД ДАВЛЕНИЕМ РЕАЛЬНОСТИ	297
Сатбергенов Д.С. ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ КАЗАХСТАНА: АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЛУЧШЕНИЯ	299
Сарсенова А.Е., Қадырбай С.Б., Әмзеева Л.Н. БАНК ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН ОРНЫҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСІМДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ	302
Сарсенова А.Е., Әмірбек Н.Б. ЖАҒАНДЫҚ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ ЖӘНЕ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІН ДАМУЫ	304
Толкын Жанат ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДАДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ПЛАТФОРМАЛАРДЫҢ ДЕЛДАЛДАРДЫ АЛМАСТЫРУ ӘСЕРІ	307
Ыдырыс С.С., Мунасипова. М.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАНК СЕКТОРЫНДАҒЫ НЕСИЕЛІК ЭКСПАНСИЯНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ-ДИНАМИКАЛЫҚ ТАЛДАУЫ	310

Хужамурадова С.И. ЭКСПОРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ	313

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

ACCOUNTING AND STATE AUDIT IN THE DIGITAL ERA

Альпенова Б.А., Кожабеков С.С. ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН АУДИТТІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ	317
Алтынбеков М.А., Успамбаева М.Қ. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫ ЦИФРЛАНДЫРУ: АЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРІБЕ	319
Алпысбаева А.К., Дастанова А. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН АУДИТТЕГІ ЦИФРЛЫҚ ПЛАТФОРМАЛАР: ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСЕРІ	323
Алпысбаева А.К., Тайгаринова А.С. СОЦИАЛЬНЫЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ВЫЗОВЫ ПРИ ЦИФРОВИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА	326
Айнабекова И.Т. Есенова М.Ж. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	328
Айнабеков С., Мусаева Г. ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚҰРЫЛЫС ХОЛДИНГТЕРІНІҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ	333
Ажигулова А.Ж. САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ӨЗГЕРІСТЕР: ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСКЕ ЫҚПАЛЫ ..	337
Әптай М.Ә. МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АЛГОРИТМДЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ПРОАКТИВТІ СЕРВИСТЕРІ МЫСАЛЫНДАҒЫ САНДЫҚ ТАЛДАУ	340
Бұлақбай Ж.М., Мұқаш Н.Н. КӘСІПОРЫНДАРДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ МЕН БАСҚАРУДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ҚАЗІРГІ ТӘСІЛДЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР ...	346
Bedelova D.H., Makysh S.B. MODERN DIRECTIONS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY AUDIT OF STATE ASSET MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DIGITAL TECHNOLOGIES	350
Джоланов Е.Е. ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МӘДЕНИ ЖӘНЕ ЭТНОТУРИЗМ: ӘЛЕУЕТІ, МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ	353
Досымова О.Ж., Теңізбаева Д.С. ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ТУРИЗМ САЛАСЫНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ	356
Досымова О.Ж., Теңізбаева Д.С. БОЛАШАҚТЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ИНТЕГРАЦИЯСЫ	359
Жахметова А.К., Шахарова А.Е. МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ САЛАСЫНДАҒЫ КАМЕРАЛДЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРІБЕСІ	362
Ерғалиев Б.Б., Уразбаева З.О. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ АВТОМАТТАНДЫРУ ІШКІ БАҚЫЛАУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	366

Ерсаиынова М.Н., Сембиева Л.М. ИНТЕГРАЦИЯ ESG-КРИТЕРИЕВ В СИСТЕМУ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	370
Зейнолла А.А., Аймурзина Б.Т. ЦИФРОВИЗАЦИЯ МЕХАНИЗМОВ СУБСИДИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В КАЗАХСТАНЕ: ВЛИЯНИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ ..	374
Заурбекова Л.Е. ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАНЫҢ ТАЛАПТАРЫ МЕН НОРМАЛАРЫНЫҢ САҚТАЛУЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	379
Заурбекова Л.Е. ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІ ДАЙЫНДАУДА САҚТАНДЫРУ КОМПАНИЯЛАРЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	383
Ержанов М.С., Ержанов А.К., Ержанова А.М. О ПОКАЗАТЕЛЕ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ В СООТВЕТСТВИИ С НОВЫМ НАЛОГОВЫМ КОДЕКСОМ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	387
Ерғалиев Б.Б., Уразбаева З.О. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ АВТОМАТТАНДЫРУ ІШКІ БАҚЫЛАУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	391
Ермагамбетова Г.Б. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН BIG DATA ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІККЕ ӘСЕРІ	395
Илесова Г.Д. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ	398
Илесова Г.Д. РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ АННОТАЦИЯ	400
Игликова А.Н. ЦИФРОВИЗАЦИЯ ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ФИНАНСОВЫХ АКТИВОВ И ОБЯЗАТЕЛЬСТВ	404
Искакова Г.К., Абдыкадыров А.К. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНСТРУМЕНТОВ ПОДДЕРЖКИ МСП: ЭМПИРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КЛАСТЕРНОГО РАЗВИТИЯ И РЕГИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ	410
Кажмухаметова А.А., Айтхожина Л.Ж. ОЦЕНКА, КОНТРОЛЬ И УПРАВЛЕНИЕ СИСТЕМАМИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	417
Камалова Э.Р., Тлеубаева С.А. ИНКЛЮЗИЯ САЛАСЫНДАҒЫ АУДИТТІҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ	420
Khashimov Zh.U., Turgaliev E. TWO WINDOWS, ONE STRATEGY: 1C AND EXCEL AS THE REAL FINANCIAL OPERATING SYSTEM OF KAZAKHSTANI BUSINESS	422
Кожобеков С.С., Альпеннова Б.А. ИНФОРМАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УЧЕТА И ОТЧЕТНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ	427
Курманалина А.К., Оспанова А.С. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СТРАТЕГИЧЕСКИЙ АУДИТ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	431
Кулумбетов Ә.О., Назикова Ж.А. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕНЕДЖМЕНТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ	435
Қайыртай Э.М., Есымханова З.К. АНАЛИЗ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В СООТВЕТСТВИИ С МСФО	438

Рысбай К.Ж. СЫРТҚЫ ЖӘНЕ ІШКІ ДЕБИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕК ЕСЕБІ МЕН АУДИТІН РЕТТЕЙТІН НОРМАТИВТІК ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК РЕТТЕЛУІ	441
Михайлина И.Н. ОШИБКИ В УЧЕТЕ, НАЛОГООБЛОЖЕНИИ И АУДИТЕ: АДМИНИСТРАТИВНЫЕ И ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ	446
Мукушев Т.Б., Жуматаева Б.А. ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІ ҚОЛДАУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ	448
Nursadykova A., Omarova N. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FRAUD DETECTION: OPPORTUNITIES, CHALLENGES AND CASE ANALYSIS	452
Оразбаева А.Б., Утемисова Н.К. ҚАЗАҚСТАНДА ЦИФРЛЫ ҚОҒАМДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	458
Рысбай К.Ж. СЫРТҚЫ ЖӘНЕ ІШКІ ДЕБИТОРЛЫҚ БЕРЕШЕК ЕСЕБІ МЕН АУДИТІН РЕТТЕЙТІН НОРМАТИВТІК ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК РЕТТЕЛУІ	461
Султанова М.Ж., Кодашева Г.С. ЦИФРОВИЗАЦИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВЫХ СЛУЧАЕВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	466
Тулеева Г.Т., Эбель К. БУХГАЛТЕРСКИЕ РИСКИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ, ПРИЧИНЫ И МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ	470
Фролов А.Д., Сатмурзаев А.А. МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	473
Hassan Rahatul, Zhunisova G.E. DIGITAL TRANSFORMATION OF ACCOUNTING SYSTEMS IN THE MODERN ECONOMY	476

Экономика ғылымдарының докторы, профессор
А.А. Нұрымовтың 85 жылдығына арналған
«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ ЖӘНЕ БАНК
ЖҮЙЕСІНІҢ, МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ПЕН ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ДАМУЫНЫҢ
ЗАМАНАУИ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ»
Халықаралық ғылыми – практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ
17 сәуір 2026 жыл

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической конференции
«СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОЙ И
БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ, ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА И ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ
В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА»,
посвященный 85 летию доктора экономических наук, профессора Нурумова А.А.
17 апреля 2026 года

COLLECTION OF MATERIALS
of the International Scientific-Practical Conference
«MODERN CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE
FINANCIAL AND BANKING SYSTEM, PUBLIC AUDIT, AND FINANCIAL CONTROL IN THE
CONTEXT OF KAZAKHSTAN'S DIGITAL ECONOMY»,
dedicated to the 85th anniversary of doctor of economics, professor Nurumov A.
April 17, 2026

Техникалық редактор
Редакциялық сектор жетекшісі
Компьютерлік беттеу

С. Қадырбай
М. Саменов
Г. Маханбеткүл
Г. Дәуірбекова

Баспаға 14.04.2026 ж. қол қойылды.
Пішімі 60x80 1/16. Есепті б. т.28,7. Шартты б. т. 30,3
Таралымы 100. Тапсырыс 941

М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті
«Dulaty university» баспасы
080000, Тараз қ., Сулейманова, 11